

BABITS MIHÁLY
PRÓZAI ÉS DRÁMAI MŰVEK,
ESSZÉK, TANULMÁNYOK,
KRITIKÁK, LEVELEZÉS
Kritikai kiadás

Szerkeszti SIPOS LAJOS

REGÉNYEK

- I. Babits Mihály: A gólyakalifa. Szerk. Éder Zoltán. Kártyavár. Szerk. Babits Kutatócsoport. Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, 1999.
II. Babits Mihály: Timár Virgil fia. Szerk. Sipos Lajos. Bp., Magyar Könyvklub, 2001.
III. Babits Mihály: Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom. Szerk. Buda Attila. Bp., Magyar Könyvklub, 2002.
IV–V. Babits Mihály: Halálfiái. Szerk. Szántó Gábor András, Némediné Kiss Adrien, T. Somogyi Magda. Bp., Argumentum Kiadó, 2006.

KISPRÓZAI ALKOTÁSOK

Babits Mihály: Kisprózai alkotások. Szerk. Szántó Gábor András, Némediné Kiss Adrien. Bp., Argumentum Kiadó, 2010.

DRÁMÁK

Babits Mihály drámái. Szerk. Vilcsek Béla. Bp., Magyar Könyvklub, 2003.

ESSZÉK, TANULMÁNYOK, KRITIKÁK

Szerkeszti RÓZSAFALVI ZSUZSA

- I. Babits Mihály: Esszék, tanulmányok, kritikák, 1900–1911. Szerk. Hibsches Sándor, Pienták Attila. Bp., Argumentum Kiadó, 2010.
II. Babits Mihály: Esszék, tanulmányok, kritikák, 1911–1920. Szerk. Hibsches Sándor, Pienták Attila, Rózsafalvi Zsuzsa, Schiller Erzsébet. Megj. előtt.

LEVELEZÉS

- I. Babits Mihály levelezése, 1890–1906. Szerk. Zsoldos Sándor. Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, 1998.
- II. Babits Mihály levelezése, 1907–1909. Szerk. Szőke Mária. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.
- III. Babits Mihály levelezése, 1909–1911. Szerk. Sáli Erika, Tóth Máté. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.
- IV. Babits Mihály levelezése, 1911–1912. Szerk. Sáli Erika. Bp., Magyar Könyvklub, 2003.
- V. Babits Mihály levelezése, 1912–1914. Szerk. Pethes Nóra, Vilcek Andrea. Bp., Akadémiai Kiadó, 2007.
- VI. Babits Mihály levelezése, 1914–1916. Szerk. Fodor Tünde, Topolay Ágnes. Bp., Argumentum Kiadó, 2008.
- VII. Babits Mihály levelezése, 1916–1918. Szerk. Tóth Máté, Majoros Györgyi, Tompa Zsófia. Bp., Argumentum Kiadó, 2010.
- VIII. Babits Mihály levelezése, 1918–1919. Szerk. Sipos Lajos. Bp., Argumentum Kiadó, 2010.
- IX. Babits Mihály levelezése, 1919–1921. Szerk. Horváth Zsuzsa, Pienták Attila, Sipos Lajos. Bp., Argumentum Kiadó, 2010.

BABITS KÖNYVTÁR

- I. Babits Mihály: „Itt a halk és komoly beszéd ideje.” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások. Szerk. Téglás János. Második, bővített kiadás. Celldömölk, Pauz-Westermann Könyvkiadó Kft., 1997.
- II. A Babits család levelezése. Szerk. Buda Attila. Bp., Universitas Kiadó, 1996.
- III. A vádlott: Babits Mihály. Dokumentumok, 1915–1920. Szerk. Téglás János. Bp., Universitas Kiadó, 1996.
- IV–V. „Engem nem látott senki még.” Babits olvasókönyv I–II. Szerk. Sipos Lajos. Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, 1999.
- VI. Babits Mihály Arany Jánosról. Szerk. Pienták Attila. ELTE Eötvös Kiadó, 2003.
- VII. „...kínok és álmok közt...” Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lidia, Németh Attila, Richmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról. Szerk. Sipos Lajos. Bp., Akadémiai Kiadó, 2004.
- VIII–X. A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok, 1917–1941., I–III. Szerk. Téglás János. Bp., Argumentum Kiadó, 2003.
- XI–XII. A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok, 1941–1950., I–II. Szerk. Téglás János. Bp., Argumentum Kiadó, 2007.
- XIII. „Áll az idő és máll a tér.” Babits István levelei a keleti frontról és a hadifogságból, 1915–1920. Szerk. Buda Attila. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.
- XIV. Török Sophie naptárai. Szerk. Papp Zoltán János. Bp., Argumentum Kiadó, 2010.

BABITS MIHÁLY

KISPRÓZAI

ALKOTÁSOK

BABITS MIHÁLY
KISPRÓZAI
ALKOTÁSOK

BABITS MIHÁLY
KISPRÓZAI ALKOTÁSOK

BABITS MIHÁLY MŰVEINEK KRITIKAI KIADÁSA
KISPRÓZAI ALKOTÁSOK

Szerkeszti: SIPOS LAJOS

BABITS MIHÁLY
KISPRÓZAI ALKOTÁSOK

Sajtó alá rendezte

NÉMEDINÉ KISS ADRIEN, SZÁNTÓ GÁBOR ANDRÁS

Argumentum

Készült az ELTE BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén.

Lektorálta
KENYERES ZOLTÁN

Borító- és kötéstervező
BANGA FERENC

A kötet elkészítését és megjelenését
az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatta.
(témaszám: OTKA K 61947)

ISBN 978-963-446-589-8

© Babits Mihály jogörököse, 2010
© Babits Kutatócsoport, 2010
© Némediné Kiss Adrien, Szántó Gábor András, 2010

A kiadásért felel Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Tóth Magdaléna
Tördelte: Nagy Erika
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

BABITS MIHÁLY
KISPRÓZAI ALKOTÁSOK

TARTALOM

*Az első számoszlop a Babits-írásokra,
a második azok jegyzeteire utal.*

1. A Hunyadi-ház. [Kézirattöredék]	11	929
2. [Jolánka a zongoránál ült...] [Kézirattöredék]	16	932
3. Marcia. Novella. [Kézirat]	18	932
4. A koptus. (Elfeledett istenek.) [Kézirattöredék]	26	936
5. Beszélgetés [Kézirattöredék]	30	937
6. [Elhagyja egyszer az én lelkem is...] [Kézirattöredék]	34	938
7. Notturmo. [Kézirat]	37	938
8. [A szép Magyarország egy vidéki városában...] [Kézirattöredék]	42	939
9. Fejfájás. [Kézirat]	44	940
10. Budapesti történet. [Kézirat]	50	940
11. Este az utcasarkon.	59	942
12. [A gyerek, aki bűgöcsigáját elereszti...] [Kézirattöredék]	65	943
13. Tél. (1908.)	66	943
14. A karperec Ízléstelen történet függelékül egy elmélkedéssel, mely az esztétika alapproblémáját érinti. [Kézirattöredék]	73	944
15. Útinapló. (1909.)	74	944
16. Karácsonyi Madonna. (Regényes legenda 1907.)	94	953
17. Kezdődik Éliás testvér hiteles története[.]	101	960
18. [Görög Pál főgimnáziumi tanár...] [Kézirattöredék]	111	963
19. Mese a Decameronból.	113	964
20. Huszadik, huszadik század. (Novella semmi más 1908.).	122	966

21. Lira, kalendárium, mese, vers, kabala. (1912.)	129	967
21/A. Lira, kalendárium, mese, vers, kabala. Szilveszteri novella [Kézirat]	141	
21/B. Lira, kalendárium, mese, vers, kabala. [Nyomdai kefelevonat]	152	
22. Novella az emberi húsról és csontról.	164	973
23. Szerelem. 1912.	172	974
24. Barátság[.]	182	975
25. Ilus csodanapja[.]	192	977
26. Odysseus és a szirének.	208	977
26/A. Odysseus és a szirének. Lirai novella. [Kézirat]	217	
27. Drága élet.	227	980
27/A. Drága élet. [Kézirattöredék]	247	
27/B. Drága élet. [Gépirattöredék]	251	
28. Az angyal.	253	982
29. A dezentor[.]	261	984
30. Mythologia.	269	985
31. Péter és Pjotr. [Nyomdai kefelevonat]	298	
32. Éljen a háború! [Nyomdai kefelevonat]	300	
33. Egy költő története. [Nyomdai kefelevonat]	303	
34. A röplő falu.	306	993
34/A. A röplő falu. [Kéziratrészlet]	318	
35. A torony árnyéka.	321	995
36. [Megint fel és alá járt a szobában...] [Gépirat]	333	996
37. Nagy Sándor öregkora.	341	996
37/A. Nagy Sándor öregkora. Nagy Sándor vagy: Az eleven halottak. [Kézirat]	353	
38. Egy gyermek elbeszélése. [Kézirat]	368	1000
39. Költészet és valóság. (Élettöredékek.). (1920.)	375	1002
40. György, a favágó. 1918	381	1005
40/A. György, a favágó. Tavasz [Kézirat]	395	

40/B. György, a favágó. [Barátom háza...]		
[Kézirat]	404	
41. Az erdő megváltása.	415	1007
42. Tenyérsziget. (Mese.)	422	1007
43. A Jézust kereső kisfiú.	431	1007
44. Aranygaras.	437	1010
45. Az én kísértet-históriám[.]	442	1011
45/A. Az én kísértet-históriám. [Kézirattöredék]	445	
45/B. Az én kísértet-históriám. [Gépirat]	447	
46. Barackvirág.	451	1012
46/A. Barackvirág. [Kézirattöredék]	486	
47. Dzsonni a tengerész.	510	1013
48. Munkások.	524	1013
49. Káp isten. (Nyelvtudományi humoreszk.)	529	1014
50. Trucclyuk. (Boudoir.)	534	1015
50/A. Trucclyuk.		
[Bevezetés a <i>Trucclyuk</i> felolvasásához]		
[Kézirat]	539	
50/B. Trucclyuk. [Kézirat]	540	
51. November. [Gépirattöredék]	545	1018
52. Űzd ki vasvillával... ..	546	1018
53. János és Péter.	552	1018
54. Két fantázia. 1. A Kristóf-darazsak	558	1026
55. Cassandra.	563	1027
56. Hármass történet.	569	1029
56/A. Hármass történet. [Kézirattöredék]	572	
57. Két fantázia. 2. A „kutya”	573	1030
57/A. Két fantázia. 2. A „kutya” [Kézirat]	577	
58. A túlvilági levelek.	581	1031
58/A. A túlvilági levelek. [Kézirat]	586	
58/B. A túlvilági levelek. [Gépirat]	591	
59. A vak úr és a rádió.	596	1032
59/A. A vak úr és a rádió. [Kézirat]	601	

60. Szúnyogok.	604	1032
60/A. Szúnyogok. [Kézirat]	611	
61. Kukoricás. [Kézirattöredék]	618	1035
62. Bodri és Pityu. (Tavaszi példázat.)	620	1036
62/A. Bodri és Pityu. Tavaszi példázat [Kézirat]	625	
63. Egy biztos nyár. (Igaz történet)	631	1036
64. Tó a hegyek között. (Novella egy napihír nyomán)	636	1037
65. Hatholdas rózsakert. (Vidéki komédia.)	648	1038
65/A. Hatholdas rózsakert. [Fiatalkoromban volt egy esztendő...] [Kézirattöredék]	710	
66. Harc az anygallal. (Pótlék a „Halálfiái”-hoz.)	711	1044
66/A. Harc az anygallal. Házaspár Gádoroson. Pótlék a Halálfiáihoz [Kézirat]	724	
Jegyzetek	739	
A kisprózai írások keletkezés- és fogadtatástörténete, utóélete	741	
A szövegek forrásai	925	
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	929	
Szakirodalmi rövidítések jegyzéke	1047	
Egyéb rövidítések	1051	
Mutatók	1055	
A Babits-művek címmutatója	1057	
Névmutató	1065	

1. A HUNYADI-HÁZ.

[Kézirattöredék]

ROBUR
A HUNYADI-HÁZ.

Kedves nénémnek
Kelemen Ilonának
tisztelettel
ajánlja a szerző.

ROBUR TULAJDONÁBAN

SZEGZÁRD; 1898. évben.

A történelemben az arany betűk folytonosan
váltakoznak a feketékkel: mindig voltak ne-
mes férfiak, de mindig voltak ármánykodók
is, akik azoknak jótetteit elrontani akarák

(Robur mottoja)

I.

– Én Janovszki Mátyás vagyok, Brankovics rácz fejedelem
ő kegyelmének képviselője. Nagyon örülnék, ha kegyelmetek
engemet arra érdemesítenének, hogy terveiket úgy, mint azt
uramnak tennék, előadnák.

E szavak meglehetősen zsidajt keltettek a kis gyülekezésben.

– Mi történt Hunyadival? kérdezte az egyik.

– Így alapítjuk meg az ötös szövetséget! kiáltott a má-
sodik.

– Hát Brankovics miért nem jött el? mondta fenyegetően a harmadik.

– Csend! kiáltotta az előbbi második. – Csak egy beszéljen. Mit akar Ujlaki uram?

– Mi történt Hunyadival? kérde egy nagyravágyó kinézésű középkori személy.

– Rigómezőn minden hadával együtt szétveretett, válaszolt Janovszki.

Tompa morgás hangzott végig az asztal körül.

– Csend! mondta ismét a vezénylő férfi. – S kegyelmednek Giskra uram, mi van mondanivalója?

– A felsőmagyarországi csehek messze laknak Czillei uram, válaszolt a cseh – és bár messze földről mégis eljöttem ide. Mért nem tudott Brankovics uram személyesen idefáradni?

– A török közeledik, felelte a rác. – Brankovics ő kegyelmének vára nagyon közel van a határokhoz. De engem teljhatalommal küldött kegyelmeitekhez.

– Bizonyítsa be! mondta egy elégedetlen magyarnak látszó nemes az asztal végéről.

– Látja ezt a gyűrűt, Garai uram? mondá a rác. – Levonva ujjáról gyűrűjét – Ismeri, Czillei uram?

– Ismerem, mondta Czillei felállva, – Beleegyeznek kegyelmeitek, hogy előadjam terveinket Janovszki uramnak? Bele? Hát igen, mi ötös szövetséget akarunk alakítani a Hunyadiak ellen, melynek tagjai lennének az én szerény elnökletem alatt Brankovics Boldizsár, az ön úra, Garai László, Giskra János, Ujlaki Miklós őkegyelmük. Együtt van szerencsém tudatni kegyelmeitekkel, hogy szövetségünk első ténye, Brankovics uramnak átpártolása a törökhöz, elég jól sikerült: Hunyadi szétveretett Rigómezőnél, és most?...

– És most egyedül László fia kíséretében, álrúhával bolyong Moldva földjén, válaszolt a rác.

– Vivát! kiáltott fel Czillei – akkor talán –

– Mit akar kegyelmed? mormogta Garai.
– Én ismerek két jó rácz parasztot.
– Kuzmics és Tarnovszki? kérde a vajda küldöttje.
– Ismeri őket?
– Brankovicsnál láttam.
– Meg lehetne őket szerezni?
– Itt vannak velem.
– Igazán? Hisz akkor pompás! Elfogadják kegyelmetek ezt a tervet?

– El, mondta Ujlaki.
– Miért ne! felelte Giskra.
– És kegyelmed, Janovszki uram?
– Nekem nem lehet kifogásom ellene.
– Semmiesetre sem becsületes, mormogá újból Garai.
– Lehet e becsületesen bánni egy ilyen veszélyes családdal?
Tehát el van fogadva? Erzsi, bort ide!

Egy sugártermetű leány tett az asztalra néhány kancsót.
– Barátaim, ennek az öröme izsunk egy nagyot... Hahaha!
milyen pompás ötlet! Ha az a vén csont Hunyadi ott maradna
valahol Ráczföldön! Hehehe... Igyál barátom, tiszta somlyai.

Kipirúlt a negyvenes Czilleinek arcza e gondolatra és olyan
lett, mint minőnek a sátánt szoktuk képzelni.

– Hát az a két gazember hol van? Jőjjetek már Kuzmics és
Tar...Ter... vagy mi a menydörgős czikornyás nevetek van! Jőj-
jetek már, ne féljetek no!

Ezzel nyájas képet iparkodott vágni a két parasztra, akik
különben semmit sem különböztek a többi rácz paraszttól, csak-
hogy míg Kuzmics arczán a megtestesült ravaszság volt látható,
addig a másik inkább jámbor ostobán nézett ki.

A két paraszt tehát valamivel közelebb lépett.

– Nohát. Igyatok. Itt a kancsó. Kitünő somlyai van benne.
Hát igaz, mikor fogjátok megölni azt a gaz Hunyadit?

Giskra és Ujlaki bátorítólag mosolyogtak, a többi azonban

összenézett: részeg ez, vagy mi, hogy így ront be a szándékával?

– Hunyadit? Mi? – akarta mormogni Tarnovszki, azonban Kuzmics befogta a száját.

– Már hogy lennénk mi képesek olyan merész tetre, nemzetes uram, mondta alázatos vigyorgással.

– No hiszem nem is azt akartam mondani... De hát hol van az a kancsó? Hamar ide, Böske leányom, kínáld meg az urakat abból a jó szegzárdi vörösből!

Tarnovszki ugyan nem tudta, mit akart avval mondani a nagyságos úr, hanem mikor hallotta Böske kínáló szavait, mikor látta azt a szép pillantást, azt a gyönyörű kinézésű vörösbort, azt hitte, hogy eloszlott minden kétsége, hogy kész volna mindent elkövetni ezért a pillantásért, ezért a pár jó szóért, meg mellel még mondva ezért a vörösborért is, aztán, mikor azt ajkához érinté, úgy tetszett neki, mintha a Böske kisasszony piros ajkait csókolná, mikor pedig letette, a szoba minden sarkából csábos tekintettel nézett reá az a gyönyörű arc. Bizony a mi Milán barátunk kissé mélyen talált benézni a Böske leány asszony szemeiből a boros kancsó fenekére.

Hanem annál inkább nem Kuzmics. Ő a számító hidegség hangján akart társalgást kezdeni.

– De pompás ez a bor, nemzetes uram! Mindíg mondtam én, hogy nincs senkinek oly kitűnő bora, mint Czillei uramnak.

(Ez annyit jelentett, hogy neked van miből, adj mennél többet!)

– Jó bizony ez, öcsém! És te hozzájuthatsz annyi pénzhez, amin 100 akó ilyen bort vehetsz, csak azt a gaz Hunyadit kell eltenned láb alól.

Pokoli világosság gyúlt a Tarnovszki agyában, midőn e szavaknál Czilleire nézett, aki sátáni mosolylyal leste a hatást.

– A nagy Hunyadit – mormolta Tarnovszki gépiesen, és

a nagy urak ott az asztal körül nem pirultak, hogy ennek a parasztnak több erkölcsi érzéke van [mint] nekik.

– S te nagynak nevezed ezt az áruló zsarnokot??

Tarnovszki elgondolta, hogy a király kinevezett gyámja utóvégre is többet tudthat [!] az ország dolgaihoz, mint ő, hát hallgatott. Ugy tetszett neki, mintha a kisasszony szemei, a jó vörösbor, meg az a máriástallér, amit Czillei uram időközben az asztalra tett, mind csábítóan őreá néznének.

De nem úgy társa! Ő egyszerűen ezeket felelte:

– Bármint megegyezne is a nagyságod hazafiui terve szívünk óhajával, tetszik tudni, a szegény ember élete nem a magáé: mi lenne családunkkal, ha mi..

– Attól ne féljete! Száz arany előleget adok, ha tetszik; a többit, ha nem akartok értük hozzám fáradni, Brankovics uram őkegyelménél is felvehetitek; itt az utalvány, melyet Jarnovszki uram is lesz kegyes aláírni.

Tarnovszki szédült és izzadt, mikor azt a sok pénzt kezébe adták,

(OSZK Fond III/1619)

2. [JOLÁNKA A ZONGORÁNÁL ÜLT...]

[Kézirattöredék]

I.

Jolánka a zongoránál ült és ötvenkettedszer próbálta kiverni rajta a legujabb nótáját. De most is elhibázta. Már két napja szoktatja ujjait ahhoz a művészi ficzamodáshoz, amit ez a nóta megkíván; de azok a vékony gömbölyű ujjacskák csak nem akarnak engedelmeskedni.

Csüggedten bocsátotta le sovány karjait az ölébe és bámuló barna szemét fölvetette egy pillanatra a szemközti polczon díszelgő Napóleonfejre. Fáradt volt. De el akarta még ma játszani hiba nélkül azt a darabot. Azért hirtelen fölbúzdulással újra föl-emelte kezeit és lehajtotta gömbölyű, fehér, ideges libanyakát a billentyűkhöz. Most énekkel akarta vezetni az ütemeket:

Czigány Panna, az a hired,
Hogy kőből van a te szived,
Kő a szived, jég az ajkad,
A szerelem nem fog rajtad,
Czigány Panna.

A hangja gyöngye volt, de elég kellemes; énekelni azonban nem tudott. Hiányzott a zenei hallása; éneke inkább rithmikus, elnyújtott ütemezés volt, mintegy vezényszó a játékához. De a játékkal fölhagyott már a harmadik sornál. Most már nem is egy, hanem két-három helyen – a legkönnyebb helyeken szaladt félre az ujjja.

Látta, hogy ma már nem boldogul vele. Idegessen csapta be a zongorát és felugrott.

Más napokon még tovább szokott játszani. Kellett <tanúl-

nia> |:gyakorolnia benne magát:|, mert a tanítónőképző intézetben, ahova már fölvtették és ahova szeptemberben – egy hónap múlva – be kell rukkolnia, megkivántak valami jártasságot a zongorajátékban. No mert ez a műveltséghez tartozik. És Jolánka nem igen tudott játszani. Az anyja, ez a szegény és takarékos özvegyasszony, nem tudott vagy nem akart <neki> |:érte:| mesternőt fizetni, ő pedig unalmasnak találta az iskolákat és skálákat nyakgatni folyvást. Ha már muszáj játszani, hát mégis inkább nótát, mert az legalább nóta.

Zongorájuk sem volt, azért játszott Jolánka itt, ezen a régi és nem is valami jó hangszeren, az öreganyjáén. Szerencsés<j>re Jolánkáék a nagymama házában laktak és a kis lánynak, ha játszani akart, csak fel kellett szaladnia az emeletre, nagymamáékhoz. De délelőtt nem igen tehetett, mert a konyhán kellett segítenie. A mamánál cselédválság volt és így Jolánkának le kellett győznie a konyha iránt táplált ellenszenvét.

Igaz, hogy zongorázni se nagyon szeretett és gyakran végződött játéka olyan elkedvetlenedéssel, mint most is. Felugrik (ejnye, milyen csinos a termete, világoskék nyári ruhájában, kislányos kötényével, amelynek gombostűkkel föltűzködött melle alatt szinte sejteni lehet a két fiatal, fejlődő kebel ruganyos domborodását) – fölugrik és az ablakhoz megy.

De előbb meg kell igazítania a csintalan harisnyát; amely már megint ki akar csúszni gummikötője alól.

(OSZK Fond III/1801)

3. MARCIA.

Novella.

[Kézirat]

...rumor incesserat... Augustum... comite uno Fabio Maximo Planasiam vectum ad visendum Agrippam; multa[s] illic utrimque... signa caritatis...; quod Maximum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae. Gnarum id Caesari... Tacitus.

Az udvar Nolában volt. Nevezetes kis város volt ez Campaniában, Capuától kissé délkeletre.

Az udvarral természetesen [!] ott volt Fabius Maximus is. Egy idő óta nagyot emelkedett ez az ember az isteni Augustus kegyeiben. Csak nemrégiben is, mikor a császár száműzött unokáját látogatta meg Planasia szigetén, egyedül őt vitte magával kísérőül. S visszajövet Nolában megbetegedvén, egész családjával együtt magával marasztalta Fabiust.

Egy reggel aztán ugyanezt a Fabius Maximust holtan találta maga mellett a felesége, Marcia. Előtte való éjjel későn jött haza valami udvari lakomáról – másnapra halott volt.

A házi felcser mérgezést konstataált. A császár – hogy részvétét evvel is nyilvánítsa [!] – elküldte saját orvosát is, aki kijelentette, hogy gyógyszerekkel való vigyázatlanság volt a halál oka.

Valami nagy szenzációt különben nem keltett az eset. A birodalom mással volt elfoglalva. Nagy események állottak küszöbön, amelyek az udvaron kívül jelentékeny csöccseléket is szaltak Nolába, Nápolyból, sőt még Rómából is.

Az öreg Augustus már nagyon elgyengült; halálát minden pillanatban várták. Ki lesz a trónörökös? A császár meglátogatta unokáját, Agrippa Posthumust, úgy mondják, hogy nagyon nyájas volt vele, sőt tárgyaltak volna az örökösödésről is. De másrészt Tiberius is, Augustus mostohafia, anyjának, Livia

császárnőnek a hívására éppen Fabius halálának napján Nolába érkezett. A császárnő pedig nagyon hatalmas...

Melyik a kettő közül?

A nép félt Tiberiustól, de nem ismerte Agrippát. Láz fogta el az egész várost. A császári palota előtt naphosszat tolongott a csöcselék, lesve az Acta Diurnákat, melyek folyton újabb tudósításokat közöltek Augustus hogylétéről. Fabius lakása éppen szemközt volt a rezidenciával és a sötét gyászlepellet elburkolt atriumba behangzottak az utcái kiáltozások:

Az isteni Augustus rosztól [!] van... A tudós Plinius értekezése egy főnixszmadárról, amely tegnap jelent meg Rómában. A főnixz a császár menybemenetelét [!] jelenti...

És e közt a nagy láрма közt ott fenn a gyászos díszteremben a szegény Marcia zokogott férjének holttesténél és a derék gömbölyű arcú felcser, aki különben családi kliense volt az urasszonynak, már éppen századszor mondta el neki vigasztaló szavait:

– De nemes úrnőm... A halhatatlan istenek ugyanazt a sorsot mérték mindnyájunkra. Gondolj gyermekeidre. Neked nem szabad kétségbeesned: két szép gyermeked, két szegény kis Amorka, szorúl életedre...

Az urnő csak zokog:

– Nem tudod te azt, Caius, mi az énnekem. Én vagyok az oka, én... Óh ha elgondolom, hogy én vagyok az oka...

– Minek vagy az oka? – kérdezte mögötte egy erős férfihang.

Cn. Marcius volt, az urnő bátyja. Libitina templomában volt, egyetmást még megbeszélt a temetés rendezésére vonatkozólag; és együtt jött vissza a papokkal és temetkezési emberekkel. Ezalatt a gyásznép már kezdett gyülekezni a pitvarban, és Marcius bement a hugához.

Marcia megfordult a hangjára, fölugrott a térdeiről, bátyja nyakába borult és zokogva vádolta magát:

– Férjem halálának vagyok az oka!

– Hogy tudsz ilyeneket beszélni, Marcia? Már hogy lennél te annak az oka?

– Én vagyok az oka! Elmondom neked, Cnaeus. Nem tudom már magamban tartani.

– Csak halkabban beszélj. Meghallják.

Caius, a felcser, ezalatt észrevétlenül kisompolygott az atriumból.

– Fabius – kezdte az urnő, zokogását visszafojtva – mikor Planasiából visszajött, elmondta nekem, hogy a császár meg-egyezett a fiatal Agrippával... Agrippa lesz a trónörökös. „Ezt nem tűrhetjük – azt mondta Fabius – Agrippa nagyon fiatal, nem ért semmihez, nem ismeri Rómát, azonkívül vad és heves természetű és most éppen nagyon haragszik, amiért száműzték... Végünk van, ha ő lesz a császár...” A dologról egyedül ő tudott, Fabius. Egyszóval megbizott engem, hogy juttassam a császárnő fülébe...

Marcius haragossan [!] kezdett föl-alá járni a szobában:

– A császárnő fülébe juttatta!... A császárnő elhivatta Tiberiust!... Most már mindent értek! Hát kellett ez annak a Fabiusnak? Százszor mondtam neki, hogy ne avatkozzék a celszövényekbe; olyan becsületes ember, mint ő volt, nem való oda. Mindig benntörik a bicskája... Épen akkor, mikor már kegybe jutott volna, kezd működni a császár ellen... És olyan ügyetlenül... aszonyok [!] által... Persze, hogy megtudja a császár! A te uradnak mindig voltak ilyen hazafiui rémképei. Hát hiszen én nem ismerem azt az Agrippát; de – Herculesre! – Tiberiusnál csak nem lehet rosszabb. Ebben a Tiberiusban benn van a Claudiusi familiának az a régi gőgje, amely előbb-utóbb is tönkreteszi Rómát. Amint tönkretette a te uradat is. Mit törődik az a többi emberrel?

Megállt és fájdalmassan [!] fölsóhajtott:

– Eltávoztak már az istenek Rómából. Fabius derék ember volt, mégis megvesztegette, meg is ölte a zsarnokság!

Marcia nem figyelt erre a politikai kifakadásra. Csak zokogott azalatt csöndesen.

– Én öltem meg. Most nem kellett volna neki engedelmeskednem... Óh halhatatlan Vesta, miért engedté a császárnéhez menni?

– A császárné! Az az iszonyu fondorkodó vén asszony! – dörmögött Marcius.

– Én öltem őt meg. Mindent elmondtam a császárnénak... Másnap ebédre hívták Fábiusomat, császári lakomára... Óh nagy istenek! Mérget kevertek neki!

– Csitt Marcia! – szólt most a bátyja, aki valamenyire [!] lecsillapodott. – Te nem tehetsz róla; te csak egy gyöngé asszony vagy; te úgy jártál el, ahogy neked legjobbnak látszott. De ne beszélj róla senkinek. Még tégedet is eltennének az útból... Jobb elhallgatni vele.

– Óh dehogy is hallgatok el vele! Rögtön elmondok mindent... mindenkinek... még a temetésen... Hadd tudja egész Róma, milyen császára van!

– Hiszen ugyis tudja...

– Szeretném az isteneknek is fölkiáltani. Óh hagyj engem, Cnaeus!

– Ez az asszony örült. Még utóbb megteszi, amivel fenyeget. – Gondolta magában Marcius. – Jobb lesz távortartani a temetéstől. – És szeliden el akarta vonszolni.

– Marcia – mondta neki – jönnek a Libitina emberei, előkészületeket tesznek itt, melyeknél neked nem kell jelenlenni. Meg is árt a léghez. Menj be imádkozni.

Az utcáról megint nagyobb zaj hangzott.

– Tiberius új jelentést adott ki – beszéltek egymásnak az emberek.

Marcia arra fordult és kitört:

– Igaz minden, amit Fabius mondott... Tiberius legyen az

uralkodó... éljen Tiberius. Siettesék az istenek a halálokat, te tigris császár!...

Magasra emelte a karját. Azzal, mintha elhagyta volna minden ereje, engedte magát bevonszoltatni bátyja által a peristylum egy fülkéjébe, ahol Plutónak a szobra állott; menetközben még egyszer suttogva:

– Én vagyok az oka, én...

A halott pedig ott feküdt fekete szövetek közt, melyeket a besütő nap nem tudott megvilágosítani; sápadt arcza oly békenesen tekintett; nem vádolt az már senkit...

Marcus kiment a pitvarba. Kevés gyászoló gyülekezett össze, csak a rokonok és legközelebbi ismerősök.

– Marcia roszul [!] érzi magát, mondta Marcus. – Nem jelenhetik meg a temetésen. Kezdhetjük.

A temetés nem volt nyilvános; ezekben a napokban egyáltalán nem történt funus publicum a birodalomban. Nem mentek ki a forumra; nem méltatták szónokok a halott érdemeit. A holttestet egy közeli jószágukon fekvő családi sírboltba akarták vinni.

Marcus egy hírnök által meghívatta a népet a temetésre, de a meghívásnak kevés foganatja lett. Akinek más dolga nem volt, a császári palota elé csoportosult.

Ezen a csődületen kellett keresztülvonulnia a temetési menetnek.

A muzsikások és sirató asszonyok előtt egy licior ment, hogy helyet csináljon.

– Fabius temetése! Helyet a nemes Fabiusnak! – kiáltozták szerte.

– Nincs itt az özvegy – sugta egyik plebeius a másikhoz. – No ez eredeti.

– Ezeket a Fabiusokat pedig úgy emlegették, mint a szerető házastársak példaképét.

– Mit akarsz? – elméskedett a másik. – Hymen kilépett a sze-

relem istenei közül. Hymen is a pénz isteneinek sorába szegődött.

Egyszerre csak megállott a menet.

– Mi az? – kérdezte Marcius, aki a két árvával ment a gyáspad mögött.

A vezető lictor hozzálépett:

– Az őrvonalhoz értünk – mondta.

– Őrvonalhoz?

Marcius előrement. Az utat csakugyan egy sor praetorianus testőr állta el.

– Senkitsem szabad átbocsátanunk – mondta a parancsnok Marciusnak.

– A temetést sem?

– Nem. Az isteni Augustus haldoklik. Csak Tiberiust és Livia császárnőt tűri meg közelében. A lárma árt neki. A császárnő parancsot adott az utak bekerítésére.

– Hát merre menjünk?

– Tessék megkerülni a palotát.

S vissza kellett térniök, amerre jöttek.

És mikor ismét elmentek a halottasház alatt, a szegény Marcia ott fönn meghallotta a gyászéneket.

Kiment az atriumba. Az atrium üres volt, a ravatal nem volt ott.

Kiment a vestibulumba. Ott Caiust találta, a jó felcsert, akit itthon hagytak asszonya őrizésére. A többi szolganép mind a temetésen volt.

– Hol van a férjem? Hol van az urad, Fabius? – kérdezte Marcia izgatottan.

– Asszonyom... – kezdte Caius, de urnője nem hallgatott rá. A temetési menet ép akkor vonult el a kapu előtt. Marcia kirohant.

Haja kibomlott és lebegett, stolájának a ránczait zokogástól hullámzó teste fel – felsimította.

– Megálljatok – kiáltott és a halottvivők megálltak.

Mindenki megállt. Mindenki érezte, hogy valami történni fog. A sirató asszonyok elhallgattak. A két kis árva merev szemmel bámult az anyjára. Marciusnak fennhangon dobogott a szíve. A jó Caius, aki gömbölyű természetével hiába szaladt ur-nője után, zavarodottan állt meg.

– Megálljatok! Hát van szívetek a gyászoló nőt így kiját-szani és panaszait meghallgatásra sem méltatni? Óh van okom a panaszra és van jogom hangosan panaszkodni az egész ró-mai nép előtt. Jaj van okom magamat vádolni – de van jogom mást is vádolni – és vádolom is – mégha isten volna is – a nép előtt és az istenek előtt – ha vérpad lesz is érte a jutalmam. Nem sírok, nem vagyok örült sem: hangosan és érthetően emelem föl szómat; halljátok meg, rómaiak, tudjátok meg polgárok: én vagyok Fabius halálának az oka; mert én sugtam be Liviának, amit egyedül csak ő tudott: hogy mi történt Planásiában...

Nem folytathatta. A tömegben moraj futott át. Rettenetes pil-lanat volt ez. Mindenki mondott valamit, de senki sem tudta, hogy mit mond. Sokan örültek, sokan szánakoztak a történte-ken; – de mindenki sajnálta ezt a szegény asszonyt, aki kétség-beesésének bizonynyal [!] áldozata lesz.

Hát még Marcius?! A szívében szinte megfagyott a vér és önkénytelenül ragadta meg a nővére karját. Egy pillanat alatt ezer gondolat futott végig agyán; látta a vad és heves Agrippát (amint őt Marcia ép az imént lefestette); látta a tehetetlenségé-ben oly szörnyű Augustust, aki halálos ágyán ölette meg Fa-biust; és szinte úgy látta, mintha ez a gyászpad vérpad volna és ez a szegény asszony már arra hajtáná le fejét.

Még fiatal fejét...

Rettenetes egy pillanat volt ez.

És ebben a pillanatban még egy mozgás futott végig a tö-megen, csakhogy éppen ellenkező irányban: ez a császári palota felől jött és általánosabb és izgatottabb volt az előbbinél.

– Augustus meghalt! – futott át villámként az úton... és nyomban utána a másik híradás:

– Tiberius a császár! – és úgy tetszett még a sziklák és a mezők is mind viszhangozzák [!] a Tiberius nevét.

És a nép, amely néhány pillanattal előbb még rettegett Tiberiustól és egymással versengett, hogy ki tud több ijesztőt mondani róla: ez a nép most már, mindenről megfélemedkezve, éljenezte őt.

...Tehát nem Augustus, sem Agrippa. ...Tehát a szegény Marcianak nem kell tartani semmitől...

És Marcius, aki a politikában oly nagy ellenfele volt Tiberiusnak, aki úgy gyűlölte a Claudiusok kevélységét, a kemény Marcius most – minden pártállástól eltekintve egészen őszintén örült annak, hogy Tiberius a császár.

A nagy zsarnok trónraléptének legalább volt jó eredménye is. Egy szegény asszonyt megóvott a veszélytől, melybe kétségbeesett szavai döntötték volna másként...

(OSZK Fond III/1762)

4. A KOPTUS.

(Elfeledett istenek.)

[Kézirattöredék]

A koptus belépett a postahivatalba.

A szurtos és szűk helyiségben rettenetes volt a hőség. Nem lehetett elzárkózni előre, mint magánházakban: az ajtókat egyre másra nyitogatták, vásár előtti nap volt. A vasrácsok, amikre délőta sütött a nap, oly tűzesek voltak, hogy az egyik kezelő megégette rajtuk a kezét.

A hivatalnokok mind bő fehér, francziás bugyogóban és ingujjban ültek a rács mögött és francziául beszéltek.

Különben minden oly prózai volt, mint akár Európában; – a keletből csak a pizok és hőség volt itt.

Meg a koptus.

Magas szép szál ember volt a koptus; talán hatvan éves, de nem látszott annyinak. A fején – különös ismertetőjel gyanánt – vastag, meleg kékszinű turbánt viselt; nagyon piszkos kék turbánt. Ugyanilyen piszkos kékszinű volt nyári öltözete is, amely jóformán egy darabból állott: egy bő, ujjas, zsákszerű palástból, a képzelhető legegyszerűbb szabással.

Ehhez a piszkoskék öltözethez nagyon jól illett a koptus arczszíne, amely valami sajátságos sötét piszkos barna volt, s a tiszta fajt árulta el első tekintetre. Arczvonásai is határozottan szépek és még erőteljesek; a hivatalnokok európai fizimiskái között bizonytalannal nem akadt ilyen érdekes arcz. Mélyenfekvő sötét szemei, erősen kiemelkedő – keleti – orra, s szép hosszú, kétfelé fésült, elég gondossan ápoltságú szakáll volt.

Sajátságos, hogy míg a tisztviselők ábrázatai csak úgy csurogtak az izzadságtól, a koptus arczán parányi fény sem volt észerevehető. Pedig ugyancsak jó meleget tarthatott neki a több-

szőrösen rácsavart turbán és a hosszú, vállig engedett haj. Azonkívül öltönyét csipőjén övvel kötötte össze, amely olyan volt, mint a turbánja; ezt a szoros övet ilyen melegben semmi-féle illemszabály nem kívánta volna meg.

Igen, de az öve mellé tintatartó volt erősítve, és ehhez egy elromlott nádkalamusba erőszakolt aczéltok; – és ezek a koptus hívásának a jelvényei voltak.

A koptus ugyanis nyilvános írnok volt, mint jelenleg a koptusok legnagyobbbrésze. Már aki nem szerzetes közülük.

– No mi baj Farun? – kiáltott a mi koptusunkra az egyik postahivatalnok, egy kövéres, szőke fiatalember.

Farun annyit jelent mint Fáraó fia. A koptusok egyenesen a Fáraók nemzetéből származnak. Ők az utolsó maradékai a régi egyiptomiaknak, a régi dicsőséges egyiptomiaknak.

Méltó tehát a nagy megtisztelés, hogy Fáraó fiainak szólítsák őket.

És mégis – ez a szó a legnagyobb sértés amit valaki egy koptuson elkövethet. Mert ez a Farun átkozottul kétértelmű egy szó. Jelent ugyan Fáraó fiát, de jelent egyuttal hunczutot, oktondit, együgyüt is. És így érthető, hogy Fáraó fiai egy csöppet sem érzik magukat megtisztelve a kétértelmű bók által.

A mi koptusunk azzal a nyugodt méltósággal viselte a sértést, amely ennek a néptörzsnek különös sajátsága, mely keleten elég gyakori, de európai szem előtt csak nevetség tárgyát képezheti. Nem hideg méltóság ez, mint az óriási jéghegyeké; ellenkezőleg a forró nyári nap fülledt mozdulatlanságához hasonló.

A Farun tehát nyugodt méltósággal végezte el a dolgát a postán; – bizonyára valamelyik kliense helyett megirt levelét kellett feladnia. Mikor menni akart megint rászólt a szőke fiatalember:

– No Farun, jössz-e holnap táncolni a vásári bálba.

(Ugy látszik, ez volt a tárgy, ami a Farun beléptekor épen „szőnyegen forgott”.)

A Farun mosolygott. Milyen tréfások is ezek az európai urak!

– Hanem a leányodat elküldd ám aztán! – mondta a szőke ur és egy társához fordulva magyarázólag tette hozzá: – Nagyön szép lánya van az öreg koptusnak.

Hanem a koptus már künn volt az utcán. Szombat délután volt és a koptus elvégezve dolgait hazasietett, hogy egyetlen nyugalmas estéjét hamarabb élvezhesse.

Utközben mérgeződött.

Az utcagyerekek utána szaladtak – piszkosan és majdnem egészen meztelenül – Farunt kiabáltak rá és sárral dobálták, iparkodva eltalálni a tintatartóját, hogy az összetörjék.

De a farun jól ökölbefogta a tintatartóját és rá sem nézett a gyerekekre.

Nem ezen mérgeződött.

Olyan meleg volt, hogy akárki megirigyelhette volna e meztelen arab kópékat, akik közt pedig már serdült kamasz is akadt, sőt nagybácska leány is. Olyan rekkenő volt, hogy alig lehetett lélekzeni.

De a farun nem izzadt. Az ő edzett faja nem érezte a meleget. Nemezen [!] mérgeződött.

Hanem így gondolkozott a lelke mélyében:

„Hogyha holnap bál lesz a vásáron, és ha azon mind jelen lesznek a nyugoti [!] férfiak és az arab leányok, hát az égnek százmillió csillaga sem volna elég, hogy eltemesse ezt az uj Sodomát.”

„És ha én holnap elküldeném a leányomat a bálba, hát az égnek százmillió villáma sem volna elég, hogy agyonsujtsa engem.”

Hol lakott a koptus? [....]

moruságosan szű [...]

medán nem t [...]
álló hárem [...]
reszté [...]
rél []

[...] Hozd el a kendőmet és a könyvem.

Vállára teríté a széles imádkozó kendőt. Keresztény létére sem tudott ettől megválni és mindig vele imádkozott, még a boldogságos Szűzhöz is.

[...]

A leány nagyon vonakodva hozta el ezt, nem tudni, kedvére volt-e a sanyaru böjt és unalmas ima.

A koptus – mondom – magára teríté, és szétnyitotta tömzsi, vastag könyvét. Régi régi könyv volt már ez és nagyon furcsa. Átul czettig csupa koptus írással teleírva. A koptus csak nézte–nézte roppant áhítattal, de nem olvasott belőle, mert úgy sem értette volna meg.

A koptus ugyanis – nem tudott koptusul.

Általában a koptusok közül alig tud ma valaki koptusul. Koptusul csak az európai tudósok tudnak ma.

Hanem azért az öreg koptus mégis leült az imazsámolyra és maga elé ülteté a földre szép, fekete leányát, és lapozgatott a könyvben és ájtatosan bámúlt az előtte ismeretlen betűkre, és min[de]n lapr[ól] tudott va]lamit mondani:

(OSZK Fond III/1708)

5. BESZÉLGETÉS

[Kézirattöredék]

(Kiindulópont: Eugen Heinrich Schmitt:
Leo Tolstoi und seine Bedeutung für unsere Kultur)

(Három diák egy kis diákszobában. Az egyik zsebéből huzza elő a fenn jelzett könyvet:)

– Igaz, ezt is visszahoztam.

– Tyüh! akkor |:én:| szaladok. De igen. Magatokra hagylak benneteket. Szabad a vásár és a filozófia. Óh ti fülesbaglyok! El nem olvasnék egy ilyen könyvet ezer forintért sem. Tudjátok-e hova megyek? <Egy p>Pompás leányt találtam multkor a *** utcában... – – –

(Két perc múlva ketten vannak)

– Nos elolvastad?

– El.

Pogány ésszel, de őszinte lélekkel eljöttem megvallani, hogy a tudományos prédikáció súlyos és kemény és szintelen vasércét nem voltam képes megolvasztani szellemem tűzében, és a dió, amelyben egy végtelenség rejlik, töretlen maradt számomra mindmaig.

(Ez illik egy modern préciózhöz.)

– Ugy látom, ez a könyv mégis nagy hatást tett reád is, épenúgy, mint reám.

– Nagy hatást... tehát elmondom neked, hogy folyt ez a hatás.

Tudod, hogy nagy várakozással fogtam hozzá; és ez a várakozás az első levelek elolvasása után még fokozódott. Meg kell ugyanis vallanom, hogy majd mostanig én is azoknak sorába tartoztam, akikről olyan felvilágosító jóakarattal beszél Schmitt, hogy Tolstoiban csupán az egyoldalú erkölcspredikátort képesek látni... Tolstoi pedig világnézetet hirdet; új

és egész világnézetet, amely hívatva lesz a mostani pogány és barbár részben naív, részben meg durva világnézetek helyébe lépve egy új, jobb kulturának vetni meg alapját (Oh ismerem már Schmitt mondatait.)

Képzelted, hogy én, szegény pogány, aki érzéki művészkedéssel és mennyeies [?] filozófiával tömködtem szellemi életem ürességét, – amelyekről tudtam, hogy haszontalanok és hazugok – amelyekről azt hittem, hogy <lehet> |:talán:| bennük <...>lehet valami objektív igazság –: én micsoda várakozással tekintettem egy oly tan elé, amely mindezeket rossznak nyilvánítja és egy új, tisztább és (ez a fő!) megnyugtatóbb és lelkesítőbb világnézetet állít a helyükbe, és pedig nemcsak érzelmegerjesztő frázisokban, misszionáriusi akkordokkal, erkölcs korholással és javítással, hanem eleven és egész pozitív világnézettel, amint Schmitt Jenő azt megígéri (: Oh én ismerem már Schmitt ékes és hosszú mondatait!)

Aztán továbbolvastam. Elolvastam a történeti részt¹ és láttam, hogy Schmitt úr képes sokat beszélni, úgy hogy keveset mondjon. Nem bántam: azt gondoltam hatás kedvéért kezdi ily szolidan és a nevezetes falatokat későbbre tartogatja. Mint egy nagy zenedarab csendes és monoton nyitánya. Aztán még tovább olvastam és – alig voltam túl a 100-ik oldalon. Kezdtém megenni ezeket a végérhetetlen körmondatokat, csupa „unbegrenzliches, allinbegreifendes Leben”, „Lebendige, unendliche Allanschauung” – kerengett a fejemben; tudom hogy nem is értem tökéletesen a németet és a végtelen mondatokat gyakran kétszer is el kellett olvasnom; az író pedig önmagát ismételte egyre és a sok frázis között egy egy szép hasonlat <a a sivatag> úgy <tűnt> esett, mint lekvároázis a sivatag buktában.

– Óh te megátalkodott kritikus!

¹ Biographisches. Tolstois Bedeutung für Russland

– Nem kritizálok én, csak a tényállást konstatalem; – s ez a tényállás az, hogy unatkoztam. De az unalomban is van valami <vonzó> [:lekötő:], a délutánias, ringató unalomban, <amelyet> az ember gyakran a legérdekesebb foglalkozás kedvéért sem tudja abbahagyni.

Én is tovább olvastam Schmitt Jenőt.

– Aztán?

– Aztán <ugy érezt> hangulat lepett meg és úgy éreztem, hogy vetkezni kezd előttem az igazság. Éretem már, milyen az, mikor egy igazság vetkezik előttem? Épugy izgatja a lelket, mint a testet egy leány vetkezése. A sok bájos új vonal, új szín, új villanás! Es az igazság is eleven és piheg!

És mit tesz az, ha az igazság talmi is? Ha csak trikóra vetkőzik a színpadli lány, az is izgat bennünket, kivált ha nem tudjuk biztosan, hogy az csak trikó.

– De hát mondd már: talminak találtad ezt az igazságot?

– Istenem, ha azt tudnám! Nem tudok semmit és most már azt sem tudom bizonyosan, hogy semmitsem tudok. Mert Tolstoiék, Schmitték, azt állítják, hogy igenis tudok valamit, mindig is tudtam, egész biztosan és okvetlen – csak épen még nem vettem észre, hogy tudom

– Édesem! Te szofizmát gyártasz a szellemesség kedvéért. Hogyha te immár nem vagy olyan bizonyos benne, hogy semmit sem tudsz, az immár valami haladás a tudás felé: kezdesz valamit tudni.

– Az a baj, hogy azt sem tudom bizonyosan, hogy valamit tudok. Miután elolvastam Schmittnek azon fejezeteit (2, 3, 4, 5, 6) amelyek a filozófiai alapgondolatra – a dolog érdemére – tartoznak: azt vettem észre, hogy az <egyszer> állítólag oly egyszerű igazság, amelyet a priori, és egyedül bizonyosan tudnom kellene, mert én magam vagyok –² olyan légies ma-

² Lehet, hogy azért, mert Thiermensch vagyok

gasságokba csuszott egyszerre előlem, hogy nem voltam képes utolérni. Meglehet, hogy tudom, de íme: nem tudom, hogy mit tudok, nem tudom azt, amit tudok, nem tudok semmit és még nagyobb szkepszisben vagyok mint annakelőtte. Ez a ti könyveteknek híres kételygyógyító hatalma.

Mindenről lerántja a leplet: vallásról, filozófiáról, művészetről, anarchizmusról liberalizmusról – még a szocializmusról és természettudományról is, amikben pedig félig-meddig mégis hihetett volna az ember... mindenről lerántja a leplet és min-dennek a leple alatt ugyanazt a semmit mutatja meg. És amit mindezek helyébe akar tenni, az szinte csak olyan semmi

(OSZK Fond III/1665/2)

6. [ELHAGYJA EGYSZER AZ ÉN LELKEM IS...]

[Kézirattöredék]

1.

Elhagyja egyszer az én lelkem is viszhangos templomát; némán hagyja orgonáját, amelynél himnuszait zengette,

mértékelt himnuszait, a bölcsék számára, amelyeket csak a bölcsék értettek meg, a választottak. –

Jertek ide, avatatlanok, most mesét mondok, közönséges mesét, amilyent mások is szoktak, csupán mulatságból;

mulatságból és mulatságul, mindenki számára, de legkivált a magam számára, mert a lelkem szomjazza a mulatságot.

Mulatni akar, táncolni akar a lelkem, mert nagyon fiatal lett; most vezetem őt legelőször bálba[.]

Nem bálba vezetem, bálnál neki több kell: a parket neki nem elég sima, a táncterem kicsiny és fülledt, a villanyoslámpák sötétek, az én elégedetlen lelkem szemeeinek.

Jól van hát, még egyszer megteszem a kedvét, a telhetetlenek: keresünk neki parketnél simább helyet, nagy és szabad helyet, világossat és hűvösset, ahol a tánc is fürgébb –

a jégre viszem őt.

2.

– De ma nem jó a jég, már tavasz akar lenni, egész langyos a szellő, a nap is sütött délben: olvad a jég.

– Az ám, olvad a jég, néhol levet is ereszt, máshol meg egyenlőtlen, hullámos; talán veszedelmes is.

– Bizonyosan veszedelmes is, veszélyes, gyenge és ingó, veszélyes és szeszélyes, akár az ön szíve, nagyságos asszonyom; – hisz jaj! jégből van az is.

– Csakhogy az nem gyenge és nem ingó, és épen nem olvad, jeles lovagjaim! – ez a hasonlat épenugy sántít, mint ahogyan maguk sántítanak, így korcsolyássan a szárazföldön – nem lépnénk már egyszer a pályára?

– Jobb lesz, nagyságos asszonyom, ha fogadja atyai tanácsunkat és megint odaadja a lábacskáját, hadd vessük le a korcsolyát róla – hogy’ vállalhatnók a felelősséget, erre a jégre bízni rá Magát?

– Vitéz lovagjaim, inkább bízom a jégre, mint önökre, magamat; – és, vitéz lovagjaim, önök oly vitézek, hogy nem merik magukat a jégre bízni?

Tehát elbocsátom önöket, mehetnek, amerre tetszik; – de én korcsolyázni akarok és röpdülni, engem hív a jég és hajt a kedv...

– De nagyságos asszonyom, könyörgöm, nem tréfa ez a dolog; fogadjon szót legalázatosabb szolgáltnak. Hisz nem is élvezet, ilyen jégen csúszni; az után meg igazán veszedelmes is lehet; ugy e Ma<j>yer ur?

(Mayer ur a jégpálya mindenesse és |:diszokleveles:| korcsolya mester stb. stb.):

– Bizony én sem ajálhatom a nagyságos asszonynak; szakadás ugyan nem valószínű, de – ...reggel is ropogott néhol a lábaink alatt...

– Bár a nagyságos asszony szilphidi termete...

– Eh, ropoghat a maguk súlyos csizmái alatt; – de én tündér vagyok és jégkirálynő, mint mindenki tudja, és a birodalmamban járok és ma különös a kedvem.

Repülni hív a kedvem, szélben szellőztetni legujabb ruhámat; táncra hajt a kedvem, parketnél simább helyen, nagy és szabad helyen, (világossal és hűvössel), ahol a tánc is fürgébb; – jégre visz az én telhetetlen kedvem!

– Ezt nem engedhetjük: tartsa őt vissza, nagysád!

– Tessék?

A szegény Fanni néni, kinnülve a parton, a padon, és várva az ő unokahugának tengerre szállását (mert maga immár nem korcsolyázott) – egy kissé nagyot hallott, és nem értette meg mindjárt, miről van szó; és mire megértette, az ő szép unokahuga immár a jégen volt és onnan kiáltott vissza, a muffos kezét magasra emelve:

– Jégre visz az én telhetetlen kedvem; aki szeret: követ!

3.

És ők követték mindannyian, egész természetesen.

(OSZK Fond III/1802)

7. NOTTURNO.

[Kézirat]

1.

Odakünn sötét van; nagy tenyér nyomja szorossan a kis házaskákat; mikor lapítja egyszer a tetejét porig?

Csend és kutyaugatás.

De benn a lámpa ég, függő; alatta tiznapos abrosszal három negyed részben terítve nagy, fényesmázu asztal. Az asztal körül mama ül, s lányai; fészek ez; milyen fészek –

Nincs cseléd és ez rettenetes állapot. Pizskosak, és félnek a vendégtől, egész nap. De most ozsonnáról jöttek, a mama, Elza és Margit; éhes, élénk arcok –

Bádog tálcán – csak úgy! – meleg lábos; most melegített déli maradék. – Nem szép ez a lábos és az egész kép nem idylli. A mama panaszkodik és pöröl:

Nincs cseléd. Már elfűtta a gyárban a kürtő: gyárba járnak inkább az olyanos lányok, hol könnyű a dolog és sok a szabadság. Aratók is térnek most haza az utcán; aratás is most van; hogy volna cseléd?

S a mama beteg és fáradt. S a füstös lábos az asztalon; s Ilka hálórékliben; s Elza a jobb lábát, térdénél hajtva, harisnyakötőt feszítve, felrakja a székre, szoknyája alá, amint igazán nem illik egy tizenhat esztendő leánynak.

Ottkinn sötét és csend és kutyaugatás és a tücskök is kezdik...

2.

– De ma jól nézett ki a Bözsi, ugye anyám? – kérdi Elza, előre hajolva, egy falat huslébe mártott száraz kenyérrel a szájában.

– Ez a Margit, én nem tudom – folytatja azután – olyan barátságatlan mindenkiel szemben. Már aki nem fiatalember. Csak az ő Takáccsa ott legyen valahol, másra ugyan rá se néz. Pedig az mégsem szép, kivált a háziak iránt, tanusithatnál egy kis udvariasságot, ugye mama? Csoda még, hogy köszönsz, mikor jössz, meg elmégy!

– Te ne törődj velem, tudod?! – kiáltott Margit, a legszebb, a dívánról. – Ilyen iskoláslány ne leckéztessen engem! Semmi közöd hozzám! Én csak jobban tudom, mi illik, mint te! Csak előbb is a székre rakta a lábát –

–Ja; az más – az itthon volt –

Immár nagyon hangosan beszéltek.

– Lányok, kérlek, ne veszekedjete! – szólt közbe a mama még hangosabban. – Látjátok, hogy anyátok menyire oda van – aztán ti mégis majd a lelketek tépítek szét. Egész nap ez a lárma, anyjára persze egyik se hallgat – pedig én mindent megteszek értetek...

– De igazán, Margit, látod ez nem szép – mondja Ilka, a legnagyobb lány [aki tanítónőképesítőre készült:] – Nekem is ma anyit kellett volna tanulnom, aztán fáj is a fejem, – és ti mégis, soha egy nyugodt percet nem hagytok az embernek! Pedig tudjátok, a magántanulókkal milyen szigorúan bánnak ott? Egész dél[u]tán mulatnak, aztán most hazajönnek bántani az embert –

– De hiszen látod, most sem én kezdtem, hanem Elza – kiáltott Margit – Különben csak hallgass te, avval a nagy tanulásoddal. Azért, mert ő most tanul, most az egész ház őt dédelgesse és becézze! [Tanulhattál egész délután:] –

Ebben a pillanatban a szép lány valósággal csunya volt, így mosolytalanul, hanyag helyzetében, kipírúlt és közönséges arcával.

– De Margit, hogy lehetsz ilyen igazságtalan és szívtelen<?>!

A szomszéd szobából mély lihegő lélegzetvétel hallatszott. Ott aludt a tízéves Annus.

– Elza menj, nézd meg a hugodat, mi baja? Ilka, te meg rakd el az asztalt!<?>! Jaj, lányok, ha tudnátok, mennyire rosszul érzem magamat! – Ki hoz nekem vizet? –

Elza végre felállt, s lusta, affektált lépteken, |:bal:|kezeével egy hajfűrtjét tekerve, ment a másik szoba felé. Az ajtónál megállt és azt mondta:

– A Mányokiné azt kérdezte, nem félünk-e egyedül a házban, éjjel is, férfi nélkül...

– Ha a Mányokiné azt tudná, milyen egy szegény özvegyasszony helyzete, pláne még ha cseléd sincs, aztán a lányai ilyen rosszak – senkise segít rajta –

– Én nem tudom, mama te mindenből olyan nagyot csapsz. Hát mondtuk neki, hogy itt a város belsejében nem olyan, mintha valahol a hegyek között lagnánk –mint ők, – <én nem tudom> azt mondják, olyan gazdag emberek, aztán mégis képesek ott kinn lakni –

A lámpa igen sötéten égett.

– Nincs elég petróleum – mondta Elza.

– Hát lefekszünk szépen. Nem is kell ám mindig <egész> éjszaka olvasni, mint a kisasszony szokta – felelt Margit, de rosszakarattal, nem tréfásan – Akinek petróleum kell, az hozza el maga a boltból. Nincsen kiszolgálat.

– Igazán gyerekek, rettenetes is ez, én nem tudom, meddig bírom ki az életet így cseléd nélkül – mondta megint a mama – Ki hoz nekem vizet? Már látom, megint magamnak kell menni érte, pedig ha tudnátok, hogy fájnak a csontjaim!

– A Margit hozhatja, annak semmi dolga – mondta a másik szobából Elza, aki Annust nézte meg hogy alszik.

De a mama már kiment a konyhába és vette a nagy moszdótálat. [!]

– Mindent, mindent a beteg, rokkant anyjuknak hagynak tenni – Ilyen lányok! Erős, egészséges lányok, esznek egész nap |csak anyjukat bántják| és csak moz<g>dulni nem akarnak! Én nem tudom, mivel érdemeltem ezt tőlük – megnyit vesződtem velük – fölneveltem – szegény özvegy – egyiket tanítottam – másikat báloztattam – hála – igazán hogy már azt hiszem, nem is az én lányaim –

Beszélt ilyent másszor is, Margit hátradőlt a dívánon keresztben, a kezét a feje alá – s a lámpára nézett, amely –

4.

Az udvarból mindjárt meghallotta a kutszikorgást.

Az udvarba amint kiért a mama, a mosdótállal, melynek máza már sok helyütt lepattogzott, megcsapta arcát a friss levegő, szemét az éles, sötét színek, <és ez jól is> fülét az eleven tücsökcraj; és ez jól is esett neki, bár önmagának panaszkodott hogy fázik; mikor különben is olyan baja van; senki sem hiszi, hogy neki milyen baja van.

Tálat a ducra. Kezdte a kuthuzást, és önmagának panaszkodott, hogy őneki most a kutat kell húzni, ilyen nehéz munkát, betegnek!

Benn pedig, a dívánon, hallgatta Margit a kutszikorgást, és úgy hallgatta, mint egy nótát. Milyen rossz hazatérni, <a szép> kormos lábas, foltos abrosz mellé, a szép és tiszta uzsonnakészlettől!

A lámpa sötétítés volt, és az éj odakünn egyre csöndesebb – semmi rozsat nem lehetett sejteni.

A kuthuzás is elhagyott, és most lépések hallatszottak.

Egyszerre pedig egy sikoltás hallatszott.

Ez nem közönséges sikoltás volt, hanem olyan, mint ahogy a kis kutya vonít. És a hátán [?] ment végig.

– Jaj, <Margit → mi volt ez? – Margit – – sóhajtott Ilka ijedten.

– Valami állat.

– Jaj, Margit, a mama – odakinn van – mondta Elza is, aki mindig kész volt a félelemre.

Ilka pedig, bár nem merte, már ki is nyitotta a konyhaajtót.

<So> Nyögést hallott, ismerős hangot, s kirohant –

Elza is; s Margit is, tétovázva, felállt a dívánról.

Csakugyan a mama volt – a mama lett roszul.

(OSZK Fond III/1799)

8. [A SZÉP MAGYARORSZÁG EGY VIDÉKI VÁROSÁBAN...]

[Kézirattöredék]

A szép Magyarország egy vidéki városában, ahol püspök is lakott, élt egyszer egy kis iskolásfiu, aki nagyon szeretett volna csodát látni. De olyan igazi csodát, mint a mesékben van, meg a bibliában is, a Sámsonról meg Mózesről, meg sok másról; pedig ezek igaz történetek. Ő már sok ilyent hallott és olvasott is; és olyan ludbőrössen borzadt végig kis teste, ha rájuk gondolt; pedig szívesen gondolt rájuk és szeretett volna látni ilyent; de még nem látott soha, [!] Sőt mintha azt is hallotta volna valahol, hogy csodák manapság már nem |:is:| esnek; és meg is kérdezte egyszer az apjától:

– Apa, igaz, hogy manapság már nem történnek csodák?

Az apja, aki mérsékeltlen szabadelvű ur volt, azt felelte:

– Igaz.

– Sohasem?

– Soha.

– Kár! – mondta a fiu és elgondolkozott. Feketék voltak a szemei; s aznap este, a folyosóról, sokáig nézte az átellenes ablakokon futosó visszaverődött lámpafény-csillámokat; ki<ss>sebb korában a Mikulás lámpáit képzelte azokban.

Történt egy szép tavaszi napon, hogy Jenőkének – így hívták a mi ábrándos kópénkat – hugocskát hozott a gólya és elmentek megkeresztelni a barátok templomába. Kocsin mentek, s anya testvére, a Margit néni tartotta keresztvíz alá az apróságot. Olgica lett a neve. Hogy hogyan viselte magát a keresztvíz alatt (meg se nyikkant, még inkább nevetett) valóságos csoda – de mégsem olyan igazi |:<mint>:| <milyent> mint amilyent a Jenőke szeretett volna látni.

A barátok,³ azok barna, szőrös csuhában jártak már ekkor,
mert a pápa megszigorította őket.

Jenőke is ott volt, épen iskolából jött (délután); de nem a né-
metírásra gondolt, sem a rossz tollaira (pedig szenvedélyesen
gyűjtötte a rossz [!] tollakat),

(OSZK Fond III/1803)

³ franciskánusok

9. FEJFÁJÁS.

[Kézirat]

1.

Most délután van, olyan éles a világ! lassan keveri szürkéjét az est, a meleg nehezedik, fullad a szoba. Az apróságok összefolynak; valamerre nézek, minden mintha eldőlni akarna, s repülni talán, fáradságos, földet horzsoló, viharelőtti repüléssel.

De jó, hogy a fületem folyton csöngeti gyémánt kacagásod.

Csupán te vagy itt könnyű – és csupán te nem akarsz röpködni. – Jolánka! Mért vagy ily elégedett, te csinos leány, legédesebb és leghaszontalanabb kívánságom?

Lásd, engem néha úgy éget valami! ne mosolyogj!: nem a szerelem. S a fejembe néha beszúr a fájdalom: forró velőmbé jéghideg tűvel szúr. S ha látlak ilyenkor téged mosolyogva ülnöd előttem: ha tudnád, hogy' haragszom!

Te vagy az én életemnek kedvessége; de én – tudod – elhagytalak téged. Most az életem cukor nélkül való: virágos rétről havas hegyre másztam. – Jolánka!

Nem remegsz-e értem?

Mélység szélén állok: lebukom.

2.

S ha látlak ilyenkor téged, mosolyogva ülnöd előttem; hogy elfog régi dühöm! A fejemben úgy kopogat valami: nyugodt, mint te, én nem vagyok soha. Jéghideg tűvel szúr a fájdalom: rendes esti átkát most kezdi egy démon.

Lassan keveri szürkéjét az est, sűrűbbre-sűrűbbre. S meggyújtják a lámpát!

! S egyszerre előugrik minden apróság, megpirult színekkel. Most fény van, és zaj, és kacagás, – és te is kacagsz.

Ne kacagi! Nem hallod!

Fel akarok ugrani, reád rohanni, megfogni a kezedet, megszorítani, hogy síkolts; s megrázni utálatos, könnyű testedet, elfűni! Ki áll dühöm ellen? haragszom egy lányra! Mért vagy itt mellettem? Ha nem vagy itt: nem gondolok reád. Idejössz, – ingerelsz, – nyomorúlt! –

széttéplek. Én férfi vagyok, te csak egy leány: jogom van tehozzád! Én férfi vagyok, te csak egy leány: azontul semmi közünk. Földre teperlek, melleden taposok: hogy’ fog neked fájni!!

Rohannék; de nehéz vagyok, rab vagyok és néma. Kiver a verejték, jéghideg tűkkel szurkál a fájdalom; ég az egész szoba.

– Mi bajod, Imre? Mért hallgatsz úgy? Talán a fejed fáj? – kérdi a hugom, az ő kedves csicsergő hangjával.

– <Dehogy fáj> Hogy fájna? Semmi bajom.

És végigsimítom a homlokomat, idegesen, ahogyan szoktam.

3.

Későre jár; a lányok elmennek; nekem Margitot kell haza kísérenem; – nem Jolánt. Hála Isten!

A fejem immár zakatol; nem szünetel a démon esti átka.

Mért nem mondom meg, hogy fáj a fejem?

Ittkünn milyen hűvös van; ezt nem is hittem volna! Erős szél söpörte el azt a meleget: de jó az ilyen szél! Igaz, nagy port is vert fel: a seprő porol és tisztít. De jó az ilyen szél: tisztít, tisztít!

Ugy szeretem a szelet!

Margitka is, milyen víg! A szél fölcsapja széles, hajlékony kalapját: és én látom a sötétben is, mily piros az arca. Fúj, fúj

a szél! pompás! Fölcsapja a kalapját és ő nevet rajta! Csak el ne vigye! mert csak egy tű tartja!

És én is olyan víg vagyok!

Fuj, fuj a szél! pompás! Tág, szabad teren vagyunk; kevés itt a lámpás. Sötét van! hajrá! lobog a Margitka szoknyája! Elfordul: mert fél a szeme a portul.

Hajrá! fuj a szél. Lám ott nyul a templom, nagy vidéki templom, bután földre nehezedik, álnokul égnek int.

Sötét van! olyan víg vagyok!

És mégis, folyton, hogy' fáj a fejem! Benn sipolnak, búgnak, zakatolnak; szakítják! szakítják! És hogy fuj a szél: tisztít, tisztít! Erős, hideg folyó; előnti, üti forró koponyámat.

4.

Otthon vagyok; lerogytam egy karosszékbe; le sem vetkőztem; nem szóltam egy szót sem.

Hideg kezembe temetem szememet: jaj ez a lámpafény!

Nem tudom, nem hallom, nem látom: de érzem, hogy mindenki kérdez.

Hogyan lehet ez? Nagy, meleg zokogás szakad ki egyszerre belőlem.

– Édes, jó anyám, ha te tudnád azt, mennyire fáj a fejem!

Ezt hangosan mondtam, és zokogva, és ijesztően. Minek is; mondtam ezt? Szoktam én sírni? Szoktam én panaszkodni?

„Tik-tak...tik-tak...”

Te gyáva! Te kegyetlen!

És nem hazudtál-e? Fáj-e hát neked igazán a fejed?

Nézd, hogy megijesztetted őket! Hogy vetnek ágyat, készítenek theát. A thea neked nem jót tesz; mégis meg fogod inni. Az ágyban nem lelsz álmot; mégis le fogsz feküdni.

„Tik-tak... tik-tak...” – Nagy, kerek, fehérlapu, barna kere-

tű, régi fali óra. Olyan hangosan ketyeg, keményen és rezgőn. Soha ilyen hangosan nem szólt még.

Mindenki lábhegyen jár. Tik-tak... tik...

Ez a szoba általában olyan régi... kopott és otthonos!.. És mégis... Sárga ajtók, fényes kilincsekkel.

Mi ez? Istenem! Csak legalább a másik oldalon volna!

Most hozzák a teát. Értenek ők engem?

5.

Messze vannak tőlem. Édes istenem, miért van tőlem mindenki oly messze? Miért vagy te legmesszebb, édes Istenem?

Milyen közel vagy te hozzájuk; és ők is tehozzád. Fényes kilincső, sárga ajtó: mellette a falon szenteltviztartó.

Tik...tak...

Hát ez milyen csikorgás? Ki kell nyitni a szememet; pedig az úgy fáj: szemhéjat emelni.

S úgy fáj a világosság! Jaj, ez a lámpafény!

Az ajtó... Maga az, öreganyám? Nem kell ez a thea, köszönöm, nagyon erős...

– De csak add meg, fiam, az jót fog neked tenni. –

Ráncos fükeként aszalt, kicsi keze homlokomra simul.

– Nem jót tesz... Csak próbálná, hogyan fáj... az valami lehetetlen...

– Szegény fiam; látod; mért nem mondtad előbb? nem kellett volna elmenned... persze jól kifűtt a szél... hiszen rettentő szél fúj odakinn. Talán borogatás kéne...

Látom: örül, hogy bajom van, mert hasznomra lehet; hisz úgy szeret engem, szegény öregasszony. Rég fél, hogy én megvetem; ha tudná, mennyire tisztetem, szegény keszkenős öregasszonyt; mért nem tudom ezt megmondani neki? És miért nem tudok legalább beszélni vele, illedelmesen?

Ugy fáj a világosság!
– Hol fáj? Melyik oldalon?
– Menjen már!... kérem... s vigye ki a lámpát is; hisz borzasztó ez a fény; mintha terpentinszagú folyadék úszna a levegőben... meg kell bolondulni...
– Talán elég lesz, ha lecsavarom... mert...
– Vigye ki!...
Ezt oly gorombán mondtam, hogy szegény, nesztelenül, rögtön kivitte a lámpát; és aztán sötétség lett, friss, hideg feketeség.
Tik...tak...

6.

Friss, hideg feketeség nem soká maradt. Nem tudom, hol kezdődött, de mintha gyűrű lett volna, se eleje, se vége, hosszú körmenet, processzió, kis emberkék, fakópiros és fekete ruhákban, zászlókkal, egyforma léptek, végérhetetlen sor... helyenkint pedig koporsókat vittek...

Nem segít rajtam senki! Nincs mellettem senki! Ha mellettem volna is messze volna! Szenvedek, egymagam, mint a kutya! Nem bírja ezt megérteni senki! Sipol, zakatol, szakítják, szakítják! Jéghideg tűszurás. Fúj a szél, üti a fejemet... kemény... éles... tarka csipke az egész... és ti...

és ti ezt sötétségnek nevezték? Tarka csipke!

Jolánka! De én Jolánkára nem gondolok soha.

...Micsoda utca ez? Keskeny, hideg, pocsolyás, síkos... Két gázlámpa piszkos fénye csuszik el a pocsolyákban. Aszfaltos utca mégis, pesti utca. Milyen utca! Halavány, régi falak, zárt ablakredőnyök. A sápadt falak mentén vékony, sötét alakok, női alakok osonnak. Ezek lányok; micsoda leányok! Piszok. Rút lányok ezek, sáros szoknyájú lányok. Piszok. Hányat öleltem én már közülük...

Pfuj. Gondoljunk másra. Ne Jolánkára, másra, másra! Aludtam volna már? Hogy ég a fejem! Vagy igaz, fáj a fejem! Ha megrázom, szét akar robbanni. Nem kell mozgatni; nyugodtan kell tartani egy helyütt. A párna hűvös szélén.

Milyen fáradt vagyok! Ha kitombolta magát ez a vihar a fejemben: el fogok aludni. El fogok aludni és megint álmodni.
– Jaj, csak ezt ne!

Tik... tak...

Megint álmodni fogok. Borzasztó. Félek az álomtól. „Mert hogy mi álmodok jönnek –” („For in that sleep... what dreams may come –”)

Sötét van. Elalszom. Nem alszom el. Félek. Félek, elaludni. Félek ébren maradni[.] Ki mozog?

7.

– A lámpát! a lámpát! Édesanyám! Irén! Világosságot! Hozzatok be, kérlek, a lámpát, a lámpát!

Hány óra lehet? Elaludtak volna már? Egyedül vagyok? Messze. Elalszom-e én is?

Tarka csipke...

Tik... tak... tik... tak...

Mikor lesz még reggel?

(OSZK Fond III/1566)

10. BUDAPESTI TÖRTÉNET.

[Kézirat]

I.

Délután három óra körül lehetett.

Beültem egy kávécsarnokba a Károly köruton. A kávémat kavargattam, ujságot kértem, néztem az utca forgatagát.

Bent a *csarnokban*, amelyet bámulatossan telezsúfoltak az asztalok és székek, emberek jöttek-mentek, rendeltek és fizettek; láрма volt, magyar-német szó vegyest. Férfiak, keletről; nők, már nyugot felé. Telekávészott asztalkendők, piszkos csészealjok, melyeket a zaklatott pincérek nem tudtak elég hamar eltakarítani.

Bejött egy ember, körülnézett hely után, végre leült az én asztalomhoz.

Fiatal ember volt, amolyan kereskedelmi külsejű, csak a toll hiányzott volna a füle mellől. Göndör, szénfekete haja; az orra tipikus; különben elég csinos és szemtelen külsejű. Alud[t]tejet kért, sürgetett, kapott.

Én ujságot olvastam, ő az aludttejét mártogatta kiflivel, de közben engem bíralt a tekintete. Titkon én is figyeltem őt, engem érdekel minden ember.

Uj láрма kelt az utcán, szaladtak a rikkancsok, most jelent meg a *Magyar Estilap*. Az egyik rikkancs bekukkant, s épen a mi asztalunkra dobta a lapját, mi estünk legközelebb neki.

Asztaltársam mohón vette föl a lapot, ránézett; a térdére ütött, megszólalt:

– Ez nagyszerű!

Aztán hozzám fordult és nagy örömmel ujságolta:

– Tessék csak képzelni: elfogták Micsinait.

Abban az időben az egész főváros képzeletbeli hajtóvadá-

szatot tartott Micsinaira, mint hajdan Kecskemétire, azelőtt meg Falkaira és így tovább. Olyan volt ez a hajsza, mint egy ingyenes bábszínház, mindennapi mulatsága az unatkozó félművelteknek. Játék, izgató, változatos játék, amelyen veszteni nem lehet. Lóverseny, csak a fogadás hiányzott belőle. De azért az ilyen versenyből is lehetne lélektanilag érdekes vonásokat kihalászni. Például hogy szavával mindenki szítja a gazember sikkasztót és az ügyefogyott rendőrséget; de szívükben azért legtöbbször az üldözöttek fogják pártját s olyanforma érdeklődéssel kísérik lépteit, mint a rémregények szökevényeiét. Valami áhítatos tisztelettel gondolnak reá: ime, ez át *mert* törni sorsa szűk korlátain, merte mindenét egy kockára vetni, magát egy csapással gazdaggá vagy elítéltté tenni; ez ám az élet derék játékossa!

S most, mikor a közönség kergetett és féltett szökevény elfogatásáról hírt kapott, asztaltársam bizonyynyal igen természetesnek találta, hogy átszakassza közöttünk az ismeretlenség üvegfalát.

Mekkorát nézett aztán, mikor én egész nyugodtan azt kérdeztem tőle:

– Ki az a Micsinai? –!

Roppant megbotránkozott tekintettel mért végig.

– De uram – szólott gyanakodó hangletéssel – nem szokott ujságot olvasni?

– De szoktam, amint látni méltóztatik – mutattam a mellettem fekvő ujsághalomra. – De talán *mást* szoktam elolvasni az ujságból. Ki az a Micsinai?

– Ön, ugy látom, tárcákat szokott <csak> olvasni – szólott ő teljes megvetéssel. – Aztán lelkesedve kezdte magyarázni, hogy ki az a Micsinai. (Voltaképen örült, azt hiszem, hogy ilyen alkalma nyílt ezt elmagyarázni.) Az volt ám az ügyes gazember! Ilyen sokáig tudott elrejtőzni! – S ön ezt ne tudta volna?

Szinte hihetetlen. Bár nem teszem fel önről, hogy be akarna csapni... hogy ilyen gyerekes tréfát csinálna...

Meg akartam egy kicsit nyugtatni őt:

– Vidéki is vagyok, csak most jöttem fel Budapestre; vidéken pedig, tetszik tudni, milyen kevésbé érdeklődnek a fővárosi ujságok iránt...

– Jha vidéken, persze! Hova való uraságod?

– S-d-re – feleltem.\

– S-d-re? Löwinger az ottani rabbi, ugye?

(Ezalatt egy pincérnő elvette előle a kiűrtett aludttejes bögrét. Ő – lovagiasan – alkalmat vett magának, áttapogatni a kiéltes kövér nő szoknyáján, aki vigyorogva tekintett vissza rá. Ő aztán odasugta nekem:

– Jó vastag lába van. Evvel érdemes kikezdeni. Meg is kapja ez, még tőlem a magáét.

És elégedetten pedergette sötét bajuszát. Aztán megint folytatta az előbbi témát.)

– S-d-re, S-d-re... Ejnye, hol is hallottam mostanában ezt a helyet? Vagy igaz... Nem tetszik emlékezni egy [...] s-di parasztlányra, akinek Orbán Julia volt a neve... egy egész közönséges, csunya parasztleány...

II.

Nagyon jól emlékeztem még erre az Orbán Julisra. Csakugyan egész közönséges, csunya parasztlány volt, kenderszőke hajjal, bámuló, gyáva szemekkel, és valami ostobául szende arc kifejezéssel – amilyen tucatszámra akad minden faluban.

Ez a leány mindig és mindentől félt. Félt a sötétségtől, a magányosságtól, apjától, anyjától, a gazdaitól, mikor szolgálni adták; nagyon félt a legényektől, de félt egy kicsit még a többi leányoktól is, akik kigúnyolták őt; – csupán a cicával volt jó barátságban – nappal; de este (mikor feketének látszott és ég-

tek a szemei) akkor attól is félt. Amellett ez a leány csodamódra ártatlan volt és mindenen elpirúlt a szemefehéréig; csak a szeplői maradtak szintelenek. És végre a leány kérlelhetetlenül ostoba volt; még az iskolában sem tudták annyira vinni, hogy olvasni megtanuljon...

Emlékszem még, mikor Pestre vitték föl szolgálni. Ezt az anyja tette, aki igen tapasztalt asszony volt és szeretett volna megszabadulni a lányától és hallotta facér cselédektől, milyen jól megy a pesti szolgálók sora. Ott, lányom, nem packázhatnak ám veled az urak, mert magad is kisasszony leszel, 8 forint béred lesz, kalapban járhatsz, és nagynagysádnak szólít a szemetes. – A leány sírt, óbégatott még akkor is, mikor beültek a túlsúfolt harmadosztályuba, de a gőzös elvitte és – azután nem tudom, mi történt vele.

Most, mikor ettől az embertől hallottam a nevét, egyszerre föltűnt nekem, milyen sajtóságos ellentét van közte és eközött. Mintha Isten a két szélsőséget akarta volna bennük megalkotni. Ez az elbizott, szemtelen, ravasz, fővárosi vigécpofa – és az a gyáva, bárgyu, ártatlan falusi libaarc! Valami olyan különösen hatott rám ennek a leánynak a neve ennek a férfinak az ajakáról, hogy egyszerre érdeklődni kezdtem:

– Ismerte talán?

Uj ismerősöm megint igen arcátlanul nevetett:

– No, annak is megadtam a magáét. Hanem félek, hogy ezuttal magam is poruljárok vele.

Aztán cigarettára gyujtott és beszélni kezdett:

– Tetszik tudni, nem akarom, hogy azt higgye, mintha én ezt alányt megkivántam volna. Amint talán emlékszik reá, nem szép leány, tátottszájú, szeplősarcu, sovány is, szinte fél az ember, hogy összetöri. Ha pénzbe kerülne, nem adnék érte egy fillért se, tessék elhinni. De hát persze, ingyen ment a dolog. (És itt megint megpödörte a bajsztát.)

De még így is, csodálkozhatik talán, hogyan fanyalodtam

én erre a leányra? Hát tetszik tudni, nekem sohasem elég a lányokból. És most egy fél éve, de már a nyolcadik hónapja lesz innen-onnan... nagyon kellemetlen helyzetbe jutottam. Tetszik tudni, állás nélkül maradtam. Igaz, el is feledtem mondani, hogy kereskedelmi alkalmazott vagyok, a papír-szakmánál. De tetszik tudni, itt is már sokan vagyunk.

– Gazdát cserélt az üzletem; az új főnök valami ultramon-tán volt (hisz tetszik tudni, milyen átkozottak vannak) fölmondott minden izraelita alkalmazottjának. Nosza böngésztem az apróhirdetéseket... egy hétig... két hétig... mindhiába, nem találtam helyet. Kézpénzem nagyon kevés volt – tetszik tudni, én mindig azt tartom, legyen az ember becsületes, ameddig lehet – de – a vacsorámról sem akartam lemondani. Szerencse, hogy a szállásadóném hitelezett. Ez egy vén banya volt, fürtelem volt reá nézni is – de azt hiszem, szerette volna a vén csont, ha kóstolót adok neki magamból. De oly utálatos volt – *becsületesemre*, a világért sem értem volna hozzá.

Pedig már akkor roppantul hajtott a vér, valakihez *hozzáérni*, hahaha! Tessék elképzelni a helyzetemet: nem volt pénzem, és már három hete nem voltam asszony nál! Elképzelheti, vagyis inkább nem is képzelheti, mi ez az én bőrömben – tetszik tudni, tüzes vérű vagyok egy kicsit (itt megint a bajszát pödörte). Koplaltam volna inkább, higgye meg kérem; de azt nem tehettem, mert egyelőre abonálva voltam a kocsmámban. A kézpénzem pedig elfogyott időközben. És ingyen nem kaptam, nem kaptam (tetszik tudni, akkor még sokkal kevesebb ismerősöm volt mint most; most már bizonytalannal kapnék – és megint a bajszát pödörte). Szerettem volna már erőszakosan leteríteni az első asszonyt, akit meglátok. Végre legyőztem az undoromat is, és elhatároztam, hogy odaadom magam a szállásadónémnak.

Tetszik tudni, konyhából nyílt a szobám. Kimentem a konyhába, és az asszony után tudakozódtam. A konyhában pedig

az az Orbán Júlia nevezetű cselédlány mosogatott, akit ön is ismer.

– Nincs itthon – felelte a lány –, majd csak este jön meg...

– Tovább nem beszélhetett. Ránéztem, ő fel volt tűrőzködve, karjait a hónaljig, meztelen lábszárait, amint lehajolt, hátrafelé egész combig láttam. Akármilyen soványak voltak is ezek a lábszárak, ebben az állapotomban hatottak rám, azt megengedheti. Egyszerre átfutott rajtam az indulat, azt sem tudtam, mit teszek. Nekimentem, megszorítottam és leterítettem.

A leány arcát valami sajátságos egyenlőtlen kékes pirosság öntötte el, majd megint halott halavány lett, a szíve akkorákat dobogott mint egy ágyu, – de még sikoltani is elfelejtett ijedtében. (Addig rútsága miatt senkisémet vetett reá szemet.) Nem sikoltott, csak lihegett nagyon, és egész halkán mondogatta: Jaj... jaj... jaj... A szemeit behunyta, át-átreszketett az egész teste – és úgy tűrt és élvezett.

– Amint fölkelünk, ő a ruháját szedegette rendbe, reszketve, szemlesütve és pirossan a fülehegyéig. És aztán odajött hozzám – olyan volt, mint a hunyászkodó kutya – és kezét csókolt nekem!

Sajnáltam is egy kicsit, szegényt; de hisz akárki így tett volna; – és ha én nem, hát más...

Elhallgatott: uj cigarettát sodort, rágyújtott és folytatta:

– Tessék elhinni, nem közeledtem a szállásadónőmhöz soha többet. Ennél a kislánynál megmaradtam. Igaz, hogy nem is könnyen lehetett megszabadulni tőle, olyan volt szegény, mint a ragadós kulláncs. Nyilván én voltam neki az első, és ízlettem neki. (Megint a bajszát pödré.) Ugy torkoskodott belőlem, mint ahogy az asszonya spájzából lopkodta a cukrot.

Nappal többet nem érintkeztünk, csak sötétben; nemcsak azért, mert nem volt máskor nem volt [!] reá alkalom, hanem azért is, mert bántott a kislány csunyasága. Éjjel azonban minden tehén fekete. Én, meg kell vallanom, hogy kivált eleinte, nekem is ízlett a dolog. Némely lányból igazán nem

nézné ki az ember, hogy mennyit képes adni. A kicsike minden félénk megadása mellett is oly tüzes volt, hogy sok gyönyörűséget találtam benne.

– Hanem aztán kezdett alkalmatlan lenni.

– Képzeld, még féltékenykedett is. Bár igaz, hogy ezt is csak olyan félénken. Oly szelíd volt mindig, olyan gyáva és alázatos. Azt mondta, hogy én vagyok neki az egyetlen remény-sége ebben az életben, azért ha én egyszer elhagyom, akkor ő is meghal. Aztán pityergett, hogy idegessé is tett sokszor.

– És folyton gyáva volt, mindig félt. Azon aggályoskodott, hogy hátha az asszonya egyszer megcsíp bennünket. Majd meg egyszer csak attól kezdett félni, hogy gyereke lesz. És bizony, ez a félelme sokkal megokoltabb volt a másikánál. Én nem sokat értek hozzá, de panaszaiból és egyes jelekből ítélve magam is kezdtem ettől félni!

– Szerencsére ő nagyon buta volt, és nem sejtett semmit. Igazán bámulatos, milyen keveset tudott ez a lány szülésről és ilyen dolgokról. Bennem pedig vakon bízott, elhitethettem mindent vele. Bár kérdéseit is már nagyobbára úgy adogatta föl, hogy én megnyugtató választ adhassak rájuk; s később már azt kezdtem hinni, hogy csak magamagát ámítgatja.

Ha nem én, én... tessék elhinni, nekem is kezd szorulni egy kicsit miatta a kapcám. Tetszik tudni, kötve vagyok a szállásomhoz. Pénzhez ugyan jutottam azóta; de azért nem fizethettem [!] le egyszerre az egész hátralékot. Így most is még hátralékban vagyok. És nem vagyok olyan helyzetben, hogy ilyen fatális affér miatt elveszítsem a hitelt. Kidobassam és bepöröltessem magamat.

– Pedig megtenné biztossan ez a vén zsidó asszony.

– Juli pedig egyre jobban kezd nehézkessé válni; és nem-sokára észreveszi <a szállása> az asszonya is. És akkor talán még az a lány is a nyakamon marad. Pénzt sohasem adtam neki; tessék elhinni, nem is fogadta volna el, amilyen nagy liba. –

– Képzeld: viszket a hátam kicsit. Mi lesz ebből?

– De most négy óra: mennem kell, uram. Engedje még, hogy bemutassam magamat; Schwarz Manó vagyok.
Örvendenem kellett.

III.

Érdekelt kissé ez a mindennapi dolog is; és körülbelül egy-hónap mulva egy ünnepnapon megint abba a kávécsarnokba tekeregtem, hogy megtudakoljam Svarc Manótól a további eseményeket.

Biztos voltam benne, hogy kalandja kezdete óta sem jutott kondícióhoz és az egész lakbérösszeggel hátralékban van; azért is ülhett múltkor hétköznapi délután a kávécsarnokban, és azért kért tőlem kölcsön tíz koronát (mert azt kért. Ezt el is felejtettem előbb megemlíteni; de hisz magától értetődik.) Mégis most, biztosság okáért, ünnepnap kerestem őt.

Csakugyan ott ült, ezuttal fagyalt mellett és éppen elbucúsított valakitől. Leültem melléje. Megismert; jókedvűen fogadott, sőt (!) a kávémat is fizetni akarta; a tíz koronáról azonban egyelőre nem tett említést.

Némi közönyös szavak után rátértem:

– Igaz, mi újság az Orbán Juliskáról?

– A Juliskáról? Hahaha! Képzelve csak, nagyszerűen ki-láboltam a dologból. Csakugyan ostoba egy liba volt ez a Juliska!

– Képzelve csak, amint az előrelátható volt, a szállásadóném csakhamar megsejtette a leány állapotát. Összeszidta, vallatta. S a lány megvallott mindent; csak – képzelve – a nevet, az én nevemet nem árulta el. Nem az, uram, nem árulta el! Ilyen lányok is vannak a világon.

– Hát aztán mi lett vele? – kérdeztem én.

– Hát mi lett volna? Az asszony persze elkergette, |:bér nélkül, mint erkölcstelent.:| Én tőlem el sem búcsúzhatt; de

visszajött még azon éjjel (mondom, nagyon kutyatermészete volt neki); kocolt az ablakomon, és sirt és rimázkodott, annyira, hogy én féltem, hogy meghallja az asszony, és szépen elküldtem őt.

– Azóta nem láttam. Azt hiszem, félt eljönni. Nem is tudom, mi lett vele. Valószínű, hogy beállt bárcásnak. Nem tudom, vajjon a gyerekét megszülte-e már. – –

– De most bocsánat... ejnye, már enyi idő – el is késem. Arról a kis adósságomról majd beszélhetünk legközelebb, ugyebár? Sietnem kell, randevúm van egy hölgygel...

Megpödrötte a bajsztát. Aztán a kezét nyujtotta bucsuzásra. És nekem kezet kellett vele szorítanom.

(OSZK Fond III/1478)

11. ESTE AZ UTCASARKON.

1.

Dupla Jeromos kishivatalnok, nagyon kis hivatalnok, egy ködös elsején kifizetett minden kifizetendőket és – megint – pénztelen maradt. A feleségének ezt nem merte megmondani, mert fáradtnak és gyávának érezte magát, hanem mikor délután a felesége elment egy barátnője zsurjára, hova először vette fel új hamuszín bluzát: otthon Dupla Jeromos, késő délután elővette egyetlen büszkeségét, az egyetlen dolgot, amit keresetéből valaha magára és feleségére költhetett, az egyetlen fényüzési cikket amit mutogatott esténként barátainak, amiről szeretett beszélni és babrálni, amit titkon göggel simogatott zsebében, éjjel ha mégis valahova mentek: elővette revolverét. Nézte, törölgette, nézte és a zsebébe tette. Gondolta, hogy jobb volna meglőnie magát, de ugyis tudta, hogy nem lövi meg magát; hanem – hiszen most már ugyis mindegy, egészen mindegy – legalább valamit! – elment mulatni.

2.

Hiszen vasárnap volt és neki mégcsak három forint ötven krajcárja volt és azt elmulatja mert mindegy: három forint vagy semmi, elsején! Tehát ment, másfelé mint a felesége és vasárnap volt és az utcák csendesek voltak, már mély az alkony, a boltredőnyök lehuzva, vasárnap volt. És ő ment és valahol muzsikát hallott és egy kiskocsmát talált valahol egy szegleten; és ezt a szegletet most leirom, mert ez im a szintér.

Külvárosi szeglet ez: a Szentkereszt-utca és a Hagyma-utca szeglete: szimbolikus utcanevek! És a szeglet különben csöndes és sötét, mert ködös az idő. Csak a kiskocsmá ajtaja piroslik a ködön át és onnan hallik az ének és muzsika, mert egy cimbalmos van ott benn és muzsikál.

Átellenben, a Hagyma-utcában, egy emeletes bérház van, emeletes sárga bérház. A bérház kapuja alatt egy katona beszélget egy cseléddel, mert vasárnap van és a kaszárnya közel van. A bérházzal megint átellenben van egy üres telek, fakerítéssel. Itt azt mondják, hogy bőregerek is tanyáznak. Az üres telekkel átellenben és megint a kiskocsmával átellenben, a negyedik sarkon van egy régi földszintes ház, ahol csupa olcsó hónapos szobák vannak, amik a tornácról nyílnak, az udvarban pedig béristálló és a kapu nagy és tárt. Emellett a ház mellett a Hagyma-utcában van egy olyan ház, amelynek csupa alacsony az ablakai és csipkefüggönnyel vannak függönyözve.

És világosság nagyon kevés van, mert csak a kocsmá ajtaja világít és néhány ablak a bérházban az emeleten és egy ablak a hónapos szobás házban. De a bérház előtt van egy utcalámpás, petróleumos.

És köd. És sár és rossz kövezet.

3.

Mármost figyeljünk kérem, a helyzet ez: Dupla Jeromos jön a sárban, a Szentkereszt-utcán, a revolver a kezében és fogdossa. Benyit a kocsmába: itt nem látja senki, a kocsmá ajtaja cseng, kellemetlenül, ott benn gőzös és füstös, köd előtt, köd mögötte. És ott benn lármá is, flaskócsörgés, rekedt hangok; s rossz szivarfüst és szeszszag. És az asztalok besincsenek terítve hanem zöldes, simák, foltosak a rájuk dőlt nedvektől és a közepükön egy hasadás van. És a székek, bizony a nádszékek és az ablakok kicsik, és az ablakokat és az ajtó üvegét befutotta a gőz.

No leül Dupla Jeromos, bort kér, szétnéz. A korcsmáros puffók, bajszos ember, barna ruhában, maga hozza a bort, mert nincs is mása, csak egy asszony még ott. De az asszony öreg és csunya. A korcsmáros aztán visszaül a kompániájába, akik kártyáznak: a szomszéd bérház házmestere, egy őrmester és egy

postás. Kártyáznak és összevesznek. Ezalatt a másik asztalnál egy elegáns borbélylegény meséli szerelmi kalandjait egy boltossegédnek és egy pirosszegfűs foglalkozástalan suhancnak. Ezt mind tudom én és körülbelül látta Dupla Jeromos. A harmadik asztalnál meg katonák ültek, ittak: disznóságokat mondtak.

4.

A negyedik asztalnál két öreg politizált. Arról beszéltek ugyanis, mi lesz, ha Magyarországon még egyszer kiüt a forradalom. Az orosz jön-e megint Magyarország ellen? A kártyás asztaltól aki éppen nem játszott, az osztó, mert hármában kaláberreztek, közben át-át disputált ezekhez. Zaj volt és gőz. És az asszony járkált a borokkal.

Dupla Jeromos ökölbe szorította a kezét, hogy arra gondolt, hogy ezek az emberek mind gondtalanok és nincsenek kutyaszorítóba mint ő, akinek nincs menekülés, egyáltalán. Mert most mintha messze volna és maga ura, de nemsoká, de fogva van, de láthatatlan láncok nem eresztik. Legszívesebben Amerikában lenne, vagy valahol messze, nem Európában, de odáig pénz kell, hogy eljusson, odáig nem juthat, nem juthat ki, mivel itt van. Mivel nem juthat ki (pedig sem kerítés nem keríti, börtönben sem ül), azért vége van vége, pedig erős, és él még, és revolver van a zsebében.

Vége van, mert már semmi remény és nem tudja, hogy lesz ezután; és a világnak is vége van, mert nem lehet elképzelni ezután és furcsa, hogy valahogy mégis kell lenni ezután is. Egyáltalán furcsa ez a világ, hogy nem álom és nem ébredünk fel belőle és nem börtön és nem szökhethünk belőle. Valahogy átörönni ezeket a láncokat, az szép lenne, ha mindjárt sikkasztani is és meghalni is azután: legalább megmuszájna halni: mert gyáva és nem tud meghalni. De neki nincs miből sikkasztani.

Vajjon itt meleg van és bűz van és a borbélylegény szemte-

lenül nézi őt, pedig ő nem borbélylegény; mért jött ide? Nos a feje már nehéz, mint nagy ólomgolyó lóg a nyakán, meleg van és a borbélylegény valamit szól hozzá? mit? mi köze? ki kell menni – egy kis friss levegő – levegő.

5.

Mármost a helyzet ez: Dupla Jeromos tántorogva kiindul, a ködös ajtó cseng és a barnaruhás kocsmáros megfogja a karját és figyelmezteté, hogy nem fizetett. Pedig ő nem borbélylegény.

Dupla Jeromos dühös, önérzete sértve: ő uriember, mégis becsületes ember; jaj: zsebébe nyul. Egy pillanatra megvillan, hogy utolsó pénzét adja, a pinkások, zálogház, a felesége pórusos, szigorú arca: de mindegy, már mindegy: zsebébe nyul. Azonban a pénzét nem találja, mert nincs a zsebében, otthon felejtette: csak a revolver akad a kezébe.

És nincs a pénze, és keresi, nincs. Nem vághatja szemébe ennek a... Dühös lett, egyszerre, még dühösebb lett. Más nem ijedt volna meg, otthon feledte, legfeljebb zálogot ad. De öneki, mint ezer gombostű szurtak az agyába apró emlékezetek, az elfelejthetetlen kellemetlen percek. Följajdult szinte. Hányszor feledte ő otthon a tárcáját, mikor nem volt pénze. Ah, a sok kényszerű hazugság! Most. – És úgy érezte: mindenki gyanakodva néz rá. Pénz nélkül kutya az ember.

Csak a revolver akadt a kezébe.

A borbélylegény pedig szenttelenül mosolygott. Dupla Jeromos ekkor elordította magát: „Nem vagyok én részeg!” és elsütötte a revolvert.

6.

Részeg volt, csakugyan, és bolond. A kocsmáros hidegvérű ember, le akarta tartani, de Dupla Jeromos egyenesen hasbalötte.

Ugy bukott kettéhajtva, feje a lábára. A katonák már rég nem voltak ott. A katonák mindig megérik az ilyent előre és már nincsenek ott. Hátnak, a konyha felé kiosontak. A többiek is, mind, arra szaladtak ki és az udvarban zajt ütve gyülekeztek. Az asszony sirt és beszélt.

Dupla Jeromos részeg volt, de eszénél és számító és boldog és győztes és szabad. Ott állt a nyitott ajtóban s élvezte hajadonfőn a friss levegőt, daccal kinézett a ködös utcába, háta mögött a két meglőtt ember, kezében a revolver. Érezte, hogy ő most kiszabadult a világ kötelékéből és hadat üzent ennek a világnak, bátor volt egyszerre és egészen más! Haragudott az egész világra, de hadat üzent az egész világnak, és győztesen állott vele szemben, és nézett a ködbe, a szélbe, a szélben és ködben pislogó udvaros, sárga utcalángba. Homályos emlékezések és düh és boldogság és boldog friss érzés és szesziz kergették egymást lelkében, szájában, homlokán. És elhatározta, hogy akit most meglát, azt mind lefogja löni.

7

Most a helyzet ez: Dupla Jeromos a kocsmajtóban áll, revolver a kezében és mindenkit le akar löni. És jönnek.

Ki nem érezte már szomorú de harmonikus hangulatát téli estéken egy ködös, petróleumtól világos, külvárosi utcasaroknak? Kicsiség, távolság, homály, magányosság és eldugott élet. Ebben a hangulatban jönnek.

A bérház alól jönnek, a lámpához a katona és a cseléd. A lámpához, világosra. Puff. Sikoltás. Odabent is, a borbély jajgat a sebében. A hátulsó ajtón, az udvarból, kilopózik valaki rendőrért.

A lövések a ködben különösek. Tompák[,] elmosódottak, nemcsak a fénynek, a hangnak is udvara van.

A hónapos-szobás, földszintes, sárga házból a lövések za-

jára, a világos ablakból a kövér kapu mellett kidugja a fejét a szobaur. Az ablak zörög amint nyitja, és kidugja a fejét. Dupla Jeromos odafordul, rálő, a golyó tán bement a szobába, a szobaur elugrik, eltűnik.

Mit éreznek, akik mellett, hirtelen, váratlan elsurran egy golyó, nem csatatéren, nem éjjel, erdőben, hanem az életben, a városban, a Hagyma-utca és Szentkereszt-utca petróleummal világított sarkán. Ködös keresztuton.

És most egy vig pár jön, vasárnapi pár, a Szentkereszt-utcán, ahonnan jött Dupla Jeromos is, előbb, mikor még... mikor még... Egy boás hölgy, bársonygalléros ur, beszélgetnek, nézik, mi van itt?

Szegény vasárnapi pár! Hogy, hogy, lehet ilyesmi, este, az utcasarkon.

Hanem ez most már az utolsó golyó. Üres a revolver és jönnek a rendőrök.

12. [A GYEREK, AKI BÚGÓCSIGÁJÁT ELERESZTI...]

[Kézirattöredék]

A gyerek, aki búgócsigáját elereszti, kinéz előbb neki egy alkalmas helyet; nem kezdi mindig a szoba közepén: akkor az első rugódás kivethetné a falak mellé, hol akadályozva lenne szabadabb táncában; hanem beállítja valamely sarokba: hadd vigye onnan az egyenes lódulás a tágosra, és akkor táncolhat!

Búgócsigát akarok eresztetni; honnan indíthatom? Pompás sarok lesz nekem Harkány fürdőhely amely Baranya megyében fekszik; kevesen ismerik, annál kevesebben veszik észre képem hűtlenségét. Aki ismeri ugyan, többnyire nagyon is jól ismeri: majdnem csupa olyan vendégei vannak, akik évről-évre, regóta [!] járnak oda: fiatal arcot alig láthatni a fürdővendégek között: vén rheumások gyógyhelye ez. Hanem csupa urak keresik fel: öreg ügyvédek, környékbeli megyebizottsági tagok, özvegy szolgabírónék, jómódu de takarékos és csend-szerető emberek.

Hogyne költött volna hát feltűnést a korzón két női vendég megjelenése, akik közzül az egyik szép volt és fiatal. Az asszony aki kísérte, javakorbéli erőteljes hölgy volt, izmos arcvonásokkal, kiáltóan diszkrét eleganciával öltözve. Ami első pillanatra feltűnt rajta s személyiségének egész benyomásán uralkodott: |:erős duzzadt:| szemöldei voltak, melyek alól éles, <meg>figyelő szemek sólymáztak ki.

(OSZK Fond III/1800)

13. TÉL.

(1908.)

1.

Utazásaim közben hegyes vidékre jutottam. Nem tudom már biztosan, melyik évben történt és csodálatos módon azt is elfeledtem, hogy körülbelül merre. De a tájkép úgy áll előttem, mintha tegnap láttam volna. Egyfelen alacsonyabb domblánc zárta el a határt. A bájos dombok téli öltözetben voltak: sötétbarna érdesbolyhos kosztüm és fehér prémes boák fedték kerek vállait. De a nap a hóprém színét gyenge sárgával bársonyozta. Késő délután volt. A nap a dombok felett lebegett, sötétnarancs színben, sugarak nélkül, símán és kopaszon, mint egy fényes football-labda. A nagy hegyek és a dombok közt, a völgyben, hevert a falu. A tetők, mint a cukros lepények, vastagon befedve; alattuk haragossárga tengeri-csőveket lóbált a szél. A tetőkről egy-egy csomó hideg hó néha nyakába zuhant a járókelőnek. Káromkodott és nevetve rázta le a gyöngyzuhanyt.

Szánom csilingelve suhant végig az uccán. A Szentháromság előtt pirosarcú gyerekek hóval dobálózta. A libausztatón csuszka volt. A kis hidakat fűrészpör és hamu tarkázta. A lejtőn apró szánkók csúsztak alá és billentek hanyatt. A boltos ajtaja csilingelt, a lámpa már égett benn, az emberek diskuráltak. Az udvarokon több helyt hóember állt. A kicsi és ködös ablakok meleg otthonokat sejtettek. S a sok hűvös fehérség mintha a kedélyeket is megcukrozta és felfrissítette volna.

2.

A paróchián, ahova betértem, meleg szoba fogadott. Együtt voltak valamennyien: a plébános, a káplán, a gazdaasszony meg

a plébános húga. A plébánosra már alig emlékszem. Azt tudom, hogy pipázott és a dohányt dicsérte. A gazdaasszony ókulárét viselt és egy képes folyóiratot lapozott. Mellette feküdt egy kötés harisnya. A plébános húga a válla fölé hajolt és nézte a képet. A kép egy banánfát ábrázolt. Az ágai föl és le nőttek összevissza és az önmagában szaporodó buja fa majdnem egy erdőt alkotott. Előtte egy kis félmeztelen néger fiú szűröcsölte a hosszúkás gyümölcs levét. A háttérben pálmafák látszottak s hajló koronájukat magasra emelték a banánfa fölé. Oldalt egy keleti város, lapos és karcsú tornyokkal.

– Az ilyen képek – mondta a káplán – értéktelenek. Olyanok, mint az iskoláskönyvekben is vannak. Nincsen bennük semmi művészet. Nincsen bennük semmi művészet. Nincsen bennük gondolat és eszmei tartalom. Képzelt ábrázolások. De manap még a képeslapok képeivel sem elégedünk meg, ha tárgyukban vagy beállításukban nincs cél és értelem. Való dolgokat mutasson a kép, életünkbeavágókra eszméltesen és új gondolatokat ébresszen lelkünkben. A század nagy küzdelmekkel teli. Kit érdekel a pálmafa és a banán? Az újkeresztény művészet egyre halad és erősödik. Átveszi a hitetlen művészet fegyvereit, míg az lélek hijján, sárba fúl. A küzdelemből diadalmasan támad fel, krisztusi eszméivel, a katolicizmus.

3.

A kerek, nagy, egyszemű óra ütött a falon, és a gazdaasszony kiment vacsorát csinálni. Ekkor én vettem át a szót.

– Szeretem a telet – mondtam. – Ez a legszebb évszak. Friss és hangulatos, a tavasz sara és a nyár izzadsága nélkül. Pompás ilyenkor a szabadban is. Az ember csizmában tapossa a ropogó havat, feltűri a gallérját és vígan lesi az apróvadat a száraz fák mögül. Korcsolyázni is szeretek. Szeretem a jeget, ahol megszűnik minden surlódás, minden akadály. Az emberi láb

szabad lesz és szárnyakat kap, mint Mercuriusé. De még jobb talán szánkázni. A kedves szél pirosra legyezi arcunkat, s a talpak halk suhama az ember gondolatát a felhők után küldi. Mily édes aztán pihenni, lámpa mellett, a meleg szobában, kedves és művelt emberek közt. Végre otthon vagyunk, önmagunkban. A függönyös ablak, a hővédő falak, lelkünknek bástyái. A világ kívül reked. Mit érdekelnek a század küzdelmei? A szobában béke van s az óra ketyegése csak a perceket jelzi, a századokat nem. Csak képzeletünk jár, és az messze járhat, banánokig, pálmákig. De mi otthon vagyunk és védve; lelkünkbe nem lopózhat gondolat, melyet szívesen ne látnánk. Egy verset olvastam egyszer a télről, melyet megtanultam kívülről. Az a címe: *Téli képzetek* és különböző jeleneteket ad elő a télről, mint egy kaleidoszkóp. Egy kicsit gyorsan változnak benne a képek, a versformája is szeszélyes, de azért meg lehet érteni és nekem nagyon tetszik. Éppen azt fejezi ki a végén, amit én most is szeretnék mondani, de nincs igaz szavam.

– Mondja el a verset – szólta a plébános húga.

– No, ha ti verseltek megint, én addig kimegyek, körülnézem az udvart, rendben van-e minden? – mondta a plébános, vette a sapkáját, pipáját és ment.

Téli képzetek.

A táj fehérbe öltözött
 befűtta a havas tél;
 felhő alatt és hó között
 magában áll a kastély.
 Dínom-dánom, dárídom
 hosszú téli este
 senki sem jön az uton
 mert a hó beeste.

De drótfonálon száll a hír
 és búg a nyurga pózna
 valaki nyög, valaki sír,
 s sok messze cső golyóz ma.
 Nellem-nollom, únalom
 lanyha téli tábor,
 csikasz ordít a havon
 torkaszakadtából.

De Afrikában semmi hó,
 dobol a sűrű zápor
 s a sarkvidéki eszkimó
 nem fogy az éjszakából.
 Diri-dingi-dingaló,
 ez a könyvek éve:
 tárva szép a kandaló,
 könyv pedig betéve.

Most kerget népet a hideg
a sima városutcán;
most fájva zsong a vén ideg
s repül a szél a pusztán.

Dinom-dánom, dáridom,
mostan áll a farsang
zeng a szél a várhidon,
zeng a várban karhang.

A hó esik, fehér a sík
befűtta a havas tél,
s ha szél keféli hómezét,
minden ház messze kastély.

Tam, tam, tam, tam, tam, tam dá,
únalomnak ágya:
kályha mellett ábránddá
fagy az ember vágya.

5.

– Ha szél keféli hómezét, minden ház messze kastély: ez szép – ismételtem.

– És szép a célzás a téli háborúra és az exotikus országokra – mondta a plébános húga.

– Az ilyen versek – felelte a káplán – szépek, de használhatatlanok és gondolat nélkül szükölködnek. Olyanok, mint a régi költők versei, amiket az iskolában tanultunk: Tél, Tavasz, de csupa haszontalan leírás és semmi új gondolat. Legfeljebb, hogy a háborúra céloz, az ad egy kis tartalmat ennek a versnek.

– Tudja, hogy a káplán úr is szokott verseket írni? – kérdezte a plébános húga. – Nagyon csinos versek, csakhogy a bátyám azt mondja, hogy szocialista versek. Hogy valóságos szocia-

lista versek. Hogy csodálja, hogy a Katholikus Élet közölte. Nem szokta olvasni a Katholikus Életet?

Kértem a káplánt, mutasson meg néhányat költeményeiből.

A káplán kiment szobájába, hogy behozza.

6.

Akkor a plébános húga melletttem állt. Nyúlánk és karcsú leány volt és a szemei tűzben égtek. Hanyagul egy kendő volt a vállára vetve; a haja sötét volt. Nem szóltunk és hallatszott az óra ketyegése.

– Igen – szóltam végre – végre megtaláltalak. Tudod, hogy érted utaztam ilyen sokat? Kocsin és vasúton, gépkocsin és szánon, csak téged kerestelek. Átrobogtam a városokon és a falvakon. Erdőkön és szántóföldeken. Kompokon keltem át, hegyekre másztam. Hajók fedélzetéről kémleltem érted a partok bokrait. Kerekeimen megláthatod az aszfalt sarát és a pusztá homokját. Ruhámra tapadt por, bogács, jégmara. Lelkemben a világ ezer képét hordom. Mindcsak teérted. Ki hitte volna, hogy e meleg szobában megtaláljalak? Most velem fogsz jönni. János lenn vár a szánnal. János is nagyot fog nézni, ha ketten jövünk. Szépen bepótlázlak. Mily gyönyörű út lesz! Úgy siklunk a havon, mint hajó a vizen, táncos a parketten. S szánunk a boldogság korcsolyája lesz.

Ebben a pillanatban a plébános húga kivonta kezét a kezemből és elhagyott és kiment.

7.

És ekkor én félni kezdtem és nem mertem sem utána menni, sem pedig ott maradni. Feltártam az ajtót, kibotorkáltam a sötét tornácre, meggleltem a félszert, János ott hunyorgott, felül-

tem a szánra, csúsztam a havon át, gyorsan a falun át, sűrű hópelyhek között csilingeltem dombon át, mentem tág hőmezőkön át, elértem a városba, reggelre, és egy kávéházban reggeliztem.

14. A KARPEREC

Izléstelen történet függelékül egy elmélkedéssel,
mely az esztetika alapproblémáját érinti

[Kézirattöredék]

Egy karperec, melynek meglazult egy kissé a zára – nincs ebben ugy-e semmi? Tehetek én róla hogy olyan fura história kerekedett belőle? Maga Irénke az oka mindennek: miért adta mindjárt javításba a karperecét? De ő inkább titkolta, hogy hibája van: mert gyönyörű szép karperec volt és ő épen ezekben a napokban nehezen nélkülözte volna az ékszereit. Hogy miért? Én gondolom, hogy miért.

Inkább vigyáz rá – gondolta. Észreveszi, ha leesik. De egyre-másra nem gondolt Irénke.

Este beszédesen, pirossan, izgatott jókedvben jött meg a teniszről. Arca ragyogott mint a tükör ha nap süt bele. Az ilyen kis lányok arca – nem is más mint tükör: olyan tabula rasa, melyről letűnik az írás, ha <eltűnik> távozik az író. De szép, tiszta tükör!

(OSZK Fond III/1682)

15. UTINAPLÓ.

(1909.)

Az útinapló elavult műfaj; és mégis voltaképpen minden élet utazás és minden őszinte könyv útinapló! Nevetem azokat, akik nehezen szánják el magukat kisebb-nagyobb útra: félnek az idegen tájaktól, új arcoktól, nem sejtett kényelmetlenségektől, veszélyektől. De hát nem utazunk-e valamennyien ismeretlen állomások felé, ellenállhatatlan, maradhatatlan, az idegen, veszélyes jövőbe? Ki tudja, hova érünk, mi vár ránk? A szabad lélek érzi, hogy jó ez így s az élet, ha nem volna utazás, unalom volna. Az enyém csak hadd legyen utazás!

Jövő, te szép jövő! Vasúton, az időn,
hadd robogok feléd, jövő, te szép jövőndő!
Feléd, eléd: beléd! Sohasem elegendő
paripám sint sodor, meg nem fékezhetőn.

Láthatatlan sinén, egyformán, ügetőn,
örök-mozgón, örök vágyammal száll versenyt ő
s vágyam szilaj kocsis! tajtékzik perc, esztendő
s el nem hajló sinén beléd ízzik, jövőm!

Jövöm, te szép jövöm! Vággyá vált sín és törvény...
csábító alagút! Szirénrel teljes örvény!
őledbe mind belébb örök kéjjel veszem:

mint szerelmes, mohón, lázult párjába olvad,
beléd, mélyen beléd furódni vágyam oly vad,
jövő, csodás jövöm, örökfriss kedvesem!

*

Az utazás célja az utazás. Bölcs ember mindenhova örömmel ér s mindenhonnan örömmel távozik. Jó volt oda is eljutni s nem jó lett volna ott maradni.

Nem kell megvetni egyetlen állomást sem. A szoba, ahol ezt olvasod, egy állomás. Anélkül is szegényebb lenne utad. Nézz körül a szobában és nézz körül odakinn. Vagy ülj fel az időgépre, ugord át az éveket és nézz körül.

Ami jön, nem lesz összefüggő. Levelek lesznek útinaplómból. Minden lélek utazik (térben és időben) – és minden őszinte könyv útinapló.

Egyszer, például, alkonyattal, járok.

A vérvörös nap ködbe süllyed
messze szél borzogatja az útpart gypét
csodásan sűg-bűg a kalászos ezre
s hirtelen összebb veri telt fejét.

Szántó barnítja távolabb a zöldet,
pilledt jószága már alig kocog:
a fény elhagyja lassankint a földet
s az üres égbe visszapárolog.

Az égen vértelöntött felhő nyúlik
és rajta ül a vihar angyala,
hangolja rozsdás kürtjét...

Húrt kell váltani, mert jó a szél, a nagy utazó és új irígységeket kelt bennem. A szél az egyedül szabad, könnyű, boldog. A szelek istene, Aiolos, tán a legnagyobb isten. A világ egyik legszebb ódája – Shelleyé – a Nyugati Szélhez szól. A szelek istene mindennek életet ad, mindent mozgásra, táncra bír. Nézz körül:

A szelek istene lelket lehelt a fádba,
nézd mint vonaglanak kínjukban most a fák:
borzadó tagjaik' a szürke légbe mártva
sivítván tépdesik zord lombjuk torz haját.

Én is fa vagyok.

Ó a fák élete! egy helybe kötve élni!
hiába vágni föl! nyúlni a nap felé!
megunt gyökereken, miket nincs mód kitépni,
hiába nőni a szomszéd cserjék fölé!

És únott nedveket a régi földből színi,
vagy várni hév nyaron a bús menny záporát:
majd fájni a napon és mozdulni se bírni,
majd sírni szüntelen sok szeles éjen át.

Lenni tehetlenül kényszerűen türelmes,
míg törzshöz dörzsöli hátát minden tinó,
megmász minden gyerek, megvág minden szerelmes,
fészket dob a suhanc, ágat harap a ló.

Vagy állni hegytetőn, egy szálban mint sudárfa,
melyet minden kerül, csak egy nem: a vihar,
túlélni mennykövet, korhadni szútól rágva;
ez a fa élete s mily hosszú, míg kihal.

És az én életem? Emlékszem egyszer, télen, egy nagy szobá-
ban vagyok...

A nagy szobában.

A nagy szobában egyedül maradtam,
lábam besüpped bolyhos szőnyegén,
besüpped az öblös fotél alattam:
a nagy szobában senki más, csak én.

Más senki sem, csak én. Ez mind nem él.
Az asztal, szék: fa! mahagóni! ében!
ez mind nem él. Mélyében semmi mély:
sötétség az anyag tömör belében.

Ez mind nem él. Nem él a levegő,
mely holt virággal balzsamozva lippen;
nem él a fény, a porszemrengető,
mely kárpítként nagy ablakon belibben.

Csupán a tűz él. Legalább mozog.
Legalább lángol. Vörös lángja táncol.
Legalább piros. Legalább meleg.
És élek én...

Honnan jöttem.

Onnan, ahol jó bor és búza terem, kerek dombok és bársonyos
mezők hazájából, a gyönyörű Völgysegből, a Sár mellékéről, ahol
Vörösmarty bolygott hajdan, Etelkáról álmodva. Ime, felülök az
időgépre: vissza! vissza! itt vagyok, az otthoni tájon. Nyárutó!

Egy teknő itt a völgy az ég alatt
s az ég, visszáról ráborulva, másik.
Néhány napszámos, meghajolt alak,
mint barna bogár, hazafelé mászik.

Egyébként elállt a bogárnyöször,
csupán egy testes éji verdelész még
s zajjal keresi egy zajos pöször
lugaskaró odvába fúrott fészket.

Sűrű sorokban a lugaskaró
áll őrt kétoldalt, s már sötét sorokban –
az éjbogár – (nappal ganajturó) –
esetlen férge! kalapomon koppan.

Fekete már a zöld szőlőlevél,
kövér fürt takarózik a levéllel,
s leszáll a tolvajoknak kedves éj,
leszáll a csősznek terhes éj, az éjjel!

Tömött Bartina gömbölyű farát
hetykén már lila égbe tolja távol:
Ballag előttünk a munkáscsalád, –
utól nagy lány, vállán rengő kapával.

»Elfáradt az a kapa, lelkem, el?« –
kérdi egy legény, ki utánuk illan.
»El ám, mert, lássa, vinni kell« – felel
a lány és sötét szeme visszavillan.

Innen jöttem – és most a kék falukban járok.

Kék faluk.

Ki járt már a kék falukban?
Ki, a csunya kék falukban?
hol a kék fal sértő színnel
közepellik zöld zsalukban?

Ott a cifra házak orma
cifrán ott a házak orma
házak orma kék kereszttel
pompáz mintha sírkő volna.

Mindenik ház egy-egy kripta
S mindeniknek megvan titka:
nemzedékek asznak benne
a világból kihajítva.

Nemzedék ott több ne asszon,
ember ottan ne mulasson,
ottan beteg minden gyermek,
métélyes ott minden asszony.

Ott az emberész nem lámpás,
csak egy ködben járó csámpás,
elhunyt bűnök pállott ködje
s puliszkára hajtott rámpás.

Minden sarkon ott egy Krisztus,
egy sovány, bizanti Krisztus
véres és esős bordákkal
vár, míg jó az Antikrisztus.

Ablakot ne nyiss ott éjjel,
mert a vampir jár ott éjjel,
gonoszúl a bokrok árnyán
kék kisértet les ott széllyel.

Az Olt partján.

Ó be áldott dolog: meg nem állni! utazni! Ime alig kiérve a kék faluból, egy dombtetőn ülök, gyönyörű délután és a táj nevet. Alattam foly az Olt, Olton túl a város, városon túl a csillogó havasok: csupa szépség, tengere a szépségnek! Egy horgász ül az Olt-parton s én is úgy ülök a dombélen, mint egy horgász.

Mint a halász amott nyugton vigyázva vár
s ha moccan a horog, ha rezzen, kapja már:
kivetem lelkemet a szépség tengerén,
gyönyörűségeket halászok benne én.

Minden érzéknek kijut a maga gyönyörűsége. Vadvirágok mézes illata, selymes fű s az örökké zsongó szabadégi hangok, az eleven természet örök orgonája.

Haris harsog, kakuk kattog, darázs zenél,
nagy jegenyék között lentet a lassu szél.

De e vidék főleg a szemek paradicsoma. Az az isten, aki festette, az eleven színeknek és a részletes, aprólékos kidolgozásnak kedvelője volt. Apró, változatos színfoltok tarkítják egymást. S minden oly könnyű és tiszta, mintha tükörkép volna; a hegyek maguk nem látszanak súllyal bírni a földre:

Fellegszerű hegyek, hegyszerű fellegek,
hol a köd testet ölt, a kő meg fellebeg,
s alig leírhatón, alig képzelhetőn
fátyolos napsugár szikrázik a tetőn.

Lenn, zöld partok között, folyik simán az Olt,
kanyargón és bohón, úgy mint száz éve folyt,
két hattyúóriás hintáz, két fellegárny
a sík folyón, melyet felgyújt a napsugár.

Igen! s most lángfolyón a hattyuk fürdenek
s hullatják tollukat, mint égő fűtőket,
hull az égő fehér, lángezüst színű toll
Igen! s most lángfolyón lánghattyú haldokol.

Tájak.

Megvallom, hogy a tájakat festegető istenek gondolata nem tőlem való. Anatole France írja a *Lis rouge*-ban, hogy minden tájat más-más isten festett és mindeniknek megvan a maga művészi stílusa, mindegyiknek a maga fogásai. Vajjon nem méltóbb dolog-e minden művészeti tanulmánynál e mennyei művészek művészetét tanulmányozni? E tanulmányt a nagy tájfestők teszik és Constable éppúgy a Stour és Orwell közötti isten monografusa, mint ahogy C. J. Holmes a Constable monografusa. A tájistenek titkait eddig Turner leste el legmélyebben. Aki nem ismeri Turnert, félig vak a legszebb tájakon: vagy maga is Turner.

A magyar tájaknak még nincsen Turnerük. A magyar tájfestés a legújabb időkben született és így csupa líra, mint minden ami a legújabb időkben született. Mondják, hogy Munkácsy (egypár szép tájkép festője) megvetette a tájképet. De nem jobban megvetik-e azok a modernek, akik a saját egyéni hangulataik kifejezésére ürügyül használják? Az istenek művei nem méltók-e arra, hogy inkább tisztelettel másolni törekedjünk, mint zseniáliskodva meghamisítani. Turner inkább a maga hangulatait használta eszközökül, színekül, amelyekkel egy-egy táj szépségét visszaadja. Turner klasszikus impres-

szionizmusa pontos másolást takar. Egy velencei akvarelljén a San Giorgio Maggiore campaniléjének tetején vékony piros vonást látni. A laikus véletlen ecsethúzásnak nézi az ilyent, annál inkább, mert a mai campanilén sehogysem látni a modelljét e piros vonalnak. Egy kritikusa azonban kikutatta, hogy abban az évben, mikor Turner e képet alkotta, a toronytetőt javították s egy építőállvány nyúlott ki, amely a távolból vékony piros vonásnak látszhatott. A tájhoz minden vonás hozzátartozik s a leghűbb festő a legnagyobb festő. A néző nem mindig érti, mit ábrázol ez vagy az a vonás; épp úgy, mint sokszor egy-egy jó vers gondolatait (– a jó vers szintén tájkép: a mikrokozmosz belső tájainak képe –) sem értjük meg teljesen. Ha az eredeti táj előttünk volna, látnók, hogy a vonás hű. Aki a költőt érteni akarja, a költő honába kell mennie, – mondta Goethe.

A néző nem tudja, mit ábrázol egy vagy más vonás; de a finom lélek érzi, hogy az a vonás nem hamis, hogy az a vonás hű, éppen azért, mert szép. Csunya tájképet sokat láttam, csunya tájat még nem. A természet nagyban sohasem rút; és a táj nem egyéb, mint a természet nagyban. Az egyén lehet rút; a három ország számtalan egyéneinek azon sokasága, melyet tájnak nevezünk: magasabb szépséggé olvad össze. Stendhal a római Campagnáról írja, hogy a művészet emlékei gátolják ott az unalmat, amely a »tájnézésnek nagy veszedelme«. Valóban az embert legjobban érdekli az ember s valóigaz az is, amit már a régi Sophokles megmondott, hogy a természet legnagyobb csodája az ember. Az ember is a természethez tartozik s épp mert a legkomplikáltabb, a legtokéletesebb természet. De vajjon ama nagyobb érdeklődés, amellyel az ember az emberrel mindenél inkább foglalkozik, tisztán esztétikai érdeklődés-e? Nem járul-e ennek fenntartásához hozzá azon kisebb rendű életérdek is, amelyet a Kant nyomában járó filozófia az esztétikai érdek egyenes ellentétének tart – s amely semmiesetre sem azonos az esztétikai érdekekkel, bár együtt lehetnek? Vajjon az

embert érdek nélkül érdekli-e jobban az ember, mint a növény- és ásványvilág? Az élvező, vágyó szemnek semmi sem lehet unalmas a természetben, mert semmi sem egyforma – a tájak legkevésbé. Gondoljuk meg: egy táj (definíció: a természetnek egyszerre belátható része) mennyi kombináció-elemet rejt magában. Éppen azért, mert a táj semmi egyéb érdeket nem kínál, mint tisztán esztétikait: ez legbiztosabb hőmérője az esztétikai érzőképességnek. Aki őszintén, képzelődés és szenvedés nélkül élvezi a tájakat, az már nem lehet közönséges ember. Legtöbb embernek nagyon erős hatás kell, Svájc és Tatra, hogy egy tájat élvezni bírjon; de nincs oly igénytelen és szomorú táj, melynek meg ne lenne a maga szépsége; mert nincsen kontár isten.

A tájak színeiről.

Mint minden festőnek, minden táj istenének megvan a maga kedves színe s ez a szín, mint alapmotívum, vegyül minduntalan a legváltozatosabb táj színeibe. Ruskin *Poetry of Architecture* c. művében négy színt, négyféle tájat (*country*) különböztet meg. Az olasz kék vidék (*or cultivated*), az angol zöld (*or woody*). Csodálatos, de való, hogy a tájak is nemzetek szerint határolódnak s mint a művészetnek, a természetnek is megvannak nemzeti stílusai. Az ember átformálja a földet a saját képére és hasonlatosságára. Ritkán olvastam szebbet és meggyőzőbbet, mint Ratzel értekezése: *Die deutsche Landschaft*. Vannak barna országok s azt mondják, hogy Franciaország sárga.

Mi a magyar szín? Ignótus a szürkét találja annak. »Marchegg-től kezdve – mondja – ez vegyül mindenütt a fű zöldjébe...« »Legszebben és legtudatosabban Fényes Adolf találja el – igaz, hogy ő kecskeméti ember.« Kecskeméti! Nekem úgy tetszik, hogy ez a szürke inkább csak az alföld színe. A Dunántúl színe

a világoskék – s a Dunántúl egészben az olasz tájakhoz hasonlít. Erdély színe a barna és sötétkék.

Allons, la terre, la terre est ronde
allons légèrement, hardiment
la terre est vaste, la terre est ronde
elle est la mère de tout le monde
allons la terre légèrement.

(René Ghil.)

Városok.

A föld színpadának legnagyobb díszletezője az ember s a legnagyszerűbb díszletei a városok.

Egy dombon állok, – e dombot miért, miért nem, fellegvárnak hívják, – alattam a kertváros. A kertváros, ahol dús lombok között óriási piros virágok nyílnak: mert minden ház egy piros virág piros bádogtetővel, bádogtetőn ragyogó napsugárral. A kertváros most is székváros, mint hajdan és uralkodója a nap. A nap, mint egy mennyei kegyúr, dúsan bearanyozza a régi templomok tornyait; s mint valódi szuverén, hódoló mosolyt csal az új házakra, parvenü udvaroncaira. S a régi fejedelmek városa kacag és virágzik, mint egy napkeleti királynak a kertje. S mosolyog fenn az öreg bástya is, mint kivénült harcos, amelyeneket kertek őréül szoktak alkalmazni. Karcsú tornyok lyuggatják a levegőt s harcos Szent Mihály láthatatlan, kivont karddal őrködik egy nagy érckirály fölött.

Ezek a vonalak a vonat robogását jelzik. Egynéhány óra elmúlt s most egy szűk téren állok és körülöttem a kőváros. Szűk utcák, kávéházak és fényes üzletek és kő mindenütt s aszfalt. És mintha fenn az ég is aszfaltozva volna, oly szürke az idő. Az utcák csendesek és az emberek susogva beszélnek a kávéházak pitarában. Vették-e már észre, mily ünnepélyes lesz a városok hangulata nyári délutáni hirtelen boruláskor. Mikor a városba tévedt fecske a követ súrolja szárnyával, az emberi lélek is a követ súrolja szárnyával. A kővárosban minden nagyon közel van... félelmetesen közel. Szinte félsz, hogy a kontár szobrok megölelnek, a barokk templomok a lábadra hágnak. Menekülsz a kis folyócska partjára, ahol nagy házak meredeken bocsátják a vízbe vörös lábaikat, mint valami óriás, fantasztikus kacsák. Azt mondják, ez a part az Arno partjához hasonlít. S vissza még a térre: s látod, hogy minden rút és új s egy régi szentre és királyra gondolsz. A szent testét a halottasszekér magától hozta a kedves városba; de most a kedves városban automobilon ropködnék maguktól s ki emlékszik a szentre? Szomorúan ülsz újra a vasútra s szürke ködökön, fekete füstökön át búsan nézed a cikázó villanyos lángokat, piros bogarakat.

Most a Tisza partján állok, mögöttem a porváros és jobbra a parton egy fényes épület, mi volna más a porvárosban? kórház. De a por néhol csillogó és a porváros néha szép. Csillog a por az erős szélben és csillog a por a fák tetején. A lemenő nap arannyá festi a port és a kis, félelmes vizet a könnyedívű hatalmas híd alatt. A parti sétatérén tolong a tömeg; tétlen asszonyok és bábész diákok. Meleg van. A porvárosban nincs tavasz, hanem mindjárt nyár van: poros füledés és nyitott ablakokból zongoraszó. Itt minden tág; széles, egyenes ut-

cák; s itt minden magyar és igenis durva magyar szavak hangosan járnak az utcákon. A buckák közt vagyunk s kihajtva a tanyákhoz, bokáig süllyedsz a homokba, mintha puha bárszonszönyegen járnál. Itt az emberek szemében a homoki bor tompa fényét látom. Emlékszem egy versre, amit a porvárosban írtam.

Egy vers, a porvárosból.

Ezen a száraz délutánon,
mely unt sorsodnak képe tán,
mihez fordulsz? – Bármint utálok,
karjába ölt e délután.

Emlékim albumát kitárom,
lapjára bámulok bután,
hol annyi régi délutánom
úszik holt szirmok illatán.

Az utcán sápatag diákok,
a kertben vérszegény virágok,
az udvaron porülte fák.

És testtelen felhők az égen
és fulladó szellők a réten
s a kapuk alatt vén kofák.

Városok, folytatás.

De ha kilépsz a porváros legszebb terére, megbékülsz. Ott magas paloták, ott új szobrok vannak fák között, ott gesztenyesorok a gyönyörű négyzetben. Ott zene és elegáns asszonyok, dallamos mozgások; s villanyos reflektor fehér fénye

játszik a fekete lombokon. Ott előtted a kettős városháza, sóhajok hídjával és egy kis karcsú toronnyal. Hányszor néztem ezt a tornyocskát a gyönyörű ég háttérében: az ég itt indigószínű és a toronynak este égő szeme van s kacéran hordja cifrázott erkélyét, mint csipkéit a kecses táncosnő. S hányszor képzeltem, hogy a kecses torony a felhők előtt nesztelen táncot jár!

Most egy gyönyörű országúton állok, ahol szembe velem két sor gyönyörű szál jegenye ballag, mint magas zöldcsuhás zarándokok a régi vár és búcsújáróhely felé. De én az ellenkező irányba nézek s előttem a szénváros. Mert ott szénpor uszkál a levegőben s lerakodott szénpor feketíti a messze talajt. Sziklás hegyek védik fölül a szénvárost, ahol örökké hallatszik a kőtörők kalapálása, ahol pompás serpentinek arany kavicsokkal kígyóznak a fehér szirtek közt s nagy kökeresztek kandikálnak a változatos mélységekbe. Magas kőszáltrónjáról a Havi Boldogasszony méltóságosan néz farkasszemet a sík város ó-kupolás mecseteivel, melyek most a keresztet csillogtatják erkélyes tornyukon. Az Árpádkori dóm négy román tornyával erős vár gyanánt uralg a városon s a dóm mögött meredek utcák macskafejes járói kúsznak a hegynek. E hegyek gyomrában szén van és a város gyomrában kormos gyárak. De a lejtős utcák közepén friss hegyi erek hangos csörgéssel buktatják alá meszes, kemény vizüket s viharok után megdagadva elhordják a könnyű léchidakat s felhatolnak a gyalogjáróra. Honnan jöhetnek e kis patakok? kérdeztem magamtól gyermekkoromban s egyszer elindultam az egyik nyomában, mint egy kis detektív a hegyeken át, követtem kanyargós útjain, tűnődve álltam meg kisdud kataraktái fölött és nem találtam forrást; s este sárosan,

porosan vergődve haza új, ábrándos fogalmat hoztam magammal a nagyvilág végtelenségéről.

Most megint otthon vagyok; mellettem van a nyájas borváros; de mit törődöm én a várossal, csillagos tornyával, duhaj legé-nyeivel és hangos pincesoráival? A pompás réten, a ropogós fűben járok, kívül a városon...

Pán a kukoricásban.

...járok, vagy leheveredem, ha akarom; ó, mily kék az ég! mily fehérek a felhők! mily zöldek a dombok!

Áll gyönyörű síkság, dúsán koszorúzva vetéssel
és koszorúzva vidám fűvel Szekszárdnak alatta...

Nem, nemcsak lokálpatriotizmus a költő rajongása. Ima a szerény Garay szép sorai csak utánzata a nagy Vörösmarty még szebb sorainak, melyeket szintén a Völgyiséghez írt:

Halmaidat koszorúzza borág, koszorúzza tetődet
Százados erdőség...

A százados erdőség eltűnt s amerre nézek, mindenütt az Ember szelleme lebeg a táj felett. De nekem annál kedvesebb a természet, mert az isten és ember közös munkáját látom benne s úgy képzelem, hogy amint hajdan a donjonok és belfryk, gót tornyok és román kastélyok: úgy ma a karcsú és vígan füstölgő gyármérenyek, vagy a viharágú püffögő kürtjei nem sejtett szépségeket lopnak a tájakba.

Ne sajnáljátok a régi romantikát: új romantika jön a helyébe

s a vidám és művelt tengeriföldek nem engednek szépségben
az ős mocsaraknak.

Mondd, van-e, van-e szebb
mint nyáron a tengeri
ha aranyzaporával
a súlyos nap veri
és levelén végigcsorog?
Mondd, van-e, van-e szebb dolog?
Görbül e gyenge vályu,
mely széles, éles, mint a sás;
ilyenkor a sűrű között
hiszem, hogy Pán is ott tanyáz,

nem holmi durva Pán, ki
nádasba buj s a szűz
erdőkbe, kit vonatzaj
s cséplőgép messze űz,
hanem kedélyes ifju Pán,
ki nem távol töpreng csupán,
ki az emberi munkán
gyönyörködik s parasztokat
s földművelőt s pásztorleányt
gyakorta meg is látogat...

Örökké.

Emporte-moi wagon, enlève-moi, frégatte!

(Baudelaire.)

És én mégis unatkozom. Unatkozom, ha nem utazhatom...
örökké... és vágyam hajt... örökké... Ime: tavasz van, és most
megint szobámban ülök, barna szobámban, balgán.

Izzik az ablak
résén a napnak
üszke már
költi az álmost
és a szobám most
tűzben áll:
bútora máza
szikrafészek,
tavaszi láz, a-
merre nézek;
lángol az asztal
rőt az ágy
s kél a panaszdal:
s gyúl a vágy:

»Haj, csupa börtön
s árny, mibe' töltöm
életem,
pedig a tágot
csak a világot
szeretem.
Itt a szobákban
nincsen élet,
kívül a tágban
szívem éled,
kívül a tágban
új dalom,
bent a szobákban
únalom.«

»Messze hazába,
Amerikába
szállnék én,
tengeri hantra
vízi kalandra –
járnék én:
metszve a szárnyam,
ajtóm zárván,
tömlöcös árnyon
tengem árván
tengeri hantra
nem szálllok
vízi kalandra
nem járok.«

»Nap, ki koronkint
ablakomon kint
üszköt vetsz,
fénynyilad által
vén nyilas által
tűzködhetsz:
Nyitni e zárnak
réz kilincset,
törni ez árnyak
jég kilincset,
tavaszi hónap,
nincsen hő,
csalogató nap,
nincs erő!«

Igy száll a panaszdal
szól a vágy,
de lángol az asztal
ég az ágy...

A pályaudvaron.

A pályaudvaron várok és boldog, gyerekes rímeket morzsol-
gatok magamban. Aki sohasem volt a pályaudvaron boldog és
gyerekes: az nevéssen ki engem.

Közelg, közelg a gyorsvonat
már itt a láthatáron:
tudod-e merre utazom
ezen a gőzbatáron?

Át messze halmon és hegyen,
át völgyön és lapályon,
s hamerre bősz folyam török
keresztül a vad áron

Az utazásnak élveit
ne várd ma, hogy kitárom
azt el nem tudnám zengeni
se lanton, sem gitáron

Otthonkény ilyen kéjeket
színház sem adhat áron:
röpülni halmon és hegyen
röpülni hat határon,

át sok hazán, brit-, francián,
törökön és tatáron,
s ki tudja meddig utazom
ezen a gőzbatáron?...

Vasúton.

Tengersűrű, tisztakék
fullasztó mély most az ég
mély:
vasból épült sínuton
vigan lüktet vonatom
s nincs benn más személy.

Végigfekszem pamlagán
kitekintek ablakán:
hej!
nem látszik más csak az ég,
mint egy végtelen vidék
helyevesztett hely.

Fölfelé van? Lefelé?
Nem pottyanak-e belé?
Bár!
Lelkem máris belevész
mint egy ellőtt kelevész,
vitorlás madár.

Ugy érzi hogy messze fenn
messze fenn egy tengeren
van:
szellő csapja homlokát
vigan hajtja csolnokát:
»Gyi te gyi lovam!
»Gyi te csolnokparipám,

vizen forgó karikám,
szállj!
Vonz a hab és vonz a nap,
lenn maradhat aki rab,
de te meg se állj!«

16. KARÁCSONYI MADONNA.

(Regényes legenda 1907.)

1.

Hármat fordult a nagy kulcs visszafelé s a fakófájú vasas kapu a kőapostolok alatt meg se rengett; a kecskearcú sekrestyés elbicegett a téren. Gyönyörű éjszaka volt; a csillagok azzal a hideg tiszasággal lobogtak, mellyel csak télen tudnak. A nagy góttorony kíváncsian nyújtotta nyakát, mintha tekintetével követné a belőle távozó kucsmás alakokat a szűk mellékutcákba.

A levegő üvegből volt és minden átlátszó s az óraütés hangja mint a kristály csengett.

Karácsony éjjele volt.

2.

Artur lovag házából tivornya zaja hallatszott, döngött a hordó, céda lányok sikolya, duzzadt potrohok nevető rengése. Ezüst serlegek csengése karcolta az éji levegő hűvös üvegét.

De a szent percek egyházi illata bejárta a részeg lelkeket és a lármás csarnokban teológiai vita folyt.

– Mi történhetik most a zárt egyházban és mi érheti, ha ki azt meglesné?

– No ott most öregapád táncolhat halottas gunyában, ha ugyan felnyomhatja levénult karjával az ormótlan követ, amire Gerhardus mester olyan hülyének véste rá az arcát.

– Addig igyál hát, míg téged is a kő alá nem dugnak, – ordít egy kicsattanó hatorrú levente.

– Bizonyosan tudom, – mondta Páter Lucentius, a házi pap, és megtágította cingulusát – bizonyosan tudom, hogy ilyenkor asszonyunk, Mária jár egyedül a dómban és a kis fiát viszi fē-

nyes karján és mennyei világosság tölti be a hajót. Párisban, ahol az isteni tudományt hallgattam, a halhatatlan Abelardus mester a legmélyebb titkokba is beavatott.

Szűz Mária jár a templomban, ilyenkor, egyedül.

3.

Borfoltok a vastag asztalon, hányásfoltok a lócákon és padlón.

– Én, – mondta Artur lovag – én szeretném látni Miasszonyunkat, amint a templomban járkál, egyedül.

– Azt pedig, aki látja, – mondta Péter Lucentius – azt pedig, aki látja, élve nem marad.

– Majd jön öregapád, – szólott egy másik vitéz – majd jön öregapád és magával hív.

– Most azértis elmegyek – felelt Artur lovag – elmegyek s megnézem. Mert csüggednek a gyertyák és homály szövi be pókhálóval a boltozatot. Ott azonban most égi fény ragyog, azt mondja a barát. Ti pedig disznók vagytok és nem méltók, hogy veletek legyek. És én nem félek semmitől, az öregapámtól legkevésbé, mert ő pipogya volt addig is amíg élt.

– Részeg vagy öcsém – szólott egy nagybajuszú.

– De nem fog bejutni – bizonyítgatta fontosán Bor vitéz. – Nincs ember, aki e szent éjszakán megint kinyissa a templom ajtaját; nincs ember, aki ne félne Istentől.

– A rossz lélek száll bele – jegyezte meg Péter Lucentius.

Jöttek a szolgálók lobogó fáklyákkal. S a lankadt vendégsereg Artur nyomában, kivonult a hús levegőre. A lányok sikoltottak és fáztak. Az izzadt lovagok támolyogtak és félrementek.

Csak Kádár vitéz, aki már nem tudott járni, maradt a teremben. Nem lelte az ajtót s a falnál befogózott egy ős üres fegyverzetébe; azt hitte, hogy pajtás. A rozsdás vassal falbaékelv vasbábu nem bírta a részeg ember súlyát s vele együtt zajjal a földre terült. Kádár csókolgatta s homlokát hűtötte a hús va-

son s berondította rondaságaival s fetrengtek, mint két disznó. S a koppantatlan gyertyák hanyatló világa hosszú, rémes fény-sávokban táncolt ez idilli képen.

A nagy feszület elborult a falon.

4.

– Hé sánta ördög, pokol sekrestyése, szakadna rád az öreg-pillér, tudom felébrednél.

– Nem, nem tehetem, uraim, nem tehetem, elkárhoznék. Az uraknak mindegy; szegény ember legalább a másvilágon üdvözljön.

– Ne bántsátok, nem vesszük el tőle a kulcsokat, bűn lenne. Az éj gyönyörű, a tél csodálatos. Nézzétek azt a sok fene párkányt, árkádott, rozettát. Van ám itt mibe kapaszkodni. Az Isten is mászásra teremtette a frankusok templomait.

– Az emberek nem mernek kinézni oduikból, mert hallanak, hahaha! Ki mulathat karácsony éjjelén? Gonosz rémek lehetnek! hahaha. Pedig most pompás ám idekint és jobb a levegő a bornál: hűvös, csillapító.

– Vaj, alszik-e a pap?

– A gonosz lélek szállt meg benneteket – ismételteté Páter Lucentius.

– Részeg vagy öcsém és magasan vannak az ablakok. Az első párkányról levisz az ördög és kitöröd a nyakadat.

– De nem igen ivott.

– Nem volt nála jobb tornász a vajda udvarában. Zára várát megmászta egy ostromon.

– Látni akarom Máriát. Milyen lehet? Olyan-e, mint festik?

– Hogy jutsz fel? Hogy jutsz be? Hogy jutsz le?

– Istentelenség. Ne kísértse kegyelmed az Istent.

– Quintus Curius, – vagy Curtius – vagy Sestercius – fránya

verje a nevét – megleste az asszonyok sacrificiumát és belecsapott a mennykő. Olvastam a Románusok históriájában.

– A diákok religióját az ördög találta ki. De én nem félek az ördögtől sem. A Jézuska megszentelte Antoniust, aki színről-színre akarta őt látni. Én nem riadok semmitől, hogy a szent Szűzet lássam.

– Mindig ilyen volt. Bolond. – Szólt a nagybajuszú.

– De Antóniusról igazat mond – morogta Lucentius. – Asszonyunk, kegyelmezz! Belészállt a Szentlélek úristen.

A lányok vastag keszkenőket terítettek a sekrestyés háza előtti padra és ráültek. »Cseppet sincs hideg – mondogatták. – Nagyszerű a fekete karácsony.« Egy részeg ember az utca mellé dőlt.

– Ez a templom olyan, mint a bábeli torony. Ne mászd meg, ne kísértsd az Istent!

– Az Isten velem van. Milyen tiszta az ég!

5.

A keze egészen áthűlt, amint a márványtűkbe és kőrózsákba kapaszkodott. Végre fenn volt az első párkányon.

– Bim! bam! – az óriási óra ütött a feje fölött: Állt már nagyobb magasságokon, de most szédült. Nem csoda. Nem baj.

Szénézett. Az ablakok már mind sötétek voltak. A messze dombon látta várát. Lenn a téren az emberek... Istenem! az emberek!

Mindehhez semmi köze. Benn, a kövek mögött más világot sejtett.

A hold élesen sütött és besárgította a köveket.

A kövek egész jó lépcsőt csináltak. A párkányok egymást érték. Az árkádokba megkapaszkodhatott. A rozetták réseibe bedughatta a csizmája hegyét. A kis kőobeliszkekbe meg lehetett támaszkodni.

A félpillérek fejére rá-ráült. A lapos ormokon végigsétált. Ágaskodva fogózott párkánytól párkányig. Nem félt semmit. A meredek támaszköven nyugodtan imádkozott.

A hold bevonta őt. Messziről tán egy mozgó dísznek látszott, mint egy fali gyík. Mint a dóm zergéje, nem félt semmit.

Egyre azon bámult mily nagy itt ami alul nézve kicsi. A filigrán cifraságok közlől ormótlan kolosszusoknak tetszettek.

Még egy lökés és az ablakot éri. Ó, itt vigyázni kell. A párkány oly keskeny, hogy alig lehet megfogózni. Az ablak vastag festett üveg. Egyetlen kis táblája volt tárva, szellőztetés végett. De azon nem fért be. Az ablak vastag, festett üveg.

Szent Erzsébet volt ráfestve a rózsákkal. Így visszafelé, halovánan látszottak az éles, színes vonalak. Artur alig tudott megkapaszkodni.

Harci csákánya mindig az övén volt. Az egyik kezével kapaszkodott, a másikkal kivette a csákányt. A keze didergett, meredt. Ingott. Visszakapaszkodott csákányos kezével. A csákányt leejtette.

A csákány nagyot koppant. Zengett, visszazengett.

Lemászott a csákányért. Nem nézett a mélységre. Vigyázva visszamászott. Teljesen józan volt és számító.

Jól megkapaszkodott; hátravetette a csákányt, és számítva, nagy lendülettel ütött. Szent Erzsébet zuhanva, csörömpölve széthullott.

Rá is hullott, fejére; behúnyta a szemét. Mit tesz az? Be-dugta a fejét: sötét volt. Csak a hold szűrődött át a színes ablakokon, kísértetiesen.

Semmi.

Szédlító mélység és magasság. Belép a belső párkányra. Járt-e itt már ember? S ilyenkor? A finoman szótt félhomály elfogja a lelkét. A fenyőforma kőívek egymásra borulnak. A fekete pillérek dús lába ködbe vész. Rejtelem, rejtelem. Az oszlopok árnyai új oszlopok, elfeküdt oszlopok. A köerdő neszte-

len. Mily kicsiny az ember. Ime egy befalazott végtelenség. A legszebb, amit földi kéz alkotott.

Ah, szűz Mária, segíts! Nem volt ő már így egyszer? Ült ő már egyszer ezen a párkányon, nézett a homályba. Álmában. Ült ő már itt. Borzasztó, borzasztó.

Ha innen lebukna!

Most feláll, lassan jár, támaszkodik a falhoz. Ott csillár: a párkányszögletéről át lehet lépni a csillárra. Onnan majd látni a hajót, egészen.

Szűz Mária, ne hagyj el! Szent Erzsébet, bocsáss meg!

Milyen por mindenütt.

Miért is jött ide? Valamit látni akart.

A távolban, lent, rezgőn izzik az örök mécs.

Most... egy nagy lépés... A nagy csillár meging... hintáz... Ráül a csillárra, szétveti a combját, mint a paripán. Lelógatja a lábát a homályba. Az aranyzsinórba kapaszkodik; az aranyzsinór nem szakad el. Hintáz.

6.

Halk zene, finom fény.

Mária, aranyvirág, megindul az óriás hajóban. Ki tudja, honnan jött, s hová megy? Ki meri kérdeni? Amint közelebb, közelebb jön, a középre árad a fény. Nem éles fény, csak gyöngé és édes s az Ő isteni alakjából árad. A sarkok, a szögletek homályban maradnak. Halk, távoli zene hallatszik, gyermekhangok, s a homályból apró angyalfejek ütik ki magukat, alig észrevehetően, szárnyas gyermekfejek.

Artur szíve dobog s a nagy csillár hintáz.

Az angyalok királynéja jön, jön. Nem a lábával lép, csak leng, tova, leng a holdsarlón. Ez egy fényes fénysarló, fényből a lába alatt. Halkan, halkan leng az isteni alak. Magas és karcsú és szép, olyan, mint egy elefántcsonttorony. Halkan,

halkan suhan. A ruhája sötét és mégis fénylő és hosszú és lengő, eloszló. Sötét haja lágyan elomlik. Enye dicsfény köríti fehér homlokát.

A holdsugár keresztül-kasul szövi a belsőteret, de ki látja? Az izmos pillérek árnyai eltűnnek.

Mária, tenger csillaga, libeg a lapuló sötétség tengerén. Halkan libeg a pillérerdőn, a színes, íves ablakok között. Felhőbe borult fent az óriási bolt. A padsorok titkos anygalkákkal telnek. A magas kóruson, az orgona sípjai között anygalfejek röpködve játszanak bujósdit. Az orgona fehér billentyűin szent Cecilia átlátszó ujjai suhannak.

Dalol az anyagnép.

Mária, mennyországnak kapuja, méltóságosan száll. Nagy, fényes keszkenő simán fűdi Asszonyunk vállait. Áldó szemei ragyogó ablakok, melyeken a mennyországba látni. Hét tör döfi szívét. Mária, Magyarország védasszonya, szeretettel mosolyog.

Ah, a szószék galambja szárnyait rezzenti, halkan csobban a keresztmedence, megelevenedik a szegények bibliája, a kőszentek hódolni jönnek Máriának.

Mária, Istennek anyja, karján tartja fiát. Fiát viszi és fiára néz a fájdalmas anya. Szívében hét tör. De az isteni gyermek fényes arca mosolyog. Mária halkan, halkan előbbre száll.

7.

Artur lovagot másnap a kecskearcú, sánta sekrestyés összezúzva találta a kövön, a nagy csillár alatt.

17. KEZDŐDIK ÉLIÁS TESTVÉR HITELES TÖRTÉNETE[.]

1.

Az időben, amikor még Szent Ferenc az Isten választott szegénye, akit az Úr e világnak adott az emberek nagyobb üdvösségére, a földön járt, történt egyszer, hogy a mondott dicsőséges Szent télvíz idején menne Éliás testvérral Perugia városából az Angyalok Asszonyáról nevezett klastromuk felé. Mivel pedig erős hideg vala és nem volt semminémű köpönyegük, Éliás testvér igen fázott s gáncsolja vala magában Szent Ferencet, hogy ilyen időben vitte volna útra, holott még az ebek is behúzódnak faházikóikba. Megjelentvén pedig Isten csodálatos módon Szent Ferencnek az ő gondolatát, kiálta néki Szent Ferenc és így szólt:

– Éliás testvér, bátor a fráterek az egész földön nagy példát adjanak szentségre és üdvös épülésre, mindazonáltal kösd ezt az ujjadra s véd buzgón elmédbe, hogy nem abban vagyon a tökéletes Vigasság.

S tovább menvén, másodszor is kiálta Szent Ferenc:

– Ó Éliás testvér, bátor a fráter megszólaltatná a némákat, kiegyenesítené a bénákat, elűzné az ördögöket, hallókká tenné a süketeket, látókká a vakokat, járókká a sántákat, és ami nagyobb dolog, feltámasztaná a négy napos halottakat; ird fel magadnak, hogy nem ebben vagyon a tökéletes Vigasság.

S még tovább menvén Szent Ferenc, harmadszor is erősen kiáltott, hogy a nagy szél el ne vinné a hangját:

– Ó Éliás testvér, bátor a fráter minden nyelveket tudna, és minden tudományokat, és minden Írásokat, úgyhogy jövedölni tudna és kinyilvánítani nemcsak a jöendő dolgokat, hanem a lelkek és vesék titkait is: tudd meg, hogy nem abban vagyon a tökéletes Vigasság.

S tudván Szent Ferenc, hogy Éliás testvér Isten segedelmével nagy tudományra tett szert, s erről mindenek felett dicséretes vala, kis idő múlva megint erősen kiáltott:

– Ó Éliás testvér, Isten juhocskája, bátor a fráter az angyalok nyelvével beszélne s ismerné a csillagok futását s a fűveknek erejét; és bátor a földnek kincsei megnyilatkoznának előtte, és megismerné a madaraknak és halaknak és minden teremtetett állatoknak külömb-külobmb nemeit, és az embereknek és a fáknak és köveknek és gyökereknek és üdítő forrásoknak: jegyezd meg, hogy nem abban vagy a tökéletes Vigasság.

S még egy kis darabon menve, ötödször is kiáltott Szent Ferenc:

– Ó Éliás testvér, bátor a fráter oly jól tudjon prédikálni, hogy minden hitetleneket a Krisztus hitére térítene: jegyezd meg, hogy nem abban vagy a tökéletes Vigasság.

2.

S tovább beszélvén ily módon a szélben mintegy két mérföldnyi úton át, végre Éliás testvér nagy csodálkozással kérdezé és monda:

– Atyám kérlek téged az Isten nevében, hogy mondd meg nekem, miben vagy a tökéletes Vigasság?

És Szent Ferenc ekkor így felelt:

– Midőn elérendjük az Angyalok Asszonyáról nevezett klostromunkat, így megfürödvén az esőben, összefagyva a hidegtől, beszennyezve a sártól, s éhségtől megtörve, s kopogunk a zárda kapuján s a portás haragosan jövend és mondja:

– Kik vagytok?

és mi feleljük:

– Testvéreitek közül kettő vagyunk;

és ő mondja:

– Hazudtok; előbb vagytok két csavargó; csalva jártátok a világot és rabolva a szegények alamizsnáját; takarodjatok;

és nem nyitja ki nekünk, és künn hagy állani a hóban és a vízben, fázva és éhezve egész éjjel át: akkoron, ha minde bántalmakat és minde kegyetlenségeket és minde kínszenvedéseket béketűrőssel elviseljük, panasz és zúgolódás nélkül: s alázatosan és szeretettel azt fogjuk gondolni, hogy az a portás jól esmér bennünket és hogy Isten adja a szót ajkára ellenünk: Ó Éliás testvér, tudd meg, hogy ebben van a tökéletes Vigasság.

És ha tovább is kopogtatunk és ő kijövend dühösen, és tola-
kodó csavargók gyanánt gorombaságokkal fog elűzni, mondván:

– Pusztuljatok innen, gyalázatos latrok, menjetek ispotályba, hogy ne innátok többé és ne paráználkodnátok;

ha mi ezt töredelmesen és örömmel viseljük és jóra való szeretettel; ó Éliás testvér, jegyezd meg, hogy ebben vagyon a tökéletes Vigasság.

És ha késztetve az éhségtől és hidegtől és az éjszakától, tovább is zörgetünk és kiáltozunk, és kérjük az Isten szerelmére, hogy nyissa ki és bocsásson be minket; és ő megbotránkozván így szól:

– Ugyan tola-
kodó csavargók ezek; de megfizetek nekik méltóképpen;

és kijövend egy nagy bunkóval, és megráz a csuklánk-
nál fogva, és a földre vet és a hóba görget, és megver a göröcsös bunkóval; ha mi mindezeket a dolgokat békességgel tűrjük és örömmel, az áldott Krisztusra gondolva, hogy az ő szerelméért tartozunk elviselni: ó Éliás testvér jegyezd meg, hogy ebben vagyon a tökéletes Vigasság; és annakokáért halld a következőt, ó Éliás testvér. Fölötte a Szentlélek minden adományainak s valahány kegyeket Krisztus barátainak enged, vagyon az adomány, legyőzni magunkat s Krisztus nevéért örömmel szenvedni büntetést, bántalmat, gyalázatot és megpróbáltatást;

minekutána mind a többi ajándékokkal nem büszkélkedhetünk, minekutána nem mitőlünk vannak, hanem Istentől vannak; azért is mondja az Apostol: »Mid van, ami nem az Istentől van? és ha Tőle van, minek büszkélkedel, mintha tőled volna?« De a megpróbáltatás és látogatás keresztyében büszkélkedhetünk, mert *ez a mienk*; azért is mondja az Apostol: »Nem akarok büszkélkedni, hanem a mi urunk Jézus Krisztus keresztyében.«

3.

De Éliás testvér lelkét a kevélység ördöge tartotta megszállva s gonosz makacsságot költött benne Szent Ferenc szavaira. Midőn pedig megérkeztek volt a nevezett zárdába, a fráterek énekekre gyülekeztek össze a Porziuncola nevű kápolnában; lévén pedig éppen böjtnek ideje, ama szép éneket énekelték, amely így kezdődik:

Qui humanae legis
vitae folium,
quod natura scripsit,
audi scholium

Azonban a kevélység ördöge ilyen gondolatokat súg vala Éliás testvérnek:

– Vajjon csak a szenvedés lenne az enyém és az Isten nem teremtt-e számomra örömet is? Olvastam a könyvből, amelyet a természet írt; iparkodtam megismerni a füvek erejét és a csillagok járását; s vajjon evvel sem szabad-e büszkélkednem? Járatlan mezőkön szedtem az iratos növényeket, hogy dicsérném az Urat az ő alkotásaiban; és ismerek minden teremttett állatokat, melyek Umbriában és Toscanában találhatók. Nagy ó könyvek közt vigyáztam éjjelente, hogy tudományomat Krisztus szegényeinek javára fordítanám. És áldottak

a szegények és ügyefogyottak és éreztem, hogy gazdag vagyok minden szegénységemmel, s lelkem telve ajándékokkal a világ számára. S ki veendi el *ezt* tőlem s ki tiltja meg, hogy büszke legyek vele?

Ezenközben a fráterek tovább énekeltek és velük Éliás:

Debilis et fortis
olim saevae mortis
fient spolium.

A sötét kápolnában nagy délutáni árnyékok szálltak s Éliás testvér megdöbbsen a betámaszkodó árnyékokon.

– Ki veszi el, Éliás? az Isten elveheti. Nem híhat-é Ő bármely pillanatban ítélőszéke elé, avagy nem zavarhatja-é meg eszedet örültséggel és minden kórokkal itt e helyben? Aki Ő reá kevélységgel gondol szívében, nem ütheti meg azt derült égből is az ő menyköve azon minutában? Hordozhat-é valaki káromlást szívében sokáig? S nem hordozol-e káromlást szívedben, Éliás? Te akarsz az Istennel kiszállani és azt mondani a Mindenható színe előtt: »Ezt vagy ezt senki tőlem el nem veheti?« És mégis, ami egyszer az enyém volt, elveheti-é tőlem maga az Isten is, hogy az az enyém volt? Teheti-é, hogy ami lett, ne lett légyen, s amit tudtam, ne tudtam légyen, s amit tettem, sohasem tettem légyen?

Ezenközben a fráterek tovább énekeltek:

Illa Codrum, Croesum,
servum, liberum...

Éliás testvér érzé szívében, hogy káromlás az, amit gondol, de nem tudta nem gondolni és szívében így óhajt vala:

– Mily boldogok a pogányok, kik is nem tudják, hogy gondolataikért lakolniok kell. Honnan jön a gondolat, lábujjhegyen,

miként a tolvaj, hogy ellopná a lélek nyugodalmát? Az ördög-től jön, aki úgy lélekzi magából a gonosz gondolatokat, valamint a Szent Lélek az isteneseket. Jön és kopogás nélkül belép a lélek ajtaján. Éliás! miért tártad ki lelked kapuit?

Ezenközben a fráterek tovább énekeltek (künn pedig sü-vített a szél):

...macrum et oboesum
herum, famulum
uno sternit ictu,
finito conflictu
fert in tumulum.

4.

És jöttek az árnyékban a gondolatok és kopogás nélkül béoson-tak Éliás testvér lelkének kapuin:

– S vajjon, ha leült ezen minutában, nemde örökre kárhozott lész, Éliás? Vajj csak a gyónásig, csak a kapitulumig... De a gyónás is meddig segitend rajtad? Mert a gondolatok, mint az árnyékok, jönnek, jönnek nesztelen. Vajjon mikor fog leütni és sírba vinni ama Hatalmas, ki kénye szerént leüthet és sírba vihet, a kárhozat, valamint a kegyelem állapotában? És biztos-é örök életed, holott még az igaz is hétszer botlik napjában? És pedig te szenvedtél, és fáztál és elhagytad atyádat és anyádat, hogy kövessed Krisztust. Atyád most is haragszik, anyád még most is sír. És mindenkoron meghalhatsz és elkárhozhatsz. Mert ezt gondolod, azért is elkárhozhatsz. Vajj boldogok vá-lának a pogányok, a Codrusok és Croesusok, kik nem tudták vala, hogy gondolataikért számot kellend egyszer adniok. El-kárhoztak ők, de elébb...

Ebben a pillanatban Éliás testvér ijedten nézett fel, mert úgy tetszett neki, hogy atyjának hangját hallja, kinek házát

Krisztusért elhagyta vala. És mintha ezt mondta volna atyja az ő gunyolódó hangján:

– Úgy bizony, nem fáztak és nem koplaltak.

De mire felnézett Éliás testvér, már csak az éneket hallotta, hogy ama szép versebe kapott:

Cerne vix enatum,
cerne flosculum,
ut supremum figas
illi osculum,
in hoc brevitatis
vitae vanitatis
sume symbolum.

És ekkor Éliás testvérnek eszébe jutott ama nagy könyv, melyet egyszer leírt volt, egy Horácius nevű latin poétának az ő verseiből, aki is sokféleképpen elmondotta, milyen bolondság az életet fel nem használni, míg nem jövend a morgó vén-ség és a sárga halál. És hallván az éneket, úgy érezte, hogy sírnia kell a vágytól, egy virágszálat utoljára megcsókolni. És látván a sovány barátokat a gyertyafényben, azt kérdezte szívében s érzé, hogy kérdése bűn: – Mi kedve lehet az Istennek abban, hogy hívei szenvedjenek? Fázzanak, koplaljanak? – És érezvén bűnösségét, kétségbeesve kérdezé: – Miért engedi rámjönni az Isten e rossz gondolatokat, minden szenvedésnél nagyobb szenvedést? Boldogok a pogányok, boldogok, akik az ördögéi, mert nem kell az ördöggel küzdeniök. – Elkárhozom, gondolta, és nem kapok érte semmit. – Aztán megint azt gondolta: – Nem lenne-e nagyobb hős és nagyobb ember, aki az Istennel küzdene, mint Jákob? – Elkárhozom és most már úgyis mindegy. – És arra gondolt, hogy odafönn a hegyi városban fársáng van és az utakon járnak az álarcosok. Ijedős hideg vágyak zsibongtak testében és nagyokat dobbant a szíve arra

a gondolatra, hogy mi mindent tehetne. Ezenközben a fráterek még egyszer énekelték:

...in hoc brevitatis
vitae vanitatis
sume symbolum.

5.

Mikor ima után kapitulumra átvonultak, Éliás testvér nem ment kapitulumra, holott azonnal megszabadulhatott volna bűneitől az Isten csodálatos malasztja folytán, melyet az igaz gyónóknak ad. Hanem utolsó lévén a sorban, mikor áthaladnának az udvaron, megállta a kapunál, míg nem a többi fráterek csuklyájukba mélyedve észben nem vették, hogy elmaradott volna. Mert az Isten végtelen gyávaságot öntött volt bele büntetéseül vétkeinek, nem merészelt kapitulumra menni, hanem megállt a kapuban és mikor a kapus nem figyelmeztet, kiosont. Akkor ismét megállt, mert az Isten végtelen gyávaságot öntött volt bele, nem merészelt felmenni a hegyi városba atyjának örömére, hogy letenné a szerzet ruháját. Sem az Istennel bátorságosan, sem az ördöggel küzdeni nem merészelt, s rémüldözött szívében ama gondolatra, hogy a fárságon kóborló barátot az utcai emberek meglátják. S akkora útálatban kezdé tartani Szent Ferenc ruháját, melyet viselt, hogy úgy látszék önnönmaga előtt, mintha a legsilányabb zsákot hordaná; irtózva nézte a durva kámszaujjakat, csömörrel a csuklát, s csuhája hosszú és érdes volta elviselhetetlen tehernek látszék a Démon előtt, mely benne lakozott. Azonban a szél fújt és Éliás testvér fázva nézett a meredek dombra, a nagy falakra és a barna várra, nézett a hegyi útra, mely a városba vezetett, nézett a kemény, kopasz földekre, hol szebb időkben a tücskök észveszett zenéje cuppogott; a szürke égre, mely hajdan oly lármás kék tudott lenni: valami zenét is hallott és nem tudta, mi leszen véle.

Valami zenét is hallott és mikor feltekintett volna, a hegyi úton az Isten végtelen kegyelméből csodálatos fényességet lát vala, és a fényességben nagy sokaságot kijönni sorban a városból. És nagy hirtelenséggel szellemében elragadtatott és térdre hullott nagy reverenciával és szemére húzta a csuklyáját és keresztbe kulcsolt karokkal meghajolt. És midőn ismét feltekintene, csodálatos látomás mutatkozik neki az Istentől: amennyiben hogy messze előtte a hegyi úton látá általhaladni mintegy szenteknek véghetetlen sokaságát, processzió módjára kettenként, kettenként, a legszebb és legdrágább szövetekbe öltözködve mindmegannyian; és az arcuk és a kezük fénylett, miként a nap, úgy mentek angyalok énekével és muzsikájával, amely szentek között valának fiatalok és valának öregek, valának minden rendűek, neműek és állapotúak és édes táncsal haladtak, dicsőséges szeretettel, szent lobogókkal páronként, páronként.

És íme, amint jobban megnézte volna, úgy látszik neki, hogy a dicsőséges Szenteknek arcuk félig el vagy on takarva és amíg ismég jobban megnézné, úgy látszik, hogy csuklyával vagy on eltakarva, amelyet a Szent Ferenc testvérei viselnek és hogy töredelmesen viselnék a csuklyát és békességes ájtatóságban és béketűrően mennének a szélben, angyali táncsal és zenével, mint Isten juhocskái, ugrándozva és kised csengővel a nyakukon. És nagy fényesség jöve a városból.

6.

Ekkor, távozván a látomány, Éliás testvér bément a kapitulumba és töredelmesen meggyónt vala, és megtisztult bűneitől az Isten véghetetlen kegyelméből, aki nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen. És meg vagy on írva, hogy Éliás testvér azontúl alázatosan tűrte a hideget és szenvedést és sok esztendőök mulva kegyelemben halálozott el, miután az Úr Jézus testét ájtatosan magához vette volna.

Ama látomás pedig onnan eredt vala, hogy ugyanakkor Ascesi városának mulató ifjai fársángi menetben kijöttek vala a hegyi falak közzől és a szolgák nekik fáklyákat tartottak volna; ez volt pedig a fény, melyet Éliás testvér látott. A fársángi menet pedig álarcokban vala; s az álarcokat látta volt Éliás testvér az Isten végtelen kegyelméből csodálatos csuklyáknak. A diákok közt voltak pedig könnyelmű és szemérmükről megfélekezett némberek, kik is keszkenőiket lobogtatták; és e keszkenők a szélben szent lobogóknak látszottak Éliás fráter elragadott szemei előtt. És muzsikáltak vala és a némberek énekeltek és táncoltak; de az Isten ezt csodálatos módon angyalok énekévé és muzsikájává változtatta Éliás testvér füleiben. És így van az, hogy az Isten véghetetlen hatalmával a gonoszból is jót tud csinálni, és a gonoszság tivornyáit eszközül használja a tévelyedett bárányok megigazulására. Melyről a fentebbiekben mindenki üdvös tanuságot vegyen. Amen.

18. [GÖRÖG PÁL FŐGIMNÁZIUMI TANÁR...]

[Kézirattöredék]

Görög Pál <fő>gimnáziumi tanár, aki egy <kis> erdélyi városkában volt alkalmazva, egy |:juniusi:| délután kollégájával, Aradi Mór tanárral <együtt> |:szokás szerint:| kinn ült a város egyetlen cukrászdája előtt, a főtéren – kávéházba ebben a városban csak a vigécek jártak – és oszonnáját fogyasztotta, <mely> |:a:| kitűnő bivalytejes kávé|:t:|<ból állott>.

(Abban a megyében, ahol ez történt, az elemi iskolai földrajzok szerint, „több bivalyt látni mint másutt.”)

– Te Pali – szólt egyszerre Aradi Mór – én már sokszor mondtam, most újra mondom, hogy neked nem szabad itt maradnod, ebben a fészekben. Neked fel kell törekedned a fővárosba. Aki annyit tud mint te, annak ott a helye. Hiszen valószínű bűn ez a nemtörődömség önmagad ellen. Sőt, hidd el, a magyar tudomány ellen is bűn, ha a <tehetséged> |:tudásod:| parlagon hever.

– Kedves barátom – felelt Görög Pál – te mint a természetrajz professzora meg fogod érteni, <hogyan> ha azt mondom hogy a természetben semmi sem hever parlagon. És ha én itt napról-napra bővebben táplálkozom szellemileg mint mások, az semmi esetre sem haszontalan rám nézve, mert először is nagy élvezetet adnak nekem ezek a |:pompás:| szellemi lakomák azután kétségkívül erősít is a nemes táplálék és teszi hogy azzal a jóakaró fölénnyel nézhetek <az ember> ezekre a kisvárosiakra, amivel az erős ember néz a gyengékre; aztán vidám lesz és boldog a lelkem mint az erős ember teste. És épen mert <egészséges> erős a szellemem: nincsenek ambícióim. A beteges ember forgatja örökösen a váncosát; az erős test nyugodtan alszik, álmok nélkül: ami a legnagyobb boldogság

egy emberi testre. Megvan nyugalma és kéje szellememnek: mit kívánhat többet egy emberi lélek?

– A termékenységet.

– Vannak meddő testek és még sokkal – sokkal több a meddő lélek.

– De borzasztó elgondolni hogy <egy> oly lélek, mint a tied, meddő legyen. Önző vagy Pál –

– Dehogyan vagyok önző.

– Nem szabad a szellemet véka alá rejteni: Magyarországnak szüksége van kiváló írókra –

– És a kiváló íróknak kiváló olvasókra van szükségük. Magyarországon alig vannak olvasók: ha én írnék, az íróknak írnék. Már pedig az írók jobban örülnek ha nem írok: egy konkurencsával kevesebb, egy olvasóval több. Jobb ez így.

– Cinikusan beszélsz. Jobb itt elülni vidéken? valóságos magántudós lesz belőled.

(OSZK Fond III/1805)

19. MESE A DECAMERONBÓL.

1.

Alig ismerek történetet, amelyből a vágyakozás csodája, és mindaz, ami talán legizzőbb az asszonyi lélekben, olyan csodálatosan előcsillogna, mint a Lisetta de ca Quirino pikáns történetéből. Elmondom, noha elmondta volt a ledér mester Giovanni Boccaccio ezelőtt ötszáz esztendővel vidáman és ötletesen; újra elmondom, mert úgy tetszik nekem, hogy ezt a mesét nem vidáman és ötletesen kellene elmondani. Hanem kellene benne valaminek lenni, ami úgy villogjon az ostoba asszonyka históriájában, mint nevető arcon egy pár szomjas és szomorú szem.

2.

Volt tehát, nyájas hölgyeim, Imolában egy romlott életű és rossz erkölcsű ember, Berto della Massa a neve, akinek viselt dolgait annyira ismerték már Imolában, hogy nem a hazugságot, hanem az igazat is alig akadt, aki higgye neki. Azért is mintegy kétségbeesve, Velencébe, minden romlottság székhelyére költözött és mintegy marva a lelkiismeret furdalásaitól azokért, amiket annakelőtte tett volt, a legfőbb alázatosságba öltözködve és mindeneknél inkább katolikusnak mutatva magát, fogta, beállt barátnak és nevezteté magát frate Alberto da Imola néven. És ilyen köntösben látszatra szigorú életet kezdett élni és ajánlani nagyon a bűnt és penitenciatartást és ő sem evett húst és nem ivott bort, amikor nem volt kedvére való. Így bizony az történt, hogy a hétvárosra szóló huncut gazemberből nagy szent prédikátor lett, anélkül persze, hogy a bűneit elhagyta volna, amikor ugyan titokban művelhette azokat. És hogy már pap lett, mise közben az oltár előtt, ha

sokan látták, olyanokat könnyezett az Üdvözítő kinszenvedésén, mint akinek a könnyek kevésbe kerülnek, ha akarja. És szónoklataival és könnyeivel rövid idő alatt úgy megtetszett a velenceieknek, hogy kezdtek az emberek hozzá járni és mintegy ő lett a legtöbb testamentumoknak kommisszáriusa és depozitáriusa és sokak dénárainak őrizője és tanácsadója és gyóntatója az embereknek és kivált a hölgyeknek, akik mindig szeretik, ha csinos fiatal papnak mondhatják el legtitkosabb bűneiket.

3.

És így történt, hogy egy fiatal asszonyka, bambácska szegény és libácska, akinek Lisetta de ca Quirino volt a neve, egy nagy kereskedőnek a felesége, aki Flandriában járt a gályáival, elment más hölgyekkel gyónni ehhez a szent testvérhez. És amint a barát előtt térdelt, hát velencei asszony lévén és azok persze mind hívságosak, azt kérdezte tőle a gyóntató, hogy nincsen-e valami szeretője. És tagadó feleletet kapván, megint kérdezte, hogy hát nem vágyakozna-e rá; mert bűn még a vágyakozás is. Amire az asszonyka megsértve így felelt:

– Ej, *messere lo frate*, nincsenek szemeid? Talán úgy tetszik neked, hogy az én szépségem is olyan, mint más asszonyé? Volna bizony minden ujjamra kettő, ha vágyakozom rá, de az én szépségem nem arra való, hogy egy ilyen-olyan szeresse.

Frate Alberto azonnal látta, hogy asszonykának a hiúság megzavarta az eszét és elhatározta, hogy hasznára fordítja dőreségét; mert csakugyan szép volt és kíváncsú. De megtartóztatván egy időre vágyait, a barát, csak hogy szentnek mutassa magát, elkezdé gáncsolni őt, mondván, hogy ez vakmerő hiúság és több efféléket; amire az asszonyka azt mondta, hogy ostoba és nem tudja mi a szép. Erre frate Alberto nem akarván őt nagyon megzavarni, feloldozta és elbocsátotta a többiekkel.

Tudni kell pedig, hogy madonna Lisetta minden hiúsága mellett is erényes asszony volt és míg a férje kincsekért járt túl a tengeren, ő a napjait ájtatos imában töltötte. Egyszer is, egy reggel, éppen az imázsámolynál térdelt, mikor megjelent a szobában frate Alberto, térdre esett az asszony előtt és így szólt:

– Madonna, bocsáss meg azért, amit vasárnap a szépségedről beszélve mondtam, mert ugyancsak megkorbácsoltak érte aznap éjjel, hogy fel se tudtam kelni a fekvőhelyemből, csak ma.

– És ki korbácsolt meg így? – kérdezte az asszony.

– Megmondom – felelte frate Alberto. – Amint az éjet szokásom szerint imádságban töltöm, hirtelen nagy fényességet látok a cellámban és amint felnézek, hogy mi az, egy csodaszép ifjút látok odafönn egy nagy bottal, aki megcibálva a csuklámát és leteperve a földre, úgy megrakott hogy minden csontom ropogott. Aztán, mikor megkérdeztem, hogy miért bánt, így felelt: »Mert gáncsolni merészelted madonna Lisetta mennyei szépségeit, akit én Istenen kívül mindennél jobban szeretek.« Erre kérdeztem: »Ki vagy te?« amire azt felelte, hogy Gábor arkangyal. »Óh uram – mondtam ekkor – kérlek, bocsáss meg nekem.« És ő akkor így szólt: »Megbocsátok neked, egy feltétel alatt. Menj hozzá és kérj tőle bocsánatot; és ha nem bocsát meg, visszajövök és úgy ellátlak, hogy arról koldulsz, míg élsz.« És amit azután mondott, nem merem elmondani, míg meg nem bocsátasz.

Hallván az asszonyka a szent ember szavait, csodálatos öröm és nevezhetetlen képzeletek keletkeztek benne és úgy érzé, hogy szíve dobog. És így szólt a baráthoz:

– Szívesen megbocsátok, ha elmondod, amit még mondott az angyal.

– Madonna, – felelte frate Alberto – miután megbocsátottál,

szívesen elmondom; de figyelmeztetlek, hogy azt, amit mondok, őrizkedj elmondani akárkinek a világon, ha nem akarod elrontani minden üdvösségedet, mert áldott vagy te az asszonyok között. Gábor angyal azt mondta: annyira tetszel neki erényeiddel és szépségeddel, hogy többször leszállt volna már hozzád, de nem akart halálra rémíteni. Azért most velem üzeni, hogy eljön hozzád egy éjjel s veled lesz egy darabig; és mivel ő angyal és angyali formájában meg sem érinthetné, azt üzeni, hogy, a te gyönyörűségedre, emberi alakban akar jönni és hogy üzend meg neki, mikor jöjjön és kinek alakjában s jönni fog; azért mondtam neked, hogy áldott vagy te az asszonyok között.

5.

Messer Giovanni Boccacci elbeszéli még, hogyan kérte meg a szent szerzetes az asszonyt, engedné meg, hogy az angyal az ő testében jöjjön; mert akkor az angyal kibocsátaná az ő lelkét a testéből és a paradicsomba bocsátaná, s amíg az angyal volna a testében, addig a lelke a paradicsomban mulatna.

– Jól tudom, – mondá – hogy te, madonna, mint erényes nő, az angyalt férjed testében látnád legszívesebben; de férjed messze van, sok tengeren túl s idősebb is már, hogysem az angyal nagy lelkének súlya (mert a lelkeknek is súlyuk vagyon) meg ne viselné testét. Azért merlek kérni, tedd meg nekem ezt a szívességet. És hagyd nyitva az ajtót a csatorna felől, hogy az angyal, emberi testtel, be tudjon rajta jönni.

*

Madonna Lisetta dobogó boldogságban és szent félelemben töltötte az egész napját. Ez a fiatal és erényes asszonyka, akinek kopasz és folyton utazó férjében vajmi csekély gyönyörűsége

tellett és aki ostoba ájtatosságában más lovagokra ránézni sem mert: voltaképpen mélyen szerelmes lehetett, önmagába és önmön nevezhetetlen és öntudatlan vágyaiba. Szerelmes lehetett a mennyországba, Krisztusba és az angyalokba, szent Sebestyén vérrózsás testébe és mindenbe, ami nem sejtett, földöntúli kinszenvedések és gyönyörök képzeletét keltette fel tudatlan és szomjazó lelkében. Ez az, amiről messer Boccacci nem beszél. Ez a tudatlan, társnőitől is kigúnyolt és elvonult asszony úgy érezhette már serdülő korától, hogy őt a menny magas érzésekre és túlvilági gyönyörökre szemelte ki. Senkinek sem mondta, talán magának sem: de benne éghetett valami, mint titkos lidérc a rejtett barlangokban; s tudatlansága csak táplálta lelkének tűzét. Mikor kielégíthetetlen és megfoghatatlan vágyak kínozták a testét, azt képzelte, hogy senkinek másnak nincsenek ilyen vágyai és hogy ez a mennyország vágya és nem is földi eredetű. Mikor tükörben látta rejtve lobogó testét, úgy tekintette magát, mint a bibliai nőket, akikről a papok beszélnek, emberek lányait, akikhez angyalok jártak szeretkezni. És szent Márk padjain, vastag pillérek tövén, nagy gömbölyű arany és barna bolthajtások alatt gyötrelmes és félelmes annunciációkat képzelt ki a lelke.

És nekem úgy tűnik fel, hogy e kinevetett asszonyka történetében a legmagasabb és legmerészebb, a legnevezhetetlenebb és legszentebb asszonyi vágyaknak véghetetlen tragédiáját kell érezni. Képzeljük el őt úgy, ahogyan messer Giovanni nem képzelte el, azon az estén, ott ülve a kis palazzo erkélyén, ahonnan belátni a messze csatornát, és várva az angyalt, Gábor angyalt. Arany holdvilágban fürdik a zöld laguna, s arany hold fürdik a zöld lagunában. Messze sejtett dalok kóvályognak a rebegő levegőben és csodálatosan fekete gondolák pihegnek a vízen. Messze pihegnek a gondolák, míg szemközt tarka palazzók idegesen libegő tarka, nagy árnyfüggönyöket bocsátanak a vízbe, keleti függő szőnyegek gyanánt. A lóhereíves ablakok

szeszélyes márványcsipkéit hófehérre mossa a holdvilág és kikékíti titkos kékítővel. Ezüst sugarak, kék árnyékok; s vizek zöld selyme szellőtlen suhog. S harang, harang, esteli harang; levegősfejú karcsú tornyokból langy esti imádság. Imádságok és vágyak és messze vizen pihegő fekete gondolák.

És a tudatlan asszony ott ül a lóhereíves ablakok mögött mennyei vágyakkal és várja a mennyei angyalt, aki őt szereti. Rettenetes sejtelmek és félelmek futkosnak testében és az arca kék, mint a csipkés abalakívek falakon elfekvő holdvilágos kék-séges árnyai; mert nincs igazi vágy félelemtelen. Hófehér ruhát öltött madonna Lisetta és a hófehér ruhát megkékíti titokzatos kékítőjével a hold. És amint minden cifra ívnek megvan a falon árnya, minden messze fénynek megvan az árnya az asszony lelkében és olyan e lélek is, mint a ca'Quirino, mint egy titokzatos kis palazzo, amelybe cifra íveken át hull be a hazug hold ezüstzáporával. És félelemben remegve gyötrődő gyönyörrel dobog az asszony vágya messze fények és túlvilági gyönyörök felé. Mennyei angyalok felé, akik leszállnak a föld kiválasztott szépségű leányaihoz, hogy mintegy megszentelt edényekbe beléjük rejtsek szerelmüknek mennyei italát. Leszállnak a menny lovagjai, mennyei méhek, mennyei mézzel és üdvözlík a föld megvetett, tudatlan leányát.

– Üdvözlégy! – mondják. – Áldott vagy te az asszonyok között.

6.

Madonna Lisetta halavány volt és egy képre gondolt, egy képre, melyet egy templomban látott, s amelyen le volt pingálva a fehér ruhás halavány Mária, arancsillagos kék függöny előtt és szemben az angyal, lovagi ruhában, aranyos sarukban és egy fehér liliomszálat tartva a kezében. Madonna Lisettának úgy tetszett, hogy érzi a fehér liliomnak szédületes, kábító illatát és

úgy tetszett, hogy látja az angyalt, lovagi ruhában, és az arca frate Alberto arca volt.

Az esti harangok elhallgattak és ünnepélyes nagy csönd borult a lagunára, – csupa várakozás – mikor a fekete gondola megállott a kis kapu előtt és kiszállott belőle frate Alberto lovagi ruhában. Vala pedig frate Alberto szép testű ember és erős és derekasan állott a lábán, – így írja messer Giovanni Boccacci. És mikor megjelent a kékfüggönyös ajtóban és arcára csipkézte a holdvilág az ablakív apró mintáit, madonna Lisetta remegve és gyönyörben térdre hullt előtte. És az angyalok lovagja beszélni kezdett neki a mennyország elképzelhetetlen gyönyöreiről. Gyönyörökről, melyeket szem nem látott, fül nem hallott; melyek úgy öntik el a testet, mint a tűz az olajos forrást s úgy gyújtják fel a lelket, mintha villám csap az Isten házába. Földöntúli örök gyönyörökről, melyekért édes a halál, melyek megállítják az időt, mint Jósué a napot és megsemmisítik a világokat. Rettenetes, nevezhetetlen gyönyörökről, milyeneket a régi istenek éreztek és éreznek fenn a szentek és angyalok.

És bizony, madonna Lisetta lelke és teste a mennynek minden kékjé átérezte egy holdas éjszakán és röpült szárnya nélkül és az örömöktől túlvilági kiáltásokra fakadt és áldott volt az asszonyok között.

*

Történt pedig, hogy idők múltával a szép asszony férje kincsekkel megrakva hajóit, megérkezett utazásából és meglátva a feleségét (ez a dolog nincs benn a messer Boccacci históriájában), így szólt hozzá:

– Ó kedves feleségem, mennyire megváltoztál. Az arcod mint az estétől reggelig kinyílt virág és a szemedben titokzatos tűz ég. Az utánam való epekedés tisztított-e meg, mint tűz az aranyat és kicsiszolt, mint gyémánt a gyémántot? Ó men-

nyire szeretlek! Mennyire örülök, hogy végre behajthattam a pénzemet Flandriában és ismét melletted vagyok. Nagyobb gyönyörűséggel foglak ölelni, mint mikor első ízben jöttél a palotámba.

De a szép asszony áhítattal azt felelte:

– Ó uram, bocsáss meg, de többé nem vagyok a tied és földi csókoké. A mennyország jegyese vagyok és Gábor angyal talált méltónak a szerelmére. Gábor angyal szállt le hozzám egy szent ember képében és földi szerelem többé nem lehet az enyém.

– Ki az a szent ember? – kérdezte a kalmár.

– Frate Alberto – felelte madonna Lisetta.

Erre a kalmár a legnagyobb haraggal kiáltá:

– Pusztulj előlem, gyalázatos teremtés, aki házamat és nevemet beszennyezed undok bűneiddel. Látni sem akarom többé a te pokoli szépségedet. Pusztulj azonnal, ha nem akarod, hogy a kutyák korbácsával verjelek ki.

De madonna Lisetta mosolygott:

– Én elmegyek uram; és ha fázom és éhezem és ha ütleget szenvedek, az mind gyönyörűség lesz immár nekem, miután az angyal leszállt hozzám egy szent ember alakjában és áldott vagyok az asszonyok között.

7.

– Hazugság, és hazudik a holdvilág, – mondjátok – mert nem az angyal jelent meg a szent ember alakjában, hanem a szent ember jelent meg az angyal alakjában és elcsábította a menyecskét.

De a hit üdvözít és ami madonna Lisettát illeti, ő valóban nem láthatott mást, mint Gábor anglyalt és valóban nem érezhetett mást, mint földöntúli, szent gyönyöröket. Ez a tudatlan asszony, akit megvetettek a szentek és kinevettek a kicsapon-

gók, talán szentebb volt és kicsapongóbb, mint akármelyik asszony, szentebb vágyakkal és égőbb kéjekkel. Ő valóban nem frate Alberto szeretője volt, hanem angyalok szeretője, angyali szerető. A két legnagyobb dolog, ami a lélekben lehet, vallás és szerelem, ölelkezett tudatlan lelkében, mint két angyal a felhők között. Megcsalt, kinevetett voltában boldogabb és becsesebb életet élt, mint akik megcsalták és kinevették. És gúnyolhatták, büntethették, bánthatták; de nem vehették el tőle azokat a perceket, amikor áldott volt az asszonyok között.

20. HUSZADIK, HUSZADIK SZÁZAD.

(Novella semmi más 1908.)

1.

Úgy képzelem el a tudóst, amint megtagadja magát és a tudományát és így szól magában:

– Nem fogok többet foglalkozni evvel, amit tudománynak neveznek, és ami semmi fontos dologról sem tud engem biztosítani; mert masinákat csinálni, az nem fontos az én lelkemnek és játszani képzelt fogalmakkal nem lehet fontos az én lelkemnek. És nem csak masinákat csinálni való-e az én matematikám és azontúl játék képzelt fogalmakkal? S talán a nagy természet bilincse e matematika s nem csak ruha-e, melyet szűk világom mértékére szabtam? Más világban más volna az egyenes, más a görbe, más a párhuzamos; mért volna igazabb az én egyenesem, jobban párhuzamos az én párhuzamosom? Mert így nekem könnyebb okoskodni! nekem könnyebb masinát csinálni! Ó szűkös konvenció! És mi büszkék vagyunk, hogy milyen szépen összevág minden, amit előre úgy komponáltunk, hogy szépen összevágjon.

Kétszer kettő négy-e? Persze, hogy négy, ha elnevezzük négynek.

És ha a matematika nem igaz, melyik tudomány igaz; és ha a kétszerkettő játék, melyik fontos? Tudnak-e valamit a dolgokról? Nem. Csak érzeteket ismernek; de éppen az érzet a legnagyobb rejtély előttünk. Mi lehet abban a rengeteg s eredményeire büszke tudós könyvben? Sokat áttanultam s alig képzelhetem, mit tanultam bennük. Mi igaz belőlük? ingatag feltevés mind, egyik eszi a másikat; s ha milliomszor megtörtént valami, mi biztosít, hogy milliomegyszer is megtörténik? Nincs bizonyos törvény és minden tudomány kapujánál ott ül

egy kulcsos kis kapus, aranykulcsos, akinek Hit a neve. Minden tudomány rászorul, bár szegyenli őt és szívesen elfelejti, mint meggazdagodott gyerek a szegény szülőjét.

Otthagynak eztán minden tudományt és csak teológiával fogok foglalkozni; a teológia az egyetlen tudomány, amely a XX. században komolyan számbavehető. Ő nem tagadta meg szülőjét, a Hitet, hanem méltó trónra ültette; és míg minden más tudomány hitének alapja oktan emberi konvenció, a teológia Hitének alapja az, ami egyedül lehet biztos hitnek alapja: felsőbb kinyilatkoztatás. A teológia az egyetlen mai tudomány, amely végső alapjairól is számot tud adni és nem épül ingatag talajon. Agnosztikus korunk kételye minden tudományt fenyeget, egyedül a teológia van vértézve ellene *a priori*.

Való talán, hogy amit a teológia mond, az mind nem igaz; és az is való, hogy voltak idők, amikor az igazságot állították fel a tudományos kutatás ideáljául. De a mai ismeretelméleti kutatások teljesen meggyőztek ennek az ideálnak értéktelen, sőt értelmetlen voltáról. Az a szó *igazság*, csak relatív értelmű s ha kissé mélyebbre nézünk, voltaképp teljesen értelmetlen s az, hogy a teológia tartalma nem igaz, egyáltalán nem ellenvetés arra az állításra, hogy ma a teológia az egyetlen tudomány.

2.

A politikus akkor valószínűleg így fog beszélni:

– Azt mondják, felvilágosodott században élünk és lejárt a vallási viták kora: és én ellenkezőleg azt látom, hogy minden kérdés vallási sarok körül forog meg és érdektelen és színtelen minden politika, amely mögött vallási érdekek nem állnak. Minden, politika, irodalom, még a tudomány is akaratlan, öntudatlan, vallási szempontok szerint tagolódik, kivált nálunk, Magyarországon; és a vallási szempontok voltaképp az egyedül alkalmasak arra, hogy a tömeg lelkesedését, érdeklődését

felizgassák. Hiába, mint az egész világtörténeten keresztül, úgy most is ez az egyetlen dolog, amely minden embert egyformán, igazán és életbevágóan érdekel, amely minden igazán nagy emberi műre rányomja a bélyegét, minden nagy emberi mű titkos indítéka.

A vallás mindenütt a legizgatóbb téma, majdnem olyan izgató, mint a szerelem. Nem hiába állapították meg a vallás és a nemi élet közötti csodálatos összefüggéseket: valóban a vallás époly mély és titkos értelmű pezsdüléseket hoz a lélekre, mint a szerelem a testre; sőt sok vallási gondolat lehet, amely egyenesen a testre hat gyötrő kéjjel. Minden igazi, nagy művészetnek és költészetnek ez a két mûzsája van, a vallás és a szerelem; minden ezen kívül unalmas theória. Ez a két dolog az életbe vág; ez a két dolog csinál drámát az életből. Meg kell figyelni, amint egy társaságban a vallásra vagy a szerelemre fordul a beszéd; egyszerre komoly lesz minden; mindenki érzi; hogy valami lényegesről van szó. Halk megdöbbenések és titkos meggondolások, megbánások és előérzetek rezegnek, mint apró koromszemek a lámpafényben. Titkon mindenki a saját életére és halálára alkalmaz minden szót.

Nem tartozom azon politikusok közé, akik csak a politika külsőségeit látják és nem néznek a politika kulisszái mögé, a tömeglélekbe, ahol minden politikának fő-fő mozgatója, az emberek vallása, vagy vallástalansága, szunnyadva is mozog, mint az alvajáró. Ha az igazi politikusnak, aki a nemzetet valóban kormányozni akarja, az iskolában kell kezdeni a dolgát s a tömeg lelkét kell kora gyermekkortól egységes irányban a maga kedve szerint hajlítani, ha az igazi politikus eszközeiben mindig pedagógus, (legnagyobb zsarnokság, abszolutizmus a védtelen lelkeken, igazi Macchiavellizmus, igazi politika minden pedagógia): akkor ma az igazi politikusnak a hitoktatás reformján kell kezdenie: a XX. században ez az egyetlen, erre az egyetlen, erre az erős izgató eszközre, a vallásra van

szükség még az ifjú lelkeknél is, ha őket biztosan megformálni akarjuk. S ezt sok mai politikusunk látja is. Micsoda értékes és életre fontos lelki műveltséget is adhatunk ifjainknak, ha nem a vallási műveltséget? A klasszikus műveltség nem érdekli őket; a modern műveltség keveseket érdekel s nem is iskolás gyerekeknek való; a természettudományi műveltség nem műveltség, nem lelki műveltség; és minden műveltség a nagy többségnek haszontalan. Az egyetlen igazán életérdekű modern műveltség: a vallási műveltség.

Más korok ezt tudták.

3.

Aztán lenni kell egy tehnikusnak, aki így beszéljen:

– Az emberi kultúra szerencsétlensége voltaképp ott kezdődik, amikor a könyvnyomtatást használatba hozták; az emberiség szellemi életének igazi gyásznapja az, amelyen az első vasút elindult.

Ezt a tények igazolják.

A könyvnyomtatás elterjedése előtt *volt* kultúra; a világ két legigazabb kultúrája, a görög és a középkori, nem ismert könyvnyomtatást és olcsó könyveket. Az olcsó könyvek a szellemi kultúrának igazi átka. Mióta sok könyv van, azóta nincs könyv, amely az emberi életben eseményt jelentene; nincs könyv nyomos lelki tényező. Az apácaklastrom, melynek egyetlen könyve van, melyet minden apáca már tízszer olvasott, kiolvasva belőle mindent és beleolvasva mindent: íme a szellemi kultúra ideálja. Mit ér az egyszer olvasott könyv? Mit ér a világban olvasott? *Klastrom*, ez kell a kultúrához; és boldog a szegény gyermek, aki nem kap minden ünnepre új könyvet.

Mint a könyvnyomtatás az irodalmat, úgy semmisítette meg a vasút a művészetet. Mióta gyorsan utazhatunk, hamar látunk sok mindent, elfelejtettünk látni; semmit sem látunk igazán.

Mióta ezer tájon járunk, ezer városban, egy tájról, egy városról sincsen hangulatunk. E szép világot behúnyt szemmel járjuk és a dolgok jelentőségébe behatolni nem érünk rá. Minden dolognak mély jelentősége van. Ó, hogy tudtak látni a középkoriak, Dante, a festők, a gót templomok szoborfaragói! A mi képzeletünk nem ér rá feldolgozni látásainkat; így minden látásunk félbemarad; amíg nem tanulunk meg behúnyt szemmel látni, nem tanulunk meg képzeletünkkel látni, addig semmit sem fogunk látni, amit érdemes látni. Látni talán csak a klastromban lehet.

Nemde mi tehnikusok az emberiséget legszebb szellemi javaitól fosztjuk meg napról-napra s haszontalan állati kényelmet kínálunk cserébe?

4.

Erről a kényelemről is lehetne egyet-mást mondani. Vajjon a kényelem ad időt, alkalmat a kultúrára? Művelt ember-e, lelkiileg művelt, a kényelmes ember, a küzdéstelen? Ez a Nietzsche-féle *utolsó ember*, akinek jellemrajzát megírta már Nietzsche. De én képzelek egy orvost, aki így gondolkodik:

– Egész életemet a testi szenvedések enyhítésének szenteltem és most kérдем, tettem-e valami hasznosat? A haláltól senkit sem menthettem meg; legfeljebb néhány keserves órával nyújtottam életét. A minden szenvedésnél nagyobb szenvedést, a lelki szenvedést nem enyhítettem soha. Jó keresztény létemre nem tettem az evangélium szerint, mert csak a test baját néztem és a lélekét megvettem. Pedig a században, amelyben éltem, azok voltak a legnagyobb betegségek, amelyekre azt mondtam: „Semmi! *csak* idegesség.”

Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyerné, lelkének pedig kárát vallaná?

»Csak rögtön orvoshoz menni!« – azt mondtam mindig –

»Őszintének lenni az orvoshoz, mint a gyóntatóhoz!« De adhatta-e az orvos azt a megnyugvást, amit a gyóntató ad annak, aki hisz? Nem nyugtalanságot adott-e gyakran, kétségbeesést, vagy gyanút és új képzelődéseket? És aki vétkezett a test ellen, bűnének tudatát az orvos még terhesíté önnön büntető szemeiben, az orvos, aki naponként vétkezett a lélek ellen, mondván:

»A fő a testi egészség és ettől függ a lélek. *Mens sana in corpore sano.*«

Holott, ami a testnek egészség, a léleknek szegénység.

5.

Igy szól Paul Verlaine a költő:

Je ne veux plus aimer que ma mère Marie.

Minden egészséges szerelem állati, minden beteg szerelem emberi alacsonyság. Az egyetlen igaz, beteg és mégis tiszta, magas szerelem Máriáé, aki nincs e földön, nincs e földön!

6.

Egy hölgy, nagy dáma, akinek teste minden kéjben fürdött, lelke ismerős minden finomsággal, így szólna:

– Vinnék neki alabástrom edényben nárdus-kenetet s szent, fehér lábára tékozlanám. Ó e szent fehér lábak, melyek napfényt párolognak! Kitért szent kezeinek fehér ujjából arany sugarak nyúlnak, nyúlnak a végtelenbe. Sebeinek vérébe mártanám ajkamat, lennék az ő jegyese, hadd vonna be, szorítana fehér palástja alá. Mindent szeretek, ami nincs; hadd áztassam ki elégületlen testem az ő lelkének vizében. Ágyamba fektetem, holtan és fehéren, piros párnák közé és melléje fekszem örökre. Sohasem akarok felkelni többé, a palástját magamra húzom és örök kéjben mozdulatlanul fogok alatta feküdni örökké.

És a gyönyöröm nem marad meg a palást alatt, hanem lassan-lassan kiárad és elborítja az egész világot, mint forró aranyfolyó, és semmi más nem lesz a világon, mint ez az én egyetlen, örökös, egyforma gyönyöröm.

7.

Ezeket a jegyzeteket találtam egy hitetlen embernek az írásai közt, aki nevezetes volt képzelődéseiről és paradoxonjairól. Protestáns volt, de azt tartotta, hogy a katolikus ma az egyetlen valóságos vallás, és hogy az olyan vallás, amely részben lemond a tekintély legmagasabb elveiről, és a változhatatlan dogmák legszigorúbb fegyelméről, nem méltó a vallás magasztos nevezetére. Ő pedig azt tartotta, hogy a vallás a legmagasztosabb, sőt egyetlen mozgatója az emberi szellem egész életének, bár maga, amint mondtam, teljesen hitetlen volt. A XX. századról és a történet jövőjéről igen különös fogalmai voltak, melyekre az előző lapok némi világot vethetnek. Azon reményben, hogy a magasabb olvasókat érdekelni fogják ennek az excentrikus, de kétségkívül nem ostoba embernek gondolatai, vagyok bátor azokat a nagyérdemű közönség elé bocsátani.

(OSZK Fond 253/918/2)

21. LIRA, KALENDÁRIUM, MESE, VERS, KABALA.

(1912.)

Kedvem volna énekelni – ritka kedv
Egy idő óta

Arany János.

1.

Kedvem van írni és még nem tudom, mit írok – vonalzott papiros van előttem, valóságos írka, minden vonal egy-egy sín és az egész papiros egy nagy fehér pályaudvar, hova, hova induljak ezeken a síneken? Végtelenül szomorú vagyok, teljesen egyedül, az imént volt nálam egy barátom és soha ennyire nem láttam, hogy nincsenek barátaim, eszembe jutott valaki, akit nagyon szerettem és aki tán mindenki közt legjobban szeretett, mint ahogy a vadászok szeretik legjobban az állatokat, – és akihez minden kétségbeesett és szenvedélyes közelség sem tudott közelhozni, előttem az óra, előttem a naptár, az óra estét mond, a naptár decembert, egy év! egy évvel megint szomorúbbak lettünk!

Mintha nagyon vén volnék és örök időtől ülnék itt az íróasztal fölött és szakállam talán már át is nőtt az asztalon és ha fel akarnék kelni, ezer vén és fehér szálat fájva kellene eltépnem.

Az egész eddigi életem eltörött. Mindent elhagytam és most megint mindent elülről kell kezdenem, mint már annyiszor. Elfoszlott a lelkem, mindenfelé, darabokba, nagy messzeségbe, alföldekre, havasok közé, hoztam-e még valamit belőle? vagy csak egy özvegy test az, ami itt ül és megtartotta régi szokásait: mozog, olvas, beszél, ír, mint egy masina és nem veszik észre, hogy nincsen lelke. Mint akinek messze ment a hitestársa, Amerikába és sohasem fog visszatérni: nem tartják özvegynek, pedig az már, örökre.

Lassan jár az órám és vagdalja az időt, egyformán, mint bol-

tos a szalámit, ó, mennyire jobban szeretem a naptárt, mint az órát. Mért nincsenek piros számok az órán, itt-ott, közelebb-messzebb? Mért nincsenek ünnepórák és ünneppercek, amikor naponta egy-egy percre...

A naptár az év himnusza.
Az ünnepeknek ritmusa
dobog a rest időben.
A naptár az év himnusza:
vörös napoknak ritmusa
fekete esztendőben.

2.

Szeretem az ünnepeket és az év nekem nem egyéb, mint az utazás ünneptől ünnepig. Irigylem a szemlélődő szerzetest, aki nek minden nap ünnep, mert minden napnak megvan a maga szentje, a maga emléke, minden nap újra hoz vissza valami régen elmúltat és soha el nem múlhatót, mint ahogy a Nietzsche óriási világesztendeje mindig újra gurítja vissza az egész világot. Az ünnep az emberiség nagy lírája, melybe nagy vallásos élményeit sűrítette. És látod, olvasó, arra a nagy bajra, hogy élünk, csak az lehet orvosság, hogy kitágítjuk életünket és még jobban élünk és elkábulunk a nagy életben – az életet, amely oly csodaszép nagyban és olyan rettenetes gyötrő néha kicsiben, hogy a legnagyobb nemeslelkűség az Úristennek megbocsátani, csak úgy tudom elviselhetővé tenni, hogy a magamé fölött még az emberiség forgó életét is megélem, az örök esztendőt, lírájával. Azért, olvasó, jere, utazzunk át az éven, ünneptől-ünnepig, a versnek robogó szekerén, ütemre forduljon a kerék és minden fordulás végén mindig csörrenjen egyet és ez a csörrenés olyan legyen néha, mint egy heje-hujja, néha mint egy sikítás.

3.

1. *Új esztendő* beköszön
régi könyvben új lap
új topán a küszöbön
ég küszöbén új nap.
Ej haj dús az év
minden jót ígér,
minden napja cél és
minden éje kéj.
2. *Vízkereszt*: a világ vár
csillag ég az égen
Gáspár, Menyhért, Boldizsár
jönnek a tevéken.
Ej haj szép az év,
minden napja szép,
minden éj egy álom,
minden nap egy kép.
3. *Gyümölcsoltó*: boldogan
angyal kél a szélben,
a Megváltó megfogan
tiszt szűz méhében.
Ej haj mély az év,
minden napja mély,
születés a nappal,
foganás az éj.
4. Kelj vasárnap *Palmárum*
bujj elő, zöld zsenge:
Krisztus urunk számaron
megy Jeruzsálembe.

Ej haj nyől az év
bársony barkaként:
barka síma, bársony
macska talpaként.

5. *Nagypénteken* délután
szél nyög a kereszten,
fenn a bús Kálvárián
meghal a bús Isten.

Ej haj bús az év,
minden napja bús,
nappala borús és
éje háborús.

6. *Husvét* reggel felragyog
alleluja szólal,
Sírból Krisztus kilobog
piros lobogóval.

Ej haj, halál ellen
balzsamír az év,
mert a nap feltámadás
és az éj csak rév.

7. *Piros Pünköstit* mosolyával
piros rózsa éled:
tüzes nyelvek záporával
harmatoz a lélek.

Ej haj, lélekév!
meghal, mégis él:
az eleven napnak
szelleme az éj.

8. *Péter és Pál*: Damaskus,
Fény kel az útporbul:
Paulussá Saulus
lováról lefordúl.
Ej haj csodaév
fordul és cserél
Minden éjből nap lesz,
minden nappól éj.
9. *Szent István* a vánkoson
nyújtja koronáját,
Magyarország köszönti
régi patrónáját.
Ej haj örök év
örök reménység,
ahol a föld nem segít,
megsegít az ég.
10. Névnep: *Mária neve*
zengi át a tengert,
kit az Isten eleve
anyja gyanánt szentelt.
Ej haj gyöngy a nap.
Gyöngyfűzér az év:
minden nap egy névnep,
minden gyöngy egy név.
11. *Mindenszentek*: hideg ősz
bolyg a szellem fázva.
fázó népség temetőz
sírokon gyertyázva.

Jaj az év temető,
mindennap egy holt,
minden napra minden éj
ráírja, hogy: Volt.

12. Fenyőillat: *Karácsony*
Betlehem és jászol:
fügén élsz és kalácson,
de a szíved gyászol,
Szép az év, szép a nap,
de a szíved oly bús:
Volt egy gazdag kis gyerek,
aki most vén koldús.

13. Tizenkettő: tik, tak, tik...
Évet év most vesz el:
Versbe tizenharmadik
az öreg *Szilveszter*.
Klepetusán – ő az év –
minden gomb egy nap:
gimbeli-gombolja
s megint belekap.

4.

Háromszázhatvanöt gomb kicsit sok egy köpönyegre: eszten-
dőbe tart, míg végiggombolja. De hol képzelek olyan köpö-
nyeget, amelyiken háromszázhatvanöt gomb legyen? Ez két-
ségkívül rossz hasonlat lenne, ha én találtam volna ki, de jaj!
én az öreg Szilvesztert így láttam s most, szilveszteri mesének
elmesélem találkozásomat az öreg Szilveszterrel.

Azon az emlékezetes Szilveszter-éjen volt, amikor éjféli
mise is volt, ami Szilveszter-éjen csak egyszer történt eddig és

száz évig megint nem fog történni – egyszóval azon az éjjelen, mikor ez a század született. Én akkor gimnázista voltam és biztos benne, hogy nagy ember leszek és arról ábrándoztam, hogy megírom az új *Carmen Saeculárét*, Horatius módjára, de modernül, egész mély, forró és friss filozófiámat beleöntve egy hatalmas énekbe, mely egyszerre ismertté tegye csúf neveimet egész Magyarországon, hozzáértve Erdélyt, a regényes Erdélyt, kedves regényeim színterét, álmaim paradicsomát, amely valóságom poklává lőn később. Egyébiránt magányos gyermek voltam és mindig titokban szerelmes, tétlen és töprengő, nagyon okos és nagyon naiv, harcvágyó, halálokról és dicsőségekről álmodó, bátor a halálra, félénk az életre. Kisleányok voltak akkor nálunk, a húgom leánypajtásai, és én, leányok között nevelődött fiú, elfogultan ültem közöttük és szokásból és únottan egy olyan játékot játszottunk, amit mindig Szilveszter-estjén szoktunk játszani és amit dióval kellett játszani.

5.

Valakinek nem volt szabad odanézni és akkor választottunk egy diót. Aztán az illető mindaddig szedte a diókat, míg a végzetes dióhoz nem ért. Akkor mindannyian egyszerre felkiáltottunk és több dióhoz nem volt szabad nyúlni. Néha valaki mindjárt először a tiloshoz ért és szokott akkor lenni gaudium. Máskor olyik boszorkányosan mind kiszedte a diókat a *tabu* körül és azt az egyet hagyta utoljára. Így egyik egész vagyont halmozott fel maga előtt dióból, másik befizetni sem tudott, akkor, mikor a kasszát meg kellett tölteni. A játék általában csendes volt, csak olykor zavarták meg a nagy belenevetések és belekiáltások. Lassan, gondolkozva szedtük ki a diókat, mintha bonyolult számítások vezérelnék választásunkat, holott csak a véletlen vezetett. És ez a játék, amit csak Szilveszter napján szoktunk játszani, jelentett valamit.

Azonban olyan korban voltunk, amikor már és még – *les Déjas sont les Encors* – üntük a játékot s csak az időt töltöttük vele, hogy majd elmegyünk a híres éjféli misére, melyet Szilveszter éjén életünkben csak egyszer hallgathatunk. Milyen varázsa van a lélekre mindennek, ami nem ismétlődhetik. Az egyetlenben érezzük a végtelen visszáját. Az a gondolat, hogy többet sohasem mehetek Szilveszterkor éjféli misére – bár az éjféli mise Szilveszterkor is csak olyan, mint karácsonykor – valami különös szomorúsággal töltött meg. Nevettek a nyugtalanságomon, amivel az órát néztem és azt mondták, hogy hiszen minden nap egyforma és a századfordulás nem is biztos, hogy az idén van és egyébiránt ez csak emberi megállapodás és az idő mindig egyforma és nincsenek szakaszai. De én ellentmondtam s e hazug világban egyetlen módja az igazmondásnak: ellentmondani. Én úgy éreztem, hogy az időben éppen azok a gondolatok és érzések a lényegesek, amik hozzáfűződnek és amik olyan tarkává és változóvá teszik és nem a változó, hanem a mindig egyenlő idő az emberi elvonás és csinálmány.

Végre csakugyan elmentünk: Rozi a konyhában bebugyolálta a fejét a szürke meleg keszkenőbe és jött velünk. Hideg volt, a falusi utcán a lombtalan fák fázó csontvázaknak látszótak, a kutyaugatásban kísértetek üvöltését hallottam. Regényekre gondoltam, Erdélyre, pusztákon fagyó vándorokra, a kedvesarcú kislányok jó melegen öltözködve mentek előttem.

6.

A templomban nagy, téli parasztszag volt, nagy nép, térdepelő asszonyok, akiknek domború melle és feje, mint a harangfeje, alig látszott ki a felpúposodott, keményített rokolyák öbléből. Én hátramaradtam a kórus alatt, ahol nem égett a gyertya és

a kórus nagy árnyat vetett és ott az árnyékban volt egy gyóntatószék, egy kis barna őrház, az Isten őrháza.

Sok gyertya égett a templomban és az oltár mellett nagy barokk angyalok lehetetlenül csavargatták aranylábaikat.

Gyertyaszag és zsírszag és parfümszag és tömjénszag és sűrű levegő.

Éreztem, hogy ebben az egész gyülekezetben én vagyok a legfontosabb személy és az egész éjféli mise voltaképpen az én kedvemért van, hogy valamire megtanítsan engem.

A sekrestyés sanda volt és amikor jött a csengős persellyel, úgy tetszett nekem, hogy rejtelmesen odaintett az elhagyott gyóntatószék felé. És akkor odanéztem és ott láttam ülni az öreg Szilvesztert. Senki se látta, csak én. Ott ült a gyóntatószékben, gyóntató gyanánt, fölébe hajolt a farácsos kerítés kis asztalkájának és hosszú vén szakálla már átnőtt az asztalkán. De én a szakálla mögé lestem és láttam, hogy fehér csuha van rajta, mint némely szerzetesrendeké és a csuhán elől hosszú gomb sűrűn, éppen mint a papoknak, csakhogy ez a gomb mind fekete volt és közbe-közbe, szabálytalan közökben, egy-egy vörös. Mellette még a gyóntatópadon egy kövér fekete macska ült fényes szemekkel. Rám nézett. Én meg néztem az öreg Szilvesztert, amint egyik kezével éppen az utolsó gombját gombolgatta.

Kleptusán – ő az év –
minden nap egy gomb.
Dorombol a macska
Dimdirim-doromb.

Epilóg.

Jár a szél, jár az év örökké
 tűnik mint óriási rostán,
 A múltak neve: soha többé,
 A jövő neve: mindig eztán.
 Most farsang. Berta, Margit, Ágnes
 leng könnyű gázban, lenge tüllben –
 S a föld, ez óriási mágnes
 tétlen kering a langyos űrben.

Tétlen kering és hordja hátán
 vidám Bertát, Margitot, Ágnest,
 s lassan hálózza át a Sátán
 ezt a rabtartó szörnyű mágnest.
 Sátán hálója semmi volna,
 az ördög bácsi jó barátunk:
 de fáj örök körünk unalma,
 jaj, hogy e körből ki se látunk.

Jaj, hogy e kör szabván örökre,
 világ vetése, nem aratni!
 világ virága, nem gyümölcsre
 hullik az ördögöt mulatni.
 Mulatni, bár kacaghatatlan
 kínunkon, mely perc néki s álom
 mulatni e haladhatatlan
 szünetlen úton, szörnyű záron.

Ó boldogok, kik régen éltek
és boldogok, kik rég meghaltak,
akik nem tudtak és reméltek,
akik hittek s csalódva csaltak,
akik hittek, de nem a mennynek,
hittek a földnek, földi útnak:
kik hitték, hogy nem körbe mennek,
s mert egyre mennek, tova jutnak.

Boldogok ők, miként a rab, ki
nem tudja még, hogy háza börtön,
nem tudva, hogy itt kell maradni,
utaztak az égbe a földön.
Volt, volt a föld az ég vasútja,
szállván az űrbe tova velük,
most csak forgó malom az útja
s tapossuk, mint lovak a szérűt.

Ezen az únott régi pályán
e csügesztő, hitetlen hittel,
bamba tűréssel, mint a bárány
hányszor robotolunk még mi itt el?
Haladva és haladhatatlan
megállhatatlan, alhatatlan
maradva és maradhatatlan,
és telhetetlen, halhatatlan?

Kabala.

Egy:

mennyi mindent próbáltam én, – de minden egyre megy.

Kettő:

az egyből kettő sohse lesz, – magányos lelke meddő.

Három:

rossz útra visztek, életem, szerelmem és halálom!

Négy:

négylevelű nyíl útadon, – vakon mellette még.

Öt:

a sorsod öt kemény pecsét: ne hidd hogy feltöröd.

Hat:

bár építnéd mézednek a szép hatszög mézfalat!

Hét:

de te utazni kergeted a Göncöl szekerét.

Nyolc:

a nyolc a harapófogó, hogy égve fölsikolts.

Kilenc:

kilenc hónap, miért tevéd, hogy engem fölteremts?

Tíz:

az egyhez még egy nulla kell, a léthez Léthe-víz.

Tizenhárom:

hiszen várom,

majd jön valami semmin út, valami vizen álom.

21/A. LÍRA, KALENDÁRIUM, MESE, VERS, KABALA.

[Kézirat]

Szilveszteri novella

Kedvem volna énekelni – ritka kedv
Egy idő óta...

Arany János.

1.

Kedvem van írni és még nem tudom mit írok – vonalzott papíros van előttem, valóságos írka; minden vonal egy-egy sín és az egész papíros egy nagy fehér pályaudvar; hova, hova induljak ezeken a síneken? Végtelenül szomorú < g> vagyok, teljesen egyedül; az imént volt nálam egy barátom és <minde> soha ennyire nem láttam, hogy nincsenek barátaim, eszembe jutott valaki, akit nagyon szerettem |:és aki talán mindenki közt legjobban szeretett, <még>mintahogy a vadászok szeretik legjobban az állatokat, -:| és akihez minden kétségbeesett és szenvedélyes közelség sem tudott közelhozni; előttem az óra, előttem a naptár, az óra estét mond, a naptár decembert; egy év! <megint vége> egy év<nek>vel megint szomorubbak lettünk!

Mintha nagyon vén volnék és örök időtől ülnék itt az íróasztal fölött és a szakállam talán már át is nőtt az asztalon és ha fel akarnék kelni, ezer vén és fehér szálát fájva kellene eltépnem.

2.

Az egész eddigi életem eltörött. Mindent elhagytam és most megint mindent elülről kell kezdenem, mint már annyiszor. Elfoszlott a lelkem, mindenfelé, darabokba, nagy messzesé-

gekbe, alföldekre, havasok közé; hoztam-e még valamit belőle? vagy csak egy özvegy test az ami itt ül és megtartotta régi szokásait: <jár> mozog, olvas, beszél, ír, mint egy masina; és nem veszik észre hogy nincsen lelke. Mint akinek messzement a hitestársa, Ámerikába és sohasem fog visszatérni: nem tartják özvegynek, pedig az már, örökre.

Lassan jár az órák és vag<.>dalja az időt, egyformán, mint a boltos a szalámit; ő mennyire jobban szeretem a naptárt mint az órát. Mért nincsenek piros számok az órán, hellyel-közzel, nem egyforma távolságra egymástól? Mért nincsenek ünnep-órák és ünneppercek amikor naponta egy-egy percre – – –

A naptár az év himnusza.
Az ünnepeknek ritmusa
dobog a rest időben.
A naptár az év himnusza:
vörös napoknak ritmusa
fekete esztendőben.

3.

Szeretem az ünnepeket és az év nekem nem egyéb mint az utazás ünneptől ünnepig. Irígylem a <p> szemlélődő szerzetest, akinek minden nap ünnep mert minden napnak megvan a maga szentje, a maga emléke; minden nap |:ujra:| hoz vissza valami régen elmúltat és soha el nem mulhatót, mint ahogy a Nietzsche óriási világesztendeje mindig újra gurítja vissza az egész világot. Az ünnep az emberiség nagy lirája, melybe nagy valóságos élményeit sűrítette. És látod, olvasó, arra a nagy bajra, hogy élünk, csak az lehet orvosság, hogy kitágítjuk életünket és még jobban élünk <.-> és elkábulunk a nagy életben – az életet, amely oly csodaszép nagyban és olyan rettenetes gyöttrő néha kicsiben, |:hogya legnagyobb nemeslelkűség az Uristen-

nek megbocsátani,| csak úgy tudom elviselhetővé tenni, hogy a magamé fölött még az emberiség forgó életét is megélem, az örök esztendőt, örök lirájával. Azért, olvasó, jere, utazzunk át az éven, ünneptől ünnepig, a versnek robogó szekerén; ütemre forduljon a kerék és minden fordulás végén mindig <.>csörrenjen egyet, és ez a csörrenés olyan legyen néha mint egy hejehujja, néha mint egy sikítás.

4.

1. Uj esztendő beköszön

|:régi könyvben:| <krónikában> uj lap
uj <láb van> |:vendég:| a küszöbön
és az égen uj nap
Ej haj dús az év
minden jót ígér,
minden napja cél és
minden éje kélj.

2. Vízkeresztnek éje jár

csillag ég az égen
Gáspár Menyhért Boldizsár
jönnek a tevéken
Ej haj szép az év
minden napja szép
minden éj egy álom
minden nap egy kép.

3. Gyümölcsoltó: boldogan

angyal kél a szélben
a Megváltó megfogán
tisztá szűz méhében

Ej haj mély az év,
minden napja mély
születés a nappal
foganás az éj.

4. **Szép** vasárnap Palmárum
a fa zöldje zsenge:
Krisztus urunk számáron
megy Jeruzsálembe.
Ej haj nyíl az ér
bársonyos a barka
olyan síma, bársonyos,
mint a macska talpa.
5. Nagypénteken délután
szél nyög a kereszten
fenn a bús Kálvárián
meghal a bús Isten.
Ej jaj bús az év
minden napja bús
nappala borús és
éje háborús.
6. Husvét reggel felragyog
alleluja szólal
<Si.>Sírból Krisztus kilobog
piros lobogóval.
Haj, az idő balzsam
balzsamír az év,
mert a nap feltámadás
és az éj csak rév.

7. Piros Pünköszt mosolyával
piros rózsza éled:
tüzes nyelvek záporával
harmatoz a lélek.

Ej haj él az év
<mind> él a nap, az éj:
nappal él a lélek
éjjel a test él.

8. Péter és Pál; Damascus;
Fény kel az utporbul:
Paulussá Saulus
lováról lefordul.

Ej haj fordulás az év
Ezer csoda ér.
Minden éjből nap lesz,
minden naptól éj.

9. Szent István a vánkoson
nyújtja koronáját
Magyarország köszönti
régi pátrónáját.

Ej haj örök év
örök <..> reménység
|:a hol a föld:| <földi lény hol> nem segít
|:meg:|segít <égi lény.> |:az ég:|

10. Névnep: Mária neve
zengi át a tengert,
kit az Isten eleve
anyja gyanánt szentelt

Ej haj, gyöngy a nap
gyöngyfűzér az év:
minden nap egy névnap,
minden gyöngy egy név

11. Mindenszentek: hideg ősz
bolyg a szellem fázva,
fázó népség temetőz
sírokon gyertyázva.
Jaj az év temető
|:minden nap egy:| <gyül belé a> holt,
minden napra minden éj
ráírja, hogy: Volt.
12. Fenyőillat: Karácsony
Betlehem és jászol:
fügén élsz és kalácson,
de a szíved gyászol
szép az év, szép a nap
de a szíved oly bús:
volt egy<szer egy> |:gazdag:| kis gyerek
aki most vén koldus.
13. Tizenkettő: tik, tak, tik...
Évet év most veszt el:
Versbe' tizenharmadik
az öreg Szilveszter
Klepetusán – ő az év –
minden gomb egy nap:
gimbeli-gombolja
s megin' belekap.

5.

Háromszázhatvanöt gomb egy kicsit sok egy köpönyegre és egy esztendőbe tart, míg végiggombolja az öreg. De hol képelek olyan köpönyeget, amelyiken háromszázhatvanöt gomb legyen? Ez kétségkívül rossz hasonlat lenne, ha én találtam volna ki; de mentségemül szolgáljon az, hogy én az öreg Szilvesztert így láttam; és most, szilveszteri novella gyanánt elmesélem találkozásomat az öreg Szilveszterrel.

Azo<..>n az emlékezetes Szilveszter-éjen volt, amikor éjfél mise is volt, ami Szilveszter-éjen csak egyszer történt eddig és száz évig megint nem fog történni – egy szóval <a század első Szilveszter-éjjelén> azon az éjjelen, amikor ez a század született. Én akkor gimnázista voltam és <nagy ember akartam lenni> |:biztos benne hogy nagy ember leszek:|, és arról ábrándoztam, hogy megírom az új Carmen Saeculárét, Horatius módjára de modernül, egész mély |:forró:| és friss filozófiámat beleöntve egy hatalmas énekbe, mely egyszerre ismertté tegye csúf nevemet egész Magyarországon, hozzáértve Erdélyt, a regényes Erdélyt, kedves regényeim színterét, álmaim paradicsomát, amely valóságom poklává lőn később. Egyébiránt magányos gyermek voltam és mindig titokban szerelmes, <lusta> tétlen és töprengő, nagyon okos és nagyon naív, <bátor> harcvágyó, halálokról és dicsőségekről álmodó, bátor a halálra, félénk az életre. Kis lányok voltak akkor nálunk, a hugom leánypajtásai, és én, lányok között nevelődött fiú, elfogultan ültem közöttük és szokásból és unottan egy olyan játékot játszottunk, amit mindig Szilveszter-estéjén szoktunk játszani és amit dióval kellett játszani.

6.

Valakinek nem volt szabad odanézni, és akkor választottunk <az ..> egy diót. Aztán az illető mindaddig szedte a diókat míg a vég-

zetes dióhoz nem ért. Akkor mindannyian egyszerre felkiáltottunk és több dióhoz nem volt szabad nyulni. Néha valaki mindjárt először a tiloshoz ért és <szokott> akkor |szokott:| lenni nagy gaudi-um. Máskor olyik boszorkányosan mind kiszedte a diókat a tabu körül és azt az egyet hagyta utoljára. Így egyik egész vagyont halmozott föl maga előtt dióból, másik <nem tudott> befizetni sem tudott akkor mikor a kasszát meg kellett tölteni. A játék általában csendes volt, csak olykor zavarták meg a nagy belenevetések és belekiáltások. Lassan, gondolkozva szedtük ki a diókat, mintha bonyolult számítások vezérelnék választásunkat, holott csak a véletlen vezetett. És ebben a játékban, amit csak Szilveszter napján szoktunk játszani, volt valami szimbólikus.

Azonban olyan korban voltunk, amikor már és még – les Déjas sont les Encor|:e:|s – untuk a játékot s csak az időt töltöttük vele, hogy majd elmegyünk a híres éjféli misére, melyet Szilveszter éjén életünkben csak egyszer hallgathatunk. Sajátságos varázsa van a lélekre minden olyan dolognak, amely nem ismétlődhetik. Az egyetlenben érezzük a végtelen visszaját. Az a gondolat, hogy többet soha sem mehetek Szilveszterkor éjféli misére – bár az éjféli mise Szilveszterkor is csak olyan mint karácsonykor – valami különös szomorúsággal töltött meg. Nevettek a nyugtalanságomon amivel az órát néztem és azt mondták hogy hiszen minden nap egyforma és a századfordulás nem is biztos hogy az idén van és egyébiránt ez csak emberi megállapodás és az idő mindig egyforma és nincsenek szakaszai. De én |:ellenmondtam; s e hazug világban egyetlen módja az igazmondásnak: ellenmondani. Én:| úgy éreztem hogy az időben épen azok a gondolatok és érzések a lényegesek amik hozzáfűződnek és amik olyan tarkává és változóvá teszik; és nem a változó hanem a mindig egyenlő idő az emberi elvonás és csinálmány.

Végre csakugyan elmentünk; Rozi a konyhában bebugyálta fejét a szürke meleg keszkenőbe és jött velünk. Hideg volt; a falusi utcán a lombtalan fák fázó csontvázaknak látszot-

tak, a kutyaugatásban kísértetek üvöltését hallottam. Regényekre gondoltam, Erdélyre, pusztákon fagyó vándorokra; <de> a kedves arcú kislányok jó melegen öltözködve mentek előttem.

7.

A templomban nagy, téli parasztszag volt, nagy nép, térdelő asszonyok, akiknek domboru melle és feje mint a harang feje alig látszott ki a felpuposodott, keményített rokolyák öbléből. Én hátramaradtam a kórus alatt ahol nem égett gyertya és a kórus nagy árnyat vetett és ott az árnyékban volt egy gyóntatószék, egy kis barna őrház, az Isten őrháza.

Sok gyertya égett a templomban és az oltár mellett nagy barokk angyalok lehetetlenül csavargatták arany lábaikat

Gyertyaszag és zsírszag; és parfümszag és tömjénszag és sűrű levegő.

|:Éreztem, hogy ebben az egész gyülekezetben én vagyok a legfontosabb személy és az egész éjjeli mise voltakép az én kedvemért van, hogy valamire megtanítsan engem.:|

A sekrestyés sanda volt és amikor jött a csengős persellyel, úgy tetszett nekem, hogy rejtelmesen odaíntett az elhagyott gyóntatószék felé. És akkor odanéztem és ott láttam ülni az öreg Szilvesztert. <Fölébe hajolt a> Ott ült a gyóntatószékben, gyóntató gyanánt; fölébe hajolt a |:fa:|rácsos kerítés kis asztalkájának és hosszú vén szakálla már átnőtt az asztalkán. De én a szakálla mögé lestem és láttam hogy hosszú fehér ruha van rajta mint némely szerzetesrendeké és a ruhán elől <sűrű> hosszú sor gomb |:sűrűn:|, épen mint a papoknak; csak hogy ez a gomb mind fekete volt, és közbe-közbe, szabálytalan közökben, egy-egy vörös. Mellette még a gyóntató padon egy kövér fekete macska ült, fényes szemekkel. Rám nézett. Én meg néztem az öreg Szilvesztert, amint egyik kezével gépiesen, épen az utolsó gombját gombolgatta

Kleptusán – ő az év –
minden nap egy gomb.
Dorombol a macska
Dimdirimdoromb

*

~~Babits Mihály~~

Epilóg

Jár a szél, jár az év örökké
tünik mint óriási rostán
A multak neve: soha többé
A jövő neve: mindig eztán.
Most farsang. Berta, Margit, Ágnes
leng könnyü gázban, lenge tüllben –
S a föld, ez óriási mágnes
tétlen kering a langyos ürben.

Tétlen kering és hordja hátán
vidám Bertát, Margitot, Ágnest,
s lassan hálózza át a Sátán
ezt a rabtartó szörnyü mágnest.
Sátán hálója semmi volna,
az ördög bácsi jó barátunk:
de fáj örök körünk unalma,
jaj, hogy e körből ki se látunk.

Jaj hogy e kör szabván öröktől
valami rossz, valami gúnyos
ördögnél ördögebb ördögtől
ki ránk magát mulatni bút hoz
Mulatni, bár kacaghatatlan
kínunkon mely perc néki s álom

mulatni e haladhatatlan
szünetlen úton, szörnyü záron.

Ó boldogok kik régen éltek
és boldogok, kik rég meghaltak
akik nem tudtak és reméltek,
akik hittek s csalódva csaltak
akik hittek de nem a mennynek
hittek a földnek, földi utnak:
kik hitték hogy nem körbe mennek,
s mert egyre mennek, tova jutnak.

Boldogok ők, miként a rab ki
nem tudja még, hogy háza börtön,
nem tudva hogy itt kell maradni
utaztak az égbe a földön
Volt, volt a föld az ég vasutja,
szállván az ürbe tova velük
most csak forgó malom az utja
s tapossuk mint lovak a szérűt.

Ezen az únott régi pályán
e csügesztő, hitetlen hittel
bamba tűréssel mint a bárány
hányszor robotlunk még mi itt el?
Haladva és haladhatatlan
Meddig száll földünk mint az orsó
maradva és maradhatatlan
mint óriás forgó koporsó?

Babits Mihály

(OSZK Fond 253/918/2)

21/B. LÍRA, KALENDÁRIUM, MESE, VERS, KABALA.

[Nyomdai kefelevonat]

<SZILVESZTERI NOVELLA>

Lira, kalendárium, mese, vers, kabala

Kedvem volna énekelni – ritka kedv
Egy idő óta...

Arany János.

1.

Kedvem van írni és még nem tudom mit ír<ó>|:o:|k – vonalzott papiros van el<q>|:ő:|ttem, valóságos írka; minden vonal egy-egy sín és az egész papiros egy nagy <tener> |:fehér:| pályaudvar; hova, hova induljak ezeken a síneken? Végtelenül szomorú vagyok|:,:| teljesen egyedül; az imént volt nálam egy barátom és soha ennyire nem láttam, hogy nincsenek barátaim; eszembe jutott valaki, akit nagyon szerettem és aki talán mindenki közt legjobban szeretett, mint ahogy a vadászok szeretik legjobban az állatokat, – és akihez minden kétségbeesett és szenvedélyes közelség sem tudott közelhozni; el<q>|:ő:|ttem az óra, el<q>|:ő:|ttem a naptár, az óra estét mond, a naptár decembert; egy év! egy évvel megint szomorúbbak lettünk!

Míntha nagyon vén volnék és örök id<q>|:ő:|t<q>|:ő:|l ülnek itt az íróasztal fölött és a szakállam talán már át is n<q>|:ő:|tt az asztalon és ha fel akarnék kelni, ezer vén és fehér szálat fájva kellene eltépnem.

<2.>

Az egész eddigi életem eltörött. Mindent elhagytam és most megint mindent elül<r>|:ő:|l kell kezdenem, mint már annyiszor. Elfosz-

lott a lelkem, mindenfelé, darabokba, nagy messzeségbe, alföldekre, havasok közé; hoztam-e még valamit belő[!]le? vagy csak egy özvegy test az ami itt ül és megtartotta régi szokásait: mozog, olvas, beszél, ír, mint egy masina; és nem veszik észre, hogy nincs lelke. Mint akinek messzement a hitestársa, Amerikába és sohasem fog visszatérni: nem tartják özvegynek, pedig az már, örökr<a>|:e|.

Lassan jár az órám és vagdalja az idő[!]t, egyformán, mint a boltos a szalámit; ó mennyire jobban szeretem a naptárt mint az órát. Mért nincsenek piros számok az órán, <helyelkörrel, nem egyforma távolságban egymástól?> |:itt-ott, közelebb-messzebb?:| Mért nincsenek ünnepórák és ünneppercek amikor naponta egy-egy percre...

A naptár az év himnusza|:..|
 Az ünnepeknek ritmusa
 dobog a rest id<q>|:ő:|ben.
 A naptár az év himnusza:
 vörös napoknak ritmusa
 fekete esztend<q>|:ő:|ben.

<3> |:2:|.

Szeretem az ünnepeket és az év nekem nem egyéb mint utazás ünnept<q>|:ő:|l ünnepig. Irigylem a szemlél<q>|:ő:|d<q>|:ő:| szerzetest, akinek minden nap ünnep, mert minden napnak megvan a maga szentje, a maga emléke; minden nap újra hoz vissza valami régen elmúltat és soha el nem mulhatót, mint ahogy a Nietzsche óriási világesztendeje mindig újra gurítja vissza az egész világot. Az ünnep az emberiség nagy lírája, melybe nagy vallásos élményeit sűrítette. És látod, olvasó, arra a nagy bajra, hogy élünk, csak az lehet orvosság, |:hogy:| kitágítjuk életünket és még jobban élünk és elkábulunk a nagy életben – az életet, amely oly csodaszép nagyban és olyan

rettenetes gyötr<ø>|:ő:| néha kicsiben, hogy a legnagyobb ne-
meslelkűség az Úristennek megbocsátani, csak úgy tudom el-
viselhet<ø>|:ő:|vé tenni, hogy a magamé fölött még az emberi-
ség forgó életét is megélem, az örök esztend<ø>|:ő:|t, lírájával.
Azért, olvasó, jere, utazzunk át az éven, ünneptől-ünnepig,
a versnek robogó szekerén; ütemre forduljon a kerék és minden
fordulás végén mindig csörrenjen egyet és ez a csörrenés olyan
legyen néha, mint egy hejehujja, néha mint egy sikít<. >|:ás:|.

<4> |:3:|.

1. **Új esztendő** beköszön
régi könyvben új lap
új <vendég> |: <cip> topán:| a készöbön [!]
<és az égen> |:ég küszöbén:| új nap.
Ej haj dús az év
minden jót ígér,
minden napja cél és
minden éje kéj.
2. **Vízkereszt<nek** éje jár>: a világ vár
csillag ég az égen,
Gáspár, Menyhért, Boldizsár
jönnek a tevéken.
Ej haj szép az év,
minden napja szép,
minden éj egy álom,
minden nap egy kép.
3. **Gyümölcsoltó**[::]| boldogan
angyal kél a szélben,
a Megváltó<. > megfog<..>|:an:|
tisztá szűz méhében.

Ej haj mély az év,
minden napja mély,
születés a nappal,
fogadás az éj.

4. <Szép> |:Kelj:| vasárnap **Palmárum**
<a fa zöldje> |:bujj elő, zöld:| zsenge:
Krisztus urunk számáron
megy Jeruzsálembe.
Ej haj <nyíl> |:nyől:| az év,
Bársony<os a> barka<;>|:ként::|
<olyan> |:barka:| síma, bársony<os>
<mint a> macska talpa|:ként.:|

5. **Nagypénteken** délután
szél nyög a kereszten,
fenn a bús Kálvárián
meghal a bús Isten.
Ej jaj bús az év
minden napja bús
nappala borús és
éje háborús.

6. **Husvét** reggel felragyog
alleluja szólal,
Sírból Krisztus kilobog
piros lobogóval.
<Haj, az idő balzsam> Ej haj, halál ellen
balzsamir az év,
mert a nap feltámadás
és az éj csak rév.

7. Piros **Pünköszt** mosolyával

piros rózsa éled:

tüzes nyelvek záporával

harmatoz a lélek.

Ej ha<. él az év>|:lélekév!:

<él a nap, az éj:> |:meghal mégis él::|

<nappal él a lélek> |:Az eleven napszak:|

<éjjel a test él.> |:szelleme az éj.:|

8. **Péter és Pál;** Damas<cus>; |:kus:|

Fény kel az útporból:

Paulussá Saulus

lováról lefordúl.

Ej haj <fordulás az év> |:csodaév:|

<Ezer csoda ér.> |:fordul és cserél::|

Minden éjb<ő>|:ő:|l nap lesz,

minden napból éj.

9. **Szent István** a vánkoson

nyújtja koronáját,

Magyarország köszönti

régi patrónáját.

Ej haj örök év,

örök reménység,

ahol a föld nem segít,

megsegít az ég.

10. Névnep: **Mária neve**

zengi át a tengert,

kit az Isten eleve

anyja gyanánt szentelt.

Ej haj gyöngy a nap.
Gyöngyfüzér az év:
minden nap egy névnap,
minden gyöngy egy név.

11. **Mindenszentek:** hideg <q>|:ő:|ősz

bolyg a szellem fázva,
fázó népség temet<q>|:ő:|z
sírokon gyertyázva.

Jaj az év temet<q>|:ő:|,
mindennap egy holt,
minden napra minden éj
ráírja, hogy: Volt.

12. Fenyőillat: **Karácsony**

Betlehem és jászol:

fügén élsz és kalácson,
de a szíved gyászol.

Szép az év, szép a nap,
de a szíved oly bús:
volt egy gazdag kis gyerek,
aki most vén koldús.

13. Tizenkett<q>|:ő:|: tik, t<o>|:a:|k, tik...

Évet év most vesz el:

Versbe tizenharmadik

az öreg **Szilveszter**.

Klepetusán – <q>|:ő:| az év –
minden gomb egy nap:
gimbeli-gombolja
s megin belekap.

<5>. |:4:|

Háromszázhatvanöt gomb <egy>: kicsit sok egy köpönyegre <és egy>|::| esztendőbe tart, míg végiggombolja <az öreg.>|::| De hol képezlek olyan köpönyeget, amelyiken háromszázhatvanöt gomb legyen? Ez kétségkívül rossz hasonlat lenne, ha én találtam volna ki; de <mentségemül szolgáljon az, hogy> én az öreg Szilvesztert így láttam; és most, szilveszteri <novella gyanánt> |:mesének:| elmesélem találkozásomat az öreg Szilveszterrel.

Azon az emlékezetes Szilveszter-éjen volt, amikor éjféli mise is volt, ami Szilveszter-éjen csak egyszer történt eddig és száz évig megint nem fog történni – egyszer az azon az éjjelen, amikor ez a század született. Én akkor gimnázista voltam és biztos benne, hogy nagy ember leszek és arról ábrándoztam, hogy megírom az új Carmen Saeculárét, Horatius módjára, de modernül, egész mély, forró és friss filozófiámat beleöntve egy hatalmas énekbe, mely egyszerre ismertté tegye csúf nevemet egész Magyarországon, hozzáértve Erdélyt, a regényes Erdélyt, kedves regényeim színterét, álmaim paradicsomát, amely valóságom poklává l<q> |:ő:n később. Egyébiránt magányos gyermek voltam és mindig titokban szerelmes, tétlen és töpreng<q> |:ő:|, nagyon okos és nagyon naiv, harcvágyó, halálokról és dics<q> |:ő:|ségekr<q> |:ő:| álmodó, bátor a halálra, félénk az életre. Kislányok voltak akkor nálunk, a hugom leánypajtásai, és én, lányok között nevel<q> |:ő:|dött fiú, elfogultan ültem közöttük és szokásból és unottan egy olyan játékot játszottunk, amit mindig Szilveszter-estéjén szoktunk játszani és amit dióval kellett játszani.

<6>. |:5:|

Valakinek nem volt szabad odanézni és akkor választottunk egy diót. Aztán az illet<q> |:ő:| mindaddig szedte a diókat,

míg a végzetes dióhoz nem ért. Akkor mindannyian egyszerre felkiáltottunk és több dióhoz nem volt szabad nyúlni. Néha valaki mindjárt el<q>|:ő:|szörre a tiloshoz ért és szokott akkor lenni nagy ga<n>|:u:|dium. Máskor olyik boszorkányosan mind kiszedte a diókat a t a b u körül és azt az egyet hagyta utoljára. Így egyik egész vagyont halmozott föl maga el<q>|:ő:|tt dióból, másik befizetni sem tudott, akkor, mikor a kasszát meg kellett tölteni. A játék általában csendes volt, csak olykor zavarták meg a nagy belenevetések és belekiáltások. Lassan, gondolkozva szedtük <kia> ki a diókat, mintha bonyolult számítások vezérelnék választásunkat, holott csak a véletlen vezetett. És <ebben> |:ez:| a játék<ban>, amit csak Szilveszter napján szoktunk játszani, <volt valami szimbólikus> |:jelentett valamit:|.

Azonban oly korban voltunk, amikor már és még – les Déjas sont les Encor<e>s – untuk a játékot s csak az id<q>|:ő:|t töltöttük vele, hogy majd elmegyünk a híres éjféli misére, melyet Szilveszter éjén életünkben csak egyszer hallgathatunk. <Sajátságos> |:Milyen:| varázsa van a lélekre minden <olyan dolognak, amely> nem ismétl<q>|:ő:|dhetik. Az egyetlenben érezzük a végtelen visszáját. Az a gondolat, hogy többet soha sem mehetek Szilveszterkor éjféli misére – bár az éjféli mise Szilveszterkor is csak olyan, mint karácsonykor – valami különös szomorúsággal töltött meg. Nevettek a nyugtalanságomon, amivel az órát néztem és azt mondták, hogy hiszen minden nap egyforma és a századfordulás nem is biztos, hogy az idén van és egyébiránt ez csak emberi megállapodás és az id<q>|:ő:| mindig egyforma és nincsenek szakaszai. De én ellentmondtam; s e hazug világban egyetlen módja az igazmondásnak: ellentmondani. Én úgy éreztem, hogy az id<q>|:ő:|ben épen azok a gondolatok és érzések a lényegesek, amik hozzáfűz<q>|:ő:|dnek és amik olyan tarkává és változóvá teszik; és nem a változó, hanem a mindig egyenl<q>|:ő:| id<q>|:ő:| az emberi elvonás és csinálmány.

Végre csakugyan elmentünk; Rozi a konyhában bebugyálta fejét a szürke meleg keszken<q>|:ő:|be és jött velünk. Hideg volt; a falusi utcán a lombtalan fák fázó csontvázaknak látszóttak, a kutyaugatásban kísértetek üvöltését hallottam. Regényekre gondoltam, Erdélyre, pusztákon fagyó vándorokra; a kedves arcú kislányok jó melegen öltözködve mentek el<q>|:ő:|ttem.

<7>|:6:|.

A templomban nagy, téli parasztszag volt, nagy nép, térde|:p:|ő asszonyok, akiknek domború melle és feje, mint a harangfeje, alig látszott ki a felpúposodott, keményített rokolyák öbléb<q>|:ő:|l. Én hátramaradtam a kórus alatt, ahol nem égett gyertya és a kórus nagy árnyat vetett és ott az árnyékban volt egy gyóntatószék, egy kis barna <q>|:ő:|rház, az Isten <q>|:ő:|rháza.

Sok gyertya égett a templomban és az oltár mellett nagy barokk angyalok lehetetlenül csavargatták arany lábaikat

Gyertyaszag és zsírszag; és parfümszag és tömjénszag és sűrű leveg<q>|:ő:|.

Éreztem, hogy ebben az egész gyülekezetben én vagyok a legfontosabb személy és az egész éjféli mise voltaképpen az én kedvemért van, hogy valamire megtanítsan engem.

A sekrestyés sanda volt és amikor jött a cseng<q>|:ő:|s persellyel, úgy tetszett nekem, hogy rejtelmesen odaintett az elhagyott gyóntatószék felé. És akkor odanéztem és ott láttam ülni az öreg Szilvesztert. |:Senkise látta, csak én.:| Ott ült a gyóntatószékben, gyóntató gyanánt; fölébe hajolt a farácsos kerítés kis asztalkájának és hosszú vén szakállá már átn<q>|:ő:|tt az asztalkán. De én a szakállá mögé lestem és láttam, hogy hosszú fehér <r>|:cs:|uha van rajta, mint némely szerzetesrendeké és a <r>|:cs:|uhán el|:ő:|l hosszú gomb sűrűn, épen mint a papoknak; csakhogy ez a gomb mind fekete volt és közbe-közbe, sza-

bálytalan közökben, egy-egy vörös. Mellette még a gyóntató padon egy kövér fekete macska ült fényes szemekkel. Rám nézett. Én meg néztem az öreg Szilvesztert, amint egyik kezével gépiesen épen az utolsó gombját gombolgatta

Kleptusán – <ø>|:ő:| az év –
minden nap egy gomb.
Dorombol a macska
Dimdirim-doromb.

7.

EPILÓG.

Jár a szél, jár az év örökké
tűnik mint óriási rostán,
A múltak neve: soha többé,
A jövő<ø>|:ő:| neve: mindig eztán.
Most farsang. Berta, Margit, Ágnes
leng könnyű gázban, lenge tüllben –
S a föld, ez óriási mágnes
tétlen kering a langyos űrben.

Tétlen kering és hordja hátán
vi<.>|:d:|ám Bertát, Margitot, Ágnest,
s lassan hálózza át a Sátán
ezt a rabtartó szornyú [!] mágnest.
Sátán hálója semmi volna,
az ördög bácsi jó barátunk:
de fáj örök körünk unalma,
jaj, hogy e körb<ø>|:ő:| ki se látunk.

Jaj, hogy e kör szabván örök<tól>|:re,|
<valami rossz, valami gúnyos> |:világ vetése, nem aratni!|
<ördögnél ördögobb ördögtől> |:világ virága, <hull a rögre>
nem gyümölcsre:||
<ki ránk magát> |:<valami> |:hullik az ördögöt:| mulatni <bút
hoz>

Mulatni, bár kacaghatatlan
kínunkon mely perc néki s álom
mulatni e haladhatatlan
szünetlen úton, szörnyű záron.

Ó boldogok, kik régen éltek
és boldogok, kik meghaltak,
akik nem tudtak és reméltek,
akik hittek s csalódva csaltak,
akik hittek, de nem a mennynek,
hittek a földnek, földi útnak:
kik hitték, hogy nem körbe mennek,
s mert egyre mennek, tova jutnak.

Boldogok <ő>|:ő:k, miként a rab, ki
nem tudja még, hogy háza börtön,
nem tudva, hogy itt kell maradni,
utaztak az égbe a földön
Volt, volt a föld az ég vasútja,
szállván az ürbe tova velük,
most csak forgó malom az útja
s tapossuk, mint lovak a szérüt.

Ezen az únott régi pályán
e csügeszt<ő>|:ő:, hitetlen hittel
bamba tűréssel, mint a bárány
hányszor robotlunk még mi itt el?

Haladva és haladhatatlan

<meddig száll földünk mint az orsó> |:megállhatatlan, alhatatlan:|

maradva és maradhatatlan

<mint óriás forgó koporsó> |:és telhetetlen, halhatatlan:|

Kabala.

Egy:

mennyi mindent próbáltam én; – de minden egyre megy.

Kettő:

az egyből kettő sohse lesz; – magányos lelke meddő.

Három:

rossz útra visztek, életem, szerelmem és halálom!

Négy:

négylevelű nyíl útagon; – vakon mellette még.

Öt:

a sorsod öt kemény pecsét: ne hídd hogy föltöröd.

Hat:

bár építnéd mézednek a szép hatszög mézfalat!

Hét:

de te utazni kergeted a Göncöl szekerét.

Nyolc:

a nyolc a harapófogó, hogy égve fölsikolts.

Kilenc:

kilenc hónap, miért tevéd, hogy engem fölteremts?

Tíz:

az egyhez még egy nulla kell, a léthez Léthe-víz.

Tizenhárom:

hiszen várom;

majd jön valami semmin ut, valami vizen álom.

(OSZK Fond 253/918/1)

22. NOVELLA AZ EMBERI HÚSRÓL ÉS CSONTRÓL.

Szórakozni akart, színházba ment. Nagyon ideges volt már hónapok óta. Maga se tudta hogy mi leli. Olykor egy-egy pillanatra szinte elsötétült előtte a világ. Máskor meg mintha nagyon is élesen látott volna; úgy tűnt föl neki, mintha belátna a dolgok belsejébe és a veséket vizsgálná. Nagy fénnel és nagy elkáprázódásokkal akart erőt venni a szemeinek ezen a különös meglepetésein. Az operába ment. A nagy nézőtér pompás fényben úszott. Egy híres külföldi balettkar vendégfellepte volt. A közönség gálában: a hölgyek fehér meztelen vállai vakítottak a frakkok fekete hátai közt.

Leült helyén, látcsövét igazgatta és szórakozottan nézte őket. Néhány sorral előtte, nagy kápráztató selyemkehelyből buja, telt vállak széles virága duzzadt ki. Egy pompás, gazdag, epikus nő ült ott, a fölösleges selymek és dúsan alápárnázott fűrtök keleti grandezzaival. Lovagh szeme megakadt ezeken a vállakon. Egy darabig elfeledkezve nézte őket. Akkor egyszerre mintha szédülés fogta volna el. Elsötétült előtte a világ. A fényes nézőtér egy nagy zsongó, kavargó félhomályos mély ürré lett szemeiben. Fent, az ür fölött mintha sötét parazsas, szétlapult csillagok és üstökösök pörzsögtek és hunyorogtak volna. Ebben a sötétségben csak a nagy, idegen asszony válla világolt fehéren, mint óriás holdvilág. Egyszerre ez a holdvilág is homályosodott. Sötét, különös foltok jelentek meg rajta, kemény és szögletes foltok, sötétebbek és kellemetlenebbek, mint a hold foltjai. Olyanok voltak, mint a Röntgen-fotografiákon a csontok képe. Lovagh különös ijedelemmel érezte őket, bár hasonló dolgok mostanában többször estek vele.

Azonban csak egy pillanatig tartott az egész. Futó szédülés volt. Egy pillanat – és megint fényárban úszott az óriási terem, a zenészek lenn hangszerüket próbálgatták, a publikum gyűlt, újonjöttek pózolván lépkedtek le a széksorok közti futószőnye-

geken, a páholyok szögletes ajtai nyílogtak; aztán megint sötét lett, most a lámpák is kihúnytak, a zaj is eltompult.

– Ez már becsületes, *objektív* sötét – mondta magában Lovagh.

Halk, de sötét és buja zene rítt fel a függöny előtt. Az emberek százai ott ültek a sötétben és elcsöndesedve nézték a sötétkéék bársonyt. Igen, egész sötét volt, csak itt-ott, fenn a karzaton, erkélyek alatt látszottak a külső folyosók sivárabb falai szegényes lámpafénnyel besárgítva. A páholyokban női fejek gazdag silhouettejei árnyképekké váltak. A mély orkesztrából a nagyhasú csellók vékony, ideges nyakai erdősödtek fel a színpad elé, mint állatkerti vermekből furcsa, idegen struccnyakak. S a verem mélyéből a fojtott, vastag erotikus zene, mint exotikus párázó állatok fájdalmas, kéjes rívása sikongott.

Lassan szétvált a függöny s kiömlött a fény a színpadról: kilebbentek a táncosok. Férfiak voltak, hajlékony macskaemberek, kéjes, lomha vággyal nyujtogatták ütemreszokott kezüket és lábaikat. Olyanok voltak ezek a kezek és lábak, mint egy afrikai növény hosszú kúszós indái, melyek végük felé vékonyodtak s melegedő viasztagok gyanánt beleolvadtak a levegő forró fényébe. A színpad különben is egy őserdő tisztását ábrázolta nagy, egyenes, világosbarna, vastag, festett fatörzsök ritkás rácsozatával a mélyén. A fák koronájának tetejét már nem is lehetett látni; az alján csak gyéren volt zöld szín, hanem nagy, hosszúkás sötétbarna gyümölcsök csoportban csüggtek alá, olyanok, mint a szentjánoskenyér, csakhogy sokkal szélesebbek és hosszabbak. Minden különösen széles és lapos volt ezeken a fákön, a törzsön, a halványzöld levelekön, a gyümölcsökön.

A fák előtt tág, síma padló volt, azon suhantak a könnyű férfiak. Karjaik mint vékony ángolnák úszkáltak a légben, nagy vágyakozással lengtek és nyúlott ki az egész testük. És egyszerre csak bereppentek a nők, vékonyak, üdék és rózsaszínűek. Hajlott a testük, mint szélben a vékonyszárú és dúskelyhű virágok.

A férfiak néma megadással lenyűgözve nyújtóztak feléjük a zene csöndjében. S kis harangok kezdtek csilingelni a zene csöndjében és a táncosnők pici pörgő lábai játszani kezdtek a habos, harangos fodrokkal. A fodrok tapadtak és hullámoztak selyemvíz gyanánt, e fodrok tengere öntötte el a színpadot, függén villogtak közte a fehér lábacskák.

Egyszerre szétvált a tenger és az őserdő közepéből elősurrant valaki, aki mindeneknek királynője lett. A zene is vörösebb lett, amint ő besurrant, vörös zenében úszni jöttek az ő mozdulatai. Kéjes leséssel és csalással nyúlkáltak elő és bontakoztak ki e mozdulatok, mert csodálatosan be voltak bonyolódva láthatatlan és látható fátylakba. A zene egyre sötétebb, hangosabb lett, a táncosnő mozdulatai merészebbek, szabadabbak. Mint aki kínnal, hősieen győzné le szemérmét, mindig új fátylat vetve el testéről; – de a fátylakat nem vetette el, csak mozdulatai lettek egyre meztelenebbek. A ruhák, a fátylakba buja, bő áradással, zsarnokian ömölve, hullámozva, usztatva, fojtva ölelték a testet, de a test ereje kiáradt ez eleven habokból és minden kis mozdulat új üzenet volt valami belső, meztelen szépségről.

Keleti köntös volt, bő piros és zöld ruha, de ezek az erős színek csak rejtve és tompán izzottak az ezerféleképen összebonyolódott halvány fátylak alatt. Ez volt mégis a legerősebb színfolt az előtérnek rózsaszín fátyoltengerében, a világosbarna fatörzsek előtt. S amint a táncosnő mozdulatai egészen lázadók lettek és türelmetlenek, kezei táncoltak a mellén (a zene is mindig idegesebbé vált), végre hosszú várás és akarás után hirtelen szétnyitá a legfelső fátylat (amely emlőin keresztbe vala) és két kimeztelenedő karjával vállai fölött magasán széttárta. Ekkor köntösének élénkülő színfoltja oly égetővé vált, hogy az egész színpad megzavarodott, a rózsaszín tenger felkavarodott és elöntötte az egész előteret. Egy darabig semmi sem látszott ki közülök, csak két felnyújtott női kar és a magasra

tartott hosszú fátyol, melyért kis kezek dobálva kapkodnak fel, és úgy tartják fenn a magasban a le-lehullót, hirtelen ideges, nyúlók villanásokkal. Úgy villognak fel ezek a kis kezek, mint a fényes halak, ha cicázva ki-kiugrálnak a tenger vizéből; mint a zenének egy-egy váratlan felsikkanó, éles üteme.

Kétoldalt – a színpad két felén – kiszüremlett az eltakart mélyből a férfitáncosok sűrű selyemruhás tömege, mint homok a parton.

Egyszerre a két felnyújtott kar eleresztette a fátylat, közepén szétvált a rózsaszín tenger, és gyorsan, mint forró sugár előnyilalt az égető színfolt. Megint egy fátyolt vetett és tépett le és hátradobta (a zene bugyborgott); és megint, a harmadikat (a zene bugyborgott). És megint, és megint (és a zene megint és megint bugyborgott). Ez a kezek tánca volt, a tépő kezéké, és a kebleké, melyek dagadtak és szabadultak, és duzzasztották a fátyolok alól vörös takarójukat és a fátylaké, a fejlődő, röpködő, halvány fátylaké. És végre csupaszon maradt az utolsó fátyol, a vörös fátyol, színének egész keleti bujaságával, tüzes szemérmertlenségében. S ekkor a derék tánca hirtelen megszűnt, a karok lankadva szétestek, mozdulatlan maradt csipőn felül a nő, mint egy vörös fátyollal becsavart szobor. És a rejtett lábszárak hullámozása kezdődött el újra, először halkán, majd egyre izgatóbban és szabadabban; forogtak és kavargtak a titkos fényszerű combok és bokák a finom szoknyák levelei közt, mint egy kettősnyelvű harang nyelvei, mint a két sápadt boszorkány, akikről a francia költő beszél, akik bűvös italt kevernek egy mély homályos üstben.

És most megint megrándultak a kezek: letépték az utolsó fátylat, a vörös fátylat is. Ekkor meztelen állott a kebel, csak keleties ékszerarmatúra hálózta be, bronzfényben csillogó. A szép, erős vállak inasan feszültek a felnyúló karok felé. Az emlékek szelíd lankával születtek és kedves szemtelenséggel meredtek bele a világba, kemény, csillogó és hideg drágaköves

födelük alatt. Az ágyékok enyhén ereszkedtek lefelé, ahol az első pehelyárny sejtelve vészelt el a szoknyák tengerében. S hirtelen a szoknyák tengere meghullámvolt, habozva kavargott a boszorkányüst s váratlan kivillant a selyemszirmok leveleiből egy egész szép lábszár, meztelen végig a pompás, fehér gömbölyű húsoszlop, melyet maga az Úristen esztergályozott.

És ebben a pillanatban borzasztó dolog történt. A színpad szélső részei elsötétültek, a szép és már-már szinte meztelen test átvilágodott, keresztül süttött rajta a fény, húsa áttetszővé vált és különös kemény, szögletes, sötétszürke vonalak kezdtek átútni rajta. A hús egyre finomodott, olvadt, mint a viasz a gyertya előtt. Végre már csak úgy terjengett a váz körül, mint árnyék a magva körül: s a váz vékony és visszasztító vonalai mind élesebben piszkosodtak ki a közepéből.

Lovagh azonnal megismerte a Röntgen-ábra vonalait. Még homályos volt a rajz, de már láthatta a szép vállakon és mellen keresztül a háromszögű lapockákat és a bordák abroncsos skatulyáját. A kerek has mintha egészen kiolvadt volna és csak a bütykös, hajló gerincoszlop tartotta tüskés csigolyáival a mellkas szellős emeletét. Ez volt a darázsderék: a szép asszony teste ízekké törött, mint egy csúf rovaré. S a meleg, puha bársonyöböl, a kéjes csípők közt durván kiütköztek a medence szakadozott kapcsos falai. A karok és a lábszárak közepébe vékony bunkós csontok és sípcsontok rajzolódtak bele. A lábak és a kezek öt-öt hosszú, ízelt csonttá csillagoztak szét, mint a tyúkláb. S amint felnézett Lovagh, im a szép fejen keresztül megjelent a vigyorgó koponya csúf állkapcáival, mintha bizonyos pornográf képeket a fény felé tartasz, a legszebb toilettelen át meglátod a legpörébb csupasztságot.

Ah, igazán ez a legpörébb csupasztság: a csontok csupasztsága!

Lovagh szeme pár pillanatilag mintegy megbűvölve meredt

az iszonyú képre; aztán hirtelen, idegesen elfordítá fejét és a többi táncosok csoportjára nézett.

Mily borzalom! Mindenfelé, amerre nézett, csupa csontvázat látott. A legkülönbözőbb csoportozatokban, állva, térdelve, guggolva, röpülve, táncolva az ordas, iromba váznak egy rettenetes karneválja, melyek körül halk háló és átlátszó légkör gyanánt, alig sejthetően úszkál az élő húsnak homályos emléke. Valóságos *danse macabre* volt ez: a düllyedt bordák, bütykös tibiák és pisze halálfejek orgiája. S az idomtalan csontok kecsesen hajlongtak, és zörgésüket szinte lehetett hallani a hazugul édes muzsikán keresztül.

Lovagh feje megszéduült erre a látványra. Egy pillanatra egészen elsötétült előtte minden s agyában a vérnek különös forgását érezte. Kibukkant alóla a világ és elapadt szemeiből a fény. De alkalmasint újra csak egy pillanatig tartott az egész. A zene ebben a pillanatban adta ki lelkét hangos akkordokban, utána sértő csattanással lövelt fel a taps, Lovagh felrezzent, szemein, fülein zúgva tódult be az igazi világ. A nézőtér lámpái kigyultak, a függöny most ereszkedett össze, az emberek felkeltek helyeikről, minden olyan volt, mintha semmi sem történt volna.

Lovagh is felkelt a helyéről, kiment. A ruhatárban kiváltotta kabátját, kiment az utcára. A hideg levegő nagyon jól esett neki. Gondolkozva lépkedett a fagyos aszfalton. Mi volt ez? Mi ez? Mi ez minduntalan?

Elmondja az orvosnak? Az orvosa mintha nem sokat adna erre az egészre. Legyint rá: ideges képzelődés. Vagy csak belé akarja ezt szuggerálni? Szuggesztióval akarja meggyógyítani? Nem! Ez nem lehet képzelődés. Különb... Tegnap a doktor is megvizsgálta a szemét. Nem mondott semmit, de valóban, a szemét is megvizsgálta.

Látási zavarok, azt mondják, nagyon gyakoriak ideges embereknél. De az ő látomásai valami egészen különösek, kü-

lönösen objektív jellegűek. Már eddig is érezte ezt, de még sohasem volt ilyen tiszta és éles. Hogy lehet ilyen pontosan, homály és ügyetlenség nélkül *elképzelni* valamit? olyan ritkán látott, rajzolni is nehéz dolgot, mint ezek?

Egy pillanatra szinte elnevette magát. Röntgenszemek! Ha valóban a szemidegek baja ez: minő orvosi szenzáció!

– Köszönöm az ilyen szenzációt – mondta egészen fenhangon, mintha az élesen kiejtett gondolatra önmagának figyelmét akarta volna felhívni.

A hangos szó egyszerre kifelé fordította lelkét. Egy feltűnően öltözött hölgy haladt előtte a lámpák alatt, a boulevard járdáján.

– Legjobb nem gondolni rá. Elmúlik magától – formulázta halkan, de már ezenközben arra gondolt, milyen különös, hogy azt a megdöbbenő látomást mindig csak hölgyeken, szép hölgyeken látta. Valóban csak olyan hölgyeken, akiknek látása egy pillanatra bár csak, de izgatta őt. A szép testben a csontváz... A kontraszt... Mégis csak fantaszta, romantikus képzelődés az egész.

– Jó hideg van ma – mondta és felhajtá a kabátja gallérját. – Hová is megyek?

Hátha éppen a nemi izgalom hozza létre nála e különös hatást? Erre gondolt mialatt szórakozottan átment a körút túlsó felére. Az asszonyi szépségnek ez a fiziológiai hatása...

Ezt a gondolatot nem merte végiggondolni. Úgyis csak egy hipokondriás ötlet... Borzasztó lenne...

Nem. Most, öntudatlan, ideért a kedvese lakása elé. Itt várja őt minden este. Milyen bájos és milyen jó kis nő! Ő az egyetlen napsugár életében. Azért tartja számára ezt a kis puha fészket. Ha gazdag, ideges és únott családja, előkelő társasága kötelékeiből szabadul, ide menekül hozzá. Vacsorára, édes, meleg szóra, üdítő és feledtető enyelgésekre. Ide nem jön utána semmi sem...

Ilyen gondolatokkal ment fel a kis fészekbe. A kedves ket-

tes vacsora egészen felüdítette. Sarolta pompás, egyszerű kedélyén megtörött minden idegesség. Ezer apróságról talált folyton csevegni valót. S milyen jó, barátságos meleg volt ott bent. Vacsora után odahúzódtak a kandalló mellé és a nagy fotelben összebujtak.

– Tudod mit, édes? – mondotta Sarolta. – Csavarjuk el a lámpát. Olyan jó ilyenkor a sötétben lenni.

Elcsavarták, de nem lett sötét. A gázkandalló széles és vörös, egyre hullámozó fényfolyót öntött végig a szobán. Egész materiális, sűrű fényfolyó volt: fürödtek benne, mint a meleg vízben.

– Ettől a gázfűtéstől mindjárt örült meleg lesz – mondta Sarolta. – De azért ne csukd el: olyan szép a fénye. Inkább...

És legombolta blúzának nyakát. Lovagh ujjai lassan és becézve választották szét a többi kis gombokat, melyek csöpp ércszerelmesekként nyomódtak egymásba. Nemsokára bájos rendetlenségben hevert a szőnyegen egy csomó ruhadarab.

Sarolta a tükörig lépkedett a fényfolyóban és lebontotta a haját. Aztán kacéran ránevetett Lovaghra. Leeresztette szép himzett ingét és kilépett belőle.

S ebben a pillanatban egy csúf szürke, szögletes csontváz jelent meg a kályha vérvörös fényében.

23. SZERELEM.

1912.

– Maradjon, maradjon még!... Maradj még, maradj!... Marquise!... Ha ön tudná, mit ajándékoz nekem, mikor egy percet csak, egy másodpercet ajándékoz!... Egy életet ajándékoz egy másodpercben... Marquise!... Ó nem, menjen, menjen, azt kell mondanom, hogy menjen, meneküljön! Minden perc egy halál és az ön élete drágább az én életemnél. Szerelmem legnagyobb tanubizonysága legyen az, hogy önért meg tudok öntől válni. Menj, élj, légy boldog, hagyj engem itt búsan, nélkülöd haldokolni.

Miközben mondta ezeket a szavakat, homályosan nagy kitörést remélt, nagy szerelmet. Ezt akarta, önkénytelenül, *akaratlanul akarta* felidézni, mindenáron, már egyszer! Ezt a nagy kitörést, mely biztosítja, *szóval, kifejezetten* biztosítja, hogy viszszeretik, szeretik őt, mint ahogy ő szeret. Ó mennyiszer, mennyiszer próbálta már felidézni, eredménytelen, mennyi forró szava maradt visszhang nélkül! Nem értette, nem tudta megérteni, mit akar? mi kell neki? Hogy szerelem kell neki, egy szó, kimondott, bizonyított szerelem! Mily rettenetes, mikor az embert nem érti meg az, akit szeret. De most, most meg kell értenie, most utoljára ki kell mondania mindent, nem tehet mást, végre nem tehet mást. Ah, bizonynal... titokban még azt is remélte, azt a szót: *Maradok! Veled maradok!* Csak a szót, csak hogy mondják!... Csak egy kis alamizsnát. Aztán... elereszti. Aztán nem számít többet az egész örökkévalóság. Elereszti örökre: éljen, menjen, mindegy, ő ki van fizetve, örökre gazdag lesz, megnyugszik, evvel az egy szóval, ennek az egy szónak emlékével. Csak *mondja*, hogy marad...

A teste, a szépsége, meg nem nyugtatja soha. Hiába van vele, hiába néz rá: új kín, új kétség minden pillanat. Nem is

az kell, hogy lássa, hogy bírja talán testét, hanem hogy biztos, hogy nyugodt legyen szerelmében. Ez a gondolatlan gyermekfej, mely tisztán szétmosolyog a világba, mint egy tudatlan fény, e hosszú, lanyhán lenyugvó pillák nagy két fekete *croissant*-ja, e kétfelé huncutkásan karikázó göndör fürtök csöndes csobogása, e bájos, máslis, lilapántlikás *plissé* főkötő, a jobbra-balra ujjongva felduzzanó nagy hófehér vánkös fodros, hullámos csipkekerete; s maga az ágy kerete is a vánkös mögött, a rokokó-ágy kerete a vánkös körül, a könnyű, omló, kacsaringós lombok és voluták, – két-két ily csöpp voluta szaladva röpke csókban illetik egymást és visszakanyarodnak aztán önmagukba –: mindez omló, futó, csobogó, könnyű formák, melyekben semmi állandóság, az elmúlás, az idegenség folytonos gyanújával rettentették és kínozták lelkét. Nyugtalan volt, ideges, egy tűnő és pótolhatatlan kincsnek birtokosa. Mielőtt elváltak, az utolsó másodperc, ez volt csak mindig a fontos: ez csak, ennek a hidegsége, az, hogy nem jött, idáig se jött, a várva-várt szó, egy meleg pillantás, ez ejtette kétségbe, ez vette el figyelmét, eszét napokra, hetekre. »Nem jobb volna-e« – gondolta, – »egy nagy megnyugtató, egy meleg szó kincses emlékét őrizni örökre, mint csöndes biztos kincset, és nem látni őt többé soha, hogy ne legyen alkalom újra felkavarodni annak, mi egyszer megnyugodott? Az emlék az igazi kincs« – gondolta, – »az egyetlen biztos, el nem vehető«, – fáradtan, egy emlékekkel megnyugodni, arra vágyott már ő.

Ezt gondolta.

De így, *anélkül a szó nélkül*, nem tudott megnyugodni.

Hiszen nem, dehogy kívánja halálát annak, akit szeret; nem kíván tőle még áldozatot sem; csak a szót kívánja, csak az érzést, hogy: »Maradok! Megyek akár a vérpadra, csakhogy még veled maradhassak!« – mintahogy ő is menne, ó Istenem, milyen örömmel, milyen gyönyörrel maradna vele a vérpadig!

Nem mondhat mást, azt kell mondania, ha csak az ő meg-

nyugtatósaért, ha csak udvariasságból, jóságból is: legalább *gondoljon* vele, az ő érzelmeivel! hisz látja az ő nagy szerelmét! A lelkét is szemébe öntötte, úgy leste a szavát szuggeráló, kényszerítő tekintettel: még a harisnya is megfeszült a térdén, a csat alatt.

A marquise szép síma homloka kiszélesedett, mint szokott alvás közben, nagy, gondolkodó mozdulattal borította össze dús mellén a selyempalástot.

– A lovaim jók, – mondta mintegy önmagának – Jean ügyes ember, szerencséivel és Isten kíséretével még ma elérhetek... *voyons...*

– Julie! – kiáltott fel a férfi hirtelen és valóban illetlenül, mintahogy felszisszen valaki egy nagyon is érzékeny ütésre.

– Sajnálom kedves barátom – szólt a marquise, lassan feléje fordítva gyermekes szemét – hogy nem írhatok önnek elköltözött társaságunk életéről az idegenben.

Igy szólt és érezte hogy sötéten, égve néz reá a férfi. – Leveleim kétségkívül önt is felesleges veszélybe sodornák.

Valami aggasztó, alattomos szemrehányást érzett magán égni miközben beszélt, de nem tudta elgondolni, honnan ered ez, és csak önkénytelen, asszonyi védekezéssel faragta újra meg újra simábbá, kedvesebbé szavait:

– De ha esetleg más alkalmam nyílna, kedvesem, ön elképzelem, úgy-e, mily örömmel fogom megragadni az első, hogy önt hogylétemről mielőbb értesítsem.

– Haragszik – gondolta, – rosszul esik neki, hogy nem fog kapni tőlem levelet. Milyen ostobák a férfiak! Hisz őt kompromittálná minden sorom. Nem kellett volna szóbahoznom ezt – gondolta a marquise, – hiszen tudom, milyen exaltált.

– *Mon petit chien* – mondta hangosan, hogy másra terelje a beszédet, – *mon petit chien* szintén velem jön. Szegény kis jószágom! kényelmetlen útja lesz: képzelje csak, egy utazó kosárba kell bujdatnom szegénykét, hogy rá ne ismerjenek, mert

hiszen egész Páris ismeri őt, *n'est-ce pas?* – Ó engem nem fognak megismerni, ne féljen; megszoktam titkon és sűrű fátyol alatt járni az utcákon, mióta önnek nyújtottam szívemet, kópé! És Julien abbé ügyesen csempészett nekem pompás álruhát – ah, ez az abbé! higgye el édesem, jobban ért a női toilettehez mint maguk az asszonyok; és idegenben is igazi párizsi marad. Képzelfe: nagyon egyszerű fehér selyem aljat küldött, rózsaszín bodros harang borul rá hátul, kis diszkrét *suivez-moi*; a derék világoskék, egészen lapos ujjal, egész józan polgári kis ruha, de nagyon bájos! Sajnálom, hogy nem láthat benne: az ember a pásztorlányokra gondol, a színpadon. Szeretnék egy kis aranyozott pásztorbotot is vinni, de az abbé szigorúan megtiltotta, mert az feltűnhetne. Egészen a polgáras-szonyokhoz kell hasonlítanom: útlevelem van *madame Dumesnil* névre. Hanem most jön még csak a legnagyobb meglepetés; képzelfe: lebontom a *toupet*-t, egész síma frizurát csinállok és nem porozom be a hajamat: egész más lesz az arcom, de egész más: hisz ön tudja milyen szép szőke hajam van. Festéket se teszek az arcomra: így olyan érdekes sápadt színem lesz, mint a szerelem betegeinek. Ah, fog-e ön értem ilyen szint viselni? Fog-e gyászolni kissé? Fog-e verseket írni távozásomról? Fog-e sóhajtozni utánam?

– Ó marquise, milyen kegyetlen ön! Kegyetlen! Kegyetlen!

A marquise meglepetve nézett fel. Talán egy, kedves, hízelgő bóknak fogadta volna a felkiáltást, ha más hangon lett volna mondva, de a hangban, a szemben, vad szenvedély lobogott és düh és elkeseredés; a marquise megijedt.

– Megőrül – gondolta és eszébe jutottak mindazok a regények, melyeket kedvesük távozásán megőrült szeretőkről olvasott. Bár azelőtt mindig álmodott ilyesmiről, most, az életben, egyáltalán nem tetszett neki: durvának, illetlennek és veszedelmesnek találta.

– Marquise, marquise, hát nem érzi, hogy sért engem, hogy

halálra sérti a lelkemet, hogy halálra gyötör, a szavaival, a hidegségével, a mosolyával? Hát nem érzi, hogy forralja a véretem, hogy meg kell ölnöm, ha tovább így beszél?...

– Ugyan, bolond! Eressze el a kezemet! Mit akar?

– Marquise, szeret ön engem, szeret ön engemet?

Az előbb, mialatt a marquise beszélt, már egészen meggyőződött róla, hogy nem szereti, sohasem is szeretette, és most mégis, nyomorultan, kapaszkodott ebbe a kérdésbe, várt valami alamizsnafeleletet, amiben talán még egy utolsó, egy halvány, egy percnyi illúziót találhat.

– Ha szeret, ha egy kicsit szeret még... Marquise!... Ön még ma el akar utazni?

– Engedjen! Engedjen! Mit akar hát? Hisz maga mondta, hogy minden perc egy halál!

– Marquise! Én is önnel megyek! Én is önnel utazom!

– De hova gondol? Ez lehetetlen. Mit szólnának?

– Mit törödsz te avval, hogy mit szólnak? Mit törödsz te avval, ha engem szeretsz? Marquise!... Nem szeret, nem szeret, egy kicsit se szeret! Ha szeretne, másra sem gondolna, mint jönni, jönni, velem, a világ végére... élni mint két pásztor...

– Ah, de ön jól tudja hogy ez biztos halál. Ön nem utazhat útlevel nélkül. Rám is csak veszedelmet hozna.

– Asszonyom, ön jobban szereti a kis kutyáját, mint engem.

– Bolond, csak nem akarja, hogy magát is az útikosárba dugjam?

– Marquise! marquise! hogy tud így beszélni? Ó milyen borzasztóan csalódtam önben, csalódtam! Hideg, önző, gyáva... Ó milyen máshogy gondoltam én! Mi voltam én önnek? Talál mást odakünn. Az asszonyokban nincs emlékezet... Mégis, mégis, mennyire szeretem! Tudja mit tesz az: szeretni? Hogy mi az, az én számomra, mi az? Én, aki... megválnék-e én öntől, ha ezer vérpad várna is rám?

A marquise leült a tabouretre, elővette szép batiszt mouchoir-

ját és elkezdett hangosan zokogni. De aztán hirtelen felpattant, a tükör elé ment, elszántan megnyomogatta a szemeit, megpúderezte az arcát, megigazította a köpönyegét, mint aki menni készül.

– Julie, Julie, ne hagyjon el! – kiáltott fel könyörögve a férfi.

– Ne hagyjon el, bocsásson meg, bolondokat beszéltem, az izgalom őrzített meg, hisz gondolhatja, öntől elválni!... Ah, könnyörgök, könnyörgök, csak még egy percet! még egy negyedórát!... csak még egyszer legyen a régi... bocsásson meg...

– A halálomat akarja – mondta a marquise síró hangon, – azt mondja, szeret és azt akarja, hogy meghaljak.

– Julie, Julie, hogy akarnám a halálodat? Látod, a legnagyobb áldozatot hoztam érted... kész vagyok megválni tőled mindörökre... nélküled élni... nélküled... csakhogy megmentsem az életed! Mi tehetne önzetlenebbé mint a szerelem? Ó Julie, de ha már nem látlak soha többé, még egyszer, utoljára, egy negyedóraig légy a régi velem, ülj le ide mellém, nézz a szemembe, bocsáss meg nekem, légy az enyém még egy negyedórára; még egy negyedórára, aztán minden mindegy, forradalom, guillotine, az egész világ nem érdekel, csak te...

– De azt mondja, hogy rossz vagyok – szólt az asszony gyanakvó és félő tekintettel.

– Gyermek vagy, gyermek vagy, bájos, semmivel sem törődő, makacs, érzékeny és ijedős gyermek, és én balga vagyok, ha egy gyermek ártatlan önzését komolyan veszem. Jer kedves gyermekem, hadd játszom veled még egyszer mint régen, érzem utoljára a közelségedet, melegségedet a habos ruhán át, csiklandjam a szívedet, még egy negyedóraig hajtsd a vállamra fejedet, mint mikor először mondtam meg, hogy szeretlek és te sírtál és pihegtél mint egy kis ijedt madár...

– Pedig tudtam előre mit akar mondani!

– Emlékszel, úgy-e emlékszel? a vállamra esett a fejed, mint a szélben lecsukló virág, és éreztem a térded érintését, hogy ing és reng a térded, mint aki futni akarna és nem fut.

– Ó mennem kell, mennem kell, ne tartóztasson! Most elromlott a frizurám! Ön tudja, hogy minden pillanatban feljelentéstől tartok. Ki tudja? talán már ott is vannak az elfogatási paranccsal... A forradalmi törvényszék...

Megreszketett egész szép testében.

– Ön imént mondta, hogy Jean befogva tart és a legelső gyanus zörgetésre a kerti kapun át idehajtat. Nem így van?

– De igen.

– És Jean ügyes ember, megbízható.

– Ó igen.

– No látja hogy nem lehet semmi veszély. Különben is ma még nem jönnek, hisz ön eddig még fel sincs jelentve. Édesem, csak nem gondolja, hogy én veszélyt hoznék önre, csak nem hiszi, hogy nem én lennék az első, aki küldeném, aki sürgetném távozását, bármennyire fáj is, ha csak legtávolabbról is azt gondolhatnám, hogy veszély lehet? Hiszen ki szereti, ki félti magát jobban mint én édesem? Hát nem bízik bennem? Nyugodt lehet, míg én marasztalom. Hát nem tud nyugodt lenni ha én marasztalom?

– Nem, – kiáltott a nő, szinte szenvedéllyel.

– Pedig azelőtt nyugodtan rámbízta magát, úgy-e?

– Az igaz.

– És megbánta már hogy rám bízta magát?

– Azt nem mondom, hogy megbántam.

– Ugy-e, nem bánta meg, nem bánta meg! Mégis csak szép órákat töltöttünk mi együtt...

– Szépeket.

A szeme felcsillant amint az első pásztorórákra visszagondolt.

– Csak ne volna olyan nagyon, olyan túlságosan szerelmes belém. Amint így néz rám, ezekkel a szemekkel, mindig megijedek, azt hiszem, valami nagy bünt követek el hogy magával vagyok, éppen magával! Akárki mással nem látszana olyan bűnnek, mint magával, amikor így néz rám.

A férfi elébe borult a szőnyegre és átkulcsolta a térdait mint a régi görögök mikor könyörögtek és úgy nézett fel rá.

– Mennem kell, – szólt Julie idegesen.

– Ó marquise, hát nem szán meg? Még egy negyedórát, annyit igazán megérdemlek... nem, nem ereszttem el, erőszakkal is itt tartom... lehetetlen hogy így elmenjen... annyi mondani valóm van... magyarázni... értsük meg végre egymást... beszéljünk okosan... valami mindig hiányzott... a lelkeink nem egyesültek... marquise!... Könyörgök, könyörgök... most mindent... most el tudok mondani mindent... egészen másként fog látni... még egy negyedórát!

– Már egy félóra óta mondja, hogy még egy negyedórát.

Ebben a pillanatban nagy, öblös, dallamos érckongás hallatszott. Felnéztek, de az alabástromoszlopos, ébenfabolthajtásos óra arany mutatója nyugton sétált egyhangú gyöngyházmezein: a zengés tágabb volt, mélyebb, messzebb és terjedelmesebb. Valóban a kopogtató zengett, a kalapács a házkapu bronzpaizsán és mind a ketten összerezzenetek.

– Jön valaki.

– Akárki, nem fogom bebocsátani.

– De hátha Jean, de hátha Jean?

A házból ilyenkor minden cselédség el volt távolítva. Lucien felcsapta háromszögű kalapját súlyos, hajporos fűrtcsigáira és lassan kiindult a fekete oszlop körül kanyargó falépcsőn.

Titkos lelkipurdalást érzett magában, hogy hátha csakugyan veszélybe hozta a marquiset; – de nem ez bántotta főleg, ez mellékes volt, hanem, hogy így hirtelen, bármely pillanatban kiragadhatják őt a karjai közül és hogy talán most igazán el kell bocsátania és talán sohasem látja többet, vagy ki tudja mi jön, míg újra látná, ezt a néhány percet is irigyli tőle a sors – most, mikor még pár percig vele maradhatott volna – akárhogyan – ha az ő kedve ellenére is – hiszen mit érdekli őt már az egész világ azonkívül, hogy még néhány percet vele lehessen?

– Jean.
– Asszonyomat keresik, alig sikerült kihajtanom, a kocsi a szögleten vár, Lucie még reggel átszaladt a kosárral madame de Launayhoz, ott várja asszonyomat, útleveél, öltözet, minden rendben...

– Menj a kocsidhoz és várj.
– Kérem uram, azonnal mennem kell, minden percben itt lehetnek...

– Itt? Nálam?
– Lucienek van egy barátnője...
– Mi közöm nekem a te Luciedhöz és a barátnéjához?
– Addig faggatták, míg kivallotta, hogy a marquise ebben az uccában szokott járni Minden percben itt lehetnek!

...Mikor visszament a kanyargó falépcsőn, maga is kíváncsi volt, mit fog cselekedni. Küldje... ő *maga* küldje el magától... mindörökre... azt, aki ha nincs vele, üres, ó milyen iszonyú üres és céltalan a világ és kín az idő? Megdidergett, elgondolva ezt az örök ürességet, amibe most bele kell szakadni. Ő, ő maga mondja meg... milyen iszonyú gúny! Az ember gyenge, letörik. Ki kívánhat ennyit? Hisz ő elereszti, csak... Vajjon csakugyan olyan végzetes lehetne az a néhány perc, az a negyedóra? Talán hiszen... Neki mindene az: egy megnyert percnak egy elveszett örökké valóságért kell kárpótolnia. Minden, minden! Hogy ő nem szeret, nem szeret! Veszély, halál, olyan fontos az, aki szeret? Én is veszélybe jutok, ha őt nálam lelik. Igen, persze, én is! Én nem törődöm vele, nekem mindegy. Nem, hisz én nem vagyok önző – jobban szeretem őt, mint magamat, hiszen én elküldöm, mindjárt megmondom neki, csak néhány perc... addig nem érhetnek ide... nekem ép úgy veszély, mint neki...

– Ha azonnal megmondom, akkor egy pillanatig sem marad tovább – gondolta, amint benyitott a szobába a fehér szárnyasajtón, melynek mélyült, keretes hornyain piros csíkok szalad-

tak szögletbe. – Ha nem, mi lesz? Akármi! Jöjjön valami új! Ah fogok-e még máskor is benyitni majd ezen az ajtón?

A marquise egészen felöltözve, bodros nyakkal és reszketve állt a piros szőnyegen, mint egy záporvert georgina.

– Jean jött?

– Jean. Madame Delaunay üzent hozzád édesem, hogy légy egészen nyugodt, minden rendben van, rendelkezésre bármely pillanatban: ma még legalább semmi veszély nem képzelhető.

– Ah, úgy megijedtem!

A marquise önkénytelen leereszkedett a virágos chaiselonguera. Csönd volt és késő délután. Az aranykeretes tükör előtt nagy szürke hamuszakállakkal csüggedtek az önnön égésüktől cifrán kirojtozódott gyertyák masszív tartóikban. Lucien odalépett a koppantóval és lekoppantotta a hamut. A fények felujjongtak a nagy gobelinen, ujjongtak a girlandos, rovátkás talpazaton, melyen egy klasszikus szobor meredt unalmas redőivel.

A férfi a természetre gondolt, a szabad, természetes, érzelmes életre, amelyről Jean Jacques írt.

Azután lassan bezárta az ajtót.

24. BARÁTSÁG[.]

Agglegények valamennyien: otthonuk, családjuk volt az Asztal. Ha néha vendégül benézett közéjük egy-egy házasember, az rögtön élcek táblája lett. Koruk titkon már visszavágyott a család melegébe, mely gyermekkoruk mélyéből néha lelkükbe felborzongott; de ők rég nem ismertek családokat és alig ismertek tisztességes nőket. Egymásra voltak utalva teljesen. Pénzt kerestek lelketlen hivatalokban és majd minden idejüket az Asztalnál töltötték, majd minden pénzüket odavitték. Ott voltak reggel, felhajtani a kávéjukat és első pillantást vetni az ujságokba, ott ültek ebéd után a pikkoló mellett, ott ozsonnáztak; ott teáztak vacsora után és együtt fogyasztották a képviselő-fánkot. Az ő életüket valóban a barátság töltötte be – és ezt maguk is észrevették. S a szükségből erényt csináltak.

– Tudjátok fiuk – szóló néha Zádor Kari elbizalmasodott perceiben, vacsora után, mikor nagyon későig együtt maradtak, mind fázott visszamenni a szobájába, – a barátság az egyetlen nemes, önzetlen dolog a világon. Pfuj a szerelem, az ugynevezett szerelem: mindannyian ismerjük, ugy-e?

De aztán azért unatkoztak együtt, többnyire. Mi az ördögöt is mondjanak még egymásnak? Régebben még érdemes volt pózolni, imponálni: meg nem történt szerelmi kalandokat mesélni el, gyermekkori anekdotákat; rokonságról, összekötötésről tulozni bizalmasan. Müveltséget, véletlen jártasságokat fitogtatni. De most már ennek nem volt értelme. Mindent tudtak és tartottak egymásról, mint jóleső fikciót: úgy hittek egymásnak, mint ahogy az ember önmagának elhisz valamit: tudva, hogy nem igaz. Idegenek előtt hevesen védelmezték egymás fikcióit, magukra is dicsőség háramlott azokból. De új fikciót hozni már mind restelt volna. Maradtak az ujságok, a pletyka.

De kevés volt és kifogyott hamar. S éhes fantáziájuk tehetetlenül akaródzott mozogni és vergődött csibeszárnyaival a vég-

érhetetlen délutánokon, az álmos estéken. Álmosak voltak este és huzódoztak az alvástól, mintha nem érezték volna teljesnek a napjukat, mintha valamit még mondani akartak volna, valamit még tenni: de nem tudták, hogy mit. És a rég ismert mondásaikat elmondották újra, unatkozó szájjal. És a szabad délutánokon mintha lelkifurdalást éreztek volna: hogy haza kéne menni, dolgozni valamit, olvasni talán, valami komoly könyvet, vagy írni, festeni, ki tudja? Vagy valahol meghódítani egy nőt. Ezerszer is megnézték az órájukat, – de nem tudtak elmenni. Mert nem jó egyedül lenni az embernek.

E társaságban, mely hosszú unalmaiban egyre az ujságokban legelt, tökéletes volt tisztelete a nyomtatott betűnek. Zádor Kari azért volt a főtekintély közöttük, mert irodalmi ambíciókkal birt, ingyen dolgozótársa volt egy obskurus hetilapnak, és néhány író valóban személyesen ismert. A Zádor talentuma nem érvényesült kellőleg: ezt mind a saját sérelmüknek tekintették, az ő lapjának előfizetését kiméltatlankodták a kávéstól, viszont divatos szépirodalmi lapoknak a kávéházukban heverő példányait gunyos kritikai széljegyzetekkel látták el s csak azokat az írókat dicsérték, akiket Zádor Kari ismert. Zádor Kari ismeretségével mindenik hencegett a saját hivatalában, kollégái között.

– Hogyan? kolléga ur nem ismeri? Nagyon híres író... én jól vagyok vele... Minden nap együtt vagyunk...

Bibi pedig egyszer verset írt. Bibi a társaság legfiatalabb és legjobban öltözködő tagja volt, amiért egy kicsit tisztelték és mindenekfölött szerették őt. Az ő barátságára is büszkéek voltak és szívélyesen mutatkoztak vele, mert kamásnit viselt és néha virág volt a gomblyukában.

– Bibi az érti – szokták mondani, örömmel és egy kis irigységgel is, mert nőkre gondoltak, akikkel Bibinek valóban voltak olykor dolgai. És mikor Bibi nagy-titokban és külön-külön, szemérmes négy szemközt mutatta meg barátainak a versét:

– Mit gondoltok, mit szól hozzá Zádor Kari? – mind igen biztatták és mikor Zádor Kari látta, ő is elismerte:

– Határozottan igen tehetséges dilettánsnak műve. Akarod, hogy közzétégyük valahol?

De a közzététel egyre késett és Zádor néha már szinte rosszul érezte magát a Bibi szemrehányó tekintete előtt. Eleinte ő maga hozta elő:

– Ugy látszik, nagyon el vannak halmozva kéziratokkal.

De később feszélyezett némaságba mult az ügy. A külső eseményeknek örültek, a szerajevói izgalmaknak, a lapoknak, melyek minden más beszéd tárgyától fölmentettek. Egy szeles délután, mikor a fák mint dekadens táncosok, beteg csavarodásokkal őrzöngtek a köruton, por hamvazta hirtelen a fölfordított székek léceit a kávéház előtt s nagy kövér esőpettyek hulltak rá összerángva piszkosodni, mint könnyek a hamuba, valami különös szorongás ülte meg a lelkeket és mégis rejtett öröm, ideges és ugráló sejtelmek, hogy készül valami, van miről beszélni.

– Egy egész nagy fát, beszélük, tövestül kicsavart a szél, – ujságolta a vasutas, Kerekits. – Alig pár lépésnyire.

– Az meglehet, kérlek, nagyon elhiszem – mondta Zádor Kari halkán és autoritatively, mint mindig.

– Egy leszakadt cégtábla agyonütött egy embert...

Egyszerre a pincér jött, egy messzibb és borzalmasabb vak-hirrel:

– A szerbek felrobbantották a zimonyi hidat.

Egyik sem hitte, de mind hinni akarta és fenntartani ezt az érdekes fikciót.

– No kérlek, azok után, amik Szerajevóban történtek...

És szaladt az est. Messze drótokon végzetes sürgönyök iramlottak. Virrasztó diplomáták fontolgatták szavaik olaját eszüknek láncos mérlegében. De sejtetlenül és unva oszlott a Zádor-asztal. Reggelre tört ágak borították az utcákat és a hirlapokban megjelent a *démarche* szövege. Fel volt hangolva mindenki.

– Csak ezt már régen kellett volna. Megnövesztették a szarvait ennek a szemtelen nációnak.

– Most két éve nem kellett volna türni, hogy packázzanak velünk. Tűrhetetlen volt, hogy a nagy monarkia megalázkodott egy kis balkán államocskával szemben.

– Hagyd el! Most legalább kitöröljük őket a föld színéről. Nagyon jó volt ez így, legalább látták hogy mi művelt és békés ország vagyunk. Most meg kell büntetni őket mint a gyilkosokat. Én mindig békepárti voltam, de most már én is azt mondom: meg kell büntetni őket. Még magva se maradjon.

– Ugyan, ugyan – mosolygott Zádor Kari fölényesen. – Nem kerül arra a sor. Ugy beadják ők a kulcsot, mint annak a rendje. Majd meglátod, hogy fognak ész nélkül megtenni mindent, amit csak követelünk. Nem mernek ők hencegni, mihelyt egyszer határozottan lépünk fel.

– Pedig kár, – sóhajtott fel valaki.

– Bizony kár, nagy kár. Olyan nyavalyások ma az emberek: még egy háborút sem tudnak megcsinálni.

És mindannyian szomoruan gondoltak titkon arra, milyen jó volna, ha Szerbia visszautasítaná a monarkia követeléseit! S eltelt a határidő izgalomban. Este volt, Bibi, aki abban is más volt a többinél, hogy nem élt egészen magányosan – özvegy anyjával lakott és tanítónő hugával – vacsora mellől ugrott az utcára, ott már kezdődött a láz, ujságot hamar – Bibinek egy pillanatra összefutott a vére... háboru lesz... ő is katoná... de nem lesz gyáva ő... különben is még inkább örülne neki...

Örömben uszott az egész asztaltársaság. Künn az utcán rögtönzött körmenetek jártak, mindenki kinn kószált izgatottan, a legkoránfekvőbb ember se ment haza, végérhetetlen, pesties uniformszerű gajdolás pergette dobütemre, hogy „Vesszen Szerbia! Vesszen Szerbia!”, majd rágyuladt a Kossuth-nóta is, zászló került, nemzeti, a nyílt utcán cigányok jöttek fel, rikkant-

csok boldogan kiáltoztak, egyszerre megnyílt minden jövő és az egész asztaltársaság uszott az örömben.

Egy katonatiszt-kompánia tért be a kávéházba és a máskor oly tartózkodó vendégek hangos éljenzésben törtek ki.

– Ezek védenek meg bennünket – nem az irodalom – mondta Zádor Kari.

– Egy kicsit mégis kíváncsi vagyok – szólt huzódózva, titkos büszkeséggel és még titkosabb aggodással Bibi – hogy vajjon el kell-e mennem nekem is?

– No-no – felelte Kari – nézzétek, azt hiszi, reá van szüksége a hazának legelőször. Ne gondold fiam, hogy ha háboru van, mindjárt mindenkinek el kell menni. Azért nem fordul föl a világ: marad itthon is ember. Hisz kis ügy ez az egész: kisebb mint a boszniai volt. Nem is csinálnak általános mozgósítást, csak részleges mozgósítást.

Az utca hullámai benyomultak az összes helyiségekbe, egy-kettőre megtömődött zsufolásig minden, családok jártak fel s alá, üres székeket keresve izgatottan, a törzsasztalhoz (hallatlan eset) idegen arcok települtek, ismeretlen emberek megszólították egymást, a terráson egy asztalra felugrott egy színész és szavalni kezdett.

Másnap megjelentek a mozgósítási plakátok, Bibi sebes szóval tárgyalta az asztalnál, hogy neki nem kell elmennie, mert más vidékhez tartozik.

– Pedig komolyan mondom, szeretném. Egyszer van az életben háboru: akkor se legyek ott? Ha az anyámat nem nézném, bemennék önkéntesnek.

– Hát senkit sem visznek közülünk? – kérdezte Zádor Kari.

Kitűnt hogy csak Bibi volt katona és a vasutas, akit állása felmentett.

– No szégyellem magam ebben a krüpli-társaságban – mondta Kerekits.

– Bizony fiuk, én is elmennék, de rossz a lábam, öt lépést

sem tudok gyalogolni – jelentette ki Zádor Kari. – Semmi hasznomat se vennék.

Az asztalon bizonyos zavar futott át: mindenki menteni akarta otthonmaradását; míg végre Zádor lezárta a vitát:

– Tulajdonképpen nevetségesek vagyunk. A modern hadviselés egy masina: mindenkinek megvan a maga szerepe, nincs szükség önkéntesekre. Mintha ők nem tudnák jobban, ki mikor kell. Fegyelmezetten helyén kell maradni mindenkinek.

Másnap az ujságok elfoglalták Belgrádot: az Asztal lelkesedett a régi Nándorfehérvárért. A cáfolatokban hinni nem akartak: igaznak kell annak lenni, csak nem hozzák még nyilvánosságra. Az orosz beavatkozásban sem hittek: csak hitegeti az a szerbet, de ha komolyra fordul a dolog, cserbenhagyja.

– Pedig milyen pompás volna egy kis parázs világháború! Az európai helyzetet ugyis tisztázni kell már egyszer. Gazdasági állapotunk már türehetetlen az egész vonalon.

S a vasutas hordta a híreket. A forgalmat el fogják zárni minden vonalon. Mégis be fog avatkozni az orosz. Mégsem, mert a lóállítást visszarendelték.

A torlódó hírektől felvillanyozva elfeledte unalmát az Asztal. Csak azt sajnálták, hogy közülük senkisémmé megy el a harc-térre. Ez az öröm sem sokáig váratott magára. Jött az általános mozgósítás és Bibinek menni kellett. Nem volt nagyon megijedve. Alapjában pompás kalandnak tünt fel előtte az egész, mint egy – kissé veszélyes – vadászkirándulás. Még megjelent utolsó nap az asztalnál, egyenruhában, boldogan:

– Muszka füleket hozok nektek, fiuk. Tizenkét muszka fület hozok a társaságnak.

Szerette volna előhozni a versét, de restelt szólni és Zádor is hallgatott.

– Ha elesem, látogasd meg az anyámat – mondta aztán Zádornak, inkább csak az imponáló hangzásért, mert egyáltalán nem tudott komolyan gondolni erre az eshetőségre.

Mikor felült a postavonatra, hogy jelentkezési helyére utazzon, egy üveg jó bort vitt a zsebében és mindjárt szóba állt az első utitárssal, holott ez nem volt szokása különben.

– Tizenkét muszka fület ígértem a kompániámnak – ujságotla – azt el is viszem. Tizenkét levágott fület a zsebemben. Igyon, szentatyám.

Az utitárs, egy jámbor képű vidéki lelkész, akit tábori papnak hívtak be, nem sértette meg a visszautasítással és prédikáló hangon beszélt a szerbek hallatlan gázságáról és a büntető háboru szentségéről.

– No annak örülök, hogy a szentatya is velünk jön – mondta Bibi. – Annak igazán szívből örülök.

Az első marsok nagyon kimerítették, sűrűn erősítette a szívet konyakkal, mámorosan feküdt az árokba. A srappell iszonyu sirása meglepte és elfagyasztotta, gyorsan, idegesen imádkozott a sivitás közben, mint ahogy a hullócsillag lefutása alatt sietünk elhadarni a kívánságunkat:

– Jaj édes Istenem, édes srappell, csak most az egyszer ne!

Eszébe jutott, hogy diákkorában imádkozott ilyenformán, mikor a tanár az ő lapjára fordított a noteszben. És megvillant előtte, hogy most talán meghal, talán csak pár perce van és hogy e pár perc alatt még tán gondolhatna valamire, amire kéne még, amire gondolni érdemes – de nem tudta, mire. „Hőő!” ez a szó rémlett egyszer az eszébe és mindenről elfeledkezve felállt, ittasan, tá-molygón. Néhány kiáltás zugott a fülébe, nagy ütésekert érzett...

A másik pillanatban már leesett megint.

Az Asztal azalatt uszott az örömben és büszkeségben, hogy közülük is van valaki odalent. Mindennap szóbahozták és úgy beszéltek róla, mint valami hősről.

– Milyen nemesítő hatással van a háboru az erkölcsökre, – mondta Zádor Kari. – Látjátok, a barátság érzését is hogy meg-nemesíti! Az emberek különben alig törődnek egymással. De milyen szent lesz egyszerre aki katona!

Hanem azért csalódtak egy kicsit Bibiben. Semmi hír sem jött róla! Ők azt várták, hogy minden másodnap legalább halanak egy hőstettéről. Igazában megcsalta őket egy kicsit. Maga a háboru is megcsalta őket. Az ujságok oly keveset irtak és ők megint mozdulatlanul éreztek mindent. A vasutas néha hozott privát híreket, melyek olykor riasztóak voltak. Ilyenkor Zádor Kari fölényesen mosolygott:

– Csak bizd rá azt a mi hadvezetőségünkre. Tudják ott, hogy mit miért csinálnak!

De azért magában ő is türelmetlen volt. Az új unalmat – most már Bibi sem volt – stratégiával akarták elűni. Térképeket szereztek közközlésen. A kis zászlókat mindegyik minden alkalommal valamivel odább tűzte. Zádor Kari egész katonai szakértővé képezte ki magát, nehogy a vasutas híreivel – és mert katona is volt – fölénybe kerüljön. Ellentmondtak egymásnak mindenben.

– Mennyi derék értékes élet pusztul el – szólt Kerekits, a veszteséglistába elmerülve. – És tisztek is, főleg tisztek! – tette hozzá, önmagára gondolva titkon és felmentő állására.

– Az emberek háborut akartak, és most meg vannak lepelve, hogy a háboruban halottak is vannak, – felelte gunyosan Zádor. – Az már vele jár fiam: hol láttál te háborut elesettek nélkül? Érdekes!

– Mi is a Bibi neve? – kitünt, hogy a társaság nagy része nem is tudja Bibi igazi nevét.

A sebesültek érkezése mindig nagy szenzáció volt az Asztalnak. Ki-kimentek elébük a pályaudvarokra és titkon remélték, hogy talán Bibi is köztük lesz. Ilyenkor beszéd tárgyban gazdagodva, friss, sebes léptekkel gyalogoltak vissza a caffèbe, a fényefogyott, de változatlanul hangos köruton. De tizenegy óra felé már megint unalmasan gubbasztottak. Az unalom és az ujságok rémes képekkel töltötték pusztá fantáziájukat, kósza hírek titkos aggodalmakat sugaltak: de szó sincs róla, ezeknek

nem adták meg magukat, maguk előtt sem vallották be. Csak unatkoztak és minden nap jobban féltek az egyedülmaradástól. Sakkozni próbáltak néha, de ezt is megunták; aztán visszaemlékeztek gyermekkorukra és malomjátékot kértek a pincértől. Nem volt: akkor papirost kértek és rajzoltak maguknak. Zádor Kari egyszer kombinett-játékot hozott: órákig eltologatták e vén gyerekek.

Egyszer csak a pincér odalépett:

– Tetszett már látni a legujabb veszteséglajstromot?

– Nem.

– Kádár Imre önkéntes elesett.

– Bibi! – kiáltottak fel egyszerre és felragyogott a szemük.

A nagy esemény rögtön elfeledtetett mindent. Odahozatták a lajstromot:

– Valóban ő az, csak ő lehet, – mondta Zádor Kari. – Ebben az ezredben szolgált.

S mindannyian érezték, hogy nagy csalódás lenne, ha nem ő volna. Tartalmat, gazdagodást adott nekik egyszerre a hír, most már nem voltak a haszontalan, üres unatkozók, most már hősök voltak egy kicsit maguk is, mert a legjobb barátjuk elesett a harcban.

De legbüszkébb Zádor volt: arra gondolt hazafelé menet, hogy neki kell elmenni holnap a Bibi anyjához. Másnap el is mondta az Asztalnál, hogy ez a szomorú tiszt őreá háramlik, mint az Asztal legidősebb tagjára. És minden ismerősének eldicsekedett vele, hogy egy elesett barátjának családját kell gyámolítani és ügyeit intézni az elhunyt megbízásából. De csak nem ment el: mikor ideje lett volna, valami okból mindig be kellett néznie a kávéházba. Tulajdonképpen mennél később megy Bibiékhez, annál jobb, gondolta: hiszen most még csak szomorítaná őket, még friss a bánat, feltépné a sebeket. Tulajdonképpen minek is elmenni, csak hogy jelenet legyen, hogy sirjanak egyet, mintha ugyanis nem sirnának eleget? Végre ez

katonasors, nem esik háboru halottak nélkül... Napról-napra halasztotta. És végre is nem ment el. A Bibi emlékének az Asztalnál áldozott, az Asztalnak bizonyos romantikus fényt kölcsönzött a Bibi hős halála. Mindannyian külömbeknek hitték magukat azóta, beszéd tárgy is volt egy időre és igazában mind boldogok voltak, hogy a Bibi elesett, bár ők épp az ellenkezőt hitték.

25. ILUS CSODANAPJA[.]

(Egészen közönséges mese – éppen gyerekeknek való.)

Egy mesét mondok abból az időből, amikor még nem is volt háború. Az embereknek oly jó dolguk folyt, hogy már szinte únták magukat. De kivált ám még a gyerekek, – mert nem volt miről hallani, és az újságban csupa olyanok voltak, amiket ők nem is értettek. A katonákat nézni sem volt érdekes, abban az időben. És volt egy kislány, Ilus, aki majd meghalt az unalomtól, mert a mamája már nem akart mesélni.

– Menj, olvass az olvasókönyvedből, – mondta inkább. – Ekkora lánynak már tanulni kellene.

De Ilus nem nagyon szerette a betűket, és mikor nem meséltek neki, mindig játszott és rosszalkodott, és mindenféle mesebeli csodákról meg tündérekéről fantáziált, az oskolával annyit se gondolt, mint én a babhüvelyezéssel: üzent is néha valamit a tanítónéni.

– Becsuklak a kaminba – fenyegette meg ilyenkor a mamája Ilust; de nem adott rá semmit.

Egy éjjelen álma volt Ilusnak, valami tündérekéről álmodott, nagy elkésve szaladt másnap az oskolába, bújt az első padba, ahova ültették, hogy szem előtt legyen:

– Csak észre ne vegye a tanítónéni, hogy nem hoztam se pennát, se plajbászt!

Hát pedig írni kellett és Ilus kétségbeesetten rugdosott hátra a többi kislányhoz.

– Adjatok egy plajbászt!

De csak nevettek, és Ilus sírni akart, és bedugta az ujját a szájába, – ez volt a szokása. Hát ekkor, – figyeljete csak, – mintha egy plajbász hegyét érezné a nyelvével. Kikapja az ujját, odanéz: hát az ujjá végén, akár hiszitek, akár nem, egy rendes plajbász nyött. És innen kezdődik az Ilus csodálatos napja.

A tanítónéni azt rendelte, hogy tintával írjanak, – s hopp! Ilusnak a másik ujjavégén egy helyes kis tollszár bújt ki, gyönyörű aranytollal. Úgy ám, de nem volt tinta; a kislány hanyagsága miatt egészen beleszáradt a tintatartóba. Ilus zavarában megin a szájába dugja az ujját, a tollszáras ujját: s lám, mire kiveszi, a kis aranytoll meg van mártva és írni lehet vele. Pedig semmi tintaízt sem érzett a szájában.

Ki tudná leírni mindazt a sok bolondos dolgot, ami aznap történt Ilussal az oskolában? Mikor elhibázott valamit, és nem volt gumija, csak le kellett ütni a fejit, és az orrocskájával dörzsölte ki a malacot: az orra mintha tiszta radírgumi volna! S mintha csupa tündérek jártak volna kezére mindenben. De vigyázott, hogy észre ne vegyék a többi kis lányok, s mikor kész volt az írás, egymás után letördöste ujjáról a tollszárat, plajbászt; zsebredugta, az ujjá megin olyan lett, mint elébb. De félt, hogy az orrán látszik a radír, és befogta, mintha náthás lenne.

Otthon aztán bírni se lehetett vele, hogy ilyen csodalány lett. Hiába mondta az anyja:

– Becsuklak a kaminba!

– Úgyse csuksz be – felelte a rossz lány. – Csukj be, mama! Már szeretném is látni egyszer a kamint belülről!

Hát ez a csoda is megesett most az egyszer. A mama nagyon megharagudott, kézenfogta Ilust, kivitte a gangra, betuszkolta a sötét kaminba, rácsukta az alacsony pléhajtót. Ilus egyedül maradt a koromban.

Egy darabig csak bőgött összekuporodva; aztán megúnta és elkezdett tapogatózni. Nem látott semmit, csak a nagy szagot érezte.

– Hűjj, de kormos leszek, – gondolta magában. Óvatosan tapogatózott: félt, hogy beüti a fejit valami kürtőbe. Egyszer csak, abban az irányban, amerre a kályhát sejtette, valami könnyű mozgásfélét érez, valami selymes finom, fölfelé való mozgást. Elkapja az ujját nagy ijedten.

– Ne félj! – suttogta egy hang.
– Ki van itt? – kérdezte Ilus és a lélekzetét is visszatartotta.
– Én vagyok a Fűt – felelte az ismeretlen hang, – éf ha akarod, kiviflek innen a kéményen kereftül, a fabadba.
– Néni – kérdi a kislány, – mért beszélsz te olyan furcsán?
– Mert én vagyok a Fűt, – felelte dühösen. – No fieff, mer fürgőf av utam. Fel, fel, fel, fel, felfelé...
– De én félek tőled, Füst néni, bizonyosan nagyon kormos is vagy.

– Iluf if kormof, Iluf is kormof már. Moft már. Nof már! – pöfögött a Füst. – Kapafkodj a foknyámba gyorsan, fép felymef uj foknyámba, fel, fel, fel...

Ilus bele akart kapaszkodni, de a szövet elmállott a kezében, mint a pókháló. Hanem amint előrelépett, érezte, hogy megkapja alulról valami nagy szél és hopp! viszi, viszi felfelé. Szűkes kéményen szálltak keresztül a könnyű nénivel, nagy korommaszatokat súroltak, s Ilusnak egyszer-egyszer az arcába is csapódott holmi nagy, puha, szinte nedves, formátlan vacak. Rossz ám a kéményben utazni, gyerekek. Ilus majd megfulladt a bűdösségtől.

– És milyen lesz a ruhám! – gondolta.

Szerencsére a szél hamar vitte őket és egy perc alatt kilökte a háztetőn. Ilus oly gyorsan röpi ki, hogy ha idején meg nem kapaszkodik a kémény peremébe, talán kivetődik a sodorból s lezuhan az utcára.

Bezzeg jó volt a szabad levegőn. Ilus a kéményre ült, és borzalommal nézett végig elkormosodott öltözetén.

– Névd inkább a kilátáft – suttogta a Füst. – Mennyi völd fa! Mennyi háftető! Ugye fép itt, ugye fép itt?

– Huj, néni! – kiáltott fel Ilus egyszerre ránézve. – Te nem is vagy kormos! Milyen szép ruhád van! Milyen szép szürke selyemruhád! Néni! Néni! Hiszen te meg sem állsz! Mért nem pihensz egy kicsit? Hova sietsz, néni?

ban, egyre nehezebben emelte, s Ilus már alig érezte, hogy rá bír támaszkodni.

– Jaj, leesem! – sikoltott. Ijedten kapott volna a Füst ruhájába, de az már olyan semmi volt, hogy alig lehetett látni egyáltalán.

– Elereftelek, elveftelek – sóhajtott a Füst alig hallhatóan.

De ebben a pillanatban Ilus zuhant is már lefelé. Nagy zuhanás volt ám az, gyerekek: azt se tudta, feje megy-e elül, vagy a lába? A házak úgy nőttek a szemibe alulról hirtelen! mintha neki akarnának menni! és a templomtorony keresztje mintha fel akarná öklelni! De szerencsére elsuhant mellettük, és az utca közepére esett: és puhára! egy nagy szalmásszekér álldogált az uccán, annak a tetejére esett, jó puha szalmára. A nagy szél, a nagy ijedtség, egy kis ütődés: de más baja nem lett.

Hanem most, – halljátok csak. A szekér előtt nem voltak lovak, – már bevitték őket az istállóba, – és éppen a szekér mellett álltak az emberek, nagy villákkal, hogy lerakják a szalmát. Már most, amint Ilus a szalmára pottyant, a szekér a nagy ütődéstől egyszerre megindult a lejtős uccán, és gurulni kezdett lefelé. Az emberek, akik azt se látták jól, hogy mi is történt, a nagy villákkal kiabálva szaladtak utána.

No most ijedt ám még csak meg Ilus. Mi lesz, ha eléri és megtalálják őt a szekéren?

– Néni! – kiáltott kétségbeesetten a Füstnek, el is feledve, hogy már messze van. – Tündér néni, segíts!

A Füst szerencsére mindent könnyen meghall, mert a szél mindenfelé elviszi. Meghallotta Ilust is és füstölgött magában, hogyan segítsen rajta? Éppen arra repült egy sasmadár.

– Fafmadár, fép fafmadár, – súgta fülébe a Füst, –, fállj fekérv, legyevd meg!

– Mit adsz érte? – kérdi a sasmadár.

– Ha vadáf jön, elfedlek, ha vadáf jön, elfedlek – fíftergett a Füst idegesen.

A szekér eközben a lejtő aljáig ért és a gurulása meglassúdott; az emberek már-már utolérték. Ekkor a sasmadár lecsapott a földhöz és úgy meglegyinté fél szárnyal a jobbkerék küllőit, hogy azonmód nekiindult a szekér és szaladt, fürgén, egyformán, hegynek föl, völgynek le, mint egy gépkocsi, mint egy felhúzott masina... Egy, kettő... már messze volt... már a villás embereket eltakarta a domb.

Gurult, gurult a kocsi, magában. Mert a sasmadár szárnyának oly erős az ütése, attól esztendeig is elgurul, ha valaminek neki nem megy. Ilus aggódva nézett hátra: ha leng-e utána a jó Füst néni; de már nem látta sehol. Iszonyú gyorsan röptül a kocsi. Ilus szinte fázott a szelében. Faluba gurult be, városra keresztül: az emberek kiszaladtak a házak elé, bámulni a furcsa szekeret, hogy maga szalad, ló nélkül, masina nélkül; és bámulták a kormos kislányt, aki rajta ül. A gyerekek a szekér után szaladtak és szerettek volna felkapaszkodni rá. Egy kerékpáros megpróbált versenyt biciklizni vele.

Ilus összekuporodott a kocsi közepén, hogy le ne essen, és piszkálta ki az orrából a kormot, és próbált mosakodni olyformán, mint a macska. A kerékpáros lassanként elmaradt.

Egy új faluba [!] értek. A kutyák hangos ugatással vették körül a kocsit. Egyszerre csak egy gyerek nekidobta magát, ügyesebben, mint az eddigije, – vagy a kocsi gurult már lassabban – egy szökéssel sikerült megvetni lábát a ferhécen: hopp! a szalma zizzent! benn volt a kocsiban. Összenéztek darabig szótalán, mint kutya meg macska.

A szekér gurult.

Ilus kicsit szeppeven az elejére húzódott. Büszke volt, hogy bámulják a népek, de ennek a parasztgyereknek a tolakodása mégis csak bántotta. Mit keres itt, az ő fogatán?

Sokáig tartott ez az ellenséges, kuporgó némaság. Egyszer csak a fiú megszólal:

– Úgy-e te vagy a tündérkirályné?

- Igen – felelte Ilus büszkén és kimérten.
- És a palotádba utazol?
- Igen.
- Messze van a palotád?
- Messze.
- Mennyire szeretnék én is veled menni!

Ilus nem felelt és a társalgás elakadt. Némán kuporogtak egymással szemközt a magától robogó szekéren. Késő délután volt. Mezőkön gurultak megint, furcsa kopasz dombok vidékein: kívülük egy lelket sem lehetett látni az egész tájékon. A dombok már szélesen vetették földre árnyaikat; az esti tücskök élesen cincogtak.

- A fiu sötét, ragyogó szemekkel nézett egyre csak Ilusra.
- Te szerencsén tündér vagy? – kérdezte.
- Nem – felelt Ilus dühösen.

Megint beállt a csöndesség. A fiú nem mert tovább faggatni, szóval röpültek. A nap lassan ereszkedett a hegyre, mint egy nagy fehér madár, mely méltóságosan száll valaki vállára. A keréknek még mindig nem látszott fogyni lendülete.

- Ilus kezdte magát nagyon kényelmetlenül érezni a fiúval.
- Szállj le a kocsiról – mondta neki királynői hangon.
- Hogy szálljak le? – kérdi a gyerek. – Olyan gyorsan szalad!
- Ugorj le!
- Nem merek, – mondta a fiú. – Állítsd meg a kocsit!

Erre aztán Ilus elhallgatott. Sokáig nem is mert ránézni az útítársára. Esteledett. Rohantak a fák. Ilus éhes volt és szepegni kezdett. Küzdött benne a büszkeség az aggodalommal. Végre nem bírta tovább: az aggodalom győzött, és megszólalt:

- Tudsz te kocsit hajtani?
- Hogyne, – mondja a gyerek, – mindig én hajtom, ha ki-megyünk a födre.

Ilus nem tudta, hogyan pedzze a dolgot. Mégsem szeretne volna bevallani, hogy ő nem a tündérkirálynő.

– Leszek a kocsisod, – ajánlkozott magátul a fiú –, csak vigy el a palotádba. Úgy-e megígéred? Isten bizony?

Ilus nem felelt és megint elhallgattak mind a ketten. A napból már csak egy piros karima látszott a hegyen, az ég is piros volt. Mentek és mentek. Ilus szeretett volna kiáltani a felhőnek, a jó Füst néni testvérének, de tudta, hogy úgysem hallja meg és úgysem tehet semmit. Beértek egy völgybe, ahol már nagy árnyékok feküdtek mindenfelé. Iszonyú csönd volt. A kocsi rúdja szabadon himbálva a levegőben nagyokat zörgött és rázkódott előttük. Ilus éhes volt és fáradt.

– Messze még a palotád? – kérdezte a fiú.

– Messze, – felelte Ilus. A fiú már egészen elnyújtózott a szalmán. A fejével nagyokat bólogatott. Egyszerre csak Ilus észrevette, hogy alszik. Most maradt csak igazán egyedül.

Nosza elkezdett keservesen sírni. A könnyei lefolytak az arcán és összekeveredtek a korommal. „Mama! Mama!” – zokogta. Arra gondolt, milyen jó volna most otthon lenni és vacsorálni. Csak az vigasztalta egy kicsit, hogy biztosan keresik, sajnálják. Minden nagy búja mellett sem állhatta meg, hogy fontos személynek ne érezze magát, és hogy erre büszke ne legyen. A sírása apróbb, szárazabb és szaggatottabb lett. Körülnézett.

Egy végérhetetlen jegenyesoron nyargaltak keresztül... Egy... kettő... tíz... Ilus nem győzte volna megolvasni. Mind egyformák voltak: mintha mind testvérek lennének. De hogy lehetek ennyien? Talán mindig ugyanazok voltak? Talán mikor már egyet jól elhagytak, az gyorsan kiszaladt helyiből, és más úton elibük került, és megin odaállt a sor végére, hogy sohse legyen vége?

Szél volt. A jegenyék beszélgettek egymással, és úgy látszott, hogy Ilusról beszélgetnek, – de Ilus nem tudott egy szót se megérteni. Eközben sötét lett és Ilus félni kezdett. A kis fiú pedig oly nyugodtan aludt a kocsiderékon!

– Csak jönne már valami falú! – gondolta Ilus.

De ahelyett erdő jött. A nagy fák összeborultak a kocsi fölé és olyan sötétet csináltak, hogy Ilus alig látta a saját kezét. Az ég sem látszott már. Csak itt-ott csillogott a homályban egy-egy fényes pontocska: szentjánosbogarak talán. Ilus reszketett a félelemtől. Messziről mindenféle állathangok hallatszottak.

– Uhú, uhú! – kiáltott egy bagoly, és Ilus látni vélte a két nagy kerek szemét villogni a fák között.

– Akármilyen lesz, leugrom a székérről, mihelyt kiértünk az erdőből, – gondolta magában. És nemsokára ritkultak a fák és a sötétkékek csillagos éji ég áttetszett a sűrűn. Barátságos mezőkre jutottak, – de Ilus azért nem mert leugorni a robogó székérről. És feljött a holdvilág. Hízottan, vörösen mászott föl az égre, és iszonyúan nevette odafönn Ilust. Egyszerre fehér világosság folyt szét mindenfelé. Ilus pedig a fiúra nézett, aki még mindig jóízűen aludt, és elkezdett újra keservesen sírni.

– Istenem, csak rá ne hagytam volna, hogy a tündérkirályné vagyok! Mit fogok majd mondani, ha felébred és megtudja, hogy nincs is palotám? Istenem, még nem is panaszkodhatok neki!

Egészen lehajtotta fejét a nagy székér oldalfájára, úgy sírt. Közben nagyokat zötyögött a kasornya és rázta és ütötte a kemény fához a homlokát. A szalma a fülét csiklandozta. Egyszerre pedig, egészen a füle mellett, valami furcsa, halk nyöszörgést hallott.

– A szalma zizeg? – gondolta, és felkapta a fejét. Hát nem a szalma zizegett, hanem egy nagy házas csigabiga nyavalygott, éppen a füle mellett.

– Nem is tudtam, hogy a csigák ilyen hangot adnak, – gondolta Ilus.

– Jaj, segíts rajtam, – rimánkodott a csiga. – A hangyák majd megölnék. Már öt került alá; hanem azokat én bevontam

a nyálkával és leragasztottam a kocsifára; lassan-lassan csak elmásztam róluk. Hanem most egy a hajadrul a hátamra került, éppen ahol a házam odanőtt: júj, de viszket az átkozott!

– Miért nem rázod le? – nevetett Ilus a könnyein át.

– Ó te bohó emberlány – felelte a kis állat. – Nem tudod, hogy a csigák ragadósak? Hanem most már vedd le rólam, mert meghalok! Mindjárt meghalok.

– De én irtózok hozzádnyúlni, mert olyan nedves vagy! Hiszen tudod, enni se szeretlek! – kiáltotta Ilus, aki jól látta a holdfénynél a kis hangyát. De a csiga addig könyörgött, míg elszánta magát, és két ujjal hirtelen ledobta a veszedelmes állatot.

– Jótét helyébe, jót várj, – szolt ekkor a csiga. – Én a csigák királya vagyok: mondd el nekem, mi a bántódásod, és segíték rajtad.

– Jaj, – felelt Ilus, – visz ez a szekér, és nem tudok leszállni, és mingyár nekimegy valaminek, és kormos vagyok, és milyen lett a ruhám, és azt mondtam, hogy a tündérkirályné vagyok, és hogy a palotámba megyek, és nincs is palotám, és nem tudom, mit mondjak ennek a fiúnak, és a mamám keres otthon és...

– Jól van, – mondta a csiga – ha csak az a bajod, hogy nincs tündérpalotád, hát tudd meg, hogy én a csigák királya vagyok, és van nekem egy rokonom, aki kétfejű sárkány, és éppen úgy tudja a fejeit kiöltögetni, mint én a szarvamat, mivelhogy rokonok vagyunk. És tudd meg, hogy az én rokonomnak van egy kacsalábon forgó várkastélya, de csak akkor forog, amikor ő otthon van: ha nincs benn a gazdája, akkor mozdulatlanul áll, mint a többi várak. Tudd meg, hogy ez az út egyenest odavezet, és a szekér egyenest odagurul, és a kétfejű sárkány most éppen elment Egyiptomba krokodilvadászatra, és bemehettek a várba, és úgy lakhatsz ottan, mintha a tied volna: addig, amíg a vár nem kezd el mozogni. Mikor inogni kezd, akkor menjetek le a csigalépcsőn, a kacsalábba, és az egyik köröm alatt van egy kis rejtekajtó, azon szökjetek ki.

– Majd azt mondom, hogy földrengés van, azért szökünk, – kiáltott Ilus. – Köszönöm, édes csigabiga; ha nem volnál olyan nedves, most megpusziználak.

A hangos szóra fölriadt a fiú, és a csigabiga nem szólt többet. De Ilus nem is gondolt többet vele, már megint tündérkirálynőnek érezte magát.

– Mindjárt elérünk a palotámba, – mondta a fiúnak, aki bábmészán törölte az álmat szemeiből. – Kocsisom lehetsz, de jól viseld magadat!

Alig mondta ki e szavakat, mikor egyszerre furcsa, éles hangot hallottak a csendes éjszakában. Olyan volt ez a hang, gyerekek, mintha egy óriási nagy kacsá sápítana. Ilus előre-nézett az egyenes holdsütötte úton, és messziről megpillantott egy iszonyú ragyogó réz kastélyt, mintha csak úgy lebegett volna a levegőben. Csak mikor közelebb értek, akkor lehetett látni, hogy nem a levegőben lebeg az, hanem egy szörnyű nagy sárga kacsalábon áll.

– Hogy jutunk ide be? – tünődött Ilus; de nem kellett tünődni soká. Hirtelen a magas kastélyból nagy robajjal egy óriási felvonóhid csapódott le az útra, és a kocsí egyszeriben úgy felgurult rajta, hogy mire észrevették, már benn is voltak a vár udvarában. Ott pedig elükbe szaladtak a szolgák s megfogták a kocsit, úgy-hogy az megállt és leszálltak. Azok voltak ám a furcsa szolgák! Ilus először embereknek nézte őket, de azután észrevette, hogy mind fábul vannak. Mégis úgy jártak, mozogtak és beszéltek, mint az emberek: mert kitűnő gépezetük volt nekik. Ilust, aki már az álmotól és a fáradtságtól alig bírt magával, nyomban fölkapta egyik és ölbe vitte föl, – ő olyan kemény volt! – a nagy lépcsőkön egy kárpitos szobába, ott lefektette egy csodálatos szép mennyezetes ágyba: olyan volt, mint egy kis ház. Ilus barátság-talanul érezte magát a rettenetes nagy ágyban, a furcsa, idegen helyen, a rézfalak és faemberek között; de a fáradtság legyőzte s úgy elszunnyadt, hogy másnap délig se tudta, van-e a világon?

Mikor fölébredt, a nap fényesen sütött a szobába, és ágya előtt állottak a fakisasszonyok, hogy megfürösszék és felöltöztessék. A kormot mind lemosták róla, az orráról levakarták a radírgumit, és gyönyörű szép új ruhát adtak rá, úgy hogy Ilus most már igazán érezte, hogy tündérlányné. Amit parancsolt a fabábuknak, az mind azon nyomban megtörtént, és még ha valami lehetetlent parancsolt volna is. Ügyetleneknek látszóttak, mégis mindent sokkal pontosabban végeztek, mint az igazi emberek. Ilus szeretett volna nevetni rajtuk: de volt bennük valami félelmes is. Ilus furcsán érezte magát közöttük s inkább magára maradt. Végigjárta a folyosókat, a trónos termeket: de ezekre aztán nem emlékezett jól, és így nem is tudom elmondani, milyenek voltak. Mindenhova betévedt, még a spájzba is, beletorkoskodott a nagy lekváros üvegekbe: hej, micsoda lekvárok voltak azok! de inkább illatuk volt, mint ízük; és Ilus éhes volt és lekvárból nem lehetett jóllakni.

– Hol lehet a konyha? – tünődött Ilus és letévedt az udvarba. Ott találja a tegnapi gyereket, amint gyönyörű lovak körül teszi a dolgát, de éppen nagyban káromkodik.

– Aki istenetek van, hiszen ti fából vagytok! Az apám se látott még falovakat, akik így mozognak.

Ilus felvette legkirálynőibb arcát, és leereszkedően szólt a nagy fiúhoz.

– Mi a neved, kocsisom?

– Jancsi, – felelt a fiú. Ilus szeretett volna még többet is beszélni vele, de úgy érezte, hogy méltósága nem engedi. S egyszerre észrevette, hogy milyen egyedül van ő itt, ebben a fabábuktól lakott mesevárban. Olyan különös volt ez az eleven fiú is a sok csoda között. Ilus szinte úgy érezte, mintha maga is el volna varázsolva. Szívesen visszatért volna már a régi, eleven világába. Még az éhségéről is elfeledkezett nagy szomorúságában. Mit ér ez az egész pompa, ha nincs kinek mutatni, dicsekedni vele? És – és titkon félni is kezdett. Olyan nagy, üres

helyek voltak ebben a várban, furcsa szobák, bútorok, amikről nem lehetett érteni, mire valók, – persze a sárkánynak más bútorok kellenek, mint az embereknek, – s olyan tévelygős lépcsők és folyosók. És mi lesz majd enni? Ilus nagyon, nagyon kényelmetlenül érezte magát.

– Mamám, mamám! – gondolta keserűen. – Levelet fogok írni a mamámnak. Aztán hazamegyek, és magammal viszek egy csomó kincset innen. Adj tintát és tollat – mondta a lépcsőn elibe kerülő fabábúnak.

Ekkor különös dolog történt. A fabábúnak a szája szétszaladt és egyszerre elkezdett iszonyatos módon sírni és jajgatni.

– Jaj, jaj, jaj!

– Mi az? – kérdezte Ilus csodálkozva. – Te is értesz valamit? Neked is fáj valami?

– Fáj a tinta, fáj a toll, – felelte a bábú. – Én is tanuló voltam: de lusta voltam, soha semmit se csináltam magamtul; akkor elvárásoltak, és akkor lettem fabábú és mindig csak azt teszem, amit mások mondanak, soha semmit se csinálok magamtul.

Ilus megijed, szalad föl a szobába, lehajtja a fejét, sírni kezd, bedugja az ujját a szájába, érzi, hogy toll nőtt rajt meg, kihúzza, a toll meg van mártva. Ilusnak eszébe jut az iskola, a tanítónéni, a mama, minden, minden! Föl akar kelni, hogy papírost keressen – van már mivel levelet írni a mamának, – s ekkor történt valami, – valami borzasztó, – az történt, hogy Ilus egyszerre megingott és székestül együtt majd elesett, és amint megint egyet lépni akarna, hát csak nekidőlt a falnak, csupa falas lett a szép ruhája.

Hát az egész vár elkezd ám mindenestül inogni, mozogni, forogni. Ugy bizony, gyerekek, ilyen hamar. A nagy csillár ijeszten lengett, a képek táncoltak a falon, a bútorok kijöttek a helyeikből, és Ilus szíve úgy dobogott, úgy ugrált, mintha az is valami bútor volna a nagy ingó kastélyban. A kislány ki-

tántorgott a folyosóra s izgatottan bukdácsolt rajta végig, hol egyik, hol a másik falához ütődve. Olyan volt ez, mint egy hajón a viharban. Ilus szédülni kezdett és eszébe jutott, mikor apussal hajóztak egyszer és iszonyúan hullámzott a Balaton. Csakhogy most még sokkal jobban félt, – ő csak apus itt lenne! – és egy érzése volt: menekülni! menekülni! jó, biztos földre lépni! olyan bizonytalan volt minden ezen az ingó-bingó pal-lón. Ó csak apus itt lenne és foghatná a kezét! Menekülni? Hova? A csigabiga megmondta a menekülést; – de hol? – merre? – Ilus kereste a fabábokat, hogy megkérdezze, merre van a lejárás a kacsalábba, de seholse talált senkit, – mert azok mind legyültek a kétfejű sárkány fogadására, akinek most kellett érkeznie. Képzeljétek el, milyen rémületben tévelygett Ilus az idegen, néma s szörnyen mozgó várban: de hasztalan, nem talált ki a titkos lépcsőhöz, ezerszer is visszakerült ugyanarra a helyre. Félt és izzadt. Egyszer benyitott véletlen a konyhába: nagy tűz égett ott, de nem volt körülötte senki, és a füst magasra csapott föl a nyílt tűzhelyen. Mert régimódi nyílt tűzhely volt ott, amilyent Ilus még csak a szöllejükben, a prэшázban látott. Ilus lázasan megörült, és megszólította a füstöt:

– Füst néni! Füst néni! Segíts rajtam! Vigy el innen! De jó, hogy talállak. Kérlek, segíts rajtam!

A füst hol erre, hol arra csapódott, amint ingott a vár és már minden falon meglátszottak a korom foltjai. Furcsa minták és edények függtek a falon, szinte ijesztő formájúak, – de ételnek még hírét-szagát sem érezte Ilus. A Füst barátságtalanul kó-válygott körül, és félelmesen fifegetett:

– Vif a fő! Vif a fő! Ifen el fe birlak! Mit bivol a Füftben? Mit bivol a Füftben? Nem erőf a Füft! Én if alig lelem utam! Magam if itt forulok! – ilyeneket kiabált Ilusra, és arcába csapott. A kislány kiugrott a folyosóra s ész nélkül szaladt le a lépcsőn. Mikor éppen elért az udvarba, egyszer csak hallatszik ám a nagy kacsasápitás, – soha olyan rémes, metsző hangot! – és

iszonyatos robajjal csapódik le az óriás felvonóhíd. Ebben a pillanatban egyszerre megállt, mozdulatlan, a vár. Ilus kiszaladt, az udvar közepin állt Jancsi egy befogott szekér mellett, Ilus felugrott a szekérre:

– Hajts ki, hajts ki! Jaj, jön a kétfejű sárkány! Hajts ki, hamar! hamar!

Jancsi fölkapott, megcsördítette az ustort, egy, kettő, kirobogtak a dübörgő hídon, a nagy széles útra, épp akkor vágatott szemközt a kétfejű sárkány, tüzet fújva mind a két fejből, pöfögve, – mint egy lokomotív, – rájuk se nézett, szinte eltűnt a saját rohanásában, föl, be a kapun, fölcsapódott utána a nagy híd. Jancsi és Ilus künn rekedtek.

– Hova hajtsak? – kérdezte Jancsi.

– Hajts, hajts! – kiáltott Ilus, – amerre a szemed lát! Akárhova! Előre! Haza!

Jancsi meghabozott egy kicsit e szóra:

– De mi lesz a bérem? – kérdezte bizalmatlan.

Ilus zavarba jött egy pillanatra: de találós ésszel elgondolta, hogy szokott ez menni a mesékben:

– Egy csók! Egy csók a tündérlirálynétul.

Jancsi nem szólt semmit, hajtott tovább. Soká, soká futottak, vissza, amerre jöttek, – mert az út egyenes volt, – az erdőn át, a jegenyesoron, végre egész ismerős vidékre érkeztek, közelébe a Jancsi falujának, és Ilus megismert egy helyet, ahol forrás volt és szilvafák.

– Szálljunk le, – kiáltott, – éhes vagyok! Szomjas vagyok!

A lovak is már fáradtak voltak, – tán mégse fából voltak: – Jancsi megállott, és kiszaladtak inni a forráshoz.

– De előbb megadom a béredet, – kiáltott Ilus egyszerre jókedvűen, mert tudta, hogy most már hazaér.

A fiú ránézett:

– De te nem vagy a tündérlirályné, – mondta gyanakodva.

– Dehogynem! Isten bizony, az vagyok, – szólt Ilus nevetve, és megcsókolta a homlokán, az arcán, a száján. De mikor a száján csókolta, Jancsi valami különös fanyar ízt érezte a csóknak. És mikor lehajolt a forráshoz, akkor vette észre a víznek tükrében, hogy Ilus minden csókja foltokat hagyott: három nagy tintafoltot a homlokán, az arcán, a száján.

– Iskoláslány! – kiáltott fel erre Jancsi nagy hangosan, – iskoláslány! iskoláslány! iskoláslány!

Ilus mondott volna valamit, ki akarta volna beszélni magát, meg akarta magyarázni a dolgot, – de a fiú nevetett, kacagott, s csak mind kiabálta:

– Tinta gyün a szájából! Iskoláslány!

Ilusnak sírásra csempült a szája, aztán dühös lett, szeretett volna nekimenni Jancsinak, ütni, harapni, karmolni, tépni a haját – de Jancsi a térdét csapkodta nevetésben:

– Tündérkirályné! Iskoláslány!

És bizton hátrálva Ilus elől az ujjait fűrészelte nagy csúfondárosan.

Ilus szeretett volna a földbe süllyedni. De a büszkesége fölülkerekedett, és nagy rátartian hátat fordított:

– Parasztgyerek! – selypíté fitymálva, de a hangján átérzett a sírás íze. S elindult nagy büszkén, hogy ő már most maga elmegy haza: kell is neki a legény kocsija: gyalog elmegy a mamához. S ment, de amerre ment, a fák, a bokrok mind úgy néztek rá, s utána kiabáltak:

– Iskoláslány! Iskoláslány!

A nádas mellett ment, ahol a nagy madarak lakoztak, és a nád is ezer sípon fűjt:

– Iskoláslány!

És szaladni kezdett: de a nagy madarak utána röptek, csúfolódva csapkodták a szárnyaikat, és azt károgták, huhogták, füttyülték:

– Iskoláslány!

26. ODYSSEUS ÉS A SZIRÉNEK.

1.

Sziklás bucka emelkedett a tenger közepén. Ezen a buckán haltak a szirének.

Körös-körül az óceán zenélt. Idők elejétől fogva zenélt már így és betöltötte zenéje a nagy mindenséget.

Néha puhán, halkán, érzelmesen zengett és ilyenkor kijöttek a csillagok, hallgatni. Az *ének* ilyenkor messzire hallatszott és messziről elcsalta a gyanútlan hajóst.

– Minket kísér! – kiáltozták a szirének az ének szüneteiben és le-lecsapták fehér ujjait a víz hátára, mint valami óriás, fehérbillentyűs zongorára.

De most, már napok óta, haragosan, türelmetlen bögött és a megijedt csillagok legsűrűbb fátylaikat vonták maguk elé. Lélekbe, velőkbe itta magát a sűrű, sűrű, mély, mély szürkeség és az iszonyú örök, örök, kegyetlen zene. Máskor oly szép kék, most rémesen fekete volt a tenger és habosan kicserepesedett a szirtek mellett, mint a beteg ajka. Minden bezárult, a világ egy szűk, szűk gömbölyű lyuk volt, szürke sűrű ködök és vizek és nagy bögések iszonyú közepén, melyeknek tompa falaiba furcsa és vad lelkek verdesték makacs, szenvedő, ügyetlen szárnyaikat. Napok, napok óta nem értette a lélek a saját szavát. És néha sikítások hallatszottak a tengeren.

Mérföldek és mérföldek és mérföldek, egyforma zúgó szürkeségben. Iránytalan.

2.

– Senki! Senki! Senki!

– Hoj-héj-hoj!

A hullám néha arcába csapott, fehérén, kemény gyöngyös

ívben, mint egy merész, huncut szökőkút. Arcába, nyakára, mellére: és a habos, sós csöppek a barna emlőkön terpedtek szét és csorogtak le, szélesen, mentül szélesebben, mint egy lázas szere-tő jéghideg ujjai. Barna volt a melle, barna, de szép, szép, szép.

– Hoj! Héj! Hoj!

Amint visítózva föl-fölszökött a szírtől, kemény, edzett bőrén éles fehér nyomok maradtak, ahol a kőre szorította volt. A karja injai feszültek és a bokája rengett, amint hirtelen felfelszökve feltámaszkodott. Most még feljebb emelkedett és most négy ujjon állt, kitartotta magát: a kezeinek a középső ujjain és a lábainak a hüvelykujján.

Ó bizony erős volt!

És kacagott és meg-megrázta lobogó sötét haját, amint a szakállas hullám át-átcsapott a testén, a kemény, friss, halhatatlan testen, mely örökké meztelen, melyet századok óta átjárt a nedves tengeri só.

3.

– Hajó! Hajó!

A kicsi, a legkisebb szirén, aki csak pár éve született valami ismeretlen tengeri isten percnyi szerelméből – percnék gyermeke, friss halhatatlanság – vidáman átbucskázott a fején, a készülő csiny örömeivel. Aztán lehevert, félkerekbe, mint egy kis kutya. Egy másik szirén a szirtszélen szfinkszmódra kihasználva egy tritonnal beszélt, aki a habzó fodrok mélységéből a kőbe fogózva felkapaszkodott.

– Hajó? – kérdezte öblögetve a harcsabajszú triton és lebu-kott a bugyborékoló víz alá.

Messzebb egy nereisnek a teste siklott fel egy pillanatra a víz fölé, ezüst csillámként (fehér volt a teste és finom, mert ő benn lakott a mélységben, ahová nem hat se nap, se szél) – aztán hirtelen sikoltással megint eltűnt a fehér tajték között.

Két naivabb szirén, egy védettebb helyen guggolva ostábláztak embercsontokkal, amilyenek szerteszét elszórva, számtalan heverték ott, a ronda köveken. Vihogtak játék közben, de egyszerre az egyik hirtelen, mint aki rémet látott, felugrott, elkiáltotta magát és akkor a többiek is kiáltozni kezdtek, kiáltozni a legelső felé:

– Ebszemű, ebszemű! Ne állj ki úgy! Nézd, nézd az ebszeműt!

Az első szirén, a legszebb, szétterpesztett lábbal kiállt a partfokra és egész napsütötte, szélátjárta testét kitérta a messze horizontnak. És karjait vágyódva nyújtotta a távol hajó felé. És a többiek kétségbeesve rángatták hátulról, térdeiken kapaszkodva mögéje, rángatták és csípték a lábahúsát és nagyokat sikoltoztak, hogy bukjon le velük a szirtpárkány mögé.

– Közel! közel! már közel! Látnak, mindjárt látnak!

– Ebszem! ebszem! guggolj le!

Mert a szirének csak derékig voltak szépek és azon alul olyanok, hogy le sem írom.

4.

Most el kell képzelni a hajóst, aki Penelopéra gondol. Ott ül a magas faron és csak a végtelen víz van körülötte és reng a széke és messziről talán egy szirt rémlik és talán valami hang... de ő nem lát, nem hall, Penelopéra gondol, egy nőre, aki vár és szó magas gerendák alatt, szó, szó valami végérhetetlen kézimunkát, aranyos fonállal és omlik, omlik a drága szövet dagadó redője a nagy asszony körmöslábú trónusa mellé és minden olyan méltóságos. Ó, minden, minden várakozik és a hajós is mintha várna valamit, ott az ingó széken, és messze a szirt nővekszik és a lábainál egy beteg térső nyög és a hajós várakozik és azzal mulat, hogy le, a hullámra próbálja festeni képzeletben a méltóságos Penelopeia arcát, de a hullám megtörik, szétfolyik és vele együtt minduntalan szétfolyik az arc.

- Odysseus! Odysseus! valami ének!
- Messze, messze ének!
- A szirének...
- Megmondta Kirke, a félelmetes, szózatot istennő.
- Viaszt, viaszt! Hozzátok elő a hajófenékről a viaszt!
- Miért a viasz, ó Odysseus?
- Be fogjuk tömni a füleinket, Eurylochos, hogy ne halljuk a szirének énekét.
- (– Ó, Odysseus, beteg vagyok. Megtörnek a térdeim. Odysseus, lemos a sós hullám a hajóról!)
- Mekkora nagy viaszkorong! Olyan nehéz, mint egy malomkő.
- Vágd szét apró darabokra. Puhítsd meg jól a kezeid között, dörzsöld és melegítsd föl, hogy tömjön és tapadjon!... Te azalatt vigyázz a kormányra!
- (– Ó, Odysseus, borzasztó ez a vihar. Hallod messziről a sikoltozásokat? Vagy ének ez, ének? Csak ne himbálna úgy ez a hajó!)
- Odysseus, Odysseus, ne tömd be a fülem! Hallani akarom a szép éneket.
- Balga, balgatag ifjú. Nem ismered a tenger veszélyeit.
- A szépség köpönyegébe öltözködve csábít a halál, messziről...
- Nem emlékszel az édes lótoszra? Aki megkóstolja, aki egyszer megkóstolja...
- A cet kifekszik a tenger színére és földdel szórja be hátát a szárazföldi szél. Benövi a sűrű fű és a hajós örvendve köt ki a szép friss szigeten. És egyszer csak a sziget megmozdul, lemerül, hajóstul, emberestül...
- Szép, tág barlang hívogat árnyékával; lombos kerítés, fehér gyapjas juhnyáj. És benne az óriás egyszemű kiklopsz, vagy a félelmetes laistrygonok...
- Be kell tömnöd a füleidet. Emlékszel, mikor benéztünk

egy ablakon és egy gyönyörű nőt láttunk, halhatatlan fonállal szövegetett és énekelt hozzá. És aki bement, kükeen itallal kínálta és varázsvesszejével disznóvá változtatta...

– Be kell tömni a füleidet!

(– Odysseus, Odysseus, meghalok! Segíts rajtam!)

– Betömni, betömni.

– Nem, nem, nem engedem! Hallani akarom a szirének dalát.

– Édesanyád hiába vár otthon, kedveseidet sohase látod meg.

– Hallani akarom a szirének énekét.

(– Mi ez, milyen hang ez messziről, Odysseus? Halálos, édes hang...)

– Betömni a füleket, betömni!

5.

Amint a szél egy kicsit csillapult, a hajó valamivel nyugodtabb lett, és az ének megint felrémlt, így szólt az öreg Eurylochos:

– Ezt a viaszt pedig számodra dagasztottam, ó Odysseus!

– És te magad, isteni Eurylochos?

– Én...

– Nem, Eurylochos, használd csak magad a viaszt, melyet számomra készítettél. Én nem fogom betömni a füleimet.

– Odysseus! Te, aki ismered a...

– Én hallani akarom a szirének énekét.

– Te, aki a lótszt...

– Úgy illik, hogy én – én halljam. Nekem mindent látnom és hallanom kell. Vagy azért jöttem volna keresztül minden tengeren, hogy ne lássak és ne halljak mindent, mindent? Ó, Eurylochos, te nem érted azt, mint kínoz a tökéletlenség, hogy a lótszt nem ízleltem.

– Gondolj hazádra, Odysseus! Gondolj Telemachosra, gondolj a tisztességes Penelopéra. Mi lesz, ha...?

– Oda fogtok kötözni az árbochoz erősen.

- És ha magad kérnéd, hogy oldozzunk föl?
- Nem fogjátok hallani szavamat.
- És ha jeleket mutatsz és megkapod a ruhánk szegélyét?
- Még erősebb kötéllal fogtok odakötözni.

(– Ah! Nem hallok semmit! Ez a tompa viasz a fülemben! zúg, zúg, zúg az egész világ... Odysseus! Mi az? Mit akarnak avval a kötéllel? Az árbochoz kötöznek... Téged... jaj, jaj, megőrülök! ez a zúgás a fülemben megőrjít!)

6.

És most képzeljük el a messze vizen suhanni a kis hajót a szirének felé. A szél, mint valami vágy, egyenesen arra röpíti vitorláját. A szél, a tenger vágya, mely a tenger puha, nagy testét borzongatja. És emberek vannak a hajón, vágytalan emberek és nyugton vesződve, kormányozva, bedugott fülekkel. És zeng, zeng, a tenger zúgásába bezeng a szép ének. Mintha a tenger örök álmait dalolná és hívogatná aludni vele, aludni bele. Ó, ti halandók, kik az élet álmát alusszátok, sejtitek-e, hogy jobb álmok is vannak? Nagyobb, nagyobb álmok?

A kicsiny hajón emberek dolgoznak, számukra az ének nem létezik. De van egy ember, aki nem dolgozik, aki hallgatja, hallja. Van, aki issza az éneket, mint méh a távol édesség illatát és vágyva tapasztja szemeit a szirtek felől lobogó hajakra, a titkosan felremlő formákra, melyekben barna női vállakat, kebleket lehet tán sejteni. Ah ez a vad, vad, ragadó-vad ének! Vad és friss, mintha messze gyermekkorból hangzana vagy még régebről, egy más, vadabb és frissebb létből, amihez képest az élet már halál. És képzeljük a mozdulatlan hallgatót, amint a víz dobja, mint egy fadarabot, mint a hajót, mint az árbocokat, lába az árbochoz kötve, hátra a keze, vízszintesen – függélyesen – hullámtól megcsapva, az izmos félmeztelen test feszülten hánykódik. És hallja, hallja és kiáltoz:

- Oldozzatok el! Gazemberek, latrok, oldozzatok el!
- Ó, elmegyünk, elsuhanunk és akkor nem hallom többet soha!
- Kössetek ki! Oldozzatok el! Kössetek ki!
- Szorít a kötél! Minden fonatát érzem és nem hagy figyelni a dalra. Csak a kezemet szabadítsátok ki; rácsapott a sós víz az arcomra, le akarom törölni! A szememet marja és nem látom tőle, amit sejtek. Fáj, fáj! oldjátok fel! Szálka ment lábamba!
- Mit ér hazamenni, unalomra? Ah, ti nem halljátok, ti nem halljátok azt, amit én hallok!
- Milyen borzasztó! Kikaparom a viaszt a füledből! Eurylochos! Eurylochos!
- Ó, ha ti hallanátok azt, amit én hallok!
- Mily bolond voltam, mily bolond! Ide vagyok kötve, ide, ide! ehhez az utálatos fához! Utálatos! Olyan, mint a kiklopsz dorongja. Ide kell kötve lennem, most, most! Ó bolond, bolond! Elmegyünk, elsuhanunk és soha többet nem fogom hallani!
- Eurylochos, vén bolond! Ó jaj nem hallom, alig, alig hallok már. A saját kiáltásomtól nem hallom, a tenger zúgásától. Ó, jaj, milyen végtelen mindenfelé és zúg, zúg és én itt az árbochoz kötve, rohanok tova, visszatérhetetlen, a gyönyörűségek szigete mellett!
- És magam kötöttem meg magamat! És magam hagytam meg, hogy ne oldjanak fel kérésemre se.
- Ó miért kell nekem hallanom, nekem egyedül a halandók közül, örökös kínomra? Egész életem semmi ehhez képest. És így kell tovaeveznem a boldogság mellett! Ó, Tantalos!
- Nem, nem, ne féljete! Semmit sem akarok! Semmi veszedelmeset sem akarok! Ne, ne gondolatok arra, amit mondtam! Ne jöjjetek az új kötelekkel, nem kell, nincs szükség rá, okos vagyok, nem akarok semmi rosszat. Csak izgalom volt, amit beszéltem, csak harag... csak tréfa... Zeusra! hát higgyetek nekem! nem fogok kikötni, nem fogok kiszállni, semmit, semmit! oda se fogok nézni! nem, nem! hisz haza akarok menni...

ő vár... csak a karomat szabadítsátok ki, csak hogy ne szorítson a kötél, csak hogy letörölhessem a sós vizet arcomról, csak az egyik lábamat, hogy a talpamból kivehessem a szálkát.

– Kormányos állj meg! ó, hogy repül a hajó! nem tudok figyelni az éneke! borzasztó... csak néhány pillanatra!... Röpül... Zeus! ez a tehetetlenség! Álljatok meg! Parancsolom! Megjutalmazlak! Megbüntetlek!

– Jaj, jaj! nem tudok figyelni az éneke!

7.

A szirének szirtjeit rég elhagyták, a bárka pihen, a tenger derült már. Odysseus a magas faron ül az ingó széken és néz a messzeségbe.

– Nem hallasz valami hangot, ó Eurylochos?

– Nem, Odysseus, már semmit sem hallok.

– De figyelj csak, valami hangot a messzeségből!

És megint elnézett a messzeségbe és nem figyelt többé semmire, mint akinek nagy bánata van.

– Penelopéra gondol – mondták a hajósok – a méltóságos nőre, aki vár és szó magas gerendák alatt.

*

Később Odysseus egyedül egy szigetre vetődött, ahol Kalypso, minden halandónál szebb és minden istennőnél, azt akarta, hogy a férje legyen. De Odysseus egész nap a partfokon állt és a messzeségbe nézett.

– Hazavágyik Penelopeiához – gondolta Kalypso és rózsaszín arca belesárgult. – Lesi, lesi nem látja-e hazájának füstjét?

De Odysseus akkor nem Ithaka felé tekintett.

*

Később, mikor Alkinoos királynál lakomázott és az öreg Démódokos énekelt neki és Nausikaa, a király leánya, titkos pillantásokat vetett a vendégre, Odysseus elgondolkozva ült az asztal mellett.

– Vendég, mire gondolsz? – kérdezte Alkinoos.

És Odysseus, mint aki most ébredt, összerezzen és dicsérni kezdte a lakomát és az ajándékokat és Nausikaát.

*

S mikor a tisztas Penelopeia oly hosszú távollét után ismét megölelte a hazatért Odysseust, a dicső hős egészen különös dolgot érzett. Éneket hall, úgy rémlett, messziről és egyszerre mintha megint az árbochoz volna kötözve és messze-messze nézne és hallgatna. Igen-igen, éneket hallott, egészen tisztán hallotta, és mintha vastag kötelek szorítanák a testét és elfeledte egy percre, hogy a szikár és nemes Penelopeia öleli. És újra érezte, újra a régi megbánást, hogy maga kötöztette meg magát. De nem kiáltott többé.

*

Odysseus többször útrakelt még azután, hogy a vak Teiresias lelkének jóslatát követve megkeresse a népet, amely az evezőt szórólapátnak nézi és letűzze evezőjét ennek a népnek a piacán. És sokszor elnézett hajója rengő székéről a keserű tenger ködlő szirtjeire és mindig keserű megbánás ült a lelkén. És többször így elment és visszatért és egyszer, azt mondják, megint elment és nem tért vissza többet.

26/A. ODYSSEUS ÉS A SZIRÉNEK.

[Kézirat]

Odysseus és a szirének.

Lirai novella.

1.

Sziklás bucka emelkedett a tenger közepén. Ezen a buckán halsaltak a szirének.

Körül-körül az óceán zenélt. Idők elejétől fogva zenélt már így és betöltötte zenéje a nagy mindenséget.

Néha <lágyan> puhán, halkán, érzelmesen zengett és ilyenkor kijöttek a csillagok, hallgatni. Az ének ilyenkor messzire hallatszott és messziről elcsalta a gyanutlan hajóst.

– Minket kísér! – kiáltozták a szirének az ének szüneteiben és le-lecsapták fehér ujjaikat a víz hátára, mint valami óriás, fehérbillentyűs zongorára.

De most, már napok óta, haragosan, türelmetlen bögött és a megijedt csillagok legsűrűbb fátylaikat vonták maguk elé. Lélekbe, velőbe itta magát a sűrű, sűrű, mély, mély szürkeség, és az iszonyu örök, örök, kegyetlen zene. Máskor oly szép kék, most rémesen fekete volt a tenger és habosan kicserepedett a szirtek mellett, mint a beteg ajka. Minden bezárult, a világ egy <nagy> |:szűk, szűk:| gömbölyű lyuk volt, |:szürke,| <iszonyu> sűrű ködök |:és vizek és nagy:| bögések |:iszonyu:| közepén, melyeknek tompa falaiba furcsa és vad lelkek verdesték makacs, szenvedő, ügyetlen szárnyaikat. Napok, napok óta nem értette a lélek a saját szavát. És néha sikítások hallatszottak a tengeren.

Mérföldek és mérföldek és mérföldek és mérföldek,, egyforma zúgó szürkeségben. Iránytalan.

2.

– Senki! Senki! Senki!

– Hoj-héj-hoj!

A hullám néha arcába csapott, féhéren, kemény gyöngyös ívben, mint egy merész, huncut szökőkút. Arcába, nyakára, mellére: és a habos, sós csöppök a barna emlékün terpedtek <le és s> szét és csorogtak le, <sze.> szélesen, mentül szélesebben, mint egy lázas szerető jéghideg ujjai. Barna volt a melle, barna, de szép, szép, szép.

<Amint>

– Hoj! Héj! Hoj!

Amint visítózva föl-fölszökött a szírtől, kemény, edzett bőrén éles fehér nyomok maradtak, ahol a kőre szorította volt. A karja ínjai feszültek és a bokája rengett, amint hirtelen felfelszökve feltámaszkodott. Most még feljebb emelkedett és most négy ujjon állt, kitartotta magát: a kezeinek a középső ujjain és a lábainak a hüvelykujjain.

Ó |:bizony:| erős volt!

És kacagott és meg-megrázta lobogó sötét haját, amint a szakállas hullám át-átcsapott a testén. A kemény, friss, halhatatlan testen, |:mely örökké meztelen,:| melyet századok óta átjárt a nedves tengeri só.

3.

– Hajó! Hajó!

A kicsi, a legkisebb szirén, aki csak pár éve született valami ismeretlen tengeri isten percnyi szerelméből – percnak gyermeke, friss halhatatlanság – vidáman átbucskázott a fején, a készülő csiny örömeivel. Aztán lehevert, félkerekbe, mint egy kis kutya. Egy másik szirén a szirtszélen szfinkszmódra kihasalva, egy tritonnal beszélt, aki a habzó <mély> mélységből a kőbe fogózva felkapaszkodott.

– Hajó? – kérdezte öblögetve a harcsabajszu triton és lebukott a bugyborékoló víz alá.

Messzebb egy nereisnek a teste siklott fel egy pillanatra a víz fölé, ezüst csillámként (fehér volt a teste és finom, mert ő lenn lakott a mélyben, ahová nem hat se nap, se szél) – aztán hirtelen sikoltással megint eltűnt, fehér tajték között.

Két naivabb szirén, egy védettebb helyen guggolva ostábláztak embercsontokkal, amilyenek szerteszét elszórva, számtalan hevertek ott, a ronda köveken. Vihogtak játék közben, de egyszerre csak az egyik, hirtelen, mint aki rémet látott, felugrott, elkiáltotta magát és akkor a többiek is kiáltozni kezdtek, <mert az első szirén, akiről először beszéltünk> kiáltozni a legelső felé:

– Ebszemü, ebszemü! ne állj ki úgy! Nézd, nézd az ebszemüt!

Az első szirén, a legszebb, szétterpesztett lábbal kiállt a partfokra és egész napsütötte, szélátjárta testét kitérte a messze horizontnak. És karjait vágyódva nyújtotta a távol hajó felé. És a többiek kétségbeesve rángatták hátulról, térdeiken kapaszkodva mögéje, rángatták és csipték a lábahusát és nagyokat sikoltoztak, hogy bukjon le |:velük:| a szirtpárkány mögé.

– Ebszem! Ebszem! Guggolj le

– Közel! közel! már közel! Látnak! mindjárt látnak!

Mert a szirének csak <övön?> |:derékig:| voltak szépek és azon alul olyan undokok <voltak>, hogy le sem írom.

4.

Most el kell képzelni a hajóst, aki Penelopéra gondol. Ott ül a magas faron és csak a végtelen<t látja mindenfelé> víz van körülötte és reng a széke és messziről talán egy szirt rémlik és talán valami hang... de ő nem lát, nem hall, Penelopéra gondol, egy nőre, aki vár és szó magas gerendák alatt, szó, szó valami végérhetetlen kézimunkát, aranyos fonállal, és omlik, omlik

a drága szövet <gyönyörű> dagadó redője a nagy asszony kör-
möslábu trónusa mellé és minden olyan méltóságos. Ó min-
den, minden várakozik és a hajós is mintha várna valamit, ott
az ingó széken, és |:messze:| a szirt növekszik, és a lábainál
egy beteg társa nyög és a hajós várakozik és azzal mulat, hogy
le, a hullámra próbálja festeni képzeletben a méltóságos Pe-
nelopeia arcát; de a hullám megtörik, szétfolyik és vele együtt
minduntalan szétfolyik az arc.

– Odysseus! Odysseus! Valami ének!

– Messze, messze ének!

– A szirének...

– Megmondta Kirke, a félelmetes, szózatot istennő.

– Viaszt, viaszt! Hozzátok elő a hajófenékről a viaszt!

– Miért a viasz, ó Odysseus?

– Be fogjuk tömni a füleinket, Eurylochos, hogy ne halljuk
a szirének énekét.

(– Ó, Odysseus, beteg vagyok. Megtörnek a térdeim. Odys-
seus, lemos a <hulla>sós hullám a hajóról!)

– Mekkora nagy viaszkorong! Olyan nehéz mint egy ma-
lomkő.

– Vágd szét apró darabokra. Puhítsd meg jól a kezeid kö-
zött, dörzsöld és melegítsd fel, hogy tömjön és tapadjon!... Te
vigyázz a kormányra!

(– Ó, Odysseus, borzasztó ez a vihar. Hallod messziről a si-
koltozásokat? Vagy ének az, ének? Csak ne himbálna úgy ez
a hajó!)

– Odysseus, Odysseus, ne tömd be a fülem! Hallani akarom
a szép éneket.

– Balga, balgatag ifju. Nem ismered a tenger veszélyeit.

– <Ami messziről csábít, közelről halál.> A szépség köpö-
nyegébe öltözködve csábít a halál. Messziről...

– Nem emlékszel az édes lótuszra? Aki megkóstolja, aki egy-
szer megkóstolja...

– A <bálna> cet kifekszik a tenger színére és földdel szórja be hátát. Benövi a <fü> sűrű fü és a hajós örvendve köt ki a szép friss szigeten. És egyszer csak a sziget [:megmozdul,:] lemerül, hajóستul, emberestül...

– Szép, tág barlang hívogat árnyékával, lombos kerítés, fehér gyapjas juhnyáj. És benn az óriás, egyszemű kiklopsz, vagy a félelmes laistrygonok...

– Be kell tömnöd a füleidet. Emlékszel, mikor benéztünk egy ablakon, és egy gyönyörű nőt láttunk, halhatatlan fonállal szövegetett és énekelt hozzá. És aki bement, kükeen itallal kínálta és varázsvesszejével disznóvá változtatta...

– Be kell tömnöd a füleidet!

(– Odysseus, Odysseus, meghalok! Segíts rajtam!)

– Be kell tömni a füleit!

– Nem, nem, nem engedem! Hallani akarom a szirének énekét.

– Édesanyád hiába vár otthon, kedveseidet sohase látod meg.

– Hallani akarom a szirének énekét.

(– Mi ez, milyen hang ez messziről, Odysseus? Halálos...)

– Be kell neki tömni a füleit.

5.

Amint a szél egy kicsit csillapult, a hajó valamivel nyugodtabb lett és az ének megint felrémlt [:így szólt:] az öreg Eurylochos <így szólt>:

– Ezt a viaszt pedig számodra dagasztottam, ó Odysseus!

– És te magad, isteni Eurylochos?

– <Uram, úgy illik hogy szolgád maradjon utoljára.> Én...

– Nem, Eurylochos, használd csak magad a viaszt melyet számomra készítettél. Én nem fogom betömni a füleimet.

– <Uram> Odysseus! Te, aki ismered a...

– Én hallani akarom a szirének énekét.

– <Uram> Te, aki a lótoszt...

– Ugy illik hogy én – én halljam. Nekem mindent látnom és hallanom kell. Vagy azért jöttem volna keresztül minden tengeren, hogy ne lássak és halljak mindent, mindent? Ó Eurylochos, te nem érted azt, mint kínoz a tökéletlenség, hogy a lótoszt nem ízleltem.

<– Uram! Pemelope otthon>...

– Gondolj hazádra, Odysseus! Gondolj Telemachosra, gondolj a tisztas Penelopéra. Mi lesz, ha...?

– Oda fogtok kötözni az árbochoz erősen

– És ha magad kérnéd, hogy oldozzunk el?

– Nem fogjátok hallani szavamat

– És ha jeleket mutatsz és megkapod a ruhánk szegélyét?

– Még erősebb kötéllel fogtok odakötni.

(– Ah! Nem hallok semmit! Ez a tompa viasz a fülemben! zúg, zúg, zúg az egész világ... Odysseus! Mi az? <Mért kötöznek meg?> |Mit akarnak avval a kötéllel? Odysseus!|Az árbochoz kötöznek... Téged, téged... Jaj, jaj, megőrülök! ez a zúgás a fülemben megőrjít!)

6.

És most képzeljük el a messze vizen suhanni a kis fahajót a szirének felé. A szél, mint valami vágó, egyenesen arra röpíti vitorláját. A szél, a tenger vágója, mely a tenger puha, nagy testét borzogatja. És emberek vannak a hajón, vágatlan emberek és nyugton vesződve, kormányozva, bedugott fülekkel. És zeng, zeng, a tenger zugásába bezeng a szép ének. Mintha a tenger örök álmait dalolná és hívogatna aludni vele, aludni bele. Ó ti halandók, kik az élet álmát alusszátok, sejtitek-e, hogy jobb álmok is vannak? Nagyobb, nagyobb álmok?

A kicsiny hajón emberek dolgoznak és számukra az ének nem létezik. De van egy ember, aki nem dolgozik, aki hallgatja,

hallja. Van, aki issza az éneket, mint <egy> |:méh a:| távol édes-ség illatát és vágyva tapasztja szemeit a szirtek felől lobogó hajakra, a titkosan felrémlő formákra, melyekben barna nő vállakat, kebleket lehet tán sejteni. Ah, ez a vad, vad, ragadó vad ének! Vad és friss, mintha messze gyermekkorból hangzana, vagy még régebből, egy más, <nagyobb> vadabb és frissebb létből, amihez képest az élet már halál. És képzeljük a moz-dulatlan hallgatót, amint a víz dobja, mint egy fadarabot, mint a hajót, mint az árbocot, lába az árbochoz kötve, hátra a keze, vízszintesen – függélyesen – hullámtól megcsapva, az izmos félmeztelen test feszülten hánykódik. És hallja, hallja és kiáltoz:

– Oldozzatok el! Gazemberek, latrok, oldozzatok el!

„– Ó, elmegyünk, elsuhanunk és akkor nem hallom többet soha!

„– Kössetek ki! Oldozzatok el! Kössünk ki!

<„Mit ér hazamenni, n>

„– Szorít a kötél! Minden fonatát érzem és nem hagy fi-gyelni a dalra. Csak a kezemet szabadítsátok ki; rácsapott a sós víz az arcomra, le akarom törölni! A szememet marja és nem látom <tőle> amit sejtek, tőle. Fáj, fáj! oldjatok fel! szálla ment lábamba!

„– Mit ér hazamenni, unalomra? Ah, ti nem halljátok, ti nem halljátok azt, amit én hallok?

„– Milyen borzasztó! Kikaparom a viaszt a füledből! Eury-lochos! Eurylochos!

– Ó, ha ti hallanátok azt, amit én hallok!

– Mily bolond voltam, mily bolond! Ide vagyok kötve, ide, ide! ehhez az utálatos fához! Utálatos! Olyan, mint a kyklopsz dorongja. Ide kell kötve lennem, most! most! Ó bolond, bo-lond! Elmegyünk, elsuhanunk és soha többet nem fogom hal-lani!

„– Eurylochos, vén bolond! Ó jaj nem hallom, alig, alig hallom már. A saját kiáltásomtól nem hallom, a tenger zugásá-

tól. Ó <Istenem>, jaj milyen végtelen mindenfelé, és zúg, zúg és én itt az árbochoz kötve, rohanok tova, visszatérhetetlen, <minden gyönyő> a gyönyörűségek szigete mellett!

„– És magam kötöttem meg magamat! És magam hagy-
tam meg, hogy ne oldjanak fel kérésemre se.

„– Ó miért kell nekem hallanom, nekem egyedül a halandók
közül, ezt, ezt, kínomra? Egész életem semmi ehhez képest. És
így kell tovaeveznem a boldogság mellett! Ó Tantalos!

„– Nem, nem, ne féljete! Semmit sem akarok! Semmi ve-
szedelmeset sem akarok! Ne – ne gondolatok arra amit mond-
tam! Ne jöjjetek az új kötelekkel, nem kell, nincs szükség rá,
okos vagyok, nem akarok semmi rosszat. Csak izgalom volt
amit beszéltem, csak harag... csak tréfa... Zeusra! hát higgyetek
nekem! nem fogok kikötni, nem fogok kiszállni, semmit, sem-
mit! oda se fogok nézni! nem, nem! hisz haza akarok menni.
Penelopéhez akarok menni... ő vár... csak a karomat szaba-
dítsátok ki, csak hogy ne szorítson a kötél, csak hogy letö-
rölhessem a sós vizet arcomról, csak az egyik lábamat, hogy
a talpamból kivehessem a szálkát.

„– Kormányos! állj meg! ó hogy röpül ez a hajó! nem tudok
figyelni az énekekre! Borzasztó, borzasztó... csak néhány pillan-
at!... Röpül... Zeus! ez a tehetetlenség! Álljatok meg! paran-
csolom! könyörgök! megjutalmazlak! Megbüntetek!

„– Jaj, jaj! nem tudok figyelni az énekekre!

7.

A szirének <sziget> szirteit rég elhagyták, a bárka pihen, a ten-
ger derült már. Odysseus a magas faron ül |az ingó széken:| és
néz a messzeségbe.

– Nem hallasz valami hangot, ó Eurylochos?

– Nem, Odysseus, már semmit sem hallok.

– De, figyelj csak, valami hangot a messzeségből

És megint elnézett a messzeségbe és nem figyelt többé semmire, mint akinek nagy bánata van.

– Penelopéra gondol – mondták a hajósok – a méltóságos nőre, aki vár és sző magas gerendák alatt.

*

Később Odysseus egyedül egy szigetre vetődött, ahol Kalypso, minden halandónál szebb és minden istennőnél, azt akarta, hogy a férje legyen. De Odysseus egész nap a partfokon állott és a messzeségbe nézett.

– Hazavágyik Penelopeiához – gondolta <irigyen> Kalypso és rózsaszín arca belesárgult. – Lesi, lesi, <hogy> nem látja-e hazájának füstjét?

De Odysseus akkor nem Ithaka felé tekintett.

*

Később, mikor Alkinoos királynál lakomázott és az öreg Démódokos énekelt neki és Nausikaa, a király leánya, <vágyódó> titkos pillantásokat vetett a vendégre, Odysseus elgondolkozva ült az asztal mellett.

– <Mire gondolsz, ó Odysseus?> Vendég, mire gondolsz? – kérdezte Alkinoos.

És Odysseus, mint aki most ébredt, összerezzen és dicsérni kezdte a lakomát, az ajándékokat és Nausikaát.

*

S mikor a tisztes Penelopeia oly hosszú távollét után ismét megölelte a hazatért Odysseust, a dicső hős egészen különös dolgot érzett. Éneket hall – úgy rémlett – messziről és egyszerre mintha megint az árbochoz volna kötözve és messze-messze

nézne és hallgatna. Igen-igen, éneket hallott, egészen tisztán hallotta, és mintha vastag kötelek szorítanák a testét és elfeledte egy percre, hogy a szikár és nemes Penelopeia <ka> öleli. És újra érezte, újra, a régi megbánást, hogy maga kötöztette meg magát. De nem kiáltott többé.

*

Odysseus többször utrakelt még azután, hogy a vak Teiresias lelkének jóslatát követve megkeresse a népet, amely az evezőt szórólapátnak nézi, és letűzze evezőjét ennek a népnek a piacán. És <messze me> sokszor elnézett |:hajójának rengő székéről:| messze-messze a keserű tenger ködlő szirtjeire és mindig keserű megbánás ült a lelkén. |:És néha ijedve hangot vékl hallani, sikoltozást, éneket. És többször így elment és visszatért és egyszer, azt mondják, megint elment, és nem tért vissza többet.

(MTA Ms 10.506/9)

27. DRÁGA ÉLET.

1.

Egész Franciaországban nagy részvétet keltett a van Leberghe betegsége. Az ujságok pártkülönbség nélkül melegen emlékeztek a kiváló íróról, aki, bár névben és származásban idegen, megtestesítője volt a tipikus francia szellemnek. A hivatalos körök is élénk figyelemmel fordultak felé, mert van Leberghe azok közé tartozott, akik a legmodernebb izlést kifogástalanul konzervatív gondolkozással tudták egyesíteni, s akiknek szereplése sohasem tért le a hagyományos korrektség pályájáról. A társaság pedig, *tout Paris*, valóságos izgalommal vette körül a jeles *parisien* betegágyát: mindenki ismerte őt, mindenki kedvelte, senkisem volt a nagy városban, akit valaha ne kápráztattak volna szellemes szavai a felolvasó asztal vagy a szalónok kandallói mellől.

Van Leberghe betegsége rendkívül fájdalmas volt, és a kis családnak minden gyengédségére és szeretetére volt szükség, hogy a szenvedő kedélyét valamennyire csillapítsa. Nője, egy valódi párisi matróna, abból a fajtából, mely kifelé a társaságban, csupa örök elegancia és fiatalság, csupa vakító szellem és malicia, de otthonában a legragaszkodóbb nő és legszeretőbb anyja tud maradni, valóságos önfeláldozással ápolta; amiben segítségére voltak leányai, a viruló Claire és az alig serdülő kedves Marceline, akik atyjukat gyermeki büszkeséggel bámulták és szerették.

A beteg fájdalmai azonban egyre súlyosbodtak és szinte elviselhetetlenné váltak már. Semmi sem töri meg jobban a lélek acélos erejét, mint a testi fájdalom, s kivált ha hozzájárul a szörnyű gondolat, hogy nem szabadíthat meg tőle többé egyéb a halálnál. Van Leberghe pedig nagyon tisztában volt a sorsával, s kínjaiban fetrengve halálos keserűség töltötte el

lelkét, ha eszébe jutott, hogy ez most már mindig így lesz, egész a végső pillanatig, s nem lesz immár egész életében egyetlen egy nyugodt perce sem. S nem tudott aztán másra sem gondolni. Cserélt volna a halálraítélttel, akinek van legalább még egy fájdalomtalan éjszakája! milyen hosszú egy fájdalomtalan éjszaka! mennyi mindent lehet az alatt elgondolni, csinálni, emlékezni, élvezni lélekben! mennyi mindent tudna ő azalatt csinálni! csak egy óra alatt is! Úgy érezte, nagy, súlyos tennivalói, mondanivalói vannak még a világ számára. És minden csekély ideje a rettenetes fájdalmak és szörnyű, állati kábultság között oszlott meg!

Megfeszítette agyát, egész idegzetét – és nem tudott másra gondolni, mint betegségére, mint az ajtónál leskelő halálra.

Bár tudta, hogy csak Az szabadíthatja meg kínjaitól, mégsem úgy gondolt arra, mint szabadítóra, hanem mint hóhérra. Sohasem érzett oly életvágyat, olyan tettvágyat, mint mostan; úgy érezte, halála borzasztó veszteség mindenkire, az egész világra; érezte, hogy életét elpocsékolta, hogy lehetőségeit föl nem használta: föl nem használt, pótolhatatlan valami költözik ki vele a világból. S mint a gyermek, ki bár szemeit alig tartja nyitva, nem akar még aludni menni, »mert aznap még nem játszott eleget« – úgy ő is makacson, kétségbeesetten kapaszkodott volna az életbe, s elképzelhetetlen, kimondhatatlan igazságtalanságnak érezte, hogy meg kell halnia. Haragban és izzadságban fürdött tehetetlenségének gondolatára – és másra sem gondolt.

S ki egészségében maga volt a fölényes nyugalom, most elhagyta minden tűrés, minden tartózkodás. Az egész világ ellensége lett kérlelhetetlen egyformaságában, amellyel előre megtagadta a megmentő csodát. Környezetének minden gyengédségét, minden önfeláldozását csekély semmiségként fogadta el: mert hisz micsoda is minden áldozatuk ahhoz a szörnyű veszteséghez képest, amin neki kell átesnie: a halálhoz! Min-

denki csak tartozhatik neki. És szemében-szavában egyetlen iszonyú, követelő, felelősségre vonó kérdés csendült egyre:

– Hát nem tudtok rajtam segíteni?

2.

A szegény madame van Leberghe, e kétségbeesett légkörben, hetekig el nem mozdulva a betegágy mellől, életét adta volna, hogy segíthessen urán. Páris leghíresebb orvosai – megannyi tisztelője a betegnek s barátja – fordultak meg a szomorú szobában, s a szegény asszony iszonyattal olvasta szemeikből a tudomány tehetetlenségét, s hogy a kegyetlen természet ítélete jogerős.

Volt a betegnek egy ismerőse, egy híres teozóf, egy indiai herceg, aki Párisban élt és az okkult tudományokkal foglalkozott. Utolsó fellebbezésnek a kegyetlen Természet ellen ezt kereste fel a szegény asszony – s azzal a babonássággal, mely mindnyájunkban ott szunnyad, mint a bagoly, hogy kirepüljön az aggodalmak éjjelein, e kiaszott exotikus arcnak delejes szeméből természetfölötti reményeket akart kiolvasni. Mindent tudnak e rejtelmes emberek; s madame van Leberghe hallott már az életerőnek titkos átültetéseiről ifjú, ép testekből haladók, sőt halottak testébe, hallott már csodálatos *avatar*-okról, ahol az Erő elektromos szikraként ütött át szájból-szájba a szeretők között s a lankadt, élete-fogyott gépezetet új életre mozgatta.

– S madame nem sajnálná fiatal életét? S nem fél a haláltól?

– Félttem, senki sem félt jobban mint én – azelőtt – de mit félhetnék még? – szólta madame van Leberghe. – Őt félhettem csak, ki annyi mindent visz magával, mindenünket! Nem a magunk halála a szörnyű: ki önmagát elveszti, mindegy már! De elveszteni azt, akit szeretünk, hogy abból semmi lesz, hogy

mindez a gondolat, melegség, érzés, ember, társ, egyszerűen eltűnik, semmi lesz, elviselhetetlen. S mennyire szeretne, akarna még élni!

És megragadta az indus kezét:

– Segítsen! Tegyen csodát; mindenre kész vagyok.

– Asszonyom, – szólta a teozófus halkán – mit ér az élet egy elhasznált testben? Ha lehetne is, mint ön mondja, csodát tenni, ha lehetne is módját találni az idegrendszer állandó életre-izgatásának, erőforrást, mely e finom műszerben lezajló folyamatokat változatlanul továbbfűtené, mikor már a test animális ereje kimerült is, hogy mindaz, ami az idegek dolga az életben, s azt az egyén számára voltaképpen életté teszi, tudat, érzés, gondolat, továbbműködnek: mit érne mindez egy erőtlen és elernyedt testben? Mit érne az élet, a puszta lélek meztelen élete, ha nem volna, *amit* éljen? mert a testünket éljük mindnyájan. Elfogadná a haldokló az ilyen életet?

– Volna hát valami módja, volna hát? – kiáltott az asszony, ragyogó szemekkel. – Ó tegyen meg mindent, tegye meg! A lélek a minden, a gondolkodás, a tudat a minden. Nem igaz, nem igaz, hogy semmit sem ér! Ha hallotta volna, de hiszen hallotta, hogy könyörög szegény, csak a gondolatért, csak az életért, akár vakon, akár süketen, nyomorékon, *csak élni* akarna! csak-hogy ez, az érzés, a gondolat ne suhanjon bele a semmibe: *ez* a borzasztó! Hát volt-e nagyobb kincse a gondolatnál? hát nem az volt-e ő? a gondolat, az érzés? Amíg az megvan, *ő* van meg. A lelke! nem azt imádja-e egész Franciaország? az egész világ? Csakhogy legyen, éljen! Mentse meg a lelkét a világnak!

3.

A teozófus fürkészve nézett a nagyvilági nőre:

– Volna egy mód, – mondta halkán – csakhogy...

Madame van Leberghe egész élete a figyelmébe gyűlt:

– Csakhogy?

Halkan, de határozottan, s keményen, mint ahogy egy masina csattan, ejtette ki a rejtelmes herceg a kemény, rövid szót:

– Drága.

– Mindent, mindent áldozok, hisz mondtam már, hogy mindent áldozok! – kiáltott fel a hitves. – Ha az életembe kerül is, az egészségembe... a fiatalságtól már távol vagyok...

Egy pillantás a száraz és mozdulatlan arcra megnyugtatta.

– Nem, nem élet – mondta a herceg szenvtelenül. – Nem élet kell. Pénz kell.

– Pénz! De hát mindenemet odaadom! – kiáltott az asszony.

– Herceg, én nem voltam szegény leány és ma már nem szegény ember van Leberghe sem. Hisz ez volt rémes éppen: pénzben, pompában éltünk, s azt, ami egyetlen fontos, egyetlen szükséges, mégse tudtuk megmenteni: az ő életét. Mit gondol, sajnálnám-e az utolsó filléremet az ő életéért?

– Gondolja meg asszonyom, – ismétlé az indus – ön nemcsak maga van. Ön felelősséggel tartozik vagyonáért gyermekeinek...

– Clairenek és Marcelinenek többet ér atyjuk élete, mint a vagyon – szakította félbe madame van Leberghe. – Herceg, ne gyötörjön! Hogyan lehet erről beszélni is? Nem áldoztunk-e eddig is egy vagyont? S ha az ön tudománya csakugyan megmenti van Leberghet... Kérjen bármit, bármit!

Könyörögve nézett erre a különös keleti uzsorásra, mint egy istenre. Eszébe sem jutott, hogy a leghíresebb párisi orvosok nem akartak honoráriumot venni a nagynevű beteg mellett tett versengő szolgálataikért. Természetesnek találta, hogy sokba, nagyon sokba kerüljön ez a drága élet.

– Asszonyom, – szólott az indus – én nem kérek öntől semmit, és ezt valóban rólam föl is tételezheti. Azonban a gyógyszer drága, nagyon drága; azt meg kell fizetni. De ez még nem minden...

Szünetet tartott és mereven nézett az asszonyra.

– A beteg testét meggyógyítani immár nem lehet – kezdte megint. – Csak az idegrendszer működését lehet fenntartani, táplálva azt egy mesterséges erőforrással, mely *nem a testből jön*. Ezt az erőforrást a titkos tudomány fedezte fel; a yoghik tudománya. Asszonyom láthatja a nagyrabecsülést amellyel Ön iránt és férje iránt vagyok, az őszinte vágyat, hogy kívánságát teljesítsem, és van Leberghe barátom életét megnyujtsam, abból, hogy ezt önnek elárulom.

Sötét tekintettel nézett maga elé és tompán mondta a következőket:

– Nagy yoghik, akik egy nagy gondolatnak szentelik életüket, ha halálukat érzik mielőtt gondolatukat végiggondolhatták, akkor fordulnak ehhez az eszközhöz. De csak addig, míg készen a Gondolat; azután önként engedik át testüket a Halálnak, mert *nem emberi végletekig élni*.

Tekintete megint az asszonyra esett.

– Az erőforrás drága, nagyon drága, – ismételte – de ez még nem minden. A súlyos az, hogy folyton táplálni kell; táplálni addig, amíg az életet tartani akarjuk. Mert a test meg nem gyógyult; s a lélek addig él, amíg az idegrendszert működésben tartjuk; s ez folyton pénzt kíván. Minden perc – minden perc pénzbe kerül. Nem a tőke kell, asszonyom, hanem a kamatok, s talán annál is több... A jólét, a szórakozások, a tisztességes megélhetés...

– A pénz, mindig csak a pénz, mért beszél a pénzről? – szakította félbe ingerülten madame van Leberghe. – Hát nem érzi, hogy bánt vele, sért vele? Hát nem bízik bennem? Hát nem hiszi, hogy mindennél, minden pénznél többet ér nekem a férjem élete?

Váratlan, kihívó, ingerlő változás villant meg most egy pillanatra a szenvtelen, exotikus arcon: egy mosoly két ránca, egy értelmes és hideg mosolyé, amely olyan volt, mintha pin-

cében gyujtanak tüzet. Madame van Leberghe izgatottan, türelmetlenül és ijedten kiáltott fel:

– Az Istenért, herceg! Beszéljen hát! Meg lehet-e menteni a férjemet? Mi az ára? Csupán pénz az ára?

– Pénz és titoktartás – felelte az indus.

4.

Titoktartás! Ez eleinte felháborította madame van Leberghet. Hány értékes emberélet pusztul napról napra, akik talán élve maradnának, ha ismernék e csodálatos tudós metódusát! Nem bűn-e az emberiség ellen, ily tudományt titokban tartani? De Nivedita herceg (így hívták az indust) alkuvás nélkül ragaszkodott e ponthoz, és van Leberghe asszony valami vallási fogadalmat képzelt, valami rettenetes ázsiai fogadalmat, amit ezek a beavatottak tehetnek a titoktartásra, lelkifurdalást, mely talán máris gyötri az áruló yoghit. Ezért mindenbe belenyugodott.

Összes jövedelmüket egyébként s a tőkének is egy részét, áldozták a csodás gyógyszerre, mely egyelőre félévig biztosította a beteg életét. Van Leberghe a gondolatra, hogy élni fog, szinte meg is gyógyult; mindenáron ki akart kelni ágyából és nagy irodalmi művek terveit készítgette, melyekbe azonban nem sietett belekezdeni: hisz beláthatatlan idő áll előtte! nem kell elsietnie alkotásait. Egyúttal nagy irodalmi üzletekről is álmodozott, mert úgy érezte, hogy nem fogadhatja el pusztán nejétől az óriási vagyoni áldozatot, melyet életének fenntartása kíván: a közös terhekhez neki is sokkal nagyobb mértékben kell járulni, mint eddig. Neje hiába akarta, lehetetlen volt titkolni előtte, milyen rengeteg összeget főlemészt élete; s egyébként Nivedita herceg sem egyezett volna bele ennek előtte való eltitkolásába. Van Leberghe hálája nem ismert hátrált; különben az egész család örömben úszott, míg künn körülöttük, a nagy Páris örvendett a hírnek, hogy a kiváló író élete

veszélyen kívül van. Van Leberghe, meg nem szűnő gyengesége és fájdalmai mellett is, megint élvezte az életet, a szeretetet és a dicsőséget.

Madame van Leberghe azonban számadást csinált és arra az eredményre jutott, hogy eddigi életmódjukat lehetetlenség lesz fenntartani. Óvatosan szólt erről férjének; jól tudta, hogy az ellenezni fog minden újabb áldozatot. Úgy is történt: van Leberghe hallani sem akart róla, hogy életük nivóját alábbszállítsák. Lázasan munkába fogott, hogy mennél többet keresen; de a »muszáj« érzése impotenssé tette szellemét s olyan dolgokat alkotott, melyekkel maga sem volt megelégedve. A fáradtság és csüggedés vett rajta erőt s ekkor eszébe jutott betegsége, melyet pillanatnyira szinte feledett s elhatározta, hogy először is gyógyíttatni fogja magát, hogy megszabaduljon fájdalmaitól és gyengeségétől, hisz bizonyára ezek azok, amik képtelenné teszik a munkára.

Ekkor beleegyezett, – ideiglenesen – hogy olcsóbb lakást béreljenek és a cselédek számát is csökkentse. Ereje azonban nem tért vissza; dolgozás ürügye alatt egész nap télen ül a szobájában s egyre csak a jövőben bízott, a jövőben, mely hála a csodálatos gyógyszernek, kimeríthetetlen s tetszés szerint nyújtható perspektívát nyitott meg ábrándjai előtt. Kiadói semmit, vagy csak úntan és erőltetve írt dolgokat láttak tőle s művei kezdtek a divatból kimenni: lassanként csak elmáradott emberek olvasták. De a kimerült író olyan mint a megcsalt férj: maga veszi észre legkésőbb a szomorú igazságot; s így van Leberghe is életideje határtalanságának tudatában határtalan fellendülésekről és sikerekről álmodozott. Az élet örökké távolodó délibábja lebegett ismét útja előtt.

Eközben többször kellett megújítani az exotikus gyógyszer beszerzését s mindig a legnagyobb gondba és fejfájásba került a szükséges összegek előteremtése. Lassankint adósságok ették föl a vagyont. S a jövedelem amellet egyre kevesebb

lett. Az igényeket megint alább kellett szállítani. A városban híre terjedt, hogy van Leberghe-ék tönkrementek. Nem tudván minek tulajdonítani a család hirtelen romlását, titokzatos szenvedélyekről beszéltek az emberek, pénzemésztő, keleti mámorokról, melyeknek némelyek szerint a férj, mások szerint az asszony hódolt volna. A rejtelmes ind herceggel való barátságuk hozzájárult e mendemondákhoz.

De Nivedita herceg is visszavonult tőlük lassanként. A kelemetlenségek egyre szaporodtak, a hitelezők mind követelőbbekké váltak. Van Leberghe valóban keserű órákat élt át. Érezte, hogy a tisztelet mindjobban megapad körülötte. Anyagi és erkölcsi nyomor fenyegette egyformán. S a rettenetes, drága árkanumot halálos pontossággal be kellett szerezni a kalkuttai címetől, melyeket a herceg megadott; ha élni akart. Megalázta ez a rettenetes hatalma a pénznek; hogy egész élete, minden ami érték benne és erő, ehhez a csinált szimbolumhoz, elfolyó semmihez legyen hozzákötve, mint a táplálékhoz, mint valami bűvös elixírhez. Egy iszonyú kérdés keletkezett benne: azt kérdezte magától, mennyit ér az élet? mennyit ér meg az ő élete? Pontosan, pénzben és években kifejezve, állott most előtte ez a nyugtalanító, megalázó kérdés; mint egy matematikai probléma. Láta övéinek önfeláldozását; hallotta, hogy arról folyt már-már otthon a családi tanács, nem kellene-e a leányoknak valami kenyérkeresethez fogniok? És mindez őmiatta, csupán hogy ő néhány évvel tovább élhessen.

– Miért? – kérdezte egy-egy csüggedt pillanatban. – Érdekes-e élni? – Egyszer ki kellett csavarni a revolvert kezéből; határozatlan öngyilkossági tervekről példázgatott hónapokig. De sohasem voltak ezek komolyak; valahányszor igazában gondolt a halálra, mindig oly intenzíve felújult lelkében a reménytelenségnek, az önmaga előtt való ajtóbecsapásnak az az iszonyú érzése, amely betegsége alatt gyötörte, hogy az élet mindennél kívánatosabbnak tűnt föl előtte. Hisz még nem is

élvezte igazán; nem halhat meg addig, míg egy véglegesen nyugodt és tiszta percet meg nem élt: hisz *azóta* folyton csak az új helyzetbe való behelyezkedés bajaival volt elfoglalva, melyek megbénították! Majd ha kitisztulnak lassanként a bajok, akkor jön az új élet! az igazi szabadság, korlátlan lehetőségek, korlátlan reménység!

– A fődolog élni – mondogatta. – Amíg élet van, minden van, minden lehet!

5.

A leányok állás után néztek: Claire egy bankhoz járt, Marceline pedig tanítónőképezdét végzett. Fáradtan és rosszkedvűen tértek haza robot munkáikból. Van Leberghe jól látta ezt.

Irodalmi sikerek reményével vigasztalta magát. Előszedte régi dicsőségének dokumentumait és mutogatta a lányoknak. Egy ilyen alkalommal az elkeseredett Claire (aki atyjának intelligenciáját érzésszerű könnyűsége nélkül örökölte) valami gúnyos megjegyzést tett. Arra is lehetett érteni ezt a megjegyzést, hogy atyjuk többet dolgozhatna és kereshetne ma is, amikor annyira szükségük volna pénzre; arra is, hogy nevetséges a multakon rágódó hiúság egy divatját vesztett íróban. Az apának ez nagyon rosszul esett. Ingerülten felelt, keserű szók buggyantak ki száján:

– Ez a hála egy egész élet munkájáért, a dicsőségért, ami mindannyiokra visszafényllett! Dolgoztam én annyit életemben, mint akárki! Van jogom egy kis pihenésre.

Claire meg nem állhatta, hogy célzást ne tegyen az egész familia önfeláldozására és hogy minden bajt tulajdonképpen atyjuk drága betegsége óta szenvednek.

– Sajnáljátok tőlem az életet! – kiáltott erre a beteg ember idegesen. A szegény van Leberghe sírva fakadt és a kis Marcelinenek a legnagyobb fáradtságába került, hogy a kedélyeket egy kissé csillapítsa.

Ettől fogva a jelenetek napirenden voltak. Madame Leberghe, aki oly soká megtartotta fiatalos üdeségét, most a gondok és izgalmak között rohamosan megfonnyadt, mint a virágok a sci-roccóban. Néha valósággal beteg lett egy-egy hevesebb jelenet után, mely idegeit nagyon is elővette. Ilyenkor a lányok atyjukat okolták és ezt nem is titkolták előtte. Van Lebergheben a lelkipurdalás és a düh vívott csatákat. Madame van Leberghe azonban szemrehányást tett leányainak, mire azok keserűen hányták fel előtte a közös szenvedéseket.

– Amit tűrünk, el ne felejtsetek, hogy apa életéért tűrjük – mondta madame van Leberghe ilyenkor. – Gondoljatok rá, hogy ki az apátok – mondta madame van Leberghe, aki előtt férje alakja mindig a régi fényben állt. – Mindent ellehet tűrni, hogy apa élhessen...

Megesett ilyenkor, hogy Claire elkeseredve és kevésbé meggondoltan kifakadt:

– Bárcsak már ne élne!

Madame van Leberghe képes volt zokogásba kitörni ha ily szavakat hallott, s a fiatal lánynak tulajdonképen nem is volt más célja velük, mint új könnyeket fakasztani. Mert a keserűség olyan, mint a mákony; egy kevés nem ízlik, de ha sokat éltünk belőle, nem tudunk többé betelni vele s akaratunk ellenére is elkövetünk mindent hogy magunk körül új és új zokogást fakasszunk.

Történt azonban egyszer, hogy egy ilyen kifakadást maga van Leberghe is meghallott, s minden valószínűség, sőt tegyük hozzá, minden józanabb meggyőződése ellenére komolyan vett. Ettől fogva eleinte kissé készakartan, később már teljes, ideges jóhiszeműséggel egy rettenetes hipotézisbe izgatta magát bele: azt képzelte, hogy megúnták életét és szabadulni szeretnének tőle: hisz oly sok terhet mér rájuk ez a drága élet! Azt képzelte, hogy csak a restelkedés tartja vissza őket, hogy meg ne tagadják az élete fenntartásához szükséges gyógyserre

a pénzt. Ez rendkívül hálátlanak és igazságtalannak tűnt fel előtte: hisz nem ő volt-e az, akinek hosszú időn át általános tiszteletet, sőt dicsőséget és valóban tisztességes jövedelmet is köszönhettek: nem ő volt-e az apa, a család feje, akinek minden szeretettel tartoztak? Milton leányai jutottak eszébe, s némileg tetszelgett is magának az öreg Milton pózában. De aztán megint elszorult a szíve; rettenetes, sötét helyzetére gondolt, arra, hogy halálát kívánják a saját gyermekei, ki tudja, talán a felesége is? E gondolatok, s vissza-visszatérő fájdalmai végkép megbénították irodalmi képességeit. Felizgatott fantáziája írásművek helyett sötét feltevésekben élte ki magát: elképzelte, hogy valóban életére törnek, s mert Nivedita herceg árkánumát megtagadni tőle restellik, mérget öntenek kávéjába vagy megnyitják szobájában a gázcsapokat. A halálfélelmek újból erőt vettek rajta, s ezuttal bizonyos dühös makacssággal: ha kívánják halálát, hát most már azért sem akar meghalni! és megmutatja, hogy élni fog! élni minden áron! A nemzedékeknek egymás ellen való gyűlölete és gyanakvása égett fel lelkében; s makacsságát csak növelte egy önkénytelen érzés, hogy nincs igaza, mert a természetnek örök rendje az, hogy az öregek helyet csináljanak a fiataloknak. Eszébe jutottak a vad népek, ahol bevett szokás, hogy az elaggottat megölik gyermekei. Mindez csak növelte félelmeit: beteg, raffinált, vénhedt idegzete mindenben a primitív, egészséges, ifjú Bünt szaglászta. A babonáknak, elővigyázatoknak és kémkedésnek egész rendszerét fejlesztették ki nála ezek a félelmek, s ez úgyszólván minden energiáját felemésztette. Ő maga is tudta ezt, s dühe csak annál nagyobb lett: mert érezte, hogy ily módon irodalmi terveit sohasem fogja megvalósítani. S csak annál jobban kapaszkodott az időbe, fogózott a hosszú életbe: hogy nyitva maradjon előtte a nagy kapu a jövő szabadsága, s minden ismeretlen lehetőség felé! Az életvágy, minden ember legtermészetesebb érzése, így lett nála monomániává.

A legrettenetesebb a dologban az volt, hogy lassanként ideges képzelődései már szinte megfeleltek a valóságnak, valósággá váltak! lassankint a helyzet oly tűrhetetlen lett, hogy mindannyian *valósággal* kívánni kezdték a halálát, bár nem vallották ezt be maguknak sem. Igen, tudat alatt, *sub limine conscientiae*, halálát kívánták; mert a helyzet tűrhetetlenné vált és semmi más kivezető út nem lehetett belőle mint van Leberghe halála. Ez okozta az elviselhetetlen feszültséget, mely a család tagjai közé lopózott: minden szóban, minden mozdulatban egy rettenetes gondolat lappangott.

Az adósságok mindent fölettek már, a hitelezőket egymással kellett áztatni, a kis család a legszükségesebbeket csak nehézségekkel tudta előteremteni, a hitel kimerült, borzalommal gondoltak a közelgő időpontra, mikor ismét kifogy az indiai gyógyszer s a lankadó idegenergiát ismét új pénzzel, új forrással kell majd pótolni. Honnan veszik, honnan bővölik fel azt az ijesztően tekintélyes summát, mely ezt (csak egyetlen hónapig is) megfizetni képes? Van Leberghené megkezdte a járáskelést, a levelezéseket. Mindenünnen tagadó válasszal tért vissza. Van Leberghe izgalma a paroxysmusig növekedett, borzasztó jeleneteket csinált, azt hitte, csak ámitják azzal, hogy nem tudnak pénzt szerezni, ürügyet keresnek, át akarják engedni sorsának, álnokul át akarják engedni a szörnyű Halálnak!

Izgatott leveleket írt régi, előkelő barátainak; rejtelmesen panaszkodott, hogy életére törnek, hogy saját családjá meg akarja ölni; pénzért könyörgött, misztikus célokra. A régi barátok nevetve vagy bosszankodva olvasták a leveleket, egy ideges ember örületének, vagy naiv zsarolási kísérletnek nézték, és többnyire válasz nélkül hagyták: kölcsöneik, melyeket a soha visszánemfizetés reményében adtak van Leberghe-éknek, már régen meghaladták a jótékonyság határait.

Akkor van Leberghe könyörgésre fogta a dolgot és térden állva, könnyek közt rimázkodott a feleségének: ne akarják őt megölni, csak most az egyszer segítsenek még rajta, mindent megígér, csak egy hónapig nyujtsák még az életét, megígéri, hogy ez egy hónap alatt dolgozik mint az állat, vagyont szerez, visszaszerzi régi pozícióját: most már éppen érzi erejét éledni, csak most, most még ne legyenek gyilkosai. Tudja, hogy megérdemelt mindent, megérdemelte százszor is a halált, ő a hibás, nem vádol senkit, csak kegyelmet kér, mint egy halálraítélt!

A szegény asszony érezte, hogy addig nem fognak megszabadulni a beteg rettenetes gyanújától, míg a pénzt elébe nem rakják. De honnan? A rettegett nap egyre közeledett s amint az árkanum ereje lankadt, úgy csökkent van Leberghe ideg-ereje: s annál türelmetlenebb lett kedélye is, képtelenebb magán uralkodni.

Madame van Leberghe ekkor elhatározta, hogy *el fog mondani mindent*. Volt egy régi ismerősük, akiből azóta miniszter lett: ahhoz fog elmenni, és mindent elmond neki, már amenyire a Nivedita herceg szereplésének elhallgatásával lehetséges; mert erre, úgy vélte, szava kötelezi. Föltárja előtte, hogy a van Leberghe élete egyedül egy drága orvosságtól függ, hogy kötelessége az országnak és társadalomnak – melynek dicsőséget szerzett és gyönyörűséget – gondoskodni a nagy író életéről, ki előtt még beláthatatlan idő áll új remeketek alkotására.

A miniszter gúnyos mosollyal hallgatta végig a szegény asszony rejtelmes meséjét; azt hitte, hogy a gondok és züllés megzavarták az esztét. Szeretett volna neki alamizsnát adni, de ebben a régi emlékek és van Leberghe asszony büszke magatartása megátolta.

– Legyen nyugodt, asszonyom, ami tőlem függ... Senki se tisztelte jobban a férjét énnálam... – dadogta. – De a kérés szokatlansága... Mindazonáltal amit csak lehet... – dadogta.

S a kétségbeesett nő szinte hallotta, mint adja ki a parancsot távozása után, hogy többet ne bocsássák őt hozzá. Minden reményének vége volt: érezte, hogy régi társaságából senki sem fogja elhinni a mesét. Ekkor leszakadt róla minden tartózkodás; boldog-boldogtalannak mesélte történetét, panasszal, érzelmesen, szemrehányásokkal, abban az alantasabb, kissé züllett környezetben, ahova mostanában lesiklottak. Itt már több hitelre talált, mint a miniszternél: a nagy, irodalmi névhez dörzsölődni akaró félműveltek, misztikumra hajló hiszterikák kéjelegtek az imponáló és csodálatos történetben, melyet a véletlen szomszédságukba juttatott. Semmiesetre sem tartották volna magukban; s nemsokára a közelségben már a *concierge*-ek is fecsegték róla, hogy van Leberghe-ék birtokában vannak az életmeghosszabbítás csodás titkának.

A lelki nyomor olyan, mint az induktor elektromossága: a környezetet ugyanavval a kínban rángó elektromossággal fertőzi meg, hogy az ismét visszahatván, egymást növeljék egymásba fogózva, kín kínba, feszültség feszültségbe. Van Leberghe-ék Páris óriási köpüjének egy szomorú sejtjébe az élet telhetetlenségének kínzó gondolatát vitték: ez a gondolat visszafénylett most rájuk minden arcra, minden szemről, ellenségesen, irigyen. A szegény embereknek, akik itt laktak, akik mindennap látták őket, voltak drága betegek, vagy voltak okaik aggódni saját életükért. Kalitos fantáziájuk irigyen nézett a családra, melyről az volt a hír hogy birtokában van az élet titkának. Mi igaz a hírből? Van Leberghe tényleg élt, minden rettenetes betegségei dacára.

Öntudatlan régi babonák, öröklött gyűlöletek mozdultak meg a szegény, félművelt lelkekben. Madame van Leberghe azt vette észre, hogy itt is, ott is, irigy és mohó tekintetek kerülgetik, hogy arcok kérdeznek, szájak mondani akarnak valamit. Valaki – egy bájos kis leányka, szüleinek egyetlen szemefénye – betegen feküdt a házban; naponta látta a kétségbeesett apát,

s ijedten, mint egy bűnös, sompolygott el mellette a lépcsőn. Szinte attól kezdett el rettegni, hogy emberek megállítják az úton és számonkérik tőle kedveseik életét. Suttogásokon vélte őket rajtakapni, úgy érezte, hogy ujjal mutatnak rá, szeretne volna mentegetni magát.

– Hisz nem tudom, én sem tudom! – szeretne volna kiáltani. – Hisz én is rettegek, hisz meddig bírom én is, meddig bírom?

– Szenvedek, szenvedek, jobban, mint ti valamennyien! – szeretne volna kiáltani a vádló arcokba; s kezdte már megérteni, miért kívánta Nivedita herceg a feltétlen titoktartást. Mi lesz, ha mind, – a betegek s a betegek hozzátartozói egyszerre felényujtják majd halvány kezeiket, száz oldalról, és követelni fogják tőle az életet, az élet bús titkát? S mi lesz a gazdagsággal és a szegénységgel, ha szegények és gazdagok élni akarnak, s az élet titka – a pénz? Ijedten gondolt ily lehetőségekre, mint aki önkívületben tüzet vetett a szalmába, s most fél, hogy meggyullad.

Nem, nem: a maga kicsiny önfeláldozásának önzésébe kell fogóznia, a saját betegéért kell élnie és behúnynia szemét minden idegen vágy és szenvedés előtt – gondolta magában. De amikor betegje mellett ült és hallotta annak monomán veszekedését, gyanúsításait és valóban önző aggodalmait, – mert megsejtette félelmének éleslátásával neje gondolatát, s féltékeny lett minden betegre, minden szenvedőre – akkor van Leberghe-né valósággal megútálta magát, egész életüket s önkénytelenül sóvárgott a lelke egy tágabb és gyümölcsösebb áldozat után... A szenvedők millióira gondolt, bájos és fiatal teremtsékre, akiknek ifjan kell pusztulniok.

Egy nyögés, az anyagi gond diszsonáns szava visszahozta a közvetlen valóba. Oh, itt fekszik férje, van Leberghe, a nagy író, és pusztulni fog, miután egész családját pusztulásba vonta, mint a vízcsepp a tölcsér közepén, mely maga legutoljára omlik

le a mélybe, miután a szélek vizei lesiklottak. Mi az ő rendeltetésük? Lesiklani és elpusztulni érte. Madame van Leberghe sírt, és nem tudta volna, férjét siratja-e vagy magát s gyermekeit?

7.

A pusztulás órája közeledett, és madame van Leberghe úgy élt, egy névtelen kábulatban, mint aki süllyedő hajóra van kötve.

Éjjel azonban rettenetes álmok gyötörték. Azt álmodta, hogy férjével vasúton utaznak, száguldanak, s az ajtó előtt állnak, s az ajtó nyitva van. Egy gyenge ujjlökés, és férje kalimpálva bukik le véresen az útra, és ő egyszerre valami rettenetes megkönnyebbülést érez, ó micsoda ijesztő, bűnös megkönnyebbülést! s ekkor úgy volt ebben az álomban, hogy ő csak a világ előtt, s *a világ kedvéért* tartotta fenn eddig férje életét, mert mintha a világ, az ő régi társasága, tudott volna mindent s mit szóltak volna, ha férjét halni hagyja?

Máskor meg mintha betörték volna szobájába, betegeket hoztak volna hordágyakon, mint Lourdesba és követelték volna rajta a titkos gyógyszer. Forradalom volt, csákányok forogtak a levegőben, s a sírokból kikeltek a sárga halottak és követelték eltűnt életüket.

Eliszonyodva önmagától és az élettől riadt e lidércnyomásos álmokból van Leberghe. S az álmokat folytatta az élet; az egész élet lidércnyomás volt már, amelyhez egy halhatatlan beteg nyögései és átkai szolgáltatták az álom taktusát.

A szegény asszony valóságos apátiába esett, megszüntetett minden kísérletet újból pénzhez jutni, egész nap mozdulatlanul ült, majd meg szemrehányást tett magának tétlensége miatt, hallgatta a beteg tehetetlen átkozódását a másik szobából, bemenni hozzá nem mert már, de kimenni sem mert a lakásból, félt az emberi arcoktól.

Van Leberghe-et azonban fokozódó gyengesége az ágyhoz

szögezte. Ott élt a halál árnyékában félelmeinek és átkozódásainak: egész családja félt tőle, mint ő félt egész családjától. Csak a kis Marcelinet tűrte ágya mellett, csak benne bízott, csak az ő általa – s szeme előtt – készített ételleket fogadta el. Marceline, mint egy gyengeszívű Cordélia, végtelenül megsajnálta atyját; de annál kevésbbé sajnálta őt az atyja: s a szegény leány naponta vörösre kisírt szemmel és az izgalomtól lüktető pulzusú halántékkal távozott a beteg szobájából.

Borzasztó volt ez az emberi roncs, amint utolsó erejével kapaszkodott maradék életébe s kért, könyörgött, gyanakodott és megalázta magát a megmentő Mammonért.

– Ölj meg! látod, mindnyájan azt kívánják! ölj meg! – nyögte néha fetrengései közt s komédiázva hitta a halált; de a következő percben megint vadul és kétségbeesetten kiáltott életért.

– Marceline, te jó leány vagy, meg akarnak gyilkolni, el hagynak pusztulni, ne engedd, ments meg, tégy valamit, az apád vagyok – rimánkodott, görcsösen fogdosva a leánya kezét. – Látod, a szegény apád itt könyörög a Halál előszobájában.

Marceline kétségbeesetten töprengett magában. Mit csináljon? Kihez forduljon? Végre egy napon elhatározta magát. Megtudta Nivedita herceg címét – akinek már hónapok óta hírét sem hallották – és végezve az iskolát, egy félórával a tanítás után becsöngetett az ázsiai teozófus nagy, előkelő palotájába, melynek lépcsőházában szent majmok guggoló szobrai s egy széles vigyorgású; meztelen köldökű Buddha-kép néztek rá.

A herceg azonban nem volt otthon: bizonytalan időre Indiába utazott, s címét sem hagyta hátra.

Ezzel elszakadt az utolsó szalmaszál. Marceline borzadva gondolt a hetekre, melyek a katasztrófaig következnek. Van Leberghe ettől a naptól fogva még rettenetesebb lett; majd mindent föladvá zokogott s ordítozott, majd meg avval a képtelen reménnyel biztatta magát, hogy talán csak ámitás mindez

a kétségbeesett járáskelés: nem hiányzik a pénz, csak hogy elrejtették, hogy ne kelljen életéért föláldozni. Éjszaka fölkeltek és kutatott szerte a szobákban; aztán elhagyta ereje, végigesett a padlón. Feleségének feje alól kirántotta a vánkost, gyanakodva, nem őrzi-e az alatt a pénzét? Miután semmit sem talált, lázas és félőrült szavakba fakadt ki a pénz, a gazdagok, a társadalom, az egész világ szörnyű rendje ellen s az egykori konzervatív író egy forradalmár világnézetét ordította, nyögte és zokogta.

Elérkezett a nap, az utolsó terminus, amikor a gyógyszer új megrendelését postára kellett tenni, ha a beteg életét kockáztatni nem akarták. Van Leberghené az egész éjet számításokkal töltötte és reggel szikkadt sírás közt jelentette ki leányának, hogy a gyógyszert meg fogja rendelni. Volt egy értékes családi ékszere, melytől mindeztideig nem akart megválni; kiszámította, hogy ha ezt és néhány maradék bútort eladja, s hozzávesz még egy nagyobb előleget, melyet Clairenek a bankban ígértek, a szükséges összegnek még éppen ki kell kerülnie. Igaz, hogy ezzel napi megélhetésük alól az utolsó alapot rántják el; de madame van Leberghe számított az önmegtagadás korlátlan képességére, melyet önmagában érzett.

Mint mikor azt hiszed, hogy mindenre elkészültél, a legrosszabbra is; s aztán történik valami váratlan, valami még rosszabb, s csak akkor riadsz rá, hogy a legrosszabbnál is van rosszabb, mikor már megtörtént: olyan érzéssel hallgatták a lányok anyjuk számítását. Nem mintha az újabb nélkülözésektől, az áldozatoktól féltek volna: erre edzve voltak: hanem most, hogy már megnyugodtak, hogy mindennek vége lesz, ha a legborzasztóbb módon is, de mindennek vége, vége: most újra érezni, hogy mindaz a rettenet, amit az utolsó hónapokban átéltek, mint egy sisyphusi szenvedés, újra fog kezdődni; az több volt, mint elviselhető. Atyjukra gondoltak, rettenetes gyötrődésére, amely már életnek úgysem nevezhető; s anyjukra, erre

a szentre, aki képes megint végigjárni ezt a gyümölcstelen Kálváriát. S mind a két lánynak ugyanaz jutott az eszébe: egy revolver, melyet van Leberghe éjjeli szekrényének fiókjában tartott s féltékenyen őrzött, hogy családját olykor öngyilkossággal fenyegethesse. Ó mennyi oka volna öngyilkossá lenni! s ha egyszer holtan találnák ágyában, milyen könnyen elhinné mindenki, hogy az lett!

Másnap reggel – vasárnap volt, szép sugaras idő – a beteg, aki hosszú időn át úgyszólván semmit se aludt, megnyugodva kissé, hogy még egyszer megjö az Árkánium, hosszú, kábult álomba merült. Claire rávette anyját, hogy menjen le a napra, egy félórára, a szomszédos parkba. Ott, ráadva kendőjét, hogy meg ne fázzon, leültette egy padra, s aztán valami ürügy alatt hazafutott.

Óvatosan nyitott be a beteg szobájába. Van Leberghe aludt, Marceline ott ült az ágy mellett s ijedten, mint akit megleptek, dugdosott valamit a párna alá. Claire erőszakkal kihúzta azt onnan: a revolver csillant meg a gyöngé kezében.

– Csak mert őt sajnálom... nem tudtam nézni tovább... – zokogta Marceline – de nem merem, Istenem, nem bírom megtenni...!

– Add ide – szólt Claire hidegen és elvette a fegyvert.

Marceline kifutott a másik szobába, letérdelt és befogta a fülét.

27/A. DRÁGA ÉLET.

[Kézirattöredék]

6.

[...] Semmiesetre sem tartották volna magukban: s nemsokára a közelségben már a <házmesterek is> *concierge*-ek is fecsegtek róla hogy van Leberghe-ék birtokában vannak az életmeghosszabbítás csodás titkának.

Van Leberghe-et azonban fokozódó gyengesége az ágyhoz szögezte. Ott élt a halál árnyékában félelmeinek és átkozódásainak; egész családja félt tőle, mint ő félt egész családjától. Csak a kis Marcelinet tűrte <maga> ágya mellett, csak benne bízott, csak az ő általa – s szeme előtt – készített ételeket fogadta el. Marceline, mint egy gyengeszívű Cordélia, végtelenül megsajnálta atyját; de annál kevésbbé sajnálta őt az atyja: s a szegény leány naponta vörösre kisírt szemmel és az izgalomtól lüktető pulzusu halántékkal távozott <atyja> a beteg szobájából.

Főleg a könyörgések, a szemrehányások izgatták föl, a vádak melyeket anyja és Claire ellen kellett hallania.

– Édes kis leánykám – mondta a beteg elérzékenyültebb perceiben – te jó leány vagy, tudom, te nem akarsz engem megmérgezni. Ne hagyd őket, ments meg, tégy értem valamit; látod a szegény apád itt könyörög a halál előszobájában.

Marceline kétségbeesetten töprengett magában. Mit csináljon? Kihez forduljon? Végre egy napon elhatározta magát. Megtudta Nivedita herceg címét (akinek már hónapok óta hírért sem hallották) és <tanítás után> egy félórával a tanítás után ott várakozott az exotikus varázsló süppedékes szőnyegei, elefántcsont asztalkái és csodálatos formájú keveretei között.

Történt azonközben hogy abban a házban és utcában ahol van Lebergheék laktak, valóságos lázadás ütött ki.

Georgette halálán volt – Georgette, a <ház> szép <[:kis:]> Georgette, a ház szemefénye, minden lakónak <barátja> mosolygó barátja, egy valóságos kis eleven napsugár. Egy gazdag polgárnak a kislánya volt ő, aki a földszinten lakott; egy kis kertjük is volt elkerítve, és naponta lehetett látni a kedves Georgetteet, amint virágait öntözte és eltréfálgatott a ki- és bejárákáló lakókkal. Most a kis Georgette halálosbetegen fonnyadt az ágyában, és az orvos azt mondta hogy már csak a csoda segíthet.

Atyja a gazdag és félművelt pékmester, hallott valamit a van Leberghé-ék árkanumáról, és egyszerre csak a fejébe vette hogy ez megmentené a leányát. Felment van Leberghe-ékhez és „az emberi jogok nevében” követelte a csodás gyógyszer titkát. Mme van Leberghe <szívesen megmondta volna azt neki> maga is szerette a beteg leánykát, és – bármennyire furdalta az indusnak tett ígérete, sőt egy kicsit az is, hátha e <csodás> rejtelmes ázsiai orvosok, megsértve titkuk promulgálásán, megszüntetik az élet ez írjának szállítását – mégis hajlandó volt a címetek elárulni. Kítűnt azonban hogy, ha a kis Georgetteet meg akarják menteni, nem várhatnak addig míg a varázsszer Indiából megérkezik.

Georgette atyja ekkor [:ideiglenesen:] magából az orvosságból követelt. Hiába mondta a szegény mme van Lebrghe hogy nekik maguknak sincsen annyi amivel férje életét fenntarthatják, míg pénzhez juthatnak. A pék nem hitte el, s ha elhitte volna is, úgy érezte hogy az ő leányának élete előbbrevaló egy vén és züllött író életénél. Izgatottan rohant le a lépcsőkön, s az ismerősöknek ottlenn hangos kiabálással adta tudtukra megbotránkozását.

A ház vénasszonyai sopánkodtak, lassankint egész csoport gyűlt a lépcsőházban akik izgatottan tárgyalták az izgató helyzetet. Ismeretlenek csatlakoztak. Emberek jöttek, akiknek maguknak is voltak otthon drága betegek, szegény emberek, akik távolról sem tudták volna megfizetni a drága <árkánus> orvosságot, de annál nagyobb volt gyűlöletük a Kiváltságosok ellen, <kik> hogy immár halhatatlanná lesznek, s magát az életet is monopolizálják.

– Nincs joguk maguknak tartani – kiáltották.

Fenyegetések, szitkozódások hangzottak a sötét lépcsőházban. A házmester maga is a lármások közé szegődött. A pék, akinek jól esett a részvét és népszerűség, izzadva és magából kikelve hadonázott. <Öröklött gyűlöl>

Öröklött gyűlöletek és régi babonák szakadtak föl a szegény emberekben a vérlázító titok közelségére. [A hipohondrikusok:] <E>egy második Lourdes-ot sejtettek. Az Élet titka, a Halál rettenete, a Szegénység nyomasztó érzése ült ki szemekben, szavaikban. Mozdulataik egyre fenyegetőbbek lettek. Lassanként, észrevétlenül föltolultak van Leberghe-ék lakása elé.

– Erővel el kell venni tőlük – mondta valaki.

– Tépjük be az ajtót – kiáltotta egy hang.

Mme van Leberghe dobogó szívvel, könnyektől ázva ült az ajtó mögött. Rettenetes helyzetbe jutott: meg kellett tagadnia a szegény kis Georgettenek életét, keményszívűnek, gonosznak érezni magát; és kérdés hogy férjét így is meg tudja-e menteni?

– Jobb volna ha elpusztulna már! – mondotta Claire aki dacosan járt, gyors léptekkel, fel s alá a szobában.

A külső zaj, sőt már kopogások is a bezárt ajtón, egyre bátrabban zengettek. Van Leberghené érezte, tudta már hogy mi ez. S tudta már hogy miért kötötte ki az indus herceg oly szigorúan a titoktartást. Istenem, mire vezethet ez, mire vezethet!

Ha ez a titok napvilágra jő, minden felfordul, nem maradhat meg a társadalom egyensúlya. Az élet és halál gondolataival nem lehet játszani.

Ijedten, összegubbaszkodva hallgatta a döbbenéseket, <mint a> |:ahogy bámulja a reszkető:| gyermek <nézi> a tüzet, melyet gondatlansága okozott.

A szomszéd szoba ajtaja nyílott és a beteg van Leberghe hálóköntösében meredt szemekkel támolgott ki.

– Mi az? Mi történik? – nyögte.

– Feküdjön vissza – kiáltott Claire fölpattanva, – Ugyis maga az oka mindennek!

A külső kiáltásokból és neje töredezett szavaiból <megértette> kivette van Leberghe hogy miről van a szó. Az izgalom teljesen megtörte. A padlóra omlott, úgy könyörgött nejének hogy ne árulja el életét, ne adja őt cserébe idegen életéért; s aztán mikor megértette hogy hiszen nem árulták el, nem adták oda, egyszerre eszébe jutott a kis Georgette és az ő életének

(MTA Ms 10.516/11)

27/B. DRÁGA ÉLET.

[Gépirattöredék]

[...] helytelenségét; érezte hogy a herceg rosszalná. S nem jött ki az ajkán.

– Kedves gyermekem – mondta Nivedita herceg lassan, csöndesen – engem lelkifurdalás gyötör mialatt hallgatom. Magam vagyok az oka mindennek aki balgaságomban bölcsőbb akartam lenni a bölcs természetnél. <Nem gondoltam meg hogy mindannyian gyümölcsök vagyunk s az érett gyümölcsnek le kell hullnia.> Ki fog hadakozni a nappal amely megérlel s a földdel amely magához von? Igen, magam vagyok az oka, és most kötelességem segíteni. És segíteni is fogok – mindenestre segíteni fogok...

<Megállt Marceline előtt, a szemébe nézett; csupa jóság és okosság volt a tekintete, s a szava halk, lágy és nyugtató mint a sima párna.>

– *Az érett gyümölcsnek le kell hullania,*

<Az ismételt szokra <<?>> Marceline elhalványodott, s a torkáig érezte a szíve dobogását. A herceg azonban megfogta a kezét.> |:– mondta nyomatékkal és Marceline-nek torkáig dobbant a szíve. A herceg azonban nyugtatva nézett rá; csupa jóság és okosság volt a tekintete, s lágy és halk a szava mint a sima párna.:|

– Hiszen jobb ez így – mondta – hiszen *csakis így jó*. Ne féljen gyermekem: hiszen rég érzi már, rég *tudja* már hogy csakis így lesz jó. Ugy-e régen tudja?

Marceline szóttalanul bólintott hogy „igen”.

– Látja, minden baj abból <származik> jön – folytatta a herceg – ahogy *azt* önök <elképzelik> itt Európában elképzelik. Valami csuf kaszás szörnyeteggel ijesztgetik egymást: pedig csöndes az és szelid mint az álom. Az ön atyjának szüksége van erre az álomra.

Marceline nagy könnyes szemeket vetett föl a herceg szemire.

– Ó herceg – kiáltott – de |:ha:| nem tud csöndesen meghalni! Ha ön hallaná hogy átkoz, hogy vádol bennünket, minden szava, minden tekintete egy vád! Ha ön tudná mennyit szenvedünk! Hát megtagadjuk tőle a gyógyszerert amiért könyörög, hagyjuk a halálfélelem ez iszonyatos kinjaiban <fetrengeni> vergődni; nézzük a kinjait, pusztulását napról-napra, és hallgassuk a rettenetes vádakát? Hogy fogunk beszélni vele, szembenézni |:ha elvesszük minden reménységét?:| Ó nem, nem kívánhatja ezt<?>!

A herceg mosolygott, nyugtatva, biztatón.

– Nem, dehogya is kívánom, kis Marceline. Örömet fogunk adni és új reménységet. Vegye ezt az utalványt kis Marceline, vigye hozzá, mondja hogy tőlem kapta, a régi baráttól. Ne köszönje: én voltam mindennek az oka, nekem kell mindent rendbehozni. Ugy., és most – mást is adok...

Marceline szive ismét földobogott: érezte, tudta már, mely ajándék lesz az.

17.

<– <<...>> gyermekem – felelte a herceg – nem fogom megtagadni anyja kérését. Utalványozni fogok bankomnál egy összeget melyből a kívánt szert ismét megszerezhetik. Legalább reményben és örömben fog elszenderedni...>

|:A herceg:| <F>fölkelt, és egy elefántcsontból s ébenfából kirakott kis szekrényt vett elő. Simán, olajosan perdült a titkos kulcs, s egy drágamivű kis millye <tünt> fénylett föl a sápadt, pergámenes kézben.

– Ebből – szolt a herceg – ebből egy kanálnyi...

Marceline összerázkodott, és szótlánul vette át a dobozt.

(PIM V. 5303)

28. AZ ANGYAL.

A Föld pusztá volt még és üres, az évek számlálatlanul gurultak tova a nagy mindenségben. Azáziel egy barna földgyüremlés tetején állott. Növények alig látszottak itt közel, csak iszap, mindenütt iszap. Azáziel haja is iszapos volt és a szárnya mintha a sárban hentergett volna. És csakugyan, egy erdön bukácsolt keresztül, mielőtt kijött erre a pusztára; valami ág beleakadt a szárnyába és mikor kirántotta magát, elesett. Visszafejlődött, megcsonkult szárnyaival, járáshoz nem szokott lábaival az óriás angyal még sokkal ügyetlenebb volt a földön, mint az emberek.

Most csunya, piszkos csöppekben csorgott hajáról a homlokára a sár, és szárnyáról fehér ruhájára, ebben az esőben. A homloka a nagy, széles, emelt angyalhomlok volt még, de Istenem, redős és nem ragyogott már. A ruhája is csak névleg volt már fehér: piszkos volt és gyűrött, alul meg is hasadt. Térdig meztelen ázott nagy inas lábszára: gyötört, bütykös ujjakat osztottak el a saru szíjait.

Nézte az eget. Hosszú napok és éjszakák óta zuhogott az egyhangú zápor, szürke tengerré vált, végeláthatatlan a megáradt folyam. Az angyal borzadva gondolt az Isten kifürkészhetetlen szándékára.

Nézte az eget. Ó ha még egyszer fölszállhatna mint hajdan, túl a felhőkön, a tiszta és végtelen ürbe! Ó ha még egyszer pusztá lélekké lehetne és szabadon elömlöhetne a mindenségben! Gyűlölte ezt az ügyetlen, mocskos testet, melyet magára vett, amelytől most már nem szabadulhatott. Mert nem arra teremtette őt az Úr, hogy itt a sárban bukácsoljon.

Eszébe jutott, micsoda kéjjel öltözött egykor ebbe a rossz testbe. Minden mozdulat, az izmoknak ezer apró és ellenőrizhetetlen érzése, minden érintés, a ruha folytonos érintése és surlódása a bőrön, a föld nyomása a talpak alatt, a fény súlya

a szemén, levegő ha legyintette arcát, a lélekzés titkos boldogsága: mind új gyönyör volt neki, új kaland, felfedezés. Ide-oda jártatta a kezét, csakhogy érezze a levegő verését pórusain, a nyelvével kutatót a szájában és minden fogát külön tapogatta, mulatott rajta, hogy fény elé tartva ujját, duplán látja. Mindene friss lévén, olyan volt mint a gyermek; és épúgy élvezte ezt a testi létet. Mennyire megváltozott azóta! Mindez az apró érzés ma únt és terhes neki, mint megannyi bilincs.

Ilyen gondolatok közt állt ott a testben szenvedő Azáziel angyal. És mintha már örökkévalóság óta állt volna egy helyben: így érzett most rövid perceket, ő, aki egyszerre teremtett az örök Idővel, s évezredekön könnyen szállt át hajdan élete. Mi volt akkor egy ezred? Érezte most már: a test kínja a várakozás kínja, melytől végtelenbe nyúlik az idő, mint egy kígyó; mindig cél, mindig akarat, minden perc csak ideiglenes, minden perc a következőre vár; sehol egy nyugodt, *igazi* pillanat, ahol a lélek megvethetné magát, hogy szabadon szökhesen föl otthonos magasságaiba...

– Szeláh! Szeláh! Arfaksád!

Az angyal tölcserért csinált kezéből és a révészeket hívta. Hangjai mint ázott madarak, az esőtől vakon csapódtak az iszapbuckákba. Már a hangja sem volt a régi angyalhang!

S hogy zuhogott az eső! Egyformán, lassan, végesejthetetlen. Azáziel átnedvesedni érezte ruháját, nehezedni szárnyait a víztől. Határtalan keserűség és harag futotta el, hogy várnia kell! Meleg vérhullám csapott az arcába. Dobbantott; tompán dobbant nagy lába a megpuhult földön.

– Arfaksád!... Szeláh!... Átkozottak!...

Mély csönd volt, csak a zápor ezerhúrú hárfája zengett a végtelen térben, és messziről valami ismeretlen, óriás állat síró bömbölése hallott. Az angyal leindult a sáros folyóhoz, azon az úton, amelyen járt bús meleg estéken az *ember leányával*; s később már egyedül, szabadságot keresve a magányban (de

akkor is jaj, egy rezgő szúnyogoszlop tapadt rá, ment vele, ezer mérges csípéssel bosszantotta testét, zavarta gondolatjait... akkor szúnyogok, most az esőcseppek...). Ment, ment, le a partra, a fiaira gondolt, akikhez igyekezett.

És egyszerre a hajlásnál elérte az egész panoráma. Hol vannak már itten a révések?! A kalibának híre sem volt sehol, a szürke tenger beborította az egész láthatárt; Arfaksád és Szeláh sohasem fognak már eleibe jönni mint mogorva szörte-len kutyák, alázatosan, az ügyetlen lapáttal... Áradás! áradás! Azázielnek elfacsarodott a szíve, mert angyali szíve volt még, megesett minden emberi szerencsétlenségen. Állva maradt a partnál és szóltanul nézte a rengő és pattanó sűrű köröket, amiket a zápor csinált a végtelen folyón. Ó jaj! mi lehet a szándéka az Égnek?

Különös formájú nagy sötét madarak szállottak alacsonyan a víz fölött. Elmosódtak az eső rácsa közt. Messzebb egy óriás, krokodilszerű lény kapaszkodott föl az iszapban. Elhagyott vidék volt ez már egészen! Azáziel a fiaira gondolt. Szinte látta már a mérhetetlen repülő sárkányokat, a lusta nagy ormánysokat, ormótlan agyart, lötyögő bőrt: akik majd meg fognak itten telepedni; akikkel az ő fiainak kell majd megküzdeni. Büszkén képzelte el a harcban fiait, az óriásokat...

A zápor csak pettyezte a vizeket, vigasztalan nyúlt a nagy szürke tenger, de Azázielnek nem volt kedve visszamenni. Az asszonyára gondolt, az *ember leányára*... kicsinyes szemrehányásaira, szeszélyeire, amikkel várja otthon, a nagy szürkeségben. Visszamenjen? Ó, micsoda silány ez az élet! Szépek az ember leányai, szemek szelídek, mint egy planéta alkonya, ajkukon az élet vöröse hívogat.

De a lelkük törpe és önző. Nem a lélek nagy bennük, csak az élet... egy rész az Isten életéből, amelyet Évába lehelt a hatodik napon... egy szikra az örök, meleg, tenyésző életből... Ez az élet csábította az angyalokat, mikor *az Isten fiai látták az*

emberek leányait, hogy szépek volnának és vettek maguknak feleségeket mindazok közül, kiket kedvelnek vala... Ez az élet csábította őt is – mivelhogy az angyaloknak nincsen életük, mert ők tiszta lelkek; és megkívánták a meleg, testi életet. És vettek maguknak testet és feleségeket...

Azáziel elfeledte útját, a záport, az eltűnt révészeket... Abolibah szépségére gondolt, amint várta őt, mennyei szeretőjét, ragyogva és sejtelmes vágyakban lihegve a part magas fokán. Önmagára gondolt, arra az időre, amikor először erre a földre szállt, tele szerelemmel és szeretettel az emberek fiai és leányai iránt, kész bebörtönözni magát értük e kicsi csillagon, kész elszenvedni a keserű halált, ajándékokat hozva és áldozatot az egész világnak, angyalésszel még, angyalérzelemmel! Dédelgető reményt hozott e különös fajba, mely földből és Istentől született. Ő, ha a mély és meleg élettel, mely az embernek adatott, angyali Erő és Okosság szövetkezik – mi nem lehet még az Ember fiából!

És most visszaemlékezett Abolibahra, aki útjába állott terveinek – nem gonoszszágból, csak kislelkűségből. Aki visszatartotta könyörülő kezét, melyet az emberek felé nyújtott, aki lenyírta okosságának szárnyait... Mert minden perc, melyben szelleme tovaszállt, hűtlenség volt a Test és Asszony iránt; minden adomány, amit másnak adott, őt rövidítette meg, őt és gyermekeit. És – szép volt Abolibah, olyan szép, hogy mikor elébe állt, semmit sem látott tőle a világból. Még most is szép volt, mert annak az ősidőnek asszonyain nehezen tudott győzni az Idő. Mégis hervadt lassan, mint a rózsa.

Ennek a hervadásnak illata betöltötte a házat, betöltötte Azáziel szívét. Az elpazarolt esztendőök gúnyosan búcsúztak sorban az angyaltól, aki emberré lett. Mennyi mindent remélt csinálni angyalerővel, egy emberéletben! S mit tett? Asszonyi perpatvarokat simított el otthon jósága szavaival, juhait számolta esténként és ellenőrizte juhászait és számadóit, határait

védte a szomszédok ellen, fölvigyázott nappal a mezei munkára, vagy szilaj fiait dorgálá. Ezzel telt el az egész élete: mindig cél, mindig eszköz; és mindig a holnapra maradt az, amiért mindez érdemes volt...

És a fiai – a szilaj fiúk – nagyra nőttek...

Nákhor és Hárán... Már tudta Azáziel, hogy ők azok, ők az a nagy Holnap, akikre minden maradt, akiktől mindent várni lehet. Már tudta, hogy maga csak eszköz volt, egész élete, embersége eszköz; az angyal embersége, emberi szerelme, hogy mennyei erőt adjon ennek a földi fajtának: – amiből kisudárzott ez a két óriásfiú. Mert nem közönséges emberi gyermekek ezek; hanem mennyei erő lázong és tüzeskedik bennük... És ők viszik az angyal ajándékát az ember fiainak...

...Azáziel egy úszó fatörzsre ülve hajózott át a megdagadt folyón... a túlsó partra, ahol a fiai laktak. Csurom víz volt már, de nem törődött semmivel; köntösének elszakadt szárnya a habokban evezett utána. Áradás! áradás! Mögötte is elködlött már a part: mindenfelé csak víz meg eső látszott; az esőszálak, mint ezer tűszúrás, lyukgatták, hasogatták a zengő vizeket. Úszott, úszott az angyal, mint egy különös folt a sárga vízben és szürke esőben. Mily gyalorl ez a szűk, beborult planéta!... Ah, Hárán és Nákhor!...

És aztán, a túlsó szélen, bokáig nyomódott lába az iszapba. És aztán az erdő, a rettenetes fák sötétje borult egyszerre föléje. Micsoda sötétség! Itt a zápor mintha elállt volna, csak valami titokzatos zúgás, zengés, csapkodás üzent felülről, hogy szakad még és veri az áthatolhatatlan lombozatot baljósloán, kérlelhetetlenül. Mintha egy kábulatoros vízesés alatt menne el szárazon valaki... És közben titkos surranások, riadt bőgések messze. Az angyal tapogatva követte valamely óriás állatnak kizúzott csapását.

– Ah, Nákhor és Hárán!... Ti most nyugodtan ültök erdei házatokban, az esőtől kopogó cédrusdeszkák alatt; pihen erő-

tők és nő a záporban, mint a buja vetés... A házatok bizonyosan kész már, szép cédrusdeszkákból; két nagy szarva van, napkelet és napnyugat felé és két nagy udvara; az egyik szarvában lakik Nákhor, asszonyával és harminc rabnőjével, a másik szarvában lakik Hárán, asszonyával és az udvarban vannak a tevék s öszvérek. Köröskörül nagy, tuskés kerítést csinált Hárán, hegyes lécekből, a vadállatok ellen, míg Nákhor a vastag fatörzseket vágta és faragta óriás kezével. Mert óriások ők és elméjük több mint emberi: kieszelik ők a hasznos dolgokat és megismertetik az ember fiaival...

Igy tündött Azáziel angyal az erdőben és lelke megnyugodott. Eszébe jutottak a szegény révészek, akiknek házat elsőpörte a haragos folyó s gondolata merésszé melegegett. Mért ne tudnának az ő óriás fiai nagy gátakat építeni a folyó partjára és visszatartani angyali erejükkel pusztító útjában? Legyőzni a folyót s megmenteni az embert s ami az emberé?

Az angyal gyorsabban ment s nemsokára világosodni kezdett előtte az erdő. Ott van a tisztás, a fiai háza... De ekkor csodálatos sisterség vegyült bele az eső kábító csapkodásába: mintha millió kígyó sziszegne az irtásban, vagy ezer óriás színá a fogait. Egyre közelebb szólt s már olyan volt, mint egy nagy boszorkánykonyha: fővő üstökkel, tűzre csöppenő, eleven zsírokkal. Az angyal széthajtotta egy utolsó bokornak ágait...

S egyszerre meglátta a sisterség okát. Micsoda látvány volt! Égett, párolgó gerendák sisterségtek az esőben.

Finom köd alatt, melyet az eső csinált, romban és üszökben hevert a gyönyörű cédrusház kétharmada. A deszkák és oszlopok egymás hegyin-hátán, feketén, hamuban: itt-ott egy kis parázs is nyitogatta szemét, amit a hetes eső nem tudott eloltani. És ködlött, és sistersgett az egész. Hol itt, hol ott lett a sziszegő zaj percre élesebbé – mintha egymásnak adnák át a szót a forró, meggyötört fatörzsek – majd meghalkult, pőfögött, bugyborgott; közbezengett egy-egy nagy pattanás, ha-

sadás. A tűz és víz iszonyú harca volt ez a szegény cédrusok holtteste fölött.

Az angyal közelebb ment.

Nákhor épségben maradt házrészén dúlás nyomai látszóttak. A kerítés kitört, a házhomlok vastag gerendáin fejszecsapások fehér helye maradt. Azáziélnek elszorult a szíve. Micsoda iszonyatos ellenség lehetett, aki az ő óriás fiait meg merte támadni?

Nákhor azonban vidáman állt a tárt ajtó mögött. Egy erős vesszőt tartott a kezében, melyhez állatbélből készült ruganyos húrokat kötözgetett.

– Mi történt? S hol vagyon Hárán, a te atyádfia? – kérdezte Azáziel.

– Ah, atyám, örvendj fiad diadalának – felelt Nákhor szemét fölvetve. – Hárán messze befutott az erdőbe; házát felégettem s szolgálait leöltem. Hetekig kovácsoltam a tervet ellene, mert sok emberrel kellett megküzdenem; s a tűznek engedtem ennen házamat, hogy égni lássam az övét. Ő is készült ám én ellenem; de nem tudott meggyőzni. Most én ölelem az ő aszonyát, ki az enyémet akarta elvenni; fut ő most, s íme én íjat gyártottam angyali eszemmel, hogy őt üldözhessem.

És aggódva nézett az ég felé.

– Ez az eső megpötyögősíti az íjamnak húrját. Mondd meg énnékem atyám, hogyha tudod, mi lehet a szándéka az Égnek?

Azáziel nem felelt. Szemei a párolgó romokra tapadtak, melyeknek tetején egy csomó emberi hullát fedezett fel. Az eső vize folyt szét a hullákon és nagy, csúnya, kutyaféle állatok ólálkodtak körülöttük. A házból hallatszott, amint Nákhor szolgálai nehéz kőbaltákat köszörültek és az ajtóban állott az óriás, az Angyálnak Fia, s angyaleszével s óriás kezével íját mesterkélte.

– Ah, atyám! – kiáltott. – Tetőled kaptam ezt az ügyességet. Olyan fegyverem lesz, amilyen még nem volt halandónak!

Ezalatt a menekült Hárán is készült az erdőben. Az eső pedig zuhogott, lassan, egyformán, végtelen; patakokban csorgott ki a sispergő gerendák közül, tavakat csinált a tisztáson, leverte a fáknak lombozatát. Azáziel az égre tekintett; ó ha még egyszer felszállhatna, mint hajdan, szabad és tiszta lélekké lehetne! Az égre tekintett, az esőző égre.

És most már értette, mi az Úr szándéka.

29. A DEZENTOR[.]

A bosnyák háborúból való-e ez a csonka történet és a pécsi hegyek között történt meg – ahogyan emlékszem? – Apám mesélte – vagy másvalaki mesélte abból az időből – vagy egy egészen más időből mesélte valaki – egy más országból – ki tudja?

Gyerekek voltunk, mentünk haza, a vakációra. Akkor még nem volt vasut. Délfelé a hegyek közé értünk, mindig magasabbra. Azokon a hegyeken túl volt a szülőházánk.

A levegő mindig sűrűbb lett, de a köd már elmúlt; alattunk is, fölöttünk is tisztán lehetett látni a sötétzöldben sárgán kigyózó utunkat. A kocsi lassan ment; a kocsis leszállt és mellettük lépkedve biztatta döcögős lovait. Mi is leszálltunk, gyerekek, virágot keresni, s ide-oda tévelyegtünk a felnőttek körül, mint a kis kutyák, hol elül, hol hátul.

De nem sokáig akadt már virág is. Akkor a lehullott makkokat szedtük föl, zöld tölgylevelet, piros csipkebogyót és fanyar kék kökényt. Somot is találtunk, s a szánk belevászott, amint abbahagyni nem tudva rágdostuk a piros hust a kemény csontmagról kis egérfogunkkal. Közben kitámaszkodtunk az utak korlátján, és szédelegve néztünk le a szép színes völgyekbe, bujócskát játszva egy messze, fehér kis faluval. Hopp! a faluska eltűnt, majd újra kivillant, amint fölfelé kanyarodott az út s megint kihajoltunk. Apa ránkkialtott:

– Majd levisz az ördög.

De szinte öröm lett volna gurulni a szép zöld meredeken, fenyőtől fenyőig. Itt már fenyvek voltak, megtöltve az eget átható illattal, görgő tobozokat rugdostak kicsi lábaink, egy-egy tűlevelet fogunk közé fogtunk, hogy a fenyőzamat még erősebben fűszerezze a pompás hangulatot. Milyen tiszta volt és milyen kemény a levegő!

– Harapni lehet! – mondotta apa is, és mi mint a halak, tá-

tott szájjal usztunk neki a friss szélnek, és tátozva, nagyokat nevetve, harapdáltuk...

– Papa, ez az ózon? – kérdeztem én, de meg sem vártam a feleletet, mert Lili, aki előreszaladt a kanyarodóig, intett, és erre én is előreszaladtam, megnézni, mi van ott?

Egy ember ment messze előttünk az uton, gyalog és egyedül. Nagyon különös ember volt, egészen lerongyolódott ócska katonaköponyeg volt rajta és a nadrágja oly rövid volt, hogy közte és a cipő közt egy pamat fehér harisnya látszott ki. Kicsit sántítva járt, mintha kövek volnának a bakancsában. Némikép félve, de mégis érdeklődéssel vizsgáltuk messziről, aztán visszaoldalogtunk megint a cammogó lovakig, amelyeket Piros, a kocsis, csak az illendőség kedvéért nógatott meg olykor az ostorral:

– Gyüé!

S közbe tömködté bütykös hüvelykével a pipáját. Mire a kocsi így a hajlásig ért, a mi különös emberünk már nem volt látható, és mi megint nekieredtünk Lilivel, hogy a következő görbületet elérjük. Nagyokat kacagtunk ezen a különös vadászaton, amelynek egyetlen célja volt, egy pillantást vetni arra a furcsa, rongyos, vad alakra...

Meglepetés várt ránk. A csavargó most jóval közelebb volt és cipő nélkül, csak egy harisnyásan; valami husángot vághattott magának az uton, arra akasztotta leffentyüs cipőjét s a kabátját, meg a kalapját is; azt aztán a vállára fektette, és úgy ment, mint aki sátorfáját viszi. Ez nagyon tetszett nekünk, lelkenedezve szaladtunk vissza a kocsihoz.

– János bácsi, vágjon nekünk egy botot! – kiáltottuk a Piroshnak. Az öreg fölnezt a fára, de ahelyett hogy a bicskáját elővette volna, egyszerre csak odabökött a pipával:

– Nézze csak kisasszony, mi van ott!

– Jé, egy mokus! – kiáltott Lili; de a mokus már elugrott, és egy távolabbi ágra ült, összefogva elülső lábait, kecsesen, mint

ügyes kis kezeket. Talán örökké lestük volna ezt a mókust, ha apa meg nem fenyeget, hogy időt veszünk és föl kell majd ülni megint a kocsira, ahol mindig elzsibbad az ember lába... Délre ott kell lennünk az etetőhelyen, Nádason... ahol az a szép püspökkert van.

Nosza hát, megindultunk újra, a kocsi mellett; egészen elfeledtük már a furcsa embert. Trombitáltunk az öklünkön, mint kis fullajtárok; minden ragyogott még nekünk.

– Én, ha nagy leszek – kiáltottam akkor –, kijövök ide az erdőbe, és itt élek, és arra megyek, amerre akarok. Vadászni fogom a jóhusu vadakat, és a patakból pisztrángokat fogok. Lesz puskám meg egy nagy vadásztarisznyám, meg olyan hosszú kihuzható horgom, amilyen az Ákos bácsinak volt. És ha kedvem lesz, fölmegyek a hegy tetejére, szétnézni, hogy emberlakta vidéken járok-e? Máskor meg leszaladok a völgyi utakra, vagy pedig barlangokat találok, és beléjük kiabálok a visszhangért. Hó, hahó! bumm, bumm! Milyen jó a felnőtteknek, hogy ők oda mehetnek, ahova akarnak!

Amint ezeket kimondtam, egyszerre megint előtűnt a hajlásnál a furcsa ember. Egyre lassabban, egyre fáradtabban mehetett, mert ekkor már egész közel volt. Most láttam csak, hogy még milyen fiatal. De csak a formája fiatal; a mozgása öreg és szinte már ereje fogytán van. A nagy kezével folyton a zsebébe nyúlt; a zsebe puposan tele volt kökénnyel, úgy tetszett, hogy mohón eszi és csunyan, marokkal, a fanyar gyümölcsöt. Egyszerre hátrafordult, elvászott szájjal és égő szemekkel; alighanem meghallotta a kocsizörgést. Soha még nem láttam ilyen arcot; otrombán kiütötte a lágy, fiatal szőr, nagy ádámcsutkája fölcuklott ingtelen nyakából és a tekintete olyan volt, mint egy állaté. Egy pillanatra ez a tekintet rajtam pihent meg – nem felejttem el ezt a pillanatot – ezt a delejes összekapcsolódást a gyönyörű tiszta levegőben azokkal a nyugtalan, éhes, alamuszi, könyörgő szemekkel... Csak egy pillanatig tartott az egész, mert

akkor egyszerre – hogyan mondjam ezt el? – mintha földrengés futott volna át ezen az egész arcon és alakon; mintha vilányos szikra érte volna, mintha magához tért volna egyszerre valami veszedelmes elmélázásból – földöntuli, hirtelen rémület öntötte el, változtatta el minden vonását, ragadt át reám is, mert éreztem, hogy itt most nagyon *komoly dologról van szó*. Valami állati megijedés volt ez, valami testi, valami iszonyu... Lili sikoltott, és nekem egy pillanatig nem tudom hova vesztetett az eszem; mert a következő pillanatban sehol sem láttam a csavargót – mintha a föld nyelte volna el. A délelőtt nyugodtan ragyogott a pompás, kemény hegyi dűlőn; messzebb két alak ült az útszélen, egy üveges tót meg egy esernyőcsináló, a lovak álmosan ügettek mögöttünk, a fenyvesben zugott az örök szél.

– János bácsi! Láta azt az embert? Ki lehetett az? – kérdeztem izgatottan, míg Lili hátrafordult mamáékhoz, akik lassan sétáltak a kocsi után.

– Valami dezentor – felelt az öreg Piros a bajusza alól.

– Hova lett egyszerre?

– Biztosan elfutott.

– Mért futott el?

– Mert félt, hogy megfogják.

– *Mi* fogjuk meg?

Nem értem föl ésszel, mért ijedt meg olyan rettenetesen mitőlünk az a *dezentor* – éreztem, mondom, hogy ez más, mint mikor egy gyerek fél – hogy ez valami nagyon komoly dolog. A mesékben olvastam ilyesmit – istenem, hát lehet a valóságban is így félni? Az őz félne így, ha tudná, hogy vadásszák. A szívem elszorult, annyira megsajnáltam azt a szegény embert. És mért fél *mitőlünk*? Bántunk mi valakit? Talán rossz ember? De nem lehet rossz ember, mert akkor mi félnénk őtőle és nem ő mitőlünk.

Igy tűnődtem, de nem sokáig, mert az öreg Piros szóba állt

az esernyőcsinálóval, és rajtuk veszett a figyelmem. Mulatságos ember volt az az esernyőcsináló; lotyogó ruhájában, mely valamikor fekete lehetett, olyan volt maga is, mint egy vén esernyő.

– Aztán mennyit keres egy héten, mondja csak? – kérdezte Piros.

– Van ugy, hogy két forint is akad – felelte az esernyős büszkén; mire apáék nevettek, nem tudtam, hogy miért.

– És megél abbul ebben a mai drágaságban? – kérdezte a mama.

– Hogyne, nagy pénz az, két forint, az nagy pénz – pöfögött, és már kezdte összeszedni a cókmojkját. – No, isten áldja, megyek a faluba, megnézem, hogy lesz-e ott valami. Ha lesz, jó, ha nem lesz, ugy is jó... Jön-e, koma?

A tót is fölráncigálta hátára az üvegkalitkát és utána zörögött. Hamar elhagytuk őket a kocsival; de még soká hallottuk mögöttünk, amint az esernyős folyton ismételte a szólását:

– Ha lesz, jó... ha nem lesz, ugy is jó...

Mi megint fölültünk a hintóra, Piros közübük csördített a lovaknak, én a bakon ültem, mindannyian jó éhesek voltunk, közeledtünk Nádasd felé, az ebédhez! Pompás szelet csapott ez a hintó, nagyszerű volt ilyen közelből nézni a lovak délceg domborodású farát és rengő oldalát, amint váltakozva hintált az ügető lépés ütemére. Derék lovak ezek! Ugy vonulunk be Nádasdra, mint a kis királyok! De már sokallani is kezdtem az utat, éhségem egyre nagyobb lett, kifogytam a versekből, amiket magamban a trappra dudoltam, eltűnődtem... Gyereknek mindig lassan tell az idő. Egyszerre hátrafordultam és megkérdeztem az apámat:

– Apa, mi az a dezentor?

– Katonaszökevény – felelte az apám komolyan. A lovak trappoltak, az ustor suhogott, vágott az éles hegyi levegő.
– Aki nem akar katona lenni – ismételte.

– Nem akar katona lenni? Hogy lehet az? – mondtam. – Én katona leszek! A katona lovon jár, arany tarsolya van, és a kardjával szerteszét csapkod a levegőben. Én ha nagy leszek, nem akarok többet a szobában maradni. A katona szerteszét jár a hegyen és trombitál, és azt kiabálja, hogy: *Szabadság! Szabadság!* Én katona leszek, és akkor nekem minden szabad lesz és mindig oda megyek, ahova akarok.

– No hiszen, majd ha katona léssz, még csak akkor nem mégy igazán oda, ahova te akarsz – dörmögte az apám.

De hopp! már be is értünk Nádasdra! Nagy, sárga, német kutyák fogták körül a kocsinkat, majd szétszedték a kerekeket, míg a Piros közibük nem csapott az ostorral. Nagyokat zökkentünk a hegehupás utcán. A gyerekek kíváncsian néztek a gyalogjárókról. Iszonyu porfelhő kísérte utunkat. Végre bekanyarodtunk a kocsmaudvarba. Széna és kocsikenőcs illata fogadott a tág félszer alatt. A kövér kocsmárosné rögtön előtünk volt, rendeleteket adott, apa nyugodtan és méltóságteljesen kérdezősködött. Csirkéket vágtak le, szaladtak salátáért, jó bort hoztak a pincékből. Mi behúzódtunk a hűvös ivóba. Jó nyári félhomály volt benn, és dühös dongózsongás zenélt a zsalkunál. A nagy szála majdsaknem üres volt. Csak az asztalnál ültek fekete nadrágos öregek és svábul beszéltek. Én néztem a képeket. Volt ott egy furcsa kép, kis papírlécekből; balrul nézve Petőfit ábrázolta, jobbról Kossuthot, elülről Deákot. Volt olajfestmény is, egy nő, olyan mint a francia kártyákon a pikkdáma; s egy másik, Diána-kosztümben, akinek mezítelen combját sokáig elnéztem, magam sem tudtam, miért. A legyek kis pöttyökkel piszkolták tele ezt a combot.

De ebédelni külön kaptunk a vendégszobában, rántott csirkét, rétest. Ebéd után a Piros is bejött, kapott egy üveg bort, s jelentette, hogy a lovak jól el vannak látva, s most pihennek. Mi fölkerekedtünk, hogy indulásig megnézzük a püspökkerttet.

– A méltóságos püspök ur most éppen itt van; vendégei

vannak – szólt a kocsmárosné. – De azért a kertet meg lehet nézni: most épp az ebéd van.

Csakugyan, a cifraruhás portás egy kis borraivalóért könnyen áteresztett a két nagy kőoszlop között, ahol a kertnek a bejárása volt. Gyönyörű kert volt ez! Régi márványterrászkok kapaszkodtak fölfelé a hegynek és a végén egy valóságos tó volt. Minden hajlásnál különös meglepetések lestek itt az emberre: egy törött, vigyorgó szobor, ripacsos kőből, furcsa furulyával; vagy egy meztelen tündér, vagy szögletesre nyírt fák, egész falak és folyosók lombokból. Az utakon ropogott a nagyszerű kavics. A legsodálatosabb kavicsok voltak itt, kékek, pirosak, átlátszók. S amint a legfelső terrászra felértünk, láttuk lent, messze, a rezidenciát, a kapu előtt a vendégek fényes négyesfogatait, gyönyörű zsinóros huszárokkal, és Lili egyszer csak fölkiáltott:

– Nini, kukták!

És csakugyan, kötényes gyerekkukták, talpig fehérén, furcsa, fehér, helyeske süvegben szaladgáltak át a ház előtt; de némelyik lassan ment és nagy tálakat cipelt, mert éppen az ebéd folyt. (Milyen nagyszerű dolga lehet egy ilyen kuktának!) Aztán tovább mentünk. Itt már egyre vadabbá lett a kert, sűrűn fonódtak a bokrok, néha úgy kellett félrehajtani az utból egy nehéz ágat. Lili hátramaradt a guvernántjával, én előreszaladtam, mindenfelé kémleltem, letértem az utról.

De egyszerre mintha földbe gyökerezett volna a lábam. Egy ember hevert előttem a sűrű bokrok alatt, éppen a végső fal alatt. Aludt. A szája nyitva volt, és irtózatosságnak, állati volt a szőrös arc, amint így tátogatott. Rögtön megismertem a reggeli dezentort. Ugy feküdt ott bután, mint egy darab fa; talán a falon esett be, mert körülötte meg volt a föld zuzódva. Aludt-e igazán? A szeme félig nyitva volt és csunya dongók dongtak körülötte. Az arca közepén egy nagy darab sár volt, amit előbb sebnak néztem. A haja is sáros volt; talán a patakban fetrengett.

A cipői mellette heverték; mindkét cipője talpán egy-egy nagy réteges lyuk volt, és a kapcája fekete a portól. A nadrágja ki volt gombolva, igen illetlenül. Az arca irtózatosságot fejezett ki, és a tátott száj olyan volt a közepén, mint egy rémes fekete lyuk.

A nap azonban nyájasan rásütött a dezentorra, amint félrehajtottam a lombokat. Kiáltani akartam, hogy hívjam az embereket... De egyszer csak fölnyitotta a szemét. És szembenéztünk ketten: én és a dezentor.

30. MYTHOLOGIA.

1.

Herakles súlyos, de óvatos léptekkel haladt fölfelé az Erymanthos sűrűjében. Puha, nyers bőrcsizmái alig adtak hangot a szikladó talajon; tegezét gallyal tömkölte szorosra a vállán, hogy a nyilak ne zörögessenek. Szeme mindenfelé kémlelt, füle a legkisebb neszre hegyeződött, amint egy-egy állat surrant el jobbra vagy balra. Hatalmas marka görcsösen fogta nehéz ívét. Szorosán követte az iszonyú Kannak csapását. Maga is valami rettenetes vadhoz hasonlított, egy erős és ügyes erdei állathoz, aki megfeszített léptekkel s éhes akarattal megy a zsákmány után.

Jól tudta hol jár: hogy az Erymanthos a legveszedelmesebb vadak tanyája és hogy az üldözött Kanon kívül még ezer meg ezer állati rémmel találkozhatik itt. De rendíthetetlenül bízott erejében és sok diadalának emléke fenntartotta. Nem volt a földön több olyan hős, mint ő! Akarata megedzett, szíve megkeményedett a sok küzdelemben: már meg se tudott volna tán élni enélkül. Szívből megvetette az Eurystheusokat, akik uralkodtak fölötte és munkákat adtak neki: maguk pedig még egy kisebbfajta vaddal sem mertek volna szembeszállni. Szűk épületekbe, nagy kerítések mögé kell rejtőzködniök, fegyveres szolgákat tartani, ha nem akarnak elpusztulni.

Mert idekünn az élet csupa küzdelem és csak az élhet meg, akinek ereje van. Mindenféle ellenségek leselkednek és minden ellensége mindennek. Éles szem kell, észrevenni az ellenséget, gyors láb megelőzni, erős és ügyes kéz, leteríteni. Karmok, fogak, óriás állkapcsok, mérges kígyók fulánkjai, rejtőzhetnek minden bokrak mögött. És az élet maga erő és művészet.

Herakles büszke fölényrel érezte erejét, amilyen még nem adatott halandónak. Szinte maga sem gondolta halandónak magát: az bizonyos, hogy nem az Amphitryo fia. Amphitryo maga

is, mondhatni tisztelettel bánt övele mindig és egyáltalán nem uralkodott rajta avval a hatalommal, amivel az Apák uralkodnak. Mert már gyermekkorában megmutatta ereje tüneményét és Amphitryo hajlandó volt hinni, hogy valami isten látogatta meg az ő asszonyát. Herakles maga is hitte ezt. Egy lopott, isteni násznak, egy halhatatlan kéjekkel teli éjszakának gyümölcse lehet ő.

Herakles föl kacagott. Arra a gondolatra kacagott föl, hogy micsoda születési ajándékot kaphatott ő az istenektől – igen, ezt a nagy erőt; de ki tudja, mit nem még! győzhetetlenséget, halhatatlanságot – titkos ajándékot, amiről neki még magának sincsen tudomása. Kárörvendve gondolt erre a biztosított Előnyre, amit testében érezett – és az állatokra, és az emberekre, akik mit sem sejtve megmérkőznek vele: akiket ő még le fog teríteni! Kárörvendve gondolt a Vadkanra. Szinte kéjelgett a feladat nehézségében, – kacagott, nevetett, nevette az ellenség erejét! Vele nevetett az erdő. Láthatatlan madaraktól ujjongott, bogaraktól zengett, derűs-zöld színekben csillogott... Ő, jól ismerte ezt a derűt Herakles, jól tudta, mit takar. Éles szeme meglátta a rejtező madarakat, észrevette a bokrok alatt a surranó zajok okozóit, bár zöldes, foltos színük egészen beolvadt a lombokéba. Füle meg tudta különböztetni az elvegyült zengésekben és vijjogásokban az üldöző és üldözött hangját, a rajtaért jajkiáltását, a diadalmas vagy fájdalomvonító jelenségeket. Minden idegével érezte, hogy a borzasztó örök küzdelem, a kegyetlen mélysárlás, egy pillanatra sem szűnik körülötte. Tudta és kacagott! Mert mindez a sötét és küzködő élet derű és gyönyörűség annak, aki ereje tudatában és félelem nélkül nézheti.

De senki sem engedheti át magát gondtalan a gyönyörűségnek. Résen kell lenni minden pillanatban. Ki olyan erős, hogy titkos hatalmak törbe ne csalhatnák? Herakles is sokszor érezte ezt. Valami féltékeny istennő haragja üldözte tán, azért a titkos éjszakáért, mely életét adta? Vagy maguk az istenek voltak irí-

gyek erejére? Fukarok és féltékenyek az erősre és kiválóra; és ha másképp nem ejthetik törbe, a saját keblében ébresztenek rettenetes szenvedélyeket, hogy olyant tétessenek vele, amit később megbán.

Ez a legborzasztóbb és Heraklesben még mindig megmelegedett a vér, még mindig hemperegni szeretett volna a földön és tépni és ütni magamagát, amint arra gondolt, mikor egy iszonyú dührohamában agyonütötte a feleségét és a kis fiát. Bizonynal egy ellenséges isten szállt beléje akkor. Nem tudott semmit, nem látott semmit, elöntötte a vér, a sűrű vér és csak dühének a kékét érezte, a verés kékét a puha asszonyi és gyermeki húson, belemarkolni! tépni! és nem gondolt arra, hogy rettenetes kezének egyetlen csapása halálos lehet a gyengékre!

És aztán a kijózanodás iszonyai, amint a két holttestet látta maga előtt! Lefeküdt melljük a porba, sírt és átkozódott, élesztgette őket, csókolta, tapogatta és rettenetes szavakban szidta magát és az isteneket. Aztán kirohant a hegyre, az erdők közé és egy egész hétig dühöngött ott. Gyökerestül tépte ki a fákat, egymással verte agyon az állatokat, fölragadva őket a magas levegőbe és messzehajigálva mindent, ami a kezébe akadt. Még egy embert is agyonütött, aki közel talált menni hozzá és békíteni próbálta. Még élesen a szemében volt, amint a véres agyveleje kiloccsant... soha olyan örömet nem érzett azon, hogy megölt valakit, mint akkor.

Lassan lecsillapodott és az ellenkező végletbe esett. Bután, komolyan, levert bikafejjel ment a jóshely felé, nagy bunkóját szorongatta a kezében és senkivel sem állt szóba az úton. Érezte, hogy valamit cselekednie kell és a jósdától akarta megkérdezni, mit tegyen. A papok nem adtak azonnal feleletet. Herakles gyanúsna találta ezt a hallgatást és a jóslatot, mely Eurystheus szolgálatára kötelezte. De mindegy volt neki. Ment és hagyta magát vezetni, mint egy célvesztett, szeliden és gondolkodás nélkül, örülve, hogy van valami feladat előtte,

valami határozott cselekvés, veszélyek, amikbe belefeledkezhet.

És azóta járja a hegyeket és sűrűségeket, hogy Eurystheusnak és barátainak erdeit megtisztítsa a fenevadaktól és szörnyetegektől. Éjjel különös rejtekhelyeken hál, nappal megmássza a meredélyeket, átgázolja a folyókat, gyönyörködik pompás erejében és vigyázva követi az óriásvadak csapását.

2.

Egy helyen a Kan nyoma váratlanul kiszélesedett, az erdő szerte meg volt törve néhány lépésnyi kis területben s a föld zúzva és taposva, mintha a vad ott táncra kerekedett volna. Herakles rögtön észrevette azt, ami a különös tüneményt megmagyarázhatta: a törés legszélén, félig beárnyékolva a lomboktól, egy fehér test feküdt.

Herakles lassan közeledett. Egy fiatalember hevert ott életelen, jóformán meztelen, ruhája rongyokban letépve tagjairól. Combján és vállán meg volt sebesítve.

Herakles rögtön látta a vér színéről és abból, ahogy feküdt, hogy a fiú még él. S amint fölébehajolt, egyszerre meleg szájalom futotta el szívét. A sebesült szinte gyermek volt még. Fínom, tejes-rózsás arca egészen megsápadt, pelyhedző álla fölött vértelen ajk vont keskeny vonalat, hosszú selymes fürtői összetapadtak a sártól és vértől.

Heraklest épolý hirtelen és megokolatlan erővel ragadta meg olykor a részvét és a szeretet, mint a dührohamok. Alapjában csupa jószív volt ez az óriás és ösztönös rokonérzéssel a gyengék és szelídek iránt. Fölkapta a sebesült fiút és a forráshoz vitte. Könnyű volt neki, mint a pehely. Úgy vitte, mint egy beteg gyermeket, karjának ágyában és furcsa gyengédséget érzett a finom, síma bőr érintésére.

Óvatosan letette a fiút és kimosta sebeit. Nézte kissé szög-

letes fiús vállát és behúnyt szemeit. A saját fiára gondolt, akit megölt. (Az is ilyenné nőtt volna azóta.)

Egyszerre a fiú is fölnyitotta szemét és visszanézte őt. Úgy nézte, mint az ébredő gyermek, aki nem tudja még, hogy nem álmodik-e? Végre megszólalt. Kedves és bizalmas szóval kért innivaló vizet és aztán mesélni kezdte a történetét. Elfogulatlanul, kissé még gyenge hangon, de barátságosan és bátran csevegett. Herakles nem volt hozzászokva ehhez a gyermeki bizalmassághoz. Ótöle mindenki félt, vele csak tisztelettel és elfogódva beszéltek. Míg otthona volt is: az egész háznépe reszketett előtte. Ennek a fiúnak azonban nem imponált sem a rettenetes izomzat, sem az oroszlánbőr, sem a nehéz bunkó.

– Ki vagy – kérdezte tőle – ó idegen, aki lemostad rólam a vért és megmentetted életemet? Apám bizonytalannal nagy jutalmat fog neked adni, mert az egész vidék királya ő. Ott lakunk a hegyek aljában és én eltévedtem az erdőn vadászva. Most már jól vagyok egészen. Egy irtózatosszörnyeteg támadott meg és majdnem elvette életemet. Sötétséget borított rám egy isten. Mily boldog vagy te, ó idegen, hogy izmaid megvédnek a támadásoktól és elijeszti az ellenséget.

És gyermekes érdeklődéssel nyúlt föl fekvőhelyén, megtapogatni a Herakles duzzadó karjait.

– Nagy király lehetsz, ó idegen! Boldogok az erősek – ismételte mély meggyőződéssel.

Herakles szinte megigézve hallgatta. A fiú beszéde könnyű volt és finom, csevegő, mint egy lányé és mégis volt benne valami rokonszenvesen férfias.

– Mi a neved, ó ifjú és hányszor láttál friss lombot az erdőn? – kérdezte Herakles.

– A nevem Hylas – felelte az ifjú – s anyám azt mondja, hogy tizenennyolc tavaszt értem meg. De én azt hiszem, hogy sokkal öregebb vagyok már.

Próbálgatta megsérült karját és combja hajlását, hogy már

forognak-e? De még nem tudott felállni: vissza kellett hevernie a pázsitra. Herakles tanyát keresett, ahol az éjjelre biztosan lehessenek. Nem messze, csupasz szirtek közt, egy barlangot talált, amit el lehetett torlaszolni: oda vitte a fiút. Hylasnak tett szert ez: hogy egyszer csak fölkapják, mint valami könnyű kis állatot: lihegett és kacagott az óriás karjaiban. Herakles vadat ejtett és tüzet csiholt a kőből. A tűz nemsokára magasan lobogott, s Herakles nagy húsdarabokat tartott föléje. Este volt már. A hús szagára és a világosságra előjöttek az állatok az erdőből: itt is, ott is különös égő szemek bukkantak ki a sötét lombokból. De nem mertek közelebb jönni, amint a szokatlan lobogó fényt látták: mintegy megigézve álltak meg a tisztás szélein. Csak a lepkék és bogarak szárnyas serege kerengett zúgó vergődéssel a láng körül: sercegeve kapott el olykor egy-egy szárnyat a tüzes nyelv. Nagy vörös füstgomoly szállt föl a homályba. Herakles apró falatokat nyújtott a fiúnak, és maga is úgy falatozott, mint egy isten. Hylas folyton csevegett. Elmondta ifjúságának történetét, első vadászatait, beszélt apja gazdagságáról, nyájairól, melyeket annyit őrzött kis suhancokorában, a legelős lejtőkön. Egészen elérzékenyült egy-egy pillanatra, amint eltévedésére gondolt, és arra, hogy ki tudja, megtalálja-e még apja házát? – de a következő pillanatban már megint nevetett, elfeledkezve mindenről, mintha öröktől fogva Herakles mellett vadászgatott volna. Teljesen otthon volt az óriás tanyáján. S Heraklest csodálatos nyugalom és kielégítettség érzése szállta meg, amint mellette ülve hallgatta. Rég idők óta először érezte jól magát cél, törtetés és küzdelem nélkül is. S először érezte, hogy nincsen egyedül. Sohasem volt még ember, akivel így beszélhetett volna: még a saját felesége is mindig csak reszketve mert elébe kerülni. Ez a fiú nem félt tőle egy cseppet sem. S Herakles mérhetetlen gyengédséggel kezdte nézegetni halvány gyermekarcát, okos szemeit, melyek villogtak az éjben, mint egy fiatal vadnak szemei, s sebzett

vállát, melyben volt valami ügyetlenül bájos, amint porcikánként remegni látszott a tűz meleg és piros gőze mögött. Meleg barátság ébredezett benne, oly érzés, melyet mindeddig nem ismert, mert mérhetetlenül maga alatt valóknak ítélte az embereket. Barátsága époly hirtelen, erős és ösztönös volt, mint dühe szokott lenni. S amint öntudatlan, de nyüzgő ígézetként megérezte a fiú szépségét, öröm volt elgondolnia, hogy Hylas is talán az istenektől származik, mint maga, és mindketten fölötté állanak e hitvány földi fajnak. Mert hogy lehet másképp, hogy a fiú nem félt tőle?

Hylas azonban lassanként lehunyta szemeit, és erőt vett rajta a gyengeség. Herakles sokáig hallgatta egyenletes, alvó lélegzését. Aztán torlaszt csinált a vadállatok ellen, elszórta a tüzet és maga is lepihent. Nagy csillagok ragyogtak az égen, valami különös vonítás hangzott az erdőből, a szétszórt tűz még sokáig zizergett a földön.

3.

A fiú sebe hamarosan gyógyult. Herakles vigyázott rá, védte a vadaktól, eleséget hozott neki, mindenről elfeledkezett a kedvéért. Nagy forró szeretet járta át a szívét, melyben szinte egészen fölolvadt. Nem únták meg egymást. Hylas oly közlékeny volt, hogy lassanként megismerkedett egész életével, minden gondolatával: a fiú mindig talált beszéd tárgyát, egésznapos együttléteikben, a barlang tüzénél, mikor ott kinn csobogott az eső, a hegyről piskosszürke patakok zúgtak alá és Herakles nem vadászhatott az erdőn. De szép időben is visszatért a tanyára mindúntalan, hogy beteg barátja el ne únja magát, sohasem kalandozott el messze, Eurystheus s a vadkan mintha nem is léteztek volna számára. Mintha minden engesztelődést meghozott volna már ez a barátság, és untig elég cél lenne ezentúl, egy-egy vadat ejteni, amennyi elég élelmül kettejük-

nek, s aztán sietni vissza a tanyára, hallgatni tovább a meghitt, kiapadhatatlan csevegést, mely egészen új örömek ajtaját nyitotta halkan az óriás forró és vad lelke előtt.

Ő maga nehezebben viszonzta ezt a közlékenységet. Beszédre nem volt ügyes, és nehezeére esett a multja szenvedéseiben turkálni. Csak néha, este a tűznél, melegegett föl annyira, hogy durva nyelven és vad gesztusokkal elmondta valamelyik veszedelmes hőskalandját. A fiúnak ilyenkor fölragyogott a szeme és leplezetlenül bámulta Heraklest, ami nagyon jól esett a hősnek. Herakles csak mutogatva tudott mesélni, és néha valósággal eljátszották a lernai hydra, a nemeai oroszlán, vagy a keryneiai szarvas történetét. A beteg fiú is ágált karjaival, és nagy, izgatott árnyaik fantasztikusan hadonásztak a vörös sziklafalon.

Csak Eurystheussal nem tudott kibékülni Hylas. Fölháborította az, hogy a gyáva és gyenge kényelmesen éljen a házában, míg a derék és erős szörnyű veszélyek között kénytelen küzködni. De Herakles máshogy fogta föl a dolgot. Neki nem is kellene az a puha élet.

– Az ember maga választja az életét – mondta – és az istenek, választása szerint rendelik azt neki. Engem is kecsgettetek a puhaság istennői. De én ezt választottam.

– Milyen hatalmas ember vagy te, ó Herakles! – kiáltotta Hylas őszinte csodálattal. – Én is olyan szeretnék lenni, mint amilyen te vagy. Ki se mondhatom, hogy mennyire szeretlek!

Mikor a fiú jobban lett, elkísérte Heraklest a vadászataira. Herakles nem hagyta nagyon messzire kimenni, inkább maga is kisebb utakat tett, úgy vigyázott rá, mintha a fia lenne. Hylasnak a barangolások közt eszébe jutott az otthona, néha eszténként reá jött a sírás, máskor rá akarta bírni Heraklest, hogy engedje őt nagy útra, az apja házáat fölkeresni. Tudta, hogy úgyszem fogja ezt megengedni, mégis, csupa nyugtalanságból elő-elő hozta, és ezen sokszor egész komolyan összevesztek. Ilyenkor

szenvedélyes barátsággal békültek ki megint, s aztán játékból kezdtek el birkózni, kacagtak, a földön hemperegtek, mint két fiatal oroszlán. Herakles vigyázott, hogy nagyon hozzá ne érjen fiatal társához, Hylas azonban karmolt, harapott ahogy bírt.

De másnap az ifjú melankolikusan ébredt és nem akarta elkísérni Heraklest vadászatára, vagy pedig egyedül akart menni a veszélyes erdőbe. Kéjelgett a Herakles aggodalmain, amint ecsetelte neki, hogy micsoda kalandokra akar kiindulni – amiket képzeletében kiszínezett – és néha még arra is mert célzást tenni, hogy egészen elhagyja a közös tanyát és egyedül fog vadászni mindaddig, míg apja házára rá nem akad. De végre mégis ott maradt lustán a barlangnál, sípot fűrt és kötözött bodzából, amit az apja pásztoraitól tanult, avval szórakozott az egész nap.

Herakles nem tudta, hogy mi baja. De néha kezdett sejteni valamit. A fiú szóárja kiapadt, méla lett, egész nap a felhőket nézte, a madarakat, a dombok hajlását. Aztán minden ok nélkül eszébe jutott egy-egy otthoni történet, apjának egy cselédje, akit faunok támadtak meg a mezőn, vagy egy béresfiú, aki nimfákat látott fürdeni a pataknál, mikor a csikót itatta. Este, a tűz mellett, lányokról kezdte faggatni Heraklest, szerelmi kalandokat és vaskos eseteket szeretett volna hallani tőle, és nagyokat kacagott, mikor az óriás nehézkesen és bizonyos szeméremmel beszélt ezekről a dolgokról. Majd azt kérdezgette, látott-e már nimfát? Hosszú erdei bolyongásaiban lehetetlen, hogy ne látott volna. Herakles csakugyan látott már najádokat egy víz-esésben lubickolva, szemébe szórták a vizet és egészen elvakították őt. Driádot csak tavasszal látott, messziről, a gyümölcsös domboknak élein, rövid, lobogó rózsaszín szoknyákban táncolni; amint közelebb jött, megint virágzó fává változott a driád.

Hylas ezen nagyon eltűnődött. Ő is szeretett volna nimfát látni, sőt erősen állította, hogy ő megfogná és megölelné őket.

– Nem félsz Artemistől? – kérdezte Herakles és elmondta neki Aktaeon történetét, akinek szarvakat növesztett a szűz és haragos istennő, mert nimfáit megleste. Hylas nagyokat kacagott ezen, de azért tovább is erősködött hősiessége mellett, mondván, hogy egy istenlány szerelme megér egy kis veszélyt.

Herakles azonban komolyan kezdett aggódni. Megtörtént, hogy a fiú megszökött a tanyáról mialatt ő prédát keresni járt, messze elkóborgott az erdőben és este avval jött vissza a féltő és haragvó Herakleshez, hogy látta a nimfákat. Kiszínezte aztán az egész találkozást, leírta testüket, tagjaikat, mozdulataikat, hangja melegen zengett mint a vágy, szeme csillogott mint a buja képzelet. Herakles lassankint hitt neki... lassankint észrevette, hogy a fiút csakugyan a nimfák kezdik behálózni, testetlen asszonyi erők, titkos hálójukkal. Hylas már mindenben őket látta. Az ég gyenge felhőiben asszonyi ruhák ezüst fodrai lobogtak és eltakarták a nagy, férfi napot. A dombok hajlásai-ban, mintha erős és mégis lágy nősténycsipők nyujtozkodtak volna. A csillagok este mint tüzes és rejtelmes női szemek égtek. A szellő is különös, bódító, nőstény illatokat röpített. A fák tömött lombruhája ingerlően susogott és lengett a sűrű levegőben. Néha mintha rálehelt volna valaki Hylas nyakára, néha a ruháját rántották meg láthatatlan kezek. S az ifjú nem merte ledobni ruháját a pataknál, hogy meztelenül fürödjön meg a habokban, mert úgy érezte, hogy tíz meg tíz éhes és szűz lány-szem leskelődik a bokrok mögött és kíváncsi testére. Herakles maga is érezte ezt. A nimfáknak megvolt az erejük, hogy titkos formákat öltsenek és betöltsék az egész természetet, és amerre Hylas járt, mindenütt láthatatlan, de mégis mindig érzett, mohó és perzselő női vágyak vették körül. A szigorú Artemis bizony-nal csak ritkán járt ezen az erdőn: itt mindenütt forró és titkos érzékiség volt a levegőben, és a nimfák nem féltek a Kallistó büntetésétől. Szabad szemérmességgel éreztették fojtott és sűrű vágyaikat a Természet éhes szüzei.

– El kell menni erről a vidékről – gondolta Herakles, és várta, hogy Hylasnak ismét eszébe jusson a szülői ház. A fiú azonban nem említette többet szüleit, és Herakles végre is maga hozta elő, hogy együtt induljanak útra és ő segít fölkeresni Hylasnak atyja királyi palotáját.

A fiú ellenvetés nélkül, de látható öröm nélkül is engedelmeskedett. Egymáshoz alig szólva haladtak a lejtőn, a bátorosabb helyeken pihenőt tartottak és másnapra a hegy lábához érkeztek. Amint sekélyedni látszott az erdő tengere, Hylas mindegyre izgatottabb lett. Erre-arra kémlelt, majd egyszerre megállt és fölütötte fejét, mint a kutya ha nyomot talált.

– Ez az – mondta. – Ezt a tájat már ismerem.

És megindult, biztosan és egyenes irányban. Izgalma folyton növekedett: szinte látszott amint egy régi *én* ébredszik benne és minden úthajlásnál erősebb lesz. Azonban különös jeleket láttak az úton. Már kiértek az erdőből, az alji legelőkhöz, de seholsem látszott se pásztor, se nyáj. Néhány elvadult csikó legelt messze és dobogva menekült előlük. Végre a karámhoz értek. A karám deszkái azonban törten és kidőlve heverték, a vályut csak egy deszkaszál tartotta, vége megroppanva fityegett a levegőben, a szárnyék üres volt. Hylas kutatóan, mintegy szaglászva törtetett előre, emlékei után.

De amikor megtalálták a házat romokban és üresen: közömbösen nézte, mintha valami idegen ház volna. A sivár, elpusztított, néma hely nem ébresztett föl benne semmi emléket. Megismerte gyermekkorának lakóhelyét, de csak az eszével: a szíve néma maradt. Herakles vigasztalni akarta, de a fiú egyáltalán nem látszott szomorúnak: inkább valami nagy megkönnyebbülést tükrözött az arca. Megszabadult az emlékeitől, a régi kapcsaitól, melyektől oly hamar és oly könnyen elszakadt, s melyek most, az úton, nyugtalanítólag kezdtek újra létezni számára. Most lehullatta őket, oly könnyen, mint a pálma a leszáradt tavalyi lombövét. Megfordult és egyenesen, nagy léptekkel, indult vissza az erdő felé.

Herakles eltűnődve ballagott utána. Nem értette, szinte féltelmes volt előtte mint egy fiúisten. Dobogó örömmel ment utána mégis: most már a fiú egyedül az övé lesz, az ő barátja, az ő gyermeke. Szerette volna valahogy ki is mondani ezt; de Hylas kitalálta gondolatát és egyszerre megszólalt:

– Most külön utakra megyünk, ó Herakles! Most már nem fogunk többet együtt vadászni: köszönöm szívességedet, de nem maradhatok veled.

Heraklesben szinte elszorult a lélek.

– Miért, Hylas? Ki fogja eztán gondodat viselni, ha én nem?

De Hylas egyszerre megszorította a Herakles kezét és föl-emelt fejével az erdő felé intett:

– Hallod?

Herakles hallotta. Elfojtott kacagás zengett a lomb közül, hivatató hangok, különös suhogások. Herakles hallotta. Mintha muzsikát hallott volna, asszonyi lihegések muzsikáját, ruhák zizegését. Már a buja erdőben voltak. Napfoltok vetődtek, inogtak, lengtek szerte, titkosan, mint messze táncok visszfényei. Fák paráznán hajladoztak a kéjben, duzzadt a föld, a levegő meleg fürdőként áramlott. És mindenfelé, beljebb, beljebb, a csengés, kacagás, suhanás...

– Hívnak a nimfák – mondta Hylas halkan, izgatottan.

És megindult, gyorsan, be, be a vadonba. Herakles utána. Hylas hátra sem nézett, ment, ment, szótalán és Herakles utána, hogy megvédjé a vadállatoktól.

– Nem hagyhatlak el, – mondta szinte könnyörögve – mert ki véd meg a vadállatoktól.

De az ifjú a nimfák védelme alatt látszott már állani. Amerre ment, seregestül surrantak szét a vadak. Egy párdúc fektéből riadt föl, bámulva nézett tüzes szemeivel, és rezzenve húzódott a lombok közé a határozott léptek zajára. Hylas csak ment, tovább, egyenesen és szimatolva, mint a szarvas, aki nőténye után megy. És körülfogta mindkettőjüket a rettenetes, nőtény

erdő. Este lett, sűrű meleg este. Hold nem volt, a csillagfény nem hatolt be a fák közé. Különös lehelletek áramlottak, vad és buja szemek csillogtak a sűrűségben. Egy-egy ág megrántotta a sietők öltönyét. Hylas megrázkódott néha, mintha titkos és forró kezek cirógatnák. Alakja mind sötétebben olvadt bele az erdő feketéjébe, de rázkódásait megérezte Herakles valami csodálatos szimpátiával: mert ezek a rázkódások mintha átfutottak volna az egész nagy erdőn, mintha az erdő felelt volna rájuk, titkos és vágyó rázkódásával minden női erejének. A nimfák, nimfák! Herakles egyszerre érezte, hogy itt vannak a nimfák, köröskörül, minden fa mögött, táncolnak, láncot fűznek körülöttük, ujjonganak a sötétben, közük suhannak, eltakarják egy-egy percre előle a Hylas alakját...

– Hylas! Hylas! – kiáltotta. De Hylas nem felelt és Herakles jól tudta, hogy késő már minden, intés, figyelmeztetés: az ifjúban benn ég már, benn pusztít az asszonyi vágya, a nimfák hatalma, az a titkos, ellenséges, asszonyi erő, amely előnti az egész erdőt, a földet, a fákat, amely előnt mindent! A maga életére gondolt, az ő találkozásaira az asszonyi erővel, a feleségére, megértett most már mindent, megértette a nagy, ellenséges nősténységet, amely a nagy Dühöt kicsalta belőle, amely miatt megölte a nőt és gyermekét, a saját gyermekét!

– Hylas! Hylas! – kiáltotta egyre lankadtabban, bizalmatlanabban. Az ifjú nem felelt, nem fordult meg, nem is látszott már, csak gyors lépte hallatszott, majd egyszer csak az sem. Megállt volna? Herakles izgatottan lépett előre óriás lépteivel, hogy utolérje az előresietőt. Egy pár lépést tett, és akkor megdobbant a szíve: Hylas nem mutatkozott sehol. Herakles megállt és hallgatózott. Úgy tűnt föl neki, hogy hallja Hylas lélekzetét. Szoruló szívvel ment a hang után. Ekkor tovorebbenéseket hallott, valami sikoltást messziről, kacagást, táncos surranásokat a földön, selymes szárnyveréseket. Újra megállt és körülnézett. Semmi. Csak a sötétség zúg és liheg köröskö-

rül. Két forró szem villan ki valahonnan, egy láthatatlan vad a prédáját tépi, párzó állatok fájdalmas-kéjes nyöszörgése hallatszik messzebbről.

– Hylas! Hylas! – kiált Herakles fojtottan és rémulten. Egy csomó madár rebben föl a szavára és a rebbenések távolabb hullámszerűen ismétlődnek. Iszonyú kórust ver a kéjes és kegyetlen erdő. Herakles jobbra tör, amerre világosságot vél látni az ágak közt. Egy tisztás van ott. És a hold éppen most kelt föl, vérrel öntve el a tájat, mint egy hős hódító. És ebben a vérvörös fényben Herakles még egyszer, másodszor, meglátta a nimfákat. A tisztás szélein lebbentek széjjel, habkönnyű, átlátszó ruhákban, kacagva. Aztán az óriás mögött táncoltak el, hirtelen, gúnyosan, de amint hátranézett, már eltűntek.

Ők voltak azok, akik az ifjú Hylast elragadták.

4.

– Hylas! Hylas! – kiáltott Herakles, és hangjával fölrázta az erdőt. – Hylas! – Most, hogy kiért a szabad tisztásra, a holdra, fölszabadult a lenyűgöző varázs alól, és hangja kitört a messze ég alá, mint egy vadállat a gyenge ketrecből. – Hylas! Hylas! – Sakálok üvöltése felett, különös ugatások, vonítások hangja, mádárviogások. – Hylas! – Az erdők egymásnak adták át a hangot, ércesen zengtek a bércek, de a közeli lombokból mintha gyengédebb nimfahangok ismételték, sóhajtották, nyögték, dalolták, sikoltották volna: – Hylas! Hylas!

Két nap és két éjjel kereste Hylast Herakles. Lelkén iszonyú viharok zúgtak át. Mit ér az élet, mit ér az erő? Boldog az, aki csak önmagát szereti; de az ember olyan, mint az erdei növény, mely mindig a szomszéd növény felé tapogat szálaival. Ó, jaj, hogyan összenőttek a növények, és mennyire nem elég egyik sem magának! Összenőttek egymással és a talajukkal, és a levegővel, éggel és földdel, és az egész világ egy fájó lánc.

És mindig tépődik ez a lánc valahol: és mindig fáj belé az egész, kegyetlenül összefonódott mindenség. Egyedül lenni? De van-e az életnek értelme, van-e célja egyedül? Élet-e egyáltalán az élet egyedül? Egy test az egész világ, és minden elválás csak egy seb a világ testén.

És Herakles ordítva és fájva járta be a szakadékokat és kereste Hylast, a barátját. – Hylas! Hylas! – Két nap és két éjjel visszhangzottak az erdők kiáltásaitól, míg végre kimerülten és megtörve ahhoz a barlanghoz ért, ahol együtt laktak. Fájdalma és dühe újult erővel szakadott föl erre, káromló hangon hívta a nimfákat, a gonosz istennőket, akik az Ember barátjára lesnek. Kéjes fantáziával képzelte el, hogyan bánna a nimfákkal, ha kezébe akadnának: hogyan csavarná hajukat öklére, hogyan verné álnok és puha mellüket. De jól tudta, hogy mindez hiába: mert a nimfák nem halandó lények és nincsenek egyedül: az egész Természetet betöltik ők, és hatalmuk több, mint egy emberé, még ha istentől született is talán. Így az embernek nem marad más, mint a fájdalom, és a nimfáknak a kegyetlen kék, mely ostobán kacag az erdőben.

Az óriás zokogott a meghitt emlékekkel teli barlangban, mint egy dühös és tehetetlen gyermek: aztán megindult onnan. De nem kifelé indult a világosság felé, hanem be, a barlang titkos mélyeibe, melyek a végtelenbe látszottak mindenfelé nyúlni s elágazni. A sötétséget kereste kétségbeesésében, míg azt sem tudta végre, nappal van-e vagy éj; tapogatózva haladt a szűk folyosókon, és olykor le kellett mélyen görbülnie, hogy el tudjon menni a kijegecesedett sziklák alatt.

Maga se tudta, mennyi időt bolyongott éhen-szomjan a sötét barlangban. Néha elkiáltotta Hylas nevét, reménytelen, csak azért, hogy a tág üregek visszhangjában edzze fájdalmát. Végre világosságot látott derengni messziről. Egy nagy sziklaterembe érkezett, melynek túlsó végén a tenger zúgott és verdeste a barlang sziklatalpát. Erről az oldalról jött a világosság: egy tág

kapu nyílt ott, melyen látni lehetett egy karéjt a napsütött és azur tengerből. Sirályok csapkodtak vígan a nyílás mögött s a napsugaras vizek háttérben egészen sötéteknek látszottak a fehér madarak a sötét barlangból néző Herakles fénytől elszkott szeminek.

A nagy nyílás előtt azonban, sötéten a fény között, egy különös, vastag és ormótlan, eleven alak állt. A földtől szügyéig hatalmas lónak látszott, erős farával fordulva Herakles felé, amelyet nagy bozontos farka szárnyával legyezett. Szügyétől fölfelé azonban, mint egy övtől, melyet kis szörkoszorú jegyzett, izmos emberi hát emelkedett, nagy borzas emberi fejjel. Vastag karjait fölfelé tartotta, valami agyagedényt emelt szájához, és fejét hátraszegve, mohó kortyokkal ivott belőle. A szőrös karok durva körvonalát, s a szőrövet a csipő két oldalán, s nagy haját, mely lobogott a nyíláson beáramló tengeri szellőben, bearanyozta a messze napsugár, mint egy fekete sziluett kontúrját.

Herakles súlyos lépteire hátrafordult a különös teremtmény, levette ajkáról az öblös edényt, de csak épen annyira, hogy a száját fölszabadítsa és megszólalhasson:

– Ki vagy, ó Ember, aki be mertél hatolni öblös barlangjainkba? – kérdezte, és Herakles felelt visszhangos szavakkal:

– Én Herakles vagyok, sok földet bejártam, és sok állatot és csodalényt legyőztem. Az emberek legdicsőbbike vagyok, és isteni Nemzötől származom.

Felelt erre a szörnyeteg:

– Én pedig Pholus vagyok, és apáim a kentaurok híres nemzetségéből eredtek. Jöjj közelebb, ó Ember, és ízleld meg az isteni bort, melyből vendégajándékot fogok adni neked. Piri-thous és Hippodamia híres lakodalmán zsákmányolták ezt az erős kentaurok és magukkal hozták szellős barlangjaikba, tizenhat tömlővel és ugyanannyi amphorával. Pholus azonban okos volt, mert elrejtette társai elől a tömlőket, s elhúzódott velük

ide, a tenger melletti barlangba, ahol nem fognak ráakadni. Most maga fogja meginni a bort vendégeivel, akiket maga választ majd magának: igyál, ó Ember!

És elébe tartotta az agyagedényt. Herakles előbb egy keveset a földre loccsantott az istenek számára, s aztán ajkához vitte a sárga italt, melynek nehéz, édes szagát messziről érezte csodálatosan kifejlődött vadászszimatjával. Nagy kortyokat húzott belőle és rögtön érezte fejét elborulni az erős bor hatása alatt.

– Jöjj közelebb, ó Ember! – biztatta még Pholus.

Szembe ültek egymással, és hol az egyik, hol a másik emelte ajkához az öblös agyagedényt. Estére mind a ketten mámorosak lettek. A kentaur szeme elhomályosodott, karjai különös, duhaj mozdulatokat tettek, vad és töredezett szavak jöttek ki a száján. Néha énekelni próbált rekedt hangon, és az éneke olyan volt, mint a föld moraja rengéskor. Néha pedig különös érzelésbe lábadt, összecsókolkozott Heraklessel, s a könnyei potyogtak.

A barlangban mind hosszabbra nyúltak az árnyékok, a tenger mind közelebb jött az esti árral, hullámai locsogva törtek meg a sziklán, messze véres lett a víz a lemenő naptól. A nagy edény tartalma fogytán volt. Pholus hamis hunyorítással intett Heraklesnek, hogy nem kell félni: van még elég a drága italból. A szeme hólyagosan csillogott. Lassan, bizonytalanul megindult a cserépbutykossal a barlang sötétebb sikátorai felé. Az óriás tántorgó léptekkel követte. A barlanglakó kentaur ott-honos volt a sötétben és szeme jól látott, mint a tigriséké. Heraklesnek azonban tapogatózni kellett és csak arról a folyamatos zajról sejtette, merre kanyarodik vezetője, amit a kentaur trappolása csinált, és hosszú farka, mely folyton verdeste oldalát. Ide-oda kanyargott az üreg. A tenger zúgása lassankint elhalkult és előttük egy másik zúgás erősödött: azt lehetett volna hinni, hogy azon az oldalon is tenger van. De Herak-

les gyakorlott füle megismerte a lombzúgást, mely ép olyan örökös és mindent elborító itt, mint a habok zaja a tengeren. Nemsokára a sötétség egy kis karájában néhány vad tűzpont lobogott elébük: a messzeség szabad csillagai. Valami vékony állat surrant a fal mellett, a visszhangzó emberléptektől fölriadva; s denevérek sodortak a barlang szádja fölött. Herakles mámoros fejét jótevően csapta meg a meleg, de szabad levegő, melyet a kifüledt lombok milliói leheltek arcába.

Körülnézett és Pholust kereste. A szörnyeteg egy sötét oldalfülkéből bukkant elő, széles vigyorgással, óriási tömlőt cipelve, mint egy dudát, s egy másik borosedényt, fahordót rugdalva lába előtt.

– Segíts, ó ember! – nyögte ügyetlenül, mert a teste nehézkes volt és hajlékonyság nélkül. Herakles felállította a hordót a barlang elején és kiütötte a felső deszkáját. A kentaur megtörte elülső térdeit és leereszkedett emberi részével a nagy hordó mellé; háta és fara ügyetlenül tornyosodott a térdeplő elülső rész mögött. Nagy bajuszos fejét beleütötte a sűrű italba és úgy szűröcsölte azt, mint csikó rokonai a tavak enyhe vizét. Néha fölnézett és nagyokat kurjantott.

5.

Herakles éber szimata az erdőt figyelte. Vak, holdtalan éjjel volt. A rengeteg sűrűje egyetlen, fölbonthatatlan tömeget mutatott s kevésbé gyakorlott szem aligha vette volna észre, hogy a sötétségnek magva van. Herakles azonban nagy, idomtalan alakokat látott ólálkodni a lombok mögött. Óriási állatoknak látszottak; de az éles hallású vadász fölismert zörejükben valami emberit: a szándékosságban, ahogy kerülni akartak minden zajt s az ügyetlenségben, amint nagy testük mégis meg-meg reccsentette a lombokat és minden reccsenés után ijedt csönd következett. A fejüket szokatlan magasságban tartották

és a törzsük furcsán egyenes volt. Herakles lassankint rájött: kentaurok voltak. Halkan figyelmeztette a magába feledkezett Pholust. Pholus megtorpant; kétszer-háromszor elcsuklott a térdé, míg fel tudott emelkedni furcsa helyzetéből. Tigrisszeme a sötétbe kémlelt és arca fölragyogott:

– Nessus! – kiáltott – Nessus! Khiron! – Hiszen ezek Nessus és Khiron, jó cimborák! – Jertek, cimborák, Pholus nektek is őriz bort. Pholusnak sok bora van! Sok-sok bora van és akár a földet is megithatja! De nem a többi gőgös kentaurnak: hanem csak nektek, mert megérezttétek a szagát, hahaha! Jertek, jertek, itt van már Herakles, aki az Emberek nemzetségéből származik, de olyan erős, akár a kentaurok. Jertek, mert úgy víg a mulatság, hogyha többen vannak! Nessust szeretem, mert ravasz, mint a kígyó és Khiront is szeretem, mert ért a zenéhez és régi történeteket tud mesélni.

A kentaurok körbe gyülekeztek a hordó körül. Mások is jöttek, öt-hat kentaurok, köztük egy kölyök is, egy kentaurecsikó, világospej szőrrel és furcsa, idétlen hangú. A kentaurok körülállták a hordót, mint a lovak a jászolyt az istállóban. Herakles, középen állva, fölkapta a súlyos hordót és a kentaurok szája-színéig emelte. A szörnyetegek egyszerre ittak, belehabzsolva, szürcsölve, belemártogatva fél arcukat és nagy bajszaikat. Az ital gyorsan leapadt, végre már csak egyenként ihattak. Ekkor sorbaadták az öblös faedényt és egymás kezéből rángatták ki, míg mindannyi szemében mámor nem csillogott.

– Igyál te is ember! – kiáltott Pholus, beütve egy új hordónak tetejét.

Herakles könnyedén emelte ajkához, mint egy óriás poharat. A kentaurok elismerően morogtak, mindjárt kedvükbe fogadták Heraklest. Pholus azalatt tovább osztotta a borokat. A kölyök-kentaurok egy tömlőt ügyetlenségében kihalasztott és a nedű szétfolyt a földön. A gazda dühösen támadt rá:

– Te bugyuta! – üvöltött – nem kapsz többet! – és féltéke-

nyen állt a barlang elé, hogy a többiek ki ne lessék a rejtekhely titkát. De mind részegek voltak már; Belus nagy zajjal megcsuklott patáin és lenyújtózott a földre, a többiek izgatottan toporzékeltek patkótlan lábaikkal, szerették volna követni a példát, de tudták, milyen nehéz föltápaszkodni a heverő kentaurnak.

Khiron büszkén mutogatta patkóit, melyekért messze kalandozott, az emberlakta falu kovácsáig. Ő volt az a kentaurok közül, aki legtöbbet érintkezett az emberekkel, sokszor elfogta az emberek fiait magányos útjaikon, zenélni tanította őket, vagy elmesélte nekik az istenek történeteit s a titánok harcait. Bölcs volt ő és ismerte a természetnek titkos hangjait, ismerte a kövek életét és tudott beszélni a goromba felhőkkel. A kentaurok muzsikát követeltek tőle. Khironnak furcsa, hétszövíű sípja volt és dörmögő, rívó, hízelkedő és nyöszörgő hangokat tudott kiadni belőle. Herakles kábulva hallgatta a különös zenét, mely sírt, mint egy párzó állat és hörgött, mint egy haladkló. Szédült és a bor íze összefolyt benne a zene hangjával. A részeg kentaurok duhaj mozdulatokkal verték a vad takust. Az egyik a kihasadt tömlőből feszített dobót az üres hordóra. A Herakles bunkójából dobverőt csináltak. A kölyök-kentaur tátott szájjal figyelt. Az erdő kísérni látszott az erdei kórust. Az éji állatok igézve csődültek a muzsika köré. A baglyok huhogtak. Pholus újra kezdte a duhaj éneket. A síp gajdolt, dödögött, nyihorászott. Különös madárhangok feleltek a nagy sötétségből. Egy iszonyú vonítás hallatszott. Herakles tüzet akart gyujtani, hogy megijessze a vadakat. A kentaurok bámulva nézték, amint a rőzsét kereste. Khiron is levette szájáról a sípot. Herakles figyelmeztette a veszélyes sötétre: de Khiron megnyugtatta:

– A kentaurok a hegyek barlangjaiban születnek, – mondta – mint a folyók és a források, és otthon érzik magukat a természet sötéteiben. Ha a kentaur-anya óráját érzi közeledni, a föld

titkos rejtekeibe húzódik terhével s ott szüli és neveli magzatát, a mély ívek alatt. Rokonok leszünk így a földdel és mindennel, amit a föld terem, és nem félünk a vadaktól. A kentaurok Ixion unokái, aki a Föld gyermeke volt és a vágató felhőkkel szerelmeskedett. Erősek vagyunk, mint a barlangi oroszlán, gyorsabbak a vad paripánál s bölcsebbek, mint az ember.

– Igyál, ó Ember! – kiáltott rá Pholus s már kapta a hordót. S újra fölsírt a síp. A kentaurok azonban lakomához láttak. Az egyik megfogott egy csaholó sakált, amelyet a zene nagyon is közelre csábított. Csak úgy a karjával megkapta, csodálatos ösztönrel, mely egész fantasztikus volt az ügyetlen testben. A kentaurok marokkal széttépték a csúnya fenevadat. Nyersen falták a véres sakálhúst. A piros lé bajuszukról csurgott és lefolyt könyökükön. Bort ittak rá, védtek, új meg új hordók kerültek elő a rejtekből. A vacsora eszükbe juttatta a Lakzit, ahonnan a bort elrabolták.

– Mesélje el Khiron! – kiáltott a kölyök-kentaur.

És Khiron belefogott a történetbe. De már nem hallgathatták türelemmel, belekapkodtak a szavába, röhögve emlegették a lapithák neveit, Pirithoust és Hippodamiát, a menyasszonyt, a frissenlett királynét, akinek testét halálra szerették... Ujhajj! az volt a dáridó! A kentaurok dicsérték az emberek borát és lányait. Ekkor rájöttek, hogy nem teljes a multság.

– Lyány kőne! – visított Nessus. Egy-kettő, senki sem tudta honnan, került leány is. Mintha a földből nőttek volna ki, szemérmetlenül állottak a kentaurok elé, sejteni sem lehetett, emberlakta faluk lányai-e, vagy az erdők vad teremtményei. Furcsa mozdulatokkal tapogatták a kentaurokat, édes szemekkel bámulták lótestüket. Khiron újra kezdte a sípolást. Buja pöffeneésekkel bugyogott ki a hang a nádcsővekből. „Bölcsebbek, mint az ember” – gondolta Herakles. A kölyök-kentaur vad ugrálásokat vitt véghez, lába meg-meg csusszant a sziklás talajon, toporzékoló, trappos táncba kezdett. A nők is táncoltak.

Bősz ütemben sívított a síphang. Az egyik nő Herakleshez símult puha és meleg combjaival. Heraklest elöntötte a vér, mámoros feje egy pillanatra Hylasra emlékezett, habozott, megölje-e vagy megölelje az asszonyt? Végre ledöntötte a földre. – *Tam, tam* – dongott a dob a hordó fenekén. – *Tram, tram* – trappoltak a táncoló paták. Pholus kurjantott. A nő hangosan lihegett Herakles alatt. – „Ez, ez, csak ez van!” – gondolta Herakles. – Egy kentaur habzó borral öntözte a lányokat. Nagy kacagások hallatszottak. Az erdőből sötét és féltékeny szemekkel kémlelt egy nösténykentaur. Vágyódva nyújtotta hosszú karjait, egész ember- és lótestét. A kentaurok az emberlányokat szerették! A kentaurhímek az emberlányokkal mulattak! Észre sem vették a kentaurasszonyt. Nagy, szőrös markaikkal fogdosták az emberlányok dagadó formáit. És a lányok hancurozva csimpaszkodtak az ormótlan testekbe. Az egyik Khironnak a hátára mászott. A kölyök-kentaur magasra fölágaskodott hátulsó lábain és fölkapott egy leányt. Az ocsudó Herakles bámulva nézte iszonyú barátait. Lelkében szörnyű kaosz kavargott. A bor sárga gőze elfátyolozta a világot előtte. A szörnyetegek véres mulatsága, a lányok teste, a kentaur-asszony, az erdőség rengeteg zúgása, éjjeli madarak és messze állathangok, az ázott szeszes szag, síma combok, vad visítások és kéjes lihegések egyetlen szétválaszthatatlan tömegként főtt és erjedt az agyában. És minden, minden, egész világa, egész valója belecsomósodott ebbe a rengeteg kéj- és mámor- és élmélygés-csomóba: és ami azonkívül volt, emlékek, multak, bánatok, messzeségek mintha eltűntek, testetlen álommá foszlottak volna mind... csak a test maradt, az óriás teste, rengeteg érzéseivel, látományaival, kéjeivel, māmoraival és szédüléseivel. Hylas? Hol voltak már azok a napok, amelyeket Hylással töltött? rettenetesen hátrasiklottak az idők végtelen mélyeibe, mintha csak ezer esztendővel ezelőtt lettek volna, mintha iganak sem lettek volna soha. Hylas fiatal testét is – villant meg

hirtelen agyában – micsoda mámorba, micsoda kéjbe, micsoda szédülésbe fonhatták be azóta a Nimfák? Mit ér egymásba fogózni? és mit ér a multba kapaszkodni? mikor a jelen időnek istene muzsikál a testünkön mint egy hegedűn! »Bölcsőbbek, mint az ember« – gondolta Herakles a kentaurokról és nézte a hatalmas lényeket, melyek mindig engedelmesen olvadtak a jelenvalók nagy játékába; úgy érezte, hogy eggyek a földdel, a fákkal, a sziklával; a hegyek erejével, mely a bort adja; s a sötét Természet kéje elevenedett meg tagjaikban.

– Bölcsebbek, mint az ember! – Hajrá! és Herakles belevette magát az ő mámorukba. Vértócsákon botlott asszonyokon hentergett, duhajkodott a szörnyetegekkel, borral öntözködött. És olyan volt az orgia tere, mint egy vad csatatér. A kentaurok elszórtan heverték, nem törődtek már semmivel, széles combjaik alá gyűrtek egy-egy asszonyt. Hüjj, hüjj, és akkor följött a holdvilág! Hüjj, hüjj, iszonyú rivalgások köszöntötték. És egyszerre megzendült az erdő. Itt is, ott is, körben mindenfelé, iszonyú ismeretlen kentaurok vágattak, dobogtak fenyegetően a barlang felé. Mintha a holdfény teremtetten volna őket, egyszerre villantak ki a sötétségből, óriás alakok, egyszerre dobbant föl a patáik zaja, egyszerre törtek meg, egyszerre recscentek a nagy ágak és törzsek karjaik erejétől. Az orruk szimatolt, jöttek a borsagra. Vad csatakiáltás reszkettette meg a lombokat. Herakles izmai egyszerre megfeszültek, idegei megébredtek. Hüjj, hüjj mi lesz itt? Körötte kétségbeesetten erőlködtek talpraugrani a mámoros szörnyetegek. Bölcsebbek mint az ember? A kő kicsúszott a patáik alól, csuklóban, térdben megroggyant a lábuk, szikrákat vert széllyel, rugdosta a földet, a heverő lányokat. Bokrosan ficáinkoltak az ormóttan testek. A lányok rémülten szedelőzködtek fel, sikoltva menekültek a barlangba. Rettenetes sziklát tépett föl két karral a haragvó Pholus, és vakon dobta a hivatlan vendégek felé. Egy nagy fa tört ketté a sziklától, ágak recscentek, szétfreccsent

a föld amerre leesett. A támadók kissé meghökkentek. Ekkor várat csináltak a mulatók. Hirtelen kijózanodva kapkodták a nagy köveket, hogy egymásra rakják. Az ostromlók lassan közeledtek, mert nekik nem volt védőbástyájuk. Pholus új köveket hányt. Az egyik kettétörte egy nagy kentaur derekát. Iszonyú volt látni, amint leesett holtan a hold matt fényében. A hold várt, nézte a harcot, nyugodtan, mint egy uralkodó. Fehérbundás fiatal felhők siettek föl mellé testőrökül.

Kezdődött végre az ostrom. A támadók minden oldalról egyszerre tódultak a kővár ellen: mintha az egész erdő harcra mozdult volna. Az előny azonban a védők részén volt, mert az ostromlóknak nem voltak kövek a kezükügyében, hogy messziről hajíthattak volna. A várból pedig egész közápor zúdult már rájuk. Hideg ijedtség ömlött a mámorra; tépték, fosztották a sziklát a barlang faláról. Nagy erővel, de ügyetlenül dobtak, és a kő hol közelebb esett a célnál, hol nagyon is messze, és csak az erdőt törte és a földet.

Herakles azonban a tegezét kereste. Nyilat választott ki, kicsinyt, de mérgezett hegyűet, és kiállt a rögtönzött bástya mögé. Kifeszítve ívét. Alig vették észre az iszonyú rivalgások között. A támadók már oly közelre jöttek, hogy szavukat érteni lehetett, s ekkor megkezdődött a szócsata, dörgő, rikácsoló, kurjantó állatemberi hangoknak csatája, melyek fölverték az egész erdőt és halálra ijesztették a szegény madarakat. Közben egy-egy elvetett szikla rettenetes puffanása hallatszott a földön, tört fák jajgatása, s a szünetekben a lányok borzadt szepegése a barlangból. Herakles lassan célzott; a húr megpendült s a vessző elsurrant. Egy szörnyeteg holtan bukott föl, akit a kised vessző ért. Pholus és társai mérhetetlen álmélkodással bámultak. Herakles újra és újra célzott. A mérges nyíl minden lövése halál volt. A támadók soraiban nagy zavar állott be. Dühös és halálos sivítások zengettek. A nagy lótestek megtorpantak, hátrahúzódtak, menhelyet kerestek. De nem hagyták abba az ost-

romot. Óriás fatörzseket halmoztak egymásra, földsáncokat hánytak. Úgy látszott, kiéheztetésre ítélték a barlangban szorultakat. Néhányan messzebb kerültek, a szikla másik oldalához és köveket hoztak onnan. Nemsokára a vár mögé is potyogtak a kövek, beljebb kellett húzódni a borgőzös barlangba. Keserű józanság szállta meg az ittas szörnyeket, toporzékoltak, mint a megvadult lovak, rugdalták a sikoltó lányokat, de azért a bort nem adták ki: védték állati makacssággal, csökönyösen.

A hold ismét elbútt, nem lehetett látni, nem volt érdemes a nyilat pazarolni. Elcsöndesült az éj, csak egy-egy puffanás hallatszott, egy-egy sikoltás, egy-egy iszonyú kiáltás. A támadók célja a kőbástya volt, egyikük el is találta egy nagy tömeg sziklával, nagy földrengető omlás zaja hallott akkor. Azután megint csönd, az erdő lihegett köröskörül, nagy sáskák zenéltek.

Egész éjjel tartott az ostrom. A sötétben nem is lehetett sejtetni, kik haltak meg és kik sebesültek. Reggel, amint szürkülni kezdett Herakles kiállt az íjjal a bástyához. Tépett fátyol fedte a hegyeket, itt-ott csillant ki az erdő, mintha lassan nyitogatná a szemeit és félne a gyűlölt nappaltól. Álmosan pillogatott a világ. Az ég tejszínű volt, piszkos felhőkkel, és nagy, komoly csókák kerengtek benne kimért ívekben. Hűvös volt, valami fázó borzongás ült mindenben, a nimfák a ködök alá búttak. Egy nagy fenyő a közelben kínosan terpesztette szét egyenes ágait, mint egy megfeszített. Az ellenség lappangott és nem lehetett tudni, abbahagyta-e az ostromot? Kimondhatatlan üresség lengett az egész vidéken. Herakles szájában rossz íz volt, a szemei égtek. Hátrafordult. A kentaurok nyugtalanul trappoltak a barlang elkerített udvarában; s beljebb, a lecsüngő szikla alatt, aludtak a nők, mezítelen, didergő bőrrel, csunyan szétvetett tagokkal és panaszosan nyögtek álmaikban. A földet bor- és vértócsák sározták. A kentaurkölyök a barlang sarkában iszonyú zajjal ökredezett. Herakles bosszúsán nézte vad társait – »állatok«, gondolta. És iszonyú elégedetlen volt

önmagával, hogy köztük van. (Hajnalistennő emelte szigorú lámpáját.) Kezei az íjját szorongatták, s az emberi szerszám érintése egyszerre megtöltötte minden tudattal és minden szégyennel. Az eltékozolt idő, az elvégzetlen munka, a régi bűn, melyet még meg nem engesztelt, néztek rá mindenhol a szürkülő reggel szemrehányásából. Kimondhatatlan üresség lengett az egész vidéken – itt-ott, a fák között foszlott el Hylas sápadt képe...

Nem volt ideje sokáig tünődni. Egy ellenséges kentaur bukkan ki egy vastag fatörzs mögül. Önkéntelen éberséggel emelte rá íjját. A hatalmas alak iszonyú nyögéssel esett le. Pholus és társai, – akiket az éj baljóslatú csöndje zavartak és tanács-talanokká tett – diadalmasan rivaltak föl mint a megszabadultak. Huj, huj! megint kezdődik a csata! itt már újra elemükben voltak. És körülállották Heraklest, a csodálatos lényt, aki egy kis vesszővel ölni tud. Levették a tegezt vállairól, kíváncsian tapogatták a nyilakat. A hős nyugodtan nézte, mint a felnőtt a gyermekeket. De Pholus egyszerre felordított. Megsértette a kezét egy nyíllal és rettenetes fájdalmat érzett. Iszonyúan marta a kegyetlen méreg, amellyel Herakles a nyíl hegyét megedzette. Karja néhány perc alatt kékesen megdagadt, egész testén vad reszkedések futottak át, tombolt és rugdalt fájdalmában. Kiáltásai fölverték az erdőt és a fák mögül gyanus mozgólódások hallatszottak.

Nessus és a többiek fokozódó izgalommal nézték szenvedő társuk vonaglását. Valami különös, szinte testi kapcsolat látszott lenni a természet e furcsa teremtményei közt; minden érzés egyszerre futott végig rajtuk, mint egy ménes fölkaparodik egyetlen csikó ijedelmén. Állati ösztönrel érezték egymás fájdalmait. Dühük Herakles ellen fordult most s izgatott hadonázással vették körül az Ember fiát, akinek fegyvere oly rettenetesen megsebezte társukat. Nem tudták elképzelni, hogyan okozhat ily kis vesszőcske oly iszonyú fájdalmakat.

– Sárkányvér van rajta, sárkányvér! – kiáltották. Herakles ügyessége és okossága megrémített és dühbe hozta őket. Gyanakodva, eltorzult arcokkal, tagolatlan kiáltásokkal tolongtak az ember felé, mégis bizonyos távoból és folyton a kezére vigyázva, amelyben a nyíl volt. Herakles félelem nélkül, de valami belső undorral érezte közeledni a Nessus kidülledt szemeit, melyekben véres nyomokat hagyott az éj bujasága. Elhatározott fenyegetéssel emelte fel az íjját: aki közel jön, azt lelövi. A kentaurok vad félelemmel vonultak el tőle.

Ekkor Nessus ravasz iramodással átugratott a kőbástyán, ott ahol egy ellenségdobta szikla megtörte. Egyszerre csak kint állt, a szabad erdőben.

– Hejj, társak! – kiáltott az ellenség felé. – Nessus ad nektek bort! Nessus minden borát odaadja! Jertek az ember ellen! Ő a kentaurok ellensége! Kis kínzóvesszőkkel öl bennünket agyon. Jertek, rugdadjuk őt halálra, tépjük szét! Jertek, jertek!

– Jertek, jertek! – verte vissza-vissza a barlang nagy torka, kiáltoztak Belus és Khiron is. – Consus, Ascalaphus, Chilo, Bergion! Jertek mindannyian! Fornax, Thioneus, Titan!

Az erdők utánuk ordították a vad neveket. És ekkor egyszerre megtörtént a támadás. Minden fatörzs megmozdult, innen is, onnan is szárnyetegek bújtak elő, de nem segítségre, hanem hajrá! neki! és minden oldalon egyszerre. Herakles megrezzenve nézte az iszonyú harcot. Mi történt? Az idegen kentaurok, ahelyett, hogy az Ember ellen mentek volna, felhasználták az alkalmat, hogy elbánjanak társaikkal, akik elrejtették előlük a zsákmányt. És megszabadulva a nyilak veszedelmétől, rettenetes támadásra szálltak. A föld dobogott és rengett a patáik alatt, a levegő reszketett a kiáltásaiktól. Összefogóztak az óriás testek, a karok egymásba fonódtak, mintha sohasem akarnák egymást elereszteni, a fehér fogak a fekete vállakba haraptak, téptek a körmök, a hátsó lábak toporzékolva hátragaskodtak. Ledöntötték egymást a földre, rúgdalták egymás

szügyét, kemény csontok puha szőrös húsokba vágódtak, összegomolyodtak egy tömeggé, iszonyatosan vergődtek a rengeteg testek, mint a fölfordított bogarak. Nemsokára egyetlen alaktalan gomolyag kavargott a barlang és erdő közt, amelyből patás vékony lábak ficáinkoltak, lobogó farkak és hajak, véres fejek és karok nyúltak ki. Felismerhetetlenül, megkülönböztethetetlenül keveredtek az ember- és lótagok. A csontos paták csattogása, kurjantások, jajok betöltötték a völgyet. A meztelen nők felriadva a kőhalomra másztak s úgy nézték a harcot. A nap véres csíkban tűnt föl két felhő mögött és vérszínt öntött a fák csúcsaira.

Herakles még egy pillantást vetett a fantasztikus tömkelegre. »Bölcsőbbek mint az ember« – gondolta magában. A végső bölcsesség forrott ki előtte! A harc bezsúfolta már az egész tisztást, kiáradt az erdőbe, fölcsapott a magas levegőbe. A madarak kétségbeesetten visongtak, a fák összeverődtek a viadal szelében, ijedt és megvadult állatok rohantak ki a sűrűből. És más állatok meg berohantak a harcba! Nagy véres állatok, csíkos, foltos lények, apró szörnyetegek, gorgók és khimérák. A kentaurok szügyébe haraptak, nyakukba csimpaszkodtak, összefogóztak egy testté a nagy gomolyaggal. És még a bogarak is harcolni szálltak, iszonyú felhőkben, a párolgó sebek, a kifordult bendők gőze fölött. És a nap is harcolni szállott, vérvörös paizzsal! Minden harcolt már, a Természet harcolt, az istenek harcoltak. A vigyorgó Pán a hegy tetején ült, és irtózatossáppal nógatta a harcot.

Csak Herakles maga nem állt be a harcba. Mert ő ember volt: neki semmi köze sem volt az egészhez. Neki más harcai voltak; őrá cél és munka várt. Ő kiszakadt már az iszonyú sodorból: neki külön útja van. S szívét leírhatatlan büszkeség szállta meg. Kinyújtóztatta hatalmas izmait: friss volt, az álmatlanságot már nem is érezte. Aztán megfordult, ijjét a vállára vette, tegzét hátára, és elindult útjára. Phöbus kibontotta

már lángoló hajzatát, s a dicső sugarak elágaztak a keleti égen, szélesen, mint egy óriás keréknek küllői. Herakles ment folytatni munkáit, ment keresni a Vadkan csapását. A küzdő kentaurok zaja lassan elhalkult mögötte. A ködök ritkultak, a fákon fölzengett a madarak hangos ujjongása, ezer csattogó, füttyülő, hetyke, csicsergő hang. A távolokban föltűnt még Hylas halvány képe, de az az erdőé volt, és Herakles egyedül volt, egyedül az egész erdő ellen!

Ment az erdő ellen!

A lombokon, a földön már a reggel arany foltjai ragyogtak. Minden élt, nevetett. Herakles azonban éberén, vigyázva ment a derű között; ismerte már a derűt. Ki olyan erős, hogy titkos hatalmak törbe ne csalhatnák?

31. PÉTER ÉS PJOTR.

[Nyomdai kefelevonat]

Péter magyar ember volt: Pjotr orosz. Oroszországban Pjotr-nak hívják a Pétereket, akármilyen nehéz is kimondani: P-j-o-t-r. Ők ezt egész könnyen ki tudják mondani.

Máskülönben a Pjotr épen olyan derék jóraivaló ember volt, mint a Péter. A más földjét túrták mindketten: az egyik Oroszországban, a másik Magyarországon. De nem jól ment a soruk: Pjotr-t néha még deresre is huzatta a földesura; Péter pedig alig tudta eltartani a gyerekeit a kicsi napszámból. Minden az uraké volt, meg a papoké.

Péter és Pjotr szolid emberek voltak mindketten: de az urak és papok mégis félték tőlük. „Mi lenne,” – gondolták magukban – „ha a sok millió Péter meg a sok-millió Pjotr egyszer összefogna és nekünk jönnének? Ki kell valamit eszelni ez ellen.”

És ilyent eszeltek ki: Azt mondták Péternek:

– Nem mink vagyunk az okai, hogy nem tudsz jól megélni, hanem a drágaság. A drágaságnak pedig a szomszéd népek az okai. Ha legyőztük a szerbet, meg a pártfogóját, a muszkát: lesz pénz bőviben és olcsó lesz minden.

A Pjotr-nak pedig azt mondták:

– A cár, az atyuska. gondoskodna rólad: de neki az ellenséggel van most baja. Gyere, segíts legyőzni az atyuska ellenségeit!

Péter és Pjotr nem adtak volna az ilyen beszédre; de besorozták őket. és akkor muszáj volt elmenni – egymás ellen. Találkoztak is a fronton, ahol *Sturm* volt, és a Péterék bementek a Pjotr-ék árkába. Pjotr már akkor megsebesült, és így könyörgött Péterhez:

– Ne bánts engem, mert nekem is vannak gyermekeim otthon!

Csakhogy ezt muszkául mondta, és Péter nem értette.

– Mit karattyol ez itt? – gondolta magában. Úgyis rossz kedve volt, mert a felesége azt írta neki, hogy otthon nincs mit enni. Fogta a szuronyát és beleszúrta a Pjotr-ba. A Pjotr egy szót se mondott többet: halva maradt.

Este a magyarok megtartották az ellenség árkat és ott is aludtak. Oly kimerültek voltak, hogy el se temették a halottakat; csak ledőltek, ki erre, ki arra. Péter is elhelyezkedett, de sehogyse jött álom a szemére. Irigyen nézte hogy a mellette fekvő katona, hogy alszik.

– Jó volna most a vetett ágyban, pajtás! – próbált vele beszédet kezdeni többször is; de az meg se moccant. És egyszer csak följött a holdvilág. És annak a világánál megösmerte Péter, hogy aki mellette hever, az nem is pajtás, hanem a Pjotr, akit megölt. De persze nem csoda ha pajtásnak nézte: mert épen olyan rongyos, piszkos gunyája volt mint ő neki, mert épen olyan fáradtan hajtotta a fejét a földnek, még a szeme is oly szeliden nézett, mintha pajtás volna.

– Furcsa – gondolta Péter. – Amíg élt, egy szót sem tudott magyarul. Most pedig olyan, hogy az ember azt hinné, mindjárt megszólal magyarul.

És amint ezt gondolta, ott a holdvilágban: lám, egyszerre meg is szólalt a holttest magyarul. A tépett, sáros katonakabát, a sovány, fáradt arc, a szelid kék szemek... mind külön-külön, és mind egyszerre megszólalt, és mind magyarul beszélt. És mind egyre ugyanazt mondta, ugyanazt az egy szót:

– Testvér! Testvér!

(DRERL IS 24. b. cs.)

32. ÉLJEN A HÁBORÚ!

[Nyomdai kefelevonat]

– Éljen a háború! – kiáltotta Gyurka; egész nap az utcákon kószált és kiáltozta: – Éljen a háború! – Nem lehetett birni vele, a bátyja katona volt, ő is az akart lenni; az apja alig győzte szidással, az anyja sírással. A végén is Gyurkának lett igaza, a háború soká tartott, Gyurka is megnőtt, besorozták.

Most sírhatott csak igazán az anyja, moroghatott az apja. Volt ok elég, sírásra, morgásra. Az üzlet is rosszabbul ment mindennap, sem anyag, se vevő. Mígnem egyszer aztán az öregeknek is be kellett vonulni: a Gyurka apjának is. Szegény felesége szaladt fűhöz-fához: de nem lehetett fölmentetni sehogy; csak gorombaságokat kapott mindenhol.

Hát még mikor a hadisegélyért kellett szaladgálni, meg a tejért: mert a Gyurkának kis testvérei voltak, akiknek tej kellett. A drágaság egyre nőtt, mindennek az ára ment fölfelé. A szegény asszony pedig munkára járt, hogy megéljen, de alig bírta a munkát rossz egészségével.

Egyetlen vigasztalása volt, ha levelet kapott a harctérről.

– Hozott-e valamit, postás bácsi? – kérdezte mindennap és szíve úgy elszorult, hogy alig bírta az írást kibetűzni. Egyszer az öregebbik fia azt írta „Hazajövök, szabadságot kapok.” Micsoda öröm volt! Ez volt a derekabbik fiú, mindenhez értett, ezermester volt és a mellett csupa szív, csupa élet! Hogy várták, az anyja minden falatot neki szánt, a gyerekek másról se beszéltek. De nem jött... napról-napra nem jött... Míg egyszer csak beköszöntött a hír...

A szegény fiú elesett, aznap, mikor szabadságra kellett volna mennie!... Most már a haszontalan Gyurka volt egyetlen fia az anyának. (A kicsinyek mind leányok voltak.)

Gyurka pedig ott állt, messze, egy árokban, övig a sáros

hólében. Már napok óta álltak így, nem csináltak semmit, csak számolták a granátokat, amik mindennap megindultak pontos órára, és le-lecsaptak egyet véresen közülük. Hogy mit ettek, arról jobb nem is beszélni. Itten kapott a Gyurka három levelet. Az elsőben az volt, hogy az anyja beteg, hogy a bátyja meghalt, hogy az apjáról sincs hír már régóta. Gyurkának eszébe jutott, mikor harmadéve otthon játszott a bátyjával, a meleg szobában; és könnyei sűrűn hullottak a levélre. A második öröm volt: az apját elfogták, nagyon sanyarú ugyan a fogsága, de legalább életben van. Annál szomorúbb megint a harmadik: az anyja ágynak esett, a kicsinyek éheznek, nem lehet bírni tovább...

A háborúnak csak nem akart vége lenni.

Gyurka szabadságot kért, járt is volna neki, de nem kapott. A harcok egyre folytak. levél se jött már, írni se lehetett. Egyszer csak megsebesült Gyurka. A csapatok visszavonulóban voltak, és őt ott hagyták az árokszélén. Fájt az egész teste, de nem bírt mozogni, és bogarak mászkáltak az arcán. Irtózatosszomjúság gyötörte. De közben is folyton az anyjára gondolt. Végre elájult; két napig hevert ott.

Mikor föléledt, kórházban volt; de itt se bántak jól vele. A katonaeorvos rá akarta fogni, hogy szimulál. Még meg se gyógyult, már beosztották a menetszázadba. Ekkor kapott hírt arról, hogy az anyja haldoklik. Gyurka most megszökött. Hazament: de az anyját már halva találta. A kicsinyek sírtak körülötte.

– Éhesek vagyunk! – kiáltották.

Gyurka kiment a városba, hogy ennivalót szerezzen. Ha másképp nem, lopni fog! – gondolta. De az utcán egy őrjárat jött szembe és elfogták, mint szökött katonát. Statárium volt, halálra ítélték.

Kivezényelték a kaszárnya udvarára a katonákat, akiknek agyon kellett volna lőniük a szökevényt. De Gyurka nem volt

magánál, mikor érte jöttek: a kimerültségtől és az izgalomtól mély ájulásba esett. Ebben az ájulásban álmot látott. Egy tündér jött eléje s azt mondta:

– Kivánj valamit, mielőtt meghalnál, és én teljesítem.

Gyurkában a düh forrott, s ezt felelte:

– Varázsolj ide nekem csak egyet azok közül, akik a háborút okozták, hogy kitölthessem rajta a boszumat!

– Jól van – felelt a tündér, és egy nagy utcát varázsolt eléje. Ezen az-utcán Gyurka egy fiút látott rohanni, aki körülbelül három évvel lehetett fiatalabb, mint ő. Vad lelkesedéssel rohant az idegen fiú és ezt kiabálta:

– Éljen a háború!

És mikor-közelebb jött, Gyurka borzadva ismerte meg – saját magát.

(DRERL IS 24. b. cs.)

33. EGY KÖLTŐ TÖRTÉNETE.

[Nyomdai kefelevonat]

Sándor egy mészárosnak a fia volt; apja-anyja görbe Tótországból származtak le a magyar alföldre. Az öreg Petrovicznak jól ment a sora, már kocsmát is bérelt és a fiát taníttatta.

De egyszer csak jött a szerencsétlenség. Rossz emberek megcsalták, kivetették a házából, földjéből. Abban az időben könnyebb volt gazdagodni gonosz embernek, mint becsületesnek.

Sándor ekkortájt Selmecen a gimnáziumba. Okos fiú volt, jól is tanult, amíg egyszer színészek nem jöttek Selmecre; de attól kezdve Sándor inkább a színházat látogatta, mint az iskolát. Mennyi szép dolgot is tudtak azok a színészek! Sándor pedig nagyon-nagyon szerette a szép dolgokat. Így történt, hogy egy napon levél ment az igazgatótól a Sándor apjához.

– A fiú nem tanul – írta az igazgató. – Meg kell fenyíteni.

Az öreg Petrovicst nagyon elkeserítette ez a levél. Szegény ember volt már, alig győzte fizetni a drága tandíjat. Dühösen írt vissza a fiának:

– Leveszem rólad a kezemet.

Sándor ekkor elhatározta, hogy felcsap színésznek. A színház társulat már nem volt Selmecen, nekiindult hát Pestnek – gyalog. Február volt; elképzelhetjük, milyen összefagyva állított be a Nemzeti Színház udvarára. Színésznek nem vették fel, beszegődött hát a színházhoz – szolgának.

Ott akadt rá egy jómódu rokona. Megsajnálta, magához vette, de nem akarta taníttatni. Sándor ezen még jobban elkeseredett. Mi volt az Ő bűne? Az, hogy a szép dolgokat szerette, a színházat, a szép és érdekes könyveket: és most látta, hogy ezekhez a szép dolgokhoz csak a gazdag ember juthat könnyűszerrel.

Elkeseredésében felcsapott katonának. Ott szenvedett még csak igazán. Levitték Horvátországba, iszonyú hidegekben kellett [!] őrt állnia; még visszavágyott a Szépségek felé, gyönyörű versek jutottak néha az eszébe, de csak a faköpenyeget firkálta be velük. Végre megbetegedett és hazahozták. Tanulni akart, de nem bírta pénzzel; megint színész lett, de a szintársulat, mert nem pártolta a közönség, nyomorúságban tengődött. Sándor betegen, rongyosan jutott el Debrecenbe. De most is csak a Szépségre vágyott, szép dolgokat akart csinálni, és verseket írt a hideg szobában; égő pipáját szorongatta, hogy megdermedt ujját felmelengesse.

Szép és haragos versekben írta le az ő nagy nyomorúságait, a katonák és szegény emberek szomorú életét, és biztatta a magyarokat, hogy ne tűrjék tovább a nyomorúságos szolgasorsot, hanem csináljanak forradalmat. Mikor már egy könyvre való verse volt, föl ment velük Pestre, megint csak gyalogszerrel, nyomorúsággal küzködve. Ott beállított Vörösmarty Mihályhoz, aki akkor az ország első költője volt. Vörösmarty szívesen fogadta és mindjárt kinyomtatatta a verseit, azon a néven, hogy: *Petőfi Sándor költeményei*. Így lett Petrovics Sándorból Petőfi és nagy költő, híres ember: nem azért mintha a gazdagok segítették volna a szegény ember fiát nagyrajutni, hanem ő maga küzdött, dolgozott és nem csüggedt el.

Verseit mindenfelé olvasták és szavalták az országban. A magyarok ekkor már ugyanis torkig voltak az osztrák uralommal és a sok nyomorúsággal: hát gondolkodóba estek a tüzes verseken.

– Minek tűrjünk tovább? – kérdezték.

Végre ki is tört a forradalom. Petőfi Pest utcáin szavalta a forradalmi verseket, és kiáltotta a népnek:

– Itt az idő, most vagy soha!

Később maga is fegyvert fogott, hogy megvédelmezze a nép jogait és szabadságát az elnyomók ellen. De az osztrák császár

az orosz cár hadsereget hívta segítségül és leverte a nép katonáit. Petőfi eltűnt a segesvári csatában: bizonyosan elesett és testét közös sírba dobták a többi halottal. De a versei itt maradtak, s tovább is biztatták a szegény népet és ostromozták az elnyomókat.

(DRERL IS 24. b. cs.)

34. A RÖPÜLŐ FALU.

1919.

A menekülttel egy kis olcsó kocsmában ismerkedtem meg, ahol ő túlzottan szerény vacsorát fogyasztott és büszke méltósággal tűrte a pincérek kicsinylését. Eleinte szörnyű nehezen bírt fölmelegedni; látszott rajta, hogy nagy és megokolt ellenszenv van benne a pestiek iránt: nem is igen titkolta véleményét.

– Bűdösök! Itt ülnek a zsíros hivatalokban, mi meg mehetünk koldulni; föl is út, le is út.

Mikor a második üveg bort rendeltem, kissé megoldott a nyelve.

– Hiába csak! a jó erdélyi bor!... Ennek a bornak legalább lelke van – nem úgy, mint az embereknek – tette hozzá keserűen.

Látszott rajta, hogy a házára gondol, szép kis családi házára, amit vénkorára éppen már magáénak nevezhetett volna... amit ott kellett hagynia messze Fogarasban. A verandára, ahol délutánoként üldögélni szokott... A meghitt bútorokra...

– Bizony Isten, úgy fájt otthagyni őket, mint a jó barátot... Nem is hiszem, hogy nem fájt nekik is... Most valami csontos móc ül a karosszékemen... A nagyapja még medve volt, az apja csobán, még az ünge is kilógott...

Elképzelte kedves holmijait, mint egy gyermek: milyen megalázva érzik most magukat, a hódító durva keze alatt.

– Búsulnak utánam – mondta, egy kissé már fantasztikusan.

A harmadik üveg bor jött az asztalra, s ekkor jutott eszébe a történet.

– Hallotta már?

– Mit?

– A csíktábori csodát.

– Nem én. Mi volt az?

– Tömegszuggesztió?... No hát mondjuk, hogy tömegszuggesztió.

Kihívó, boros tekintettel nézett körül, mintha azt mondaná: »Látjátok, tudom én a ti pesti szavaitokat!« De a szeme mögött láttam a Fantáziát. Éreztem forogni a titkos kerekeket, amelyek megnyitják a rab Ember előtt a Lehetetlenségek kapuját...

– Hogy volt az? – nógattam.

Ittunk egyet, azután így beszélt:

– Én egy kis fiútól hallottam... akinek az apját ismertem... csíktábori menekültek voltak. A csíktáboriak még az első okkupációkor menekültek; éjjel zargatták fel őket; a jegyző telefonértesítést kapott; egész addig, az utolsó pillanatig, azt mondták: »Maradjon mindenki helyén.« Képzelfeltesni micsoda fejvesztett kapkodás, kétségbeesett siránkozás volt az: felszedelőzködni lóhalálában; csak ami rajtam van, meg egy pakk-táska legföljebb; azt sem tudja az ember, hogy mit rakjon bele; annyi idő sem volt, hogy a legkedvesebb jószáguktól, az ismerős helyektől búcsút vehessenek. Gyerek, asszony – bizony föl kellett cipekedni mindenkinek; és verekedtek a kocsikért. Vasút, az messze van oda. Uram, ez nem volt valami egyedüli eset, akárhányat tudok; gyerekes családok 30–40 kilométernyi utakat tettek meg éjszaka; magam is –

Akkor legalább szép, derűs éjjel volt, holdvilágban látták utoljára a kis házaikat, a templomuk tornyát... minden szép nyugodt volt... bizony uram: minden szép nyugodt a világon, csak a mi fajtánk nem fér a bőrében, csak mi üzzük-hajtjuk egymást örökké. Jaj, uram, jól ismerem én is ezt a képet: fölvert, kétségbeesett emberek; otthagya egész életük, földjeik, vagyonkájuk; a betegnek ágya, a gyereknek játéka; kiverve a mezőn, jajgatva; és köröskörül a szabad ég bosszantó nyugalma, a hideg holdvilág, a közönyös hegyek, a blazírt tücsök-szó; vészes fehérséggel szalad az országot, egy baljós nyúl fut át:

– ki törődik a szegény Emberrel? maga baja, maga bolondsága! Csupán a házak néznek ismerősen, a szép zöld ablakok, amelyek mögött már senki sem maradt... a torony a dombról és a falu fái, csupa régi barát, csupa emlék. Az útszéli kereszt int, a határfa a sorompónál: Ne menjetek! Magyar házak, magyar fák, mikor fogtok ti megint magyar szót hallani? Megértitek-e az idegen nyelvét? Magyar életek darabjai maradtak bennetek. Még a madárijesztő is kedves a kert alatt. Egy leány feledte rajt a keszkenőjét, amit jelül tűzött oda a szeretőjének. Libeg-lobog a kendő: Isten veled! Állatok hangja bög és béget ki még ólból, istállóból, akiket otthagytak: ennyi az egész búcsúztató. Kutyák ugatva szaladnak a szekerek után. Aztán csak tücsökszaj, kocsizörgés és csecsemők sírása.

Egy falu maradt üresen a hódító számára.

Az én ismerősöm kis fia persze gyerek volt még, nem érezte ezt úgy (csak kaland volt neki), és különben akkor még mindenki abban volt, hogy »két hét múlva visszajövünk«. Mégis úgy volt, azt mondta, az utolsó úthajlásnál még, ahogy a falu visszanézett reá, mintha minden ablak egy szem volna, és a torony az órával egy szemrehányó arc volna, nyújtózkodó és keserves nyakon, amely utánuk néz a bujdosóknak. S ahogy még egy szél jött, s emelgette a kerti fák szárnyát: mintha utánuk akarnának szállni... Ó jaj, szegény fák! jönnek a lógósüngű oláh gyerekek a cigány bicskákkal...

De nemsokára minden eltűnt a lejtő mögött, és megkezdődött a hosszú éji út. Erdőségeken mentek át, sírángozások és különös pörpatvarok között. Ki ezt feledett otthon, ki amaszt; kinek az ülése volt rossz, a háta fájt; ki valamely hozzátartozóját nem találta. Ennek a poggyászát rakták el; amaz elül elfoglalták a helyet. Majd azon vitatkoztak, hogy ki menjen gyalog; mert nem fértek mindannyian a szekereken. Az otthonra alig gondoltak már a jövőért való nagy aggodalomban. Lesz-e vasút a legközelebbi állomásnál? Kapnak-e majd enni?

Csak egy öregasszony óbégatott az elhagyott háza után! Ő ott szeretett volna meghalni...

Kiürített falukon haladtak keresztül: nem jó jel. Mily csönd! még egy kutya sem ugatott elébük. Földek és házak némán kiáltottak a hűtlen és bolond emberi faj után. A kis fiú fáradt volt, a rázás, a siralom, unalom megtörte, az út fái végtelen egyformasággal verődtek a szemébe, sohasem akart megszűnni a menet. Fázott is, megfázott; gyenge, beteges fiú volt, egy kartársamnak a fia, egy ügyvédé...

A menekült a bor után nyúlt, ivott egyet, és úgy folytatta elbeszélését:

– Végre, végkép kimerülve, elérkeztek az állomáshoz. Vonnak híre sincs már napok óta. A város tele menekültekkel. Nem maradt más hátra, mint tanyát ütni a szekereken, a szabad ég alatt, a gyönyörű holdvilágos éjben.

Jó messze kerültek a várostól, ahol szabad tér volt, és valószínűleg székértábort csináltak az erdőszélen; ahol máskor a cigánytanya csücsült. Majd egy hetet töltöttek itt, hajléktalan és koplalva, mert a városka élelmezni nem tudta őket – és itt történt a csoda, a negyedik éjjel – hogyan beszéljem el? Tudniillik a kis fiú álmával kezdődött... azaz hát... én tőle így tudom...

Lázás álma volt ezen az éjjelen. Álmában ott járt megint Csíktáborban. Különös nyugalanság volt az éjszakában, az elhagyott falu mintha élne, a házak szinte ágaskodtak, a torony idegesen nyújtotta a nyakát, a fák egyre rázták a lombjukat, s a bokrok tipegtek, mint a kis csibék, akiket az anyjuk elhagyott. Néhány oláh katona ment az utcán szuronyosan, mások a betört ablakok mögött látszóttak, kutattak a kamrákban, vigadoztak az elhagyott borokon, kurjongattak olykor, de a kurjantásuk félelmesen visszhangzott az üres szobákban. A kis fiú reszketett. Egyszerre csak a házak emelkedni kezdtek, csunya, vakolatlan falgyökerüket húzkodták ki a földből, támolyogtak.

– Mi ez? Földrengés? – kiáltották a katonák és szaladtak ki a szabadba.

A fák fenyegetően csóválták fejüket.

A kis fiú reszketett. A katonák a rét felé futottak, ahol ő játszani szokott. A fű egyszerre mászni kezdett, s mintha millió nagy bogár szaladna, szaladt a katonák elöl! Egy fa egyszer csak kiröpült – kirántva gyökerét a földből – mint egy madár. Különös szélcsönd volt és mégis mozgott minden. A kő-Krisztus méltóságosan jobbra-balra ingva tágitotta talapzata ágyát. A torony nyaka meggörbült, s előrenyújtózott...

Ide-oda jártak a holdas visszfények; minden ablak mozgott. A házak éltek már. Az idegen látogatót ablakaikon rázták ki. Ijedt férgekként menekültek a fosztogatók. Egy kis ház egészen elmozdult helyéről; szinte föl-fölszökött a levegőbe, mint egy nyugtalan csikó. Töredező mészkarajok pattogtak le a holdas falakról. Különös mozdalom volt a kertek virágai között; egy rózsatő a kerítés alatt bújt ki az utcára. A határfa már a levegőben lengett, tétovázott; a falunak nem volt határa többé.

Sem sövény, sem határ – a sövények elmásztak, utat csináltak a háznak, s a kerti dolgok kiáradtak az utcára, mint különös kíséret, sötét és várakozásteljes nyüzsgésben... Hogyan lehet ez? Egy-egy ház már a messze mezőn lengett; ólái, akácai körötte sereglettek; követték, mint a kövér gazdát a kis kutyák. Eglábon ugrált a malomköves kerti asztal, nehézkesen kapkodva tömzsi tuskótálpát; a ház előtti padkák elnyúlva futottak, mint az agarak. A madárijesztő a levegőben röpült; lobogott a keszkenő a vállán.

Szertelen suhogások hallatszottak, és a fiú a szelét érezte. Fekete alapgödrei tátogtak az elhagyott falunak, törmelékek, vakolatdarabok heverték a földön, a szemet betömte a szétszállott mészpor. Csak sejteni lehetett, amint a községháza emelkedik, a legnehezebb, a jog, az igazság. Odalenn, itt-ott, bukdácsoltak a leghagyott katonák – mint egy kiásott temető-

ben – hökkent, éhes hiénák módjára. Sötét volt; súlyos, lebegő kőtömegek, furcsa forgatag, elfedték a holdat. Az egész falu röpült! Képzelve: egy valódi nagy légi karaván! egyre jobban erősödött a hideg szél. Ez a hideg szél, így mondja a fiú, az utolsó, amire álmából emlékszik. Akkor már nagyon nyugtalanul foroghatott a szekéren. Fázott, fázott szegény, és mikor fölébredt, még mindig érezte a hideg szelet.

Szerte, köröskörül, minden szekéren vacogó, nyugtalan alvók nyújtózkodtak a hold hideg fényében, jól bebugyolálva, ahogy lehetett. Halk és tört mozgások hallatszottak mindenhol, egy-egy köhécselés, didergés. A földön mintha ideges egérkéek szaladgáltak volna. A fák borzongtak. Hány óra lehet már? A szél egyre zúgott, gyors, különös felhő közelgett messziről.

Mondom, világos volt; a hold hideg és józan.

– Édesapám, – próbálgatta halkán a fiú, hogy apja ébren van-e – hány óra lehet már?

Nem felelt senki, egypár mozgás után csönd lett a szekerekben. Csak az öregasszony, aki a házát sajnálta, nyögte hangosan még az álmában is:

– Én ott akarok meghalni... ott akarok...

A fiú összeresztette... egy új szélroham jött... a!... nem volt ez távoli harangszó? Hol szólhat most a harang?... mintha nem a falu irányából jönne... s különben a szél is ellenkezőleg fúj... Hát tudja, uram, honnan jött az a harangszó? Felülről. Igen, abból a furcsa formájú felhőből; és a felhő olyan iszonyú gyorsasággal közeledett, hogy a fiúnak elállt a szívdobogása. A harangszó vele közeledett... mindig, mindig tisztábban hangzott már... és közte valami különös zúgás, suhogás. Nem volt ez anyagtalan felhő, néma lengés. *Bim! bam!* – kongtak belőle a harangok. És mindig alacsonyabbra szállt.

S egyszerre csak egy fehér tömeg váltott ki belőle, egy holdas fehérség, mint egy holdas madár, óriás, óriás, s előrenyuj-

tott hajló csőrében ingott-lengett a harang. Ennek a madárnak hangja volt a *Bim-bam!* Nem is madár volt, hanem a templom volt, irtózatossággal zuhant a légen át, és a többi házak körülötte, és az apróbb dolgok, a fák, a kőkereszt, ki amily nehéz volt... A fiú félkőnyökre támaszkodva, meredt, meredt szemekkel nézte ezt.

– Úgy mondja el, – szóltam mosolyogva – mintha maga is elhinné... mintha látta volna... Kitűnő fantáziája van.

Elégedetten bólintott, és folytatta mint egy született mese-mondó. Láttam rajta, hogy a képzelet nagy narkózis neki.

– Ekkor már mindenfelé ébredtek a szekereken. A kutyák szűkültek, vonítottak. Holdas rémület káprázott a szemekben. Az emberek fejük fölé tartották kezüket. Nagy gyereksírás volt. Egy-egy alak izgatottan szaladgált a szekerek körül. Mások legyökereztek a bámulattól. A templom irtózatossággal lezuhant egy kissé messzebb a tisztáson, mélyen a földbe vájódva alapzatával, tompa robaj között és megállt meredten, mintha odaépítették volna száz évvel ezelőtt. A harang lengése lassan-lassan lecsendesült...

És – egy, kettő – új meg új zuhanás, amint új meg új házak csapódtak a földre. (A közeli város lakosai közel ágyúzás neszt hallották az éjben.) Kilenc, tíz – és már új kis falu sereglett az égből hullott templom körül, egész olyan rendben, mint a régi; jobbra a törvényház, balra a plébánia; odább az ügyvéd háza, a kis fiú apjáé; és így sorban a többi mind... Minden ház elé lehullottak a fák, amik éppen odavalók voltak, a két ákác, vagy egy-egy eperfa... és azonmód gyökeret vertek ott. Fönn még egyre zuhogtak a nagy négyszögű tömegek, lebegtek szárnyas fák, itt-ott felhő gomolygott fűből, virágokból. Úgy ment minden, mint a karikacsapás. A felhő lezáporzott a ház mögé, a fű kis nyüzsgéssel elhelyezkedett, a virágok glédába állottak. Legyűrűzték a sövények is; minden egy kicsit tépett volt a hosszú utazástól, a házak is foltosak, ahogy lehullott ró-

luk a vakolat; de végre is ott állott a falu, az egész Csíktábor, a nagy holdvilágban, úgy ahogy szerették, ahogyan álmodtak felőle. Lehullt a határfa is, a kőkereszt, a madárijesztő, minden, pontos helyre. Utoljára már a kálvária potyogott, stációnként, egy közeli dombra. Egyszóval...

– Egyszóval a falu utánuk ment a menekülteknek.

– Úgy van; a legelső állomásig, ami nem volt oláh kézen.

– És ezt mind a fiúcska képzelte?

– Dehogy uram; ezt mindannyian *látták*, átérték; rögtön bementek az égből leesett faluba, kiki a maga házába, a kedves holmik közé, bolyongtak a jól ismert utcákban, és talán azt hitték volna, hogy el se váltak soha onnan s álom volt az egész menekülés: ha nem lelik pusztulás, fosztogatás nyomát a házakban, s ha nem látják köröskörül az idegen tájt, idegen formájú hegyeket.

– De hát – kiáltottam – Csíktábornak e szerint ma más helyen kell lenni a mappán, mint azelőtt? Szórul-szóra értsem ezt a mesét? Egy egész falu egyszerűen otthagya az oláhokat, átjött a demarkációs vonalon? Házastul, mindenesül – ezt higgyem el, uram? – és várakozva néztem bortól csillogó szeméibe.

– Tömegszuggesztió! mondtam már, hogy tömegszuggesztió – felelt fölényesen, fölcsigázott lelkének magasságából tekintve le reám. – Látták azt, uram, mindannyian, ahogyan én látom önt. Azóta már többtől is hallottam – tette hozzá, most az egyszer csak a nagyobb hitelesség végett, és minden meggyőződés nélkül.

– De uram, – mondtam én, mert szerettem volna tisztán látni, mennyit hisz ő maga – tömegszuggesztió nem tarthat hetekig, hónapokig. Az mégis lehetetlen, hogy ilyfajta képzelődést meg ne cáfoljon a valóság ennyi idő alatt. Csak nem akarja állítani, hogy a csíktáboriak ott laknak azóta a képzelt faluban, élnek talán a képzelt kamrák képzelt tartalékján, mámorosan a képzelt pincék képzelt boraitól!

– Látja ezt a bort, uram? – felelte – jó bor ez, megvan az ereje, és ez is erdélyi bor; de higgye el, uram, hogyha most mámorosnak gondol, nem ettől vagyok mámoros, nem ettől – azt hiszi, csak a valóságos bor mámorosíthat meg? Volt nekem egy szőlőm ott Galacon, Küküllőben; csak rágondolok a borára, már boros a fejem – sohasem iszom többet!

Felkapta a poharát és ivott legalább a vendéglős borából. Én újra hozattam és koccintottam vele. Összetegeződtünk.

– De pajtás, – tértem vissza kisvártatva a kényes témára – mégis csak furcsa nekem ez a csíktábori dolog.

– Hogy-hogy furcsa? – kérdezte.

– Hiszen a csíktáboriaknak idegenekkel is kellett érintkezni; a hatóságoknak is közük volt a dologhoz – kezdtem kifejteni a hosszas tömegvízíró képtelenségének kézzelfogható bizonyítékait.

Mintha kissé gondolkodóba esett volna.

– Úgy látszik, – szólalt meg végre – elfelejtettem mondani, hogy a csoda csak egy éjjel tartott.

– Csak egy éjjel?

– Úgy van. Reggelre minden eltűnt.

– A házak?

– Visszaröpültek ahogy jöttek.

– Vissza?

– Bizony: kakasszóra... Az emberek fölriadtak arra, hogy reng a ház... Szaladtak újra ki... a szekerek felé...

– Akkor legalább vittek el egyet-mást magukkal... egy-egy kedves tárgyat... amit a menekülés zavarában ottfedtek... egy-egy emlékét az éjjeli csodának... Maradhatott volna valami bizonyosság...

– Maradt is! – kiáltott. – Azaz, hogy nem ami maradt, hanem ami eltűnt...

Közel hajolt hozzám és úgy mondta ezt, mint valami titkot:

– Egy ember eltűnt a házakkal együtt.

– Hogyan? – kiáltottam.

– Egy ember benn maradt a faluban.

– Micsoda? A faluban, amikor elröpült?

– Igen, a házában... Egy öregasszony...
Nagyot ivott és aztán folytatta:

– Az az öregasszony, aki mindenáron ott akart meghalni...
Ott akart meghalni a maga házában... és... elérte a vágyát...

– Elérte?

– Elérte! Ott halt meg a kedves házában. A ház... visszäröpült vele...

– Csak nem állítod, hogy nem találták meg?

– Vagy igen: eltűnt nyomtalanul. Talán megtalálták az oláhok... az üres faluban.

– De hisz azt mondtad, hogy tömegszuggesztió volt az egész!

– Én azt nem mondtam – felelte. – *Igy* görbüljek meg, ha én ilyet mondtam!

Kihívó, boros tekintete villant megint. Megint közelebb vonkodta a székét.

– Voltál már spiritiszta széánszokon?

– Voltam.

– Láttad, amint az asztal levegőbe emelkedik?

– Levitáció?

– Az asztal a levegőbe emelkedik! Mi emeli föl? a lélek, a gondolat. Hát ha már egy közömbös asztalt fölemelhet: ne emelhesse föl a házat, a falut, amellyel gyerekségétől összenőtt, ahol otthagya egy részét? Hidd el, hogy ha te menekültél volna éjes éjjel, mint én, tanyáztál volna szekereken hideg holdvilágban, idegen formájú hegyek közt az édes otthonra gondolva, éhen és szomjan, álmodva és ébren, és mindig csak az otthoni házra, az otthoni fákra, a mindennapi tárgyra, hogy tegnap még ott ültél közöttük, rá se gondolva, hogy valaha elválj; és egyszerre csak jött az ostoba Erőszak és kivetett erre az ismeretlen tájra: biztosan azon csodálkoznál inkább,

hogy nem emeli föl a gondolatod azt a kedves házat, azokat a fákat... hogy sokkal nagyobb csodák nem történnek...

A poharához nyúlt. Lassan ivott, és nedves szemekkel nézett maga elé.

– Hogy nem a gondolatnak fogad szót az egész világ! – tette hozzá.

Eltűnődve vizsgáltam az arcát.

– Hát te is éjjel menekültél?

– Éjjel.

– És a szabadban kellett táborozni?

– Egy egész héten át. A bűdösök nem adtak vonatot... lakás sem volt... a gyerek is ott aludt a hidegben...

– Családos ember vagy?

– Hiszen csak lett volna valaki, aki takargassa, de férfiember nem érthet úgy ahhoz, igaz-e?... aztán ki voltam magam is merülve... nem tehetek szemrehányást magamnak, igaz-e?... Az asszony rég meghalt.

– És nem volt senki, valami nőrokon, segítség?

– Az anyám szegény... az ott maradt Fogarasban. El akartam hozni, mégha erővel is; ugyan nem akart jönni semmi áron; egyre azt hajtogatta: ő már öregasszony, ott akar meghalni... ott kell meghaljon a maga házában... És sikerült neki eltűnni az utolsó pillanatban... egyszerre csak... a nagy zavarban... nem találtuk sehol... visszamenni már lehetetlen volt... a hidat fölrobbantották... az anyám szegény... kétségbeesett, makacs öregasszony... ott maradt az üres házában meghalni... Talán sohse tudjuk meg hogy mi lett vele.

– És a kis gyerek? Fiúcska volt?

Fölemelte a pohárát, de aztán megint visszatette és szomorúan a szemembe nézett.

– Micsoda szörnyű éjszakáim voltak! Ott a kemény szekéren feküdt a szegényke... lázálmokat látott, félrebeszélt...

– Meghalt?

– A negyedik éjjel.
És újra csak a poharához nyúlt.
– Ennek a bornak legalább lelke van... nem úgy, mint az embereknek...

*

Hazaérve, eszembe jutott megkeresni a mappán Csíktábort.
Nem találtam. Egy gondolattól megkapatva a Helységnévtárt
vettem elő.

Csíktábor nevű község nem létezik.

34/A. A RÖPÜLŐ FALU.

[Kéziratrészlet]

[...] minden eltűnt.

– A házak?

– Visszaröptek ahogy jöttek.

– Hogy-hogy?

– Igen, kakasszóra... Az emberek fölriadtak arra hogy rengett a ház... Szaladtak újra ki... a szekerek felé...

– És semmit sem vittek magukkal?... legalább emlékül... semmi sem maradt ott?... bizonyítéknak...

– Nem, nem... A nagy ijedtségben... Még inkább... Még inkább...

Egyszerre elkomorodott, maga elé nézett, fölragadta a poharat, mintha erőt akarna gyűjteni, nagyot ivott. Aztán közelebb tolta a székét, s sugva mondta:

– Egy ember benn maradt a faluban.

– Micsoda? A faluban, amikor elröptek?

– Igen, a házában... Egy öreg asszony...

Még egyet ivott és aztán folytatta:

– Az az öreg asszony aki mindenáron ott akart meghalni... benne maradt a házban, és |:a házzal együtt| eltűnt. Nyilván az oláhok találták meg a holttestét... másnap az elhagyott faluban...

– De hát – kiáltottam – hogy lehet ez ha az egész csak tömegszuggeszció volt?

– <Hát> Ki mondta hogy tömegszuggeszció <volt>?

Erősítettem hogy ő maga mondta.

– Én illet nem – felelte. – Igy görbüljek meg ha én ilye mondtam!

– Akkor hát – törtem ki már erre – hogy képzeld<i>|:ed pajtás?:| Hát valóban fölemelkedtek a házak a levegőbe, és csak úgy elröptek? El tud<ja>od ezt hinni?

- Miért ne?
- Hisz ez képtelenség.
- Egyáltalán nem. Ez egy nagyon jól ismert tünetény.
- Ugyan, ugyan, pajtás!
- Bizony. Voltál már spiritiszta széánszokon?
- Voltam.
- Láttad amint az asztal levegőbe emelkedik?
- Levitáció?
- |:Mi emeli föl ott azt az asztalt? A lélek emeli föl.:| Ha már egy közönyös asztalt fölemelhet <a lélek>: miért ne inkább a házat, a falut, amellyel <...> gyerekségétől összenőtt, ahol ott hagyta egy részét. <Uracskám, higgye meg, ha ön> |:Hidd meg hogyha te:| menekültél volna éjes éjjel, mint én, tanyáztál volna szekereken hideg holdvilágban, idegen <formáju> hegyek közt az édes otthonra gondolva, éhen és szomjan, álmodva és ébren, és mindig csak az otthoni házra, az otthoni fákra, a mindennapi tárgyakra <amiket elhagyt>: biziste, azon csodálkoznál inkább, hogy nem emeli föl a gondolatod <azokat> azt a |:kedves:| házat, azokat a fákat... hogy sokkal nagyobb csodák nem történnek...

A poharához nyult. Lassa ivott, és nedves szemekkel nézett maga elé.

- Ügyvéd ur is éjszaka menekült? – kérdeztem
- Éjszaka.
- És a szabadban kellett táborozni?
- Egy egész héten át. A bűdösök nem adtak vonatot... lakás sem volt... ott aludtunk a hideg szekereken...
- A családjával együtt?
- Csak a kis fiammal. Özvegy ember vagyok; bizony ez nehéz sor, uram, nehéz sor. Szegény kis fiam, hogy didergett, hogy kellett takargatni... Mindig gyenge, beteges fiu volt...
- És nem volt senki, valami nőrokon, mellette?
- Az anyám szegény... az ott maradt Fogarasban. El akar-

tam hozni, még ha erővel is; noha nem akart jönni semmi áron; egyre azt hajtotta: ő már öreg asszony; ő ott akar meghalni <abban> a házában, <amelyikben> a megszokott házban... ott akar meghalni... És sikerült neki eltűnni az utolsó pillanatban... egyszerre csak |... a nagy zavarban...| a hidat felrobbantották... az anyám, kétségbeesett makacs öregasszony, ott maradt az üres házában meghalni... Mi lett vele? Talán sohasem tudjuk meg.

– És a kis fiu?

– Ne is emlékeztessen reá, uram.

Felemelte a poharát, de aztán megint letette és szomorúan a szemembe nézett.

– A kisfiam meghűtötte magát a menekülésben, tüdőgyuladást kapott... micsoda szörnyű éjszakáim voltak!... Ott a kemény szekéren feküdt szegényke... Lázálmokat látott, félrebeszél...

– Meghalt?

Csak mozdulattal jelezte hogy igen.

Azután ismét a poharához nyúlt.

– Ennek a bornak legalább lelke van – mondotta. – Nem úgy mint az embereknek.

Hazaérve eszembejutott megkeresni a mappán Csíktábort. Nem találtam. Egy gondolattól megkapatva a Helységnevtárt vettem elő.

Kiderült hogy Csíktábor nevű község nem létezik.

(OSZK Fond III/1861)

35. A TORONY ÁRNYÉKA.

(Levél az íróhoz.)

Sokat tündöttem, kihez juttassam e feljegyzéseket és megfigyeléseket. Első naivságomban tudósokhoz akartam fordulni: de hamar eltértem ettől a gondolattól. Magam is egy kissé tudós vagyok; ismerem ezt a bizalmatlan céhet. Ők mereven elzárkóznának attól, hogy történetemet komolyan vegyék. Talán ha tanukat vinnék barátaim közül; figyeltetném velük a tüneményt, lesve, míg nem ismétlődik, talán hónapokig – de ki várhat addig a kedvemért ily lehetetlenségre? S különben is ehhez már nincs időm: az Úr ítelt fölöttem, s megszámlálta óráimat. Dícsértessék az ő neve mindörökké.

Arra is gondoltam, hogy fölöttes egyházi hatóságomnak jelentem az esetet. De itt sem volna kilátásom több rokonszenvre vagy hitelre. Modern papjaink félnek a csodától, és – nagyon érthetően – nincs kedvük az Egyház tekintélyét könnyenhivóséggel kompromittálni. S ha valahogy mégis meggyőződnének a történetekről, bizonynyal az ördög művének látnák, mint a spiritizmust; hideg és ellenséges szemekkel néznék a különös titkokat. Én pedig érzem, hogy az Isten titkaiból valók ezek is, kinek útjait ember ki nem számíthatja, az Isten rejtelmes Szimbolumaiból, melyekben néha megsejteti velünk a bűnössel együtt az ártatlant is sujtó Végzetet. Boldog aki meg tud nyugodni az Ő akaratában!

Ilyen gondolatok bírtak rá, uram, hogy önhöz forduljak, akinek a hivatása meséket mondani és szimbolumokat föltárni. Az, ami velem történt, nem fogja az emberiség tudásának kincsét gyarapítani: a tudás kiveti magából az ily történetet és megretten az ily titkok előtt, mintegy érezve, hogy tilosba tévedt. Hadd gyarapodjon hát a meséknek kincse: mert a mese is az Istentől való, mint a kinyilatkoztatás; és igazában oly kevés mesét adott az Isten az embernek!

Szép nyárutón érkeztem a szentmártoni rendházba. A rend fogata várt a vasútnál, ahonnan még hosszú kocsit utat kellett megtenni, mert a régi klastrom minden rendes közlekedési vonaltól távol volt. Ide többnyire a beteg vagy kiöregedett rendtagokat küldték, akik már sem tanári foglalkozásra, sem plébánia vezetésére nem voltak nagyon alkalmasak; a világ háta mögött, de az Istenhez közel voltak itt; keresve sem lehetett jobb helyet találni az elmélkedésre. A jó levegő a testet, a magány a lelket könnyítette meg; az egész rendház, nyugalmas és derűs életével, olyan volt a szép hegyek között, mint egy kisanatórium. Így jöttem ide, betegnek, magam is; bár a táskám mélyén könyveket hoztam, és tudományos jegyzeteket, melyeket e magányban akartam kiegészíteni.

Az alkonyatnak szinte metafizikai nyugalma borult a dombokra, mikor a távolból föltűnt a régi klastrom, III. Béla korbéli épület, különös tornyával, melyet az építők mintha egy helyen hirtelen abbahagytak volna. Az ég csodálatosan mély és kékszürke volt; nagy madarak lassú ívekben keringtek a torony körül. A tücsökzene kábító mélaságába harmonikusan vegyült a kerekék egyhangú zöreje. Előtte a kocsis háta – mint egy gyászhintó kocsisának háta – feketén, komoran himbált szalagos kalapjával. Lassan mentünk, mint egy sötét bárka, nyugalmas tengerzúgás között.

– Istenem, – imádkoztam – ha az az akaratod, hogy utolsó utam legyen ez: megnyugszom.

De egy óra múlva vidám, öreg paparcok közt ültem a nyájas refektóriumban. Régi barátokra találtam közöttük, akikkel évekig éltünk együtt más rendházakban; kifaggattak a társakról, a fiatalokról, föllelevenítették a múlt emlékeit. Majd kimentünk a szép estét élvezni a kertbe, a hold éppen fölkel; különös fehér tisztaságban nyúltak szét az utak a sötét bokrok közt. A klastrom körvonalai fantasztikusan rajzolódtak az égre. Most láttam csak, hogy a tornya egészen külön áll, körül

lehet járni; s egyáltalában oly szokatlan formájú volt ez a félbemaradt torony, hogy fölköltötte kíváncsiságomat.

– Ma már semmire sem használjuk – mondta a házfőnök, kérdésemre. – A kertész lomtára és szerszámkamrája van benne. – Egy másik rendtárs pedig – aki magyar filológiával foglalkozott – megmagyarázta, hogy a régi toronyhoz monda fűződik:

– Egészen olyan monda, mint a Kőműves Kelemennéé. Egy fiatal lányt beépítettek a falába elevenen...

Istenem, bizony, milyen kevés mesét adott az embernek! Itt is a Kőműves Kelemenné... De ez is hozzátartozik a hangelathoz. Igazán primitív helyen vagyok, ahol még a mondák is elevenek... Másnap reggel kettős kíváncsisággal léptem ki boltozatos cellámból, hogy nappal lássam a különös klastromot, melyben eztán élnem kellett. Sötét folyosókon mentem végig, s szinte elkábultam, amint egyszerre a szabadba értem. Mintha ezer méhraj kavargott volna a napban; s vakított a kék ég, amely szinte betört, beszakadt a kertbe. Messze nyúlt a kert, mint egy zengő virágtenger – milyen nyílt és szabad! – mintha csakugyan az égben lenne folytatása. Sűrű, mézes illat nehezítette a sugarakat; s a nap arany abroszokat terített a gazdag földnek fölvirágozott asztalára. A fantasztikus torony árnyéka üde, reggeli élességgel feküdt végig ezen az abroszon. S micsoda színpompa! Egy piros virág, melyen pillanatra rajtveszett a szemem, hirtelen elröpült: pillangó volt! És zengett minden, zengettek a bokrok, mint templomi orgonák...

Leültem a napon breviáriumommal, és hálát adtam Istennek, hogy ide vezetett. Jó hely ez énnekem. Hálát adtam a virágokért és a pillangókéért, a klastrom falainak szép, ódon rajzáért, mely szinte öregesen mosolygott a napban, a napért magáért, a furcsa toronyért, az öntözőkannával hajlongó csinos nőalakért, aki a kertész felesége volt, és akit jól esett látni öreg szemeimnek. A torony körül nagy, világos tér volt, szelíd ágyások, mindig elhagyatva; senki sem járt erre, mert társaim szobájukban

ültek, s a városba az utcai kapun jártak ki: csak este szoktak az udvarba jönni. Én tehát lefoglaltam ezt a helyet magamnak, itt üldögéltem könyveimmel egész délelőtt, míg a klastrom hangja nem jelezte az ebédet. Ha megúntam az olvasást, gyönyörködtem a kert pompájában, vagy a kertész fiatal feleségével csevegtem, akinek naivsága felüdített.

Végtelen, egyforma sugárzású ősz volt.

Egyik nap úgy ragyogott, mint a másik.

Lassanként azt vettem észre, hogy órákon át alig olvasok, csak kábán ülök a könyv fölött. Ez a kert szinte hipnotikus hatással volt reám. Próbáltam tőle megszabadulni, más helyet keresni magamnak; de a vége mindig csak az lett, hogy visszatértem a torony előtti térségre, és ott ültem a hangtalan kacagású, eszeveszett pompájú virágok között a zsongó fénynek kísértetes áramában. Nagy napraforgók ingatták mögöttem bolondos sárga tányérait, s a kék karók színes üveggolyóinak csillogásán megcsúszott és megszárdult a tekintet. Ő, nem tudtam elmozdulni se, míg a csengő, mint valami fölszabadító hatalom, meg nem szólalt. A furcsa torony nyúlt előttem és fölötte a nagy, szétmálló, fehérfürtös napfej és a tornyot szinte nem lehetett látni sem a fénytől, de az árnyéka, mint valami óriás napóra, tiszta és kegyetlen feketeséggel sétált a reszkető virágokon.

Amint a dél közeledett: mind kísértetesebb lett a hatás.

Igen: kísértetesebb. Nem vette ön még soha észre, uram, hogy a déli órában van valami éppen olyan kísértetes, mint az éjfélben? Minden elül ilyenkor, minden csendes lesz; valami nagy várakozás nehezedik az egész világra. Éppen olyan némaság lesz, mint éjféلكor. Félelem: szinte a lélekzetét is visszafojtja a természet. S a nap iszonyú világossága nem kisebbíti a kísértetes hatást; még ellenkezőleg! Minden, minden meg van világítva; nincs búvóhely sehol, nincs menedék, árnyék. Meztelen ki van szolgáltatva a világ a Rémnak, amelyet közeledni

érez. És nem természetes fény ez: valami beteg, kábító fehérség van benne, mint a holdtölte fényében. Rettenetes ilyenkor a szélcsend és a magány. Sokszor úgy ültem ott a kerti padon, mint a fejbevert állatok: gondolattalan és mégis szorongással. Csakhogy magamnak sem adtam számot erről; azt mondtam, hogy: élvezem a napot. A nap némán ünnepelte szenvtelen orgiáját; iszonyú fénypányvája rásimult mindenre súlyos simulással; csak a torony árnyéka hasította föl egyhelyt feketén, az egyetlen árnyék, mint egy sötét memento.

Kába, béna órák! Szinte tántorogva mentem be ebédre, a hűvös klastromba, szédültem, mint a részeg, s emléktelen, tompa zsidobadásban tölt el a délután.

Ó jaj, a déli órák! Egy ilyen déli órán történt az is, amit el fogok mondani.

A nap úgy kezdődött, mint rendesen. A kertész feleségével beszélgettem, aki apró kislánykáját hozta ki a napra; lágyan percegett az út kavicsa a könnyű bölcső kerekei alatt; kedves, halvány arcocska feküdt a párnák közt.

– Beteg szegényke – mondta a gyengéd asszonyka, aki maga is oly finom volt, törekeny, mintha nem is parasztvér folya ereiben.

– Jót fog tenni a szép nap – feleltem. És ebben a pillanatban igazán szépnek, jóakarátúnak látszott az öreg nap; szelíd reggeli hangulat volt; halk árnyékok pihentek aranyos mezőkön. Örömmel nyúltam könyvemhez, ilyenkor mindig elfeledkeztem a déli kábulásról; egy darabig olvastam, majd ölembe csúszott a könyv, nézelődni kezdtem, élvezni a friss tarkaságot, mint mindig – eleinte...

Az asszonyt házi dolgai konyhájába szólították, s tűnődni látszott, künn merje-e hagyni a beteg gyermeket.

– Majd én szemmeltartom a kicsikét, – biztattam, s bevallom, bár ön nevetségesnek fogja találni: vénülő papszívemnek jól esett, hogy ha csak egy órára is, ilyen apai megbiztatásom van.

A kis beteg csöndesen feküdt a bölcsőben, a nap mindig föllebb és föllebb emelkedett, a kábulás kezdett erőt venni rajtam. A színes üveggömbök szédítően villogtak, torz visszfények verődtek beléjük, kék és piros foltok úsztak szemeim előtt a levegőben. A látás elvesztette önmagát, mintegy saját gazdaságába fúlt, az egész kert himbált, emelkedett a színek és fények nagy, hangtalan karneváljában, a tárgyak képei egymásba folytak, minden olvadt, rezgett, a torony inogni látszott a kék óceánban. Egy darázs, éppen előttem, táncolt, rángott, zsongott, jobbra, balra, föl-le, a vibráló hőben. Behúnytam a szememet.

Behúnytam a szememet. Nagy, meleg, bársonyos sötétség borult az agyamra, mint egy puha sisak, a kék és piros foltok szívdarabokhoz hasonlóan szélekké uszkáltak, szálltak, suhantak előttem, néha egyik fölszállt, hangtalan, föl, föl, hogy nem tudtam követni; a zsongás elhalkult. A déli óra közeledett.

Egyszerre panaszos, rémült, nyögő hang sírt föl a bölcsőből.

Ijedten nyitottam ki a szememet. Ó! a kísérteties déli kép volt körülöttem.

Mintha egy idegen csillagra jutottam volna egyszerre. A kegyetlen, vakító fehérség mindenem, a baljós nyugalom és a torony egyetlen árnyéka, amint feketén behasít a kertbe...

És a torony árnyékában a bölcső, s benne – mintha érezné a szívmarkoló hangulatot – rémülten sír a beteg kislány...

Ebben a pillanatban egyszerre olyan izgalom fogott el magamat is, hogy a szívem hangosan kezdett dobogni. Egy perc műve volt a felfedezés. A bölcső előbb nem állt a torony árnyában. Sőt nagyon is messze. A napra néztem, a többi árnyakra, melyek fogyni, s szinte eltűnni látszottak a fűvön; – aztán megint a torony árnyékára. Egészen bizonyos volt: *a torony árnyéka nem abban az irányban dőlt, amerre az optika törvényei szerint kellett volna.*

Értsen meg jól, uram. A nap egy kissé föllebb, *balra* állott a toronytól: a torony árnyékának tehát *jobbra* kellett volna esni, amerre a többi árnyék is dőlt. E helyett az árnyék, mintegy derékszögnyi elhajlással normális helyétől, *balra* nyúlt, amerre a kislány bölcsője állt.

Uram, nem tudom, lehet-e önnek fogalma egy tudományos megfigyeléshez szokott ember megdöbbenéséről. A dolog semmi természetes magyarázatot meg nem engedett. Semmi fényforrás sem volt a napon kívül, amely elé a torony árnyat vetett volna. De igazat megvallva, rá se gondoltam a természetes magyarázatra. Kábulva ültem ott, előttem a kétségbevonhatatlan csoda – ez a dél igazán kísértetesebb volt az éjfélnél.

Köröskörül a nagy nap ünnepelt; vakító fehér fény; – csöpp árnyékok engedelmesen hajoltak jobbra. Itt semmi homály nincs, semmi búvóhelye a rejtelemnek, semmi lehetősége a titoknak. Minden éles, biztos, határozott. S ebben a határozottságban csak annál döbbenetesebben, annál babonásabban, annál letagadhatatlanabban látom a megmagyarázhatatlant: a különös árnyékot, amely egyszerűen, tisztán, feketén rajzolódik a kavicsokra és a gyepre. Mozdulatlan.

És beborítja a bölcsőt, mint egy fekete lepedő.

És a nagy déli csöndben sír a beteg gyermek, nyugtalan, szorongó sírással, mintha maga is érezné a reá eső árnyék természetlenségét. Ez az egyetlen, kékesszürke színfolt a nagy fehérségben, ez az egyetlen rossz helyre hullt árnyék különös jelentőséget adott mindennek, a déli pilledésnek, az elült madarak csöndjének, s a gyermek sírásának...

A hangulat hatalma annyira lenyűgözött, hogy sem mozdulni nem tudtam, sem szólni; míg végre a leányka anyja maga meghallotta gyermeke sírását és kifutott a kertbe. Felém nem is tekintett, hanem egyenesen a bölcsőhöz futott, mintha őt is valami különös rémület hajtaná; mozdulataiban a féltő szeretetnek vad ösztönösségét véltem észrevenni, amit csak álla-

tokban és nőkben lehet látni, kivált hogyha anyák. Féltékeny, ijedt gondoskodással kapta ki gyermekét a bölcsőből ölébe és szaladt be vele a ház felé.

Elgondolkodva néztem utána. Akaratlanul is összefüggést éreztem az árnyék csodája, a gyermek sírása és az asszony rémülete között. Szerettem volna képzelődésnek hinni az egészet; de még ott volt az árnyék, pontosan, eltagadhatatlanul, a lehetetlen irányban húzódva...

Az ebédre hívó csengő éles hangja riasztott föl. Amint a sötét boltok alá léptem, még táncoltak előttem a piros és zöld fények, s agyamban a különös gondolatok. De a derűs, hűvös, fehérre meszelt refektóriumban eltűnt a hangulat és inkább megszégyeltem magamat. Hogyan is beszélhetnék ezeknek a vidám és öreg papoknak az én különös látományomról? És kezdtem már nem bízni magamban: hátha mégis – álom volt az egész? Azt határoztam, hogy valami ürügy alatt kihívok délután valakit a torony elé és a helyszínén figyelmeztetem a tüneményre (ha nem csupán álmodtam).

Délután azonban felhők jöttek, halvány, nyomasztó borulás; s amikor néhány percre egy vékonyabb rétegen, mint tejüvegen keresztül előszüremkedett a fehér fény s az árnyak haloványan kitetszettek, láttam, hogy a torony árnyéka a rendes helyén van, teljesen az optika törvényei szerint...

Csakugyan álmodtam? Vagy a déli nap kábultságában kápráztak a szemeim? Egyiket sem hittem igazán és mégis el akartam hitetni magammal valamelyiket; – azonban nem tudtam megnyugodni. Gondolataim egyre a torony körül jártak; ha szememet behúnytam, a legpontosabban láttam magam előtt a déli látomást, mely olyan volt, mintha egy kitűnő festménybe valaki egyetlenegy vonást hibásan rajzol bele, s aki egyszer a hibát észrevette, ezen a hibán keresztül nézi már az egész képet... Sőt új részleteket fedeztem fel emlékezetemben; ráeszméltem, hogy az árnyék nemcsak csodálatos irányban dőlt,

hanem azonkívül *hosszabb* volt, mintsem a déli nap állásához képest és a többi árnyékok hosszúságához arányítva lenni kellett volna; megnőtt, megnyúlt a csoda órájában... Különben nem ért volna a bölcsőig...

Nem tudtam a dologra másként gondolni, mint valóságra, és titokban valami rettentett és vonzott, hogy újra láthassam.

De napokon át felhők fedték az eget; úgy látszott, megjön az ősz. Én szobámban, könyveim közt ültem tétlenül; régi betegségem jelentkezett újra s lenyomta kedvemet; szinte lázas vágyakozás égett bennem szép idő s napfény felé. Mégis mikor egy reggel nyájas kék eget pillantottam meg a cellaablak vaskosára mögött s a padlón a reggeli nap arany négyszögeit, az első érzésem titkos rémület volt: tudtam, hogy néhány óra múlva ott fogok ülni megint a csodálatos kertben, a rejtelmes-árnyékú torony előtt.

Az első délelőtti csalódást hozott: bizonyos megkönnyebbüléssel vegyes csalódást. A torony árnyéka engedelmesen követte a nap járását, egy pillanatra sem suhant félre a törvények által megszabott útjából; s minden egészen természetes volt. S a második napon éppen úgy. A nap állhatatosan és melegen süttött megint, a vénasszonyok nyara kezdődött, én ott ültem régi helyemen, s minden olyan volt, mint az első napokban, amelyeket a szentmártoni rendházban töltöttem; kivéve, hogy az utakon a kertészné minden söprése dacára mind több volt a száraz levél, virágok pirosa mellé levelek rőt színe árnyázódott, s a bölcső nem jelent meg többé a kislánykával; – szegény kis beteg gyermek, csak egy nappal élte túl az árnyék csodáját! Az Úristen vegye angyalai közé! Iparkodtam nem gondolni babonával halálára; a csodát már valóban képzelődésnek tartottam, a déli nagy nap káprázatának, valami délibábfélének. Vagy az én balsejtelmem festette ezt az árnyékot, amilyent néha küld lelkünkbe az Úr. Már nyugodtan gondoltam rá (ami egy neme a feledésnek); mígnem egyszer...

Én a szokott helyen ültem és olvastam; a lankasztó nyári meleget nyugodt őszi ragyogás váltotta föl; szélcsönd; egy lélek sem volt a közelben. Csak Lord, a vén vizsla, sütkérezett az öles napraforgók alján, s egy galamb járt a fűvön, rátartósan, nyakát billegetve. Egy alacsony almafán, messzebb, korábbi almák piroslottak: a tamariszk meg sem legyintette hosszan lecsüngő, enyheshínű virágfürtjeit. Felvettem a szemem és sokáig, gyönyörködve néztem a békés képet. Tekintetem a torony árnyékára esett:

– Most nem csalsz meg többet – mondtam magamban az árnyékhoz. – Vége a bolond kánikulának, amely megszedíti az ember szemeit és megingatja a tárgyak képeit. Az árnyékoknak most már szépen a helyükön kell maradni...

Alig gondoltam ezt, egyszerre csak a torony árnyéka meg-ingott...

Igen uram, szóról-szóra úgy van, ahogy mondom. Az árnyék megingott, nagy ívben kilengett jobbfelé, aztán megint vissza, előbbi helyén túl s ezt a játékot még néhányszor ismételte. Értsen meg jól, teljesen szélcsönd volt, a többi árnyékok mozdulatlan álltak, a fák mozdulatlan, a nap mozdulatlan állt a torony fölött, a torony mozdulatlan nyúlt a kékségbe. A torony árnyéka azonban imbolygott, mintha mögötte egy óriás lámpát lóbálnának, mintha valaki a Napot meglóbálta volna. Jobbra-balra néztem, de a jelenség egyetlen és rejtelmes maradt; ott járt a fűvön, az úton, feketén a nagy árnyék, jobbra-balra, s kinyúlott s megrövidült, mint valami tapogatózó nagy polip óriási karja...

Hogyan mondjam el e percek szorongását? A galamb ijedt szárnyacsapással röppent föl az almafára, a kutya fölágaskodva szűkölt, a virágok megreszkettek. Az árnyék, mintha súlya volna, szinte csikorogva mozgott a kavicsos és a fű szinte meghajlott alatta és megborzolózott. Még egypárat lengett, kinyúlt, meghúzódott, a tamariszk félve elhajlott súlya alatt

– aztán merész kanyarodással egyszerre kiszökött – abban az irányban, ahol a kutya volt... Lord fölugrott, lihegve, tárt szájjal, félelemteljes várakozásban... az árnyék feléje nyúlt, s ráesett, mint egy nagy fekete tenyér... s megállt mozdulatlan.

A kutya, mint a meglőtt vad, irtózatossal megtorpant s visítva elrohant.

Nem próbálom meg leírni, micsoda hatással volt rám ez a jelenet. Imádkozással töltöttem az egész délutánt; lelkem előtt megjelent a monda, melyet a toronyról hallottam: az elevenen beépített leány.

– Uram, – könyörögtem – ha igaz ez: add, hogy a szegénynek lelke nyugalmat találjon!

De az én lelkem nem talált nyugalmat. Mint vallásos ember, mindig hittem a csodákban s nem osztottam némely tudósok babonáját, akik azt hiszik, hogy emberi matematikájukkal körülírhatják a világot. De hinni a csodákban, s aztán látni egyet, nagy különbség. Bevallom, hogy gondolataim fenekestül föl voltak kavarva. Az Isten útjai kifürkészhetetlenek, s a bűnök átka irtózatossal... Századokra nyúlik ki az átok s ártatlan élőlényekre dobja végzetes árnyékát... A beteg gyermekre gondoltam, akit sírni láttam az árnyékban... egy nappal a halála előtt.

Izgatottan kerestem másnap a kutyát a kertben.

– Kiadta szegény a párját – mondotta a kertész. – Á, vén dög vót már a!

A szívem összeszorult, félő tekintetet vetettem a torony felé. Néhány nap óta régi betegségem súlyosbodott; s most egyszerre visszaemlékeztem rendünk orvosának egyes szavaira s úgy tűnt föl, hogy a joviális kifejezéseken fenyegető értelem villog át. Valami azt súgta, hogy meneküljek innen és messze kerüljem eztán a torony környékét. És mégis, ezentúl is, mihelyt kisütött a reggeli napfény, ellenállhatatlan erő vont ki a megszokott helyre, és aztán többet nem tudtam onnan elmoz-

dulni délig: a kert őszi pompájában éppen olyan hipnotikus hatást gyakorolt rám, mint a nyár hevében. Egészségem egyre rosszabbodott és azzal áltattam magamat, hogy a drága napfény a legjobb orvosság. Gyönyörű ősziünk volt; zöldes-arany szálak úsztak a meleg levegőben; minden élőlény mohón élvezte az utolsó szép napokat. De jaj! nekem nem voltak nyugalmas napok ezek; tompa fájdalmakat éreztem testem különböző részeiben; a közelgő halálra gondoltam s valami makacs igyekezettel szögeztem írásaimra figyelmemet, hogy legalább fontos részét elvégezhessem munkámnak, mielőtt a sötét angyal jönne.

Én nyomorult kis féreg! hogy előzhetné meg a teremtmény Teremtőjét? Nincs szüksége az Úrnak külső eszközökre hogy meggátoljon abban, amit Ő nem akar: a magunk lelkét támasztja ellenünk. Boldog, aki megnyugszik akaratában! – Az Isten azt mondta szolgájának: »Tovább nincs szükségem munkádra!« – és nyugtalanságot támasztott lelkemben, hogy ne dolgozhassak többé. És elém állította a fantasztikus tornyot, – mintha a maga mutatóujját tartotta volna elém, különös intőjelül, és úgy akarta, hogy azt nézzem, rettegvé, órákhosszat.

Ó, minden pillanatban azt vártam, hogy meglendül az árnyék és rám esik...

Míg végre márma meg is történt... Meglendült az árnyék, ingott előttem nagy ingásokkal... én mozdulatlan vártam, imádkozva. Nem iparkodtam menekülni... csak a szívem dobogott hangosan... Hármát, négyet lendült, megnyúlt, összehúzódott, elnyújtózott az utakon, megtüremlett az ágyások dombos szélein... Végre rámcsapódott és elfedte előlem a Napot...

Bevallom, most is dobog a szívem, amikor leírom. Nagy, nagy útra megyek... ahonnan még senki sem jött vissza. Irgalmazzon nekem az Isten és vezessen be az üdvözültek közé.

36. [MEGINT FEL ÉS ALÁ JÁRT A SZOBÁBAN...]

[Gépirat]

Megint fel és alá járt a szobában, éj<jel>tszaka, mint akkor. De milyen más, milyen boldog volt még akkor! És milyen boldogtalannak hitte magát akkor! Hogy kívánta, bár a legrosszabb bizonyosságot akkor! A hirt, bár a legrosszabb hirt, mely szíven ütne és a végleges fájdalomba kábítaná!

Minden, minden épenygy van ma is. És az ablakok, az éjjeli<n> ablakok sohsem eresztik le szemeik rollós héját. Égő szemekkel néznek a csendes utcába. Minden körtét felgyújtott, és a magányos ember villanya messze vil<o>log az alvó villasor fölött. Sértőn és sajgva villoghat, mint egy seb. Ó ez a nagy csönd, ez a falusi csönd! Nyugodt és boldog családok laknak itt, s kilenc után alusznak. És mikor, mikor fordul be ebbe a nagy csöndbe, megint mint akkor – hallja szinte –

Rrrrrr, rrrrr... Mint egy verdeső nagy madár zaja... Fényesen, va<>kitva gurrant be a sarkon, két nagy fehér szemmel, csinos és tiszta gurranással, mint egy nagy játékszer. Amit valami óriásgyerek jó magasból gurított a földre. Így gurrant be abba a csöndbe az az autó. És azóta... mintha mindig újra azt a gurranást kellene várnia.

Ó Istenem, a bizonyosság már, a teljes és legrosszabb bizonyosság itt van, de nyugalmat nem hozott. És ha járhatna, ha élvezhetne, hogyha feledhetne...

Rrrrrrr, rrrrrr. ... A sarkon befordul a nagy, az ismerős masina: megérkezett a felesége. Hermin... Ó ha Hermint tudná legalább <mégegyszer> szeretni mint egykor! Ha visszagondol a hosszú-hosszu, keserű napokra, melyeket izgatott, oktalan féltékenységekben szenvedett át, és mikor minden boldogságát, egész életét bele tudta érezni ennek az asszonynak egyetlen mosolyába: semmi más sem volt fontos neki. Milyen bo<o>ldog volt eb-

ben a boldogtalanságban is! Akkor még meg sem volt, vagy egészen gyermek volt a gyermek, aki legnagyobb örömeit és legnagyobb fájdalmait okozta azóta. Hányszor gondolta akkoriban – és ó bár igaza lett volna! – hogy a lélek magában hordja igazi ördögét, és csak az leh<t>et baj igazán – a férfinak – ami belülről jó: egy érzés és semmi külső csapás. És ha meghal, akit szeretünk, nem oly baj, mintha él és másé. Így gondolta akkor: de ő milyen semmivé, milyen vékony, m<o>ilyen mély porréteggé zuzódott mind az a nehéz ami évekig ült lelkén, milyen semmivé zuzódott mind egyszerre, egy pillanat alatt<t>, amint ráhajtott, messzirül, az a sulyos, akkori, kegyetlen auto. Mindent lapossá örölt a lelkében.

Hermin... Ó Hermin hát megjött, szokása szerint meg sem írta, éjjel érkezett valami hadivonattal; de hogy rendelte ki maga elé az autót? Irt bizonyára Jánosnak, avval a szigorú meghagyással, hogy a méltóságos urat ne zavarják a dologgal. Ez egészen rávall erre az asszonyra. Haragot tart megint, és lelkeik folyói a bánat e nagy lejtőjén sem tudnak <e>találkozni. Ó legalább ha megoszthatnák együtt a fájdalmukat, ha <eesz> beszélhetne vele Jenőről, – hiszen az ő fiuk volt, mindakettőjüké. – olyan ellenállhatatlan vágyat érzett néha, valakivel meghitten sírni, panaszkodni, vigasztalni egymást!

Csengetett.

– A méltóságos asszony érkezett meg?

– Igenis.

– Jelents be neki, mondd, hogy beszélni szeretnék vele – most, azonnal.

Sorba felgyújtogatta a lámpákat, átment a nagy szobákra. A szalonban megállt egy nagy, szép olajfestésű arckép előtt. Egy fiatalembert ábrázolt a kép, huszévesnek, vagy annyinak se látszott, nemes homlok, hűséges szemek, kerek gyermekarc... Sóhajtott, elfordult, nesztelen ment a puha szőnyegen, kopogott egy ajtón:

– Hermin, bejöhettek?

– Maga most sem alszik, maga sohasem alszik? – kérdezte kissé ingerülten Hermin és a férj megdöbbenve <ismerte> |:érezte:| fel ebben az ideges hanglejtésben a tizenhatéves gyermek kedves kötekedéseinek hajdani hangját visszhangzani, mint fuvolaszót egy mély terem gonosz akusztikájában, annak a mindennél bájosabb gyermeki kötődésnek hangját, melyet olyan jól ismert benne, a fiuban is! Mennyire hasonlított tizenhatéves korban a fiához, ártatlan gyermekasszony: és gyengéd szépsége mily szomorun kezd hervatag opulenciává folyni szét negyvenéves testén!

– Hermin, hát maga tud aludni, maga nyugodtan tud aludni, mintha semmi sem történt volna? Látom a szeméből, hogy nem tud, ismerem a lelkét, hogy nem tud. Miért bánt engem érte? Hisz végre is a fiam volt, az egyetlen fiam, és milyen fiu! Látja ha járok ezekben a szobákban, és látom, hogy minden, mint régen, a régi butorok mind helyükön változatlan, és hogy épenugy élhetnék köztük, boldogan, mint régen, ha ez az egy tudat, az ő elvesztésének tudata nem volna: de hogy ez az épen, amin nem lehet segíteni, valami mégis amit magunkban hordunk, az egyetlen gyógyíthatatlan valami, a tudat: akkor elfpg a tehetetlenség önző dühe, a vak lázadás a sors ellen és ökölbesorított kézzel járok itt fel-alá, mint egy bebörtönzött. Ó Hermin, micsoda világ veszett el vele, és semmi<.> sem maradt, semmi, csak ez a keserű emlékezet!

– Maga végre is férfi, nem szabadna engednie, hogy így erőt vegyen rajta a fájdalom.

– Látja, Hermin, ha maga velem lett volna, ha maga mindig velem lenne, talán nem is lenne ez egészen így. Ebben a nagy egyedülségemben annyiszor gondoltam magára: ha beszélhetnék magával néha róla, ha segítenénk egymásnak elviselni ezt a fájdalmunkat: hiszen közös – –

– Ezért jött most ide?

– Ezért, Hermin.

– Ezért nem hagy nyugodni a kellemetlen, fárasztó utazás

után. Milyen önzők is maguk, férfiak! Én vigasztaljam magát, én, a gyenge, ideges asszony, vigasztaljam a férfit? hiszen azért utaztam el a rokonaimhoz, akiket nem is szeretek, és akiknél nem is jól érzem magam, hogy ne kelljen a maga férfiatlan kesergését lá[t]nom itt örökké –

– Ó Hermin, hát nem fogjuk mi egymást megérteni soha? Hát ez a nagy csapás sem tud bennünket közelebb hozni? Milyen hideg asszony is maga, bár idegessége néha épen az ellenkezőt tudja elhíttetni!

– Magának <se> is be kellene látnia, mennyire természetellenes és ellenszenves látvány, hogy egy férfi ennyire átadja magát<m> a fájdalomnak.

– De Hermin! Gondolja meg, hogy apa vagyok, és az egyetlen fiam az, akít gyászolok.

– S hát én nem vagyok anya? S nem több-e az anya szeretete, mint <az apáé?> |:akárkié?:| Ki versenyezhet az anya fájdalmával, <a>ki a testéből való testet siratja fiában? Mi volt magának az a<g> gyerek, hogy jobban sirassa, mint az anyja? Nem természetellenes-e ez?

Türelmetlenül, de türelmetlenségét visszanyomva, a jóságnak avval a kétségbeesett luciditásával, mely mindenáron <s>meg akarja értetni magát, kez<g>dte el a férfi:

– Mi volt nekem? Mi volt nekem Jenő? Hígyje el, Hermin, én értem és tiszteltem magában az anya fájdalmát, – ki értené és tisztelné, ha én nem? de kérem, legyen igazságos. Annak a mi kedves halottunknak az emlékére kérem, legyen igazságos és hallgasson meg egyszer, és mondja meg, igazam van-e, úgy mondja meg, minthogyha ő is hallaná, ő, aki tudta, tudja. Talán egyszer az én őszinteségem megnyitja a maga szívét is, talán, ha másért nem, az ő emlékéért, ke<e>ttünk gyermekének emlékéért, lesz erőnk egyszer ledönteni azt a falat, amit mindig a lelkeink között érzek. Mondja, Hermin, nem vette-e észre, hogy a maga hidegsége a gyermek szeretete elé is falat

emelt, mondja meg egyszer egészen őszintén, nem érezte-e, nem fájt-e magának, hogy Jenőnek mindig több köze volt hozzám, mint magához, hogy inkább az apja fia volt, mint az anyjáié? – Az Istenért, Hermin, valami baja van?

Az asszony sápadtan, de merően nézte vissza tekintetét, mint valaki, aki nem akarja elárulni magát.

– Bocsásson meg, Hermin, nem akartam anyai érzését sérteni, és most legkevesbbé. De látja, maga azt kérdezte tőlem, mim volt nekem Jenő: meg kellett vallanom, hogy azt h<o>i-szem, nekem sokkal több volt mint magának. Ennek megvolt a maga oka, nem szemrehányásként mondom, magának volt más is az életben, ezer vigasztalás; de mim volt nekem? Nem, igazán nem szemrehányásként mondom, hisz maga nem tehet róla, csak a sors tehet róla és az én szerelmem, amely bennünket összehozott, de ugy-e a legjobb szándékkal sem lehet állítani, hogy az én házasságom magával valami nagyon boldog lett volna? Mért ne mondanám ki, hiszen ugyis tudja, engem sokáig, hosszú éveken át a legnagyobb féltékenység gyötört, és maga ezt a féltékenységet, ugy-e szándékosan kinozta, élestitte és mulatott rajta. Mondjuk hogy én voltam a hibás és megérdemeltem. Olyan érzékenységgel vagyok megverve, hogy minden érzelem rögtön szinte rögeszmévé lesz bennem. Ez a maga szava, Hermin, hogy rögeszme.

A nő nem felelt.

– Látja, féltékeny voltam, de sokkal büszkébb, hogysem bár-miben is magát ellenőriztem volna. Így a legmaróbb bizonytalanság gyötört, <.....> örültem futkostam egyedül a szobáim-ban, és egyetlen vigasztalásom a gyermek volt, a gyermek, aki már nőtt és okosodott, és tiszta szemeinek mély<e>séges áhítatával és ragaszkodásával nézett fel reám. Látja mig maga bálban, színházban, hangversenyeken mulatott nélkülem, és mondta, talán hitte is, hogy én<n> sulyos tanácskozásokban és hivatalos ügyekben vagyok elfoglalva, gyakran itthon ültem

evvel a kis fiuval, vezettem ezeknek a friss szemeknek mohó tekintetét a messze, ködös világ felé.

– Hányszor kértem pedig, hogy jöjjön velem.

– Nem kívánta igazán, Hermin, az a határozatlanság volt ez is, amit mindannyiszor látok a lelkében, mikor olyan valamit akar, amit nem érez egészen helyesnek. Ó ismerem magát, nagyon is mélységesen ismerem. Félt a jelenlétemtől mint valami szemrehányástól: de mégis a világ előtt azt hitte, jobb szeretné, ha néha jelen volnék. Igen, Hermin, én éreztem hogy maga nem kíván engem társául, éreztem hogy semmi közünk egymáshoz, éreztem hogy egészen egyedül vagyok.

– Mért nem vigasztalta magát? Én sohasem korlátoztam semmiben.

– Milyen kegyetlen maga a kérdéseivel! Mindegy, Hermin, avval a komoly őszinteséggel fogok felelni erre is, amivel mindig szeretnék magához beszélni. Nem vigasztaltam magam asszonyokkal, mert nem szerettem az asszonyokat. Maga volt az egyetlen asszony, akit én szerettem. Sohasem voltam fogékony könnyelmű szerelmek iránt, és senkisémet tudott csábítani engem. Életem első felét, tudja, milyen komoly munkában töltöttem, ha volt valami szórakozásom, barátaim körében találtam azt meg, komoly férfibarátok között, akikkel közös ideáljaim, majdnem közös gondolataim voltak. De akkor jött maga, és minden megváltozott.

– Persze minden rosszabbra fordult, ugy-e?

– Azt nem mondtam, Hermin. Örömmel adtam volna én mindent magáért, barátokat, munkát, ideálokat. De látja, mikor maga is... mikor magában sem... magában is...

– Mondja hogy csalódott.

– Mikor maga is hidegebb lett irántam napról-napra, miben kereshettem vigasztalást? Barátaim lassankint elidegenedtek, ők is többnyire megnősültek, én is nagyon messze voltam már tőlük és a régi közös terveinktől. asszonyok, [!] életek, min-

denféle távolságok állottak közöttünk. De egyedül sem tudtam többé lenni: a munka régi kedve elhagyott, gyenge voltam és célomvesztett ez egyedülségben. Jobban szomjazta lelkem a barátságot, mint testem a szerelmet. Látja, Hermin, egy érzelem tett tönkre, egy érzelem megtöltött kinzó gondolatokkal: hogyan szabadulhattam volna meg tőlük másképp, mint egy másik, intim érzelem csendesebb kikötőjében, egy más érzelemben, mely nem oly szenvedélyes, de éppen oly intim és éppen oly drága. És annyi keserűség után ebben az egyben volt szerencsés az életem: ott, ahol tán nem kereste volna senki, egy gyermeknek naiv és tiszta szívében, megtaláltam az igazi barátságot, a mély és tökéletes vonzalmat, amire szükségem volt. Egy barátot neveltem magamnak a fiamban, barátot aki egészen az enyém, akinek minden gondolata az enyém is, lelket a lelkemnek, egy szent és szűz edényt az eszmémnek, az érzéseimnek. És sikerült, Hermin, sikerült! Ez a friss gyermeklélek az én könnyes lelkemből nőtt fel és táplálkozott, mint a friss virág a vén, fekete, megesőzött földből: nem volt titka előttem, és mindig olyan mély és benső közösséget őrzött meg velem,

mint az eleven virág a földjével. Ó Hermin, hogy kérdezhettem tőlem<h> hogy mim volt nekem Jenő? Fiamnál több volt ő, egyetlen barátom, és ha együtt sétálva szép nyári reggelen vagy méla alkonyattal a csendes ligetben szabadon kiömlött előttem az ő gyermeki odaadó lelke, melegen és minden fenntartás nélkül, többet éreztem és nemesebbet, mint a szerelmes mikor szerelmesével egyesül.

– Hát nem természetellenes-e ez?

– Ó Hermin, hogyan lehetne természetellenes az apa szeretete a fiához?

– Az apák nem igy szeretik a fiukat.

– Mondtam már, Hermin, nemcsak fiam volt ő, hanem barátom, egyetlen barátom is.

– Milyen kiállhatatlan az ily érzelgősség egy férfin! A normális barátságnál is több ez.

– Több talán, Hermin, talán igazán több. Talán egy nem sikerült szerelem emléke színezte. Magához hasonlított a fia, Hermin, nagyon hasonlított magához, amilyen hajdan volt, tizenhétéves korában, mikor megszerettem: csak hogy a maga szinte fiús makacssága benne, a fiuban, valami leányos pajzán-sággá enyhült. Magát is szerettem benne, magát és magamat, a kettőnk egyesülését az ő fiatal lelkében. Abban a nagy távolságban amelyben egymáshoz állottunk és amelyet minden kétségbeesett és sokszor ugy-e nevetséges erőfeszítéseimmel sem tudtam áthidalni, Hermin, életem egyetlen vigasztalása volt, hogy ebben a gyermekben végre mégis egyesültek a mi |örökké:] ellenkező lelkeink, épen ellentétességüknél fogva megjavítva és megtisztítva egymást, a gyermekben mintegy felüdült nyugalomban és tisztább összhangban. Ó Hermin, megszakad a szívem és alig tudom realizálni a gondolatot, hogy ez az egyetlen lehetséges vig<y>asztalásom <is> örökre elveszett. Meg kell engem értenie, Hermin, mért jövök épen magához panaszkodni. Ha szeretni nem tudtuk egymást – és tul vagyunk már a szerelem korán – legalább a közös fájdalmat – hisz mindakettőnk gyermeke volt – Hermin, mondja, Hermin – –

(OSZK Fond III/1649)

37. NAGY SÁNDOR ÖREGKORA.

Er wird nicht äusserlich den Zurückgelassenen erscheinen, sondern er wird in ihren innersten Seelen wohnen, als Teil derselben, in ihnen und durch sie denken und handeln.

Gustav Theodor Fechner

1.

Ne menjetek még el – mert akkor én egyedül maradok – nem akarom megmondani, hogy kivel maradok – azt gondolnátok, félrebeszélek – igaz hogy egy kicsit sokat ittam – otthon most nem szoktam – és a bor meghozza a kísérteteket – engem is környékez egy – sisakos, kardos kísértet környékez – nem, nem a kis sógorom – nem a friss halott – egy régi halott, egy öreg kísértet! – Mit szólnátok most, ha elkezdenék mesélni, mesélni, mint egy fantaszt? Például Nagy Sándor öregkoráról mesélnék – (tudjátok, hogy Nagy Sándor fiatalon halt meg). A kis sógor esetét azért nem akartam elmondani előbb, hogy ne gondoljatok fantasztának. De most elmondom, ha még itt maradtok. Pincér, még egy üveg! Nem olyan egyszerű a dolog, mint hiszitek.

Gondoltatok-e már rá, mennyire nem vagyunk urai annak, amit teszünk? Mert honnan jönnek a cselekedetek? A gondolatokból. De honnan jönnek a gondolataink? Ez a bökkenő. A tettek most éppen belőlem jön. A gondolat átmegy emberből emberbe. A halottakból átmegy az elevenekbe. Mindenféle bibliotékák, iskolák, mind arra valók, hogy a halottak gondolatait beszívjuk. Pedig nem a kéz cselekszik, hanem a fej – és a fejben a gondolat. De akkor az élők cselekedeteinek kilenc-tizedrészét a halottak cselekszik.

Hogy meritek akkor azt mondani, hogy a halott meg van halva?

Látjátok, a feleségem az olyan asszony volt: az nem ment sehová, hanem olvasott. Olvasott vagy tanult a kis sógorommal, a Gastonnal. Latinul, görögül mind ért az én feleségem. Mondom nekik olykor:

– Egészen tönkreteszitek magatokat a sok tanulással.

Akkor azt mondja:

– Ezek a nagy szellemek, – azt mondja – akik ezeket írták, nem élnek már máshol, mint mibennünk. Én életet tudok adni nekik avval, hogy befogadom a lelkembe és engedem ott továbbgondolódni a gondolataikat. Sajnáljam tőlük – mondja – ezt az egyetlen életet?

Ilyen különös asszony, – például egész kápolnát csinált az anyjának – tudjátok, hogy francia leány volt, nevelőnő ott, ahol én nevelő, úgy ismerkedtünk össze. Egy szoba tele van nálunk egy halott párizsi jósnő arcképével: ez a jósnő volt a feleségem anyja; tönkrement szegény, mikor a lóversenyjátékot is a jósszellemé szerint intézte. Zsüliett sokszor mondta:

– *Pauvre maman* a spiritizmusban hitt. Azt hitte, hogy a halottak külön életet élnek valahol »az ég és föld között«. Pedig a halottak csupán bennünk élnek – ki meri tagadni, hogy ez nem élet? – mondta Zsüliett. – Hisz a külső képük életükben is csak mibennünk élt; az öntudat pedig – miben van az öntudat? – mondta – gondolatunkban; – ha tehát a gondolat nem vesz el, hanem továbbgondolódik másokban, az életünk is tovább él másokban, az öntudat folyama tovább folyik. A különbség csak az, hogy az életünk ezentúl mások életéhez van kötve és bennük szétágazik; de azért titkosan mégis csak egy marad; értitek? Ilyen gondolatai vannak az asszonynak.

– Gyilkosság – mondta – elfelejteni a halottakat, mert avval elpusztítjuk őket – azért volt az a sok arckép és minden, a sok könyv, hogy egész szellemkereget gyűjtsön maga köré

– nem átvitt értelemben, hanem valósággal jelenlevő szelleme-
ket – azt mondta. Én, persze, eleinte nem vettem ezt valami
komolyan; de lassanként magam is éreztem, hogy a házam szel-
lemmel telik meg. Node nem erről akartam – mit beszélek itt
mindent össze-vissza? – persze most mind ezen jár az eszem.
A Gastonról még nem is szóltam voltaképp: hogy ő is olyan volt
– persze külsőleg is hasonlítottak – azért is szerették egymást
olyan nagyon... Tudjátok, hogy Gaston öccse volt a feleségem-
nek: Zsüliett maga tanította, eleinte nem adtuk iskolába. Hát,
mondom, a Gaston is olyan volt, ő is mindig a könyv mellett;
ha szóltam hozzá, azt se tudta, miről? mintha egy más világ-
ban időzne – akárcsak a feleségem, aki – alighogy együtt ebé-
delünk – fölkel, mosolyog:

– A Platon szelleme vár – megy a görög filozófusához. Néha
azt hittem, csakugyan szellemek várják őt ilyenkor – rettenetes,
követelőző szellemek – hogy mondjam? – paraziták – tudjátok,
mint a fagyöngy – kivirágzottak a fejükben, mint a fagyöngy
a fiatal fákon – ott ütötték föl az életük sátrát – a halott életüket –

3.

Node a Gastonról beszélek – persze érzékeny gyerek volt – de
mit magyaráz ez? Talán így mondhatnám, hogy »szabad-
sághős« – már a karaktere... De hogy lesz az ilyen fiú sza-
badsághős? Akkor már nyilvános gimnáziumba járt – persze
a legjobb diák – még a tanárokat is lefőzte – láttátok volna
ilyenkor! Épp itt van a dolog, hogy a tanár neki nem volt tanár,
az iskola nem iskola – hanem császár, meg állam – zsarnokok
persze, a »hatalom vak fölénye«, ha a tanár nem tudott ele-
get – igazságtalanság – aztán a becsület, dicsőség – hát hon-
nan jött ez mind? Láttátok volna valami csekély kudarc után
– vagy pláne, ha azt hitte, hogy valami jogtalanság éri – azt
a vigasztalhatatlan melankóliát napokon keresztül! Neki nagy

élet volt ez és küzdelem: »az intelligencia küzdelme a korlátolt hatalom ellen« – honnan jött ez? Kinevethettek, de a halottaktól jött ez – például Sokrates... Egyszer beszélt nekem Sokratesről – hogyan itta ki a méregpoharat? inkább kiitta, hogysem egy percre lekicsinyítse magát a buta bírák előtt!

– Azokat a bírakat mindenki elfeledte; Sokratesre mindenki emlékszik! – ezt mondta.

Láttatok volna, a szemecsillogása lüktetett, mint a csillagoké; még egész kisfiú volt. *Akkor a Sokrates beszélt belőle.* Micsoda könyveket adnak a gyerekek kezébe: csupa »hősök«, csupa »vértanúk«, – és hogy »a szellem végre is diadalmaskodik«, és »előbb-utóbb győz az igazság«, pedig mind nem úgy van. Hanem a bolond halottak, akik fejükkel mentek fálnak életükben, most megfognak az ilyen gyerek könnyű fejét és azt is fálnak viszik. Megálljatok csak, elmondom a történetnarráról való esetet. Azt ki nem állhatta a Gaston, mivel olyan »tekintélyörző« tanár volt (azt mondta):

– Éppen mivel nem tud semmit – azt mondta – csak évszámot, meg frázist! És meg akarja mutatni, hogy a történet se »csupa mese«, hogy az ő tárgyából is meg lehet bukni. – Nem szerette Gaston a történetet – »zsarnoktan«, azt mondta – Zsüliettől is hallott ilyeneket:

– Miért nem a kultúrtörténetet tanítják? Aristoteles nagyobb ember volt, mint a neveltje, Nagy Sándor – így emlegette talán Nagy Sándort először! Hogy a költők, tudósok halál utáni élete több, mint a zsarnokoké – mert a gondolataik megmaradtak – ez egészen olyan Zsüliettféle ötlet volt.

De a történetnarráról való esetet akarom – hát hogy egyre szidja a fiú hogy: csupa magolás, meg frázis:

– A latin, a számtan, ott legalább, aki megérti: jó – de itt minden a buta kérdéstől függ – hát jön egyszer haza fölhangolva, hogy:

– Megmondtam most neki! –:

hogy valami olyant kérdezett a tanár egy szegény gyerek-től, akire »pikkje« volt, amire lehetetlen megfelelni – valami ilyent: »mi következett ez meg ez után?« és azt kellett volna felelni: »az általános lehangoltság kora következett«, amit persze nem lehetett kitalálni, hogy éppen ez a jó felelet – mire Gaston nem nézhette, fölállt, megmondta – a tanár tajtékozott:

– Nem félsz, hogy megbüntet? – kérdeztem, mert csodáltam a félénk fiútól; de csak láttatok volna:

– Én?! – hogy lüktetett föl a szeme megint! *a Sokrates beszélt belőle megint – mert ő sem volt már ő* – a szellemek beszéltek belőle – a paraziták – akik kiserdültek a gyerekekben, mint a burján a friss földben – és gondoltattak, mondattak, tettek véle, amit ők akartak!

Játszottak a könnyű lélekkel.

4.

Hogy miért hallgattam el? Mert most jön Nagy Sándor, a macedón király – aki már öreg és féltékeny – ne gondoljátok, hogy félrebeszélek! Tegyük föl például, hogy én most meghalok, és valaki aztán életre kelt, mondjuk csak egy szóval, egy gondolattal – csak mintha a sötétben egy gyufát meggyujtanak. – Ha senki sem gondol rám: jól van, meghaltam; de ha már kivillant ez a gyufaszál... Például a Gaston tanul Nagy Sándorról; aztán a Zsüliett mondja, – csak mert szeret beszélni az olvasmányairól – hogy ez milyen pózos uralkodó volt: mondjuk, Thébát lerombolta, és a Pindaros költő házát megkímélte; vagy Homerost magával vitte a harcaiba egy aranyládikában – szóval olyan »kulturfejedelmi« gesztusok – nem olyan-e ez a halottnak, mintha a koporsó födelét emelgetnék? Vagy Aristotelesről van szó és említik, hogy Sándort ő nevelte – hogy Fülöp meghívta, ez a parvenű, a kor legnagyobb tudósát – és Gaston neveti:

– Szegény Nagy Sándorék, ezekről mindig rosszakat beszélünk!
– Törődik is már az avval! – mondom én, aminek Zsüliett persze ellene szól, mert hisz a halott csak abban él, ahogy emlegetik:

– Ha rossz emléke marad, olyan az, mint elevennek a rossz lelkiismeret.

De azért semmit sem sejtettünk; – és a Gaston tanulja: *O fortunatum juvenem... »Ó boldog Achilles, ki halálod után tetteid megéneklőjére akadtál!«* – »Ez is Nagy Sándor mondása« – beszéli Zsüliett:

– Milyen dicsvágyó volt! és most ki gondol rá? iskolásfiúk, únva és muszájból, és száraz tudósok (és így *öntudatra jut* a Sándor király sivár, sovány sírontúli élete – ennek az életnek a sivársága – most gondoljátok el – mintha valakinek gyufát gyujtanak és annál *meqlátja* a sötétet?) – Élet ez a legdicsvágyóbb királynak?

– Mit kívánsz? aki olyan régen meghalt... – mondom én; de ő ellene szól:

– Hogy él máig a trójai faló, a kiklopsz, meg a Homeros más ilyen ötletei, a költők képzelődései, minden kis gimnazista fejében: *az* élet! mikor a képzelet él tovább, a gondolat. (De a Nagy Sándorból mi maradt? név és adatok... semmi a *lélekből*... csak úgy *emelgetik* a koporsó födelét...) – És hogy a halottak is öregsenek, gyengülnek, mint az elevenek: előbb-utóbb, kinek mennyi életereje van... – És hogy milyen tragikus ez: oszlani, mint a kizáporozott felleq: annak, aki örök dicsőséget akart! egymásután veszteni el minden kapaszkodót az emberek gondolataiban! És pedig – gondoljátok el! – ahogyan ő mondta:

– Nem volt ez mindég így! Eleinte királyi élet volt ez a halál után is! Mennyi kép, szobor! mennyi gazdag emlék!... – gondoljátok el! – aki meghódította az egész világot! De a sírontúli élet is csak romlandó, mint a síronnenni – egész prédikációt lehetne ebből csinálni.

De a Gastonról akarok beszélni – hogy rosszul felelt a történelemből, és éppen a Nagy Sándor csatáit nem tudta – no mi ez? Persze a tanár lesett rá a multkori után; ő pedig ezt épp nem valami szívesen tanulta ezt az adathalmazt – mindez érthető – de mégis – ha tudnátok, ami következett... Először is, hogy ez nem kicsiség – hogy ez iszonyú összeomlás volt neki, megalázás! – képzeljétek a tanár diadalát! Akárkitől nem fájt volna, mint ettől! És hogy még azt sem mondhatta: igazságatlanság! Volt most »tompá melankólia«, ábrándozások, hogy majd a vizsgán, így-úgy lefőzi, megsemmisíti, elkábítja a tudásával aztán megint a reakció: hátha őt is úgy kérdi, hogy lehetetlen legyen felelni? ha a tanár nem akarja, hogy tudjon, tudhat-e? – a »hatalom vak fölénye«: értitek? Nekünk: semmi; neki: életkatasztrófa; – zsarnokság, szégyen, végzet, tragikum – és mind Nagy Sándorért! Tegyük föl, hogy ez a Nagy Sándor, ez az elgyöngült vén szellem, nem röstelli... Gondoljátok, hogy a halottak élete csupa *passzív* élet? Úgy értem, hogy egyszerűen elfogadják tőlünk az életet, amit kegyeskedünk nekik alamizsnába adni! Egy Nagy Sándor belenyugodna, hogy ne is hederítsenek rá? Ha minden meg akar maradni, még a lelketlen anyag is: nincs-e a halottaknak is *akaratuk*? Például hogy úgy hirtelen eszünkbe jutnak, *maguktól* – nem vettétek még észre? Emlékszem, Zsüliett:

– Én sokszor éreztem, – azt mondta – hogy a halott *kényszerített* továbbgondolni a gondolatát... Lenyügözött, rabbá tett... Élni akarnak és *követelik* tőlünk az életet.

Én még tréfáltam rá:

– No, én nem lehetek jó talaj a halottjaidnak... Én rajtam nem fognak...

– Nem persze magán – mosolygott Zsüliett – de akiben már egyszer megfogantak... – És éppen akkor, *azon este*, jött a Gas-

ton álma! Ezt Zsüliett lepte meg: a másik szobában volt, olvasott és várt engem, aki valami összejövetelem elmaradtam; egyszerre Gaston nyög és forgolódik. Átmegy lábhegyen, felkölti:

– Rettenetes álomom volt – susogja a fiú; s felül meredt szemmel, magánkívül, mint aki még mindig fél... Zsüliett épp akkor lépett ki a szobából, ajkára tett ujjal, mikor én megjöttem:

– Szegény gyerek, – mondta – egészen kiverte az izzadság! – és kitűnt, hogy a fiú *Nagy Sándorról* álmodott! és megmagyarázhatatlanul rémeset. Mi csak összenéztünk Zsüliettel – ugyanaz a gondolatom volt, ami öneki:

– Már az álmaiba is betolakodik... Élni akar a szellem... több életet akar... persze akkor magam se hittem még ezt szószerint. De azért, tudjátok: hogy Zsüliett okoskodott a Nagy Sándor karakteréről – hogy megváltozhat-e az ember karaktere a halála után:

– Életvágyó volt, dicsvágyó, – azt mondta – hódító, zsarnok volt... és nem elégítette ki az élet... korán halt meg... és nem elégíti ki az Emlékezet sem... Szegény kis öcsikém! – azt mondta:

akkor mégis jól tudom, valami borzongást éreztem ott az éjjeli terraszon, ahol nagy szürke éjbogarak csapkodtak a falnak és az ember arcába... és szellemek csapkodtak az árnyban, fontak... rontottak, gyűrűztek... erőszakosak... féltékenyek... életre és bosszúra éhesek...

6.

– Pincér, még egy üveg! Csak ezt a küzdelmet még... hogyan harcoltunk egy halott királlyal... Zsüliett könyveket rendelt Nagy Sándorról; nevettem: *engeszteli*! belefogott Curtius Rufusba. Képeit is meghozatta a macedón hősnek, egy gipszszobrát a Gaston szobájába:

– Hogy ne csak álmodj róla, hanem kedved legyen róla tanulni is; – de Gastonnak mindig kevesebb kedve lett... Panaszkodott sokszor:

– Nem tudok odafigyelni: akármennyit ülök a könyv fölött, egyszerre csak azt veszem észre, hogy egészen másra gondolk és nézem a szobrot, és elképzelem milyen lehetett, aranyos sisakban... – És fantáziált, mint egy megszállott:

– A szekértáborban, a meztelencombú görög zsoldosai élén... Hogy vágta ketté karddal a gordiusi csomót...

– Nem ilyeneket kell tudni a vizsgán – mondom néki. Az évszámokat tanuld, a csatákat... – de nem tudott, nem tudott tanulni! és a vizsga egyre közeledett, és Gaston egyre izgatottabb, sokszor álmodja újra azt a rémes álmát! és persze az idegesség mindenikünkre átragad, Zsüliett babonás, már tiszta szellemhívő, még azt is rossz jelnek érzi, hogy a *Magnus Alexanderről* szóló könyvek nem tudják lekötni:

– Szegény, – mondja – magam is sajnálom. Milyen rideg lehet a szellemi élete közömbös lelkekben! Csak olvasná ezeket a közömbös könyveket! Szegény, akinél nem volt király dicsvágyóbb! – és elmondott egy rettenetes történetet róla: hogyan ölte meg Klitust, az életmentőjét:

– Klitus maga merte mondani, hízeltgők kórusában, hogy Sándor nem különb karakter, mint az apja, Fülöp. Sándort sűrű, barbár düh fogta el. Felugrott székéről, egyik örkaton kezéből kitepte a lándzsát s keresztülzúrta azt, aki Granikosnál életét mentette meg...

– Milyen nagy tudós vagy te, kis asszonyom – szoktam én ilyenkor mondani. De Zsüliett most rám se hallgatott.

– Milyen kegyetlen volt! És milyen bosszúálló! – mondta elrémülve, mint aki csak most veszi igazán észre a karaktervonást, mely ebből a történetből kiviláglik.

– Nem kellett volna erre emlékezmem! – mondta. – És még hozzá másnak elmondanom – éppen ezt a dolgot! Nagy Sán-

dor megbánta ezt! Két napot és két éjet egyedül töltött a sátrában, vigasztalhatatlan kétségbeesésben – úgy megbánta, hogy megölte Klitust! Fönnhangon zokogott s folyvást Klitus nevét kiáltozta. Nem kellett volna – éppen ezt a fájdalmas emlékét megújítani! Éppen ezt a sebét még halálában is fölfakasztani!

Nagy Sándor igazán úgy élt már közöttünk, mint egy eleven árny, akitől rettegni, akinek hízkelkedni, akit kímélni kell... És úgy beszéltünk róla, mint egy elevenről.

– Nézze csak – hozott egy alkalommal Zsüliett egy könyvet. – Ha igaz, hogy minden szellem életre vágyik és az emberek emlékében való kiteljesedésre: micsoda lehet az a Nagy Sándor buja, keleti szellemének, mikor egy történész leírja róla szárazan az ilyen adatot!

Mutatta a mondatot a könyvben:

»Az issosi ütközet után Dárius anyja, neje, két leánya és egy kiskorú fia is Nagy Sándor hatalmába került.«

– És aztán rögtön másról van szó. Ó, így félig fölígézni egy emléket, félig föltámasztani egy halottat – és aztán mindjárt lefektetni megint! Nem erőlködött-e a szegény gyenge szellem, tantaluszi módon, a professzor úr kiszáradt agygyirusai közt, hogy valamivel többet fölbüvíljön – hiába! Hús és vér nélkül maradtak az emlékek – képzelje csak, micsoda orientális pompa, micsoda parázna kísértetek, ködben és akarózva a tudós toll körül! A perzsa háremek, néger rabnők, a végtelen és tarka szőnyegek, arany nap, meztelen kurtizánok, felöltöztetett eunuchok – mikor mind, mind föl szeretne támadni és nem tud! Tornyos elefántok, bíbor terítőkkel, egy keleti királynő, hűvös ékszerek, nagy napernyők alatt, gyönyörű perzsa fiúk körmenete lenge macedón ruhákban... Nagy Sándor belevette magát minden keleti luxuriába; és azt mondják, Kelet kicsapongásai ölték meg oly korán... A legszebb fiúkkal vette körül magát...

Egyszerre elváltozott a kifejezése, amint ezt mesélte:

– Fiúkkal!... A fiúkat szerette.

És láttam az arcán, hogy Gastonra gondol.

Pedig nem sokkal aztán találtuk meg a Gaston füzetét. Én nem csodálkozom, hogy sírva és magából kikelve hozta be azt hozzám Zsüliett: micsoda füzet volt! egy irodalmi kísérlet, de milyen! »Nagy Sándor Babylonban« – az volt fölírva a címtáblájára – »Dráma öt felvonásban« – s az öt felvonásból egy jelenet készült el – képzeljétek! egy háremjelenet! – ahogy diákosan elképzelte a Nagy Sándor háremét – de olyan dolgok – istenem, szegény fiú! – amikről nem is sejtettük, hogy tudhat valamit! nyíltan és kéjelgőn, – mi volt ez? Egy sötét kamaszkor fantazmagóriája? Vagy rossz könyvek nyoma – vannak ilyen »történeti« regények manapság. – Vagy igaza van-e Zsüliettnak? A buja keleti fejedelem szelleme megrontotta a mi ártatlan fiúnk képzeletét?

Mit beszéljek még? azóta mindig a szemünk előtt volt, fegyelemre fogtuk s ő nem szegült ellen, a füzet eltűnését tán észre se vette, – ki volt merülve érzelmileg, a félelmes történetvizsgáról sem beszélt. Mi még örültünk, azt hittük, már nem bántja a dolog – pedig ekkor talán már el volt határozva minden, s ő úgy járt közöttünk, mint egy halálraítélt – a szellem hatalmában. Már csak pár napja volt – én néha tréfáltam vele – azon amit egyszer mondott, hogy nem élne túl egy elégségest, pedig mások elégteleneket is túlélnek – nem felelt. Máskor azt kérdeztem:

– Na, tudod-e már Nagy Sándort?

– Azt úgyse felelem, – mondta – egyszer már feleltem. – S látjátok, az utolsó nap mégis azt tanulta – fel-alá járt a szobájában és fennhangon mondta, ahogyan nem szokott, a csatákat:

– Granikus, Issos, Gaugamela, Arbela... Chornea, Granikos, Issos... Gaugamela, Arbela, Hydaspes...

Én hallottam, hogy *mondja*, de hallottam azt is, hogy ő nem *hallja* a szavakat...

Tulajdonképpen nem mondhatom, hogy semmit sem sejtettünk; csakhogy a sejtéseink olyan lehetetlenek, olyan nevetségesek voltak – gondoljátok csak el! – Hazajön a fiú, nem szól, hiába kérdezzük, bezárkózik a szobájába – a feleségem még utána akart menni, de én tartóztattam:

– Hadd sírja ki magát!

Nemhogy nem aggódtunk, – hanem olyan komolyak voltak az aggodalmaink, hogy resteltük őket komolyan venni. Képzeljétek aztán Zsüliettet, amint megtaláltuk a fiút holtan a Nagy Sándor szobor alatt! – megölte a szellem mint egy legyet. Őrizkedjétek a halottaktól, őrizkedjétek a halottaktól! A feleségem olyan mint az örült azóta – én nem bírtam tovább – idejöttem kicsit ti közétek. Ne siessetek még, – ne hagyjatok – félek –

Ki tudja, melyik gondolatomban támad egy kísértet?

37/A. NAGY SÁNDOR ÖREGKORA.

[Kézirat]

Nagy Sándor

vagy: Az eleven halottak.

„Ó boldog Akhilles, ki haláloed után
tetteid megéneklőjére akadtál!”

Nagy Sándor

1.

A szerencsétlen kis sógorom halála? Ne beszéljünk arról.
<A dolog> Mondhatom, a dolog nem olyan egyszerű mint hiszitek. De ha elmondanám úgy ahogy én látom – isten tudja, mit gondolnátok rólam! Pedig ugy-e nem vagyok fantasztá: rendes embernek ismertek mindannyian.

Mi azt hisszük hogy a cselekedeteinknek urai vagyunk. Mert honnan jönnek a cselekedetek? A gondolatainkból. De honnan jönnek a gondolataink? Ez a nagy bökkenő.

Te talán azt gondolod most, amit te akarsz? Dehogyan! Azt gondolod amit én mondok a fejedbe. A gondolat átmegy az egyik emberből a másikba. Sőt a halottakból átmegy az élőkbe. Menj be egy könyvtárba, menj egy iskolába! Ott ülnek az emberek, a gyerekek, – és szívják be a halottak gondolatait.

Mi cselekszik, a kéz vagy a fej? A fej. És mi cselekszik a fejben? A gondolat. Ha ez igaz, akkor kilenctizedrészét az élők cselekedeteinek a halottak cselekszik. Az élők csak az ő eszközeik.

És akkor milyen joggal mondhatjuk őket halottaknak?

Belátjátok ezt? Jó. Akkor mégis elmondom a kis sógorom esetét. Akkor az sem lehet hihetetlen.

2.

Nem ismeritek a feleségemet. Csodálatos asszony. Már a származása se volt közönséges. Az anyja tudniillik <egy> híres jósnő volt Párisban. Még vagyont is szerzett evvel a tudományával; de aztán éppen ez tette megint tönkre. Mindenféle kétes vállalkozásokba bocsátkozott a pénzével: amikről a jós szellem azt mondta neki, hogy sikerülni fognak. De nem sikerültek, és mindene ráment.

Zsüliett alig ismerte az anyját. Korán Magyarországra került: kenyeret keresni.

Én az X. grófi családnál láttam meg először, ahol nevelő voltam fiatalkoromban; ő meg nevelőnő. Maig se tudom, hogy vonzódhatott hozzám. Ő olyan kiváló volt mindenben, főleg szellemiekben! én pedig csak ilyen amilyennek láttok. Eleinte szinte félttem a nagy tudományától; megdöbbenő is az egy asszonyban. Valósággal ő tanított engem. Azok a gondolatok is amiket az imént elmondtam, mind őtőle valók; azt hiszitek, kitalálok én magamtól ilyesmit? Sokszor gondoltam, hogy nem is én volnék hozzávaló. De azért jól megvagyunk.

Azt tudjátok hogy nagyon visszavonultan élünk. A feleségem nem megy sehová. Mi örömet is találhatna az itteni pletyka asszonytársaságban? Gyermekeink nincsenek és Zsüliett bizony néha kissé magányosan érezte magát a házukban, amit az újjonnan épülő telepen szereztem.

Ezért egy vakációban elhozatta az öccsét Lyonból, ahol eddig rokonoknál élt, kegyelemkenyéren. Akkor mi már anyagiilag jobb helyzetbe kerültünk.

3.

A feleségem nagyon szerette a fiut, és én is szerettem, mert derék és tehetséges fiucska volt. Nagyon hasonlított Zsülietthez:

neki is fekete haja és égő fekete szeme volt, mintha mindig láza lenne. Tünetényes gyorsasággal megtanult magyarul, és egyáltalában hallatlan energiával tudta tanulni azt amit szeretett.

Eleinte nem adtuk iskolába; a feleségem maga tanította. Egész délutánokat ültek együtt a könyv mellett; Zsüliett lassankint <egészen> [:mélyen:] belemelegedett latinba, görögbe, amint Gaston a gimnáziumig ért. (Ő maga is gimnáziumot járt valaha.) Kivált a költők olvasásában messze tulmentek a tanterv megszabta korlátokon, és majd az egész Homérost elolvasták. Mialatt [:az:] aktáim<on dolgoztam>at intéztem a másik szobában, gyakran hallottam át feleségem hangján a zengzetes görög verseket, melyeket lelkesen skandált utána a fiu. Ilyenkor át is mentem néha és megmondtam nekik:

– Egészen tönkreteszitek magatokat evvel a sok tanulással. Eredj már egyszer játszani is, Gaston!

Zsüliett is küldte, mire a fiu elszaladt. Ha aztán tovább kórholtam az asszonyt (mert őt még nehezebb volt elválasztani a könyvtől mint Gastont): fantasztikus magyarázatokat adott, melyeknek akkor ugyan nem tulajdonítottam jelentőséget:

– Ezek a nagy szellemek – azt mondta – akik ezeket a régi verseket csinálták, nem élhetnek már másutt mint mibennünk. Én életet tudok nekik adni, avval, hogy befogadom a lelkembe és engedem ott továbbgondolódni, a gondolataikat. Sajnáljam tőlük ezt az életet?

Ezek a gondolatok nem voltak egészen újak előttem; mert hasonló módon okolta meg Zsüliett anyja emlékének szinte tulzott ápolását. Valóságos kápolnát tartott házunkban anyja szellemének; összegyűjtötte minden kapható arcképét az elhunyt jósnőnek akit alig ismert életében; összegyűjtött róla minden hirlapi emlékeztést, összegyűjtötte megszerezhető leveleit; folyton újraolvasta azokat, elolvastatta velünk, iparkodott mennél teljesebben föleleveníteni az elhunyt alakját.

– Szegény mama [:, pauvre maman:| – mondta – spiritiszta volt. Azt hitte hogy a halottak szellemei külön életet élnek valahol egy szellemvilágban. Tévedett szegény. A halottak csupán bennünk élnek, bennünk érzik tovább az érzéseiket, bennünk gondolják tovább a gondolataikat. Ki meri mondani, hogy ez nem élet, nem öntudat, a szó szoros értelmében? Mert miben van az élet, az öntudat? A gondolatunkban. És ha a gondolat nem hal meg velünk, hanem tovább él, tovább gondolódik másokban, akkor mi is tovább élünk másokban, az öntudatunk folyama tovább folyik. A különbség csak az hogy az életünk ezentul más életekhez van kötve és bennünk szétágazik; de azért titkosan mégis csak egy marad. Ezért bűn és részleges gyilkosság, a halottakról és gondolataikról elfeledkezni. Aki azonban híven ápolja emléküket egész szellemvilágot gyűjthet maga köré. Nem átvitt értelemben, hanem tényleg jelenlevő szellemeket.

Mondom, eleinte nem tulajdonítottam ennek semmi fontosságot; de lassankint magam is éreztem, hogy a házam szellemekkel telik meg. A fiu egész nap a könyvek mellett ült, és ha szóba álltam vele, szórakozottan, szórtan felelt [:a:] kérdéseimre, mint aki egy más világban időzik. Zsüliett is mindjobban belemerült görög tanulmányaiba. Most a filozófusokat kezdte olvasni, és én mind távolabb éreztem őt az élettől, s tőlem. Épen hogy az étkezéseknél találkoztunk; aztán sietve vonult szobájába.

– Platon szelleme vár – mondta mosolyogva.

De én már nem vettem tréfára a dolgot. Ugy éreztem, hogy valóban szellemek várják őt ilyenkor, rettenetes, követelőző, élősdí szellemek, akik halott életük sátrát az ő fogékony lelkében ütötték föl, és kivirágzottak agyában, a feleségem és a kis sógorom agyában, mint pusztító fagyöngy a szép, fiatal fákon.

Szinte félve néztem néha rájuk – mint a megszállottra. Éreztem, hogy nem magukéi már és nem az enyémeik. Idegen lelkek uralkodnak bennük.

Gaston ezidőben már nyilvános gimnáziumba járt. Tehetségével és kora tudásával tanulótársai közt könnyen az első helyre emelkedett, és gyermeki becsvágya soká fenntartotta azon.

Különös öröme telte szellemi fölényében a hasonlókorú fiuk fölött, és olykor még tanárai fölött is; szerette „lefőzni” őket; és otthon gyakran eldicsekedett ilyesmivel. Jóformán ez volt az egyetlen gyermekesség benne.

Ebből a becsvágyából beteges érzékenység nőtt ki. Egy jelentéktelen kis kudarc, egy akaratlan botlása pajtásai előtt, valamely tanárának gúnyos megjegyzése egész napokra elvette életkedvét, tompa melankóliába döntötte, melyben nem létezett számára vigasztalás. Megszégyenítettnek, megalázottnak érezte magát. És különösen fellázadt igazságérzete, ha a legcsekélyebb – talán képzelt – igazságtalanság is történt vele. Gyűlölte a hatalom vak fölényét, melyet a tanári fegyelemben látott megtestesülve; igazságtalannak tűnt föl előtte az ilyen fölény, ha nem járt együtt az intelligencia és jóság fölényével. Persze ez elég gyakran előfordult, mert nem lehet minden tanár lángész. Az ilyeneket aztán nem tudta kiállni, tantárgyaiktól elkedvetlenedett, figyelmeztetéseiket igazságtalanságnak és sebnek érezte.

..... Mit? Hogy akkor ne is mondjam tovább? Hogy most már tisztán látjátok az egészet? Hogy fölösleges volt ilyen nagy feneket keríteni a dolognak? Hogy a fiu karaktere mindent megmagyaráz? Hogy egy ilyen tulzott becsvágynál és érzékenységnél, a mai gyerekek idegességével, nagyon is érthető –?

Először is gondoljátok meg, honnan jött mindez a becsvágy és érzékenység? Honnan jött ez az egész „világnézet” az „igazságról”, a „hatalom vak fölényéről”, az „intelligenciáról”?

A maga lelkéből jött?

Nem. A könyvekből jött mind. A halottaktól.

Még emlékszem rá, mikor egyszer – egész kisfiu volt még akkor – Sókratés haláláról beszélt előttem. A szeme lázasan csillogott, a hangja lelkesen csengett, amint az athéni bölcsről szólt, aki nyugodtan kiitta a méregpoharat inkább, semhogy egy percre elveszítse fölényét az értelmetlen tömeg, s a korlátozott bírak fölött... A vak erő jogtalansága fölött...

<–A hangja ezt látszott mondani> Azokat a bírakat mindenki <elfe Én is úgy tennék!> elfelejti – mondta. |:– De Sókratésre maig mindenki emlékszik.:|

És ezeket az érzéseket újra keltette benne száz meg száz olvasmány. Először a keresztény vértanúk történeteit olvasta; később a tudomány hőseinek életét, a szabadsághősökét... Mondhatom, különös, micsoda könyveket adnak a gyerekek kezébe; amikből mind az tűnik ki, hogy nem ér semmit az anyagi erő a szellemi nélkül; hogy előbb-utóbb győz az igazság stb. – pedig az életben ez mind másképpen van.

Elég az hozzá, hogy volt neki egy történettanára akit kivált nem tudott szivelni. Sokszor mondotta, a legerősebb kifejezésekkel, ostobának és igazságtalannak.

– Nem tud semmit, csak évszámot meg frázist. Persze annál <féltékeny> szigorúbb és féltékenyebb a tekintélyére. Azért buktat, hogy megmutassa, hogy „a történet se csupa mese”, és hogy az ő tárgyából is meg lehet bukni. Pedig micsoda tárgy ez!

A tanár iránti megvetése átragadt a studiumra is.

– A latin, a számtan: az valami! azt meg kell érteni! Itt nincs mit megérteni. Itt csak be kell magolni az adatokat...

Zsüliett is táplálta benne <az történelem> ezt az ellen-szenvet:

– A történet a hódítók és véres zsarnokok tudománya. Mért nem a kulturtörténetet tanítják? Aristotelés nagyobb ember volt, mint a nevelt fia, Nagy Sándor. Ki foglalkozik ma a Nagy Sándor gondolataival? Mennyivel igazabban él tovább a halál után a legkisebb költő, mint a legnagyobb császár!

Ezt a gondolatot fölkapta Gaston, és a történetet azontul röviden csak „zsarnoktannak” nevezte. Egyszer pedig – nagyon fölhangolva jött haza az iskolából:

– Megmondtam neki! Megérthette hogy igazságtalan! Képzeld, azt kérdezte a szegény Kovácstól, hogy mi következett a szabadságharc után? Hát lehet erre felelni? Mondott szegény mindenfélét, hogy Bach-korszak, hogy Első Ferenc József; egy se volt jó. Azt kellett volna mondani: „az általános lehangoltság kora következett”. Hát nem számárság ez? Felálltam és megmondtam neki, hogy erre én sem tudtam volna felelni – pedig tiszta jeles vagyok!

– És nem féltél hogy megbüntet?

– Én?!

A szeme megint csillogott, avval a lázas csillogással; és a hangján éreztem, hogy megint a Sókratés beszél belőle... |:hogy is mert volna különben így kiszállni a félénk fiu a rettegett tanárral? De ő sem volt már ő.:| <hogy m> Mindenféle szellemek gyökereztek meg ebben a fogékony gyerekekben... ki tudja? mert már talán felnőttberekben alig tudnak ilyen elevenségre kapni... <és mindenféle játékokat üznek vele.> |:s játszanak a könnyű lélekkel...:|

5.

<Látjátok,> |:Mivel:| ebben a történetben a halottak épugy szerepelnek, mint az elevenek |:bátran mondhatom, hogy:| most egy új szereplő jelenik meg <ebben a történetben>; és ez az új szereplő Nagy Sándor. Nagy Sándor, a macedón király.

A Gaston egyszer rosszul felelt a történelemből. Nem tudta Nagy Sándor csatáit. Gondolom, a tanár csakugyan nem valami jóakarattal kérdezte – el lehet képzelni az előzmények után. De bizonyos másrésről, hogy a fiu maga sem valami nagy kedvvel tanulta Nagy Sándort – inkább tanulta a görög verseket.

A kudarc azonban mértéktelenül lesujtotta. Soha még így nem láttam. (A tanár persze egészen diadalmaskodott, és elégségest helyezett kilátásba neki, ha a vizsgán nem jól felel.) Neki, aki mindíg tiszta kitünő volt!)

Gastonnal nem lehetett bírní; szinte azt hihettük volna, hogy nem éli túl a szégyent. Az egyetlen vigasztalása abban volt, hogy a vizsgán majd kitesz magáért. „Lefőzi”: a tanárt, sokkal többet fog tudni, mint ő, zavarba ejti majd. Néha kéjeltgett ebben a gondolatban; de aztán nyomban új lehangoltság következett. Hisz csak egy rosszakaratu kérdés kell – és mit ér akkor az ő minden tudása? Dühhel és kétségbeeséssel érezte „a szellem tehetetlenségét a hatalom ellen.” Nagy szavakat mondok, mert igazán nagy dolog volt ez neki: az ő <szemében>: érzésében: olyan volt <egy ilyen>: e: tanár, mint egy kegyetlen császár a szabadsághősnek.

Zsüliett megértette őt, és gyámolítgatta, vigasztalta. Gaston valósággal beteg volt. Egyszer, éjfél felé, mialatt Zsüliett valami tudós jegyzeteket csinált, nagy nyögéseket, forgolódásokat hallott a másik szobából, ahol Gaston aludt. Lábhegyen átmént és fölköltötte a fiut. Gaston meredt szemekkel, önkívületben nézett maga elé:

– Nagy Sándor megjelent az álmomban! Borzasztó volt! – mondta; de a részletekre nem emlékezett.

Ekkor fogant meg Zsüliettben az a gondolat, amit aztán énelem is közölt: hogy Nagy Sándorral többet kellene foglalkozni.

Alig tudom, hogyan mondjam ezt el. Azt tudjátok hogy ő nem volt spiritiszta, de mégis úgy élt a halottakkal, mint ha elevenek lennének. Valóságos kegyeletet szentelt nekik; iparkodott föltámasztani magában gondolataikat, egész szellemi életüket; sőt a külső formájukat is annyira, amennyire lehetett. (Hisz a külső forma, mondta, ugyis mindig csak azokban él, akik látják, nézik. Ez magyarázza meg Zsüliett nagy arcképkultuszát. Az egész lakásunk tele volt arcképpel.)

Mármost – nem győzöm eleget hangsúlyozni – ezek a halottak valósággal életre kaptak; valósággal ott tanyáztak, rajzoltak, a lelkében, házunkban. És nemcsak anyja, rokonai szellemének szentelte ő ezt a kultuszt, hanem régelhalt költők, filozófusok szellemének.

Ezek között a szellemidéző tanulmányok között többször előfordult a Nagy Sándor neve. A feleségem még nekem is elmesélte egyszer, (mert, szegény, más sem volt akivel beszéljen mint magam), hogy milyen pózos uralkodó volt ez a Nagy Sándor: mikor Théba városát lerombolta, a Pindaros költő szülőházát megkímélte. Máskor meg a Homéros verseit vitette magával mindig a harctérre, egy kis aranyládikában. Ezek olyan „kulturfejedelmi” gesztusok voltak. Máskor megint előfordult>|:jött:|a neve, amikor Aristotelésről volt szó; akit meghívott az apja, számára nevelőül, mint egy igazi parvenü uralkodó, a kor legnagyobb tudósát. A fiúnak is tanulnia kellett Nagy Sándorról.

Ilyen formán a macedón király is bizonyos életre kapott a házunkban. De mi volt ez a poéták és filozófusok életéhez képest? Semmi, szegényes; inkább csak a neve élt. Még jó ha nem <ugy említették>|:gondoltak rá:|:en mouvais terme, :|<|:rossz ...ben:|>, mint pózos parvenü<t>re, lelketlen hódító<t>ra, ami olyan lehet a halottnak, mint elevennek a rossz lelkismeret.

Pedig Nagy Sándor szelleme ma már talán sehol sem él máshogy, mint ebben a tökéletlen (és <fáj> sokszor fájdalmas) állapotban. Ugyan hol gondolnak manap Nagy Sándorra? Az iskolákban – ott se valami jókedvvel – és néhány száraz tudós szobájában. És mit tartottak fenn az ő egész életéből? Száraz, sovány külsőségeket, adatokat.

Ha meggondolom, mennyire másképp élt a kis sógoromban Sókratész szelleme! És a filozófusok gondolatai a feleségemben! (Ki törődik ma Nagy Sándor gondolataival<!>?) És a poéták

képzeli-dése! A trójai faló, <ami csak a>|:meg a:| Homéros <ötle> sok ilyen ötlete, hogy megmaradt máig, minden kis gimnázistának a fejében! (Ki törődik a Nagy Sándor képzelő-déseivel?)

Látjátok, úgy van a dolog, hogy a halottak is gyengülnek, öregsznek, – mint az elevenek. Előbb-utóbb, – kiből amennyi erő van, Homéros szelleme még csupa élet. Nagy Sándoré csak halovány árnyék.

– Eleinte az ő élete is <nagyszerű>|:királyi:| volt még a halál után is – mondta a feleségem. – Mennyi képe, szobra maradhatott szerte a világon! Mennyi gazdag emléket hagyhatott hátra az, aki meghódította az egész világot! De mi maradt mindebből a gazdag emlékből? Elsápadt, feledésbe ment. Mit tud például Nagy Sándorról maga?

Be kellett ismernem, hogy nem tudok többet, mint amire az iskolából emlékszem, vagy amit őtől hallottam.

– És én magam sem tudok róla sokat – mondotta Zsüliett. Elgondolkozott és aztán kimondta azt a szót, azt a gondolatot, ami azóta mindig itt motoszkál a fejemben, nem tudom kirázni magamból:

– A halottak nem csupán csak úgy élnek, hogy egyszerűen elfogadják tőlünk az életet, amit kegyeskedünk nekik alamizsnába adni. A halottaknak akaratauk van, vágyuk az élethez, kényszerítő erejük, hogy bennünk az ő életüket kitágítsák. Én sokszor éreztem, hogy a halott valósággal kényszerített, hogy a gondolatát továbbgondoljam, lenyűgözött, rabjává tette a szellememet... |:Élni akarnak és tőlünk követelik az életet...|

Én akkor persze ezt ezt [!] sem vettem valami komolyan, nem értettem meg egész jelentőségében. Emlékszem, még tréfásan feleltem:

– No, rám ugyan nem sok hatásuk van a halottjaidnak. Én nem vagyok jó talaj számukra...

De azért, mikor hazajöttem azon az éjszakán (valami kol-

legiális összejövetelről), és ott találtam őt a Gaston ágyánál, amint csititgatta a megrémült fiut,

– Ez a szegény gyerek valami borzasztót álmodott. Képzeld csak: Nagy Sándorról álmodott... egészen kiverte az iz-zadság...,

akkor magam is, bár a babonás hitnek legcsekélyebb árnyalata nélkül (csak mint valamire ami úgy ötletként eszünkbe jut), önkénytelen arra gondoltam, amire <a> Zsüliett:

– Nagy Sándor élni akar! Jobban, jobban akar élni... és betolakszik a szegény fiu álmaiba.

Én kissé elfogultan hallgattam a feleségemet, aki ilyeneken tünődött:

– Megváltozhatik-e az ember karaktere a halála után? Jó ember volt ez a Nagy Sándor? Rendkívül életvágyó és becs-vágyó lélek volt, és hódító, zsarnok, talán bosszuálló. Fiatalon halt meg... és a szelleme is <hamar> |:már:|előregedett... Ó szegény kis öcsikém! <Lehet ezen a> Micsoda szellem látogatott meg téged álmaid közt? Lehet ez a szellem más mint erőszakos, féltékeny, bosszuálló?

És ekkor én is éreztem láthatatlanul terjeszkedni, gyűrözni rontani, |:a családomban:| az élősdit, rosszakarát, vámpírszerű szellemeket, akiknek <a két testvér> ők lelkükben kaput nyitottak.

6.

Ettől kezdve igazán olyan volt a házunk mint a megszállott ház. És különös történet kezdődött; különös küzdelem egy |:régén:| boldogult királlyal.

Zsüliett minden féle könyvet hozatott, amelyek Nagy Sándorról szóltak. <El> |:Curtius Rufust:| kezdte |:el:|tanulmányozni. <Ruiufus Curtiust> A képeit is meghozatta a macedón hősnek, és egy nagyobb gipsz-szobrát elhelyezte a Gaston tanulószobájában.

– Hogy ne csak álmodj róla – mondta tréfálva – hanem kedved legyen róla tanulni is.

De Gastonnak nem volt sok kedve tanulni, sem Nagy Sándor, sem általában a történelmet.

– Nem tudok odafigyelni – panaszkodott. – Akármennyit ülök a könyv fölött, egyszerre csak azt veszem észre, hogy egészen másról gondolkodom, és nézem a szobrot, és elképzelem milyen lehetett, aranyos sisakban...

Egész fantazmagóriákat alkotott a macedón királyról.

– A szekértáborban, a meztelentérdű görög zsoldosai élén... Hogy vágta ketté karddal a gordiusi csomót...

De nem ilyeneket kellett tudni a tanárnak. Az évszámokat kellett volna tudni, meg a csaták sorrendjét. És a vizsga veszedelmesen közeledett... Gaston egyre izgatottabb lett, és a szörnyű álma többször megismétlődött.

Hanem azért folyton azt panaszolta hogy nem tud tanulni.

Közben Zsüliett is megúnta a Nagy Sándorról szóló könyveket.

– Szegény Nagy Sándor! – mondta. – Most már magam is kezdem sajnálni. Milyen közömbös emléke maradt ezekben a közömbös könyvekben! Képzeld csak, a legdicsvágyóbb királynak! Annak a királynak, aki Klitust megölte...

Egy kissé megrezzenve mondta el a történetet:

– A hizelkedők kórusában <Sándor>|Klitus:| egymaga merte azt mondani, hogy Sándor nem nagyobb király |mint:| az apj<ánál>a, Fülöp<ne>. Sándor éktelen dühbe jött. Felugrott székrétől, egyik őrkatoná kezéből kitépte a lándzsát, s keresztülszurta azt, aki Granikosnál életét mentette meg...

– Milyen nagy tudós vagy te, kis asszonyom! – szoktam én ilyenkor mondani. De Zsüliett most rám se hallgatott.

– Milyen kegyetlen volt! És milyen bosszuálló! – mondta elrémülve, mint aki <most> csak most veszi igazán észre a karaktervonást, mely ebből a történetből kiviláglik.

– Nem kellett volna erre emlékezniem! – mondta. – És még hozzá neked is elmondanom – épen ezt a dolgot! Nagy Sándor megbánta ezt! Két napot és két éjet egyedül töltött a sátrában, vigasztalhatatlan kétségbeesésben – úgy megbánta, hogy megölte Klitust! Fönhangon zokogott s folyvást Klitus nevét kiáltozta. Nem kellett volna épen ezt a fájdalmas emléket <fel>-megújítani! Épen ezt a sebét még halálában is fölfakasztani!

Nagy Sándor igazán úgy élt már közöttünk, mint egy eleven árny, akitől rettegni, akinek hizelkedni, akit kimélni kellett. És úgy beszéltünk róla, mint egy elevenről.

– Nézze csak – hozott egy alkalommal Zsüliett egy könyvet. – Ha igaz, hogy minden szellem életre vágyik, és az emberek emlékében való kiteljesedésre; micsoda lehet az a Sándor buja, keleti szellemének, mikor egy történész leírja róla szárazon az ilyen adatot?

Mutatta a mondatot a könyvben:

„Az issosi ütközet után Dárius anyja, „neje, két leánya és egy kiskoru fia is Nagy Sándor „hatalmába került.”

– És aztán rögtön másról van szó. Ez annyi mint tantalusi módon félig föligézni egy halottat – és aztán mindjárt lefektetni. Képzeld csak el, micsoda orientális pompa, micsoda parázna emlékek kísértetei lebeghetek itt a professzor úr tolla körül – hiába! A perzsa háremek, néger rabnők, a végtelen és tarka szőnyegek, arany nap, meztelen kurtizánok, felöltöztetett eunuchok, |:mikor mind, mind föl szeretne támadni, és nem tud föltámadni! Tornyos elefántok, bibor terítőkkal, | egy keleti királynő, hús ékszerekkel, nagy napernyők alatt, gyönyörű perzsa fiuk körmenete lenge macedón ruhákban... Nagy Sándor belevetette magát minden keleti luxuriába; és azt mondják, Kelet kicsapongásai ölték meg oly korán... A legszebb fiukkal vette körül magát...

Egyszerre megváltozott a kifejezése, amint ismételte:

– Fiukkal!... A fiukat szerette.

És láttam az arcán, hogy Gastonra gondol.
Pedig nem sokkal ezután találtuk meg Gaston füzetét.
Ezt a füzetet is Zsüliett hozta be a szobámba. Az arca ki volt sirva, és az egész asszony ki volt kelve magából.
Méltán!

A füzet egy irodalmi kísérlet volt. „Nagy Sándor Babylonban” – az volt fölírva a címtáblájára – „Dráma öt felvonásban” – s az öt felvonásból egy jelenet készült el. Micsoda jelenet! Gyermekes, diákos elképzelése a Nagy Sándor háremének, olyan dolgok nyílt és kéjlegő emlegetésével, amikről nem is sejtettük valaha hogy Gaston tud valamit!

Gaston, akkor, amikor azt mondta hogy a vizsgájára tanul, bezárkózott a szobájába és ezt a drámát írta!

Honnan jöttek ezek a képzelődések? Egy tulcsigázott pubertás lázas fantazmagóriái voltak-e csupán? Vagy rossz olvasmányoknak hatása, a vulgus számára irt u. n. „történeti” regényeké, melyek csupán érzécsiklandó képekért mennek a Keletre vissza?

Vagy –?

Vagy igaza volt-e Zsüliettnak, mikor azt állította, hogy a buja keleti fejedelem |szelleme:|megrontotta a mi ártatlan fiunk képzeletét?

Azóta szorosabbra fogtuk a fiu fegyelmét. Szemeink előtt kellett tanulnia, és mindig tudtuk, hogy mit csinál. Ő nem szegült ellen. A füzet eltűnését mintha észre sem vette volna. A féltelmes történetvizsgáról nem beszélt többet; egyáltalán ki volt merülve érzelmileg, semmi sem látszott érdekelni.

Mi még ennek örültünk; azt hittük, már nem bántja őt a dog. Pedig ekkor talán már el volt határozva minden; s ő úgy járt-kelt köztünk, mint egy halálra ítélt.

Mikor tréfálkoztam vele azon, amit egyszer mondott: hogy ő nem éli túl ezt az elégségest, mikor mások elégteleneket is túlélnek – nem felelt egy szót sem.

Már csak pár nap volt hátra a vizsgáig. Biztos vagyok, hogy mindent kitünően tudott – kivéve Nagy Sándort. Arra csak az utolsó nap tudta rászanni magát, hogy megpróbálja rendesen megtanulni a könyv szerint; és hallottam este, amint föl-alá járva a szobájában ismételte Nagy Sándor csatáit |:(pedig sosem szokott fönnhangon tanulni):|:

– Granikos, Issos, Gaugamela, Arbela... Cheronça, Granikos, Issos... Gaugamela, Arbela, Hydaspes...

De éreztem a hangján, hogy oda nem gondolva mondja a neveket, és ha hirtelen kérdeznék, nem tudná sorjában...

7.

Én, mondhatom, semmit sem gondoltam. Ha gondoltam volna, csináltam volna valamit... beszéltem volna a tanárral... Még nevettem a feleségemet, aki egész délelőtt aggodalmakban volt, és úgy dukkolt, mintha neki kellett volna vizsgáznia...

Délben hazajött, sápadtan, egy szót sem szólt. Hiába kérdeztük, nem beszélt. Bezárkózott a szobájába. A feleségem utána akart menni, de én tartóztattam:

– Hadd sírja ki magát!

Ott találtuk aztán holtan a Nagy Sándor szobrának lábánál. Ó bár sohase hozták volna a házba azt a szobrot! Azóta beszélni sem lehet a feleségemmel. Egész nap sír, a multkor a könyveit tűzbe dobatta, különös dolgokat cselekszik. Félttem az elméjét, az egészségét.

Ma már nem bírtam ki ezt a néma bánatot: el kellett jönnöm egy kicsit ide, tiközétek.

Szegény asszony! Ő súlyosan meglakolt.

Hát mondjátok: nincsenek szellemek?

(OSZK Analekta 293)

38. EGY GYERMEK ELBESZÉLÉSE.

[Kézirat]

1.

Amint a gyónás <ideje> napja közeledett, mindig rosszabbul és rosszabbul éreztem magamat. Otthon órákig ültem a könyv fölött és százszor elolvastam a leckét, anélkül, hogy egy szót megjegyeztem volna belőle; az iskolában nem tudtam figyelni és mindig csak a rettenetes halálra és még rettenetesebb életre gondoltam; testemnek és lelkemnek rettenetes életére és halálára. <Ugy gondoltam hogy> Valami képtelen, gondoltam, és mindenki más számára elképzelhetetlen dolog történik velem, egészen aljas és mégis ördögien komoly, amilyeneket csak az ördög tudhatott kigondolni. Ugy éreztem hogy a legnagyobb bűnös vagyok a világon, és hogy azt, amit tettem, amit gondoltam, meggyónnom egyszerűen képtelenség. Ó mennyire szerettem volna meghalni, ha nem tudtam volna, hogy a halál számomra egyértelmű a pokollal! Szerettem volna <betg> beteg lenni a gyónásra, de tudtam, hogy ez mind hiába: előbb-utóbb mégis csak meg kell majd gyónnom s hazug gyónással és szentségtörő áldozással halmoznom elmondhatatlan bűneimet. Nem tudtam elképzelni, mi lesz ennek a vége, és fogok-e valaha tudhatni irtózatossá válnom? vigasztalan volt előttem minden; az életben örökös gyötörődés és a halálban a pokol várt reám.

2.

– Megmondtam a mult órán is – mondta a latintanár – hogy ez nagyon fontos szó és <senkinek sem> soha sem szabad elfelejteni. Mi lesz magával az érettségin, hogyha ilyen szavakat

nem tud? Már egy idő óta veszem észre, hogy maga valóságos teng-életet él itt...

... Törődtem is én a fontos szavakkal és akár az egész rettenetes érettségivel is! Sokkal fontosabb dolog előtt álltam. Most elmaradt az utolsó óra, hogy legyen időnk a délutáni gyónásra elkészülni. Bár nagyon meleg volt, a Makár–utca napsütéses oldalán mentem hazafelé, ahol a göröncsös hosszú falban a smucig mészáros deszkás kis fülkéje kandikált. <Vá> Rég kis diák koromban úgy tapasztaltam, hogy ha ezen az oldalon megyek, jobban felelek, mint ha a másik oldalt járom – és általában szerencsésebb leszek. Bár jól tudtam, hogy bűn a babona, és bár voltaképp egyáltalában nem is hittem a babonában, még sem tudtam soha rászánni magamat, hogy ne ezen az oldalon menjek, mikor valami fontos esemény előtt állottam. Ha az apámmal mentem valahova, sokszor különös ürügyekkel iparkodtam erre az oldalra átcsalni; és ha mégis a másikon kellett menni, hősi önfeláldozásnak éreztem.

Most ugyan nem tudtam elképzelni, hogyan lehetnék még szerencsés. És vajjon nem bűn[-]e ilyen babonásokra gondolni közvetlen gyónás előtt? De hiszen én nem vagyok babonás lélekben, hitben: csak úgy teszek – Isten tudja, mért teszek úgy? Ez nem is lehet bűn... ahhoz képest! vagy legfeljebb bocsánatos.

3.

A gyónás délután két órakor kezdődik.

Otthon...

Kinyitom az imakönyvemet, elmondom a lelkiismeret-vizsgálás előtti imádságot és gondolkozom, mormolva a jólismert szavakat, hogy imádságom nem káromkodás-e?

Kérem a <le> Szentlélek Istent, világosítsa meg a lelkemet, hogy bűneimet el ne feledjem <er> s adjon erős akaratot hogy el ne titkoljam. És jól tudom, hogy minden szó csalás és öncsalás.

Aztán kivágom a kis cédulát és leírom a bűneimet. Nem vagyok olyan gyerek, aki hanyagul csak a könyvből olvassa őket fel. Nem, semmi gyerekcsínyt szent dologgal üzni nem tudnék soha! És mégis bűnösebb vagyok mindenkinél... Jaj, az én bűnöm nem a vídám gyermekek bűne: sötét, szomorú, titkos bűn az, melyet nem tudok megnevezni.

– „Lanyha, szórakozott voltam az imádságban; azt elmulasztottam...”

mint máskor, írom. A legnagyobb bűnömet nem tudom leírni. Irnék valamit, *olyanfélét*? Aztán kérdezne, aztán... beszélnem kellene... Nem, nem lehet, tisztára lehetetlen.

De vádoló magam, minden másról, halálos bűnökről, melyeket talán el sem követtem. Azt is leírom:

– „Kétkeltem a hit dolgában...”

(Pedig nem merek kétkelkedni.)

Mindent, csak egyet nem. Mintha használna ez nekem valamit ott, ahol mindenkinek a szívébe látnak s ahol a hazug gyónó számára nem lehet mentség és nem lehet mentség annak számára aki elébe tette az emberek előtti szégyent az Isten előtti igazságnál.

— — — —

Erős fogadás? Beszélhetek-e én erős fogadásról?

Ó mennyi bűn, mennyi hazugság, mennyi szentségtörés!

4.

– „Kérem a lelkiatyát, adjon nekem szent áldást, hogy minden bűneimet igazán, teljesen és töredelmesen meggyónhasam.[”]

„Gyónom a <m>Mindenható Istennek, Boldogságos Szűz Máriának...”

A templom olyan volt, mint délután két órakor szokott lenni, tavasszal, az oltárra süttött a vídám nap, ezer porszemével, be-

aranyozta az aranyozott szárnyu angyalokat, melyek lehetetlen <.>hajlásokba csavarták fehér redős testüket. A piros posztoszőnyegen élesen tűntek ki a napban a gyertyapecsétek; de messziről az oltár fülkéje misztikus fényben látszott fürödni.

A tavaszi litániák hangulata volt ez, az édes vasárnap délutánoké, amikor a padok előtt térdel az ájtatos gyermeksereg, szemben a napos oltárral, és üde gyermekhangok zengik a kórusról:

– „Regina coeli laetare...”

De most a templom üres volt; lehet-e mélyebb, komolyságosabb hely, mint egy üres templom? Üres volt a templom és csöndes és nagy, nagyon nagy; csak a falak mellett álltak sorban a gyónásra váró gyerekek; és a barna gyóntatószékek helyenkint, – a nagy falak mellett – mint az Uristen őrházai, |:az Uristen őreinek faköpőnyegei:|

– „...sokszor és sokat vétkeztem, gondolataimmal, szavaimmal és cselekedeteimmal; különösen pedig bűnösnek valom magamat...”

A hittanár, |:akinek gyóntam,| látva félelmemet és meghatottságomat, biztatóan nézett rám, én pedig fuldokló hangon olvastam fel a bűnöket. De egészen gépiesen olvastam és ebben a pillanatban, hazug és szentségtörő gyónásom alatt, igazán nem gondoltam semmire.

– Szánjad és bánjad bűneidet – mondta a lelkiatya.

– „Mindezeket és más, teljes életemben elkövetett bűnemet teljes szívemből szánom és bánom, hogy azokkal a végtelen jósaгу Atya Istenemet megbántottam. Fogadom erősen, hogy többé nem vétkezem és a bűnre szolgáló alkalmakat elkerülöm. Kérem a lelkiatyát, adjon nekem üdvösséges intést, érdemlett penitenciát és feloldozást.”

Minden szó szentségtörés volt. Minden lelki nyomoruságom mellett sem tudtam igazán bánni semmit; és egészen biztos voltam hogy máskor is vétkezni fogok és a bűnre szolgáló alkalmakat nem tudom kerülni.

– Fiam, – szólt a lelkiatya – legnagyobb bűnöd a szent hitben való kételkedés. Lásd, minden emberi boldogság végső alapja a hit és legnagyobb kincsünk az a kinyilatkoztatás, amelyet az Ur isten végtelen jóságából hinnünk adott. Kérjed az Ur istent, bocsásson meg <neg ke>neked, ki éretlen eszeddel a végtelen <i>Igazság szent szavában kételkedni merészkedtél, és kétke-
désséddel sérteni <t>Teremtődet. Gondold meg, fiam, mi lesz a világból, ha a szent hit fönn nem tartaná. Az olyan ember, ki a hitet kirugja lába alól, csakhamar az <el> erkölcstelenség legmélyebb fertőibe süllyed és mintegy kitért a kaput minden bűnöknek. Akarata meggyengül, értelme elhomályosodik...

Bár nem a hitetlenség volt az én bűnöm, mégis úgy hallgattam a rácson át a halk szavakat, megragadva a szent szertartások lendülete által, mint valami igaz bűnbánó. És mikor a[:z ünnepélyes:] latin szók következtek:

– „Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti...”

és mikor feloldozva felálltam és megcsókoltam a pap stólája végét, csakugyan úgy éreztem, egy pillanatra, azt a megkönnyebbülést, azt a csodálatos jó érzést, amit máskor a gyónás után.

5.

De, amint letérdeltem az oltár előtt, hogy gyónás utáni imámat elvégezzem, rögtön tudtam, hogy ez csak álérzés, talán a megszokás hangulata, talán azon való megkönnyebbülés, hogy egy nagy bűnön már túl vagyok. A gyilkos érezhet ilyent, mikor áldozata végre meghalt.

És ott térdelve a kis oltár előtt, a Máriaszobor előtt, megint előttem volt jövőmnek képe, egész sivár rettenetességében: a bűn, amelyet megtagadni nem fogok soha, a <m>Mindentudó Isten, akinek nyomorútan és reménytelen hazudtam, bevall-

hatatlan szégyenem, bánhatatlan poklom – és Mária, a végtelen Tisztaság képe, akire méltó nézni nem vagyok.

És csodáltam hogy az Isten mennyköve le nem sujt, és valahol a lelkem mélyén ott settenkedett az a gondolat is, hogy hátha nem is volna Isten? és hogy mi volna rosszabb, a pokol? vagy a <sem>semmi? és hogy magammal viszem a poklomat, és hogy milyen borzasztó, megmagyarázhatatlan, képzelhetetlen aljas és borzongós ez az egész élet.

És hogy bármely percben meghalhatok.

És hogy mi lesz velem és mi lesz a vége?

És a bűn és az örült bűnös gondolatok, amelyeneket kétségkívül csak én tudok gondolni, és a pízskos édességek és a gyávaság és a szégyen és minden.

És mindez, csak lent, lelkem mélyén, messze, vallatlan, meretlen, miközben a penitenciának kapott <imát> rózsafüzér-imát morzsoltam, miközben megpróbáltam még egy erős fogadást tenni, egyedül magamnak, bár tudva hiába. (És mit segítene, ha megtartanám is? nem vagyok-e halálos bűnben, örökké? mert igazán győnni sohasem fogok.)

Ó ha az Isten megkönyörülne rajtam, ha csodát <teh>tenne velem, ha szentté tenne, ha erőt adna. Ó Mária! Mária!

És félttem ettől a csodától.

Különben is az Isten nem tesz csodát: az Isten oly szigorú és hajthatatlan, mint az egész világ.

6.

És a legnagyobb bűn még hátra van. Mert holnap áldoznom kell, és az Ur szent testét szennyes testembe fogadni. Mások előre ragyogóra tisztítják a házat, melybe Teremtő Istenüket várják; és az erények legszebb virágaival díszesítik. Én aljas vágyakkal fertőzött testembe akarom venni annak testét, aki a legtisztább és leghatalmasabb Isten. Magát a legfelségesebb

Oltári szentséget sértem meg és az Isten ellen képzelhető legnagyobb bűnt fogom elkövetni.

Ez lesz holnap, holnap!

A délutánt még csak kibírom valahogy, hanem az éjjel! Ó az ágy, annyi álmatlan éjnek, annyi kísértő álmoknak helye! Eszembe jutottak <régi?>első kísértéseim, egy cirkusz, egy lázas cirkuszt, a trikós, ugráló hölgyek, égő gyermekszemeim! Eszembe jutott egy mitológias könyvem sok meztelen ábrája, még az Éva is a Bibliám első lapján! |:Eszembe jutott Jókai Magnétája, amelyhez különös gondolatokat fűztem. Erőszakkal elnyomtam ezeket a gondolatokat, értelmetlen imádságokat mormoltam és közben mindig ezt a szót:

– Rettenetes... rettenetes...

Egy pillanatban arra gondoltam: holnap áldozás előtt elmegyek és meggyónok mindent... valami más papnak meggyónok... De tudtam, hogy ebből <nem> nem lesz semmi. Aztán megint eszembe jutott, mikor egyszer a munkásokat néztem a szőlőben, egy munkáslány nálam felebb állt a hegyen, s amint <meg>|:előre:|hajolva |:felfelé:| kapált, <tér> és a szoknyája folyton mozgott, térden felül láttam a lábait. De ezt az emléket sikerült elűznöm; vagy legalább lenn maradt, lelkem mélyén.

És imádkoztam.

Egyszer felkeltem és vizet ittam.

7.

Másnap reggel, még a sorban, mikor az áldozásra sorakoztunk, az a gondolatom is támadt, jelentem a hittanárnak, hogy éjfél után ittam vizet, és akkor ugysem áldozhatok. De láttam <a>, hogy ez lehetetlen és ugyanis hiábavaló, újra kellene gyónnom.

Mentem szóval és megáldoztam szépen, mint a többi.

(OSZK Fond III/1503)

39. KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG.

(Élettöredékek.)

(1920.)

1.

Se látva, se hallva jártam akkor a világot. Egyszer megszólalt az előszobám csengője – még emlékszem, nem akartam megnyitni: mert hisz érdemes-e magamhoz engedni valakit? Nem jobb volna egyedül heverni hosszú napokon át, és leszállni újra a Magányosság fenekére? Mégis megnyitottam, és akkor bejött ő; félénken és szívdobogva jött, mint egy kis diák; egy nagy mappa volt a hóna alatt, – mert azzal az ürüggyel jött, hogy a rajzait akarja megmutatni.

– Otthon azt nem lehet; mindig mások lesnek; nem beszélhetnénk fesztelenül: tudja, mint két jó barát – igazán ne gondoljon semmi mást! Bűn volna távol maradni egymástól, akiknek közel kellene lenniök... Olyan kevés az ember, Istenem! és én tudom, hogy vagyok valaki... hogy tudok lenni valaki magának...

Alázatosan és félénken beszélt; izgatottan leste a szavamat. Félt, hogy elkergetem. És én csakugyan durva voltam hozzá, mert éppen csak *ez* kellett még nekem! Mikor oly torkig voltam az egész világgal. Semmit sem akartam volna már, csak hogy békét hagyjanak; ne kelljen szólnom semmit, csak amit már ezerszer megszoktam; rendes agglegényéletet, kávéházakat, csak egy pár embert körülöttem, akik már bútorok: halált az életben. És, sajnos, nem volt szép (bár voltak szépségei); – de engem rabszolgaságban tartott még a Szépség: ó, egyetlen tökéletesség, megnyugvás e földön, a formák megnyugvása! – nekem nem élet kellett. Sok mindent megértem én, s keserű ízét éreztem sok minden irigyelt dolognak; – és megvetettem

a dicsőséget, nem érte tettem már, hanem ellene; későn jött; – és megvettem a szerelmet, mert későn jött az is; – szép aszonyok között nyitott szemmel és húnyt szívvel jártam: csak a szépségük kellett; – és kegyetlenül mondtam annak, aki alázatosan hozzám jött:

– Nem vagy szép! – És kedvem telt immár, hogy gyötörjem őt; és kiszámítottan mondtam neki:

– Hiszterika! – és néztem hosszan, amint sírt, zokogott hangosan. A kegyetlen Szerelem kezembe adta őt.

2.

Ó, mind, akik sírtatok miattam, bocsássatok most meg! Én nagyon szerencsétlen vagyok. Én igazán nem akartam senkinek se rosszat; csak kisugárzott belőlem a fájdalom, éppen azokba, akik a legjobban hozzám tartoztak: mint egyik tagból a másikba. Aztán nem a jelenben élek én. Egy fantasztikus novellát élek én, a *késétszemű ember* novelláját, amit el lehetne képzelni, így talán: A kép nem azonnal jelenik meg nekünk; bizonyos idő kell hozzá, míg a látás érzetét az idegek az agyba viszik – hátha ez az idő meghosszabodik betegesen? Hátha órákba, napokba kerül, amíg a kép a recehártýáról a lélekbe érhet, ahol minden képnek örök szállása van, mint a kísértő lelkeké a temetőben? Akinél így volna, az a multban járna örökösen és folyton beleütközne a jelen falaiba; nem a maiakat látná maga körül, hanem a tegnapi, a tegnapelőtti; és az, ami ma van, csak holnap, holnapután jönne a lelkébe. A kedves szépségét csak másnap látná meg, szomorúan, mikor már nem ölelhetné, és a tegnapi képei közt még, az új ölelést nem tudná megbecsülni. Ó jaj, így vagyok én! csakhogy órák és napok helyett hónapok és évek mulva támad fel nekem a mult, örökösen elfödve előlem a jelent, mint egy alkalmatlan függöny, mely nem enged a valóság forró testéhez nyúlnom. Így akkor is,

itt a nagyszobámban, ahova bejött ő, ahol ott ültünk már akkor a padlón, puha vánkосokон – körös-körül a könyvek, a sok-sok könyv, és az ablakokon túl csak az ég, a tiszta téli ég, mert a szemközti ház sokkal alacsonyabb – nekem régi képek jártak az eszemben, akadályoztak mozdulataimban, eltompították szavaimat és nem engedték látnom igazán őt, ahogy ott ült a furcsa vánkосon – mert tudni kell, hogy ez a vánkос a Feketeországot ábrázolta, meghímezve fekete fákkal és fekete madarakkal, egy lett táncosnő hímezte valamikor. Nem láttam őt, mondom, ahogy ott ült, kedvesen és kicsinyen, kissé exotikusan, – furcsán eligazítva igazán formás lábait, fiús aranyfürtözete alatt, mint egy kis kínai herceg, Csin-Csin nevezetű – *akkor még* nem láttam. Ó, nem szerettem őt! Akkor talán egy halott lányt szerettem, és egy régi kertet láttam, nyári éjjel, az üstökös évében, júliust, augusztust, hosszú sétákat, hulló csillagok alatt. Hogy égtek a csillagok! S hogy zengtek a tücskök a fekete bársony bokrok közt! Melegen sírt vállamon a mindennapi kislány – ő, hogy égettek a könnyei! Egy finom és kényes gyermek ijedtségét tartottam karomban. »Mindennapi kislánynak« nevezte magát:

– Mit találhatsz bennem? – De szép volt, úri és kényes; és úgy adta meg magát a halálnak, mint a virág a sarlónak: drága, romantikus virág! Sohse lett senkié. Naiv, regényolvasó gyermek; apácaruhába öltözködött egyszer, úgy fotografáltatta le magát. Egész nap a napon hevert, orvos rendelte így, és várta a halált, mint egy vőlegényt. Szép volt. Már csak a bársony szemére emlékszem, amely annyit sírt miattam is. Ó, mind, akik sírtatok miattam, értsetek meg engem. Én a szépség megbűvöltje voltam – jaj, egyetlen tökéletesség, megnyugvás e földön, formák megnyugvása! – nekem nem az élet kellett.

Aztán fáradt voltam.

A szépség emléke – egy mindennapi kislány emléke, egy halotté, – jobb volt nekem az életnél.

Ő azonban, aki ott ült akkor a szobám szőnyegén, a Feketeországot ábrázoló párnán, a jelen kalandja volt, az élet, s nem még a szépség, amivé talán lassanként bennem hal: késett szemem nem láthatta őt meg. Ma már látom örökre. A szobából csak az égbe lehetett kinézni, a felhős téli égbe, – mint most is – és az egész csöndes szoba mintha himbált volna, egy felhőtengerben.

– Olyan itt, mint a hajón! – mondta Csin-Csin herceg, és meghimbálta hullámos aranyfürtjeit, és meghimbálta a kék szeszláng fölött a szamovár kampókon lógó rézkannáját; és meghimbálta a függő fénycsillárt, hogy minden fény és árny ingott a szobában. – Mint egy hajón a nagy világ fölött! – És megbiggyesztette ajkának nem egészen természetes pirosságát, és megrázta a csörgőt, a baba-csörgőt, amit ő hozott nekem, nagy, felnőtt és rosszkedvű babának. Mit törődött ő az egész világgal? Kis lány lett, kis fiú lett, hogy nekem szebb legyen, apródom; s izgatott futkosásokban gyötörte kis testét utánam, úgy kereste kedvem, mint egy keleti zsarnokét, félénk alázatossággal. Én meg, a rosszkedvű zsarnok módjára, durcásan fogadtam minden szeretetét; sőt küldtem őt:

– Menj el! – és szemrehányásokat tettem neki:

– Miért komplikáltad az életemet?

S ő sírt. – Ó, mind, akik sírtatok miattam, bocsássatok meg! – Fáradt voltam akkor, iszonyú fáradt, és mindenén túl már. De akaratom sem volt, és hagynom kellett magamat szeretni. És hosszú séták jöttek, izgatott, és szomorú vasárnapi séták különös városrészekben; és hosszú levelek (amikor már nem mert maga jönni), ideges, hordárvitte üzenetek – amikre olykor bosszúsán feleltem; – és hosszú viták, hogy mikor szabad eljönnie megint? S ő sírt. Ó! olyan biztosan ki tudtam békíteni megint! De aztán gyötörtem – és aztán megsajnáltam megint.

És néha a gyermeket láttam benne, – mert olyan egyszerűvé tesz a szenvedély – olyan volt, mint egy szerencsétlen gyermek. (Dehát nem szerencsétlen, durcás gyermek voltam-e magam is?) És néha beteg volt, és kimosolygott a csipkés ágyból, láztól piros arccal; – és máskor huncutkodott, kacagott.

– Ha ezt látnák! – mondta, és örömmel gondolt nagyképű ismerősök ostoba botránkozására. De ilyenkor volt a legáratatlanabb – ilyenkor volt valóságos gyermek. És néha már szerettem is – mint egy gyermeket. Néha már öröm volt ő és szabadulás –

4.

Olyan volt, mint egy drága kisfiú
és sohse lesz más, mint kisfiú, nékem. –
A nők rosszak, az élet iszonyú,
és minden felnőtt ellenségem.

De szeretem a nemes gyermeket,
eleven kútfejét a meleg kacagásnak,
mert még nem les ki homloka megett
a sáfár intrikus, a Másnap.

Csúf másnapok kifutója vagyok,
de ma a boltbul a mezőre szöktem:
hajrá, ma, kis betyár gondolatok!
A Másnap elmarad mögöttem.

Hallod a tengert? Ez hajószoba:
a padlón ülünk, és a hajó ingat;
tegnapok s holnapok örök sora
himbálja pillanatainkat.

Néha már öröm volt ő és szabadulás – de én becsuktam szemem az örömré és hátat fordítottam a kinyílt ajtóknak. Ő, mikor adtam neki lelkemet úgy, ahogy érdemelte? Százfelé tépett lélek volt ez akkor; – s azon-fáradtan egy világ élményeit kellett átélnie. A hajószobát elkapta a tenger. Darabokra tört bennem a holt szépségek szobra is; s ezer cserepe csak sebezte azt, aki hozzám nyúlt. Ő, mennyiszer megsebezte őt is! És akkor elhúzódott tőlem, csodálkozva s félve. Én nem voltam sem magamé, sem övé. Még ültünk olykor, a nagy könyvpolc alatt: úgy pihent mellettem, mint egy kedves könyvem, amit nem nyitottam ki hónapok óta: nagyon is kedves, hogysem futtában fölnyissam. És ajándékait nem viszonoztam – mert hol találjam a nyugodt percet, amikor méltó ajándékot választhatok? Akkor szerettem legjobban, mikor legjobban elhanyagoltam őt. A rettenetes Világ elöntötte lelkem. Még néha sétáltunk; egy májusi sétára emlékszem: egy véres palota elé értünk ki, két nagy ágyú elé; vörös szalagok csüggték a falak nagy vas-
karikáin. Ő – gyermek – játszott volna az egész világgal; de velem nem tudott játszani; és én nem tudtam már játszani semmivel. Még egy sétára emlékszem, az utolsó szépre, télen, a havas ligetben; s utána egy kis cukrászdába mentünk, ahol szerelmes párok szoktak találkozni. Az egész világ olyan volt, mint egy cukrászkirakat: csupa fehér cifraság, szép havas cukrozás. Ott ültünk soká, nézegetve egymást, kissé hallgatagon; és megfogadtuk – amit be is tartunk, – hogy azért mindig jó barátok leszünk.

40. GYÖRGY, A FAVÁGÓ.

1918.

A terraszon ültünk, még ozsonnától, ketten, borozgatva. Barátom háza a domboldalon épült: tág kilátással a városkára, a bársony hegyekre.

– Milyen szép itt minden! – Szétnézegettem a virágos kertben, a patakon, mely a gyümölcsös mögött estfényben csilámlott, a terasz lombfüggönyén... A nehézfehér ozsonnaabrosz méltóságosan hullt, a sűrű vörösbor kékesen ragyogott, a csinos cseléd lány épp kifordult a gyümölcsöstálcákkal.

– Micsoda gyönyörű magyar faj lakik itt!

– Igen, itt minden csupa szépség – felelte barátom lassan, és a hangján, s amint föltekintett, a szemein éreztem, hogy nevezhetetlen szomorúság beszél belőle. Újra és újra mondta: »Itt minden csupa szépség« – s úgy csengett ajkán a szó, fátyolozva, mintha valami szomorú titkát árulná el a vidéknek, valami nagy átkot, melyet e verőfényes dombok alatt érez.

– Igen, átok ez nekem, valóságos átok – felelte, amint érzésemet szavakba öntöttem s ideges mozdulattal simított homlokára. – Tudod, úgy érzem magam e közt a sok szépség közt, mint rongyos ember az elegáns bálban – tette hozzá erőltetett mosollyal, röstelkedve.

– Ugyan! – vettem én közbe és meglepetve tekintettem reá. Barátom az »új földesurak« közé tartozott; nagyon gazdag volt, és mindig gondosan öltözve: de szépnek valóban nem lehetett mondani. Mindazonáltal egyáltalán nem volt visszataszító, és valami jóság bélyege inkább megnyerővé tette halvány arcát, sötét szemeit. Siettem ezt megmondani neki.

– Hisz mindenki szeret: embereid, szomszédaid, barátaid; a nők is kedvelnek. Nem panaszkodhatsz a »szép« fajra, hogy irígy volna, – sem a szép »nemre« – szóltam ingerkedve.

– Ó, hiszen nem, nem is ebben van a tragikum – felelt. – A szépek jók és megbocsátják a rútságot is: mintha magukban bírnának a szépből eleget. Hanem mi magunk – mi nem bocsátjuk meg ezt magunknak soha!

Máskor oly jóságos szemében valami gyűlöletet láttam megvillanni.

– És nem bocsátjuk meg a világnak, hogy szép – tette hozzá.

Fölkelt, egy könyvet hozott a szobából.

– Dickens Itáliája: itt van két sorban egy tragédia: figyelj! »Egy csúf öregember összecivódik egy tizenhét esztendő lányal valami néhány filléres üzleten, és leszúrja, a ragyogó virágokkal teli piacon«... gondold el most, hogy Firenzében történt, a Palazzo Vecchio terén – márványok közt úgy-e, a legszebb ég alatt – és virágok közt, mert virágpiac volt abban az időben. És az áldozat – lehetett-e más mint egy igazi toszkánai szépség? Nem volt az oktan halál, amint Dickens hiszi: bosszú volt, a rútságé minden szépségeken.

Bámulva néztem rá és ő megértett:

– Csodálkozol hogy jutok ezekre, éppen egy ilyen szelíd alkonyaton? Ez a zaj juttatja eszembe – hallgasd csak!

A gyümölcsfák mögött, a patak felől, egyhangú kopácsolás visszhangzott.

– Favágó? – kérdeztem.

– Favágó: az öreg György. Ez a zaj, ez az ember mindig megelevenít bennem egy iszonyú emléket – egy jelenetet, aminek gyermekkoromban a tanuja voltam. Gyere – séta kedvéért is – megmutatom neked... elmondom...

Átmentünk a szőlőlugason, át a kis gyümölcsösön, és arra a helyre értünk, amelyet a falusi nyelv »kertek aljának« nevez. Messziről kicsillogott a patak a vidám almafák közt, s a kopácsolás, mint egy titokzatos nagy harkály zaja, egyre maradozóbban ekhózott a tiszta, csöndes légben. Meglepetve álltam meg egyszerre: no, egy valóságos szatír aprította a fát a patakparton.

Vaskos, erős alak volt, de kicsiny és a végletekig görnyedt. Nagy fejéből különös mélaságú, vérbefutott szemek pislogtak ki rézsút. Polipszerű karjain óriási mancsok lógtak majdnem földig. Az volt az érzésem, hogy ólomból vannak. Előrecsüggedt feje, válla, s azok a lógó hosszú karok valami erős erdei kúszóállathoz tettek hasonlóvá, valami különös lajhárhoz vagy orángutánghoz. Mozdulatai is olyanok voltak. Furcsák, lassúak, súlyosak.

Ezen az esetlen és állati testen rongyos, rojtos, kizöldült szalónkabát leffegett félszeg méltósággal. Avult szalonnaszír s betapadt fűrészpör szennyezte. Fején zsíros és horpadt pincskalap ült. Ez a toalett még hangsúlyozta a súlyos és szennyes benyomást, mely rútságából áradt, s szinte terjedni látszott a légben, mint nedves folt a tiszta ruhán.

– No, György, milyen idő lesz? – kérdezte barátom, hozzáérve.

– Rossz idő, nagyságos úr, rossz idő – felelte váratlanul, s aztán egyszerre, mint akit hirtelen elfut a méreg, elvörösödött arccal s fölvetve véres szemeit, rekedt hangon ordította: – Nem tud az a Falb semmit!

– Ez a rögeszméje – mondotta barátom, amint továbbmentünk. – Időjós ő, tudós és azért viseli ezt a fekete gúnyát, mert tudós. Ezekre az emberekre valósággal hipnotizáló hatással van az időjárás, megzavarja őket. Ez a Sors szemükben; a Végzet, a Környezet, az Isten folyvást látható cselekedete, a mindennapi csoda. Az időjóslás egyetlen tudományuk, elméjük egyetlen szenvedélye.

– De hogy mondhat rossz időt ebben az enyhe ragyogásban?

– Vágyait jósolja. Nézz reá, barátom – mondotta és megállt. – Gondold el, hogy érezheti magát ez az alak, ez a szenny – a tiszta, gyönyörű ég alatt? Esőben, sárban, pocsolyák között otthon van, oda illik. Azt hiszed, nem érzi ezt? Mindig rossz időt jövendöl.

– Túlzott érzékenységet tulajdonítasz neki.

– Én megértem őt – felelt.

Kíváncsian néztem hol barátomra, hol az öreg Györgyre. És ekkor én is kezdtem megérteni őket. A vén favágón ugyanazt a különös, megnevezhetetlen szomorúságot pillantottam meg, szemléltető túlzottsággal, amit barátom arcán és mozdulatain, lehelletszerű, alig észrevehető árnyalatképpen, oly sokszor éreztem. Amint lassú, exotikus vallások szertartásaira emlékeztető ünnepélyességgel, furcsán félreszegett fejjel fűrészelte a fát, egész súlyosságával rajtaült – tudtam már micsoda – a rúttság nagy melankóliája, a csúnyság érzésének fájdalmas bélyege.

– Ez tette őt tudóssá – folytatta barátom. – Önérzetének valamibe kapaszkodni kellett. És: ebben a városban mindig mindenki az időről beszél, s az időjáráshoz kapcsolódik minden érdek, minden hangulat. Tudni előre az időt: mily fölény lenne, milyen hatalom! Nem vetted észre még, hogy a Csunyak mindig a hatalomra vágynak? Fegyver ez nekik a szépség ellen, a szépség felé: kárpótlás és bosszú. Látod, a csúf fajok törnek mindenhol legbetegebben pénzre, hatalomra.

Keserűen mosolygott és tudtam, hogy a saját faját gondolja. Azután folytatta:

– Hát tudós a György, mert a tudás, mint a szépség: *hatalom*. Éppoly méltósággal hordja tudományát szennyes robotban is, mint a jelvényét, ezt a rongyos szalónkabátot: persze, éppoly vásott, nyomorult, uraságoktól levetett az a tudomány is. Hitvány kis faggyúgyertya éghet a fejében, csak arra jó, hogy inkább érezze a nagy sötétséget. No és képzeld: a Falb Rudolf előtte a diadalmas vetélytárs, húsz esztendő óta. Mert húsz esztendeje ismerem, kisgyerekkoromból, mikor még Falb volt a híres időjós: azóta benne nem változott semmi. A szépekkel szalad az idő, a csúnyság örök-egy marad; sejtenéd-e az öreg György korát? Nem volt ő, mondom, más húsz évvel

előbb sem, mikor otromba beadványokkal szaladgált a városházára, s hivatalos időjősi állásért folyamodott; így írta alá magát: »tudós és favágó«.

Nevettem.

– Ne neved, – mondta – rokonom ő. Azt hiszed, más az én dilettantizmusom, az én fajom örök szellemi akarhatnámsága, mint az ő tudósága? Ne neved. Szomorú ez: a csunyaság lelke, mely fegyvert és önérzetet keres.

– A magad érzékeny lelkéről mintázod őt – szoltam. – Mit tud ő a szépségről, mit bántja csunyaság? Szépség talán csak azok számára létezik, akikben meg is van belőle valami, lélekben vagy testben. Az igazi csunyaságnak nincs is érzéke a szépség iránt.

– Ó, mennyire nem tudod! – kiáltott. – Éppen a szépek azok, akik a széppel nem törődnek. A csunyákat ezer érzés köti a szépséghez. Szent áhítat és tehetetlen gyűlölet, tantalusi vágy és dühös irigység. Örök probléma, elérhetetlen ideál, diadalmas ellenség az nekik. Platon rútnak festette Erost. Igaza volt, mert a rútakban él. Én tudom. Én már gyerekkoromban tele voltam evvel az Erosszal. Csúf, beteges zsidógyerek voltam: de megreszkettem minden szép látástól. Nyomorultnak éreztem magam, mint egy hatalmas isten közelében, kimondhatatlan vágy és félelem fogott el egyszerre. Nagyon kevés elég volt erre: egy tiszta, hattyúszínű felleg a kék égen. Vagy mikor a dombok kéjes kanyarulását észrevettem. Egy sugaras nap, egy virág, egy illat. Hát még az emberi szépség, egy szép pajtásom arca, egy szép asszony! Egyetlen tekintet megmagyarázhatatlan, áradó érzelmeket keltett. A szavam elakadt, torkomba zokogás gyűlt, menekülnöm kellett a magányba. S ugyanígy voltam később a szép képekkel, versekkel. És tudod, mi volt a legborzasztóbb?

–?

– A legborzasztóbb éppen az volt (és valósággal fölhábo-

rított), hogy a szépek maguk nem látszottak érezni a szépet: könnyen vették, vagy észre sem vették. E gyönyörű emberfaj példányai – amely itten lakik – egyforma közömbösen jártak szépség és rúttság között. Szemek gyönyörűsége, melyekbe pillantanom már nagy izgalom volt: egykedvűen süttött szépre-rútra. Mint a napfény. Nemes, finom metszésű ajkak megalázták és beszennyezték magukat azzal, hogy szóbaálltak a rútakkal, – mintha nem is éreznék azt a rettenetes, metafizikai különbséget szép és rút között, mely engem néha lelkemig borzongatott. Gyűlöltem ezeket az üres, közömbös szépeket! gyűlöltem minden áhítatommal szépségük iránt! gyűlöltem akkor is, ha szerettek, kényeztettek engem: hát nem látták, hogy csunya vagyok? hogy megvetem magamat a csunyaságomért? És... és megértettem az öreg Györgyöt akkor is... mikor az a rémség történt...

– Rémség?

– Régen... én tízéves voltam... György, mondom, olyan mint ma... azóta tömlöcöt ült... de mintha csak tegnap lett volna az! Ugyanitt volt, itten a pataknál... és szép nap volt, még szebb, mint a mai... nyárelő. Emlékszem. Ilyen sűrű, langyos volt a levegő... enyhén és édesen áramlott, mintha a mennyországból keverték volna. Olyan bársonybarna volt a föld, olyan szelíden zöldék a rügyek! Az első meleg nap volt, korai nagy meleg; s a cselédlányok kijöttek mosni a patakhoz, inkább heccből, hogy most már lehet. Csupa szép leány, ritka is e tájon fiatalban a rút s apám nem is vette volna a házába. Gyönyörű kép volt az!

– Elgondolom. Itt a patak mellett...

– Friss volt a patak még, tiszta és dagadt; fehér csillanásaiban szinte még az olvadt hó színét képzelhetted volna. A lányok sikoltozva csapkodták kezüket a fagyos habokban, s versenyt viháncoltak a bukdosó érrel, meg-megcsillantva fehér fogaikat. Virágzottak a fák! Libegtek, látható kéjjel fürdették

ágaikat az enyhe levegőben. Lehelt a tavasz szele, el-elszabadult egy csomó kis virág, fehérrel pöttyözték a friss barna földet, aláúsztak a patak hullámain, beleakadtak a lányok hajába.

Én ott dülöngtem a fák közt, gyenge gyermek, szomorú kéjekkel; alig bírtam ennyi szépség érzéseit. És önkénytelen odahúzódtam az öreg György mellé. Ugyanott állt a fabak, ahol most, alig pár lépésre a mosóteknőtől. Az öreg föl-fölcsapta izzadt fején a zsíros kalapot; mogorvább volt, csúfabb, mint valaha. De én nem féltem tőle, inkább bátorságot kerestem durva, szennyezett arcában, esetlen súlyos mozdulataiban, egész csunya, obskurus lényében a szépségek ellen, melyek elvakítottak, zavarba hoztak s mégis lekötöttek, a lányok és a tavasz ellen, mely ismeretlen, döbbenő érzéseket keltett gyermeki testemben – mintha ez egyetlen csunyaság árnyában mentve lenne az én kis csunyaságom is a szépség diadalmas áradása ellen. És bizonyára a szexus kora sejtelve is volt ez, a csunya faj kéjencsége, mely már a gyermekben ébredt – mert mind kéjenc a csunya, s a szépség öneki *Voluptas*. Éreztem, hogy ellenségem ez a bizsergő tavasz. Kívántam, hogy borulna el inkább, lenne eső, hideg, akármilyen! Az öreg György is egyre dörögött és valósággal lelkemből beszélt; fölütötte azt a súlyos fejét, amennyire föl lehetett ütni örökös lógásából, ijesztően véres szemével ferdén égre pislant, s ilyesmiket dörögött kárörvendő hangon:

– Nem áll meg ez az idő – nem áll meg ez, akármit mond a Falb.

Mintha – gyermeki szuggesztibilitással – belekerültem volna az öreg ösztönös lelkének sodrába és lelkemig csapott volna árama! Éreztem mindent, amit ő érzett. Éreztem, amint letörte az átfűrészelt hasábfá végét, hogy milyen kéjjel teszi, mintha a Falb Rudolfnak a feje lenne az. Tudtam, amint nyakát félreszegve, önfeledten rángatta az akadozó fűrész, hogy most az emberek elrontott örömén kéjeleg, ha csúf idő lenne! (Esni

fog, fagyni fog, jégeső lesz, már zizzen a szele, már fodorodik!) Mint egy csúf varázsló tűnt föl előttem, kit semmibe vettek, kinevettek: de ő tudja, amit tud, hadd nevéssenek! ő szövi már sötét terveit. Nem féltem tőle, barátja voltam; de egyúttal megvettem kissé, mert csunya volt! És éreztem, hogy nincsen *ereje*; hogy maga sem hisz erejében, csak hazudik magának, csak áztatja magát, mint egy megcsalt Sámson, amint szinte kétségbeesett vidámságra próbálja ingatni lógó nagy fejét, hogy már szinte nótázni kezd a munka súlyos himbálásában.

Most, hogy a tragédia hogy' kezdődött – tudom, hogy úgy, hogy a lányok átszóltak:

– György papának milyen jó kedve van – mondták; és jól emlékszem még a gömbölyű kis vidám szökére, aki először kérdezte:

– Lesz-e szép idő, György papa?

És jól emlékszem, mennyire bántott minket ez a haszontalan kérdés, engem és György papát. Mert megéreztük egész hiúságát, egész odavetettséget a céltalan szónak: hogy csak úgy mondták, ötletből, tréfából, unalomból; hogy nem adnak a feleletre semmit, hogy mulatnak rajta. Ezek a lányok! Éreztem, hogy György papa éppúgy ki nem állhatja – mint én a kislányismerőseimet – ezt a viháncoló, haszontalan bandát, akik semmit sem vesznek komolyan, csak arra valók, hogy oktalan nevetésükkel az embert ingereljék. De mintha minden szabad volna nekik – mivel olyan szépek! »Mennyire nem szégyellik magukat« – gondoltam, amint lopva odapillantottam a pruszlikból majdnem kidagadó mellükre, hónukig föltúrt csupasz karjaikra, s lábszárakra, melyet térdig is föltárt a hajladozásuk. Szédülve erőlködtem nem nézni rájuk – s az öreg György – neki is fölfogtam egy éppen oly sunyi pillantását – sohse felejttem el. Pedig rögtön leszegte (hogy oda se néz, hogy felelni sem akar) – és egy sokkal kedvesebb tárgyra pottyant a pillantás: a borosüvegre, mely ott állt, mint most is, a vágóbak

lábánál, sötét mámor edénye a sarjadó fű közt. Fölkapta két kézzel és nagyot húzott a furcsa, ecetes léből. Bennem volt minden mozdulata: a fejszét fogta... egy megharmadolt hasábot tuskóra állított...

A lányok azonban köréje sereglettek, mint könnyű kis muslincák egy nagy dongó köré.

Már most azt mondhatnád, hogy minden, ami történt, a késő érzékiség fölgerjedése volt, az éhes bestiáé... De én, aki e percekben majdnem egészen egy voltam az öreggel, nagyon jól tudom, hogy nem úgy volt. Vágya szegénynek, maga a vénült vágy, csöndes volt és félénk, áhítatos. Hogy is mert volna egy olyan piszok és csunyaság, mint ő, nekimenni ezeknek a szép, tiszta úricseléseknek, az alatt a nyílt, világos ég alatt, ebben a gyönyörű tavaszban? Bujni szeretett volna inkább, félrehúzódni borosflaskójával, oda, ahol semmi ebből a sok szépből hozzája nem férhet! Részeg nem volt, megállapították: az ő borától nem lehetett berúgni. A düh sem vihette, hogy ingerkedtek vele: mert hiszen ez nem volt rosszakarató ingerkedés: inkább kedveskedve öntötték feléje tavaszi vidámsággal megtelt szívüket a fiatal lányok, mint ahogy a bőven buggyanó tiszta forrás sem nézi, mily hitvány porra ömlik. De éppen a szépségnek az a feléömlése háborította föl ezt a csunya gnómot! Hogy a szépség így szóbaáll vele, mintha ő nem is volna más, csunya és nem közübük való. És éppen azon nap, abban az irtózatosságyönyörű tavaszban, mely a csunyaság minden irigységét és fájdalomát fölkeltette, s szinte helyet sem hagyott, ahol kidühöngje magát...

Már most a lányok hangja cseng a fülemben, a kedves ingerkedésnek ez a zápora, de gyorsan, csapkodóan, megállíthatatlan és végzetes óhatatlansággal túláradva, mintha vesztüket éreznék:

– Nem hallgat ránk; iszik.

– György papa! Nem hallja! Jósoltatni akarunk!

– Mit ígérjünk neki?

– Nem ígérhetem, mint a békának, hogy üvegbe teszem és lajtorját csináltatok bele.

Hallom a nevetésüket, érzem a félszeg fantasztikum benyomását, amint elképzelem az öreg Györgyöt, hogy kuksol az üvegben, mint óriás béka, és békamozdulatokkal mászkál a létrán föl s alá.

– György papa! Lesz-e szép idő?

Akkor egy sötét villanás, egy balta a magasba, ijedt szétrebbenés.

– Nem lesz szép idő! Jég lesz, zivatar lesz! Szél! Tél!

Lélektelen néztem.

Valami hősi volt ebben a szennyes, esetlen alakban, groteszk pózában, amint két kézre fogva a sulydokló fejszét, s ijesztően forgatva véres szemeit, kiáltozott rekedt sárga hangján a friss, vidám lányok közt, a ragyogó tavaszban, és szelet, jeget, teleket jövendölt. Eleven tiltakozásnak látszott ő, egy reménytelen, rekedt kiáltásnak a szépség, a tavasz és minden szép ellen.

S akkor a Falb Rudolf neve – mert az öreg rögeszméjével népszerűvé tette ezt a nevet – a lányok is tudták. »Falb Rudolf... tartós szép időt jósol a Falb Rudolf...« Visszalopakodtak, nevettek... kívülről bizonyára kedves, jelentéktelen tréfás jelenet volt: senki se mondta volna, hogy tragikus vége lesz. De én éreztem, hogy csata folyik itt, borzalmas csata: s a szívem összeszorult. Mert az én szegény varázslómat minden elhagyta, minden ellenség volt; nyolc ingerkedő huncut leányszemből, egészséges, csattogó szájakból, a légből, az égből, a szerte nevető kékségekből s a vidám szellő leggyengetéseiből, mind ugyanazok a gúnyos, szemtelen, tűrhetetlen szavak inszelkedtek, ragyogtak, vágtak, nevettek, csattogtak:

– Tartós szép idő! Tartós szép idő!

És minden, minden, az egész természet, a föld, amely szinte láthatóan bizsergett, a fák kikukucsáló rügyei, a lengő, lebegő,

hajózó virágok s a könnyűkendős, nevető cselédek, akik kijöttek a patakhoz mosni – mind a Falb Rudolfnak adott igazat – mind a szép időnek – mind a szépségnek hívévé szegődött ezen a nagy csatán. Ó! én éreztem, éreztem a véres komolyságot! mintha nagy, emberentúli erők harcolnának, istenek! Ennekem nem volt kedvem nevetni. Visszafojtott lélekzettel néztem, amint György hősöm még egyszer elnémult – kirobbanásig feszülő némasággal – »öm, öm« – és még egyszer a tuskó fölé hajlott – mint a tudós, ki versenytársa nevét hallva, közönyt színlel. De több volt ő már ekkor! több volt már!...

És most megint a leányhangok

– György papa, csináljon szép időt!

– Csináljon szép időt!

– Bort adok! Elviszem a György papa flaskóját, mikor lemék a pincébe és megtöltöm a legjobb borbul – sohse ivott olyat.

– Csak szép idő legyen...

... és György papa hangja, höpögve, mint a biztosító szelep hangja a robbanás előtt –

– Kell is nekem a borod... Nem szorultam én a szajhák borára! Van nekem borom, csinálok én magamnak... Nem iszok én soha mást, mint amit én csinálok... Ecetbül, cukorbul... nem cserélem ki a szajhák borával.

És megint a lányhangok zápora:

– Mit adjunk? Mit adjunk?

– Csókot adjunk neki?

– Kell csók, Gyuri bácsi?

– Gyuri bácsi!

– Eljöjjenek magához este, Gyuri bácsi?

Kacagás, kacagás.

– Gyuri bácsi, igaz, hogy maga egy lópokrócon alszik?

– Egy lópokrócon, az ölfá tetején.

– Egy faskamrában.

Minden kacagáson keresztül éreztem – és megborzadtam ebben az érzésben – hogy a szép, tiszta lányokat izgatja a cinikus pizsok, mely ebből az erős vén emberből áradt, izgatja őket maga a csunyaság és hogy éppen nem megvetéssel nézik, hanem lihegő érdeklődéssel; közel tolongtak hozzá, tapogatták, szagolták. Rettegés és utálat kelt bennem; szerettem volna elfutni, de képtelen voltam. Tudtam, hogy most, most kell jönni valaminek – és nem is csalódtam.

Az öreg György fölegyenesedett, mintha a gerincét kivátsálták volna. A fejét fölütötte. Véres szemében fehér villanások égtek. A fűrészt kiesett a markából. Sohasem felejttem el ezt a markot, ezeket a nagy, rögs tenyereket, amint kitárultak ebben a pillanatban, lassan, maguktól, mint egy nagy növény szirmai, indán lógó húsos levelek, gyilkos és kéjes tárlással. Mintha simogatni akarna vagy szorítani, halálra. Mint egy rémes szatír, mint egy Kiklopsz. A válla kidagadt, a kis emberből egyszerre óriás lett. Az üstöke föllengett a tavaszi szélben, mintha felhő volna.

Most a lányok is megéreztek, hogy a pohár betelt. Komoly ijedtséggel rebbentek szét ezúttal; de a favágó, mint egy bős, busa állat, utánuk szökött. A kis gömbölyű akadt a kezébe, s az óriás mancsok mint zúzó, bőrös fogók, nyomódtak bele találmra a leány forró, dagadt húsába. Futni szerettem volna: de valósággal a szememnél fogva voltam odakötte, mint egy lázálomban. Tudtam, hogy ennek így kell lenni! a bosszú kété és borzalmát éreztem, a diadalét! De másfelől mégis irtózatoss fájdalom és rettegés fogott el, amint azt a szép lányt, az imádott Szépséget, a piszkos kezekben láttam. Szinte eltűnt a fehér leányhús a barna markok közt, mint harmatcsöpp a porban. A lány sikoltott, segítségért kiáltott. A többiek kis távolságban megálltak, körülnéztek, tanácstalan. György, az óriás, tépni, gyúrni, fosztani kezdte a ruhát és a húst. A lányok megálltak, mintegy megmeredve; hipnotizáltan tapadt szemük

a vad látomásra, félig borzadva, félig kíváncsian nézték, mint egy természeti tűneményt, az egyik még közelebb is lépett egy lépéssel. György se hallott, se látott. A nyomorgatott leánytest elfulladt, hörgött a kezei között. Egy kapocs a hátáról szétpattant és ívben, csattanva esett rá egy köre. Csodálatos, mennyire emlékszem mindenre, egy ilyen apróságra.

Megkövülve álltam egy darabig; aztán hirtelen, kétségbeesett erőfeszítéssel kirántottam magam, mintegy varázslatból, elfutottam. Ó milyen nehéz volt! úgy éreztem, mintha elszakadt volna valamim; amint megfordultam. Az ér szinte megpattant halántékomon; s mintha minden, fák, föld, felhő, kiabált volna rám, futott volna utánam, marasztalt, ráncigált, tartóztatott volna... Izgatott erőfeszítéssel szaladtam végig a gyümölcsösön. Fejemben örült gyorsasággal kalimpáltak a gondolatok; néhány pillanat alatt irtózatossággal képzeltem el a rémes esemény folytatását, véresen vagy szennyesen, miközben olyan képzetek merültek föl borzongó gyermekagyamban, melyekről nem is tudtam, hogy tudok. Mindez csak pár pillanat. Amint kiértem a fák közül a tárt kertbe s megláttam a frissen fölkelte tiszta holdat, az alkonyba boruló virágágyakat, egyszerre elöntötte minden izgalmamat a nagy falusi csöndesség, a szépségek csöndes tengere. S amint az izgalom megszakadt, megszakadt erőm is, elbotlottam, s úgy hevertem ott, talán eszméletlen, amíg megtaláltak s bevittek a házba.

Elhallgatott. Visszatértünk már mi is a terraszra s leültünk. Lassan és nehezen esteledett; egész világos volt még, de a szél szelídségében volt valami esteli, s a holdvilág észrevétlen föl-suhant már az égre s várt és lesett a báránnyelű felhők mögött, mint a színésznő várja jelenését a kulisszák mögött.

– És mi történt aztán? – kérdeztem. – Megölte, vagy pedig –

– Máig sem tudom – felelte barátom. – Átalltam kérdezni, isten tudja, miért? Valaminek történni kellett, mert Györgyöt becsukták, s mikor kiszabadult, azt mondták rá, bolond... Apám

sajnálta és később megint adott munkát neki. Én sohasem tartottam bolondnak...

– És ha bolond is – folytatta. – Mit jelent az, hogy bolond? Az ész csak öltöny az impulzusokon... Az őrült ezt az öltönyt leveti...

Sokáig hallgattunk. A tücskök kezdtek szólni és lassanként sötét lett. Egyszerre friss kacagás csendült a felséges éjben. Vidám, fiatal hangok zenéje, női ruhák selyemsuhogása...

– Hát maga mit gubbaszt itt? – nevetett egy gyönyörű asszony barátomra, bájos csúfolódással állva meg, nagyobb társasággal a tornácajtóban.

(A felesége volt.) Barátom ráemelte fejét. A hold tette-e, – mely akkor mászott fel az égre, – a csodálatos szépségű est környezete, vagy valami nevezhetetlen indulat háborgása: de sohasem tetszett ez a fej oly csúnyának, mint akkor.

Egy képet lehetett volna róla festeni és alája írni: *A gyűlölet.*

40/A. GYÖRGY, A FAVÁGÓ.

[Kézirat]

Tavas

Az első igazán szép tavaszi nap volt. Sűrű, langyos volt a levegő és enyhén s édesen áramlott, mintha a mennyországból keverték volna. Sötét barna volt a föld és szeliden zöldek a rügyek. Szinte érezni lehetett hogy izgatódnak a fák és bokrok belülről, hogy forr valami minden rög alatt.

Az öreg György – akit másképp György papának is hívtak – fölütötte izzadt fején a cilindert.

Az öreg Györgyöt nem azért hívták György papának mintha valami különösen kedvelték volna. Ellenkezőleg: senki sem szerette; nehéz is lett volna szeretni. Aki ránézett görnyedt, piszkos alakjára, |:nagy fejéből kipislogó:| alattomos kicsiny szemeire, <a furcsa> hosszú <karjai> polipszerű karjaira, melyeken óriás mancsai majdnem földig lógtak, a furcsa, <piszkos> |:zsíros:| cilinderre, a kizöldült, <szennyes> |:rongyos:| rojtos, félszeg méltósággal leffegő |:vízözönelőtti:| szalonkabátra, melyet szalonnazsír és <...> |:betapadt:| fűrészpör szennyezett: inkább utálat ébredt abban mint szeretet.

Görnyedt ember volt György, a favágó: hanem vaskos, erős. Előre lógó feje, válla, s azok a csüngő hosszú karok, valami erős erdei kuszóállathoz tették hasonlóvá valami különös lajhárhoz vagy orángutánhoz. |:Mozdulatai is olyanok voltak.:| Mindig a régi szalonkabátban és cylinderben járt, a fát is abban vágta, s ez valami félszeg |:és nevetséges:| méltóságot kölcsönzött neki. Ez a méltóság, furcsán lassu de súlyos mozgulataival, talán még inkább foitnak érzett s ellentétnek a szép tavaszi napban, a kacagóvá könnyült környezetben, mint maga az alak, csunyasága, öreg-sége, |:gonosz arca, egész:| piszkos és ellenszenves <volta> lénye.

Tudniillik minden kacagóvá könnyült, a föld levetette a havat, az emberek a téli ruhákat: minden, mintha ugrálni szeretett volna, olyan könnyű lett egyszerre. Az öreg Györgytől azonban semmisem volt oly távol mint az ugrálás; súlyos és megfontolt volt minden mozdulata, lassu ünnepélyességgel végezte a fűrészelést mint valami exotikus ceremóniát, s mikor hosszú karja a fejszével döngve vissza-visszaesett, az ember arra gondolt, <amint a fejsze vége vasból van, a kar vége, a marok, ólomból talán> |:buzogány ez a kéz, ólomból van a vége:|: az huzza le oly iszonyuan és csalhatatlanul.

A kertek alatt volt ez, ahol a patak folyt; s a cselédlányok kijöttek mosni a patakhoz, inkább heccből, hogy most már lehet, először az idén. [Friss volt a patak még, tiszta és dagadt; fehér csillanásaiban szinte még az olvadt hó színét képzelhetted volna; a lányok sikoltva csapkodták kezüket a fagyos habokban, s versenyt viháncoltak a bukdosó érrel, meg-meg csillantva fehér tagjaikat. Virágzó fák libegtek a parton, látható kéjjel fürdették ágaikat az enyhe levegőben. A tavaszi szél minden lehelletére el-elszabadult egy csomó kis virág, fehérrel pöttyözték a <...> friss barna földet, |:aláusztak:| a patak hullámain <usztak alá> |:beleakadtak:| a lányok hajába] <akadtak>.

Csupa öröm volt az egész világ.

Az öreg György azonban mogorván s szertartásosan emelte a fűrészt. Komor gondolatokba volt merülve: az időjárásról gondolkodott. Rosszaakarattal nézte a fényes, tejkék eget, a délutáni nyugodt napsugárt.

– Nem áll meg ez az idő – mondta felütve nagy, súlyos fejét, amennyire föl lehetett ütni örök lógásából, s vérrel aláfutott szemeiből ferdén pislogva az égre, – nem áll meg ez, akármit mond a Falb. – Abban az időben volt a Falb Rudolf hírneves időjós, és Gyögy pap|:ának:|, aki maga is tudós volt, írástudó ember, volt egy kalendáriuma amelyből buzgón és irigyen számontartotta a „német” <jósl> jövődöléseit. Mert

György papának is ez volt igazában a mestersége, a szívbeli ügye. Az idő! Mikor lesz eső, szél, vihar vagy jég: senkisémmel tudta jobban megmondani nála. A favágást csak alacsony kenyérkeresetnek űzte; tudós volt ő! és nagyobb tudós mint Falb Rudolf, mert <az> ő <jövendölései beváltak.> |:csinálni is tudja az időt.:| mindig igazat jövendölt.

Bizony! és azért járt mindig fekete kabátban, ahogy egy tudóshoz illik: mert nem |:merő:| parasztvérből származott ő, <iskolába is járt, és van egy öccse aki írnok a városházán> a Tapsonyi-atyafiságban mindig voltak kaputos emberek, egy Tapsonyi most is írnok a városházán. Az az írgy atyafiság az oka hogy önéki most a fát kell aprítani: mert nagyobb tudós lenne ő a Falbnál.

És kéjjel, ropogatva, törte le a tuskó lefűrészelt végét, mint egy hóhér: mintha a Falb Rudolfnak a feje lenne az.

← Nem áll meg ez az idő, akármit mond a Falb – ismételte, s keserűséggel, írgyen nézte a gyönyörű eget, |:az emberek örömet:|. Hej, volna szép ág, volna szép idő, volna öröm mindig, ha őreá hallgatnának, ha őt megfizetnék; de megvetik, kinevetik, nem törődnek vele; és most mégis örömük legyen, mégis szép idő legyen? Nem, nem, esni fog, fagyni fog, jégeső lesz, már zizzen a szele, már fodorodik. Vége a vetésnek. Csak örüljete, csak nevessetek, György papa tudja amit tud, fogtok még sírni is.

Félreszegve a nyakát, önfeledten rángatta az |:akadozó:| fűrész, kéjelegve a sötét gondolatban. De egy titkos és borzasztó érzés rontotta az örömet, egy érzés amit magának sem vallott be egészen, egy titkos érzés hogy mindez nem igaz, érzése annak hogy csak hazudik magának, hogy <elhagyta> nem tudja megcsinálni, <hogy> elhagyta az ereje, nincs hatalma ez ellen a diadalmas, csúfos tavaszi nap ellen. És mennél kétségbeesettebb vídamságra próbálta ingatni lógó nagy fejét, hogy már szinte nótázni kezdett a munka súlyos himbálásában: an-

nál nyomasztóbb volt lelkében az eltemetett érzés, egy varázsló érzése aki hirtelen elvesztette varázshatalmát, egy megcsalt Sámson érzése, mely egyhangun, lerázhatatlanul, némán fáj a himbálás alatt.

– György papának milyen jó kedve van! – mondták a lányok a pataknál.

– Lesz-e szép idő, György papa? – kiáltotta át egy gömbölyű testű ingerkedő kis szőke.

György papa <kissé> |:álmódosításból fölriadva:| megtámasztotta |:kissé:| a fűrészt, s megint bizalmatlanul meghajolva gonoszul fölnezett. Borzasztóan bosszantotta őt a hiu kérdés. Mert megérezte egész hiuságát, egész odavetettséget a céltalan szónak, megérezte hogy csak úgy mondták, ötletből, tréfából, unalomból, hogy nem adnak a feleletre semmit, hogy mulatnak rajta. Ezek a leányok!
 Iszonyu gyűlölet és elkeseredés ébredt szívében ez ellen a viháncoló, haszontalan banda ellen, akik semmit sem vesznek komolyan, akik csak arra valók hogy büszke fiatalságukkal, oktalan nevetéseikkel ingereljék az embert. Fene a fiatalságukba! Szép lányok voltak, jóképűek – de ez csak még jobban dühösítette György papát. Nem máj legény volt ő már! Valamikor persze ő is mászott a szoknya után, de akkor is csak játszottak |:a bolondot járatták:| vele, kinevették |:görbe hátával, nagy busa fejével, fontoskodó, furcsa beszédével.:| Nem adnak ezek semmire, más kell ezeknek! Ezek az emlékek forró keserőséggel töltötték meg őt. Szépek voltak a lányok – látta – pedig látni sem akarta – fiatal bokájukat; friss inas lábukat térdig is, látta duzzadni mellüket a pruszlik alatt, pajkosan vagdalni szemeiket – az egyiknek nagy fekete bársonyszeme volt, úgy is hívták hogy „bársonyszemü Kata”. Az öreg minden dühe mellett is érezte – valahol, titkon, lelke beszáradt kutjának mélyein érezte – hogy jó volna még egyszer fiatalnak lenni – máshogyan mint ő volt! De ez csak még nagyobb dühvel töltötte meg, a késő vágy tehetetlenségének dühével.

Mindez a sok érzés ott volt az öreg György apró szemeiben, amint <félénken és> akarat<a ellenére>lan, és szinte tolvaj módra |:föl:|pislantott <egyét> a lányok felé. Rögtön, <maka-cson> |:dacosan:| leszegte megint a fejét és egy sokkal kedvesebb tárgyra pottyant tekintete: egyetlen vígasztalójára, a borosüvegre, mely ott állt sötéten a vágóbak mellett, sötét mámor edénye a sarjadó, egészséges fűközt. Fölkapta két kézzel és nagyot huzott a furcsa, ecetes léből. Aztán a fejszét vette a kezébe, s egy |:megharmadolt:| hasábot a tuskóra <állította> állított.

A lányok azonban köréje csoportosultak mint egy nagy dongó köré könnyű kis muslincák.

[– Nem hallgat ránk; iszik! – mondta az egyik.

– György papa! Nem hallja? Jószoltatni akarunk! – kiáltott a másik, és összevihogtak.

– Mit ígérjünk neki?

– Nem ígérhetem mint a békának hogy szép üvegbe teszem és lajtorját csináltatok bele.

Majd kipukkadtak a nevetéstől. Elképzelték az öreg Györgyöt amint az üvegbe kuksol, mint egy óriási béka, és béka mozdulatokkal <járkál> mászkál a létrán föl s alá.

– György papa! Lesz-e szép idő?]

– Ej, hagyjatok engem békébe! – kiáltott az öreg, busított békahangon, és meglóbálta kétkézzel a baltát hogy a lányok ijedten rebbentek [szertesztét. – Nem lesz szép idő! Jég lesz, zivatar lesz, még a tél is visszajön egyszer, vissza még!

Valami tragikus volt ebben a szennyes, esetlen alakban, |:groteszk pózában:| amint két kézre fogva a sulydokló fejszét, és <meg>:|ijesztően:|forgatva véres szemeit, kiáltozott rekedt sárga hangján, a friss, vidám lányok közt, a ragyogó tavaszban, és szelet, jeget, teleket jövendölt. Eleven tiltakozásnak látszott ő, ijesztő és mégis félszeg felszólamlásnak a szépség, a tavasz, az ifjuság ellen.

A lányok azonban visszalopakodtak lassankint.

– Pedig a Falb mást mond – szólta a kis gömbölyű szőke huncutul, köztudomásu rögeszméjével akarva az öreget dühösíteni.

György papa azonban már ismét a tuskó fölé görbedt, és kétszer kellett neki mondani.

– Hallja György papa? Mást mond a Falb Rudolf. „Tartós szép idő” – aszongya – „tartós szép idő!”

S vihogva, pajzánul, körülvették megint az öreget.] [S nyolc ingerkedő, <vidám>huncut leányszemből, egészséges csattogó szájakból, a légből, az égből, a szerte nevető kékségekből s a vidám szellő leggyengetéseiből, mind ugyanazok a gúnyos, szemtelen, türehtetlen, vidám szavak incselkedtek, ragyogtak, vágtak, nevettek, csattogtak: „Tartós, szép idő – tartós, szép idő!”

És mintha minden, az egész természet, a föld amely szinte láthatón bizsergett, a fák kikukucsáló rügyei, a lengő, lebegő hajózó virágok, s a könnyükendős, mezítlábas, nevető cselédek, akik kijöttek a patakhoz mosni – mind ugyanazt látszotak, tavaszi könnyedségükben, szemtelenül vihogni az öreg szemébe:

– A Falb Rudolfnak hiszünk – nem teneked.]

– Öm öm... a Falb Rudolf... mindig csak a Falb Rudolf... hát bujjatok bele abba a Falb Rudolfba... – hópöggött a piszkos öreg, és a tuskó fölé hajlott; és ez a tudós mozdulata volt, aki versenytársa nevét hallva közönyt színlel. – No csak gyűjjön ide egyszer az a Falb Rudolf, és lássuk hogy mit tud. <Mondom, csak> Hát honnan tanulta az a Falb az időt? Szobában tanulta? Parkétos szobában? Mondom, csak gyűjjön ide és lássuk hogy mit tud! Csináljon hát szép időt ha német. No! Én csak szegény napszámos-ember vagyok. De olyiknál többet tudok azért. Favágó vagyok. Tudós is vagyok. No. Azt hiszik semmit sem tudok, mert szegény ember vagyok. Szegény em-

ber |:vagyok:|, piszkos ember vagyok. No. Én nem tagadom, piszkos ember vagyok. De azért többet tudok olyiknál. No. Csináljon hát szép időt az a bűdös német! Aszondom, csináljon!

Megint fölszegte rézsut a fejét, és vérrel aláfutott szemei szinte fenyegetően néztek a levegőbe.

A lányok jobbra-balra kuncogtak a visszafojtott nevetéstől. Egyik löködte a másikat.

– György papa, maga ugy-e „szekszárdi tudós és favágó”? – <Mo>Hozta föl az egyik, ártatlan arccal, ugyanazt a címet, amit az öreg maga, furcsa és érthetetlen |:írásbeli:| beadványai-ban, melyeket néha a városházra vitt föl, „folyamodásaiban „az égi csatornákhöz”, melyeken a helybeli urak <anny> jókat nevettek egymás közt, használni szokott.

A többiek kacagtak.

[– György papa csináljon szép időt – mondta a gömbölyű, furcsa könyörgésre csucsorított szájjal.

– Csináljon, csináljon szép időt! – <szólt a bársonyszemű Kata.> |:kiáltoztak mindannyian.:|

– Bort adok – szólt a bársonyszemű Kata. – Elviszem a György papa üvegjét, mikor lemegyek a pincébe, és megtöltöm a legjobbik borból. Amilyent még sohse ivott – csak szép időt csináljon.

– Kell is nekem a borod – felelte György papa. – Nem szorultam én a szajhák borára. Van nekem borom, csinállok én magamnak. Én nem iszok soha más bort, mint amit én csinállok. Ecetb-<ö>ül, cukorbul; jó savanyú az; nem cserélem ki a szajhák borával. – És fölkapta a palackot a bak lába mellől.

A lányok vihogtak. – Hát mit adjunk? – kérdezték incselkedve.

– Megcsókoljuk?

– Gyuri bácsi, adjak egy csókot?

– Gyuri bácsi, eljöjjenek magához este?

Nevettek. Tudták hogy György papa egy deszkából összetá-

kolt fáskamrában lakik, fahasábokra terített lópokróc az ágya, a borosüveg egyetlen hálótársa. A piszok és cinikus nyomor meg a vén de erős ember körül áradt, izgatta fantáziájukat. Közel tolongtak hozzá hogy szinte akadályozták a fűrészelésben. Biztatták, édesgették, nevelték.

- Gyuri bácsi, van-e szeretője?
- Gyuri bácsi, <csókot kap> csináljon szép időt!
- Gyuri bácsi, csókot kap!
- Kellek én magának, Gyuri bácsi?
- Hát én?
- Hát én?

Aztán egyszerre valamelyik elfintorította száját:

- Csak ilyen piszkos ne volna!

<Egyszerre> |:S hirtelen:| mind kirobbantak valami panasszal.

- Csak oly zsíros ne volna a klepetus!
- Csak a fűrészpont le lehetne kaparni!
- Csak a szeme ne lenne olyan véres!
- Csak a háta ne lenne olyan görbe!
- Félek a mancsától mert nagyon nehéz..
- Félek a fejétől hogy leesik.
- Gyuri bácsi, <igaz> azt mondják hogy maga pupos.
- Gyuri bácsi, jöjjön majd én kimángorlom.
- Gyuri bácsi, lehet a cilinderével harmonikázni?

Nem folytathatták tovább. Az öreg György főlegyenessedett, mintha a gerincét kivasalták volna. A fejét fölútította. Véres szemében fehér villanások <...>égtek. A fűrész kiesett a <ke-zéből> markából. Az a marok |:vonaglón:| kitárult, kéjes és gyilkos tárulással. Mintha lágy asszonyi formákat készülne símogatni, szorítani, halálra szorítani. Egyszer életében. Mint egy rémes szatir, mint egy Kiklopsz. A vállá kidagadt, a kis emberből egyszerre óriás lett. Az üstöke föllengett a tavaszi szélben mint<ha>|:egy:| felhő. <volna.>

A lányok megéreztek hogy a pohár beteltt. Komoly ijedtséggel rebbentek szét ezuttal, de a favágó mint egy bős, busa állat, utánuk szökött. A kis gömbölyü akadt a kezébe, s az óriás mancsok, mint <nagy> |:zuzó:| bőrös fogók nyomódtak bele |:találomra:| a leány forró, <husos tes> dagadó husába. Szint eltűnt a fehér lányhus a barna markok közt mint harmatcsöpp a porban. A lány sikoltott, segítségért kiáltott. A többiek, kis távolságban, megálltak, körülnéztek, tanácstalan. György, az óriás, tépni, gyurni, fosztani kezdte a ruhát és a húst, azt sem tudva mit tesz. A lányok megálltak, mintegy megmeredve, hipnoti<s>záltan tapadt szemük a vad látomásra, félig borzadva, félig kíváncsian nézték mint egy természeti tüneményt, egyik még közelebb is lépett egy lépéssel. |:György se hallott, se látott.:| A nyomorgatott lánytest elfulladt, hörgött a kezei között. Egy kapocs a hátáról, szétpattant és ívben, csattanva esett rá egy köre.] És nem lehetett tudni, szeretni fogja-e a vad öreg a leányt, vagy pedig megöli?

A nap, az enyhe tavaszi nap, [lassan és nehezen esteledett; egészen világos volt még, de a szél szelidségéből volt valami esteli, s a szelíd hold észrevétlenül fölsuhant már az égre, s várt és lesett a bárányfelhők mögött, mint a színésznő várja jelenését a kulisszák mögött.] A szellő, – ah olyan szelíd volt a szellő, mint fiatal leány sóhaja, és úgy ágaskodtak lábujjhegyen a fák mint kandi kislányok. És falusi csönd köröskörül, falusi szépségek. –

(OSZK Fond III/1594)

40/B. GYÖRGY, A FAVÁGÓ.

[Kézirat]

[Barátom háza...]

Barátom háza a domboldalon épült, s a terrászról, hol még ozsonnától ketten borozgatva ültünk, tág kilátás nyílt a városkára, a bársony hegyekre.

– Gyönyörű vidék – mondtam. – Egyáltalán milyen szép itt minden – tettem hozzá szétnézegetve a virágos kerten, a <csillámló> patakon, mely a park végén <folyt> |:estfényben csillámlott,| a terrász lombfüggönyén, a nehézfehér ozsonnaabroszon, a sűrű vörösbör kékes ragyogásán, s a csinos cselédlányon, aki éppen kifordult a gyümölcsöstálcákkal.

– És micsoda gyönyörű magyar faj lakik itt! – ismételtem |:lassan:| utána tekintve.

– Igen, itt minden csupa szépség – felelte barátom, s a hangján, s amint föltekintett a szemein éreztem, csodálva, hogy nevezhetetlen szomorúság beszél belőle. Ujra és újra mondta: „Itt minden csupa szépség” – s úgy csengett ajkán a szó, fátyolozva, mintha valami szomorú titkát árulná el a vidéknek, valami nagy átkot melyet e verőfényes, vídám dombok alatt érez.

– Igen, átok ez nekem, valóságos átok – felelte amint érzésemet szavakba öntöttem, és ideges mozdulattal símított a homlokára. – Tudod, úgy érzem magam, mint aki rozsz, rongyos ruhában |:fényes uri környezetbe kerül:| szépen, tisztán kiöltözött emberek közé – tette hozzá erőltetett mosollyal, röstellkedve.

– Ugyan! – vettem én közbe, és meglepetve tekintettem reá. Barátom az „új földesurak” közé tartozott; nagyon gazdag volt és mindig gondosan öltözve: de szépnek valóban nem

lehetett mondani. Mindazonáltal egyáltalán nem volt visszasztító, és valami <nagy>jóság <vonása> |:bélyege:| inkább megnyerővé tette eleven arcát, sötét szemeit. Siettem ezt megmondani neki.

– Hisz mindenki szeret; embereid, szomszédaid, barátaid: a legnépszerűbb vagy. Nem panaszkodhatsz a „szép” fajra, hogy irigy volna, – sem a szép „nemre” – szóltam ingerkedve.

– Ő hiszen nem, nem is ebben van a trgikum [!] – felelt.
– A szépek jók és megbocsátják a rutságot is: mintha magukban bírnának a szépségből eleget. Hanem mi magunk – mi nem bocsátjuk meg ezt <soha> magunknak soha!

<Felütötte az> A máskor oly jóságos szemekben valami gyűlöletet láttam megvillanni.

– És nem bocsátjuk meg a világnak hogy szép – tette hozzá.
Fölkelt és egy könyvet hozott a szobából.

– Dickens Itáliája: ma olvastam. Nézd csak mit ír Dickens – Flórencről van szó, a Palazzo Vecchio teréről, ahol virágpiac volt hajdan. „Egy csúf öreg ember, összecivódik egy 17 esztendőös szép lánnyal – valami néhány filléres üzleten – és leszurja – a ragyogó virágokkal teli piacon”, <a világ legszebb> – Flórencben, érted? A világ legszebb szobrai és palotái között, a legszebb ég alatt. Egy csúf öreg ember. A szép lány szörnyet halt.

Csodálkozva néztem reá és ő megértette gondolatomat:

– Csodálkozol, hogy juthatnak eszembe ezek, épen egy ilyen csendes nyári alkonyaton. Ez a zaj juttatja eszembe – hallgasd csak!

A patak végéről, a patak felől, egyhangu kopácsolás visszhangzott.

– Favágó? – kérdeztem.

– Favágó: az öreg György. Valahányszor hallom ezt <a zajt>; valahányszor látom <ezt> az öreget – egy iszonyu emlék kel föl bennem; egy jelenet aminek gyermekkoromban a tanúja

voltam. Gyere – séta kedvéért is – megmutatom neked ...<az öreget, s aztán> elmondom <gyermekkori élményemet>...

Atmentünk a szállólugason, át a kis gyümölcsösön, és arra a helyre értünk, amelyet a falusi nyelv „kertek aljának” nevez. Messziről kicsillogott a patak a vidám almafák közt, s a kopácsolás mint egy titokzatos nagy harkály zaja egyre maradozóbban ekhózott. Meglepetve álltam meg egyszerre: no, egy valóságos szatír aprította a fát a patakparton.

Vaskos, erős alak volt, de kicsiny és a végletekig görnyedt. Nagy fejéből különös mélaságu, vérbefutott szemek pislogtak ki <ferdén> rézsut. Polipszerű karjain óriási mancsok lógtak majdnem földig. Előre csüggedt feje, válla, s azok a lógó hosszú karok valami erős erdei kuszóállathoz tették hasonlóvá, valami különös lajhárhoz vagy orángutánhoz. Mozdulatai is olyanok voltak. Furcsák, lassuak, sulyosak.

Ezen az esetlen és állati testen rongyos, rojtos, kizöldült szalónkabát leflegeett félszeg méltósággal. Avult szalonnazsír s betapadt fűrészpör szennyezte. Fején zsíros és horpadt pincskalap <volt>ült.

– No György, milyen idő lesz? – kérdezte barátom, <amint hozzáértünk.> hozzáérve.

– Rossz idő, nagyságos ur, rossz idő – felelte váratlanul, s aztán egyszerre, mint akit elfut hirtelen a méreg, elvörösödött arccal, s fölvetve véres szemeit, rekedt hangon ordította: – Nem tud az a Falb semmit!

– Ez a rögeszméje – mondotta barátom, amint továbbmentünk. – Az idő! Ezekre az emberekre valósággal hipnotizáló hatással van az időjárás. Az a Sors előttük; a Végzet, a Környezet, az Isten [:folyvást:] látható cselekedete, a mindennapi csoda. Az időjósítás egyetlen tudományuk, elméjük egyetlen szenvedélye.

– De hogy mondhat rossz időt ebben az enyhe ragyogásban?

– Vágyait jósolja. Nézz reá, barátom – mondotta és meg-

állt. – Gondold el hogy érezheti magát ez az alak – ez a szenny – a tiszta, gyönyörű ég alatt! Esőben, sárban, pocsolyák között otthon van, oda illik. Azt hiszed, nem érzi ezt? Mindig rossz időt jövendöl.

– Tulzott érzékenységet tulajdonítasz neki.

– <Megértem őt> Én megértem őt – felelt.

Kíváncsian néztem hol barátomra, hol az öreg Györgyre. És ekkor én is kezdtem megérteni őket. A vén favágón ugyanazt a különös, megnevezhetetlen szomorúságot pillantottam meg, szemléltető tulzottsággal, karrikatúrás hangsúlyozottsággal, amit barátom arcán és mozdulatain, lehellatszerű, alig észrevehető árnyalatképen oly sokszor éreztem. Amint lassu, exotikus valóságok szertartásaira emlékeztető ünnepélyességgel, furcsán félreszegett fejjel fűrészelte a fát, egész súlyosságával rajtaült |:- tudtam már micsoda -| a rutság nagy melankoliája, a csunyáság érzésének fájdalmas bélyege.

– Látod, ez tette őt tudóssá; mert tudós – folytatta barátom. – Önérzetének valamibe kapaszkodni kellett. És: ebben a városban mindig, mindenki az időről beszél, s az időjáráshoz kapcsolódik minden érdek, és minden hangulat. Tudni előre az időt: mily fölény lenne, milyen hatalom! Nem vetted észre még, hogy a Csunyak mindig a hatalomra vágynak? Ez az ő fegyverük a szépség ellen, a szépség felé, |ez a kárpótlásuk,| ez a bosszujuk! Látod ugye, milyen betegen tör a Pénz, a Hatalom felé, az én |szerencsétlen,| testileg-lelkileg csúf fajom?

Keserűen mosolygott. Azután folytatta:

– Hát tudós a György, mert a tudás, mint a szépség: hatalom. <Sokat <<n>>Nevetik szegényt, hogy úgy írja magát: „tudós és favágó”; s beadványokat visz a városházra egy hivatalos időjós-állásért. De én megértem. Látod, méltóságos lélek az övé, s a piszkos robotban is a tudós feketéjét viseli. Szegény, époly vásott, nyomorult, uraságoktól levetett az ő tudománya, mint |a:| jelvénye, ez a <<rongyos>> piszkos, régi szalonka-

bát;> |:no, nem nagy hatalom az ő tudománya:| hitvány kis <mécses> |:faggyugyertya:| ég a fejiben, ami csak még döb-bentőbbé teheti a nagy sötétséget. De szegényt, bizony a tudomány se nagyon fizette ki; s époly vásott, nyomorult, uraságoktól levetett az ő tudománya, mint a jelvénye, ez a rongyos, régi, szalonkabát; de époly méltósággal viseli, <a> szennyes robotban is. No és a Falb Rudolf! a diadalmas vetélytárs, husz esztendő óta. Husz esztendő! azóta ismerem, kisgyerekkoromból az öreget, és mindig egyforma. A szépekkel szalad az idő, a csunyaság örök-egy marad; <korát nem> sejt<heted>enéd-e az öreg György korát? Épen ilyen volt ő már husz évvel előbb, mikor még Falb volt a híres <időjós,> meteorológ, s az öreg György otromba beadványokkal szaladgált föl a városházra, melyekben hivatalos időjós-állást kért, s úgy írta alá magát: „tudós és favágó”.

Nevettem.

– Ne ne vess – mondta – rokonom ő. Azt hiszed, más az én dilettántizmusom, az én fajom örök dilettántizmusa, örök szellemi akarhatnámsága, mint az ő tudóssága? Ne ne vess. Szomorú ez: a csunyaság lelke, mely fegyvert és önérzetet keres.

– <Azt hiszem> Tulozol |:mondom feleltem:| az ő lelkét a magad érzékeny lelkéről mintázod. Mit tud ő a szépségről, mit törődik a csunyasággal? Szépség talán csak azok számára létezik, akikben meg is van bizonyos mértéke, lélekben vagy testben. Az igazi csunyaságnak nincs is érzéke a szépség iránt.

– Ó, mennyire nincsen igazad! – kiáltott barátom. – A szépek azok akik a széppel nem törődnek; a Csunyákat természetlől semmi sem érdekli annyira mint a Szép; szent áhítattal és tehetetlen gyűlölettel, tantalusi vággyal és dühös irigységgel látják; örök probléma, elérhetetlen ideál, diadalmas ellenség az nekik. Ó milyen mélységes szót mondott Platon: hogy Eros maga rút |:és a rutakban él:|! Látod, én már gyermekkoromban tele voltam ezzel az Erossal, én szegény, csúf, beteges zsidó-

gyerek létemre |:egész valómban:| megreszkettem minden szép látástól, nyomorultnak éreztem magamat, mint egy hatalmas isten közelében, kimondhatatlan vágy és gyűlölet fogott el egyszerre; |:voluptuózus; vetted már észre a csunyák kéjencségét?:| Egy tiszta, hattyuszinű felleg a kék egen, a dombok kéjes szépségű kanyarulatai, egy sugaras nap, egy virág, egy illat, <egy> |:egy szép pajtásom, vagy szép nő,:| finom arcél, egy hajló, sugár test, mély, tiszta szemek, megmagyarázhatatlan, áradó érzelmeket keltettek föl bennem; a szavam elakadt, torkomba zokogás gyűlt, menekülnöm kellett a magányba. S ugyanígy voltam később a szép képekkel, versekkel. És tudod, mi volt a legborzasztóbb?

—?

— A legborzasztóbb |:épen:| az volt, (és valósággal fölháborított), hogy a szépek maguk nem látszottak érezni a szépet, könnyen vették vagy észre sem vették, s e gyönyörű emberfaj példányai amely itten lakik, egyforma közömbösen jártak szépség s rúttság között, s szemek, melyekbe pillantanom már nagy izgalom volt szépségük miatt, <maguk> oly egykedvűen sütöttek szépre-rútra mint a napfény, s nemes, finom metszésű ajkak megalázták és beszennyezték |:magukat:| azzal hogy szóba álltak a rútakkal, — mintha nem is éreznék azt a rettenetes, metafizikai különbséget szép és rút között, mely engem néha lelkemig borzogatott. Ó hogy gyűlöltem ezeket az üres, közömbös szépeket! gyűlöltem akkor is, ha szerettek, ha kényeztettem engem: hát nem látták, hogy csunya vagyok? hogy megvetem magamat a csunyaságomért? És... és megértettem az öreg Györgyöt akkor is... mikor az a rémség történt...

— Rémség? <Mikor?>

— Husz évvel ezelőtt: ... én tíz éves voltam... György már akkor is annyi <idős> volt mint mostan... azóta... azóta börtönben ült... de meg se látszik rajta ez a húsz év. Épen itt volt... itt a pataknál... és szép nap volt... még szebb mint a mai... nyár-

elő. Emlékszem. Ilyen sűrű, langyos volt a levegő, és enyhén és édesen áramlott, mintha a mennyországból keverték volna. Sötétbarna volt a föld és szelíden zöldek a rügyek. Szinte érezni lehetett hogy izgatódnak a fák és bokrok belülről, hogy forr valami minden rög alatt. Az első meleg nap volt, <igazán> |:korai nagy:| meleg <nap>; s a cselédlányok kijöttek mosni a patakhöz, inkább heccből, hogy most már lehet. Fiatal cselédlányok, mind szép, mert ritka e tájékon a rút. Friss volt a 2 ... hajába.

„Én csodálatos, szomorú kéjjel ácsorogtam a fák közt düledezve; gyenge testem szinte nem bírta az érzelmeket miket ennyi szépség keltett. És önkénytelen odahúzódtam az öreg György mellé. Ugyanott állt a fabak ahol most, alig pár lépésre a mosóteknőtől; az öreg föl-föl csapta ízzadt fején a zsíros kalapot; mancsa ólomból volt, karja, vagy – e képtelen hosszúságú buzogány vissza-visszaesett a fejszével, iszonyúan és csalhatatlanul. De én nem féltem tőle, inkább bátorságot kerestem csúf sötét arcában, esetlen, súlyos mozdulataiban, egész csunya, obszúr lényében a szépségek ellen, melyek elvakítottak, zavarba hoztak, a lányok és a tavasz ellen, mely ismeretlen és döbbenő érzéseket keltett gyermeki testemben – mintha ez egyetlen csunyaság árnyában mentve lenne az én kis csunyaságom is a szépség diadalmas áradása ellen. És bizonyára a <szegz> szexuális kora ébredése volt ez, a Voluptas rettegő vágyaé, mely azóta örök gyötrőmül szegődött <s melyben keleti fajomnak hű fia vagyok.> – mondhatod, a keleti faj, a buja zsidó. Éreztem, hogy ellenségem ez a bizsergő tavasz, kívántam hogy borulna el inkább, lenne eső, hideg, akármi; s valósággal lelkemből beszélt az öreg György, mikor fölütve azt a nagy súlyos fejet amennyire föl lehetett ütni örökös lógásából, s |:ijesztően:| véres szemével ferdén égre pislanva ilyesmiket dörmögött kárörvendő hangon:

„Nem áll meg ez az idő – nem áll meg ez, akármit mond a Falb.”

„Mintha – gyermeki szuggesztibilitással – belekerültem volna az öreg ösztönös lelkének sodrába, és lelkemig csapott volna árama: éreztem mindent amit ő érezett, éreztem amint letörte az átfűrészelt hasábfá végét, hogy milyen kéjjel teszi <ezt>, mintha a Falb Rudolfnak a feje lenne az. Éreztem mindengondolatát. Tudtam, amint nyakát félreszegve, önfelédten rángatta az akadozó fűrész, hogy most az emberek elrontott örömén kéjeleg, ha csúf idő lenne; esni fog, fagyni fog, jégeső lesz, már zizzen a szele, már fodorodik. Mint egy csúf varázsló tűnt föl előttem, kit semmibe vetek, kinevettek: de ő tudja amit tud, hadd nevéssenek! ő szövi már sötét terveit. Nem féltem tőle, barátja voltam; de egyuttal megvettem kissé, mert |:csunya volt és:| éreztem hogy nincsen ereje; hogy maga sem hisz az erejében, csak hazudik magának, csak áztatja magát, mint egy megcsalt Sámson, amint szinte kétségbeesett vidámságra próbálja ingatni lógó nagy fejét, hogy már szinte nótázni kezd a munka súlyos hímбалásában.

„„György papának milyen jó kedve van” – mondták a lányok a pataknál; és jól emlékszem még a gömbölyű kis vidám szökére aki először átkiáltott:

„„Lesz-e szép idő, György papa?”

„„És jól emlékszem, mennyire bántott minket ez a hiu kérdés, engem és György papát, mert megéreztük egész hiúságát, egész odavetettséget a céltalan szónak: hogy csak úgy mondták, ötletből, tréfából, unalomból; hogy nem adnak a feleletre semmit, hogy mulatnak rajta. Ezek a leányok! Éreztem hogy György papa épen úgy ki nem állhatja mint magam ezt a<z ok-talan,> viháncoló, haszontalan bandát, akik semmit sem vesznek komolyan, <akik> |:semmihez sem értenek:| csak arra valók hogy ok-talan nevetésükkel az embert ingereljék. „És mennyire nem szégyellik magukat” – gondoltam, amint lopva odatévedt tekintetem a pruszlikból majdnem kidagadó mellükre, hónukig föltúrt csupasz karjaikra, s lábszárukra melyet

térdig is föltárt a hajladozásuk. De éreztem hogy nekik minden szabad mert szépek, nagyon szépek – és szinte szédülve erőlködtem hogy ne nézzek rájuk. És megdobbant a szívem amint fölfogtam az öreg Györgynek egy pillantását a lányok felé; dühös, sötét és tolvaj pillantás<sup>t> volt és csak egy másodpercig tartott, rögtön megint leszegte a fejét mint aki felelni sem akar, és egy sokkal kedvesebb tárgyra pottyant tekintete: a borosüvegre, mely ott állt, mint most is, sötéten a vágóbak mellett, sötét mágor edénye a sarjadó, egészséges fű közt. Fölkapta két kézzel és nagyot huzott a furcsa, ecetes lébül. Azután a fejét fogta, egy megharmadolt hasábot tuskóra állított.

„A lányok azonban köréje sereglettek mint könnyű kis muslincák egy nagy dongó köré.

„Már most azt mondhatnád, hogy minden, ami történt a késő érzékiség fölgerjedése volt, az éhes bestiáé; de én aki ezekben a percekben majdnem egészen egy voltam az öreggel és együtt éreztem gondolatait, nagyon jól tudom hogy nem úgy volt ez. Merem mondani hogy az öreg vágya, amennyiben lett volna, csöndes volt és félénk és áhítatos; és hogy is mert volna egy olyan piszok és csunyaság mint ő, nekimenni ezeknek a szép, tiszta uricselédeknek, ez alatt a nyílt, világos ég alatt, ebben a gyönyörű tavaszban, ahol inkább el szeretett volna bujni, félrehuzódni borosflaskójával, oda ahol semmi ebből a sok szépből hozzája nem férhet? A düh sem vihette azért hogy ingerkedtek vele: mert hiszen ez nem volt rosszakaratu ingerlés: inkább kedveskedve öntötték feléje tavaszi vidámsággal megtelt szívüket a fiatal lányok, mint ahogy a bőven buggyanó tiszta forrás sem nézi, mely hitvány porra ömlik. Inkább a szépségnek ez a feléje ömlése háborította föl ezt a csunya gnómot, hogy a szépség így szóba áll vele mintha ő nem is volna más, csunya, és nem közibük való, és épen azon nap, abban az irtózatosan gyönyörű tavaszban, mely a Csunyaság minden írgységét és szomorúságát fölkeltette, és szinte helyet sem hagyott, ahol megvonulva kisirhatta volna magát...

„Már most a lányok hangja cseng a fülembbe, a kedves ingerkedésnek ez a zápora, de gyorsan: csapkodóan, megállíthatatlan, és végzetes óhatatlansággal túlradva, mintha vesztüket éreznék:

„Nem hallgat.... _____ 4..... Lesz-e szép idő?

„Lesz-e szép idő?

„Zubogott, csapkodott, a fiatal hangok zuhataga, csörögve, csicseregve, betöltve a fület, mint zszibongó madarak <...>[:lár-mája:] egy tarlott fa körül.

„Ej hagyjatok..... 4 – 5 – – – – – az öreget. <Mindez> Ha egy idegen szemlélő nézte volna, bizonyára kedves jelenéktelen, s talán tréfás jelenet lett volna: de énnekem baljósló és rettegtető volt; úgy éreztem magam mint aki egy csatának a közepébe kerül, hol mindkét félhez erős érzelmi kapcsok fűzik. A szivem összeszorult, mert éreztem hogy az én szégyén csúf varázslómat minden elhagyta; minden ellenség volt; nyolc ingerkedő 5 nem teneked!

„Ki sem tudom mondani milyen érzelmek szorongatták össze gyermekszívemet. Én éreztem hogy nagyon komoly, véres komolyságu ez a küzdelem, mintha nagy, emberentuli erők harcolnának; semmi kedvem sem volt nevetni; a lélekzetemet visszatartva, néztem az öreg György iszonyu, kirobbanásig feszülő némaságát amint <uj> höpögve újra a tuskó felé hajlott, mint a tudós ha versenytársa nevét hallva közönyt színlel. A lányok jobbra-balra kuncogtak a visszafojtott nevetéstül. Egyik lökdöste a másikat.

„György papa csináljon 6 ...7 ... 8 ... egy köre. Cso-dálatos hogy mennyire emlékszem mindenre, egy ilyen apróságra.

„Megkövülve álltam ottan egy darabig; aztán hirtelen, <mint egy var> kétségbeesett erőfeszítéssel kirántottam magamat, mintegy varázslatból, elfutottam. Ó milyen nehéz volt! ugy<e> éreztem, mintha elszakadt volna valamim, amint megfordultam;

az ér szinte megpattant halántékomon; s mintha minden, fák, föld, felhő, kiabált volna rám, futott volna utánam, marasztalt –, ráncigált, tartóztatott volna. Izgatott erőfeszítéssel szaladtam végig a gyümölcsösön. Fejemben örült gyorsasággal kalimpáltak a gondolatok; irtózatos részletekben képzeltem el a rémes esemény folytatását, s ez az elképzelés szennyeségével fájt is, de mégis kéjt is okozott. S amint kiértem a <...>fák közül [!] a tárt kertbe s megpillantottam a frissen fölkel tiszta holdat, <mely gyönyő> <a> az <alkonyba> alkonyba boruló virágágyakat, s egyszerre elöntött megint a nagy falusi csöndesség, s a szépségek csöndes tengere <j>: olyan földöntuli érzést éreztem, hogy egyszerre elestem és elvesztettem eszméletemet.

– És mi történt azután? – kérdeztem.

Elhallgatott. Felértünk mi is a terrászra s leültünk. Lassan és nehezen.... 8 kulisszák mögött.

– És <tette> maig sem tudom – mondta csöndesen barátom – megölte-e az öreg a lányt, vagy szerette?

– Nem esett szó róla előttd? – kérdeztem.

– Egyszer. <Akkor azt mondták> Senki sem tudta okát adni a cselekedetének, megállapították hogy nem volt részeg, hogy saját készítményü borának egyáltalán nem is volt alkoholtartalma. <Elmebeli állapot> Az én jelenlétemet eltitkolták, s így az én vallomásomra nem került sor. A leányok vallomásából kiderült, hogy olyan ingerlérsről mely az öreg<et dühbe ho> dühét megmagyarázná, szó sem lehetett. Végre elmebeli állapotát gyanúsították. Én tudom hogy ebben nem volt igazuk.

(OSZK Fond III/1594)

41. AZ ERDŐ MEGVÁLTÁSA.

1.

Karácsony felé járt, de ez itt nem jelentett semmit, mert az erdő még pogányságban élt.

A tájon a Hideg uralkodott.

Egy ember ment az úton, valami menekült. Rongyos katonaköponyegét a vállára szorította, fázott.

– Mit jár itt ember? Mit jár? – kérdezték a Téli Madarak. De ezt az ember nem értette, mert nem tudott a Madarak nyelvén.

Az erdőben különös zörejek hangzottak. Nem annyi és nem olyan, mint nyáron – de azért nem volt csönd.

A fenyvek fehérterhű ágai reccsentek.

A hó ropogott, mintha léptek járnának rajt.

Egy nyúl surrant.

Szárnysuhogás. Egy madár lábai alatt megrengett valami ág.

Füty. Szél jött. A fenyvek beszéltek.

A tölgy és a medve aludt, a fecske kivándorolt; de a fenyvek ébren voltak, s a varjak itt maradtak.

– Hallottátok? Krisztus megszületett! – szólt az egyik fenyő.

– Honnan tudod? Honnan tudod?

– Egy testvért elvittek. Kettőt, százat, tízet. Levágták őket és elvitték a városba karácsonyfának.

Az erdön borzongás futott végig.

– Mi az? Mi az? Mi az?

– Karácsony! Megszületett a Krisztus. Megváltotta az embereket!

– Az embereket! Az embereket!

Az ágak rázták a havat. A varjak nagy csapatban kirobban-
tak a köd tengerébe.

– Kár volt, kár! Kár volt! Kár!

A szél sípolt, metszett. Az ember sipkáját a szemébe húzta és köpönyegét még szorosabbra vont.

– Krisztus megszületett.

– Igaz ez? Igaz ez?

– Itt egy ember! Itt egy ember! – zúgták a leveletlen lombok.

– Ő! az ember megváltva, s az egész téli Természet, dermedten, a Halál, a Fagy, az Álom hármasságában, megváltás nélkül, szörnyű ridegségben tűr, vár, borzong, rázkódik, sikongat...

– Igaz ez? Igaz ez?

És az Erdő, mint egyetlenegy lény, megrendült, összeesepett, fölzengett, zizzent, reccsent, megindult, lengett, rázta fejét, váró arcot öltött, fölegyenedett, összeolvadt, egyetlen nagy elhatározásba:

– Kérdezzük őt! Kérdezzük az Embert!

2.

Az erdőnek megvan a maga nyelve, amivel az emberekhez is tud beszélni és meg tudja magát velük értetni, ha akarja; még pedig úgy, hogy az emberek észre sem veszik, hogy az erdő él és mégis beszélnek vele és felelnek neki.

A köpönyeges ember is önkénytelen megéreztte, hogy az egész táj egy óriás kérdés lett; s meglepetve megállt. Körülnézett. A táj visszanézte. A szél mintha hirtelen hátbatámadt volna s a hold, ritkább felhőrétegbe érve, szerte megcsillantotta a megfagyott havat: mintha szemek csillantak volna mindenfelé. A köpönyeges ember egészen világosan tudta, hogy ezek a szemek, hogy ez a hold maga, hogy a szél súgása, mely a fülét vágta, hogy a messziről vonító rókahang, hogy a madarak hirtelen szárnycsendje, hogy a fák karjainak különös gesztusa, mind csak egyet kérdez:

– Igaz-e? Igaz-e? Megszületett a Krisztus? Megváltotta az Embert?

S a nagy, csöndes kérdésbe egy valami madár meg nem állhatta, még közibe károgott:

– Hallottam már! Hallottam már! A veréb is mondta már! Aki a városba jár! Kár, kár, kár!

A köpönyeges megrántotta a vállát és elfintorította az arcát.

– Igaz – mondta. – Megszületett a Messiás. Már régen. Meg vagyunk váltva. – És gúnyosan nevetett. – Ojjé! Kétezer esztendeje.

A róka fölvonított. Messziről iszonyú ugatások visszhangzottak: éhes farkasok kórusa. A köpönyeges ijedten nézett körül és meggyorsította lépteit. Egyszerre megint megállt és figyelt. Halkan, de élesen és tisztán, egy lövés zaja sívított be az éjszakába. Aztán még egy. Szemnek minden mozdulatlan: de a kórus nagyobb erővel zengett föl, s újra nagyobb, a csaholások, mint láng csaptak össze a fák fölött s a köpönyeges ember futni kezdett ugrálva az erdő belsejébe, mint ennek a nagy zenének táncosa.

3.

Az erdő határozottan izgatott volt és lázas. Furcsa zsi bongás támadt benne, egyre erősödött, a szél jött rohamokban, s az állathangok, fázó, éhes, dühös, nyöszörgő szűkülés, bögés, ordítás, huhogás föltörtek innen-onnan és felváltva, ellenőrizhetetlen, apró kótákban, mint egy óriás Koncert akkordjai. A köpönyeges ember halántéka lüktetett, csuklói inogtak, fázott és égett egyszerre, elfagyott lába mintha égő parázson ugrálna... Aztán lassanként teste alsó része elhalt, megdermedt, érzéketlenné vált, de feje annál jobban megvilágosodott, mint az izzó fogónak végei: élesen megfigyelte a fák mozdulatát, s úgy tűnt fel neki, hogy megérti az állatok és madarak beszédét.

– Különös – mondta magában. – Ezek a fák mintha eleve nek volnának.

S az erdő lázongott a szélben.

– Megváltva, megváltva! Az Ember meg van váltva és mi még szenvedünk. Az ember meg van váltva és mi esszük egymást! Ó jaj, ó jaj! Mennyi jaj, mennyi fájdalom! Menjünk a városba! Az emberek közé, az emberek közé! Kérjünk megváltást, megváltást! Krisztus megszületett!

S a köd visszhangozta, és az egek kifürkészhetetlen ürességei:

– Krisztus megszületett!

S már libbentek a fák, már gyűltek az állatok, világító, tüzes szempárok bukkantak ki itt és ott a ködök tejéből, különös, megkínzott, vágyó vonítások zengtek át a levegőn. A köpönyeges ember remegve nézett jobbra-balra, de őt nem bántották. Karácsony éje volt. »A városba! A városba!« – susogott az erdő.

– A városba mégy, a városba? – kérdezték a köpönyegestől is.

– A városba – felelt. – Szöktem. Átszöktem a vámsorompón. A városban betegen fekszik az anyám... az anyám, akit legjobban szeretek. Ez a mi városunk, a mi városunk! A szomszéd város is a mienk volt ezer évig: onnan jövök én most. Átszöktem a vámsorompón: az idegenek vámsorompóján. Ó Is-tenem, talán már meg is halt! Nem adtak útlevelet, nem adtak útlevelet! Átszöktem és utánam lövettek. Ah... Ah... Halljátok, halljátok?

S egy betegágyra gondolt és szédült és szédült. Hosszú háborúban volt ő katona és fogoly és beteg. Támolygott. Üres kulacsot szorongatott a marká. Ő ha még volna benne! A fagy és a kimerültség elvették minden erejét. Az erdő megmozdult körülötte. Az erdő, az erdő! Az erdő megmozdult körülötte s míg ő leesett a földre, már ájult közönnyel, az erdő megindult és suhanva, lengve, állataival és fáival, mintha gyöke-

rek se fognák: szelével és madaraival, holdjával és felhőivel,
szállt, szállt az erdő,
végtelen menetben,
szállt a Város felé...

4.

A város végén egy kis házat körülálltak a fák és benéztek az ablakon. A farkasok fájdalmasan vonítottak messzebb.

Bent a beteg asszony nyögött, fázott, szegény volt, egyedül volt.

– Megváltást! Megváltást! – kiáltották a fák és karjaikat az égnek emelték. A hó, mint fehér könny, gyöngyözött le róluk.
– Megváltást! Karácsony van!

– Hallottuk! Hallottuk! – kiabáltak a Téli Madarak, röpködve furcsa ívben. – A Veréb mondta már! Egy ember is mondta már!

A bagoly a házra ült.

A farkasok tovább és tovább adták a vonítást.

A tornyok visszhangzottak.

– Mennyi fa! Mennyi fenyő! – mondták az emberek és bámulva álltak meg. – Sohasem emlékszem, hogy ennyi fenyő volt itt.

– Én öreg vagyok és én sem emlékszem – mondta másvalaki.

– Megváltást! Megváltást! – kiáltottak a fenyők. – Az Ember meg van váltva.

– Mennyi fenyő! – mondta egy úr is és botjával mutatott. – S még azt mondják, hogy hiány van a karácsonyfában. Jöjjenek hamar a munkások és vágják le őket.

– Megváltást! Megváltást! – kiáltották a fenyők.

– Érhet-e méltóbb sors egy fenyőt, mint ha a Karácsony fája lesz? Talán a fenyők számára ez a megváltás. Vágják le őket s vigyék a piacra!

De a fenyők közelebb húzódtak a házhoz és bezörgettek az ablakon.

– Üzenet a fiamtól! – rezzent föl boldogan a szegény beteg asszony.

A bagoly huhogott már a háztetőn.

A szegény asszony vacogott a hidegtől, mert nem volt tüzelője.

– Ó, – szólt egy Jó Ember, aki arra járt – ismerem ezt a szegény asszonyt, aki itt lakik. Senki sincs mellette és nincs tüzelője. Ki kellene vágni ezekből a fenyőkből és bevinni neki. Ez úgyis senkié.

A szolgáját hívta, aki baltával jött. A fenyők elébe tartották ágait.

Egy szolgáló jött kétségbeesve a belső városból. Már itt volt a Karácsonyest és még mindig nem talált karácsonyfát. A botos úr gesztikulált. A fenyők azonban ide-oda rángtak a szélben, elrántották előlük magukat. »Meváltást! Megváltást!« – kiáltották: és a Jó Ember kosarában gyűlt, gyűlt a sok rőzse.

Láng lobogott a szegény asszony kályhájában és a fázó fenyvek megváltást találtak. A Jó Ember maga Krisztus volt és benyitott a szegény asszonyhoz.

– Fiam! – kiáltotta a szegény asszony, mert már nem jól látott. Az idegen odalépett az ágyhoz és megfogta a kezét, mert orvos volt.

– Fiam! – sóhajtott boldogan a szegény asszony, megcsókolta a kezét és meghalt.

S a kályhában boldogan lobogtak a megdicsőült fenyőágak.

5.

A szegény asszony fia pedig megfagyott a havon, de még látta, amint megindul az erdő; s csodálatosan megerősödve a szeme ebben a végső órában, és mivel a fák mind elmentek és fél-

reállottak az útból, ellátott a város széléig, ameddig halandó
szem különben nem láthat. Látta azt is, amint Krisztus bement
az anyjához, és áldotta Krisztust, akinek ez a rossz világ csak
olyan, mint a selejtes vászon, melyre ő vetíti a képeket,
a Lélek szemei számára.

42. TENYÉRSZIGET.

(Mese.)

1.

A régi fű nem halt meg, hanem megmaradt a hó alatt s mikor a hó elolvadt; kidugta a fejét.

Oly különös langyos és meleg szellő fűjt, hogy megint fiatalnak érezte magát és hetykén rázta zöldjét a hosszú alvás után.

De már az új fű is próbált kibújni.

Lenn a föld alatt különös élet volt, édes és gyötrelmes erjedések mentek végbe, a messze Nap izent melegével és a kis magvak mind tudták, hogy itt az ideje fölpattintani forrongó héjacskaikat s kifurakodni a jó párnás földből az ismeretlen, izgalmaikkal, messzeségekkel teli Levegőbe.

Ezt a sorsot senki el nem kerülhette, ha életerős volt; már téltől fogva tépődtek ezen, borzongva és mégis vágyakozva.

Egy kis ismerős világ tenyészett itt, alig egy tenyérynyi s jól összetartottak: kicserélték egymás közt a mély, mély földből fölszívott titkos táplálékot, megéreztek egymás borzongásait, egyforma vágyaik voltak s makacsul küzdöttek hüvelyknyi terékért. Sötétben éltek s csak a közvetlen szomszédságot ismerték; messzebb még azok sem láttak, akiknek a feje kibújt már vagy télen át is künn lebegett az üres levegőben: mert nem voltak szemeik, mint az állatoknak.

De a szomszédok jól ismerték egymást.

Az egyik oldalon, egészen mellettük, orgonabokor nőtt, melynek szívós, közömbös gyökereit óvatosan kerülni kellett: ezt utálták. Jobban beletörődtek még, hogy az akácának idáig nyúló bütykös és porlós gyökere szívja el előlük az édes föld ízét: tudták hogy nagy úr az akácfa, és messze volt tőlük. Ro-

konszenveztek az ibolyával, mely csupa lázban és izgalomban készülődött már az új, földfölötti életre. Ismerték a talajt is, a könnyű és porhanyó helyeket; túl pedig, szemben az orgonával, a föld keménységéről érezték a követ, amely ott hevert már hónapok óta, előbb a hó alatt, aztán a fű között.

A kő alatt nincs élet, ott vége a tenyérnyi szigetnek; és szemben az orgonagyökerek állják el az utat. Ennyi az egész társaság. De a Tenyészők azért nem érzik vaknak és kicsinynek az életüket; mert mélyen alulról a Föld szívének dobogását hallják és mellének a melegét érzik; azután meg abban reménykednek, hogy nemsokára kinyílnak érző és zöld lombbal a szabad Levegőben, s akkor messze földfölötti dolgok kórusába jutnak, az egész világ lehelletét isszák és belekiabálnak a végeérhetetlen Ezermindenségbe.

2.

– Ó milyen egyszerű eső volt! – mondta a Régi Fű, bol-dogan nyelve rostjaiba a felülről jött teli nedvességet, hogy szinte beleduzzadtak fehér gyökerei.

– Mi az az eső? – kérdezte az Új Fű, míg tűnyi lándzsáját félve és izgatottan öltötte fölfelé a megpuhult talajon keresztül.

– Ó, hogy megnőttél! Már majdnem kiérsz a földből! – csodálkoztak az apró ibolyák. – Hogyan! és nem tudod, mi az eső? De hiszen ez a legpompásabb dolog a világon! Mi úgy érezzük, mintha szárnyunk nőtt volna, s néhány nap múlva bizonyosan virágozni fogunk.

– Nekem is, mintha szárnyam nőne! – mondta a Régi Fű, de nem hallgattak rá, mert tudták, hogy tavalyi és már nem nő nagyobb szárnya, mint eddig volt.

– Mi az a virágzás? – kérdezte az Új Fű.

– Ó, az olyan, mint a muzsika! Különben nem lehet meg-

mondani, hogy mi az és nem is való gyerekeknek, akik még nem értek ki a földből.

Az Új Fű elgondolkozott és meg is ijedt kicsit, de azért csak még jobban megfeszítette a pöttöm tű hegyét és nem is hiába, mert másnap reggelre már – maga se hitte volna – egész kisujjnyival emelkedett ki a levegőbe és nézett körül a nagyvilágba.

Nézett, de nem látott, mert a füveknek nincsenek szemeik, mint az állatoknak; a füvek nem látnak és nem is tudnak semmiről; de azért nem kell azt hinni, hogy ne éreznék egymást és a messzi dolgokat is. Ki hevert már nyári napsütésben a szabad domboldalon soká, soká mozdulatlan, míg elszédült a naptól? Különös lustaság fogja el ilyenkor az embert; úgy érzi, mintha odanőtt volna a földhöz és beleolvadna a forró levegőbe. Akkora a fény, hogy már nem lát semmit; a füle zúg és elfelejti a gondolkodást. De szinte a bőrével érzi a szomszéd hegyeket, karjaiban a felhők formáját, egész testében a Nap tüztét és a szomszjas föld vágyódásait: egyszóval sokkal, de sokkal többet érez, mint amennyit látott és tudott azelőtt. Ilyen a füvek és virágok élete is. Mert amint a felhő megy az égen, változtatva a fényt és árnyékot: a kis fűszál jól érzi a felhőt, s a nagy távolság semmi az ő érzésének; éppen így jól érzi a tegnapi vagy holnapi esőt is a levegő ízén és érzi a messze virágok üzenetét, az illatokat. Érzi a szelet, amely mindenféle virágport hoz magával, érzi a lepkék szárnyverését, a méhek röptének örvényeit, melyek megrázzák keskeny levélkéjét, az éjszaka és a nappal óráit – mindegyiknek megvan a maga külön íze, – meghajlik a reggeli harmat hűvös és tápláló terhe alatt, átszenvedti a csípős éjjeli hideget s a délek szörnyű szomszjaságát.

Azt sem kell gondolni, hogy talán nem történik elég sok minden az ilyen kis fűszállal már egészen fiatal korában is.

Először is: a legkülönbözőbb árnyékok estek rá. Nagy állatok, kutya meg macska mentek el mellette, néha egy tyúk is

szemelgetett éles csőrével, mert a kert legvégén volt ez, ahova a baromfiak is elkalandoztak a hátsó udvarból. A kis Új Fű minden árnyéket megérezett és meg tudta különböztetni a formájáról. Néha megállt egy ily nagy állat mellette s alig tudta kívánni, hogy tovább menjen. Mikor úgyis annyi az árnyékos nap! Egyszer a kutya rá is feküdt. Nehéz és meleg volt, fullasztó. Máskor egy szörnyű nyálkás csiga mászott végig rajta és ez nagyon rosszul esett, mert majdnem leragasztotta őt a földre. Alig győzte este a harmatos levegőbe mártogatni hosszúkás levelét, hogy a nyálkát lemossa magáról.

De azért gyorsan nőtt, nőtt a füvecske és meg se látszott rajta semmi viszontagság. Oly magasra nyúlt, hogy már egész torna volt a katicabogárnak, amely mikor elszállt a hegyéről, megengette néha, mint egy szélforgatag.

3.

De a legnagyobb szenzáció az volt, ha valamelyik szomszéd kivirágzott.

A legelső az ibolya volt, a legközelebbi, akinek illatában valószínűleg fürdött a kis Új Fű. Különös borzongásokkal teli korszak volt ez. Egyszer valami nagy és ismeretlen formájú test vetett hirtelen árnyéket az egész tenyérnyi virágfészek fölé, valami nagy, kegyetlen, sokágú és síma szerszám érintése kuszálta és rémítette a közeli füveket, letépett száraz és levelek nedves szisszenése, a sebesült virágok jaja és fájdalma futott át a sebesületlenül maradt szomszédokon is. A különös meleg szerszám fölemelkedett, eltávozott, a nagy árnyék eltűnt; de vele együtt eltűnt az ibolyavirág illata is, nedves növénytestszag maradt, s a kis Új Fű, amint a szél hozzáütötte levelét az ibolya száracskáihoz, érezte, hogy a szárazak mind le vannak törve és könnyeznek.

– Mi volt ez? – kérdezte az Új Fű. – Ez volt talán a Vihar, amiről annyit beszélnek?

– Nem, – felelt a Régi Fű – ez a Kéz volt, az Ember Keze, amely ki szokta tépni a legszebb virágokat.

– Ó, milyen kegyetlenség! – szörnyedt el az Új Fű!, – Ó, az Ibolya, szegény boldogtalan.

– Nem boldogtalan, aki virágzott és megtermékenyült! – sóhajtott a Régi Fű, mert neki már ezen a tavaszon nem volt reménye virágozni; de az Új Fű hiába kérdezte, mi az a Megtermékenyülés, azt mondták neki, hogy az nem gyerekeknek való. Közben pedig az orgona is elkezdett virágozni s olyan csodálatos illatot árasztott, hogy a kis Új Fű nem győzött eleget csodálkozni rajta, hogyan telhetik ez a komoly, ellenszenves és kemény bokortól. De a Régi Fű azt mondta, hogy a virágzás mindenkit átváltoztat és megbolondít.

Az orgona sokáig virágzott, és később a messzebb akác következett, s a kis füvek örökös szédületben éltek, és nagy várakozásban. Az orgona csupa lomb és sűrűség volt már, és árnyékba fedte a Tenyérszigetet, úgy hogy csak a lombok résein, apró kerek ablakokon jutott oda a röpködő napfény; a füvek eleinte haragudtak is ezért, és szokás szerint az orgonára zsörtölődtek. De nemsokára olyan idő jött, hogy jól esett az árnyék, mert az égen nem volt egyetlen felhő sem, a nap irtalmatlanul melegített, egy csepp eső sem csitította a szomjúságot, s még harmathoz is alig jutottak reggelente. A levegő száraz fűszagán érezték, hogy odább, ahol az árnyék már nem érte őket, mind kiszáradtak a testvérek.

– Rettenetes szárazság ez! – nyögtek az ibolyák, akik, mióta virágjaikat elvesztették, egészen elhagyták magukat.

– És a legrosszabb az, – panaszkodott a Régi Fű hogy egy csöpp szél se fúj és nincs ami felénk hozza a megtermékenyítő port!

A Régi Fű már egészen aszott lett, alig volt egy kis élet benne.

Az Új Fű csak állt és tűnődött és borzadozott magában, amint érezte, hogy körülötte a virágok mind a Bogarakra vár-

nak; lepkék jöttek néha, messze nyílók édes porával meg-
rakodva és helyettesítették a szeleket; de később a lepkék is
elültek és csak sokkal csúnyább bogarak mászkáltak virágról-
virágra, amikre az Új Fű undorodva gondolt és úgy érezte, meg-
halna, ha egyszer egy ilyen végigmászna rajta.

De azért nem halt meg, pedig a legcsúnyább jött: egy útála-
tos nagy barnászöld bogár, aminek Büdös Bence volt a neve,
mert messziről lehetett érezni a szagát és a virágok mindig
remegtek, ha ő mászott rajtuk. Ó, milyen rettenetes fulladás
volt ez a melegben és a bűdösségben! A Bence egyenesen az
Új Fűhöz közeledett, pedig az elaszó Régi Fű minden maradék
hivogató szagát feléje árasztotta: de a Bence nem volt érzé-
keny a szagok iránt, mert magának is volt elég. A Bence már
mászni kezdett a friss szárra és a szegény Új Fűvön iszonyú
borzalom futott végig.

4.

Messze, a kert túlsó végében, gyönyörű gyep között, ahol ge-
reblyével elegánsan fészülték mindennap a fűvet, állt egy másik
Friss Szál, amelynek csak egész titokban volt szabad virágozni,
mert ezen a részen – a kert elején, az Urak háza előtt, ahol
egyformának és símának kellett lenni – nem engedték azt meg
a füveknek.

Erről a Friss Szálról röpült át a Büdös Bence – mert röpködni
is tudott – és magával hozta a tilos virág porát.

A virágok nem tudnak röpködni, de még csak egymáshoz
menni sem, nem is látják egymást, mert nincsenek szemeik,
mint az állatoknak, s messze is vannak egymástól és sohasem
tudnak ölelkezni. De ha egy virág a másik virágnak porát meg-
kapja, akkor azért azok szeretik egymást, ha nem is látják és
nem is ölelik: mert ez több nekik, mint a látás és ölelés.

Igy az Új Fű is jobban látta akkor a messze Friss Szálat,

mint te látod ezt a papirost, olvasó; közelebb volt hozzá, mint azokhoz, akik mellette nőttek, mert hiszen a közelség csak attól függ, hogy kit hogyan látunk és érezünk és a növényeknek, akik máshogy látnak és éreznek, mint mi, egészen más a közelség, mint nekünk. És akkor boldog volt az Új Fű és olyan szeretet és elragadtatás töltötte be, hogy egészen elfelejtette a Bence bűdösségét, meg a nagy hőséget és szárazságot is.

5.

Egyszer csak iszonyú árnyék feküdt mindenre váratlanul, hogy a virágok meglepetve nézték, hova lett a nap, s eszükbe se jutott fölüdülni, mert nagyon is fojtó volt a levegő. De mikor megjött a szél, irtózatosszél, mely először porral szórta be őket: akkor a kis virágok és fűvek nevettek magukban, mert tudták, mi következik. A magas fáknak és bokroknak volt okuk rettegni, s csakugyan, az akác már kétségbeesetten vonaglott, valóságos üvöltő táncot járt, mert haját tépte a szél; az orgonák jajgattak, s valahonnan egyszerre egy letört ág söpört végig a fű fölött, tovafterva. De a fűvek csak nevettek, mert tudták, hogy a Zápor jön, mely nekik csak használni fog.

Vidáman lubickoltak a pompás vízverésben.

És oda se néztek a veszélynek.

Csak az egyetlen Új Fű volt az, aki félt a záportól és a széltől, – maga sem tudta, miért fél. Mintha valami féltelenivalója lett volna, amit ha idő előtt letörne a vihar, egyszerre nem volna értelmese semminek és hiába lenne az egész élete, minden szenvedése és boldogsága. Alázatosan hajlongott a szél előtt, nem úgy, mint a többiek, akik annyira örültek az égi vizek drága cseppjeinek, hogy azt se bánták, ha egy csomó águk megsebesül, egy csomó pelyhük szélnek úszik: boldogan lefeküdtek a nedves súly alatt, hogy majd kétszer oly büszkén és ragyogóan emelhecsék föl újra a fejüket.

6.

Egy pehely szállt a légben, fehér pehely, amelyent legényhűségnek hívnak az emberek; friss volt minden és megint eleven, s a fűszálak, amikhez hozzádörgölődött, vidáman és érdeklődve kérdezték a Pelyhet.

– Magvat hozok! – mondta a Legényhűség – sok bajom volt és sokat megpróbáltam, míg idejuthattam. A városban az aszfaltra estem, ahol csupa kő volt, nagyobb területen, mint amennyire a legnagyobb fának a gyökere el tudna nyújtózni: százszor és ezerszer akkora területen.

– Borzasztó lehetett! – álmélkodtak a fűvek, az orgonató mellett heverő kőre gondolva, mely csak akkora volt, mint a melléhullott fűrt letépett orgonavirág a tavasszal.

– Már most örülök, hogy idejutottam: kérlek, adjatok helyet, ahol megtelepedjem! – folytatta a Pehely.

De a Fűvek féltek, hogy elveszi az ő helyüket és táplálékukat s megfogták őt ágogaikkal, hogy ne tudjon a földre jutni. Csak az Új Fű volt kegyelmes, mert a saját magvára gondolt, melyet ő is el fog nemsokára röpíteni... és lecsúsztatta szépen a Pelyhet hosszú és síma levelén.

7.

A kis Új Fű napjai félelemben teltek.

Nagy ütéssel egy borzasztó súlyos és száraz Tárgy esett le mellette: egy labda volt, amit egy gyerek dobott véletlenül oda, amint az udvarban játszott. Majdnem szétverte az Új Fű féltett kincsét. Még remegett bele, mikor a Gyerek keze nyúlt fölibe, aki kereste a labdát.

Máskor a Csirke jött s éles és kemény csőrével lecsípte néhány fűnek magvát. Máskor még borzasztóbb veszély jött: egy nyitott száj, egy rettenetes fogsor, egész közel, melyben a sze-

gény füvek úgy törtek és zúzódtak zöld és nyálas péppé, ahogyan semmi vihar nem zúzhatja őket.

– A házinyúl! – suttogták rémulten.

De az Új Fű ezt is túlélte. Egyszer azonban eljött az ő órája is: azon az órán, mely ennek az egész Tenyérszigetnek borzalmas véget vetett. Tüzelőfát hoztak. Kocsi kanyarodott be az udvarra, a lovak rettentő vaspatái gázoltak a fübe és az egyik kerék éppen a Tenyérszigeten ment keresztül, közvetlen az orgonató mellett, félrecsapva és megtépve a szívós és hajlékony ágakat. Szörnyű volt és szörnyű a pusztulás, mely nyomában maradt: mert a vágás ott nyúlt a barna törzs és a heverő kő között és az egész tér keményre tömődött, mint a vassal megdöngölt út, s a szétzúzott füvek holtteste is alig látszottak, mert mélyen betipródtak a száraz földbe. A jövő tavaszig nem lesz itt több élet: mert már szállnak az Ősz csillámfonalai a levegőben.

Az Új Fű is elpusztult, de ő már nem bánta pusztulását, mert az utolsó pillanatban teljesedett vágya. Mielőtt rágördült volna a zúzó kerék vasabroncsa, a ló patája rúgott feléje és megrázta lengő fejecskéjét: úgy hogy magvai kiröpültek a szellőbe.

És ezek a magvak elegen voltak, hogy jövőre és azután és azután, még sok és sok ilyen kis Tenyérsziget bezöldüljön velük.

43. A JÉZUST KERESŐ KISFIÚ.

Az időben Jézus elindula Galileából és méne Judeának határiba, a Jordánon által kelvén. A Tanítványok vele mentek. Történt pedig útközben, hogy Scythopolis városában, mely már Samariának szélén vagyon, Jézus prédikálván a népnek, nagy tömeg sereglett körébe, s a tömeg között nagyszámú kisebb-nagyobb gyerek is, aki mind látni szeretett volna valamit... Mert tudva-levő, hogy minden gyerek kíváncsi. De a Tanítványok haragudtak a gyerekekre s mérges szavakkal akarták szétkergetni őket:

– Ereggyetek innen; ti úgysem értitek, amit a Mester mond!

A gyerekek persze nem sokat adtak ezekre a beszédekre és mindig újra meg újra előtolakodtak. Csak a hétesztendős kis Aramiás, – ő olyan szelíd, félénk fiúcska volt, mert a mostoha-apja, a foltozóvarga, mindig ütötte, – ő nem mert közel menni. Messziről, az utca túlsó végéről nézte az édes, fehérruhás Jézust. Úgy ragyogott a fehér ruhája! Kegyetlenül égett, süttött a nap, vakított a kékség, tüzeltek a sétányos tetejű házak. De ez mind semmi se volt a Jézus ruhájának fehérsége mellett. Ó, bizonynal Aramiás semmit sem értett volna a beszédéből: de mégis úgy szerette volna hallani.

– Engedjétek hozzám jönni a kicsinyeket! – mondta az édes, szelíd hang; de éppen ekkor jöttek le a Tanítók és Farizéusok a felső utcából; köntösük széles, sárga sávjai belekiabáltak a házak fehérségébe; hosszú szakálluk reszketett; nem mentek közel azokhoz, akik a Jézus körül álltak, de Aramiást útban érték és rá is mordultak:

– S te mit ácsorogsz itt, takarodj haza, gonosz kis csavargó!

– Avagy nincs dolgod a csirizestál mellett, apád műhelyében?

– Nű, és ha nem volna? Én, mikor ekkora voltam, ott ültem a zsinagógában...

– Ott ültünk egész nap a zsinagógában, a tudós rabbik lábainál, akik a szent Betűkre oktattak...

Aramiás ijedten sompolygott tovább, mert látta már a sanda aleph-et és a többi betűket, amint a szétcsavart sárga lapból ki-mászva, kunkorodott testű nagy, kegyetlen hangyák, mind sorban az ő szegény kis fejébe igyekszik... Szerencsére a Tanítók Jézusról kezdtek beszélni, nagyon haragosan és nem törődtek már vele... Aramiás lekanyarodott egy hosszú fal mellett, a mezők felé, messze kerülve a zsinagógát; de megjárta vele, mert egyszerre a mostohaapja állt előtte, aki éppen a szőlők között nyaraló latin úrnak vitte haza az új saruit; dült-fült a méregtől.

– Hol jártál? hé! – ordított Aramiásra – én vigyem haza a lábbeliket? hé! – És a fülinél fogta meg Aramiást, mint ahogy a sarukat szokta a zsinóruknál.

Aramiás nézett jobbra-balra, hol surranhatna ki? de a körmök kapcsai kitűnően zárultak cimpáin és nem volt sehonnan segítség. A tücskök iszonyú éles csúfnótát zengtek a mezőről.

– Az anyád se dógózik; te se dógózol – folytatta a varga. – Az anyádat kilelte a hideg, te meg elcsavarogsz. Minek eszitek a kenyereket? No megállj, csak legyünk egyszer otthon! Hol az istenbe vótál, gazember?

Az asszony meg-megrázkódva kínlódott a vackán; a varga – amint hazaértek – belerúgott: erre aztán elcsöndesült és mozdulatlan maradt. A varga akkor a fiúhoz látott: szegény Aramiás először bőgött nagyon és ordított; de később ő is elcsöndesült és mozdulatlan maradt. A varga pedig áldomást ivott a munkára: borostömlőt hozott a pincéből, és attól legelőbb is énekelni kezdett; de a végén ő is elcsöndesült és mozdulatlan maradt.

Eközben este lett.

A tücskök zenéje az egekig csapkodott; Jézus pedig megindult a tanítványokkal, mezítláb az esteli harmaton, Jeruzsálem felé. Aramiás csodálatos fehérségeket látott álmában és

reggeltájban fölnyitotta szemeit. Csöndben; hogy a vargát föl ne ébressze, kilopózott a házból és ment a piacnak.

A piacon nyoma se volt a fehér Jézusnak: üres volt még minden, csak Zaffira, az öreg galambáros kofa, tákolta a sátrát, mert ünnepek közeledtek s ilyenkor nagyban veszik az áldozathoz való galambokat.

– Nini, a vargáék kis Aramiása – kiáltott Zaffira. – Mit keresel te itt ily korán, naplopó?

– A Jézust keresem – felelt Aramiás.

– No éppen, a Jézust! keresed bizony az áldozati kalácsokat, hogy csenhess belőlük! Hiszen a Jézus már az éjjel elindult a hűsben és meg sem áll Jeruzsálemig! Takarodj innen! nem kell nekem kalácsok-körülsettenkedő.

Aramiás ijedten húzódott vissza a harcias hölgytől, aki egy hosszú sátorrudat lengetett kezében; éhes kis szeme édes kalácsok emlékét vitte magával. A hosszú fal mentén leszaladt a város végéig, ahol két sovány pálmafa még ebben a reggeli órában egy csipet árnyékot is vetett. A pálmákon nem volt már egy szem datolya se. Aramiás lenézett a jeruzsálemi útra: messze, az ég alján, úgy tűnt föl neki, mintha fákat látna, és valami fehérséget a fák között. Aramiás elindult az úton... Apró gyíkok surrantak szét előle a porban, de ő meg se látta. Mély tünődésbe merülve sietett, sietett. Azon tünődött, hogy jól emlékszik-e? Mert úgy emlékezett, hogy tegnap a Jézus apró kalácskákat adott azoknak a gyerekeknek, akik a közelebe jutottak.

Nagyon, nagyon éhes volt Aramiás.

Alig tudott menni. Minden csontja fájt még a tegnapi veréstől. Aztán, amint a nap egyre föllebb jött, – a Nap ez a kérlelhetetlen ellenség – a meleg tűrhetetlenné kezdett válni. Sehol egy fa, sehol egy kis felhő. Aramiás felhőről ábrándozott, nagy lengő felhőről, amely olyan, mintha az Isten legyezőt emelne, fehér toll-legyezőt, mint amilyent a latin úr gyaloghintaja mel-

lett szoktak a rabszolgák tartani. Aztán addig tünődött erről a fehérségről, míg Jézust képzelte az égen, a fehér ruhában, édes kalácskakkal az ölében. Fölemelte a fejét, de egyszerre elvakult, elszédült: mintha az egész ég csupa nap volna, egyetlen tűztenger!

Már az a gyér növényzet is eltűnt, a széleslevelű lapuk, poros giz-gazok. Már kiért a kősvatagra. Itt az út sem volt látható többé: egyforma, fehér, kiégett, lapos, töredezett sziklák mindenfelé, melyek százszorosan verték vissza a nap sugarát. Akármerre nézett Aramiás, egyforma fehérségek villantak elébe, és a fény táncolt, mint a tükrök között. A fiúcska elkáprázva és támoilogva ámult ide-oda.

– Itt, itt a Jézus! – gondolta magában; és csakugyan mintha minden oldalról tíz-húsz fehér ruhás Jézus lebbent volna elé, csak hogy abban a minutában tovasuhanjanak. – Merre lehet itt Jeruzsálem? – kérdezte magától Aramiás.

Ebben a pillanatban egyszerre valami csengés csengett fel előtte, egy csengetyű hangja, mindig tisztábban, mindig élesebben. Oly édes, ezüstös csengés volt. Itt, itt a Jézus! Aramiás megindult arra, ahonnan a hangot hallotta.

A csengés játszott vele, hol itt, hol ott hangzott, néha egyszerre több irányból is. Az út már tökéletesen elveszett, a kövek egyre rögzesebbek lettek, barlangok és szakadékok nyíltak mindenfelé. Aramiás erőtllenül bukdácsolt a csengő után, míg egyszer csak megbotlott, elesett, és nem tudott rögtön fölkelni. Ekkor a csengés feléje közeledett: különös emberek jelentek meg, rongyos ruhában, lefogyott, vézna testtel, tarisznyával, bottal; piros és fehér sebek voltak a bőrükön, és nagy csengőket ráztak maguk előtt. Amint meglátták Aramiást, megálltak messziről, mintha nem mernének közelebb jönni.

– Egy kis gyerek –mondotta az egyik.

– De hogy kerül ide? – kérdezte a másik.

Aramiás fölkelt és feléjük ment. A csengős emberek tanács-

talánul húzódtak vissza, mint hogyha nem tudnák mire vélni a dolgot.

– Nem félsz tőlünk? – kérdezte az első.

Aramiás azon tűnődött, hogy a Jézus ruhája sokkal fehérebb volt, és az arca is más. Az is zavarba ejtette, hogy egy helyett öt-hat alakot látott maga körül. Szédülten támolygott és kapott az egyik után, mintha testetlen tünemény lenne, amely el akar lebbenni. Így megint elvesztette az egyensúlyt, és el is bukott volna, ha a csengős ember hirtelen az ölébe nem fogja.

– Édes kis fiúcska!

A csengők egy pillanatra mind megnémultak, aztán idegesen csörrentek meg itt meg ott.

– Ne nyúlj hozzá! Átkozott! Ne érintsd őt! – kiáltották innen is, onnan is a csengős emberek.

Az első, aki ölébe kapta a kis fiút, maga is megijedt erre, s el akarta lökni; de Aramiás két kézzel kapaszkodott a durva szőrhárába, és nem hagyta magát lerázni.

– Mi szegény poklosok vagyunk – mondta a csengős ember – és azért járunk a csengőkkel, hogy az emberek, hallva a hangot, messziről elkerülhessenek, és ne kapják meg ezt a borzasztó betegséget. Minket mindig elkerülnek: még senki se jött hozzánk, soha senki! Kár volt idejönnöd hozzánk, kis fiú! Most majd nem eresztünk el többet. Nekünk is szükségünk van egy ilyen kis gyerekre, mint te vagy: egy ilyen kis szájra, amit csókolhassunk; ilyen kis kézre, ami belénk kapaszkodik. Éhes vagy? Nesze, adunk az élelemből, amit jóságos lelkek hordanak számunkra! de megeszed benne a betegségünket... Szomjazol? Adunk inni, de lázunkat iszod... Jere, fuss, maradj, szaladj, szeretünk, sajnálunk, megölünk... Fogd, itt van az irgalom kalácsa; ízleljed, édes és halálos, siratunk, nevetünk, hej, pajtások, poklos testvéreim, küldött a Mennybéli nekünk egy kis kölyköt, kis kóduskölyköt, akinek csengőt akasszunk a nyakába, alleluja, táncoljatok, poklos testvéreim!...

A csengők most ütemes csingilingit kezdtek, a zenitre ért nap minden erejével tűzött, a kövekből áradt az izzó fehérség, ingott és rengett a fényben a puszta, egy kéz egy kaláccsal nyúlt Aramiás felé, aj, micsoda fehérség és zene és halleluja volt égen és földön! És mialatt a gonosz poklosok röhögve körülállták a kis fiút, és körültáncolták, és azt hitték, hogy az ő gyermekük lesz, azalatt a kis Aramiás titokzatos módon magát Jézust látta, amint kalácsot nyújtott feléje; s leroskadt a forró kőre, s mintha a Jézus ragyogóan fehér és meleg ölébe hullt volna; és kiadta szegény, meggyötört kis lelkét, és egyenesen a Mennysországba jutott, mint ahogy a Jézus megmondta:

– Engedjétek hozzám a kicsinyeket!

44. ARANYGARAS.

Királyok kártyáztak, papok kibiceltek.

Ez egy mesebeli kastélyban történt, oly időben, mikor nagy kincs volt az arany, annál hitványabb semmiség a garas.

Pedig a királyok garasban játszottak. Mert a papság veszedelmes kibic; szent idők voltak ezek, s a királyok féltek a szent ajkak dorgálásától.

De ilyen kicsibe, garasba játszani: ártatlan szórakozás, s a legzordabb remete sem kárhoztathatja.

Mind vadonatúj rézgaras volt, kerek és fényes, csillogott és gurult.

A kastély meredek hegyen állt, síma, fehér út szaladt a völgybe, a kapu előtt csatlósok henyéltek, a tárt ablakok lenéztek a messze tájakra. A királyi arcok kihevültek, az erek dagadtak a korona alatt, amely vörös vágást rajzolt a kopasz homlokra. (Akkor még, abban a mesebeli korban, koronástul ültek a királyok a kártyaasztal elé.) Garasokról volt szó; de a szemek izgalma nem lehetett nagyobb, ha csupa ritkaveretű aranyak hevernek az asztal posztóján.

Bor csurrant, aranyos kancsóból. S az apród éppen akkor tárta szét az ajtót s hívta estebédre a felségeket, mikor a vita veszedelmessé kezdett fajulni egy rossz ütés körül, országok békéjét fenyegetve.

Lakájok addig rendbehozták a dúlt asztalokat, és a zöld posztót is, csücskein markolva, kirázták a nyílt ablakokon. Történt pedig, hogy egy vadonatúj garas, a felgyűrt terítő egyik hajlásában megbújva észrevétlen, – valamelyik könnyelmű felség ott feledte, – királyi sütemények morzsáival s királyi por és szemét fellegével kiröpült a magas ablakon, s egyenesen a kapu előtt henyélő csatlósok lábaihoz esett a csengő kavicsra.

– Nini, egy arany! – kiáltott a kapus, mert az új garas csakugyan úgy fénylett, mint az arany, s nyúltak volna is rögtön

utána, csakhogy a garas nem állt meg, hanem elgurult a lejtős úton, s kezdett utazni lefelé a hegyről levezető szép, síma, meredek ösvényen.

Hopp! talpraszökött ám az egyik csatlós s kergette a garast. Erre talpraszökött a második is. És a harmadik és a negyedik. Hajsza volt ez, szinte izgalmas versenyfutás, mindannyi a képzelt aranyért lihegett, mert szegény legények voltak a csatlósok, a garas pedig gúnyosan gurult előttük, meg-megzökkenve, fölbukdácsolva néha egy kavicsra, de újra meg újra élére potyanva, és meg sem állva a cukorsüvegforma hegy lábáig. Már-már attól lehetett tartani, hogy keresztülfut az országúton s belegurul a folyóba, mely a hegy lábánál kanyargott: mikor az egyik csatlós hirtelen megkapta.

A folyó nevetett, a hegyek nevettek.

– Hisz ez nem arany, csak egy rongyos garas! hogy a szent Péter kakasa rúgná föl, – káromkodott a csatlós, és fáradtan leereszkedett a halászcserda lócájára, amely ott állt a folyó partján, az országút mellett.

A halászcserdában egy vándorénekes mulattatta a kompra várakozó népet, fiatal, éhes verscsináló, de a kalapjába alig hullt valami.

– Az én nótám húzd, hé! – rikoltott rá a csatlós, ujjá közt messziről mutatva a garast.

A szegény verscsináló szemei megcsillantak.

– Egy arany, egy valóságos arany! – S a szegény verscsináló egy leányra gondolt, akinek vásárfiát vesz belőle: függőt a fülébe, láncot a nyakába. Ó, egy arany nagy kincs! Azt hitte, a világot megveheti rajta.

Soha még a szegény verscsináló nem énekelt oly ihlettel, mint ez nap. Akkor elragadtatásba jött a saját énekén, hogy a garast még akkor is aranynak nézte, mikor már a kalapjában hevert, s megcsillantotta a szép hárfásleány felé. De a hárfás-

lánynak jó szeme volt, asszonyi dühvel kapta el a garast, s azonmód áthajította a sövényen.

A fényes pénz megint künn hevert az országúton.

Arra ment egy kóbordiák, akinek fényes tervei voltak, de a zsebe üres: ő is mohón nyúlt a garas után, ő is megcsalódott, mikor látta, hogy csak garas, és rögtön odaadta egy koldusnak, ki az útfélen ült. A koldus elitta a kocsmában: a kocsmáros a kisfiát ajándékozta meg vele, – mivelhogy olyan szép frissen csillogott; – a kisfiú elgombozta a többi gyerekek közt. A pajtása, aki elnyerte, sokáig tartogatta, mint egy kincset: azt hitte, ilyen szép aranyos garason legalább egy boltra való cukrot lehet kapni; a végén alig kapott félfogára valót.

A garas gurult tovább, és senki se sejtette, hogy a garasnak titka van. Pedig ez a király ablakából kihullott garas nem olyan volt ám, mint más garasok! De erről majd később beszéljünk.

A garas egy apához került, akinek egyetlen gyermeke feködött nagybetegen. A házban alig volt pénz több ennél a garasnál, s az orvosság drága. A szegény ember keserves szemekkel nézte a csillogó garast.

– Hejh, ha arany volnál!

A beteg meghalt, és az árván maradt apa, akinek senkije nem volt a világon, öngyilkos lett a sírján. Az arany a sírásóhoz jutott, aki megtalálta. Aztán tovább gurult. Egy fiatalember zsebében is volt, aki mindenét elvesztette a kártyán, s éppen egy arany hiányzott volna még, hogy a kártyaadósságát kifizesse. Ez is öngyilkos lett.

A garas gurult tovább, s vele gurult a titka, amit ha tudtak volna, sok minden másképp történt volna.

Hogyan derült ki a garas titka? arról két mese van. Az egyik valóságos érzelmes történet és ez így szól: Élt akkor két fiatal szerelmes, akik nem lehettek egymáséi, mert szegények voltak; és a fiút elvitték katonának, mivel nem tudta megfizetni az egy arany váltságdíjat. Könnyek között búcsúzott a legény,

és mivel nem volt semmi mása, a fényes garast adta emlékül menyasszonyának. A leány sokáig nézett utána, – amíg csak látta lobogni pántlikás kalapját, – azután elment Izsák bácsihoz, aki mindenféle csecsebecsüket árult és apróságokkal meszterkedett, és szomorúan azt mondta neki:

– Fúrja át ezt a garast, Izsák bácsi, hogy zsinórra fűzve mindig a nyakamban hordhassam, mert ez az egyetlen emlékem a vőlegényemtől.

Izsák bácsi átfúrta a garast és ekkor tette meg a különös felfedezést. Tudni kell ugyanis, hogy a királyok csak színleg játszottak kicsibe, garasba, mert megúnták hallani a papi kibicek prédikációját, akik egyre rágták a fülüket, kikelve az ördög bibliája ellen. Így, garasban, ártatlan a játék. De minden garas egy aranyat rejtett, igazi arany volt, és csak kívülről vonták be, öltöztették fel a garas képével; a királyi pénzverde gondosan csinálta ezeket, mert így volt meghagyva szigorú parancsban. S ez az, amit a szent papok nem tudtak s nem tudott a királyi ablakból hullt garas egyetlen tulajdonosa sem, mindaddig, míg Izsák bácsi át nem fúrta és, hozzáértő levén, szeme-szája elállt a csodálkozástól.

Azonnal a pénzesládához futott és keresgélni kezdett a garasok között. De egyetlenegy fényes darabra nem akadt. Csupa rossz, elkoptatott, régi garasa volt.

Akkor átment a szomszédjához.

– Hallja-e, szomszéd, nincs véletlenül egy fényes garasa? De szépen csillogjon: az öcsémhez megyek, annak van egy kis fiaskája.

A szomszéd nagyon elcsodálkozott.

– Ej, ej, Izsák bácsi, mióta szereti olyan nagyon az öccse gyerekeit?

Mert Izsák bácsit szívtelen, rideg embernek ismerték, és nem is volt jól az öccsével.

A szomszédnak sem volt garasa. Ekkor Izsák bácsi meg-

indult az utcán, fényes garast keresni, amivel kicserélhesse a szép menyasszony aranygarasát... mindenkitől fényes garas után tudakozott. Eleinte csak nevettek rajta, később gyanút fogtak; s talán még most is keresné a garast, ha egy tudós és jószágos rabbinus, – mert így szokták mondani a mese végét, – meg nem szégyeníti. Ez a rabbinus ugyanis, kincset gyűjtve a szegényeknek, az Izsák bácsi házába ment s a kincsesládikóban megpillantotta az aranygarast.

– Semmi mást sem kérek én tőled, – szólott a rabbi – csak azt a rézgarast add a szegényeknek.

– Hogy adhatnám? – felelt Izsák bácsi. – Hiszen nem az enyém: munkába van nálam.

– Cseréld ki, – szólott a rabbi – adok egy másikat.

Izsák bácsi megbotránkozott: ő és kicserélni a rábízott emléket: hogy kívánhat ilyet a szent ember?

– No hát akkor ne is cseréld ki, hanem add át a tulajdonosának, aki visszakéri.

S a rabbi behívta a menyasszonyt, aki oda volt a nagy örömtől, hogy a vőlegényét kiválthatja a katonaságból...

Ez az egyik mese. Vannak azonban, akik nem ilyen szépen mesélik ezt a történetet, hanem egyszerűen úgy, hogy a garas addig járt kézről-kézre, zsebről-zsebre, míg nem akadt valaki, aki értett hozzá, gondolt rá, vesződött vele s addig dolgozott rajta, kaparta, vizsgálta, míg a réz arannyá váltott a markában.

Ez persze a valószínűbb mese, s talán minden pénznek ez a története, a szegény emberek pénzének is. Ó, én édes hazám, Magyarország, mikor kaparod meg már te is a te garasodat?

Ez a mese is egy ilyen aranygaras.

45. AZ ÉN KÍSÉRTET-HISTÓRIÁM.

Nekem is van.

Én átéltem a legborzasztóbbat: azt, mikor az embernek öröklött babonás félelmei, amiket maga előtt is letagad, mikben percre se hisz és mégis hisz, egyszerre valósággá válnak, kézzelfogható, fizikai valósággá.

Ez akkor történt, mikor sorsom egy vad havasalji városkába hajtott, ahol évekig kellett élnem azontúl, messze mindentől, amit szerettem.

Fogaras messzebb van az én szülőhelyemtől, mint Velence; s én, mielőtt Fogarasba mentem, Velencében töltöttem egy hetet, búcsúzva élettől, fénytől, kultúrától.

Rossz kedvvel s pénztelen indultam aztán Fogarasba. Csak személyvonatra tellett már, hosszú, hosszú út volt, az állomásokon óráig kellett várni csatlakozásokra, egy pályaudvaron olcsó könyvet vettem, egy angol rémregényt, *The Mystery of Cloomber*, Conan Doyle-től; vigasztalan zord hegyek között kanyarogtunk.

Estefelé értem Fogarasba, nem ismertem senkit, de azonnal jelentkeztem a direktoromnál, még ily későn is hivatalban értem, ő tudott egy szobát, el is vitettem mingyárt a holmimat.

– Sara bona! Bon sara! – süvegeltek móc parasztok az utcán, kísérteties, szép, majdnem olasz szó, a félvad, szűrös alakok ajkáról.

A szobám egyenest az udvarból nyílt, magányos udvarból, különálló, öreg épületben. A szoba nagy volt, kongó, mint egy terem, különös, barnaszín falakkal, alig egypár bútor ácsorgott benn. De amint az ablakon kinéztem, elállt a lélekzetem. A havasok meredtek előttem, fenyegető közel és élesen... amilyent még sohasem láttam. Mintha ezentúl ők lennének társaim a bárbarok közt; úgy álltam ott, elhagyva mindenkitől, messze és egyedül, e zord szépség kietlenében, mint egy elvarázsolt.

– Óh kulcs... kulcs nem kell itt... senkise jön itt be... – biztatott egy öreg zsidó asszony.

Magamban vacsoráltam, egy bús vendéglőben, kissé korán, és baktattam haza. A sivár udvar holdvilágban ázott, az ajtómon valami titokzatos jel: kis üvegtokban összesodrott írás, mint ósdi zsidóknál szokott lenni (amit én még nem tudtam akkor). Szerettem volna, mégis, kulcsot, bezárkózni... Ahelyett a villanyt csavartam föl, az van (vízesés adja az erőt, még a pajták is villanyfényben úsznak). Fölfénylett a termem, valami barátságtalan, rideg fényességgel, ahogy nagy és üres helyiségek szoktak. A hegyek sötétén néztek be s megtöltötték a szobát. Idegesen csuktam le a spalétákat, s most igazán magamra maradtam, oly csöndben, amihez még nem éreztem hasonlót; igen: *érezhető* csönd volt, szinte kiáltó némaság, nem az a fajta, amelyik megbúvik, s észrevétlen, negatív semmiség marad. Ez pozitív csönd volt, hangosabb minden hangnál, létező valóság, mely ellenállhatatlan hangsúlyozta jelenlétét. Itt hiányoztak a csönd rendes apró és diszkrét zörejei; itt még tücsök se szólt; s éppen azért élesen és tisztán lehetett hallani magát a *Csöndöt*, amit oly ritkán hallhat meg az ember, de amikor meghall – az iszonyú!

Mit csináljak? Korán volt még... aludni nem tudok... könyvet egyelőre nem hoztam magammal, csak a *Cloumberi Rejtély* volt kezemenél. Ez egy elhagyott ódon kastélyról szólt, ahol titkok laktak: elfeledt és hazajáró bűnök, különös hangok, jelenségek... Naiv rémség is szuggesztív olvasmány ilyen hangulatban: egyszer csak azon vettem észre, hogy nem merek fölnézni belőle, nem merek körülnézni a szobában. Az a gyermekkoromból ismert érzés szállt meg, hogy valaki áll mögöttem, valaki néz a vállamon át a könyvre...

Leráztam a varázst, megfordultam. A szoba fényben állott, a bútordarabok szinte eltűntek a világosságban, fölnyitott pakktáskám a földön hevert, rendetlen és barátságtalan. Órára néztem: éjfélre járt.

– Lefekszem – gondoltam. Gyorsan levetkőztem, a cipőm kivettem a kettős ajtó közé (ahogy a háziasszonyom meghagyta): siettem visszahúzni kezem s betenni az ajtót, mintha rémtől félnék; s aztán levetettem magamat az ágyra.

És ekkor jött... a rém, amitől félttem..., de egy pillanatra se komolyan... mégis megtörtént, letagadhatatlan, szívdobogtatón, lélegzetállítón.

Az ágy megrendült alattam, s *kivetett magából*.

Igen, szóról-szóra. S e percben minden mintha himbált volna a szobában, az árnyékok gúnyosan táncoltak, s én szédülve és riadtan álltam a fényben, borzadva a magyarázhatatlantól, keresve egy csöpp homályt, melyben a titok nyitja rejtőzhetik.

De minden csupa fény volt, s gondolni sem lehetett megoldást.

Mi ez? Képzlet? Elvarázsolt szoba? S újra az ágy felé léptem, de most meg láthatatlan meglökött valaki, meginogtam, s kapaszkodnom kellett. (Micsoda titok, szerelem? gyilkosság? tiltja ezt az ágyat.) Végre mégis, dacos bátorsággal, elnyúltam a friss párnahuzaton, s kezembe vettem a könyvet, lapjain még mindig hintált a fény...

Sokára bírtam elaludni, akkor is égő lámpánál nyomott el az úti fáradtság. Reggel szerettem volna magammal elhitetni, hogy mindent csak álmodtam; de hát – *nem álmodtam!* Említsem a dolgot valakinek? Oly lehetetlenül hangzott! De mily nagy lett csodálkozásom, mikor az első kérdés hozzám a hivatalban így szólt:

– Hogy aludt, kolléga? Felébredt éjfélkor?

– Mi történt éjfélkor? – hebegtem.

– Nem tudja? Földrengés! Itt elég gyakori.

45/A. AZ ÉN KÍSÉRTET-HISTÓRIÁM.

[Kézirattöredék]

Az én kísértet-históriám.

Nekem is van.

<Én átéltem a legborzasztóbbat: ősei>

<Őseink félelme visszajár mibelénk; én átéltem a legborzasztóbbat: azt a percet amikor ez a félelem (amiben nem hittem, amit letag>

<Őseink félelme hazajár (bár letagadjuk, egy percre se hiszük)... Én átéltem a legborzasztóbbat: azt amikor ez a félelem valósággá válik, kézzelfogható, fizikai valósággá.>

Én átéltem a legborzasztóbbat: azt mikor az embernek öröklött babonás félelmei, amiket maga előtt is letagad, mikben percre se hisz (és mégis hisz), egyszerre valósággá válnak, kézzelfogható, fizikai valósággá.

Mintha ezentúl ők lennének társaim a barbárok közt; úgy álltam ott, elhagyva mindenkitől, <m>Messze és egyedül, e zord szépség kietlenében mint egy elvarázsolt.

– Őh kulcs... kulcs nem kell itt... senkise jön itt be... – biztatott mögöttem a háziasszony.

Magamban vacsoráltam, egy szomorú vendéglőben, kissé korán, és baktattam haza. A sívár udvar holdvilágban ázott, az ajtómon valami titokzatos jel <volt>: kis üvegtokban összesodrott írás, mint ósdi zsidóknál szokott lenni (amit én még nem tudtam akkor). Szerettem volna, ha van kulcs, bezárni az ajtót. <a>Ahelyett a villanyt csavartam föl, az van <ott mindenütt> (vizesés adja az erőt, még a pajták is villanyfényben usznak.)

- |: Hogy aludt, kolléga? Felébredt éjfélkor?
- Mi történt éjfélkor? – hebegtem.
- Földrengés! – Földrengés!

elhíttetni hogy |:mindezt csak:| álmodtam; de hát – nem álmodtam. Restelltem a dolgot bárki előtt említeni;oly lehetetlen hangzott. De

(OSZK Fond III/1545/1–2. f.)

45/B. AZ ÉN KISÉRTET-HISTÓRIÁM.

[Gépirat]

AZ ÉN KISÉRTET-HISTÓRIÁM.

Én átéltem a legborzasztóbb érzést: azt, mikor az embernek <ba-> öröklött babonás félelmei, melyeket maga előtt is le<p>tagad, melyekben percre se hisz /és mégis hisz/, egyszer|:r|:e eltagadhatatlan valósággá válnak.

Ez akkor történt, mikor sorsom egy vad havasalji városkába hajtott, – ahol évekig kellett élnem azontul, – messze mindentől amit szerettem.

Fogaras messzebb van az én szülőhelyemtől mint Velence; és én, mielőtt Fogarasba mentem volna, előbb Velencében töltöttem egy hetet, bucsuzva élettől, fénytől, kulturától.

Rossz kedvvel és pénztelen indultam aztán Fogarasba. <hosszu, hosszú út volt> Csak személyvonatra tellett már, hosszú, hosszú ut volt, az állomásokon órákig kellett várni csatlakozásokra, egy pályaudvaron valami olcsó könyvet vettem, egy angol rémregényt, The Mystery of Cloomber, Conan Doyletól; vigasztalan és zord hegyek között kanyarogtunk.

<Naiv rémregény is szuggesztív olvasmány ilyen <<környezetben>> hangulatban.>

Estefelé értem Fogarasba, nem ismertem senkit, de azonnal jelentkez<ve>tem a <hivatal>főnökömnél, <aki|:t|:> még ily későn is hivatalban értem, <az> rögtön ajánl<ot>t egy szobát, <ahova> el is vitettem mindjárt a holmimat.

– Sàra bona! Bon sàra! – köszöntöttek az oláh parasztok az utcán, <s ez szinte> kisérteties<en hatott rám>, szép, majdnem olasz szó, a félvad, szürös alakok ajkáról.

A szobám egyenesen az udvarból nyílt, magányos udvarból, különálló öreg épületben, igazán távol a világtól. A szoba nagy

volt, kongó, mint egy terem, különös, barnaszín falakkal, alig egy pár butor <ha> ácsorgott benn<e>. De amint az ablakon kinéztem, <szinte> elállt a lélekzetem. A havasok <nyultak fel> |:meredtek:| előttem, fenyegető közel<ségben>, és <kisérteties> élesen... amilyent még sohasem láttam. Ugy <éreztem magamat> |:álltam ott:|, egyedül, barátságtalan messzeségben, félvad és idegen nyelvű emberek közt, e zord szépség kietlenségében, mint egy elvarázsolt.

Magamban vacsoráltam, egy szomorú vendéglőben, kissé korán, és baktattam haza. A kertajtó kulcsát magammal vittem, a szobám ajtaja nyitva maradt. A sivár udvar holdvilágban ázott, az ajtómon valami titokzatos jel volt, amit csak most vettem észre: egy odaerősített üvegcsőben összesodort papí<z>rdarabka. /Szegény zsidó család adta ki a szobát, s azóta tudom, hogy ez az ajtóraszögelt papírtekerces is valami zsidó vallási dolog/.

De akkor ez is hozzájárult különös hangulatomhoz. Szerettem volna bezárni az ajtót, de erről szó sem lehetett, minthogy kulcsa sem volt. Fogarason nagy a közbiztonság, s szegény szobaurak nem szoktak bezárkózni.

Fölcsavartam a villanyt – mert ez van odalent mindenfelé: olcsó az áram, s még a pajták is villanyfényben usznak. Fölfénylett a terem, valami barátságtalan, <s> sivár fényességgel, ahogy nagy és üres helyiségek szoktak. A hegyek sötétben néztek be. Siettem lecsukni a spalétákat, kissé idegesen; s <ekkor aztán> |:most:| igazán magamra maradtam, oly csöndben, amihez még sohasem éreztem hasonlót; igen:: <szinte> |:ez a csönd> érezhető <csönd> volt <ez>, szinte <kiabáló csö> kiáltó némaság, nem az a fajta <csönd>, amelyik megbuvik <és> s észrevétlen, negatív semmiség marad. Ez pozitív csönd volt, hangosabb minden hangnál, létező valóság, mely ellenállhatatlan hangsúlyozta jelenlétét. Itt hiányzottak a csöndöt rendszeren kísérő apró és diszkrét zörejek; itt még tücsök se szólt;

s épenazért élesen és tisztán lehetett hallani magát a csöndöt, amit oly ritkán hallhat meg az ember, de amikor meghall, az iszonyu!

Mit csináljak? Korán volt még: <éreztem hogy> aludni nem tudok; <olvasással akartam figyelmem lekötni, de> könyve<i-me>t egyelőre nem hoztam magammal, <s> csak a Cloomberi Rejtély volt kezemenél. <Ebben> |:S ez:| egy elhagyott <vár> |:ódon:| kastélyról <volt szó> |:szólt:|, ahol egészen titokzatos dolgok történtek: rég elfelejtett bűnök kísértetei jártak föl, különös hangok és jelenségek <ijesztettek> borzongattak Az olvasmány, melyen máskor tán bosszusan mosolyogtam volna, akaratom ellen is lekötött; s egyszer csak azon vettem észre, hogy nem merek fölnézni belőle, nem merek körülnézni a szobában. Az a gyermekkoromból ismert érzés vett erőt rajtam, hogy valaki áll mögöttem, valaki néz a vállamon át a könyvre...

Leráztam a varázst és megfordultam. A szoba fényben uszott, a butordarabok szinte eltűntek a világosságban, fölnyitott pakk-táskám a földön hevert rendetlenül és barátságtalanul. Megnéztem az órát; éjfélre járt.

– Lefekszem – gondoltam. Gyorsan levetkőztem, a cipőm kivettem a kettős ajtó közé /mintahogy háziasszonyom meghagyta)/, <s aztán> siettem visszahuzni kezem, s betenni az ajtót, mintha attól félnék; hogy rémet látok ott; s aztán levetetem magamat az ágyra.

<Ekkor hihetetlen dolog történt.> S ekkor megtörtént a hihetetlen: olyasvalami, amilyentől féltem, s amit egy pillanatra sem képzeltem komolyan; mégis megtörtént, <valóságosan> |:letagadhatatlan:| szívdobogatóan, lélekzetállítóan.

Az ágy megrendült alattam, <é>s <valósággal> kivetett magából.

|:Igen, szóról szóra.:|

<Es> |:S:| ebben a pillanatban minden mintha himbált volna a szobában, az árnyékok gunyosan táncoltak <körülöttem>,

s amint szédülve és riadtan álltam a fényben, keresve <az árnyékot> |:egy <homályos szögletet> |:csöpp homályt,:| melyben a <to> titok nyitja rejtőzhetik, s <meg>borzadva a magyarázhatlantól, szinte kívántam, hogy volna ilyen <szöglet...> |:homály...:|

De minden fényben állt, s <képze>|:gondo:|lni sem lehetett a rejtelem megoldását.

<Azt hittem, a képzelet üzött játékot velem, s> |:Mi ez? Képzelet? Elvárásolt szoba? S:| újra az ágy felé léptem, de most meg mintha meglökött volna valaki, megtántorodtam és kapaszkodnom kellett. Végre mégis, dacos bátorsággal, végignyultam a friss ágyhuzaton, ezuttal akadálytalanul, s kezembe vettem a könyvet, lapjain még mindig <mintha> hintált <volna> a fény...

Sokáig nem birtam elaludni, s végre is égő lámpa mellett nyomott el az ut fáradtsága. Reggel szerettem volna magammal elhitetni hogy álom volt az egész; de ezt lehetetlen volt elhinnem. Mégis restelltem a dolgot bárki előtt is említeni: oly hihetetlen hangzott! De <leg>nagy<obb> csodálkozásomra az első kérdés<,> <mit> hozzám <intéztek> a hivatalban<,> ez volt::

- Hogy aludt, uram? Érezte ön is? Ébren érte az éjfél?
- Mért?... Mi volt az?... Mi történt éjfélkor?... – hebegtem.
- Földrengés!

(OSZK Fond III/1545/3–8. f.)

46. BARACKVIRÁG.

Volt egyszer egy király és királyné, akik mind a ketten nagyon szépek voltak. De gyereket nem adott nekik az Isten. Ezért a király éjjel-nappal búsult, és a királyné is sokat sírt és imádkozott, míg végre egy reggel arra ébredt, hogy a mennybeliek meghallgatták a könyörgését: egész biztosan érezte, hogy nem-sokára egy szép kis babája lesz. Megálmodta-e ezt a királyné, vagy csak úgy sejtette: nem tudom. Elég az hozzá, hogy mind a ketten szívből örültek és készülődtek a nagy eseményre.

Történt pedig, hogy a királyné ebben az időben nagyon kíváncsi volt: amire rágondolt, azt rögtön megkívánta, és azt azonnal meg is kellett neki szerezni, akármilyen nehéz és lehetetlen kívánság lett volna. Így például lakott a szomszédban egy tündér, és annak a kertjében gyönyörű barackok termettek; de olyanok, hogy olyan nincs több az egész világon; ropogós, színes, illatos barackok, finomak, hamvasak, ízesek, gömbölyűek, húsosak, levesek, hogy aki egybe beléje harapott, azt hiszi, rögtön a hetedik mennyországba röpül, a barack muzsikálni kezd a foga alatt, és nemcsak a szájával érzi a zamatot, hanem mindenét előnti az ízes puhaság. Ennek a baracknak mindenütt híre volt, de senki se kóstolta, mert a tündér kapujában egy kétfejű sárkány ült, és emberfia be nem mehetett a kertbe, hacsak nem akart a halállal játszani; hanem a falakon keresztül jól látszottak a kihajló ágak, amint integettek, csalogattak, és a gyümölcsök szinte túlvilági fényben tündökölték rajtuk, de soha egy sem esett ki az útra, mert csengő arany ágacskákon ültek, és ha a szél megrázta, összeverődtek az ágak, és úgy csilingelt az egész fa, mint a harangjáték. Egy szóval a királyné ennek a fának a gyümölcsét kívánta meg, és kijelentette, hogy meghal, ha nem kaphat egyet.

– Ha felséges férjem szeretne engem, – szolt udvarhölgyeinek, – teljesítené a kívánságomat. Így nem lesz gyermekem

soha; mert meghalok, és a tündér fala alá temessetek, hogy legalább a földben érezzem a gyökerek ízét, amelyekből olyan tündéri fa nő, aminek ágain ilyen gyümölcs terem. – És azontúl nem akart enni és csak sóhajtozott, és egészen lefogyott, és ha a király szólt hozzá, nem felelt, hanem egyre csak azt hajtogatta:

– Hozz nekem egy barackot a tündér kertjéből!

Végre a király összegyűjtötte országa csikóslegényeit, kiválasztotta a legügyesebbeket és legbátrabbakat, és parancsot adott, hogy vessenek pányvát a kétfejű sárkányra. A legények kidobták a röpülő hurkot, kettőt egyszerre, egyiket az egyik, másikat a másik nyakára, kétszáz markos fiú húzta, szorította egy félóra hosszát, és így sikerült megfojtani a tűzokádó szörnyeteget, akit golyó nem járt, akit kard nem fogott, akihez nem lehetett közel menni a tűz miatt, és akit semmi más módon sem tudhattak volna elpusztítani. A tündér háztája azóta őrizetlen maradt. A király erre benyargalt a portán, megkötötte lovát egy arany póznához, mely a gádor előtt állt, és fölment a fényes lépcsőkön, melyek valóságos nyári jégből voltak és minden lépésnél visszaragyogtatták a koronáját. Száz meg száz óriás szobában kereste a tündért, ragyogtak a szobák, és senki sem volt sehol, se cseléd, se gazda, a király csak ment egyikből a másikba a síkos padlókon, és nem talált senkit, csak egy hang szállt előtte szüntelen, valami énekhang, és a király ment utána. Végre úgy eltévedt az arany szobákban, hogy nem tudott többet kitalálni. Ekkor kinézett az ablakon, és lám, a Hang egyszerre csak fölcsendült a csodálatos gyümölcsfa ágai közül.

– Kit keresel, király?

– Ki vagy? – kérdezte a király és fürkészte a lombok közt az énekelőt.

– Kit keresel, király? – ismételte a Hang.

– Hol vagy? – kérdezte a király. – A hangodat hallom, de nem látok senkit.

– Nem is láthatsz, mert csak egy hang vagyok. Felelj, kit keresel?

– A tündért keresem, aki ennek a háznak az úrnője.

– Én vagyok az, – válaszolta a Hang, – tündéréknek nincsen testük, csak hangjuk van. Szólj, mit kívánsz tőlem?

– Először is mondd meg, merre van itt a kijárás, mert le szeretnék menni hozzád, és sehol se találom az utat.

– Nem is találhatod, – felelte a tündér, – mert nem magadtól tévedtél el, hanem én csaltalak bele útvesztőmbé; foglyom vagy, mivel arra a vakmerőségre vetemedtél, hogy megölted hűségeseim szolgámat, a sárkányt.

– Ó tündér, – kiáltott a király, – hogy juthattam volna be a kastélyodba, hogyha nem ölöm meg? Hiszen közel sem lehet menni hozzá, és nem érti az emberi gondolatok nyelvét. Hallgass meg legalább te, aki értesz és olyan szavakkal gondolkodik mint én: mindent el kellett követnem, hogy tehozzád jussak.

– És ugyan miért? – kérdezte a tündér.

– Én király vagyok, amint talán tudod, és van nekem egy királyné asszonyom, szebb mint a sugarak, oly szép, hogy nincs is több oly szép a világon, talán csak a tündérek lehetnének szebbek, hogyha... hogyha testük volna. Itt vagy, ó tündér? – kérdezte, mert félt, hogy a tündér csak játszik vele és tovalebben a könnyű szellőben, és ő egyedül marad a végéretlen magányos szobákban, a rácsos ablakok mögött, fogva a búbajos útvesztőben.

– Itt vagyok, mondd tovább! – csendült a lombok közül.

– Ó tündér, tarts engem itt fogva, ha akarod, és büntess meg, ha vétettem ellened; nem félek és nem sajnálom az életemet sem. Csak egyért esedezem: küldj egyetlen szemet csodálatos barackjaid közül királyné asszonyomnak, ki naphosszat eped és édes levükre szomjazik; nem eszik, nem alszik és

nem is szól hozzám. A jókedv madara elröppent házunkból, s ott cikáz a barackágak között, láthatatlan mint te; csak egy gyümölcs puha hátán akar hazaszállani. Óh, meghal az én királynőm, ha meg nem enyhítéd gyümölcsöd húsával; elsorvad bűvában, és sosem születik meg a Gyermeke, akiért százszor odaadnám utolsó csöpp vérem. Rabod vagyok örökre, egyetlen barackért!

– Jól van, – felelte a tündér, és megakadt, mintha gondolkozna; egy pillanat múlva már egy másik fa sűrűjéből zengett ki a hang: – Jól van! – látszott, hogy a tündér tünődve röpköd ide-oda, s mintha valamennyi fának nyelve lenne; egyik azt mondja: – Jól van! – a másik rá: – de egy feltétellel... – a harmadik: – szabadon eresztlek, s barackot is küldök; – a negyedik: – de én is kívánok tetőled valamit...

– Édes húsáért gyermeked húsát,
arany ágáért aranyos haját,
pirosságáért arca pirosságát!

– Mit kívánsz? – kérdezte a király elképedve.

– A legszebb gyümölcs a tied, kertemből, – dalolta a tündér, – de a gyermeked enyém, nevelésre.

– Ne sirasd, ne sajnáld, hadd legyen tündér!
Játsszon a szellővel, s daloljon, mint én,
olyan szép, mint én, s olyan boldog szintén!

– Tündért akarsz csinálni gyermekünkéből! – kiáltott a király örömmel, és a Hang tovább énekelte:

– Játsszon a szellővel, mint a madárka,
lebegő élet és ágrul-ágra,
legyen cselédem tündér boldogságra!

– Lebegő élet! – ismételte a király és boldog volt, hogy gyermeke boldog lesz. Egy óra múlva már lován vágatott hazafelé, sebes trappban maradtak el kétoldalt a fák és bokrok, minden olyan volt, mint a varázslat, a nyeregkápa hálójában ragyogott az aranyos gyümölcs! A király vágatott megvinni a hírt a királynőnek. De amint közelebb és közelebb jutott, egyre nehezebb lett a szíve, maga se tudta, mért? a nap lemenőben volt már, vörös sugarai a Barackra estek s olyan különös, szinte gúnyos fénnel szóródtak vissza onnan, hogy arcát sütötték és lelkét égették. Kényszerült betakarni a gyümölcsöt, de a fény még akkor is átsütött. És a királynak eszébe jutottak a tündér szavai és különös bizalmatlanság fogta el: egyszerre úgy érezte, hogy elvesztette gyermekét már születése előtt, hogy sohasem fogja talán többet látni, ha egyszer a tündérnek adja... Csüggeteg hangulatban érkezett haza; de a királyné hallani sem akarta aggodalmait: szinte magánkívül volt a gyönyörű barack látására és gondolkodás nélkül mélyesztette hófehér fogait a puha gyümölcsbe.

– Mit tettél, szerencsétlen asszony? – kiáltott a király – most a tündér gyermekünket fogja követelni a Barack fejében; amint fölserdül, elviszi őt tőlünk és talán örökre meg kell válnunk attól, akit annyira kívánunk – és mindez a te torkosságod miatt!

– Hallgass, önző apa, – felelte a királyné – nem érzed-e, hogy az önzés szól belőled? ha gyermekünk javát tekintenéd, ugrálna a szíved örömdben, hogy tündérek közé jut s talán maga is tündér lesz; de te persze jobb szeretnéd ha melletted maradna késő vénségedig s rakná a borogatásokat a fájós hasadra: íteld meg magad, melyik volna nekivalóbb élet? Ne gondolj hát csupán magadra, királyom, s ne irigyeld gyermekünköt a tündérséget!

A király belátta, hogy feleségének igaza van s elhallgatott. Nemsokára ezután megtörtént a várva-várt családi esemény s egy gyönyörű szép kis királyleány jött a világra, de olyan,

hogy minden országból csodájára tártak. Növelte még a csodát az a hír, – amit a királyné sietve elterjesztett – hogy a kislányból tündér lesz és valószínűleg tündérhez is fogják feleségül adni. A kicsike gyorsan nőtt és napról-napra szépült; úgy, hogy aki látta, mind azt mondta:

– Csakugyan, ez a csöppség tündérnek született. Örülhet a szülő, akinek ilyen gyermeke van! – Különösen hosszú aranyhaját, gömbölyű arcát és bársonyos bőrét bámulták és volt is rajtuk bámulnivaló, szinte elvarázsolták, aki rájuk nézett: az a haj olyan volt, mint a Varázsszarak aranyos szárai s az arcnak a bőre, mint a Barack bőre, kereksege gyümölcs kereksege. S a királynő a Barack ízét érezte leánya csókjain. Azért is nevezték őt Barackvirágnak. Különös leány volt Barackvirág s felséges szülei nyugtalanul tekintettek reá, mert tudták, hogy csak vendég házukban s el fog jönni a nap, amikor a Tündér magához veszi őt s ki tudja, látják-e többet azután?

Tizenöt éves volt már Barackvirág és hintázott a kertben, míg szülei a padon üldögéltek, mikor egyszerre megszólalt a Hang a rózsabokrok között s emlékeztette a királyt ígéretére. A király el volt készülve erre, de mégis váratlan érte, úgy hogy kiesett a pipa a szájából; azért nem is felelt rögtön a tündérnek, hanem előbb lehajolt a pipáért s még föl sem vette, mikor a királyné hirtelen éles sikoltásban tört ki, mert a hintának mind a két kötele egyszerre elszakadt; az udvaroncok és udvarhölgyek kétoldalt ugrottak, hogy Barackvirágot elkapják, még mielőtt gyenge teste a kegyetlen kavicsokra zuhan, és ekkor csodálatos dolog történt: a hinta, a helyett, hogy tartó zsinórárt elvesztve, levágódott volna a kavicsos útra, megfeszített kötelekkel továbblódult az ég felé, ugyanabban a lendületben, amivel a kis apród meglóbálta, aki hintázta Barackvirágot s most úgy nézett utána, mint a gyerek a piros léggömb után, amikor elrepül a kezéből.

Igy röptül el a hinta Barackvirággal a felhők felé.

Ez késő délután volt, a király azonnal lovára ült és a tündér kastélyához nyargalt. Este lett, mire odaért, holdvilágban látszottak a nagy kert falai, és messziről a kastély, zezugos tornyaival s a királynak úgy rémlett, mintha az egyik erkélyen egy nőalak állna, nagyon hasonló Barackvirághoz, odaborulva egy karcsú oszlopra. A kisajtó nyitva volt s semmiféle sárkány nem guggolt mögötte.

A király belépett. De abban a pillanatban, amint lába a küszöbhez ért, egyszerre hátraszédült, úgy hogy szinte az eszméletét is elveszítette. Többször csinálta újra ezt a próbát, de mindig ugyanaz lett belőle. Végre lóháton léptetett az ércüküszöbre. Az első lépésnél leragadt a ló vaspatája, hogy alig bírta kiszabadítani, s amikor végre kiszabadította, megbokrosodva vágatott vissza lovasával a holdas éjszakába. A király leszökött és a falon próbált átugrani, hogy bejusson a kertbe. De a fal, mint egy tüzes paripa, valósággal ledobta magáról, úgy hogy visszaesett a túskebokrok közé, melyek ott köröskörül nőttek; ugyanekkor éles csengés hangzott a kastélyból s amint az elhallgatott, közvetlen a király feje fölött megszólalt a láthatatlan tündér éneke:

– Menj haza, egy seb vagy, csontjaid fájnak!
Ne bánd őt, tündér ő, élete, mint álmok,
Tündéren nincsen hatalma királynak!

A hang ezzel elnémult, és semmi más kérdésre nem adott feleletet. Király és királyné sok időre nem látták ezután lányukat; csak ha a tündér kastélya elé kocsikáztak – melynek környéke elhagyatott volt, mert a lakosság félt a varázslatoktól – akkor tűnt föl olykor várfalon, erkélyen a Barackvirághoz hasonló aranyhajú alak; a királynő integetett neki, később már minden nap kijött és boldogtalan volt, ha egyszer meg nem látta azt az alakot, akiről azt hitte, hogy az ő leánya. De ki tudja, az volt-e,

akinek gondolta? Ily nagy távolságból nem lehetett ezt tisztán megismerni. És ha igazán Barackvirág volt, ő sem ismerhette meg a szüleit, és nem tudhatta, hogy törődnek vele?...

E szomorúságban egyetlen vigasztalása a királyi családnak az a büszkeség volt, hogy leányuk tündér, és az a megnyugvás, hogy bizonynal boldog. Ha tudták volna az igazi sorsát, még ennyi megnyugvásuk se lett volna. A hinta egy toronyablakon röpítette be Barackvirágot, s ennek a toronynak egyáltalában nem volt lépcsője; csak madarak és tündérek mehettek föl oda, s a királylány fogoly volt a magas toronyban. Húsz öl mélységre nézhetett le onnan, és síma falakra, amiket megmászni halálos lett volna; egyetlen tág szoba volt a toronyban mennyezetes ággal: ott lakott Barackvirág, és nagy szédítő erkélyeken sétálghatott a torony körül. Étkezéskor bő levesestálak és húsostányérok röpültek be az ablakon maguktól, oly simán és lassan, hogy soha nem loccsant ki egyetlen csöpp leves, soha nem törött el egyetlenegy edény; leültek szépen az asztalra és várták, hogy Barackvirág megízlelje őket; de a királyleány alig mártotta édes ajkait a párologó csészékbe; legfellebb ha egy-egy varázsbarack röppent be néha egyenest a fáról, ez volt tápláléka; sem evett, sem aludt, mint a kalitba zárt és magányos madár. Nappal messze nézett a szédítő erkélyeken, s nedvesre sírta a párnáját éjjel. Múlt az idő.

Hetek, havak, és Barackvirág nem látott egyetlenegy lelket. Néha odaült a varázstükör elé, mert volt a szobában egy különös tükör, forgatható jószág, amivel naphosszat el lehetett szórakozni; ennek a tükörnek az volt a tudománya, hogy a dolgoknak nem a feléje fordult oldalát tükrözte, hanem a másikat, a túlsó oldalát; így át lehetett vele látni a falakon, s amint csavarta a tükröt a királylány, végigjárhatta szemével lassanként a tündér nagy kertjét, minden lugast, lombost, rejtkehelyet; sőt beláthatott a tornyokba, szobákba, az erkélyek mögé, elsétálhatott az egész útvesztőn – de soha sehol sem fedezett föl

senkit (csak egy szurtos paraszteselédet a konyhán) és minden kihalt volt. Messze az utakon mozogtak néha kis eltévedt emberek, de azok is hamar megriadtak a szokatlan tájon és elmenekültek. A tükör sugara visszafordult és továbbsétált a magányos szobákban, lépcsőkön föl és le, hosszú folyosókon – és így múlt az idő.

Barackvirág lassanként megúnta és hetekig elő sem vette a tükört. Sírt, megpróbált kötelet fonni ingből és ágyneműből, hogy leereszkedjen a magas toronyból (a hintából-maradt nem volt elég); de mikor már majdnem készen volt a kötél, valami láthatatlan erő kitépte kezéből és kivitte az ablakon. Barackvirág látta, hogy nincs menekülés. Ekkor megint a tükörhöz nyúlt, bánatos mozdulattal: éppen a kastély egy messze szobáját mutatta a tükör, s lám, ebben a szobában egy fiatal embert pillantott meg, aki mintha eltévedt volna, kereső szemmel nézett körül és továbbment. Barackvirág utánavitte a tükørsugarat, s látta, hogy tévelyeg a szép fiú teremről-teremre, végérhetetlen emeleteken át, s folyton visszajutva ugyanazon helyre, míg végre megáll kétségbeesetten; s ekkor a királyleánynak úgy tűnt föl, mintha egyenesen az ő szemébe nézne. A dolog úgy volt, hogy megpillantotta a tükørsugarat, s abba feledkezett csodálkozva, s mikor Barackvirág továbbmozdította a tükört, a szép fiú utánament a sugárnak. Ekkor Barackvirág arra a gondolatra jött, hogy vezesse. Hosszú oszlopos csarnokokon keresztül vitte a sugarat, teremről-teremre s függő folyosókon, míg végre az egyik függő folyosó odavezetett a toronyba, ahol Barackvirág lakott; s ment a sugár elül, a fiú utána. Most kezdte vezetni föl, föl a lépcsőkön; de a tündér kastélya nagyon szélsőséges volt; a lépcsők mintha csak dísznek lettek volna és nem arra, hogy járjanak rajtuk; néhol megszakadtak és a fiúnak oszlopokba fogózva másznia kellett, ha követni akarta a sugárt; egy helyütt egyáltalán hiányzott az átjárás egyik emeletről a másikra; itt a sugár kiugrott az erkélyre, és az erkélyről

át lehetett kapaszkodni a felsőbb emelet ablakába; s így már a tizenkilencedik emeletig haladt föl a fiú.

A huszadik emeleten volt a királyleány.

De itt nem lehetett följutni erkélyeken. Ahova most jutott föl a kúszó, ott nem volt erkély, de még ablak sem volt; nagy üres sötét szoba volt a tizenkilencedik emelet, s egyetlen fény táncolt benn: a tükörsugár. Fölszállt a mennyezetre, s Barackvirág, ott fenn, kopogott a padlón.

– Ki vagy? – kérdezte a szép fiú a sötétben.

– Én Barackvirág; és te ki vagy? – felelt a királyleány.

– Én utas királyfi. Egy hangot hallottam az erdőben, amely szállást ígért és becsalt ebbe a gyönyörű kastélyba; de valami rossz tündér lehetett, mert eltévedtem itt, és nem tudok kijutni többé a házából. Ó ha te vagy a tündér, aki engem idáig csalt, könyörülj rajtam, mert minden elemózsia kifogyott a tarisznyámból s éhenhalok, ha utat nem találok.

– Én nem vagyok tündér, csak egy szegény királyleány és ennek a toronynak a foglya. De mondok valamit. Van nálam hús és sütemény bőven, hogy öten is jóllakhatnak abból. De hogyan adhatnék neked belőle?

– Itt van a kardom és a csákányom, – felelt a királyfi – megpróbálok rést ütni a padlón.

Egy nagy asztal volt a sötét szoba közepén, arra állt. A vakolatot leütötte, a padlódeszka könnyen engedett, s nemsokára már világosság szűrődött le a mennyezeten ütött résen át a Barackvirág szobájából. A királyfi fölnyujtózott. és benézett, Barackvirág épp a rés fölé hajolt s a királyfi oly szépnek találta, hogy azt mondta:

– Ó jaj, bizonyosan te vagy a tündér, aki idecsalt.

– Te bolond, hisz a tündéreknek nincs is testük. De most nesze, egyél! – és a legjobb falatokat nyújtotta neki a résen át. S mert ahol ketten vannak, ott közelebb az étvág, Barackvirág étvágja is megjött és hosszú idők után először evett jóízűen.

Mikor a királyfi éhsége lecsillapult, a szabaduláson kezdtek tünődni. A rést könnyű volt annyira tágítani, hogy Barackvirág lejöhessen; de ezt a tündér észrevette volna, s azért csak éj-jel mertek a munkába fogni. De addig is bolondság lett volna együttmaradni és elárulni, hogy szövetségesek; s azért elbúcsúztak egyelőre, Barackvirág eltakarta szőnyeggel a nyílást, s a királyfi ment vissza, ameddig tudott, a hatodik emeletig, ahol a függő folyosó betorkolt a toronyba, mert azon alul nem vitt többé lépcső, – ment, ameddig egy heverőt nem talált, ledőlt kipihenni magát és elszunnyadt. Fenn Barackvirág is ledőlt a mennyezetes ágyra. Ekkor jött a Tündér órája.

Hiába volt minden óvatosság; a Tündér mindent látott és hallott s először is Barackvirághoz ment. Közeledett az este, és Barackvirág a szép királyfiról álmodozott, aki nemsokára eljön és megszabadítja. Nem akart aludni, de a lámpát eloltotta, hogy föl ne tűnjön a világosság; a mennyezetes ágy függőnye látszott a holdfényben és a félig nyitott ablak. Egyszerre csak megzörrent az ablak, és mintha kicsapta volna a szél; és az ágy függőnyét mintha félrehúzta volna egy láthatatlan kéz. Barackvirág befelé fordult s magára húzta a takarót; szemeit lehúnyta s hosszan és egyformákat lélekzett, hogy a tündér, ha ő jött be, azt higgye: aluszik. Különös szél legyezte az arcát (pedig ott künn nem mozdult levél sem), és a szíve hangosan dobogott. A haját borzolta a szél, s a halántékát csiklandozta; a kárpit folyton zizegett és lobogott. Barackvirág félt: úgy húzódott az ágy melegébe, mintha rejtőznék ismeretlen ellenségek elől. És mintha csak hiába rejtőznék: egyszerre oly félelmes érzés fogta el... Egyszerre *könnyű* lett: mintha alig nyomná a meleg takaró, alig érezte a csipkés ünge érintését testén, a vánkosit arcán. Kísérteties megkönnyülés volt ez: szinte mintha kitakarózott volna, pedig meg se mozdult. Nem védte már az ágy jó melege: künn úszott a holdban. Furcsamód meztelennek érezte magát, ahogyan még soha életében; már-már mozdulni akart,

önkéntelen ijedtséggel, kapni a takarók után, de hihetetlen dolog történt vele: *nem találta a kezét*, hogy megmozdíthatta volna; mintha nem is lenne keze. És akkor föl akart nézni, föl akarta emelni a fejét: *de a fejét se találta, a szemét se!* És csodálatos módon mégis *látni kezdett*: látta maga magát, heverni az ágyon, mozdulatlan és egészen betakarva. De ez különös látás volt, *mert a fejét is látta*, a saját fejét, behúnyt szemekkel, ahogy a vánkosra borult. S ím egyszerre fölnyíltak a szemek – anélkül, hogy ő akarta vagy érezte volna – s elmosolyodott az arc, oly kaján mosollyal, hogy nem ismert benne önmagára. Fölült a test az ágyon, s szembefordult az arc – a saját kaján mosolygású arca! – s ekkor úgy tűnt föl Barackvirágnak, mintha a saját szája őt szembefújta volna. Érezte a szellőt, s erre hirtelen eltűnt minden, ágy, szoba, függönyök, s Barackvirág mintha az ablakon kiröpült volna s a kerten keresztül, mint a szappanbuborék, ha elviszi a lehellet; szállt, szállt s egyszerre csak lenn feküdt a földön, kívül a bűvös falkerítésen, az elhagyott úton s a földön heverve, mintha odaesett volna... de semmi ütést, csapódást nem érzett.

Csak fáradt fájások voltak benne s mintha nagy kábulásból ébredt volna föl: a furcsa könnyűségből semmi sem maradt. Lassan nyitotta szemeit, most már újra hatalmában volt a teste, de mintha egészen más test volna, mint amit megszokott: jóval nagyobb és nehezebb. Fölemelte a kezét, s a keze nagy volt, vörösszínű, hólyagos és durva, mint amilyen a cselédlányoké szokott lenni s hiányzott róla a gyűrűje (de rá se ment volna ilyen vastag ujjra). Ijedten ült föl a sáros földön s ekkor meglátta, hogy ruha is más van rajta, nem az övé: olcsó és közönséges ruha, amilyenben parasztleányok járnak s a lába meztelen és a talpa megkérgesedett s úgy ül rajta a por, kemény réteg módján, mintha egész életében meztelláb járt volna. A fölülélnél zúzódások fájdalmait érezte, kék foltokat látott a testén s minden tagja mintha formájából kiment volna. Mégis a szí-

vében nagy öröm volt s nem siratta a régi formáját, drága ruháit, gyűrűjét.

– Szabad vagyok – gondolta magában s félelem nélkül nézett a sötét és pusztá tájakra, ahol egyetlen élőlény se látszott; csak néhány kísérteties jegyenye maradt az éjszakában. Mindennütt jobb, mint a tündérkastélyban! Alig tudott hinni az örömnak, hogy kijutott onnan és mehet vissza az édes szüleihez, akiktől a kegyetlen tündér elszakította.

Fölkelt és megindult a sötét éjben. A világért se fordult volna vissza. Akármennyire félt a sötétségtől, a tündértől jobban félt. Jól tudta, hogy merre kell menni, mert emlékezett még, mely irányból hozta őt a hinta s oly kor látott is onnan az erkélyen állva hintókat érkezni (s találgatta róluk, nem szüleinek hintói-e?) Széles, de járatlan, elhanyagolt út volt.

Csodálatos, de akármilyen ütődött volt is Barackvirág, mégis soha életében nem érezte ily erősnek magát. Mintha a lába ezen az éjszakán tízszeresen megizmosodott volna, vígan ment és kevés fáradtsággal, pedig soha ekkora gyalogutat nem tett. Legjobban azt bámulta, hogy a mezítlábjárás nem okozott semmi kényelmetlenséget, mivelhogy azelőtt még a szobájában sem járt két lépésnyit arannyal hímzett kis papucs nélkül. Csupán a tisztaság kedvéért áztatta meg lábát egy tiszta forrásban; mert ha a teste megedzett is, lelkében megmaradt a régi finnyásság.

De ugyan hiába fürdette a lábát. Sárosan, lucskosan érkezett hajnaltájt az apja várához, ahol épp akkor kezdődött az élet: pásztorok kihajtották a királyi teheneket az udvarból; vízmerő lányok jöttek ki a kapun, nagy énekléssel cipelve vállukon a füles rudakról lógó dézsákat; lakájok nyitogatták a termek ablakait, kirázva a selyem portörlőket. Barackvirág sietve lépett a felvonóhídra: szinte elfeledte kábultságát és álmatlanságát. Alig tett azonban pár lépést, keresztbetartott lándzsával elébeállt az ő:

– Hova szaladsz, húgám? Még ha nem vigyázol, öfelségéig futsz.

Az örök nevettek s Barackvirág csodálkozva hordozta körül a szemeit.

– Nem ismernek reám, jó katonák? Barackvirág vagyok, a király leánya.

Erre kórusban tört ki a röhögés.

– Jó vicc! – mulatott egy ácsorgó apród. – Pont a királyleány.

A portás távolabb gúnyosan kitárta a kaput.

– Parancsára várok, felséges kisasszony!

A királyleány arca jéggé vált.

– Mit jelent ez? Vezessenek ő felsége elé!

Az alabárdos két kézzel támaszkodott a bárdja nyelére, hogy el ne dőljön a kacagástól.

– Jelentsék, hogy megjöttem! – ismételte Barackvirág mindig méltóságosabban. – A király nem tűri, aki tiszteletlen.

– Ugyan már! – hangzott a várfalról a várnagy szava, aki kinézett a lármarra. – Hisz ez a bolond Zsuzsi, aki elment a tündérhez szolgálni. Kergessétek el onnan. Mingyárt jön ő felsége, hajnali vadhajtasra.

És csakugyan, egyszerre fölzengtek a kürtök a tornyokban. A kapu szélesen kifordult, az agárfalka, majd kitépve megfeszült pórázát, rohanvást csörtetett ki a várudvarról a hídra. Nyomában a hajtók és agarászok jöttek, aztán a sólymárok és királyi vadászmesterek, ki lovon, ki gyalog. Ez a menet, mint a mennydörgés, robogott át a visszhangzó deszkákon s mögöttük, kicsi hézag után, lovagolt a király, grófjai kíséretében.

Amint elért a híd elejéig, Barackvirág kitépte magát az elbáméskodó örök láncából és odaborult az apja paripája elé.

– Apám! Édesapám! Megjöttem!... Én vagyok... Nem akartak hozzád eresztetni...

A király megrántotta a zabolát.

– Ki ez? – kérdezte.

– Ó, a bolond Zsuzsi, – mondta a várnagy, aki leszaladt, hogy elhárítsa a zivatart. – Egy szegény paraszt lánya a vár-

falust jobbágyok közül. A szerencsétlent elkábította a pénz és ígéret: elment a tündérhez szolgálni. Úgy látszik, ott egészen elvesztette az eszét; mindig bolondos volt.

A király szelíden fordult a leányhoz. (Nagyon megváltozott a király, mióta Barackvirágot elvitte a hinta; az arca sápadt volt és szomorú; a vadászatot az orvos rendelte neki, hogy egy kicsit megforgassa a vérét.)

– Ki vagy, leányom? – kérdezte jóságosan.

– Barackvirág vagyok – felelt a királylány. – Apám sem ismer meg? – Hangjában kimondhatatlan büszkeség és szomorúság volt.

– Affektál, mint a póturás malac a garasos kötélén – szól az alabárdos.

– Csakugyan, megzavarodott szegény – szól a király.

Ebben a pillanatban a királyi kíséret nyomában négylovas hintó robogott a hídra. A hintóban pedig a királyné ült: az udvari orvos neki is ajánlotta, hogy mennél többször kísérje el felséges urát a vadak után.

– Mi van itt? – kérdezte a királyné, szeméhez emelve lornyettjét, amint a torlódást látta.

– Ez a leány azt állítja, hogy ő felséged leánya, Barackvirág, – felelt egy udvarhölgy, kikérdezve a körülállókat.

– Szemtelen csaló! – kiáltott a királyné, lornyettjét a lányra irányozva. – Még csak nem is hasonlít. Dobassák ki innen!

Barackvirág ekkor fölemelkedett, olyan méltósággal, hogy a poroszlók nem mertek kezét emelni rá. Úgy tűnt el, mint egy királyi őz, mely riadtságában is megtartja büszkeségét.

– Ha csak egy csöppet is hasonlítana, – mondta a királyné eltűnődve – kételkedni kezdenék, nem ő-e? A mozdulatai ugyanazok. De az alakja egész más, sőt sokkal nagyobb is, az arca is durva paraszt arc; még a szeme színe is más.

Barackvirág pedig a tiszta forráshoz ment, ahol imént megmosta a lábát, s lehajolt fölébe.

– Mennyire megváltozhattam, hogy még az édes szüleim sem ismernek rám! – S el volt készülve, öreg arcot, kisírt szemeket, halovány színt és meghervadt alakot, talán ősz haját látni a forrás tükreben. – Az igaz, előbb meg sem néztem magam. – De arra még sem volt elkészülve, amit most meglátott.

Nem maga magának elváltozott mása: egy egészen idegen lány pillantott rá vissza a forrásból. Barackvirág ijedten nézett hátra: ki ez? Csontos, nagy leány volt és feketehajú (holott ő meg arany); szeme sötétbarna (az övé szürkés-kék); bőre rücskös, cigány (az övé fehér, bársonyos barackbőr). Fejjel magasabb volt, s ez a fej széles, szinte négyszögletes, míg az övé édesen tojásdad. Ember így meg nem változhatik; már pedig senki sem állott itt mellette, és a forrás csak őt tükrözhet.

És ekkor ráismert Barackvirág: *ez a tündér mestersége!*

De nem tudta pontosan, mi történt? és ha tudta volna, még jobban megborzadt volna.

A dolog úgy volt, hogy Barackvirág *egy halott testében járt.*

Ez a halott nem más volt, mint a bolond Zsuzsi, a parasztlány, aki beállt a tündérhez szolgálni, vesztére. Így jár az, aki mindenáron külön akar lenni másnál: kitöri a nyakát. A bolond Zsuzsi tündér akart lenni; ki akarta lesni a tündér titkait; talán azért, mert olyan csúf volt szegény, és azt hitte: ha tündér lesz, szép lesz! Hallgatott a *hangra*, mely a tündér házába hívta őt, konyhára; de persze ott a tündéri konyhában, ott se találkozott mással, csak *hangokkal*. Ekkor éjjel kezdett leleselkedni; bűbajos hangok, dallamok után ment, eltévedt a kastély labirintusában. A dallamok hívták, csalogatták, csodálatos átváltozásokat ígérgettek neki.

– Jer csak utánam, magasra, ne bánjad,
kívánságodért vesződni ne szánjad:
tested lesz teste a legszebb leánynak!

Igy dalolt a hang és toronyról-toronyra szökkent – és Zsuzsi utána. Kapaszkodva a magas párkányon, a nagy holdas éjben, egyszer lezuhant a fal alá, hat ölnyi mélységbe. Haldokolva hallotta feje fölött a *hang* gúnyos kacagását. A tündér Barackvirág szobájába suhant, és ott kivarázsolta Barackvirág lelkét a testéből: mert a tündérek erre is képesek. S ekkor volt, hogy Barackvirág *látta* a saját testét heverni az ágyon: ő már künt és testtelen lebegett. A tündér pedig *beszállt* a Barackvirág elhagyott testébe, s a maga életével megélesztette azt; akkor aztán nevetett és ráfújt a Barackvirág meztelen és könnyű lelkére, úgy hogy az kiröpült az ablakon, keresztül a kerten, s belehullt egyenest a bolond Zsuzsi csúf halott testébe. Így teljesült, amit a tündér dala ígért a bolond Zsuzsinak:

– Tested lesz teste a legszebb leánynak!

De hát miért kellett a tündérnek a Barackvirág teste?

Mert ölelni szeretett volna egy szép királyfiút, és nem volt karja, és nem ölelhetett. Játsszani szeretett volna arany hajfürőkkel: de nem voltak ujjai, hogy játsz hasson velük. Meleg csókokat szeretett volna adni, de nem volt ajka a csókolásra.

S ez a királyfi, akit a tündér ölelni és csókolni akart, éppen az az utas királyfi volt, akivel Barackvirág találkozott. Akit a tündér becsalt kastélyába s ott fogva tartotta. Láthatlanul mellette lebegett; Barackvirághoz engedte jutni őt, s figyelte, hogyan tetszik neki Barackvirág? Meg volt elégedve.

– Rendben van – gondolta. – Most felöltözködöm. *Belé* öltözködöm.

Mert tudni kell, hogy erre szánta ő Barackvirágot: már anyját azért etette a tündérbarackból, hogy a gyermeke szép legyen. S azért vitte el a gyermeket a hintán, s tartotta házában e drága szépséget, mint egy szép ruhát, amit majd egyszer, egy ünnepre, fölvesz. Mert jó meleg ruha ám az ember teste, és a tündérek fáznak soká élni a test nélkül. Szomorú és rideg az a testnélküli élet. Még a halottakat is megszánja az Úristen,

és visszaöltözteti testükbe az utolsó napon. Irigyelte is a tündér Barackvirágot és minden testbenélőt. Sietett megtanulni egy nagybátyjától, aki varázsló volt, a testbe-varázsolás titkát. Gonosz szívének jól esett, hogy a szép Barackvirág lelkét a legcsúfabb szolgáló testébe fújhatta.

Ezeket a dolgokat persze Barackvirág szülei mind csak később tudták meg, akkor még nem is sejtették. Mégis nagy nyugtalanságot okozott nekik Barackvirág megjelenése. Percre se hitték ugyan, hogy a rút parasztleány az ő gyermekük lehet; de szavait, mozdulatait nem tudták feledni. Amíg látták, addig mindenkihez hasonlított, csak ő hozzá nem; most, visszagondolva, mégis nem tehették, hogy őt ne lássák benne. Végül maga a királynéasszony hozta szóba:

– Kocsizzunk ki a tündér várához, talán meglátjuk, legalább messziről, Barackvirágot.

Nem is messziről látták, sőt egész közelről: mert íme ott ült a szép királyleány egy barackfa ágán, mely kihajlott a bűvös kert falán át az útra. Persze nem az igazi királyleány volt az, hanem a tündér a királyleány testében. Tele torokkal majszolta a barackot – mert először élvezte a földi ízeket; – igen illetlenül lógatta a lábát, – fogalma sem volt világi illemről; – és rettentő hamisan énekelt hozzá, – mert nem tudta még rendesen használni a torkát.

Ijedten csodálták ezt, mert Barackvirág királyi illedelemhez szokott kiskorától fogva, nem evett falánkan, s énekét mindig volt öröm hallgatni. Mégis boldogan, hogy szabadságban látják leányukat, repesve szökkentek le a hintóról.

A kocsis és a lakáj szőnyeget tartottak a barackfa alá.

– Egy ugrás csak, lányom, ne félj! és szabad vagy. Meglátogathatod öreg szüleidet, soha többet a tündérhez vissza sem eresztünk, ha meg nem ígéri, hogy ezentúl minden héten hazarended. Egy, kettő, bátorság! hopsza, Barackvirág!

De »Barackvirág« ahelyett, hogy leugrott volna a puha sző-

nyegre, rútul fölnevetett, s szép létére csunya hangokat adott mint a páva.

– Nem vagyok bolond, itthagyni a tündérségem, elmenni unalmas vén emberek közé. Fújok felségtekre és királyságtokra. Nem cseréllek ezért a barackért!

A gyümölcs csillogott az ujjai között. A király szörnyedve emelte föl öreg kezeit:

– Így bánsz velünk, apáddal, anyáddal?!

– Tündér vagyok, nincs közöm hozzátok, – zengett a kiáltás az ágak közül. – Épp jó kedvemben találtok most úgylis! – s ezzel szökkent a tündér: át akart szökkenni a falon, vissza a kertjébe, a királyfit szólította, aki búsan sétált odabenn a kertben, mert még mindig rab volt. Tudni kell, hogy a tündér nagyon el volt keseredve, mert hiába vette magára a szép Barackvirág testét: a királyfinak nem kellett az ő ölelése. Gonoszság ízét érezte száján és szemein, s egyre azt hajtogatta:

– Ha olyan lennél, mint első este voltál! De most egész más vagy, és biztosan csak hazudtál akkor, mert te vagy a gonosz tündér, aki idehoztál! Eressz engem haza!

A tündér idehozta őt a kertbe, s dobált neki a csodabarackokból; de a királyfi meg se kóstolta: most is csak a falat nézte, amelyen sajnos nem lehetett átmászni, mert benne volt a tündér-villamossága, s ledobta, aki rája lépett.

– Ugorj át: nem magas! – csúfolódott a tündér, amint most lenézett, szökkenve át a belső ágra, hogy lemenjen hozzá; de valahogy elvétette a lépést, – mert még ügyetlen volt az emberi testben, – és egyik lába letoppant a falra. És a tündér se mentes a varázstól, ha egyszer testet ölt. A fal megrázta és elrúgta őt is: majdhogy le nem zuhant, póruljárva a saját mestersége által. Úgy ült vissza az ágra, emelve és rázdalva a lábát, mint a macska, ha tüskébe lépett. Nézte az ágot, amelyikre ugrani akart: nem tetszett neki, hogy olyan messze van. Sajnálta már, hogy ily bátran kimászott.

– Muszáj a falra lépni, – mondta, grimászt csinálva az öreg király felé. Azzal elővette a tündérhatalmat, s kikapcsolta a varázs-villamosságot az ércfalból, hogy olyan lett megint, mint más közönséges falkezelés.

– Hopp! – A tündér beszökött a kertbe! de volt ám szeme a királyfinak is: amint látta, hogy a falban már nincs varázserő, rávetette magát és kiugrott rajta. Evvel meg is szabadult a tündér hatalmából. Amint kívül a szabad földre pottyant, ott állt éppen az öreg király és királyné előtt, akik csodálkozva emelték rá síró szemeiket.

A királyfi tisztelettel köszöntötte őket, engedelmet kért illetlen megjelenéséért, s szomorúságuk okáról kérdezősködött.

– Ó, a mi egyetlen leányunk nem akar ismerni! – sóhajtottak az öregek.

– Tündér lett belőle, megtagad bennünket, szegény apját-anyját.

– Akiért annyit szenvedtünk és aggódtunk mind a ketten.

– Tündér lett a lányunk, de nincs örömünk benne.

A királyfi kikérdezett mindent, s aztán így beszélt:

– Biztosak vagytok, hogy akit láttatok, az Barackvirág?

– Ó, biztosak! – felelte a királyné – ámbár...

– Sajnos, nagyon is biztosak – mondta a király is, – noha a hangja lejtése...

– Nem a régi jólnevelt leány már.

– A hangja a tündér hangjához hasonlít. Hallottam egyszer azt is az ágak közt...

– A tündért majmolja, mert tündér lett ő is.

– Figyeljetez rám, – mondta a királyfi. – Esküdni mernék, hogy nem Barackvirág ez. Én is ismerem Barackvirágot, én is láttam egyszer. Ez itt nem lehet ő. Van valaki, aki varázslatos módon hasonlít hozzá, vagy fölvette az alakját és úgy játszik velünk.

Elgondolkozott, s aztán így folytatta:

– Én megkeresem Barackvirágot, és megtalálom, ha addig élek is. Erdőn és mezőn bolyongok érette, míg nyomát nem lelem. Átkelek, ha kell, az Operencián, elmegyek a világ végére. Bízzák rám felségtek. Megismerem én őt ezer között is, meglátom a léptét a homokban. Ha száz esztendeig kéne is bujdosnom, elérem. A tündérnek nincs hatalma a falain kívül.

– Ó, fiam – mondta a király szomorúan. – A tündér az én saját kertemből vitte el Barackvirágot a hintán.

– Mivelhogy neki ígérték felségtek: az ígéret erejével vitte. De én nem ígértem a tündérnek semmit: és Barackvirág se!

– Fiam, – szólt a király – jól van, elmegyünk megkeresni Barackvirágot, és ha megtalálod, tied lesz ő és fele országom. De most jere velem, töltsd nálam az éjet, mely már sebesen közeledik. Üljet föl a hintóba. Kastélyom legszebb szobájában fogsz aludni az éjjel.

Ki gondolta volna azon az éjszakán, hogy akit oly buzgón kívántak keresni: az igazi Barackvirág, ott alszik velük egy fedél alatt, ismeretlenül, apja kastélyában? Pedig mégis úgy volt. Szegény egész nap kóborgott az erdőn, s estére újra a palota elé hajtotta bús szíve, nézte a magas ablakokat, amik mögött gyerekkorát és virágéveit töltötte. Keservesen sírt, a felvonóhíd korlátjához dőlve; látta, amint elsötétedett a nap, s közönyös pompában elhagyta a világot; az ablakok sorba kigyuladtak... most az apja és anyja szobája... most a vendégszoba... csak az ő régi szobácskája maradt sötét.

Nem bírta tovább: leküzdhetetlen érzés ébredt benne, ott lenni újra szülei házában, ha csak az utolsó cseléd helyében is! Bezörgetett a portás ablakán, és a várnagyhoz vezettette magát.

– Cseléd akarok lenni az udvarnál – mondta. – Mindenféle munkát vállalok: mosogatom az edényeket.

A várnagy előbb el akarta kergetni: mert micsoda tolokodás volt ez a »bolond Zsuzsitól«? pláne a reggeli szemtelenség

után, mikor a király lányának adta ki magát; de a várnagynéban fölébredt a könyörület:

– Eléggé megverte már szegényt az Isten, hogy elvette az eszét. Tedd meg amit kér, ha megteheted.

– Előbb jelenenem kell őfelségének.

– Jelentsd azonnal. A felséges úrék most érkeztek haza.

– Igen, igen – szólt a felséges úr. – Fogadjátok föl a szegény leányt. Ő nem tehet róla, hogy az elméje megzavarodott. Irgalmas akarok lenni mindenkihez.

Másnap reggel beküldték Barackvirágot a vendég királyfihoz, hogy mosdóvizet vigyen neki. Szépen kopogtatott és benyitott. A királyfi már felöltözve állott az asztalnál, s Barackvirág azonnal megismerte az ő lovagját és szabadítóját.

– Jézusom! – kiáltott, mert hirtelen meglepetésében úgy összerezcent, hogy a mosdótál kiesett kezéből és darabokra tört.

A királyfi odafordult a csörömpölésre.

– Miért ijedsz meg tőlem, jó leány? – kérdezte kegyelmesen.

– Nem tudom... felséges úrfi – felelte a leány, mert nem akarta elárulni magát. (Elhinné-e a királyfi, hogy ő Barackvirág?)

De a felséges úrfi figyelni kezdett rá. Valamit látott a mozdulataiban, ami fölkelte a kíváncsiságát. Kifizette helyette a kárt, és kikérte, hogy ne büntessék meg, hanem rendeljék egészen az ő szolgálatára. Ettől kezdve Barackvirág kefélt a királyfi ruháit, ő takarította a szobáját, tisztogatta a cipőjét. Kedves volt ez a változás a szegény leánynak. A királyfi jóságosan bánt vele, s Barackvirág örömmel szolgált. Örült annak is, hogy nem kell a többi cselédek közt dolgozni a konyhán. Nem mondhatni épp hogy bántották volna, de sokat csúfolódtak vele, amért egyszer a király lányának mondta magát; és bizony szomorú volt, túrni azoknak a szeszélyeit, akik egykor az ő parancsait lesték. Ő volt a legkisebb. Apját vagy anyját alig láthatta néha messziről: azok nem érintkeztek az ilyen apróbb cselédséggel; neki csak a várnagy parancsolt.

A királyfi eredetileg úgy szándékozta, hogy útrakel, mihelyt kipihente magát, megkeresni az elveszettnek hitt királyleányt; de valami most visszatartotta.

– Nem megyek még – mondta a királynak. – Először itt fogok kutatni a kastély körül.

És napról-napra jobban figyelte a leányt. Akármilyen csunya volt is szegény, különös vonzódást érzett iránta. Szép mozdulatai meghazudtolták csunyaságát; s testének egy-egy fordulatánál minduntalan Barackvirág jutott eszébe, maga sem értette, hogyan? Volt ebben valami titokzatos. Sokszor szinte meglepett csalódással látta meg a durva, himlőhelyes arcot: mert egy pillanatig Barackvirágot remélte látni. A hangját is szerette hallani; de a leány félénk volt és szótlan.

– Hova valósi vagy? Ki az apád-anyád? – kérdezte a királyfi.

A leány elmondta, amit tudott a bolond Zsuzsiról. A királyfi behúnyta szemét, úgy hallgatta, nem ügyelt a szavakra, csak a hanglejtésre, s Barackvirágot vélte hallani.

– Hol szolgáltál előbb?

– Ó... a tündérnél! – akadt meg a leány, s ez a felelet még jobban meglepte a királyfit. Most már a szavakra kezdett ügyelni, faggatta a leányt, de az szűkszavú volt, hebegett és a végén elenmondásokba keveredett, mert nem tudott hazudni, nem volt elkészülve a kérdésekre, és minduntalan elfelejtette azt, amit előbb mondott. Végre a királyfi komolyan elővette:

– Ne titkolj előttem semmit, Zsuzsika... vagy akárhogy hívunk. Mondd meg őszintén, ki vagy és mi esett veled a tündérnél? Mondd meg az igazságot.

De erre Barackvirág, ahelyett, hogy tovább beszélt volna, keservesen sírva fakadt.

A királyfi még aznap megkérdezte az öreg királytól:

– Felséges uram, reám itt egy Zsuzsi nevű lány takarít, aki azt állítja, hogy a tündérnél szolgált azelőtt. Tud erről felséged?

– Tudok – szólt a király. – Csakugyan a tündérnél szolgált,

sőt ez a szolgálat annyira megzavarta az eszét, hogy mikor eljött onnan, örület szállta meg. Azt képzelte, hogy ő Barackvirág, a leányom. Megsajnálta szegényt, idevettem a kastélyba, cselédnek.

– Felséges uram, – felelt a királyfi – mondjon felséged nekem valami oly dolgot, amiről nem tudhat felségeden kívül senki más, csak a lánya, Barackvirág. Bizonyosan van ezer ily apróság, aminők szülő és gyermek közt előadódnak a kicsi korban és később is, – kedves tréfaságok, amikre más nem emlékezhetik. Ami ilyesmit tud felséged, mondja el, és én ígérem, hogy még ma idehozom Barackvirágot.

– Halljad hát, fiam, – válaszolt a király – mondd neked valami oly dolgot, amit senki más nem tudhat, csak mi ketten a feleségemmel, és Barackvirág. Mikor még egészen kislány volt, reggel, a felébredés után, órákig szokott az ágyban hancúrozni. Vánkosokkal dobálózott akkor, s valóságos csatákat rendezett ellenünk, vén szülői ellen. És minden vánkosnak nevet adott. Volt pedig egy különösen kedves vánkosa, pici csipkés párna...

A király becsöngette a főkomornát, s elhozatta vele a kis fodros vánkost, hogy megmutassa a királyfinak.

– Azt a nevet, amit ennek a párnának adott Barackvirág kisleánykorában: senki sem tudhatja, mint mi hárman. – Mondjak egyebet is?

– Köszönöm, felséges úr, ennyi elég – felelt a királyfi. – Még ma estére felséged színe elé vezetem Barackvirágot.

Izgatott várakozásban telt el a délután. Estefelé a király és a királyné együtt ültek a palota terraszán, mikor újból megjelent a királyfi, kezénél vezetve – a bolond Zsuzsit.

A szegény leány szeme ki volt sírva, s mikor meglátta apját és anyját, leborult a földre, s csókolni kezdte kezeiket.

– Mit jelentsen ez? – kérdezte a király.

– Ez annyit jelent, – felelt a királyfi – hogy megtaláltam fel-

séged leányát, Barackvirágot, akit a gonosz tündér egy konyhaszolgáló testébe varázsolt, de nem vehette el jóságos szívét, édes mozgását és királyi emlékeztetését. Igen, felséges úr, ez a leány nem a bolond Zsuzsi, akinek látszik, hanem valóban Barackvirág, akinek mondta magát.

De a királyban harag gyulladt e szavakra, mert azt hitte, hogy gúnyolódnak vele, és a királyné elsápadt a méltatlanságtól.

– Ki meri mondani, hogy ez a közönséges konyhaszolgáló az én lányom?

– Bebizonyítom, – szólott a királyfi, és megkérdezte a leányt, hogyan nevezte el gyermekkorában a csipkés párnát?

– Juci volt a neve, – felelt Barackvirág, s bizakodóan vetette föl szemét, mosolygva a könnyei közül.

– Itt varázslat van, – mondotta a király. – Óvatosság az első, édes fiam. Nem szabad elhamarkodni semmit. A tündér talán a bolond Zsuzsit akarja lányunk helyébe csempészni...

A szegény Barackvirág zokogásra fakadt, a királyné azonban új haraggal támadt az idegen királyfira:

– Te sem vagy jószerszet! Te is bizonyosan a tündér embere vagy. Onnan jöttél, abból az istenverte házból. Nem jön onnan semmi jó. Ki tudja, mifajta személy ez, akit nem átalált idehozni, hogy betold miközénk, s utána furakodjál fele országunkba! Nem történhetne ez, ha az én uram nem lenne olyan áldott jó pipogya ember. De én nem tűröm el, amit ő eltűr, hallod-e? Nekem nincsen vajból a szívem. Én azt mondom: pusztulj el innen, hallod-e? vidd magaddal ezt a kis rongyot is, ezt az utolsó teremtetést, akit ide mertél hozni felséges színünk elé, hogy többet meg ne lássam soha, mert máskülönben megbánhatod, hallod-e?

Képzelterhetni, mit érzett ilyen szavakra szegény Barackvirág: azt hitte, hogy a szíve is megreped keservében. A királyfi azonban méltóságosan így szólt:

– Felséges asszonyom, nekem nem kell se kincs, se arany,

se a fele ország; Barackvirágot én őerte magáért szerettem. Nem a szemét szerettem, nem az arca színét, nem sugár alakját; mert ha csak ezeket szerettem volna, akkor szeretném a tündért is, aki ezeket magára vette. De jól érzem, hogy Barackvirág nem szem, arc és termet, hanem valami más, ami láthatatlan. Ezt a láthatatlan Barackvirágot szerettem én, s ő kell nekem, még a rútság és szegénység öltözetében is. És ha felségtek nem akarják őt édes gyermeküknek ismerni többé: elviszem magammal, bemutatom édes szüleimnek; mert szegényen is ő lesz feleségem!

Igy szólt, s Barackvirágot karjaiba fogva, leszállt a lépcsőkön.

– Mégis, – mondta a király, megindulva – hátha ő volt... Utánuk kellene küldeni...

– Ne lássam őket többet! – felelt a királyné. – Egy ilyen utolsó parasztleányt sohasem fogok leányomnak vallani... mégha ő volna is!

A királyfi pedig vitte Barackvirágot az ő apjának birodalma felé. Egymáshoz símultak a kocsiban, mint egy szerelmespár; és a szerelmespárok boldogok szoktak lenni, – de ők mégsem voltak boldogok. Barackvirág folyton csak apjára és anyjára gondolt, akik oly kegyetlenül üzték el maguktól; és a könnyek nem apadtak szemeiből. Szomorú volt a fiatal herceg is, mert mégis csak sajnálta Barackvirág szép szemét, édes arcát és sugár termetét; sajnálta bőrének barackos finomságát, formájának édes gömbölyűségét, s valósággal elfacsarodott a szíve, ha ránézett és látta durva rücskeiket, paraszt lába-kezeit és formátlanságát. Ilyenkor a szemét is lehúnyta, de hiába; mert a sötétségben is érezte, hogy nem a régi Barackvirág síma arcát csókolgatja többé. Arra is aggódással gondolt, vajjon büszke, királyi szülei szívesen látták-e menyükkül ezt a póri ruhába öltözött csunya, szegény és szomorú leányt?

Ez a félelem keserves módon vált valósággá. Este érkeztek meg, s még azon az éjjelen, zivataros időben mentek tovább

a vad erdőség közt. A királyfi apja és anyja hallani sem akartak fiuknak házasságáról, és megátkozták őt, ha tovább is gondol arra, hogy feleségül vegye a csúf parasztleányt. – Eredetileg Barackvirágot szánták neki, s mióta Barackvirág eltűnt s tündérré lett, egy császár leányát szemelték ki. – Nem tudták megérteni fiuk választását, nem tudták elhinni a csodás történetet, ahogy magyarázta. Kemény szavakat mondtak a fiatal hercegnek, aki nem maradt adós a válasszal, mert Barackvirágot mégis mindennél jobban szerette. És az lett a vége, hogy a haragos apa kitagadta vagyonából és királyságából az engedetlen fiút, aki ragaszkodott menyasszonyához.

A fiatal pár egy erdei házban húzta meg magát messze minden régi és kedves helyétől, nagy, zord sziklák között, ahová a sasmadár is fáradtan ér föl, mogorva fák alatt, melyek közé ritkán néz be a nap. A kitagadott herceg semmiféle foglalkozáshoz nem értett, csak a vadászathoz, amit mulatságból űzött régebben királyi atyjával. Hanem ez csak nehéz élelmet adhatott, mert az igazi dús vadás erdőkbe, ahol apja és apósa vadásztak, a királyfi büszkeségből nem akart belépni; itt pedig csak szűkösen találhatott jobbhúsú vadakat, vagy nagy életveszedelem között hajszolhatta az agyaras vaddisznót és óriásbölényt. Barackvirág sokat sírt és féltette férjét, elképzelve szét-tépett testét véresen, rettenetes vadak körmei közt, míg várta a hitvány vacsorával. A szűkösködéshez sem voltak hozzáedzve, egyikük se, s bizony rosszul esett, akárhogy tagadták, a gyenge táplálék, a sanyarú munka, selyem helyett a darócérintés. Sőt hajtvá gondoltak titokban vissza az apai házra, hol régi szép korban minden kényelem ingyen várta őket.

De legszomorúbb volt, amikor Barackvirág rajtakapta, hogy a királyfi *nézi* őt. Olyan különös szemekkel nézte őt! S Barackvirágnak el kellett fordulni, mert szégyelte kancsal szemét, rücskös arcát... És égette őt a szép királyfi szeme. Égette őt a szomorú tekintet, amely az ellopott szépséget gyászolta.

– Mi találhat bennem, ami tetszhet neki? – kérdezte magában. – Nem vagyok hozzávaló – mondta szomorúan. – Csúf parasztleány vagyok. Jobb volna neki bizonyosan a szép császárleány.

És iparkodott leolvasni a férje arcából a gondolatát. Ez az arc mindig jóságos és mindig szomorú volt. – Elbujdosom, – gondolta Barackvirág – ha ennek a szomorúságnak én vagyok az oka. Elbujdosom, s talán velem elhagyja őt a szomorúság is.

– Szeret-e még engem? – kérdezte máskor, s a tükör elé állt. Úgy találta, hogy napról-napra csúnyább, és öregszik. – Ez nem én vagyok, – vigasztalta magát, férje szavaival: – Az igazi Barackvirág láthatatlan! – Igen, ő a *láthatatlan Barackvirág* volt. Csakhogy közte és az ura között mindig ott volt a bolond Zsuzsi, a himlőhelyes Zsuzsi: nagyon is látható!

– Ha engem akar ölelni: őt kell ölelnie! Ha engem akar csókolni: őt kell csókolnia! Ha engem szeret: őt kell szeretnie! s ki szerethetné őt? Bizonynal én magam gyűlölöm legjobban.

S elborzadott már csak elgondolva is, hogy ebben a gyűlölt testben kell járnia. Néha ütni, tépni szeretne volna a bolond Zsuzsit, elpusztítani, hogy csak a »láthatatlan Barackvirág« maradjon.

– Ne csókold: útalom! – mondta a férjének, mikor az a haját akarta csókolni. Útálta az arcát, útálta a kezét. – Útáld te is! – mondta.

– Jaj, régi arany hajad, régi fényes szemed, régi síma bőröd! – felelt a királyfi, s lehúnyta a szemét. Később már csak a sötétben szoktak együtt ülni, s ha a királyfi olyankor megcsókolta nejét, különös mozdulattal kapta néha vissza. durva bőréről az ajkát, mint valaki, aki szép álomból ébred keserves valóságra.

– Ne is csókolj többet! – mondta Barackvirág.

Igy ültek megint együtt a sötétben egy viharos estén; künn csapkodott a zápor a fák között, rázta a szél a rozzant ablakokat.

Barackvirág és a királyfi nagyon érezték, hogy magányosak és boldogtalanok. Barackvirág a szüleire gondolt, és a szíve összeszorult.

– Ó, hogy örültek ők, mikor megszülettem, – sokszor mesélték ezt! Boldogok voltak, mert meghallgatta az Isten régi kérésüket, s gyermeket adott nekik öreg napjaikra. S bizonyosan ők is szerencsétlenek most, hogy elveszítettek! Ó, ha nekem adna az Isten gyermeket! Mennyire szeretném! hogyan vigyáznék rá! Sohasem ereszteném el magamtól. És akkor tán elfelejtenék mindent... mindent, ami most bánt... a szüleimet, akik kitagadtak... a szegénységünket... ami miattam van... s talán elfelejteném ezt is... ezt az átkot... ezt a csúfságot... aki én vagyok... a bolond Zsuzsit is! ha gyermekem lenne.

– Szólj! szólj! – mondta aztán, mikor látta, hogy férje szótlan marad, – szeretnéd-e te is? Hiszen tudom, hogy királyi fajtádnak utód kell, aki feltámassza régi dicsőségét, s minden férfi szíve utódért sóvárog!

– Én nem kívánom – szólott a királyfi.

S olyan szomorú volt akkor a hangja, hogy Barackvirág szívverése elállt.

– Miért nem? – kérdezte már, s egyszerre torkán akadt a szó, mert érezte, hogy keserű válasz jöhet erre, s szinte előre tudta ezt a választ, a nélkül, hogy a királyfi kimondta volna: mert a királyfi csak egy csókkal felelt, mintha megbánta volna, hogy ezt szóba hozta; – de ez a csók, ez az érintés megint eszébe juttatta Barackvirágnak durva bőrét, himlőhelyes arcát, és szinte beleégette arcába, mint egy új és legborzalmasabb himlősebet, azt a kimondatlan feleletet:

– Mert a »bolond Zsuzsi«-hoz hasonlítana.

Az eső elállt, és a királyfi kiment az erdőbe, éjszakai lesre. Ekkor Barackvirág is magára kapta a köpenyét, s kiosont az éjjeli sötétbe. A csúszós avaron és sáron át egy sziklához kapaszkodott, amely a legmagasabb volt az egész környéken: fé-

lelmes mélység tátongett alatta. Barackvirág úgy érezte, hogy egy rettenetes súlyt cipel föl erre a sziklára, élete útált terhét, amely tönkreteszi nemcsak az ő boldogságát, hanem az uráét is: a bolond Zsuzsi gyűlöletes testét...

– Nem az enyém, nem az én testem ez! Ki parancsolhatja, hogy tovább viseljem? Nem, nem! meg fogok tőle szabadulni! És megszabadítom a kedvesemet, aki boldogtalan abban a tudatban, hogy királyi véreből csak ezt az utálatos arcot viselő utódok származhatnak. Talán, ha én nem leszek már, akad más, szép és királyi leány, aki éppúgy fogja őt szeretni mint én, s megajándékozza olyan gyermekekkel, akik miatt nem kell szégyenkeznie. Kibékül akkor felséges apjával is, s elfoglalja méltó helyét, és a királyi trónt, melyet miattam veszített el. Engem pedig talán megsajnál az Isten és fölvisz szenteinek sorába. S haragos szüleim, ha hallják szomorú történetem, talán elhiszik majd, hogy a lányuk voltam, és megbánják, amit velem tettek...

Igy szólt a királylány, és leugrott a magas szikláról a tátongó mélységbe. De az Isten nem vette föl őt a mennyországba, mert még több megpróbáltatásnak kellett reá várni. Az Isten haragszik azokra, akik maguk vetnek véget az életüknek, s ha megkönyörült is Barackvirágon, ki oly sokat szenvedett, s tulajdonkép nem is a maga testétől, hanem a bolond Zsuzsiétól akart menekülni: mégis úgy határozott a jó Isten, hogy – amint azt az öngyilkosok büntetése tartja – Barackvirág lelke is ott lebegjen egy ideig a test fölött, amelyet bűnösen szétroncsolt.

Igy a nagy és rettenetes sziklahasadék fenekén lengett és fázott egész nap a szegény királyleány mezítelen lelke, óriás szál fenyőfák néztek le rá a csúcáról, ott karingélt károgó fekete hollók és varjak közt, olyan elhagyott, veszedelmes tájon, hol még a rablók is féltek sátort ütni. És folyton látnia kellett maga alatt a borzasztóan szétzúzott és összeütött testet, melyet aládobott a szikláról; s bánkódnia rajta, mert ha csúf és közön-

séges volt is a bolond Zsuzsi teste, azért mégis az Isten terem-
tése volt, és embernek nem lett volna szabad elpusztítania.

A szerencsétlen királyfi pedig, amikor nem találta otthon
a feleségét, elindult az erdők, völgyek és sziklák közt, és addig
kóborolt, míg eléje tárult az iszonyú látvány. Nem borult ő sírva
a szétroncsolt testre, hogy legalább a halottat csókolja, mint
ahogy azok szokták tenni, akiknek valaki nagyon kedvesük
veszett el. Ez a test nem volt az ő kedveséé, s ő elfordult at-
tól és a levegőbe kiáltotta a Barackvirág nevét, mintha tudná,
hogy Barackvirág közel van és hallja.

– Barackvirág! én Barackvirágom! – kiáltotta az erdőségek
közé, és a sziklai visszhang visszakiáltotta; de Barackvirág
nem felelhetett neki, mert nem volt már szája, s nem értette
a tündér mesterségét, aki földi ajkak nélkül is tudott hangot
adni. Ekkor a királyfi vállára vette iját és tegezét, s vissza se
nézve a szomorú testre, vissza se térve erdei házába, elindult
a nagy hegyeken keresztül. Barackvirág utána röpült volna,
de nem tudott, mert neki a bolond Zsuzsi teste körül kellett
lengenie.

A királyfi pedig ment, ment a járatlan utakon, és meg sem
állt, míg a tündér kertjéig nem ért el. Nagy bámulatára a tün-
dérkert kapuja tárva volt, a küszöb sem lökte vissza lábát,
s ő akadálytalanul mehetett át az aranykavicsokkal rakott
úton s a nyári jégből készült lépcsőkön. Sokáig bolyongott
a fényes termek és folyosók magányos útvesztőjében, míg egy
helyen eléjött a tündér, a Barackvirág régi, gyönyörű testébe
öltözve. De a királyfi szíve összeszorult, amint meglátta. Mintha
a halott Barackvirág szelleme lett volna; mert csakugyan inkább
hasonlított kísértethez, mint eleven élethez.

– Jaj, Barackvirág, te vagy talán? Barackvirág, én édes ha-
lottam! – A tündér ugyanis sápadt volt és sovány, mint a halot-
tak, és csak úgy tengeni-lengeni látszott a világon. – Az ajkad
vértelen és szemed ijesztően villog.

– Ó, én vagyok Barackvirág! – kiáltott a tündér. – Jer, szép királyfi, hadd égesselek el csókjaimmal, hadd öleljelek halálra. De a királyfi visszahúzódott a mohó ajkaktól.

– Te nem vagy Barackvirág – mondta.

A tündér keserűen és önmagán csúfolódva mosolygott.

– Nem, én nem vagyok Barackvirág, én csak egy szegény tündér vagyok. Egy szegény tündér, aki emberhúsba öltözködött. Hoztál nekem enni, szép királyfi?

– Enni? – kérdezte a királyfi bámulva.

– Ó, enni! – folytatta szomorúan a tündér. – Hazudtam az imént, nem csókodra vágyom már, és minden csókodnál többet érne egy kis hulladék királyi apád asztaláról. Szegény éhező tündér vagyok. Miért jöttél, ha nem azért, hogy nekem enni hozz? Miért jöttél hozzám?

– Azért, hogy megöljelek – mondta a királyfi kissé szégyenkezve, és leeresztette karját, melyben a kardja volt.

– Ó, ölj meg, ölj meg! – sikoltott a tündér, – mert szomorú a test nélkül élni, de még sokkal irtózatóbb a testben élni. Mióta földi testet vettem, eljöttek hozzám a test szenvedései: az éhség, szomjúság, fázások, fájások, – és az emberek messze elkerülnek, és nem jön hozzám senki, hogy főzzön rám, vagy élelmet hozzon, mert még mindig az ártalmas tündért látják bennem. De eljön a jég és leveri gyümölcsfáimat, és eljön a hideg, és rossz idő, és eljön a betegség és szomorúság, mert azt mondják, hogy akinek földi húsból van a teste, ahhoz szabad az ő bejárásuk. Ölj meg, ölj meg, szép királyfi!

De a királyfi hátralépett és azt mondta:

– Bánjon veled az Isten az ő irgalma szerint!

És ment vissza amerről érkezett, hogy még egyszer búcsút mondjon erdei házának, s édes és szomorú emlékeinek. A tündér zokogott, de hirtelen fölemelte fejét, fölugrott ő is, és futni kezdett, mint egy eszelős, a szép fiú után.

Nem első eset volt ez már, hogy a tündér kiment a házából,

de eddig mindig hamar vissza is tért megint... Ha élelemért ment, az emberek közé, kővel dobálták meg, és gyalázó szavakat kiáltottak feléje, hogy ijedten menekült birodalmába; ha pedig az erdő felé bátorkodott, s talán megelégedett volna az erdei fák makkjával és gyökereivel, akkor a félelmes vadak ijesztették, túske tépte kényes lábabőrét, ágak karcolták és zivatarok kergették vissza. De most félelem nélkül futott a vadonba a királyfi után, s nem törődött az éles ágakkal és hegyes tuskékkal; észre sem vette, hogy vérzik a lába, s selyemruháját széttépte egy cserje. Mit akart? Talán azt remélte, hogy a királyfi segít rajta, s enni ad neki, ha hazáig követi őt? Vagy talán örület fogta el, s halálát kereste? A mese erre nem tud felelni. Már a nap lehajlott a hegyek mögé, véres izzadással, a fák árnyékai arcra estek, a szél fáradtan pihegett és elült, a világosság egészen ellanyhult: de az örült tündér még mindig futott az elkeseredett királyfi után.

Végre ő is lankadt. Hol volt a királyfi? Nem látta őt sehol. Elmaradt valahol a bokros sűrűségben, egy nagy sziklahasadék állta el az útját, mely alatt zúgó és sebes patak folyt. Merre forduljon most? A fák sötét tömegei félelmesen nézték tanácstalanságát.

– Királyfi! szép királyfi! – kezdett kiáltani, de nem felelt senki. Megindult, de hová? hol haza akart menni, hol pedig a királyfit kereste. Maga sem tudta, hogy mit akar. Végül már semmit sem akart, csak menni, csak menni! Ment előre, hátra, jobbra és balra, ahogy rést talált a sűrűségben. Mindegy volt, hogy merre! Ó, szomorú sorsa a testben élőknek! Végre lerogyott egy új szakadék szélén, s letekintett.

Ez pedig éppen az a szakadék volt, amelynek az alján a boldog Zsuzsi roncsolt teste feküdt, – és körülötte a Barackvirág lelke röpködött.

A tündér nézte, nézte a szétfúzott testet, és csodálatos érzés hasított szívébe. Azelőtt, – mikor még tiszta lélek volt, – nem

érintette őt a testi sebek és halál látása, s kegyetlenül tudott kacagni mindenben. Szánalmat nem ismernek a tündérek. De most, hogy földi húsba volt öltözve, s testi szemekkel látta a megaludt kék vért, tátongó sebeket, a zúzódások szörnyű kék foltjait, a vérfagyasztó ficamokkal megtört tagokat, szíve, testi szíve összeszorult, s irtózatossá vált a fájdalom, melyet ő okozott. Ez az érzés annál nagyobb erővel szállta meg, mert teljesen új volt neki.

Nem is tudott ellenállni az érzésnek; a maga fájdalma összeolvadt avval, amit látott, – mert tündérlátással látta Barackvirág lelkét is lengeni a szegény test körül. És a királyfira is rágondolt, s érezte ekkor, hogy mindenkit boldogtalanná tett, s ő is boldogtalan. És elhatározta, hogy föloldozza a csomót, amit kötött, mindentől megszabadul már és megszabadít mindent, s még egy utolsó varázslatot fog csinálni. Az Istenhez fordult, – amit eddig sohasem tett, – s kérte, hogy jól sikerüljön ez a varázslat. Azután bátran, – mert a tündérek nem félnek a haláltól, – kiállt a sziklára, egész a szélére.

És a szép testet, melybe öltözve volt, ledobta a mélybe.

És most két test hevert a szakadék alján.

A bolond Zsuzsi durva feje mellett a barackbőrű, aranyhajú Barackvirág arca, mintha egy vánkoson pihennének... Kő volt az a vánkos... De a Barackvirág teste nem zúzott meg; mert a tündérnek volt még annyi tündéri ereje a test súlya ellen, hogy az esést mérsékelje.

Kis vártatva a szép fej emelkedni kezdett... de most már nem a tündér lelke lakott benne...

A tündér eltűnt, mintha sohase lett volna.

Barackvirág érezte, hogy megint testben van, s ez olyan volt, mint valami ébredés... Emelte fejét, s emelte kezeit, és jól érezte már, hogy az a fej, az a kéz nem a bolond Zsuzsié, aki szétzúzva s mozdulatlan hevert mellette. Izgatottan ugrott föl, s szaladt a patakhoz...

Mit mesélhetek még? Régi szép arca, régi aranyhaja ragyogott vissza a patakból reá. Mit mesélhetek még? Szaladt haza az erdei házba, s ott találta férjét zokogva, a padkán. Mit mesélhetek még? A királyfi előbb azt hitte messziről, hogy a tündér jön megint utána: de mikor a szemeibe nézett, látta édes és jószágos nézésén, hogy igazán a régi Barackvirág.

Mit mesélhetek még? Gondolhatni, hogy sokat zokogtak a szülők, s nagyon megbánták kegyetlenségüket. Nem is sokáig éltek ezentúl, s két királyság maradt a fiatal párra. Sok gyermekük is lett, s nem hasonlítottak a bolond Zsuzsihoz. Mit mesélhetek még? Hogy a tündérből mi lett, azt nem tudja senki... Kastélya s nagy kertje soká üresen állt, míg az emberek el nem foglalták, és ma egy gazdag nagyúr lakik benne.

46/A. BARACKVIRÁG.

[Kézirattöredék]

[...] szabadítja. Nem akart aludni, de a lámpát eloltotta, hogy <a tündérnek> föl ne tűnjön a világosság; a menyezetes ággy függőnye látszott a holdfényben, és a |:félíg:| nyitott ablak. Egyszerre csak megzörrent az ablak, és mintha kicsapta volna a szél; és az ággy függőnyét mintha félrehuzta volna egy láthatatlan kéz. Barackvirág befelé fordult s magára huzta a takarót; szemeit lehunyta s hosszan és egyformákat lélezett, hogy a tündér, ha <j> ő jött be, azt higgye: aluszik. Különös szél legyezte az arcát (pedig ottkűnn nem mozdult levél sem), és a szíve hangosan dobogott. A haját borzolta a szél, s a halántékát csiklandozta; hallatszott a függőny folytonos zizegése és lobogása is. Egyszerre nagyon különös érzés fogta el Barackvirágot, valami kisérteties megkönnyülés: mintha alig nyomná már a meleg takaró, alig érezte a csipkés hálóing |:ünge:| érintését testén, a vánkosit arcán. Csodálatos megkönnyülés volt ez: szinte mintha kitakarózott volna, pedig meg se mozdult. Furcsamód meztelennek érezte magát ahogyan még soha életében; már-már mozdulni akart, önkénytelen ijedtséggel, kapni a takarók után – de ekkor még hihetlenebb dolog történt vele: nem találta a kezét hogy megmozdithatta volna; mintha nem is lenne keze. És akkor föl akart nézni, és föl akarta emelni a fejét; de a fejét se találta, a szemét se! És csodálatos módon mégis láttni kezdett: látta maga magát, heverni az ágyon, mozdulatlan és egészen betakarva. S ami még csodálatosabb, még a fejét is látta, a saját fejét, behunytt szemekkel és a vánkosra borulva. De egyszerre fölnyitak a szemek, s elmosolyodott az arc, oly kaján mosollyal, hogy Barackvirág nem ismert benne önmagára. Fölült a test az ágyon, <sz> s szembefordult az arc – a saját kaján mosolygásu arca! – s ekkor úgy tűnt föl Barackvirágnak,

mintha a saját szája őt szembefujta volna. Érezte a szellőt, s <akkor egyszerre> |erre hirtelen:| eltűnt minden, |:ágy, szoba, függönyök,| s Barackvirág mintha az ablakon kiröpült volna, s a kerten keresztül, mint a szappanbuborék, <amit a> ha elviszi a lehellet; szállt, szállt, s egyszerre csak lenn feküdt a földön, kívül a bűvös falkerítésen, az elhagyott uton, s a földön heverve, mintha odaesett volna... de fájdalmat nem érzett.

Csupán fáradt volt, s mintha nagy kábulásból ébredt volna föl: a nagy könnyüsből már semmi sem maradt. Lassan nyitotta szemeit, most már újra hatalmában volt a teste, de mintha egészen más test volna, mint amit megszokott: sokkal nagyobb és nehezebb. Fölemelte a kezét, s a keze nagy volt, rücskös és durva, mint amilyen a cselédlányoké szokott lenni, <.> <és> s hiányzott róla a gyűrűje. Ijedten ült föl a sáros földön, s ekkor meglátta, hogy <idegen> <|:más:|> ruha is |::más| van rajta, nem az övé, hanem olcsó és közönséges ruha, amilyenben a parasztlányok járnak, s a lába meztelen, és a talpa <megkeményedett> megkérgesedett, s úgy ül rajta kemény réteg gyanánt a por, mintha egész életében mezítláb járt volna. A fölülélnél zuzódások fájdalmait érezte, kék foltokat látott a testén, s minden tagja mintha formájából kiment volna. Mégis a szívében nagy öröm volt, s nem siratta a régi formáját, szépségét, drága ruháit, gyűrűit.

– Szabad vagyok – gondolta magában, s félelem nélkül nézett a sötét és pusztá tájékra, ahol egyetlen élőlény<t> se látzott; csak néhány kisérteties jegenye meredt az éjszakában. Mindenütt jobb, mint a tündérkastélyban! Alig tudott hinni az örömnak, hogy kijutott onnan, és mehet vissza az édes szüleihez, akikről a kegyetlen tündér elszakította.

Fölkelt és megindult a sötét éjben. A világért se fordult volna vissza. Akármennyire félt a sötétségtől, a tündértől jobban félt. Jól tudta, hogy merre kell menni, mert emlékezett még, mely irányból hozta őt a hinta, s <gyakra> látta is olykor <mes-

sziről> |:az erkélyen állva:| abból az irányból szülei hintóját jönni a vár elé (bár a bennülöket meg nem ismerhette. Széles, de járatlan, elhanyagolt ut volt...

Csodálatos, de akármilyen ütődött volt is Barackvirág, mégis soha életében sem érezte ilyen erősnek magát. Mintha a lába <az éj> ezen az éjszakán tízszeresen megizmosodott volna, vígan ment és fáradság nélkül, pedig soha ekkora gyakorlatot nem tett életében. Legjobban azt bámulta hogy a mezitlábjárás nem okozott semmi kényelmetlenséget neki, aki azelőtt még a szobájában sem tett soha két lépést arannyal hímzett kis papucs nélkül. Csupán a tisztaság kedvéért <próbálta meg> próbálta egyszer megáztatni lábát egy tiszta forrásban, mert ha a teste megedzett is, lelkében megmaradt a régi finnyásság.

A lábát ugyan hiába áztatta. Sárosan, lucskosan érkezett hajnaltájt az apja várához, ahol ép akkor kezdődött az élet: pásztorok kihajtották a királyi teheneket az udvarból; vízmerő lányok jöttek ki a kapun, nagy énekléssel cipelve vállukon a füles rudakról lógó dézsákat; lakájok nyitogatták a termek ablakait, kirázva a selyem portörlőket. Barackvirág sietve lépett a felvonóhidra; szinte elfeledte kábultságát és álmatlanságát. Alig tett azonban pár lépést, keresztbetartott lándzsával elébeállt az ór:

– Hova szaladsz, hugám? Még ha nem vigyázol, őfelségéig futsz.

Az örök nevettek, s Barackvirág csodálkozva hordozta körül a szemeit.

– Nem ismernek reám, jó katonák? Barackvirág vagyok, a király leánya.

Erre kórusban tört ki a röhögés.

– Jó vicc! – <mond> mulatott egy ácsorgó apród. – Pont a királyleány.

A portás távolabb gúnyosan kitérte a kaput.

– Parancsára várok, felséges kisasszony!

A királyleány arca jéggé vált.

– Mit jelent ez? Vezessenek ő felsége elé!

Az alabárdos két kézzel támaszkodott a bárdja nyelére, hogy el ne dőljön a kacagástól.

– Jelentsék <neki> hogy megjöttem! – ismételte Barackvirág mindig méltóságosabban. – A király nem tűri, aki tiszteletlen.

– Ugyan már! – hangzott a vár<nagy>falról a várnagy szava, aki kinézett a lármára. – Hisz ez a bolond Zsuzsi, aki elment a tündérhez szolgálni. Kergessétek el onnan. Mingyárt jön <a király> ő felsége, hajnali vadászatra.

És csakugyan, egyszerre fölzengetek a kürtök a tornyokban. A kapu szélesen kifordult, az agárfalka, majd <...>kitépvé |:megfeszült:| pórázát, |:rohanvást:| csörtetett |:ki a várudvarról:| a hidra. Nyomában a hajtók és agarászok jöttek, aztán a sólymárok és királyi vadászmesterek, ki lovon, ki gyalog. Ez a menet mint a villámlás robogott át a visszhangzó deszkákon, s mögöttük, kicsi hézag után, lovagolt a király, grófjai kíséretében.

Amint <a paripája> |:elért:| a hid elejéig <ért>, Barackvirág kitepte magát az elbáméskodó örök láncából, és odaborult az apja paripája elé.

– Apám! Édesapám! Megjöttem!... Én vagyok... Nem akarok hozzád eresztetni...

A király megrántotta a zabolát.

– Ki ez? – kérdezte.

– Ó, a bolond Zsuzsi – mondta a várnagy, aki leszaladt, hogy elhárítsa a zivatart. – Egy szegény paraszt lánya a vár-falusi jobbágyok közül. A szerencsétlent elcsábította a pénz és ígélet, és elment a tündérhez szolgálni. Ugy látszik, ott egészen elvesztette az eszét; mindig bolondos volt.

A király szeliden fordult a leányhoz. (Nagyon megváltozott a király, mióta Barackvirágot elvitte a hinta; az arca sápadt volt és szomorú; a vadászatot az orvos rendelte neki, hogy fölvidítsa kissé.)

– Ki vagy, leányom? – kérdezte jóságosan.
– Barackvirág vagyok – felelt <e büszkén> a királylány. – Apám sem ismer meg? – Hangjában <...> kimondhatatlan büszkeség és szomorúság volt.

– Affektál, mint a póturás malac a garasos kötelen – szólt az alabárdos.

|:– Csakugyan, megzavarodott szegény – szólt a király.:|

Ebben a pillanatban a királyi kíséret nyomában négylovas hintó robogott a hídra. A hintóban pedig a királyné ült: <mert> az udvari orvos neki is ajánlta, hogy mennél gyakrabban kísérje el felséges urát a vadászatra.

– Mi van itt? – kérdezte a királyné, <főlemelve> szeméhez emelve lornyetjtét, amint a csődületet látta.

– Ez a leány azt állítja, hogy ő felséged leánya, Barackvirág, – felelt egy udvarhölgy, kikérdezve a körülállókat.

– Szentelen csaló! – kiáltott a királyné, lornyetjtét a lányra irányozva. – Még csak nem is hasonlít. Dobassák ki innen!

Barackvirág ekkor fölemelkedett, olyan méltósággal, hogy a poroszlók nem mertek kezet emelni rá. Ugy tűnt el, mint egy királyi őz, mely riadtságában is megtartja büszkeségét.

– Ha csak egy csöppet is hasonlítana – mondta a királyné eltűnődve, – kételkedni kezdenék, nem ő-e? <A mozdu> A mozdulatai ugyanazok. De az alakja egész más, sőt sokkal nagyobb is, az arca egy durva paraszt arc; még a szeme színe is más.

Barackvirág pedig a tiszta forráshoz ment, ahol <előbb> |:imént:| megmosta a lábát, s lehajolt fölébe.

– Mennyire megváltozhattam, hogy <a saját> még az édes szüleim sem ismernek rám! – S el volt készülve, <fonnyadt> |:öreg:| arcot, kisírt szemeket, sápadt színt és <fonnyadt> meghervadt alakot, talán ősz haját látni a forrás tükrében. Igaz, hisz régen nem is látta magát (mert a varázstükör <csak azt> |:nem:| mutatta <ami tul volt szobája falain> |:azt, aki belenézett.:| De arra mégsem volt elkészülve amit most látott.

Nem <saját> |:maga:| magának <megvált> elváltozott mása: <hanem> egy egészen idegen lány <nézett reá> |:pillantott rá:| vissza a forrásból. Barackvirág ijedten nézett hátra: ki ez? Csontos, nagy leány volt; fekete (holott ő meg szőke); a szeme színe sötétbarna (az övé szürkés-kék); az <arca> bőre mint a cigányoké (nálánál pedig fehérebbbőrű nem volt az országban.). Magasabb volt egy fejjel; az arca széles, négyszögletes, míg az övé édesen ovális. Ember így meg nem nem [!] változhatik; már pedig senkisé is állott itt mellette, és a forrás csak őt tükrözhet.

És ekkor ráismert Barackvirág: ez a tündéri mesterség!

De nem tudta pontosan azt ami történt; és ha tudta volna, még jobban megborzadt volna.

A dolog úgy volt, hogy Barackvirág egy halott testében járt.

Ez a halott nem más volt, mint a bolond Zsuzsi, a parasztlány, aki beállt a tündérhez szolgálni, vesztére. Így jár az aki minden áron külből akar lenni másnál: kitöri a nyakát. A bolond Zsuzsi tündér akart lenni; ki akarta lesni a tündér titkait; talán azért mert oly csunya volt szegény, és azt hitte hogy ha tündér lesz, szép lesz! Hallgatott a hangra, mely a tündér házába hívta őt, konyhára; de persze ott a tündéri konyhában, ott se találkozott mással, csak hangokkal. Ekkor éjjel kezdett leleskelni; bűbajos hangok után ment, eltévedt a kastély labirintusában. A hangok hívták, csalogatták, csodálatos <csa> átváltozásokat ígérgettek neki.

– Jere utánam, magasra, ne bánjad,
kívánságodért vesződni ne szánjad:
tested lesz teste a legszebb leánynak!

Igy dalolt a hang és toronyról toronyra szökkent – és Zsuzsi utána. Kapaszkodva a magos párkányon, a nagy holdas éjben, egyszer lezuhant a fal alá, hat ölnyi mélységbe. Haldokolva

hallotta feje fölött a hang gunyos kacagását. A tündér Barackvirág szobájába suhant, és ott kivarázsolta Barackvirág lelkét a testéből; mert a tündérek erre is képesek. És ekkor látta szegény Barackvirág a saját testét heverni az ágyon: ő már künt és testtelen lebegett. A tündér pedig bement a Barackvirág testébe és megélesztette azt; akkor aztán nevetett, és ráfujt a Barackvirág meztelen és könnyű lelkére, úgy hogy az kiröpült az ablakon, keresztülszállt a kerten, és behullott egyenesen <.> a bolond Zsuzsi halott és csunya testébe. Így teljesült amit a tündér ígért a bolond Zsuzsinak:

– Tested lesz teste a legszebb leánynak!

De hát miért kellett a tündérnek a Barackvirág teste?

Mert ölelni szeretett volna egy szép királyfiut, és nem volt karja, és nem ölelhetett. Játszani szeretett volna aranyhajfürdővel; de nem voltak ujjai, hogy játszhasson velük. Meleg csókokat szeretett volna adni, de nem volt ajka a csókolásra.

S ez a királyfi, akit a tündér ölelni és csókolni akart, éppen az az utas királyfi volt, akivel Barackvirág találkozott. Akit a tündér hangokkal csalt be kastélyába, s ott fogva tartotta. Ott Barackvirághoz engedte jutni őt; |:láthatatlanul ott lebegett mellette;| s amikor látta hogy Barackvirágot szépnak találja, és tündérnek nézi, akkor elhatározta hogy fölveszi Barackvirág testét. Hisz azért vitte <magához> |:el:| Barackvirágot, azért tartotta magánál ezt az édes szépséget, mint egy szép ruhát, amit majd egyszer, egy ünnepre, fölvesz. Mert jó meleg ruha ám az ember teste, és a tündérek fáznak soká élni a test nélkül. Szomoru és rideg az a testnélküli élet. Még a halottakat is megszánja az Uristen, és visszaöltözteti testükbe <ítélet> az utolsó napon. Irigylte is a tündér Barackvirágot és minden <tett> testbenélőt. Sietett megtanulni egy nagybátyjától, aki varázsló volt, a testbe-varázsolás titkát. Gonosz szívének jól esett, hogy a szép Barackvirág <teste> lelkét a legcsúfabb szolgáló testébe fujhatta.

Ezeket a dolgokat persze Barackvirág szülei mind csak később tudták meg, akkor még nem is sejtették. Mégis nagy nyugtalanságot okozott nekik Barackvirág megjelenése. Percre se hitték ugyan, hogy a rút parasztleány az ő leányuk <volna;> lehet; de szavait, mozdulatait nem tudták feledni. Amíg látták, addig mindenkihez hasonlított, csak öhozzá nem; most visszagondolva, mégis nem tehették, hogy őt ne lássák benne. Végül maga a királynéasszony hozta szóba:

– Kocsizzunk ki a tündér várához, talán meglátjuk, legalább messziről, Barackvirágot.

Nem is messziről látták, sőt egész közélről, mert a szép királylány ott ült egy barackfa ágán, mely kihajlott a bűvös kert falán át az utra. Persze, nem a királylány volt, hanem a tündér a királylány testében. Tele torokkal majszolta a barackot (mert először élvezte a földi ízeket); nagyon illetlenül <lóbált> lógatta a lábát (fogalma sem volt a földi illemről); és rettentő hamisan énekelt hozzá (mert nem tudta még rendesen használni a torkát).

Ijedten csodálták ezt; mert Barackvirág királyi illedelemhez szokott kiskorától fogva; s <gyönyörű éneklését ebben> énekét mindig öröm volt hallgatni. Mégis, boldogan hogy szabadságban látják leányukat, repesve szökkentek le a hintóról.

A kocsis és a lakáj szőnyeget tartottak a barackfa alá.

– Egy ugrás csak, lányom, ne félj! és szabad vagy. Meglátogathatod öreg szüleidet, s soha többet a tündérhez vissza nem eresztünk, ha meg nem ígéri hogy ezentul minden héten hazaenged. Egy, kettő, bátorság! hopsza, Barackvirág!

De Barackvirág ahelyett hogy leugrott volna a puha szőnyegre, rútul fölnevetett, s szép létére csunya hangokat adott, mint a páva.

– Csak nem bolondultam meg, itthagyni ezt a jó tündérséget, s elmenni unalmas vén emberek közé. Minden királyságotok nem adnám ezért a barackért!

A barack csillogott az ujjai között. A király rémulten emelte föl öreg kezeit:

– Így bánsz velünk, apáddal, anyáddal?!

– Tündér vagyok és <semmi>|:nincs:| közöm <sincs> hozzátk, – hangzott a kiáltás az ágak közül. – Ugyis épen jó kedvemben találtok – s ezzel szökkent a tündér: át akart szökkenni a falon, vissza a kertjébe, a királyfit szólította, aki búsan sétált a kertben, mert a tündér nem akarta kiereszteni. A tündér nagyon el volt keseredve, mert a szép fiúnak nem kellett az ő ölelése: gonoszságot érzett a száján és szemében.

– Ha olyan lennél, mint első este voltál! – mondta neki, – de megváltoztál egészen, s csak hazudtál akkor: te vagy a gonosz tündér, aki idehoztál!

A tündér levitte őt a kertbe és csodálatos gyümölcsöket adott neki; de a szép királyfi mind csak hazavágyott. <Sóvár szemekkel nézte a falakat, melyek alacsonyak voltak, de mégsem lehetett rajtuk átmászni, mert bennük volt a tündér-villamosság, s ledobták azt, aki rájuk lépett.> A tündér pedig csúfolódott vele:

– Menj, ha szökní akarsz, menj át a falamon; nem magas: jó ugrónak egy csöppet sem magas!

(Igen ám; de benne volt a tündér-villamosság, s ledobta azt, aki rájalepett.)

Tehát a tündér be akart szökkenni a kertbe, a szép királyfihoz, aki elől daczból előbb a fára ült; de hamar látta, hogy nem tud a belső ágra átugrani, csak ha a falra lép (mert még ügyetlen volt az emberi testben). Meg is próbálta, egy lábát letenni a falra, de a fal elrugta (mert a tündér se mentes a varázstól, ha egyszer testet ölt.) Majdhogy le nem zuhant, <megbu> póru járva a saját mestersége által. Kénytelen volt tündér-hatalmához nyulni, s <kif> kikapcsolni a varázs-villamosságot az ércfalból, úgy hogy az olyan lett megint, mint más közönséges falkerítés.

Hopp! a tündér leugrott a falról; de ugyanekkor a szemes királyfi ráugrott a falra és kiszökkent rajta. Amint kívül a szabad földre <.....> |:toppant:|, ott állt épen a síró öreg király és királyné előtt, akik csodálkozva emelték rá a szemeiket. A királyfi tisztelettel köszöntötte őket, engedelmet kért illetlen odaugrásaért, s szomorúságuk okáról kérdezősködött.

– Óh, a mi egyetlen leányunk nem akar ismerni! – <szóltak> |:sóhajtottak:| az öregek – – Tündér lett belőle, és megtagad bennünket, öreg apját-anyját. Akiért annyit szenvedtünk és aggódtunk mindaketten.

Az öregek nem sejtették, hogy az akivel beszéltek, nem Barackvirág volt; noha a királynak föltűnt <.> a hangja lejtése, mely a fák közt bujkáló tündér hangjára emlékeztetett – de azt gondolta, hogy Barackvirág csak utánozza evvel a tündért.

– Tündér lett a lányunk, de nincs örömünk benne!

A királyfi kikérdezett mindent, s aztán így beszélt:

– Esküdni mernék rá, hogy akit láttatok, az nem a lányotok. Én is láttam a lányotokat egy estén; de ez egészen más. Van valaki aki varázslatos módon hasonlít hozzá, vagy fölvette az alakját.

Elgondolkozott és aztán azt mondta:

– Én megkeresem Barackvirágot, és megtalálom, ha addig élek is. Erdőn és mezőn bolyongok érette, míg nyomát nem lelem. Átkelek, ha kell, az Óperencián, elmegyek a világ végére. Bízátok csak reám. Megismerem én őt ezer között is, meglátom a nyomát a homokban. Ha ezer évig kell is bujdosnom, megtalálom. A tündérnek nincs hatalma a falain kívül.

– Óh fiam, – mondta a király szomoruan. – A tündér az én saját kertemből vitte el Barackvirágot a hintán.

– Mivelhogy neki ígértétek. De én nem ígértem a tündérnek semmit, s Barackvirág sem ígért neki semmit.

– Fiam – szólt a király – jól van, elmegyünk megkeresni Barackvirágot, és ha megtalálod, tied lesz ő és fele országom.

De most jere velem, töltsd nálam az éjet, mely már sebesen közeledik. <Kastélyom legszebb> Ülj föl a hintóba. Kastélyom leg<gyönyö>sebb szobájában fogsz aludni az éjjel.

Azon az éjjelen nemcsak a királyfi, hanem az akit oly hévvel akart megkeresni: az igazi Barackvirág is ott aludt, apja kastélyában – csakhogypersze őt nem ismerte senki. Szegény egész nap kóborolt az erdőben, s estére újra a palota elé hajtott szomorú szíve, nézte a magas ablakokat, melyek mögött gyermekkorát és legszebb éveit töltötte. Keservesen sírt, a felvonóhid korlátjához dőlve; látta, amint elsötétedett a nap, s közönyös pompában elhagyta a világot, s az ablakok sorba kigyuladtak... most az apja és anyja szobája... most a vendégszoba... csak az ő régi szobácskája maradt sötét.

Nem bírta tovább: legyőzhetetlen érzés ébredt benne, ott lenni újra apja és anyja házában, ha csak az utolsó cseléd helyében is! Bezörgetett a portás ablakán, és a várnagyhoz vezettette magát.

– Cseléd akarok lenni az udvarnál – mondta. – Mindenféle munkát vállallok: mosogatom az edényeket.

A várnagy először el akarta kergetni, mert szemtelenségnek találta tolakodását a reggeli események után; de a várnagyné|:ban| <könyörület> fölébredt a könyörület:

– Hát nem látod hogy bolond a szegény? Teljesítsd a kívánságát ha lehet.

– Előbb jelentenem kell őfelségének.

– Jelentsed azonnal. A felséges ur épen most érkezett haza.

– Igen, igen – szólt a felséges ur. – Fogadjátok föl a szegény leányt. Ő nem tehet róla hogy az elméje megzavarodott. Irgalmas akarok lenni mindenkire.

Másnap reggel beküldték Barackvirágot a vendég királyfihoz, hogy mosdóvizet vigyen neki. Szépen kopogtatott és benyitott. A királyfi már teljesen fölöltözve állott az asztalnál, s Barackvirág azonnal megismerte az ő lovagját és szabadítóját.

– Istenem! – kiáltott, mert hirtelen meglepetésében úgy összerезzent, hogy a mosdótál kiesett kezéből és darabokra tört.

– Mért ijedsz meg tőlem, jó leány? – kérdezte kegyelmesen a királyfi.

– Nem tudom... felséges királyfi – felelte a leány, mert nem akarta elárulni magát: hisz a királyfi úgy sem hinné el neki hogy ő Barackvirág.

De a királyfi figyelni kezdte őt. Valamit látott a mozdulataiban, ami fölkelte a kíváncsiságát. Kifizette helyette a kárt, és kikérte hogy ne büntessék meg, hanem rendeljék egészen az ő szolgálatára. Ettől kezdve Barackvirág kefélt a királyfi ruháit, ő takarította a szobáját, és tisztogatta a cipőjét. Kedves volt ez a változás a szegény leánynak. A királyfi jóságosan bánt vele s Barackvirág örömmel szolgálta őt. Örült annak is, hogy nem kell a többi cselédek közt dolgozni a konyhán. Nem mondhatni épen, hogy bántották volna, de sokat csúfolódtak vele, amért egyszer a királyleányának adta ki magát; és bizony szomorú volt, túrni azoknak a szeszélyeit, akik azelőtt az ő parancsait lesték. Apját és anyját alig láthatta néha messziről: azok nem érintkeztek az ilyen alsóbb cselédséggel; neki csak a várnagy parancsolt.

A királyfi eredetileg utra akart kelni mindjárt amint kipihente magát, hogy megkeresse az elveszettnek hitt Barackvirágot; de valami visszatartotta.

– Nem megyek még, – mondta a királynak. – Először itt fogok kutatni a kastély körül.

És napról-napra jobban figyelte a leányt. Akármilyen csunya is volt szegény, különös vonzódást érzett iránta. Szép mozdulatai meghazudtolták csunyaságát; s |:testének:| egy-egy fordulatánál minduntalan Barackvirág jutott eszébe, maga sem értette, hogyan? valami titokzatos volt ebben. Sokszor szinte meglepett csalódással látta meg a durva, himlőhelyes arcot:

mert egy pillanatig Barackvirágot remélte látni. A hangját is szerette hallani; de a leány félénk volt és szótlan.

– Hova való vagy? Ki voltak a szüleid? – kérdezte a királyfi.

A leány elmondta, amit a bolond Zsuzsiról tudott. A királyfi behunyott szemekkel hallgatta, nem figyelt a szavakra, csak a hanglejtésre, s Barackvirágot vélte hallani.

– Hol szolgáltál előbb? – kérdezte azután.

– Óh... a tündérnél! – akadt meg a leány, s ez a felelet még jobban fölkelte a királyfi kíváncsiságát. Most már a szavakra kezdett figyelni, faggatta a leányt, de az szükszavu volt, hebegett és a végén ellenmondásokba bonyolódott, mert nem tudott hazudni, nem volt elkészülve a kérdésekre, és minduntalan elfelejtette azt amit előbb mondott. Végre a királyfi komolyan elővette:

– Ne titkolj előttem semmit, Zsuzsika. Mondd meg őszintén, ki vagy, és mi történt veled a tündérnél? Mondd az igazságot.

De erre Barackvirág, ahelyett hogy tovább beszélt volna, keservesen sirva fakadt.

A királyfi még aznap megkérdezte az öreg királytól:

– Felsőges uram, reám itt egy Zsuzsi nevű lány takarít, aki azt állítja hogy a tündérnél szolgált azelőtt. <Igaz> Tud erről felséged?

– Tudok, – szólt a király – csakugyan a tündérnél szolgált, sőt ez a szolgálat annyira megzavarta az eszét, hogy mikor eljött onnan, <meg volt zavarodva> örület szállta meg. Azt állította, hogy ő Barackvirág, a leányunk. Szegényt megsajnáltam, és idevettem a kastélyba cselédnek.

– Felsőges uram – felelt a királyfi – mondjon felséged nekem valami oly dolgot, amiről nem tudhat felségeden kívül senki más, csak a leánya, Barackvirág. Bizonylyan van ezer ily apróság, aminők szülő és gyermek közt előfordulnak a kicsi korban, és később is – kedves tréfaságok, amikre más nem

emlékezhetik. Ami ilyesmit tud felséged, mondja el, és én ígérem, hogy még ma megtalálom Barackvirágot.

– Halljad hát, fiam – válaszolt a király – mondok neked valami olyan dolgot, amit senki más nem tudhat, csak mi ketten a feleségemmel, és Barackvirág. Mikor még egészen kis leány volt, reggel, a felébredés után mindig sokáig szokott hancurozni az ágyban. Vánkosokkal dobálózott, s valóságos csatákat rendezett velünk, öreg szüleivel. Akkor a vánkosoknak nevet adott. Már most volt egy különösen kedves vánkosa, egy kicsi himzett párna...

A király becsöngette a főkomornát, s elhozatta vele a kis himzett vánkost, hogy megmutassa a királyfinak.

– Azt a nevet, amit ennek a párnának adott kislánykorában Barackvirág, senki más nem tudhatja, mint mi hárman. Mondjak egyebet is?

– Köszönöm, felséges ur, ennyi elég – felelt a királyfi. – Még ma estére felséged színe elé vezetem Barackvirágot.

Izgatott várakozásban telt el a délután. Este felé a király és királyné együtt ültek a palota terrászában, mikor újból megjelent a királyfi, kezénél vezetve – a bolond Zsuzsit.

A szegény leány szeme ki volt sírva, s mikor meglátta apját és anyját, leborult a földre, s csókolni kezdte kezeiket.

– Mit jelentsen ez? – kérdezte a király.

– Ez annyit jelent – felelt a királyfi – hogy megtaláltam felséged leányát, Barackvirágot, akit a gonosz tündér egy konyhaszolgáló testébe varázsolt, de <meghagyta neki jós> nem vehette el jóságos <lelkét> szívét, édes mozgását és királyi emlékezését. Igen, felséges ur, ez a leány nem a bolond Zsuzsi, akinek látszik, hanem valóban Barackvirág, akinek mondta magát.

De a király|ban:| harag<ra> gyuladt [|] e szavakra, mert azt hitte, hogy gúnyolódnak vele, és a királyné elsápadt a méltatlanságtól.

– Ki meri mondani, hogy ez a közönséges konyhaszolgálo
<a mi> az én leányom?

– Bebizonyítom – mondta a királyfi, és megkérdezte a leányt, hogyan nevezte el gyermekkorában a csipkés kispárnát.

– Juci volt a neve – felelt Barackvirág, s bizakodóan vetette föl szemét, mosolyogva a könnyei közül.

– Itt varázslat van – mondotta a király. – <Vigyázz, fiam> Óvatosnak kell lennünk, fiam. A tündér talán a bolond Zsuzsit akarja lányunk helyébe csempészni...

A szegény Barackvirág zokogásra fakadt, a királyné azonban uj haraggal támadt az idegen királyfiura:

– Te sem vagy jószerszet! Te is bizonyosan a tündér embere vagy. Onnan jöttél, abból az elátkozott házból. Nem jön onnan semmi jó: Ki tudja, mifajta személy ez, akit nem átalált idehozni, hogy betold miközénk, és vele befurakodjál fele országunkba. Nem történhetne ez, ha az én uram nem lenne olyan áldott jó pipogya ember. De én nem tñröm el, amit ő eltñr, hallod-e? Nekem nincsen vajból a szívem. Én azt mondom, pusztulj el innen, hallod-e? vidd magaddal ezt a kis rongyot is, ezt az utolsó teremtsét, <...> akit ide mertél hozni felséges szinñnk elé, hogy többet meg ne lássam soha, mert máskñlñmben megbánhatod, hallod-e?

Képzclhetni ezeknek a szavaknak a hatását szegény Barackvirágra: azt hitte hogy a szíve is megreped keservében. A királyfi azonban méltóságosan így szólt:

– Felséges asszonyom, nekem nem kell se kincs, se arany, se a fele ország; Barackvirágot én őerte magáért szeretem. Nem a szemét szerettem, nem az arca színét, nem sugár alakját; mert ha csak ezeket szerettem volna, akkor szeretném a tñndért is aki ezeket magára vette. De jól <tudom> érzem, hogy Barackvirág nem szem, arc és termet, hanem valami más, ami láthatatlan. Ezt a láthatatlan Barackvirágot szeretem én, s ő kell nekem, még a rutság és szegénység <kñnt> öltözetében is. És

ha felségtek nem akarják őt édes gyermeküknek ismerni többé: elviszem magammal, s bemutatom őt szüleimnek; mert szegénnyen is ő lesz feleségem!

Igy szólt, s Barackvirágot karjaiba véve, kiment a teremből.

– Mégis, – mondta a király, megindulva – hátha ő volt... utánuk kellene küldeni...

– Ne lássam őket többet! – felelt a királyné. – Egy ilyen utolsó parasztlányt sohasem fogok lányomnak vallani... még ha ő volna is!

A királyfi pedig vitte Barackvirágot az ő apjának birodalma felé. Egymáshoz simultak a kocsiban, mint egy szerelmespár; és a szerelmespárok boldogok szoktak lenni – de ők mégsem voltak <egészen> boldogok. Barackvirág folyton csak apjára és anyjára gondolt, akik oly kegyetlenül üzték el maguktól; és a könnyek nem apadtak szemeiből. Szomorú volt a <z ifju> [:fiatal:] herceg is, mert mégis csak sajnálta Barackvirág szép szemét, édes arcát és sugár természetét; sajnálta bőrének barackos finomságát, formájának édes gömbölyűségét, s valósággal elfacsarodott a szíve, ha ránézett és látta durva rücskei, <közönségességét> [:póriasságát:] és formátlanságát. Ilyenkor a szemét is behunyta, de hiába; mert ha nem is látta, de érezte, hogy nem a régi Barackvirág finom bőrét csókolgatja többé. Arra is aggódással gondolt, vajjon büszke, királyi szülei szívesen látnak-e menyükül ily csunya parasztleányt?

Ez a félelem keserves módon vált valósággá <-->. Este érkeztek meg, s még azon az éjjelen, zivataros időben mentek <vissza> tovább a vad erdőség <ben> közt. A királyfi apja és anyja hallani sem akartak fiuknak házasságáról, és megátkozták őt, ha tovább is gondol arra, hogy feleségül vegye a csúf parasztleányt. (Eredetileg Barackvirágot szánták neki, s mióta Barackvirág eltűnt és tündérré lett, egy császár leányát szemelték ki.) Nem tudták megérteni fiuk választását, nem tudták elhinni a csodás történetet, mellyel magyarázta. Kemény sza-

vakat mondtak a fiatal hercegnek, aki nem maradt adós a válasszal, mert Barackvirágot mindennél jobban szerette. És az lett a vége hogy a haragos apa kitagadta vagyonából és királyságából az engedetlen fiut, aki ragaszkodott menyasszonyához.

<Az ifju> A fiatal pár egy erdei házban húzta meg magát, messze minden régi és kedves helyétől, nagy, zord sziklák között, ahová a sasmadár is fáradtan ér föl, mogorva fák alatt, melyek közé ritkán néz be a nap. A kitagadott herceg semmiféle foglalkozáshoz nem értett, csak a vadászathoz, amit mulatságból űzött régebben királyi atyjával. Hanem ez csak nehéz élelmet adhatott, mert az igazi <szép>dús vadaserdőkbe, ahol apja és apósa vadásztak, a királyfi büszkeségből nem akart belépni; itt pedig csak szűkösen találhatott jobbhusu vadakat, vagy nagy életveszedelem között hajszolhatta az agyaras vaddisznót és óriás-bölnyit. Barackvirág sokat sírt és féltette férjét, elképzelve széttépetten, véresen, a <nagy> rettenetes vadak fogai közt, míg várta a hitvány vacsorával. A szűkölködéshez sem voltak hozzászokva, egyikük se, s bizony rosszul esett, akár-hogy tagadták is, kényes ínyüknek a gyenge táplálék, uri izmuknak a sanyaru munka, finom bőrüknek selyem helyett a daróc-érintés. Titokban sóhajtva gondoltak vissza az apai házra, ahol [:azelőtt:] minden kényelem ingyen várta őket.

De legszomorubb volt, hogy Barackvirág gyakran rajtakapta a királyfit, amint nézte őt, különös nézéssel, nézte kancsal szemét, rücskös arcát, <...> és Barackvirág sietett elfordulni és eltakarni magát, mert érezte hogy milyen gondolatok vannak a királyfi szemében. Érezte hogy a királyfi szomorkodva gondol a régi szép Barackvirágra, s még talán a szépséges császárlányra is, akit a szülei szántak neki. Bizony minden szépségre szomorkodva gondolt, mert Barackvirág napról napra csunyább lett a bolond Zsuzsi testében; és ő jól tudta ezt, noha a királyfi sohse mondta neki. De kitalálta az arcából, a tekintetéből, és majd megszakadt a szíve arra a gondolatra, hogy

a férje elhagyta érte szüleit, otthonát, királyságát, és cserébe csak egy csunya, himlőhelyes parasztasszonyt kapott. Sokszor a tükör elé állt, és keservesen sírva nézte magát.

– Lehet hogy az uram szereti még a láthatatlan Barackvirágot – gondolta magában – de itt van a látható bolond Zsuzsi, és ezt kell szegénynek ölelnie. Itt van köztem és közte ez a csuf himlőhelyes bolond Zsuzsi, aki nem én vagyok, és akit az uram nem szeret, és aki mégis előttem jár mindig és helyettem mutatja magát az uramnak...

Annyira ment ez hogy szegény Barackvirág gyűlölni kezdte a bolond Zsuzsit, <akinek a testében járt> |:akinek a testében:| kellett járnia, <és arra kérte az Istent, hogy ne adjon nekik gyermeket, mert félt hogy a bolond Zsuzsira hasonlítana<. N>, s néha ütni, tépni szerette volna a bolond Zsuzsit, elpusztítani, hogy csak a láthatatlan Barackvirág maradjon.

– Óh hogy utálok! – mondotta sokszor, s az ilyen mondásai megoldották lassankint a királyfi nyelvét is, mert látta, hogy Barackvirág a bolond Zsuzsi testét ma sem tekinti magáénak.

– Jaj, <ha meg volna> régi arany hajad, régi fényes szemed, régi sima bőröd – sóhajtott sokszor, s behunyta a szemét, s Barackvirág jól tudta, mire gondol. <Egyszer> Néha észrevette, hogy ilyenkor, amint behunyt szemmel megcsókolja, különös mozdulattal kapja vissza durva bőrét<t>ről az ajkát, mint valaki aki szép álomból ébred, keserves valóságra. Egyszer pedig, mikor egy este már elsötétedés <után> után ültek együtt, s nem láhatták egymást, s elfelejtették egy pillanatra mindezeket a szomorúságokat – ottkűnn az erdőben csapkodott a zápor, s nekik nem volt mivel világítsanak, mert elfogyott a petróleumuk, s messze volt a város, és nem volt pénzük sem – s ekkor a régi emlékekről <beszé> kezdtek beszélni, s Barackvirág elmondta szüleinek régi történetét, és mondom, amint belemelegedtek a beszédbe, szinte elfelejtették <hogy és> mindent ami lelküket gyötörte, és Barackvirág olyan bol-

dog volt! mert tudta hogy a királyfi most nem láthatja őt, és beszélt boldogan, s arról beszélt épen, amivel én ezt a mesét kezdtem: hogy a szülei mennyire kívánták hogy gyermekük lenne, amikor a királyfi megszólalt, s azt mondta:

– Én nem kívánnám, hogy gyermekünk lenne.

– Miért? – kérdezte Barackvirág, s egyszerre torkán akadt a szó, mert érezte, hogy keserű válasz következik, s szinte előre tudta ezt a választ, annélkül, hogy a királyfi kimondta volna; mert a királyfi csak egy csókkal felelt, mintha megbánta volna, hogy ezt szóba hozta; – de ez a csók, ez az érintés megint eszébe juttatta Barackvirágnak durva bőrét, himlőhelyes arcát, és szinte beleégette arcába, mint egy uj és legborzalmasabb himlősebet, azt a kimondatlan feleletet:

– Mert a bolond Zsuzsihoz hasonlítana.

Az eső elállt, és a királyfi kiment az erdőbe, éjszakai lesre. Ekkor Barackvirág is magára kapta a köpenyét, s kiosont az éjjeli sötétbe. A csúszós avaron és sáron át egy sziklához kapaszkodott, amely a legmagasabb volt az egész környéken: félelmes mélység tátongott alatta. Barackvirág úgy érezte, hogy egy rettenetes súlyt cipel föl erre a sziklára, élete gyűlölt terhét, amely tönkreteszi nemcsak az ő boldogságát hanem az uráét is; a bolond Zsuzsi gyűlöletes testét... <Ez a test nem az övé.>

– Ez a test nem az enyém; ki parancsolhatja meg nekem, hogy ezt a |:csúf:| testet viseljem tovább? Nem! meg kell szabadítanom tőle a kedvesemet, aki boldogtalan abban a tudatban, hogy királyi véréből csak ezt az útálatos arcot viselő utódok származhatnak. Talán, ha én nem leszek többé, akad más, szép és királyi leány, aki épugy fogja őt szeretni mint én, s megajándékozza olyan gyermekekkel, akik<et> |:miatt:| nem kell szégyenkeznie. Kibékül akkor <királyi> |:felséges:| apjával is, s elfoglalja méltó helyét és a királyi trónt, melyet miattam vesztett el. Engem pedig talán megsajnál az Isten, és fölvisz

szenteinek sorába. S haragos szüleim, ha hallják szomorú történetemet, talán elhiszik majd hogy a lányuk voltam, és <.....> megbánják amit velem tettek.

Igy szólt a királylány, és leugrott a magas szikláról a tátongó mélységbe. De az Isten nem vitte föl őt |:még:|a menyországba, mert még több megpróbáltatásnak kellett reá várni. Az Isten haragszik azokra akik maguk vetnek véget életüknek, s ha megkönyörült is Barackvirágon, ki oly sokat szenvedett, s tulajdonkép nem is a maga testétől, hanem a bolond Zsuzsiétól akart szabadulni: mégis úgy határozott a jó <....>Isten, hogy (amint azt az öngyilkosok büntetése tartja) Barackvirág lelke is ott lebegjen egy ideig a test fölött, amelyet bűnösen szétroncsolt.

Igy a nagy és rettenetes sziklahasadék fenekén lengett és fázott egész nap a szegény királylány mezítelen lelke, óriás szál fenyőfák néztek le rá a csúcsról, ott keringélt |:károgó:| fekete hollók és varjak közt, olyan elhagyott és veszedelmes tájon, hol még a rablók is féltek sátort ütni. És folyton látnia kellett maga alatt a borzasztóan szétzuzott és összeütött testet, melyet aládobott a szikláról; s bánkódnia rajta, mert ha csúf és közönséges volt is a bolond Zsuzsi teste, azért mégis az Isten teremtese volt, és embernek nem lett volna szabad elpusztítania.

A szerencsétlen királyfi pedig, amikor nem találta otthon a feleségét, elindult az erdők, völgyek és sziklák közt, és addig kóborolt, míg eléjétáruult az iszonyú látvány. Nem borult ő sírva a szétroncsolt testre hogy legalább a halottat csókolja, mintahogy azok szokták tenni, akiknek valaki nagyon kedvesük vészett el. Ez a test nem volt az ő kedveséé, s ő elfordult attól és a levegőbe kiáltozta a Barackvirág nevét, mintha tudná, hogy Barackvirág közel van és hallja.

– Barackvirág! én Barackvirágom! – kiáltotta az erdőségek közé, és a sziklai visszhang visszakiáltotta; de Barackvirág nem felelhetett neki, mert nem volt már szája, s nem értette a tün-

dér mesterségét, aki földi ajkak nélkül is tudott hangot adni. Ekkor a királyfi vállára vette íjját és tegezét, s vissza se nézve a szomoru testre, vissza se térve erdei házába, elindult a nagy hegyeken keresztül. Barackvirág utána akart röpködni, de nem tudott, mert neki a bolond Zsuzsi teste körül kellett lengenie.

A királyfi pedig ment, ment a járhatatlan úton, és meg sem állt, míg a tündér kertjéig nem ért el. Nagy bámulatára a tündérkert kapuja nyitva <állt> |:volt:|, s ő akadálytalanul mehetett át az aranykavicsokkal rakott úton, s a nyári jégből készült lépcsőkön. Sokáig bolyongott a fényes termek és folyosók |:magányos:| utvesztőjében, míg egy helyen eléjött a tündér, a Barackvirág régi, gyönyörű testébe öltözve. De a királyfi szíve összeszorult amint meglátta. Mintha a halott Barackvirág szelleme lett volna; mert csakugyan nem <is> hasonlított eleven emberhez, hanem szellemhez.

– Óh, Barackvirág, te vagy talán, Barackvirág, én édes halottam?! – A tündér ugyanis sápadt volt és sovány, mint a kísértetek szoktak lenni, és csak úgy tengeni-lengeni látszott a világon. – Az ajkad vértelen, és a szemed ijesztően csillog.

– Óh, én vagyok Barackvirág! – kiáltott a tündér. – Jer, szép királyfi, hadd égesselek el csókjaimmal, hadd öleljelek halálra!

De a királyfi visszahúzódott a mohó ajkaktól.

– Te nem vagy Barackvirág – mondta.

A tündér keserűen és önmagán csúfolódva mosolygott.

– Nem, én nem vagyok Barackvirág, én csak egy szegény tündér vagyok, – mondta. – Egy szegény tündér aki emberhusba öltözködött. Hoztál nekem enni, szép királyfi?

– Enni? – kérdezte a királyfi bámulva.

– Óh, enni! – folytatta szomorún a tündér. – Hazudtam az imént, nem csókodra vágyom már, és minden csókodnál többet érne egy kis hulladék királyi apád asztaláról. <Jaj, ezek a tündérbarackok> |:Szegény éhező tündér vagyok.:| Miért jöttél, ha nem azért hogy nekem enni hozz? Miért?

– Azért, hogy megöljelek, – mondta a királyfi kissé szégyenkezve, és leeresztette karját, melyben a kardja volt.

– Óh, ölj meg, ölj meg! – sikoltott a tündér, – mert szomoru a test nélkül élni, de még sokkal irtóztatóbb a testben élni. Mióta földi testet vettem, eljöttek hozzám a test szenvedései: az éhség, szomjuság, fázások, fájások – és az emberek messze elkerülnek, és nem jön hozzám senki, hogy főzzön rám, vagy élelmet hozzon, mert még mindig azt hiszik hogy ártalmas tündér vagyok. De eljön a jég és leveri gyümölcsfáimat, és eljön a hideg és rossz idő, és eljön a betegség és <vágyakozás> szomorúság, mert azt mondják, hogy akinek földi húsból van a teste, ahhoz szabad nekik beszállniok. Ölj meg, ölj meg, szép királyfi!

De a királyfi hátra lépett és azt mondta:

– Bánjon veled az Isten az ő irgalma szerint!

És ment vissza amerről érkezett, hogy még egyszer bucsut mondjon erdei házának, s édes és szomoru emlékeinek. A tündér zokogott, <fő> de hirtelen fölemelte fejét, fölugrott ő is, és futni kezdett, mint egy eszelős, a szép fiu után.

Nem első eset volt ez már, hogy a tündér kiment a házából, de mindig hamar vissza is tért megint... Ha élelemért ment, az emberek közé, kővel dobálták meg, és gyalázó szavakat kiáltottak feléje, úgy hogy ijedten menekült vissza birodalmába; ha pedig az erdő felé bátorkodott, s talán megelégedett volna az erdei fák makkjával és gyökereivel, akkor a félelmes vadak ijesztették, tüske tépte <gyenge> |:kényes:| lábabőrét, ágak karcolták és zivatarok kergették vissza. De most félelem nélkül futott a vadonba a királyfi után, s nem törődött az éles ágakkal és hegyes tüskékkel; észre sem vette hogy vérzik a lába, s se lyemruháját széttépte egy cserje. Mit akart? Talán azt remélte, hogy a királyfi segít rajta, s enni ad neki ha hazáig követi őt? Vagy talán örület fogta el, s halálát kereste? A mese erre nem tud felelni. Már a nap lehajlott a hegyek mögé, véres izzadás-

sal, a fák árnyékai arcra estek, a szél fáradtan pihegett és elült, a világosság egészen ellanyhult: de az örült tündér még mindig futott az elkeseredett királyfi után. <De lassan elmaradt, s egyszerre eltévedt.>

Végre ő is lankadt. Hol volt a királyfi? Nem látta őt sehol. Elmaradt valahol a bokros sűrűségben, egy nagy sziklahasadék állta el az útját, mely alatt zúgó |:és:| sebes patak folyt. Merre forduljon most? A fák sötét tömegei félelmesen nézték tanácstalanságát.

– Királyfi! szép királyfi! – kezdett kiáltani, de nem felelt senki. Megindult, és hol haza akart menni, hol pedig a királyfit keresni. Maga sem tudta hogy mit akar. Végül már semmit sem akart, csak menni, menni! Ment előre, hátra, jobbra és balra, ahogy jött. Mindegy volt. Óh, szomorú sorsa a testben élőknek! Végre lerogyott egy másik szakadék szélén, s letekintett.

Ennek a szakadéknak az alján pedig a bolond Zsuzsi szétrocsolt teste feküdt (és körülötte a Barackvirág lelke röpködött.)

A tündér nézte, nézte a szétzuzott testet, és csodálatos érzés hasított szívébe. Azelőtt – mikor még tiszta lélek volt – nem érintette őt a testi sebek és halál látása, s kegyetlenül tudott kacagni mindenben. Szánalmat nem ismernek a tündérek. De most, hogy földi húsba volt öltözve, s testi szemekkel látta a megaludt kék vért, |:tátongó sebeket:|, a zuzódások szörnyű kék foltjait, a vérfagyasztó ficamokkal megtört tagokat, szíve, testi szíve összeszorult, s irtózatossá fájdalmat érzett a fájdalomon, melyet ő okozott. Ez az érzés annál nagyobb erővel szállta meg, mert teljesen új volt neki.

Nem is tudott ellenállni az érzésnek, a saját fájdalma összekeveredett a másokén érzett részvételével, (tündér látásával látta Barackvirág lelkét röpködni a szegény test körül), s ekkor elhatározta hogy mindentől megszabadul, s mindent megszabadít, s még egy utolsó varázslatot fog csinálni. Az Istenhez for-

dult – amit eddig sohasem tett – s kérte hogy jól sikerüljön ez a varázslat. Azután bátorságot vett, s levetette magát |:<levetette azok> |:|:levetette:| a Barackvirág szép testét, melybe öltözve volt,| a szikla tetejéről, épen a bolond Zsuzsi teste fölött..

És most két test hevert a szakadék mélyén.

Kis vártatva a Barackvirág szép feje emelkedni kezdett; de most már nem a tündér lelke lakott az édes homlok alatt, hanem a sokat szenvedett <Barackvirág> királyleányé. Egyszerre érezte hogy megint testben van, s emelte fejét s emelte kezeit, s akkor látta, hogy az <nem> a fej, az a kéz nem a bolond Zsuzsié, aki szétzúzva, s mozdulatlan hevert mellette. Izgatottan ugrott föl, s szaladt a patakhoz (a teste <friss volt> ép volt és zuzódás nélküli, mert a tündér tündéri <erejével> ereje ért még annyit a test súlya ellen, hogy az esést mérsékelje); s a patak tükrébe hajolva, látta szép <gy.> királylányos arcát. Mit mesélhetek még? Szaladt haza az erdei házba, s ott találta férjét, zokogva a padkán. A szegény királyfi alig akarta elhinni hogy nem a tündér jött hozzá; de látta édes, jóságos szemében, hogy igazán a régi Barackvirág. A szülőkkel is kibékültek, akik megbánták kegyetlenségüket. |:Gyerekeik nem hasonlítottak a bolond Zsuzsihoz.:| Hogy a tündérből mi lett, azt nem tudja senki. Kasztély a nagy kertje soká üresen állt, míg az emberek el nem foglalták, és ma egy gazdag nagyur lakik benne.

(OSZK Fond III/1444)

47. DZSONNI A TENGERÉSZ.

Volt egyszer egy legény, akinek Dzsonni volt a neve; magyarul körülbelül úgy lenne, hogy Jancsi. Ez a Dzsonni jóra való és szelíd fiú volt, és csak akkor kezdett el hencegni, mikor besorozták a haditengerészekhez. De ezt nem is lehet rossz néven venni neki, mert a haditengerészeknél szolgálni nem csekélység, és akárkinek megzavarná a fejét. Mikor egy év múlva hazajött Dzsonni a szabadságára, akkor már nem annyira hencegett, vagy legalább a hencegésében volt egy kis panaszkodás is.

– Bizony nehéz szolgálat... nagyon nehéz... – mondta fontoskodva, mikor a lányok körül settenkedett a kútnál, vagy a bor mellett ült a pajtásokkal.

– Hát miben áll voltaképp az a te szolgálatod, Dzsonni?

– Tunnád, ha ott vónál, – felelte Dzsonni – kicsit talányszerűen, mint a régi jóshelyek.

Aközben kiütött a háború és Dzsonninak be kellett rukkolni, – amihez ő meglehetősen savanyú arcot vágott, savanyúbbat, mint egy hőstől várhatná az ember.

– Miért lógatod az orrod, Dzsonni? – kérdezték a falu legényei, akik tele voltak a harci hírekkel, és magukba nagyon irigyelték Dzsonnit. De a felelet mindig ugyanaz volt:

– Tunnád, ha ott vónál.

Dzsonni mamája süteményeket csomagolt, Betty néni pedig egy medáljont akasztott a Dzsonni nyakába. Erre a medáljónra egy vízitündér volt ráfestve: Betty néni a vásáron vette és jónak gondolta, tekintve, hogy Dzsonni tengerész volt. Eképpen fölszerelve Dzsonni megérkezett és elfoglalta a helyét a hajón. Már most nem húzhatom tovább és meg kell mondanom, hol volt a Dzsonni helye.

Dzsonni nem volt tűzér s nem állt izgalmas órákban, előrehajolt derékkal és figyelő szemmel a víz fölé nyúló szürke ágyúcsövek mellett.

Dzsonni egyáltalában nem volt katona, habár a haditengerészetnél szolgált.

De nem volt matróz sem. Sohasem kúszott a karcsú árbocra, nem mászkált az ingó köteleken, hogy sorakoztassa rajtuk a kis színes lobogókat, melyekkel a hajó jelzéseket adott a többi hajóknak s valósággal beszélni tudott velük.

Nem, Dzsonni még a fedélzetre sem jött ki a szolgálat alatt.

Nem élvezte a tenger friss szelét, sósvizes illatát, nem nézett le a habok örvénylő, kacskaringós rajzaira, amik folyton elsőprődtek és megújultak, mint valami óriás palatáblán; nem leste az ég felhőit, s a ködös partokat a messze láthatáron.

Dzsonni helye egy forró vaskörmön volt.

Amint a hajóra ért faladás cók-mókjával, egyenesen a kis fehérre festett vaslétrának tartott, amelyen a páncélos szörnyeteg gyomrába lehetett lejutni. A szörnyeteg gyomrában örökös tűz égett; Dzsonni a tűz mellett állt és lapáttal etette a tüzet.

Bizony nehéz szolgálat az... nehéz... Nincsen ott kilátás, tenger és levegő; Dzsonni se igen henceggetett; nem feszült rajta katonablúz, nem lobogott a vállán matrózgallér... Hanem övig mezítelen állott, mert olyan meleg volt ott, mint a pokolban; s fekete lett a széntől és koromtól, mint egy kéményseprő.

Egy szó, mint száz, Dzsonni csak fűtő volt s egy fűtőnek nem több a dolga az ellenséggel, mint a vizitündérekkel. Egyiket se látja. A fűtőt csak egy dolog izgatja a háborúban: s ez az, hogy ha ütközet van, rázárják a fűtőházat, ez a forró vaskörmön hivatalos neve – s Dzsonnit is ez izgatta. Sok rémmesét hallott erről, öreg matrózoktól, amikor nagy hajók elsüllyedtek; a fűtők mind elpusztultak olyankor, mert be voltak zárva, hogy az utolsó pillanatig fűtsenek. Dzsonni nagyon begyulladt ettől a gondolattól s alig várta az éjjeli fölváltást; akkor a fűtők is ledöglének a fedélzetközön, mint tyúkok a ketrecben; jó szoros bűdösség van ott s aztán lehet kotyogni, ami a leggyávabb csirkébe is lelket önt. A fedélzetközön összecsókolkoztak a »tes-

vírek«; pálinkás puszik voltak, noha tilos ott minden pálinka, s Tom, a főfűtő, gyanús jókedvvel szónokolt:

– Sose bánjad, tesvír! Háborús szolgálat duplán számít: hamarébb letehetjük a lapátot!

Mert tudni kell, hogy fűtőnek a földi boldogság teteje, lenni a lapátot.

– De aki sok vizet talál inni? – kérdezte ekkor Dzsonni, mert nagy drukkok fűrták az oldalát, és gondolni lehet, hogy mikor vízről beszélt, nem az otthoni patak jó vizét értette, hanem a tenger sós vizét, amiből csak az iszik sokat, aki belefullad.

A tesvírek nevettek és azt mondták:

– Hábbion az is leteszi a lapátot.

Dzsonni megtapogatta a nyakán a Betty néni medáljonát; aztán egy pillanatra csönd lett és pipálás.

– Hát fűteni csak köll – mondta végre egy hang, a Tom hangja.

– Fűteni csak köll – ismételték.

– Mer mi lenne, ha valaki egyszer azt mondaná, hogy nem fűt? Agyonlőnék, mer ha nem lőnék agyon, akkor a többi is azt mondaná, hogy nem fűt. Tiszta sor.

– Tiszta sor.

– És ha a hajó süllyed, hát addig is köll fűteni, míg a többiek a mentőcsónakokba szállnak. Ameddig az utolsó ember is ott van a fődélen, addig mindig köll fűteni.

– Tiszta sor. – És Dzsonni elcsukló hangon érdeklődött: – *azért* csukják rá az emberre a fűtőházat?

– Persze rácsukják, mer ha nem csukják rá, akkor mind futni akar, egy se marad helyén. De mikor látod, hogy be vagy csukva, akkor tesvír, nincs egyéb menekvés, mint fűteni, fűteni... mer mit lehet tunni? ha fűtesz, talán még kijuthat a hajó valahová; de ha nem fűtesz, ott helyben süllyedsz el... Melyik jobb, tesvír, melyik jobb? tiszta sor...

– Akkor fűt az ember esze nélkül, igaz-e? – És nagyot kacagott.

– Fűt, fűt esze nélkül!

Dzsonni megint megtapogatta a medáljont, amire egy vízi-tündér volt ráfestve. Tudni kell, hogy ez valóban varázserejű medáljon volt, és a vízitündérek meg is érezték; csakhogy ők künn úszkáltak a messze hűvös és tiszta tengerben, és mikor közel jöttek a hajóhoz és fölágaskodtak a fedélzetköz deszkabordáin, úgy megcsapta őket a piszkos izzadság- és pálinkaszag, hogy ijedten szédültek le megint a habokba. Dzsonniék csak valami koppanást és zubbánást hallottak, s azt hitték, hogy sirálymadár verődött neki a hajódongáknak.

Másnap Dzsonni megint kéményseprőnek állt a kazán elé, s a medáljon csupa koromban libegett szőrös mellén. Nem kimosdatott, rózsaszínarcú kéményseprő volt ő, amilyeneket látni az újévi képeken. Az izzadság összevegyülve bőrén a korommal, feketén csöpögött le a hónaljáról: a kazán nem volt hálás, hogy etette, mert pokoli lármát csinált és meleget. A markán meglátszott a lapát nyelének a nyoma; fehér bőrkeményedések képében a kormos tenyéren. A körme, a szeme, az orrlyukai, mind tele korommal; kormot lélekzett ő a tenger közepén. A fülét is betömte a korom és kopogás.

Mindig nehezebb lett a munka, mindig ritkább a felváltás. S már beszélni sem tudtak, mire ledöglöttek. Vége volt az esti kotyogásoknak a fedélzetközön. Nem is alhatták ki magukat, mert megint be kellett állni: egy pajtás kibetegedett, a fellebbvalók kegyetlenül szigorúak voltak, s mindannyian tudták, hogy közel az ellenség.

Fűteni, fűteni kellett éjjel-nappal. S Dzsonni lassanként nem érzett egyebet, mint a kazán sütését a mellén, a lapát fájó fogását a tenyerében, az izzadság csorgását a bőrén, a kormot és a forró fényt a szemeiben, a hegyes kemény széndarabokat a papucsai alatt, a szúrós szénport a lábujjai között. És jöttek a percek egymásután, végérhetetlenül, egyformán, kegyetlen; mindegyiknek megvolt a maga hangja, a maga gyötrelme,

sorba jöttek s mindig újra meg újra elkezdődött a sor; nehezen, lassan mentek körbe-körbe, mint az órán a mutató.

Első perc. Dzsonni benyomta a lapátot a szenestartányba, s a széndarabok ijedten és keményen zörögtek a lapát körül, amely élesen, metszőn nyomult közéjük Dzsonni tenyerének súlyos nyomása alatt.

Második perc. Dzsonni kétkézre fogta a hosszú vasnyelet: milyen nehéz lett egyszerre a lapát! Ez hosszú perc volt: a megfeszült karok lassan emelték a szenet a vörös kazánnyílás felé. Kis lehullott darabok görögtek szét az ingó vaspadlón.

Harmadik perc. Dzsonni kiürítette a lapátot, a kemény és fekete kockákat az olvadt és izzó parázs közé rázva. Ekkor olyan sisterség támadt a kohóban, amilyen csak az ördögök sivalkodása lehet, mikor új kárhozottak érkeznek a pokol tűzébe; de Dzsonni karja, megszabadulva a tehertől, magasan lendült föl a lapáttal. És ez volt

a *negyedik perc*, amikor egyszerre könnyű lett a lapát, s a sivalkodás pár pillanat alatt elülvén, meg lehetett hallani a gépek dobogását, melyek a szomszédos gépházban lökték ki és be nagy acélkarjaikat, mint tornász óriások. Ebben a pillanatnyi könnyülésben Dzsonni fején két gondolat cikázott át; az egyik: majd ha otthon lesz a faluja kocsmájában, vagy a lányok közt a kútnál, és mondja megint:

– Nehéz szolgálat... nagyon nehéz...!

a másik: hátha sohse jut haza innen, egyszer rácsukják a fűtőházat, egyszer... de nem ért rá soká gondolkozni, mert újra jött

az *első perc*: Dzsonni tenyere keményen a lapátra nyomódott, a lapát megint a tartányba merült s a széndarabok zörgése elfedte a gépszakatozást. S így ment ez tovább percről-percre, óráról-órára, az órákból napok, napokból hetek lettek, hetekből hónapok; ezidén senkinek sem járt ki szabadság, se ünnep, háború volt, egy napra se tették le már a lapátot, ki se kötöttek, Dzsonni meg levelet sem kapott a falujából, rá sem gondolt

már, háborús rémmesék jöttek, kegyetlen hírek, Dzsonni az amulettjét tapogatta, lesz ami lesz! a vizitündérek kiáltottak messziről, de Dzsonni nem hallotta.

Egy reggel tompa ágyúszó hallatszott, s aztán másnap is és harmadnap, több nap egymásután minden reggel; szolgálat alatt nem hallották, de a fedélzetközön fölfüleltek néha:

– Á, messze van az! – mondta Tom. A kapitány különös parancsokat osztott a szócsövön, az egész hajó népe, mintha lázban lett volna, Dzsonni félt is, de nyugtatta is magát; »nem érez már *akkor* semmit sem az ember!« – és különben veszetül kellett dolgozni, a veszedelem pedig még messze volt, s ha Isten akarja, mindenkit érhet baj.

Az ötödik napon azonban egyszerre csak egész közélről hangzott a robbanás, úgy hogy táncolt bele a nagy hajó. Dzsonni pedig éppen a kazán mellett állt, kezében a lapát, s még megjegyzést is tett, hogy megmutassa hidegvérét.

– No ez majdhogya minket nem ért! – mondta; de ebben a pillanatban – a második perc volt, – úgy a vasfalnak dőlt, hogy lecsúszott a lapátjáról a szén: iszonyú csattanás csapódott a tengerbe, közvetlen mellettük.

– Jó hogy a kohónak nem estél! – mondta Tom. – Akkor megsültél volna tesvír! – És röhögtek:

– Rostélyos lett vóna belüled!

Semmi kétség: a hajó ellenséges tűzvonalba került. A lövéseket viszonzották, s mindenikre, ami eldördült fedeléről, meg-rázkódott az egész páncélos építmény, mint egy nagy ember megannyi tüsszenéstől. Az ellenség lövedékei válaszoltak, s nyomukban magasan csapott fel a hullám mindenfelé. A vizitündérek messze menekültek, mert ők nem szeretik a harcot; csön-des és síma habon lebegnek ők, vagy viharban úsznak, ha az Isten ágyúz. A vihart szeretik, de félnek a kemény emberi lövegektől.

A lövések egymást érték, a hajó ingott jobbra-balra, Dzsonni

kormos, meztelen mellén vad táncban fityegett a piszkos medáljon. Ki ért rá most medáljont tapogatni? Mindenki dolgozott, mintha eszébe se jutna az az egy gondolat: ha valamelyik golyó a kazánba ütne!

– Akkor repülnénk; öten hatfelé! – mondta Tom egyszerűen. És ezen is nevetni lehetett:

– Mi hatfelé? Százfelé!

De közben csak hordták a lapátot.

– Teljes gözzel! – hallatszott a parancs a hallócsövön át.

Most már nem beszéltek. Izgatott feszüléssel működtek az izmok, óriási halmok púposodtak a lapátokon, sistergett a kohó tüze minden új meg új rakás beborítására. A gépek ideges ruganyossággal rángatták ide-oda acélrúdjaikat, az egész gépház dobogott, mint egy rengeteg szív a halálos veszély pillanatában.

– Teljes gözzel!

A hajó futott mint egy örült, ingott mint egy részeg, s vasakat köpködött a hullámokba; a fűtők nem hallották többé a saját szavukat. Dzsonni szédült s a kezét fájlalta, amit megégetett, odaütvén az izzó vasfalhoz; a kazán majd szétvetette páncélát, a hőség és lárma tűrhetetlenné vált.

A folyosón futó léptek hallatszottak, és egymásután csapódtak le valami nagy vaszárak és redőnyök érces kattogással, melynek még a nagy lármában is külön hangja volt.

A fűtők szótlánul néztek egymásra. »Most már benn vagyunk«, – gondolták magukban – »most már csak éljük túl ezt!« Dzsonni égett keze elviselhetetlenül fájt, valahányszor véletlen az izzó parázs sugárzása felé fordította, s azzal volt elfoglalva, hogy ezt elkerülje; közben folyton kellett lapátolni. Az izgatott munkában valamelyik ügyetlen lapátoló nekiütötte éles szerszámát a fölhányagzott bőrnek. Az égett seb gennye összevegyült a korommal, s a fehér hólyaghártya cafatokban lógott... Dzsonni a kezét nézte, s csak lassan vette észre, hogy

a zúgás egyre tompább körülötte, különös visszhangok keletkeztek, s a lövések mintha pincéből hallatszanának... víz alól... Hirtelen föleszmélt. A szócsövön izgatott hangok pattogtak le, amiknek értelmét nem is egészen vette ki, csak hogy sürgetés, korbácsoló parancs... s ugyanekkor megszólalt Tom hangja:

– Fene megette már! – s Dzsonni megértette, hogy nincs menekülés. A fedélzetről rekedt kiáltozás, dobaj, futkosás rémlett le, a fűtők, mint ijedt patkányok, ugráltak félig üres lapáttal, mindenki sápadt volt, a szócső még egy utolsó fenyegetés izgalmát zúdította:

– Fűteni, fűteni; kutyák, mert mind elpusztultok! – a gépek szinte szétvetették a hajót, de robajuk mégis egyre tompább lett, egyre visszhangosabb, fátyolozott hangú lövés robbant, a hajó féloldalt dőlt, s egyszerre vízcsobbanások, evezőcsapások hangzottak *felülről*, úgy hogy Dzsonni önkénytelenül a magasan fölötté tátott kis kerek ablaknyílásra nézett föl, ahonnan váratlan hideg zuhany szakadt a nyakába. Tom, akinek legtöbb volt a lélekjelenléte, nagy erőlködve benyomta a lapáttal a nyílás rézkeretes csapóablakát, rácsukta a reteszt, s aztán már csak víz látszott az üvegen, zúgó és tompa víz, mely elfedte a nyílást egészen, – s felül a víz felett valami elsíkló és szakadozó barnaság, mint hogyha egy menekülő csónak feneke lett volna...

A vaspadló egészen vizes lett, és jóformán bokáig fekete, kormos vízben álltak már. A víz váratlan nőtt. Egy legény fenhangan imádkozott. Tom dühösen ordított rá, hogy fűtene inkább. De mindenki elvesztette már a fejét. Dzsonni csak azt kívánta magában, hogy addig ne haljon meg, míg a keze így ég, – mert gondolkozni sem tudott.

A hajó mozgása mintha lassúbbá vált volna, a gépek egyre tompábban dobogtak, a víz már térdig ért, a páncélos medence egészen féloldalt dőlt, hogy már nem is a padlóján, hanem a falán jártak. A nagy építmény elveszítette egyensúlyát s bi-

zonytalanul lebegett; egy oldallengésnél a víz egyszerre betódult a kazán nyitott ajtajába, s vastag és forró füst és gőz képében csapott vissza onnan, mely egy pillanat alatt fojtva megtöltötte az egész helyiséget.

– Mária, segíts! – kiáltott az imádkozó legény, mert elkábulva a gőztől, nekiesett a kohó falának, s féloldala egészen összesült. Dzsonni a lábait kapkodta, mivel a víz egyszerre forró lett; a keze fáj, elviselhetetlen. A szeme füsttel telt, nem látott semmit, csak homályosan érezte, hogy valaki sírva a vállára borul. Tom az ajtóra vetette magát, és félig magánkívül ordítani és dörömbözni kezdett. Iszonyú erős vállával feszítette az ajtót, de az meg se mozdult, csak az egész hajó lengett mindenestül. A segélykiáltások és szitkok tompán kavarogtak Dzsonni zúgó füleiben. A lapátot régen elejtette, s keze oly görcsösen markolta a Betty néni medáljonát, hogy eltépte a zsinórt, amelyre felfűzte.

Egy legény végre, a legfiatalabb, mint egy kétségbeesett macska, fölugrott a magas ablaknyílásig, amely kisebb volt, hogysem egy ember kiferhetett volna rajta; ijedten kiáltottak rá, de még mielőtt megakadályozhatták volna, újból fölpatantotta a kis kerek üvegfedőt. Tom rávetette magát a fiúra, s végső elkeseredéssel ütlegelte, amiért vesztét okozza mindnyájuknak. Ismét beszakadt a hideg zuhany, küzdve a belső gőzzel: a fiúk mind ordítva és sikoltva elhagyták magukat, mert tudták, hogy most már biztosan megfulladnak. A kohó tüze forrt, sistergett, bugyborékkolt, a gépek elakadtak. Dzsonninak azonban úgy jött a hűvös tengervíz zuhanya, mint hogyha falujának tiszta levegője csapna még egyszer feléje; a tiszta és édes levegő, amit oly régen nem szívott, amiben nincs szén, nincs korom, amin nem érzik a kátrány szaga. Dzsonni elalélt és egyszerre otthon volt; szédülő szeme messze kékségeket látott, s nyájas zöld dombokat; ujjai még mindig a medáljont szorították, s fülének zúgása egyszerre különös zenévé lett.

S már megint a tengerben úszott Dzsonni, zenélő tengerben, – de nem szabad elfelejteni, hogy mindezt csak álmodta – és mintha vizitündérek úsztak volna elébe, és mindenik vizitündérnek az arca valaki olyannak az arcához hasonlított, akit Dzsonni nagyon szeretett életében; az egyik a húgára, a másik az édesanyjára, a harmadik meg egy falubeli lányra, aki valamikor játszópajtása volt.

Aztán megint zúgásba olvadt a vizitündérek éneke, s a zúgás olyan volt, mintha a falunak a harangja szólna... az estéli harang... És így meghalt Dzsonni. De hát mi történt a hajóval és a tündérekkel?

A tündérek csakugyan eljöttek a varázsmédáljon hívására. A tengeri ütközet véget ért, a mentőcsónakok gyorsan siklottak szerteszét a vízen, s az ellenséges fregatte-ok fölverték és foglyul ejtették az elsüllyedt hajó megmenekült legénységét. Minden úgy ment, mint a parancsolat, a személyzet bámulatos figyelemmel és összevágó gyorsasággal teljesítette a parancsokat, s a legénységből csak igen kevesen pusztultak el, noha a nagy hajó percek alatt s szinte egykettőre merült a víz alá. A kapitány utoljára hagyta el a fedélzetet, mikor már egészen bizonyos volt, hogy a fűtőket nem lehet megmenteni, s utóbb kitüntetést is kapott higgadt és bátor viselkedéséért. Mindez egy negyedóra alatt történt, s nemsokára már síma volt a víz, a nap ragyogóan sütött rá, s csupán a süllyedő roncs körül ke-rengtek egyre táguló körök.

Még látszottak a mentőcsónakok, s az ellenség fregatte-jai tisztán rajzolódtak a messze láthatáron, mikor már előjöttek a tündérek. Dzsonni hívása nélkül is eljöttek volna. Míg az emberek gonosz küzdelme tart, addig félnek és elbújnak; de mi-helyt maga marad a vizi csatatér a csendes halottakkal, meg-érzik, hogy szükség van rájuk, ott teremnek és megkezdik titkos munkájukat. A roncsot leviszik egészen a víz fenekére, és ott jól elhelyezik, befuttatják a habok szivárványszíneivel,

s palotát csinálnak belőle maguknak. A halottak testét megölelgetik és megfürösztik szépen, vizinövényeket fonnak a hajukba, s aztán megkezdik új életbe öltöztetni őket; a csontjaikból korallt csinálnak, rózsaszínű és drága korallokat, s összerakják őket ágbogasan, hogy olyanok mint a drágakövekből épült virágok a tenger fenekén; fürteikből finom zöld hínárt sodornak; szemeiket igazgyöngyökké ötvözik, füleiket zománcos kagylókká, hol fényes kis csigák lakása lesz. Így mindazt, amit az ember elrontott, újra megszépítik, és amit megölt, azt meg-elevenítik, s belejátsszák a tenger játékába, ami a legnagyobb játék a világon és nem lehet benne unatkozni; és ezért sietnek oda a vizitündérek, ahol egy hajó elsüllyed.

Most is jöttek, s hogy a hűvös medáljon is hívta őket, meg sem várták, míg az élő emberek eltűnnek vagy meghalnak; a víz alatt úsztak, tódulva az árral, körülengték a roncsot, s már-már észrevették a fűtőház kis kerek ablakát is, mikor ez az ablak, mely épp az imént nyílt ki, egyszerre megint becsapódott előttük. Mondom, ekkor még eleven emberek voltak belül; ez volt az a pillanat, amikor az üdítő zuhany hullott a Dzsonni szédülő fejére. Tom ráesett a meggondolatlan fiúra, aki beszabadította a halálos özönt, de a többi fűtő, fölocsulva a veszedelemre, egy utolsó erőfeszítéssel, még egyszer benyomta az ablakot. Így történt, hogy a tündérek künn maradtak, s csak tétova úszva kerülgették a roncsot, mely már-már leült jó puhán a tenger fenekén; kezdték már fonnai köréje hosszú zöld szálaikat. Az egyik tündér, Marina volt a neve, egy holttestre talált, egy fiatal matrózra, akit lesodort az ágyú szele: átölelte, lefektette síma hullámokra, fésülte a haját, ami szörnyen összeborzolt és lecsapzott a vészes fürdőben. De mi lesz Dzsonnival és a többi fűtővel? Ki fogja őket megfésülni, ki fog korallt csinálni csontjaikból, s ki viszi be őket a nagy játékba? Vagy ott maradnak a gonosz vasbörtönben az egész örökidőn át, s hiába fognak álmodozni az édes anyaföldről, melybe annyira szeretnek elvegyülni a halottak?

A börtön rossz az élőknek, de a holtaknak még rosszabb. Azért éjjel, mikor minden elcsöndesült, s a szél is elaludt, a halottak még ébren voltak a fűtőházban; a víz egyre szivárgott be az ablak körüli réseken és másutt, különös tölcser volt ott, és a szegények néha beleütötték fejüket a vasba. Szörnyű volt kívülről hallani ezt. Dzsonni pedig görcsösen szorította halott kezében a bűvös medáljont, s a tündérek egész éjjel kerengtek ide-oda a roncs körül, s panaszosan énekeltek, mert nem tudtak bemenni. Marina is elhagyta a szép matrózfiút, s a viziparipákra bízta, a fehérsörényes viziparipákra, akik partról-partig nyargalnak örökké; azok elvitték a szigeti lányokhoz, akik szintén tündérek voltak, és messze laktak, sásos szigetszállon: nem kell félni, hogy gondozás nélkül maradjon. Marina ott úszott a vasbörtön körül, s Dzsonnit szólogatta.

– Ki hív minket, ki hív? – kérdezte Marina. A holt Dzsonni ökle megkoppant a vason, és a hullámok nagyon szomorúan muzsikáltak az elsüllyedt hajó zezzugai között.

– Valaki bent fekszik, halottan és a képünket öleli ujjai közt, és nem mehetünk hozzá, hogy bebalzsamozzuk, – mondta egy másik tündér, átlengve az átellenes oldalra.

– Ki hív minket, ki hív? Nem csókolhatom az ajakadat, s a hideg víz lerágja majd a húst az arcodról, s én nem vihetem szét tagjaidat a gyönyörű táncba; csontjaid a csúnya vas-skatulyában zörögnek, s ott fognak maradni örökké.

– Miért búsulsz, tündér? – Egy villamos hal úszott el mellettük, bevilágítva a tengert jó darabon, mintegy lámpa a víz alatt: öreg hal volt ez már és nagyon bölcs és sokféle viziállatot látott és ismert életében, sőt az embert is ismerte, mert többször látott bűvárokat, kicsi lámpájukkal járni a habok között: azt hitte, hogy magafajtájú halakat lát, s egészen közel ment hozzájuk. – Miért búsulsz, tündér?

– Összeszedném minden porcikáját, – felelte a tündér – és tündöklő ritkaságokká változtatnám. A húst magam csókolnám

le róla, fogait fényes kereksegekké esztergályoznám, s elszór-
nám a tengeri kincsek közé. Miért zárjátok be magatokat a ke-
mény vasak tömlőcébe, hogy ott borzalmas dolgokat tegyetek
egymással? Meghalni is jobb a szabad tengerben. Jertek ki
édesek; a tündérnek jól esik csókolni tömör húsokat.

– Az embernek beszélsz, – mondta a villamos hal – ismer-
rem őt, hiába beszélsz annak. Nincs olyan bolond állat, mint
az ember. Lámpával jár a víz alatt, pedig az Isten nem terem-
tette villamos hálnak, mint engemet; olykor meg vasból csi-
nál kagylót magára, hogy a páncélos csigákhoz hasonlítson.
E mellett mindebből semmi haszna, mert mindezt csak arra
használja, hogy egymást pusztítsa: a saját fajtáját vadássza és
öli. Nem teszi ezt egyetlen állat sem. Bezárják egymást a vas-
kalitkákba, csakhogy ne menekülhessenek és mind ott fullad-
jon. Miért akarsz rajtuk segíteni?

– Azért vagyok tündér, hogy mindenen segítsek felelte Ma-
rina. – Mindennek, ami csúnya, széppé kell lenni megint. Minden-
nek, ami rossz, jóvá kell lenni megint. Varázserő hívja varázserő-
met. Ez az ember képemet hordozta a szívéen. Most hideg vasak
zárnak el attól, hogy szívemre vegyem őt. Bolond állat az ember,
jól mondd. De a bolondság olyan mint egy bilincs, ami leszakad
a halállal. A halottak többet nem bántanak senkit, és azért kell,
hogy boldogok legyenek. Én ismerem a halottak boldogságát és
az: a szabadság. Ha a halott szétszállhat az elemek között, eleven
lesz újra; s ezer szép és új dolog lesz belőle. Ó Tenger Lámpása,
adj tanácsot, mert a varázserő nem hagy nyugodni, míg halottjai-
mat nem vihetem szét a messze vizekben! Ó szegény boldog-
talanok! kihez forduljak, hogy megszabadítsalak benneteket?

Jaj, Dzsonni és Tom és a többiek már nem hallották, hogy
a Szepek és Jók gondolnak reájuk és gyászolják őket. A tün-
dérnek pedig leültek a zöld mohákban, nagy korallok alatt, és
egész éjjel halottas-dalokat énekeltek. Reggelfélé aztán megint
arra jött a villamos hal, és azt mondta:

– Kérjétek az Istent, ő mindent megtehet.

– Isten, aki mindent megtehetsz, – kérték a tündérek – szabadítsd meg a szegény boldogtalanokat, és bocsásd a mi utainkra, amelyek a Te utaid is: a vízbe, a szélbe, a partok sásaihoz, és a fenék puha és meztelen iszapjába!

Kora reggel volt, alig szürkült még, és az égen súlyos és óriás felhők gyülekeztek: legalább felhőknek látták az emberek. De nem felhők voltak azok, hanem az Isten rengeteg keze volt, aki lenyúlt a tenger fölé. A táj újra egészen sötét lett, és a tenger rémületesen fölkarodott, amint az iszonyú ujjak belenyúltak; az emberek reszkettek, és azt mondták, nagy vihar ez. Mérföldek és mérföldek, és száz és száz mérföldek borultak zajba és hullámba; pedig mindez csak azért volt, hogy Isten Keze kiemelje a hajót a fenékről és egy sziklához csapva összetörje, s Dzsonni és társai kiszabaduljanak a vasbörtönből és szétszálljanak az elemek közé.

48. MUNKÁSOK.

1.

Másnap; bolytársak a Boly kapujában; néma és gyors beszéd. Egyik apró ide-oda forog; ez épp most érkezett; neve valami sürgő csáphadarás; mondjuk így, hogy: Sürge.

– Láttam – kezdi Sürge. – Képzeljétek: láttam! Elfogták! A fürdő mellett jöttek a Vörösök! Százan is, ezren is! A nagy Dandár! Épp öt pillantottam meg egy fűszál mögül. Két nagy Vörös közt jött. Janicsárnak vitték! Sohse látjuk többet!

– Rémes! – kaszáltak a bolytársak csápjai.

– De megérdemelte! Nem hogy kimaradt a kapuzárás után... De hogy a Babit is künnfelelte! Nem is a kupolában: itt künn a Boly előtt! Ilyen hűvös estén! Mire valók pontos hőmérő-csápjaink? Lehet ez egy hangyaállamban? Az új nemzedék érdeke az első. Jól tették az örök, hogy kicsukták! A Babit mi cipeltük be, mikor észrevettük, már jó későn; biztosan megfázott... Ezt is betegen rágják ki a bábból: mondták a bábák is. De Szent-hangyász! már itt a Belső Hordárok! Futok új levélért...

Falevéldarabkákat hordtak gombaágyanak és itt rakták le a kapuk előtt, ahonnan a Belső Hordárok szállították le a gombaházakba. Jöttek tízen, húszan... s tűntek el ismét a Boly nyílásain... kis zöld zászlócskákat lobogtatva. Sürge a szomszéd diófa törzsén iramodott fölfelé szaporán: új levelet vágni.

2.

Óh, jaj, hangyaszégyen! az Elveszett Hangya most szállott le az Idegen Bolyba, furcsa, zömöktestű vörös hangyák között. A Vörösök zord rabszolgatartók. Sokszor terv szerint támadtak rá messze bolyokra, lárváikat és bábjaikat elrabolták, s fogoly

munkásokká vagy katonákká nevelték föl. És olyan is volt ez a Vörös Boly, mint egy óriás nevelőintézet.

Óh, jaj, hangyaszégyen! Így lépni be idegen kapukon! Ő nem tehetett róla, hogy este megkésett! Ő – akinek nevét se mondhatom, – mert hangokkal le nem írható csápmozgásokból állt – ő sürgős ösztönrel sietett haza, mikor elébe ült a Fehér Hegy. Ő meg akarta mászni a Fehér Hegyet, de az mindannyiszor leverte magáról. Mert a Fehér Hegy egy kisleány volt, aki a fübe ült és ujjai voltak. Meg kellett kerülni. Amikor már félig megkerülte, a Fehér Hegy a légbe emelkedett, de már későn! Későn! Mire ő lankadtan a Bolyhoz ért, már minden nyílást eltorlaszoltak a zárókavicsok, amiket ő meg se bírt ingatni, noha egymaga elvonszolta egy dongó hulláját. Kicsukták őt az éjbe és magányba! Iszonyú sötétség ereszkedett reá. Az est rémesebb lett, a fűszálak magasabbak, a göröngyhágók meredekebbek. Bódultan bolygott, s reggelre szinte maga adta át magát a Vörösöknek. Csak bolyba kerülni, megint, mindenáron!

Mert a hangya nem bírja a magányt.

3.

De most mégis idegenül és ellenszenvvel nézett erre a hatalmas és rideg bolyra. Már a kupolaterme – ahol a lég- és napfürdő állt – sokkal tágasabb volt, mint az otthoni: s kényes, vörös bábocskák feküdtek benne a jó, finom homokon. Lentebb, végérhetetlen folyosók hosszában a kis janicsárbábok és lárvák sorakoztak... A legkülönbözőbb színű és formájú bábok! Mindenféle fajta! Az ápolónők százai buzgón nyalogatták, nyomkodták az esetlen bábokat, és etették a lárvákat. A nyüzsgés beáradt a műtőtermekbe, ahol a bábok kirágását végzik. Folyt a munka, majdnem mindenikben. Az egyik bábnál megáll az Elveszett Hangya. Az ő fajából való volt! Hasonlított a Babihoz, aki régi bolyában az ő gondjára volt bízva! Ösztöne vont,

marasztalta: de a Vörösök csápjaikkal döfködtek: tovább kellett menni. Hová viszik őt, milyen mélységekbe? Itt voltak a peték kamrái. Az ápolók kisebb-nagyobb rakásokba hordták a petéket. Másokat tízével övhorgaikra aggatva vittek le a gombamezőkre, hogy megetessék. S micsoda gombamezők! A falevelekből gyúrt péprágya vastagon és zölden borította itt a talajt s egyenes sorokban elosztva különböző fajú gombácskák nőttek a sötét boltok alatt. S nemcsak a kertészhangyák kerültek itt a janicsárokból, hanem egyáltalában csak nekik termelték a gombát: mert a Vörösök húsevők voltak. Az Elveszett megint a maga fajtája közt volt itt, mint azelőtt otthon. Egy percig azt hitte: őt is kertésznek fogják alkalmazni. De kiderült, hogy még mélyebb sorsra szánták. Elhaladtak a titkos üregek mellett, amelyek a Szerelem Kamarái. A homály méhében sejteni lehetett a hatalmas Nöstényeket és a tehetetlen, ostoba Hímeiket. Az Elveszett Hangya, mint minden Munkás, szerelem nélkül való lény volt, s életében most először borzadt meg a Meddőség érzésén. Nem, sohasem fogja otthonának tudni ezt az idegen Bolyt, ha mégoly sok magafajtája lakja is. Ez a fajta meddő halálra van itt ítélve! Sem hímei, sem nöstényei nincsenek! Csupa munkás, azaz rabszolga! Idegenek közt és folytatás nélkül halnak ők ki, s munkájukat csak az idegen élvezi. A kis hangya sötét kínban égett, mint egy levágott tag. Mert még a nem nélküli Munkás is csak akkor boldog, ha maga körül érzi a Szerelmet, fajtájának teremő szerelmét, az ifjúságot, jövőt és életet.

4.

Leértek a legmélyebb vájatsorig, ahol az Istállók voltak. Az Istállók előtermeiben a kövér Kabócák függtek a mennyezeten. Mozdulatlan függtek, s körülöttük csupa vörös istállószolga forgolódott. Az Elveszett hamarosan kitalálta, miért? A Kabócák

gazdag, eleven mézeshordók voltak. Testük sűrű, édes váladékot izzadott ki, amit fejni és nyalni lehetett. Ehhez nem engedték a janicsárokat; legfeljebb a Kabócák elfogásánál alkalmazták őket. A torkosabb Vörösök minduntalan beszaladtak ide és nyaltak egyet a kabócamézből. És már a Levéltetvek istállóí következtek! S itt az Elveszett Hangya egyszerre megértette, hogy micsoda munkára szánták őt! A Levéltetveket tízével-húszával fogdosták el és szállították le a földalatti tömlöcökbe. Ez volt a Vörösök pecsenyéje! és a fogolyhangyák etették és hizlalták, és tisztították és kiszolgálták! A legalacsonyabb munka, a legutolsó rang! De különös elevenség volt itt, valami sűrű és meleg illat, s lázas munka nyüzsgött. Az Elveszettet egy pillanat alatt körülvették, mind a maga fajtájából való janicsárok. Amerre csak fordult, beszélő csápok nyúláltak feléje.

– Jer! – hadarta az egyik. – A Tetvek abraká csupa fonnyadt már. Én szaladok frissért.

– Ki fogja kefélni az új Tetveket? – ingatta egy másik csáp.

– Itt a fejés-idő! – billegte a harmadik.

S kavargott e boly-alj, mint egy eleven masina. Az Elveszett Hangyát elfogta a munka édes és ellenállhatatlan szédülete. És ekkor egy apró hangya különös forgó táncba kezdett a Tetű-istálló sarkában. Ez a tánc beszéd volt és azt jelentette: rendkívüli, rendkívüli eset! Pezsgett a csepp üreg, mint fölhabzó szíkföld. Eleinte csak annyit lehetett tudni, hogy a Tetvek egy része elszabadult! A Boly hátsó falából néhány keskenyebb folyosó nyílt. Talán valami régibb boly nyomai, melyet másfajta kisebb hangyák építettek... történelőtti kultúra emléke. Ezekbe a keskeny folyosókba kerültek be valahogy a Tetvek; ahová a Vörösök nem is követhették, mert a testük vastagabb volt a nyílásnál. Mily sejtelem, micsoda ösztön vitte ezeket a primitív lényeket? S már az apróbb janicsár-hangyák – az Elveszett fajtájából valók – utánuk eredtek: teljesen azonosítva magukat a Vörösök érdekeivel. Nyüzsgtek a lyukacsák,

mint fekete erek. A vadászat izgalma elfogta az Elveszettet is. Már alig tudta türtőztetni magát. S még ekkor tűnt ki igazán, mi történt? Nagy vörös csapatok, szörnyű sürgéssel, áradtak le a felső emeletekről. Mindenik egy-egy bábót cipelt, vörös bábót és janicsár-bábót össze-vissza. A Boly rendje felbomlott. Zavart csoportok tolongtak lefelé, lefelé! Ki amerre tudott! A Boly veszélyben volt. Egy Bot zavarta meg! Egy Ember bottal turkálta meg. A gyönyörű kupola beomlott! A felső emeletek már nem is léteztek! Lefelé, lefelé, mindent, ami féltő! Ki amit megkapott: bábót, lárvát! Az új nemzedék érdeke az első. Egyik a másíknak adta át. S itt az istállóban az apró janicsárhangyák vették át, és vitték a keskeny lyukakba, amerre a Tetvek menekültek, ahová a Vörösök nem fértek. Az új nemzedék érdeke az első! A Boly érdeke az első! S az erős kis Feketék cipelték a háromszorakkora vörös bábokat.

Az Elveszett úgy állt e forgatagban, mint akit megbűvöltek. Lábában és szájjizmaiban kényszerű mozgások feszültek. Érezte, hogy elkapja a munka. A hangyaélet iszonyú muszáját érezte. A Boly veszélyben volt. Ő is veszélyben volt. S a nyüzsgő szolgálhangyák – az ő faja! s a féltett bábok nagy része – az is az ő faja! De már nem is látta, melyik az ő faja és melyik idegen! És már egy nagy vörös bábót cipelt. Mert hangyák voltak mind, apró kis állatok, kitéve a rettentő világnak és az ismeretlen ellenségnek. Az Elveszett Hangya egy volt a többivel, egy kicsi mákszem az apró nyüzsgésben, s nem hazátlan többé: már a Vörös Bolynak polgára volt!

Mert a hangya nem bírja a magányt.

49. KÁP ISTEN.

(Nyelvtudományi humoreszk.)

Nem, még nem haltak ki: sőt ott találjuk, ahol legkevésbé vél-nők őket. Rokonok ők: régi nemes család ivadékai mind, tősgyö-keresen magyar családé. Papi áhítat száll e családban örököl; hasonlatosak hindu varázslókhoz: adj nekik egyetlen narancs-magot s szemedláltára percek alatt narancserdőt varázsolnak elő! Csakhogy nekik a magyar szó az, ami a hindunak a na-rancsmag. Minden kis szó csodálatosan kihajt, oszlik, elágazik és továbbbsarjadzik, mihelyt ők a késük alá veszik.

– Elgondolkodtam: *ihar, juhar...* – mondta nekem nemrég egy fiatal költő: a legkülönbek egyike, egyébként, azok közt, akik a régi naiv gyökeres magyarságot s szépséget modern ér-tékké tenni törekсенek. Előtte kincs és kincset rejt minden, ami magyar: a legkisebb szó is. Adj hát neki egy szót: elgon-dolkodik és előveszi kését, mint a bojtár, ha egy szép vesszőt lát: – *ihar, juhar...*

– Úgy mint: *iszalag, juszalag...*

– Úgy van: *iszalag, juszalag*. Világos, hogy a juh-val van összefüggésben, mint *a juszalag* is: *juh-szalag*. De hát mi köze az ihar-nak a juhhoz, és mi az az *ar: juh-ar*? Ki felel meg erre?

S láttam a szemében megvillanni a varázslók szemeinek lángját.

– Megfelel maga a juhar termése; amelyik a juh körméhez hasonlít. Úgy van: a magyar szó fest és pontosan fest. A ma-gyar természetimádó volt és ismeri a természetet. Ez a hason-lóság feltűnt neki. Ime a nyelv titkai. *Az ar:* köröm és *juh-ar:* juh-köröm! S megerősítik ezt az *-ar* végű igék: amelyek mind valami körömmel történő műveletet jelentenek; mint: *vak-ar,* *kap-ar...*

– Tak-ar...

– *Tak-ar* – mondta utánam, észre sem véve az ártatlan csúfolódást, amivel ezt a szót fölvettem. Istenem! egy kis ártatlan csúfolódás legtermészetesebb joga és kárpótlása a szegény józannak, hitetlennek, aki irigyli a lángoló mágust. A fő, hogy a mágusok faja még nem halt ki. Én magam is, bevallom, föllelkeseztem a számos példán, lángot fogtam a lángnál s kutatni kezdtem a magyar nyelv csodálatos titkait. Mi mindent mond a nyelv, annak, aki ráfigyel és érteni tud! A mágusok tanítványa lettem. Fáradozásaimat siker koronázta, s némi vezeklésül hadd közöljem itt kutatásaim eredményét, mely hivatva van a magyar ősműveltség egy homályos pontjára világosságot deríteni. Imhát a varázslat: hókusz-pókusz...

Alig lehet a nyelvészeti spekulációnak izgatóbb és eredményel kecsegtetőbb feladata, mint hogy a nyelv legrégebbi rétegeiben megtalálja nemzetünk ősi vallásának nyomait, melyet a keresztény papok oly emléktelenül kiirtottak. Mint földünk sötét közei az őstenyészet óriásait, mint a lélek tudat alá süllyedt mélyei a gyermekfantázia rémvilágát: úgy őrzik meg a nyelv elmosódott képletei a kihalt pogányság maradványait. Ipolyi Arnold és mások el is indultak ezen a nyomon: de eredményeik nem elégíthettek ki. Bizonyára semmi sincs ami annyira betöltené a primitív népek egész kedélyét, mint a vallási képzetek; s eleve valószínűtlen volt előttem, hogy ezek a képzetek csak azt a néhány határozatlan nyomot hagyták volna a nyelvben, – mely tudvalevőleg a lélek hű tükre – amit az eddigi vizsgálók megtaláltak. Hogy lehet például, hogy a magyar nyelv nem őrizte meg egyetlen ősmagyar istennek nevét sem? A germán mitológia névlajstroma összeállítható a hét napjainak német neveiből: de ki tud megnevezni akár egyet is – homályos lehetőségeket, kétes hipotéziseket nem számítva – azok közül, akiket a magyar primitív évszázadain át imádozt?

Úgy véltem: ezen a csapáson sikerrel kell járni a keresésnek.

Igy okoskodtam: a magyar természetimádó volt s a föld-

művelést úgy tanulta meg hosszú vándorlásai alatt. A primitív nép minden tanulást, minden kulturális haladást istenek nevéhez fűz: a természetben lakó Hatalmak nevéhez, akik őt a természet kincseinek felhasználására, a természet leigázására megtanítják. Így volt a görög is, mely a gabonát még késő korban is Déméternek nevezte a földművelés istennőjének nevéről. Kérdés: nincs-e a természet adományainak magyar nevei közt olyan, mely az ajándékozó istenség nevére utal? Nincs-e például valamely növénynev ilyen, vagy hagyomány, szójárás valamely növényről?

Amint ezt a kérdést fölvettem, azonnal eszembe jutott *a káposzta* neve. Ki ne ismerné azt a tréfás szólást; hogy a káposztát *Káp hozta*? Gyermekkorunktól fogva sokszor mulattunk a népetimológián, mely szerint ezt a növényt bizonynal valami Káp nevű ember honosította meg hazánkban. De ami tréfás népetimológiának látszik, gyakran csak elfeledett emlék, ősi hagyomány, melynek igazi értelme kiesett a tudatból. Hátha így van ebben az esetben is? S hátha az, akiben a mai hagyomány csak Káp nevű *embert* képes látni: tulajdonképpen egy *Káp nevű isten*, az ősmagyaroknak valamely földművelési vagy természeti istene?

Az ötlet nem olyan különös, amilyennek látszik. Ne feledjük, hogy a magyar konyhakert legmagyarabb terményéről van itt szó; nem vált-e a *töltött káposzta* nemzeti ételünkkel? Nem kínálózó föltevés-e, hogy egy ilyen régi nemzeti eledelt maga az isten, valamely nemzeti isten ajándékozott a magyaroknak?

Mindazonáltal nem mertem a feltevést egyetlen támaszpont alapján kockáztatni, míg meg nem győződtem, hogy egyéb tények is megerősítik. Körülnéztem a nyelv egész területén s íme: adat adat után szinte magától sorakozott a szemem elé s valószínűséggel kiáltva hívták föl magukra figyelmemet, míg teljes bizonyossággá érlelődött bennem a gyanú: őseink egyik istenét fedeztem fel!

Először is: ha csakugyan volt Káp nevű isten, kellett lenni szent helynek is, ahol kiváltképpen őt tisztelték. Nem talál-nám-e meg a szenthelyek elnevezései közt a *Káp* névnek nyomát? Azonnal eszembe ötlött a *kápolna* szó. Nyilvánvaló, hogy a feltevés, amely ezt a latin *capellá*-val hozza összefüggésbe, nagyon bizonytalan és kezdetleges etimologizálás, nem sokkal komolyabb, mint mikor Anonymus a *Dést Deusból* származtatja. Valószínű-e, hogy a pogány magyar, aki a keresztény fogalmakra szívesen alkalmazta az ősi pogány elnevezést, eldobta volna azt, éppen e legmezeibb szenthelynek elnevezésénél, mely pedig a természetimádó régi vallás szenthelyeihez legközelebb állhatott? Mert a kápolnák maig is többnyire mezőkön, szántóföldeken, erdőkben s hegyek közt találhatók, vagyis éppen azokon a helyeken, ahol az ős Káp istennek szentélyei állhattak valaha. Mi tehát az a *kápolna*? Valószínűleg annyi mint: *Káp-kolna*. A présházakat, szőlőhegyek között emelkedő kisebb épületeket, maig is *kolnának* nevezik sok helyütt, s mindannyian ismerjük Vörösmarty versét:

Be szép vagy, kolna, Ménes oldalán:
Borod sötét, mint a cigányleány...

A magyar kereszténység egyébiránt több más szavában is megőrizte a régi pogány Káp elfeledett nevét. Ezek közé tartozik bizonynyal a *káplán* is, mely arra látszik vallani, hogy az ős Káp tiszteleténél papnők, szűzek is szerepeltek (*Káp-lány*). S a legújabb időkig *kápsáló barátok*-nak hívták azokat a kolduló szerzeteseket, akik faluról falura járva kosaraikban zöldséget, főzeléket, szóval mezei termékeket kéregettek össze a lakosságtól: ebben a szokásban nyilván a mezei Káp papjai által gyűjtött áldozati zsengék emléke maradt meg.

Milyen lehetett a Káp isten tisztelete? Erre nézve fölvilágosítást ad ez az ige: *káprázni*. A régi magyarok ritusa *sámániz-*

mus volt: a *sámán*, vagy bűvös ember isteni ihletbe, valóságos *trance*-állapotba jött. Tudósaink, akik a rokon népek vallását tanulmányozták, jól ismerik a sámánok révült, őrjöngő zenéjét, melyben a boszorkányos gyorsasággal vert dob szava dominál. Mindez eléggé elárulja, hogy az ihlet külső megjelenésében a *remegés* formáját öltötte: az isten *rázta* papját, mint Apollo a Pythiát, vagy ma is: a quackerek ihletett prédikátorait a Szentlélek. Ezért nevezték a Káp isten ihletését *káprázásnak* (*Káp-rázás*). Az ihletett ember víziókat látott, melyeknek *káprázat* volt a nevük. A szó ebben az értelemben máig megmaradt.

Olyan szavunk is van, mely a Káp-tisztelet lassú kihalásának emlékét őrzi. Mikor a kereszténység terjedni kezdett Magyarországon, ez új vallás papjai várakba tömörültek s keresztény centrumok keletkeztek az egyes püspökségek körül. Ezeket a helyeket, ahol Káp istent többé nem tisztelték, *káptalanoknak* nevezték.

Mindazonáltal a Káp-tisztelet homályos emléke sohasem veszett ki egészen népünkől. Sőt modern városi nyelvünk is bizonyoságot tesz róla, hogy a mai elfajzott, elvárosiasodott magyar lélekben is él valami tudatalatti, de annál erősebb érzése a Káp isten iránti tartozásnak és lekötelezettségnek. A várost a falu táplálja s a városi ember minden élelmét, élete fenn tartását a mező terményeinek köszönheti. Szíve mélyén érzi ezt, tudja, hogy Kápnak, a mezők istenének adós mindennel, amije van s minthogy minden érték fokmérője és szimbóluma gyanánt a pénzt tekinti, ha nagyobb összegű készpénzt lát, áhítattal sóhajtja:

– Kápé!

Azt hiszem, az érvek e tömegével szemben senki sem kétkedhetik tovább, hogy az ősmagyar Pantheon egyik fontos mezei istensége Káp volt. S a nyelvész avval a büszke öntudattal teheti le értekező tollát, hogy egy istennek adott életet.

50. TRUCCLYUK.

(Boudoir.)

Ismertem egy kis kutyát. Egy kutyát... Bizonytal van harapósabb ismeretség is. S vannak »társadalmi rétegek«, amelyekben ismeretséget kötni veszélyesebb. Az én kis barátom békés lény volt. Ő valóban gyakorolta azt az elvet, amit az emberek rendszeren csak *hangoztatnak*: nem alkalmazott erőszakot, ha csak nem kellett védni magát s a háztáját.

Legalább a kutyákkal s emberekkel szemben. Mert alacsonyabb lények előtt nem ismerte e morált.

Ha ilyenekkel akadt össze, kitörtek ősi vadászösztönei. Bogarak, békák, egerek, sőt csirkék számára az én szelíd kis állatkám rettegett háborús bestia volt. A természet hierarchiájának alapján állt ebben, s talán ez is morál. Sőt nem ez-e a háború igazi morálja: csupán alacsonyabbrendűek ellen harcolni? A görögökkel, akik a barbár perzsák ellen küzdenek, minden rokonszenvem együtt liheg. De semmi rokonszenvet sem érzek az olyan háborúval szemben, amelyben két egyenlően művelt »európai kultúrnép« méri össze fegyveres erejét. Ez már testvérharc, amivel a gyilkosság kezdődik: Káin és Ábel... Mert a gyilkosság ott kezdődik, ahol testvért ölünk: magunkhoz hasonlót. A mi egész modern kultúránk káini. Mindannyian egy kicsit gyilkosok vagyunk.

Kutya-ismerősöm nem volt gyilkos, habár nem egy csirke vére száradt szőréen. Ő csak a természet sugalmait követte. Nem öljük-e mi is a csirkét és a szegény ártatlan borjakat? A kis kutya emberebb volt az embernél: legalább a magához hasonlót nem ölte. Senki sem tehetett neki szemrehányást.

A szemrehányás mégis záporban hullott bőrére, a csirkék gazdáitól. Azok nem a morális elv, hanem önnön érdekeik nevében tiltakoztak. A zápor kemény ütlegek képét öltötte,

melyekre vad ugatás, morgás és visítás felelt, ha az ütlegek a szomszéd gazdák valamelyikétől származtak. Ez az önvédelem esete volt. De jöhetett a zápor *szent helyről*: amikor nem külső ellenség, hanem maga *Isten*, élet és halál ura, a *Gazda* ragadta meg a botot! S az ilyenkor valóságos égi villám volt, fellebbezhetetlen, megmoroghatatlan! Törvény és ítélet, kritika alá többé nem vonható.

Csak vallásos megadás, misztikus töredelem fogadhatta.

De a kis kutyaszívben vad, kétségbeesett indulatok forrtak. A villámcsapás vallási tragédia volt az ő számára. Minden hite, biztos kutyahite, sötét kis lelkének minden nyugalma megrendült. Óh, hiszen minden hite, minden nyugalma az Isten, a Gazda árnyában kuporgott. Ha idegen gazdák, idegen istenek bántották: mit bánta?... Csaholásai kiugráltak, harapásai kivakkantak. De lelke benne ült nyugodtan, mint egy erős várban, a biztos árnyékban, mely valahonnan a láthatatlanból mindig reá esett. Ez a biztos árnyék a Gazda öle volt, az Isten öle, amely most hirtelen kiejtette védelméből. Az árnyék megrendült, s ez az Univerzum megrendülése volt. Maga az Isten vált ellenséggé! Meleg öl helyett hideg kövön ült már. A kéz, mely védő és tartó kéz volt, ütlegelő kéz lett. Mi történt? Sötétbe borult a világ a kis kutyalélekben. Minden el-süllyedt!

Csak régi emlékek villantak föl, sötét kutyaemlékek, kutya-percek, történelemelőtti időkből, mikor még nem ismerte a Nagy Szabályt: *be nem szennyezni az emberbarlangok padlóját!* Ez a kegyetlen szabály, melyet azóta elfogadott, mint az engedelmesség és önmegadás egy kínos, de alapvető próbáját, valamikor érthetetlen, sötét, lázító rejtelem volt számára. Mennyi iszonyú és ártatlan lakolás: mikor gyenge kölyökszervezete, őszi felhülés a hideg kövön és a Nagy Szabály nemtudása vagy nemértése a kétségbeesés mindenneldacolását költötték fel benne. Ez a dac, kétségbeesés, elkeseredés ébredt föl most

újra. Egyedül volt az egész világon, egyedül az Isten ellen! Látni sem akarta a Gazdát, a Gazda házáat és az Isten kertjét.

Kis zöldkertes nyaralóházban történt ez, a kert a ház előtt pompázott, a ház mögött pedig, a mészpotyogtató tűzfal alján árok horpadt, sötét, bozós árok, egy sűrű mogyoróbokor alatt, puffogó bogyójú cserjékkel, vad orgonával, akáccal benőve. Embernek nem lenne ez rejtekhely, de a kiskutyát elfedte négyszeresen, tüskés ágak s levelek ráborultak, itt egyedül volt, a Gazda meg nem látta. Erre a gyászos helyre menekült az elkeseredett állatka s leült a bokrok alatt, mint a Dac és Elhagyottság néma szobra, mint aki nem akar már tudni a világról s nem akarja, hogy a világ tudjon róla. Itt ült a kis remete, mint egy vad kutyaklastromban, fehér és néma karthauzi, nem egyszer, hanem sokszor, valahányszor a kérlelhetetlen és értelmetlen Ostor sujtott le bőrére, vágta ronggyá hitét és nyugalmatát, s ütlegeivel kiközösítette nyomorult életét a nagy titkos Rendből, melyet a Gazda keze intéz, vérlázító hidegséggel s kegyetlen és rejtett bölcsességgel.

E sötét árokban kívül volt a Renden és világon, mint konok száműzött, mint poklokra hajított Lucifer. Itt megvethette lábait a dac! Itt még enni se kért: a lázadás legkétségbeesettebb formája. Komor éhsége betöltötte a Dac-Árkot. Gonosz kéjjel hallotta messziről a hívásokat, melyek nevén szólították. Gyönyörködött abban, hogy hiába keresik: tragikus Coriolán, a világ összes kolbászaiért sem jött volna elő!

A gyerekek találták itt többször; és később aztán, ha verés után nyomtalanul eltűnt, már tudták, hol keressék. Ők nagyszerűen mulattak a kis fenevad eredeti dacoskodásán, el is nevezték a búvóhelyét, fontos pontja lett kincses szigetük titkos térképének. Időnként felfedező utat tettek oda; egyszer egy labdájukat is ott találták meg, rég kiszáradt csontok és összerágott fadarabok közt, amiket a kutya apránként odahordott. A gyerekek kicsit barbár szóval nevezték el ezt a helyet, azon

a hanyag keveréknnyelven, amit a levegővel szívnak magukba: így lett a neve *Truccljuk*.

Tehát: a kutya megnehezten... s elbú a »Truccljukba«.

Micsoda ősi, mélyrőlhozott ösztön ez az elhúzóadás, ez a különválás, ez a tüntető egyedülmaradás a megrendülésben, az elkeseredésben, a dacban? Micsoda erős gyökerei villannak itt elő emberi dolgoknak, amikről talán nem is gondolja senki, hogy ilyen erős, állati gyökereik vannak! Hogy ezek a mély gyökerek már az állatban is ily kétségbeesetten, noha egyelőre még rettenetes sötétségben, kapaszkodnak a messze, rejtelmes melegségű Igazság, Értelem és Szeretet felé...

Ennek az ostoba állatkának ösztöne megvan az emberben is: különösen abban az emberben, akinek életét még a zsengebb ösztönök vezetik... A gyerekek magukra ismerhettek benne. Nem szoktak-e ők is verés után, ha igazságtalannak s kegyetlennek érzik a bántalmat, a sarokba állni és »truccolni«? Mennyi »trucclyuk« van az emberi világban! Hadd árulom most el már, hisz úgylis hiába tagadnám, hogy ez az elbeszélés tulajdonképpen értekezés, s nem is állatokról szól, hanem emberekről. Ha tovább nyúlhatna, talán filológiai tanulmány lenne belőle. Mily gazdag téma egy filológusnak! Valami magasabbrendű filológusnak, aki kutatásaival az emberi lélek örök egyformaságára, erkölcsi érzésének ösztöni alapjaira tudna világot vetni...

Gyermeki és asszonyi történeteket ásnék föl.

Visszatérnék az ősmundák sokat-eláruló naívságaihoz, keresztyüblöngészném a régi és népi költeményeket. Például föl lapoznám az indus eposz híres lapjait:

Dasharatha királynak két felesége volt... vagy talán három is...

S Dasharatha utódjává tette a fiát, Rámát, kit Kanshalya királyné szült neki.

De a másik királyné, Kaikeyi, Bharatának anyja, zokon vette ezt, s bevonult a Harag-szobába...

Letépte ékszereit és szépruháit: levetette magát a Harag-szoba padlójára és kebleit tépve zokogott.

És a király s az egész udvar tudta jól, hogy egy királyné csak akkor megy a Harag-szobába, ha súlyos bánatalom érte szívét...

»*Anger-chamber*« – így nevezik a *Ramayána* angol fordításai az óindus »trucclyukat«. Harag-szoba...

S itt sem állnék meg... ha filológus volnék. Filológiám átröpülne a századokon s benézne tán egy párizsi rokokó-boudoirba is, egy szép *précieuse* titkos szalónjába, ahova csak a szív meghittjei, a *confidente*, a lelki tanácsadó gavallér-abbé és a valóságos *ami de coeur* léphettek; s ahol a szép hölgy ájultan hever illatszeres üvegcséje mellett, az ideggörcs után, mikor a durva férj fukarsága elkésérítette. Talán be se nézne: illenék-e a komoly tudományhoz frivol titkok után leselkedni? Bergeret úr diszkrétén leülne az ajtó mellett, a selyemfotelben. Mosolyogna és elgondolkodna, az aranyozott volutához hajtván nyugodt öreg fejét. Minek leselkedni? Egy szó elég, hogy eltűnődjön rajta és sok mindent megtudjon belőle... *Boudoir* – nem a *bouder* igéből származik ez? S *bouder* nem annyit jelent, mint »duzzogni«? Olvastam régi magyar regényeket – talán Jókainál is előfordul ez – ahol a *boudoirt* »duzzodának« hívják. Szóról szóra »duzzogó-szobát« jelent: *anger-chamber*.

Óh asszony, gyermek, ősi ösztön, áruló állatka! Ki fogja megírni egyszer a tanulmányt: »A *trucclyuktól*, a *kolostoron át*, a *boudoirig*«? Merthisz a kolostor is épily *trucclyuk* volt, legalábbis nagyon sokaknak, ezer és ezer elkéseredett régi léleknek. S nemcsak gyenge nők, hanem komoly férfiak, sőt úgynevezett nagy emberek szívének is. Fessétek meg Ötödik Károlyt, amint a *trucclyukba* vonul!

És mi más még maga a Pokol is, mint egy meleg és sötét *anger-chamber*, a legszebb és legbüszkébb angyalnak? Az elkéseredett és lázadó angyalnak *trucclyuka*, akiből a világ dacoló kutyája lett!

50/A. TRUCCLYUK.

[Bevezetés a *Trucclyük* felolvasásához]

[Kézirat]

H[ölgyeim] és U[raim]. <Arra kérem> <Az itt> |:A most:| következő „nyelvészeti értekezést nem szabad másként tekinteni mint egyszerű és szerény tréfának. Jól tudom hogy e <helyen s ugyane> mellett az asztal mellett már nagyon komoly és érdekes nyelvtudományi előadások hangzottak el – eszemágában sincs hogy párját vagy paródiáját adjam ezeknek. <De <<ahol sok esett a komoly szóból, ott>> a komoly szó mellé sohasem árt egy kis ártatlan mosoly <<...>> egy kis tréfás szkepszis, mintegy ellenszerűl, mert aki egészen komolyan <<beszél>> beszél és csöppet sem kételkedik, annak ritkán van egészen igaza.>

A komoly nyelvtudós és tanár urak mellett én csak olyan vagyok mint az ájtatos diák: de a diáknak is szabad néha csínálni egy-egy ártatlan diákviccet. Ez a vicc ezuttal nem is a komoly tanár urakat vicceli; inkább a dilettáns nyelvészeket akik <mindenütt otthon vannak <<...>> és katedrát tartanak de> nem ülnek katedrákon; mert egy kicsit minden magyar ember nyelvész. Rontjuk talán a nyelvet, s keresztrefeszítjük, – de titokban <és tudat alatt> mégis szeretjük, beszélünk és álmodozunk róla. Ugy vagyunk vele mint az a férj aki goromba és nemtörődöm a feleségével: de mégis szereti: álmaiban és szavaiban oltárra ülteti. Mindannyiunkban lappang <egy k> valami a délibábos nyelvészből: ez a turáni fajta nem halt még ki.

Barátom akit különben távol áll tőlem hogy perszifláljak – nemcsak azért mert költő ő, s ennek a költőnek nincs nagyobb tisztelője nálam; hanem azért is mert igazán senkisé is ismerheti jobban a szép magyar nyelvet nála.

(OSZK Fond III/1921)

50/B. TRUCCLYUK.

[Kézirat]

Trucclyük '924

Ismertem egy kis kutyát. Egy kutyát... Bizonnyal van harapósabb ismeretség is. S vannak „társadalmi rétegek”, amelyekben ismeretséget kötni veszélyesebb. Az én kis állatom békés lény volt, s <csakugyan> valóban megtartotta az elvet, amit az emberek rendesen csak hangoztatnak: nem alkalmazott erőszakot, ha nem kellett védni magát s a háztáját.

Igy a kutyákkal s emberekkel szemben; de alacsonyabb lények előtt nem ismerte e morált. Az ősi vadász-ösztönök kitörték, s az én szelid kis állatkám rettegett <gyilkos> |:háborus:| bestia volt, bogarak, békák, egerek, sőt csirkék <szemében> számára. A természet hierarchiáját követte ő, s talán ebben is morál volt; mert nem ez-e a háboru igazi morálja: csupán alacsonyabbrendűek ellen harcolni? A görögökkel akik a perzsák ellen küzdenek, minden rokonszenvünk együtt liheg; de hol ez a rokonszenv mikor két egyenlően „európai kultúrnép” <áll szemben> méri össze fegyveres erejét? Bizonnyal testvérharc ez: amivel a gyilkosság kezdődik: Káin és Ábel. <(=)Mert a gyilkosság ott kezdődik, ahol testvért ölünk: magunkhoz hasonlót.> S egész modern kultúránk káini: mindannyian többé-kevésbé gyilkosok vagyunk.

Az én kis kutyám nem volt gyilkos, habár több csirke vére száradt szőrén: ő csak a természet ösztöneit követte; s nem öljük-e mi is a csirkét, és a szegény ártatlan borjakat? A kis kutya emberibb volt az embernél: s legalább a magához-hasonlót nem ölte: senkisémet tehetett neki szemrehányást. A szemrehányás mégis <bőven kijutott neki>, |:záporban hullott bőrére,;| a csirkék gazdájától; azok nem a morális elv, hanem önnön érde-

keik nevében tiltakoztak. A zápor kemény ütlegek képét öltötte, melyekre vad ugatás, morgás és visítás felelt, ha az ütlegek a szomszéd gazdák valamelyikétől származtak: ez az önvédelem esete volt. De jöhetett a zápor szent helyről: nem külső ellenség, hanem maga Isten, élet és halál ura, a GAZDA, ragadta meg a botot, mely az ilyenkor <maga a> |:valóságos égi:| Villám volt: fellebbezhetetlen, megmoroghatalan; törvény és ítélet, <amely> kritika alá többé nem vonható.

Csak vallásos megadás, misztikus rezignáció fogadhatja.

De a kis kutyaszívben vad, kétségbeesett indulatok forrtak, s a Villámcsapás <számára> vallási tragédia volt az ő számára; minden hite, biztos kutyahite, sötét kis lelkének minden nyugalma megrendült. Óh hiszen minden hite, minden nyugalma az Isten<ben>, a Gazd<ában>a <összpontosult> árnyában kuporgott! S ha idegen gazdák, idegen istenek támadták őt, csaholásai kiugráltak, harapásai kivakkantak, de lelke benne ült nyugodtan <a biztos árnyékban,> mint egy erős várban, |:a biztos árnyékban,| mely valahonnan a láthatatlanból |:mindig:| reá esett. Ez a biztos árnyék a Gazda öle volt, az Isten öle, mely most hirtelen kiengedte őt; az árnyék megrendült, s ez az Univerzum megrendülése volt; maga az Isten vált ellenséggé, meleg öl helyett hideg kövön ült már, s a Kéz, mely <véde és tartotta,> védő és tartó kéz volt, <most> ütlegető kéz lett: miért? Sötétbe borult a világ a kis kutyalélekben. Minden elsüllyedt! S csak régi emlékek villantak föl, sötét kutyaemlékek, kutya-percek, régi időkből, mikor még nem ismerte a Nagy Szabályt: be nem szennyezni az emberbarlangok padlóját! Ez a kegyetlen szabály, melyet azóta elfogadott, mint az Engedelmesség és Alávetés egy kínos, de fundamentális próbáját, valamikor érthetetlen, sötét, lázító rejtelem volt számára: iszonyu és ártatlan <sz....>lakolás, mikor gyenge kölyök-szervezete, őszi felhülés a hideg kövön, és a Nagy Szabály nemtudása vagy nemértése a kétségbeesés <érzését?> mindennel dacolását

költötték föl benne. Ez a dac, kétségbeesés, elkeseredés ébredt föl most újra: egyedül volt az egész világon, és az Isten ellen; látni sem akarta a Gazdát, a Gazda házát és az Isten kertjét.

Kis, zöldkertes nyaralólakásban történt ez, a kert a ház előtt pompázott; a ház mögött pedig, a mézspotyogtató tűzfal alján, árok horpadt, sötét, bozótos árok, egy sűrű mogyoróbokor alatt, puffogó bogyóju cserjékkel, vad orgonával, <akk> akáccal benőve. Embernek nem lenne ez rejtekhely; de a kis kutyát elfedte négyszeresen, tüskés ágak s levelek ráborultak, itt egyedül volt, <ide utcá> a Gazda meg nem látta. Erre a gyászos helyre menekült az elkeseredett <..> állatka, s leült a bokrok alatt, mint a <d>Dac és <fájdalom> |:Elhagyottság:| szobra, mint aki nem akar már tudni a világról, s nem akarja hogy a világ tudjon róla. Itt ült a kis remete, mint egy vad kutya-klastromban, fehér és néma karthauzi, nem egyszer, hanem sokszor, valahányszor a <kegyetlen> |:kérlelhetetlen:| és értelmetlen <Osto> Ostor sujtott le bőrére, <mely elvágta hitét, a világban megnyugvását> vágta ronggyá hitét, megnyugvását, s ütlegekkel közösisette ki nyomorult életét a nagy titkos Rendből, melyet a Gazda keze intéz, vérlázító hidegséggel s kegyetlen |:és rejtett:| bölcsességgel.

E sötét árokban kívül volt a Renden, a világon, mint sötét száműzött, mint poklokra hajított Lucifer; itt megvethette lábait a Dac! Itt még enni se kért; a lázadás legkétségbeesettebb formája! <> Komor éhsége betöltötte a sötét Dac-Árkot; gonosz kéjjel hallotta messziről a hívásokat, melyek néven szólították; gyönyörködött abban hogy keresik; tragikus Corjolán, a világ összes kolbászaiért sem jött volna elő.

A gyerekek találták itt többször; és később azután, ha verés után nyomtalanul eltűnt, már tudták, hol keressék. S mulatva a kis fenevad eredeti dacoskodásán, el is nevezték különös és immár megszokott búvóhelyét – azon a hanyag keveréknyel-

ven melyet gyermekeink oly könnyen megtanulnak – <..> avval a barbár szóval hogy: Trucclyuk.

Tehát: a kutya <„trucclyukja”> megneheztl, s elbú a „trucclyukba.”

Micsoda ősi, mélyrőlhozott ösztön ez az elhuzódás a megrendülésben, ez a különválás az elkeseredésben, ez a tüntető egyedülmaradás a Dacban? Micsoda erős gyökerei villannak itt elő emberi dolgoknak, melyekről talán nem is gondolnók, hogy ilyen erős állati gyökereik vannak? mély gyökerek melyek kétségbeesetten, s egyelőre még rettenetes sötétben kapaszkodnak a messze, rejtelmes melegségű Igazság, Értelem és Szeretet felé.

S bizonynal e kis állatka ösztöne megvan az emberben is: különösen abban az emberben akinek életét még a zsengebb ösztönök vezetik... A gyerekek magukra ismerhettek benne: nem szoktak-e ők is verés után, ha igazságtalannak s kegyetlennek érzik a bántalmat, a sarokba állni és „truccolni”? Mennyi „trucclyuk” van az emberi világban! Ha ez a tanulmány még tovább nyulhatna, talán filológiai értekezéssé válna; mily gazdag anyag a legmagasabbrendű filológia számára, mely kutatásaival az emberi lélek örök egyformaságára, erkölcsi érzésének ösztöni alapjaira <veth> tud világot vetni.

Gyermeki és asszonyi történeteket <....>ásnék föl. Visszátérnék az ősmondák sokat-eláruló naivságaihoz, keresztülböngészném a régi és népi költeményeket. S bizonyára föllapoznám az indus eposz híres lapjait: Dasharatha királynak két felesége volt (vagy talán három is). S Dasharatha utódjává tette fiát, Rámát, kit Kaushalya királyné szült neki. De a másik királyné, Kaikeyi, Bharatának anyja, zokon vette ezt, s bevonult a Harag-szobába... Letépte ékszereit és szépruháit; levetette magát a Harag-szoba padlójára és kebleit tépve, zokogott. És a király s az egész udvar tudta jól, hogy egy királyné csak akkor megy a Harag-szobába, ha súlyos bántalom érte szívét...

„Anger-chamber” – így nevezik a Ramajána angol fordításai az óindus trucclyukat.

S a filológia átröppölne a századokon, s benézne tán egy párisi rokokó-boudoirba is, egy szép précieuse <boudoirjába> |:titkos szobájába:| ahova csak a szív meghittjei, a confidente, a lelki tanácsadó gavallér-abbé és a valóságos ami de coeur léphettek be; s ahol a szép hölgy ájultan hever illatszeres üvegcséje mellett, az ideggörcs után, mikor <épen> a durva férj fukarsága elkeserítette. Talán be se nézne: a komoly Tudomány megszemélyesítőjének <okos> |:nyugodt:| öreg Bergeret-fejéhez alig illenék az: frivol titkok után leselkedni. Miért leselkedni? egy szó elég hogy elgondolkozzon rajt, és sok mindent megtudjon belőle... Boudoir – nem a bouder igéből származik ez? s bouder nem annyit jelent mint: duzzogni? Olvastam régi magyar regényeket (talán Jókainál is előfordul ez) ahol a boudoirt duzzodának <híj> hívják. Szóról-szóra a boudoir duzzogó-szobát jelent: anger-chamber.

Óh, asszony, gyermek, ősi ösztön, áruló állatka! S ki fogja megírni a tanulmányt: „A trucclyuktól, a kolostoron át, a boudoirig”? Vajjon a kolostor nem ily trucclyuk volt-e, ezek és ezek számára? S nemcsak gyenge nők, hanem komoly férfiak s nagy emberek szívének... Fessétek meg V. Károlyt amint a trucclyukba vonul! És mi más még maga a Pokol is, mint egy meleg és sötét anger-chamber, a legszebb és legbűszkébb, az elkeseredett és lázadó angyalnak?

(OSZK Fond III/1921)

51. NOVEMBER.

[Gépirattörédék]

<Amikor> Olyan lesz az ég mintha az angyalok becsukták volna a homályüveges ablakokat<:> valami mennyei fürdőszobában, s megeresztenék a zuhany csapjait. Az utcákon nagy tócsák fénylenek, s elgondolom hogy a kis hegyi ház ahol a nyáron laktam, fény és virágok közt, most egyedül áll, messze a világ végén, bezárva a zápor börtönrácsaival, s a töménytelen sár pusztá tengerében. Meztelenül fürdenek most a fák, de ez nem a hus meztelensége hanem a csontvázé. Mit lehet még szeretni ebben a kietlen hónapban? A föld az ég aléltabb tájaira fordul, s valahol utban már a puhaléptü fehér tigris, a tél. Én ebben a hónapban születtem! Régi verseimben emlegettem is ezt, költők szokása szerint „november gyermekének”, s „mord novemberi embernek” neveztem magamat, fiatalos daccal a nagy tavasz ellen amiben éltem akkor. November nem hálás nekem és nem mutatja jó anyának magát. Kiszáradt emlőjü anya ő, rőzsegyűjtő öregasszony, de <mé> rőzséje is nedves és hideg. Mégis valahogy tudom én szeretni még őt is: valamit ő is ad. Embervoltom örömeire ébreszt ő is: milyen dicső dolog is embernek lenni! nem feküdni le a medvékkel téli álomra, meleg és fényes barlangokat építeni, bosszantó élee [? éles?] fénysugarakat küldeni November náthás orra alá, a beborult égbe, s élni, élvezni, szeretni, s ha már testünk a barlangba szorul, szellemünkkel legalább magasabb csucsokra kapaszkodni, mint a lomha nyár álmos óráiban... Ezt szeretném irni November dicsóságére: de ma egy szegény ember bus lakását, láttam, hideg tüzhelynél didergő gyermekekkel beszéltem, <hajléktalanlk> kóborgó hajléktalanokkal találkoztam – s nem merem többé dicsérni sem Novembert, – sem egyáltalában az Embert.

(OSZK Fond III/1806)

52. ŪZD KI VASVILLÁVAL...

Az országúton egy szegény ember ment, János nevezetű. Kopott, de azért úriforma ruhát viselt, mint a szerencsét próbáló diákok.

Az úthajlásnál egy szekér tűnt elébe. Vándor szerzetes szállt le a szekérről. A paraszt leadta utána kosarát, amilyenekbe az alamizsnát gyűjtik a barátok; s a szerzetes Isten nevében köszönte szívességét, hogy idáig hozta. A paraszt befordult a dűlön földjére, a barát pedig baktatni kezdett János mellett.

Mindketten fiatalok voltak, hamar összeismerkedtek. Könnyebb az út, ha van kivel beszélgetni. A barát világlátott ember volt és érdekes történeteket tudott. Lassanként, amint bizalmasok lettek, személyes dolgokra fordult át a beszéd és tartózkodás nélkül elmondták egymásnak életük folyását.

– Házasodni szeretnék, – mondta János – de ahhoz pénz kéne. Pénzem pedig nincs – és nagyot sóhajtott. – Nem kívánék mást, mint egy kis házat, kertet és az asszonyt.

– Nekem is volt egy nagy kívánságom, – felelt a szerzetes. – Isten segítségével már beteljesedik. Miasszonyunk, Máriának szeretnék faragott képet állítani templomunkban. Évek óta járom az utakat és gyűjtöm rá az alamizsnát. Az emberek szegények manapság és vallástalanok. Sok helyütt gorombán utasítanak el, s azt mondják: gondoskodjanak az égiek magukról! De én nem csüggedtem, s kitartásomnak megvan az eredménye. Ez a kosár tele arany- és ezüstpénzekkel. Most megyek haza a klostromom felé. Bízzál, testvér, az Istenben, és a te kívánságod is be fog teljesedni.

János szomorúan nézett a kosárra. Szótlanul mentek a folyóig. A komp éppen indulásra kész volt, s vásárosok szorongtak a hátán. János és a barát egészen a szélére rekedtek, s vigyázni kellett, hogy be ne bukjanak a vízbe. A barát kifelé nézett a folyóra, mert gyöngé érzékenységu ember volt, s nem

bírta jól a sűrű, áporodott parasztszagot, amivel a vásárosok népe megtöltötte a kompot. Künn friss tavaszi levegő volt, s a méltóságos folyó szelíden nyúlt ki s emelte terhét, mint egy izmos kar. A túlsó parton új, halk zölddel intettek a lombok. Közel hegyek, még mintegy a hóvíz emlékével barnáskodtak. S oly kedvesen halavány volt az ég! A barát szeme rajtveszett a légies ártatlanságú felhőbárányokon, s a habok csöndes csobogása a komp körül kimosta füléből a kofanép zshivaját.

János azonban a kosárra nézett, amely igénytelenül be volt borítva egy kék szalvétával, mintha csak úti élelem volna benn; aztán körülnézett és látta, hogy senki sem figyel rá, mindenki el van foglalva piaci gondjával és látta, hogy a komp már túl van a folyó közepén, a révész háttal állva igazgatja.

– Mindjárt késő lesz, – gondolta magában. Előrenyújtotta a karját és észrevétlen meglökte a barátot. A barát egy jaj nélkül bezuhant az árba. A loccsanásra fölfigyelt néhány utas és János úgy tett, mintha ő is arra figyelne föl.

– Jézusom! – sikoltott egy kövér kofaasszony. Valaki beleesett a vízbe!

– A pap! – mondták mások. – Itt állt a pap a szélén!

– Az nem lehet, – szólt János. – Az az én unokatestvérem; ő előbb ment át a másik oldalra. Péter! Péter! – kiáltott, mint-hogyha a papot keresné. A komp pedig már nagyot haladt az-óta előre.

A pap nem bukkant föl többet a víz alól. A kofák körülállták Jánost, aki hangos szóval siratta az »unokatestvérét«:

– Áldott jó ember volt. Semmije se maradt annak a világon: mindenét elosztogatta a szegények között. Most be kell menni a faluba, hogy küldjenek embereket, akik kifogják a holttestet: majd én bemegyek magam. Ó, jaj, szegény Péter!

– Úgy lesz bizony az jó, – mondta, a vén révész, és az utasok, akik egy távolabbi város vásárába igyekeztek, ráhagyták. János fogta a kosarat és megindult az úton. De közben elgon-

dolta, hogy minek menjen ő a holtat kerestetni, s az első fordulónál, ahol már nem látták, letért a falu útjáról.

Amint elért a fővárosba, megváltoztatta a nevét, kereskedő lett és a halott pénzét fektette bele az üzletbe. Mert a kosár csakugyan tele volt arany- és ezüstpénzekkel, ahogy a pap mondta. A szerencse kedvezett János spekulációinak, vagyona szaporodni kezdett, s csakúgy ömlött elébe a sok pénz. János könnyen élt, nem tagadott meg semmit magától; kincsei mégis tízszeresedtek és húszszorozódtak. Idők folytával megvásárolt egy szép kertes házat, asszonyt is hozott a házba, akitől gyermeke lett; okosan és elégedetten élt.

Néha azonban eszébe jut a pap, s ilyenkor szomorú lett.

– Ha visszajönne! – gondolta magában, és elábrándozott erről, bár jól tudta, mily valószínűtlenség. Elképzelte, mit mondana neki, hogyan esedezne a bocsánatáért: tízszer annyi pénzt adna vissza neki, mint amennyi a kosarában volt: a fele vagyonát... A Mária-szobrot rég megcsináltatta, amire a pap gyűjtötte volt a pénzt, és a feleségét küldi minden kisasszonykor felöltöztetni az Isten anyját kék-fehér selyembe... Bizonyosan megbocsátana a pap, ha visszajönne.

Ó bár visszajönne!

De ez, sajnos, lehetetlen, mert aki meghalt, nem jön vissza többet. Hiába véli látni néha János messziről az utcán, hiába rezzen meg minden papalakra. Bizony csak nem ő az...

Egy tavaszi este – éppen öt éve volt már a pap halálának – János egyedül üldögélt úriháza verandáján. Elnyúlt a nádfonású széken, s jobb kezét az asztalra támasztotta, a boroskupát szorongatva. Vacsora után volt, s a felesége a szolgálóival most rakodott le benn az ebédlő gazdag asztaláról, a lámpafény enyhén kisütött a bokrokra. A fülledt tavasz a nyarat előlegezte már, tücskök muzsikáltak: alig hagyta el egyik a kapunál, a másik újra kezdte a ház mögött. A csillagok élesen és rezegve vágtak bele az éjbe, szinte hangosan, mintha parányi

fénytücskők volnának. Tücskők és csillagok közt, ebben a furcsa nyugalomban, hang- és fénytűkkel átszagatott sötétségben iszonyú magányosság érzése vett erőt Jánoson. Egy ember sincs a világon, akinek a titkát elmondhatná! Mit érnek feleség, gyerek, jóbarátok, ha nem lehet nekik elmondani? Egyetlenegy társat tudott volna, magának elképzelni, egyetlenegy bizalmast: a papot...

Amíg így töprengett magában, a fekete orgonabokrok közt, amerre egy halvány tamariszk-ág bólogatott a lámpa kihulló fénysávjában, váratlanul egy emberi alak sápadt körvonalait pillantotta meg. Vékony, szinte áttetsző teste volt és sötét, beesett szemei. Jánosnak elállt a lélekzete és a torkáig dobogott a szíve. Mindjárt tudta, hogy a pap az. Halálos izgalomban ment elébe és beszélni kezdett volna hozzá, de a kísértet kinyújtotta karját és torkonragadta. Más ember talán el is ájult volna, de János katona volt valamikor s a támadásra visszatért a bátorsága. Dulakodni kezdett a szellemmel, de ütései csak a levegőt érték: a pap el-eltűnt, hogy újra megjelenjen.

Ettől kezdve nem volt nyugta Jánosnak. Éjjel-nappal üldözte a szellem. Végre is beteg lett s nem tudta már titokban tartani állapotát.

– Ó, jaj, – kiáltotta egyre, – jön a vándorbarát, hogy kínozzon!

Az övéi azt hitték, megőrült és orvost hívtak hozzá. De az orvos nem tudott segíteni. A betegség egyre rosszabbodott s a különös képzelődés híre elterjedt az egész szomszédságban.

Történt pedig, hogy egy közeli városba egy híres csodatevő pap érkezett, aki, mikor hallott a különös esetről, odaüzent a János feleségéhez: szeretné látni a beteget és bízik is benne, hogy imáival meggyógyíthatja. Az asszony maga szaladt a paphoz könyörögni, hogy jöjjön mielőbb, és azonnal bevitte a beteg szobájába.

De alighogy meglátta János a papot, iszonyúan felordított, mintha megint rájött volna az őrület:

– Jaj, jaj, a vándorpap jön, hogy gyötörjön!

És vacogott a foga, mert érezte, hogy ezúttal nem szellem áll előtte, hanem igazi hús és vér. A pap azonban kiküldte a jelenlevőket a szobából, és egyedül maradva a beteggel, így szólt:

– Öt évvel ezelőtt bedobtál engem a kompról a vízbe: emlékezhetsz reá.

János szólni akart volna, de nem tudott a rémülettől. És a pap folytatta:

– Szerencsére jó úszó és bűvár voltam gyerekkorom óta és baj nélkül kiértem a partra. Most pedig eljöttem, hogy bánd meg bűnödöt, vezekelj érte Isten előtt s tedd jóvá a földön.

János arca olyan volt, mint a papiros, de szíve már elszánva mindenre.

– Mit kell tennem?

– Kelj föl azonnal, add el vagyonodat az egyház és a szegények javára, hagyd el házad, feleséged, s mindent, amit gaz módon szereztél, végy zarándokbotot s kövess engem!

János csakugyan fölkelt s elment a tőzsérekhez, hogy vagyonát eladja. A vándor pap azalatt leült a ház előtti lócára és várta. János felesége nyugtalanul tekingetett ki az ablakon, mert nem tudta elképzelni, hova ment beteg férje? De a papot nem merte kérdezni.

A pap egy öregszemű olvasót morzsolt, s föl se nézett.

Végre megjött János. Szolgája hozta utána az aranyakat, amiket házáért és szölejéért kapott. A pap tartotta kosarát, s János megparancsolta a szolganak, hogy töltsé belé az aranyakat. A pap letakarta a kosarat.

– Menjünk.

És elindultak. János felesége sírva nézett utánuk.

Több falun mentek át, s a pap mindig kezében vitte kosarát,

éppúgy mint azelőtt, a kék szalvétával beborítva. Pár napi út után a partmenti erdőséghez értek, s átvágtak a sűrűn, hogy kijussanak a folyóhoz. S amint a hatalmas víz kicsillant előttük, Jánost egyszerre különös érzés lepte meg. Ugyanazon a helyen voltak, ahol *akkor!* A komp éppen indulásra kész volt, s vásárosok szorongtak a hátán. János és a barát most is a szélére rekedtek, s a barát kifelé nézett a folyóra... Ugyanaz a szag is volt, mint *akkor*: a sűrű, áporodott parasztszag, mely egészen megtöltötte a kompot... És most is tavasz volt! A túlsó parton új, halk zölddel intettek a lombok. S oly kedvesen halovány volt az ég!

János azonban a kosárra nézett, melyet a barát letett maga mellé: s a házára gondolt, amelyet eladott, s a feleségére, akit elhagyott. Mindennek az ára ott volt a kosárban, igénytelenül beborítva a kék szalvétával, mintha csak úti élelem volna... János körülnézett és látta, hogy senki sem figyel rá, mindenki el van foglalva piaci gondjával és látta, hogy a komp már túl van a folyó közepén, a révész háttal állva igazgatja.

– Mindjárt késő lesz – gondolta János és előrenyujtotta a karját, hogy meglökje a barátot. De íme: a barát semmivé foszlott s a János karja úgy ment rajta keresztül, mint a levegőn.

János megingott, elvesztette az egyensúlyt s bezuhant a vízbe. Csak a túlsó parton vették észre, mikor a révész megtalálta a gazdátlan kosarat, tele aranyakkal.

53. JÁNOS ÉS PÉTER.

Az érseki palota a várhegy ormán emelkedett. Francia módra lépcsőzetes terraszok vittek a Dunáig. Aombok közt rigó rikoltozott, mint egy tábor jókedvű zsoldosőr, s kakukszó zengett, valószínűtlenül, mintha önmagának paródiája volna. A bozótos sziklán kertiház állt, tárt ablakoknál fűtős apródok. Súlyos, gazdag asztal arany oroszlánkörmökkel kaparta a márványt. A szép királyné, kövérek olasz asszony, a májusi meleg dacára prémszegélyű aranybrokátban ült. A király és az érsek el-lenségesen, mint két megfeszült vad: a Király, sasként, lesben, horgasorrú, szellemes arcával, s az Érsek magabizó, okos kövérségben, mint makacs tölgy, erős gyökereken. Udvari tudósok, Galeotti és Gatti, egymásra uszítva, mint játszó majmok a szőnyegen, csillogtatták cicerói retorikájukat: de kárba ment. A Király és az Érsek csak egymást figyelték; Beatrice pedig unatkozva simogatta agara szép fejét.

Gatti épp a teológia egy híres fogós kérdését fejtegette: tud-e az isten ugatni?

– Bizonyyal: különben a kutya többet tudna a Mindenség Uránál.

– Gatti úgy beszél, mint aki előtt semmi sincsen rejtve. – A király, mellékesen, közbecsúfolódott.

– Amit ember kérdezhet, arra megfelelek.

– Nincs hát titka az isteni tudománynak?

– Van: de hol Isten nem akarja föltárni a választ, titokban tartja tartani a kérdést is.

– Ime hát egy kérdés, mely nem titok. – A király az érsekre nézett, mintegy jelezve, hogy akárkihez beszél, csak *neki* szól. – Régóta föltűnt nekem, hogy Krisztus, aki mindenkben oly bölcs és igazságos volt, Péter és János érdemeit nem jutalmazta igazságosan. – A király hangja ingerkedő volt, s látszott rajta, hogy maga is élvezi találékonyságát. – Péter ugyanis elhagyta,

sőt megtagadta mesterét, s díja mégis a legnagyobb méltóság lett; holott János, ki mindvégig rendületlen hűséggel követte az Urat, nem kapott semmi kitüntetést. Ha nekem két barátom volna s az egyik a viadal kezdetével cserbenhagyna, a másik pedig szilárdan oldalam mellett küzdene: nemde a hű bajnokot illenék dicsőséggel elhalmoznom? a szökevényt pedig igazság szerint gyalázattal, sőt halállal kellene sújtanom? – A király fölhevült, hangja keményen s kérlelhetetlen csengett, mint aki azonnal kész aláírni a halálos parancsot. – S bolond, ki másképp tesz. Cicero mondja, hogy a megérdemelt kitüntetés buzdít, a meg nem érdemelt elkapat. Nem így van, érsek uram? S mégis Péter lett a pápa. Ez az én kételyem.

Gatti követte a király tekintetét, s az érsekhez fordult. – *Humanissime et clarissime*, ki fejedelmeket tettél iriggyé bibliotékáddal, méltóztatnál talán kegyesen megengedni, hogy Jeromos egy írását kikeressem, gyenge szavaim támaszául.

– Valóban irigylem könyveid, érsek uram, – szólt a király s maga is a függő folyosó felé indult, mely a kerti házból egyenest a könyvtárszobába vezetett. – Megfogadtam, hogy fölül-múlom e gyűjteményt: mert nem méltó alattvalónak túltenni királyán.

– Az eb is túltesz a királyokon, – mosolygott az érsek, célozva az előbbi témára – ha egyébben nem, az ugatásban. S talán e holt könyvek – melyek nagy tetteiteknek csak hideg emlékét őrizik – oly messze vannak maguktól a királyi tettektől, mint Cicero szavaitól az ugatás, melyben a szónak csupán hangossága van meg. A könyv a nagy tettek hangossága: ám a tettben nem a hangosság a fontos.

– Nem bizony! óh nem! – kuncogott a kövérkés királyné – s ha választhatnék főtisztelendő gazdánk szobáiból, én nem a könyvtárszobát választanám, óh nem! Én a tükörszobát választanám, ahonnan messze látnám a vidéket ama tudósan állított tükrökben, nézném az utakat; emberek járását, csapatok

mozgását, titkon kémlelném a világ dolgait, magas toronyból, az volna királyi időtöltés!

– Nem azért állítottuk a forgatható és nagyító tükröket, – felelte az Érsek. – Csupán a táj részleteinek szemlélésére szolgálnak azok. Nem feladatunk az emberek dolgait vizsgálni: csak az Isten dolgait kontempláljuk, a teremtés szépségéből mérítve gyönyört és tanulságot. Az emberek dolgait a királyokra bízuk...

– És nem a királynékra – nevetett a király, aki nem volt mindig nagyon udvarias. – Nem asszonyokra, mert azoknak egészen különös szempontjaik lennének János és Péter megítélésében. Nos, messer Gatti, megtalálta a könyvet?

Beatrice elhallgatott, de azért nem haragudott, óh nem! A férfiak csak beszélnek, s tenni mégis csak azt teszik, amit az asszonyaik akarnak. S a tétben nem fontos a hangosság, óh nem! Ez a király mégis csak az ő harcát harcolja az olasz asszony harcát, a büszke és makacs magyar urak és papok ellen. Beatrice már nem unatkozott, óh nem! Mióta észrevette, hogy itt is ez a harc foly, figyelt, mint a macska a gombolyagra, melyről aki gombolyítja, nem is sejti, hogy csak cicajáték.

– *Ecce*, – mondta messer Gatti – szent Jeromos könyve Jovianus ellen. Ebben meg vagyon írva, hogy Krisztus korára való tekintettel részesítette Pétert előnyben János fölött: lévén János még nagyon fiatal a nagy feladatra.

– Óh, – kiáltott a király – mit mondtam? íme a megfoghatatlan rejtelmű isteni ítélet! Ez az érvelés gyarló földi szeminkben nem kevésbé látszik önkényesnek, mint az asszonyok szempontja, akik bizonyára épp ellenkezően döntenének. Én mint király percre sem haboznék hűtlennek bizonyult vén tanácsadómat Visegrád várában vendégelni, ahol már egy király is volt fogoly: s rajongó és erős fiataalt állítani helyébe! – Szemei csillogtak, arca égett; az érsek komolyan mérlegelte a szókat: Beatrice lélekzetvesztve előrehajolt. – A papok bizo-

nyára másképp gondolkoznak s azt hiszik, könnyen követhetjük Krisztust az ilyen szent igazságtalanságban.

– Krisztus bizonyára azért cselekedett így, – mondotta az érsek – hogy példát adjon földi uralkodóknak a megbocsátásra és a korosabbak megbecsülésére. S azért is választotta Pétert birodalma kormányzójává, mert Péter, hibázván, megtanult önmagában kételkedni s nem kellett félni, hogy hasonlatos lesz azokhoz az uralkodókhoz, kik csak a maguk dicsőségszomjas fejét követik, nem fontolják meg a bölcsesség és mérséklet szavait és sohasem fordulnak vissza helytelen útjukról.

A király egy szfinkszet ábrázoló faragott széken ült, keze megvonaglott a szfinkszarmokon.

– Az ész és mérséklet útját szegnék Leonidasnak és Miltiadesnek is.

– Miltiades és Leonidas a barbárság ellen küzdöttek, óh király, ahol a vakmerőség kényszer volt, a kockáztatás kötelesség. Mai királyokat látunk azonban, kik egymás elleni vetélkedésben s a hiábavaló dicsőség kergetésében koptatják népüket, míg a barbár török buzogánnyal dörömböl a kereszténység szúvas kapuján s a papság hiába tartja föl keresztjét, mert a király karddal akarja azt kiütni kezéből. Mit érnek ez újmódi fedelmek idegen zsoldosaikkal? Ha szent és honvédő hadakra szállnának, lelkesen követnék őket országuk nagyjai, kiknek keze még nem szokott el a nemes hadimesterségtől: így ám bízzanak a jött-ment bérencekben: addig lesznek azok hívek, míg szerencsájük csillaga nem fordul; ha sorsotok megfelfőzik, óh király, úgy lehet, ki Péterben bízni nem akart, észreveendi, hogy János helyett Júdást választotta.

A király fölugrott s a vonagló kéz a szfinkszkörmökről egy álló nagy földglóbus hátára szökkent, mely könnyedén megforgott nyomása alatt.

– Fortuna asszonyt ne káromold, óh pap, mert nagy istennő az! Amiket pedig a zsoldosokról mondtál, azokból kitetszik,

hogy nem ismered az új hadimesterséget, s noha sok könyvet halmoztál össze magadnak, fogalmad az élet dolgairól nem különb, mint a gőgös és tudatlan nemeseké. Másképp megtanulnád, hogy a dicsőség az élet királya s a nemesek Caesar szolgái. De igazságtalan lenne tőled világi bölcsességet kívánni: papi voltod más bölcsességre utal. Jól mondtad: az Isten dolgait kontempláld; tükörszoba és könyvtár való neked. Gondunk lesz rá, hogy ezentúl semmi se zavarhasson könyveid között, melyeket méltó elismeréssel csodálunk. Mint mondtam, kedvet kaptunk a könyvgyűjtésre magunk is, s reméljük, bibliotékádnak még nagy dicsősége lesz, hogy az enyémre ösztönzésül szolgált. Köszönjük a vendéglátást, érsek uram: mi is viszonzni fogjuk Visegrádon. Köszönjük a szellemes vitát is, tudós barátaim: ügyesen oldozgatja nyelvetek a nehéz csomókat, noha minden nyelvnél élesebb a kard, mely Gordiusét hajdan elvágta. Bocsásd meg, királyném, ha unatkoztál Esztergom tudós beszédein: egy óra múlva Visegrádon leszünk, hol sólymaid kárpótolni fognak. Viszontlátásra Visegrádon!

Gúnyos váll szökött ki a királyné prémjéből: ő nem untakozott, oh nem! E váll intett már a sólymoknak, melyek csípni és körmölni fognak. Galeotti egy fejezetről gondolkozott, melyet *Mátyás király jeles mondásairól és tetteiről* szóló könyvébe beiktatand: hogyan tréfálta és alázta volt meg a bölcs király a kérkedő Gattit? Az idők kedveztek a tudósok versenyének. Mátyás a legjobb olasz könyvmásolókat hozatta udvarába, s könyvtára nemsokára túltett az érsekén. Az érseket Visegrádon látjuk viszont: a toronyban, hol valaha egy király is fogoly volt. A szép királyné sólymai röpködtek: tépő csőrök és szagató körmök a fehér váll fölött. Az érseki székbe egy olasz ifjú ült: nem is ifjú, hanem gyermek még: a királyné rokona. Zsoldosok rikoltoztak az erdőkben és lödözték a vidám rigókat. Ij helyett puskát fogtak, s úgy hívták őket: fekete hadsereg. A jobágység nyögött, ólom adók alatt. Mátyás már Bécsben ült s az

udvari konyhákban halvány mérgek forrtak. A dicsőség sasa
fölszállott, a glóbus forgott Fortuna lába alatt, a sólymok iz-
gatottan röpködtek ide-oda. A barbárság tengere áradt künn,
magyar partok felé, Mátyás meghalt, oda az igazság! Péter és
János között ki választ még? Egy korcs fiú ügyetlenkedett és
ingadozott, a sólymok ijedten visítotak, a könyvek lehulltak
polcaikról, egy nemes asszony temetett a mohácsi téren.

54. KÉT FANTÁZIA.

1.

A Kristóf-darazsak.

Meglehetősen járatlan vagyok a természet tudományaiban s habozva mondom el ezt a különös történetet: de talán hozzáértők kiokosodhatnak belőle. Szemlátomy Kristóf egyike volt azoknak a furcsa magántudósoknak, akiknek a faja nem ritka nálunk a vidéken. M. városban lakott, gazdag embernek látszott s egyedül rejtelmes kísérleteivel foglalkozott. Olykor megjelent Herman Ottónál s félnapokig eldisputált vele; de lényegesebb kutatásairól csak nekem beszélt, talán restellve azoknak fantasztikus karakterét a józan magyar tudós előtt. Én máig se tudom, mennyiben lehettek komolyak. Egyszer voltam a kertjében, melyet magas fal védett s azon is túlnövő sűrű növények tüskés szövedéke. Szinte megszedültem a fojtó illattól s káprázott a szemem, mert a levegőben ezer meg ezer növény-pehely, virág, a buja vegetációnak zöld, fehér és tarka rongyai, s majd úgy rémlett, hogy egész kis palánták, gyökerestül keringtek, cikáztak a könnyű széllel össze-vissza, mintha maga a kert is forogna valami titkos örvényben. Erről már régebben is hallottam valamit; mert bár az egész keringés meglehetősen alacsonyan maradt, mégis gyakran hulltak a falon kívül is a szomszéd telkekre a Szemlátomy kertjéből szabadult növények s virágok, hulltó helyükben sokszor megfogánva, majd ismét eltűnve. S rege volt, hogy a Szemlátomy virágai élnek és röpülni tudnak, mint a madarak. Meg is kérdeztem tőle:

– Hogy áll ez? – s ő azt erősgette, hogy van a dologban némi igazság; mert a virágok érzőképességét mesterségesen fejlesztve, primitív idegzetükben a szabad mozgás valamely csírái gerjedtek: gyökerük könnyen és magától földbetapadt, ahol

leestek, valósággal talpraállítva magukat; s viszont könnyen ki is rántották azt, valami embrionális vágyakozásban, hogy a legkisebb szellőt felhasználva, útott helyüket megváltoztassák. Úgy mondom el, ahogy laikus eszemmel értettem.

De a rovarokkal is kísérletezett Szemlátomy, továbbfolytatva a népszerű Fabre némely kutatását. Elsősorban itt is az érzőképességet nyomozta. Ha pillangó nőtényét viszed magadhoz és kitárod kerti ablakodat, szobád órák alatt megtelik ugyanazon pillangófaj pompás hímeinek százaival, még akkor is, ha az egész környéken ritka faj az, vagy elő se fordul mérföldeken belül. Mi viszi ezeket a messze udvarlókat határokon és falvakon keresztül megérzett párijkhoz? Mi adja tudtul számukra annak létezését? Micsoda érzékszerv vagy ösztön csodája ez? Ki tudja? Emberi szaglás, sőt a legkitűnőbb vadászeb szimata, közvetlen közelből nem képes a parányi pille jelenlétét konstatálni. Vagy tömött üvegfallal zárhatod el az állatkát, mely lehellelnyi illatot sem bocsát keresztül: az eredmény mégis ugyanaz lesz.

Szemlátomy többször állította, hogy nyomában van annak a hatodik érzéknek, mely e kicsi s mégis oly tökéletes lényekben működik. Igaz-e? Nem tudom; csak azt mondhatom el, amit tapasztaltam. Egy nap alkonyatfelé váratlan léptem be kapuján s különös zúgás és bűgás állított meg. A zaj a laboratórium ablakából jött, s odanézve a tárt ablakon át valami óriás köpűfelét láttam, egész felületében sűrűn befedve rátapadt, darázsához hasonló bogarak nyüzsgő ezreivel, úgyhogy nem maradt egy centiméternyi helye csupaszon. Riasztó látvány volt, mert maga a nagy köpű is mintha mozgott volna s a szárnyas bogarak kábultatos zúgásának gazdag árnyalataiból nem hiányzott az emberi kétségbeesés sikoltásához hasonló akkord sem. Észrevehettem volna, – utólag rá gondolva jól látom – hogy a rejtelmes köpű, távolról, ahogy az ablakból látszott, egy követ emberi alak felsőtestére és fejére emlékeztet; fantáziámban

úgy áll, mint valami hemzsegő eleven szobor. De akkor nem tudtam gondolkozni, a tolongó darazsak s folyvást röpködő virágok ámulatában; s annál kevésbbé, mert egyszerre a kert felől és egész felhővel valami ismeretlen nagy fehér virág csillogzó tömérdeke szállt egyenest felém, oly illattal csapva meg orromat, melyet alig tudtam elviselni. Különös összetartásban közeledtek, mint egy fehérlő galambraj – vad virághadsereg – s amint megjelentek, az óriás köpüt ellepő darazsak hirtelen és nagy csapatokban leváltak onnan s felénk csapódtak, mintegy új vágy forgatagában, még és még egy csapat s a virágok hirtelen visszaverődve megkavarodtak s egy szélfordulatra egyetlen fellebben ácsaptak a falon, maguk után vonva a darazsak zsongó tömegét, fejem fölött, úgymint egy-egy nedves szirm, egy-egy bizsergő darázstest, hidegen s zendülve arcomnak ütődött.

Rémülten tántorodtam hátra s becsapva az ajtót magam után, elfutottam az eleven kertből, anélkül, hogy gazdájához bekopogtam volna. Este azonban, megszokott vendéglőmben, fölkeresett Szemlátomy Kristóf. Rendkívül sápadt volt, borotválatlan és sömörjes; mintha dagadt is lett volna az arca. Nagy teste lihegve csuklott le a székbe s tikkadtan öntötte magába a sört.

– A Kristóf darazsak! – hörögte – szenzációs kísérletek! Zúgnak a bűdösök – tette hozzá, s hessegető mozdulatot csinált a fülei mellett mind a két kezével.

Hirtelen elmondtam, amit láttam.

Új hörgés felelt.

– A Kristóf darazsak! Így fogják hívni az én nevemről. Fehérhasúak, fulánkalanok. Maga úgyse jegyezné meg a latin nevüket. De ezentúl: Kristóf-darazsak. Fene egye őket!

S ismét a hessegető mozdulat.

– A nőstény ivarvadászkával experimentáltam. Azt megérzik a kutyák hat mérföldről – de nem a szagáról. Egészen bizonyos.

Látta azt a bűdös virágot, azt a nagy fehér virágot – ami egy-fajta *Datura*. Azt erős szaga dacára csak egész közelről konstatálják. Hanem – falánk dögök!

Homlokát fölhúzta, ujját fölemelte; de egyszerre megint a füléhez kapott, szinte valami rémület kifejezésével. Majd, kissé megnyugodva, folytatta:

– Falánk dögök! Ez volt a szerencsém. Az evés, úgy látszik, fontosabb nekik a szerelemnél. Amint megérik a nagy bűdös virágot, nem keresik tovább a nöstényt, akiért mérföldekre jöttek... Otthagyják Helenát, és usgyé! mézet zabálni! Ez volt a szerencsém.

Kérdő tekintetemre hirtelen fölnevetett.

– No persze! Az, amit maga óriás köpünek nézett, az én voltam. Én voltam – a nöstény, én voltam Heléna, én a nagy szerelem. Mindennek az a nyomorult mosdóvíz az oka. Egész félfürdőket csináltam, ebben a hőségben, ott a laboratóriumban: és a vízbe úgy látszik, belecsöppent valami abból az oldatból, ami imperceptibilis mennyiségben a nöstény ivarváladékát tartalmazta. Ezeknek a dögöknek nem volt az imperceptibilis. Óh, micsoda zúgás! nem akar vége lenni. Az ember megsüketül.

Idegesen fölugrott s látszott rajta, hogy kétségbeesett önrugalommal tud csak visszaülni.

– Nem ijedtem meg, – folytatta – mert tudtam, hogy csípni nem tudnak. De borzasztó volt – rettenetes volt. S a legrosszabb ez a bizsergés, ami a testemben maradt. Viszket, a lelke-mig viszket. Azok a virágok mentettek meg!

S közelebb hajolt hozzám.

– Tudja, úgy rémlik néha, hogy készakarva jöttek – segítségül jöttek. Valami titok van itt – az egészben. Azok a darazsak is – *hog*y érezhetik meg –? És, tudja...

Itt fölhajtotta a sört és megint legyintett a füle mellett.

– Valami különös érzés – amit nem merek elmondani. Az a sok darázs mind szerelmes volt – a vágy hajtotta mind. Én

megcsaltam őket – úgy jöttek rám. A rovarok vágya ömlött körül engem; az a titokzatos, nyüzsgő, vak szenvedély. Minden porcikám – a szemem – az orrom – a fülem – még a szájam is tele, amint kiáltani akartam. A karom zsibbadt volt, mintha meg lett volna kötve. Hálóban! És ez mind a Rovarok Szerelme. Az bizsereg bennem, az zúg a fülemben. Bennem maradt!

– Megértem, – nyugtattam, s ő kezemre tette a kezét.

– Rettenetes dolgokat érzek – vágyakat – nem merem elmondani. A pórusaim ugrálnak; a sejtjeim hemzsegnének – párzanak. Nem érzi? Tudom, hogy rögeszme, megszabadulok-e valaha tőle? Adjon legalább szállást ma éjjelre, nem alhatom otthon...

A keze valóban ugrált a tenyerem alatt, s én hazavezettem. Reggel elvált tőlem s azóta csak egyszer láttam még az uszodában. Lesoványodott, ideges volt, folyton hessegetett a kezével, üdvözlésemet idegen módjára viszonzta s az öngyilkos mohóságával ugrott be a vízbe. De nem lett öngyilkos – noha nem sokáig élt azután. Haláláról nem tudok közelebbit. Az m...i temetőben egyszer rábukkantam a felírásra:

Dr. Szemlátomy Kristóf, élt 55 évet.

A sír csupa virág volt és csupa illat: rögtön megismertem az óriás *Daturát*. És darazsak rajzották körül, kábító zsongással: Kristóf-darazsak!

55. KASSANDRA.

A királyleány a Skamandros pompás partján sétált, a szent Delták felé nyúló részekén, amiket most hagyott csak el az ellenség.

Oh, nagyszerű volt, szabadon járni megint, a zúgó víz mellett, az isteni Ég alatt! Mennyire ünta a palota magányát!

Mert az emberek közt egyedül volt: csak az ég, a víz, a sírályok és ibiszek, voltak barátai.

Otthon csapatos rabnők öltöztették: mily kicsi volt ágya a nagy teremben, mily kicsi volt ő maga a mennyezetes ágyban!

Komoly papok jártak körülötte magas folyosókon, s még a szökőkút is csak halkán mert szólni.

A szent cicák halkán nyávogtak a félhomályban.

Apja fönn ült a száz asszonya közt, a bársony lépcsőkön; s komoly gondokat rejtett szakállába.

S ő szólt néha, de nem hallgattak reá.

Árnyakat látott, és nem hittek neki!

S most, mintha nem is lett volna igaza, kitárultak a kapuk, s aranyos gyaloghintókkal hemzseg a part.

S jól esik ez az otthon rabsága után, noha más rabságokat lát a levegőben, és más rabtartókat a jövőben! Sőt, a fejbőre fáj, mintha haját húznák, mintha haját már markába csavarná egy vad görög harcos! S nagy vízhordóvödör nyomását érzi remegő vállán. Ijedten kap oda.

Pedig látja még a vödröt a bronzműves műhelyében, valami tengerentúli országban. Csupaszkarú vörös legény veri... Hallja a bronzhangot...

2.

Milyen boldog a tömeg, amely se lát, se hall! Messze a Deltáknál sátrak emelkednek, sípok sikoltoznak, az áldozat borja bög, egy-egy suhanc rikolt, s nagy füstök lengnek, az ég csavargói.

Ünnep, oltárok, komédiások.

A hajógyárban megkezdték a munkát, idehallatszik a kalapácsolás.

Odább, Sigeum-foknál áll az Ellenség elhagyott tábora. Katonák vonulnak ott föl, lépteik csörögnek.

S még messzebb, ahol Tenedos sziget rémlik a homályban, még látható az elvonuló görög hajók csúcsa. A nap megcsilán egy árboc tetején: talán valami fából faragott, festett szirén mezítelen keblén.

3.

Itt, a Skamandros mentén csöndesség volt. Ide nem jött, ki látást és zajt akart: a pompák nem itt folytak, a márványpartok üresen lejtöztek. Néha egy-egy gálya úszott le, melyet hosszú rabság után megint visznek a tengerre.

S himbált a királylány gyaloghintaja.

Himbált elül a lykiai rabszolga csupasz válla. Rézkarperec volt az izmos karon, s minden lépésnél föl-meg lecsúszott. S himbált a toll-legyező a feje fölött. Cassandra behúnyta a szemét s látta a struccmadarat szaladgálni, mely egykor e tollat viselte. Mert a multat éppúgy látta, mint a jövőt.

S mire megint kinyitotta szemét, himbált a nap is, a nap is az égen. Himbált a nap is, himbáltak a gályák s még a fehér márványpartok is himbáltak. S Cassandra már tudta, hogy közel van valahol az *isten*.

Az *isten* egy felhőn ült, és nézte gögös szerelmesét. Még meg is lehetett látni arany tegeze gombját. Ebben a tegezben pihentek titkos és szelíd nyilai, melyekkel a görög hadat tizedelte a dögvész idején, s akit egy ily nyíl ért, azon kitört a félelmes betegség...

Most is elővett egy ilyen nyilat, s az aranyos gyaloghintóra irányozta.

A királyleány elkáprázott, s fehér homlokához kapta a kezét.
De rögtön jobban lett, amint a templom árnyékába értek.
A láthatatlan isten célzásra emelte az íjat; de még mielőtt el-
pattantotta volna a vesszőt, leeresztette megint lábaihoz.

– Nem! hadd szenvedjen, hadd sujtsa az átok! Majdnem meg-
sajnáltam: de csak hadd szenvedjen!

4.

Ó, az *isten*...! Cassandra emlékezett. Amint reggelente, sötét nagy nyoszolyás termében ébentáblakon és bársonykárpitokon beestek az első vékony-vékony ezüst napsugarak, és ezek a sugarak mind húrok voltak, és az *isten* zenélt rajtuk...

S aztán egy reggel megjelent; de ő ijedten bujt el az óriás ágy vánkosai közt, mert Danaé jutott eszébe, s Ió és Semelé, és a többi szerencsétlenek, akiket istenek szerelme égetett el.

Ó, ez a vacogás az óriás ágyban, vágy és félelem közt!

S mélyen fejére húzta a vastag dunnákat, hogy ne lássa az istent, és meg ne vakuljon.

S az isten nem volt erőszakos! A szelíd Phoebos volt. Mosolyogva tűnt el, amint a rabnők beléptek; ám azóta itt is, ott is meglátta Cassandra. Nyomába járt, mint egy földi udvarló. Felhőkön ült, s néha fönn állt nagy tornyok tetején, s néha messze mezőkön nyujtózva látta, amint kitekintett az ablakon.

S már nem mert kitekinteni s lesütötte szemét a várfalon. Ó bizony, ő nem kereste a Halhatatlan kegyét. (De azért büszke volt magában, ha Helenára nézett, aki *csak földi* szerelemmel híres.)

S aztán az *isten rettenetes ajándéka!* Az első sejtelmek, villanások! Néha megérezte a jövőt, maga se tudta, hogyan? Csak biztos volt benne, hogy valami így vagy úgy fog történni. S olykor, ha egy új rabnő jött elébe, egyszerre látta annak apját, anyját, kiktől elrabolták: egy vén királyt a boroskancsónál vagy tiszteletes királynőt a szövőszéknél.

S tudta, hogy az *isten* adománya ez, s nem mert szólni róla.
De néha önkénytelen, elárulta magát s látásait. Eleinte apróbb dolgokban s később, remegve, a *nagy veszedelmet!* S eleinte mulattak rajta, s később *nem hittek neki!*

Jaj, nem hittek neki! És Panthous főpap hidegen mosolygott. És ő látta, hogy Trója pusztulni fog! Látta, hogy égni fog!

5.

Ó, szeretnék sírni, mint Cassandra! Nem láttuk-e mi is, barátaim...?

6.

Kassandra sírt a templom árnyában. S egyszerre átlátszók lettek a falak szemében, üvegfényt kapott a márvány, s ő látta az oltárt. S az oltárnál apját látta, királyi apját, tépett ruhában, s az istenség szobrába fogózva. S egy vad harcos mártotta hátába a kardját.

Óh, milyen vérsugár folyt végig a tépett ruhákon, s a márványlépcsőkön!

S Cassandra érezte térdében a mozdulatot: kiugrani a gyaloghintóból, – ezek a rabszolgák nem tudják megtagadni méltóságos lépteiket! – kiugrani és futni az apjához, a Palotába, a bársonylépcsőre! s vészt kiáltani a száz asszony előtt!

De hol van hát veszély? A nagy szakállból illatos víz mosta ki a komoly gondokat, s mosoly ívelt fölé. A görög flotta távozik már, Tenedosnál csillog az árboc szirénje, s az elhagyott táborban trójai katonák harácsolnak, kíváncsiak serege ácsorog.

S Cassandra pillantása a táborra röpült, mint lihegő galamb, hogy valamely sátor csúcsán megpihenjen.

S ekkor látta meg az óriás Lovat.

A nagy Faparipát! Kerekeken tolták s hosszú nyakára másztak a gyerekek. Kötélhágcók csüngtek nagy nyergéről, szügyére szent Betűk voltak róva. Csoportok hurrázták körül. S szemérmetlen asszonyok obszcénül – s szent borzadályal, mert valósi tárgy volt – a Ló óriás pörölyét imádták.

7.

S a Lovat gurították a kapuk felé. Papok tartották sorban szalagjait. És várta már a hatalmas Ércküszöb. S már az Ércküszöbön zökkent és zörrent. És megingott Cassandra szemében.

S Cassandra most egy csűr-félét látott, egy homályos pajtának belsejét, deszkákból és mindenfelé zárva. Vagy talán hajó volt? Egy rabszállító bárka börtöne? Mert ingott és falai jobbra-balra döltek, mint a hajóké viharban.

Csak hogy nem rabszolgák voltak ebben! Csak hogy ebben fegyveresek voltak, s inkább előkelők! Cassandra különösen egy göndörszakállas, sápadt arcot s villogó fekete szemet figyelt meg. Mint viaszba nyomott eleven bogarak... S egy másik, vöröshajút...

Oly csendesen voltak! Mikor egy nagy ingásnál fegyverük megcsördült: ijedten néztek össze. De nem szóltak és lehetőleg nem is mozdultak.

Vajon kik lehetnek? A sötét pajta oly különös alakú, fölfele keskenyebb, s a deszkafalak mind rézsút szállanak! S Cassandra már a piacon látta a lovat, holdfényben.

S fényjeleket látott az éjszakában. Egyet Sigeumnál, s egyet válaszolni Tenedosból. A kék fény bevilágította a tájat s megvillant a Ló szügyének frissen festett deszkáin. A messze hajók árnyai mintha megmozdultak volna: a Ló hátán pedig négy-szögű ajtó nyílt, furcsa fekete rés, s óvatos alakok ereszkedtek le a Farém oldalán.

Kassandra szeméhez kapott s letépte a látást, mint valami

fátylat. De lelkéről le nem téphette: isten kiáltott benne! Lelke olyan volt, mint egy körülzárt város, mely nem tud hírt adni! A kétségbeesés csapatai tomboltak utcáin. S Cassandra kiugrott a gyaloghintóból.

Kassandra kiáltott s futott, most már nem nézte, hogy hová? A fehér márványpart röpült kétoldalt, a királylány aranyos ruhája lobogott, vad haja kibomlott a diadém alól. Suhant, röpült a fehér márványpart, a rest teherhordóbárcák elmaradtak, a nagy Ló nőtt, nőtt elibe, a papok kétsorban fogták a szalagokat. És a nap vakított.

És Cassandra a nép és a papok előtt kiabálta éjes látományát. És mindenki borzalommal nézte a Királylány szent örületét. De szavainak senki sem adott hitelt, és látományait meg nem értették, és jóslásait nem vették szívükre.

És a Nap vakított, s az isten, aki a rettenetes ajándékot adta, ott állt a felhőn és nevetett.

56. HÁRMAS HISTÓRIA.

Vasvértes vitézek pihentek meg egy nagy folyó partján.

– Uff! – mondta az egyik, leemelve válláról hatalmas számszeriját.

– Hány font lehet? – kérdezte a másik.

– Ez az íj? Ez az íj nevezetes egy íj! Ennek az íjnak históriája van!

A folyó fölött sárga pára úszott, a felhők mint angyalok libegtek s Bálint vitéz ott állt, hangos kacagással, magasra tartva az íjat az ég felé. Valóságos gép volt, mázsás követ elröpített volna. És ehun a históriája:

– Amint megyek egyszer egy falu piacán, egy némben jön szembe, nagy sírással-rívással. Kétkézzel befogta megdagadt orcáját. »Mit rísz, édes hugám?« »Én bizony azt rívom, hogy a fogam fáj, de istentelenül.« »Mért nem mégy a kovácshoz vele, édes hugám?« »Jaj, vótam én már a kovácsnál is, de a kovács se tudta azt kihúzni, olyan kegyetlen erősen ül a helyin.« »No gyere hugám, kihúszom én a fogadat, hogy észre se veszed!« Azal fogok egy jóerős fonalat, egyik végét körülköttöm az asszony fogára, másik végét a nyílvezzőm tollához. Ráfektetem a nyilat az íjra és usgyé! kilövöm! Megfordulok, hogy lássam, kijött-e az asszony foga? Hát, akár hiszik, akár nem kigyelmetek, az egész asszony úgy eltűnt fogastul, mindenestül, mintha ott se lett volna. Nemhogy a fogát tépte volna ki, de őt magát vitte el a vessző! egy tóba esett be az istenadta, három halász alig tudta kihalászni.

A kacaj lecsorrant a nagy bajusz alól, alácsurgott a vérték pikkelyein. Bence vitéz a páncélüngét ódozgatta.

– Annak a páncélüngnek nincs istóriája? – ingerkedett vele Lóránd vitéz.

– Ennek? Dehogyan nincs! Nem látja kigyelmed, milyen léket kapott?

Csakugyan, a páncél egyhelyt rézzel volt foldozva mint egy

üst. S lehántva az üngöt, előtűnt a kiszakadt vasdarab, beékelve magába a mellbe, iszonyú szőrök és sebhelyek között szinte beforrva a csupasz húsba, ahova egy szekercecsapás ütötte be hajdan; csataemlék!

– Csúnya seb ez, koma. S nem próbálta a felcser kivenni?

– Nem nyúl ehhez semmi felcser! – S Bence vad dicsekvéssel tette hozzá:

– Azt hiszi kigyelmed, csak ez az egy vas van a húsomban? Meg vagyok én már spékelve, mint a nyúl! Egy nyíl a combomban, egy a hátamban, egy a tomporomban. Csakhogy ez másfajta... Azok majd elvittek, ez meg megótalmaz.

– Hogy-hogy megótalmaz?

– Hord-e kigyelmetek skapulárét?

– Nekem van, – szölt Bálint. – Acskóba van varrva s fűzőzsinórón lóg a nyakambul.

– Nem jó. Mert amint az üngödet lehúzod, lerántod vele a skapulárét is. És abban a minutában megüthet a guta. Azt hiszed, ehetsz, ihatsz, dorbézolhatsz, paráználkodhatsz kedvedre: még sincs rajtad hatalma ördögnek, hisz nyakadon a szent relikvia! Aztán egyszer: részeg vagy, fürdeni akarsz, elfeledsz ügyelni a vetkezésnél, és zsupsz! már ott ülsz Belzebub serpenyőjében! Az Isten eszén nem könnyű túljárni.

S Bence úgy kacagott, hogy az égen meglengett a felhő.

– De énrajtam már az Isten se fog ki! Az én skapulárém itt van a mellemben! Az én skapulárém benőtt a húsomba! Ez alatt a vas alatt szent Vitus körme van! Látott már kigyelmetek embert, aki örökké él?

S égnek düllesztve a rozsdás forradást, mondta ki a nagy szót:

– Én örökké élek! Cudar voltam én teljes életemben: engem csak nem vehet az Úr mennyországba! Pokolba pedig nem juthatok, szent Vitus körmivel!

De ekkor Lóránd vitéz, aki éppen a sisakját csatolta le s vizet merített vele a folyóból, megszólalt:

– Nem kell az embernek a pokolba jutni, hogy kárhozott legyen! A pokol maga jön el az emberhez.

S megmerítve az érckalpagot a hűsítő vízzel, fölmutatta:

– Ennek a sisaknak is van istóriája!

S ivott belőle, mint aki mindig és örökké szomjas. De a vitézeknek úgy tetszett, mintha sisteregne a víz, amint issza.

– Ebbe a sisakba belekölýkezett az ördög!

Kilocsantotta a maradék vizet s kétfelé törölte a bajszát; valami ocsmány büszkeséggel: hogy a sisakjába kölykezett az ördög! S már mesélte is az istóriát: akkor is ily megveszekedetten süttött az égi nap... Bösz viadal után úgy dőlt a fű közé, mint a saját döge. Mellette a sisak, szájával fölfelé, mint valami kosár; kezeügyében, hogy fölkaphassa, ha jön az ellenség. Úgy fetrengett valami izzasztó, ronda álmok között; míg egyszerre fülrepisztó nyivákólásra riadt föl s iszonyatos bűz áradt a sisakból. Hat kis kölykördög nyivákkolt ott: egy egész vetésnyi! Mert az ördög ötöt-hatott egyszerre, és nem nagyobbak mint a macskakölykök. És csúfak voltak, istentelen csúfak: kárhozat kerülgette, aki rájuk nézett.

– És mi lett belőlük?

– A tábori páter leöntötte őket szenteltvízzel. Attól nagy sivalkodással eltűntek: csak egy kis kénköves szag maradt utánuk és valami ronda folyadék a sisak fenekén. – Lóránd vitéz meghalkította hangját s közelebb hajolt társaihoz. – De egyet én előbb kiloptam és eltettem magamnak.

– Hol van? Hol van? – kérdezték a vitézek izgatottan.

– A sátramban.

– Mutassa kigyelmed!

– Dehogyis mutatom. Ha látnátok, irtózat fogna el... irtózat fogna el! Ronda az, rút, utálnivaló és emberietlen.

Lóránd vitéz a tenyerébe takarta az arcát és úgy tette hozzá:

– De én nem tudnék már nélküle élni.

56/A. HÁRMAS HISTÓRIA.

[Kézirattöredék]

Vasvértes vitézek pihentek meg egy nagy folyó partján. <Bálint vitéz, Lóránt vitéz és Benedek vitéz. Vetkőztek – meleg volt.>

– Uff! Hálá istennek!.. – nehéz vasak csapódtak a földre, páncél a mellről, <sisak a> számszeríj a vállról, sisak a koponyáról.

– Jeles nagy íjja vagy|:on:| kigyelmednek. <Hány font lehet?>

– Hát még ha a|:z:| <h>istóriáját tudná kigyelmed! <Elmondjam [?]

s már vetélkedni kezdtek a vitézek, mert egyik história vonja a másikat.> Bálint vitéz ott állt, hangos kacagással, magasra tartva az íjat az ég felé. Valóságos gép volt, mázsás követ elröpített volna. |:S Bálint már kezdte az istóriáját.:|

. – Amint megyek egyszer egy falu pacán, eg néember jön szembe, nagy sírás rivással, mindakét kezével befogje orcáját.....kihalászni.

II.

Kacajok csorrantak nagy bajszok alól, alácsorogtak a vérték.....

..... is nincs! <Látod ezt a lyukat!> |: [..... ..] az istória Meg[.....] volt egy helyütt az inge [?]:|

<Egy helyütt a páncél rézzel volt foldozva mint egy üst. <Benedek> Lehánt<otta>va az üngöt <s akkor> előtűnt – hiányzó vasdarab: iszonyu szőrök és sebhelyek között szinte beforrva a mell csupasz hus|:á:|ba; Egy harciszekerce ütötte be oda; <de nem ebben volt a história.>

– Hordom ezt, pajtás, <amig meg nem halok>, és semmiféle felcser ki nem húzza, Sebj! több vas is van az én husomban! Meg vagyok én már spékelve mint a nyúl, egy nyíl a combomban, egy a karomban, egy a tomporomban.

(OSZK Fond III/1606)

57. KÉT FANTÁZIA.

2.

A »kutya«.

A »kutyaival« először még a háború alatt találkoztam. Iszonyú fejfájásról panaszkodott: a szagok bántották. A vendéglők ajtajain kitóduló ételszagok, az automobilk bűze az uccán, sőt a város csatornába-rejtett szennyének alattomosan mindent átható, de senkitől sem érzett illata minden idegét fölzaklatták s hálósobája legbensőbb rejtekéig üldözték. Keservesen átkozta a háború kényszerét, mely fogva tartotta Budapesten.

– Higgye el, már az öngyilkosság környékez.

– De hát mi baja voltakép?

– Tudom én? Már gyerekkoromban kezdődött... Úgy érzem a szagokat mint egy kutya! Ha kiütöttük a labdát a bokrok közé, én rátaláltam a szag után – mert éreztem rajta a kezek szagát.

– Beteges fejlettsége az érzékszervnek?

– Több. Valami ősi van benne, valami állati...

– Atavizmus?

– Olyasmi. Soha senkinek a familiámból nem volt ilyen baja – énrajtam ütött ki. De van egy hagyományunk, hogy egyik dédapám *farkasember* lett volna – tudja, mi az?

Ránéztem a különös emberre s megfigyeltem orra cimpáinak feltűnő duzzadságát s egész arcának ideges feszültségét.

– S azelőtt is így szenvedett miatta?

– Képzelteri. Éreztem az ételen a szakácsnő izzatag bőrének szagát, és a kiterített halotton a kezdődő hullaszagot. És még az eleveneken miket éreztem – a saját anyámon! rémes.

Tétova mozdulattal simította végig homlokát.

– De néha földöntúli kéjeket is adott ez – tette hozzá, ahogy valami szégyellett igazságot vall meg az ember.

Majd játszani kezdett, egy zsebkendőt adott, hogy rejtsem el a szobában. Csalhatatlanul megtalálta.

– Mért nem megy detektívnek? – kérdeztem tréfásan.

– Tán rendőrakutának? – felelte keserűen. – Vagy mutogat-hatnám is magamat. Meg tudnék élni az orromból. Ha ugyan érdemes lenne nekem élni egyáltalán!

– Hátha még meggyógyul – vigasztaltam.

– Gondolja? Például valami nagyfokú huruttól elveszteném a szaglőérzéke-met... Egyetlen megoldás. Ha már nem lehet »szagmentesíteni« az egész világot, sem az orrot behúny-ni, mint a szemet. Óh! nekem még az alvás sem pihenés: még ál-momban is szagokat álmodok...

Később mégis hallottam, hogy különös szaglásának hasznát vette a harctéren, ahova maga kérezkedett, bizony-nal kétségbeesett nyugtalanságtól hajtva; azt mondják, számos nagyértékű föld-erítő szolgálatot teljesített. Kilométerekről megérezte az elrejtett ütegek puskaporszagát, vagy a bozótban bujkáló kémet. Én csak a háború után jöttem megint össze vele s akkor egészen megváltozott-nak látszott: arca csupa ragyogás, tágult orrcimpái remegtek mint szárnyak vagy vitorlák, friss szélben, s nem is tagadta, hogy boldog.

– Egy illat tölt be, barátom, egy illat; egy asszony illata, természetesen, aki a feleségem. Óh milyen édes, tiszta, sugaras illat! behúnyt szemmel megismerném zordon távolokból, és követném mint nyomot a kutya, utakon és úttalanokon át – aminthogy követtem is, mert úgy találtam őt, az illata nyomán, és beleszerettem, mielőtt képét láttam vagy a hangját hallottam volna. Óh milyen megnyugtató, szent, balzsamos illat! nem mint ezeké a lihegő, szennyes nőtényeké! – s az előkelő, déli uccán nyüzsgő nőkre mutatott; – de olyan az ő illata, barátom, hogy a világ minden bűzét és parfümét megbocsátom érte. Azóta ebben az illatban élek és senki sem fog többet engem látni, mert elzárkózom ezzel az illattal; veszek egy birto-

kot, építék egy kastélyt – mondta, nem üres ábrándot beszélve, mert hiszen gazdag volt.

Annyira ment nagy boldogságában, hogy meghívott engem ebbe a kastélyba, az illat kastélyába. Körülményeim nem engedték, hogy meghívásának hamarosan eleget tegyek s legnagyobb meglepetésemre egy este és alig néhány hónap mulva ő állított be hozzám, de úgy, hogy megint alig ismertem rá. Lihegve és hevülten rogyott le egy székre; riadtan tiltakozott, mikor konyakot akartam tölteni neki, mert nem állhatta az alkohol szagát, melyet a zárt szekrényből kiértett.

– Rettenetes dolog történt velem – mondta. S aztán a konyakra célozva: – Ez, ez a szag volt az, ugyanaz a szag! – Cimpái ijesztően dagadtak, mint a vadállat s a szeme vérben forrott. – Embert öltem! – kiáltotta.

Rémülve kértem magyarázatot, mintegy megborzadva ziháló orrlyukaitól, melyek mintha a vér illatát lehellették volna.

– Egy szag, – nyögte – egy idegen szag a szobában... az ő szobájában... idegen férfi szaga, egészen gyöngye konyak-lehellettel: amit ön meg se érzett volna, de én éreztem, éreztem! »Ki járt nálad?« »Óh, a kis féltékeny!« »Érzem a lehelletét.« »És mi köze hozzá?« Tudhattam volna, hogy csak ingerkedik; sőt talán tudtam is: de nem voltam én már a magamé! Nekem a szag parancsolt és elindultam a szag után, mint a kutya követi a szimatot, át az ajtón, a kerten, az úton, az erdő felé; és amint beértem az erdőbe, iszonyú ösztönök riadoztak bennem, a véreb ösztönei, aki a vadat kergeti. A lombok eltakarták a napot s ez olyan volt, mintha valami ősállapotba hulltam volna vissza, valami rettenetes ősállapotba! A szag vonzott, égett előttem, vakon mentem, nem is tudtam, mit csinálok. Semmi sem létezett számomra, csak ez a szag! Nem voltam féltékeny, nem is gondoltam a feleségemre, csak a szagra gondoltam s vadászatomra. Mert *vadásztam!* s ezer más szag között az a szag világított, mint az eb előtt futó rőt vad szőre. Végre elértem az

embert. Egyik vadászom volt, akit magam rendeltem reggel a feleségemhez, mert hallottam, hogy szelidített mókusai vannak s tudtam, hogy az asszonynak örömet szerezne... Minderről tökéletesen elfeledkeztem s a szimat sem emlékeztetett a legényre, kit alig ismertem: mert hiszen én nem igen vettem részt hajtásban s csak fényűzésből tartottam a parkot... Mégis rögtön tudhattam volna, ki az s miben áll a dolog? de már nem gondoltam akkor másra, csak a szagra, a rettenetes, lázító szimatra, melyet idáig követtem s mely minden idegemet korbácsolta... A legény ijedt haptákba vágta magát s attól fogva nem emlékszem semmire. Egy kés markolatát éreztem kezemben, talán az ő saját vadászését, s csak akkor tértem magamhoz, mikor már egy élettelen testet haraptam, téptem, martam, szaggattam, mint a kutya a vérszagú zsákmányt, vagy a barlang vadja az idegen hímet.

57/A. KÉT FANTÁZIA.

2.

A „kutya”.

[Kézirat]

A „kutyával” <még a háboru> először még a háboru alatt találkoztam. Iszonyú fejfájásról panaszkodott: a szagok bántották. A vendéglők ajtaján kitóduló ételszagok, az autók büze az uccán, sőt a város csatornába-rejtett szennyének alattomosan mindent átható de senkitől <érzet> sem érzett illata minden idegét fölzaklatták s hálósobája legbensőbb rejtekéig üldözték. Keservesen panaszkodott a háboru kényszerére mely fogva tartja Budapesten.

– Öngyilkosság környékez, – mondta.

– De hát mi baja tulajdonkép?

– Nem tudom. Már gyerekkoromban kezdődött... Ugy érzem a szagokat mint egy kutya. Ha kiütöttek a lapdát a bokrok közé, én rátaláltam a szag után – mert éreztem rajta a kezek szagát.

– Atavizmus?

– Olyasmi. Soha senkinek a familiámból nem volt ilyen baja – énrajtam ütött ki. Van ugyan egy hagyományunk hogy egyik dédapám farkasember lett volna – tudja, mi az?

Ránéztem a különös emberre s megfigyeltem orra cimpáinak feltűnő duzzadságát s egész arcának ideges feszültségét.

– S már akkor is így szenvedett? – kérdeztem.

– Képzelheti. Éreztem az ételen a szakácsnő izzatag bőrének szagát, és a kiterített halotton a kezdődő hullaszagot. És még az eleveneken miket éreztem – a saját anyámon! rémes.

Tétova mozdulattal simitotta végig homlokát.

– De néha földöntúli kéjeket is adott ez – mondta olyan módon ahogy valami szégyenlett <titkot> igazságot vall meg az ember.

Majd játszani kezdett, egy zsebkendőt adott hogy rejtsem el a szobában. Csalhatatlanul megtalálta.

– Mért nem megy detektívnek? – kérdeztem tréfásan.

– Tán rendőrkutyának? – felelte keserűen. – Vagy mutogat-hatnám is magamat. Meg tudnék élni az orromból. Ha ugyan érdemes volna nekem élni egyáltalán!

S még más sokféle furcsaságot is mondott, mint ezt hogy: szagmentesíteni kellene az egész világot! – vagy ezt: Óh ha az orromat belehetne hunyni! – vagy ezt: – Még álmomban is szagokról álmodok! Majd arról beszélt hogy állandó náthát akar szerezni magának, amitől a szaglását elveszíte.

Később <hallott> mégis hallottam hogy különös szaglása-nak hasznát vette a harctéren, ahova maga kérezkodott, bizony-nyal kétségbeesett nyugtalanságtól hajtva; azt mondják, szá-mos nagyértékű földérítő szolgálatot teljesített. Kilométerekről megérezte az elrejtett ütegek puskaporszagát, vagy a bozótban bujkáló kémeket. Én csak a háboru után jöttem megint össze vele s akkor egészen megváltozottnak látszott: arca csupa <boldog-ság>ragyogás, tágult orrcimpái remegtek, mint szárnyak vagy vitorlák, friss szélben, s nem is tagadta, hogy boldog.

– Egy illat tölt be, barátom, egy illat; egy asszony illata, természetesen, aki a feleségem. Óh, milyen édes, tiszta, suga-ras illat! behunyt szemmel megismerném zordon távolokból, és követném nyomát mint a kutya, utakon és uttalanokon át – aminthogy követtem is, mert úgy találtam őt, az illata után, és belészerettem, mielőtt képét láttam vagy a hangját hallottam volna. Óh milyen megnyugtató szent, balzsamos illat! nem mint ezeké a lihegő, szennyes nőtényeké! – s az előkelő, déli utcán nyüzsgő nőkre mutatott; – de olyan az ő illata barátom, hogy a világ minden bűzét megbocsátom érte. Azóta ebben az

illatban élek és senkisémet fog többet engem látni, <barátom> mert elzárkózom ezzel az illattal; veszek egy birtokot, építek egy kastélyt, – mondta, nem üres <ábr> ábrándot beszélve mert hiszen gazdag volt.

Annyira ment nagy boldogságában hogy meghívott engem ebbe az álmodott kastélyba, az Illat kastélyába. Körülményeim nem engedték hogy meghívásának hamarosan eleget tegyek s legnagyobb meglepetésemre egy este és alig néhány hónap múlva ő állított be hozzám, de úgy hogy alig ismertem rá. Lihegve és hevülten rogyott le egy székre; riadtan tiltakozott mikor konyakot akartam tölteni neki, mert nem állhatta az alkohol szagát, melyet a zárt szekrényből kiértett.

– Rettenetes dolog történt velem, – mondta. S aztán a konyakra célozva: – Ez, ez a szag volt az, ugyanaz a szag! – Cimpái ijesztenő dagadtak, mint a vadállaté, s a szeme vérben forogott. – Embert öltem! – kiáltotta.

Rémülten kértem magyarázatot, mintegy megborzadva ziháló orrlukaitól melyek mintha a vér <szagát> |:illatát:| leheltek volna.

– Egy szag – nyögte – egy idegen szag a <felesége szobájában> szobájában... az ő szobájában... egy idegen férfi szaga, egy nagyon gyöngye konyaklehellettel, amit ön meg sem érzett volna, de én éreztem, éreztem! „Ki járt nálad?” <Senki.> |:”Óh <maga> |:a kis:| feltékeny!”:| „Érzem a lehelletét!” „És mi köze hozzá?” <Akkor> |:Tudhattam volna hogy csak ingerkedik; de nem voltam én már a magamé: nekem a szag parancsolt és:| elindultam a szag után, mint a kutya követi a szimatot, át az ajtón, a kerten, az uton, az erdő felé; és amint beértem az erdőbe, iszonyu ösztönök riadoztak bennem, a véreb ösztönei aki a vadat kergeti. A lombok eltakarták a napot, s ez olyan volt, mintha valami ősállapotba hulltam volna vissza, egy rettenetes ősállapotba! A szag vonzott, égett előttem, vakon mentem, nem is tudtam, mit csinállok. Semmi sem létezett

számomra, csak ez a szag! Nem voltam féltékeny, nem is gondoltam a feleségemre, csak a szagra gondoltam, a vadászatomra! Mert vadásztam! s ezer más szag között az a szag világított, mint <egy előtte futó> az eb előtt futó rőt vad szőre. Végre elértem az embert. Egy|:ik:| vadászom volt akit magam rendeltem reggel a feleségemhez, mert hallottam, hogy szelídített mókusai vannak, s tudtam, hogy az asszonynak örömet szerezne... Ezt elfelejtettem, s a legényt meg sem ismertem a szagáról, <mert hisz én egyáltalán> hisz alig <találk> került elém valaha: mert én egyáltalán nem szoktam vadászni, s a parkot csak fényüzésből tartottam. Mégis rögtön tudhattam volna, ki az s miben áll a dolog? de már nem gondoltam akkor semmire, csak a szagra, a rettenetes, lázító szimatra, mely minden idegemet korbácsolta... <Egy kér> A legény |:ijedt:| haptákba vágta magát s éreztem kezemben, talán <magának a legénynek> |:a saját:| vadászkését, s csak akkor tértem magamhoz mikor már egy élettelen testet haraptam, téptem, martam, szaggattam, mint a kutya a vérszagu <vadat,> zsákmányt, vagy a barlang vadja az idegen hímet.

(PIM V. 3820/166)

58. A TÚLVILÁGI LEVELEK.

TÖRÖK SOPHIENAK

Az első levelet éppen egy hétre kaptam Alisz halála után. Te tudod, hogy mim volt nekem Alisz. S bizonyos, hogy nem is volt ő közönséges asszony. Mily gazdag tud lenni egy nő érzésvilága! Sohasem sejtettem ezt, mielőtt megismertem az övét. Éveken át szinte csak benne éltem: az én érzéseim szürkék, hidegek voltak az övéihez képest. Ha egy érdekes hírt hallottam, csak az érdekelt benne, hogy ő mit szól hozzá. Ha valami szépet láttam, egyetlen örömöm volt neki megmutatni. Ezért éreztem oly üresnek a világot nélküle. Semmi sem érdekelt többé, minden elvesztette az értelmét, s igazán képzelhetetlen volt számomra a vigasztalás vagy elfeledkezés: hisz mennél jobban megkapott volna valami a külső világból, annál fájóbban hasította volna belém az ő hiányát.

– Hogyan élhetek meg – kérdeztem magamtól – a szeretetnek e sűrű légköre nélkül, amelyet megszoktam? Ó, ő is szeretett! Ő még jobban szeretett; aminthogy őbenne minden túlzóbb és végletesebb volt. Sohasem felejttem különös szavait, melyeket oly titokteljes hangsúllyal szokott mondogatni s melyeknek igazi jelentőségét akkor nem értettem:

– Én nem válok el tőled... nem, még a halálban sem. Meg fogod látni, hogy nem válok el tőled.

– Nem, édes, nem válsz el tőlem soha, – feleltem, nem is sejtve, mily rettenetesen bizonyul igaznak e szerelmes ábránd. Mikor az első levelet megkaptam, oly skálája hullámzott át rajtam a legellentétesebb érzelmeknek, a vérfagyasztó rémülettől valami misztikus, égbekiáltó örömig és dupla mélységre lesujtó kétségbeesésig, mintha villám csapna egyedülmaradt életem sívárságába. Amint megláttam a borítékon az *ő írását*, élettelenül rogytam le, szívem vadul kalapált, s kezemben va-

lósággal lüktetett a levél, melyet nem mertem kinyitni. Egy pillanatra valami babonás döbbenet lett úrrá rajtam: mintha valóban a túlvilágról kaptam volna levelet.

Végre kissé magamhoz tértem.

– Valakinek az írása *hasonlíthat* az övéhez – gondoltam. Fölszakítottam a borítékot s a szívverésem megint kihagyott. Nem! ez az *ő* írása volt, eltagadhatatlan, érthetetlen...

Ötször-hatszor el kellett olvasnom a levelet, míg rájöttem a dolog nyitjára. „Nem válok el tőled – írta a levél – a halálban sem. Gondold, hogy nem is haltam meg, csak elutaztam és minden héten írok neked.” S ettől kezdve jöttek a levelek hétről-hétre.

Eleinte játszottam a dologgal, megpróbáltam vigasztalást találni benne, mintegy csakugyan élőnek tekintve halottam: mert hányan vannak, akik naponta leveleket írnak drága halottaikhoz s még álmukban sem remélnék a választ!... Kiválasztottnak éreztem magam egy ritka, állandó, gyönyörű és fájdalmas csodára, s a viláért sem kutattam volna, ki teszi hát földi postára a leveleket? Noha világos volt, hogy még az eleven Alisz megható szerelme bízott meg valakit e feladattal; de inkább akartam hinni a szerelmes sorok sírontúli eredetében.

Mi volt a levelek tartalma? Ne kívánd, hogy elmondjam. Örökké velem foglalkoztak azok. „Ma vasárnap volt: mit csináltál, szegényem, egyedül? Talán elmentél, ide vagy oda: ahova együtt szoktunk menni...” „Már egy hónap telt el a halálom óta: érzed-e a hiányomat, édes egyetlenem? Ki visel gondot rád, úgy mint én viseltem?” „Milyen kedves vagy, hogy olyan szép virágokat hoztál a síromra” – írta a névnapján. Máskor mintha kísértetiesen látott volna: „Elraktad hát a kis horgolt terítőt: fáj már látnod a dolgaimat! És a kézimunkám, amit az asztalon hagytam, mikor bevíttek a szanatóriumba: melyik szekrénybe került?” A halott, mintha csak be akarná bizonyítani, talán valami kételyemmel szemben, hogy igazán ő az: tobzódott felejt-

hetetlen apró titkaink, intím szavaink fölidézésében, melyek két szerelmes között annyi mindent jelentenek. Régi szerelmünk továbbrezgett bennük, szinte valami matematikai meghosszabbítással; s engem büszkévé tett, megrázott és kétségbe ejtett ez a poszthumusz szerelem. Minden levél új izgalom, de új fájdalom is volt: mert ha szomorú tudni hogy soha nem kaphatunk választ valakitől, akit szerettünk, éppoly rettenetes az a tudat is, hogy soha, soha nem felelhetünk egyetlen szavára! Semmi üzenet többé el nem érte őt: értsd meg ezt, de az ő levelei jöttek, egyre jöttek, egyoldalúan, végzetesen, holtan, egy kísértet levelei!

Lassanként ezekben a levelekben éltem, újra meg újra olvasva az utolsót, vagy várva izgatottan a következőt, remegve különös vágyakozásban és félelemben, hogy jön megint, vagy hogy egyszer elmarad. Ezek az érzések betöltötték napjaimat, másra se tudtam gondolni, s ha szegény Alisznak az volt a célja, hogy emléke s az elvesztésén érzett fájdalom el ne fakulhasson: úgy látszott, jól számított. Mondják, az idő minden sebet hegeszt. De hogy hegedjen a seb, melyet hetenként újra meg újra föltépnek?

Már egészségem kezdett megrokkanni; s az ismerősök úgy beszéltek rólam, mint az özvegyi hűség s önfeláldozó gyász példájáról. Bennem kezdett úrrá lenni: ez így nem mehet tovább! Néha kegyetlenül lázongtam, s vergődtem, mintegy Élet és Halál közt. S aztán remegve, örült izgalomban bontottam ki az érkező levelet: mintha attól félnék, hogy szemrehányásokat olvasok benne.

Idegorvos barátom, akit te is ismersz, kivallatott.

– Keresd meg azt aki a leveleket postára teszi, – tanácsolta, – és kérd el tőle *valamennyit egyszerre!* Csak így válhatnak ezek számodra Multtá.

Egy magánkutatóra bíztam a nyomozást, s úgy vártam jelentéseit, mintha az Idő balzsamát hozná tenyerében. De akárki

volt is az ismeretlen, jól tudott rejtőzni. A balzsam elmaradt, de a levelek csak jöttek tovább, hétről-hétre, szinte gúnyosan; mint egy különös orvosság, mely egyszerre beadva tán meggyógyítana, de csöppenként halálos méreg!

Most már megnevezhetetlen gyűlölet fogott el e levelek iránt. Látni sem tudtam már, olvasatlanul, fölbontatlanul a fiókba hajítottam őket: de közben oly lelkifurdalásokat éreztem, mintha gyilkosságokat követnék el, sorba megölném gyermekeinket, akik nem voltak, vagy a szent halott emlékét gyaláznám meg. Talán csakugyan szemrehányások voltak: mit tudom! Hogy meneküljek e furdaságok elől, szórakozásokat kerestem, bolond tivornyákba fojtottam az éjet, s ha másnap hazatérve asztalomon találtam a jólismert borítékot, a világ legaljasabb lényének éreztem magamat, rosszabbnak mint a dorbézoló s házasságtörő férj, ki szégyennel tér meg erényes hitveséhez.

Ekkor ismertem meg Ellát. Az ő finom, szelíd, jóságos lénye úgy csöppent keserű életembe, mint édes, enyhe tej az izgató és fanyar teába. Valósággal menekültem hozzá a halott asszonytól, kit szívem egész erejével gyűlöltem már – igen, gyűlöltem őt, Aliszt, aki életem nagy szerelme volt, akinek halála oly boldogtalanná tett hogy kis híján magam is utána mentem!

Egy ellopott, meleg, édes estén megállapodtunk Ellával, s harmadnap már úton voltunk, nászúton, a gyönyörű Itália felé! Semmiféle postát nem küldtettem magam után, s úgy éreztem, hosszú idők óta először, hogy teljesen szabad vagyok, fölébredve életem rettenetes lidércnyomásából! S egy csodálatos séta után, Firenzében, az isteni dombon, honnan Isten és ember legnagyobb csodái tárulnak a részeg szem elé: visszatérve a szállodába, amint szobánk kulcsát leakasztom a portás szögéről: a szög alatt, íme, újra meglátom az ismert borítékot, a halott írásával!

Ki küldte utánam? Ki a bosszúálló asszonynak eszköze, aki

ismeri minden utamat, aki elől lehetetlen menekülnöm? Ki e levelek feladója? KI teszi postára őket, hétről-hétre, kérlelhetetlen, démoni számítással, s bizonynal beavatva tartalmukba is, mert hisz az utolsó levél úgy szól, *mintha a halott tudná, hogy új asszonyom van?*

Nem bírom ki tovább! Nem bírom ki tovább! Ella alszik mellettem, pihentetve fáradt szemeit a tenger szépségtől, amit együtt láttunk. Veszem kalapom és csöndesen kimegyek. Hová? magam se tudom! *Átkozott a halott, ki beletolakszik az élők életébe!*

58/A. A TULVILÁGI LEVELEK.

[Kézirat]

A tulvilági levelek.

Török Sophienak.

Az első levelet épen egy hétre kaptam Alisz halála után. Te tudod hogy mim volt nekem Alisz. S bizonyos hogy nem is volt ő közönséges asszony. Mily gazdag tud lenni egy nő érzésvilága! Sohasem sejtettem ezt mielőtt megismertem az övét. Éveken át szinte csak benne éltem: az én érzéseim szürkék, hidegek voltak az övéihez képest. Ha egy érdekes hirt hallottam, csak az érdekelt benne hogy ő mit szól hozzá? Ha valami szépet láttam, egyetlen örömöm volt neki megmutatni. Ezért éreztem oly üresnek a világot nélküle. Semmi sem érdekelt többé, minden elvesztette az értelmét, s igazán képzelhetetlen volt számomra a vigasztalás vagy elfeledkezés: hisz mennél jobban megkapott <valami> volna valami a külső világból, annál fájóbban hasította volna belém az ő hiányát.

– Hogyan élhetek meg – kérdeztem magamtól – a szeretetnek e sűrű légköre nélkül amelyet megszoktam? – Óh ő is szeretett! Ő még jobban szeretett; aminthogy őbenne minden tulzább és végletesebb volt. Sohasem felejttem különös szavait, melyeket oly <jelentőségteljesen> |különös hangsúllyal:| szokott mondogatni, s melyeknek igazi jelentőségét akkor nem értettem:

– Én nem válok el tőled... nem, még a halálban sem. Meg fogod látni hogy <igaz amit mondok> nem válok el tőled.

– Nem, édes, nem válsz el tőlem soha, – feleltem, nem is sejtve, mily rettenetesen bizonyul igaznak e szerelmes ábránd. Mikor az első levelet megkaptam, oly skálája hullámozott át

rajtam a legellentétesebb érzelmeknek, a vérfagyasztó rémülettől valami misztikus, égbekiáltó örömig és dupla mélységre lesújtó kétségbeesésig, mintha villám csapna egyedülmaradt életem sivárságába. Amint megláttam a borítékon az ő írását, élettelenül rogytam le, szívem vadul kalapált, s kezemben valószínűleg lüktetett a levél melyet nem mertem kinyitni. Egy pillanatra valami babonás döbbenet lett urrá rajtam; mintha valóban a tulvilágról kaptam volna levelet.

Végre kissé magamhoz tértem.

– Valakinek az írása hasonlíthat az övéhez – gondoltam. Fölszakítottam a borítékot s a szíverésem megint kihagyott. Nem! ez az ő írása volt, eltagadhatatlan, érthetetlen...

Ötszörhatszor el kellett olvasnom a levelet, míg rájöttem a dolog nyitjára. „Nem válok el tőled” – írta a levél. – „a halálban sem. Gondold, hogy nem is haltam meg, csak elutaztam és minden héten írok neked.” S ettől kezdve jöttek a levelek hétről-hétre.

Eleinte játszottam a <gondolattal> |:dologgal:|, megpróbáltam vigasztalást találni benne, mintegy csakugyan élőnek tekintve halottam: mert hányan vannak akik naponta leveleket írnak drága halottaikhoz s boldogok volnának ha választ kapnának! Kiválasztottnak éreztem magamat ritka, állandó gyönyörű és fájdalmas csodára, s a világért sem kutattam volna, <közelebbről a levelek titkát> ki teszi hát földi postára a leveleket? noha világos volt hogy az eleven Alisz megható szerelme bízott meg valakit e földattal; de én inkább akartam hinni e szerelmes sorok sirontuli eredetében.

Mi volt a levelek tartalma? ne kívánd hogy elmondjam. A halott, minthacsak be akarná bizonyítani, talán valami kételemmel szemben hogy igazán ő az: <a régi> tobzódott felejtethetetlen apró titkaink, intím szavaink földidézésében, melyek két szerelmes között annyi mindent jelentenek. Régi szerelmünk továbbrezgett bennük, szinte valami matematikai meg-

hosszabbítással; s engem büszkévé tett, megrázott és kétségbeejtett ez a posztumus szerelem. Minden levél új<ra föltépte sebeim> |:új:| izgalom de új fájdalom is volt: mert ha szomorú tudni hogy soha nem kaphatunk választ |:valakitől:|, époly rettetes az a tudat is, hogy <válaszunk> soha <el nem érhet>, soha <el nem érheti a> nem felelhetünk egyetlen szavára! Semmi üzenet többé el nem érte őt: értsd meg ezt! de az ő levelei jöttek, egyre jöttek, egyoldaluan, végzetesen, holtan, mint egy kísértet levelei!

Lassanként ezekben a levelekben éltem, újra meg újra olvasva az utolsót, vagy várva izgatottan a következőt, remegve különös vágyakozásban és félelemben, hogy jön megint, vagy hogy egyszer elmarad. Ez érzések betöltötték napjaimat, másra se tudtam <immár> gondolni, s ha szegény Alisznak az volt a célja e siri játékkal, hogy emléke s az elvesztésén érzett fájdalommal el ne fakulhasson: <... számít<<ani>>ott> úgy látszott, jól számított. Mondják, az idő minden sebet hegeszt. De hogy hegedjen a seb, melyet hetenként újra meg újra föltépnek?

Már egészségem kezdett megrokkanni; s az ismerősök úgy beszéltek rólam, mint az özvegyi hűség s szerelmes gyász példájáról. Bennem azonban lassankint bizonyos türelmetlenség felődött ki; ez így nem mehet tovább! <Úgy éreztem hogy öngyilkos leszek ha nem sikerül megtalálnom a levelek ismeretlen feladóját.> Néha kegyetlenül lázongtam, s vergődtem, mintegy Élet és Halál közt.

Időorvos barátom, akit te is ismersz, kivallatott.

– Keresd meg azt aki a leveleket postára teszi, – tanácsolta, – és kérd el tőle valamennyit egyszerre! Csak így válhatnak ezek számodra Multtá.

Egy magánkutatóra bíztam e nyomozást, s úgy vártam jelentéseit, mintha az Idő balzsamát hozná tenyerében. De akárki volt is az ismeretlen, jól tudott rejtőzni. A balzsam elmaradt,

de a levelek csak jöttek tovább, hétről hétre, szinte gúnyosan; mint egy különös orvosság, mely egyszerre beadva tán meggyógyítana, de csöppenként halálos mérég!

Most már megnevezhetetlen gyűlölet fogott el e levelek iránt. |:Látni sem tudtam már,:| olvasatlanul, fölbontatlanul a fiókba hajítottam őket: de közben oly lelkifurdalásokat éreztem, mintha <valami> gyilkosságokat követnék el, sorba megölném gyermekeinket, akik nem voltak, vagy a szent halott emlékét gyaláznám meg. |:A levelekben <mind gyakrabban lettek szemrehányások mintha mindent tudott volna> |:|:talán csakugyan szemrehányások voltak: mit tudom!|:| Hogy meneküljek e furdalások elől, szórakozásokat kerestem, bolond tivornyákba fojtottam az éjet, s ha másnap hazatérve asztalomon találtam a jólismert borítékot, a világ legaljasabb lényének éreztem magamat, rosszabbnak mint a dorbézoló s házasságtörő férj, ki szégyennel tér meg erőnyes hitveséhez.

Ekkor ismertem meg Ellát. Az ő finom, szelíd, jóságos lénye úgy csöppent keserű életembe, mint édes, enyhe tej az izgató és fanyar teába. Valósággal menekültem <tőle> hozzá a halott asszonytól, kit szívem egész erejével gyűöltem már – igen, gyűöltem őt, Aliszt, aki életem nagy szerelme volt, akinek halála oly boldogtalanná tett hogy kis hijján magam is utána mentem!

Egy ellopott, meleg, édes estén megállapodtunk Ellával, s harmadnap már uton voltunk, nászuton, a gyönyörű Itália felé! Semmiféle levelet nem küldtettem magam után, s úgy éreztem, hosszú idők óta először, hogy teljesen szabad vagyok, fölébredve életem rettenetes lidércnyomásából! S egy csodálatos séta után, Firenzében, az isteni dombon, honnan Isten és ember legnagyobb csodái tárulnak a részeg szem elé: visszatérve a szállodába, amint szobánk kulcsát leakasztom a portás szögéről: a szög alatt ime, újra meglátom az ismert borítékot, a halott irásával!

Ki küldte utánam? Ki a bosszuálló asszonynak eszköze, aki ismeri minden utamat, aki elől lehetetlen menekülnöm? Ki e levelek feladója? mert hisz az utolsó levél úgy szól, mintha a halott tudná, hogy új asszonyom van?

Nem bírom ki tovább! nem bírom ki tovább! Ella alszik mellettem, pihentetve fáradt szemeit a tenger szépségtől, amit együtt láttunk. Veszem kalapom és csöndesen kimegyek. Hová? magam se tudom! Átkozott a halott, ki beletolakszik az élők életébe!

(OSZK Fond III/1922)

58/B. A TULVILÁGI LEVELEK.

[Gépirat]

A TULVILÁGI LEVELEK.

Török Sophienak.

Az első levelet épen egy hétre kaptam Alisz halála után. Te tudod hogy mim volt nekem Alisz. S bizonyos hogy nem is volt ő közönséges asszony. Mily gazdag tud lenni egy nő érzésvilága! Sohasem sejtettem ezt mielőtt megismertem az övét. Éveken át szinte csak benne éltem: az én érzéseim szürkék, hidegek voltak az övéihez képest. Ha egy érdekes hirt hallottam, csak az érdekelt benne hogy ő mit szól hozzá? Ha valami szépet láttam, egyetlen örömöm volt neki megmutatni. Ezért éreztem oly üresnek a világot nélküle. Semmi sem érdekelt többé, minden elvesztette az értelmét, s igazán képzelhetetlen volt számomra a vigasztalás vagy elfeledkezés: hisz mennél jobban megkapott volna valami a külső világból, annál fájóbban hasította volna belém az ő hiányát.

– Hogyan élhetek meg – kérdeztem magamtól – a szeretnek e sűrű légköre nélkül amelyet megszoktam? – Óh ő is szeretett! Ő még jobban szeretett: aminthogy őbenne minden tulzóbb és végletesebb volt. Sohasem felejttem különös szavait, melyeket oly titokteljes hangsúllyal szokott mondogatni, s melyeknek igazi jelentőségét akkor nem értettem:

– Én nem válok el tőled... nem, még a halálban sem. Meg fogod látni hogy nem válok el tőled.

– Nem, édes, nem válsz el tőlem soha, – feleltem, nem is sejtve, mily rettenetesen bizonyul igaznak e szerelmes ábránd. Mikor az első levelet megkaptam, oly skálája hullámozott át rajtam a legellentétesebb érzelmeknek, a vérfagyasztó rémü-

lettől valami misztikus, égbekiáltó örömg és dupla mélységre lesújtó kétségbeesésig, mintha villám csapna egyedülmaradt életem sivárságába. Amint megláttam a borítékon az ő írását, élettelenül rogytam le, szívem vadul kalapált, s kezemben valóssággal lüktetett a levél melyet nem mertem kinyitni. Egy pillanatra valami babonás döbbenet lett urrá rajtam; mintha valóban a tulvilágról kaptam volna levelet.

Végre kissé magamhoz tértem.

– Valakinek az írása hasonlíthat az övéhez – gondoltam. Fölszakítottam a borítékot s a szívverésem megint kihagyott. Nem! ez az ő írása volt, eltagadhatatlan, érthetetlen...

Ötször-hatszor el kellett olvasnom a levelet, míg rájöttem a dolog nyitjára. „Nem válok el tőled” – írta a levél. – „a halálban sem. Gondold, hogy nem is haltam meg, csak elutaztam és minden héten írok neked.” S ettől kezdve jöttek a levelek hétről hétre.

Eleinte játszottam a dologgal, megpróbáltam vigasztalást találni benne, mintegy csakugyan élőnek tekintve halottam: mert hányan vannak akik naponta leveleket írnak drága halottaikhoz <s boldogok volná> még álmukban sem remélnék a választ!... Kiválasztottnak éreztem magamat ritka, állandó gyönyörű és fájdalmas csodára, s a világért sem kutattam volna, ki teszi hát földi postára a leveleket? noha világos volt hogy még az eleven Alisz megható szerelme bizott meg valakit e feladattal; de én inkább akartam hinni a szerelmes sorok sirontuli eredetében.

Mi volt a levelek tartalma? ne kívánd hogy elmondjam. Örökké velem foglalkoztak azok. „Ma vasárnap volt: mit csináltál, szegényem, egyedül? Talán elmentél, ide vagy oda: ahova együtt szoktunk menni...” „Már egy hónap telt el a halálom óta: érzed-e a hiányomat, édes egyetlenem? Ki visel gondot rád, úgy mint én viseltem?” „Milyen kedves vagy hogy olyan szép virágokat hoztál a siromra” – írta a névnapján. Mászor

mintha kísértetiesen látott volna: „Elraktad hát a kis horgolt terítőt: fáj már látnod a dolgaimat És a kézimunkám, amit az asztalon hagytam, mikor bevíttek a szanatóriumba: melyik szekrénybe került?” A halott, minthacsak be akarná bizonyítani, talán valami kételyemmel szemben hogy igazán ő az: tobzódott felejthetetlen apró titkaink, intim szavaink földidézésében, melyek két szerelmes között annyi mindent jelentenek. Régi szerelmünk továbbrezgett bennük, szinte valami matematikai meghosszabbítással; s engem büszkévé tett, megrázott és kétségbeejtett ez a posztumus szerelem. Minden levél új izgalom de új fájdalom is volt: mert ha szomorú tudni hogy soha nem kaphatunk választ valakitől akit szerettünk, éppoly rettenetes az a tudat is, hogy soha, soha nem felelhetünk egyetlen szavára! Semmi üzenet többé el nem érte őt: értsd meg ezt! de az ő levelei jöttek, egyre jöttek, egyoldaluan, végzetesen, holtan, <mint> egy kísértet levelei!

Lassanként ezekben a levelekben éltem, újra meg újra olvasva az utolsót, vagy várva izgatottan a következőt, remegve különös vágyakozásban és félelemben, hogy jön megint, vagy hogy egyszer elmarad. Ezek az érzések betöltötték napjaimat, másra se tudtam gondolni, s ha szegény Alisznak az volt a célja, hogy emléke s az elvesztésén érzett fájdalmam el ne fakulhasson: úgy látszott, jól számított. Mondják, az idő minden sebet hegeszt. De hogy hegedjen a seb, melyet hetenként újra meg újra föltépnek?

Már egészségem kezdett megrokkanni; s az ismerősök úgy beszéltek rólam, mint az özvegyi hűség s önfeláldozó gyász példájáról. Bennem azonban lassanként bizonyos türelmetlenség kezdett urrá lenni: ez így nem mehet tovább! Néha kegyetlenül lázongtam, [s:] vergődtem, mintegy <é>Élet és Halál közt. S aztán remegve, örült izgalomban bontottam ki az érkező levelet: mintha attól félnék hogy szemrehányásokat olvasok benne.

Idegorvos barátom, akit te is ismersz, kivallatott.

– Keresd meg azt aki a leveleket postára teszi, – tanácsolta, – és kérd el tőle valamennyit egyszerre! Csak így válhatnak ezek számodra Multtá.

Egy magánkutatóra bíztam a nyomozást, s úgy vártam jelentéseit, mintha az Idő balzsamát hozná tenyerében. De akárki volt is az ismeretlen, jól tudott rejtőzni. A balzsam elmaradt, de a levelek csak jöttek tovább, hétről hétre, szinte gunyosan: mint egy különös orvosság, mely egyszerre beadva tán meggyógyítana, de csöppenként halálos méreg!

Most már megnevezhetetlen gyűlölet fogott el e levelek iránt. Látni sem tudtam már, olvasatlanul, fölbontatlanul a fiókba hajítottam őket: de közben oly lelkifurdalásokat éreztem, mintha gyilkosságokat követnék el, sorba megölném gyermekeinket, akik nem voltak, vagy a szent halott emlékét gyaláznám meg. |Talán csakugyan szemrehányások voltak: mit tudom!| Hogy meneküljek e <fi>furdalások elől, szórakozásokat kerestem, bolond tivornyákba fojtottam az éjet, s ha másnap hazatérve asztalomon találtam a jólismert boritékot, a világ legaljasabb lényének éreztem magamat, rosszabbnak mint a dorbézoló s házasságtörő férj, ki szégyennel tér meg érényes hitveséhez.

Ekkor ismertem meg Ellát. Az ő finom, szelid, jóságos lénye ugy csöppent keserű életembe, mint édes, enyhe tej az izgató és fanyar teába. Valósággal menekültem <tőlük a halo> hozzá a halott asszonytól, kit szívem egész erejével gyűlöltem már – igen, gyűlöltem őt, Aliszt, aki életem nagy szerelme volt, akinek halála oly boldogtalanná tett, hogy kis hijján magam is utána mentem!

Egy ellopott, meleg, édes estén megállapodtunk Ellával, s harmadnap már uton voltunk, nászuton, a gyönyörű Itália felé! Semmiféle <levelet> |:postát:| nem küldtettem magam után, s úgy éreztem, hosszú idők óta először, hogy teljesen szabad vagyok, fölébredve életem rettenetes lidércnyomásából! S egy

csodálatos séta után, Firenzében, az isteni dombon, honnan Isten és ember legnagyobb csodái tárulnak a részeg szem elé: visszatérve a szállodába, amint szobánk kulcsát leakasztom a portás szögéről: a szög alatt ime, újra meglátom az ismert borítékot, a halott írásával!

Ki küldte utánam? Ki a bosszuálló asszonynak eszköze, aki ismeri minden utamat, aki elől lehetetlen menekülnöm? Ki e levelek feladója? <aki tudja azok tartalmát is? mert hisz ez az utolsó levél úgy szól> Ki teszi postára őket hétről hétre, kérelhetetlen, démoni számítással, s bizonynyal beavatva a tartalmukba is, mert hisz ez az utolsó levél úgy szól, mintha a halott tudná, hogy új asszonyom van?

Nem birom ki tovább! nem birom ki tovább! Ella alszik mellettem, pihentetve fáradt szemeit a tenger szépségtől amit együtt láttunk. Most veszem kalapom és csendesen kimegyek. Hová? magam se tudom! Átkozott a halott, ki beletolakszik az élők életébe!

(OSZK Fond III/1922)

59. A VAK ÚR ÉS A RÁDIÓ.

„...Egész nap a rádió előtt ülök. Ezt nekem találták ki. Ujjam taláalomra löki idebb-odább a hullámhossz beállítására szolgáló csavarkát s a hangok jönnek hozzám az egész világból: Rómából, Párizsból, Barcelonából, Darentryből... Úr vagyok. A hang maga a világ s ha a hangot hallom, olyan, mintha ott lennék: mert hiszen ha ott vagyok, akkor is csak a hangot hallom! Kétségtelen, hogy az emberi szem idegei folyton gyengülnek s e modern századokban mind több és több a rosszszerű ember. Talán rosszszerű lesz az egész világ s mikor már senki sem lát, mindenki csak a hangokban él, mint én. S akkor megszűnik a helyhez kötöttség s mindenki az egész világban él, hisz az egész világ hangjait hallja! Én hamarabb elértem ezt az utópiát: nekem már nincs messzebb Párizs, mint Budapest...”

„...A vakságnak megvan a maga előnye. Az emberek is hangokká válnak s ez nagy előny. Csupa szellemek járnak körülötünk, testtelen szolgálények; csak a szépségnek és gyönyörnek van teste számunkra: szerelmesünknek, akit ölelünk és cirógatunk... És ez a szépség nem sápad meg soha: nem öregszik, mint a látók asszonyai! A mi szerelmünk örökifjú és örökszép; úr az időn s csak a halál győzheti le...”

„...Miért nem tudom elfeledni Annit? Puha és meleg test van több is ezen a világon; s az arcvonásokat én úgyse látom... Olykor eszembe jutnak a régi olasz novellák cinikus tréfái: könnyen csalódik az ölelés sötétben s a vak talán könnyebben is vigasztalódhatna...

De nem a test volt, ami Annit Annivá tette. Ti látók, ha egy emberre gondoltok, a testi formáját idézitek. Nekünk vakoknak minden ember egy hang; s Anni is egy hang volt... egy édes, meleg hang, egy körülöttem lengő gyöngéd szellem... Egy hang és egy emlék... A hang elszállt... utoljára zendült, s elszállt a világűrbe, visszahozhatatlan! A hang, ki Anni volt,

maga is emlék lett; s én egyedül maradtam a puszta emlékekkel, örökre!”

„...Sohase tudtam, mi az a sötétség: ezt a fogalmat csak a látók ismerik.

De most én is tudom.

Különös dolog: csak most érzem Anni elvesztését; mikor már hónapok teltek el. Először azt hittem, könnyen túl leszek rajta önzésemmel, melyet jól ismerek. Majd türelmetlen lettem, mint a zsarnok, ha legkedvesebb rabszolgáját nélkülözi; mint Aladdin, ha háziszelleme nem jelentkezik... Ó, hogy gyűlölöm ezeket a közömbös hangokat, amik körülöttem pislognak az éjszakában! A varázslámpa kialudt: a drága, meghitt hangot, mely palotámban szokott lebegni, sohse hallom többé!

Egyetlen társam a rádió: a Messzeség hangjai nem idegesítenek úgy, mint a közeli. A rádió, mint az írógép, amin ezt írom, kész szolgája kezemnek... Ó! Most egy drámát fogtam... egy drámát, mely csupa hangokból áll, mint az én életem drámája...”

„...Mi történt?... A poggyászom már be van csomagolva: még ma éjjel utazom, utazom! Különös mesebeli herceg lett belőlem; megyek a világba, *egy hangot keresni!* Olyan izgatott vagyok, hogy alig tudok írni... *Hátha a vakság a halálon is győzhet?*... Bolondság ez? Lehet; de a csoda megtörtént: ma hallottam a rádión Anni hangját... a hangot, mely az emlékhöz hiányzott, hogy újból eleven legyen... Föltámasztani a halottakat... Mi volt más Anni, mint egy hang s egy emlék?...”

„...A hang, a hang, a drága, egyetlen hang! Színe, hajlása, modulációi, a legcsekélyebb árnyalatokig! Semmi földi kincs nem lehet sok érte...”

„...A hang enyém, enyém! A gyengéd szellem megint itt leng körülöttem: ha idézem, szól, ha kérdezem, felel! Egész vagyonom az övé: minden kívánság, amit ez a hang kimond, teljesül... Nekem csak egy a kívánságom: hallani, hallani! – Anni-nak nevezem, s ebbe ő már beleegyezett.”

„... Talán csak álom volt az egész: Anni halála, a rádió, minden! Nekem *nem kell behúnynom a szemem, hogy higgyek!* Anni most újra él. A hang és az emlék megint egyesültek; s ki mondja, hogy ez nem a régi Anni? Anni nem változott: meleg és puha test, elomló, lágy hajak... Meg se kérdeztem, mily színű ez a haj. Anni haja szőke... A drága rabszellem itt leng körülöttem; álom volt az egész!”

„...Néha olyan különösen érint valami: Anni hangja nem mindig az Anni szavait mondja. Néha egy-egy szó oly váratlanul hangzik, mint hirtelen ébredés. Némely fordulat szinte kísértetiesen idegenszerű az Anni hangjával. A lejtés, a csend ugyanaz: de mintha sugallva beszélne, mint a hipnotizált, ha idegen nyelven szól. Különös, kellemetlen érzés... Meg kell neki mondanom... Mért esik oly nehezemre szólni neki...?”

„...Ma szóltam neki. Megkértem, hogy... szóval, hogy legyen Anni, hogy maradjon Anni! Különös, hogy ez a téma bennem is, benne is mily zavart idézett. De hiszen ő Anni...”

„...Tapogatódzom, botladozom, mint egy különös szobában, ismeretlen bútorok között... Nyúlok a keze után. Különös hallgatások vannak közöttünk. A kéz eltűnik a homályban. A hang néha ideges, türelmetlen. Mindig ritkábban merek szólni neki... Sokszor nem úgy érzem magam, mint akinek holt kedvese föltámadt: inkább mint akinek eleven szerelmesét elvárásolták, kicserélték volna...”

„...Nem láthatom a szemeket, nem olvasok az arcból. Mégis érzem, mihelyt szólok neki, hogy változik a légkör, mintha villanyosság gyűlne a szavakból. Van valami hát, túl hangon, néven és simogatáson? Szinte mozdulatokat érzek, szemvillanásokat... Egy idegen lélek lázong itt? Mit törődöm én az idegen lélekkel? Csak a *hang* zengjen, csak az emlék zengjen! De a hang különös válaszokat ad s az emlék zenéje gikszeret csinál – ó, fájó, rettenetes gikszereteket! S ezen nem lehet segíteni.”

„...Már nem merek szólni neki... már nem merem őt Anninak nevezni: inkább kerülöm a megszólítást. A hang azonnal türelmetlen és kellemetlen lesz – mint egy lázadó rabszolga, kit rabságára emlékeztetnek...”

„Mégis epedve várom őt haza, ha itthagyl, mind többször, hosszú fiók éjeimben fulladozva.

Itt ülök megint a rádió előtt és várom. Mit bánom, ha elmegy, csak visszavárhassam! Csak új és mindig új reményem legyen, hogy megzendül egyszer a hang váratlan, elfogulatlan, hogy megkapom még, ha pillanatra is, a Feltámadás csodálatos illúzióját! Egy pillanatra hihessem csak, hogy a régi Anni él! Hitegetem magam, noha tudom, hogy köztem és csodám közt egy idegen lélek áll. Kierőszakolni az illúziót...”

„Bárcsak megölhetném, hogy pusztá hang maradjon, hogy csak eleven fonográf legyen!”

„...Nem tudok lemondani, nem tudok lemondani! Pedig mind ritkábban tér vissza a csoda! A rabszellem nyílt lázadásban van s a hang *nem akar* az Anni hangja lenni!... Micsoda élet ez!... Mindegy, csak egy szót kaphassak el olykor... akármit, amit Anni is mondhatott volna! Most már a közömbös szóval megelégszem... a közömbös szót várom, mint egy üdvösséget; lesek a pillanatokra, a hanghordozás, a csengés véletleneire, mint tehetetlen kéjenc a véletlen és futó mámorra. Tudom, hogy nem lehet erőltetni, mégis erőltetem: a vágy bizonyly kiül arcokra, mely nem ismeri a tükrök kontrollját; s ilyenkor a hang kárörvendve mártja meg szívemben acélát... érzem, kárörvendve... és szándékosan mond olyanokat, amiket Anni sohse mondott volna...”

„...Már hetek óta érzem, hogy ha egy szót szólok, mindennek vége! És ezért nem szóltam; gyáva, néma voltam; noha feszített belül az indulat... a gyáva zsarnok indulata, aki nem akarja szabadon eresztani rabszolgáját... Ma végre kitört ez az indulat... kibuggyant, kiömlött... és mindennek vége!”

Nem fogom leírni a jelenetet. Restellnem kell, hogy mi lett belőlem... Az ember maradjon egyedül, nyugodtan, a rádiója mellett, ahol úr és a hangok császára! Valami hisztéria fogott el... Szavaim úgy lökődtek ki könny és zokogás közt, mint a tűzhányóból kövek a láva közt. Szemrehányásokat tettem, könyörögtem, megaláztam magam. „Te nem vagy Anni, nem vagy az én Annim...”

– Hát soha már nem leszel az én Annim?

– Nem, nem vagyok Anni! – lökte vissza *a hang*, az Anni hangja! – Én én vagyok és semmiféle Anni!

– Mindenemet neked adtam... – tört ki belőlem.

– Tán megvásároltál? Talán a pénzedért mondjak le magamról s legyek egy halott asszony kísértete? Nem, nem, csalódtál, elég volt már ebből, nem kell a te pénzed, én elhagylak...”

„...Már el is utazott...”

„...Itt ülök újra a rádió előtt. A hangok cikáznak szerte a levegőben: s a rádió elkapja őket mint labdákat az örök éjszakából s gúnyosan dobja füleimbe.”

59/A. A VAK ÚR ÉS A RÁDIÓ.

[Kézirat]

A vak ur és a Radio.

A vak ur ott ült rádiója előtt.

– Nekem találták ki ezt – gondolta. Ujja találomra lökte idebb-odább a kis rugót mely a hullámhossz beállítására szolgált, s a hangok jöttek hozzá mindenhonnan, az egész világból: Rómából és Barcelonából, Párisból és New Yorkból.

– A hang maga a világ – gondolta – s ha a hangot hallom, olyan minthogyha ott lennék; mert hiszen ha ott vagyok, akkor is csak a hangot hallom... Kétségtelen hogy az emberi szem idegjei folyton gyengülnek s e modern századokban mindig több és több a rossz szemű ember. Talán rossz szemű lesz az egész világ, s mikor már senkisem lát, mindenki csak a hangokban él, mint én most. S akkor megszűnik a helyhez kötöttség, s mindenki az egész világban él, <mert hát> hisz az egész világ hangjait hallja. Én hamarabb elértem ezt az útpiát; s nekem valóban nincs messzebb Páris mint Budapest.

– S az emberek is hangokká válnak – folytatta tünődését – és ez is mily előny! <Mindannyia> Csupa szellemek járnak körülöttünk, testtelen szolgálények; csak szerelmesünknek van teste, akit cirógatunk; édes, meleg, sima... S ő mindig szép marad; nem vénül, nem sápad; mint ahogy megmaradt az én Annim... <Ő is egy hang volt csupán körülöttem, egy édes, meleg hang[szer?]> Mi volt más ő is mint egy hang körülöttem?... egy édes, meleg hang... egy gyengéd, jó szellem...|<Óh szavakkal> <és egy>| s egy simogatható, meleg és puha test, ölelő karjaim öröme... |:De mi lett volna ez a test |:amit nem is láttam,:| az ő hangja nélkül?:| Óh ha azt kérdezem, mi <volt> |:volt:| az ami benne ő |:maga:| volt, <kül> amit az én Annim-

nak neveztem... <különbözött mindenki mástól> ami őt megkülönböztette az asszonyok között <csupán> nemde a hang volt az? a hang és az emlék...egy szépség emléke, amelyről azt mondják hogy rég eltűnt, elhalt, de amely számomra örökre él s örökre egyforma...

– A hang és az emlék... <S ime a hang meghalt s az emlék megmaradt, a szépség megmaradt, hangtalanul>

– A tűnődő arca elborult, a vakok fölszabadult arcjátékával, mely rég elvesztette a tükrök kontrolját. Óh! az emlék halhatatlan, de a hang halandó, és egyszer elszállt, egyszer utoljára zendült, s elszállt a világűrbe, visszahozhatatlan. Anni meghalt, s a vak ur, a vak szerelmes, egyedül maradt az emlékkal, melyhez hiányzott az eleven hang. S akkor lett igazán sötét előtte a világ, aki már rég nem tudta, hogy mi a sötétség! De egyszer... egyszer... a radio előtt ült akkor is, ép mint most... s egy drámát hallgatott, egy drámát mely csupa hangokból állt, akár az életben, az ő életében... S amint Desdemona hangja megcsendült: egyszerre mintha lámpa gyuladt volna a sötétben: ez az ő hangja volt!<a rég> a régi, ismert hang! az édes, meleg hang! a hang mely drága halottjának emlékéhez hiányzott, hogy újból eleven legyen! Hosszu utazás, szénszagu himbálás, puha vonatpamlag – s már kérdezhetette a hangot, felelhetett neki, ott volt az újra körülötte mint rég, rendelkezésére mint drága rab szellem. Egész vagyonát lába elé rakta minden vágy amit e hang kimondott, teljesült – neki magának csak egy kívánsága volt.

– Édes hangom – mondta – a te neved: Anni.

– Az én nevem Anni – felelt a hang.

– S a te életed az Anni élete.

– Az én életem az Anni élete.

És Anni újra élt. A hang és az emlék megint egyesültek, s ki mondja hogy ez nem a régi Anni volt. Hiszen talán csak álom volt az egész, az Anni halála, a rádió, minden... Azt hihette – legalább tegnapig.

Tegnap azonban szörnyű dolog történt – váratlan valami, amire gondolni is borzasztó. A hang ideges volt, a hang különös feleleteket adott, s olyanokat mondott amiket Anni sohse mondott volna. Már máskor is volt ez, de soha így mint tegnap. A hang ugyanaz volt – de hát hogy mondhatott ez a hang mást mint gyengéd és kedves dolgokat? S a vak szerelmesen átfutott valami rettenetes érzés – mint akinek kedvesét elvárászták, kicserélték volna.

– Te nem vagy Anni... te mégse vagy Anni... – mondta végre.

– Nem, nem vagyok Anni! – kiáltotta a hang. – Én én vagyok és semmiféle Anni! <Talán azt hitted, hogy mindörökre> |:Tán:| megvásároltál, hogy mondjak le magamról s legyek mindörökre egy halott asszony kísértete? Nem, nem, csalódtál., elég volt már ebből, nem kell a te pénzed, én elhagylak.

S ép most utazott el – s a vak úr ült megint a rádió előtt.

(OSZK Fond III/1536)

60. SZÚNYOGOK.

A hegedős gyalog érkezett a várba, sántán, négy lópatkóval a kezében. A lova útközben fölfordult, de legalább a patkót megmentette.

– Bízom az urakban, hogy a négy patkóhoz lovat adnak, – mondta rátartian. György úr és vendégei majd kicsattantak nevettükben.

– Ezer forintot is megkapni egy lóért, – szólt a várnagy, aki együtt ivott az urakkal. – Ki látta, mái világban, lovat a diáknak? Örüljön, ha enni jut és bor jut.

– Úgyám, mert még fölfordulna ő is mint a lova, – tódította egy pirosképű vitéz. – A víztől, amit az utakon vedel.

Pfuj! a hegedősnek szinte visszajött a szájába az étel. Dögletes víz volt az egész környéken. A szegény ember, kinek nem telt borra, hullt mint ősszel a légy. Jajjaj, a szörnyű gyalogutak, mikor az ember izzadva ér egy bűdöslő kúthoz s úgy dorombolnak fejében a szomjúság ördögei, mint a méhek a kaptárban! Messze ám vártól váríg a puszta földeken s csak a lovas ember bírja ki ital nélkül. Kinek van több szüksége a lóra, mint az énekesnek, aki a hírt hordja széjjel az országon?

– Elkésett kegyelmed, – csúfolta a várnagy – így jár, aki sánta és lovatlan. Ténnap is volt itt egy lantos, már minden hírt tudunk.

– Nemcsak hírekkel és históriákkal udvarolhatok – felelt az énekes. – A diák mindenütt otthon van és minden szolgálatra ügyes. Minden ruha illik rá, s minden religió övé.

Ha akarja misét mond,
Ha akarja kaftánt hord;
Ha akarja német, ha akarja magyar,
Ha akarja jó kapás,

Ha akarja katona,
Ha akarja sántál,
Ha akarja ép lábon jár,
Minden nyelven jól tud.

György úr fölvolta kővér szemöldökét s egy pillanatra abbahagyta a cseresznyeevést, melynek szerfelett nagy művésze volt. A jobb ajkaszélén tömködté be a friss gyümölcsöt, s baloldalt potyogtak ki a magvak, egyfolytában és hihetetlen gyorsasággal. A diák sietett kihasználni a jelentős szünetet.

– Csak lovat adjanak alám kegyelmetek, s küldhetnek akár-hova...

– Ahova én küldenélek, diák, oda csak gyalog juthatsz. De ha épségben jössz vissza, s hírt hozol emberemtől a lápontúlról: istállómból választhatsz ki lovat. Főlovat! de lásd, hogy megszolgáljad! Turbánt kapsz, s török csizmát, mert a legjobb paripánál ebben egypár jó csizmával többre még.

A lép ott kezdődött mindjárt a vár mögött, s a lápon túl a török tanyázott. György úr embere a basa diákja volt, magyar diák az is, aki törökké lett, ám szíve vagy zsebe magyarokhoz húzott s üzeneteket küldözött György úrnak. De most már rég nem érkezett üzenet, noha rossz hírek szálltak mindenfelől, hogy a pogány készít valamit. György úr izgatott volt, mint elveszett polip a sötét tengerben: egész lényén volt valami polipszerű; tapogatókat akart kinyújtani, kereste az utat a hírek forrása felé.

Az egyetlen út a lápon át vitt. Ezt nem őrizte a török, s a hegedős jól ismerte a gázlókat és szigeteket, mint minden utat Kis-Magyarországban, melynek háromnegyede mocsár és lép vala. Posványok hazája! A magyar folyók, kényelmes nagyurak, kedvükre kalandoztak a síkságon, elágaztak vagy szétterpeszkedtek, majd új medret vájtak, elhagyták a régi ágyukat, amely árván gőzölgött a napban, mint egy dög. Szigetek

születtek és haltak napról-napra, sárszigetek. Térképet nem ismert ez a föld, mely puha volt és folyton alakuló. Malomgátak rekesztették el a patakokat, áradás dagasztotta, a medrek elvesztek a tengerben. A nép csikászott és halászott, buja füvet kaszált, vagy bujdosott a nádasokban, gonosz nagyurak és sarcoló török elől. Az ország az uraké és a töröké; de a nádas a szegény emberé; s ez a rész volt a nagyobb.

A hegedős rég tudta itt a járást, de a járás is más lett azóta. A hegedős utatvesztett. Jó török csizmája szinte peremig gázolt a vízben, s hiába iparkodott összeszedni emlékeit abból az időből, mikor a kalauzi mesterséget üzte e tájon, s egy úri nőt kalauzolt át a láp között ismeretlen kalandokra. A nap már hajlóban volt, s tudta, hogy annak irányában kell haladni. De előtte vizek terültek, mindig mélyebb posvány.

– Előre, gólyaláb! – mondta a hegedős. Hosszú falábakat hozott magával, amilyeneken a gyerekek langálnak játékból, eddig csak botozott velük, most fölhängött a keresztbeszögezett peckekre. Már gázolt, óvatosan, zsombéktól zsombékig, a faléccel tapogatózva maga alatt, a saras vízben és vizes sárban. S néha föltoronylott a bokrétás nád fölött, máskor lesüppedt csizmaperemig, sásbuzogányok csapkodták pofáit, bőrét metszve súrolta a kákalevél, bogarak felhőoszlopa szállt vele, a vastag iszap pőfögött a tocsogó lécz körül.

– Micsoda zsidvásár, amit ezek a madarak csinálnak! – gondolta magában. Másra nem is lehetett gondolni a krúgátások és hápogások süketítő orgiájában, mely észvesztő ritmusként lihegett körülötte. Már úgy érezte, mintha a hang ütemére himbálna az egész mocsár, s lépései is aszerint vinnék és ejtenék, föl és le, föl és le. Mint óriás gém, gázolt a gémelek közt.

– Háp, háp! – zengett az ezerféle ruca, gólyák kelepeltek, bölömbika dobolt, bömbölés és brekegés koszorúja nyílt és csapott össze minden lépésnél előtte és utána, s közben talpát fájóra nyomta a faláb pöcké, lába nedves volt belül a csizmá-

ban, keze megzsibbadt a szálkás, szögletes lécen, és ami legrosszabb, a szúnyogok dagadtra csípték már mindenét, egész teste égett, fejének nem volt már emberi formája, s még csak védekezni se bírt a kezével, mert nem ereszhette el a faláb nyelét.

Néha leült egy zsombékra, az összecsomósodott nádtorzsába, mely keresztülszúrt ülepe darócán; kiöntötte csizmájából a vizet, hörpentett kulacsából, s megpróbált pipára gyújtani a szúnyogok ellen, de már minden dohánya nedves volt. Különben is sietni kellett, mert a nap már lángba fogta a morotvákat, jött az est, és farkasok is bújhattak a nád közt.

– Ámbár ezek a szúnyogok komiszabbak, mint akármi éhcsikasz, – mondta és közékük csapott. Csakúgy hulltak jobbra-balra. A hegedős filozofált: – Az ember élete is elég kétséges a mocsárban, s mi még a szúnyogé! és mégis hengeznek.

A szúnyogok csakugyan hengegtek, s az ülés annyira kényelmetlen volt a szúrós torlón, hogy a hegedős újból útnak eredt, lábait, karjait nem is érezve már: beleborzongott a kérdés, hol fog estére megpihenni?

– Valami szigetnek kell itt lenni valahol... S hátha akadna ott egy jámbor halász, aki tüzet rakna, hogy a szúnyogokat félrecsalogassa, s adna nyugvóhelynek valami száraz szűrt.

Már látott is bizonyos tüzet csillámlani messze, de félt tőle, mert babonás volt és lidérc is lehet... Mégis arrafelé vette útját, s amint közelebb ért, muzsikát hallott és éneket, férfi- és asszonyhangokból vegyesen, a lép hangversenyébe félig beleveszve, »sípbal, dobbal, nádi hegedüvel«, mint az ősvitézek, akiket bűvös zene csalt a puszták mélyébe, ahol asszonyt találtak maguknak. De ez itt, ez a nádi zene, semmiképp sem volt bűvös és tündéri: inkább valami rekedt sipogás, részeg cincogás, rozzant hangszerekből. S már ki lehetett venni a duhaj nótákat, vad ajkak borízével: trágár szavak röpködtek a sziget tüzének vörös füstjében.

– Rabló pribékek tanyáznak ott, szemét némberekkel – vélte a hegedős. Egyelőre nem mert közeledni; annál kevésbé, mert észrevették, s tisztán hallotta, hogy egy fojtott hang csuklódva kérdezi:

– Micsoda nagy gólya gázol ott a tocsogóban?

A lápjáró leszállt falábairól, s hogy ne figyeljék tovább, talpán bukdácsolt a sásbokrok között rejtőzve, a sziget zátonyos partjáig, kikémlelni a környülállást. Egy korhadt csónak hevert fölborulva a sárpadmalyban, a fáradt hegedős bekúszott az alá, félholtan rogyva a puha és rosszszagú sárba, hogy láthatatlanul meglesshessen mindent, de csakhamar megbánta, mert szédítette a nedves rothadás émelyítő szaga a szűk fedél alatt, melyet majd fölemelt a betódult szúnyogok meghatszorozódott döngése, zim, zim! mindene dagadt volt már és nem bírta tovább.

Kidugta a fejét és fölbátorkodott. A zene elnémult, a marconák kémlelődtek, neszekre figyeltek, mint riasztott nyulak. A tüzet lefojtották. A némberek meglapultak a parti bozótban, dobogva, lélektelen. A férfiak végre megszegyelték magukat, nem hallott más, mint vonító állatok kórusa messziről, kutyák vagy farkasok.

– Csak legalább egy korty borunk volna még, – kívánta az egyik marcona – a Krisztussát neki!

– Az ember mind elbetegszik ettől a bűdös víztől.

– Nálam az orvosság, – gondolta a lápjáró hegedős s mint ama görög Ulysses hajdanán, úgy ment a Nausikaa királylány színéig, egy letört gallyat tartva maga elé, hogy szemérmét eltakarja: akként tartá ő maga előtt öblös csutoráját, amint ki-mászott a borfogyta kompánia közé.

– Mert, uraim, bujdosó hegedős vagyok, jójáratban, s noha turbán is megfordul fejemen, nem idegen a Krisztus neve sem ajkamon, akkurát, ahogy tikelmetekén sem; s mint diákos ember, azaz félig doktor, hozom mán a legjobb receptet, *recipe contra hypochondriam*:

Hárfák zengésétől,
Kobzok pengésétől,
Hegedű hangjával, duda nótájával,
Hoptánc porából,
Bacchus jó borából
Öt-hat pintet bévenni...

De majdnem leesett lábáról, míg imígyen mímelte a kedvesi-
náló vendég biztonságát. Ám a sziget végén újból föllobogott
a rőzsetűz lángja, fölbuggyant a síphang, fölcibálták a rongyos,
kushadó lányokat, nagy kurjogatások feleltek a békák gyász-
zenéjének. Már egész elsötétedett, s a mocsár is megcserélte
hangjait, tompa huhogások hallatszottak a zene szüneteiben.
Itták a diák borát, a György úr termését. Míg egyszerre a má-
sik ég világosodott meg s túlnan pirkadt rőtfény, csodálatos
tűzijáték sziporkázott, szörnyű ropogás töltötte meg a levegőt,
vadrucák ijedt serege idétlen hápogással csapkodott ég felé,
irtózatos lárma zendült, s a bogarak morzsaként kavarohtak
a vérvörös fényben, amelyet már nem a nap vére festett, ha-
nem a nádasé.

– Ránkgyujtották a nádas! – kiáltott valaki – s a rémület íze
vegyült az égő nád szagába, mind összefutottak szegény ül-
dőzött prédák, akiknek már a nádasban sem volt menedékük.
Összefutottak egy ijedt csomóba, szaladgáltak, mint póruljárt
patkányok, kiabáltak, bűnbakot kerestek, végül is balgán a he-
gedőst vádolták, ki pedig maga is ott volt velük szegény feje,
a halálos veszedelemben, az égő nádas közepén.

– Leskelődő delátor! megmotozván kínra vessétek őt! – mond-
ták – és meztelenre vetköztették és görbe fához kikötötték,
szúnyogok martalékául, őrzöngve. De már a pernye sűrűbben
szállongott, mint a szúnyog, és minden elborult a vörös köd-
ben. A szárnyasok jajveszékelésébe emberek halálordítása ke-
veredett.

Az emberek csakúgy elpusztultak, mint a szúnyogok. S reggelre nagy turfamező volt messze nádas helyen, mely fölött a darvak húztak tova, a »vitézlő madarak«, akik a poéták szerint a szerelmesek üzenetét hordják.

60/A. SZÚNYOGOK.

[Kézirat]

Szunyogok

A hegedős gyalog érkezett a várba, sántán, négy lópatkóval a kezében. A lova utközben fölfordult, de legalább a patkót megmentette.

– Bizom az urakban hogy a négy patkóhoz lovat adnak, – mondta rátartian. György ur és vendégei majd kicsattantak nevettükben.

– Ezer forintot is megkapni egy lóért, – szólta a várnagy aki együtt ivott az urakkal. – Ki látta a máí világban, lovat a diáknak? Örüljön ha enni jut és bor jut.

– Ugyám, mert még fölfordulna ő is mint a lova, – tódította egy pirosképű ur. – A víztől amit az utakon vedel.

Pfuj! a hegedősnek szinte visszajött a szájába az étel. Dögletes víz volt az egész környéken. A szegény ember, kinek nem telt borra, hullt mint ősszel a légy. Jajjaj, a szörnyű gyalogutak, mikor az ember izzadva ér egy bűdöslő kuthoz s úgy dorombolnak fejében a szomjuság ördögei mint a méhek a kaptárban! Messze ám vártól várig a pusztá földeken s csak a lovas ember bírja ki ital nélkül. Kinek van több szüksége a lóra, mint az énekesnek aki a hírt hordja széjjel az országon?

– Elkésétt kegyelmed – csufolta a várnagy – <így jár> |:így jár, aki: sánta és lovatlan. Ténnap is volt itt egy lantos, már minden hírt tudunk.

– Nemcsak hírekkel és históriákkal udvarolhatok – felelt az énekes. – A diák mindenütt otthon van és minden szolgálatra ügyes. Minden ruha illik rá, s minden religió <az> övé.

Ha akarja misét mond,
Ha akarja <....> kaftánt hord;
Ha akarja német, ha akarja magyar,
Ha akarja jó kapás,
Ha akarja katona,
Ha akarja sántál,
Ha akarja ép lábon jár,
Minden nyelven jól tud.

György ur fölvolta kövér szemöldökét s egy pillanatra abba-hagyta a cseresznyeevést, melynek szerfelett nagy művésze volt. A jobb ajkaszáján tömkölte be a friss gyümölcsöt, s bal-oldalt potyogtak ki a magvak, szünet nélkül és egyfolytában. A diák sietett kihasználni a jelentős szünetet.

– Csak lovat adjanak alám kegyelmetek, s küldhetnek akár-hova...

– Ahova én küldenélek, deák, oda csak gyalog mehetsz. De ha épségben jössz vissza s hírt hozol emberemtől a lápon túl-ről: istállóból választhatsz ki lovat. Turbánt kapsz, s török csizmát, mert egypár jó csizmával többre mész mint a legjobb paripával.

A láb ott kezdődött mindjárt a vár mögött, s a lápon túl a török tanyázott. György ur embere a basa diákja volt, magyar diák az is, aki törökké lett, ám szíve vagy zsebe magyar-rokhoz húzott s üzeneteket küldött György urnak. De most már rég nem érkezett üzenet, noha rossz hírek szálltak mindenfelől, hogy a török készít valamit. György ur izgatott volt, mint elveszett polip a sötét tengerben: egész lényén volt valami polipszerű; tapogatókat akart kinyújtani, kereste az utat a hírek forrása felé.

Az egyetlen ut a lápon át vitt. Ezt nem őrizte a török, s a hegedős jól ismerte a gázlókat és szigeteket, mint <ahogy> minden utat Kis-Magyarországban, melynek háromnegyede mocsár és

láp v<olt>ala. Posványok hazája! A magyar folyók, kényelmes nagyurak <voltak>, kedvükre kalandoztak a síkságon, elágaztak vagy szétterpeszkedtek, majd új medret vájtak, elhagyták a régi ágyukat, amely árván gőzölgött a napban, mint egy dög. Szigetek születtek és haltak napról-napra, sárszigetek. Térkép nem ismert ez a föld, mely puha volt és folyton alakuló. Malomgátak rekesztették el a patakokat, áradás dagasztotta, a medrek elvesztek a tengerben. A nép csikászott és halászott, buja füvet kaszált, vagy bujdosott a nádasokban, gonosz nagyurak és sarcoló török elől. Az ország az uraké és a töröké; de a nádas a szegény emberé; s ez a rész volt a nagyobb.

A hegedős rég tudta itt a járást, <kalauzi mesterséget is folytatván> de a járás is más lett azóta. A hegedős eltévedt. Jó török csizmája szinte peremig gázolt a vízben, s hiába iparkodott összeszedni emlékeit abból az időből, mikor a kalauzi mesterséget űzte e tájon, s egy <különös> urinőt kalauzolt át a láp<on> |között:| ismeretlen kalandokra. A nap már hajlóban volt, s tudta hogy annak irányában kell haladni. De előtte vizek terültek, mindig mélyebb posvány.

– Előre, gólyaláb! – mondta a hegedős. Hosszú falábakat hozott magával, amilyeneken a gyerekek langálnak játékból, eddig csak botozott velük, most fölhängött a keresztbeszögezett pecekre. Már gázolt, óvatosan, zsombéktól zsombékig, a faléccel tapogatózva maga alatt, a saras vízben és vizes sárban. <Olykor fölt>S néha föltronylott a bokrétás nád fölött, más-kor újra lesüppedt csizmaperemig, sásbuzogányok csapkodták pofáit, kezét metszve surolta a kákalevél, bogarak felhőoszlopa szállt vele, <alatta |a körül:|a vastag iszap pőfögött a tocsogó lécc körül.

– Micsoda szibvásár amit ezek a madarak csinálnak! – gondolta magában. Másra nem is lehetett gondolni a krúgatások és hápogások süketítő orgiájá<.....>ban, mely észvesztő ritmusként lihegett körülötte. Már úgy érezte, mintha a hang <ritmusá>

ütemére himbálna az egész mocsár, s lépései is aszerint vinnék és ejtenék, föl és le, föl és le. Mint óriás gém, gázolt a gémek közt.

– Háp, háp! – zengett az ezerféle ruca, gólyák kelepeltek, bölömbika dobolt, bömbölés és brekegés koszorúja nyílt és csapott össze minden lépésnél előtte s utána, s közben talpát fájóra nyomta a faláb pöcke, lába nedves volt belül a csizmában, keze megzsibbadt a szálkás, szögletes lécen, és ami legrosszabb <volt>, a szunyogok dagadtra csípték már mindenét, egész teste égett, fejének nem volt már emberi formája, s még csak védekezni se bírt a kezével, mert nem ereszhette el a faláb nyelét.

Néha leült egy zsombékra, az összecsomósodott nádtorzsába, mely keresztülszurt ülepe darócán; kiöntötte csizmájából a vizet, |:hörpöntett kulacsából:| s megpróbált pipára gyujtani a szunyogok ellen, de már minden dohánya nedves volt. Különben is sietni kellett, mert a nap már lángba fogta a morotvákat, jött az est, és farkasok is bujhattak a nád közt.

– Ámbár ezek a szunyogok komiszabbak, mint akármi éhcsikaszk, – mondta és közékük csapott. Csak úgy hulltak jobbra-balra. A hegedős filozofált: – Az ember élete is elég kétséges a mocsárban, s mi még a szunyogé! és mégis hencegnek.

A szunyogok csakugyan hencegtek, s az ülés annyira kényelmetlen volt a szurós torlón, hogy a hegedős újból utnak eredt, lábait, karjait nem is érezve már: beleborzongott a kérdés, hol fog estére megpihenni?

– Valami szigetnek kell itt lenni valahol... S hátha akadna ott egy jámbor halász, aki tüzet rakna, hogy a szunyogokat félrealsogassa, s adna nyugvóhelynek valami száraz szűrt.

Már látott is bársonyos tüzet csillámlani messze, de félt tőle, mert babonás volt és lidérc is lehet... Mégis arrafelé vette utját, s amint közelebb ért, muzsikát hallott és éneket, férfi- és asszonyhangokból vegyesen, |:a lép hangversenyébe félig be-

leveszve,| „sípbal, dobbal, nádi hegedűvel”, mint az ős vitézek, akiket bűvös zene csalt a puszták mélyébe, ahol asszonyt találtak maguknak. De ez itt, ez a nádi zene, semmiképp sem volt bűvös és tündéri: inkább valami rekedt sipogás, részeg cincogás, rozzant hangszerekből. S már ki lehetett venni a duhaj nótákat, vad ajkak borízével: trágár szavak röpködtek a sziget tüzének vörös füstjében.

– Rabló pribékek tanyáznak ott, szemét némberekkel – vélte a hegedős. Egyelőre nem mert közeledni; annál kevésbé <hogya> mert észrevették, s tisztán hallotta hogy egy fojtott hang csuklódva kérdezi:

– Micsoda nagy gólya gázol ott a tocsogóban?

A lápjáró leszállt falábairól, |s| hogy ne figyeljék tovább, talpán bukdácsolt a sásbokrok között rejtőzve, a sziget zátonyos martjáig, kikémlelni a <helyzetet> környülállást. Egy korhadt csónak hevert fölborulva a sárpadmalyban, a fáradt hegedős bekúszott az alá, félholtan rogyva a puha és rossz szagu sárba, hogy láthatatlanul meglesshessen mindent, de hamar megbánta, mert szédítette a nedves rothadás émelyítő szaga a szűk fedél alatt, melyet majd fölemelt a |:betódult:| szunyogok meghatározódott döngése, zim, zim! mindene dagadt volt már és nem bírta tovább.

Kidugta a fejét és fölbátorkodott. A zene elnémult, a marconák kémlelődtek, neszekre figyeltek, mint riasztott nyulak. A tüzet lefojtották. A némberek meglapultak a <cserjésben, parti cserjésben> parti bozótban, dobogva, lélektelen. A férfiak végre megszégyelltek magukat, nem hallott más, mint vonító állatok kórusa messziről, kutyák vagy farkasok.

– Csak legalább korty borunk volna még, – kívánta az egyik marcona – a Krisztussát neki!

– Az ember mind elbetegszik ettől a bűdös víztől.

– Nálam <van> az orvosság, – gondolta a lápjáró hegedős s mint ama görög Ulysses hajdaná, úgy ment a Nausikaa ki-

rálylány színéig, egy letört galyat tartva maga elé hogy szemérmét eltakarja: akként tartá ő maga előtt öblös csutoráját amint kimászott a borfogyta kompánia közé.

– Mert, uraim, bujdosó hegedős vagyok, jójáratban, s noha turbán is megfordul fejemen, nem idegen a Krisztus neve |:sem:| ajkamon, |:akkurát, ahogy:| tikelmetekén sem; s mint diákos ember, azaz félig doktor, hozom mán a legjobb receptet, *recipe contra hypochondriam*:

Hárfák zengésétől,
Kobzok pengésétől,
Hegedű hangjával, duda nótájával,
<Duda nótájával>
Hoptánc porából,
Bacchus jó borából
Öt-hat pintet bévenni...

De majdnem leesett lábáról, míg imígyen mímelte a kedvesináló vendég biztonságát. Ám a sziget végén újból föllobogott a rőzsetűz lángja, fölbuggyant a síphang, fölcibálták a rongyos, kushadó lányokat, nagy kurjogatások feleltek a békák gyászzenéjének. Már egész elsötétedett, s a mocsár <közben> |:is:| megcserélte hangjait, tompa huhogások hallatszottak a zene szüneteiben. Itták a diák borát, a György ur termését. Míg egyszerre a másik ég világosodott meg <....> s tulnan pirkadt rőt fény, csodálatos tűzijáték |:villant:|, szörnyű ropogás töltötte meg a levegőt, vadrucák ijedt serege idétlen hápogással csapkodott ég felé, irtózatossz láрма zendült, s a bogarak morzsaként kavarohtak a <vérf> vérvörös fényben, amelyet már nem a nap vére festett, hanem a nádasé.

– Ránkgyujtották a nádaszt! – kiáltott valami – s a réműlet íze vegyűlt az égő nád szagába, mind összefutottak, szegény üldözött prédák, akiknek már a nádasban sem volt menedékük.

Összefutottak, egy ijedt csomóba, szaladgáltak mint póruljárt patkányok, kiabáltak, bünbakot kerestek, végül is balgán a hegedőst vádolták, ki pedig maga is ott volt velük szegény feje, a halálos veszedelemben, az égő nádas közepén.

– Leskelődő delátor! megmotozván kínra vessétek őt! – mondták – és meztelenre vetköztették és görbe fához kikötötték, szunyogok martalékául, őrjöngve. De már a pernye sűrűbben szállongott, mint a szunyog, és minden elborult a vörös ködben. A <madarak> |:szárnyasok:|ajveszékelésébe <halódó> emberek halálordítása keveredett. Az emberek csak úgy elpusztultak mint <a madarak és> a szunyogok. S reggelre nagy turfamező volt messzi nádas helyén, mely fölött a darvak húztak tova, a „vitézlő madarak”, akik a poéták szerint a szerelmesek üzenetét hordják.

(OSZK Fond III/1899)

61. KUKORICÁS.

[Kézirattöredék]

Nagy, izmos már a kukorica, ideje tőtögetni. A fiatal Támné [?] egy reggel korán megfőzött, kivitte az urának a Bérdi pusztára, az ott dolgozott; avval mindjárt ment kisfiastul a kukoricaföldhöz

Nagyon meleg volt. Az asszony majd egészen levetkeződött, a kis Jancsit rátelepítette a kötényire játszani; maga dolghoz látott, de elég ímmel-ámmal, csak úgy puhán csinálta, szidta a <föld> talaj szárazságát, porával töltött s még azt se nagyon bánta, ha egyegy hármaskupactalan marad.

Igy aztán hamarosan készen is lett, akkor rögtön fölvette a réklijét, röpikemódra kihuzkodta hátul, megigenygette a kezkenyőjét is; mert szerelmes volt egy legénybe, aki a szomszéd telken tőtögette a kukoricát. Ez a legény |:nálánál jóval fiatalabb:| csak a napokban gyűtt ki a tömlöcből, ahová verekedésért csukták el mert, így az aratás végével már, hamarjában munkát nem kapott: addig az apja <kukoricás> |:tengeri:| földjét látta el. A Támné [?] ura pedig öreg ember volt már, és a legény átjárt a szomszédba, megfogdosni az erős menyecske derekat. Az asszony jobban is szeretett a kukoricásba járni, mint amennyi látszatja vót a munkájának. A fiucska azonban mihelyt látta az anyja készülődését könyörögni kezdett:

Édes anyám ne menjem el. Nagyon meleg van. Félek itt egyedül. Ne menjen el édes anyám

Mitül félsz te csacsi, iszen fényesen süt a nap. No majd elküldöm az Erzsikét neked játszani.

Erzsike t. í. nyolc esztendő kislány az asszony szeretőjének |:a:| kis huga volt aki most hogy apjuk anyjuk kinn volt még messze aratáson, egyedül maradt itthon a bátyjával, meg egy szegény hülye nénjükkal, aki főzött rájuk. Mikor <h>Nani

néni kihozta a Pista ebédjét, a kis lány rendesen vele <ment>-
jött, s kinn is maradt |:estig:| a kukorica közt, míg Nani néni
haza ment, őrizni <a> házat-udvart.

(OSZK Fond III/1731)

62. BODRI ÉS PITYU.

(Tavaszi példázat.)

Anyjának azt ajánlták, hogy soká szoptasson; s Pityu már nagy volt, majdnem három éves, de még szítta és kérte a gömbölyű, édes mamamellet. S már a szomszédok példálóztak, s a nagy sovány asszony minden esti gondolata új ijedség és új habozás volt: *apja* haragudni fog mégegy gyerekért, mert ahány gyerekek, annyifelé hasítja a drága föld eleven testét, ami jó gazdának még a sírban is fáj.

De Pityu már a *zsámolyról szopott*. Míg anyja krumplit szelt, Pityu nagyfontoskodva hozta a „sámedlit”, amit apja eszkábált neki össze hulladékdeszkából (ami a kutyaólnál megmaradt), nemigen gondolva, mi célra szolgálhat még. Pityu szépen elhelyezte anyja lábainál, aztán fölállt a tetejére, s így épp fölért a melléig. A gombok maguktól pattantak szét a kisfiú ujjá alatt, a bimbós mell kibuggyant, s a türelmetlen gyerekszáj rátapadt. Pityu örökké éhes volt.

– Tejecskét, tejecskét! – zargatta anyját egyre, mindig cipelve a zsámolyt hóna alatt. – Tejecskét, anyja, tejecskét! – Mígnem egyszer épp akkor toppant haza apja a munkából, mikor Pityu a zsámolyon állva szívta a tápláló keblet; s elöntötte a férfiszégyen és férfiharag.

– Ilyen fiam van nekem!... Micsoda anyámasszonykatonája lesz belőled! – kiabált, mintha nem tudta volna mindig, hogy ez így van. S bőszen rúgott bele Bodriba, ki a kövön elnyúltából netán tetszelegve nézte az idilliumot. Szegény Bodri, maga is áldott állapotban, visítva rohant el házába, mely a bűnös zsámoly testvére volt, s azonnal megellett a szalmabélésen; míg Pityu riadt szemekkel nézte apja dühét, mely a hím-aszkézis fogadkozásában csúcsosodott: inkább nem nyúl többet az asszonyhoz!

– Kellesz is te nekem!... Nincs tán az embernek egyéb dolga ebben a kutya világban? – dörögte, s ég és föld mintha igazat adott volna neki, mert ocsmány idő volt aznap, esett az eső is, alig lehetett az udvaron átmenni a sártól, s csúnyán megdagadt a patak, ahova a Bodri kölykeit befojtották.

Szegény kis kutyahullák vakon sodródtak, elkeveredtek és fölsozlottak a gazos iszapban.

De másnapra kelve gyönyörű tavasz lett, nem is tavasz, hanem egyszerre nyár. Valami csodás íze volt a levegőnek, és a napsugár kévéneként hullott, mint a forró manna. Pityu éhesen járt-kelt a zsámollyal, kérte, követelte a megszokott, ősi táplálékot.

– Anyja, anyja, tejescskét! – S ezerszer is letette a zsámolyt anyja mellé, de anyja már menekült előle, bepólyázott, fájó melleit szorítva tésztás kezeivel, míg a kisfiú bölgve, visítva, üvöltve kezdett toporzékolni.

– Mondtam már, hogy ott a pohár, igyál abból!

– De nekem didi kő, didi kő! – S Pityu szájacskája kimondhatatlan vággyal csucsorult az elveszett meleg és puha kerek-ség emlékére, szinte érezte annak érintését, s kis szíve végtelen keserűségben szorult el, mintegy valami korai szerelem kielégítetlen érzékiségeivel. Minden más táplálékot makacsul visszautasított, s csökönyösen csak egyet követelt, az anyahús édes forrásából.

– Takarodj, ne ölj már, istentelen kölyke! – kiáltott rá anyja, mert ő is valami kibírhatatlant érzett; melle feszült, hogy majd felpattant rajta a bőr, s ő is vágyakkal volt tele, a hús vágyaival, mint ahogy szokott lenni fiatal szoptatóknál az elválasztás után, mintha a megvont gyermekszáj helyett férfitest érintését kellene szomjazniok.

S Pityu úgy került ki a konyhából, mint egy kétségbeesett kis bujdosó, szédülve az érthetetlen sorscsapástól, e szörnyű mostohaság fulánkjával, az udvar buja napja alatt, a fölszáradó

sarak nehéz és nedves illata közepett. Micsoda tavasz volt! S Pityu ment az egyetlen lényhez, kitől még megértést remélhetett, s aki nem volt más mint Bodri – szegény árva Bodri, kit megfosztottak kölykeitől – az utolsóig, nehogy meghúzza a szoptatás – így hát most az ő melle is duzzadt, majd szétrepedt a tejtől, akár a Pityu anyjáié. A kutya halkan nyítt és vinnyogott, mint egy szegény asszony, aki hang nélkül sír.

– Ájjá, Bodri, ájjá! – simogatta Pityu ösztönösen vigasztaló mozdulattal s már szinte elfelejtve keservét az állati test eleven közelségében; és pusizni kezdte a kutyát, mint máskor is szokta, s lassanként csucsorgó gyermekszája a kínos gazdagságban feszülő állati mellhez ért, mely csupasz volt és rózsaszín; a természet nem érzett messzeséget vagy idegenséget gyermek és állat közt. S a nap bearanyozta a csoportot, mint ahogy bearanyozta hajdan Romulust és Remust, akiket a farkas szoptatott. Micsoda tavasz volt! A nap maga is tejet csurgatott, mint egy mennyei szoptatós, de ez valami mámorító tej volt, minden hullámozott benne, mint langyos áradásban, s szinte látni lehetett hogyan kap minden titkos életre és csírázásra, az ember azt hihette, hogy még a száraz karó is gyökeret ver és kihajt, a félszer félmeztelen vályog-oszlopain izgatottan szaladgáltak a pókok, s részeg madarak csapódtak be a tornáceresz alá. Szerte a mező zsongott és imbolygott; néhol még tócsák csillogtak, másutt már repedezett a föld; a szikkadó sárban kelő magvak erjedtek, s messze, a városokban, erjedő lelkek cikáztak az utcákon, az autók kis skatulyáiban. És sarjadtak a búzamezők, mint egy levedlett állatnak friss szőre, széles e hon hátán. És a tej folyt Bodriból Pityuba, az élet halhatatlan teje, melyet nem lehet visszatartani, mely egyformán árad át a teremtés minden ranglétráján, s csak áramolni és táplálni akar. S ringatva szólalt meg a toronyban a harang, mintha érezné, hogy ringatni és csicsusgatni kell ezt a nagy mohó csecsemőt, a tavaszt.

– Jesszusom, már dél van! – ijedezett az asszony a konyhában, – mindjárt itt lesz *apja*, s még nincs ebéd! – De hát ki tudna így rendesen megfőzni! ez a gyerek is! és Istenem, hogy fáj a melle, a melle! – És türelmetlenül, s nem bírva már tovább, föltépte emlőinek pólyáit, amik kegyetlenül leszorították a föl ingerelt mirigyeket; a fehér mell kiömlött meztelen, épp amikor a hazatérő gazda megállott a konyhaajtó előtt, valami tavaszi éhségben, mely nem csupán ételre éhezett. A tejszín bőr vakítva ömlött ki; a nagy, csontos asszony egyszerre puhának és gömbölyűnek látszott, mintha valami varázslat érte volna, s a férfi szeme elborult, káprázott, mint egy vad kamaszé...

– Maris!... hallod-e, te Maris!...

– Ne... ne nyúljon hozzám... fáj... – kiáltott az asszony, érzékeny mellét védelmezve, de közben minden porcikája ellene feszült a saját védekezésének, egy zsongó kívánczóság volt az egész teste, míg az ajka makacsul ismételve, mint egy kéjelgő vádló, gépiesen hadarta a súlyosbító körülményeket a szokatlan fölbuzdulás ellen: – itt, itt, a nyitott ajtónál! akárki bejöhet! Pityu itt játszik valahol az udvarban! nem szégyelled magadat, apja? – s aztán, mintegy ezer érv fogytán már bevallva a tulajdonképit, a legsúlyosabbat: – gyerek lesz megint, és hiába őrizted a földet!

– Bánom is én a földet és gyereket! – lihegte az elfeledkezett férfi, mint ahogy a föld is lihegett köröskörül, nem igen tördve azzal, hogy kié lesz. A föld lihegett s vajúdott, s a gyerek, Pityu, kint az udvaron szíttá az állati ős tejet. A tej a Napból csorgott és átfolyt az egész földi teremtésen, állaton, emberen, mint egy részeg, és mégis nyugodt folyam. (Igy folyik évezredek óta már s mindig a jövőbe; kultúrák halnak és születnek, de az Élet teje ömlik tovább, Róma ledőlt, de a Farkas halhatatlan.)

– Hol lehet az a gyerek? – kérdezte anyja, kicsit nyugtalan lelkiismerettel, amint szétbomlott haját megigazította: mert az

egész idő alatt azon remegett, hogy Pityu meglepheti őket. Az anya szemérme félt gyermekétől, jobban mint a gyerek félhetne anyjától, s a legyőzött szemérem valami oktan aggodalommal alakult át. – Hol lehet az a gyerek? – kérdezte izgatottan, holott máskor hosszú délelőttökön át nem is gondolt rá, merre csibészkedik Pityu?

Pityu azonban sohasem volt oly csöndes, mint épp most, mert elszunnyadt, jóllakva, Bodri puha mellén, a forró ég alatt; s a megkönnyebbült kutya, ravaszul hunyorgatva (mint egy bölcs Galeotto, ki távoltartván a zavaró harmadikat, nyilvánvaló szolgálatot tett a szerelmeseknek) derülten nyalogatta az alvó gyermek kövér kezecskéjét.

62/A. BODRI ÉS PITYU.

[Kézirat]

Bodri és Pityu
Tavaszi példázat

Móricz Zsigmondnak

Anyjának azt ajálták hogy soká szoptasson; s Pityu már nagy volt, majdnem hároméves, de még szíttá és kérte a gömbölyü, édes mama-mellett. S már a szomszédok példálóztak, s a nagy sovány asszony minden esti gondolata új ijedség és új habozás volt: apja haragudni fog még-egy gyerekért, mert ahány gyerek, annyifelé hasítja a drága föld eleven testét, ami jó gazdának még a sírban is fáj.

De Pityu már a zsámolyról szopott! Míg anyja krumplit szelt, Pityu nagy-fontoskodva hozta a „sámedlit”, amit apja eszkbált neki össze hulladék-deszkából, |:(ami a kutyaólnál megmaradt):| nemigen gondolva, mi célra szolgálhat még. <Pityu>-Peti szépen elhelyezte anyja lábainál, aztán fölállt a tetejére, s így épp fölért a melléig. A gombok maguktól pattantak szét a kisfiu ujjá alatt, a bimbós mell kibuggyant, s a türelmetlen gyerekszáj rátapadt. Pityu örökké éhes volt.

– Tejecskét, tejecskét! – zargatta anyját egyre, mindig cipelve a zsámolyt hóna alatt. – Tejecskét, anyja, tejecskét! – Míg egyszer ép akkor toppant haza apja a munkából, mikor Pityu a zsámolyról szopott <a zsámolyon állva szívta a tápláló keblet; s elöntötte a férfiszégyen és férfiharag.

– Ilyen fiam van nekem!... Micsoda anyámasszony-katonája lesz belőled! – kiabált, mintha nem tudta volna mindig hogy ez így van. S bőszen rugott bele Bodriba, ki a kövön elnyul-tából netán tetszelegve nézte az idilliumot. Szegény Bodri,

maga is áldott állapotban, visítva rohant <ki>el házába, mely a bűnös zsámoly testvére volt, s azonnal <megszülte kölykeit;> megellett a szalmabélésen; míg Pityu riadt szemekkel nézte <a jelenetet anyja apja....> |:apja dühét:|, mely a hím-aszkézis fogadkozásában csucsosodott: inkább nem nyul többet az aszonyhoz!

– Kellesz is te nekem!... Nincs |:tán:| az embernek egyéb dolga <is> ebben a kutya világban? – dörmögte, s ég és föld mintha igazat adtak volna neki, mert ocsmány idő volt aznap, esett az eső is, alig lehetett <átme> az udvaron átmenni a sártól, s csunyán megdagadt a patak ahova a Bodri kölykeit befojtották.

Szegény kis kutyahullák vakon sodródtak, elkeveredtek és fölöslottak a gázos iszapban.

De másnapra |:kelve:| <már> gyönyörű tavasz lett, nem is tavasz, hanem egyszerre nyár. Valami csodás íze volt a levegőnek, és a napsugár kévéneként hullott, mint a forró manna. Pityu éhesen járt-kelt a zsámollyal, kérte, követelte a megszkott, ősi táplálékot.

– Anyja, anyja, tejecskét! – S ezerszer is letette a zsámolyt anyja mellé, de anyja már menekült előle, bepólyázott, fájó melleit szorítva tésztás kezeivel, míg a kisfiu bőgve, visítva, üvöltve kezdett toporzékolni.

– Mondtam már, hogy ott a pohár, igyál abból!

– De nekem didi kő, didi kő! – S Pityu szájacskája kimondhatatlan vággyal csucsorult az elveszett meleg és puha kerekesség <fodro?> emlékére, szinte érezte annak érintését, s kis szíve végtelen keserűségben szorult el, mintegy valami korai szerelem kielégítetlen érzékiségével. Minden más táplálékot makacsul visszautasított, s csökönyösen csak egyet követelt, az anyahús édes forrásából.

– Takarodj, ne ölj már, istentelen kölyke! – kiáltott rá anyja, mert ő is valami kibírhatatlant érzett; melle feszült hogy majd

felpattant rajta a bőr, s ő is vágyakkal volt tele, a hus vágyaival, mint ahogy szokott lenni fiatal <anyáknál> |:szoptatóknál:| az elválasztás után, mintha a megvont gyermekszáj helyett férfitest érintését kellene szomjazniok.

S Pityu úgy került ki a konyhából mint egy kétségbeesett kis bujdosó, szédülve az érthetetlen sorscsapástól, e szörnyű mostohaság fulánkjával, az udvar buja napja alatt, a fölszáradó sarak nehéz és nedves illata közepett. Micsoda tavasz volt! S Pityu ment az egyetlen lényhez, kitől még megértést remélhetett, s aki nem volt más mint Bodri – szegény árva Bodri, kit megfosztottak kölykeitől – az utolsóig, nehogy meghúzza a szoptatás – ígyhát most az ő melle is duzzadt, majd szétrepedt a tejtől, akár a Pityu anyjáé. A kutya halkán <nyítt> nyítt és vinnyogott, mint egy szegény asszony aki hang nélkül sír.

– Ájjá, Bodri, ájjá! – simogatta Pityu |:öszönösen vigasztaló mozdulattal s:| már |:szinte:| elfelejtve keservét az <eleven:> állati test |:eleven:| közelségében; és pusizni kezdte a kutyát, mint máskor is szokta, <mignem> |:s lassankint csucscorgó gyermekszája a kínos gazdagságban feszülő |:állati:| mellhez ért, mely csupasz volt és rózsaszín; a természet nem érzett messzeséget vagy idegenséget gyermek <vagy álla> és állat közt. S a nap bearanyozta a csoportot, mint ahogy bearanyozta hajdan Romolust és Remust, akiket a farkas szoptatott. Micsoda tavasz volt! A nap maga is tejet csorgatott, mint egy mennyei szoptató, de ez valami mámorító tej volt, minden hullámzott benne, mint langyos áradásban, s szinte látni lehetett, hogyan kap minden titkos életre és csirázásra, az ember azt hihette, hogy még a száraz karó is gyökeret ver és kihajt, a félszer |:félmeztelen:| vályog-oszlopain izgatottan szaladgáltak a pókok, s részeg madarak csapódtak be a tornácerezs alá. Szerte a mező zsongott és imbolygott; néhol még tócsák csillogtak, másutt már repedezett a föld; a szikkadó sárban kelő magvak erjedtek, s messze, a városokban, erjedő lelkek cikáztak az ut-

cákon, az autók kis skatulyáiban. És sarjadtak a buzamezők, mint egy <levedle> levedlett állatnak friss szőre, széles e hon hátán. És a tej folyt Bodriból Pityuba, az élet halhatatlan teje, melyet nem lehet visszatartani, mely egyformán árad át a teremtés minden ranglétráján, s csak áramolni és táplálni akar. |S ringatva szólalt meg:|

<Ringatva szólalt meg a déli harangszó, s apja jött haza ebédezeni, mert közelben dolgozott valahol és megállt a konyha ajtajában ahol asszonya ép föltépte mellének pólyáit, mert nem bírta tovább a feszültséget. A tejszin bőr vakítva ömlött ki, a nagy, csontos asszony egyszerre puhának és gömbölyűnek látszott, mintha valami varázslat érte volna.>

a toronyban a harang, mintha érezné hogy ringatni és csicsusgatni kell ezt a nagy mohó csecsemőt, a tavaszt.

– Jesszusom, már dél van! – ijedezett az asszony a konyhában, – mindjárt itt lesz apja, s még nincs ebéd! – De hát ki tudna így rendesen megfőzni! ez a gyerek is! és Istenem, hogy fáj a melle, a melle! – És türelmetlenül, s nem bírva már tovább, föltépte emlőinek pólyáit, amik kegyetlenül leszorították a föl ingerelt mirigyeket; a <tejszin> |:fehér:| mell kiömlött meztelen, ép <abban a pillanatban> amikor a <gazda> hazatérő gazda megállott a konyhaajtó előtt, valami tavaszi éhségben, mely nem csupán ételre éhezett. A tejszin bőr vakítva ömlött ki; a nagy, csontos asszony egyszerre puhának és gömbölyűnek látszott, mintha valami varázslat érte volna, s a férfi szeme <káprázott, ahogy már régen nem: ő sem bírta tovább> elborult, káprázott, mint egy |:<rossz>vad:| kamaszé...

– Maris!... hallod-e te Maris!...

– Ne... ne nyuljon hozzám... fáj... – kiáltott az asszony, érzékeny mellét védelmezve, de közben minden porcikája ellene beszélt a saját védekezésének, |:egy:| zsongó kívánczóság volt az egész teste, míg ajka <gépiesen hadarta> makacsul ismételve, mint egy kéjelgő vádló, gépiesen hadarta a súlyosbító

körülményeket a szokatlan fölbuzdulás ellen: – itt, itt, a nyitott ajtónál! akárki bejöhet! Pityu itt, játszik valahol az udvarban! nem szégyelled magadat, apja? – s aztán, mintegy <[:már:] minden ürügy> ezer érv fogytán már bevallva a tulajdonképit, a <legfontosabba> legsúlyosabbat: – gyerek lesz megint, és hiába őrizted a földet!

– Bánom is én a földet és gyereket! – lihegte <a mindenről> [:az:] elfeledkezett férfi, mint ahogy a föld is lihegett köröskörül, <a csirázó mezők dolgoztak s vajudtak, a gyerek kinn az udvaron szítta az állati ősz tejet, s ez a tej végigömlött az egész természetben, a szent nap öntötte, kifogyhatatlanul, mint évezredek óta már; kulturák halnak és születnek, de ez a tej ömlik tovább a jövőbe, az élet örökké nyugodt izgalmával, Róma ledőlt, de a Farkas, mely Remust Romulust és Remust szoptatta.>

nem igen törődve azzal, hogy kié lesz? A föld lihegett s vajudott, s a gyerek, Pityu, kint az udvaron szítta az állati ősz tejet. A tej a Naptól csorgott és átfolyt az egész földi teremtesen, állaton, emberen, <szerelmesek, anyák és gyermekek testén> mint egy részeg és mégis nyugodt folyam. (Igy folyik évezredek óta már s mindig a jövőbe; <minden tavasszal fölbugyanva újra, sohasem apadva;> kulturák halnak és születnek, de az Élet teje ömlik tovább, Róma ledőlt, de a Farkas <mely Romulust és Remust szoptatta>, halhatatlan.)

← Hol lehet az a gyerek? – kérdezte anyja, kicsit nyugtalan lelkiismerettel, amint szétbomlott haját megigazította: mert az egész idő alatt azon remegett, hogy Pityu meglepheti őket. Az anya szemérme félt gyermekétől, jobban mint a gyerek félhetne anyjától, s a legyőzött szemérem valami okatlan aggodalommal alakult át. – Hol lehet az a gyerek? – kérdezte izgatottan, holott máskor hosszú délelőttökön át nem is gondolt rá, merre csibészkedik Pityu?

Pityu azonban sohasem volt oly csöndes, mint ép most,

mert <elaludt> |:elszunnyadt:|, jóllakva, <a kutya> |:Bodri:|
puha mellén, a forró ég alatt; s a megkönnyebbült kutya, ra-
vaszul hunyorgatva (mint egy bölcs Galeotto, ki távoltageván
a zavaró harmadikat, <tett> |:nyilvánvaló:| szolgálatot tett a sze-
relmeseknek) derűlten nyalogatta az alvó gyermek kövér ke-
zecskejét.

(OSZK Fond III/172/8)

63. EGY BIZTOS NYÁR.

(Igaz történet.)

Ma is bizonyos döbbenéssel gondolok rá. Pedig már eltelt egy-néhány hét, szép nyári hetek, első fellélekezés egy hajszás tél után, első belemelegedés a magános munka gondolatába, mely itt várt ezen a dombtetőn, ebben a kis nyári házban, ahol az írógép billentyűit ütöm.

Meg kell már írnom; talán akkor mingyárt kellett volna; azóta folyton a lelkemen ül.

Nyarlás előtt sok a háziasszony gondja és nehézsége. A nevelőkisasszonyunk hűtelen lett, nem akart kijönni velünk a hegyre. Valaki azt mondta a feleségemnek:

– Mért nem veszel egy szegény úrileányt nyárra a gyerek mellé? Ez a legjobb, legolcsóbb, kipróbált. Hirdesd a rádióban, vagy akárhol. Egész bizonyosan fog akadni, aki nagy örömmel elmegy veletek, a szép nyaralásért, ellátásért, jólevegőért.

Óh nyár, jólevegő, dús falusi asztal, mezők, hegyek, erdők! A feleségemnek eszébe jutott a lánykora, régi nyarak sugaras emlékei s elszorult a szíve azokon a szegény úrileányokon, akiket az egészségtelen város fullatag börtöne tart fogva.

– Milyen jó gondolat! Csakhogy... – Ez a *csakhogy* manapság többnyire ott settenkedik a jó gondolatok mögött. Minden rosszabbul megy, a magyar író ma sokkal kevesebbet keres, mint azelőtt...

– Tulajdonképpen... én arra gondoltam, hogy erre a nyárra most egy pesztonka is megteszi...

– Ugyan, drágám, hisz ez még sokkal olcsóbb! Ez eljön nektek a pusztá ellátásért; megtérít az útiköltségét, helyetek van elég, adsz neki egy külön szobácskát s egész nap a kertben: boldog lesz!

Én minderről nem igen vettem tudomást, nagyon sok dol-

gom volt akkoriban s kissé kábultan húzódtam szobámba egy félórai pihenőre abban a koradélutáni órában, amikor a rádió demokratikus kürtjei s kagylói egy világvároson s egy világtól-elmaradt országon keresztül száz meg száz szegény, éhes, szomjas, fulladozó leányka fülébe üvöltötték a párszavas hirdetést, amit a szomszéd szobában fogalmazott meg a gondoskodó, kísérletező asszony.

Lehevertem, de egyszerre megszólalt a telefon, ez az éleszavú háziördög, a pesti lakások réme és hóhéra. Az én házam nem „az én váram” itt.

Izgatott női hang kérte a feleségemet. S ő azonnal tudta, miről van szó.

– Máris? – kiáltott, s bizalmatlanul vette át a kagylót. – Nincs két perce, hogy az *annonce* elhangzott. Valaki a rádiótölcsértől azon-nyomban a telefonhoz szaladt. Nem fogok beugrani az első élelmesnek.

– Kérném, jöjjön el személyesen... Mégis előbb látnom kell... – mondta a kagylóba, kissé védekező hangon, és tízszer is. Mindig nehezen hagyja abba a telefonozást, nem mintha sokat szeretne beszélni, de nem akar udvariatlan lenni a másik féllel szemben. S most ez a másik fél véghetetlen volt: mintha életét kötné, hogy mindent elmondjon magáról, hogy kedvező várakozást költsön személye iránt...

Jöjjön el személyesen?... És hátha addig mással töltik be...

Végre elbúcsúzott. De ebben a pillanatban újból megszólalt a csengő.

– Kérem, a rádióban hallottam... – kezdte hadarni egy félénk és elszánt hang. Evvel már kissé rövidebben beszélt a feleségem; hanem alighogy letette a kagylót, harmadik jelentkezett. És nyomában negyedik s ötödik. El sem mehetett a teleföntől; s mialatt az ötödikkel beszélt, az előszobaaajtónál csöngettek.

Egy sápadt, kedvesarcú serdülőlány állt a telefonozó előtt,

pihegve, mint egy dobogó szív. Félénk pillantásokkal lesett föl s minden nyájas intésre sem mert leülni.

– Itt lakom a közelben, és hallottam a rádiót, és gondoltam, rögtön jövök, hogy meg ne előzzenek – dadogta naívan.

De végig se mondhatta a mondatot; megint megszólalt a telefon. És nyomban az ajtónál is újból csöngettek.

Most már én mentem a telefonhoz. A feleségemet a jövővények foglalták le. És én elhatároztam, hogy erélyes leszek. Minden újabb jelentkező csak újabb nehézséget okoz a választásban. A feleségem úgyis oly nehezen dönt ilyenekben. Elég, aki személyesen jön el. A telefonozókat le kell kapcsolni. Próbáltam azt mondani, hogy az állás más be van töltve.

De a reménykedő, kétségbeesett hangok, amik felémszüremkedtek a messzeségből, teljesen lefegyvereztek.

– Csak a címet tessék legalább fölírni – könyörgött valamenyi. – Hátha mégis...

El akartam őket ijesztetni; hangsúlyozottan kérdeztem, jól értették-e meg a hirdetést?

– Az nem is állás, és fizetés nélkül van.

Óh igen, nagyon jól értették, fizetés nélkül.

– De egy hegyen van, távol a várostól és bizony nincs meg minden modern kényelem...

– Óh nekem nincsenek igényeim, s szívesen segíték a házimunkában is!

Egy B-listás tisztviselő ajánlta a lányát: ez különösen aláztos és könyörgő volt. Majd egy régi ismerősöm hívott föl. Megörültem, hogy más ügyről van szó: de a régi ismerős is csak erre az „állásra” protezsált valakit.

– Nem is állás: csak egy nyárról van szó – mondtam a legközelebbinek. De rögtön éreztem a hangja csuklásán, hogy egy nyár, egy biztosított nyár, valóságos életremény neki.

Ezalatt a feleségem körül is tartott az ostrom. A csengő egyre szólt; az előszoba tele volt várakozókkal, kik ellenségesen mé-

regették egymást; sőt a folyosón is álltak. Már a házmesternek is feltűnt a dolog. A feleségem azt sem tudta, hol a feje. Fiatalok jöttek, szép és rokonszenves teremtések, szerények és intelligensek, szegényesek és jólöltözöttek. Olykor feltűnő jólöltözöttek. Egyik az angolkisasszonyoknál végzett; másik több nyelvet tudott; harmadik egy kegyelmes asszony ajánlólevelével jött. De mindannyian szerették a gyermeket és a szabad természetet s egyiknek sem voltak igényei.

Mindig boldog volt, ha fölírták a címét, vagy épp engedélyt kapott, hogy másnap ismét jelentkezék.

A feleségem a legelső felé hajlott, de a forgatagban nem tudott választani s a döntést másnapra hagyta. Némelyiknek, akik kevésbé tetszettek neki, mégis azt mondta, hogy már döntött. Ezek megható jelenetek voltak. Minden második sírva fakadt.

– Én mindenhova későn jövök – panaszkodott egy kis nyápic szőke. – Mindenhol éppen előttem töltik be.

Az egyik néhány szál rózsát nyújtott át, ártatlan vesztegetésül, s egészen meghatotta a feleségemet. Sok az anyjával jött, s az anyákat nehéz volt lerázni. Legtöbbnyire valóságos úriasszonyok voltak, valamikor jó pozíciójú férjjel, aki jelenleg állás nélkül áll; közös ismerősökre tudtak hivatkozni. A kislány jól beszél németül, franciául.

– Arra nincsen szükség. A gyerek tudjon először magyarul...

– Óh, az én lányom mindent elvégez, bármely munkát vállal – visszakozott ijedten az anya, nehogy túligényesnek véljék. ingyencselédnek hajlandó lett volna a lányát odaadni. – Ma nem úgy van, kérem, mint azelőtt...

A feleségem már teljesen kimerült s kijelentette, hogy nem fogad többet. A csengő azonban még egyre szólt. A jelentkezők hosszasan érveltek a szobalánnyal, elmondták neki életük folyását, faggatták, iparkodtak megnyerni, megvesztegetni. A telefonon most a kilépő nevelőkisasszony utasította el a je-

lölteket. Ő legalább hideg és kegyetlen tudott lenni. A hajsza még másnap is tovább folyt. Lakásunk valóságos megszállás alatt állt. Le kellett szerelni a csengőt, hogy egyáltalán dolgozhassak. A szomszédok nem tudták elképzelni, mi történik nálunk.

Délutánig megkezdődött a levéljárás is. A postás a rendes paksamétán kívül vagy harminc szokatlan fajta levelet hozott, a feleségemnek címezve, szép kalligráfias iskoláslányírással, vagy ügyetlenül rakott betűkkel, naív helyesírási hibákkal. Közibük más, fölényesebb írású sorok vegyültek, ritkán megszólaló ismerősök levelei, akik valamely ajánlkozó érdekében írtak. De rokonszenvesebbek voltak maguknak a naív ajánlkozóknak írásai, akiket senki sem protezsált. Önkénytelen líra szólt ezekből a levelekből; mind csupa sóhaj volt, megható, balgatag, vidéki lánysóhaj, fülledt városkák nyomott házaiból, mennyi nyomor, szomjúság és reménytelenség, rab madárcák gyámoltalan szárnycsapkodása!

– Borzasztó! – kiáltott a feleségem. – Életek és sorsok fölött kell döntenem!

S az előszobából zokogás hallatszott, más híján a szobalány megértő kebelébe sírva. Vissza szerettünk volna sírni rá. Mily időket élünk! Egy kicsi és mindenképpen takarékos ötlet az embertársaink fölötti hatalom minden szomorúságát és lelkifurdalását átéreztetette velünk. Mi lesz ezekkel a szegény, szép, okos fiatal és lelkes teremtésekkel? Ki fogja megállítani valaha ezt a sok pusztulást, meggyógyítani ezt a sok lihegő szenvedést?

Egy nyár, egy szép nyár, egy biztosított nyár már megtalált öröm és új életremény. Ha tudnák a gazdagok, mily olcsón lehet boldoggá tenni valakit!

64. TÓ A HEGYEK KÖZÖTT.

(*Novella, egy napihír nyomán.*)

Mikor Benedek László tanító megérkezett Várújhelyre, még nyár volt és forróság, talán a legfűlledtebb napjai az évnek, de éppen ebben a túlságban lehetett érezni valami ősziest. Párás hőség volt ez, aminthogy egyáltalában az egész környék alig ismerte a száraz-meleget; a levegő mindig tele volt kigőzől-gésekkel. Reggelente ködök lapultak a földre, s lassan szakadoztak a fák között; a nap ereje nehezen bírt velük, de végre is megoldvasztotta s mintegy megemésztette őket: maga is nehéz és nedves lett tőlük. A tanító sohasem látott még napfényt, amely úgy hasonlított volna a ködhöz. Eleinte valósággal szédült a belélegzéstől; izzadt és kábult, mint aki fűledt szobában valami gyulladás ellen »inhalál«. Később megszokta és szeretete ezt a szédületet. Nagy sétákat tett, s lábai szinte öntudatlanul odavonták, ahol a levegő legsűrűbb, a föld legpárásabb, az ég legsúlyosabb, a napfény legkegyetlenebb volt. Az erdő hatalmas tisztásokat fogott körül, s ezek fölött szinte megtorlódott a forró párolgás, fojtva és égetve hatott a tüdőre, mint a római fürdő gőzkamrája, ahol nem soká bírja ki, aki először lép be oda. De vannak a gőznek edzettjei és makacs trénerai, akik órákig nyújtják a nehéz kábulatot, mint egy különös gyönyört, mellyel egyszersmind maguk előtt akarják bizonyítani kitartásukat és avatottságukat.

Benedek tanító főleg azt a tisztást látogatta, amelynek közepén az úgynevezett *Pici-tó* nyújtózkodott: meglehetősen elhanyagolt és magános hely. A *Nagy-tavat*, mely mintegy ötven méterrel alacsonyabban is feküdt, mindenki ismerte; az utolsó években még a strandéletnek némi csírája is kezdett ott kifejlődni, amennyiben néhány gazdagabb várújhelyi család öltözőhelyeket kerített el magának, s olykor egy-egy szenved-

délyes turista, szokatlanabb túrákra áhítózza, messzebből is elvetődött ide. De a *Pici-tó* magános maradt, eldugva a világ elől: senki sem kapaszkodott föl oda, hacsak dolga nem volt, s kinek lett volna dolga odafönn? Benedek sokat tűnődött e különös elhagyatottságon; s magyarázatát a Várújhelyi grófok közömbösségében találta, akik szinte szándékosan látszottak távoltartani minden életet és forgalmat a környékről. Talán féltették a nyugalmaikat? mert a várújhelyi visszavonulás az volt a grófi család modern tagjainak, ami középkori őseiknek lehetett a kolostor. De méginkább anyagi okokra kellett itt gondolni. Bizonyára bőven volt itt természeti szépség és üzleti lehetőség is kiaknázni való: de ehhez tőke kellett volna és modern közlekedési eszközök, ami mind hiányzott Várújhelyről. A grófi család különben is nehézségekkel küzdött. Így hát a hatalmas erdők kitermeletlenül maradtak, a tavak árván heverték a völgyekben, a hegyek szellemét nem zavarta senki, s a várújhelyi birtok alig jövedelmezett gazdáinak.

Sehol oly tökéletesen nem fejeződött ki, magának a tájnak arculatán, az elhagyatottságnak és messzemaradottságnak ez a karaktere, mint a *Pici-tó* körül. Mikor a tanító bolyongásai közt először kibukkant ide, egészen véletlenül, s a lejtős úttól még lihegve megállt a sűrűség előtt, megpillantva a hegy ráncában rejtőzködő tavat: csodálatos érzése támadt, amilyent ekkora erővel még soha és sehosem érzett. Úgy tűnt föl neki, mintha hirtelen visszatért volna egy helyre, amit már régesrég-től fogva ismer; sőt, még pontosabban: mintha igazi otthonába érkezett volna meg, a melegség és meghittség legmélyebb fészkebe, ahol valamikor hosszú boldog évszakokat töltött, de ez már időtlen idők előtt elmerült emlékezetében, s váratlan megpillantása most homályos boldogságot s egyúttal valami megmagyarázhatatlan borzongást kelt benne. Igen! boldogságot és határozott ráismerést, de ugyanakkor és *éppenazért* legyőzhetetlen szorongást és rémületet is... Már maga a titkos, megszorult

meleg, amely ebben a völgyben fogadta, vonzotta s visszataszította egyszerre; szédült, s ami néha, nagyobb izgalmakban, szokott vele megtörténni, a gyomrában valami émelygést érzett; azt hitte, nem bírja ki egy pillanatig sem, de ugyanakkor semmi nagyobb vágyat nem érzett, mint hogy közelebb nyomuljon és leheveredjen a tó szélén, vágyott erre mint valami tilosra, s közben azt gondolta, hogy futnia kellene innen, teljes sebességgel, és hátra sem nézni... A legcsodálatosabb az volt az egészben, hogy jóllehet a tó körül tisztás terült el, s a nap szabadon égett és ragyogott, a tanító mégis mindig úgy emlékezett erre a helyre, mint ahol sötétség vagy legalábbis félhomály van és semmit sem lehet pontosan megfigyelni. Talán a párás hő fűledt telítettsége okozta ezt az érzést; talán a vadon sűrűség emléke, amelyen keresztül kellett törni, hogy az ember odajusson; talán maga a szédület, mely ezen a helyen mindig elfogta.

S lehet, hogy ez kergette őt vissza másodszor, harmadszor, s azután már majdnem mindennap e helyre: az emlékeknek ez a határozatlansága, a varázs izgató oktalansága, s maga a titkos borzalom, amit nem értett, aminek az értelmét kereste. De ez olyan volt számára mint az ópium, s a titkos borzalom mögött még titkosabb gyönyör vonta. Olykor, a tisztás felé közeledve, megmagyarázhatatlan félelem töltötte el, szinte szerette volna, ha nincsen egyedül: de aztán megszégyelte magát ezért az érzésért. Szégyenében valami más is lappangott: mintha tökéletesen lehetetlen, valóságos szemérmetlenség volna a *Picitóhoz* társaságban menni. Most már elhitette magával, hogy csak önfegyelmelés kedvéért jár oda. Le kell győznie különös érzését, s rájönni titkára! Megállt a vízparton, sárga nádbotjára támaszkodva, s átnézett a túlsó oldalra. Sohasem látott ott senkit, egyetlen esetet kivéve, amikor néhány meztelen alakot pillantott meg: a meleg, délutáni tónak párázó vizében valami paraszt suhancok fürödtek. A tanító rosszkedvűen fordította el

szemét az illetlen látványtól, noha érezte, hogy maga is szeretne meztelenre vetközni és beugrani a vad, sötét vízbe. Közben eszébe jutott a mende-monda, hogy ez a tó szokatlanul mélyvízű s örvénylő, s évenként megkívánja a maga áldozatát... Ekkor ötlött föl benne először egy természetes magyarázat arra a rejtélyre, miért vonzza őt ily különös erővel ez az Istentől elhagyott tisztás a magas hegyek közt. Magyarázata az volt, hogy a víz vonzza, az emberölő hullám, amelyhez egy halálos emléke kapcsolódik, életének legborzasztóbb emléke, mert (amint Várújhelyen is mindenki tudta már) menyasszonya mintegy félévvel ezelőtt csónakkatasztrófa következtében vesztette életét.

Csakhogya ez a Dunán történt, s maga a katasztrófa nem is volt személyes emlék, csak levelekből és leírásokból tudott róla, még nem is élőszóbeli hallomásból, mert nemcsak maga nem volt jelen, hanem nem is beszélt szemtől-szembe erről egyetlen tanuval sem. Azok is kímélték fájdalmát s nem hozták elő a kényes tárgyat, ő pedig sohasem tett efelől kérdést, sőt talán épazért hagyta el irigyelt pesti állását, s jött el ide az Isten háta mögé tanítónak, hogy ne kelljen érintkeznie szerencsétlen menyasszonya ismerőseivel, akik a tragikus eseményről tudtak... Mert volt neki Pesten is állása, ami manapság ritka szerencse, noha persze nőülésre kevés alap lett volna az, s teljesen érthető, hogy Benedek nem mert ebbe a házasságba beugrani s addig habozott, míg a végzet váratlanul gyászos módon oldotta meg a helyzetet.

Csodálatos módon most ráébredt, hogy a szörnyű esemény, melynek körülményeiről a legkisebb szót is irtózott hallani, nemhogy visszariasztaná emlékével, igazában még vonzza; hirtelen az volt az érzése, mintha a veszélyes tó látása inkább valami nagy öröme és megkönnyebbülésre emlékeztetné. S egyszerre megértette, hogy *éppen ezért* került mindenkit, aki a szerencsétlenségről beszélhetett neki. Büntudat volt benne, rossz

lelkiismeret, nem mert volna a beszélőnek szemébe nézni... Mert érezte titkosan s tudat alatt, hogy kétségbeesett gyászának legmélyén ez a szörnyű öröm s megkönnyebbülés lappang; ezt pedig nem lehetett senkinek bevallani, még önmagának is félt megvallani. De most itt a tó előtt mintha minden félelmen túljutott volna – mintha nem volna már értelme semmi félelemnek. Itt állt *a szerencsétlenség színhelyén*: mert ezt a helyet már az első gondolatnál ellenállhatatlanul azonosította a szerencsétlenség színhelyével. Alig bírta elhinni, hogy az nem ott történt. Holott nagyon jól tudta, hogy nem ott történt... De a táj hangulata, a megszorult lég, sűrű lomb, sötét víz szinte rejtélyesen sugallta ezt az azonosítást s kész keretet és háttért adott a katasztrófa elképzelésének, annál könnyebben, minthogy az igazi színhelyet nem ismerte. Ez a hangulat kizárt minden félreértést és önámítást: igen, itt állt a katasztrófa színhelyén, mint valaki, aki mindenén túljutott... irtózott és – örült...

Hogyan lehet megmagyarázni ezt a különös örömet, ezt a megkönnyebbülő érzést, ily rettenetes eseménnyel kapcsolatban? Annak a halálával, aki hosszú időn át minden gondolatát betöltötte? Akinek alakja köré minden vágya, reménysége, bevallott és bevallhatatlan álmai fonódtak? Hisz Sári a tanító eseménytelen életének nagy szerelme volt, azt lehet mondani, egyetlen szerelme, mert Benedek szigorú küzdelemben és magányban töltötte fiatal éveit, sohasem engedhette meg magának, hogy nőre gondoljon... Állítólag épp az ilyenek fogékonyak a nagy szerelemre. Le sem próbálom írni azt a feszültséget, azt a rögeszmeszerű önkívületet, amiben Benedek élt, mióta Sárít megismerte a tanfelügyelőségen, ahol az gépirónői munkát végzett. Élt? Igazában nem is élt: gondolatlan gép volt, egyetlen célra beállítva, a ritka vasárnapok várásában, amikor a leánnyal együtt lehet, visszakérőzve a leány szavait, elképzelve annak életét; féltékenyen s félve, hogy a sors irigyen és kiszámíthatatlan módon megakadályozhatja a találkozást...

Talán már föllélegzés volt az is, hogy ez a feszültség föloldódott, akármilyen tragikusan végleges módon... Hiszen nem volt boldog, éppen nem volt boldog! Azok az órák, amiket a leánnyal töltött, azok sem adtak boldogságot, inkább csalódást mindig s új gyöttrődést. Sári olyan volt, mint a többi leány. Az esze folyton szórakozáson járt, már ami szórakozást az ilyen szegény leány meg tud szerezni, mozin, kiránduláson, némi sporton, de leginkább a sí és az evező csábították. Benedek viszont nem született a sportra. A hólécet és evezőt vetélytársainak érezte, akik elvonják tőle a leány figyelmét s másokhoz hozzák őt közelebb; különösen a csónakázásért haragudott, mert saját csónakjuk nem lévén, kényszerültek egy ismerős fiú szívességét elfogadni, akivel Sári régebben egy hivatalban dolgozott s aki szívesen vitte őket magával modern, gurulóüléses »hajóján«. Evvel a hajóval történt a katasztrófa is. A csónakázás problémája állandó idegességet okozott közöttük; Benedek csak egyedül szeretett volna lenni a leánnyal, leheveredve például a Hűvösvölgy fái alatt, meghitt kettesben, de Sári únta ezt s inkább a vadevezősök »isteni« életére áhítozott.

– Még nem vagyok a feleséged, – mondta, ha a férfi keresztül próbálta vinni kívánságát – azt teszem, amit én akarok. – Evvel a kíméletlen vágással teljesen lefegyverezte Benedeket, aki ilyenkor úgy érezte, mintha az egyetlen vágyott ajándék, amit adhatna a lánynak, csak a házasság lehetne, az asszonyi cím, s ő még ezt sem tudja megadni... Büntudatot érzett, mintha az ő hibája volna, hogy nem tud oly helyzetbe vergődni, amely az egybekelést lehetővé tenné. Vagy mintha ő nem akarná ezt a házasságot. Holott a lány igényei jobban nehezítették azt, mint akármilyen más. Hosszú, ideges jelenetek voltak közöttük ezen is. Sári csak »rendes« házasságot tudott elképzelni, aminthogy egyáltalában nagyon rendes leány volt; fesztelenül és viharosan csókolódzott ugyan, akárcsak jelenlétében, de ezenkívül semmit sem engedett meg; igaz, hogy Be-

nedek nem is volt nagyon tolakodó. Benedek határozottan fé-
lélnk volt a lányokkal szemben s megelégedett, ha együtt lehet
Sárral s nézheti. Soha, sohase mert egy lányhoz közeledni;
és Sári volt az első lány, aki közeledett hozzá. Igazában még
nézni sem tudta avval a gyönyörűséggel és elfogulatlansággal,
amivel más férfi nézi a lányokat. Mindig zavarbejött például
és szinte elvakult, ha Sári a csónakban fürdőruhára vetkezett:
alig mert a combjaira pillantani. Titkos lázongással gondolt
arra is, hogy a lány ilyen toalettbén, azaz majdnem meztele-
nül evez együtt közös barátukkal, a csónaktulajdonossal akkor
is, ha ő nincsen velük; noha tulajdonképpen a féltékenységről
nem lehetett itt szó, hisz a »hajógazda« mindig magával hozott
egy nőt, Sári régi hivatalbeli barátnőjét, akibe szerelmes volt,
s ahogy mondani szokták, »főzte«. A nő nem akart vele egye-
dül menni, ezért volt szükség Sárira. Aki különben szintén nem
ment volna vele egyedül, bár egy csöppet sem bánta, hogy Be-
nedek gyötrődik, amiért egyáltalában elmegy nélküle valakivel.

A valóság az, hogy Benedeknek Sári gyötrelme volt – és
nemcsak gyötrelme: félelem is. A szerelemmel ő nem állt olyan
egyszerű viszonyban, mint mások. Elfojtott, nagy vágyakozás
volt benne, de alig bevallható, különös félelem is. Mennél
jobban vágott a leányra, annál kevésbbé mert volna hozzá-
nyúltni és maga előtt is tagadott, de annál mélyebb rettegéssel
– igen, valóságos rettegéssel – gondolt a napra, amikor ez az
élő és meleg test végre az övé lesz. Félt a szerelemtől, s ta-
lán ez okozta titkos büntudatát a házasság halasztásával szem-
ben: valahogy, tudat alatt, ő csakugyan a házasság halasztását
kívánta és alig tudta elképzelni, hogy ez a házasság egyszer
valóban megtörténjék. A szerelem olyasminek tűnt föl előtte,
mint a halál: valami végső dolognak, ami nem kezdet, hanem
befejezés. Az élet is gyötrődés és feszültség és mégis félünk
a végétől... Félt a szerelemtől, mint a haláltól, amellyel szem-
ben a legerősebb sem tudhatja előre, hogyan fog megállni.

A katasztrófa híre nem érintette váratlanul. Alapjában mindig tudta, hogy valami ilyenfélének kell jönnie, másképp nem oldódhatik meg ez a helyzet. Mindazt, amit akkor tudat alatt érzett, most fedezte föl egyszerre magában: leült a tóparton, a hosszú és kissé mindig nedves fűben és egy csepp sem törődött avval, hogy megfázik vagy hogy zöld foltokat kap a ruhája, annyira elfoglalta minden gondolatát a különös fölfedezés! Igen, hazudott, mikor »váratlan szerencsétlenségről«, »tragikus véletlenről«, »fájdalmas csapásról« s »reményeinek összeomlásáról« beszélt! Ő kezdettől fogva sorsszerűnek, rendjénvalónak érezte ezt az eseményt. Igen, öröm és megkönnyebbülés volt ez számára, fölszabadulás és föloldódás; s most egészen világos volt előtte az is, hogy valami titokzatos módon magát is cinkosnak érezte abban, ami történt és azért nem akart, azért nem mert róla beszélni másokkal, azért menekült mint a bűnös, ide a hegyek közé, nem mert a szemébe nézni senkinek, aki tudott a dologról. De magában nem érzett lelki-furdalást, mert tudta, hogy mindennek így kellett történnie... Úgy nézett vissza mindenre, mintha valami túlvilágról nézne; nem sajnálta Sárít, époly kevéssé, mintha tényleg ő ölte volna meg, vagy mintha ő is meghalt volna vele, vagy mintha csak szeretőjévé tette volna... Most itt a veszélyes tó partján, amelynek vize szinte a halál vizének látszott, a vad és nedves fűben, mely maga volt a bujaság, végkép ellenmondásnélkülinek látta a régi igazságot, hogy szerelem és halál rejtélyesen egyek vagy testvérek... Szerelem és halál, öröm és gyász, fölszabadulás és katasztrófa, kék és irtózat: ez a völgy mintha egyszerre mind ezt jelentette volna; a tanító kábultan ült a mélyén, mint aki az élet rejtegetett titkára bukkant rá, vagy mint akinek testén át omlottak volna egymásba valami ismeretlen mitológia legellenségesebb hatalmai.

Az idő mintha megállt volna, ha a tónál volt: egyszer csak azt vette észre, hogy sötét lett, s neki a fák között botladozva

kell keresztültapogatóznia hazafelé a félelmes erdő meredekén. Ilyenkor csupa rettegés volt, noha már egy kis zseblámpát is szerzett be; gyakran eltévedt, elcsigázva, fölizgatva, fölka-vart lélekkel ért haza s az idegességtől egész éjjel nem tudott aludni. A tavi séta valóban olyan volt már számára, mint egy ártalmas drog, s olyan hatása is mutatkozott, mint a mérregnek. Benedek megsoványodott, szemei furcsán csillogtak, vagy szó-rakozottan meredtek, egykicsit mindig álmosnak látszott, étvágya elhagyta. Olykor hirtelen fölugrott, mintha halaszthatatlan dolga lenne; mint egy hipnotizált, támolýgó léptekkel indult neki a *Pici-tó* útjának. Amint áttört a bozóton, s elébe tárult az ismert, már nagyon jól ismert kép, levetette magát a földre és könyvet vett elő – akármi kófic regényt, amit fillérekért lehetett vásárolni. De nem olvasott; tekintete a tulsó parton csüg-gött, meredten és makacsul, mígnem látása káprázni kezdett és szinte kísértetes tisztasággal rajzolódott ki előtte, ott vala-hol a tulsó part közelében, a bokros, bokrétás nádak háttérén, a karcsú csónak barna orra, látta a vízbenyúló hosszú evező-ke-t, s noha a távolságban s a kúsza nádas előtt kissé összefoly-tak a vonalak, tisztán villant egyébként nagyon rövidlátó sze-mébe a halvány nőtest is, a meztelen lábak és karok s a piros fürdőtrikó élénk színfoltja. Még több testet is látott vagy sejtett, de azonnal tudta, melyik az övé, sokáig próbálgatta, hogy pontosabban kivegye körvonalait, végre elfutotta a könny a nagy erőltetéstől, vagy jött egy szélroham, a csónak megingott s el-tűnt a gyászos hullámban. Szél mintha csak így jelentkezett volna ezen a helyen, rohamszerűen, mint egy-egy borzongás; egyébként a nádak és buzogányok mozdulatlanul álltak, noha mindig mélyen meghajolva, lecsüggesztve bokrétaikat és bun-kóikat. Amint e mozdulatlanság helyreállt, a csónak vonalai újból kirajzolódtak, s Benedek ismét elképzelte a katasztrófa lefolyását, apró részletekig, ahogy valami kéjes képet képzel-het el az, akit a vágy nem hagy nyugodni.

Egy késő délután, amint így erőltette *myops* látását, képzeletbeli csónakja mellett váratlanul egy valóságos csónakot pillantott meg, amelyet semmiféle szélroham és nádlengés sem tüntethetett el: ott nyúlott tagadhatatlan és pontosan különválva nemcsak a mindig zöld és nedves nádaktól, hanem a barna partvonaltól s a rótszín avartól is, mely valami örök tavalyból látszott ily pirosan ittmaradtnak, annyira nem lehetett elhinni, hogy igazán ősz van... Egy valóságos csónak, amellyel egy megfeszült nőalak bibelődött, nem fürdőruhában, hanem teljesen felöltözve; úgy látszott, mintha sehogy sem tudna kikötni, különösen forgott, mintha a tóban csakugyan örvények volnának, ahogy a szóbeszéd tartotta. Benedek futva megkerülte a tavat s fölajánlotta segítségét. Olyan volt, mintha álomban futna; s mintha az álomhoz tartozott volna az is, hogy most mindjárt le kell vetköznie s belábolni a tóba, hogy kisegítse a csónakban vergődő, barnaruhás leányt. De a leány figyelmeztette, hogy ez veszedelmes, mert a víz itt hirtelen mélyül és forgót csinál. Benedek tanácstalanul nézett körül; végre is egy horgasvégű faággal kapta el a csónak peremét s ámbár majdnem bezuhant a vízbe, amint nekihezakodott, sikerült mégis partravonni. A leány minden fölösleges áradozás nélkül mondott köszönetet, s aztán együtt kerestek alkalmas helyet, a hol a csónakot leláncolják.

– Sohasem láttam még ezen a tavon csónakot – mondta a tanító.

– A grófnő csináltatta – felelt a lány. – A grófnőnek az a szélye támadt, hogy a Pici-tavon akar csónakázni... Én a grófnő komornája vagyok – tette hozzá.

A tanító is bemutatkozott. Együtt mentek lefelé, a meredek úton, a sűrűben, s hogy már lassan besötétedett, a tanító karja és zseblámpája vezette a hölgyet. Ez az út is tökéletesen álomszerű volt; olykor egy kő gurult le a lábuk alatt; egy-egy állat surrant a sötétben; majd egyszerre kiragyogott a hold; a lámpa

visszakerült a kabátzsebbe; a lány a grófnő szeszélyeiről beszélt, kifogyhatatlanul.

– Egyetlenegyszer volt kinn csak a tavon – magyarázta – és többet nem is akar kijönni, már megbánta az egészet. Azt mondja, hogy amilyen szép a környék, olyan halálos a hangulata. Azt mondja, még a levegő is fojtja ott. Pedig igazán gyönyörű és nagy élvezet itt evezni. Én szeretem a szomorúságot – toldotta regényesen. – Most csak azért jöttem ki, hogy utánanézzek a csónaknak, de elhatároztam, hogy máskor is kijövök, élek az alkalommal és gyakorlom az evezést benne, amíg a grófnő el nem viteti. Délután többnyire szabad vagyok...

Csakugyan kijött máskor is, s rögtön szokássá vált, hogy együtt menjenek le a hegyen; a lány mindig későn jutott ki s válthatatlanul rásötétedett. Amikor a faluhoz értek, a lány elbúcsúzott Benedektől: nem akarta, hogy férfival lássák.

– Pletykáznának – mondta. Benedek úgy érezte, hogy valami gálánsat kellene felelnie: »Legfeljebb azt mondanák, hogy egy udvarlójával több« vagy ilyesmit; de a leányt annyira körül lengte a tó különös hangulata, hogy lehetetlen volt ily könnyű hangon beszélni vele; különben is, mint grófi komorna, inkább társalgónő, művelt, léhaságnélküli s magára tartó hölgynek tűnt föl a tanító előtt. A lány azonban a kimondatlan szavakra is felelt és csöndesen megjegyezte, hogy neki nincs és nem is lesz udvarlója.

– Az én vőlegényem meghalt. Öngyilkos lett. – Egy kicsit megállt s aztán hozzátette: – Főbelötte magát, mert a szüleim nem egyeztek bele a házasságunkba. Elvesztettem volna az álmást a gróféknál...

A tanítóra különös hatással voltak szavai; egyszerre átengette lelkét a vonzásnak; a lány és a tó majdnem egy volt; a halálos tó, mely »időnként megkívánja a maga áldozatát«. Bizonynal a lány is tudja már őróla, hogyan vesztette el a menyasszonyát; jó családból való, gondolta, és »szereti a szomorú-

ságot«. Egész éjjel ezen tűnődött; elképzelte a komornát az előkelő termekben, vagy a kastély terraszán, finom porcellánok és ezüstneműek között; aztán egyszerre úgy érezte, meg kell halnia a vágytól, hogy egyszer meztelenül lássa, fürdőtrikóban, mint a Sárít, vagy inkább trikó nélkül, egészen meztelenül; s eszébe jutottak a suhancok, akiket ilyen illetlen meztelenségben látott egyszer fürödni a tóban s akkor úgy tűnt föl neki, hogy ez a tó tulajdonképpen a meztelenséget kívánja, a teljes meztelenséget, s mégis mily különös, hogy sohasem próbált levetközni és megfürödni benne! Valami belső ellenkezés tartotta ettől vissza, valami félelem, mintha minden fürdés ebben a tóban halálos volna... És talán ugyanilyen érzés tartotta vissza attól is, hogy a csónakba üljön a komornával, hagyta őt egyedül evezni, megelekedve avval, hogy a kikötésnél segédkezzen, mint elsőízben... Nem lehetett tudni, a tótól fél-e vagy a nőtől? Csak a partról nézte; ez valóságos ügyetlen és udvariatlan dolog volt, de a lány nem látszott haragudni érte.

Most azonban elhatározta Benedek, hogy beszáll a csónakba és ő is evezni fog. Másnap csodálatos idő volt; mindenki megegyezik benne, hogy a levegő még a szokottnál is párásabbnak, a nap vadabbnak és a köd forróbbnak mutatkozott ezen a reggelen. Mire délutánig ért az idő, a nádak puháknak látszottak, mint a megfőtt csőtészta, s a kókadó fű meglappadt, mint a lehevert párnák. Mi történt ezen a délutánon, azt pontosan senki sem fogja megtudni. A tanító és a komorna holttestét másnap találták meg; a fölborult csónak a nád között fennakadt.

65. HATHOLDAS RÓZSAKERT.

(Vidéki komédia.)

Nem kell hinni, hogy a regényíró csak annyit tud alakjairól, mint amennyit a könyvében elbeszél. A természettudós egyetlen megmaradt csontból kiszámít és lerajzol egy egész őslálatot. Az emberi lénynek is minden apró mondásában vagy cselekedetében benne rejlik az egész élete. Aki egy gesztust valaha földidéz: egy sorsot idézett föl.

Azért bocsátom ezeket előre, bizonyos ünnepiességgel, mert Gruber Franciról akarok beszélni, akiről pár szót már szoltam egy regény közepén, s a sorsa egyre fojtogat azóta: hogyan lett ő olyan, amilyen lett? Francinak elég kicsiny és furcsa szerepet szánt az élet és a köztudat Sót városában; ő volt az örökifjú, a kivénhedt szeladon, nevetséges és szomorú figura, ámbár tekintélyes úr különben, törvényszéki bíró (kollégája annak a nagyszerű és végtelenig korrekt Miskának, akiről nagyon hosszasan meséltem ugyanabban a regényben, esetleg valaki emlékszik rá).

– Franci, ő örökifjú – mondták róla színlett irigységgel, s ez talán még a minősítésébe is belekerült. A bíró úr a habos kávé mellett: aki udvarol a fruskáknak, résztvesz a *haragszom rád* nevű játékban, mint a húszéves joggyakornokok, csókolózik a zálogkiváltásnál, szemérmesen... Akkoriban pedig nem volt még divat a hosszú fiatalság; s ezekben a városokban, Sóton, Gádoroson, nem is volt nagyon könnyű fiatalnak lenni. Legtöbb ember siegett menekülni ebből az állapotból, megnősült, pocakot eresztett, szivarhoz szokott. Másszóval nyugalomba ment, kivonta magát a forgalomból. Micsoda föllélekzés! Mint aki kikerül a detektívesből! Mint aki elhagyja a tűz-övet! Megszűnt a kereszttűz, a felelősség, az ostrom. A színész lelépett a színpadról. Nem kellett többé kiszámítani mozdulatait, ügyelni minden pillantására...

Némelyek csupa fáradtságból adták meg magukat. Vagy úgy ugrottak a házasságba, mint aki a haláltól való félelmében öngyilkos lesz. S mire kilett a *négy x*, ők már rég elesettként heverték, sajátoltású barackfák alatt, s bő áldozati italokkal, mint az ókori halottak. Aki nem nősült meg, az is kiállt a versenyből, s *idomult*: ami a potrohot, a szivart és a nyugalmat illeti. Mint az állatok a veszélyben, közömbös környezethez.

De Francin nem fogott a mimikri. Sovány maradt, akár egy mostvégzett jogász, a kor nem adott neki biztonságot és méltóságot, csak sutábbá tette. Óvatosan repdesett az unalmas lángok körül, vén, gyáva pillangó! Figyelmes kimértségét kuncogták a csitrik. Száján örökelfogult mosoly ült, hosszú ujjai közt lapossá nyomódott az ideges cigaretta.

– Miért nem szivarozol, Franci? Mingyárt más lenne a tekintély.

Nem bírta a szivart. Sem a kérdéseket.

– Mikor házasodsz már?

Ezen még el is pirult. Hebegett, ami a legrosszabb politika. Könnyű volt ugratni, például ha látták olykor valamely ablak alatt.

– Gyanús, Franci, gyanús.

Ilyenkor elkerülte az ablakot. Képes volt heteken át kerülővel járni. Az utcán Szcillák és muskátlik lestek. Ki tesz igazságot udvariasság és elővigyázat közt?

– Franci nagyon megégethette magát – ez volt a közvélemény. Miska erről legtöbbet tudhatott, lévén ő épp Gádorosról való, ahol Franci volt valaha aljegyző. Az a hír járta, hogy Francinak hirtelen kellett áthelyezését kérnie Gádorosról, »nőügy miatt«. De ez régen volt már, senki sem tudott bizonyosat, s Miska csak morgott úri és liberális bajuszába:

– Egymás magánéletét ne firtassuk...

Persze, a pletykára nehéz szájkosarat tenni, ezer szája van. Miska eltemethette a valóságot a tapintat sűrű lepleibe. Viszont

a legenda élt. Hagyományosan, szinte hivatalosan. És ez fontosabb, mint a valóság. Ki törődik a valósággal? Legfeljebb a regényíró; mondhatni, az álmodozó költő. A legenda nem céltalan álmodozás.

Elevenbe vág, igényeket elégit ki.

A sóti igény főleg a Franci fejére követelt csörgősipkát. Azonkívül valami Ilka néni szerepe izgatta nagyon a sótiakat. Ő is eredetileg sóti lány volt, akire ott sokan emlékeztek. De az emléken már istenséggé nőtt, öreg szerelmi istenséggé, ki fitos pók képében ül háza közepén, vidám hálókát fonva a fiatalságnak.

Annyi igaz, hogy fitos volt. És a háza – mióta férje nyugalombavonulása után Gádoroson letelepedtek – csak úgy bugyborékkolt a vigasságtól. Vendég mindig volt itt, nagy női társaság s cigány és tánc nélkül is állandó jókedv: kivált a nyári esték gyönyörűek! Az idősebb asszonyok a verandán ramsliztak, a fiatalok a rózsalugasok közt nevetgéltek a holdvilágos kertben. Óriás rózsakert volt, mert az Ilka néni férje, miután mint huszárcapitány egy makacs izületi bántalomtól megrokanva penzionáltatta magát, azt vette a fejébe, hogy rózsát fog termelni és eladja a szerb üzérekeknek, akik rózsavizet csinálnak belőle.

Több holdon át rózsza és rózsza: képzelni lehet az illatot, ami itt előntötte a levegőt virágzás idején. Nem csoda, ha a szerelmesek megmámorosodtak ebben a kertben, elvesztették félnökségüket, legyőzték meggondolásaikat s nem egy boldog vagy keserű házasság igazi bölcsője és sugallója ez a kerítő rózsakert volt.

Ilka néni összejátszott a kertjével. Ez volt a bűne s hogy szerette a fiatalokat. Ő maga korán öszült, puha, bodros haja tiszta fehér volt már, de arca síma maradt, s különösképp az orra fiatal. E pöttöm orr alól bugyborgott legzengőbben a kacagás, ettől áradt és dagadt a rózsakert. Ez kihallatszott, ha még annyi

fiatalság volt is együtt, sőt ez segítette túl a fiatalokat is minden zavaron és némaságon. Ahol az Ilka néni jelen volt, nemigen röpködtek át angyalok a szobán. Inkább ördögök; bár csak amolyan illedelmes, társaságbeli és vidéki ördögök.

Az ügyetlenek voltak kedvencei. A szégyellőst, tapasztalatlant szárnya alá fogta. Büszke volt, ha a lányok aztán férjhezmente is k, s a félszeg fiúból tökéletes gavallér vált. Olykor pártolta kisdéd céljaikat. A nevelő mindig egy kicsit intrikus, mint a Gondviselés. De nem áll, hogy elvszerűn házасított volna. A férfinemen-lévőket inkább óvta a csapdákától. Tanácsadó volt és jóbarát. Fiúké épűgy, mint lányoké.

A roskadozó nagy házból egy szép szobát rendesen bérbe adott. Ez volt a legűribb garszónszállás a városban. A Gádosra vetődött fiatal nőtlen tisztviselők között előkelőségszámba ment az Ilka néninél lakni. Nem is annyira pénzért adta ki a szobát, mint hogy a legjelentősebb fiatalembereket udvarához láncolja.

Így került hozzá Gruber Franci is, szinte az egyetemről. Diplomás tekintélye, joggyakornoki állása predesztinálta erre.

– Gyönyűrű szobám van – írta haza anyjának Pozsonyba – valódi táncterem. És igazán olcsó! Tíz forint a kiszolgálással, reggelivel együtt s minden fejedelmi.

Szószerint így is volt. A szoba a nagy tornác meszelt oszloppaira nyílt, a rózsakert panorámájában. Júniusra járván, a reggeli mellé mindennap egy frisskötésű rózsacsokor is belebent a mélyfűlkés, fényeskilincsű ajtón. Ezt a rózsacsokrot sajátkezűleg kötözte a vendég kisasszony, ki ritkán hiányzott, mert. Ilka néni kiterjedt rokonságából állandóan vendégelt egy-két szórakozni vágyó leánykát. Ezeknek még Gádos is világváros volt, sőt bűnös világváros, s Ilka nénihez szívdobogva jöttek, mint csábok és izgalmak gócabá.

Magától értetődött, hogy a fiatalember-lakó estefelé bekopogjon a veranda üvegbejáratán, amely mögött megterített ozsonnaasztal pompázott.

Az ozsonna nem járt a lakással, mint a reggeli. Az szerződésen kívül statuáltatott, mint valami szolgálat, a vendégjognál fogva. A veranda mosolygott még esős időben is. Franci ilyenkorra rendesen már tűrhetetlenül únta magát a szobájában. Lassan beretváltkozott és sűrűen nézegette az óráját, nehogy túlhamar állítson be. Mielőtt belépett volna, belesett az üvegen. Mindig lámpaláza volt, hogy ügyetlen lesz az idegennel szemben, vagy nem ismeri meg az ismerőst. Bár ritkán akadt egészen idegen, legfeljebb, ha faluról érkeztek vendégek.

A gádorosiakat már mind ismerte. A családoknál levizitelt s nőtagjaikkal most itt találkozott újra. A fiatalemberek naponta változtak, csak ő volt az állandó. A lányok is változtak; de volt egy köztük, Irén nevezetű, egy beteg, nyugdíjas özvegy gyermeke, époly mindennapos, mint ő. Irén a szomszédban lakott s Ilka néni *kismamámnak* szólította.

A háziakat Ilka néni szinte egyedül képviselte. A kapitány úr kikocsizott a pincéhez, vagy ha otthon volt is, flegmatikusan pipált a sarokban. Egyetlen reménységük, a súlyosan idegbajos Pityu, Pesten tartózkodott egy intézetben.

– Egy kis parázs ramslit! – ez volt a jelszó az asszonyok között. Csöndesebb napokon a ramslis esélyei adták a szenzációt. A ramslis nem olyan, mint a bridzs. Itt minden csak a szerencsétől függött s bő tér nyílt az asszonyi irigység titkoskéjű izgalomtornájának. Izgalom volt elég, gusztálás, hazárdság, csalásvád és vita. Sőt sikongások, könnyek, harag, kiállítás, elkeseredés. Ilka néni tapintata művészkedett a kiengesztelésben. Pista bácsi némán megvetette ezt a játékot. Francit azonban gyakran bevonták, ha nem volt elég partner s rendesen Irén kibicelt neki. Franci udvarias volt és elfogult, sohasem figyelt egész lélekkel a játékra, ennyi asszony között! Ellenfélnek igen előnyös volt, de partnerei átkozták mint »paccert«.

– Maga majom, ilyen blattja van és nem veszi föl!

– Ülj mögéje, Irén, vigyázz rá egy kicsit! – rendelkezett a háziasszony.

Barinoviczné, aki szemben ült, gyilkos pillantást vetett ilyenkor Irénre. Barinoviczné a Bácskából származott, abból a fajtából, amely, mint mondják, vastag szivarokat szív még főzés közben a konyhán is. Senki sem volt dühösebb kártyás nála. Irént viszont félelmes ellenfélnek ismerték. Pedig ő ritkán állt be a játékba; a szenvedélyt a kibicelésben élte ki.

– Nincs pénzem – mondotta. Néha Ilka néni kasszájára játszott. Különös, sovány lány volt, elég magas, jó alakú, de valami eszes szárazság ütközött ki a modorában, ami visszariasztotta az udvarlókat. Franci szinte furcsálta az intimitást Ilka néni és e szikár teremtés közt.

Neki Irén nem volt rokonszenves. Bár lassanként valami fegyvertársi viszony fejlődött ki köztük, ami túlment a kártyaügyeken. Irén élesnyelvű tudott lenni. Pletykákba avatta be Francit, melyekről Ilka néni, ki mindenkivel jóban volt, hallgatott. Magát Ilka nénit sem kímélte. Mindez csakugyan nem volt rokonszenves; de mulatságos és tanulságos. Be kell azonban vallani, hogy, ami a női bájat illeti, sokkal jobban tetszettek Francinak például a csöppke Balogh-lányok, kivált a fiatalabb, Gizi. Akire a szeme akkor is rátévedt, mikor Irén beszédét figyelte. Ezekkel azonban nem tudott úgy társalogni, mint Irénnel. Franci szótalan volt, Irén helyette is beszélt.

– Irén a legokosabb lány Gádoroson – dicsérte Ilka néni. – Kár, hogy olyan gonosz – toldotta kacagva.

A gádorosi lányok közt nem dívott az okosság. Szellemesnek lenni nem is nagyon illett. A gádorosi lány típusa Tóth Angyal volt, aki csak ritkán jelent meg Ilka néniéknél; mamájával, illedelmi látogatáson. Akkor is feszesen ült, s nem lehetett vele másról beszélni, mint a szőlőről és házimunkákról. Ha sétálni vitték a rózsakertbe, irígyen dicsérte a virágok szépségét, de hangjában valami megrovás volt.

– Az Angyalok, úgylátszik, nem helyeslik a rózsatenyésztést – jegyezte meg Irén, amint egyedül maradtak az intím társaságban. Pista bácsi mint sértett kertész dűnnyögött ilyenkor.

– A legszebb szálakat vágtam le neki!

Ilka néniből pedig kitört a »fiúk barátja«.

– Az ilyenektől óvakodjon, Francikám... az ilyen házias szűzekről. Ezekből lesznek a harpiák.

Alkonyat volt, a nap, mint egy túlnyílt rózsza, terpedten hullt le a láthatárra. Páronként sétáltak az egymást szelő lugasok labirintusában.

Ilka néni Franciba kapaszkodott és oktatta.

– Ezeknek ne udvaroljon, nem ajánlom. Gizinek se, mert nagyon bele talál szeretni. A szerelem veszedelmes a maga korában, gyermek! Egy kicsit pajtáskodni, szórakozni, azt igen... Maradjon Irénnél: ő szellemes, de nem veszedelmes.

Franci tanácstalan volt az ily tanácsokkal szemben.

– Sajnálom szegény Irént – sóhajtott Ilka néni máskor. – Az okosság nagy kölönc egy gádorosi lánynak. Irén még bajosabban kap férjet, mint Angyal.

Vacsora után Francinak megint át kellett mennie a rózsakertre néző tornácon, hogy szobájába jusson. Vacsorázni a kaszinóba járt. Ilka néni nem adott kosztot, s különben sem tartozott a sütőfőző nagy háziasszonyok közé. Csak a tortákban volt specialista. A vacsorát nagyon egyszerűen költötték el, kettesben Pista bácsival; de kilenctájt rendszeren újra jöttek vendégek. Ha más nem, átjöttek a leánykák a szomszédból, Irén és a Balogh-lányok. Ilyenkor Francira hárult a feladat, hogy hazakísérje őket. Gádoroson nem volt éjjeli élet s tíz órára már Franci is megtért a vacsoráról. Amint a tornácra ért, egyszerre csapta meg a kert felől a ház egész kábító légköre: rózsaillat, lányvihogás, asszonyi sűgás-bűgás.

– Jöjjön csak, Francika, jöjjön csak!

Lámpát nem hoztak ki. Villany még nem volt divat Gádo-

roson. Franci alig tudta megkülönböztetni a sötét alakokat, ahogy karéjban beülték a kerti ház keskeny padkáját, egymáshoz simulva, a meleg éjszaka intímségében.

– Szorítunk egy kis helyet magának is.

Micsoda éjek voltak! A csillagok bekúszták az eget, mintha ott is egy óriás lugas volna, mely tüzes virágokkal kivirulva nyujtana kárpótlást a földi lugasok elborulásáért. Idelenn az illat, mintegy vetélytárs nélkül maradva, átvette az uralmat a fénytől. Pedig nem is lett volna szükség rá, a levegő úgyis fűszeres volt. Fűszeres, forró és mégis friss, amilyen csak a koranyár estéin tud lenni. Friss és mégis fojtó, fuldoklani lehetett benne, mint a gyönyörűségben. Elcsitult, ünnepélyes gyönyörűség! Mindenki önkénytelen halkán beszélt, mintha az óra nem bírná a hangos szót. Susogtak és egymáshoz hajoltak a közbenülőkön át, a szavak összekötötték és még szorosabbra vonták őket, különös témák merültek föl, amiket nappal senkinek sem jutott volna eszébe előhozni, a halálról beszéltek, a szerelemről, a végtelenségről és önmagukról, még a pletyka is borzongató mélységet kapott, szinte restelni kellett a bizalmasságot, melynek hullámai át-átsaptak köztük, de a sötétség és szoros együttlét megóvott a restelkedéstől, a padonülők összehúzódtak s testileg is átvették egymás borzongásait. Franci melegen érezte magához nyomódni a Balogh Gizi szép, fiatal testét, aki cicamódra kéjesen s hízelkedve törleszkedett. A másik oldalon Irén sovány combja tapadt az övéhez, szinte tüzelve a ruhákon át. Franci moccanni se mert a két tűz között, nem tudta a kezét hova tenni, csupa félénk vágy volt és szomorú illedelem.

De hamarosan fölbátorodott. Gizi naiv tapadását nem merte sohse különösebben viszonzni; ezt visszaélésnek érezte volna s tudat alatt valóban veszélyesnek is. De a sötétben szinte mindegy volt, kit ölel, s lassanként azon vette észre, hogy közte és Irén között különös megértés van némely kölcsönös játékokat illetően; maga se tudta, ki kezdte ezt és hogyan? Ki-

gyulladt fantáziájában inkább Gizire gondolt, miközben keze az Irén kezét szorongatta, vagy kissé csontos, de szépformájú térdére csúszott, vagy titkon átölelte csípőjét.

Mindez hallgatólagosan és az éjszaka lepleiben történt, anélkül, hogy valaha egyetlenegy szóval is céloztak volna rá, vagy egyetlen csók is esett volna köztük. Mikor Franci, néha jó későre, hazakísérte a lányokat, először mindig a Baloghék utcája felé kerültek, s aztán kettesben mentek vissza Irénékhez. A kisváros aludt már ilyenkor, léptük visszhangot vert a holdvilágos kövezeten. De árnyékuk nem hajolt egymáshoz. Úgy mentek, kellő távolságban s már közömbös tárgyakról csevegve, mint jótársaságbeli ismerősökhöz illik.

Egy nap valami környéki vihar után hirtelen lehűlt a levegő. Estefelé a lányok fájni kezdtek, s Ilka néni nagy keszkenőket hozatott ki. Gizi kényeskedve, kacéran pólyázta be vállát, mintha egy karonülő babát öltöztetne.

Franci nem mulasztotta el a kötelező bókot:

– Nekem nem ad abból a kendőből? Én is fázom.

– Dehogynem adok, Francika! Isten ments, hogy én legyek az oka, ha megfázik. – Egy anyás mozdulat, s a kendő Franci köré kanyarodott, noha ő ép indult már a szobájába felöltőért. – Testvériesen megosztozunk. Vigyázzon, le ne rántsa rólam! Tudja mit, megkötözzük. – S elől összekötötte csomóra, hogy a nagy kendő szorosan egymáshoz fogja kettejüket, mint egy közös, meleg takaró. – Meg ne fázzon, Francika!

– Nem lenne jobb bemenni, gyerekek?

– Nem, nem, olyan nagyszerű itt! Hol késik ez az Irén?

Irén ép ezen a napon késett. Franci alig várta, feszélyezett volt és izgatott nélküle, a Gizi meleg kendője alatt. Bénának és félszegnek érezte magát, alig tudott figyelni a társalgásra. Már egész sötét volt. Végre megjött Irén s egyszerűen leült szokott helyére. Franci mellé, a másik oldalon. Franci azonnal átölelte, ideges mohósággal s nyilván sokkal merészebben,

mint máskor, mert a leány megütődött tekintetet vetett rá, amit eddig még sohasem tett s hirtelen föllállott.

– Menjünk be! – mondta. – Igazán hideg van.

Másnap Franci kivételesen egyedül találta Ilka nénit. Baloghék a szőlőbe rándultak ki. Irén pedig meghűlt és otthon maradt. Ilka néni meg is látogatta, éppen tőle jött.

– Harminckilencfokos láza van szegénynek. Nem lett volna szabad este leülnie a filagóriában. Persze neki már nem jutott a kendőkből...

– Oly rövid ideig ült ő köztünk! – dadogta Franci kissé zavartan.

– De maga ezt a kis időt is fölhasználta, úgy-e? Nono, gyermek, nem kell azért fűlig pirulni... Csak jegyezze meg, hogy én mindent tudok. Akar egy kis kávé? Megkóstolja a friss kálacsunkat?

Franci gépies tehetetlenséggel tolt a csészéjét a kávéskanna elé s közben legjobban szeretett volna menekülni. Szerencsére vendégek érkeztek. Barinoviczné, Tardits, az orvos a nővérével és mások. Öreg ramsli kerekedett, a fiatalabbak kibiceltek. Franci korán fölkel, szökní akart. De Ilka néni észrevette, átadta a kártyáját, és utána ment a tornácra.

– Nem kell azért elkeseredni, Francikám. Nekem muszáj figyelni Irénre, ő az én védelmem alatt áll. Magát nem érheti semmi baj. Maga legfeljebb áthelyezteti magát és nem történt semmi. De a szegény lányt mindjárt kibeszélik.

Franci egész odáig volt, hogy kis játékaí ilyen komoly színben tűnhetnek föl. Nem tudta, mit gondoljon? Irén beszélt-e? Vagy Ilka néni láthatott tegnap este valamit? Mások is láthatnak... De ez a gondolat, hogy Irén napról-napra megtárgyalta Ilka nénivel az ő rejtett mozdulatait és sötétben való egyetértésüket, még elviselhetetlenebb és megalázóbb volt.

– Irén mindent elmond nekem – folytatta Ilka néni, mintha felelni akarna kételyeire. – Maga nem ismeri Irént, kedvesem. –

S Francinak nagy bámulatára azt kellett hallani, hogy az ügyes és fölényes Irén igazában gyámoltalan, mint egy gyermek. Nincs ellenállása. Mindenki azt tehet vele, amit akar. Szüksége van a védelemre. És a bizalmas tanácsadóra.

Franci úgy ment el, mint akit megleckéztek, mert visszaélt egy nő gyengeségével. Másnap nem is mert benyitni Ilka nénihez. Tolvajmód osont ki szobájából, percekig hallgatózva a saját ajtaja mögött, meglesve, mikor üres a tornác. Magányos, hosszú sétát tett s fáradtan és szótlanul ült este a vacsoránál.

– Mi baj, pajtás? – kérdezte Oszoly, a gyógyszerész, aki ép benézett egy pohár borra, tikkadtan az egész napos traccstól, mely a patikában kötelező. – Talán szerelmes vagy?

– Ki szerelmes nyáron? – erőltette Franci a »blazirtat«.

– Pedig veszedelmeket hallok, barátom. Szerte csiripelik a városban. *Irén, szirén*, ahogy a nóta mondja.

– Légy szíves, kérlek, cáfold meg nevemben energikusan az ilyen éretlen híreszteléseket – nyilatkozta ki Franci mogorván. Pedig az ingerkedés nem jelentett semmit. Ez már kijárt Ilka néni minden lakójának. S kijárt Irénnek is, akinek nevét mindig szívesen vette nyelvhegyre Gádoros. Többnyire ugyan a vénlány sorsát szánták neki:

– Nem megy az férjhez soha! Kinek kell olyan asszony, aki okosabb lenne az uránál?

Mégis egymás után hozták hírbe mindenkivel. Most Franci volt soron. De ennek semmi köze sem volt ahhoz, ami a valóságban történt.

Francit azonban gyötörte a rossz lelkiismeret. Nyugtalan éjszakát töltött s reggel szórakozott volt a hivatalban. Uzsonnatájt izgatottan járt föl és alá, szertartásosan kerülgetve óriás szobájának bútorait. Fogai egy széthullt rózsa szirmait rágicsálták. Egyszer fejébe csapta a kalapját... Majd újra visszatette az őzagancsra, mely fogas gyanánt szolgált az ajtónál.

Bizonytalanságából kopogás váltotta ki: Balogh Gizi állott a tornácon.

– Nem jön kisegíteni? Partner kerestetik...

– Megyek – ugrott Franci, mint a szökevény, ha érte jön a porkoláb. Mire beért a verandára, Ilka néni már osztott is neki.

– Hajtsa föl hamar a kávéját...

Gizi mögéje kuporodott a dívány karjára.

– Majd én kibicelek Irén helyett. Sajnos, játszani nem tudok. Meg kell elégednie, hogy drukkolok magának.

A drukkolást azonban igen lelkiismeretesen végezte. Egészen Franci fölé hajolt, vállához símult, azon az ürügyön, hogy kártyáiba néz, fürtjei csiklandozták a fülét, illata szinte ringatta, mint valami muzsika. Franci sohasem játszott oly rosszul, mint eznap. Fantasztikus ügyetlenségeket követett el. Gizi édeseket kacagott ezen. Francinak már komoly veszteségei voltak, nem is mert rágondolni, mennyi pénze marad... A holnap időtlen messzeségbe tűnt előle. De éppen oly messze volt a tegnap is s minden, ami imént még izgatta. Nem törődött semmivel s még arra is alig figyelt oda, mikor Barinoviczné megkérdezte Ilka nénitől:

– Hogy van Irén?

Ő egyszerűen megállapította, hogy Irén nincs jelen és ez különös fölszabadulás érzésével töltötte el. Valóságos hidegzuhany volt számára, mikor Ilka néni hirtelen hozzáfordult s feleje dobta a kérdést, félhangon, egy kártyavita csatazajának védelme alatt:

– Mondja, nem látogatná meg Irént? Az nagyon kedves lenne magától... Mióta nincs láza, erősen unatkozik szegény.

Feleletet nem várt, s hogy közben megérkezett a hiányzó kártyapartner, már be is csöngette a szobalányt.

– Szaladj át az Irén kisasszonyékhoz és mondd meg, hogy tiszteltetem és a tekintetes úr azonnal jönni fog.

Franci visszapottyant az időbe s még szemrehányásokat is tett magának: csakugyan nem járja, hogy annyira nem érdeklődött szegény Irén betegsége felől.

Irén pazar ágyruhák közt feküdt. Látszott, hogy az üzenet óta ráértek fölhúzni a szekrények mélyén őrzött cihákat s elővenni a legszebb csipkés hálóinget.

A látogatót némi szemrehányás fogadta.

– Szép, hogy eljött, Francika. Szép, hogy eszébe jutottam. Nem fél a ragálytól?

Franci ijedten tiltakozott, ügyetlenül mentegetőzött.

– Nagyon kedvesnek kell lennie hozzám, ha ki akar engesztelni – mondta Irén. – Igazán nem fél a ragálytól?

Az influenza akkortájt jött divatba, az orvosok csupa bacillussal fenyegetőztek. De Franci világnézete a lovagiasság alapján állott, mely hölgyek jelenlétében halálmegvető bátorságot ír elő.

– Énrajtam nem fog semmiféle ragály.

– Akkor üljön ide az ágyam szélére. Közelebb, Francika! – Irén beljebb húzódott, helyet csinált.

Franci nem sokat ült még szép lányok ágyaszélén, noha éle tének ezt a mínuszát világért sem árulta volna el például patikusbarátja, Oszoly Pista előtt. De oly elfogódottan helyezte sovány hátsórészét a kiálló keretdeszkára, mintha csak a fehér lepedő szüzességét óvna a csíkos nadrágszövet érintésétől.

– Mama azonnal jön: egy kicsit rendbeszedi magát – kezdte a társalgást Irén. – Mióta én nyavalyáskodom, minden házidolog órá járul, pedig ő is beteg szegény. Mit csinál »kismama«?

De abban a pillanatban Franci megcsúszott a politúros deszkán. A csíkos nadrág letottyant a szűz lepedőre. Franci támaszt keresve a vánkoshoz kapott. A vánkos behuppant. S mintha egy kis egér surrant volna ki alóla! Egy kis tükör volt, amit Irén ott rejtegetett és egy púderes doboz. Franci utánakapott, meglökte a dobozt, a doboz legurult a padlóra s szétnyílt a szőnyegen.

– Jesszus, mit szól a mama! – sikoltott Irén, és már nevetett. – Ne higye azért, hogy én derűre-borúra púderezem magam. Csak a hólyagokat akartam elleplezni...

– Végtelenül restellem... – dadogta Franci. Elvörösödött, fölugrott, most négykézláb állott a szőnyegen. Kétségbeesett kísérleteket tett a kihullt arcport a tenyerével összekaparni.

– Hagyja csak, Francika! Maga nem tehet semmiről. Üljön vissza, de kényelmesebben. Így ni! Ne legyen már olyan ügyetlen. Úgy látszik, mégiscsak fél a ragálytól. Nem merne megcsókolni!

Nevetett.

– Ültünk mi már egymáshoz közelebb is, nem igaz?

Franci most már benn ült mélyen az ágy közepében, s mint egy puha öblöt, érezte maga körül a paplanba burkolt Irént. A lány hatalmába kerítette az egyik kezét, s fesztelenül játszott ujjával. Sőt odanyomta a tenyerét a meleg melle fölé.

– Hallgassa csak, milyen gyorsan ver a szívem. Meleg is vagyok. Meg kellene mérni, nincs-e megint lázam?

S a nagy férfigezet, mint valami hőmérőt, becsúsztotta a csipkés hálóing alá. Ezalatt Francinak folyton úgy tűnt föl, hogy kifelé figyel, a szomszéd helyiségből hallatszó neszekre.

Bármely pillanatban benyithat a mama – gondolta. S ő maga is az ajtó felé tekingetett, a szoba stílustalan bútoregyvelegén át, mely nem volt se háló, se »fehér lányszoba«, egy sötét ebéd-lőasztal állt benne, székekkel, s a sarokban az ágy. Franci az egész helyzetben valami feszélyező hamisságot érzett. Mintha egyikük sem gondolna arra, amit tesz vagy beszél. Ők éppen úgy hazudnak, mint a szoba. Látszatra most körülbelül úgy viselkedtek, mint rendszerint este a filagóriában. Összebújva szerelmesek módján. S közben közömbös témákról csevegve, mintha csak futó ismerősök volnának. Francinak ecsetelni kellett az utóbbi ramsli-napok eseménydús fordulatait. Irén úgy tett, mintha ez szenvedélyesen érdekelné. De szív szerint ezút-

tal még azok a játékok sem érdekelték egyiküket sem, amiket Irén a Franci kezével folytatott. Szerelmes összebújás és közőmbös társalgás: mindkettő csak szerep volt. Egyforma huzugság.

Irén azonban eltökélten vitte mind a két szerepet. S egyszerre, mint aki nem bír már szenvedélyével, hirtelen fölnyúlt, eleresztette a Franci kezét, és mezítelen, sovány karjaival belecimpaszkodott a nyakába. Fölhúzódkodott és éhesen csókolta az arcát, ahogy csak a sovány, madárszemű lányok tudnak csókolni. Franci alig tudta, hogyan védekezzen a különös vihar ellen. S hogy megdöbbenése teljes legyen, ebben a pillanatban nyikorgott az ajtó és benyitott az Irén mamája.

Franci ösztönszerűleg, egy reflexmozdulattal ki akarta szabadítani magát az első kilincsrezenésre. De a sovány, meleg karok erővel lefogták. Irén nem engedte el! Irén egy csöppet sem látszott zavarba jönni. Irén nem ijedt meg. Irén csak annál erősebben szorította. Lógott a nyakáról. S teljes nyugalommal nézett föl a mama szemébe.

– Mama úgyis tud mindent... Jöjjön, mama, bemutatom a vőlegényemet!

Most végre eleresztette a nyakát. Csuklón fogta a balkezét, s úgy nyújtotta át, diadalmas mosollyal a mamának, mintha valami születésnap ajándékot prezentálna, vagy egy jól megcsinált házfeladatot mutatna be.

Franci gépiesen csókolt kezét. Ez volt az egyetlen, amit hamarjában el tudott képzelni, mint teendőt. Közben szavakat keresett, mint ahogy a fulladozó levegőt kereshet. Mondani kellene valamit. Sőt kiáltani. Tiltakozni... De érezte, hogy ez lehetetlen. És már késő is volt. Hogyan kezdjen el magyarázkodni, mikor már a tiszteletreméltó özvegy anyai csókja égett a homlokán? Elmulasztotta a pillanatot! Hagyta magát, bután, mint egy áldozat. Hagyta magát megcsókolni! S hagyta, hogy megeredjen az áradat – az özvegy szavainak áradata. Aki egy

hosszú családtörténeti előadásba kezdett: mert fontosnak vélte, hogy leendő veje legelőször is megfelelő tájékozást nyerjen a család előkelőségéről, amely magába fogadja.

Irén nem nagyon látszott helyeselni a családtörténetet. Sőt titkon arcokat vágott, s megértő, gúnyos pillantásokat cserélt Francival. Cinkost csinált belőle az anyja ellen: mint aki már a familiához tartozik...

– Hagyja most, mama – mondta, amint az öregasszony a régi arcképeket akarta előszedni egy vedlett albumból. – Csináljon inkább valami vacsorát. Franci éhes.

Franci azonban tiltakozott a vacsora ellen, mintha a fölgyúlt és benneszorult tiltakozás itt talált volna magának utat. Nagyon köszönte a szíves meghívást, de nem engedhette meg magának, hogy visszaéljen vele, mikor beteg van a háznál, s maga a háziasszony is gyengélkedő. Franci kifogástalan udvarias-sággal viselkedett, mint javíthatatlan jófiú; azaz tökéletes gyávasággal. De ebben volt valami öntudatlan, passzív ellenállás is. Nem tiltakozott, de nem is ejtett ki egyetlen egy szót sem, mely a vőlegénység elismerését jelentette volna. Búcsúzni akart, mint aki botrány nélkül és előkelően visszavonul.

Szerencsétlenségére vendég érkezett. Azaz »csak rokon«. Egy nagybácsi. Irén keresztapja. Irén mamájának fivére. Kedé-lyes úr, árvaszéki ülnök különben, s agglegény. Jött meglátogatni beteg keresztleánykáját egy stanicli cukorral. Bekukkantott. Ő nem félt az influenzától. Hol vannak azok a bacillusok? Bácsi-mosolya szélesre derült, amint a boldog mama sietett elővezetni Francit, mint családtagot.

– Tyűh, hát itt bacillusok helyett vőlegényt talál az ember!

Most már nem volt mentség; Francit Lajos bácsival áttésékelték egy másik szobába, míg a mama kapar valami vacsorát. Közben váratlanul Irén is felöltözött, s körülülték a családi asztalt. Az ötödik Irén öccse volt, egy nagy, gimnázista-kamasz, aki most került haza. A mama bort hozott, Lajos bácsi

pincéjéből valót, Gádoroson mindenhez akad bor. Koccintani kellett, a nagy esemény öröme.

– Mikorra tervezitek az esküvőt? – kérdezte Lajos bácsi.

A mama mosolygott.

– Ők mentül hamarabb szeretnék. Csak az Isten adjon nekem egészséget! Mennyi munka lesz a stafirunggal!

Franci meghökkenve jött rá, hogy türelmetlen ifjú szerelmesként kezelik, aki szegény mamát emberfölköti teljesítményekre sürgeti. De ezt igazán nem lehet meghazudtolni... Ez nyílt udvariatság és lázadás volna. Egyébként elhatározták, hogy »egyelőre« az egész dolog »maradjon a családban«. Lajos bácsi mint egy családi tanács elnöke viselkedett, atyafiságosan és fontoskodva.

Franci szédelegve került haza, a „befejezett tény” érzésével. Ismerős érzés volt, diákkora óta. Az ő sorsáról mindig felsőbb hatalmak döntöttek, neki csak tudomásul kellett vennie. A lelkiállapota olyasforma volt, mint mikor internátusba adták, vagy alkalmasnak találták a sorozáson... Az élet hirtelen megváltozik, végzetesen, mások akaratából és gondoskodásából... Új fegyelmre kell berendezkednie. Ezt határozottan érezte, mert nem volt lázadó természet s visszariadt a botránytól. Iparkodott beleélni magát az új helyzetbe. Szegény fiú volt, szegény és német fiú. Hozzászokott, hogy elfogadjon minden fegyelmet, amit a körülmények ereje ráért. A dolgok megtörténnek... Előbb-utóbb ennek is meg kellett történnie, akár a halálnak. S még egy kicsit imponáltak is neki az Irénék. Jó család. Sokkal jobb család, mint az övé. Mert ő egyszerű iparoscsemete: csak a kanonok-nagybácsi csinált belőle urat. Ránézve ez a házasság emelkedés. Az, hogy pénzesebb lányt is kaphatna, meg sem fordult a fejében. Számára nem volt más pénz, mint a fizetés. Álmában se.

Szóval tudta már, hogy bele fog törődni: de éppen ez volt a rettenetes! Éppen ez volt a kibírhatatlan! Váratlan kataszt-

rófa... És éppen ma, mikor... Magának sem merte bevallani, miért tűnik föl ez a sorsfordulat olyan képtelennek, szinte gúnyosnak, minden napok közt ép ezen a napon. Még érezte a délutánt, Gizit a háta mögött, ahogy előre dőlt a díván karján, a keble nyomását, fürte csiklandását... Még csak pár óra és milyen szabad volt, övé az élet, előtte a világ! Még a rózsák is neki integettek, az egész kert feléje hajlongott! Majdnem fölordított arra a gondolatra, hogy most Irén vőlegénye... Szeretett volna másra gondolni, elfeledni az egészet, lesz, ahogy lesz! Talán majd történik valami, szakítanak, visszamegy a partí... Milyen szégyen, hogy egy boldog vőlegénynek az első este ilyesmi jusson az eszébe! Mégis ez volt most az egyetlen vigasztalása, halvány, távoli reménye a menekülésnek.

Magában jól érezte, hogy okosabb volna azonnal tenni valamit, szólni Irénnek, tisztázni a dolgot. De ezt az érzést lelke legmélyére nyomta, ijedten. Éjjel az ágyában kéjes gondolatokkal iparkodott elfoglalni magát: amik nem Irénről szóltak, mégcsak nem is Giziről, öhozzá nem mert nyúlni még gondolatban se. Ezek képzelt s fejnélküli nőkről szóltak, akik ezúttal mindent megengedtek neki, miközben a nyitott tornácon át hat holdnyi rózsabokor küldte be szédítő lélegzetét.

Köröskörül a városka pihegett, talán már a nász hír izgalmában, mely rejtelmes úton terjedt el, mint a virágpor. Reggel a vőlegényt gratulációk várták a hivatalban. Úgy fogadta, szótlan és komoly méltósággal, mintha csupa részvétnyilatkozatok volnának. Arca kizárt minden bizalmasságot. Az ebédnél az asztaltársak támadták meg. Itt a titoktartás szigorú felhőibe burkolózott: nem mondott sem igent, sem nemet. Hazatérése menekülés volt. De Ilka néni karjaiba bukott, aki már a tornácon leste, izgatottan.

S különösképp nem is csodálkozott ezen a közizgalmon; pedig még a fülében csengett Lajos bácsi hangja, aki megfogadta a diszkréciót:

– Mihelyt Irén egészen jól lesz, megtartjuk a nyilvános eljegyzést. Addig senkinek sem kell tudni semmit.

Azonban mindenki tudott mindent.

– Maguk aztán csinálnak meglepetést! – lelkendezett Ilka néni. – Nem is mondhatom, mennyire örülök. – S még egy csókot is cuppantott a Franci arcára. A másik mellé, amit Irén mamájától kapott az este. – De ne bizza el magát. Nem maga miatt örülök annyira, Irénért örülök. Irén igazán megérdemli s neki jót fog tenni egy kis boldogság. Maga, az más. Hogy maga nem csinál-e könnyelműséget, nem tudom.

Ilka néni édesdeden kacagott ehhez, ahogy ő mindig szokott, s Francinak ellenállhatatlanul az az érzése támadt, hogy kinevetik. A rózsák is kacagtak a kertben és a tornác fehér oszlopain kacagott a délutáni napfény. Ilka néni kezében nyeső-olló volt.

– Akar egy bukétot a menyasszonyának? – Az olló csatogott, a virágok már hulltak. – Segítsen hát, maga ügyetlen! Adja kézhez a raffiát!

Ilka néni igazi művész volt a csokorkötésben.

– Mingyárt itt lesz a menyasszony. Igen, már egészséges... Meggyógyult. Reggel korán ideszaladt, és megígérte, hogy ebéd után visszajön. Látja, Francika, ilyen nagy orvos a szerelem.

Ez a szép mondás kész textust kínált egy erkölcsi leckére. Amilyeneket Ilka néni mindig szívesen adott. Most ez valóban alkalmoszerű is volt. Irén az Ilka néni védelme alatt állt s Francinak ezt most még egyszer ünnepélyesen tudomásul kellett venni. Franci valóságos előlegezett büntudattal hallgatta s egyre nyomasztóbb hangulatban. Érezte, hogy menthetlenül felelőssé teszik az Irén boldogságáért. Ez rettenetes volt. Ilka néni, amint beszédközben véletlenül fölemelte szemét a bukétáról és rápillantott Francira, szinte maga is megijedt. Franci sápadt volt, keze idegesen kapaszkodott a tornác oszlopai kö-

zött húzódó párkányba, szeme föl-alá járt a rózsallék távlatában, mintha menekvést keresne.

– Óh, gyermek, hiszen maga majd leesik a lábáról! – Ilka néni mingyárt kommentálta is, félhivatalosan, a jelenségeket. – Nem aludt az éjjel. A boldogság ellensége az álomnak. Tudja mit, kedvesem? Menjen most a szobájába és pihenjen kicsit. Majd én átkiáltok... Ne féljen, mihelyt ő jön, átkiáltok.

Franci csakugyan ledőlt a kanapéra, s azonnal zavaros rém-álmokba merült. Ezekből riasztotta föl a kiáltás. S mintha még ez is hozzátartozott volna az álom rémségeihez! Ilka néni a szekrény mögé bújtatott ajtót dörömbözte.

– Francika! Francika!

Francinak mintha a homlokán dörömböztek volna.

– Francika, jöhet már! Itt a menyasszonya. El ne feledje a csokrot.

Franci dülöngve, fejfájósan támolygott át. Különös szimpátiából Irén is fejfájásról panaszkodott. Hasító migrénjei szoktak lenni. Szenvedő mozdulattal nyujtotta hosszú, fehér, kékeres kezét.

– Csókoljátok meg egymást, gyermekeim – biztatta őket Ilka néni. – Nem fogok odanézni.

A csók azonban rosszul sikerült, erőltetett volt és kötelességszerű.

– Hozhatna nekem valamit a patikából – mondta Irén.

Ilka néni a cselédet akarta küldeni, de Franci erősködött, neki jót fog tenni egy kis séta. Menekülni, ha csak pár percre is... De hamar rájött, hogy nincs menekvés. Oszoly, a patikus, maga szaladt elibe, amint meglátta.

– Fáj a fejed, pajtikám?

Franci sietett kitérni a célzások elől, melyek a kérdés mélyén rejtőzhettek.

– Nem magamnak viszem.

– Hát a menyasszonyodnak? Szerelmi aszpirin... – élcelt a patikus, eléggé faragatlanul. – Valld be, hogy jó jós vagyok...

Franci már nem is hallotta. Ő csak egy szót hallott ki mindenből. Ez a szó üldözte, vele ment ki az uccára, ez csörgött a patikaajtó csengettyűjében, léptei is ennek a taktusára kopogtak. Menyasszony! Menyasszony! Menyasszonya van... A menyasszonyához megy... Szegényes fantáziája hiába erőlködött, hogy a szóba tartalmat öntsön. Nem tudta elképzelni Irént, mint őhozzá tartozó valakit... A kötelék valóságát, mely minden emberi lény közül váratlan odaláncolta épp ehhez az egyhez. Ehhez az idegenhez. De maga a szó is elég rettenetes volt. Menyasszony...

A menyasszony elhaló hangon rebegett köszönetet a gyógyszerért. Meghatottan hálás tekintetet vetett félfektéből a vőlegény szemébe, aki előtte állt, tenyerén a vízbe mártott ostyával. Franci mindazonáltal valami mást érzett ebben – alig tudta volna megmondani, hogy mit. A hála túlságosan is tűnő volt, a szolgálat birtokbavétele és nyugtázása. Franci úgy állt ott, mint az új inas, akinek az úrnő a legelső alkalommal még kissé túlzott figyelmességgel köszöni meg a pohár vizet. Egyszeriben tudatára jött, hogy nem a magáé többé. Szolgásgba jutott. Az úrnő ott ült előtte; szinte várta, hogy a következő percben idegeskedni fog. Ami meg is történt, mert Franci zavarában egymásután kipukkasztotta az ostyákat, sehogysem tudott szabályszerű labdacsot előállítani.

– Menjen, maga ügyetlen! – kiáltott végre Irén s kivette kezéből a porokat. Mozdulatában érezni lehetett a szenvedő türelmetlenségét. Érezni lehetett a megvetést is. Beszédes mozdulat volt, tele kritikával és szemrehányással. »Majd széthasad a fejem, s magának nem vehetni semmi hasznát.« Francit megszégyenítette ez a mozdulat. De a szégyen is Irénhez kapcsolta. Összetartozásuk arcukra volt írva, mégpedig nagyon sötét jelekkel. Az egész vidám társaságban, mely ezen a délután Ilka néninél összeverődött, csak épp a jegyespár maradt sötét és kedélytelen.

Franci szinte örült, mikor kártyázni hívták. De persze megint vesztett.

– Szerencsés a szerelemben – kuncogtak a Balogh-lányok. Gizi most nem Francinak kibicelt, nem ült mögötte a díván karján. Valahol távol ült s Franci alig mert arrafelé pillantani. Gizi se nézett őrá. Gizi respektálta Irén tulajdonjogát; de ezúttal Irén sem segített Francinak. Irént elfoglalták fejfőrcsei, melyek lassan kezdtek oszladozni, mint nehéz felhők egy kavargó tájon. Franci fejében viszont a gond felhői kavarogtak és egyre sűrűbben. Most nem tudott elfeledkezni, nem törődni semmivel, mint tegnap! Micsoda könnyelműség volt, beugrani ebbe a játékba! Mit csináljon? Sürgönyözzön szegény édesanyjának pénzért? Vagy kérjen kölcsönt valamely kollégától?

A dilemmát Ilka néni oldotta meg, aki megsejtette zavarát. Ilka néninek jó szimata volt ilyenekre. S hogy Irén hazakészült lepihenni, intett Francinak, kísérjék át ketten.

– Addig egy kis szünet a kártyában! Úgyis magukat fogják megtárgyalni – súgta a vőlegénynek.

Visszajövet aztán kivallatta Francit. Nagyon tapintatos volt és anyai.

– Óh istenem, hát mért nem szól, gyermek? Hiszen nincsen idegenek között. Maga most már a családhoz tartozik. Irénnek én úgyis a bankára vagyok. Valósággal közös kasszánk van. S maga és Irén már mindegy: nem igaz?

Zavarbaejtően kacagott. S a kártyaasztalnál egy szép, halk bankót csúsztatott át a Franci kezébe.

– Majd Irénnel számoljon el – súgta. – Ezt Irén adja magának. Ne nekem köszönje. Gondolom, így kellemesebb és megnyugtatóbb.

És megint kacagott. A pénz épp jókor jött, Franci már a kártyaadósságát sem tudta volna kifizetni. A játék nagyon vadul ment eznap. De ami a »kellemest« és »megnyugtatót« illeti, Franci mindenkinek inkább lett volna adósa, mint Irénnek.

Annál inkább, mert ez az adósság még nőtt is. Francinak sok költsége volt ezidőben. Ilka néni illendőnek találta, hogy valami szép ajándékot vegyen a menyasszonyának. Az ajándékot már ki is választotta, azaz Irénnel együtt választották ki. Azonkívül meg kellett venni a jegygyűrűket. Lajos bácsi Sótra utazott és vállalkozott, hogy meg hozza. Mindezeket Ilka néni-vel tárgyalták meg, aki azt is ígérte, hogy lakást szerez az új párnak. A költségek Francit illették, abból a pénzből, amit Ilka néni előlegezett, Irénnel való elszámolásra.

Franci már úgy látta, hogy elsején sem tudja a dolgot teljesen rendezni. Egyre jobban érezte, hogy több és több bilincs köti. Irénnel ezekről a tartozásokról nem beszéltek; különben is alig beszéltek. A régi fegyvertársi pletykázás megszűnt. Helyébe valami zavar és elfogultság lépett. Gádoroson a jegyeség nem jelentett szabadságot és bizalmasságot. Szó sem volt tegezésről és ölelkezésekről. A jegyeseket gardedám őrizte s tegeződni még a házastársak sem tegeződtek. Franci már nem kísérhette Irént éjszaka egyedül haza, s még abban is volt valami nem-illendő, hogy a jegyesek egymásnak kibiceljenek. Az összébujások és titkos egymáshozsimulások véget értek. Azelőtt folyhattak ezek a dolgok, akár Ilka néni szemeláttára is, mind csak ártatlan pajtáskodás volt. De jegyesek közt kifogástalan illetet s kimért távolságot követelt a konvenció. A jegyeseket mindenki megfigyelte, minden mozdulatuk szóbeszéd tárgya lett.

Franci tehát ridegen ült a társaságban s a régi bizalmasság emléke csak még keservesebbé tette a szomorú változás érzését. Gizihez természetesen még kevésbé közeledhetett, az aranyélet a múlté volt már. Francinak nem maradt más hátra, mint beülni a kártyázók közé, akkor is csiklandófürtű és vál-lára dőlő kibic nélkül. Vagy pedig Irén mellett ülni, de ille-delmes távolságban s inkább »szerelmes« némaságban, mint élénk beszélgetésben.

Jegyesek ki szokták egymással tervezni jövőendő életüket,

berendezkedésük minden apró mozzanata végtelen beszéd tárgy számukra, sohasem fogynak ki a témából. Irén és Franci közt nem így volt. Franci csak muszájból s elkényszeredetten beszélt jövődő együttélésükről. Irén pedig Ilka néniel tárgyalta meg ezeket. Egy-egy tervükről, elhatározásukról úgy értesíteték Francit, mintha ajándékot adnának neki.

– Nem hálás nekünk, hogy ezt mind kigondoljuk maga helyett?

Franci bizonyos mértékben hálás is volt, mert borzasztó lett volna neki magának gondolni ezekre. Most folyton lakásokról volt szó, Irén kívánságairól és igényeiről mint jövődőbeli háziasszonynak, s Franci dermedve érezte, hogyan komolyodik napról-napra az ügy. Szeretett volna Irénnel beszélni, egyszer legalább kibeszélni magát, maga se tudta, mivére és hogyan? De Irén csöppet sem bátorította föl a bizalmasságra. Irén mogorva volt és gyakran fejfájós; fáradt, mint egy nagy erőfeszítés után. Ő akarta és most mégis útálta az egészet. Irén régóta nem bírta már a harcot! Az okos lány harcát a kisvárosban. Akit okossága gyűlöletessé tesz. Aki minden nyelvnek prédája lett s közben naponta érzi, hogy öregszik. Csakugyan nagy erőfeszítés volt: egyetlen mesterfogással elnémítani a kárörvendőket! Most megmutatta, hogy férjet is tud szerezni, ha akar. De miután már elérte, amit kívánt, nem sok öröme tellett a dologban.

Franci birtoklása csöppet sem tette büszkévé vagy elégedetté. Megvetette jövődőbelijét, nem tartotta magához méltónak s megvetését fesztelenül éreztette is. Mennél könnyebben szerezte meg, annál kevesebb értéke volt előtte. Alig szólt hozzá, kívánságait röviden, ukázmódra közölte, Franci csak eszköz volt. Addig ért valamit, ameddig lehetett használni valamire.

Néha, miután egész hosszú idő alatt rá se nézett, estefelé hirtelen feléje dobta a parancsot:

– Kísérjen haza!

S Franci engedelmesen szaladt szobájába kalapjáért. Abban az időben még nem lehetett kalap nélkül az uccára menni, úriembernek, a szomszéd házig sem. Franci engedelmes volt, a szokásokkal épúgy, mint menyasszonyával. Napjai az engedelmesség jegyében folytak; másképp nem is tudta volna helyzetét elviselni. Nem kell hinni, hogy sértőnek vagy terhesnek érezte volna Irén megvető és parancsoló modorát. Ellenkezőleg, sokkal kényelmesebb volt így, a gépies, vak eszköz szerepében. Irén rendelkezett. Ő mondta meg, mikor menjen el Franci hozzájuk, mennyi ideig maradjon ott, milyen virágot vigyen a mamának, hogyan viselkedjék evvel vagy avval a rokonnal? Egész Gádoros rokona volt. Francinak semmit sem kellett tenni vagy elhatározni; szinte nem is gondolkozott ezekben a napokban. Ez volt számára az egyetlen lehetséges magatartás: a végső kétségbeesés! Mint aki végkép foglyul esett, de ezzel már meg is szabadult minden felelősségtől. Már csak hagyja, hogy történjenek vele a dolgok.

Szerencsére nem sokat kellett Irénékhez menni. Irén maga inkább lebeszélte erről. A mama folyton gyöngélkedett s Irénék túlságosan is egyszerűen éltek, nem voltak vendégekre berendezkedve. Cselédet nem tartottak s rendesen a konyhában étkeztek, viaszosvászonnal letakart asztalon. Irén semmiáron sem akarta, hogy Franci váratlanul betoppanhasson hozzájuk. Hisz ő úgylis Ilka néniéknél tölti jóformán az egész napot! De vasárnapra külön ünnepélyes meghívást kapott Franci. A meghívás családi ebédre szólt. Szépen megterítették a nagyszobában s előszedték az ezüstöt az almáriomból s a legféltettebb porcelánkészletet a kredenc alsóbb rekeszeiből. Eljött természetesen Lajos bácsi is s még két vagy három rokon, nem az otthonosak és mindennaposak, hanem a díszrokonok, akik csak nagy családi események alkalmából voltak láthatók.

Ilka nénit is meghívták, de ő kimentette magát, valami vidéki vendégek érkezésével. Ilka néninek az a kivételes helyzete

volt Gádoroson, hogy őhozzá mindenki járt, s ő nem járt sehová. De különben is, ahogy Franci már értesült Iréntől, mama és »kismama« nem voltak nagyon jóban. Eredetileg kártyán kaptak össze. A takarékos özvegy nem tudott belenyugodni veszteségébe s azóta nem tette be lábát a rózsailatú bünbarlangba. Leányát mégis szívesen engedte, a férjhezmenés esélyeire gondolva. Különben is Irént bajos lett volna otthontartani, a sivár házban, folyton siránczó anyja mellett. Irén nem játszott, vagy legalább nem vesztett s így erről a részről nem volt veszély. A beteg özvegy és Ilka néni azonban nem sokszor találkoztak többet, noha csak pár lépésnyire laktak egymástól. Kölcsönös ellenszenvet éreztek egymás iránt. Nagy dolog volt, hogy Ilka néni meglátogatta Irént betegségében; a családi ebédre azonban már nem ereszkedett le.

Irén iránt más módon adott jelet figyelmének. Egy óriás rózsacsokrot küldött, amely alig fért be az ajtón. Mintha maga a rózsakert kukkant volna be az ajtón! A kis szolgáló, aki hozta, szinte eltűnt, leroskadt alatta. Mintha mind az egész nagy rózsakert akarna átjönni a szomszédból, úgy nyomult be a ropant bokréta, ellenségesen, támadóan. Franci legalább úgy érezte. A bukét orrán nagy cédula lobogott, erre Ilka néni személyes felügyelete mellett pingálta rá a kis falusi vendéglányka nagy, színes betűkkel: *A fiatal párnak*.

Ez a nagy csokor volt az, ami végkép rádöbbsentette Francit, hogy nem közönséges ebédre, hanem eljegyzési lakomára hívták. Most eszébe jutottak az intézkedések, amiket Irén már errenézve tett s amikre eddig iparkodott mentül kevesebbet gondolni. Ő csak örült annak, hogy a gyűrűket nem kellett neki magának megvennie.

– Maga úgyis egy kicsit mafla, Francika, magát becsapnák. Lajos bácsi pedig épp most készül Sótra.

Lajos bácsi megérkezett Sótról s a gyűrűk az ő zsebéből kerültek elő, a nagy ebéd legszertartásosabb pillanatában, le-

het mondani, a sült mellé. Franci érezte, hogy elsápad, mikor megcsörrentek. Mint az elítélt, ha a detektív fölhattintja a kézbilincset. Szerencsére nem volt meg benne a bátorság, hogy szembenézzen érzelmeivel. Mint rendszerint ilyen helyzetben, géppé vált és lélektelenné. Némán izzadva hallgatta a Lajos bácsi tószóját, koccintott, elrebegette a köszönetet, engedelmesen tartotta arcát a mamának, fogadta az üdvkívánatokat...

S mindezek után már valósággal menekült Irénhez! Noha súlyosbító körülmény volt, hogy őt is meg kellett csókolni, a vendégek előtt, kötelességszerű mutatvány gyanánt. Mégis Irén volt az egyetlen, akivel bizalmasabb szót válthatott, aki útbaigazíthatta ebben a környezetben, elpalástolta ügyetlenségeit, megnyugtatta feszélyező aggodalmait. Akármilyen kurtán bánt is vele, Franci már őhozzá tartozott.

Mint valami szigorú, ideges mamához.

S ő is úgy zsörtölődött.

– Mit lógatja az orrát? Legyen egy kicsit vidám... szellemes...

Könnyű volt mondani. Franci szédült, kábult, a levegő fojtotta. Ételszag és szivarfüst keveredett a nagy csokor nehéz illatával. Sokan voltak. A szoba kicsi volt. A rózsák túlnyíltak már, egy-egy szírom a tányérokra hullt, a rózsaszüret ideje közelgett...

– Jó volna szellőztetni – mondta Lajos bácsi, aki hajlott a gutaütésre. – Szűk a lakásotok.

A lakásról megint a fiatalok dolgára került a szó. Az özvegy hirtelen elkeseredett.

– Óh istenem, ha lakást tudnék nekik adni! Én meghúzódom mint egy egérke, nem zavarok senkit... Hogy mondhatsz ilyet, Lajos, hogy szűk ez a lakás? Ahogy szegény Jóskám megférte benne, megférne Franci is. Ő szívesen is jönne ide, mert jó fiú. De Irén alig várja már, hogy az anyját elhagyhassa...

Irén idegesen vágott közbe:

– Ugyan mama, hát lássa be már, hogy képtelenséget akar! Nem ülhetünk itt a maga nyakán. Laci is nagydiák lett, neki is kell egy szoba, ahol tanuljon...

– Hallom, hogy az Ilka már alkuszik is egy lakásra a fiataloknak – sipította valami nagynéni, célzatosan, a mama fülébe. Mire az özvegy megint siránkozni kezdett, vak féltékenységi rohamban Ilka néni ellen.

– Énvelem senki sem törődik!

– Jöjjön maga is hozzánk, mama – mondta Irén. – Mi csak örülnénk ennek, úgy-e, Franci?

– Hát... természetesen... – dadogott Franci. Vörös fülei kihívták a Lajos bácsi tréfakedvét:

– Vigyázz, pajtás, ne vállald a sárkányt, mert nem tudod, mit cselekszel! – De aztán komolyra fordította a szót. – A fődolog, hogy minden egy-kettőre menjen. Amint a lakás megvan, kitűzni az esküvőt! Nem kell nagy hókuszpókusz, min-dent el lehet intézni pár hét alatt.

– Nincs nagyobb pokol a hosszú jegyességnél – vélte Lajos bácsi. – Kivált a vőlegény számára: nem igaz, Francikám? – toldotta hozzá cinkos nevetéssel, mint aki valami kényes do-logra tett célzást.

Laci, a kamasz, kétértelműen röhögött.

Az eljegyzési kártyákat szétküldték s Franci most már kényszerült anyjának is írni. Irén valósággal izgalomba jött azon, hogy ezt mindezideig nem tette meg. A levél az ő felügyelete alatt készült, csak ennek köszönhető, hogy nem lett egészen kényszeredett és száraz. Válaszul áradozó asszonyi írást kapott, tele illúziókkal és panasszal. Az illúziók Franci előkelő házasságának szóltak, a panaszok a levélíró anya szűkös helyzetének. Franci a saját helyzetére gondolt. Most már tisztán látta, mennyi befektetésbe kerül a házasság. Új és új költségek merültek föl. A sóti gyűrű-számla egyszerre érkezett meg a helybeli nyomdászéval, amit az eljegyzési lapokról küldött.

Mindez már nem is nagyon számított: az élet alapjai inogtak meg. Régebben azt sem tudta, mi az adósság. Most már tartozott Ilka néninek, hitelt készült nyitni a bútorosnál s arra gondolt, hogy előleget vesz föl fizetésére. Ezt Lajos bácsi tanácsolta. Mindenki róla gondoskodott, egyre fonták a hálót feje körül.

Most már úgy érezte, lehetetlen Irénnek szólnia. Talán Ilka nénitől kellene tanácsot kérni... Még mindig van útja a visszavonulásnak s Ilka néninél megértést remélhet... Mostanában későn járt ebédre, sokáig dolgozott a hivatalban, hogy az asztaltársakkal lehetőleg már ne is találkozzék. Ezen a napon szándékosan korán ebédelt és sietett haza, hogy megelőzze Irént. Pista bácsi szundikál ilyenkor s a ház asszonya egyedül van...

Az úton izgatottan fogalmazgatta, mit mondjon, mit ne mondjon. Hősiesen hágott a tornácra, a rózsatövek végeláthatatlan csatasora elé. Egyszerre megtorpant: a csatasor különös változáson ment át. A rózsakert nem volt többé a selymes tarkaság őserdeje. Mintha megsötétedett volna, mintha valami lámpát lecsavartak volna. Már csak egy kis karajon volt a régi. Ezenkívül dísztelen álltak a cserjék, mint igazi csatasor, zöldben és barnában, tövisdárdáikat emelve. Lefosztott szirmaik hosszú kosarakban heverték, keresztben az úton. A rózsáknak illatos lelke hevert nyílt koporsókban, míg hosszúlábú, kemény testük zölden menetelt tovább az ősz felé. A kosarakból a virághullák édesen bódító hullaszaga áradt. Messze, lentebb, hol még virágban felhőztek a bokrok, most csattogott a nyesöölő, gereblyék sepettek.

Egyszerrel megjöttek a szerbek s itt volt a rózsaszüret. Ez mindig lázas izgalmat jelentett, alkonyatig be kellett fejezni az egészet, a szerbek mentek tovább, az idén különben is elkéstek körútjukkal. Minden kéznél levő munkaerőt befogtak ilyenkor, lányok és asszonyok serege dolgozott. Pista bácsi a tornác sarkában tárgyalt a rácokkal. Ilka néni másik csoport

közepén állt a kertben, a nagy esemény odacsődítette a szomszédokat, már Irén is ott volt, Ilka néni búcsúcsokrokat kötött, szórta, ajándékozta a fölös virágot. Csak úgy futtában kiáltott oda Francinak:

– Látja, milyen nagy újság van itt, Francika! De magának is nagy újságot tudok. Lefoglalóztam a lakást! Éppen az imént ment el a Horvátné.

Horvátné a ház tulajdonosa volt, ahol a régen kiszemelt lakás állt s Franci nem szólhatott semmit, hiszen mindannyian megegyeztek abban, hogy ez a lakás az összes Gádoroson kaphatók között kétségtelenül a legalkalmasabb. Eddig magas ára állt útjában, hogy kivegyék. De a rózsaszüret hangulatában sikerült annyira meglágyítani Horvátnét, hogy jelentékeny engedményt tett. Ilka néni nem volt az, aki elszalasztja az alkalom pilléit. S nem lehetett oly izgalmas dolga, hogy ne gondoljon a másokéval is. Sietett megkötni az üzletet, a Franci nevében.

– Nem örül, Francika?

– De igen... köszönöm... – hebegett Franci s bocsánatot kérve, visszavonult szobájába. De sokáig nem volt ott nyugalma, a lányok füzért fontak ajtajára s rózsákat dobáltak be ablakán. Amint megint kilépett a küszöbre, valóságos rózsaeső fogadta.

– Éljen a vőlegény! – kiáltotta Balogh Gizi. Francinak úgy tűnt föl, mintha valami gúny lett volna hangjában. Gizi előreszaladt a nagy kertnek abba a részébe, amely még fennhordta rózsaszín pompáját, noha már nem büszkén és hívogatólag: inkább reszketni látszott a virágdísz s egyre messzebb húzódott a háttérbe... Méhek és pillangók végső zavarban kerimbózsáltak a megcsontított, özvegy lombok körül, néha le-lecsapódtak a földre, ahol kupacokba gyűlt a lenyírt virág, egy pöször nagy zengéssel a Gizi borzas hajába akadt, mintha valami lángba szállt volna bele: a haj lángolt a délutáni napban és most a láng remegni, lobogni, sisteregni kezdett! Gizi fölsikoltott s Franci,

aki ép akkor ért oda, a lovagiasság reflexével nyúlt már a sisetgő fürt felé. De Gizi hevesen megrázta fejét, hátravetette mint egy csikó, s Franci ujja a meleg, bársony lányarcba ütődött, míg a bogár, kiszabadulva, úgy suhant föl a légbe, mintha gumipuskából lötték volna ki. Gizi durcás mozdulattal emelte kezét megtépett hajához s megsemmisítő pillantást vetett az ügyetlenre, akit kacér álnoksággal tolakodásról vádolt: mit akar? hogyan!

– Maga vőlegény! Maradjon csak a menyasszonya mellett...

Irén kissé távolabb volt s Franci, mint aki pofont kapott, sötétén vonult vissza. Irén és Ilka néni úsztak a tervezgetés gyönyöreiben s nyomasztóan érezték a vőlegény rosszkedvét.

– Mi baja Francinak? – kérdezte Ilka néni, aki szinte jobban izgult az Irénék új lakásán, mint a rózsaszüret miatt.

– Kedves szokása szerint arcokat vág.

– Tűzzétek ki az esküvőt minél hamarabbra – tanácsolta Ilka néni. – És minél hamarabb. Még ma este.

Irén este csakugyan átvitte Francit a mamához s átüzentek Lajos bácsiért is.

– Mennyi idő alatt tudjátok berendezni az új lakást? – kérdezte Lajos bácsi.

– Óh, nagyon hamar! – felelt Irén. – Már mindent megbeszéltünk Ilka nénivel. Ő bejön velem Sótra s megvesszük a bútorokat: Franci itthon marad, neki hivatala van, s különben sem ért ehhez, sokba is kerülne. Ilka néni ismeri a céget; modernet veszünk s nem drágát, részletre. Ezek azonnal szállítanak s a berendezés pár nap alatt megvan.

– Szóval semmi ok rá, hogy a kínos jegyesség állapotát továbbra is fenntartsuk – összegezte Lajos bácsi. – A fiatalok türelmetlenségét honorálni kell.

Így határoztak meg egy közeli napot, melyről eldöntöttek, hogy »Francinak is nagyon alkalmas«. Franci közbe sem szólt az egészben. Mit szólhatott volna a dolgok ilyen stádium-

mában?... Most az a kérdés merült föl, hogy ki végezze az esetét?

– Neked, ügyebár, rokonod a Gruber kanonok Sóton?– vetette föl Lajos bácsi. – Írj neki! Sót nincs oly messze, s ha nem érne rá aznap eljönni, esetleg tőle tehetjük függővé a végső terminust.

Franci nagyon nehezen szánta rá magát, hogy a kanonok-bácsinak írjon. Tulajdonképpen alig ismerte, noha kisdíák korától fogva érezte pályáján támogató kezét. A kérés azonban természetes volt és szokásos s amellet nagyon fontos a gádorosi közönség előtti presztizs szempontjából. Így Irén ezt a levelet is irgalom nélkül megíratta vele, akár az anyjához szólót.

A kanonok azonnal válaszolt. Áldást küldött, kenetes szavakkal, s kedvesen megígérte, hogy az adott napra megjeleNIK Gádoroson s személyesen teszi szeretett öccse nyakára a szent házasság édes igáját. Az esküvő fényesnek ígérkezett. Ilka néni és Irén lázasan készülődtek, mingyárt másnap beutaztak a bútorokért Sótra, Franci ezt csak akkor tudta meg, mikor délután hiába kereste őket. Egy éjet Sóton is aludtak, Ilka néni nővérénél s fölhangolva érkeztek meg harmadnapra, alig várták, hogy az üres lakásban legyenek s megállapítsák a bútorok helyét. S amint a bútorok megjöttek, azontúl mindennap órákat töltöttek a rendezkedéssel. Szerencsére Francinak nem kellett velük tartani. Szabadabban érezték magukat nélküle; s minthogy ő nem sok kíváncsiságot mutatott az új lakás irányában, jobbnak látták úgy tenni, mintha inkább ők nem engednék, hogy kíváncsiságát kielégítse.

– Maga csak ügyetlenkedne, Francika. Asszonyoknak való az ilyesmi. Magának meglepetés lesz ez: majd meg fogja látni, ha elkészül...

Irén idegesen sietett mindennel, izgatott volt és türelmetlen. Egy idő óta az az érzése támadt, hogy diadala nem olyan

biztos, mint hitte s megrémült a kudarc gondolatán, ha valami történne... Csak már megvolna az esküvő!... És az esküvő naponta egy nappal közelebb jött, mint a halál. Franci legalább így érezte: a halál nem tűnhet föl biztosabbnak és mégis elképzelhetetlenebbnek. De a halált legalább nem sürgetik folyton a nyájas kérdések s nem kell hozzá olyan arcot vágni, mintha epedve várnád már. Franci hiába került az embereket, hiába lett egyre mogorvább, szótlanabb, úgyhogy lassankint már az egész város erről beszélt: mégis akadt valaki mindennap, a hivatalban, ebédnél, vagy Ilka néniéknél, aki újra kegyetlenül megkérdezte:

– Mikor lesz a nagy nap? – Egy-egy nő sóhajtva tette hozzá: – Képelem, hogy várják már! – S Franci néha azon kapta magát, hogy csakugyan alig várja a kitűzött dátum elérkezését. Így várhatja a halálraítelt a kivégzés napját, hogy túl legyen a siralomház lelki kínjain.

Franci siralomháza nem nagyon hasonlított ahhoz, amit a Lajos bácsi képzelt. A legnagyobb szenvedés ebben az volt, aminek a társadalmi megállapodás szerint örülni kellett. A fészekrakás előkészületei csupa gyötrelommé váltak. Igazában csak Ilka néninek volt ez keveretlen öröm: aki újraélte ifjúságát s úgy élvezett mindent, mintha ő volna a menyasszony. Vidám és csitri menyasszonyok babaszobát látnak jövőendő otthonukban s minden bútor vagy tárgy új játékszer nekik. Irén nem hasonlított ezekhez, ő számító és kicsinyes háziasszony volt már előre. Franci úgy érezte, börtönét bútorozzák. Mégcsak hallani sem akart semmiről; inkább beült a kártyába, az öregasszonyok közé. Irén ezt nem nagyon szerette, mert a pénzre gondolt s Franci most is folyton vesztett. Néha megpróbált neki segíteni, messziről intett, hogy óvja egy-egy különös játékbeli baklövéstől. Barinoviczné ilyenkor azonnal fölszisszent:

– A jegyesek összejátszanak.

Emiatt egyszer csata is volt, Barinoviczné megvádolta őket:

»Könnyű nekik, mert négy szemmel látnak!« Ilka néni tüzesen kelt a mátkapár védelmére s Franci feje fölött harc fejlődött, mint hajdan Hektór holtteste körül. Franci ebbe époly kevéssé elegyedett bele, mint Hektór; de nem lehet mondani, hogy époly érzéketlen is volt. Rettenetesnek érezte, hogy figyelik őket, hogy állandó ellenőrzés alatt állanak s csakugyan ezt nehéz volt bírni. A jegyesek minden mozdulata színház lett a néni számára. Kritizálták szavaikat, tekintetüket, lesték, hogyan viselkednek egymásközt s megcsókolják-e egymást? Az eredmény újabban mind több beszéd tárgyat szolgáltatott. Franci mogorvasága s közönye a berendezkedés mozzanatai iránt kezdett feltűnővé válni.

– Még csak meg se nézte a lakást, – susogták. Végre is Irén és Ilka néni szinte erőszakkal elcipelték mindennapos zarándoklásaik céljához. Már minden helyén állott; csak egy nagy takarításra volt szükség, hogy az új fészek kész és lakható legyen.

A lakás udvari bejáratú volt, barnára festett fatornáccal, melyet nagyzóan verandának neveztek. Az udvaron egy nyeszlett öreg tamariszk állt, néhány szál mályva és egy köhögős kút. A homorúvá taposott téglajárdán tócsákban állt meg a víz. Háttérben az illemhely látszott, gyér vadszőlő leplezte félszeg szeméremmel. Az udvar sötét volt, mert ráesett a szomszédos új postaépület árnyéka. Franci szomorúan gondolt a napfényben úszó rózsaketre, a lugasok alól bugyborgó kacagásra. De gádorosi fogalmak szerint az új lakás a legjobb helyen volt s a »szép árnyékos« udvar külön előny.

– Mindig vágytam a város központjában lakni – sóhajtott Irén.

A szobák bútorzata az új ízlést lehelte, a szecessziót. Franci nem merte elárulni, mennyire ridegen hat rá ez a stílus, az Ilka néniék régi sublótjainak és óriás almáriumainak családias meghittsége után. Szomorúan nézte a szemérmetlenül egymás

mellé tolt ágyakat, a színnyomásos Madonna-képpel s a keskeny íróasztalt, mely az ebédlő sarkában állt, kicsit sötét helyen.

– De hisz maga úgyis csak a hivatalban dolgozik, Francika.

E két szoba után a konyha következett s azon túl még egy nagy udvari szoba, alkóvvval, mely egyelőre bútorozatlan állt. Gádoroson a lakás olcsó volt, de a bútor drága. E szoba nagysága némileg meglepetés volt Francinak, ő úgy tudta, hogy ez a helyiség nem is számít.

– Ide majd betehetjük a mama bútorait, hogyha esetleg hozzánk akarna egyszer jönni... látogatóba... – mondta Irén zavartan. – Az alkóvban akár Laci is meglakhatik – tette hozzá könnyedén, mint valami lényegtelen dolgot.

Francinak azonban elszorult a szíve. A saját anyjára gondolt, aki Pozsonyban él, egy kis szegényes szobácskában s még csak nem is álmodik arról, hogy tekintetes úrrá nőtt fiához költözhetne. Úgy érezte, hogy az új lakás nem is az övé, hanem az idegen famíliáé, amelynek egész Gádoros tudomása szerint nemsokára ő is tagja lesz. Csüggedten nézett végig a szobákon. Irén csontos alakja ott állt a nyitott udvarajtó keretében s erről eszébe jutott Gizi, ahogy nemrég legényszobájának ajtajában állt, mikor Ilka néni megbízásából kártyázni hívta. A rózsalugasok hátterén, arannyal körülrajzolt sziluett, sötéten a bezuhanó nap előtt... Ez az emlék elsápasztotta Francit, egyszerre elvette a kedvét mindentől, szeretete volna azt mondani Irénnek, Ilka néninek, az egész életnek, a sorsnak, amit a durcás gyerek mond, ha kedve ellen megy a játék folyása:

– Így nem játszom.

Sötét tűnődések napjai következtek. Majd úgy vélte, hogy most már minden késő s az egyetlen úri dolog, amit tehet, vállalni eddigi szótlanságának következményeit; majd formulákon törte a fejét, amelyekkel lelkét feltárhatná Ilka néninek, esetleg Irénnek, önmagát vádolva vagy méltóságteljesen. Az esküvő napja már egész közel volt, s őt mostanában többet hagyták

magára. Barátai, asztaltársai beszüntették élcelődésüket a morgorva vőlegényen, s noha nem sok jót jósoltak a házasságból, maguk közt már a nászajándékról tanácskoztak. Irén a varrónővel tárgyalt, elfoglalták az előkészületek. Franci töprengő sétákat tett a virágjától megfosztott rózsakertben, egész a túlsó végig, hol az országút szaladt a Duna felé, amerre a szerbek elvitték a rózsákat.

Közben megvolt a nagytakarítás az új lakásban, s a takarítónő hozta a kulcsokat, melyeket Ilka néni bizonyos grandezával nyújtott át Francinak.

– Akár azonnal beköltözhetik.

Irén az első pillanatban ezt nem is találta olyan rossz ötletnek. Igen, miért ne költözhetne be Franci már most, néhány nappal előbb, miért ne fogadhatná új feleségét már otthonosan és gazda gyanánt, mintha legénylakásban fogadná? Mi volt Irén tulajdonképpen ösztöne, mikor az ötletet pártolta, nehéz volna megmondani. Talán valami szimbolikusan véglegeset érzett abban, ha Franci bevonul a kettejüknek berendezett fészekbe, mintha a madár beröpülne a kalitkába! Talán ebben már a házasság egy lépését látta, amelynek megtörténtéért most úgy reszketett, mintha oka lenne félni, hogy sohasem történik meg? Amint Franci beleegyezett a tervbe, ő már megbánta, hogy mellette szólt. Egyszerre megérezte Franci elhatározásában a menekvés ösztönét, s rémület fogta el. Most eszmélt rá, hogy Franci ez alatt az utolsó pár nap alatt messzebb lesz tőle. Igaz, hogy délután épúgy találkozhatnak Ilka néninél, mint eddig; de már nem kopoghat be érte a szekrénnel bezárt ajtón, ha késne...

Francit csakugyan a menekvés ösztöne hajtotta, mert hiába álmodozott magában arról, hogy Ilka nénihez fordul segítségért, tudat alatt nagyon jól érezte, hogy épp Ilka néni háza a háló, amely befonta, s nem szabad addig, míg innen nem szakítja ki magát. De amint a terv határozatba ment, az ő hangu-

lata is megfordult. Eszébe jutottak a rideg szobák, az összetolt ágyak, a szecessziós íróasztal és a sötét udvar nyiszlett tamariszkja... Reggel, mikor búcsút vett, érzékeny pillantást vetett a fehéroszlopos tornácra és a kertre, mely zölden zengett és vidáman, mintha már elfelejtette volna meggyilkolt rózsáit.

A barna veranda fogadta, a nyiszlett udvar és a bejárónő, akit Irén szolgálatába vett és odarendelt. A szobák sötétségben várták, mert Gádoroson divat volt kizárni a napfényt. Meg kellett ritkítani a zsalukat, hogy valamit lásson. Első tekintete az ágyakra esett. Ez a látvány teljes erővel földézte benne az érzést, hogy kelepceben van: lélegzethez jutott, de nem szabadult meg. Az új környezet, a szokatlan kimozdulás, a magánosság bátrabb hangulata erőt adott neki, hogy tisztán nézzen szembe helyzetével. Kevés ideje van, azonnal cselekedni kell. Leült a szecessziós íróasztal mellé és két levelet írt, amelyeket a bejárónővel azonnal elküldött. Az egyik Ilka néninek szólt, a másik Irén mamájának.

A levelek méltóságteljesek és férfiasak voltak. Minden hibát magára vállalt, de bevallotta, hogy bármennyire is változatlan Irén iránti tisztelete és rokonszenve, nem érzi magában azt az érzést, melyet egy pillanattig érezni vél s mely »egyedül nyújt biztosítékot a hitvesi együttélés békéjére és boldogságára«. Jobb, ha ennek fölismeréséből levonja a következtetéseket, s idején visszavonul, mint hogy mindkettejüket s főleg talán Irént egy egész életre boldogtalanná tegye.

Természetesen minden költséget, amely a jövőendő berendezkedéssel kapcsolatban fölmerült, ő teljes egészében magának tekint, s minden felelősséget az emberek előtt a legmesszebbmenő lovagiassággal viselni fog. Az Ilka nénihez szóló levélben még hozzátette, hogy saját adósságának tekinti azt is, amit Ilka néni Irénnek kölcsönadott s lehető rövid időn belül törleszti. Sokáig habozott a levelek bezárása előtt: mellékelje-e a gyűrűt Irénnek, vagy külön postacsomagban küldje

el? Végül is becsúsztotta a borítékba, hogy a levélnek ezzel is nagyobb súlyt és komolyságot adjon. A karikák ebben az időben keskenyedtek, »kikapós férjek zsebébe lapuló« gyűrű volt divatos, feltűnés nélkül simult a zizegő tasakba. De megint visszahúzta, szemérmetlennek találta a gyűrű csupaszságát.

– Valami selyempapír kellene.

Külön elszalasztotta a bejárónőt selyempapírért. A lakásban egyetlen heverő papírrongyot sem talált, itt minden el volt rakva, megemésztve, kisöpörve vagy inkább gondosan összehajtogatva, ki tudja, melyik fiók mélyén, minden az Irén pedáns szellemét lehelte. A hiábavaló keresés bosszúsága segített legyűrni kételyeit, mert egy pillanatig már brutálisnak kezdte érezni, amit tesz. Igen, brutális cselekedetre van itt szükség, férfias határozottságra. Föl és alá járt a szobákban, úgy érezte, hogy Irén szellemével csatáz. Az ágy utánafordult, ránézett. A nászágy, gondolta, s lelke mélyén tudta, hogy elszántsága mögött valami gyötrelmes kishitőség bujkál. Irén gúnyos fölényére gondolt, aki úgy tudta őt megsemmisíteni, mint egy ügyetlenkedő, félénk kisiátkot. Végül talán nem is az elszántság volt, ami a leveleket elküldette vele, hanem még inkább a kishitőség: mert gyávaság ellen csak egy még nagyobb félelem harcolhat. De ez a legkeményebb lelki-titkokhoz tartozik, amiket Franci maga sem vallott be önmagának.

– Ezeket a leveleket sajátkézbe kell adni, Kati néni – mondta a visszatérő takarítónőnek. Egyúttal a hivatalba is üzent vele: képtelennek érezte magát, hogy most emberek közé menjen. Oly hangulatban volt, mint az anarchista, aki eldobta a bombát: most meg kellett lapulni és várni. A konyhában talált egy ebédhordó edényt. – Hazajövet hozza el az ebédemet, Kati néni.

– Beteg a tekintetes úr? – kérdezte Kati néni, s ajánlkozott, hogy megveti az ágyat. Franci nem is bánta. A nászágy egyik oldalát lebontották, félig fölhajtva a közös terítőt, s az ex-völégény a hideg paplanok közé dugta árva testét. Nem mert

rágondolni, mi következik most, mit fognak mondani a városban. Innen menekülnie kell, annyi bizonyos. Gondolattalan nézte a falak tapétamintáit s a hullámvonalas, modern sifonokat. Az ebédben nem sok kárt tett, s miután Kati néni elmosogatott és távozott, ráfordította a kulcsot s visszabújt az ágyba, hogy aludni próbáljon.

Egyszerre azonban a kulcs, amit a zárban hagyott, magától forogni kezdett s hangos csörgéssel kiesett a padlóra. Ez künn volt az ebédlőben, de a két szoba közt nyitva volt az átjárás, s Franci ágyából figyelhette a különös jelenséget. A zárban egy másik kulcs nyikorgott. Most föltáruult az ajtó s a küszöbön állt Irén.

Irén először hisztérikus rohamot kapott a levéltől, de a hisztéria-rohamból hamarosan energia-roham lett. Ez egészen rendes folyamat volt, építeni lehetett rá. Irén mamája el sem olvasta a levelet, azonmód átadta Irénnek. Nézd meg, lányom, mit akar a Francid! A mama irtózott a bonyodalmaktól, rég megszokta, hogy mindent Irén igazít el. Biztosan összevesztek. Irén mértéktelen izgalomba jött, már látta magát a világ gúnyjául, megbélyegezve, egész élete összeomlott. Laci, aki kérdést mert intézni hozzá, egy nővéri pofont kapott. Ettől a kitöréstől hirtelen magához tért. Mosakodni, öltözködni kezdett, még be is zárkózott ehhez, ami nem volt szokása. Különös gonddal púderezte magát. Közben elfogyasztott egy nagy vajjas kenyeret, ez volt az ebéde s nem bánta, hogy a többiek mit esznek.

– Igyál rá egy kis vörösbort, lányom, az megnyugtat – diktálta belé a mama, ahogy Gádoroson kötelező volt.

És most itt állt a Franci küszöbén. Kulcsa volt a lakáshoz, a saját lakása volt ez, amit ő maga bútorozott be, a saját ízlése szerint s el volt szánva, hogy nem engedi magától elragadni. Ahogy benyitott, erélyesen és kopogtatás nélkül, ez jogainak hangsúlyozása volt. De egyúttal céltudatosan számító cseleke-

det, mely a meglepetéssel kívánt hatni: a női jelenés tündéries váratlanságával. Az úrnő hazatér. Nem, a szerelmes úrilány nyit be, jó hírnevét dacosan kockáztatva, egy legénylakásba.

– Látja, Francika, mire visz maga engem! Ha meglátott valaki! Pedig biztosan megláttak! A Stanci néni mindig néz a zsaluk mögül. A Tardits doktor is éppen most jött ki a szomszédból. Hát még ha tudnák, hogy maga ágyban fekszik! Azt is meg fogják tudni a Kati nénitől...

Franci rettenetes zavarban volt. Kétségbeesetten iparkodott nyakába húzni a paplant. Övig meztelenül hevert a matrácra. A nagy hőségben és izgalomban eszébe se jutott előkeresni hálóköntösét. Csak úgy ledobta ruháját, kemény ingét, szét-szórva széken, padlón, szőnyegen, csúnya rendetlenségben.

De Irént nem feszélyezte a férfi rendetlenség. Megszokta az ilyesmit Lacinál. Nyugodtan fölvette a földrehányt inget s összehajtotta:

– Óh, maguk, férfiak, mindig rakodni kell maguk után! Magának igazán szüksége van egy asszonyra... Mi ütött magába? Beteg, Francika?

Odalépett az ágyhoz és fölébe hajolt.

– Látja, még a levele után idejövök, megalázom magam. Kiteszem magam a város nyelvének. S még azzal sem törődöm, mit gondol rólam maga, a maga alacsony férifantáziájával. Mi baja, Francika? Hadd ápoljam legalább ha beteg! Maga is ült az én betegágyam mellett...

– Nem vagyok beteg – nyögte Franci, karját se merte kidugni a paplanból, nehogy a vendég észrevegye vállának meztelenségét.

Irén látta a védekező szándékot és sokkal tragikusabb színben látta.

– Juj, de mogorva lett! Még a kezét se nyújtja nekem. Hát mi az én bűnöm? Mit vétettem én magának, hogy tegnap még megcsókolt és ma már a kezét se nyújtja?

– Nincs rajtam hálóing – dadogta Franci. Irén azonban nem hallgatott az egyszerű és frívól magyarázatra. Irén érzékeny hangot ütött meg, jelenetet akart, bízva, hogy Franci ezt nehezen állja, ami igaz is volt.

– Mit vétettem, hogy így kiszolgáltat a világ nyelvének? Hát érdemeltem én ezt magától? Képzeli azt maga, milyen egy lány helyzete Gádoroson? Ha nem akart elvenni, miért nem mondta meg hamarabb? Hogy fogok most a világ elé kerülni?

Ez a gondolat csakugyan elérzékenyítette, torkába szökött a zokogás.

– Ez így nem megy, Francika. Ezt nem lehet csinálni. Mért nem szólt előbb nekem? Mért nem volt egy kicsit őszinte hozzám?

– Nem tudtam – fulladozott Franci. – Nem voltam képes... Félttem, hogy fájdalmat okozok...

– Mért kellett mindjárt a szegény mamát kétségbeejteni?

– Én nem képzeltem ezt... Hisz én éppen azért... – kezdte Franci.

– Maga azt írta a mamának, hogy nem akar engem boldogtalanná tenni.

– Éppen azért éreztem kötelességemnek...

– Sohase magyarázkodjon, Francika. Ezt nem lehet kimagyarázni. Nem akar boldogtalanná tenni és ugyanakkor csúfságnak állít az emberek szemébe, vár az utolsó percig, hogy a botrány nagyobb legyen. Nem akar boldogtalanná tenni! Menyt jártam ide napról-napra, azt gondoltam, a saját lakásomat rendezem be! – A hangja elcsuklott a zokogástól. – Itt fekszik az én ágyamban és nevet.

– Én nem nevetek.

– Most úgy jövök ide, mint a bűnös, a gyalázatos, aki tilos úton jár. Még ma este az egész város száján leszek. De nem bánom! Már semmit sem bánok! Nekem már minden mindegy! Idejöttem, Francika, és nem hagyom magam mindjárt vissza-

küldeni. Maga lehet komisz hozzám, lehet háládatlan. De ha maga beteg, nekem itt van a helyem, maga mellett.

– Nem vagyok beteg – ismételte Franci mogorván. Kicsit csodálkozott a következtelenségen: hisz Irén nem tudhatta előre, hogy őt ágyban találja! Hogyan tetszeleghet most mégis a beteglátogató szerepében? De Irénnek ez jó formula volt, amellyel látogatását meghosszabbítsa, míg eredményt nem ér. Letette kalapját az asztalra, sokáig bajlódva a tűvel, miközben könnyeit szárogatta, s lassan megint beszélni kezdett.

– Látja, Francika, nem kell azért haragudni. Legyünk okosak és jóbarátok. Én nem akarom magát semmire sem kényszeríteni, de hát most már nem lehet visszacsinálni, amit csináltunk. Magának is be kell látnia, hogy amit maga kíván, az képtelenség. Maga már költségekbe verte magát, engem pedig jóvátehetetlenül kompromittált. Mért ne házasodhatnánk össze, legalább egy hónapra? Magának ez semmit se jelent, nekem pedig mégis csak kisebb szegén, elvált asszonynak lenni, mint cserbenhagyott, kijátszott leánynak. Manapság a válás könnyen megy, ez még csak érdekes, nem igaz, Francika?

Francika hallgatott.

Irén most az ágy szélén ült és Franci keze után nyúlt. A kézről csak az ujjak hegye kukucskált ki a paplan fölött, a vállnál. Az ujjak görcsösen szorították le a paplant és semmiképpen sem feleltek Irén mozdulatára. Irén éppen hogy érintette az ujjakat. Többre nem merészkedett, mert nem akart semmit se kockáztatni. Közben megállás nélkül beszélt, hogy a fölénynek ezt a hiányát leplezze.

– Mondja, hát nem élvezi ezt a szép modern ágyat, ezt a rendes lakást, amit itt magának bebútoroztunk Ilka nénivel? mi lesz most már ezzel? nem volna kár ezért? annyit terveztünk, ábrándoztunk róla! maga is hogy örült minden darabnak...

Franci hallgatott.

Irént ideges félelem fogta el, hogy a társalgás megakad.

- Jól fekszik?
- Jól.
- Meg van az ággyal elégedve?
- Meg.
- Kati néni nincs itt?
- Már hazament.
- Szóval egyedül vagyunk a lakásban?
- Egyedül.

Irén fölállt s kalapját egy kicsit tovább tette az asztalon.

– Tudja, Francika, hogy ezt az ágyat, amiben fekszik, én a magaménak szántam? Mit szólna hozzá, ha én meg most befeküdnék a magáéba?

Franci nem szólt semmit.

– Most már úgyis mindegy – folytatta Irén. – A város már úgyis értesült róla, hogy itt vagyok. Sikerült engem visszavonhatatlanul kompromittálni, Francika. Nincs melege, hogy így betakarózzik a nyakáig?

– Nincs – felelte Franci kétségbeesetten és ostobán.

– De hiszen csak úgy csurog a homlokáról az izzadság! Engedje csak, Francika, hadd törölöm le! – Franci egy hűvös és erősen illatos kendőt érzett végigsuhanni halántéka fölött. – Nagy csacsi maga, hogy így betemetkezik a paplanba nyáron. Csak nem előttem tartja az illemet? Én nem ijedek meg egy férfitől, Francika, eleget látom a nagy kamasz öcsémet. Csakugyan nagyon meleg van itt: Kati néni nem húzta sűrűre a zsalukat.

És tüntetően kezdte kigombolni blúzáat. Franci viszont tüntetően elfordult, nem nézett oda.

– Hogyan csinálná ezt egy olyan igazi kitanult nő? – tűnődött magában Irén. Példákra gondolt, ismert esetekre, lányokra, akik a pletyka szerint ilyen és ilyen módon szereztek maguknak férjet... hogy aztán már kényszerült elvenni őket az illető. Mindenre el volt szánva, de nem tudta, mikép fogjon

hozzá. Hirtelen megint az ágy szélére ült s erélyes elhatározással fölébe hajolt Francinak. A fiatalember látta meglebbenni a félig kigombolt blúzt, két kar csapott a nyaka alá s egy kiszabadult hajtincs a szemébe vágódott, úgyhogy védekezésül és reflexmozdulattal muszáj volt kikapni egyik kezét a paplan alól, a paplan lecsúszott s előtűnt a meztelen és nagyon fehér férfiváll. Franci ing nélkül feküdt az ágyban.

– Nincs rajtam hálóing – dadogta újból, elvörösödve, mint akit valami nem-rendes dolgon kaptak rajta. Ebben a pillanatban egyszerre éles hang hasította ketté a meleg délután félhomályos csendjét: a bejáróajtó csengője szólalt meg.

Franci és Irén egymásra néztek. Egyikük sem mozdult. Egy percig teljes csönd volt, hallani lehetett a dongók zizegését a zsaluk között.

Most ismét fölhangzott a csöngetés.

– Ki lehet az? – kérdezte halkán Irén.

– Nem tudom.

– Talán Kati néni jön vissza. Nem hozatott tejet ozsonnára? A csengő újra szól.

– Eressze be. Én elkészítem az ozsonnáját.

A csengő hosszasan, egyfolytában csilingelt.

– Ez nem Kati néni – susogta Franci.

Remegve lapultak, egy leskelődő és ellenséges város közepén, ismeretlen veszélytől rettegve, fülvélve a zajokra, mint egy őserdő barlangjában. De egymással is époly idegenek voltak és ellenségesek, mint az erdő vadjai.

A csengő nem hagyta abba.

– Mért nem megy ki? – sziszegte Irén. – Mégis csak meg kell nézni, ki az?

– Nem kelhetek így föl. Nincs rajtam hálóing.

– Vegyen hát valamit magára. Nem fogok odanézni. Franci szemérmesen föltápászkodott s magára vette kabátját. Meztelán volt, mert a papucsát épúgy átalította nagy bánatában elő-

keresni, mikor lefeküdt, mint a hálóingét. Mezítláb volt és nagyon különös öltözetben. Azidőtájt még nem viseltek *shortot* a férfiak; Francin is hosszú alsónadrág lebegett, igen illetlen ruhadarab, amelynek még a nevét sem lehetett kimondani női társaságban. Lebegett vagy inkább lotyogott, jobbra és balra minden lépésnél, a meztelen húsára fölvert rövid kabát alatt.

Így ment a bejáratig.

A csengés újratekintődött, dühödt, türelmetlen rohamokban s nem szűnt meg mindaddig, míg a kulcs meg nem nyikordult a zárban. Franci lassan, óvatosan nyitotta az ajtót, először csak egy keskeny résnyire, hogy lássa, ki akar bejönni. A résen két szál rózsza jött előre, mint valami útcsináló követ, bekukucskálva és szétnézve.

– Bocsánat! még egy pillanatig tessék csak várni! – kiáltotta Franci, visszacsukta kilincsre az ajtót s két ugrással újra az ágyban termett. – Nem ereszthetem így be – súgta Irénnek s az ágyból kezdett újra kiabálni a vendég felé, hogy »már szabad«. Most teljesen gépies volt, a szégyellős illem automatája, mert Ilka nénit sejtette a rózsás látogatóban. Igazán félt Ilka nénitől, csak tőle félt... Rettegett elgondolni, milyen szemmel nézheti Ilka néni az eljárást... Valóságos megkönnyebbülés volt számára, mikor a várt látogató helyett megint csak a kis cseléd lépett be, aki a multkor a nagy csokrot hozta Irénékhez.

Ugyanez viszont Irénnek csalódás volt. Ő már épp előjött rejtekhelyéről s blúzáat gombolgatva indult a vendég felé, mint a szorongatott hadvezér a felmentő sereg felé, mely kirántja zavarából... A kis szolgáló mindebből nem vett észre semmit: rettenthetetlenül hatolt előre a rózsákkal, hogy elmondja betanult szerepét:

– A tekintetes asszony tisztelteti és küldi a rózsákat és azt üzeni, hogy megkapta a levelet és tessék átmenni megbeszélni.

Irénből most kitört a meggyült feszültség. Minden indulata a kis cselédre zuhant.

– Hát te megbolondultál? Mit rázod a csengőt egy félóráig? Nem tudsz nyugodtan várni, míg beeresztenek?

– A tekintetes asszony azt mondta, addig csöngessem, míg nem vagyok egész biztos, hogy a tekintetes úr nincs itthon...

– Hát eredj és mondd meg a tekintetes asszonynak, hogy tiszteltetjük és azonnal átmegyünk.

Franci meghatározhatatlan nyögést hallatott az ágyból. Irén sietett némi magyarázatot fűzni szavaihoz.

– A tekintetes úr nem jól érezte magát és lefeküdt. Megmondhatod, hogy én is itt voltam, és meglátogattam. De most már jobban van, mindjárt fölkel és együtt átmegyünk.

A kis sváblány bámész tekintetet vetett az ágyra és Francira és sietett eltűnni az ajtón.

– Hát akkor öltözzön, Francika, Ilka néni várja – szólt Irén visszatérve s kicsit megnyugodva, mint aki biztos már a tenni-valóban s hatalmas szövetségezt érez maga mögött. – Nézze, milyen gyönyörű virágokat küldött Ilka néni. – S méltatni kezdte a kései rózsák szépségét, hisz alig néhány fenntartott tű pom-pázik már a kertben.

Franci azonban olyan dührohammal csapta földhöz a szerencsétlen virágokat, hogy a szirmok szerteröpültek a festett padlón, mint egy hirtelen kikelt lepkeraj.

Irén hátrahőkölt a váratlan zápor elől.

– Maga barbár!... Vízbe akartam őket tenni...

Franci nem felelt. Befordult az ágyban és ismét magára húzta a takarót.

– Hát nem öltözik?

– Nem.

– Ha előremegyek, utánam jön?

– Nem jövök – mondta Franci.

Irén megint nem tudta, mit csináljon.

– De Franci... Francika, legyen esze... – Hirtelen megint leült az ágy szélére és a végső kétségbeesés szenvedélyével újabb ölelést kockáztatott meg. De Franci nem bírta tovább. Ön-kéntelen védekezésre emelte föl karját és visszalökte a lányt. Mozdulata a düh és ijedtség mozdulata volt, de Irén egyszerre megérezte rajta a gyűlöletet is, a görcsbefagyott, szívóssá keményedett ellenszenvet, amely ellen nem lehet harcolni szép szóval, csókkal, öleléssel.

Hirtelen elöntötte a szégyen és föllállt. Kalapja után nyúlt, női ösztöne, amely eddig feltűnő módon cserbenhagyta, most félreérthetetlenül megszűgta neki, hogy távoznia kell.

– Goromba – sziszegte és lassan, ügyetlenül tűzködte kalapját. Közben lopva pillantott Francira, de Franci hátat fordított, és nem mozdult. – Hát elmenjek? – kérdezte végre a tehetetlenség dühével, nehezen tudva rászánni magát, hogy a kudarc következéseit levonja.

Franci nem felelt, és nem mozdult.

Irén se nem látott, se nem hallott, amint az utcára kiért. Megszokott fölényének elvesztése rettenetes hatással volt rá. A szégyen, a vereség érzése elviselhetetlennek látszott. Még az sem érdekelte, kivel jön szembe az utcán. Még kevésbé volt annyi ereje, hogy Ilka nénihez bemenjen. Azt sem tudta, hogyan került haza; tűrhetetlen fejfőrcsök gyötörték.

– Hagyjatok békében! – kiáltott öccsére, mikor kérdezni merte. Anyja nem is merte.

Irén lefeküdt, s borogatást rakott a fejére.

Franci se kelt föl, csak bizonyos idő múlva a másik oldalára fordult, meggyőződni róla, hogy Irén igazán elment-e? Aztán újból nézegetni kezdte a tapétákat és a szeccszíós szekrényt. Maga se tudta, mennyi ideig hevert így. Az volt az érzése, hogy örökké így fog heverni, sohasem kel fel többet. Helyrehozhatatlanul durva és udvariatlan volt egy úrileánnyal, a menyasszonyával! Nem volt bizonyos, nem követett-e el olyasvala-

mit, amiért minden társaságból való örök kizárást érdemel... Kétségei és lelkifurdalásai közé számonkérőleg s ijesztőn, mint az ítélet trombitája, hasított egy újabb csöngetés.

Egy darabig hagyta csöngetni, de idegereje nem bírta soká. A hang vonta, hipnotizálta, kihúzta ágyából... A trombitaszóra maguktól kelnek föl sírjaikból a bűnösök... Franci így kelt ki végre újból, mintegy vezeklő szellem, fehér halottasruhájában, melyet a jobbra-balra lötyögő alsónadrág képviselt. Nem bírta, nem bírta... A csöngetés nem szűnt meg, még türelmetlenebbnek látszott, mint előbb. Türelmetlennek és parancsolónak. Szinte ellenséges záporban támolgott az ajtóig.

Az ajtó előtt Lajos bácsi állt. Szuszogva, dühösen.

– Már azt hittem, megint hölgyet fogadsz – mondta némi élel.

Lajos bácsi a kaszinóban hallotta az első gyanús hírt Franciról. Az asztaltársak elfogták a bejárónőt, mikor az ebédért jött s Kati néni mindent elbeszélt, azt is, hogy a levélben a selyempapíron át kitapogatta a karikagyűrű formáját. Az esemény oly nagy izgalmat keltett, hogy az asztaltársak még akkor is együtt voltak, mikor Lajos bácsi rendes szokása szerint megjelent átfutni az újságokat.

– Igaz, hogy visszament a partí? – rohanták meg a bevetődő rokont. Lajos bácsi semmiről sem tudott, ümmögött, de tekintélyesen kijelentette, hogy csak valami jelentéktelen összezőrdülésről lehet szó a szerelmesek között. Mégis szöget ütött fejébe a pletyka. Irén férjhezmenetelének az egész rokonság örült már! S nem utolsó sorban maga Lajos bácsi, akibe az özvegy és leánya legfőként kapaszkodtak. Mi történt már megint avval a leánnyal? Mért nem tud símán célhoz jutni, mint más kevésbé okos, sőt csúnyább és nem is ily előkelő lányok?

Lajos bácsi megindult Irénék felé, hogy bővebb értesüléseket szerezzen. Azonban már útközben is szerzett egy s más értesülést, majdnem minden szembejövőtől. A kérdések és cél-

zások csak úgy ömlöttek feléje. Ezekből kiértett legalább annyit, hogy látták Irént belopózni az új fészekbe, ahol ezidőben Franci egészen egyedül tartózkodott, állítólag betegen. Mialett Franci és Irén ideges kettesben próbálták életük nevetséges kis bonyodalmát egymással megoldani, körülöttük egy egész város állt lesben s találgatta, mi történik a fűlsűrűre húzott zsalluk mögött.

Lajos bácsit izgatottá tették az ellentmondó hírek. Irénnel nem sikerült beszélnie. A mama suttogva fogadta, még Laci is lábujjhegyen járt, Irén elsötétített szobában feküdt, elfoglalva a migrén gyötrelmeivel, mint egy áldott robottal, mely semmi másra nem enged gondolni. Lajos bácsi annyit tudott meg, hogy Irén csakugyan Francinál járt s lesújtva jött haza. Az özevegy maga könyörgött neki, hogy beszéljen Francival.

– Mi történt köztetek? – szuszogott Lajos bácsi. – Hát szabad egy kis szerelmi pörpatvarból ilyen veszett komédiát csinálni? Az egész város rólatok beszél.

Nem mondhatott volna rémítőbbet Franci füleinek, aki lelki-furdalásokkal tele, mezítláb és gatyában állt a szoba közepén. Lajos bácsi viszont igen korrekt utcai öltözkében állt előtte: ő, mint komoly és tekintélyes úriemberhez illik, nyári hőségben is sötét ruhát és kemény gallért viselt. Magasabb hivatalbeli állása is feszélyezte Francit. Egyáltalán minden előny a Lajos bácsi oldalán volt. Ám bár ő sem lehetett kevésbé nevetséges alak, amint izzadva és az asztmától lihegve, a szerelmesek mimózaszerű érzékenységről a reszketeg, fiatal szerelem lírai válságairól értekezett.

Lajos bácsi ragaszkodott hozzá, hogy csak valami ilyen lírai válságról lehet szó. Valami szerelmi érzékenységről, futó májusi zivatarról! Lajos bácsi emberismeretével nem lehetett vitázni. Franci hiába próbálta megmagyarázni igazi érzéseit.

– De Lajos bátyám... de kérlek, kedves Lajos bátyám... – erőlködött. Végül elfogta a kétségbeesés bátorsága. Ideges,

szinte síró hangon vallotta meg, hogy nem tudja elképzelni az életet Irénnel. Nem, ez a házasság lehetetlen. Ezt most már belátta. Éppen mind kettejük boldogságának érdekében...

– Dehát miért? Miért?

Ezt már nehezebb volt megmondani.

– Nem tetszik neked Irén?

Franci azt sem tudta, hova legyen zavarában.

– Ezt előbb kellett volna meggondolnod. Micsoda férfi vagy te? Ha rádhallgatok, azt hinném, hogy lelkiismeretlen, könnyelmű fráter vagy, aki elbolondítod a szegény lányt, belemégy a pártiba, hagyod egészen odáig jutni a dolgot, hogy már csak néhány nap választ el az esküvőtől s akkor nyugodtan odébbállasz, mintha minden a legjobb rendben volna. Szerencsére tudom, hogy igazában derék, jó fiú vagy, éppen csak szerelmes vagy, összevesztél a menyasszonyoddal és szükséged van valakire, aki kibékítsen. Na gyere, szépen bocsánatot kérsz Iréntől és a mamájától, igazi férfihoz méltóan, aki belátja hibáját, hisz nem vagy már gyerek, föl tudod fogni, mit csináltál, micsoda botrányt okozol, mik a cselekedetedet következményei.

Franci próbált még valami olyasmit ismételni, hogy mindkettejük boldogsága érdekében esatöbbi, hogy jobb még az utolsó pillanatban is szakítani, mint egymást egész életre boldogtatlanná tenni esatöbbi. Ezzel azonban nem volt szerencséje, Lajos bácsi fölhúzta a szemöldökét, s igen szigorú tekintetet vetett.

– Úgy látszik, nem vagy tisztában vele, hogy mennyire kompromittáltad Irént. Irén az imént is itt volt nálad, az egész város tudta és látta, egyedül voltatok az egész házban, mindenki arról beszélt. Ezek után úriembernek nincs mit gondolkozni. Irén többet sohase mehet férjhez, ha te faképnél hagyod. Ez magyarul mondva aljasság volna. Na ne is fecsegjünk többet, hanem gyere; ha te restelsz beszélni, majd beszélek én helyetted. Gyere, kapd föl a ruhádat, hisz úgy állsz itt meztéláb, mint a cigány a jégén.

S így történt, hogy egy jó félóra múlva Franci már ott ült Irénéknél, az egész család nagy édeskedései közepett, akik úgy fogadták, mint a megtért tékozlófiút s tapintatosan kerültek a kérdéseket. Még csak az se kellett, hogy Lajos bácsi beszéljen helyette, noha Lajos bácsi ezt nehezen engedte el. A mogorva szobákban szokatlan társaság gyűlt össze: még Ilka néni is átjött, vendégei távoztával, mintha csak megint beteg volna a háznál, akinek kedvéért szögre kell akasztani az aprehenziót. Igen, ez is beteglátogatás volt, a beteg pártít látogatta. Szinte csalódást érzett, mikor úgy találta, hogy a dolgok nélküle is már rendbejöttek. Ő volt az egyetlen, aki célzást tett a lezajlott viharra, főként s kicsit gonoszul:

– Lám, lám, megszelídült a lázadó... Hát magába mi szállott, Francika? És mért nem volt szerencsém, mondja, kedves? Egész délután, várom, várom...

S hogy Franci csak ötölt-hatolt, csengő és gúnyos kacagással tette hozzá:

– Nagy mafla maga, Francika.

Franciban tört hagyott ez a kacagás. Úgy érezte, hogy ki-nevetik a kezességéért s amért oly könnyen beadta derekát. De egyelőre fogytán volt az energiának s minden ismét a régiben állt. Irén először nem akart kijönni a szobájából, de mikor Lajos bácsi Franci kíséretében maga kopogott be érte, megjelent, sápadtan, meggyötörten, mint egy élő szemrehányás. Franci néma megadással csókolta kezét s túrta, hogy Irén a kiengesztelődés jeléül ismét ujjára fűzze rabságának látható szimbolumát, a jegygyűrűt. Franci mint vezeklő fegyenc szerepelt, s Ilka néni később még a rózsakertbe is átvitte a fiatalokat, hogy a hirtelen s immár naponta korábban kivirult csillagok alatt újraeljék a régi esteket, melyek összehozták őket.

Rózsa már nem sok volt a rózsakertben, a csillagoknak nem feleltek virágok, mint két szembenéző sereg, kik különböző nyelveken kiáltoznak egymás felé, egyik illattal, másik fén-

nyel. Ez a kerítő illat már kialudt. Helyette valami savanyú fűszag terjengett, mert körös-körül éppen kaszáltak. Ilka néni holdvilágos sétára vitte az ifjú párt s tartotta őket szóval, közben minden ok nélkül föl-fölkacagva s csúfondárosan ráhunyorítva Francira. Szótlanul mentek mellette kétoldalt, mintha az orruk vére folyna. Franci csak akkor kezdett magához térni, mikor a szokatlan úton hazabotorkálva, holdzápor alatt s kutyaugatás közt, forgatni kezdte a szokatlan kulcsot a szokatlan zárban.

A következő napokat az esküvő előkészületei foglalták el. Valóban ideje volt már s Irénék tüntetőleg nagy lakodalmat akartak csapni csak azért is, talán hogy ezzel leszereljék a gádorosi nyelveket. Megkezdődött a sütés-főzés, a meghívások, a vendégek kiválasztása az egész vonalon. Irén és Ilka néni számolgatták a helyeket, a szükséges asztalneműt, edényt és személyzetet, összeadva, ami csak a két házból kikerült. A Balogh-lányok, akikre a nyoszolyók vidám hivatala várt, nap-hosszat összebújtak Irénnel s ruhakérdéseket tárgyaltak. Irén minduntalan átfutott a varrónőhöz próbára.

De azért Francit sem hanyagolta el. Szükséges volt, hogy Franci mindig szem előtt legyen! Ezért elhatározták Ilka nénivel, hogy séta kedvéért naponta érte mennek, hacsak ő meg nem előzi ezt s már az ebédről egyenesen Ilka nénihez nem siet. Irénnek kellett ez a negyedóra, amikor kiszabadul az ideges készülődések forgatagából s nyugodtan körül néz jövőendő otthonában. Csak ez tudta kissé enyhíteni izgatott, félelmekkel teli feszültségét.

Franci tehát valóságos fogoly volt, kit napról napra elővezettek. S állandóan foglalkoztatták is, mint a foglyokat. Ilka néni mindenféle feladatokat bízott rá, amik az esküvői készülétekkel függtek össze, például meghívókat készített, szivarról, cigarettáról, borokról gondoskodott Lajos bácsi közreműködésével. Irénnel alig beszélt, Irén most közeledni sem igen mert hozzá, félt egy visszautasító szótól vagy mozdulattól.

Amit okvetlen meg kellett beszélni, Ilka néni jelenlétében beszéltek meg. Franci mindenbe belenyugodott, mindent a nőkre hagyott, tette, amit mondtak neki. Csak egyszer szegült ellen: mikor Irén azt kívánta, hogy anyját hívja meg a lakodalomra. Erre semmiképpen sem volt hajlandó.

– Úgysem jönne el. Vagy ha eljönne, annál rosszabb. Megártana neki az utazás.

Igazat szólva, Irén sem óhajtott olyan nagyon megismerkedni a Franci anyjával. Egy kicsit inkább félt tőle, hogy csak-ugyan megjelenik. Csak illendőségből erőltette, hogy hívják. Egyébként nagyon jól belenyugodott, hogy a lakodalom meglesz anyós nélkül. És mégis, volt abban valami különös, ahogyan Franci ezekben a dolgokban viselkedett. Valami érthetetlen és épp ezért aggasztó.

– Nem akarja mutogatni a muttert – próbált gonoszkodni Ilka néni, az Irén régebbi modorában. – Nem érzi tán elég előkelőnek – kacagott kedélyesen, de Irén nem kacagott vele. Franci aggasztó volt mogorvaságában és szükszavúságában. Alig tudta vele megóvni a látszatot, hogyha idegenek voltak jelen... Franci nem érintkezett senkivel. Még étkezni sem járt el, mióta az új lakásba költözött, Kati néni állandóan hazahordta a kosztját a kaszinóból. Csak az utolsó napon üzent be délben, hogy estére okvetlenül személyesen megjelenik, s az asztaltársakat is értesítette, hogy ez estén az ő vendégei lesznek, legalább az italt illetőleg.

– Éljen, éljen, legénybúcsút tartunk! – kiáltott Oszoly, a patikus, aki szintén meg volt híva. Ezen az estén Franci visszakapott valamit jókedvéből, sőt nagyonis jó kedve támadt, a pajtások bámulva látták, hogy szokása ellenére duhajkodik, egymás után hajtja föl a poharakat, s a tréfás, borközi litániában mint »mestereknek mestere«, ő énekelte ki, hogy mennyi az »egy« meg a »kettő«. Először és utoljára életében. A házasság témája azonban tabu volt, erről nem volt szabad beszélni.

– Jobb is erről nem beszélni, pajtás – ingerkedett a patikus. – Ma még boldog vagy, ne gondolj a holnapra. Ma még szabad vagy, ne gondolj a rabságra.

Ezek persze csak amolyan szólásmondások voltak, minden rosszakarat vagy rejtett célzás nélkül. Ezeket elmondták minden legénybúcsún. Franci mégis úgy érezte, hogy külön neki szólnak, őt csúfolják, az ő esetére vannak szabva. De már nem bánta, nem törődött semmivel, el volt szánva. Úgy mulatott, mint az öngyilkosjelölt utolsó éjszakáján. Hajnalig ittak a nyitott helyiségben, énekük és kiáltozásuk fölverte a várost. Aztán még egy körutat tettek az utcákon, hazavitték azokat, akik ki-dőltek, a cigány dünnögve kísérte a menetet. Meg-megálltak a város szépeinek ablakánál, a Balogh-ház előtt is. A lányok aludtak, vagy alvást színleltek. Már teljesen világos volt. Végül Irénék felé kerültek. Itt hangosabban harsant föl a zene; de Irén sem adott életjelt. Most hazakísérték a vőlegényt. Francit különös felelőtlenség érzése lepte meg. Az egész mulatság az ő költségére ment, de mindennel adós maradt. Tökéletesen józannak érezte magát. Csak rövid időre mehetett haza, meg-mosakodni, átöltözni, mert az előre megállapított terv szerint reggel jókor vonatra kellett ülnie, hogy a kanonok-bácsi elé utazzon, aki most fog érkezni Sótról.

Szóval nem sokat alhatott. De majd alhat valamelyest a vonaton...

Az állomásnál Irén várta, izgatottan, és egy szép csokorral, amit Ilka néni kertjéből kötözött, a kora reggeli órákban, még harmatosak voltak a rózsák. Izgalma már alig bírt magával, mert Franci nagyon késve jött. A várakozó menyasszonyt kíváncsi szemek lesték a perrónon, úgy érezte, mint aki pellen-géren áll a világ előtt. Minek is jött ki ide egyedül? Miféle nyugtalanság hajtotta, hogy megegyeszer lássa Francit, mielőtt elutazik párórai útjára, melyből már szinte egyenesen az oltár elé fog visszatérni? Az új állomásfőnök szándékosan kilépett

üvegajtaja elé, hogy megbámulja, s az »első számú hordár«, a félkegyelmű, de marhaerős fiatal Csatt Feri vigyorogva kérdezte meg:

– Nem lesz poggyász vinnivaló?

Végre megjelent Franci. Oly késő volt, hogy azonnal futnia kellett jegyet váltani s alig válthattak pár szót, ami egyébként nagy zavarból mentette ki őket. Irén a kocsiajtóig kísérté Francit s mire odaértek, a pályatiszt ép szájához emelte a sípot. Vajon meg fogják-e csókolni egymást? Ilka néni nem volt jelen, aki ezt a dolgot megrendezze. Irénnek végre is le kellett ugrania, miután a csokrot félszegen a bőrülésre fektette.

– Le ne késsenek ám a vonatról visszafelé – kiáltotta még síró hangon, amint lelépett a hágcsóról. De már nem is volt biztos, hogy Franci hallja-e, mert azonnal eltűnt az ablak mögött. Irén szívét elszorította a nyugtalanság, amint magára maradt a sínek közt. S miközben szemét mereven szögezte a távozó kocsira, úgy tűnt föl neki, mintha egy rózsaszírom hullott volna ki az ablakán, visszalengve a nehézkesen kiindult vonat szelében, és még egy, és még egy... És ez nem is volt pusztán képzelődés, mert Franci az ülésen mellette heverő csokorról lassan tépdetni kezdte a szirmokat s egyenként kiszórta az ablakon. Mire a legközelebbi állomásig ért, csak a csupasz virágszarak maradtak.

Akkor megkönnyebbülten sóhajtott föl, mint aki egy telepátikus bűvkörből szabadult ki. A vonat kanyarodása elfedte Gádoros jólismert dombjait, robogásának ritmusában még a cigányzene ütemei zengtek, az utas szédült és nyújtózkodott.

BEFEJEZÉS

Mikor a vonat Nagyhajmásra ért, ahol a fiúmei keresztezi, Franci leszállt és két sürgönyt adott föl. Az egyik a kanonok-bácsinak szólt Sótira, ebben értesítette, hogy fáradsága felesleges, mert az esküvő elmarad (közelebb bővebbet). A másik sürgöny Irénnek szólt. Ez viszont a kanonok-bácsi súlyos betegségét újságolta... »Ápolása miatt sajnálatomra Sóton kell maradnom.« Az, hogy az esküvő ilyenformán nem tartható meg, szinte egészen mellékes dolognak látszott a sürgönyben.

Vajjon csakugyan részegségében fogalmazta-e Franci ezt a furcsa sürgönyt, ahogy Gádoroson mondták és terjesztették: nehéz lenne megállapítani. Bizonyos, hogy az éjszakai bor macskajaja munkált benne, amit a vicinális zötyögése és szén-szaga még súlyosbított. Keserűeket nyelt és émelygett. De mégsem volt részeg, agya oly tisztán és nyíltan működött, mint nagyon régóta nem. Mintha megszűntek volna gátlásai; ámbár ez a fölszabadultság sem volt egészen bátor és őszinte. Kereken és egyértelműen szakítani most sem tudott. A különös mentség a bácsi betegségéről, melyben Irénék hajlandók voltak cinikus gúnyt és arcátlan tréfát látni, igazában csakugyan mentség volt. Gyávaság köpönyege, gyöngeség álarca.

Akárhogy is, a fölszabadultság érzése csak rövid ideig tartott. Mire a vonat Sótig ért, teljesen úrrá lett a macskajaj. Utolsó gazembernek érezte magát s elborzadt attól, amit cselekedett. Agyának világossága nem szűnt meg, sőt még tisztábbá vált. Pontosan elképzelte, micsoda botrányt jelent sürgönye Gádoroson, maga előtt látta a templomba gyűlő közönséget, mely az úri esküvő pompáját akarja élvezni s melyet már nem értesíthetnek idejében, felelősséget érzett a sültekért és süteményekért, melyeket Irénék előre készítettek, a rózsákért, melyeket Ilka néni a lakodalmi dísz kedvéért levágott, az esküvői toalettekért, az elővett frakkokért, a vidéki rokonok vasúti jegyéért. Irénre még

gondolni sem mert. Igen, utolsó gazembernek érezte magát. S amellet gyáva, pipogya fráternek is. Sohasem merhet többé Ilka néni szeme elé kerülni. Sohasem mehet többé Gádorosra.

Szerencse, hogy hivatali szabadsága volt (amit éppen tervezett nősülésére való tekintettel kapott). Nem akart Sóton maradni, inkább azonnal fölutazni Pestre, hogy áthelyezését szorgalmazza. De honnan vegyen pénzt? Kihez forduljon? Itt állt, mindenből kiszakadva, szökve, az idegenben, poggyász nélkül, lakás nélkül s elvágva a visszatérés hídját... Az utcán körül kellett néznie, nehogy gádorosival találkozzék... Megpróbálta helyzetét őszintén föltárni a kanonok-bácsinak. A bácsi azonban haragudott a házasság szentségével üzött játéért, s nem segítette ki. A házasság szentségén kívül a saját kényelmét is sértve érezte, hisz már fölpackolt, becsomagolt, öreg tagjait elszánta az útra.

Mire Franci meglátogatta, már a botrány híre is hozzáért. Hogyan tudott ez ily gyorsan szállani, valóságos csoda. Az ilyen hírek valami természetfölötti úton terjednek, a levegőben vannak, mint a bacillusok; bizonyos, hogy ezekben a napokban két vármegyén át mindenki száján a Franci neve lebegett. A különböző változatok szerint Franci ügyes gazembernek tűnt föl, fölényes csirkefogónak, aki nevetve tovább áll... A botrány csakugyan szörnyű volt s még hosszú évek múlva is szerepelt Gádoros legendáiban. A megugrott vőlegény, a hiába várakozó násznép, még valamelyik pesti lapnak is alkalmat adott egy élces vidéki levélre. Franci rettenetes lelkiállapotba jutott, nem mert emberek elé kerülni. A Gádorosról érkező leveleket nem merte fölbontani, főleg azt nem, amelyhez a jegygyűrű volt mellékelve. Ő maga végülis megjegyzés nélkül küldte vissza a magáét, noha magában heteken át fogalmazgatta a magyarázó írásokat Irén címére. De mit lehetett itt még magyarázni?

Oszoly – patikusbarátja – likvidálta a lakást s utána küldte holmijait; de elolvasni az ő levelét se merte.

Egy haszna mindenesetre volt a nagy botránynak: az, hogy

ennek folytán könnyen teljesült Franci kívánsága az áthelyezést illetőleg. Persze pályájának éppen nem vált ez előnyére. Gádoros akármilyen kicsi hely is, az Isten egyenesen Gádorosra néz. Franci csak akkor jött rá erre, mikor valami Isten háta mögötti tót fészekbe helyezték, messze a Felvidékre, ahol nem volt hatholdas rózsakert, se gádorosi bor. Mint valami paradicsomból kiűzött Ádám, gondolt vissza az Ilka néninél töltött napokra s morfondírozott sorsának különös hajótörésén. Mintha minden ami szép volt és kíváncsú, eltűnt volna a tavalyi rózsákkal, számára csak a szégyen maradt s a keserűség. A postai vevények maradtak, melyeket az adósságainak törlesztésére küldött összegekről kapott: ez volt az egyetlen kapcsolata a multtal. De lelki szemeiből soha el nem tűnt a gádorosi szőlőhegyek szelídhajlású vonala, mely annyira különbözött a görbe ország bérceinek rajzától! Szégyene poharában is az emlék édeskés rózsavízének illata kísértett.

Így élt évekig, mint Ovidius, aki szintén nőügy miatt jutott Tomiba. A szégyen és keserűség nem engedte meghízni: szikár maradt s fiatalosan karcsú. De haja hamar hullott, s mire végül Sótra került bírónak, már jóformán kopasz is volt.

A gádorosi élmény másképpen is döntőleg hatott életére. Mindenesetre ez óvta meg a házasság igájától. De ez hajtotta egyúttal újra és újra és unos-untig a viruló fiatal lányok rózsakertjébe is, *à l'ombre des jeunes filles en fleur*, ahogy a kései francia író nevezi. A régi paradicsomot, Ilka néni rózsakertjének illatát kereste mindenütt. A szégyen íze időkfolytán elhalványult benne, annál inkább erősödött lelkében ez a paradicsomi honvágy. Sóton hivatalosan levizitelt s könnyen vonódott a társaságba. Otthon érezte magát a lányzsúrokon, alig tudott meglenni a kacér és fiatal leányvilág, női pletykák, udvarlások légköre nélkül. De közelebb nem került senkihez, mélyebben nem bonyolódott semmibe. Valami beteges félelem tartotta vissza ettől: soha senkivel sem lehetett többé hírbe hozni!

Élete e két pólus között ingott: a paradicsomi honvágy és félszeg félelem közt. Így lett belőle a vén gavallér: a bíró úr a haboskávé mellett... Ahogy e történet elején lefestettem.

Az évek gurultak, Franci mindig kopaszabb lett, s ruganyos járását is kikezdte a csúz. A doktor Harkányfürdőbe küldte, amelyet a sótiak ezidőben nagyon látogattak. Odajárt többek közt Döme bácsi, az öreg Rácz Döme (akiről sok szót ejtettem már egy másik történetben). Franci az öregúrba ütközött rendszert már az első napon.

Együtt sétáltak a kénillatú források meleg zubogásában.

– Gádorosiak is vannak itt – szólalt meg egy ilyen alkalommal Döme bácsi, akit bizonyos rokoni kötelékek fűztek Gádoroshoz. – Oszolyné a leányával. – És már messziről nagyot köszönt egy kövérkés, mosolygóképű úriasszonynak, aki egy süldő lány kíséretében lépett ki a fürdőházból.

Francit valóságos rémület fogta el, mint mindig, ha új gádorosi arc jelent meg a láthatáron. De azért nem tudott elfojtani egy önkénytelen felkiáltást:

– Oszoly, a patikus?... Oszoly megnősült?...

A két nő egyenesen feléjük tartott. Franci izgatottan nézett körül: szeretett volna valami ürügyet találni a menekvésre. De amint közelebb értek, megnyugodott. A kis kövér asszony teljesen ismeretlen volt előtte, s remélte, hogy az sem ismeri őt. Oszoly talán idegenből nősült...

– Magam fogok bemutatkozni – gondolta hirtelen. – Nem kell, hogy értse a nevemet... Angolosan. Még mielőtt Döme bácsi bemutatna...

De a kövérkés asszony már ott állt előtte, s egyszerre, egész váratlanul, a nevéen szólította, minden bemutatás nélkül:

– Francika, hát nem ismer?

Francinak szinte a torkába szaladt a szíve, s most egyszerre megismerte: Balogh Gizi volt. Megismerte a szeméről, a nevetéséről, mert más nem is hasonlított benne az egykori karcsú,

játékos tündérhez. Franci önkénytelen a mellette álló leányra pillantott. Igazi nagy, melák szőke, egy csöppet sem emlékeztet az édesanyja fiatalására. Igazi Oszoly.

– Úgy-e milyen nagy lányom van? – kérdezte az anya. – Látja, elmúlnak az idők, Francika. Én is megerősödtem egy kicsit – tette hozzá mosolyogva. – De magától igazán nem szép, hogy nem érdeklődött irántunk. Talán azt sem tudta, hogy férjhezmentem. Pedig mi sokat emlegettük magát Ilka nénivel...

Franci megrebbent, mint a kínpadra vont bűnös, ha megpillantja a hüvelykszorítót. De Gizi zavartalanul csevegett tovább.

– Ilka néninek nagyon rosszul esett, hogy maga még csak egy szót sem írt neki. Úgy vártuk a levelét mindannyian! Menyit mulattunk azon az eseten! Azt jól csinálta, Francika, senki se tételezte volna föl magáról... Valósággal fölfordította az egész várost... Szegény Irénnek persze rosszul esett nagyon. Sokáig beteg is volt utána... No nem volt igazán beteg, csak betegnek adta ki magát, mert halálosan restelte a dolgot – toldotta bizalmasan. – Mért nem írt, Francika?

– Én... én... én azt hittem... – álmélkodott Franci.

– Bizony sokat nevettünk szegény Irén rovására – folytatta Oszolyné. – Úgy kell annak, aki olyan mindenáron férjhez akar menni; magára vessen, nem igaz? Nem mintha nem sajnálnám, inkább én borzasztóan sajnálom szegényt, akkor is sajnáltam. Maga is sajnálná, ha látná. Nem megy az soha férjhez, egészen megöregedett, összement, pedig milyen szép, magas alakja volt! Úgy néz ki, mint egy öregasszony. Mindegy, ha fiatal volna, sem venné el senki azután ami történt. Ez érthető, nem igaz? Most már csak a templomba jár, az oltáregyletben működik, pedig maga tudja talán, hogy nem volt vallásos sohasem, mindig csak csúfolódott a papokon. Azért ne gondolja, most is csak csúfolódik... Egyáltalán, éppen annyi rosszat mond az emberekre, mint azelőtt. Ebben a tekintetben nem változott.

– Ilka néni hogy van? – kérdezte Franci, egy kicsit magához térve, s először is az udvariasság kívánalmára emlékezve.

– Óh, ő sem a régi már! Mióta eladta a rózsakertet, már csak árnyéka önmagának. Azt tudja, hogy eladta a rózsakertet? Nem volt érdemes megtartani, nincs már, aki elvigye a rózsát. A szállítás nagyon sokba kerül. A régi Duna-ágon nem jár hajó, s a szerbek nem jönnek többé Gádorosra. Míg a szegény Pista bácsi élt, ő ragaszkodott a rózsatenyésztéshez. De most, hogy ő meghalt, igazán nem volna értelme. Azt tudja, hogy Pityu is meghalt, a fiuk?

– Nem tudtam...

– Hát ő mindig beteges volt. Ilka nénit persze nehéz elképzelni egyedül és a nagy ültetvény nélkül. Egy kisebb kert azért most is van, és a kártyapartik is megvannak. Ilka néni azért még most is játszik. Én is szoktam néha játszani... Csak Irén maradt el végkép. Hanem a hangulat nem a régi már. Más volt azokban az időkben; kivált így nyáron, mikor a rózsák nyíltak... Az ember szinte fulladozott az illatban, emlékszik, Francika? Most szőlő van a rózsakert helyén, lapos szőlő, amilyeneket most divat ültetni, mert a zsidók mindent kihasználnak. Persze, az igazi gádorosi bor nem ott terem. És ma már nem is nevetünk akkorákat. Emlékszik az Ilka néni nevetésére? Néha úgy hangzott, mint valami kotkodácsolás, maga ismerte... Az ember nem állhatta, hogy vele ne kacagjon. Bizony, Francika, így neveltünk magukon is... magán és Irénen. Nagy színház volt az akkoriban. Egész éjszaka fenn ültünk a lugasban és kacagtunk. Sajnálhatja, hogy nem volt ott.

Gizi még most is kacagott.

– Jaj, mennem kell – mondta aztán visszakomolyodva. – Az urammal vagyok itt, szegény öregem reumás. Már vár a forrásnál. Maga meddig lesz itt? Remélem, látjuk még. Az uram boldog lesz, sokat emlegeti magát. Együtt fogunk ebédelni... Hát addig isten vele, a viszontlátásra. Baba, búcsúzz el te is.

A nagy melák szőke lány pukedlit vágott.

A sétány mentén néhány rózsatő állt. A virágok illata hal-
kan harcolt a forrás kénbűzével.

65/A. HATHOLDAS RÓZSAKERT.

[Fiatalkoromban volt egy esztendő...]

[Kézirattöredék]

Fiatalkoromban volt egy esztendő amikor egy óriási rózsáskert közepén laktam. Ez megint egykicsit összevissza írás lesz, és olyanfajta hogy a végén azt se fogom tudni, mennyi benne az igaz és mennyi a mese. Szóval egy nagy rózsáskert közepén laktam, egy délvidéki kisvárosban. A házigazdám egy nyugalmazott kapitány volt aki rózsatenyésztéssel foglalkozott, és a rózsát szerbeknek adta el, rózsavízgyártás céljaira.

Ez így eléggé prózaian hangzik; a rózsailat azonban, tavasz idején, minden volt, csak nem prózai. <Viszont> De ahogy a költők szokták jellemezni az illatokat, az sem illett erre: hogy <volt> „könnyű” és „szárnyas”.

(OSZK Fond III/1652)

66. HARC AZ ANGYALLAL.

(Pótlék a »Halálfiat«-hoz.)

Tardits, az öreg orvos, épp borát hajtotta föl, mikor egy ügyes cseléd lány nyitott be az ajtón.

– A tekintetes asszony kéreti, tessék átmenni vacsora után, mert rosszul érzi magát.

Az orvos szeme megakadt a leány formáin; újabban, vén létere, nagyon is észrevette az ilyesmit. Gizella, a nővére, sietett felelni helyette.

– Eredj és mondd, hogy a doktor úr mingyárt ott lesz.

– Ki volt ez? – kérdezte a doktor.

– A Herczegék cselédje. Tudod, aki a Tóth Angyalt elvette.

– Az is egy hisztérika – mondta Tardits, csak hogy mondjon valamit. És különben minden nőről, s minden bizonyíték előtt, ez volt az intim magánvéleménye.

– Ugyan, Vilmos – tiltakozott Gizella. – Angyal a legrendesebb asszony egész Gádoroson.

A doktor maliciózan nevetett, széles döcögéssel.

– No lám, hát ez az ideálotok. Aki még a szögeket is kihuzatja a padlóból, nagytakarításkor, hogy megfényesítve rakja megint vissza. – Lassan emelte föl nehéz testét, kétfelé törölve bajszát a szalvétával. Csöpp kedvet sem érzett a kései beteglátogatásra. Mert ez már késő óra volt Gádoroson. S a Herczeg Jancsiék háztája csakugyan nem tartozott a legkedélyesebbek közé. Ámbár Jancsi derék és vidám fiú, akit mindenhol szerettek... Egy ilyen gyermektelen hisztérika még a levegőt is megmérgezi...

A doktor folyvást dörmögött még, miközben felöltőjét széles hátára huzgálta. Gizella ellenmondott neki. Egyvégtében beszéltek, nem is hallgatva egymásra, hadállásuk azonnal készen volt, mint mindig, akármily tárgyról esett is szó, s ezt

a hadállást tartották. Gizella az asszonynak fogta pártját. Pár évvel idősebb a férjénél, de mit számít ez manapság? S mit tudni, ki tehet róla, ha nincs gyerek? Jancsi közönséges korhely, hétpróbás lump! Angyal pedig valóságos »angyal«.

– Már a kardos angyalok fájából – dünnyögte a doktor, kifordulva az uccára. – Amilyen Ádámot kiverte a paradicsomból. – Valami török paradicsomra gondolt, ahol a hurik szép, húsos cselédek képében töltögetik az üdvözültek pipáit. De ez csak egészen titkos gondolat volt, amelyet senkisé ismert volna sejteni az öreg orvos mindig kimért s kissé félszeg komolysága mögött. Legfeljebb Gizella. De Gizella mindig minden rosszat föltett a férfiakról. Gizella maga is a kardos angyalok sorába tartozott, s a doktor alapjában tisztelte ezeket és félt tőlük.

Elfogódottan járkált e kardos angyalok fukar világában. Ügyelt az illemre és méltóságára. Óvatosan tapogatta botjával a sarat, s ily óvatosan tapogatózott az életben is, noha korát tekintve, már bőven lett volna ideje kissé tájékozódni. A nagytetű és félénk emberek familiájának tagja volt, s egyszerre keltett tiszteletet és nevetséget, amint csetlő-botló nehézkességgel gázolt át a különböző úrilakások küszöbjein, mindig legalább háromszor ismételve ismerős és változatlan mondókáját:

– Alászolgája, jó napot kívánok, hát hogy van ilyenkor?

Ezt mondta fiatalnak és öregnek, férfinak és nőnek, nagyságosnak és tekintetesnek, sőt állítólag még a cselédeknek is. Ezt mondta reggel és este, nappal mint éjszaka. A Herczegék hálószobájában most éjszaka volt. Tardits alig tudta, merrefelé hajlongjon a homályban. Végre megtalálta a keskeny uccácskát, mely a két ágy között úgy nyúlt be az éjjeliszekrények szélességében, mint tengerszoros két félsziget között márványtetős, tömzsi szirtek alá. Herczegné Tóth Angyal mély árnyékban feküdt, homlokán nagy turbán összezsavart törülközőkből. Tompa nyögésekkel fordult a doktor felé:

– Jaj doktor úr, segítsen rajtam, nagyon odáig vagyok! Csa-

vard el a lámpát, Vica! – emelte fejét a párnáról fájdalmasan. – Nem mondtam már, hogy csavard el a lámpát? Rettenetesen hasogat a fény.

– Már el van csavarva – susogta a begyes leányka.

– Ne feleselj, hanem csavard el még jobban.

– Füstölni fog.

A szoba máris csupa füst volt.

– Ne törődj te vele, hogy füstölni fog, hanem tedd, amit mondtam.

Tardits megvárta, míg a leány eltávolodott, aztán megpróbált tiltakozni.

– Ez nem egészséges, nem bizony... Akkor nem csoda, hogy fáj a feje.

Az ágy mintha mindenestül fölajdult volna erre.

– Van nekem okom a fejfájásra, doktor... Eleget gyötörnek engem!

– Ki gyötri?

– Mindenki... Az uram... – Hirtelen kinyúlt a párnák közül és megérintette Tardits kövér kezét. – Kedves doktor úr kérem, mondja meg az uramnak, hogy ne gyötörjön, mert nagyon beteg vagyok...

– Ugyan már, dehogy beteg... – Tardits egészen el volt képedve. Sohasem képzelte volna, hogy Jancsi gyötörje az asszonyát. Inkább megfordítva. Hiszen Jancsi nemcsak kedves, jó fiu volt, hanem mintaférj is.

– Mutassa a nyelvét!

– Az uram nem akarja hinni, hogy beteg vagyok... Látja, itt hagy, elmegy a kaszinóba... Ha beteg vagyok, nem vagyok használható, nem is kellek...

– Asszonyi okoskodás. Vagy hiszi az ura, hogy beteg, vagy nem hiszi. Ha hiszi...

– Nem hiszi! Mondja meg neki, doktor úr, hogy nagyon, nagyon beteg vagyok!

Zokogva csuklott vissza, megrázkódott egész. testében, hátat fordított a doktornak.

– Mondja, hogy meghalok!

Most egészen elsüllyedt a dunnák közt, eltűnt Tardits elől. A nagy vastag ember tanácstalanul állt az uccácskában és lihegett, mint izgalmában szokott.

– Nonono... Dehogymondok én ilyesmit... Legyen okos és mutassa a nyelvét... Nononono...

Óvatosan megérintette a turbános nő vállát, melyet valami meleg hálórékli takart. A hálórékli szinte sistergett, mintha vilamosság csap át egy rossz szigetelőn. Tardits visszakapta a kezét mint akit ütés ért.

– Nononono... Hogyan gyógyítsam meg, ha nem hagyja magát megvizsgálni?

Igazat szólva, mindig elfogultságot érzett, ha úrinőt kellett megvizsgálnia. Ez ritkán adódott, mert Gádoroson az úrinők igen szemérmesek voltak. A hálórékli ritkán került le a testről, legfeljebb végszükség esetén, s akkor is jelenetek árán. Többnyire azonban ily végszükségben is Tardits inkább Pestre küldte betegét. Olykor nehéz lett volna megmondani, ő restelli-e jobban magát, vagy a beteg? Rendesen csak fenyegetésnek használta a vizsgálat rémét, mintha valami félelmes műtétről lenne szó. A végén megelégedett avval, hogy a tüdőt meghallgatta, hallgatócsővel, a hálóingen át. Most azonban még a pulzushoz sem fért hozzá. Angyal láthatatlan maradt, csak a kontya csücske borzaskodott ki a turbán árnyában, mint gleccserek alatt egy fekete erdő.

– Legalább a csuklóját adja oda... Mégiscsak meg kell néznem, ha meg akarom gyógyítani...

– Ne gyógyítson meg! Nem akarok meggyógyulni!

– Akkor miért hivatott?

– Azért, hogy mondja meg az uramnak...

– Mit mondjak meg?

– Hogy... hogy nagyon beteg vagyok...
– Ejnye, ejnye.. De hát mért ijesztégessem én az urát? Hiszen még nem is tudom, hogy igazán beteg-e?
– Látja, hogy milyen beteg vagyok!
– Denikve mi baja?
– Rettenetes migrénem van.
– Az még nem betegség... Látom, egy kis vörös bort hörpintget.

Az éjjeliszekrényre nézett, ahol egy félpohár sötét gádorosi állt, az otkolonos üvegce mellett, mint orvosság.

2.

Ez általános gyógyszer volt Gádoroson, Tardits maga is rendelte, minden ellen. Ezúttal sem rosszalta, s a bor kétségtelenül jó idegcsillapítónak bizonyult, már említése is megennyhítette a helyzetet. Tóth Angyal bortermelők ivadéka volt, ami egészen külön emberfajta; a betegben fölébredt a szőlősgazda és háziasszony, aki még félholtan is tudja kötelességét.

– A tavalyiból... egy kortyot, doktor úr!... Vica, hol vagy? Fuss hamar pohárért!... Ez a lány is mindig akkor nincs itt, amikor szükség van rá... Talán egy kis piskótával, mártogatva...

Tardits nem kért a piskótából, de a bort szívesen megkóstolta. Lezöttyent a székre az ágy lábánál s a poharat a fény felé tartva, vizsgálta a szoba félhomályában. Keskeny csíkban villant a nemesen áttetsző vörösség. Egymás borára illett kíváncsinak lenni, szőlősgazdáknak, Gádoroson.

Tardits homályosan érezte az élet furcsaságát, amint ott ült e fülledt hálóban, a lecsavart lámpa füstös cilindere előtt csillogtatva a szőlőhegy húsából kiszűrt tavalyi napsugarat. Nem hitt az asszony betegségében, ő maga sokkal betegebb volt páciensénél. Tudta, hogy rákgyanús; nemrég járt fönn Pesten s megnézte magát. Valószínűleg operálni kell... Iparkodott el-

hessegetni a gondolatot; hisz már a legjobb esetben sem élhet nagyon sokáig. Elég sívár volt az élete a kiszikkadt aggszűz nővér mellett, akiért fölládozta éveit. Irigyen gondolt mindenkire, akit otthon házas társ várt, s furcsa tikkadtság lepte meg ebben a házas társi ágyasszobában. Egy-egy pohárkával megiszogatni a pácienseknél: ez volt üdülése, mert ő nem pincézett! Nem volt benne a cimboraságokban, mégcsak nem is tegeződött az urakkal. Különc volt, és tudósnak tartották. Most itt ült, egy ital vörösbor csillogásában, s míg a kortyot szakértően forgatta nyelve alatt, lusta szeme önkénytelenül megpihent a formás cseléd egészséges testének gömbölyű vonalain, aki a kályha körül hajladozott a rembrandti világításban.

A kora tavaszi csalfa időben a gondos gádorosi háziasszonyok még mindig szükségesnek találták fűteni.

– Eredj ki, Vica, már eleget raktál rá – mondta a »beteg«. – Mit piszmogsz, bugyuta? – Most már nem burkolózott a paplanba, sőt a dunnát is lejjebb csúsztatta lábához. Homlokán fölfrissítette a turbánt egy mosdótálból, mely széken állt előtte; kéjjel nyomkodta bőrére a hűset.

– Melegít ám ez a kis borocska – kommentálta a doktor. Az itóka fesztelenebbé hangolta. Félig fölhúzta nehéz szemhéjait, s lomhán inteni látszott az ajtó felé, amerre Vica kiment. »Mire gondol az öreg?« – tűnődött az asszony. Aztán hirtelen megértette; Tardits az urára gondolt és Vicára... – »Bár úgy volna!« – villant meg benne egy pillanatra, »legalább nem gyötörne engem. De ezt a bugyutát még arra sem lehetne használni...« – »Jancsi pedig még ehhez is túlon túl kényelmes«, folytatta a gondolatot... S hangozan fölnyögött, talán hogy a doktort a helyzetre emlékeztesse.

– Persze, persze – morogta rá Tardits. S buzgón csóválta a fejét, mint valami nehéz esetről. – De azért mégis jól tett ez a kis vörös bor – biztatgatta. – Lám csak, most nyugodtabb. – Lassan elővette az óráját és hozzákészülődött a pulzusolvasáshoz. – Hálísten, vége a bolondórának – gondolta.

Az asszony azonban hirtelen fölemelte ujját és az ablak felé hallgatózott. Az uccán ismerős lépések hangzottak.

– Jancsi jön! – susogta. A hangja egészen megváltozott, gyors lett és izgatott, mint egy összeesküvőé. – Mingyárt itt lesz. Úgy-e, doktor úr, megmondja most neki? Mondja azt, hogy én nagy beteg vagyok, hogy nem lehet hozzám nyúlni... Mondja, hogy engem kímélni kell... Úgy mondja meg, hogy szégyelje magát... Igen, vizsgáljon meg, hogy aztán mondhassa, hogy megállapította...

És engedelmesen nyújtotta a csuklóját.

A lépések zaja közelebb jött, ritmusuk összezavarodott a pulzus ritmusával, s mind a kettőbe beleketyegett az óráé. Pár másodpernyi csönd volt és feszültség. A lépések elhangzottak.

– Nem ő! De várja meg, most már jönnie kell. Most minyárt jönni fog. Mondja neki, hogy halálomon vagyok.

A doktor hirtelen föloldódva, lassan nevetni kezdett, örege- sen, fölvillanyozottan, s mint aki rájön a huncutságra.

– Persze, persze, meg is érdemli, hogy megijesszük... Mért jön ilyen későn? Mért megy el hazulról, ha a feleségének migrénje van? Ahelyett hogy ápolná és borogatást rakna a fejére...

Halkan, göcögve mulatott ezen, és megint a pulzus után nyúlt, az órát még mindig a kezében tartva. Az asszony némán feküdt, vékony ajkait összeszorította, csak ütőere felelt az orvosnak, változatlanul izgatott ütemmel. Minek beszélni, úgysem tud elmondani semmit! Mondja tán, hogy ő nem lesi türelmetlen az urát, nem kívánja, hogy minél előbb hazajöjjön, épp ellenkezőleg? Csak maradjon, csak szórakozzon, legalább addig sem gyötri őt! Egynéhány nap óta megint tűrhetetlen volt a levegő köztük... Jancsival időnként nem lehetett bírni... Csak legalább beteg volna, súlyos, igazi beteg, akkor talán megkönyörülne rajta és békén hagyná... Csak evvel a Tardits doktorral tudná megértetni magát!...

De hát ez lehetetlen, hogyan is remélhette? Hiszen még az anyjával sem tudna beszélni erről...

Most hirtelen a régi időkre gondolt, illedelmes és házimunkákban eltelt hosszú lányságára, mely elvette tőle az öröm ízét; emlékezett, hogy félt az orvostól kicsi korában, a világért sem akarta engedni, hogy megnézzék a torkát! Dehát mindenén át kell esni, lehetőleg a szokások betartásával és az illedelem megóvásával. Eszébe jutott, amit az anyja szokott mondani: »az élet nem arravaló, hogy élvezzük, hanem hogy a kötelességünket teljesítsük.« Most megint oly végtelenül hosszúnak tűnt föl előtte az idő, amíg az orvos vizsgálja, mint akkor: alig bírta kivárni, hogy a csuklóját elérhesse.

Végre becsukta óráját és visszatette zsebébe.

– Hm... hm... – mondta. – A pulzusa elég gyors. – Tardits nagy mester volt a fontoskodó hümmögésekben. – Egyszer föl kellene menni Pestre és alaposan megvizsgáltatni az idegállapotát. – Ez csak olyan frázisnak volt szánva, amit időnként mondani szokott a pácienseinek, s amit sem ő, sem azok nem vettek nagyon komolyan. – No most majd fölírok valamit és holnapra semmi baja.

Az asszony sóhajtva adta meg magát a sorsnak. Belátta, hogy nem lehet változtatni.

– Menj, Vica, nézd meg, van-e az asztalon toll és tinta? – rendelkezett, becsöngetve a lányt. Az élet arra való, hogy a kötelességünket teljesítsük: elsősorban a háziasszonyi kötelességet. Míg Vica lomha és ringató lépésekkel vezette a doktort, az ablak alatt is újból lépések hangzottak; ezúttal csakugyan Jancsi az... Most minden kezdődik újra, mintha semmisem történt volna!... Ó istenem, hát lehet ez? Van asszony, aki bírja ezt? Meddig fognak még így élni, mi lesz ennek a vége? Talán ha gyerekük volna, minden máskép volna. Jancsinak lehetetlen megmagyarázni, a férfiak csak a kívánságaikra gondolnak. Sohasem fogja megérteni, hogy ő nem olyan fajta... hogy vele nem lehet ezt...

Jancsi már itt is volt, nagy sebbel-lobbal jött a tornácon, mint mindig, már messziről lehetett hallani a lelkendezését.

– Ki van itt? A kedves doktor bácsi van itt? No, éppen jókor, az asszony úgylis folyton idegeskedik. Vica, hamar, bort hozzá! és poharakat! Nemcsak tinta kell a doktornak, hanem jobbfajta lé is; nincs igazam? Hogyan, már koccintottak? Szép dolog, az ember ki se teszi a lábát és a felesége itt a doktorokkal koccintgat! No, jöjjön vissza, doktor bácsi, csak nem akar még elmenni? Az ember örül, hogy egy ilyen tudós emberrel beszélgethet... Jöjjön és nyugtassa meg a beteget! Mit? hogy migrénje van? Mondja neki, doktor úr, hogy szeresse kicsit az urát és elmúlik!

Nagyot kacagott a szóhoz, kedélyesen, önelégedetten. Lehajolt az ágy fölé és homlokra csókolt a feleségét.

– Mondja, kedves doktor úr, látott még egy ilyen jó házasságot, mint a mienk?

3.

Jancsi kitámolygott a verandára. Úgy jött ki a saját házából, mint egy száműzött, egy kiutasított. Egészen el volt keseredve.

– Az istenét neki – morfondírozott –, az ember még a saját feleségéhez sem nyúlhat hozzá! Pedig milyen szépen bántam vele, szőrmentibe, mint egy mérges kis állattal... A Szűzmáriáját, hogy neki migrénje van! Mindig van neki valami baja. Hé, Vica, hol vagy Vica? Kelj föl, az istenedet!

Egészen tavaszi volt a levegő, és jólesett a migrénes szoba fülledtségéből visszajutni a szabadba; milyen bolondság most még fűteni! Jancsi az izzadságot törölgette homlokáról. A holdvilág most kelt föl, a régiek »szűz Dianája«, messziről cigányzene hangzott, és Jancsi egy pillanatig arra gondolt, hogy viszsamegy a kaszinóba. Dehát kocsmázzon, mint a Gőzsy Pepik, mikor háza van, felesége és olyan bora, amilyen a kaszinónak

sohasem lesz? Jancsi igazában nagyon távol volt attól, amilyenek Gizella, a Tardits doktor nővére képzelte. Nem lehetett kívánni önála rendesebb, otthonülőbb hajlamú embert. Az Isten is férjnek teremtette. Mikor megnősült, azt hitte, hogy most már végkép megoldotta életét. Magánál idősebbet vett el, nagyon komoly, jólnevelt úrilányt, tartózkodót és illedelmest; őt az ilyenek vonzották. Nem szerette az afféle kelekötyákat. Ha jókedv, kedély kellett, abból jutott neki elég, adhatott belőle másoknak. Eleinte nem is volt semmi baj, minden úgy ment, ahogy kellett, csak éppen hogy a gyerek hiányzott. Ezt még el lehetett viselni. A nap eltelt hivatalban és a kaszinóban; nyáron elfoglalta a szőlőbejárás, a bortermelés sok gondja. De az istenit, vagy van felesége az embernek, vagy nincs! Jancsi napról-napra jobban úgy érezte, hogy nincs. Türelmes volt a végletekig, gyöngéd is, ő igazán tisztelte az asszonyt! Az istenit neki! Ennek az asszonynak nem kell férfi, még megszégyeníti őt, rápirít, mint valami suhancra, akinek csak aljaságok járnak az eszében.

– Hé, Vica, hozz még bort!

Jancsi el volt szánva, hogy magában iszik, mint az ökör. Úgy érezte, hogy megrabolták, elrontották az életét, megalázták férfiúi méltóságában. A dolog mindig rosszabb lesz, az asszony most már sértésnek tekinti azt is, ami azelőtt egészen természetes volt, sőt csak férji udvariasság, kedvesség; lassanként már semmit meg nem enged neki. Micsoda szemérem, az istenit! Igazi »Angyal«: ominózus név!

– Se nem különösen szép, se nem valami gazdag, és már öregszik is, és mégis így hagy könyörögni, napról-napra. Megalázom magam, térden csúszok előtte, mint egy kölyök! Mit csináljak? – sóhajtott hangosan. Válásra még csak gondolni sem lehetett Gádoroson, az igazán végső eset lett volna, s csak nem szégyenítheti meg magát avval, hogy ilyen okból válik? Egy ember, aki a saját feleségét nem tudja megkapni! Mást

keressen? De kit? Gádoroson ez nem volt könnyű probléma, itt az élet házasságra. volt berendezve, ami ezenkívül létezett, az csupa szenny és alacsonyság és különben is, ez nem menne oly símán, ez az egész élet fölfordulását jelentené, tragédiát, a világ nyelvére kerülést, aminél semmi sem lehetett iszonyúbb egy gádorosinak! Nem is tudta volna, hogyan kezdjen ilyesmibe, az ő helyzetében, micsoda arccal, hisz a házassága a legjobb házasság, maga szeretett erről beszélni; nem az imént mondta-e Tarditsnak is? Cselédekhez menjen? Az már az utolsó! Min-dig megvetette az olyan embereket. Bár nagyon helyeselte, hogy a felesége csinos cselédeknek fogad. Jobban esik ránézni; nem igaz?

– Dehát erre szorúljak én, mint egy kamasz?

Hol lehet az a lány?

Lement az udvaron át, minden óvatosság nélkül gázolva a sárban, nem bánta, ha a cipője sáros lesz is. A szomszéd udvarban egy kutya kezdte rá az ugatást. A saját kutyája felelt neki, az ólból. Kényelmes dög, csak úgy álmában vakkangat. Azt álmodja, hogy el akarják venni tőle a déli velőscsontot, amit a vackában őriz. Jancsira most a kutyaugatás is érzelmesen, bánatosan hatott. Soha még nem sajnálta így magát mint ez estén. Ez a tavaszias levegő is egészen elérzékenyítette, valami nedves volt benne, mintha könnyekkel lenne átitatva, a hold aranyosan és árván lengett az égen. Jancsi a pince felé tartott, hogy maga hozzon föl bort magának. Hányszor tette meg ezt az utat, már diákkorában is, amikor apja küldöztette le, ki nagy délutáni borozásokat rendezett vendégeivel a verandán! Hányszor fogja megtenni még késő vénkoráig, amikor talán egyedül borozgat már s üdülése, szórakozó sétája lesz az időnkénti pincébejárás, pléddel és meleg házisapkában, mint a Döme bácsinak... Az igazi jó borai itt voltak, amiket régiebb évekből őrzött, kisebb mennyiségben, nem eladásra szánva... Azokat nem hagyta kinn a szőlőben... S az igazi élete is itt volt,

lelkileg sohasem távozott ebből a házból. Még mikor Pesten, az egyetemen volt is, minden szabad idejét itthon töltötte, s csak a hazai hírek érdekelték. Nem is érintkezett mással, csak gádorosi fiúkkal, az ablaka közt gádorosi elemózsiát tartogatott, s persze Pesten is gádorosi bort ittak. Sághy Ferkóval, Rácz Jozsóval tettek egy kompániát, egy józsefvárosi kiskocsmába jártak, amelynek gádorosi volt a tulajdonosa.

A kutya ismét fölmordult házában. Pici szélrohamok jöttek s megrázták a rügyező bokrokat. A bokor verte a kutyaház falát és a kutya morgott. Az ég is elsötétedett, a hold paplant húzott a nyakára és borogatást tett a homlokára, akár az a szemérmes asszony odabent. »Igen« gondolta Jancsi, »igazában azért szenvedek, mert hűséges vagyok, mert nem akarom megcsalni a feleségemet.« Dehát ilyen hűséges volt már ő: asszonyhoz, házhoz, városhoz, pincéhez... Így született, ilyen a természet.

– Lehet engem ezért büntetni? – kérdezte keserűen. Az asszony épp ily keserűen kérdezte bent az ecetszagú hálószozában, ecetbemártott törülköző alatt: »Lehet engem büntetni, mert...?« Igazában miért? Mert szemérmes. Mert nem tud más lenni, mint amilyennek nevelték Gádoroson. Leküzdhetetlenül, gyógyíthatatlanul szemérmes.

Ha a szemérem és hűség találkozik: micsoda házasság az? Micsoda mitológiai frigy? S micsoda átok teszi, hogy ez a frigy, ahelyett hogy »szelíd szeretet és szende boldogság« melegágya lenne, csupa gyűlölet és kínlódás lett? Igen, mert a szemérem gádorosi szemérem volt és a hűség gádorosi hűség... Csupa gyávaság, kényelemszeretet, megszokás és illedelem...

Hirtelen éles csengettyűhang hasított bele az estébe. A megrántott csengő drótjai csikorogva surolták a falat. »Az asszony is Vicát keresi« gondolta Jancsi. »Az asszony nem alszik.« Vica azonban aludt a konyhában. Az asszony türelmetlen volt, újra és újra megrántotta a csengőt. Ebben a házban mindenki

Vicát kereste. És senkisem aludt, csak Vica aludt. A konyhasztalra borulva aludt, a töröttüvegű konyhalámpa mellett, a haja már le volt eresztve és szétterült az asztalon. A lámpa füstölt, rettenetesen füstölt, a lángja föltarajlott, mint egy kakastaraj és libegett a léghuzatban, mint egy mérges kis legyező. Az üveg csupa korom volt már és a füstpillangók szálltak, szálltak, s beborították az asztalt, a leány arcát, a mosogatni kitett edényeket, halkán, puhán, mint egy fekete havazás. A leány álmodott. Azt álmodta, hogy a falujában van, a templomban, a nagymiséén. És a tisztelendő úr misézik, és énekel, és nagy hangon őt szólítja és a nevét mondja: »Vica! Vica!« Különös módon a tisztelendő úr hangja hasonlított a tekintetes úr hangjához. »Vica, hozz bort!« A teste azonban vaskos volt, nehézkes, mint a Tardits doktoré... És az oltári gyertya égett és a tömjénfüst szállt. Neki kellett bort hozni az oltárra. Közben a csengők szóltak. Újra és újra szóltak a csengők; élesen, hasítón; de kívül, a templom körül, sötét erdő volt, és a fenevadak ordítottak és a kutya ugatott.

66/A. HARC AZ ANGYALLAL.

[Kézirat]

<Egy házasság> Házaspár Gádoroson.

Pótlék a Halálfiához.

Tardits, az öreg orvos, ép borát hajtotta föl, mikor egy ügyes cselédlány nyitott be az ajtón.

– A tekintetes asszony kéreti, tessék átmenni vacsora után, mert rosszul érzi magát.

Az orvos szeme megakadt a leány formáin; ujabban, vén léte, nagyonis észrevette az ilyesmit. Gizella, a nővére, sietett felelni helyette.

– Eredj és mondd, hogy a doktor ur mindjárt ott lesz.

– Ki volt ez? – kérdezte a doktor.

– A Herczegék cselédje. Tudod, aki a Tóth Angyalt elvette.

– Az is egy hisztérika, – mondta Tardits, csak hogy mondjon valamit. És különben minden nőről, s minden bizonyíték előtt, ez volt az intim magánvéleménye.

– Ugyan, Vilmos – tiltakozott Gizella. – Angyal a legrendesebb asszony egész Gádoroson.

A doktor maliciózan nevetett, széles döcögéssel.

– No lám, hát ez az ideálotok. Aki még a szögeket is kihuzatja a padlóból, nagytakarításkor, hogy megfényesítve rakja megint vissza. – Lassan emelte föl nehéz testét, |:kétfelé:| törölve bajszát a szalvétával. Csöpp kedvet sem érzett a kései beteglátogatásra. Mert ez már késő óra volt Gádoroson. S a Herczeg <Pistáék> |:Jancsiék:| háztája csakugyan nem tartozott a legkedélyesebbek közé. Ámbár <Pista> |:Jancsi:| derék és vidám fiú akit mindenhol szerettek...<– Kár szegény Pistáért, – dör-

mögött a doktor, felöltőjével bajlódva.> Egy ilyen gyermektelen hisztérika még a levegőt is megmérgezi...

<– A Pista hálát adhat az Istennek hogy ilyen asszonyt kapott, – felelte Gizella szigoruan.>

A doktor folyvást dörmögött még, miközben felöltőjét széles hátára huzgálta. Gizella ellenmondott neki. Egyvégtében beszéltek, nem is hallgatva egymásra, hadállásuk azonnal készen volt, mint mindig, akármily tárgyról esett is szó, s ezt a hadállást tartották. Gizella az asszonynak fogta pártját. Pár évvel idősebb a férjénél, de mit számít ez manapság? S mit tudni, ki tehet róla, ha nincs gyerek? Pista közönséges korhely, hétfőpróbas lump! Angyal pedig valóságos „angyal”.

– Már a kardos angyalok fajából – dünnyögte a doktor, kifordulva az utcára. – Amilyen Ádámot kiverte a paradicsomból. – Valami török paradicsomra gondolt, ahol a hurik szép, husos cselédek képeiben töltögetik az üdvözültek pipáit. De ez <már> |csak:| egészen titkos gondolat volt, amelyet senkisé ismert volna sejteni az öreg orvos mindig kimért s kissé félszeg komolysága mögött. Legfeljebb Gizella. De Gizella mindig minden rosszat főlött a férfiakról. Gizella maga is a kardos angyalok sorába tartozott, s a doktor alapjában tisztelte ezeket és félt tőlük.

Elfogódottan járkált e kardos angyalok fukar világában. Ügyelt az illemre és méltóságára. Óvatosan tapogatta botjával a sarat, s ily óvatosan tapogatózott az életben is, noha korát tekintve, már bőven lett volna ideje kissé tájékozódni. A nagytestű és félénk emberek familiájának tagja volt, s egyszerre keltett tiszteletet és nevetséget, amint csetlő-botló nehézkességgel gázolt át a különböző urilakások küszöbjein, mindig legalább háromszor ismételve ismerős és változatlan mondókáját:

– Alászolgája, jó napot kívánok, hát hogy van ilyenkor?

Ezt mondta fiatalnak és öregnek, férfinak és nőnek, nagyságosnak és tekintetesnek, sőt állítólag még a cselédeknek is. Ezt mondta reggel és este, nappal mint éjszaka. A Herczegék háló-

szobájában most éjszaka volt. Tardits alig tudta, merrefelé hajlongjon a homályban. Végre megtalálta a keskeny utcácskát, mely a két ágy között úgy nyult be az éjjeliszekrények szélességében, mint tengerszoros két félsziget között márványtetős, tömzsi szirtek alá. Herczegné Tóth Angyal mély árnyékban feküdt, homlokán nagy turbán összecsavart törölközőkből. Tompa nyögésekkel fordult a doktor felé:

– Jaj doktor ur, segítsen rajtam, nagyon odáig vagyok! Csavard el a lámpát, Vica! – emelte fejét a párnáról fájdalmasan. – Nem mondtam már hogy csavard el a lámpát? Rettenetesen hasogat a fény.

– Már el van csavarva, – susogta a begyes leányka.

– Ne feleselj, hanem csavard el még jobban.

– Füstölni fog.

A szoba máris csupa füst volt.

– Ne törődj te vele hogy füstölni fog, hanem tedd, amit mondtam.

Tardits megvárta míg a leány eltávolodott, aztán megpróbált tiltakozni.

– Ez nem egészséges, nem bizony... Akkor nem csoda hogy fáj a feje.

Az ágy mintha mindenestül följajdult volna erre.

– Van nekem okom a fejfájásra, doktor... Eleget gyötörnek engem!

– Ki gyötri?

– Mindenki... Az uram... – Hirtelen kinyult a párnák közül és megérintette Tardits kövér kezét. – Kedves doktor ur, kérem, mondja meg az uramnak hogy ne gyötörjön mert nagyon beteg vagyok...

– Ugyan már, dehogy beteg... – Tardits egészen el volt képedve. Sohasem képzelte volna, hogy <Pista> |:Jancsi:| gyötörje az asszonyát. Inkább megfordítva. Hiszen <Pista> |:Jancsi:| nemcsak kedves, jó fiu volt, hanem mintaférj is.

– Mutassa a nyelvét!

– Az uram nem akarja hinni hogy beteg vagyok... Látja, itt-hagy, <magamban>, elmegy a kaszinóba... Ha beteg vagyok, nem vagyok használható, nem is kellek...

– Asszonyi okoskodás. Vagy hiszi az ura, hogy beteg, vagy nem hiszi. Ha hiszi...

– Nem hiszi! Mondja meg neki, doktor ur, hogy nagyon, nagyon beteg vagyok!

Zokogva csuklott vissza, megrázkódott egész. testében, hátat fordított a doktornak.

– Mondja, hogy meghalok!

Most egészen elsüllyedt a dunnák <közt> <|:ban:|> |:közt,| eltűnt Tardits elől. A nagy vastag ember tanácstalanul állt <és lihegett> az utcácskában és lihegett, mint izgalmában szokott.

– Nonono... Dehogy mondok én ilyesmit... Legyen okos és mutassa a nyelvét... Nononono...

Óvatosan megérintette a turbános nő vállát, melyet valami meleg hálórékli takart. A hálórékli <keresztülborzongott> |:szinte sistergett,| mintha villamosság csap át egy rossz szigetelőn. Tardits visszakarta a kezét, mint akit ütés ért.

– Nononono... Hogyan gyógyítsam meg, ha nem hagyja magát megvizsgálni?

Igazat szólva, mindig elfogultságot érzett, ha urinőt kellett megvizsgálnia. Ez ritkán adódott, mert Gádoroson az urinők igen szemérmesek voltak. A hálórékli ritkán került le a testről, legfeljebb végszükség esetén, s akkor is jelenetek árán. Többnyire azonban ily végszükségben is Tardits inkább Pestre küldte betegét. Olykor nehéz lett volna megmondani, ő restelli-e jobban magát, vagy a beteg? Rendesen csak fenyegetésnek használta a vizsgálat rémét, mintha valami félelmes <ope> műtétről lenne szó. A végén megelégedett avval, hogy a tüdőt meghallgatta, hallgatócsővel, a hálóíngen át. Most azonban még a pulzushoz sem fért hozzá. <Herczegné mindenestűl eltűnt

a dunnák <<alatt>> <<[:között:]>>> |:Angyal láthatatlan maradt,| csak a kontya csücske <látszott> |:borzaskodott:| ki a turban árnyában, mint gleccserek alatt egy fekete erdő.

– Legalább a csuklóját adja oda... Mégiscsak meg kell néznem, ha meg akarom gyógyítani...

– Ne gyógyítson meg! Nem akarok meggyógyulni!

– Akkor <miért hívolt> mért hivatott?

– Azért, hogy mondja meg az uramnak... <[:Tardits már tudta a refrént:] Mondja meg neki, hogy nagyon beteg vagyok...>

– Mit mondjak meg?

– Hogy <nagyon beteg vagyok>... hogy nagyon beteg vagyok...

– Ejnye, ejnye.. <Miért> |:Dehát mért:| ijesztgessem én az urát? Hiszen még nem is tudom, hogy igazán beteg-e?

– Látja, hogy milyen beteg vagyok!

– Deni<q>kve mi baja?

– Rettenetes migrénem van.

– Az még nem betegség... Látom, egy kis vörös bort hörpint<ett>get.

Az éjjeliszekrény<en>re |:nézett, ahol:| egy félpohár sötét gádorosi állt, az otkolonos üvegce mellett, mint orvosság.

2.

Ez általános gyógyszer volt Gádoroson, Tardits maga is rendelte, minden ellen. Ezuttal sem rosszalta, s a bor kétségtelenül jó idegcsillapítónak bizonyult, már említése is megennyhítette a helyzetet. Tóth Angyal bortermelők ivadéka volt, ami egészen külön emberfajta; a betegben fölébredt a szőlősgazda és háziasszony, aki még félholtan is tudja kötelességét.

– A tavalyiból... egy kortyot, doktor ur!... Vica, hol vagy? Fuss hamar pohárért!... Ez a lány is mindig akkor nincs itt, amikor szükség van rá... Talán egy kis piskótával, mártogatva...

Tardits nem kért a piskótából, de a bort szívesen megkóstolta. Lezöttyent a székre az ágy lábánál s a poharat a fény felé tartva vizsgálta a szoba félhomályában. Keskeny csíkban villant a nemesen áttetsző vörösség. Egymás borára illet kíváncsinak lenni, szállósgazdáknak, Gádoroson.

Tardits homályosan érezte az élet furcsaságát, amint ott ült e füledt hálóban, a lecsavart lámpa füstös cilindere előtt csillogtatva a szállóhegy husából kiszúrt tavalyi napsugarat. Nem hitt az asszony betegségében, ő maga sokkal betegebb volt páciensénél. Tudta hogy rákgyanus; nemrég járt fönn Pesten s megnézte magát. Valószínűleg operálni kell... Iparkodott elhessegetni a gondolatot; hisz már a legjobb esetben sem élhet nagyon sokáig. Elég sívár volt az élete a kiszikkadt aggszűz nővér mellett, akiért <teljesen> föláldozta <magát> éveit. Irígyen gondolt mindenkire, akit otthon házas társ várt, s furcsa tikkadság lepte meg ebben a házas társi ágyasszobában. Egy-egy pohárkával megiszogatni a pácienseknél: ez volt üdülése, mert ő nem pincézett! Nem volt benne a cimboraságokban, mégcsak nem is tegeződött az urakkal. Különc volt és tudósnak tartották. Most itt ült, egy ital vörösbor csillogásában, s míg a kortyot szakértően forgatta nyelve alatt, lusta szeme önkénytelenül megpihent a formás cseléd egészséges testének gömbölyű vonalain, aki a kályha körül hajladozott a rembrandti világításban.

A koratavaszi csalfa időben a gondos gádorosi háziasszonyok még mindig szükségesnek találták fűteni.

– Eredj ki, Vica, már eleget raktál rá – mondta a „beteg”. – Mit piszmogsz, bugyuta? – Most már nem burkolózott a paplanba, sőt a dunnát is lejjebb csusztatta lábához. Homlokán fölfrissítette a turbánt egy mosdótálból, mely széken állt előtte; kéjjel nyomkodta bőrére a hűset.

– Melegít ám ez a kis borocska – kommentálta a doktor. Az itóka fesztelenebbé hangolta. Félig föl húzta nehéz szemhéjait,

s lomhán inteni látszott az ajtó felé, amerre Vica kiment. „Mire gondol az öreg?” – tűnődött az asszony. Aztán hirtelen megértette: Tardits az urára gondolt és Vicára... – „Bár ugy volna!” – villant meg benne egy pillanatra, „legalább nem gyötörne engem. De ezt a bugyutát még arra sem lehetne használni...” – „<Pista> |:Jancsi:| pedig még ehhez is tulontul kényelmes”, folytatta a gondolatot... S hangosan fölnyögött, talán hogy a doktort a helyzetre emlékeztesse.

– Persze, persze – morogta rá Tardits. S buzgón csóválta a fejét, mint valami nehéz esetről. – De azért mégis jól tett ez a kis vörös bor – biztatgatta. – Lám csak, most nyugodtabb. – Lassan elővette az óráját és hozzákészülődött a pulzusolvasáshoz. – Hálisten, vége a bolondórának, – gondolta.

Az asszony azonban hirtelen fölemelte ujját és az ablak felé hallgatózott. Az utcán ismerős lépések hangzottak.

– <Pista> |:Jancsi:| jön! – susogta. A hangja <hirt> egészen megváltozott, gyors lett és izgatott, mint egy összeesküvőé. – Mindjárt itt lesz. Ugy-e, doktor ur, megmondja most neki? Mondja azt hogy én nagy beteg vagyok, hogy nem lehet hozzám nyulni... Mondja hogy engem kímélni kell... Ugy mondja meg hogy szégyellje magát... Igen, vizsgáljon meg, hogy aztán mondhasa hogy <megvizsgált> megállapította...

És engedelmesen nyújtotta a <pulzusát> csuklóját.

A lépések zaja <közeledett, ritmusuk> közelebb jött, ritmusuk összezavarodott a pulzus ritmusával, s mindakettőbe belekegyezett az óráé. Pár másodpercnyi csönd volt és feszültség. A lépések elhangzottak.

– Nem ő! De várja meg, most már jönnie kell. <Mondja nek>Most mindjárt jönni fog. Mondja neki, hogy halálomon vagyok.

A doktor hirtelen föloldódva, lassan nevetni kezdett, örege sen, föl villanyozottan, s mint aki rajön [!] a huncutságra.

– Persze, persze, meg is érdemli, hogy megijesszük... Mért

jön ilyen későn? Mért megy el hazulról, ha a feleségének migrénje van? Ahelyett hogy ápolná és borogatást rakna a fejére...

Halkan, göcögve mulatott ezen, és megint a pulzus után nyult, az órát még mindig a kezében tartva. Az asszony némán feküdt, vékony ajkait összeszorította, csak ütere felelt <a doktornak> az orvosnak, változatlanul izgatott ütemmel. Minek beszélni, ugysem tud elmondani semmit! Mondja tán hogy ő nem lesi türelmetlen az urát, nem kívánja hogy minél előbb hazajöjjön, épp ellenkezőleg? Csak maradjon, csak szórakozzon, legalább addigsem gyötri őt! Egynéhány nap óta megint türelhetlen volt a levegő köztük... <Pistaval> |:Jancsival:| időnként nem lehetett bírni... Csak legalább beteg volna, súlyos, igazi beteg, akkor talán megkönyörülne rajta és békén hagyná... Csak evvel a Tardits doktorral tudná megértetni magát!...

Dehát ez lehetetlen, hogyan is remélhette? Hiszen még az anyjával sem tudna beszélni erről...

Most hirtelen a régi időkre gondolt, illedelmes és házimunkákban eltelt hosszú lányságára, mely elvette tőle az öröm ízét; emlékezett, hogy' félt az orvostól kicsi korában, a világért sem akarta engedni hogy megnézzék a torkát! Dehát mindenén át kell esni, lehetőleg a szokások betartásával és az illedelem megóvásával. Eszébe jutott amit az anyja szokott mondani: „az élet nem arravaló hogy élvezzük, hanem hogy a kötelességünket teljesítsük.” Most megint oly végtelenül hosszúnak tűnt föl előtte az idő, amíg az orvos vizsgálja, mint akkor: alig bírta kívánni hogy a csuklóját elérhesse.

Végre becsukta óráját és visszatette zsebébe.

– Hm... hm... – mondta. – A pulzusa elég gyors. – Tardits nagy mester volt a <hümmögetésbe> fontoskodó hümmögetésekben. – Egyszer föl kellene menni Pestre és alaposan megvizsgáltatni az idegállapotát. – Ez csak olyan frázis|:nak volt szánva:| <volt> amit időnként <szokott> mondani |:szokott:| a pácienseinek, s amit sem ő, sem azok nem vettek nagyon

komolyan. – No most majd fölírok valamit és holnapra semmi baja.

Az asszony sóhajtva adta meg magát a sorsnak. Belátta hogy nem lehet változtatni.

– Menj, Vica, nézd meg, van-e az asztalon toll és tinta? – rendelkezett, becsöngetve a lányt. Az élet arravaló hogy a kötelességünket teljesítsük: elsősorban a háziasszonyi kötelességet. Míg Vica lomha és ringató lépésekkel vezette a doktort, az ablak alatt is újból lépések hangzottak; ezuttal csakugyan <Pista> |:Jancsi:| az... Most minden kezdődik újra, mintha semmisem történt volna!... Óh istenem, hát lehet ez? Van asszony aki bírja ezt? Meddig fognak még így élni, mi lesz ennek a vége? Talán ha gyerekük volna, minden máskép volna. <Pistának> |:Jancsinak:| lehetetlen megmagyarázni, a férfiak csak a kívánságaikra gondolnak. Sohasem fogja megérteni, hogy <őt> ő nem olyan fajta... hogy vele nem lehet ezt...

<Pista> |:Jancsi:| már itt is volt, nagy sebbel-lobbal jött a tornácon, mint mindig, már messziről lehetett hallani a lelkendezését.

– Ki van itt? A kedves doktor bácsi van itt? No épen jókor, az asszony ugryis folyton idegeskedik. Vica, hamar, bort hozzál és poharakat! Nemcsak tinta kell a doktornak, hanem jobbfajta lé is; nincs igazam? Hogy|:an:|, már koccintottak? <N> Szép dolgo, az ember ki se teszi a lábát, és a felesége itt a doktorokkal koccintgat! No, jöjjön vissza, doktor bácsi, csak nem akar még <els> elmenni? Az ember örül hogy egy ilyen tudós emberrel beszélgethet... Jöjjön és nyugtassa meg a beteget! Mit? hogy migrénje van? Mondja neki, doktor ur hogy szeresse kicsit az urát és elmúlik!

Nagyot kacagott a szóhoz, kedélyesen, |:ön:|elégedetten. Lehajolt az ágy fölé és homlokon csókolta a feleségét.

– Mondja, kedves doktor ur, látott még egy ilyen jó házasságot, mint a mienk?

<Pista> |:Jancsi:| kitámolygott a verandára. Ugy jött ki a saját házából, mint egy száműzött, egy kiutasított. Egészen el volt keseredve.

– Az istenét neki – <káromkodo> morfondírozott –, az ember még a saját feleségéhez sem <nyultam hoz> nyulhat hozzá! Pedig milyen szépen bántam vele, szőrmentibe, mint egy mérges <ki> kis állattal.<!>... A Szűzmáriáját, hogy neki migrénje van! Mindig van neki valami baja. Hé, Vica, hol vagy Vica? Kelj föl, az istenedet!

Egészen tavaszi volt a levegő, és jólesett a migrénes szoba fülledtségéből [!] <most> visszajutni a szabadba; milyen bolondság most még fűteni! <Pista> |:Jancsi:| az izzadságot törölgette homlokáról. A holdvilág most kelt föl, a régiek „szűz Dianája”; messziről cigányzene hangzott, és <Pista> |:Jancsi:| egy pillanatig arra gondolt hogy visszamegy a kaszinóba. De hát kocsmázzon, mint a Gözsy Pepik, mikor háza van, felesége és olyan bora amilyen a kaszinónak sohasem lesz? <Pista> |:Jancsi igazában:| nagyon távol volt attól amilyennek Gizella, a Tardits doktor nővére képzelte. Nem lehetett kívánni őnála rendesebb, otthonülőbb hajlamu embert. Az Isten is férjnek teremtetten. Mikor megnősült, azt hitte hogy most már végkép megoldotta életét. Magánál idősebbet vett el, nagyon komoly, jólnevelt urilányt, tartózkodót és illedelmest: őt az ilyenek vonzották. |:Nem szerette az afféle kelekótyákat. Ha jókedv, kedély kellett, abból jutott neki elég, adhatott belőle másoknak.:| Eleinte nem is volt semmi baj, minden úgy ment ahogy kellett, csak épen hogy a gyerek hiányzott. Ezt még el lehetett viselni. A nap eltelt a hivatalban és a kaszinóban; nyáron elfoglalta a szőlőbejárás, a bortermelés <go> sok gondja. De az istenit, vagy van felesége az embernek, vagy nincs! <Pista> |:Jancsi:| napról-napra jobban úgy érezte hogy nincs. Türelmes volt a vég-

letekig, gyöngéd is, ő igazán tisztelte az asszonyt! Az istenit neki! Ennek az asszonynak nem kell férfi, még megszégyeníti őt, rápirít, mint <egy> valami <diákra, akinek holmi aljasságok>> suhancra, akinek csak aljasságok járnak az eszében.

– Hé, Vica, hozz még bort!

<Pista> |:Jancsi:| el volt szánva hogy <egyedül> magában iszik, mint az ökör. Ugy érezte hogy megrabolták, elrontották az életét, megalázták férfiúi méltóságában. A dolog mindig rosszabb lesz, az asszony most már sértésnek tekinti azt is ami azelőtt egészen természetes volt, sőt csak férji udvariasság, kedvesség; lassankint már semmit meg nem enged neki. Micsoda szemérem, az istenit! Igazi „Angyal”: ominózus név!

– Se nem különösen szép, se nem valami gazdag, és már öregszik is, és mégis így hagy könyörögni, napról-napra. Megalázom magam, térden csúszok előtte, mint egy kölyök! Mit csináljak? – sóhajtott hangosan. Válásra még csak gondolni sem lehetett Gádoroson, az igazán végső eset lett volna, s csak nem szégyenítheti meg magát avval hogy ilyen okból válik? Egy ember aki a saját feleségét nem tudja megkapni! Mást keressen? De kit? Gádoroson ez nem volt könnyű probléma, itt az élet házasságra. volt berendezve, ami <ezenkívül> ezen kívül létezett, az csupa szenny és alacsonyosság, és különben is, |:ez nem menne oly símán:|, ez az egész élet fölfordulását jelentené, |:tragédiát:|, <botrányt, |:tragédiát:|, zavart>a világ nyelvére kerülést, aminél semmi sem lehetett iszonyubb egy gádorosinak! Nem is tudta volna, hogyan kezdjen ilyesmibe, az ő helyzetében, micsoda arccal, hisz a házassága a legjobb házasság, maga szeretett erről beszélni; nem az imént mondta-e Tarditsnak is? Cselédekhez menjen? Az már az utolsó! Mindig megvetette az olyan embereket. Bár nagyon helyeselte hogy a felesége csinos <sz> cselédek fogad. Jobban esik ránézni; nem igaz? – Dehát erre szoruljak én, mint egy kamasz?

Hol lehet az a lány?

Lement az udvaron át, minden óvatosság nélkül gázolva a sárban, nem bánta ha a cipője sáros lesz is. A szomszéd udvarban egy kutya kezdte rá az ugatást. A saját kutyája felelt neki, az ólból. Kényelmes dög, csak úgy álmában vakkangat. Azt álmodja hogy el akarják venni tőle a déli velőcsontot, amit a vackában őriz. <Pistára> |:Jancsira:| most a kutyaugatás is érzelmesen, bánatosan hatott. Soha még nem sajnálta így magát mint ez estén. Ez a tavaszi levegő is egészen elérzékenyítette, valami nedves volt benne, mintha könnyekkel lenne átítatva, a hold aranyosan és árván lengett az égen. <Pista> |:Jancsi:| a pince felé tartott, hogy maga hozzon föl bort magának. Hányszor tette meg ezt az utat, már diákkorában is, amikor apja küldözte le, ki nagy délutáni borozásokat rendezett vendégeivel a verandán! Hányszor fogja megtenni még, késő vénkoráig, <ami> amikor talán egyedül <fog már csak borozgatni> |:borozgat már:| s üdülése, szórakoz<ása>ó sétája lesz az időnkénti pincébejárás, pléddel és meleg házisapkában, mint a Döme bácsinak... Az igazi jó borai itt voltak, <azokat> amiket régebb évekből őrzött, kisebb mennyiségben, nem eladásra szánva... Azokat nem hagyta kinn a <pin> szőlőben... S az igazi élete is itt volt, lelkileg sohasem távozott ebből a házból. Még mikor Pesten, az egyetemen volt is, minden szabad idejét itthon töltötte, s csak a hazai hírek érdekelték. Nem is érintkezett mással csak gádorosi fiukkal, az ablaka közt gádorosi elemózsiát tartogatott, s persze Pesten is gádorosi bort ittak. Sággy Ferkóval, Rácz Jozsóval tettek egy kompániát, egy <kis> józsefvárosi kiskocsmába jártak amelynek gádorosi volt a tulajdonosa.

A kutya ismét fölmordult házában. Pici <szélh> szélrohalmok jöttek, s megrázták a rügyező bokrokat. A bokor verte a kutyaház falát és a kutya morgott. Az ég is elsötétedett, a hold paplant huzott a nyakára és borogatást <rakott> tett a <fe> homlokára, akár az a szemérmes asszony odabent. „Igen”, gondolta

<Pista> |:Jancsi:|, „igazában azért szenvedek, mert hűséges vagyok, mert nem akarom megcsalni a feleségemet<!>.” De hát ilyen hűséges volt már ő: asszonyhoz, házhoz, városhoz, pincéhez... Így született, ilyen a természete.

– Lehet engem ezért büntetni? – kérdezte keserűen. Az asszony épily keserűen kérdezte bent <a hálószyobá> az ecetszagu hálószyobában, ecetbemártott törülköző alatt: „Lehet engem büntetni, mert...?” Igazában miért? Mert szemérmes. <Leküzdhethetlenül, gyógyíthatatlanul syemermes> Mert nem tud más lenni, mint amilyennek nevelték |:Gádoroson:|. Leküzdhethetlenül, gyógyíthatatlanul szemérmes.

Ha a szemérem és hűség találkozik: micsoda házasság az? |:Micsoda mitológiai frigy? S micsoda:| átok teszi, hogy ez a frigy, helyett hogy „szelid szeretet és szende boldogság” melegágya lenne, <a> csupa gyűlölet és kínlódás lett? Igen, mert a szemérem gádorosi szemérem volt, és a hűség gádorosi hűség... Csupa gyávaság, kényelemszeretet, megszokás és illedelem...

Hirtelen éles csöngettyűhang hasított bele a tavaszi estébe. A megrántott csengő drótfjai csikorogva suolták a falat. „Az asszony is Vicát keresi”, gondolta <Pista> |:Jancsi:|. „Az asszony nem alszik.” Vica azonban aludt a konyhában. Az asszony türelmetlen volt, újra és újra megrántotta a csengőt. Ebben a házban mindenki Vicát kereste. És senkisem aludt, csak Vica aludt. A konyhaasztalra borulva aludt, a töröttüvegű konyhalámpa mellett, a haja már le volt eresztve és szétterült az asztalon. A lámpa füstölt, rettenetesen füstölt, a lángja föltarajlott, mint egy kakastaraj, és libegett a <szélben, tüzesen,> |:léghuzatban:|, mint egy mérges kis legyező. Az üveg csupa korom volt már és a füstpillangók szálltak, szálltak, s beborították az asztalt, a leány arcát, a mosogatni-kitett edényeket, halkan, puhán, mint egy fekete havazás. A leány álmodott. Azt álmodta, hogy a falujában van, a templomban, a nagymiséen. És a tisz-

telendő ur misézik, és énekel, és nagy hangon őt szólítja, és a nevét mondja: „Vica! Vica!” Különös módon a tisztelendő ur hangja hasonlított a tekintetes ur hangjához. „Vica, hozz bort!” |:A teste azonban vaskos volt, nehézkes, mint a Tardits doktoré...:| És az oltári gyertya égett, és a tömjénfüst szállt. Neki kellett bort hozni az oltárra. Közben a csengők szóltak. Ujra és újra szóltak a csengők; |:élesen, hasítón;:| de kívül, a templom körül, sötét erdő volt, és a fenevadak ordítottak, és a kutya ugatott.

(OSZK Fond III/1611)

JEGYZETEK

A KISPRÓZAI ÍRÁSOK KELETKEZÉS- ÉS FOGADTATÁSTÖRTÉNETE, UTÓÉLETE

A kezdetek

A költőként, tanulmányíróként és műfordítóként elismert Babits Mihály széprózaírássainak jelentőségét csak fokozatosan ismerte fel a szakma és az olvasóközönség. A 20. század közepének kiadási moratóriumát követően először a regények iránti érdeklődés támadt fel, a kispróza iránti figyelem ébredésére és elmélyülésére azonban – egy-két ritka kivételtől eltekintve – szinte napjainkig kellett várni.

A prózai alkotások voltaképpen Babits egész pályáját végigkísérik. „Fiatalkoromban általában prózaíró voltam, verset csak később kezdtem írni” – mondja maga az író egy 1929-es nyilatkozatában. (TÉGLÁS 1997:262.) Szabó Lőrincről feljegyzett, 1920-as önéletrajzában szintén beszámol róla, hogy másodikos gimnazista korában (1895 körül) „Verne Gyula mintájára” kezdett regényt írni: „Regényem címe volt: *Egy hering története*. Sose fejeztem be. Az első fejezetekbe le volt írva a hollandiai partokon a heringhalászat, amit én földrajzkönyvekből szedtem össze. Volt egy óriási hering, egy géphering, amit valaki csinált; erről szólt a dolog. Körülbelül ez volt a legrégebbi művem. (TÉGLÁS 1997:70.) A „regényt” az általa szerkesztett, pécsi diáktársaival előállított *Szekszárdi Szépirodalmi Lapokba* írta, addig, „amíg a lap létezett.” (TÉGLÁS 1997:261–262.)

Ötödikes gimnazista korából, 1898-ból már egy befejezetlen novella, *A Hunyadi-ház* is ránk maradt, amelyet nagynénjének, Kelemen Ilonának ajánlott. (OSZK Kt Fond III/1619) A füzetkévé egybekötött, lila tintával írt négy lap közül az első, a „címlap”, az ajánlason kívül a szerzőt, a címet, valamint a keletkezés évszámát és helyét tartalmazza (az utóbbit a régies – és a családi leveleikben szokásos – „Szegzárd” formában). (L. 2. sz. képmelléklet.) Az elrendezés és a „Robur” szerzőnév talán azt jelzi, hogy ezt a művét is a *Szekszárd és Vidéke* című, helyi lapnak szánta, ahol 1898. szeptember 3-án ugyanezen a néven látott napvilágot egy versfordítása, Julius Sturm *Enyém vagy* című költeménye. A szeptember 10-i számban szerkesz-

tői jegyzet árulja el, hogy e név alatt „Babits Mihály volt kir. Tábla bírónak 5.-dik gimnazista fia rejtőzik, a kinek több sikeres költeménye és fordítása jelent meg.”

A kéziratban maradt első prózai mű betűformáinak jellegzetességei a következők. A *c* hangot még a régies *cz* betűkapcsolat jelöli. A nagy *M* és a nagy *N* alakja kétféle: olykor nagyított kisbetűhöz hasonló, árkados kötésű, de többnyire csúcsban végződő, szöges duktusú. A nagy *A* betű mindenütt csúcsos (és nem ovális) formájú. A *d*, az *sz* és a *z* betűk alakja még iskolásan szabályos.

A novella témája az ifjú szerző történelmi érdeklődéséről tanúskodik, amelyet önképzőkori szavalásra kiválasztott versei és önképzőkori dolgozatai is alátámasztanak. (Tudunk egy március 15-ét tárgyaló értekezéséről, valamint egy Rákóczi Györgyről szóló, *Tíz év Erdély történelméből* című pályamunkájáról is.)

A gimnazista Babits egyéb műveiről a pécsi gimnázium önképzőkori üléseinek 1899–1901. évi dokumentumai számolnak be. A kartonlap kötéssel megerősített, kéziratos füzetből megtudhatjuk, hogy a diák Babitsot mind az előadói, mind az alkotóművészet vonzotta. A bejegyzések szerint a következő novellákat adta be bírálatra: *Viszály a tanácsházán*, *Bíró uram Karácsony estéje*, *Kettőtört pálca*, *Pünkösdi Rózsa*. Az elsőként említett novellát 1899. okt. 22-én önképzőkori ellenlábasa, Frank Richárd kritizálja: „a jellemzést hibáztatja, amelyben oly gyakori az ellentét, mint a csevegésben is. Anachronismus, mondattani hiba is gyakori. E hibáktól eltekintve a gond és fáradtság megérdemli, hogy elfogadjuk.” A *Kettőtört pálca* című „törökkori novellát” 1900. február 25-én bírálják: „Alakjai igen jók. Szerkezete egységes, előadása gördülékeny.” A *Bíró uram Karácsony estéjét* április 28-án fogadják el, „népies nyelvezete, arányos szerkezete és tárgyi-lagos előadása” miatt. Mivel a *Pünkösdi Rózsát* egyik bírálója elfogadja, a másik nem, véleményezésre kiadják egy harmadiknak, aki a december 9-i ülés jegyzőkönyve szerint szintén elfogadását javasolja, mivel a szerkezetet és a jellemzést is kielégítőnek találja. (Buda Attila: *Martialis egy pécsi gimnáziumban*. In: BUDA 2007:139–142.; 155–157.)

Babits 1901 szeptemberétől a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem bölcsészhallgatója, s ettől kezdve 1905 nyaráig budapesti lakos. Korabeli levelei azt mutatják, hogy a versek, az értekezések mellett ekkor is foglalkoztatja őt a novellaírás.

A ránk maradt korai kéziratok, kéziratföredékek változatos témájúak, de teljes bizonyossággal csak kevésnek tudjuk a keletkezését datálni, s csupán néhányról gondoljuk, hogy az egyetemista Babits szerzeményei.

Az egyes művek keletkezési idejének megállapításához a levelezés tanulmányozása, a szöveg tartalmának, írásképeinek, anyagának vizsgálata, a velük összefüggésbe hozható, más műfajú alkotásokkal való összevetés hozhat eredményt. Fontos lehet a papírméret, az íráskép, a sorvezetés hossza és formája, illetve az, hogy gyors, csak magának szóló feljegyzéssel állunk-e szemben, vagy a barátoknak, illetve a kiadónak szóló tisztázattal. Figyelembe kell vennünk a betűk alakját, de azt is, hogy ezek formálása következetlen.

A Hunyadi-házhoz időben legközelebbinek a [*Jolánka a zongoránál ült...*] kezdetű töredék (OSZK Fond III/1801), valamint a szerző történelmi érdeklődését mutató *A koptus* (OSZK Fond III/1708) és *Marcia* (OSZK Fond III/1762) című novella látszik. Egyik sem jelent meg Babits életében. Mindhárom szöveg azonos méretű, a nyomdákban használt „kutyanyelv”-re íródott. (Ilyen papírra ír Babits az egyetemi évek alatt, de még Baján és Szege-den is.) *A koptus* ránk maradt szövege befejezetlen.

E három kéziratban már nem olyan iskolás az íráskép, mint *A Hunyadi-házban* volt. A *c* hangot még itt is *cz* jelöli. Ez arra utal, hogy mindhárom írás 1903 előtt, a Simonyi Zsigmond-féle új iskolai helyesírás bevezetésénél korábban keletkezett. (Babits, Kosztolányival és Juhász Gyulával együtt, Simonyi Zsigmond tanítványa volt.) A nagy *A* formája mindhárom szövegben ovális, a kis *a* „nagyított” változata.

A három munka közül valószínűleg a [*Jolánka a zongoránál ült...*] a legkorábbi. Ebben még nem érvényesül a *d*, *sz*, *ssz* betűk jellegzetes, babitsi írásmódja. (A későbbi Babits-kéziratokban a *d* betű felső szára vagy egy balra ívelő végvonalban ér véget, vagy a betűszárat metsző balhurokkal csatlakozik a következő betűhöz. Ugyancsak e későbbi írások jellegzetesége, hogy az *sz* és *ssz* betűk alsó zónába hatoló *z* betűje át van húzva). A másik két szövegben azonban már feltűnedeznek e később általánossá váló betűformák. A nagy *M* és *N* vonalvezetése itt is kétféle, de a *Marcia*-ban és *A koptus*-ban a szöges duktushoz képest sokkal gyakoribb e betűk árkados, a kis betűket „megnagyító” vonalvezetése.

Bizonyos tárgyi-tartalmi elemekből arra következtethetünk, hogy ez a töredék 1900 nyarán, a szekszárdi vakáció idején íródott. Jolánka modelljében Babits hűgát, Angyust gyanítjuk, akit az 1900–1901-es tanévre vetek fel a szabadkai tanítóképzőbe. (A képzősöktől megkivánták a zongoratudást és a rendszeres gyakorlást.) Az anya, „a szegény és takarékos özvegyaszony” alakjában édesanyjukat, Kelemen Aurórárt véljük felismerni, aki férje halála után – Misi fiát Pécsen hagyva – két kisebb gyermekével Szekszárdra,

„a nagymama házába” költözött. A házban zongora is lehetett. Annak idején ő és leánytestvére is tanult e hangszeren játszani, mivel a zongorajáték a korabeli női műveltség megbecsült részét képezte. A családi zongora meglétére utal Nenne (Kelemen Ilona) 1928. szeptember 1-jei levele, melyben ezt kérdezi nővérétől, az akkor Babitséknál, Esztergomban tartózkodó özv. Babits Mihályné Kelemen Aurórától: „A zongorámért 550 pengőt ígértek, odaadjam-e?” (BUDA 1996:429) A költő húgának, Kiss Istvánné Babits Angyalnak egy nappal korábbi levelében szintén szóba kerül a zongora eladása. Ebből tudjuk, hogy az érte kapott pénzt Nenne „a közös számlára” kívánná elhelyezni. (BUDA 1996:428.) Kelemen Auróra kisebbik fiát is szeretne volna zongorára taníttatni, de a fiúnak nem sok kedve volt hozzá. 1906. okt. 26-a előtt az anya nagyobbik fiától, az akkor 23 éves BM-től kér segítséget: „Pistának is írhatnál hogy buzdítsd szép szóval a tanulásra, most meg nem akar zongorázni, nem is tudom, mit csináljak vele?” (BABITS 1998:286.)

A *Marcia* és *A koptus* tudásanyaga már bizonyosan az egyetemista szerzőre vall. Az első éves egyetemista leckekönyvéből tudjuk, hogy a második félévben felvette Ponori Thewrewk Emil „*Tacitus Annalesei*” című kollégiumát. Itt találkozhatott *Marcia* történetével, és innen vette a novella mottóját. *A koptus* nyelvészeti érdeklődésén túl kritikai szemléletéről is árulkodik. Mindkét novella 1903 előtt keletkezett, mert még *cz*-vel jelöli bennük a *c* hangot.

A fenti írásoknál valamivel később született a Babits filozófiai érdeklődését mutató *Beszélgetés* (*Kiindulópont: Eugen Heinrich Schmitt: Leo Tolstoi und eine Bedeutung für unsere Kultur*). Ezt a töredéknek ismert (vagy annak maradt) szöveget is kutyanyelvre írta. Már nem használ benne *cz*-t, de a *d* betűi többnyire még hagyományosak. A nagy *A* ovális formájú, a nagy *M* és *N* betűnek a kisbetűéhez hasonló, árkados vonalvezetése van.

Babitsot érdekelte az orosz irodalom. 1903-ban írta Bodnár Zsigmondnak *Az orosz irodalom* című dolgozatát, amelyben Tolsztoj is szóba kerül. (Megjelent az *Új Világ* 1903/16. számában.) A leckekönyve szerint az alapvizsga után, az ötödik félévtől (1903 őszétől) számos filozófiai előadást hallgatott. Ez irányú érdeklődéséről tanúskodik Kosztolányival és Zalai Bélával folytatott levelezése is. Tagja lett a Magyar Filozófiai Társaságnak, és a társaság Közleményeibe is írt ismertetéseket.

A Schmitt Jenőre kíváncsi pesti egyetemisták az Akadémia kávéházban hallgatták őt esténként. (KOSZTOLÁNYI 1958, 2:310.) Tolsztojról szóló könyvét, mely 1901-ben jelent meg Lipcsében, Babits is olvasta. Zalai Bélával 1904 májusában cserélik ki gondolataikat e békés anarchista opusáról. Zalai így háborog: „Egyszóval, a Schmitt Tolstoja, a minek ugyan csak a negyedét olvastam, szörnyű mód hígnak tetszett. És főleg bosszant a logikátlan-

sága.” (BABITS 1998:67) Babits részben egyetért vele, de Bruno Willérről szólva hozzáteszi: „hígságról nem csak Schmittnél, itt is beszélhetnénk, [...] Schmittnél legalább szur néha és csip és nyom valami. (BABITS 1998:69.) – Egy 1904. július 21. előtti, Kosztolányinak írt levelében már saját filozófiai témájú írását is szóba hozza: „ami pedig filozófiai ürülékemet illeti (sok volt ebből a táplálék, s bizony volt közte budai víz is – értve az Uri utcai Schmitt J. úr gyártmányait) ez a *Dialektikai Regény* (régi terv [...]) még mindig anyira töredékes [...]”. (BABITS 1998:77–78.) Az itt említett *Dialektikai regény*ben többször is utal Tolsztojra, Schmitt Jenőre és ez utóbbi Tolsztoj-könyvére. Minden bizonnyal a *Beszélgetés* is ez idő tájt (1904 nyarán) íródhatott.

Az 1904. júl. 21. előtti, fentebb idézett levélben, amelyben a „*Dialektikai Regény*”-t említi, Babits-novellákról is beszél: „[...] szatírás novelláskáim pedig (itt ahol vagyok difficile est, igazán, non scribere!)¹ még arra sem méltók, hogy magam elolvassam őket [...]”. (BABITS 1998:77.) A helymegjelölés és a Juvenalis I. szatírájából való idézet arra utal, hogy e „szatírás novelláskáik” témája a székszárdi környezethez kapcsolódik. A következő, szintén Szekszárdról küldött, 1904. július 24. előtti levelében azt írja: „A satyrák nincsenek nálam” (Uo. 87.), ami e művek korábbi, budapesti keletkezésére enged következtetni.

Nem tudjuk, milyen írásokról lehet szó, de feltételezzük, hogy az [*Elhagyja egyszer az én lelkem is...*] kezdetű töredék szintén köztük lehetett. (OSZK Fond III/1802, R,V) Ez az autográf, cím nélküli, arab számokkal tagolt írás ugyanolyan méretű kutyanyelvre íródott, mint a fentebb említettek. A harmadik részből csak az első mondat készült el. Bár itt is be lehetne fejezni, nem látjuk rajta azt a vízszintesen lapított „csigavonalat”, amely Babits korai kézíratain – pl. a *Budapesti történeten* – a kézirat végét jelezte. (Az sem kizárt persze, hogy valamilyen okból egyszerűen lemondott a szöveg folytatásáról.)

A betűformákat tekintve itt is ovális nagy *A*, illetve árkados nagy *M* és *N* betűkkel (a kötött kis betűk „nagyított” változataival) találkozunk. Az *sz*, *ssz* betűkapcsolatban a *z* záróvonala mélyen az alsó zónába nyúlik, és át van húzva. A *d*-nek legalább négy változata fordul elő:

1. a hagyományos, „iskolás” *d* betű (a zárt oválból felnövő betűszár a középzóna alsó szélét érintő végvonallal kapcsolódik a szomszédos írásjegyhez);

¹ Difficile est satiram non scribere (lat) – Nehéz szatírárt nem írni.

2. a nyitott oválból felnövő betűszár lendületesen balra hajlik, s nemegyszer csigavonalban fejeződik be;
3. a nyitott oválból felnövő, ívelt betűszár fent balhurkot leírva keresztezi a betűszárat, s folytatódik a következő betűben;
4. a nyitott oválból felnövő betűszár egy fent azonnal jobbra térő végvonalban fejeződik be.

A kis életkép témája, a korcsolyázás nem ad elég fogódzót a keletkezési idő megállapításához, hisz ez olyan tapasztalat, amely gyerekkorától kezdve kíséri Babitsot. A család nyaranta fürdözött, telente pedig korcsolyázott a Szekszárd melletti Csörge-tón. A korcsolyázás kedveléséről Babits maga is nyilatkozik, közvetetten, a *Tél* című novella hő-sének szavaival: „Korcsolyázni is szeretek. Szeretem a jeget, ahol megszűnik minden sűrűlőds, minden akadály. Az emberi láb szabad lesz és szárnyakat kap [...]” Közvetlenebb módon 1937-ben, a Fogarásról szóló visszaemlékezésében beszél erről a kedvteléséről: „Korcsolyázóknak Fogaras eszményi hely; volt tél, hogy novembertől márciusig mindennap lehetett korcsolyázni. [...] Én is korcsolyáztam, nem művészettel, de gyönyörűséggel; ez volt az egyetlen társas gyönyörűség.” (BABITS 1978, 2:557.) Egy 1910. december 14. és 23. között édesanyjának írt leveléből azt is megtudjuk, hogy sokat jár korcsolyázni „orvosi tanácsra is.” (BABITS 2005, 1:119.) Egy Landerer Elzának 1902. jan. 28-án Budapestről küldött képeslapján (az ott levő képre utalva) írja: „[...] talán mégis szeretné, ha ilyen idő lenne és a sima jég hátán korcsolyázni lehetne.” (BABITS 1998:44–45.)

A novellabeli jelenet tehát akár a fogarasi élményekből is születhetett volna. Mégsem valószínű, hogy akkor keletkezett. A datálásban a mű bevezetése jöhet segítségünkre. Az író itt „Elhagyja [...] mértékelt himnuszait, [...] amelyeket csak a bölcsek értettek meg, a választottak”, s most az avatatlanoknak mond „mesét”. Az írói szándékot közlő kifejezések egyértelműen „a sohamég-nem-elégedés” *hymnuszát* dalló *In Horatium* ódára utalnak, amelyet „a múzsák papja” akkor még nem a „távol” tartandó, „alacsony tömegnek”, hanem a beavatottaknak énekel. Egy 1904. július 21. előtt írt levelében idézi először e verset Kosztolányinak, amelyet július 24. előtt egy másik ódával együtt el is küld neki. Már akkor érzi azonban a kitűzött cél tarthatatlanságát: „A két készet elküldöm, hogy ne panaszkodjék; de ne vegye mutatóra a többire nézve; más és több lesz azokban; az ilyen célzatossan tartott előhangokba, mint az *In Horatium* akart lenni, rendesen belesül az ember”. „Azt épen nem akarom, hogy mindenki megértsen (odi profanum vulgus)² – de azt sem sze-

² Odi profanum vulgus (lat) – Gyűlölöm az avatatlan tömeget (Horatius, *Ódák* III. 1. 1.

retném, ha senki sem értene.” (BABITS 1998:86–87.; 78.) Elképzelhető tehát, hogy a hasonló gondolatokat megfogalmazó [*Elhagyja egyszer az én lelkem is...*] szintén ekkortájt, vagyis 1904 júliusa tájékán, az *In Horatium* megírása után született. Ami persze nem zár ki egy későbbi, *In Horatium* utáni időpontot. (Meggondolandó például az írás könnyed, Babitsnál szokatlan stílusa, amely nemegyszer a bajai korszak néhány versére, így az 1905 őszén született *Baba és Ti modern lányok* „társasági hangnemére” emlékeztet.)

A *Notturmo* című novella az iménti írásnál befejezettebbnek látszik, de az író itt sem jelöli a lezártságot. (OSZK Fond III/1799) Az előbbiekhöz hasonlóan ezt is kutyanyelvre írja, és arab számokkal tagolja négy részre. A fekete tintát a 3. rész második felében és a 4. rész első mondatában ceruzairás váltja fel. A nagy *A*, *M* és *N* betűket általában itt is kisbetűs párjuk „nagyított” változata jelöli, kivétel néhol a „Margit” név írása. A kis *d* négyfajta változatából csak a negyedik hiányzik, az, amelyik a betűszár csúcsánál jobbra térő, rövid végvonalat tartalmaz. A második változat balra hajló csigavonala leegyszerűsödik, s olykor kampóban végződik.

A novellában kirajzolódó családi viszonyok a családi levelezésből és a *Halálfiak*ból is ismerősek (özvegy, beteges mama; négy gyermek; „szegénység”; cselédgond; éjszakai olvasás és spórolás a petróleummal; a gyerekek társadalmi helyzetüknek megfelelően „ozsonnára” járnak és báloznak; a nagyobbik „tanítónőképesítőre készül”). Számos részlet Babits nagymamájának és gyermekeinek helyzetét juttatja eszünkbe. Cenci leányai szintén egy szekszárdi magániskolába jártak, igaz, ők nem készültek tanítónőnek. (Nem úgy, mint a rokon Budai családban, ahol az öt lányból három tanítónő, illetve tanári képesítést szerzett.) A novellabeli család négy lányához képest Cencinek két fia és két lánya volt, s a fiúk magasabb iskolai végzettséggel rendelkeztek. A gyermekek közti korkülönbség szintén hasonlít a novellabeliekhez. Áruklódó az Ilka név is: Babits édesanyjának húgát, Ilonát nevezték a családban Ilkának, majd Nennének. A lányok Bözsi barátnője láttán a Kelemen lányok gyermekkori barátnőjére, Benczelits Erzsébetre gondolhunk, aki később a *Halálfiak*ban Hintáss Gyula feleségének, Erzsinek is a modellje lett.

[*A Szép Magyarország egy vidéki városában...*] kezdetű, fekete tintával írt, egyoldalas novellatörredék Babits elemista korát idézi fel. (OSZK Fond III/1803) A *Notturnó*hoz hasonlóan, ebben is harmadik személyű az elbeszélés.

A kezdő mondatban említett vidéki városban, „ahol püspök is lakott”, s ahol egy „mérsékelt szabadelvű” apa csodaváró iskolásfia élt, az író gyermekkorának Pécsére, illetve az író apjára ismerhetünk. A gyermeki csodavárás a kis Babits Misiben is megvolt, aki 1893-ban járt negyedik elemibe, és németet is tanult. 1893 májusában neki is született egy Olga nevű kishúga, aki 1894 januárjában meghalt. A korán elhunyt kistestvérrel kapcsolatban Babits beszámol az 1920-as önéletrajzát lejegyző Szabó Lőrincnek egy tartós lelkiismeret-furdalást okozó élményéről: „[...] volt egy másik húgom, Olgica, aki meghalt másfél éves korában, és abból az időből maradt bennem első hazugságom emléke, amire most is emlékszem, és gondolom, hogy borzasztóan égette a lelkemet. Ti. olyan élénk fantáziám volt, és annyira romantikus voltam, hogy elképzeltam, hogy én ezt megálmodtam előre, jós álmot láttam, és elmondtam mindenkinek, ami azonban nem volt igaz. Úgy látszik, hogy nagyon szégyellhettem magamat magam előtt, mert most is kellemetlen érzéssel gondolkodom rá.” (TÉGLÁS 1997:76.) Elképzelhető, hogy „Jenőke” történetében ezt a fájó emléket készült „kiírni” magából, ahogy azt más írásaiban is cselekedte.

A BMKL az 1900-as évek elejére teszi ezt a töredéket, mi azt gondoljuk, hogy inkább azok második harmadában, Baján vagy Szegeden keletkezett, amit a szöveg „kutyanyelvre” írtsága is megengedni látszik. A nagy *A* már nem ovális, hanem csúcsos formájú, és felbukkannak a jellegzetes babitsi *ssz*-ek alsó zónába hatoló, áthúzott *z*-i is. A legfeltűnőbb azonban a *d* betűk írása, amelyek túlnyomó többsége a fentebb 2-es számmal jelölt típusba tartozik. A nyitott oválból felnövő betűszár a szokásos felső zónán messze túllendülve hajlik bal irányba, s marad meg e szokatlan magasságban. A betűk egyéb jellegzetességei – a szintén balra kanyarodó magas hurkok, a betűszárak legtetjét érintő, s gyakran azon is tülemlelkedő, hosszú áthúzások – mind a felső zóna uralmát, a szöveget író személy transzcendentális irányultságát és a szellemi önállóság igényét mutatják. Ez harmonikus egyezést mutat az írás megjelölt témájával, a csodavarással, és az életrajzi behatárolás lehetőségeit tekintve a bajai ciszterekkel, így Dombi Márkkal folytatott beszélgetések, vagy a szegedi, vallási témájú eszmecsere irányába mutatnak. Amit úgy is mondhatnánk, hogy a *Karácsonyi Madonna* és az *Élías testvér* világát előlegezik. (L. 3. sz. képmelléklet.)

A gyerekkor témáját tekintve persze egy jóval későbbi időpontra, a Szabó Lőrincnek 1920-ban lediktált önéletrajz idejére is gondolhatnánk. Valóban van egy ilyen időre datálható, szintén kéziratban maradt műve Babitsnak, de ez nem a gyermeki csodavárás, hanem a gyermekkori szexualitás problémáit tárgyalja. (Amiről az említett önéletrajzi beszélgetésben is szó esik.) E be-

fejezett novella címe: *Egy gyermek elbeszélése*. (OSZK Fond III/1503) Az arab számokkal hét részre tagolt fogalmazványt (vagy tisztázatot, amit tovább javított) fekete tintával lineárisan, lapszélről lapszélíg terjedő sorokban írta meg, áthúzásokkal és javításokkal, a 6. részben piros tintás kiegészítéssel. A korai novelláktól eltérően már nem „kutyanyelvre”, hanem 335×210 mm-es papírlapra. A hat fólión a bal felső sarokban autográf oldalszámozás található [1]–6-ig. A novella befejezését – a húszas években szokásos módon – itt már aláírással jelöli. Ez a nyomdának is szólhat. Bizonyára publikálni akarta (az első fólió rektójának bal sarkában egy nyomdai utasítás is található), de aztán – talán a kor számára „kényes” téma miatt – elállt tőle.

Babits már az 1904. nov. 24-i levelében is ígér prózát Kosztolányinak. (BABITS 1998:141.) Hogy milyen műveket, azt sajnos nem részletezi. Az első utalás, amit meghatározott műhöz köthetünk, egy szintén Kosztolányinak szóló, 1905. július 28. körül írt levelében található, amelyben a *Mese a Decameronból* c. novellájának tervét érinti: „[...] törekedek, obiectiven, költetni. Tárgyakat, mint más, a bibliából s majd Boccaccióból csenek.” (Uo. 158.)

1905 szeptemberében Hegedüs-Bite Gyula levélben hívja a már Baján tanító Babitsot a *Tűz* című lap munkatársai közé, és novellát is kér tőle: „György Oszkár beszélt, hogy ön novellát is írt. Az istenért azt is küldjön... [...]” (Uo. 170.)

Babits Kosztolányinak címzett, 1905. október 31-i levele azt mutatja, hogy komolyan foglalkoztatja őt a Boccaccio-téma. A tervezett mű jellegét ekként vázolja: „byronikus beszély a renaissance korából (melyről sokat olvastam mostanában, Burckhardtot, Gobineaut, Merezkovszkyt, Muthert,) – a beszély tartalmát Bocaccionak egy novellájából meríteném és roppant lélektanivá tenném; [...] Képzetköröm új mezejének illusztrálására felhozom, hogy sokat gondolkozom (és beszélek papokkal úgy mint civilekkel) a keresztény vallásosság kérdéseiről [...]”. (Uo. 177–178.)

1906. március 6-án Kosztolányi türelmetlenül kérdezi, hol késik a megígért küldemény, s benne a „prózai elbeszélések” (Uo. 200–201.), amelyeket március 17-én is megsürget. (Uo. 201–202.) Nem sokkal ezután megkapja Babits március 25. előtt írt, Bajáról küldött levelét és versküldeményét: „Kedves Barátom! Nem tehet többé szemrehányást. Itt küldök anyi [!] verset hogy akár úszhat is bennük; s e küldeményt tán nemsokára egy prózapakk is fogja követni.” (Uo. 202.)

A Babits által küldött versek közt van két olyan költemény, amelyik később cím nélkül kap helyet az *Útinapló* című novellában (NY, 1909. nov. 1.). Az első a *Tájkép* (Első sora: *Egy teknő itt a völgy az ég alatt*), fölötté a dā-

tum: (1904. szept.); a második a *Hullik az ablak*, fölötte a dátum: (1906. márc.) (Ez a vers az *Útinapló*ban így kezdődik. „*Izzik az ablak*”; a *Magyar Szemlé*ben Márciusi reggelen címmel, 1906. aug. 30-án jelenik meg). Babits megemlíti levelében a *Jövő* című szonettjét is, amelyet 1904 szeptemberében írt, s amelyet „érdekes”-nek, és Kosztolányi által már ismertnek mond. (BABITS 1998:202–234.) Babits mint „utolsó versét” még cím nélkül 1904. november 17-én írt levelében küldi el barátjának. (BABITS 1998:131–132.) A vers az *Útinapló*ba is cím nélkül kerül be.

Hogy a megígért „prózapakkot” is elküldte volna, annak nincs nyoma. 1906. március 25. és április 4. között írt levelében Kosztolányi véleményt mond verseiről, és emlékezteti ígéretére: „Ha megtud érteni engemet s némiképpen jólesik Önnek az, hogy egy ember teljesen <megtudja ér> [át tudja:] érezni minden írását, az ígért »próza pakk«-kal nem fog sokáig késni, hanem hamar, nagyon hamar küldeni fogja.” (BABITS 1998:242.)

Babits ezek után valóban küld barátjának prózai műveket, mert április 17-én keltezett levelében Kosztolányi már ezt írja: „Szép fordítását, pompás prózáját nagy örömmel és gyönyörűséggel olvastam, s minden nap legalább egyszer elolvasom a versküldeményét is” (Uo. 243.) Hogy milyen prózai művek voltak e küldeményben, sajnos, nem tudjuk. Talán már a *Karácsonyi Madonna*?

1906. augusztus 18. előtt Szekszárdról újabb verseket küld Kosztolányinak, többek között a *Közelg, közelg a gyorsvonat* kezdetűt, amely *A pályaudvaron* címmel az *Útinapló* betétje lesz. (keletkezése 1906. máj.) (BABITS 1998:257–258.)

1906. november 12-én (Babits ekkor már Szegedre került) Kosztolányi keményen megbírálja fordításait, de egyben újabb műveket kér tőle: „Többször megírtam s megmondtam önnek, hogy a fordításai, – amennyire lelkemhez szólnak, elragadnak eredeti versei – egyáltalában nem tetszenek. [...] Nem akartam bíráltni, tisztán csak a legszerényebb, de durva és leplezetlenül gúnyos véleményemet tudattam. Ön, aki tudja mennyire szeretem a poézisét és annak hússzekrényét, magát, nem veszi tőlem rossz néven ezt sem. Mindezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy műfordításai a szememben teljesen értéktelenek, csak annyit, hogy önhöz nem méltók. [...] „Kérem az új verseit, prózáit s a dramát és az értekezést. Éhes vagyok az ön írásaira. Tudja, én vagyok legkíváncsibb és legkövetelőbb olvasója.” (BABITS 1998:304.)

1906 novembere után azonban Kosztolányi és Babits kapcsolata megszakad. Babits maga – különböző okokból – tavasztól őszig válságos időszakot él át.

Feltételezésünk szerint ennek a korszaknak lehet a terméke és dokumentuma a *Fejfájás* című novella. Babits életében nem jelent meg, noha a kéziratban maradt, kutyanyelvre tintával, tisztán, olvashatóan, arab számokkal tagolva írt szöveg tisztázatnak tűnik, végén a Babits korai írásaiban használt, befejezettséget jelző vonalakkal, még nem aláírással. Mindez akár azt is sugallja, hogy az ekkor még a nyilvánosságtól tartózkodó, de mégis oda kívánczó költő a napilapokhoz közvetítő barátok (Kosztolányi) számára szánta. (OSZK Kt Fond III/1566)

A novellát a BMKL (1424) az 1900-as évek elejére datálja. A kéziratban már nem szerepel a *cz* betű. A *d* az első oldalakon még szabályos, később, a gyorsabb írás következtében már megvan a fent balra hurkolt változat. A nagy *A*, *M*, *N* a kisbetűre hasonlít. Feltűnő (nyilván a gyors írás következtében előállt hiba): „Felakarok ugrani”. Jellegzetes (de a kor levelezésében még használt) a „théa” írása. Így fordul elő a szó az *Angyalos könyv Egy tél Budapestben* című ciklus kilencedik versében is, amelyet a költő 1901 decemberében írt. De megtaláljuk később például Kosztolányi egyik levelében is. Hasonló módon írva olvasható a „théma” is Kosztolányi (BABITS 1998:179.), illetve Landerer Elza levelében 1907-ben (BABITS 2005, 1:50.).

Véleményünk szerint azonban nem az évtized elején, hanem közepén, pontosabban 1906 őszén keletkezhetett ez a dúlt lelkiállapotra mutató írás. Háttérben azt a lelki-pszichikai állapotot véljük, amelybe a fiatal bajai tanár 1906 tavaszán került. 1906-ra esett „Babits első depressziós epizódja”. (CZEIZEL 2004:253.) Az idézett könyv szerzői Babits *Anyám nevére* című, tavasszal írt versére hivatkoznak, a nem jól sikerült pedagógiai vizsgára, illetve arra, hogy nem tartottak többé igényt rá a gimnáziumban. Tegyük hozzá, ami a novella szempontjából is fontosabb: a – később a *Hatholdas rózsakertben* megírt – kínosan végződő érzelmi kalandját Szuper Mihályné, Ilka néni választottjával, Wzentek Irénnel, illetve a Kollár Gizi iránt kibontakozó szerelmét (L. *Strófák Gizikéről*, 1906. máj.). – Babits depressziós hangulatát a levelei is elárulhatták, mert Kosztolányi például 1906. jún. 28. előtt azt kérdezi barátjától: „Miért siránkozik? Miért ez a nagy szomorúság? Lelki, vagy testi betegsége van?” (BABITS 1998:250.) A fent idézett mű szerint a depressziós epizód augusztus közepéig tarthatott. Szeptember legvégén kapja meg az értesítést a szegedi állásról, s 1906 őszén, mint azt a levelek is mutatják, már ismét aktív. De ennek ellenére, s ezt az említett könyv szerzői is elismerik, még születnek depressziós hangulatot tükröző versei. És ilyen hangulatot mutat a *Fejfájás* című novella is.

A drámai novella a maga hol reális, hol álomszerűen látomásos-hallucinációs képeivel, színváltásaival elfojtott indulatokat fejez ki, mint például

az egy évvel korábban, 1905 decemberében keletkezett *A halál automobilon* című vers. De míg az „bajai jegyességi viszontagságainak lelki sebéből” származtatható vers, emez a – lelki sebet tovább mélyítő – Gizi iránti vonzalmából ered. Míg az előbbi az Irén elleni tiltakozást, a vele szembeni indulatot fejezi ki – elég korán – kegyetlen, groteszk drámai monológban, addig a *Fejfájás* a vidám és kacér, de kényszerűen elhagyott Gizi utáni vágyat és elfojtásának gyötrelmét, haragot, dühöt ellene és önmaga ellen, amiért elhagyta. Ez az élmény tehát későbbi, 1906 nyarára, illetve a szegedi évek elejére tehető.

A novellabeli történet (ha van ilyen!) ideje szeles, hideg őszi idő. Tudjuk, hogy Babits későn adta be áthelyezési kérelmét, csak egy szeptember 29-i keltezésű levélben értesítik szegedi alkalmazásáról, s bár október 2-án jelentkezhetett munkahelyén, véglegesen csak október 27. előtt telepedett le Szegeden. Előtte biztosan otthon időzött három napot, amint erről Juhász Gyulának beszámol. (ÉDER 2002:24.) Az első szálláshelyén rosszul érezte magát, erről még novemberben is panaszkodik a Szekszárdra írt leveleiben. November végén kerül szoba, hogy Schmidt Imrénéhez költözik, aki azt javasolja, hogy ezt december közepén tegye. (BABITS 1998: 312–313.) Ha konkrét élményt keresnénk a novella hátterében, akkor az az október végi vagy a téli szünidei szekszárdi tartózkodás idejére eshetett volna.

A novella szövegvilága ellenben azt sugallja, hogy itt nem egy egyszeri élethelyzethez kapcsolódó élményről és tájról beszélhetünk. Több helyszínhez kötődő élmények, személyek kavarnak a számozott jelenetekben, egy jeleneten belül is: a szekszárdi otthon, annak szereplői (húga, az „öreganya”, akinek alakjában nagyanyját, Cenci nénit mintázza meg az író, akire a novella nyűgös és türelmetlenkedő főhőse is ugyanazzal a nehezen kimutatott tisztelettel néz fel, mint később a *Halálfi* Imrusa); a bajai két leány (akik közül az egyik a választott); s talán egy harmadik színhely, a szegedi (ahol az alvással, az álommal küszködik az elbeszélő vagy inkább képzelt drámai szituációkat átélő én).

A valóság és álomszerűség keveredik a képekben. Valóság-hű a pajkos, vidám Jolánka (Gizi) jellemzése is. Maga a fejfájás, illetve az álomtól való félelem szintén jellemző önéletrajzi vonás. A depresszióra hajlamos Babitsot, miként édesanyját is, gyakran gyötörte kínzó fejfájás. – A tájrajz nem a környezetfestést szolgálja, a látomásos táj (a valóság elbizonytalanodó körvonalaitól kezdve a gyűrű végtelenségéhez hasonlított, gyászmenetbe torkolló ünnepi vonulásig) inkább valamiféle „lelki táj”. A novella drámai vallomás a múltbeli élményekről, a jelen érzelmi-teszt vágyairól, egyúttal sajátságos kiélése az elfojtott indulatoknak, vágyaknak. Mindezeket lehet,

hogy éppen szállásadónőjének fiatal leánya, Margit is felébresztette benne. Margit a neve a novellában is a két leány közül annak, akihez nem vonzódik. S őt kíséri haza, nem Jolánkát, mint az életben Irént, s nem Gizit, amire/akire valóban vágyott volna.

Noha tudat alá fojtja az Irén-émléket, az előjön. Babits jól ismerte az álom pszichológiáját. Olvasta Freudot. A Magyar Filozófiai Társaság Közleményeiben két recenziója jelent meg: „1905-ben a *The American Journal of Psychology* folyóiratot mutatta be, amely J. R. Rewell *Az álmok pszichológiája* c. tanulmányát közölte, 1906-ban pedig a francia *Archives de Psychologie*-t, benne R. Senet *A nyctophobia (a sötétség félelme) a gyermekeknél* c. írással. A novellabeli nyomasztó álom zavaros káoszában az Irén neve is előfordul, csak hűgának kölcsönzi, pedig őt nem ezen a második nevén szokták emlegetni. Még van egy árulkodó mozzanat: a 6. rész elején egy fantasztikus látomás elemei között az eloszló feketeségből előbb az (eljegyzést asszociáló!) gyűrű válik ki, majd körmenet, helyenként koporsó.

Mind *A halál automobilon* című vers, mind a novella alaphelyzete ugyanis az alvást, a pihenést megzavaró szorongásos álom. – Babits maga is megtapasztalta „a démon esti átkát”. Az álomtól való félelemről a Szabó Lőrincnek elmondott önéletrajzi vallomásában is beszámol: „Féltem elaludni, olyan rossz álmaim voltak. Megtettem, hogy tűt vittem az ágyba, és szurdaltam magam, hogy el ne aludjak.” (TÉGLÁS 1997:72.) Hasonlóképpen cselekszik a *Halálfi* kamasz Imrusa is. (BABITS 2006, 1:293.) Török Sophie is beszél arról, hogy férjét gyermekkorában „gyötrő félelmes álmok kínozták”, s a felnőttet is „borzalmas álmok gyötrik”. („*most én vagyok hang helyetted...*” Török Sophie Babits Mihályról, 84.) – A novella látomásos-hallucinációs képei között, miként *A halál automobilon* című versben (ha más módon is), megtalálható a morbid érzékiségű vízió is. Ez a modern nyereség is jellemző az ekkortájt írt versekre. (Külön téma lehetne a sajátosan nyomasztó álom stilisztikai-poétikai megjelenítésének elemzése.)

Az álombeli látomásos képek nem a képzelet termékei, azokat „a mélyebb, az erkölcsi emlékezet tartományából való élmények” formálták. Rába György ezt az egykorú versekkel, konkrétan „a látomások programversével”, a *Húnyt szemmel...* cíművel (Szeged 1906–7.) kapcsolatban mondja. (RÁBA 1981:219)

Célszerű lenne a novellát összevetni ezzel a verssel, de itt csak egy mással való párhuzamra hívnánk fel a figyelmet. A *Fejfájás* álomszerű képei egy-egy helyen rokonnak látszanak *A templom! Röpül!* című verssel: az 1. rész bevezetése („minden mintha eldőlni akarna, s repülni”), a 3. részben a templom leírása („ott nyúl a templom, [...] álnokul égneek int.”). Sőt

itt, a 3. részben, ahol a templom megjelenik, az alapszituáció is hasonló a verséhez, amelyben ezt olvassuk: „Kimentél a holdvilágra / üzni gondot s bánatot [...] / nézted a nagy templomot, mely setéten nyúlt a téren,”; „s nyujtott nyakkal égbe néz.” A vers datálása: 1906. nov.–dec.

S talán azt sem felesleges itt megjegyeznünk, hogy Babits Poe-t fordított ebben az időben. 1906. aug. 18-án írja Kosztolányi, hogy a *Budapesti Napló* hamarosan közli Poe-fordítását. (BABITS 1998:270.)

A novella keletkezését, tehát 1906 őszére, a korai szegedi időszakra tehetjük, közel *A templom! Röpi!* című vers keletkezéséhez (nov.–dec.).

1907 januárjától Babits és Kosztolányi ismét keresi egymást. Babits 1907. jan. 12-én Juhász Gyulától Kosztolányi címét kéri, mert neki „nem felel”. S franciára fordítva a szót, hozzáteszi: hogy írásra bírja, el fogja küldeni neki új műveit („mes oeuvres nouvelles”). Juhásznak is megígér egy pakkot, és kéri, hogy hallgasson róla, „mint a sír”. (BABITS 2005, 1:9.) Juhász Gyula betegsége miatt csak április 11-én írta meg Kosztolányi címét (a *Budapesti Napló* szerkesztőségében).

Az elhidegülés legfőbb oka, hogy Kosztolányi, mint írja, „az olcsó írók zászlajára” esküdött fel (a *Budapesti Napló* munkatársa lett), amit Babits erős kritikával fogadott. (BABITS 2005, 1:46) A levelek azt mutatják, hogy 1907 nyarán már mindkét fél kereste a megbékélés módját. Babits július 7-én Juhász Gyulának ír arról, hogy „ki akarom engesztelni” (BABITS 2005, 1:44). Nem sokkal ezután el is küldhette ezt a levelet, mert hamarosan megszületett Kosztolányi válasza erre az – miként K. mondja – „őszinte gyónás”-ra (ami „csupa harag és fájdalmas vonaglás”, mely mégis azt beszéli neki, hogy Babits féltette őt „azoktól az »írók«-tól, kiknek tintás és piszkos karmai közé” került). Kosztolányi említi azt a (nem ismert) „bajszerző” „sárga levelezőlap”-ot, amelyben Babits udvariasan, de kíméletlenül „eltessékelte a maga közeléből”. Kosztolányi bocsánatot kér, és kezét nyújtja. (BABITS 2005, 1:46.) Babits azonban nehezen engesztelhető, Kosztolányi még szeptemberben is azt írja: „levéllel és megbocsátással még mindig ön tartozik és nem én”. (BABITS 2005, 1:52.)

Valószínű, hogy Kosztolányi kezdeményezésére 1907. október elején személyesen is találkoztak Szegeden. Ezt követően Kosztolányi levelei sűrűn érkeznek, de Babits válaszairól nem vagy csak közvetve tudunk. Kosztolányi december 3-án arról értesíti, hogy megvált a *Budapesti Naplótól* (BABITS 2005, 1:65.), és verset kér a *Népszava* számára Babitstól, aki – amint ez Kosztolányi következő leveléből kiderül – küldött is neki. Ebben a december 21. előtti írt levelében beszámol a Babits iránti „óriási” érdeklődésről,

arról, hogy kéziratai Budapesten „kézről-kézre forognak”, s biztatja barátját, hogy hagyja el „odú”-ját. Kosztolányi (aki arról is ír, hogy milyen lapoknak dolgozik) nyilván elhelyezni szándékozik Babits írásait: „Izzgatottan várom írásaid, a költeményeket, a fordításokat és a prózád. [...] rögtön add postára a csomagot [...]. (BABITS 2005, 1:66.) 1908 januárjában többször sürgeti a „kéziratcsomót”, utoljára január 23-án (BABITS 2005, 1:69., 70., 74., 75.), s csak február 11-én nyugtázza azok kézhezvételét. (BABITS 2005, 1:77.) „Egy héten belül hosszú és részletes levelet” ígér. Babits tehát valamikor 1908. január 23. (az utolsó sürgető levél) és február 11. között adhatta postára a kéziratokat.

Kosztolányi – ígéretének megfelelően – hosszan válaszol a küldeményre, és nem marad el a kritikája sem, ami bizonyára újabb csalódást okoz Babits számára, mivel a műfordításai után már a prózáját sem nevezi olyan „pom-pás”-nak, mint két évvel ezelőtt: „A versek újra igen tetszenek [...]. Nem is merem őket összehasonlítani a prózáddal.” (BABITS 2005, 1:78–79.) – Babits Juhász Gyulának is megemlíti 1908. márc. 15-i levelében Kosztolányi elmarasztaló kritikáját: „Kosztolányi írt a műveimről röviden és mérsékeltlen dicsérve, de pl. drámámat lerántva, s általában prózámat.” (BABITS 2005, 1:83.)

„A drámát és egyik novelládat ezzel a levéllel együtt postára adom” – írja a fent említett februári levelében Kosztolányi. (BABITS 2005, 1:78–79.) A visszaküldött dráma *A Simóné háza* lehetett, de hogy melyik novelláról lehet szó, nem tudjuk. Miként azt sem, hogy hány novellát kapott Kosztolányi Babittól. Az időpontok közelsége alapján azonban joggal feltételezhetjük, hogy e „pakkbán” az első nyomtatásban megjelent Babits-novella, az *Este az utcasarkon* (Szeged és Vidéke, 1908. febr. 9.) is benne volt. Ha hosszú hezitálás után végre rászánta magát egy novellája kinyomtatására, akkor immár barátja számára is „elolvasásra érdemesnek” tarthatta, és elküldte azt.)

Elképzeltető, hogy a Kosztolányinak 1908. február 11. előtt (!) elküldött novellák között volt a fentebb bemutatott, feltételezésünk szerint 1906 őszén keletkezett *Fejfájás* és a kritikus hangvételű, befejezett *Budapesti történet* is. (OSZK Fond III/1478) Ez utóbbi kutyanyelven, római számmal I–III-ig tagolva; benne a *d* többnyire, főleg eleinte szabályos, később előfordul a hurokos változat; a nagy *A*, *M*, *N* többnyire a kisbetűre hasonlít, felülről kezdődik, de az *M* írásában, tulajdonnévben előfordul a másik forma is. Azonban nem egységes az írás, ugyanis a *t* formája a 2. lapon feltűnően eltér a többitől: más a vonalvezetése, a végét cikornyásan hosszan elkanyarítja. (Lehet, hogy Babits maga kísérletezett, hiszen ez idő tájt még alakulóban van az írása.)

A *Budapesti történet* címe akár „Vidéki történet” is lehetne. Belia György szerint az elbeszélés „voltaképpen – címének ellentmondóan – falusi történet; ugyanis a budapesti kávéházban elhangzott beszélgetésből egy falusi történet bontakozik ki”.

A novella keltezése ismeretlen, de a sikkasztókra való utalás, illetve maga a szöveg ad némi támpontot. „Kecskeméthy Győző klerikális diákvezér ügyes trükkkel elvette egy Győri István nevű hivatalszolgától a főváros félmillió koronáját tartalmazó táskát, és a pénzzel megszökött.” (ADY 1977, 1:646.) Ady 1901. november 16-án a *Nagyvárad*i Naplóban ír *Kecskeméthyék* címmel az egri diákvezér esetéről. (I. m. 194–195.) Szép Ernő *Kecskeméti Győző óriási sikkasztása* címmel verset költ róla, amely egy mezőtúri ponyvakiadásban lát napvilágot, dátum nélkül (1901. novemberben vagy 1902-ben). A versben szerepel múltbeli utalásként Falkai neve is. (KUNSZERY Gyula: „Babits Mihály és Szép Ernő ismeretlen kéziratai.” *ItK*, 1963/3. 342–355.)

A novella cselekményével jelen idejű Micsinai-eset [létező?] – a szövegbeli, a „mint hajdan” Kecskeméthy kitétel szerint – jóval 1902 után történhetett. Így datálhatjuk a novellát vagy az egyetemi évek végére, vagy későbbre. Belia hihetőbbnek gondolja, hogy „Baján vagy Szegeden” keletkezett. (BELIA 1983:153–154.) A kérdés eldöntéséhez a szöveghez fordultunk. Az első személyben elbeszélte kerettörténet elbeszélőjéről tudjuk, hogy vidéki, „S-d-re” való, ahol „Löwinger” a rabbi. Az „S-d” Szegednek első és utolsó betűje, s a város rabbiját valóban Löwingernek hívták (1898–1926 között töltötte be ezt a tisztséget – Magyar Zsidó Lexikon). Ezek az adatok azt valószínűsítik, hogy a *Budapesti történet* valamikor 1906–1907-ben, illetve 1908 első felében keletkezhetett, amikor Babits Szegeden élt.

A további időszükítéshez a Kosztolányival való levelezése jön segítségünkre. Fentebb láttuk, hogy valamikor 1908. január 23. és február 11. között küldte el azt a csomagot, amelyben feltételezésünk szerint a *Budapesti történet* is szerepelt.

Kérdés, hogy mikor írhatta? Célszerű a novella szövegéből kiindulva Babits budapesti látogatásai után nyomoznunk. Kosztolányi abban az 1907 karácsonya előtt írt levelében december 21-ig Budapestre invitálja Babitsot, annak azonban, hogy találkoztak volna, nincs nyoma. Az viszont bizonyos, hogy nyáron, a vakáció elején néhány napot Budapesten akart tölteni, s július elsején elutazott Szegedről (ezt Juhász Gyulának írja július 7-e után már Szekszárdról, abban a levélben, amelyben arról is ír, hogy Kosztolányit ki akarja engesztelni. (BABITS 2005, 1:44) Tehát 1907. július 1. és július 7. között lehetett Budapesten, ahol ezt megelőzően 1906 nyarán volt utoljára hosszabb ideig (BABITS 2005, 1:279.), s „azóta mindig csak rövid ideig”

mulatott ott. (BABITS 2005, 1:48.) Mivel a novella elsődleges elbeszélője szegedi lakosnak mondja magát, Babits azonban 1906 nyarán még nem volt szegedi lakos (októberben nevezik ki Szegedre), tehát a budapesti élmény 1907 nyarához köthető. (A kerettörténet is nyáron játszódik, szereplői fagyaltot esznek.) Feltételezésünk szerint a novella tehát 1907 júliusa és 1908 februárja között keletkezhetett.

1908–1912

A BMKL a fogarasi évekre datál két rövid töredéket és egy másfél oldalnyi, befejezetlen fogalmazványt. Közülük kettőt kérdőjelesen. Az egyiket talán azért, mert inkább a Fogaras előtti időkből való, a másikat, mert keletkezhetett Fogaras után is.

[*A gyerek, aki búgócsigáját elereszti...*] kezdetű a témát és a vélt szatirikus hangvételt tekintve akár a szekszárdi környezethez is köthető, mint az [*Elhagyja egyszer az én lelkem is...*] kezdetű jégpályai jelenet. A kettőt az is egybekapcsolja, hogy az egyes szám első személyű indítás után szinte eltűnik bennük az elbeszélő.

Ez a szintén cím nélküli töredék azonban a külső jegyek alapján eltér az egyetemi évek alatt keletkezett írásoktól: más a papírméret (169×210 mm), más a szöveghelyezés (13 sor vízszintesen, alatta jobbra 14 sor függőlegesen), más a tollvastagság. A nagy *A* betű írása mindkét változatot mutatja, az *s*, *sz* írása még szabályos, és a *d* is legtöbbször az.

A rövid, hárombekezdésnyi szöveg kiinduló helyszíne a család által frekventált „Harkány fürdőhely”. (OSZK Fond III1/1800) Babits családjának idősebb tagjai gyakran keresték fel a gyógyfürdőt (Lásd: *Halálfiai*). Ebben ellenben éppen egy asszony kíséretében érkező szép, fiatal nő megjelenése kelt feltűnést.

A BMKL kérdőjelesen datálja Fogarasra, 1909–1911 közé. Azt feltételezzük, hogy valamivel korábban keletkezett, talán nem is Fogarason, de semmiképpen sem az egyetemi évek alatt.

Nem tudunk bizonyosat a már címmel ellátott *A karperec* című kétbekezdésnyi, néhány soros írásról sem. Egy 140×170 mm-es papíron található, a papír alsó széle szakítás jeleit mutatja. Mivel a fölió alsó része hiányzik, nem lehet tudni, hogy elkészült-e a tervezett írás vagy az író kedvettségé miatt töredéknek maradt. Ebben a szövegmaradványban még szabályos a *d*, az *sz*, *z* írása, a nagy *A* már nem kerek (ezeket persze később sem használja Ba-

bits következetesen), de az – igaz, csak egyszer előforduló – szókezdő *M*-et még a kisbetűs formában írja. A „pirossan”-t két *s*-sel.

A *karperec*et a BMKL 1910 körülre datálja, de véleményünk szerint korábban, az első fogarasi tanév utáni nyári vakációban keletkezhetett. A történetben szereplő leány (Irén) modellje mintha itt is Babits húga lenne. Irén teniszezésének emlegetése adhat támpontot a keletkezés idejére. Ismerünk ugyanis egy 1909. június 5. után írt levelet, amelyben édesanyja és húga arról tájékoztatja „Misit”, hogy „Angyalka most teniszezni jár”. (BABITS 2005, 2:17.) Persze a novella alcíme arra enged következtetni, hogy itt nem a karperec elvesztése volt az igazi téma. Az alcím: *Ízléstelen történet függetlenül egy elmélkedéssel, mely az esztetika alapproblémáját érinti*.

A fent bemutatott két töredék betűformálásához viszonyítva alapján késsőbbi stádiumot mutat a fogarasi ihletésű [*Görög Pál főgimnáziumi tanár...*] kezdetű szöveg. Elég következetesen használja az alulról indított, balról ívelő vonallal, rajzosan írt nagy *A* betűt, a *z* lenyúló szárát alul áthúzza, és szinte mindenütt hurokkal írja a *d*-t. A cím nélküli másfél oldalnyi (1 fólió r, v) fogalmazvány egy 170×210 mm-es papíron olvasható. A fekete tintával írt szövegben néhol áthúzás, javítás, kiegészítés található. A fólió verzóján, a bal felső sarokban autográf 2. szám látható.

Tartalmilag – a hely, a nevek, a beszéd tárgya tekintetében – a szöveg árulkodó. Két olyan tanár beszélgetését olvassuk, akik „egy erdélyi városkában volt[ak] alkalmazva”, s akik egy júniusi délután kinn ültek „a városka egyetlen cukrászdája előtt, a főtéren”, ahol Görög Pál szokás szerint „ozsonnját fogyasztotta, a kitűnő bivalytejes kávé”. Görög Pál figurájában Babitsra ismerünk (meg a *Halálfi*ai fiatal erdővári tanárára, Imruskára), Aradi Mórban pedig Ambrózy Pálra, Babits legjobb fogarasi barátjára, akiről 1912-ben a „magántudós”-ok egyikét is mintázza. (BABITS 1978:1, 324.) Csak éppen – látszólag tudatosan – összekavarja a neveket. Barátja keresztnévét kölcsönzi saját alakmásának, a Görög vezetéknév őt magát jellemzi, hiszen Fogarason mélyül el Babits a görög irodalom, illetve a klasszikusok tanulmányozásában. A történetbeli kolléga keresztnéve *M*-mel kezdődik, mint a Babitsé, a vezetéknéve *A*-val, mint az Ambrózyé. Persze a szerepek is keverednek. A dialógusban Aradi Mór arra biztatja Görög Pált, hogy fel kell törekednie a fővárosba, az ő tudását nem szabad parlagon hevertetnie „ebben a fészekben”. A párbeszédben, Görög Pál ellenérveiben Babits saját önértékének tudatára, elvágyódására ismerünk. Valóságos „magántudós lesz belőled” – mondja Aradi Mór Görög Pálnak, míg a *Magántudósok* című tanulmányában Babits Ambrózy Pált nevezi magántudósnak.

Ez a tanulmány a *Nyugat*ban 1912. október 1-jén jelent meg. Nem sokkal

azelőtt, hogy az író Újpestről (ahová 1911 augusztusában került) áthelyezik a Tisztviselőtelepi Gimnáziumba. Ekkor már két verseskötet van mögötte.

A BMKL a befejezetlen munkát kérdőjelesen Fogarasra, 1909–1911 közé teszi. A kérdőjel talán annak szólhat, hogy esetleg Fogaras után, az említett tanulmányhoz közelebb, az újpesti tanév első felében is keletkezhetett.

Az előbb bemutatott töredékeken túl azonban több olyan prózai mű is kerül Babits tolla alól, amelyek már a fogarasi években nyomdafestéket lát, mégpedig a *Nyugatban*. 1909-ben a következők: *A tél* (jan. 1.), *Útinapló* (nov. 1.), *Karácsonyi Madonna. Regényes legenda* (dec.16.) [megjelent a *Bács-megyei Napló* dec. 25-i számában is]; 1910-ben: *Kezdődik Éliás testvér hitelen története* (ápr. 1), *Mese a Decameronból* (nov.1.); 1911-ben: *Huszdik, huszdik század. (Novella, semmi más)*.(jan. 16.)

Azt azonban nem állíthatjuk, hogy ezek a novellák mind 1908 ősze és 1911 nyara között keletkeztek volna. Nézzük, mi van a háttérben.

Babits 1908 őszén kezdi meg tanári működését Fogarason. 1908. augusztus 27-től már az erdélyi városkában található. Juhász Gyula augusztus 26-án Szegedről írja Fogarasra: „Osvát Ernő, a Nyugat szerkesztője általam sürgősen kér tőled verset, prózát.” (BABITS 2005, 1:111.) Nov. 2-án pedig Nagyváradról már arról tájékoztatja Babitsot, hogy verseit személyesen adta át Osvátnak, „aki prózát is kér tőle”. (BABITS 2005, 1:144.) November 19-én már maga Osvát írja Babitsnak: „küldje el nekem összes műveit”. (BABITS 2005, 1:158.) Babits Osvátnak címzett válaszelevelében mentegetőzik, hogy [az összes művekre vonatkozó] kérésének nem tehet eleget, de iparkodik „nemsokára egyebet is küldeni”, mint azt a néhány verset, amelyet az adott levélhez csatol. (BABITS 2005, 1:168.)

Azonban egyik küldeménnyel kapcsolatban sem esik szó novellákról. Mégis eljutott a *Nyugathoz* a *Tél* című novella is, mert a folyóirat 1909. január 1-jén megjelent 1. számában, az 1–5. oldalon olvasható. A novella tehát az előző, az 1908-as év vége felé (a tél beköszöntével) keletkezhetett. Ekkorra a Fogarasra kerülésével kapcsolatos lehangoltság, lelki-világnézeti válság, amely kezdetben a költő-tanár leveleiben, majd a verseiben is tükröződik, oldódni kezd. Hozzájárult ehhez természetesen az, hogy a *Nyugat* felfigyelt rá, illetve az, hogy lassan megtalálta a helyét a fogarasi szűkebb társadalmi és természeti környezetben. S mindemellett az első fogarasi ősz „egy pompás, pogány szerelmi idillel” ajándékozta meg. (ÉDER 2002:43.) Ez a szerelmi élmény sejlik föl a téli környezetben játszódnó novellában. Kelevéz Ágnes figyelt fel arra, hogy a novella 6. részének mondatai rokonsá-

got mutatnak a Babits szerint „toldozott-foldozott” *Szerenád* című versével, amelynek első változata – ahogy erről Babits maga Szabó Lőrincnek vall – „a cukrász-kisasszony idejéből” való. (KELEVÉZ 1998:183.)

Ennek a *Nyugat*-számnak a híre elég hamar eljutott Szekszárdra is. Babits édesanyja január 12. előtt írta fiának a következőket: „A ’Pesti Hirlapban olvasom hogy megjelent a ’Nyugat’nak 2 ik évfolyama igen tartalmas számmal novellát irtak bele Babits Mihály [...], aztán benne vagy a vers írók közt is édes fiam tehát kérünk szépen küld el nekünk is a Nyugatot hogy mi is élvezhessük [...]” (BABITS 2005, 1:183.) Egy újabb, február 2-i leveléből arra következtethetünk, hogy Babits nem sietett elküldeni a kért folyóiratszámot, mert e levélben édesanyja ismét sürgeti azt. (BABITS 2005, 1:192.)

A költő egy 1908. november 7. és 14. között írt levelében Juhász Gyulának ígéri meg, hogy a barátja által tervezett (de később meghiúsult) újságba „prózát is és verset is” fog küldeni. (BABITS 2005, 1:149.)

Közben volt szegedi tanártársának és barátjának, Kun Józsefnek is ad novellákat, mert Kun 1908. december 1-jén arra biztatja, ajánljon fel valamit Kiss Józsefnek a „dolgai” közül: „[...] talán azt a két [szép:] verset, melyet legutóbb visszaküldtem és elbeszéléseidből pl. azt, amelyben egy gót templomról írsz – tartalmára már nem emlékszem, de mint értékes emlék kísér.” (BABITS 2005, 1:166.) Kun itt nyilván a *Karácsonyi Madonnára* utal, amelyet még Szegeden olvashatott. Babits a *Karácsonyi Madonna* című novellát Szegeden írta, hiszen 1907-re keltezi. (Apró Ferenc meglátása szerint a Lovag látomásában megjelenő Madonna leírása „szembetűnő egyezést mutat az alsóvárosi késő gótikus Havi Boldogasszony-templom 17–18. századi kegyképével”). (APRÓ 1983. 176–177.)

Nem tudjuk, küldött-e prózát Babits Kiss Józsefnek. Juhász Gyulának 1908. december 5. után mindenesetre postára adja az imént említett „karácsonyi novellát”, azzal a megjegyzéssel, hogy „tán ez is használható: ha nem, azonnal küldd vissza, hogy karácsonyra máshol elhelyezhessem.” (BABITS 2005, 1:169–170.) 1909. január 31-én aztán türelmetlenül érdeklődik: „Megjelentek-e valahol a karácsony előtt neked küldött verseim és karácsonyi novellám? Ha nem, légy szíves visszaküldeni: szükségem van rájuk.” (BABITS 2005, 1:190.)

Ez történhetett, mert a *Karácsonyi Madonna* csak egy évvel később, a *Nyugat* 1909. december 16-i számában lát napvilágot.

A novellának – újabb kétéves késéssel – a családban is támad némi visszhangja. Kelemen Imréné Weininger Gizella 1911. júl. 19-én Budapestről hívja fel Babits figyelmét a Hazay-féle *Egy könyvre*, mert abban róla is van

szó. (BABITS 2003:13.) Hazay Olivér (1885–1917) magyar–német–filozófia szakos tanár *Egy könyv szülők, tanárok és volt diákok számára* (Bp., Franklin Társulat, 1910.) című művében a 117.-től 123. oldalig terjedő, *Babits Mihály* című fejezet szól Babits Mihályról. A szerző „ceruzarajzot” kíván adni a költőről, kinek két jellemző vonását emeli ki: negatívumként értékelt tudósságát, illetve pozitívumként üdvözölt szemléletességét. A *Karácsonyi Madonna* olvasására emlékezve így fejezi be gondolatait: „Ha a földön túl van mennyország, akkor az én áhítatomnak e rövid óráját nagy és engesztelő érdemül tudják be – Babitsnak.”

Babits valamikor 1909. július 7. előtt írja Szekszárdról Osvátnak: „Holnap valószínűleg megy a Dante-részlet és a próza-vers.” (BABITS 2005, 2:25.) Röviddel ezután, júl 7. és 15. között küldött levelében mellékeli a Dante-részleteket, prózát nem, de ígéri: „Holnap-holnapután eredeti prózát küldök.” (BABITS 2005, 2:27.) El is küldhette, mert szeptember 1. és 16. között, immár Fogarasról, mikor „egy kis figyelőt” mellékel a *Nyugat* számára, az iránt is érdeklődik Osvátnál, hogy: a „*Pictor Ignotus*, az *Úti napló* vajjon nem kerülnek sorra”? (BABITS 2005, 2:31.)

Az *Útinapló* 1909. november 1-én jelent meg a *Nyugarban*. Különös és érdekes írás, „amelyben vers és próza éppúgy keveredik, mint művészetfilozófia és tájleírás, régebbi versek és új élmények, múlt és jelen”. (ÉDER 2002:45.) Az egyes részek különböző időpontokban keletkeztek. Legkorábban valószínűleg a versek. Fentebb már szóltunk néhány versről, amelyek 1904-, illetve 1906-ban születtek. – *A tájak színeiről* című részben Ignotustól idéz. Ignotus *Olvasás közben* című írását, amelyben a magyar táj szürke színéről ír, Babits 1906 februárjában olvasta. (BABITS 1998: 195.)

Tudjuk, hogy az *Útinapló*ban többek között bemutatott Kolozsvár leírásának élményháttere a megjelenéshez képest egy évvel korábbi. A Fogarasra áthelyezett tanár 1908-ban „Tomi”-jába utazva megáll a városban. Már elutazása előtt azzal vigasztalódik, hogy megismeri Erdélyt, s azt tervezi, hogy még az augusztusi velencei útja előtt eskütételre Fogarasra utazik, s útközben megnézi „NVáradot, Kolozsvárt, Gyulafehérvárt, Nszebent”. (BABITS 2005, 1:99.) Ez nem egészen így sikerült, mert az augusztusi itáliai útja után, augusztus 26. előtt azt írja Juhász Gyulának, hogy Fogarasra menet keresztututazik Nagyváradon „s talán” meg is nézi. (BABITS 2005, 1:107.) Azt, hogy Kolozsváron is ekkor állt meg, valószínűsíti egy édesanyjának 1908. augusztus 27-én feladott képeslap is, amely a kolozsvári Szent Mihály-templomot ábrázolja. (BABITS 2005, 1:112.)

A *Tájak* című részben pedig Stendhalnak a római Campagnáról írott

gondolatait idézi Babits. 1909 nyarán ugyanis ismét Olaszországba utazik, most Ambrózy Pál kollégájával. Éder Zoltán néhány vers keletkezésén kívül ehhez az utazáshoz kapcsolja a költő *Útinapló* című különös írását is, amelyben „az utazás lázát jeleníti meg”. Azt is feltételezi, hogy útikalauzul „Stendhal könyve szolgált”. (ÉDER 2002:45.) – Babits azonban – fentebb láttuk – szeptember elején már a novella sorsáról érdeklődik, tehát elképzelhető, hogy az olaszországi utazás előtt már elküldte a novellát a kiadónak. A novella tehát nem az utazás lázát örökíti meg, hanem az utazásra készülés lázában nyerhette el végleges formáját. A Stendhal-féle útikalauz élménye természetesen megjelenhetett a novellában, hiszen abból Babits már előre készült az utazásra.

Babits kapcsolata a *Nyugattal* szorosabbá vált egy 1910. első felében létrejött szerződészerű megállapodás alapján, amely szerint a folyóirat a legmagasabb honoráriummal közölte írásait, ezenkívül félévente külön is honorálta, neki viszont bizonyos rendszerességgel kellett szerepelnie a lapban. (BUDA 2007:169.) Buda Attila idézett írásában feltételezi, hogy a novella Babits 1910-es nyári utazása után készült el. (Ebben a vakációban Olasz- és Franciaországba utazott két tanártársával.)

S akkor küldhette el a *Mese a Decameronból* című novellát, amikor Fenyő Miksa 1910. szeptember 3-án újabb műveket kér a költőtől: „A novellákat és minden dologát igaz érdeklődéssel várjuk.” (BABITS 2005, 2:70.) A *Mese a Decameronból* című novella 1910. november 1-jén napvilágot is lát a *Nyugatban*. Emlékezzünk, a Kosztolányinak írt levelekből tudjuk, hogy a terve már felmerült 1905 nyarán (július 28), illetve őszén (október 31.) Lehet, hogy ennek első variációja lehetett az a „pompás próza”, amit Kosztolányi 1906. április 17-i levelében emleget. Erre azonban semmi bizonyítékunk nincs.

Kézirat nem maradt ránk, csak egy kétfóliós papír, amelynek második fólióján, a verzón – egyéb tintaírású rögtönzéseket, verstördékeket megelőzve – néhány soros feljegyzés található a novellához autográf ceruzairással:

„Barto de la Massa
minorita fra Alberto
Velençe
Lisetta da Quirino

Férje Flandriában” (OSZK Fond III/1953/1)

A feljegyzés keletkezésének idejét nem sikerült megállapítanunk.

A novella megjelenése után nem sokkal a következő olvasói reagálást olvashatja Babits:

„Szeged, [1]910. nov. 11.

Kedves Uram, Babits Mihály,

köszönöm magának, hogy az asszony lelkének titokzatos, szomorú, szomjas vágyódását meglátta. A nem földi gyökerekből jövőt, a csókkal, munkával, valóság-örömmel nem olthatót.

Köszönöm minden irását és azt, hogy itt volt. <És én> Sokszor megsimogatom a kezemmel a helyet, ahol ült, szótlanul, magát elfelejtőn. Szorongó félelemmel és áhitattal néztem |akkor:| és féltem, hogy valaki megszólal és összekuszálja a képet, melyre a lelke ráhajol.

»És félelemben remegve gyötrődő gyönyörrel dobog az asszony vágya messze fények felé.«³

Bizony Uram, kevesen látják az asszony és gyermek szomorúságát, magányát, ahogy rémülten néznek az élet elébe és semmit sem értenek. És vágyba temetkezik minden órájuk, szép percük.

Mély tisztelettel

vagyok hálás hive

Domokos Lászlóné.” (BABITS 2005, 2:102.)

A levél írója Domokos Lászlóné Löllbach Emma (1885–1966), Domokos László szegedi újságíró és kritikus felesége. Buda Attila „inkább riasztó, mint megerősítő soroknak” nevezi küldeményét, és így jellemzi feladóját: „Juhász Gyulának 1907 és 1909 között írt levelei szerint [...] igazi századfordulós széplélek volt, aki ráadásul Diósiné Brüll Adélt is követni akarta, s ehhez költői partnert keresett.” (Buda Attila: „...*nincs igazi vágy félelemtelen*”. In: BUDA 2007:217.) A levélíróról alkotott kép árnyalásához nem árt megjegyeznünk, hogy itt nem egy ismeretlenségből felbukkanó kékharisnya tolakodásával, hanem egy Babitsot már ismerő asszony csodálatával van dolgunk, akinek férje, a szegedi értelmiségi körök jeles személyisége, nemcsak Móra Ferencet, Tömörkény Istvánt és Juhász Gyulát, hanem az 1906 és 1908 között Szegeden élő Babitsot is vendégül látta otthonában. A fenti levél után egy évvel, 1911-ben, az asszony már tanári diplomát szerez, és hamarosan a magyar reformpedagógia egyik legjelentősebb személyiségévé válik. Az általa alapított és vezetett, 1915-től 1949-ig működő, budai Új Iskolába később Babits is beíratta lányát, Ildikót. Szerb Antal, Szent-Györgyi Albert, Németh László és ifjú Horthy Miklós gyermekei szintén ennek az iskolának

³ Idézet a szóban forgó novellából.

a növendékei voltak, miként Bibó István, Göncz Árpád és Litván György is. A tanítványai által mindmáig szeretettel emlegetett Emma néni temetésén a Babits életében egykor fontos szerepet játszó rokon, az Új Iskolában egy ideig tanító Dienes Valéria mondott gyászbeszédet. (ÁMENT Erzsébet: *Egy magyar reformpedagógiai intézmény, a budai Új Iskola (1915–1949)* = <http://jog.unideb.hu/bibo/articles/tanulmanyok/ament%20erzsebet-uj%20iskola-2004-11-25-htm>)

Az 1910-ig megjelent novellák Babits új szellemi tájékozódását (vagy ahogy ő 1905-ben Kosztolányinak írta: „képzetkörének új mezejét”) mutatják. Erről nyilatkozik a fogarasi tanár 1910 decemberében a *Független Magyarország* riporterének egy – a terveire vonatkozó – körkérdésre válaszolva: „Tervem annyi van, hogy bajos őket leírni. [...] Novelláim középkori és modern katolikus hangulatok lesznek: a katolicizmus egész hangulati mélyét szeretném átélni, mint egy költő átélheti. E novellákból néhány már megjelent (*Tél, Karácsonyi Madonna, Éliás testvér, Mese a Decameronból*). Természetesen semmi közülük e novelláknak a szokott értelemben vett szabad gondolkodáshoz.” (TÉGLÁS 1997:13.)

1911. január 5-én a még fogarasi tanár Babits „szíves közlés végett” elküldi Osvátnak *Huszdik, huszadik század* című novelláját (BABITS 2005, 2:142.) („[...] a későbbi *Játékfilozófia* előzménye, semmint elbeszélés.” – BABITS 2003:247.) A novellát néhány nappal később, 1911. január 16-án közli a *Nyugat*. Az alcíme (*Novella semmi más, 1908.*) szerint azonban a keletkezési ideje jóval korábbi. A Babits által az 1908-as évszámhoz kötött *Huszdik, huszadik század* című „tanulmány”-nak nemigen tisztázható szegedi vagy fogarasi eredete. Apró Ferenc úgy gondolja, hogy „az igényes Babits mindkét városban dolgozott rajta”. (APRÓ 1983:176–177.)

Fenyő Miksa 1911. február 12-én beszámol Babitsnak a *Herceg, hátha megjön a tél* is verseskötet szedési munkálatairól, majd szokásához híven, biztatja őt: „A filozófiai dolgozatokat igen nagy érdeklődéssel várjuk. A legutobb megjelent filozófiai-novellának nagy volt a sikere.” (BABITS 2005, 2:142.) Fenyő itt szintén a *Huszdik, huszadik század*ra utal, amely néhány hónap múlva élénk vitát vált ki a korabeli sajtóban.

1911. október 4-én és 5-én megjelenik a *Népszavában* Bresztovszky Ernő *Tünetek I–II.* című írása, amely azzal gyanúsítja meg a közben Fogarasról Újpestre áthelyezett fiatal tanárt és költőt, hogy áthelyezése és a karrierje

érdekében belépett egy katolikus egyházi szervezetbe, a Mária-kongregációba. Bresztovszky szerint Babits „nyakig van a vallásos misztikában”, amirehhez januárban „»novella, semmi más« dugáru-jelzéssel” – azaz a *Huszadik, huszadik század*. (Novella, semmi más) c. írásával – „valami naplószerű magyarázatfélét” is adott. E novella írója elképzeli a tudóst, „aki szabadon Brunetičre után a tudás hiábavalóságán elmélkedik, s minthogy minden igazság relatív, arra a különös következtetésre jut, hogy »ma, a teológia az egyetlen komoly tudomány«”. Elképzeli a politikust, aki a vallásról mint politikai eszközről bölcselekszik, s végül ahhoz a „logikátlanul felállított dogmához” jut, miszerint „az egyetlen igazán életérdeklő műveltség a vallási műveltség”. A technikus a kultúra szerencsétlenségének mondja a könyvnyomtatás föltalálását, az orvos „lepocskondiázza” a testet gyógyító tudományt, mert „ami a testnek egészség, a léleknek szegénység”. Ezt a „nyavalya-dicsőítő” elméletet Verlaine egy sorával illusztrálja Babits: „nem szeretek többé mást, mint a szűz Anyát”, s kijelenti: „minden egészséges szerelem állati, minden beteg szerelem emberi alacsonyság. Az egyetlen igaz, beteg és mégis tiszta, magas szerelem Máriaé, aki nincs, nincs!” Bresztovszky – Éder Zoltán kifejezésével élve – „alpári” módon „Onan mester idejébe” utalja ezt a gondolkodásmódot, és úgy véli, Babitsot az élet tényeitől való elvonulás „rokkantotta meg”. „Ez a hamis lobogó alatt hajózó önvallomás megmagyarázza Babitsot”, akit épp e cikke megjelenése után helyeztek át a messzi Fogarásról a fővároshoz közeli Újpestre. Ami a költői szabadságra hivatkozó *Nyugatot* illeti (vö. Gellért Oszkár: „Babits a költő.” *NY*, 1911. okt. 1.) a folyóiratnak semmiképp sem kellene ilyen nézeteket támogatnia.

A Bresztovszky cikkére válaszoló Ignótus *Tünetek* című cikkében (*NY*, 1911. okt. 16.) védelmébe veszi Babitsot és a *Nyugatot* is. „Babits Mihály nem is kongregációs – írja –, s már csak azért sem keres más gazdát, mint az állam, mert az nem kíván tőle meggyőződésébe vágó nyilatkozatot”. A *Nyugat* „hitehagyásának, leromlásának” vádja szintén nem állja meg a helyét egy olyan folyóirat esetében, amely következetesen védelmezi a művészet szabadságát. Ugyanebben a folyóiratszámában jelenik meg Gellért Oszkár cikke, a *Babits, a költő és Bresztovszky, a kritikus*, amely azt kifogásolja, hogy ebben a *Novella, semmi más* alcímű írásban a „méltatlan” kritikus „minden mást inkább lát, mint novellát”.

Babits, aki 1911 szeptemberétől Újpesten tanított, az 1911–12-es év fordulóját Szekszárdon töltötte. Mielőtt azonban elhagyta volna Budapestet, átadott a *Nyugatnak* többek között egy novellát is. Szekszárdról pedig 1911. december 26-án expressz, ajánlott levelet küld Osvát Ernőnek. „Igen tisz-

telt Szerkesztő Ur Utközben – vonat zörgése mellett, sötétben – csináltam a mellékelt Kabalát. Talán jó lesz a Szilveszteri novella végére. Azért küldöm azonnal.” (BABITS 2003:70.) A levélben még *Szilveszteri novellának* nevezett írás pár nap múlva *Lira, kalendárium, mese, vers, kabala* címen jelenik meg a *Nyugat* 1912. január 1-jei számában. A *Kabala* című vers a novella végére kerül.

Többek között textológiai szempontból is igen értékes két dokumentumot őriz az OSZK. Egyrészt egy fekete tintairással írt 11 főlioni szöveget, a föliók bal felső sarkában [1]–11-ig terjedő autográf számozással. (Fond 253/918/2). Ez feltételezhetően a kiadónak elküldött szöveg, mert az első oldalon nyomdai utasítások is olvashatók. Az 1–8. és a 11. oldal fekete tintaírású, a 9–10. ceruzairású szerzői szövegben is vannak áthúzások, tinta- és ceruzairású javítások, betoldások. Az írás címe: *Szilveszteri novella*. Babits először a 10. oldalon, a 7. fejezet végén írta alá, majd ezt áthúzta, és a 11. oldalon, a két oszlopba szedett 2×3 strófányi *Epilóg* után újra aláírta. – A *Kabala* a fent említett okok miatt ezen nem szerepel. Másrészt az Elek Artúrhoz került Osvát-hagyaték részeként őrizi az OSZK e novella korrektúrapéldányát, a *Nyugat* hétfőlioni nyomdai levonatát. Az első oldalon a *Szilveszteri novella* cím áthúzva, s mellette az új cím: *Lira, kalendárium, mese, vers, kabala*. Az utolsó fölió végén már olvasható a Babits kézírásával írt kiegészítés: a *Kabala* című vers. Lenn a jobb sarokban Osvát kézírásával a „Babits” neve. A 7. fölió verzóján kétszer olvasható: Babits Mihály. A korrektúrapéldányon autográf tintairású javítások találhatók. Javított az ékezésen, a központosáson, vannak szövegszerű változtatások is, átszámozta a fejezeteket, és néhány helyen eltolta a fejezethatárokat. Kár, hogy csak az első és utolsó autorizálás nyomait követhetjük, nem ismerjük azt a közbülső példányt, melyen a szerkesztői beavatkozásokat láthatnánk. (Fond 253/918/1). Ez is ritka eset, hogy megőrizték mind a szerkesztői, mind a korrektúrapéldányt.

„Hosszabb idő óta ez volt az első, ismét költői jellegű munkája; bevezető soraiban plasztikus képét adta újpesti érzéseinek. Igaz, a mögöttük álló élmények mind korábbiak voltak” – írja Buda Attila. (BUDA 2007:63.)

1913–1920

Egy 1912. szeptember 5-i levelében Ignótus „próza-kéziratot vár” Babitstól. (BABITS 2003:177.) Tizedikén újabb levelet küld: „Prózáidat igen várom, s en attendant [’várakozás közben’], míg nagyobb dolgaidat kapnám (amik igen kellenének) végtelenül lekötelenznél odavetett, kivált aktuális, apróságokkal.”

(BABITS 2003:179.) A „prózáidat” megjelölés kívánságát Babits a *Nyugat* 1912. október 1-ji számában megjelent *Magántudósok* című cikkével teljesíti.

1913. március 16-án a *Nyugat* a *Novella az emberi húsról és csontról* című elbeszélését közli. Móricz Zsigmond még aznap tollat ragad, és levelet ír Babitsnak:

„Kedves Barátom!

Ez már igen! Szinte megdöbbenően nagy szenzáció volt rám a novellád. Nem is értem, hogy nem néztem ki belőled, a poétából, hogy így tudd a diskuráló prózát. Most már nem kétlem nagyszerű lesz a regényed, csak írd meg hamar. És írd minél több novellát, minél többet, ne is írd egyebet. Én azt hiszem, minden eddigi munkád csak előkészület volt arra, hogy akkora regényíró legyen belőled, amekkora leszel! Isten hozott valahára kedves Mihályom! Boldog vagyok, hogy jössz.

Ölel szeretettel Zsigád” (BABITS 2007:64.)

A *Novella az emberi húsról és csontról* című írást beválogatják a Kabos Ede szerkesztésében 1913-ban napvilágot látott elbeszélésgyűjteménybe, az *Érdekes Újság Dekameronjába* is. A sorozatnak, amely száz magyar író száz novellájának kiadását tűzte ki célul, II. kötetében kapott helyet Babits novellája. Minden egyes novellát megelőzi az író rövid bemutatkozása vagy bemutatása. Babits másfél oldalon írja meg életrajzát Szekszárdtól a Tisztsíkselőtelepig, és így fejezi be: „Hogy éltem? Mit csináltam? Dolgoztam ahogy lehetett, és a munkáim elbeszélnek az életemről, amennyit lehet. Egyéb mondanivalóm, mint amit ezekben elmondtam, nekem az életemről nincs.” (*Érdekes Újság Dekameronja II. Száz magyar író száz legjobb novellája*. Szerk. Kabos Ede. Bp., Légrády Testvérek Kiadása, 1913. 25–42.)

A Móricz említette regény *A golyakalifa*, amelynek első részleteit 1912 közepe veti papírra Babits, s amelynek Athenaeum könyvtárbeli kiadásáról 1913. jún. 13-án ír alá ötpontos megállapodást a kiadóval. A szerződés „tíz megjelent novelláját” is beveszi a kötetbe, ami eggyel több, mint az addig közreadott novellák száma. Idézzünk a megállapodásból:

„1.) Eladom Önöknek a kiadásukban való megjelentetés céljára tíz megjelent novellám és egy megírandó regényem szerzői és kiadói jogát. Jogomban áll mindezeket előzőleg bármely lapban is megjelentetni. [...] A regény és a 10 novella együtt az ATHENAEUM KÖNYVTÁR alakjában és szedésével 24, [...] nyomtatott ivre [...] fog terjedni. Amennyiben ez az anyag nem adna 24 ivet, kötelezem magam a hiányt további novellákkal pótolni,

2.) A kötet kéziratát legkésőbbben 1914. évi január hó 1-én tartozom Önöknek nyomdakészen átadni. [...]

3.) [...] A munka nyomtatásának és kiadásának idejét Önök állapítják meg.” (BABITS 2007:103.)

A szerződésben említett, egy híján tíz novella a következő:

1. *Este az utcasarkon* (Szeged és Vidéke, 1908. febr. 9.)
2. *Tél* (NY, 1909. jan. 1.)
3. *Útinapló* (NY, 1909. nov. 1.)
4. *Karácsonyi Madonna* (NY, 1909. dec. 16.)
5. *Kezdődik Éliás testvér hiteles története* (NY, 1910. ápr. 1.)
6. *Mese a Decameronból* (NY, 1910. nov. 1.)
7. *Huszedik, huszedik század* (NY, 1911. jan. 16.)
8. *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* (NY, 1912. jan. 1.)
9. *Novella az emberi húsról és csontokról* (NY, 1913. márc. 16.)

A tizedik novella, a *Szerелеm*, a megállapodás 1913. jún. 13-i időpontjához képest mintegy fél éves késéssel, 1914. február 16-án jelenik meg a *Nyugat*-ban, de a szerző valószínűleg már korábban leadta közlésre. A *Szerелеm* (valamint a *Karácsonyi Madonna*, a *Mese a Decameronból*, illetve az *Odysseus és a szirének*) Babits legkedvesebb kisprózai írásai közé tartozhatott, amit az is igazolni látszik, hogy ezeket közölte legtöbbször, összesen négy alkalommal, a novellásköteteiben. A mű írói kedveltsége érthetővé teheti a gyors megjelenésbe vetett bizalmat, de ez nem feltétlenül egyezett a szerkesztő értékítéletével, aki jelen esetben akár fékezhetett is e gyorsított megjelenést.

Babits a vállalt határidőre elkészítette a kötet kéziratát, amelyből *A gólyakalifa*, a szerződés biztosította jogon, külön is megjelent a *Nyugat* 1913. évi karácsonyi számában. A kötetbe szánt írások kézhezvételét Ranschburg Viktor, az Athenaeum Kiadó ügyvezető igazgatója 1914. január 2-i levelében nyugtázza. Leveléből kiderül, hogy a tervezett ívszámhoz képest kevesebb lett az anyag, amit a szerződés értelmében Babitsnak kell pótolnia:

„Mult hó 29-én kelt b. soraira van szerencsénk a következőket válaszolni:

1. Sajtó alá kerülő b. kötetének kéziratát köszönettel megkaptuk. Nyom-ban vissza is küldjük<> azonban a „Gólyakalifa” című regény kéziratát, hogy a megkezdett javításokat, melyeket mi is szükségeseknek és nagyon helyeseknek tartunk, végig keresztülvezetni méltóztassék. Az átdolgozott kéziratot legkésőbbben f. év január hó végéig okvetlenül sziveskedjék beküldeni. Megjegyezzük még, hogy a kézirat anyaga kevés és még legalább 20–30 Nyugat-oldalnyi anyagot kérünk a kötethez.” (BABITS 2007:165.)

Ranschburg májusban arról tudósítja Babitsot, hogy a kötet szedés alatt van, s hamarosan küldik a korrektúrát. (BABITS 2007:201.)

1914 júniusában, a tervezettnél kisebb ívszámban, lényegében elkészül a kötet, Polgár Géza, a kiadó szerkesztő munkatársa június 13-án már „a kötet végző iverit” kéri Babitstól. (BABITS 2007:210.)

Egy június 15-i és 16-i levélben újabb korrektúrapéldányok küldéséről olvashatunk. Az előbbi levélben pedig arról is, „a revü kiadását egyelőre hosszabb időre kénytelenek vagyunk elhalasztani és így a kérdéses novella ügye is elhalasztódik.” (Melyik novelláról lehet szó?) A második levélben a kiadó munkatársa felveti a tervezett kötet címének kiegészítését: „Mint-hogy van a végén néhány novella is, – azokat ne tüntessük föl a czimlapon?” (BABITS 2007:211.)

Polgár Géza június 20-i levele szerint Babits elfogadhatta a javaslatot. A levélben már az utolsó korrektúraívek visszaküldését sürgeti: „Amikor igazolom a ma megérkezett 3 iv vételét, egyúttal szépen kérem az utolsó íveknek lehetőleg a j. hét első napjain való sz. beküldését. A czim tehát így lesz: „B. M. A Gólyakalifa. Regény és néhány novella.” (BABITS 2007:212.)

A világháború kitörése miatt azonban a kiadó elhalasztja a kötet megjelentetését.

Közben ez év őszén (nov. 17.) Szini Gyula, a lap munkatársa a *Pesti Napló* szerkesztőségébe hívja találkozóra Babitsot – valószínűleg a *Barátság* című novellájának ügyében. A novella ugyanis a *Pesti Napló* január 3-i számában jelent meg. (BABITS 2008:17.) – A novellát tartalmazó újság egy példánya 1915 januárjában eljut a székszárdiakhoz is. (BABITS 2008:34.)

Ami a *gólyakalifa* kiadását illeti, az Athenaeum még két év múltán is egyre változó ígéretekkel nyugtatgatja a publikálás iránt érdeklődő Babitsot:

„A »Gólyakalifa« című b. regényének, továbbá a Shakespeare fordításnak kiadására ezuttal nem tartjuk az időt alkalmasnak. Úgy gondoljuk, hogy ha ezzel a két munkával a háború után jövünk piacra, úgy sokkal nagyobb sikerre számíthatunk.” (1916. márc. 18. – BABITS 2008:131.)

„Ami a »Gólyakalifa« című b. regényét illeti, ezúttal is kérjük, szíveskedjék a mi helyes kiadói érzékünkre bízni a megjelenés időpontját, mert kölcsönös érdekünk, hogy azt olyankor hozzuk forgalomba, amikor leginkább számíthatunk a sikerre. Egyébiránt legyen szabad utalnunk arra a körülményre, hogy a Nagyságoddal kötött szerződésben határozottan nekünk van fenntartva a kiadás időpontjának megválasztása.

Igen kérjük, szíveskedjék megnyugodni abban, hogy mi nemcsak a Shakes-

peare-fordítást, hanem b. regényét is okvetlenül ki akarjuk adni és kérjük szíves türelmét.” (1916. ápr. 1. – BABITS 2008:136.)

Az Athenaeum akkor szánja rá magát a kiadásra, mikor 1916 májusától augusztusáig a *Nyugat* 2 koronáért hirdetni kezdi a folyóirat 1913. évi karácsonyi számát, amely az általuk is kiadni készült regényt tartalmazza. A hirdetések letiltatása után végül is az 1916-os év végi könyvvásárra jelenik meg a kötet az Athenaeum könyvtár 43. darabjaként, *A gólyakalifa. Regény és néhány novella* címen. A tervbe vett tíz helyett a könyv a következő hat novellát tartalmazza: *Odyseus és a szirének*, *Karácsonyi Madonna. Regényes legenda*, *Mese a Decameronból*, *Szerelem*, *Úti napló*, *Lira, kalendárium, mese, vers, kabala*.

Kritikai visszhangja valójában csak a regénynek van, a novellákat az ismertetések általában meg sem említik. A kötetre legkorábban (1917. jan. 20-án) a *Magyar Kultúra* reagál. Lám Frigyes cikke főleg a novellákban „buján nyíló erotika skárlátpiros virágát” kárhoztatja. Bár novellákat emleget, valójában csak a *Mese a Decameronból*t kritizálja: „Boccaccio egy igen leder elbeszéléséből próbált Babits naív legendát faragni. A természetben van ugyan koprolithból – fosszilis állatok megkövesült excrementumából – csiszolt ékszer is; de a Dekameron trágár blaszfémiaja Babits ügyes művészete ellenére sem tudja felejtetni durvaságát. A piszok piszok marad, ha aranytálcán szolgálják is fel. Emellett a Boccaccio-novellában arról van szó, hogy egy rossz pap elcsábít egy asszonyt, Gábor arkangyalnak mondja magát. Az asszonyt Boccacciónál kinevetik; Babitsnál megmarad ostoba hitében, azt hiszi, hogy földöntúli gyönyört érez.” A cikkíró csak azt sajnálja, hogy Babits, aki „ügyes mesélő” és „elsőrangú nyelvművész”, nem valami „nemesebb témára fordítja művészi erejét”.

A novellákról legtöbbször olyan semmitmondó megállapításokat olvashatunk, mint amilyeneket a *Budapest* című lap 1917. febr. 3-i száma is közöl egy ismeretlen szerző tollából: „az író bőkezűsége még egynéhány pompás prózai és vegyes költeményt – mindegyik egy-egy apró remekmű – beillesztett a nagyszerű kötetbe [...]”

Az *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1917/6–7. számában a Zolnai Bélától származó, zb. jegyzéssel ellátott írás két novellát emel ki: az *Odyseus és a szirének*, illetve *Mese a Decameronból* címűeket. Az előbbiről annyit jegyez meg, hogy e „lírai novella» a homéroszi mondát modern pszichológiai átírásban dolgozza föl”. Az utóbbival kapcsolatban csupán egy – „a 160. és 162. lapon háromszor előforduló” – sajtóhibára figyelmeztet.

1920. február elején jelenik meg a Táltos Kiadónál Babits első novelláskötete, a *Karácsonyi Madonna*, amely a végén közölt „érzékenyjáték”, *A literátor előtt* a következő tizenegy novellát tartalmazza: *Mythologia*, 5–45.; *Drága élet*, 46–74.; *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, 75–87.; *Az angyal*, 88–98.; *Karácsonyi Madonna. Regényes legenda*, 99–108.; *Huszdik, huszadik század. Novella semmi más*, 109–118.; *Mese a Decameronból*, 119–130.; *Novella az emberi húsról és csontokról*, 131–142.; *Odysseus és a szirének*. *Lirai novella*, 143–155.; *Szerelem*, 156–170.; *Tél*, 171–178.

A költő maga – többek között – első novelláskötetéről is nyilatkozott 1922-ben a *Színházi Életemek*: „A *Karácsonyi Madonna* novelláskönyv, legrégibb novelláim, melyeket különösen szeretek. Vannak lapjai, amikhez hasonlót talán sohasem fogok írni.” (TÉGLÁS 1997:250.)

A kötet első recenziense Császár Elemér, aki *Régi gyöngyök új foglalatban* című írását az általa szerkesztett *Magyar Műzsában*, „Magyarország területi épsége védelmi ligájá”-nak folyóiratában adja közre, 1920. február 15-én.

Babits „írói egyéniségében szinte kibékíthetetlen ellentétek olvadnak össze: erős vonzalom a múlt nagy értékei iránt és épp oly erős modernizmus, a hagyományok megbecsülése és fölforgató eszmék hirdetése, a forma művésze és legelemibb követelményének, az érthetőségnek kicsibe vétele” – kezdi a cikket Császár Elemér, aki szerint ezek az ellentétek csak látszólagosak. Babits valójában egy „szellemétől teljesen idegen” áramlat sodrába került, és „nagy akaraterevével iparkodott magát hozzátörni” annak követelményeihez. „Így történt, hogy noha lelke szerint a múlt század nagy költői hagyományának folytatására van hivatva, s értelme, ízlése minden szálával hozzákapcsolódik a múlt emlékeihez, művészetéhez, értékeihez, mégis mint a modernnek vezére szerepel, s egyéniségét belekényszeríti a modernizmus ércjármába.” Nem sok sikerrel. Ezt bizonyítja a *Karácsonyi Madonna* című novelláskötete is, amelyben szerzője nevéen s egy jelentéktelen és értéktelen darabján kívül (*Tél*) semmi sem mutatja, hogy „a hagyományokat meggyalázó, a forma művészetét kicsibe vevő, a múltat megvető, a vallásos áhitatot kigúnyoló Nyugat szerkesztőjének alkotása”. Ezen novellák írója „művész és filológus egy személyben”, aki „tárgyért” legtöbbször „a letűnt századok, sőt évezredek életéhez fordul, s mivel képzelőereje természetből inkább elevenítő, mint teremtő munkára alkalmas, kevés kivétellel nem a históriából, hanem költői feldolgozásokból merít [...]”. Témaválasztása változatos: „Talál értékesíthető anyagot a Bibliában, a görög mithológiában, Homerosban, a legendákban, Boccaccio *Decamerone*-jában, a XVIII. század francia szalón-éle-

tében és az újjászülető magyar irodalomban [...]” A régi tárgyat azonban új felfogással mutatja be. A novellák értékét éppen „az új foglalat” adja, s ez abban nyilvánul meg, hogy az író „az ismert eseményt, melyet a monda vagy a költészet már elbeszéléssé csiszolt, pszichologiailag elmélyíti, s így az addig csak külső feléről bemutatott cselekménynek belső felét is megvilágítja, föltárja azokat a rugókat, melyek a hősök lelki gépezetét mozgatták.” A szerző állítása igazolására néhány példát hoz. Héraklésznek a görög mitológiából ismert vonzódását a szép, fiatal Hülaszhoz Babits a *Mythologia* c. elbeszélésében azzal a „bátor bizalommal” okolja meg, mellyel a fiú a hőshöz közeledik, „s azzal a kedvességgel, mellyel rideg magányát földeríti”. Egy elképzelt Thomas Mann-i megoldással szemben „természetesebb”-nek és „szebb”-nek találja a Babitsét. Az *Odysseus és a szirének* c. novellával kapcsolatban pedig azt emeli ki, hogy itt Odüsszeusz „a kalandok hőséből bonyolult érzésvilágú emberré lesz”. „Eredeti” és „szellemes” magyarázatával Babits „érdekessé” teszi „a nekünk már kopott mesét”: Odüsszeusz „lelkébe a szirének éneke olthatatlan szerelmi vágyat ültet, s míg a világ azt hiszi, hogy a méla, borongó lelkű hős Penelopéja után sóvárog, valójában a csábító szirénekért emészti a vágy”. Boccaccio Lisettája történetének az író „misztikus színezetet és vallásos reflexet” ad, s ezáltal „nemcsak a sikamlósságát veszi el, hanem el is elmélyíti”. Az *Éliás testvér történetét*, az abban használt „középkori legenda-stílt” a kritika írója arra hozza példának, hogy Babits novelláiban „nagy művészettel utánozza azt az előadásmódot, azt a nyelvet, mely az illető korok elbeszéléseiben használatos volt [...]”. Úgy véli azonban, hogy „csak a beavatottak tudják méltányolni” a nyelv „régies zamat”-át, s egyáltalán a novellák elsősorban „az irodalom felső tízezerének szólnak, akik érdemeikért megbocsátják fogyatkozásukat, a meséjük soványságát a egyik-másik hibás kompozícióját.” Örömmel jegyzi meg Császár Elemér, hogy „e novellákban nincs semmi szertelenség, semmi értelmetlenség, s ahol a szerző a maga nyelvén beszél, ott is egyszerű, természetes, érthető az előadása”. S mivel ez a *Nyugat* híveinél „szokatlan érdem”, e novellák írója „nem a Nyugaté, hanem az irodalomé”.

A *Nyugat* 5–6. számában, 1920 márciusában Szini Gyula ír a *Karácsonyi Madonna* kötetéről – hangsúlyozva e novellák költőiségét. „Költő alkotásai ezek, olyan költőé, aki kétszeresen mestere a magyar nyelvnek. Nyelvünk belső zenéjét Arany János óta kevesen érezték annyira, mint Babits [...]”. Ez nemcsak a költeményeire, hanem prózájára is igaz. „Novelláit nem lehet úgy tekinteni, mint elkalandozásokat neki szokatlan területre.” Ezek a – gazdag elbeszélő irodalmunkban is „számottevő” – írások voltaképp külön sem választhatók Babits költői alkotásaitól. „Prózában írt költemények ezek, ame-

lyeknek lazább (mert prózai) szövedékén átesillognak Babits legkiválóbb erényei: nyelvének gazdagsága, kifejezőereje, képeinek intuitív színessége, gondolkodásának modernül vibráló, nyugtalan láza, formáinak valami klasszikus tisztaságra és tökéletességre való törekvése és a tudásnak az az alaposága, mélysége, amely nagyon fontos az írónál, aki tömegek oktatója és felemelője akar lenni.” Bár vannak olvasók és kritikusok is, akik „zokon veszik az írótól, ha sokat tud”, Szini szerint „valóságos erényszámba megy, ha valaki a mitológiát úgy ismeri, mint Babits a »Mythologia« című novellájában”, amelyben a görög regevilág „gazdagságára, pogány életörömeire eszmélteti az embert”. Babitshoz hasonló író a tudás „nem húz le a mélybe, hanem fölemeli, inspirálja”. Ezek a novellák „különös, mély hangulatukkal, misztikus arabeskjeikkel” mélyen bevésődnek az emlékezetbe. „Egy-egy gondolat színes hordozója valamennyi és szimbólummal fejezik ki olykor a kifejezhetetlent is, mint a »Karácsonyi Madonna« című elbeszélésben és még inkább a »Drága élet«-ben.” Az utóbbról írja a szerző: „[...] az élet egyik kegyetlen igazsága van megírva benne gyöngéden ravasz módon, mesterien. Szimbolikájának erejével a Strindberg »Apa« című darabjának a hatásával vetekszik.”

Babits „szerény külsőben” megjelenő novellasgyűjteménye „látszólag rossz időben” látott napvilágot – írja Kuncz Aladár a *Nyugat* 11–12., júniusi számában. Részben, mert írásművészete sokkal „magasabb fokú”, semhogy „a mai neuraszténiás műélvezetekre sóvárgó közönségnek lehetne elegendő nyugalma és elmélyülése hozzá”; részben, mert ma, a háború után „a nyugtalanság, bizonytalanság és tájékozatlanság érzése [...] lehetetlenné tesz az életfenntartás legelemibb szükségletein kívül, bármilyen más komolyabb kérdéssel való foglalkozást”. De nem lehet a világ rendjén hívságosan kifogni, szembe kell nézni „a vízőzön utáni új világ”-gal, a „megváltó nyomorral”, a „Szenvedés”-sel, amely „új lelket szül”. A lélekben a „fájdalomforrások” nem tűnnek el nyom nélkül, s fölébük nem a „múlt örömeinek szegényes virágzata” fog nőni, hanem „ragyogó sugárban fog kirobbanni az új lélek: a vallásos lélek”. Az ember belső érdeklődése új irányba lendül. „A nagy világbetegségben, a materializmusban való csalódottság természetes ellenhatásként jönnie kell az új, alkotó miszticizmusnak, [...] a világ, az élet és a természet szépségei új értékelésének.”

Babits „alkotó képzetének” egyik legjellemzőbb vonása, a „vallásosság”, „éppen ezen a ponton kapcsolódik leginkább korába és fog kihatni a magyar irodalom jövőjére.” A szerző magára Babitsra hivatkozik, aki egyik novellájában⁴ azt írja: „amíg nem tanulunk meg behunyt szemmel látni, nem tanulunk

⁴ A korábbi támadások után itt újra megjelentetett *Huszadik, huszadik században*.

meg képzeletünkkel látni, addig semmit sem fogunk látni, amit érdemes látni. Látni csak a klostromban lehet.” Ennek szellemében az író novelláiban „kerüli a mai életet”, a „sok összevisszaság, láрма, mimika és kifettség elriasztja képzeletét, mely szeret úgy építeni, hogy mentől kevesebb anyaga legyen hozzá”. Néhány „poros” legendától „Boccaccio egy adomájá”-tól „megtermékenyül képzelete, és valódi életet szül”. Sőt: „többet, kifejezőbbet”.

A cikkíró azonban felhívja a figyelmet arra is, hogy az alkotó képzeletnek ez az élettől való elzárkózottsága, „amennyire növeli az intenzitást, éppen oly mértékben ártalmára van a képzelet közvetlenségének és frissességének. A behunyt szemmel való látás könnyen az étellel való szakításhoz vezethet.” Babits képzeletét „mintha mélyebben csak az tudná érinteni, ami az ételtől már egy többnyire primitív művészi formába átszűrődött”. Novellái közül azok a legszebbek, melyek mintegy „rég, kezdetleges művészi elképzelések új életre támasztásának tekinthetők” (*Mitológia* [!], *Karácsonyi Madonna, Odysseus és a szirének*), „míg viszont a mai ételtől vett, illetőleg az általa közvetlenül meglátott vagy elképzelt történetek feldolgozásában sokkal inkább ingadozó és képzeletével sokkal inkább fukarkodó” (*Drága élet, Novella az emberi húsról és csontokról*). Művészi érdeklődésének ez a sajátossága Anatole France-ra emlékezteteti a recenzenst, akinek az „alakjaiban, jeleneteiben is többször forrása a művészi ihletnek egy-egy metszet vagy régi írásmű, mint maga az élet”. „Mindketten nemcsak írók, de tudósok is voltak egyben. Mindkettőjük képzelete otthonos a legrégibb görög világtól kezdve napjainkig minden korban és divatban, az emberi szellem bármilyen megnyilatkozási formájában, s ezért a kritikus műélvező szemlélete forrott inkább egyéniségükhöz, mint a művész alkotó látása. Az étellel való naiv és közvetlen szeretkezést gátolja bennük öntudatosságuk és képzett szellemük választékossága.” Világnézetük azonban különbözik egymástól, s mivel mind a ketten „látszólagos objektivitásuk ellenére, [...] majdnem líraiak”, gondolkodásmódjuk különbsége kiérződik a szavak mögül, megnyilvánul „a szavak zenéjében megbújt melódiában”: „Anatole France hitetlen és lemondó, míg Babits igenli az életet s az örökké új formákat szülő hitet és szerelmet”; „Anatole France szkeptikus, Babits vallásos lélek.”

Kuncz Aladár kettős természetűnek látja ezt a vallásosságot: művészi szempontból az író „képzeletének magas fokú érzékenységet és intenzitását” jelent; életfelfogását tekintve pedig „együttérzést [...] a természettel szemben álló emberiség küzdelmeivel és egy bizonyos félé, csodálkozó bámulatot a természet jelentőséges titokzatosságaival szemben.” (*Mitológia* [!] és *Az angyal*)

Nem ért egyet azokkal, akik Babitsot művészi eszközeinek „elfinomultsága” okán hidegnek és keresetnek tartják: „lehet, hogy Babits zárva marad

a mindennapiság elől, de a fogékony és megértő lélek előtt leveti titokzatoságának fátylait, mint egyik novellájának⁵ táncosnője a zene hatása alatt, s a művészi élvezetnek felejtethetlen gyönyörűségeit nyújtja.”

1921

Arturo Graf „meséinek” magyar nyelven való megjelenése alkalmából Király György ismertetést ír a *Nyugat* 1921. június 16-i számában. (*Arturo Graf. Mesék.* Olaszból fordította Elek Artúr) A mesék közül, amelyek nagyrészt „antik reminiscenciák”, egyet emel ki, azt, amelyik témája: Odysseus és a szirének. Választását azzal indokolja, hogy ezt a témát feldolgozta Lemaître és Babits is, s bár a három elbeszélés „független egymástól és független a közös alaptól”, összevetésük lehetővé teszi, hogy „három különböző író egyéniségén keresztül szemlélhessük a műfaj sajátosságát”.

Homérosz szövegétől legönkényesebben Arturo Graf tér el. „Nála Odysseus nem kötözteti magát az árbochoz, hanem mintha csak hangversenyen volna figyelmesen és élvezettel nyugodtan és mozdulatlan hallgatja meg a csodálatos éneket. Szívében nem kél heves vágy, hogy a szirének közé dobja magát, ellenkezőleg udvariasan köszönetet mond nekik az énekért, mert nem hiába ő a »polymetis [’sokat tűrt’, ’sokoldalú’] Odysseus«, hallott ő már ennél külön éneket, látott ő már ezeknél szebb nőket [...]”

Király György így értelmezi Arturo Graf meséjét: „Hiába, a modern ember tudja, hogy a természet úgynevezett szépségei és a természet gyermekeinek mutatványai csak tökéletlen alkotások a mellett, amit a művészet nagy professzionistái véghez visznek [...]”

Lemaître Euphorionja ugyan beleszeret az egyik szirénbe, Leucosiába, de hamar ki is ábrándul a kis istennőből. „A természet szellemének egyszerűsége nem elégítette ki az ő komplikált emberi lelkét, mely telve volt emlékekkel és tapasztalatokkal.” Rájött, hogy a híres sziréndal „nem fejez ki mást, mint a »hajnal tündöklését, a napnyugta ragyogását, a tenger végtelenségét és szépségét« [...], semmi nagy emberi szenvedélyt, boldogságot vagy fájdalmat.” Rájött, mint Lemaître, hogy bármilyen szép és csábító a természet, bármennyire vágódik is hozzá vissza az ember, a civilizáció, a kultúra végképpen [...] elszakította tőle.”

Király szerint a szirének énekének titkát csak a költő, a lírikus Babits tudta megérteni: „neki a kozmosz harmóniája, az örök ritmus visszhangja

⁵ *Novella az emberi húsról és csontról*

zeng föl benne”. „És Odysseus nem tudja felejtetni az éneket, a fülébe zeng, mikor Pénélopéra gondol, mikor Alkinoos asztalánál ül, mikor az emberek életét éli, mint a költő, aki mellett elsuhan a lét, és ő csak az örök ritmusokat figyel.”

A könyvvélmény mögött mindegyik író „a maga legsajátosabb egyéniségére, legősbibb életélményére bukkant” – összegzi véleményét Király György. Mindhármuknak egy problémájuk volt, melyhez a homéroszi szöveg „ürügyül szolgált”: „a természet és az ember viszonya, az ember vágyódása a természet szépségei után, amit a szirének éneke szimbolizál, s mindegyik, a lírikus, a regényíró, az esztéta, olyan feleletet adott rá, mellyel a maga lelke legbensőbb valóját tárta ki.”

1922

Az Athenaeum 1922 áprilisában jelenteti meg először a *Timár Virgil fia* című kisregényt, *Iskolai történet három részben* alcímmel. A kiadvány öt novellát is tartalmaz:

A torony árnyéka (Levél az íróhoz), 113–127.; *György a favágó* (1918), 128–144.; *Nagy Sándor öregkora*, 145–158.; *Költészet és valóság* (Élettörédek), 159–165.; *A röpködő falu*, 166–179.)

A kötet recenziói közül csak néhányan ejtenek szót a regényt kísérő novellákról. Mariay Ödön a magát „keresztény értelmiség lapjaként” hirdető *Magyarság* április 30-i számában közöl cikket róla (*Timár Virgil fia. Babits Mihály könyve*), de csupán hat sort szentel az elbeszéléseknek: „Csaknem mind valami bizarr izgató illatot lehel. A túlfinomult, túlérzékeny intellektus és fantázia üvegházi virágai. Mind érdekes, de meg sem közelíti az első elbeszélés⁶ szinte abszolút értékét.”

Az új rend ideológiáját vállaló és megfogalmazó *Új Nemzedékben* (1922. jún. 15.) Császár Elemér a fentebb említett, *Magyar Muzsa*-beli cikke után most a *Nyugatosok regényeiről*, azaz Móricz Tündérkertjéről és a *Timár Virgil fiáról* ír újabb kritikát. Elhatárolja magát a folyóirat törekvéseitől: „Irodalmi forradalmat hirdettek, mi pedig nem lelkesedtünk a forradalmakért, még az irodalom terén sem, noha akkor nem tudtuk, [...] hogy az irodalmi forradalom a politikait készíti elő.” A *Timár Virgil fia* című „hosszabb elbeszélés”-t ennek ellenére „kiváló” műnek tartja. A „rövidebb elbeszélés”-ekkel

⁶ A *Timár Virgil fia* kisregény

kapcsolatban csupán annyit jegyez meg, hogy azok „nem jelentősek, s csak rontják az előbbinek a hatását”.

A polgári radikalizmus lapjában, a *Világban* 1922. jún. 25-én megjelent ismertetés szerzője, a „(bl.)” szignóval jelzett Bálint Lajos úgy véli, hogy „Babits novellái olvasmány szerepükben nagyon hatásosak azok számára is”, akik nem a „mély és komoly értékeket” keresik, „hanem akiket események izgalmas egymásutánja tart lekötve”. Babits ugyanis az elbeszéléseiben is „teljes ura a formáknak, finom és választékos, sohasem terhes és mindig lendületes [...]”.

Komlós Aladár, a Bécsbe emigrált költő és kritikus „szinte mereven elhatárolható” két csoportba osztja Babits elbeszéléseit, amelyekbe beleérti *A gólyakalifa* és a *Timár Virgil fia* című kisregényeket is. Az írónak azért vannak „egészen realisztikus és egészen fantasztikus” elbeszélései, mert „az elbeszélő Babitsban még együtt él az a két lény, amelyek közül egyik a lírikus Babitsban legyőzte a másikat”. A realisztikus elbeszéléseiben „igaz élmények – bár továbbszöve és lekerekítve – objektívalódnak, élmények, amelyeket nem lehetett lírai versbe mégsem teljesen belegyúrni.” A fantasztikusokban viszont „nem a lírikus, hanem a [...] tudós és virtuóz Babits szellemét” látja; ezek a novellák „a gondolkodó Babits egy-egy bizarr tudományos ötletének a képzeletben való megvalósításai”. Az utóbbiakra *A gólyakalifát*, az előbbiekre a *Timár Virgil fiát* hozza fel példának. A novellákra ő se veszteget sok időt, bár néhányukat – így pl. a *György a favágót* vagy a *Költészet és valóságot* „virtuóz, helyenként szép írásoknak” nevezi. A kötet egészéről így summázza véleményét: „Babits feltétlenül nagyon tehetséges író. Csak mint minden könyvéből, ebből is hiányzik a nagyság. Mert az aztán, hogy Babits nagy író, a legalaptalanabb és legerterjedtebb legenda, amelyet egyszer már ki kellene irtani.” (Komlós Aladár: „Babits Mihály új könyvei [Nyugtalanság völgye. Versek. Táltos kiadása. Timár Virgil fia. Elbeszélések. Athenaeum kiadása].” *Bécsi Magyar Újság*, 1922. júl. 2.)

A *Felsőmagyarország* című lap jogutódjában, az 1919-ben indult *Kassai Naplóban* 1922. november 1-jén jelenik meg egy „(á. k.)” szignóval jegyzett ismertetés (*Babits Mihály: Timár Virgil fia*). A lap belső szerkesztőjétől, Áldori Károlytól származó írás a *Timár Virgil fiát* ismeri el a kötet „vezető darabjának”, de ennél „sokkal jellemzőbbnek” tartja *A torony árnyéka* c. rövidebb elbeszélést: „Poe Edgar miszticizmusához hasonló Babits hite, amelyen fölépíti ezt az elbeszélést. Mire a torony árnyéka ráesik, az meghal. Itt keresi a háttérben a dolgok valódi arcát Babits, belemélyedve saját költői hitébe, és ott a dolgok messzi háttérében megtalálja önmagát.”

A kisregénnyel együtt kiadott novellák kapcsán szólunk kell Kosztolányi

elmaradt kritikájáról is. Mint Sipos Lajos írja a mű kritikai kiadásában, a *Ti-már Virgil fiáról* a *Nyugat* 1922. október 1-jei számában Kosztolányi írja a „legelfogulatlanabb kritikát”. Ez Babits egyetlen regénye, amelyet Kosztolányi a maga prózaeszménye felől igazi epikai alkotásnak minősít, mivel első prózai munkáitól eltérően Babits itt nem „menti át elbeszéléseibe [...] a líráját”. „Kosztolányi igazában soha nem érezte közel magához BM prózáját”, a korai elbeszélésekről „vagy semmit nem írt, vagy elhárította őket magától”. (BABITS 2001:246.). Hallgatása azt jelenti, hogy az újabb novel-lákat sem tekinti „pompás prózának”.

1923

1923 karácsonyára az Athenaeum kiadásában két Babits-könyv jelenik meg: a *Kárvavár* című regény, illetve az *Aranygaras* című mesegyűjtemény. Az utóbbi kiadvány adatai:

Aranygaras. Mesék. A képeket rajzolta Simon György János. Bp. [1923.] Athenaeum, –Athenaeum ny. 143, [1] I. A Corvina december 22-én jelzi a megjelenését.

A kötet a következő meséket tartalmazza::

Barackvirág. (Ez egy igazi tündérmese – mindenféle varázslatokkal és rejtelmekkel.) 5–52.; *Dzsonni a tengerész.* (Egy igazi tengeri mese lesz, csatahajókról, vízitündérekéről és viharról.) 53–72.; *Aranygaras.* (Ez tanulságos mese, de azért épséggel nem unalmas.) 73–81.; *A Jézust kereső kisfiú.* (Ez a mese meg a Bibliából való, és arról a kisgyerekről szól, akit nem eresztettek Jézushoz.) 82–91.; *Az erdő megváltása.* (Ez afféle karácsonyi mese – de van szó benne egy menekülről is.) 92–102.; *Tenyérsziget.* (Ez a mese csupa füvekről szól és kivált annak való, aki már tudja, mi az a botanika.) 103–115.; *Ilus csodanapja.* (Egészen közönséges mese – éppen gyerekeknek való.) 116–143.

Az első recenziók általában együtt szólnak a két új Babits-könyvről. A mesék és a hozzájuk készült Simon György János-rajzok visszhangja ellentmondásos, bár az első kritikák elismerőek.

1923. december 23-án a *Pesti Napló*ban és *Az Est*ben is napvilágot lát egy-egy ismertetés a könyvekről. Az egyiknek a Carpaccio álnéven író Kárpáti Aurél, a másiknak az (l. z.) szignót használó Losonczy Zoltán a szerzője.

Kárpáti Aurél szerint mindkét műben, azaz a *Kárvavár*ban és az *Aranygaras*ban is „összeöllelkezik” mese és valóság, mert mindkettő szerzője költő,

aki „új világot teremt, a maga álmainak hasonlatosságára, a létező dolgok képeiből”. „Az *Aranygaras* mesefüzér. Tündérmesék gyűjteménye, amelynek artistikus szépsége egyaránt elbűvöli a gyermeket és a felnőttet. A gazdag fantáziájú költő itt szinte teljesen megszabadul a realitások zártságától, súlyától, tömörségétől, és szabad, ujjongó lendülettel személyes, tarka ornamentek rajzában éli ki magát. De mégse l’art pour l’art folyik a játék. A tündérmese káprázatán minduntalan átút a szimbólum mélysége. S mint ahogy a keleti szőnyeg stilizált alakzatai a természet élő virágait juttatják eszünkbe, úgy az álmok aranyfonalából szőtt mese szövete is tisztább, igazabb utalással mutat az élet, a valóság felé. Kíváncsi és pedáns tanárok akár föl is fejthetik a művészien bűjtött fonalakat, hogy megkeressék a rejtett értelmet, s lefordítsák az álomban mondott szót a valóság nyelvére, – de hová lesz akkor a mese-gobelin csodás harmóniája, egymásba lágyan olvadó színhatása és dús formaváltozata?” A cikkíró a költő Babits egyik legszebb könyvének mondja az *Aranygarast*, „amelynek aranyában épúgy nemesedik meg a népmese sylvanitja,⁷ mint Petőfi lírájában a népdal.” A kötet „rendkívül érdekes” illusztrációiban Kárpáti „expresszionista törekvéseket” vél felfedezni. ([Kárpáti Aurél] Carpaccio: „Kártyavár és Aranygaras. (Babits Mihály két új könyve).” *Pesti Napló*, 1923. dec. 23. 6.)

Losonczy Zoltán is lelkesedik: „Mesék gyűjteménye ez: drága, kedves olvasmány a gyermekek karácsonyfája alá. A mesének egy megfinomult fajtája van benne: ragyogó, varázsköntösben, tündérek lebegésében, virágok megéledésében, rejtelmek szárnysuhogásában, mesebeli kastély guruló aranygarasában maga a való élet.

Csupa magával ragadó költemény, mégis filozófia, a legnehezebb, mert nem tudákos, a tanulást nem erőszakoló, hanem átlátszóan tiszta, vígan csörgedezik, s a gyermek a maga lelkét látja meg benne, amikor belenéz. A magyar meseirodalomnak új értékeit csillogtatja meg [...].”

A képeket Simon György János „erőtéljesen modern stílusba, a primitív mesestílusba stilizálva” rajzolta. ([Losonczy Zoltán] (l. z.): „Két új Babits-könyv – Kártyavár: egy város regénye. Aranygaras: mesekönyv.” *Az Est*, 1923. dec. 23. 290. sz. 7.)

Egy héttel később, december 30-án egy ismeretlen szerző az *Új Nemzedék* folyóirat „Irodalmi élet” rovatában *Babits Mihály új könyvei* cím alatt elmarasztalóan ír a *Kártyavarról*, annak naturalizmusáról, s szembeállítja

⁷ A sylvanit fémfényű, arany, ezüst, tellurid összetételű ércásvány, amely Erdély latin nevééről, *Transsylvaniáról* kapta a nevét.

vele az *Aranygarast*. „Ezt a könyvet Babits, a művész írta, a Kártyavárat Babits, a pártember.”

Első ízben e cikk írója vitatja, hogy Babits meséi gyermekeknek szólnának: „Nem tudom, hogy Babits gyermekeknek szánta-e az *Aranygarast*, – a kiadó társulat igen –, nem hiszem azt sem, hogy azok megértenék, de a felnőttek annál inkább élvezhetik ezeket a hol fantasztikus, hol reális történeteket, melyekben Babits vagy a tündérmesék, vagy a parabolák hangjait utánozva mély emberi igazságokat fejez ki tiszta, költői eszközökkel.”

1924

Az Újság 1924. március 19-i híradásának ismeretlen szerzője azért is jelentősnek tartja az *Aranygaras* megjelenését, mert a magyar ifjúsági irodalom „szegény meséskönyvekben”. Úgy véli, hogy az alkotó „sajátos, egyéni írásművészettel egész újszerű meséket teremtett”. „Amellett, hogy a kis gyermekek értelmi szintjéhez pompásan alkalmazkodik, a mesék mélysége, szimbolizmusa, a meseszerűnek valósággá tétele, a nyelvezet ritmusa, magyarossága nemcsak mulattatja, hanem tanítja is kis olvasóját [...] rászoktatja a jó megismerésre és bizonyos mértékben [...] megindítja a mai kor nagy kérdései iránt való érdeklődését.”

A fenti szövegnek alig módosított változata *Babits Mihály Meséskönyve* címmel olvasható a *Magyar Könyvpiac* 1924/1. számában (az AFRA Irodalmi Értesítő mellékletében). A módosítás elsősorban az illusztrációkra vonatkozik. Az ismeretlen szerző a magyar illusztráló művészet „valóságos remeké”-nek nevezi a meséhez illő s a „legmodernebb művészi elvek alapján” megrajzolt képeket.

Az első kritikusabb hangot Tolnai Vilmos üti meg a *Napkelet* 1924. áprilisi számában, *Babits Mihály: Aranygaras* című ismertetésében. Tolnai szerint mesét írni a legnehezebb feladatok közé tartozik: nem elég a képzelet gazdagsága, „szükséges az önkéntelen ihlet naivsága is, mely távol van minden tudatos szerkesztéstől, minden szándékos mesterkéeltségtől: Arany szavaival élve, mesét írni: »Olyan fáradtság, ami játéknak tetszik.« Ez nincs meg Babits meséiben.”

„Nagyon észrevevesszük rajtuk, hogy akarta őket írni: a bonyodalom bonyolultabb, a csoda csodásabb a kelleténél, az ő meseországának útjai aszfalton visznek furcsa ültetésű műkertekbe, míg az igazi mese ösvényei szabadon kanyarognak íratos virágokkal pompázó réteken.

Babits meséinek íze azonfelül nem az a természetes édesség, mely e mű-

faj sajátja, hanem mindvégig valami kellemetlen fanyarság, mintha bádoganálból szednénk orvosságot.

E meséken nagyon érzik a minták tudatos követése: a Barackvirág a népmese felé húz; Az erdő megváltása, a Tenyérsziget Andersenre emlékeztet; A Jézust kereső kis fiú egy legendát juttat eszünkbe; az allegorikus vezérmese, az Aranygaras, megint a dán költőt idézi fel, de teljesen kikökönt az illúzióból azzal, hogy a végén két megoldást ad, ami éppenséggel művészetellenes eljárás.

Nem tudom, kinek írta Babits e műveket: gyermeknek-e vagy felnőttnek? De mind a kettő nevében kifogásunk van a külső előadás, a nyelv ellen, mely sokszor közel jár a pesti zsargonhoz. A szórend magyartalansága, a szófüzés idegenszerűsége, a naivságot tettető előadásból kirívó, stílusellenes szavak és szólások minden lapon szinte bökik az embert.

Nem ezt a magyarságot tanulta a fiatal Babits sem a Bartina, sem a Mecesek alján.

Tetézi mindezt a kísérő rajzok szemficamító ákombákomja. Mintha futurista, kubista és expresszionista szemfényvesztések adtak volna egymásnak találkoztát a papiroson. Ezt nem érdemelték meg Babits meséi sem. Szabad-e a gyermek ízlését ennyire rontani: szabad-e a naivság örve alatt ilyennel megmételyezni látását, képzeletét?”

1924: a Nyugat Babits-száma

1924-ben, a *Nyugat* 7., „Babits-számában” a novellairót alig méltatták. A leg-hosszabb írás Tóth Aladáré, aki *Az aranygaras*-kötet meséivel foglalkozik. Földi Mihály *A költő a regényíróban* című tanulmányában a *Szerelem* és a *Mythologia* című novelláról is szól. A *Karácsonyi Madonna* kapcsán Laczkó Gézáttól olvashatunk egy *Természet, halál, vallás és szerelem* című elmélkedést, egy Király György irodalmi hagyatékából közölt dialógus prózai példái között pedig két Babits-novellára lelhetünk. (*Babits Mihály. Az örök nyugtalanság költője*)

Az említett dialógus egyik, Balázs nevű résztvevője arról beszél, hogy Babitsnál „a csönd is ezer hallhatatlan neszből olvad össze”, illetve hogy az író vízióit is „csupa hang, csupa mozgás” alkotja. A prózai művek közül a *Karácsonyi Madonna* víziós jelenetét hozza példának: „csupa halk zene, libegés, suhogás, a fagyos téli éjszaka hidegnyugalma temploma [...] megéled, amint Mária elsuhan: Ah, a szószerék galambja szárnyait rezzenti, hal- kan csobban a keresztmedence, megelevenedik a szegények bibliája, a kö-

szentek hódolni jönnek Máriának.” Később a *Novella az emberi húsról és csontról* mesteri leírásai alapján jut arra a következtetésre, hogy „aki így tudja ábrázolni a táncot szavakkal, az a színpadon is megállná a helyét.”

Laczkó Géza *Természet, halál, vallás és szerelem* című esszéjében azokat a gondolatokat gyűjti össze, amelyek a *Karácsonyi Madonna* című elbeszélés-gyűjtemény elolvasása után „tolakodtak ellenállhatatlan erővel” a tolla alá. Cím szerint egy novelláról sem szól külön. Idézi Babitsot, aki szerint minden igazi nagy művészetnek két műzsája van: „A két legnagyobb dolog, ami a lélekben lehet, a vallás és szerelem”. Laczkó hozzátesz még kettőt: a szerelem abszolút tagadását és ellentétét, a halált, illetve a mennyei örökkévalóság törekény tükörképét, a természetet.

Babits költészetében a természetet csak mintegy ablakon keresztül szemléljük, egy könyvekkel dús, papírral halmozott íróasztalon, komor és rideg fehérfalú dolgozószobának ablakából.

A halál „csak a laikusoknak érthetetlen matematikai képlet”, Babits számára más: „Hiszen én, a költő, a Szellem, az Ész, én nem halok meg. [...] én nem tudom, mi a halál, mert még élek, s ha megszűntem élni, megszűnik öntudatom is, s ami az öntudaton túl van, [...] az nincs, nem érdekel.”

Az író két archimedesi pontról méri föl a világot, a „sejtelem kutató ónjával emelve” az öntudat fölé a vallást és a szerelmet. „A vallás az egyetemes lélek csengése a földön a lehetetlen után. De mily sok a vallás! S mind mily szép és izgató. Csupa költői mű. A legsúlyosabb rejtélyeket könnyű képekben oldja föl, nem bizonyít, csak elkábit, de mikor a szellem kábulata a legcsodálatosabb jelenség, [...] nem mondhatom-e, hogy ez a kábulat a legfőbb bizonyíték?” „A lelkem hatalmas és tudós kézzel bölcsen rendezett Pantheon, minden isten minden szobra a megfelelő díszítésű talapzaton áll benne... S mégis, [...] a Pantheon szentélyében hatalmas kereszt ragyog, mert összehasonlító Szellemem úgy találja, hogy ez a legköltőibb vallás.”

„A szerelem az egyéni lélek csengése a földön lehetetlen után. De mily sokféle a szerelem! S mind milyen szép és izgató! Mindmegannyi költői mű. A legsúlyosabb vívódásokat tragikusan ragyogó elragadtatásokban oldja föl, nem vigasztal, csak elkábit, de mikor a test kábulata a legcsodálatosabb jelenség, [...] nem mondhatom-e, hogy ez a kábulat a legfőbb vigasztalás?” „A lelkem hatalmas és gyengéd kézzel kéjes nyugalmúvá rendezett Vénusz-szentély a tudós és szkeptikus és élvező Alexandriában... minden költő, minden faj, minden Kiváló szerelmének minden szobra a megfelelő díszítésű talapzaton áll benne... s egy sötétebb sarokban arcára csuklyát borító rejtélyes Anonymus-szobor borong... az én egyéni szerelmem az!”

Tóth Aladár *Babits Mihály meséskönyve* című írásában hosszabb elméleti bevezetés után jut el a meseíró Babits jellemzéséig, illetve az *Aranygaras* című kötet néhány novellájának bemutatásáig.

A következő megállapításból indul ki: „A mesében a belső élet, az ember érzelmi élete teljesen hatalmába keríti a külső életet úgy, hogy annak jelenségei kiszabadulnak az anyagi szükségszerűség, a földi kauzalitás kötelékeiből [...], a szabadjára eresztett vágyak kényükre alakítják át a realitást [...]. A mese az élet megváltása, hol a megváltó éppen ama belső élet, melyet a valóságban a külső világ nem igazol vagy kegyetlenül letör.” Mivel a költészet a belső élethez menekül, a költő alaphangja a líra; „a mesében ez a líra kilép sajátos birodalmából, hogy meghódítsa a külső életet, más szóval, a külső életben keres objektivációt.” A mesében azonban „nincs bántó, feloldatlan disszonancia, mert minden disszonancia már a harmonikus feloldás jegyében lép fel. A mese tehát nem fordul el a reális élettől, csak egy másik, harmonikus világba menti azt át.”

„A meséhez a költőt mindig a megváltás után való vágyakozás vezeti. Az út, melyen a megváltáshoz eljut, [...] a költő temperamentuma szerint változik, mely a belső élet viszonyát a realitáshoz megszabja.” Ebből a szempontból Tóth Aladár különbséget lát a magyar és a német költők között. A német költők „az egész külső életben a belső megnyilatkozását, tükrözését látják, s minden, ami körülveszi őket, lírai életük világitásában bontakozik ki előttük. A belső világ itt a priori elárasztotta a külsőt, a maga teljességében, s így a német nép már eredetlegesen tulajdonosa a mesevilág szemléletének.”

A mese szellemében már eleve megváltott népnek tekintett némettel szemben a magyarnak „nehezebb, nagyobb egzaltációval kell kiküzdenie a megváltást, hiszen a magyar lírában inkább az elszigetelődésnek, mint a külső élet elárasztásának tendenciáját” tapasztaljuk. A magyar lírikus „már Balassi óta teljesen bezárkózott saját lírai világába”, a külső életet „illúziótlan, prózai tekintettel méri végig, lelke mélyén nem vár, nem is akar tőle semmit, minden [...] szenvedélyét a belső életével való foglalkozásban éli ki s a külső világnak csak józan, rezignált vándora.”

„Babits Mihály is megváltást keres »Aranygaras« című meséskönyvében. Tisztázni akarja a mese perspektívájából belső életét s mindazokat a problémákat, melyeket belső élete felvetett. Költői fantáziája egy életen túli vagy legalábbis az emberi életen túli világot teremt magának, ahol álmai, melyeket az élet letört, szabadon, örökké uralkodhatnak.” A továbbiakban, mielőtt a szerző megmutatná, hogy milyen Babits mesevilága, rávilágít azokra az álmokra, melyeket az élet kegyetlenül letiport, s amelyeket „a költő átvitt az örök harmónia birodalmába”.

A fiatal Babits illúziói, melyek a megismert nyugati kultúra és a klaszikus álmok talaján keletkeztek, „esztétikai kultúrából sarjadva, nem az élet jelenségei mögül bontakoztak ki, nem a reális élet káoszából kiderengő mélyebb értelem megálmodásai”. A költőt a dolgok annyiban érdekelték, amennyiben illúzióvilágának hordozói voltak. „Minden jelenségben a költői gondolatot kereste. [...] Ezért vonzódott a mitológiához, melyben a dolgok költői felfokozását már készen kapja. S hol a dolgok magukban némák, különös költői viszonyba hozza őket egymással, rejtélyes vonatkozásokban keresi a mélységet, vagy titokzatos, maga szötte kombinációkban: világokat álmodik, melyeknek napja a hold, lege a semmi habja, országot, hol az árnyban az árnyak árnyai járnak. A kontrasztoknak külön költészetét teremti meg. Bár nem realista természet, gyakran alkalmazza a realizmus eszközeit, hogy így illúzióit szorosabbra fonhassa össze a valósággal.”

Babits illúziói általános illúziók, „melyek éppen általánosságuknál fogva a Gondolatot küldik előre, hogy kémszemlét tartson a világban”. Ezért költeményeinek kiindulópontja gyakran nem valami „víziós, intuitív megsejtés”, hanem egy-egy gondolati tétel, „valami öntudatos esztétika-gondolati mozzanat”. „A teremtő fantázia pszichológiai sorrendben csak később, ennek a gondolatnak átélése során lép munkába.”

„Illúziói, melyek öntudatosan irányítják törekvését, csak karók, melyekre a tulajdonképpeni költészet folyondára felfut. [...] Aki csak a karót, az öntudatos formavázat látja meg Babits költészetében, az valódi költői mélységét sohasem fogja megérteni.”

„Babits illúzióvilágának szerepe a költő lelkében a szurrogátum [‘pótszer’] szerepe. Ezért ragaszkodik ő maga olyan makacsul hozzájuk, s ezért egyetlen költőnk sem sínylette meg lelkileg annyira az általános illúziók háború alatti szétfoslását, mint Babits Mihály. Azt az esztétikai kultúrát, melyben a fiatal Babits olyan meleg otthonra talált, valósággal elnyelte a háború. A Béke, a Humanitás lelkes hirdetőjét először a háború, azután saját forradalmának bukása némította el, Babits elhagyottan, kifosztottan áll az országban [...]. Mindenhol bizalmatlan tekintetek fogadják.” Tóth Aladár Babits ez idő tájt keletkezett verseinek kifejezéseivel, motívumaival jellemzi a költő lelkiállapotát, majd így összegzi mondandóját:

„Babits lelkét a felgyülemlett problémák rettenetes lázba tüzelik. Ez a belső láz adja meg nyelvének rendkívüli melegségét. Itt minden hang megváltásért kiált [...]. S Babits rendkívüli érzékenységgel [...] meztelenül áll a kívülről rázúduló titkos, gonosz befolyások záporában. Elmenekülni oda, hol illúziói örök harmóniája honol [...], megtalálni az országot, hol költészetének indái újra felfuthatnak a Szépség, a Jóság, és Szeretet oszlopára, újrateremteni

ábrándjai győzelmes birodalmát: már csak távol az emberiség gonosz világától, a mese birodalmában lehet.”

„Babits Mihály tehát belső lírai életének és illúzióinak harmonikus viszonyát menti át a mese világába. [...] lelkét úgy megtörte illúzióvilágának feldúlása, hogy neki meseország minden, hová az emberi gonosz erjedés nem hatol. Meseország a hűvös, korallal vízitündéres óceán s meseország a tenyérnyi kis pázsitsziget, meseország a farkasordító, téli fenyőerdő s az izzó sivatag, hol mámoros poklosok táncolnak egy kis csöppnyi mámoros zsidógyerek körül. Babits meséiben tehát nem a belső érzelmi világ indul el hódító útjára (bár egyik meserészletében, mint látni fogjuk, a mesének ezt a legmélyebb lényegét is megragadja, mégpedig annyira gyökerében, mint eddig egyetlen magyar költő sem), hanem a költő illúzióvilága, mely köré, mint költeményeiben, az érzelmek költészete csavarodik.”

A fenti általános jellemzés után Tóth Aladár – a címadó *Aranygaras* és az *Illus csodanapja* kivételével – egyenként mutatja be a kötet meséit.

A költő „legmonumentálisabb meséjének” a *Dzsonni a tengerészt* tartja, mert benne a legszembetűnőbb „Babits illúzióinak átvándorlása az emberi világból az ember életén túli világba”. A mesét a költő régi elbeszéléséhez, a *Mythológiához* hasonlítja, amelyet a háború első éveiben írt, akkor, amikor még úgy gondolta, hogy „felrázhatja az emberben az Embert”. A novella hőse, Héraklész „ott áll a küzdő, fenekedő, gyilkos állati és növényi világ közepette, nyugodtan szemléli a szörnyű, céltalan harcot a természetben, majd elfordul tőle, mert ő az Ember, az Alkotó és Teremtő, lelkében a Cél nagy gondolatával”. A *Dzsonni*ban már nem vár semmit az embertől. „Dzsonni rabja ez Embernek, a háborúsnak, esztelennek, nyomorultnak”. A hullámok összetörik az emberkéz alkotta „vasbörtönt”, s a vízitündérek már csak a halott Dzsonnit tudják megváltani: a villamos halak víz alatti lámpása fényénél kezük nyomán csodálatos „tengeri elváltozás” történik, a fűtő „megcsúfolt alakját igazgyöngyös, korallal remekművé” formálják. A „bolond állat”-tal, az emberrel szemben ők a „Szépek” és a „Jók”. – „Az élet szörnyű kábulását, feloldhatatlan félreértését, ezt a temetőt, hol életet élettel temetnek be, hol gépies munka izzadságszaga elnyomja a tenger sós, friss illatát, itt festi legkoncentráltabban, leglélegzetelfojtóbban Babits.” A szerző „a modern magyar irodalom egyik legmegkapóbb rajzá”-nak tartja a süllyedési jelene-tet, amelyben az író „szinte kézzelfoghatóan állítja eléink az »Isten fogai között« morzsolódó élet rettenetes halálfélelmét”, de amelyben érezzük a költő „kétségbeesett halálvágyát is”, hiszen a halál nyit utat „a Szépség, Jóság és Béke birodalmába: az örök Elemek közé”.

De nem mindig tudatosak az Elemek Babits meséskönyvében. *Az erdő*

megváltása című mesében a fenyőfák „még nem ismerték ki annyira az embert, mint a bölcs villamos halak”. Azt hiszik, hogy a „Természet”-tel ellentétben, az ember meg van váltva. Tóth Aladár „az egész kötet legbönyolultabb költeményé”-nek nevezi e novellát: „Babits a gondolati felépítés folyamán a legtávolabb eső dolgokat kapcsolja egybe: Krisztus, a téli táj, az elhagyott asszony és kóborgó fia, a város és a gazdagok karácsonya. Pedig maga a történet egész egyszerű, szinte Tolsztoj tollára való.” Vajon „mit jelent Babitsnál ennek az egyszerű történetnek, melynek egyetlen rugója az anya és fia egymáshoz való vágyódása, ennek az életen inneni képnek ilyen szertelen vízióba tágitása? Miért hívja segítségül a fantázia teljes perszonalifikáló hatalmát? Miért indul el az erdő? Miért hívják a Jó embert Krisztusnak? Miért nevez Babits minden szimbólumot a nevé? Mi ez a különös hidegség a lázas stílusban, a pátosz és a gúny keveréke a hanghordozásban? S ez az állandó stílári távolodás a valóságból a mese allegóriája felé?” A tanulmányíró „a szimbólumokba öltöztetett költői alapgondolat alatt” véli megtalálni a választ: „Babits a feldolgozás módszerével kívánja dokumentálni, hogy milyen távol áll a krisztusi fényszóró ettől a földi világtól, ettől a selejtes vászontól, melyre a képeket vetíti, hogy mennyire a lélek számára vetíti a képeket. [...]Csoda, hogy látjuk ezeket a vetített képeket s csak csodán keresztül láthatjuk őket, csodavilággá, mesevilággá kell válni minden földi nyomorúságnak, hogy Krisztust megtalálhassuk benne. Babits nem az érzelmek útján jut el a megoldáshoz, hanem a vízió lázas tekintetével követi ezt az utat [...]”

Babits emberének életéből hiányzik a Jóság, a Szépség és a Béke. Ezek csak mint meseszerű víziók jelennek meg, s az ember kergeti a látomást. Szalad utána, miként szalad, ki a farizeusok városából, a fehér Jézust követve Arámiás, a kis zsidó susztergyerek, akit a pusztaságban, a belpoklosok csengős seregében ér utol a megváltó halál. A Jézust kereső kisfiú azonban „nem lát belpoklosokat, csak a fehér Jézust, a csengők zenéje a szférák zenéje, [...] a világ mesevilág, csupa szép látomás s a látomás megnyitja az utat az Égbe.” A kisfiú nem ismeri a jóságot, a szeretetet, de tudja, hogy „lennie kell valahol”. – „S mert Babits illúzióit már nem azonosítja a valósággal, a fantázia szárnyát ködös, nyomasztó levegőben gyötörve száll a tisztább szférák felé.”

Pedig lehet szép is az élet. A *Tenyérsziget* növénylakói „harmonikus, teljes életet élnek”. Az ember se tud többet a világról, mint a kis fűszál. „Egy dolgot azonban nem ismer ez a kis világ, az emberi meghasonlást. Nincs egyetlen diszharmonikus szó sem ebben a mesében.” A tanulmányíró mégis kiérezni vél belőle valamilyen diszharmoniót, amely „valahol, ha nem is

a füvek életében, de nem messze tőle: a költő lelkében” rejtekeznek. „Olyan érzés fog el bennünket, mint mikor valami nagy, küzdelmes szimfónia megbékítő záróakkordjánál lépünk be a hangversenyterembe, csak a nyugodt, tiszta hármass hangzatot halljuk, de sejtjük, hogy milyen viharokat oldott fel az a harmónia. Nem Goethe »Metamorphose der Pflanzen« költészetének nyugalma ez, nem egyszerű tükör, melyben az emberi élet teljes nagyszerűsége tükröződik, de csodatükör, megváltó, melyben az élet, a gondterhes emberi élet ráncai elsimulnak. Mese.”

Tóth Aladár úgy véli, „egészen különálló hely” illeti meg Babits mesés-könyvében „a Barackvirág című »igazi tündérmese«-t”. „Itt nemcsak az illúziók vándorolnak át meseországba, hanem Babits belső, érzelmi életének és illúzióinak egymás közötti viszonya is a boldogságvágyak szárnyára kel, megváltást, tisztázódást keres. Az élet és az életfeletti illúziók együtt indulnak útra Barackvirág történetében, mint egy test és egy lélek, majd tragikus szétszakadások válságain vergődnek keresztül, hogy végül boldogan egyeshülhessenek. A Barackvirág valóságos története Babits lelki életének: ön-életrajz, melyben legszemélyesebb problémái merülnek fel, vallomás, mely a tündérmese orsóján bonyolódik le.”

„Babits illúziói szellemvilágába temetkezve megismerte a szellem test nélküli életét. S ő nemcsak a költő árnyakkal ölelkező magányos életét szenvedte, hanem a gondolat elvont formavilágát is bevándorolta. [...] A gondolat szörnyű boncolókés, atomjaira szedi szét az életet, kontrasztokat lát, és különbségeket, de hiába boncol, azt a szükségszerű nagy egységet, mi a világot összefogja, nem fedezheti fel. Igaz, az atomokból új világot teremt, de a gondolat tagolta világ gondolati szintézise mindig csak kombináció, a kombináció pedig sokféle lehet.” Nem egyszerű képzeletjátékról van szó, mikor például a királylány Szépsége gonosz tündér testévé válik, jóságos tiszta lelke csúf szolgáló otromba tagjait mozgatja, itt „a költői fantázia eszmei elvonásokat kombinál”. „Babits ezt a gondolatilag szétboncolt és újra összetett életet mint valóságot kezeli, az emberek természetes érzelmi életüket élék benne, bár magukban hordozzák, mint valami belső meghasonlást, e különös viviszekció [élveboncolás] tudatát.” Az írói eljárás módszere a fantasztikus regényből ered, de költői célja: „megrajzolni a gondolat, a testetlen szellem életét az Életben, a nagy Egészenben, megrajzolni, mégpedig valahogyan belülről.” Az író nem kívülről követi az eszmék sorsát a reális életben, mint egy ember vagy egy kor eszméit, amelyek átalakítják az emberi életet, illetve maguk is átalakulnak. Babits „a fogalmi elvonásoknak már eleve megadja azt a hatalmat, hogy a világot újrateremtsék, s a világnak ebbe a gondolat irányította metamorfózisába oltja bele az életet, a testetlen létnek élő

testet ad. [...] Ennek a kettős életnek regénye a Gólyakalifa, meséje a Barackvirág.”

A mese első része még igazi mese. Az elején még „a Szépség együtt indul az élettel, csak a mese közepén szakad meg az élet természetes harmonikus vágyainak vezérfonala, akkor bontakozik ki a tragédia, melyet a szomorú rideg testetlen élet hasít a költő lelkébe”.

A „szépség titokzatos varázs”, mely kiragadja a leányt ebből a világból, csodálatos tündérvilágba, ahová csak a szerelmes juthat el, s magányba, amit csak a szerelmes oszthat meg vele. „A Szépség rejtélyes csodáját a modern irodalomban talán csak Hauptmann érezte át annyira, mint Babits. De olyan emberi mélységgel, mint a Barackvirág első részében, talán maga Babits sem rajzolta még sehol a Szépség és az élet összeölelkezését.”

Figyelemreméltó, ahogyan Tóth Aladár a mese egyes mozzanatait és motívumait értelmezi. Barackvirág a varázskastély magas tornyában egyedül van. A „várakozás” napjait éli, míg eljön érte a szerelem. „Szeme végigsétál a csodatükör fényével a világon. Minden üres [...]. S íme egyszer csak megakad szeme a királyfin, aki keresgélve néz körül [...]. A szép fiú, mint a tükör sugara, magányos szobákban tévelyeg. Meglátja a sugarat és megy utána. [...] az utolsóelőtti szoba sötét és üres, csak a tükörsugár táncol benne. Hogy is ne lenne sötét ez a szoba, hiszen ha a szerelem közelről felragyog, eltűnik körülöttünk az egész külvilág”. Mikor a két szerelmes meglátja egymást, „a magányosság varázsa megtörik”; a csodahelyről visszatérnek az életbe, „a szépség az életé lesz”. – De „feltárul a hasadék Babits lelkében, a szellemi élet elszakítja a Szépséget az élettől”: felforgat mindent a test nélküli életet unó tündér varázsa. Sok szenvedés vár a szerelmesekre. „Babits megtépett lelkének minden disszonanciája rájuk zúdul. S csak a tündér tragikus rezignációja oldja meg a gonosz varázst: Szépség és Jóság, test és lélek megtalálják egymást. Mert a vágyak hidat emelnek az élet szakadékein.” (Tóth Aladár: *Babits Mihály meséskönyve*. NY, 1924/7, 535–541.)

Földi Mihály *A költő a regényíróban* című tanulmányában (NY, 1924/7, 527–534.) abból indul ki, hogy a modern művészet „egyik megrázó jelensége” az embernek és a költőnek tragikus kettéválása, öntudatának uralomra jutása. A fejlődés kezdetleges fokán az ösztönök célja a külvilág meghódítása volt, ma a megerősödött öntudat a „lélek benső és legbensőbb világának feltárására készülődik”, hogy megszabadítsa „az öntudatlan befolyásoktól, s az ösztönöket a belátó értelem hatalmába” hajtsa.

A szerző az írók három csoportját különbözteti meg aszerint, hogy miképp reagálnak ösztön és öntudat konfliktusára, és milyen változatait mutatják az alkotói öntudat korszakos átalakulásának. „Vannak írók, akikben ez az ön-

tudat már teljesen hatalmába kényszerítette az ösztönöket.” (Zola, Wells, Tolsztoj) „Ám vannak, akik egész súlyával érzik az átmeneti állapotok válságát” (Flaubert, Maupassant, Ibsen). „A harmadik csoport életében ismeretlenek ezek a vajdó problémák, – akár azért, mert fel sem merültek, mint Homéroszéban vagy Jókaiéban, akár mert sikerült a megoldásuk. Sikerült Goethének [...]”

Földi szerint Babitsból is „hiányzanak e válságok”, s az ő regényírásában a költőisége őrizte meg „az ösztön és öntudat töretlen egységét”. A regényíró Babitsban „ősi költő él” (mint Wagnerben, Böcklinben). „Nem az élő világból terem új, hasonló vagy szebb, torzabb világot, a saját magával hozott s benne gomolygó világból vetít ki egy-egy darabot olyan eszközökkel, amelyek hasonlóvá teszik ezt a belső sajátosat, a külső állandóhoz, [...] de nem mindig csak azért, hogy hasonlítson, hanem legtöbbször azért, hogy utóbbiban megmozgassa az utánzás ösztönét.”

„Legegyszerűbb novellatémáit is ilyen belső érzés feszíti, az ember nemcsak hogy klasszikus teljességgel megfestett képeket lát, de szinte hangokat vél hallani.” Mint például a *Szerellem* című novellában. „Babits nincs térhez, időhöz, sem múlthoz és jelenhez kötve, a bensőséges kis hangulat forradalmas francia időkben virágzik ki.” „Kis kép, futó beszélgetés egy férfi meg egy asszony közt, – ha Flaubert beszéltetne, megelevenednék a kor és kézzelfoghatókká válnának a testek, itt lélek sugárzik ki, elmosódnak az arcok, testietlenné válnak a korok, s csak a szenvedély mutatója világít az érzés végtelenségének óralapján. Azt sem tudom, milyen a szemük, fogalmam sincs róla, kit csal meg az asszony, mikor itt szórja szét csókjait, nem is sejtem, honnan jönnek, hová mennek, ködbe vész az ember, de bennem tovább zúg-búg a hang, melyet a költői lélek húrja ütött belém.”

„Nem a valóság realitásaiból épülnek ezek az írások, realitásaik tiszta pszichikus realitások. Olyan apró külsőségek, mint az, hogy Babits lelket táró prózája sokszor önkéntelenül versebe szökken, csak jólesően támogatják ezt a személetet.”

A „költői elbeszélés” regénybeli példáit Földi *A gólyakalifában*, a *Timár Virgil fiában* és a *Kártyavárban* véli megtalálni, s ezek egyik novellisztikus párhuzamaként a *Mythológiát* jelöli meg: „Nincs benne semmi külső realitás, nemcsak, hogy mai nincs, de még a görögökhöz is legfeljebb ha hasonlít. S mégis él, fokozott duzzadásban, – él, mert a költő belső valósága, a valóságos életbe dobva. Külön világ, melynek istenei és emberei, hősei és állatai, félemberei és féllállatai vannak, önálló dimenzióban, az örökkévaló képzelet sugaras síkján.” Látjuk a szereplőket, olyanok, mintha együtt élnének velük. „Igen, együtt élünk velük abban az új világban, melyet a költő terem ne-

künk, s amelyben tiszta valóságukban élnek a lélek összes elemei, a vonal, a szín és a hang.”

„Az írás lélektana szerint Babits Mihály optimista költő. Nem szorul a világra, amikor alkot, önmagából teremti új világot. Nem támadhatnak aggodalmi az írás eszközeivel szemben, s nem érezheti szegényebbnek magát a »kint folyó életnél«, egyenrangú vele, sőt gazdagabb nála, mert nem az ad neki témát, hanem ő gazdagítja új tartalmakkal és új formákkal. Az ösköltő gazdag boldogságban él. Rendkívüli jelenség az a regényíró költő! Primitív erőkbe nyúlnak a gyökerei, koronája pedig meghaladja az öntudat mai nívóját: ősi ösztönök és a mainál magasabb tudatnak nagy harmóniája tárul belőle felénk.”

„Ösztönei szűzi eredetiségét mutatják lelki elemeinek ősi kapcsolódásai: zene, kép, hang harmonikus szimfóniában egyesül nála. Klasszikusan befejezett képei vannak, – nem metaforák, amelyekben stílusa egyébként csodálatosan gazdag, hanem valóságos élő képek, olyan készek és tökéletesek, mintha múzeumok halhatatlan faláról néznének reánk. A »Mitológia« [!] majd minden oldala tele van ilyen zengő festményekkel, minden jelenete képpé tisztul.” A tanulmányíró ezt Hülász elnyugvásának jelenetével érzékelteti („Hylas lassanként lehuntya szemeit, [...] a szétszórt tűz még sokáig zizegett a földön”). Az idézetet pedig így kommentálja: „A szavak mögött kép van, a hangok kottára járnak, s mire végére ér a jelenet, szimfonikusan összecseng szó, zene, vonal. Ősi, eredeti egységében él itt minden érzet.”

Babits azonban nemcsak a regényben költő, hanem a témáiban is. Meg lehet írni nála „az érzések mitológiáját. Semmi sem holt itt, minden él, s mindennek lelke van, amellyel bekapcsolódik a világnak, Babits világának sajátos nagy lelkeségébe. Babonásan megelevenedik és valórt kap nála minden, miként a dolgok ősalápotában. A nap – férfinap, s a kéjes erdő, nőstény.”

S megint a *Mythológiából* jönnek az idézetek, újabb „ösztőnpártoló” állításokat készítve elő: „Babitsnál a vonzás és taszítás eredeti állapotába zuhannak vissza a dolgok, s a világot egy nagy ősi szerelem hálózta át. Ez a szerelem nemcsak az erotikum vibrálása, bár Babits nagy szövője a legfinomabb erotikum bíborszálainak, hanem a lélek testvérisége, amely a test elragadtatásainál értékesebb kincsekkel is meg tudja ajándékozni az embert. A barátság kincsével.

Babits Mihály a barátság költője. A görögök óta nem dicsőítették a megtisztult férfi-barátságot olyan szép szavakkal és képekkel, mint Babits. Itt van róla egy egész regény, a »Timár Virgil fia« s itt van Héraklész és Hülász szép találkozása a Mitológiában. [...] Ez a mély és tiszta férfibarátság teszi Babitsot az ifjúság költőjévé, – Babits az egyetlen magyar költője a fiatal

férfitestnek és léleknek. Három kimagasló művének csírája ebből a szférikus érzésből hajtott ki, a Gólyakalifa, a Mitológia [!], a Timár Virgil fia. A Mitológiában ritka gyöngyszemei vannak a fiatal férfiertékek költészetének.”

Babits fontos témája az emberiség, „ez a hatalmas téma kevés írónál fejlődött olyan szervesen a legmélyebb ösztönökből”, mint Babitsnál. „Ott kavarg az örvényben testek és lelkek erotikus szálakkal átfont vonzása-taszítása, ott nyújtogatja csápjait a nőstényerdő, aki törbe csal és mámorba vakít, a mámoron átzenget a megváltó férfibarátság, a lélek zenéje, s a barátságon át kinyúlik keze az ember, az emberiség felé. Így válik az ifjúság költőjéből az emberiség írója.” Ember Timár Virgil és ember Héraklész.

De az ember még nagyon egyedül van. „Az Ember egyedül megy az erdő ellen. Ezen a ponton emelkedik fel Babits az ösköltészet ösztönös elemeiből egy magasabb régió, talán a holnap regényírójává. [...] az igazi költő akkor válik az ember lelki képviselőjévé és vezetőjévé, ha egyéni konfliktusában megmutatja az emberiség szenvedéseit, ha – magára veszi az emberiség szenvedését. Babits Mihály hordja ezt a keresztet, s ez a kereszt teszi ma őt rendkívüli íróvá, ösztönös, befelé látó költő[vé]: aki az emberiséggel szenved és álmodik. És emiatt menekült meg az írás tragédiájától, emiatt optimista költő, őselemekben él, és velük érte el a tisztult öntudat magasságát.”

A dolgozat hátralevő részében Földi a forma kérdését vizsgálja, hiszen „ilyen egységes lelkű költő-írónál mély jelentősége van a formának, amelyben megszólal. [...] Érzésben az érzés őselemeiből épül fel a legátfogóbb emberi öntudatig, formában a hangok babonás primitívságából nő ki mindenki megszólaltatásáig. Gyökerei a legmesszebbre nyúlnak, koronája a mai kultúra legmagasabb szintjén ragyog.”

1928

Juhász Géza, Babits első monográfiája többször is szóba hozza egyik-másik novelláját vagy novelláskötetét az író addigi életművét összefoglaló könyvecskéjében. (Juhász Géza: *Babits Mihály*. Bp, Studium, 1928. 47 p., [Kortársaink, 1.])

Az alig huszonöt éves ifjú világnézeti fejlődéséről szólva a *Huszedik, huszedik század* és „a középkori székesegyház szépségével telített” *Karácsonyi Madonna* alapján úgy látja, hogy az ifjú Babitsot vallás és tudomány egyaránt izgatja „anélkül, hogy bármelyikben is hinni tudna már.” A *Huszedik, huszedik század* szerzője szerint tudomány s technika mit sem ér; „az egyetlen igazán életérdekű modern műveltség: a vallásos műveltség”,

miként a katolikus vallás „az egyetlen valóságos vallás”. Ez a Chesterton fő művének megjelenési évében (1908-ban) napvilágot látott Babits-írás szintén „paradox mű”, de távol áll „a nagy angol író bohócságaitól”.⁸ „Alaphangja fájdalom, a tudomány csődjének beismerése: »az igazság csak relatív értelmű«.”

Az első novelláskötetben, a *Karácsonyi Madonnában* „ahány téma, annyiféle hang: balladásan rohanó, latin kényelemmel részletező, biblíásan vagy kódex-stílusban archaizáló s mindig jellegzetesen babitsi. Elénk tárul a görög világ, az özönvízi pusztulás, a középkor, a francia forradalom s a lázas jelen. Alakjai hol egysíkú víziók, hol szoborszerűen megmintáztak. Leggrotteszkebb ötleteit is valószínűvé teszi a fantasztikum gazdag realitása. Babits racionalizmusának oly friss szépségeket köszönhetünk itt, mint mikor pl. Héraklész szeme láttára változnak át a driádok tavaszi fákká (*Mythologia*).” A különböző témákon átvillan „a költő lírai érdekeltsége”, s az előtt, aki ezt nem érzi, „sok tartózkodó szépség marad rejtve”. – Először Juhász Géza beszélt arról, hogy a *Mythologia* c. novella „erősen pacifista hangulatú”.

Babits meséi (*Dzsonni*, *Aranygaras*) nem jelentik „az álmokba való deztartást”: „az élet legszörnyűbb tényeiből annyit emelnek át a fantázia világába, amennyit csak lehetséges”. A fantasztikum jelen van azokban a novellákban is, melyeket az író a *Timár Virgilia* című regénnyel együtt közölt. Az itt publikált *A röpköző falu* „az erdélyi menekültek gyötrelmeit festi, s mély pszichológiájú irredenta novella, átszőve fogarasi emlékekkel”.

Az *Aranygarasban* megjelent *Barackvirág* látszólag *A gólyakalifa* „két testben egy lélek” témájának újabb variációja, de Juhász szerint itt „a szerelem problémája [...] vetközteti ki önmagából az ifjú lelket annyira, hogy tulajdon anyja sem ismer rá többé”. Egyébként nem csak ez a novella, de az egész kötet, bár „tele a legbúsabb történetekkel, hitet hirdet, s bizalmat az élethez”.

1930

1930-ban két folyóiratban találunk rövid utalást Babits *Aranygarasára*. Török Sophie a *Nyugat* 1930. évi 24. számának Figyelő rovatában, az újabban megjelent ifjúsági könyvek bemutatásához készülődve, Jókai meséit, az *Aranygarast* és a *Légy jó mindhaláligot* emeli ki. a magyar mese- és ifjúsági irodalomból.

⁸ A katolikus vallásra is áttért angol író, Gilbert Keith Chesterton 1908-ban megjelent, a bűn misztériumáról szóló mulatságos rémregénye *Az ember, aki csütörtök volt*.

Az *Est Hármaskönyvében* (1930. 3. köt., 1929, 129–143.) a *Fiúk, lányok, mit olvassatok?* című cikk írója többek között Babits *Aranygaras* című meséjét ajánlja a fiataloknak.

A *Nyugat* 1930. április 1-jei (7.) számában megjelenik Babits Móricz Zsigmondnak ajánlott, *Bodri és Pityu. Tavaszi példázat* c. novellája, amelynek nyomán Féja Géza és Dóczy Jenő, az *Előőrs* és a *Magyarság* cikkírói éles hangú támadást indítanak Babits és a *Nyugat* ellen.

A támadást Féja Géza kezdi meg az *Előőrs* Irodalmi szemléjében közölt, 1930. április 26-i írásával, amely a *Szabó Dezső a Nyugatban* címet viseli. Féja, aki már ezt megelőzően is engesztelhetetlen indulattal támadta lapja hasábjain Babitsot és a *Nyugatot*, most, az erősen erotikus *Bodri és Pityu* után, Szabó Dezső epigonjának nyilvánítja az író: „Új korszakot jelent e példázat Babits fejletlen fejlődésében. Olyan lihegés, olyan általános meztelenkedés és üzekedő kedv tombol benne, hogy az ember kénytelen Szabó Dezsőre gondolni. Önmagából nem meríthette Babits, az életből még kevésbé, hiszen szerinte az irodalomnak semmi köze az élethez, csakis Szabó Dezső lehetett a forrása. Szabó Dezső mindenesetre jóleső elégtételt érezhet, hiszen legelkeseredettebb ellenfele vedlett epigonjává.” Babits azonban tovább egyéníti e „kölcsonzótt tavaszt”, és „egészen undorító perverzítást vegyít belé. [...] Perverz izgalommal írja le a kutyaemlőt, annyira, hogy Heliogabalus⁹ kora jut az eszünkbe.”

Április 29-én Dóczy Jenő a *Magyarságban* „fontos közügyben” szólítja meg „rég barátját”, Móricz Zsigmondot, a *Nyugat* új szerkesztőjét, aki mostanában a falut járva a *Nyugat* mellett agitál (*Levél Móricz Zsigmondnak*). Nem hagyhatja szó nélkül, hogy „a *Nyugat* befészkelje magát a magyar középosztály jóhiszemű köreibe és ott olyan izlésfertőzést folytasson, amire még nem volt példa irodalmunkban”. Mint mondja, a *Nyugat* egy-egy új számát „nemegyszer felháborodással és undorral kellett letennünk”. Most, a *Bodri és Pityu* közlése kapcsán ismét szólnia kell, mert a művészi szabadságnak is „megvan a maga határa”.

Nem tudja elképzelni, hogy e novella ismeretében a Kisfaludy Társaság elnöke „ki ne ábránduljon »kitűnő barátjától«”, s meg ne bánná Babits re-

⁹ Marcus Aurelius Heliogabalus (eredeti nevén: Varius Avitus Bassianus): római császár, Kr. u. 218–222 között, Heliosz napisten főpapja, akinek kultuszát Rómában is meghonosította. Erkölesten életmódja miatt meggyilkolták.

habilitálását.¹⁰ A maga véleményét így összegzi: „Bevallom különben, hogy nekem is [...] meglepetést hozott legújabb agymunkájával. Nem hittem volna, hogy fantáziája ennyire beteg, ízlése ennyire romlott, hogy egy förtelmesen állatias témába ennyire bele tudja magát fújni s ilyen kéljelő csemcségéssel tudja élvezni a maga által kotyvasztott keveréket: az anyatej és kutyatej összeszűrt mixturáját.” Úgy látszik, szó szerint kell vennie azt, amit Babits egy cikkében írt: a „rontás érdekel”.¹¹ „Bizonyosra veszem – teszi hozzá Dóczy Jenő –, hogy az ő szerkesztői ízlését árulja el a folyóirat egy másik, újabb számában közölt, homoszexuális tárgyú elbeszélés is.” A cikk írója Móriczot teszi felelőssé azért a „mételyért”, amely a *Nyugat* jóhiszemű előfizetői körébe „az irodalom cégére alatt befurakodik”. „Ez már nem az irodalmi szabadság, vagy a naturalizmus kérdése, nem is a Nyugat belügye, hanem a magyar lelkiismeret főbenjáró dolga, [...] fontos társadalmi ügy”, ami Móricz számára sem lehet közömbös. A cikkíró Móricztól várja a „közízlés védelmét”: „Tehetsz róla, ha akarsz, s kötelességed, hogy tégy.”

Néhány nappal később, a *Magyarság* 1930. május 3-i számában Móricz röviden válaszol e levélre, amelyet Dóczy viszontválasza követ. Április 20-i keltetésű levelében Móricz védelmébe veszi Babitsot. Hangsúlyozza, hogy a *Nyugat* három szerkesztője (Babits, Gellért Oszkár és ő) mindenért egyenlően vállalja a felelősséget. Köves Tibor novelláját (a homoszexuális írást) nem Babits fogadta el, hanem ő, Babits novelláját pedig mindhárman vállalják. „Igazságtalan és kegyetlen dolognak” tartja, hogy mindenért Babitsot támadják. A „Babits elleni hajsztát” hasonlóknak véli ahhoz, amit „Adyval csináltak annak idején”.

Móricz levelére Dóczy Jenő három pontban válaszol. Először is kijelenti, hogy a szerkesztői felelősségben osztozni akaró Móricz nem értette meg őt. Ő éppen Móriczot hibáztatta „azokért a hallatlanul ízléstelen, sőt ízlésferítőző közleményekért, melyek legutóbb a Nyugatban megjelentek”. A szerzőn, Babitson nem lehet számon kérni „ez undorító ízléstelenséget”; mert „a maga tipikusan dekadens és beteg ízlésével bizonyosan művészi szépséget látott abban az ocsmányságban, hogy és ahogy a kutya emlőjét szopatja az anyatejre áhítozó hároméves gyerekekkel.”

Másodszor amiatt háborog, hogy Móricz jóváhagyásával jelent meg az általa kifogásolt homoszexuális novella. Hisz a naturalista Móriczot eddig egészséges ízlésű embernek gondolta. De úgy látszik, rossz címre adreszált a múltkori levelét. A *Nyugat* szerkesztői nem rendelkeznek „annyi ta-

¹⁰ Babitsot 1930. február 4-én, Berzeviczy Albert elnöksége idején vették vissza a Kisfaludy Társaságba.

¹¹ Utalás Babits *Ezüstkor* című írására (NY, 1930. márc. 1.)

pintattal, annyi finomabb kritikával, hogy a magyar középosztály kényesebb irodalmi igényeinek” kielégítése tőlük lenne várható, nem tudják belátni, hogy „a művészi szabadság jelszava alatt művészietlen ízléstelenségek nem szabadíthatók rá a társadalomra és hogy a perverzítások szabadsága éppúgy nem lehet érdeke az irodalomnak, mint a társadalomnak”.

Végül megdöbbenését fejezi ki, hogy Móricz „a Babits elleni indokolt támadásokat” az Ady elleni egykori hajszához hasonlítja.

Komlós Aladár *Irodalmi naplójában* (Prágai Magyar Hírlap, 1930. máj. 11.) nem az inkriminált Babits-novelláról, hanem Dóczy Jenő leveleiről és a Babits elleni támadásokról esik szó: „Egy év óta mindenki rajta köszörüli a tollát. Egy helyütt egy Dóczy Jenő nevű kritikus folytat, nyilvánvalóan személyi okokból, rendszeres, durva támadásokat ellene, a »Századunk« című folyóiratban pedig Gombossy Sándor álnév alatt egy ismert író vádolja meg éleshangú cikkben Babitsot, hogy felekezeti és faji szempontok szerint értékeli az irodalmi műveket.” (Gombossy Sándor a *Századunk* 1930. május 5-i számában Németh Lászlónak, a „Babits mellett fegyverhordozói szolgálatot teljesítő” fiatal kritikusnak adressálja *Levél egy Baumgarten-díjashoz* című írását. Kifogásolja a Gellért Oszkáról szóló kritikájában alkalmazott „mértéket”, amelyből Gellért zsidó származására vonatkozó burkolt utalást vél kihallani. Gombossy alias Hatvany Lajos itt Babitsot veszi célba, szerinte „Babits Mihályt illeti a kétes dicsőség, hogy kitalálta a felekezetek és fajok szerint való kétféle mérték szabadalmát”. Állítását Babits *Kettészakadt irodalom* című cikkéből kiragadott idézetekkel igyekszik alátámasztani. Mellékesen újabb értekező és elbeszélő prózáját is kritizálja: „nem hiszem, hogy akad olyan [...] rosszhiszeműséggel párosult, elszánt jóakarát, mely e pedáns nehézségekben akár katolicizmust, akár magyarságot, – mely e vergődő fontoskodások alján, elsárgult tanári diplománál egyebet, egyéni bélyegül fölfedezhetne”. Komlós visszautasítja Gombossy–Hatvanynak a *Kettészakadt irodalomból* kiolvasott vádjait, szövegszerűen bizonyítja, hogy azok „tökéletesen korrekt sorok”. Ő maga „minden sorát” aláírja, hiszen „elfogulatlan ember előtt aligha fogják igazolni a Babits ellen emelt vádat”.

Schöppflin Aladár a *Nyugat* 1930. május 15-i, *Hajsza Babits Mihály ellen* című írásában elsősorban a Dóczy Jenő- és a Gombossy-cikkben írtakra reagál. Nem nevezi néven szerzőiket, mert „vitatkozni csak az értelmességgel és jóhiszeműséggel érdemes.” Úgy veri vissza a költőt – a szerkesztőt, a Baumgarten-díj kurátorát, a Kisfaludy Társaság újonnan megválasztott tagját – ért támadásokat, hogy rámutat az irodalmat faji, felekezeti és osztályszempontoknak alárendelő, tehetségtelenségükben sértett ellenfelek Babitshoz és a Nyugathoz méltatlan „erkölcsi és szellemi színvonalára”.

A Babits elleni támadás két elindítója, Féja Géza és Dóczy Jenő itt újra szót kér a vitában.

Dóczy 1930. május 20-án, a *Magyarságban* válaszol Schöpflinnek, a „*Nyugatot*” védelme című írásában. „A Nyugatot régi fogadott prókátorának” nevezi őt, aki „jobbra-balra vagdalózik”, „becsmérli ellenfeleit és isteníti a Nyugatot oszlopszentjét”, sőt lovagiatlanul néven sem nevezi ellenfeleit. (Köztük őt sem, aki Babits novelláján felháborodva, izlésfertőzéssel vádolta meg a *Nyugatot* Móriczhoz intézett nyílt levelében.) A névtelenség módszerét Dóczy nem vállalja, de egyébként mindenben saját fegyverét fordítja vitapartnere ellen: a Babits *Ezüstkorából* vett idézetek ügyében ő vádolja Schöpflint rosszhiszeműséggel és félremagyarázással, hozzá hasonlóan ő is kijelenti, hogy a „Schöpflinnekkel” nem érdemes vitatkozni, mert „az az irodalmi morál, melyet ők képviselnek, nem állja a vitát”; s végül elismeri, hogy Babitscsal szemben is hibáztak, amikor „eltúlozták írásainak, személyének jelentőségét”.

Féja Géza, a vita tulajdonképpeni elindítója, az *Előőr*sben 1930. május 26-án közölte, *A legújabb mártír* c. cikkében azzal próbálja magyarázni a „mártír Babitsról” szóló legenda megszületését, hogy „Babits idegrendszerének és sexualitásának furcsa elágazásai és saját hervadt berkeinek védelmére berendezett hasonlóképpen furcsa irodalompolitikája mindenfelé felháborodást keltett”, s ez egyfajta önvédelmi reakciót váltott ki Babits híveiből. Az ellene háborgó indulatok jogosságát bizonygatva Féja tovább részletezi Babits „aberrációin” érzett undorodását („Babits »erotikája« az aberrációk émelyítő fülledtségét lehelte felém.”), s közben önkéntelenül is elárulja támadásuk voltaképpeni célját és ennek meghiusulásán érzett csalódását: Móricztól azt várták, hogy a kedvező helyzetet kihasználva „uralkodni fog a Nyugatot szerkesztésében”, de ő megvédte Babitsot.

Móricz szerepének és szándékainak későbbi megvilágítását l. Rádics Károly: *Móricz Zsigmond, a Nyugatot szerkesztője. 1929–1933*. Nyíregyháza, 1989. 15–20.; 75–91. (Ismertetését l. a 881–883. oldalon.)

A vita utolsó mozzanataként 1930. május 31-én az *Előőr*s névtelen cikkírója átvesszi és újra alkalmazza Dóczy fenti módszerét, amikor *Értelem és etika* című írásában válaszol Schöpflin erkölcsi minősítésére: most ugyanazok beszélnek Hatvany erkölcselenségéről, akiknek korábban „ugyancsak kevés kifogásuk volt” Hatvany mecénássága ellen. Úgy látszik, Schöpflin „erkölcselennek tekint mindenkit, aki nem tartja Babits Mihályt nagy költőnek”, azaz „mindenki annyira író, mennyire Babitsot dicséri”.

1931 júniusa és decembere közt három Babits-kötet lát napvilágot az Athenaeum Kiadónál, amely az *Oedipus király és egyéb fordítások* után két, novellákat tartalmazó könyvet is megjelentet.

Az egyik *A torony árnyéka. Mesék és novellák*, a következő huszonhárom írással: *Mythologia*, 5–34.; *Drága élet*, 34–54.; *Az angyal*, 54–61.; *Karácsonyi Madonna. Regényes legenda*, 61–68.; *Novella az emberi húsról és csontról*, 68–75.; *Odysseus és a szirének*, 76–84.; *Szerelem*, 85–94.; *Barackvirág*, 95–130. *Dzsonni a tengerész*, 130–144.; *Aranygaras*, 144–49.; *A Jézust kereső kisfiú*, 149–154.; *Az erdő megváltása*, 154–160.; *Tenyérsziget. Mese*, 160–169.; *A torony árnyéka*, 169–181.; *György, a favágó*, 181–195.; *Nagy Sándor öregkora*, 195–206.; *A röpködő falu*, 207–218.; *János és Péter*, 218–223.; *Munkások*, 224–228.; *Hármas história*, 229–232.; *Bodri és Pityu. Tavaszi példázat*, 232–236.; *Szűnyogok*, 236–242.; *Úzd ki vasvillával*, 242–248.

A másik a *Timár Virgil fia* második kiadása (már az *Iskolai történet három részben* alcím nélkül), amely az alábbi – az első kiadástól eltérő – novellákat tartalmazza: *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, 99–108.; *Mese a Dekameron-ból*, 109–117.; *Huszdik, huszdik század. (Novella semmi más 1908.)*, 118–124. – Az utóbbi három elbeszélés fejezetcíme *Középkor. (Három novella. 1910.)*; *Útinapló. (1909.)*, 125–142. *Tél. (1908.)*, 143–148. *Költészet és valóság. (Élettöredék) (1920.)*, 148–153. *Lira, kalendárium, mese, vers, kabala. (1912.)*, 154–163.

Az 1931 nyaratól szép számban megjelenő, s még 1932-ben is folytatódó ismertetések a publikálási időpontok közelsége miatt többnyire Babits „két új könyvéről” szólnak. A *Timár Virgil fia* kötetéről megjelent írások rendszert a kisregényre fókuszálnak, a novellákról vagy egyáltalán semmit, vagy csak keveset mondanak.

Bálint György a *Pesti Napló*ban 1931. június 13-án közölt cikkében B. Croce művészetfelfogását alkalmazza *A torony árnyéka* írásaira. Ha a műalkotás „Tökéletes képzeletforma, amelyet egy lelkiállapot magára ölt”, akkor „Babits huszonhárom novellája huszonhárom lelkiállapot maradéktalanul teljes és szuggesztív kifejezése”. Számára az élet „az örök nagy kozmikus nyugtalanságot jelent”, s a művészet ennek az univerzális nyugtalanságnak „lelki és intellektuális reakciója”. „Sötét és misztikus erők kavarnak kint a világban, és bent a lélekben. [...] Káosz van [...], termékeny, gazdag káosz, csodálatos vak erők káosza.” S a káosz fölött „honol kéréltelhetetlen szigorral a Logosz, a művészi intellektus”. A nyugtalanság fölött egy magasabb rendű nyugalom, a művész öntudatos nyugalma öröködik. Az „apollói elren-

dezettség” csak arra jó, hogy „még erősebben kihangsúlyozza a benne rejlő dionizoszi forrongást és nyugtalanságot. [...] „A kristályosan hűvös apollói keretet dionizoszi lüktetés és vívódás tölti be.”

Néha épp ezt „a nagy és végzetes kettősséget választja” témájának, mint „a kötet két legszebb, legtökéletesebb” írásában (*Odysseus és a szirének, Mythologia*), néha pedig igénytelennek látszó meséket ír a fűszálról (*Tenyérsziget*) vagy a guruló aranygarasról. „De még ezekben a csodálatos koloritú kis mesékben is sejtelmes, titokzatos feszítő erőket érzünk a mondatok klaszikus tiszta verete mögött.” Csak fokozódik ez az érzésünk, amikor „misztikus lelki jelenségekről, nyomasztó hallucinációkról” ír, mint például *A torony árnyéka* vagy a *Novella az emberi húsról és csontokról* című műveiben. Babits „zsúfoltan tömör, gazdag” írásai úgy hatnak „mintha különös, prózában írt verseket olvasnánk”; Poe történeteire, Baudelaire prózai költeményeire hasonlítanak. (Bálint György: „Két Babits-könyv margójára.” *Pesti Napló*, 1931. jún. 13. 131. sz. 14.)

A *Pester Lloyd* ismeretlen cikkírója olyan éles tekintetű és biztosan ítélkező tudós tanulmányainak és vízióinak mondja Babits novelláit, aki egyúttal nagy költő is. Zseniális, új hangú formaművész, akinek nem szükséges az ismert hagyományokhoz és stílustörvényekhez ragaszkodnia, mert saját lelke forrásaiból merít. A huszonhárom novella mindegyikének sajátos arca, csodás gazdagságú anyaga van. Mindenikben közös a világ és a könyvek mély ismerete, amihez alaposságban és sokoldalúságban hasonlót nálunk nem találni. Ha Babitsot tanult poétának nevezzük, közhely kimondásának a veszélye fenyeget. Ő tanult poéta, de olyan, akinél a tanultság nem töri meg a találékonyság frissességét és a fantázia merész szárnyalását. („Zwei neue Bände von Michael Babits.” *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 1931. jún. 20. 137. sz. 6.)

Babits „a nyugtalanság költője”, a „világerők nyugtalan szeizmográfja” – írja a *Tolna megyei Újságban* Gál István. Az ember és a világ közötti diszharmóniából akar harmóniát létrehozni, és itt van minden tragikumának forrása. „Az Aranygarasról vagy a Fűszálról [!] irt meséjének tiszta veretét ugyanazok a titokzatos erők feszítik, mint a csodás *Mithológiát* [!] vagy az *Odysseus és a szirének* történetét. A fantasztikus novellának pedig csak az amerikai vagy az angol irodalomban vannak olyan példái, mint *A torony árnyéka* vagy a *Húsokról és csontokról* [!] szóló.

»Le style est l’homme«, és a Babits-prózában itt és a *Halálfiat*i legszebb fejezeteiben ugyanaz a friss és modern ritmusa, mint Debussy zenéjének, André

Gide *Les Faux-monnayeurs*-ének vagy James Joyce *Ulysses*-ének. A *Karácsonyi Madonna* a legfőbb fokot jelenti, amit a magyar próza tiszta hang és zeneiség dolgában ma elérhet.” Ez a hang vonul végig az egész könyvén és hol halkán, hol fortissimóban csap föl. Nincs itt fejlődés, hiszen ezek kész és önmagukban lezárt darabok. Babits fejlődésével kapcsolatban Gál Kosztolányi korábbi kijelentését idézi: „tökéletesen jött, [...] Fejlődése nincs. [...] Mindig folytonosság volt, s szakadatlan Egy. Halhatatlannak született.” (Gál István: „Jegyzetek Babits Mihály két könyvéről.” *Tolna megyei Újság*, 1931. júl. 11. 54. sz. [1]–2.)

Az *Ellenzék* névtelen cikkírója az újság július 12-i számának „Új könyvek” rovatában külön cím alatt ismerteti a megjelent műfordításokat és a novellákat. Az utóbbiakról ezt írja: „[...] csodálva látjuk, milyen virtuóz hajlékonyságra, milyen gazdag színességre, milyen sokrétű szellemiség kifejezésére alkalmas a magyar nyelv s milyen európai kulturált és mély Babits Mihály próza-művészete”, amely idegen mind a „földhöztapadt naturalizmus”, mind a „fellegekbenjáró romantika” végleteitől. „A valóság úgy jelenik meg ezekben a novellákban, mint a valóság feletti világ vetülete: a mögött, amit látunk, mindenütt ott van az, ami láthatatlan, amit csak a művész szeme lát meg. S a legmagasabb művészet ezt a két világot egyszerre láttatni: a toronnyal együtt az árnyékát. Babits Mihály új kötetében egy sor olyan novella van, amely a magyar, sőt az európai prózáírás legfelső szintjén áll [...]” („Babits Mihály: A torony árnyéka.” *Ellenzék*, 1931. júl. 12. 156. sz. 12.)

(Ezt az *Ellenzék*-ben megjelent ismertetést szó szerint átveszi a *Brassói Lapok* 1931. szeptember 19-i száma.)

A *Magyarország* ugyancsak névtelen cikkírója a Németországban 1926-ban „nagy sikert aratott”, *Kentaurenschlacht* című Babits-novelláskötetet veti össze *A torony árnyékával*, de csupán annyi különbséget jegyez meg, hogy az új kötet nagyobb teljességben tartalmazza a költő eddig „szétszórtan megjelent” elbeszéléseit. „A költészet és az élet találkozása Babits Mihály minden története: sohasem elégszik meg a valóság lefotografálásával, de sohasem hígítja fel a valóságot sem lírai ömlengéssé. Ezek a novellák mind megtörténhettek volna a valóságban is, de csak úgy, ha a valóság birodalmát kitágítjuk a képzelet, a lélek, a szellem tartományaival.” Babits minden írásánál a „kettős bűvölet fog meg: élet van ezekben a történetekben és még valami, amit csak a legnagyobbak tudnak éreztetni: életfeletti élet”. („Babits Mihály és a külföld.” *Magyarország*, 1931. júl. 18. 162. sz. 8.)

Az *Estben* is névtelen marad az a szerző, aki a novellaíró Babitsról elmélkedik. „Ami az ő műhelyéből kikerül, az sohasem gyári portéka, sohasem

napi szükséglet kielégítésére szolgáló nagyban termelt áru, hanem alázatos gondolat, finom művészettel, mély elgondolással megcsinált mestermunka.” A kis formában (amely „gyakran egész kis regénnyé szélesül”) hónapok élményei, eszmélkedései, látomásai sűrűsödnek össze. „Elbeszélései éppen telítettségüknél fogva, mindig felülemelkednek a pusztá naturalizmuson; amit az író elmesél, az az élet délibábját teregeti elénk, de ami a színes, tarka fátyol mögött van, az túl van az életen, a lélek és szellem mélyebb világában. Babits Mihály minden novellája ebbe a titkos világba nyit kaput [...]” („Babits Mihály, a novellaíró.” *Az Est*, 1931. júl. 19. 162. sz. 11.)

Schöpflin Aladár a *Nyugat* hasábjain (1931. aug. 1.) méltatja a novellaírót. A verseivel hasonlítja össze novelláit. Első megállapítása a művek belső szerkezetére vonatkozik: mind az előbbieket, mind az utóbbiak valamilyen feszültségből robbannak ki. „A magvukat ugyanaz a túlhevített eszmélkedés csíráztatja s a nyugtalankodó részleteket ugyanaz a szigorú fegyelem tartja a forma keretei között”; „szélső izgalom” ez, „biztosan bezárva a szilárd formába”. A tartalom nemcsak kitölti a formát, „hanem feszíti is a megpattanás határáig s hogy nemcsak pattan meg, ez a művészet diadala az anyag felett.” A versek és a novellák – az előbbieket közvetlenebbül – ugyanarról vallanak: „egy saját túlízgatottságában emésztődő életről, melyet az értelem abszolút ereje tesz elviselhetővé.”

A legszembevetőbb hasonlóság a képek alkotásában figyelhető meg. A novellákban is előfordulnak a versekből ismert „látomásszerűen villanó izgatott képek”, amelyekben a valóságból vett elemek deformálódnak a fantázia izzásában. Mint a *Mythologia* Héraklészének gondolatai az erdőben („Boldog az, aki csak önmagát szereti, – de az ember olyan, mint az erdei növény”). Babits-versek motívumára ismerhetünk a földivé vált Angyal szavaiban az élet nyugtalanságáról, „a várakozás kínját”-ról. A képek nemcsak hasonlatok, kifejezési formák, hanem „valóságos víziók”. „Néha mintha nem is a valósághoz kapcsolódó képek volnának, hanem egy nyugtalan, lidérces álom látomásai. [...] lendülésük mindig a fantasztikum felé irányul.” (A képek mozgása azokkal az igékkel fejezhető ki, melyeket Babits gyakran használ a novellákban: „suhan, lebben, leng, tovarebben, surran”). „Egyszer-egyszer az ilyen kép megnő, önmaga céljává, tartalomává válik s így keletkeznek az olyan álmovellák, mint *A torony árnyéka*, *A röpködő falu*, máskor a novella széles kerete lesz belőle, mint *Az erdő megváltásában* vagy *Az angyalban*.”

Schöpflin kiemeli: Babits képzeletére „misztikus hatással van” az erdő,

mindig „félelmetesnek, mozgásban levőnek, élőlénynek” látja, amely „hangulati reflexeivel mintegy zenekíséretét adja a benne járó ember lelki élményének”. Különösen így van ez a *Mythologia* első részében, ahol az erdő fantasztikuma „szerves továbbfejlesztése a tulajdonképpeni témának”. Hé-
raklész, aki félig még a természet tagjának érzi magát, a kentaurok csatájából diadalmasan kilépve, megtalálja azt, ami kiemeli onnan. A recenzens szerint Babits minden novellája „logikailag és lélektanilag teljesen helytálló, egyikben sincs hézag, indokolatlanság vagy logikai ellentmondás”. Mindig lélektani eszközökkel dolgozik, a háttér nem valamilyen emberi közösség, hanem maga az ember. A módszere megfelel a realiztikus novella követelményének (a hiánytalan valóság szuggesztióját kelti fel, megtartja az objektív elbeszélés hangnemét). Mégsem realista novellák ezek, mindegyikben van „valami realizmuson túli, egy többlet, a valóság hű visszaadása fölött”. Ez a „többlet” adja a novellák „mélységét és fényét”.

Még a legrealisztikusabb novellákban is van valamennyi fantasztikum. Abban az egy-két novellában, amely „a téma megragadásában és ábrázolásában” a naturalista írásmód „szélső merészségéig” jut, éppen ez a merészség – no meg az író „visszatartott humora” – elegyíti a fantasztikus elemet. A legtöbb novellában közvetlenebbül jelenik meg a fantasztikum, de így sem mondhatjuk, hogy Babits novellái a szó szoros értelmében fantasztikus novellák lennének. A realitás és a fantasztikum két felső rétegén túl van bennük egy harmadik, „metafizikainak” nevezhető réteg is. Tulajdonképpen ez a „lényeges”. E novellák végső témája az élet irracionális volta, „a lét megmagyarázhatatlan és mégis magyarázatot kívánó titka”. Az író ezt a titkot igyekszik különböző módszerekkel megközelíteni. Nem megfejtteni, mert az lehetetlen. Babits minden novellájában „van valami rejtelen, ami arra figyelmeztet, hogy a dolgok lényege logikailag nem fogható fel maradéktalanul, mindig marad valami értelemmel meg nem közelíthető, s ez az, ami végső instancián eldönti az ember sorsát.” A novellák meséjét könnyű elmondani, de ezt a végső tartalmat logikus szavakkal átadni nem lehet. A vers tartalma sem annak szavaiban van, hanem „abban az árnyékban, amit a szavak az olvasó lelkére vetnek”: Azaz itt „megint eljutunk a versek analógiáig” – mondja Schöppflin.

Végül a mesékről szól (*Aranygaras, Barackvirág*). „Ezek felhasználják a népmese naív motívumait”, de távol vannak a népmese naivitásától. „Az Andersen-típusú mese apparátusának egyes részeit” veszik át, „azoknak szimbolikája nélkül”. A mese csak ürügy „a dolgok rejtelmességének” ábrázolására, „valami életen-túlinak a sejtetésére”. Az élet varázsát éppen az adja, hogy vannak benne titkok, amiket nem ismerünk meg soha. (Schöppflin Aladár: „Babits Mihály, a novelláiról.” *NY*, 1931. aug. 1. 15. sz. 171–173.)

Mint a legtöbb recenziens, Kárpáti Aurél is *Két új Babits-kötetről* ír (*Az Est*, 1931. aug. 4.) A recenziens egyszerre látja korszerűtleneknek és moderneknek Babits alkotásait. „Korszerűtlen könyvek [...] Valóban modern könyvek.” Kívül állnak a koron, amelyben születtek, s mégis hozzátartoznak. „Bár lényegükben konzervatívek – hiszen örök eszmények változatlan szépségének tükrözői –, nagyon is tudatos lázadók egy divatos zsarnokság, a jelen racionalizmusa ellen”.

Babits alkotásait termékeny, belső ellentmondások hívták életre: „múlt-szeretet és jövő-kívánság, sóvárgó vágy a klasszika szigorú zártsága és a romantika festői rendetlensége, a matematikai megismerés egzaktsága és a sejtelmekig elkalandozó fantázia végtelen szabadsága után. [...] Hívók a kételkedésben és kételkedők a hitben, újra-költői a tegnapnak és előre-álmodói a holnapnak, mesemondók és metafizikai igazságok kinyilatkoztatói.” A hellén formát és a keresztény tartalmat egyesítő „goethei egyetemességgel” rokonok. „Európai magyarságukban költészet és művészet elválaszthatatlanul kötődik tökéletes egységbe.”

E „gazdag, sokréti és eleven” novelláskötetben Kárpáti „a legfantasztikusabb utakat” megjáró képzeletet emeli ki. Hosszabban beszél a *Mythologiáról*, amelyet ugyanolyan előtanulmánynak tekint Babitsnál az *Iphigenia Taurisban* c. Goethe-dráma lefordításához, mint Goethe görög szobrokról készített rajzait, amelyeket a német költő a dráma megírása előtt készített. A „bevezető stúdiumból” azonban Babitsnál önálló értékű remekmű, „minden antikizáló szándék nélkül[i] antik freskó” lett.

„Külön szól „a testiség megéreztetését”-nek érzéki szuggesztivitásáról, amely arra szolgál, hogy „az animális lét kötelékeit diadalmasan szét pattantó spirituális erő győzelmét” hirdesse. „Babits realitása alól mindig kiütközik az a szabad távlatokba mélyülő tiszta eszmeiség, amely az eszményítés művészetének éltető eleme [...]” – Ebben a „felfokozott ultraviola-sugárzásban” a nyers valóság fakónak tűnne. Az élet „igazi színét és jellemző formáit” Azáziel fiai mutatják: ők földi anyjuktól kapott alakjukban is megőriztek valamit apjuk, az elzúllott angyal „világító szépségéből”. „A költőnél a mesék garasa is aranyból van, az optika törvényeit keresztező árnyékban a sors titkos üzenete sötétlik, s a mitológia naiv képein az optimizmus nevető zománcát elfutja a pesszimista bölcsélet homályos lehellete. Az élet szimbolikája döbbenetes közvetlenséggel nyílik ki, s tárja fel rejtett értelmét ezekben a mesteri írásokban, amelyeknek [...] művészi jelentősége túlnó a nemzeti kereteken.” (Kárpáti Aurél: „Két új Babits-kötet.” *Az Est*, 1931. aug. 4. 175. sz. 6.)

A kevés elmarasztaló kritika közül talán Féja Gézáé a legkíméletlenebb: „Tíz esztendő alatt kétségbeesetten megöregedtek, megfakultak ezek az írók s most már egészen biztosan mondhatjuk: félig sikerült irodalmi kísérletekkel van dolgunk, melyek minden ellenállás nélkül át fognak hullani az idő rostáján” – írja az *Előrs* 1931. augusztus 23-i számában. Utánérzőnek mondja Babitsot, aki csak másol, imitál, kiegészít: „görög mitológia s hozzatoldott freudizmus, középkori misztikum-imitációk s akart, tehát kiábrándító naturalizmus, XIX. századvégi dekadencia s félszeg vázlatok a mai napokról fonódnak könyvében torz egésszé.” Babitsnak csaknem minden műve torzszülött, mert hiányzik belőle a „világteremtő hőség”, „a művész természetes hőisége”, amelyben „életrétegek szoktak új csillaggá, új egésszé forrni”; „a művészt utánozza a mesterember eszközeivel”.

Novelláira is igaz, amit egyik versében ír: „valami mindig hiányzik”. „Kiragadta őket valahonnan, a görög mitológiából, Homéroszból, a középkori legendavilágból, egy modern pszichopatológiai gyűjteményből, hozzá adott valamit, valami új ötvözetet, de hiányzik belőlük a művész minden átfűvő, átpiruló új élete.” Féja nem vitatja, hogy a *Mythologia* „képzett filológus s nem közönséges nyelvművész munkája”, de azt kérdezi: „hol a költő?” Úgy látja, a novella addig jó, „míg magát a görög mitológiát higitja novel-lává, mihelyst azonban egyéníteni kellene: kisiklik, vagy megreked”. Véleménye szerint az *Odysseus és a szirének* „Homérosz-fordítás prózában”, imitáció, akárcsak a *Karácsonyi Madonna*, amelyet Babits ebből a kötetéből kihagyott.

A *Barackvirág*hoz a következő megjegyzést fűzi: „A mese elsősorban hit, naiv s ártatlan profán hitvallás. A modern író meséje pedig a tudás fájának gyümölcseivel jóllakott ember visszamerülése, visszamenekülése ehhez a hit-hez. Babits meséi azonban szikkadt terek sövényekkel, gátakkal s árkokkal, és kínosan ugrál felettük fantáziája ösztövére paripája. Ismét pótszert kaptunk: mesepótszer[t].”

A *Nagy Sándor öregkora* „pszichopatológiai folyamat” leírása. A *torony árnyéka* a „Kőműves Kelemenné balladájának vidékéről való”, de míg ezt „egyszerű élet” és „egyetemes tragikum” jellemzi, Babits novellája olyan, „mint egy borzongató lázálom”. Pedig – véli a szerző – még ezen a téren „legerősebb” Babits, bár nem éri el „a világirodalom nagy groteszkjeinek” színvonalát.

Végezetül megállapítja, hogy a kötetben mindenféle „műfaj-kísérlet” szerepel. Az *Úzd ki vasvillával* „ezerszer megírt példázat”. A *Szünvogok* „Jókai-ízű történelmi rajz”. A *Munkások* „szimbolikus mese, tele nagy kezdőbetűs

főnevekkel (vigyázat: Szimbolum!)” S mivel Babits novelláinak nyelve legtöbbször egészen „szikkadt és szürke”, a „természetes költői erő hiányát szeretnék pótolni e nagybetű-zuhatok”.

A fordításokról írt elismerő szavak után a cikkíró ismét kifogást emel: a „beérkezettéssel” való visszaélésnek tekinti, hogy Babits korábbi kötetében megjelent írásait is közreadja. „Akárhány fiatal tehetség új dolgai nem jutnak kiadódhoz, az »apák« pedig új s új köntösben kínálják a tavalyi, a tavalyelőtti termést.” (Féja Géza: „Babits Mihály új könyvei.” *Előrs*, 1931. aug. 23. 34. sz. 4.)

Császár Elemér az új Babits-kötetben igazolva látja azt a régi megállapítását, miszerint a „Babits művészetéhez leginkább illő műforma a novella”. Kifogásolja, hogy az író – „inkább dacból, mint kritikai erő híján” – felvette új kötetébe „hírhedt” novelláját, a *Bodri és Pityut*, „ezt az egészen jelentéktelen, de hihetetlenül ízléstelen, undorító falusi életképet”. Megjegyzi még, hogy néhány „erotikus szólamtól sem ártott volna megtisztítani a kötetet”.

Császár szerint Babits „elbeszélő, de nem mesélő”. Az események „nem a történeti felükkel érdeklik, hanem a bennük rejlő, vagy beléjük vitt gondolattal”. A mese s a változatos miliő, amelybe helyezi, csak „érdekkeltésre való”, ezért vonzódik az író a misztikumhoz. A természetfölöttiből szeret aztán leszállni az emberi lélek olyan régióiba, ahova sem a pszichológus, sem a pszichiáter nem tud levilágítani. A kiragadott művészi problémát ő sem tudja megoldani, de az olvasót kielégíti, ha „az élénk vetített lelki jelenség megrázza valónkat”. Egy ízben (*A röpkülő faluban*) kijátssza a rejtély megfejtését váró olvasót: a novella elején ugyanis hivatkozik egy szemtanúra, akiről a végén kiderül, hogy hazudott, tehát csak mesét olvastunk. Teljesen megoldja viszont a problémát az *Odysseus és a szirének* című novellában, amikor a hős „sóvárgó révedezésében [...] a szirének emlékét fődözi föl”. A cikkíró művészi szempontból legérdekesebbnek a címadó – *A torony árnyéka* – novellát tartja. „Bizonyos, hogy szeretőnk a csodás jelenség lélektani magyarázatát hallani – de racionalizmussal tönkretenné a csoda hatását, s a magyarázatnál többet jelent nekünk a történet misztikus hangulatának kitűnő érzetése.” Kétszer a meseformát választja Babits, hogy a fantasztikum világába vezesse az olvasót: az egyik „a magyar mesevilág motívumait, az elátkozott királylány történetét fejleszti tovább” [*Barackvirág*], a másik „a középkori példatárak szellemében beszéli el a visszatérő holttest mondját” [*Úzd ki vasvillával*]. Császár Elemér utolsó kritikai megjegyzése, hogy a kötetben „vannak elnagyolt novellák is, amelyekben az elbeszélő burkon

nem világít át kellő erővel a gondolat”. Cím szerint azonban egyet sem említ ezekből. ([Császár Elemér] R. R.: „Babits Mihály novellái.” *Új Nemzedék*, 1931. szept. 12. 206. sz. 6.)

Az *Élet* hasábjain (1931. szept. 13. 19. sz. 391–392.) Berényi László méltatja *A torony árnyéka. Mesék és novellák* című kötetet. A szerző úgy érzi, hogy az idő igazolja egykori ítéletének helyességét, hiszen ezek a novellák „ma éppúgy szépségben fűrésztik a lelket, mint első megjelenésükkor”, amikor még aktualitást is adtak nekik az „író egyéni életfordulói” vagy a „háborúba züllesztett emberi lélek vergődése”. Babitsot – lévén költői lélek – a valóság „a maga naturalisztikus nyersségében és anyagi teljességében” nem igazán érdekli. „A valóságból csak annyit vesz, amennyi okvetlenül szükséges ahhoz, hogy illúziói testet öltsenek s költészetté realizálódhassanak.” Ahol élet és illúzió „harmóniába hangolása” lehetetlennek tűnt, ott Babits „a valóság helyett mindig érzéseit és a belőlük kivirágzott eszmevilágot érezte szebbnek és fontosabbnak”. Innen van, hogy lírai érzései „gyakran választották szállásul a képzelet és valóság frigyéből született szimbólum testét”.

„A valóságból kihajtott meseszerűnek, vagy a mesévé igazult életnek – a valóságnak és az illúzióknak – csodálatos arányú vegyülése” adja Babits meséinek jellemző kettősségét, nyugtalanságát. „Bizarr álomszerűség a realitásokban és szinte naturalisztikus valószerűség a fantasztikumban: ezt érezzük az emberi szörnyűségek erdeje ellen egyedül induló Herakles durva realitásokkal átszőtt szimbólumában; ezt a *Karácsonyi Madonna* borgőzös, duhaj hangulatát felváltó finom misztikumában [...]” Máskor az író „a valóság borzalmait enyhíti mesévé”, mint például a *Dzsonni a tengerész* vagy *Az erdő megváltása* című novellában. „Mennyi mély valóság, mennyi sajnó líra” van *A Jézust kereső kisfiú*-ban: „A háborúba bódult emberiség csetlik-botlik Aramiás, az együgyű zsidógyerek nyomában, hogy fellelje a megváltó szeretetet, s valamennyien az elszabadult indulatok csengőit rázó bélpoklosok közé tévednek.” *A Serelem* és a *Szűnyogok* tér-, időviszonyait a történeti háttér helyett „álomszerű bizonytalanság”, meghatározatlanság jellemzi.

Az egészében pozitív bírálat szerzője csak egy dolog miatt sajnálkozik: „kár volt a kötet igazgyöngyeinek ragyogását durva ködarabbal elrontani”, mert a Babitstól „idegen és hozzá méltatlan” *Bodri és Pityu* novella „bántó disszonanciát vitt a kötet művészi harmóniájába”. (Berényi László: „Babits Mihály: A torony árnyéka. Mesék és novellák.” *Élet*, 1931. szept. 13. 19. sz. 391–392.)

Az *Erdélyi Helikon* 1931 októberében közöl ismertetést Babits műfordítás- és novelláskötetéről. Kovács László, a *Két új Babits-könyvről* szóló írás

szerzője úgy véli, a kötet alcímében elég lenne csupán „mesék”-et írni, mert e művek között alig akad olyan, „amelyben ne volna valami fantasztikus, egészen meseszerű elem, amellet, hogy egyik-másikban a valóságnak szinte fanyar, vaskos képeit halmozza fel. [...] A két elem egymás mellett és keverten áll.” E polaritás Babits költészetére is jellemző: „egyik végletében gyöngéd, finoman szárnyalni vágyó, menekülő költő; a másik végletében pedig a keserűen vigyázó, a költőt mindegyre a földön fogságban tartó realista.” A „szellem harmonikus, stílusos kerekése” azonban nem annyira a novellaíró, mint a vers- és esszéíró Babitsra jellemző. „Néha úgy érzik, hogy novelláiba azok a témaforgácsok hullnak, amelyek nem találták meg a maguk teljes megjelenését a versben vagy esszében.” Babits egyébként is azon költők közé tartozik, akik mondanivalóikat nem szoríthatják egyetlen műforma keretébe, sőt az egyes műfajokon belül is változik a hangjuk. Az ő novelláinak is különböző a „modora”, de a legtöbb köztük a meseszerű, fantasztikus elbeszélés, „a zárkózó és magános művész formája, aki nem a divatos kis életszerűségeket [...] ábrázolja, hanem a nagy életvonalakat, a felszín rétege mögül felsugárzókat: a titokzatosat.” Ezek szimbólumok, allegóriák képét öltik magukra.

A cikkíró a kötet felejthetetlen darabjai közül a „felülmúlhatatlan”, „mélyértelmű” *Mythológiát* emeli ki, annak „fűledt, buja, rendkívül gazdag, plasztikus tablót és képeit; itt minden érzékelhetően valóságos, és mégis „csupa valóságfeletti, mithologikus és szimbolikus”. Véleménye szerint „ez a novella a legteljesebben babitsi”, mert a kötetnek van „több olyan darabja is, amely csak Babitsból ad valamit, de [...] nem teljeseedik ki belőlük az egész babitsi világ”. (Kovács László: „Két új Babits-könyv.” *Erdélyi Helikon*, 1931. okt., 8. sz. 655–656.)

Benedek Marcell a *Protestáns Szemle* 1931. októberi számában ír a két Babits-könyvről. Az író novelláiban szerinte „szimbolikus, időtlen érvényű élet van”. A művek mindig valami „csak érzéssel megfoghatólt öltöztetnek elbeszélő formába”, líraiak, de „az érzés mindig általános, személytelen”. A történet „nem ott végződik, ahol a csak-epikus novellának végződnie kellene, s nincs is benne elmondva minden, ami az egyszerű mesehallgatót talán érdekelhetné [...]”. A cikkíró három novellát hoz fel példának. „Babitsot nem érdekli – s az olvasót se érdekelje –, hogy mi lesz Lovagh úrral, akinek egyénisége és sorsa egészen mindegy, hiszen ő csak hordozója annak az örök borzalomnak, amely mindnyájunkat elfog bizonyos pillanatokban, amikor a buja hús mögött megsejtjük a csontvázat.” (*Novella az emberi húsról*

és csontról) „Nem érdekli – s az olvasót se érdekelje –, hogy György, a favágó megölte-e a csúfolódó kislányt, vagy csak megtépázta. Fontos: a rútnek örök gyűlölete és bosszúvágya a szép ellen.” „Nem érdekli, mi a racionális magyarázata annak, hogy a beteg, öreg szerzetes mozogni látja a torony árnyékát”, ami őt érdekli az életből, „az több a hús-vér valóságnál, sokkal több a szegény emberi rációnál”: Babitsot „a lélek érdekli, annak örökérvényű megnyilatkozásaiban keresi az életet”. (Benedek Marcell: „Két Babits-könyv.” *Protestáns Szemle*, 1931. okt., 10. sz. 633–635.)

A magát (y)-nal jegyző Keresztury Dezső a szerzője annak a rövid ismeretetésnek, amely a német nyelvű *Ungarische Jahrbücher* 1931/4. (dec.) számában jelenik meg (*Babits, Mihály: A torony árnyéka*) (*Der Schatten des Turmes. Nov. u. Märchen*). A szerző dicséri a kötet anyagának összeállítását, a különböző műfajú, régi és új, kisprózai alkotásokból való válogatást, amelyek közül a „páratlan” – jó német fordításban is meglevő – *Kentaurenschlachtra* [’Kentaurok csatája’ azaz a Mythologia] hívja fel a figyelmet. „Kíméletlenül rezignált vita [Auseinandersetzung] ez a görög világossággal és derűvel, mesteri megidézése a dionüszoszi táj otthontalan szépségének”. A világháború után megjelent [*Aranygaras*] kötet felnőtteknek szóló „parabolikus meséit” (köztük a *Barackvirágot*) így jellemzi: bennük az író „egy kétségbeesett, felzaklatott emberiesség [...] meghasonlottságát és feszültségét feszes és szigorúan formált jelképbe kényszeríti”. Az utolsó évek néhány kisebb alkotását „erős és kevés szóval formált, medálionszerű lezárású” képeknek mondja, amelyek jelentéstartalma e képen túlmutat.

1932

Juhász Géza *Korunk lelke* című „szellemtörténeti kísérlete” Babits novelláival igyekszik azt a szellemtörténeti tételt igazolni, hogy a „korszellem” nem a közepes művekben, hanem „a nagy írói remekekben” fejeződik ki. A szerző bátran vállalja „korunk arcának” azt a portrét, amely *A torony árnyéka* kötetben „színesedik elénk az emberről”.

A kötet címadó novellájának „bizarr” témája mögött nem csupán egy – az olvasót a csodák világába ringató – „különc lélek játéka” rejlik. A dél „kísérteties fényének” leírásában „épp az iszonyú világosság félelmes és szorongató”. „Ezekben a sorokban korunk lelke szorong, lelkünk, mely mindent vakító fényben lát s ép ez fantasztikusabb minden régi fantasztikumnál. Hiába telítődünk »természettudományos világnézettel«, hitetlenséggel, szabadság-

gal: egy új középkor nőtt ránk, s akármilyen hevesen tiltakozunk ellene bizonyos tekintetben, más vonásait annál mohóbban helyesljük. Déli fényben csodavárók lettünk, és látjuk is a csodát, mint e novella paptudósa.”

Az egész kötet „csupa éles, könyörtelen, sőt olykor kellemetlen realitású rajz, színeiben itt-ott meg is kopva már”, de ez a sok „valóság-hoz-tapadás” a „mesék” címet viseli. Juhász Géza nem rangsorolja a novellákat aszerint, hogy „melyiket hatja át inkább a gondolat, mint az érzés”, de hangsúlyozza, hogy „vannak örök darabjai”, mert „mindenikben tiszta művészi erőfeszítés ível szivárványhiddá a föld legsárosabb tárgya fölött is”, s mert mindenikben ott a „ma tragikus hősiessége, intellektualis nyugtalansága”. A mai ötvenesek „nagy nemzedékének vezére gyón itt önmagáról, hiszen mindenütt saját élete bujkál, hangulatai, élményei és problémái rejtőznek az özönvíz, a mitológia, legenda, francia forradalom koszturnya mögött, a jellegzetes babitsi tekintet lobog ránk az erdélyi menekült, a modern tudós, az elpusztult diák, favágó és parasztgyerek arcából”. (Juhász Géza: „Korunk lelke. (Szellemtörténeti kísérlet).” *Debreceni Szemle*, 1932. márc. 3. (53). sz. 113–115.)

Németh Antal nem a Babits-versekkel, hanem a Babits-esszékkal rokonítja az író novelláit. Kiindulópontjuk sohasem az élet vagy annak „rávillanása a költő lelkére”, hanem „az absztraktnál éles agy izgalma s igazságra eszmélései”, amelyek nem elvont nyelven, hanem „érzéki képsorok szimbolikus összefüggéseiben” nyilatkoznak meg. Mivel a képek lényegükben „irodalmi-érzéki formába öntött ráeszmélések lélektényekre, vagy esztétikai igazságfelismerések”, Babits írásai „valami furcsa, belső ellentétet, paradoxonszerűséget hordoznak”. A forma és a képzelet ellentéte itt nem azt jelenti, hogy „a tudatalatti költői látomás-lávaömlése merevedik, hűl ki izgalmas formákba, hanem fordítva: a józan mérnöki ész szerkesztette fűrógépekkel indul a költő behatolni a sötét titkú hegycsúcsok mélyeinek feltárására [...]”.

A költő minden eszközt megragad, hogy „minél vibrálóbb, nyugtalanabb legyen a nyelve, minél érzékibbek a képei”, látomásszerűbbek a gondolatai. Nála a tudat veszi fel „a mágus maszkját”, s rohan a „révület felé”. „Néha-néha sikerül egy-egy pillanatra belekapcsolódnia az életfölötti élet rejtelmes áramába, néha azonban csak abban az illúzióban él, hogy sikerült, és valójában nem is valami daimonion beszél belőle, csak a józan Ész.” A kínzó józanságot úgy akarja elkerülni, hogy „hajszolja a valóságglét és az álmok vad ritmusú lélekélményeit, a testi örömek buja képeit, [...] a vallásos misztika szelíd mámorát”. Ebből adódóan azonban „sem a hedonizmusa, sem a vallásossága” nem hat spontán, mert számára egyik sem végső cél, „belső

kényszer, beteljesülés”, hanem „csak eszköz, melytől célbajutást, megváltást remél – felszabadulást a babitsi Én bilincseiből, a mágus maszkja alatt az igazi eggyéolvadást a Kozmosszal [...]”.

A recenzius mindebből arra következtet, hogy „Babits Mihály prózája érdekesebb lélektani, mint esztétikai problémának: tulajdonképpen Kulcs a Költőhöz [...]” (Németh Antal: „Babits Mihály két könyve.” *Napkelet* (Kolozsvár, Bp.), 1932. aug. 1. [8]. sz. 590–592.)

Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., mint az író műveinek legfontosabb kiadója, 1930-ban elhatározta, hogy „Babits Mihály munkái” címmel tíz kötetben adja ki a költő, író és műfordító Babits összegyűjtött műveit. A kötetek beosztását, sorrendjét és a határidőt együtt határozták meg. A sorozat 1932 januárjában indult az 1931 decemberében kiadott *Timár Virgil fia* teljes és változatlan utánnyomásával, de ebben a kiadásban a második oldalon ott szerepelt a sorozatnév és az adott kötet sorszáma is: „Babits Mihály munkái”, és alatta a „VI.”

A *Timár Virgil fia* 1931. decemberi, illetve 1932. februári kiadásába a regény első, 1922-es kiadásának novellái közül Babits csak a *Költészet és valóság* című írását vette át, a többi *A gólyakalifa* első (1916-os) kiadásából, illetve a *Karácsonyi Madonna* c. kötetből válogatta. A kötetben szereplő novellák a következők: *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, 99–108.; *Mese a Dekameronból*, 109–117.; *Husznadik, husznadik század. (Novella semmi más 1908.)*, 118–124. – Az utóbbi három elbeszélés fejezetcíme: *Középkor. (Három novella. 1910.)*; *Útinapló. (1909.)*, 125–142. *Tél. (1908.)*, 143–148. *Költészet és valóság. (Élettöredék) (1920.)*, 148–153. *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala. (1912.)*, 154–163.

A kiadásoknak kritikai visszhangja alig volt.

A *Magyarország* 1931. december 13-i számában Sz. L. jegyzéssel valószínűleg Szabó Lőrinc írt külön a regényről, s külön a kötet egyharmadát kitevő novellákról. Az utóbbiakról ezt tartotta fontosnak megjegyezni: „Közülük főképp a Középkor harmadik része, a *Husznadik, husznadik század* c. chestertoni szellemkritikai novella igényel megkülönböztetett figyelmet, valamint a lírikusnak *Útinapló* c. verset és prózát váltogató friss kalandozása az önéletrajz és az esztétika terén. Babits fiatalkori fejlődését érdekesen mutatja ez a gazdag *Útinapló*, s eddig nem állt eléggé szem előtt a költő kisebb művei közt.”

Szinte ugyanezeket a novellákat emeli ki egy jó hónappal később (1932. január 17-én) a *Pesti Napló*ban K. A. (Kárpáti Aurél): „A kötetet *Középkor*

gyűjtőcíme elé fogott három briliáns novella és egy versekkel tarkázott, finom *Útinapló* teszi teljessé.”

1932 februárjában, a *Nyugat* 4. számában Hevesi András méltatja a regény mellett a novellákat is mint „Babits lázadó, kísérletező és játékos évei”-nek „szép és maradandó” dokumentumait. „Van köztük legenda, Boccaccio-átírás, essay, útirajz, vallomás és néhány kacér, szeszélyes, saját szépségének örvendező vers a fiatal Babits modorában. A próza is játékos, tréfásan vagy félkomolyan stilizált, helyenkint zsúfolt, gyakran klasszikusan fegyelmezett és tiszta. Nem légiesen könnyű és nem súlyos ötvözésű próza; játékoságában is mértani arányai vannak, a legsúlyosabb terhet is gráciával viseli. Ebből a prózából tanultuk meg jó néhányan, hogy a páthosz nem szegény, hogy a legfontosabb beszédrész nem az ige, hanem a főnév, és hogy a stílus semmi más, mint a gondolat fátyolozott ékesszólása.” A recenzens kiemeli az *Útinapló* és a *Tél* című novellákat, mint amelyeket legjobban szeret, mert „valami fiatalos és végtelenül nemes könnyelműség, lappangó humor és mosolygó spleen árad belőlük”. Úgy látja, hogy az első megjelenésük óta „eltelt húsz-huszonöt év külön zománcot ad nekik [...]”. A Boccaccio-átdolgozásról azt jegyzi meg, hogy benne „a költő témakereső ösztöne lázad fel a novellairó könyörtelen stilisztikája ellen, és poézissé alakítja át az aszonyi butaság csattanóját”.

1933

Januárban megjelenik *A gólyakalifa* egy újabb, „harmadik” – az 1932. októberi regényközléshez képest három novellával bővített – kiadása, amely a Babits Mihály munkái sorozatban az V. sorszámot kapja. A három novella: *A vak úr és a rádió*, 155–159; *Kassandra*, 160–165; *A tulvilági levelek*, 166–170.

A kiadványról csak a *Brassói Lapok* 1933. február 6-i száma közöl egy rövid ismertetést.

1936

1936-ban Ascher Oszkár zeneakadémiai szavalóestjén elhangzik Babits *Odysseus és a szirének* című novellája is. Szegi Pál a *Nyugat* 1931. január 1-jei számában elismerően szól a novella „lenyűgöző erejű” előadásáról:

„A novella első, leíró mondatainak tiszta megszólaltatása legklasszikusabb példája volt a parnasszien szavalóstílusnak. Az a bensőséges melegség, mellyel a kétszer egymásután előforduló jelzőket kimondta, képezte az átmene- tet a novella utolsó részének szenvedélyes, lendületes előadásához. Nagy- szerűen megépített konstrukció volt ez az előadás.”

1937

A Hatholdas rózsakert című kisregény 1936. december 25-e és 1937. ja- nuár 23-a között folytatásokban jelent meg először a *Pesti Napló* hasábjain. Ennek nem volt közvetlen sajtóvisszhangja. (Tudjuk azonban, hogy Babits német fordítója, Stefan Klein innen ismerte meg Babits alkotását.) ILLÉS 1962:173–178.)

Nem sokkal a *Pesti Napló*-beli közlés után, 1937 márciusában, könyv alakban is megjelent a mű az Athenaeum novellaskötetében. *A Hatholdas rózsakert* című kötet az alábbi írásokat tartalmazta: *Tó a hegyek között. No- vella, egy napi hír nyomán*, 5–21.; *Hatholdas rózsakert. Vidéki komédia*, 22–105.; *Káp Isten. (Nyelvtudományi humoreszk)*, 106–112.; *Trucclýuk (Boudoir)*, 113–120.; *Egy biztos nyár. Igaz történet*, 121–127.; *Két fantá- zia*— 1. *A Kristóf darazsak*, 2. *A „kutya”*, 128–139.; *Házaspár, Gádoroson. Pótlék a Halálfiakhoz*, 140–157.

A kötet címlapján Babits Mihály Sóhár András készítette felvétele lát- ható.

A megjelenést a kiadó 1936 nyaratól kezdve (tehát még a *Pesti Napló*- belüli közlést megelőzően) hirdeti és reklámozza. (vö. *A Könyv* 1936/6–7, 1937/1, 1937/2, 1937/3). *A Könyv* 1937. márciusi (3.) számában megjelenő ismertetés szövegét a kiadó több újságnak is elküldhette, mert kisebb he- lyesírási változtatásokkal a szegedi *Délmagyarország* 1937. március 21-i, a *Budapesti Hírlap* 1937. március 28-i, a *Temesvári Hírlap* 1937. június 4-i, illetve az *Ellenzék* 1937. július 30-i számában is megtaláljuk.

A cikk névtelen írója Babits általános dicsérete után a „magyar irodalom ünnepeként” üdvözlí új novelláskötetének megjelenését, s benne a *Hathol- das rózsakert*et, amelyben a *Halálfiak* mellékalakjai „élík a maguk különös, megvert, furcsa életét”. „A kisvárosi társadalom atmoszférájának, a remény- telen magyar életnek levegője, a nagyotakarások, a félszeg kezdések, ter- vek és lehullások szomorú történetei vonulnak el előttünk azzal a megírási művészettel, mely a makulátlan tökéletesség érzését leheli. A világot járó magyar prózairodalomnak újabb gazdagodása ez a könyv [...].”

A *Független Újság* (Kolozsvár; Rákospalota–Újpest) 1937/14. számában (április 3–10.) egy névtelen szerző a könyvkiadás tavaszi programját ismergeti, köztük az Athenaeum kiadványait: „A magyar novellaskor nagy sikere arra buzdította az Athenaeumot, hogy ez év első felében Babits Mihálytól, [...] és másoktól újabb köteteket hozzon”.

A recenziók hosszú sorát Kárpáti Aurél írása nyitja meg a *Magyarország* március 18-i számában. Először a címadó műről beszél. A századfordulós humoreszkek és karcolatok műfajába illő, igénytelennek látszó „vidéki történetet” Babits „szinte tüntetően a »nagy irodalom« legelőkelőbb eszközeivel” formálja meg. Azáltal, hogy „lélektani finomságokkal oltja be s a költői szeszély játékos kíváncsiságával minden oldalról megvilágítja”, a könnyed történet „csodálatos változáson megy keresztül”: súlyt és jelentőséget kap, „társadalmi és emberi félszgek fanyar humorba mélyülő, szatirikus élű erkölcsrajzává szélesedik.” Ebben a beállításban a főszereplő Gruber Franciból „tragikus hős lesz”. Az író „a részlet-festés művészi gondosságával exponálja a végzetes férjfogó háló összeszőődését”, amelyből csak „az isteni és költői gondviselés együttes ereje menti ki” a főhőst, kinek elveszejtésében „minden és mindenki a kerítő szerepét játszotta”.

A *Tó a hegyek között* c. novellában ugyancsak „egy a házasságtól idegenkedő fiatalember” történetét mutatja be Babits, „de már kifejezetten tragikus alaphangsúllyal”. A főszereplő „lélek-naplóját tárja fel”, miközben „freudi titkokat, tudatalatti félelmeket és bonyodalmas »behelyettesítéseket«” hoz felszínre.

Az *Egy biztos nyár* „megrendítően igaz, közvetlen, mai életkép”; a *Két fantázia* „a költői képzelet bizzar csapongásának remeklése”; a *Kárpáti Isten* „szellemes etimológiai tréfa, finoman csúfolódó, pompás karikatúrája a délibábos nyelvészkedés szenvedélyének [...]”.

Az „európai rangot jelző” kötet „miniatűr foglalata” Babits sokrétű tehetségének, gazdag érzés- és gondolatvilágának, egyéni szemléletmódjának, művészi kifejezőerejének. ([Kárpáti Aurél] K. A.: „Hatholdas rózsa-kert. Babits Mihály új novelláskönyve.” *Magyarország*, 1937. márc. 18. 62. sz. 10.)

Három nappal később, március 21-én a *Pesti Napló*ban Rónai Mihály András (Babits egykori tanítványa) így összegzi a novelláskötet tartalmát: „Három »szabályszerű« novella, egy »nyelvészeti humoreszk«, két kurta rajz és »két fantázia«”. A kötet minden darabjáról van néhány személyes hangvételű megjegyzése:

Egy biztos nyár: „Egyszerű, igénytelen leírás és egyetlen csendes és súlyos kérdés: »Ki fogja megállítani valaha ezt a sok pusztulást, meggyógyítani ezt a sok lihegő szenvedést?«»

Káp Isten: „Furcsa, rövid szögyök – a költő elindul [...] követi az »elemzés« fonalát s a végén valami pokoli karikatúrája kerekedik ki az egészből a derűre-borúra elméleteket gyártó délibábos nyelvészkedésnek.”

Trucclyuk: „Pszichoanalitikusnak és egyéb lélekbúvárnak legkomolyabb figyelmébe ajánlanám azokat a bámulatos eredményeket, melyekig Babits Mihály egy ötlet nyomán eljutott.” A »trucclyuktól« a boudoir-ig s a boudoir-tól – a Lucifer pokláig!

Két fantázia: A Kristóf-darazsak és A »kutya«: „egy-egy fantasztikus macabre groteskségében tragikus és torz, érdekes és mélyről jött edgarpoei vízió.”

Tó a hegyek között: Ez a novella „külön életet él a kötetben”. „Egy fojtott, rejtélyes, belülről a valóságba vetülő tragédia játszódik le benne egy falura menekült fiatal tanító lelki válságában s különös halálában.”

Házaspár, Gádoson: „az öreg Tardits doktor egy éjjeli vizitjének fojtott, sűrű levegőjű, bravúrosan kielemezett erotikájú leírása: virtuóz, erőteljes és anyagszerű írás.”

(Az egyazon „babitsi regény- és novellacsalád” helyszíne, Gádoson, a Gulácsy Lajos teremtette Na’Conxypan különös világához hasonlít (külön nyelve, szokása, erkölce s furcsa polgárai vannak.)

Hatholdas rózsakert: „Babits prózaíró művészetének legeslegjavához tartozik, sőt egyben-másban talán csúcspont is jelenti [...] megkockáztathatjuk az ítéletet – a novelláiról Babits Mihály fő műve”. „Számptalan erő szövetkezik itt, hogy a jámbor Gruber Francit a csontos és okos Irén hitvesi ágyába vonja: Ilka néni kerítőillatú hatholdas rózsakertje, egész Gádoson terrorisztikus tacitus consensus-a [’hallgatóságos egyetértése’] s legvégül, de legkivált Gruber Franci merev és szerencsés gyámoltalansága. Ahogy a dolgok a környezet és a genius loci [’a hely szelleme’] által tönkreterrorizált Gruber Francit a házasság reggelén egy suta, formátlan, esetlen, de elszánt lázadásba hajtják – Babits Mihály kompozíciós, emberábrázoló erejének ritka s lendületében lélegzetnyit sem ereszkedő remeklése.” (Rónai Mihály András: „Hatholdas rózsakert. Babits Mihály új novelláskönyve.” *Pesti Napló*, 1937. márc. 21. 65. sz. 43.)

A német nyelvű Pester Lloyd áprilisi számának névtelen cikkírója három novellát emel ki kötetből. A „mesteri elbeszélés”-nek mondott *Hatholdas rózsakert*-ben Babits eddigi ismeretlen arcát, a humorosat mutatja. Plasztikusan

megrajzolt alakjai Dosztojevszkij *Sztyepancsikovo falujának*¹² figuráihoz hasonlítanak, de Babits a természet megjelenítésében, a tárgyi környezetnek az emberi viszonylatokba való bevonásában felül is múlja orosz előképét. Valóságos csoda, ahogyan egybejárszik a nappali világosság az éjszaka sötétjével; s ahogy a büntelen-bűnös rózsák szolgálatába állnak a rosszindulatú embereknek. A *Tó a hegyek között* c. novella E. T. A. Hoffmann-féle rémtörténet, de finom pszichológiai alapozással. A *Káp isten* szerzője egy szeszélyes gyerek, egy szabad óra gyermeke, amely rábírja a mestert, hogy hódoljon mindig újraébredő „szóművészetének” („seiner immerwachen »Kunst der Wörter«”). [– –: Babits Mihály: „Hatholdas rózsakert.” *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 1937. ápr. 4. 75. sz. 18.]

1937 áprilisában Marék Antal két írást is megjelentet a *Hatholdas rózsakert*ről: egy rövidebbet a Pozsonyban megjelenő *Tátrában*, egy hosszabbat a kassai *Magyar Írásban*.

Az első cikk bevezetőjében arról beszél, hogy „Babits írásai mindenkor valami súlyos feladatot oldanak meg, az író [...] új utakon jut el az igazsághoz.” Olyan emberekről ír, akiknek élete nem ad „hálás témát”: „alakjai nem a mindennapi életből jönnek – bár a keret, melyben mozognak mindennapi – hanem onnan, hol ezek a megtépett lelkek megsebzetten elrejtőznek.”

A *Hatholdas rózsakert* maga is „bizarri írói alkotás”, főhőse „csak az utolsó pillanatban menekül egy groteszk mozdulattal a dolgok mindent elsőpró sodra elől”. A többi vidéki szereplő nagyszerű portréját is „remek érzékkel alkotta meg az író”. A recenzens dicséri a *Tó a hegyek között* „komor levegőjű” szépségét, s végül így summázza ítéletét: a „megjelenítési készség” egyre tökéletesebben bontakozik ki az író prózai alkotásaiban, s ez „írásainak értékét igazi képessége: az essay s a líra magasságába emeli”.

A *Magyar Írás*-beli, másik recenzió az írói közérthetőség problémáját fejezgeti. „A klasszikus írók sorsa lett Babitsé. A tömeg sohasem érti igazán, [...] Babitsnak ugyanis a »hálás« téma és a »hálás alakok« helyett „olyan emberek életét kell megmagyaráznia s elfogadhatóvá tenni, akik örök rejtélyt jelentenek önmaguknak s másoknak”. A „keret”, amelyben ezek az alakok élnek, a régi iskola hagyományaival készült, de az alakok és azok indulatai „már maiak”. „A ma emberének nyugtalan lelke lakozik bennük, s cselekedeteik céltalanságát csak a legnagyobb művészettel s beleéléssel lehet megokolni. Nem csoda hát, hogyha ez a hangulat itt-ott megcsapja ridegségével a lelkünket [...]. De minden ridegséget, árnyat, reménytelenséget

¹² Dosztojevszkij: *Sztyepancsikovo falu és lakói*

feledteti [!] az a szellem, amely a novellákból kiárad, amely [...] az igazság fényével elkápráztatja az olvasó szemét.” Ez az igazság a „látó, de kissé reményvesztett, tiszta ember igazsága”, aki távolról nézi az eseményeket, s „csak azt engedi közel hozzájuk, aki méltó megismerésükhöz”.

Marék a kötet minden írásának szentel egy-két mondatot. A legérdekesebb talán, ahogy a *Házaspár Gádorosont* ismerteti: „Tulajdonképpen egy kis cselédlányról van szó, aki szépet álmodik, miközben körülötte a gyűlölet és kínlás szorong. A valóság a képzelet mindent megszépítő világát ébresztette benne [...]. A költő vallomása ez, a képzelet szebb s boldogítóbb, mint a valóság.”

Schöppflin Aladár szerint a novellaíró Babits hangja új szólamokkal gazdagodott. Új könyvében van „tragikus történet is, amelyben a természet bejátszik az emberi életbe, de Babits ismerőit legjobban az lepi meg, hogy milyen teljes sikerrel üti meg a derült, játékos hangot, a lélektani és a társadalmi szatíra hangját” a kötet címét adó írásban. A *Halálfi* „műhelyforgácsának” mondott elbeszélés története egyszerű, mégis „széles perspektívát érzünk a komikus történet mögött, az író elbeszélő művészete belevarázsolja a vidéki város levegőjét s az egyénien színezett alakokat tipikussá tudja tenni”. A kötet novellái „írjuknak az elbeszélő stílus minden hangnemében való biztonságáról” tanúskodnak. Babits könyve „rehabilitálja” a novella kissé „kompromittált” műformáját. ([Schöppflin Aladár?] S. A.: „Babits Mihály: Hatholdas rózsakert”. *Tükör*, 1937. ápr. 4. sz. 290–293.)

A *Literatura* 1937. április 15-i számának „Ezekről a könyvekről beszélnek” rovatában egy ismeretlen szerző írja Babits novelláskötetéről: „A *Halálfi*nek néhány mellékalakja és helyszíne éli tovább a maga életét ezeknek a novelláknak a keretében.” A regény hangulatát „különösen a címnovella hozza vissza”, a kötet legérdekesebb darabja azonban a *Tó a hegyek között*: „Ebben a poe-i, misztikus írásban a pszichoanalitikus gazdag csemegét találhat: a bűntudat és a bűnhődésvágy hajtóerejének dinamikus váltásban gyönyörködhetik, de felfedezheti az úgynevezett thalasszális regresszió¹³ példáját is.” Anélkül, hogy borzalmakról szólna, „poe-i iszonyatot lehel” a *Két fantázia* is. Megemlíti a szerző a két „pompás nyelvészeti karikatúra” szellemes etimologizálását [*Káp Isten*, *Truccljuk*], az utolsó, szintén gádorosi

¹³ Thalasszális regresszió: az ősidőkben elhagyott tenger utáni vágy visszatérése és továbbélése a nemi szervek működésében és az azt kísérő lelki folyamatokban. Részletesebb kifejtését l. Ferenczi Sándor: *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*, Bp., Pantheon, é. n. [1929]

elbeszélésről pedig ezt írja: „Levegős, mint egy Monet-kép, nyárutó nehéz szaga árad belőle, és az íze, mint a tavalyi boré.”

A *Hatholdas rózsakert* című kötetről két hosszabb, esszészzerű írást is hoz a *Nyugat* 1937/5. száma, Illés Endréét és Kardos Lászlóét. (*Hatholdas rózsakert. Babits Mihály novelláskötete I–II.*)

Illés Endre regénynek mondja a kötet címét adó alkotást, mégpedig „az első humoros Babits-regény”-nek. „Milyen átfülsen és nyugtalanítón a gyarló anyag, a vak és botladozó tehetetlenség éposza a Hatholdas rózsakert. [...] Nem vásott szellemek vetik bukfenceiket, csak az egyensúlyát veszített test puffan itt. Miért nevetünk Gruber Francin, a rózsakert megbénult áldozatán? Mert testén a kék folt nem festék, de véraláfutás. [...] Gruber Franci körül nem lebegnek a dolgok: amihez ér, annak súlya támad. S ő maga szinte személyes rossz viszonyban van a földi nehézkedéssel, ez a különös istenség minduntalan megcsúfolja. Nemcsak az emberek támadnak ellene, mint akit legkönnyebb feldönteni, de még a holt tárgyak összeesküvő gúnyolódásának is ő a céltáblája.” A mű „kisérteties tárgyilagossággal” azt a szorongató veszélyt mutatja, hogy mit jelent egy kisvárosban „egy erőszakos csók farakasvermébe esni”. Mégsem szánakozunk egy pillanatra sem a foglyul ejtett Gruber Francin, mert a szerep, amit játszik, „tragikus lehet ugyan, de a körülmények egyáltalán nem tragikusak”. Gruber Franci rajza a cikkíró a „kettős arcú chaplini komikum”-ra emlékezteti, de ezt a komikumot Babits írásművészete megnemesítette. „A Hatholdas rózsakert realisztikusan nyers, szinte rabelaisi vidámságának mintha valami szomorú sugárzás volna az alapja: az a feladhatatlan magányosság, félszegség, sutaság, amely állandóan megbotlik valamiben, minduntalan bocsánatot kér a világtól, szakadékok peremén sétál, de a válságos pillanatban mégsem kalimpál le a mélységbe, hanem fellobbanó életöszönnel, esetlen bakugrással átveti magát a túlsó partra.”

Illés Gruber Franci alakján kívül kiemeli a kisváros, Gádoros rajzát, amely különbözik az irodalmunkban megszokott, „hideg tüvel”, „ellenszenves vonalakkal” rajzolt képektől. „A Halálfiú kölője egyedül áll fiú ragaszkodásával: szereti ezt a dunántúli borvároskát, szelíd szőlődombok alá helyezi, nem függönyözi el felette a napot, embereit vállalja. Itt, a Hatholdas rózsakertben, mintha még új vonással, meglepő arckifejezéssel gazdagítaná is: egy-egy futó pillanatra Circevé válik Gádoros, mitológiai ősanjánál jóval enyhültebb Círcévé, aki azonban mégis tehetetlen rabokká varázsolja kedveseit, hogy magánál tarthassa őket.” Babits ismeri városát, és még mindig tud új szint keverni ehhez a Circe-szerephez: „Gádoros itt csupa inda, összeboruló ágak őserdei szövetsége, érdekek bonyolultan konstruált háló-

zata.” Ravaszak a csapdái. „A bugyborékoló kacagású Ilka néni, fitos pók, öreg szerelmi istenség, fiatal szívek barátja és kerítője; s legfőképpen maga Irén, Gruber Franci szívós, okos és csontos vénlány-végzete! Mennyire század eleji béke ez még, háború előtti nyugalom, állóvíz, törzsi és táji titkok.” Ebben a „süket”, minden „veszélyes vezeték”-től elvágtott világban, „mozdulatlan Időben” „magánügyek” vannak csak Gádoroson, „szerelmi szakadékok és ijedt kalimpálások a megnyílt mélység fölött, – miképp folynak össze azután ezek a magánügyek tragikus közügyekké, azt egy másik regényből tudjuk.” Különös démonok tanyáznak „az emberekben, házakban, kövekben, s még az olyan egyszerű lényekben is, mint Tóth Angyal vagy Herczeg Jancsi”.

Az új Babits-kötet szerkezete hasonló az előzőekhez („a kisregény mellett egy-két válogatott novella”), de a *Hatholdas rózsakert* „talán minden előzőnél szélesebb anthologia Babits különböző prózai stílusvállalkozásai-ból”. A *Káp Isten* „remek filológus-szatíra” és „egy fiatal költő remek portréja”. A *Két fantázia*, de különösen A *Kristóf-darazsak* „a Babits-vers telítettségével és képgazdagságával vetekedő prózai vízió”. A *torony árnyéka* legszebb fantasztikus novelláit idézi a *Tő a hegyek között*, a *Trucclyuk* pedig inkább „azt a kezdeményezést folytatja”, amelyet a régebbi írások közül a *Huszádik*, *huszádik század* jelöl. „Milyen telt, gazdag zengés [...] minden kifejezhető emberi érzéstől és dallamtól megérintetten és kifényesedetten.”

Kardos László, Illéshez hasonlóan, a kötet címadó írásának humorát emeli ki: „A Hatholdas rózsakert gazdag és magas mű, odailik a Babits-novellák első vonalába. Ami itt, az első vonalban is külön megbecsülést biztosít neki, az a humora. Babitsnál a humor ritka ragyogás. A *Halálfiában* megfénylik ugyan itt-ott, de belevész a nagy regény melankólikus, tompa színszönye-gébe. A *Hatholdas rózsakert*nek azonban szinte uralkodó eleme. Nem afféle régimódi, széles mosolyú derű ez (bár abból is van benne valami), nem is a »könnyek közt« aranyló napfény (bár attól sem idegen), hanem egy ösztönös férfikajánság, amely a káröröm perceiben cinkos és meleg jóbarát is tud lenni. [...] Külön íze és árnyalata ennek a humornak, hogy szinte sehol sem ütközik ki a felületen. [...] Itt a humor mindenütt a felszín alól dereng. Humorosak a figurák, de nem kelletik a karrikatúra lehetőségeit, humorosak a helyzetek, de nem feszülnek, nem hegyeződnek túl a reális eshetőségek vonalain. Ízt és árnyalatot ad e humornak az egész babitsi oeuvre, amelynek pátosza néma zeneként festi alá ezt a novellát is [...]”.

Különösen „nagy varázsa” van a műben – az íróra általában nem jellemző – „egyszerűségnek”, „esztétikai leszereltségnek”. Ez a novella „ha-

táskेरülő”, az író „otthonos-bizalmas kényelemmel, titok nélkül mozog” a mesefordulataiban, a mondatfűzésében. De nem könnyed, „bájos nehézséget mutat”, „Babitsnak mindig súlya van”. Gruber Franci története valójában „idillietlen idill”: „Mert ugyancsak sikos jelenetei vannak, és olyan veszélyes célzásai és olyan diabolikus kacsintásai, hogy riasztóan nyíllalnak végig a freudista kor résen álló olvasóján. [...] A beszélő hang, bárhogyan akklimatizálódni is a századvégi és provinciális témához, mégiscsak a túlérzékeny költő, az à-jour¹⁴-kultúrájú író hangja marad.”

A *Halálffiai* mellékalakjából főhőssé előlépett Franci tragikomikus történetének atmoszféráját „a nagyregény emléke jótékonyan itatja át”, de „a novella sem marad sokkal adós”, élő, kerek és gazdag mivoltában „hangosan dicséri az anyaregény áldott termékenységet és vitalitását”.

A *Házaspár Gádoroson* (»Pótlék a Halálffiaihoz«) c. novella is olyan kényszerekből született, mint a *Rózsakert*. „Ez is gádorosi történet, de nem szakadt el oly önálló »bolygóvá«, mint a nagynovella. Az író csak utánanéztetűnő kedves figuráinak s néhány vonással teljesebbre festi őket.”

A nagynovella derűjéből semmit sem lehet érezni a kötetnyitó novellában. A *Tó a hegyek közt* [!] „egy szuggesztíven rosszhírű, furcsa tavon lejátszódó tragédia homályos és mégis áttetsző előzményeit szálla a szét kegyetlen s költői analízisben.” A hangja „komoly és nyugalmas, de komolyságában van valami eleve-gyászos, és nyugalma vihar előtti”. Ezek a rejtett árnyalatok mindenre előkészítenek, így a végén „nem ér bennünket meglepetés, ha nem teljesebb valami, amit [...] öntudatlanul, de föltétlenül vártunk”.

A *Káp Isten* „üde, szatirikus tréfa, az ábrándos nyelvyomozók ellen”. „Nyelvtudományi humoreszk”, de Babits lemond a témakezelés kipróbált technikájáról. Az elbeszélőre utaló bevezetés, a „műhelybizalmasság” „előre elfakítja a »csattanó« zengését [...], de intim viszonyt teremt író és olvasó közt”. Az olvasó megtisztelve érzi magát ettől a bizalmasságtól, „amely mögött pedig a költő magas gögje ül: a bevált, biztos műfogások előkelő csömore”.

A *Trucflyuk* is „játékos »tanulmány«, de él nélkül: nagy mű a sértett lélek magányáról, finom és tudós ötletek rövid futamában elvetélve, nyolc oldalon”. A kötet műfajilag „legszerényebb darabja”, az *Egy biztos nyár* „személyes riport, házi eset, amely szociális aktualitásával kívánczik a nyilvánosság elé”. „De nagyon jól van megírva!” Műfaji példája az „újságcikk”-nek. „Tiszta és átvilágított minden részlete, sehol semmi szellemi teher, fölösleges mélység, formai virtus!” A *Két fantázia* régebbi Babits-novellák „merész,

¹⁴ à jour (fr) – napra kész, az eseményekkel lépést tartó

kalandos” világából való. „Itt a nyelv dúsabb, fűszeresebb, a mesék ötletmagja színesen, káprázó gyorsasággal bomlik ki a szemünk előtt.”

A délvidéki *Kalanga* című folyóirat 1937. júniusi számában Szirmai Károly csupán két írást emel ki Babits novelláskötetéből: a címadót és az általa „legszebb”-nek tartott *Tó a hegyek között* címűt. Az egész könyvet jellemezve hangsúlyozza, hogy az „visszaútálás előbb volt, gazdagabb és erősebb testvéreire”, ám velük szemben még sincs mit szégyellnie, „mert ha tartalmilag nem is éri el jelentőségüket, kisebb arányaiban éppoly hibátlan, mint amazok”. Babits „képtelen másként dolgozni, mint a legnagyobb és legfelelősségteljesebb műgonddal”, ami a munkáit ugyan „nehézkessé teszi, de a kidolgozás teljességével és kifogástalanságával s az életszerűséget suggeráló írásmóddal mindezért bőven kárpótol”. A címadó, felduzzasztott meséjű „kisregény”-ben például, „ha adós is marad a várt könnyedséggel, finom művészi ösztöne s erős valóságérzéke a kritikus pontokon is szerencsésen átlendíti”.

A *Hatholdas rózsakert* Szirmai szerint „egy művészi intencióval s gazdag műhelytudással, szinte matematikai pontossággal megoldott feladat [...]” Biztos alapra „ragasztja egymás mellé a környezetrajzból, jellemből és lélekelemzésből rakott” apró jelenetek „garádicsait, hogy a mese pályája lassú íveléssel felfelé kanyarodjék, egészen a meredeken lecsapott csúcsig”, ahol a főszereplő számára már csak egyetlen menekülés marad.

A recenzens szembeállítja a kisregényt a „nagy testvérregénnyel”, a *Halálfiával*: az előbbiben „a háború előtti, vidéki magyar értelmiség egyik [...] tagjának, humoros sorsalakulásáról van szó”, az utóbbi „a pusztulásra ítélt magyar középosztály szertehullásának s átformálódásának költőien erezett formába öntése”. Úgy véli, hogy az író, mikor mélabús nosztalgiával „egy régi, megfakult világba” utazott velünk vissza, „hálátlan témát választott”, mert „nagy munka várt rá: a mesét meg kellett tisztítani a portól és pókhálótól, színeit felélénkíteni, alakjait közel hozni s a mai emberrel megszerettetni, mint ahogy ő szereti őket visszatekintő gyengédséggel”.

A *Hatholdas rózsakert* „matematikai csipke”, a *Tó a hegyek között* „a környezethangulat varázslata”. „Csupa sejtelen, csupa titokzatosság, csupa testetlen hullámzás. Mintha csak láthatatlan veszélyt sejtető fátyolok lengenének körülöttünk.” Babits ebben a novellában nagyon „mélyre nyúlt, homályba vesző ösztöneinket tépte fel: az ősember nagy ígézetét a titokzatos mélységével borzasztó víztükrör láttára, s a civilizációtól fáradt idegember ősi antiszociális magányba vágódását mely szinte beteges kényszerűséggel sodorja a tudat alá süppedt, régi bűvöletek felé.” (Szirmai Károly: „Hat holdas [!] rózsakert. Babits Mihály novellái”. *Kalanga*, 1937. jún. 3. sz. 139–140.)

Ugyancsak a nagyregénnyel való rokonságról ír a *Magyarság* 1937. június 27-i számában G. L. – azaz Gogolák Lajos. Ebben a kis kötetben Babits nagyregényének „egyes alakjai élnek külön, bővebben tovább”, „ezek a tragikus, humoros, mindenkép mindennapi és mégsem mindennapi sorsok folytatódnak most izgatón és önállóan tovább”. „A kisváros éled most újra itt, ugyanazzal a fanyar, bizzar, egészséges s ugyanakkor mélyen beteg hangulattal, ahogy már egyszer a »Halálfiak«-ban megjelent.” Babits „nagy művésze” ennek a kisvárosi létnek. Új kötetéből megismerjük „a realista Babitsot, a realitások, az apró mindennapok művészt”, aki mélyen belelát a mindennapok gondoljai közé, de távolabb is lát. A realitások mögött az olvasó mindig „titokzatos erőket és remegéseket” érez. Babits leírja a kisvárost olyannak, amilyen, de „lelke mélyén állandóan ott van valami bonyolultság, valami rejtély, valami izgalom”. (G. L. [Gogolák Lajos]: „Babits Mihály új novelláskötete (Hatholdas rózsakert).” *Magyarság*, 1937. jún. 27. 144. (4873). sz. 28.)

A *Korunk Szavában* (1937. jún. 1. 11. sz.) Thurzó Gábor a nagy költő „játékos pihenését”-nek mondja a kötetet, amely „új”, „más” Babitsot mutat: „az ötletek művészt”, a humoros művek íróját. „Derűs novellák; derűjük a pihenő bölcsesség mosolya ferdeségekre, megoldhatatlan kérdésekre, bizzar figurákra.” A kötet novellái „a nagy művek műhelyéből leszakadó tarka forgács”-ok, némelyik „verssorok ígája alá nem szorítható csonka vers”.

A kötet két legjobb művét „a mindig élő, a költőt soha ott nem hagyó gádorosi környezet” adja. A *Halálfiak* egyik mellékes figuráját megvilágító, hosszabb lélegzetű novellában (a *Hatholdas rózsakert*ben) az író megmutatja, „hogyan kerül valaki végérvényesen a kispolgári törvények örvényébe, hogyan szűkül hozzá a környezethez, hogy lesz [...] minden mozdulata, minden életmegnyilvánulása menthetetlenül kisszerű, groteszk, halálraítélt”. Gruber Franci megmenekül a házasságtól, „Gádorostól azonban, – amely maga a magyar kisváros, az örök Kisváros – soha többé nem szabadul. [...] soha sem tud más lenni mint kispolgár”. A történet „csupa fordulat, csupa elmésség”. „Pompásan megrajzolt figurák viszik a mesét [...]”.

A másik gádorosi novellában (*Házaspár; Gádoroson*) „Gádoros érzekletes légköre, tehetetlen belső tartása sötétebben, keserűbben jön elő”. „Alig egy villanás az egész, egy szituáció rajza: az atmoszféra visszaadásának, a főszereplővé emelt légkörnek egészen mauriaci kegyetlenségű és érzekletességű ábrázolása.”

A többi novelláról a szerzőnek egy-egy rövid megjegyzése van: a *Tó a hegyek között* fő erőssége egy „tragikus atmoszférának hiteles visszaadása”;

a *Két fantázia* „igényesebb ötletjáték”; az *Egy biztos nyár* „emelkedett újságcikk”; a *Káp Isten* „kedves tréfa”; a *Trucclyük* „futó elmélkedés”. (Thurzó Gábor: „Babits Mihály: Hatholdas rózsakert.” *Korunk Szava*, 1937. jún. 1. 11. sz. 346.)

Böződi Györgynek a *Pásztortűz* 1937. július 15–31-i számában közölt bírálata (*Hatholdas rózsakert. – Babits Mihály novellái*) az író lelki életének rétegeiből igyekszik levezetni az általa alkalmazott műfajok megválasztását. Egész életműve „a művek kikristályosodását” mutatja, ami azt jelenti, hogy e különböző lelki tartalmú műfajok nála élesen elválnak egymástól. A Babits-szakirodalom közkeletű állításaival szemben Böződi úgy véli, „hogy Babits verseiből semmi sincs a prózájában, mintha két külön ember írta volna őket”. Éppen ezért a prózája sem egységes. A *Halálffiai* írója „a külső élet szemlélője”, a *Gólyakalifáé* „a lélek titkos homályainak feltárója”. A *Hatholdas rózsakert* c. novelláskötete „mintegy egységbe foglalja és szemléltetően tárja elénk az író prózájának különböző természetét és sajátosságait”. A „látásmód és az ábrázolás szempontjából” ezek a novellák „három területre határolódnak el”. Az első csoportba tartozók a *Halálffiai* „világának és stílusának egyenes folytatói”. A második novellacsoport *A gólyakalifával* „tart rokonságot”. A harmadik csoportba azok kerülnek, amelyek „a tanulmány és elbeszélés házasságából születtek”.

A gádorosi novellákról szólva Böződi új szempontot hoz az elemzésébe, amikor a nagy regény „némely alakjának további történeté”-ben „a háború előtti Magyarország sváb vidékének életét” látja megjelenni. Gruber Franci kalandjaiban az író „nemcsak a sváb lelket és alaptermészetet rajzolja elénk, hanem példaképet nyújt arra is, hogy ennek a népnek milyen lehetett volna – az irodalma”. Babits stílusa olyan, mint alakjainak természete: „a szenvedély hiánya” és „a ridegség” jellemzi; ezen az alapon lehet kapcsolatba hozni „a svábság másik írójának, Molter Károlynak stílusával és alakjaival”.

A gólyakalifával rokon novellákban nem a külső valósághoz való ragaszkodás a fontos, hanem „a lélek belső rugóit ragadva meg mintegy képzeleti síkba vetül a történet”. A *Tó a hegyek között* „a lélek kötelékeinek elszakadását” még „a tárgyak külső valóságának megkötöttsége között juttatja kifejezésre”; a *Két fantáziában* már „az ösztönös, megmagyarázhatatlan belső élet az úr”.

A harmadik csoportból a *Káp Istent* emeli ki a recenzens. Idézi a novella utolsó mondatát („A nyelvész avval a büszke öntudattal teheti le értekező tollát, hogy egy istennek adott életet.”), és hozzáteszi: „A nyelvész ezt nem

tehetne volna meg a művész nélkül. Íme, a tanulmány és novella összeolvasztásának jogosultsága.”

Végül hangsúlyozza, hogy a fent említett módon elkülöníthető írásoknak van azért egy egységet biztosító közös magja is: „Ez a mag egy művész gazdag, színes és tiszta életszemlélete, amelyben minden az örökkévalóság fényénél tündöklök [...] a tudás és ismeret biztos talaján.” (Bőződi György: „Hatholdas rózsakert – Babits Mihály novellái.” *Páosztortűz*, 1937. júl. 15–31., 13–14. sz., 278–279.)

Vészi Endre azzal a megállapítással kezdi a *Szocializmus* 1937. novemberi számában megjelent rövid cikkét, hogy „Babits sokoldalú alkotó”, de minden írásában ott érezni „szellemét, humanista kultúráját” és „műgondját”. A *Hatholdas rózsakert* darabjai is illeszkednek „a babitsi oeuvre harmóniájába”.

A címadó novellában tovább él a *Halálffiai* néhány alakja, tovább él „Gádos, a furcsa, egyszerű, de egyszerűségében is komplikált vidéki élet, a háború előtti városka túlfűtött hangulata”. „Enyhe, ironikus, fanyar humor fénnyezi” Gruber Franci „néhol idillikusan rózsailatú”, néhol „tragikomikus” történetét. „Elrontott élet »sikolt« a mosoly mögött, s a »háború előtti« Franciból már a »háború utáni« ember szkeptikus fáradtságát érezzük.” Babitsot néhol „játékos kedv ragadja el, ilyenkor születnek szellemes filológiai szatírái: a *Káp Isten* és a *Truccluk*”. – Vészi Endre szerint a kötet „legjelentősebb” darabja: a „fojtó és magábaölelő” atmoszférájú *Tó a hegyek között*. „A történet halálos, szomorú, emberi véggel telített árama még sokáig ott remeg az ember bensejében.” (Vészi Endre: „Babits Mihály: Hatholdas rózsakert.” *Szocializmus*, 1937. nov., 11. sz. 512–513.)

1938

1936-ban ismét felmerült a „Babits Mihály összegyűjtött munkái” sorozat gondolata. A kiadást különösen az Athenaeum könyvkiadói osztályának lektora, Sárközi György szorgalmazta, aki Babits régi ismerőseként már korábban is közreműködött műveinek szerkesztésében. 1937-ben a költő *Összes verseivel* meg is indult a sorozat. A *Összes novellái* kötet 1938-ban látott napvilágot, díszkötésben, a sorozat 8. darabjaként:

Babits Mihály összes novellái. [Bp. 1938.] Athenaeum, Athenaeum Ny. [4], 399, [1] p. (Babits Mihály összegyűjtött munkái 8.)

A könyvben a következő írások kaptak helyet: *Mythologia*, 3–25; *Drága*

élet, 26–41; *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, 42–49.; *Az angyal*, 50–55.; *Karácsonyi Madonna. (Regényes legenda 1907)*, 56–61.; *Huszadik század. (Novella semmi más 1908)*, 62–67.; *Mese a Decameronból*, 68–74.; *Novella az emberi húsról és csontokról*, 75–80.; *Odysseus és a szirének*, 81–88.; *Szerelem. 1912*, 89–96.; *Útinapló. 1909*, 99–113.; *Tél. 1908*, 114–118.; *Költészet és valóság. (Élettörődék)*, 1920. 119–123.; *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala. 1912.*, 124–132.; *A Literátor. (1916.) (Érzékenyjáték egy felvonásban)*. [Dráma.], 135–179.; *Barackvirág*, 183–209.; *Dzsonni a tengerész*, 210–220.; *Aranygaras*, 221–224.; *A Jézust kereső kisfiú*, 225–229.; *Az erdő megváltása.*, 230–234.; *Tenyérsziget. (Mese)*, 235–241.; *A torony árnyéka*, 245–254.; *György, a favágó*, 255–265.; *Nagy Sándor öregkora*, 266–275.; *A röplő falu*, 276–284.; *János és Péter*, 285–289.; *Munkások*, 290–293.; *Hármas história*, 294–296.; *Bodri és Pityu. (Tavaszi példázat)*, 297–300.; *Szűnyogok*, 301–305.; *Úzd ki vasvillával...* 306–310.; *Tó a hegyek között. (Novella egy napihír nyomán)*, 313–322.; *Hatholdas rózsakert. (Vidéki komédia)*, 323–370.; *Káp Isten. (Nyelvtudományi humor-szék)*, 371–374.; *Truccllyuk (Boudoir)*, 375–378.; *Egy biztos nyár. (Igaz történet)*, 379–382.; *Két fantázia*, 383–389.; – 1. *A Kristóf-darazsak*, 2. *A „kutyá”.* *Harc az angyallal. (Pótlék a „Halálfiat”-hoz)*, 390–399.

Megjelenését *A Könyv* 1938. januári, márciusi, április–májusi száma az Athenaeum újdonságai között jelzi. A *Pesti Napló* július 7-én már a kiadott művet hirdeti, a *Nyugat* pedig még augusztusban, szeptemberben, novemberben is a hátsó borító rektóján reklámozza. Ugyancsak július 7-én a *Pesti Napló* és a *Magyarország* egy-egy rövid cikkben is felhívja az olvasók figyelmét Babits *Összes novelláira*.

A költő elbeszéléseit a „meleg fényben ragyogó szellemi kultúra aranyudvara veszi körül” – kezdi rövid írását a magát csak „(-y)”-nal jegyző ismeretlen a *Pesti Napló*-ban. „Önmagukban is pompás képeit villantják meg a valóságnak, de túlmutatnak önmagukon és a valóságon. Minden esemény, minden figura [...] mintegy átszellemült ősalakjává, ideájává válik önmagának.” Babits ért ahhoz, hogy egy-egy mesében, helyzetben, néhány alakban „az ember és a természet életének hatalmas kiterjedését” sűrítse össze, s ért ahhoz is, hogy „egész kultúrák, stíluskorszakok lelkét fejezze ki”. (Az utóbbira példa az *Odysseus és a szirének* vagy a *Mese a Decameronból*.)

„Alig van író, akinek minden sorát ennyire áthatná, átvilágítaná a szellem, a gondolat; s alig van író, aki ennyire az érzékszervek számára tudná szavakba foglalni a világot, a látás, hallás, szaglás, ízlés, tapintás letisztult és sűrített testi örömet keltve fel az olvasóban.” A babitsi művészet varázslata révén a „gondolat édes gyönyörűségé” válik, „az érzékek öröme szellemi

áhitattá finomodik”. ((-y): „Babits Mihály Összes novellái.” *Pesti Napló*, 1938. júl. 7. 128. sz. 9.)

A *Magyarországban* F. J. aláírással megjelent cikk Fodor József vagy Feiks Jenő tollából származhat. A rejtőzködő cikkíró szerint Babits összegyűjtött novelláinak „impozáns” kötete bizonyítja, hogy az író nemcsak „elsőrangú lírikus” és „elsőrangú regényíró”, esszéíró és műfordító, de „a magyar novella legnagyobb mesterei közé is tartozik”. Megújítja a magyar novellát, amelyet korábban „kedélybeli gazdagság”, néha „anekdotázó kedv, a mondanivalók mélyítésének rovására menő lírai helyzetkép és felületen maradó humor” jellemezett. „Az oly fokra emelt alkotói öntudatosság, mint a Babits Mihályé kellett ahhoz, hogy a már népi természetben rejlő hiányokat egy úgyszólván második természettel pótolja.” A novellista Babits „szilárdan rögzít, s a megütt szándékot nem feledi, jóllehet hatalmas lírai világának minden varázsló népe mozgósul, hogy a nagy költőt az epikából kizökkentse”. „Az egymásnak ellentmondó elemek heroikus erővel való összetartása egészen sajátos műfajt teremt itt. Némely írása Rimbaud szabad verseinek féktelen dinamikájával igéz. A skála másik végleteként egy-egy bámulatos objektivitású maupassant-i epikai költemény áll.” A novellák hangban, alakokban, műformában változatos „remekek”. Babits elbeszélő nyelve szellemes, egyszerre „hajlékony” és acélosan „kidolgozott”. A prózaíró művészetét „mélység, harmónia, témabeli gazdagság, artisztikum” jellemzi. ([Fodor József vagy Feiks Jenő] F. J.: „Babits Mihály Összes novellái.” *Magyarország*, 1938. júl. 7. 150. sz. 9.)

Az *Összes novellák* megjelenése alkalmából a *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. júl. 17-i számában Turóczi-Trostler József, a *Nyugat* augusztusi számában pedig Illés Endre méltatja Babits novellairó művészetét.

Turóczi-Trostler József úgy gondolja, hogy a novellák „önálló és szükségyszerű tartományát képezik” Babits munkásságának. A szerző a babitsi líra és epika közötti különbséget a két műnem sajátos természetéből és funkciójából magyarázza, de hangsúlyozza közös gyökereiket. „Fölismerjük a közös lelki-szubsztanciális forrásterületet, az összes érzék azonos elementáris érzékenységet és a szív ágostoni nyugalanságát; sejtjük ugyanazt a földi nehézkedés és megkötöttség miatti, a megszüntethetetlen izoláltság és magány miatti egzisztenciális szenvedést; megéljük ugyanazt a veleszületett antik-keresztény platonizmust, [...] a varázslatos messzeség utáni vágyban magát felemészttőt, ami az Istenben, a szellemben, a kimondhatatlan szépség ideáljában való otthonlétet [’Geborgensein’] ígéri; s vele együtt érezzük a csábító, művészi képzelőőre való törekvést, [...], a törekvést a megváltásra,

a forma és a mágia anyanyelvéhez való, boldogító hazatérés révén. Felismerjük – mint közös, végső ösztönzést és vigaszt – az áhítatot az idő feletti értékvilág iránt [...].”

A novellák „anyaga és motívumai” ugyanazt a „világtágasságot, kultúrtelegeket, idöket és tereket” mutatják, mint az író szellemi lényének meghatározó elemei: „az öskort, az antikvitást, a keresztény középkort, a reneszánszt, az újkort, a jelent, a magyarságot és Európát”. Ezek nem „mint történeti anyag és megformált szellem” érdeklik őt, hanem „mint a platóni visszaemlékezés nézőtere, mint a legszemélyesebb nézőpontok [Perspektiven] objektumai, mint példázatok, amelyekben emberi sorsok hatnak, s amelyekben a létezők jelei a mítoszból és a csodából olvashatók le”.

Babits keresi és minden változatában megteleli a csodát: „mint egyszerű áttörését minden természeti törvénynek, mint az őt érzék előrenyomulását az érzékfölöttibe, mint az emberi és emberen kívüli természet határainak elmosódását, mint az irracionális és az értelemfeletti betörését a civilizált polgáriasság és a tiszta ész birodalmába, mint a fantázia [...] játékát [...]”. Azok családjához tartozik, akik „a sötétségből a világosság, a dionüszosziból az apollói felé törekzenek, s akik kiállnak Ész-istennő mellett”. „[Babits] kiszabadítja magát a félhomály és a kísértetiesség teréből, a patológikus és a tudatalatti szakadékból, látomásainak kézzel fogható plaszticitású jeleket kölcsönöz, magát és minden teremtményét [das gesamte Geleite] a művészet biztos terébe menekíti. A remegő tempóban, a mondatok feszített lélegzetvételében még most is érezni, milyen merészséget jelent e menekülés és e végső győzelem. Olykor könnyítésként és gyógyírként idézi fel a humor és a könnyű arabeszk ellenvilágát.”

Az, amit ma novellának mondanak, nem sokban felel meg a sokoldalúan kimunkált, társadalmi konvención alapuló „klasszikus novella” fogalmának. Ezt „a római szellem ajándékozta egykor a kora reneszánsz Európának”. „Elidegeníthetetlen öröksége [...] a belső fegyelem, a megformált ritmus, az architektonikus kultúra. Szerkezeti törvényként érvényesül benne az a szerves szükségszerűség, amely egy elkerülhetetlen fordulópont, egy végzetes szituáció felé viszi az eseményeket. E fordulópont sorsot, karaktert egyaránt megvilágít, egy egész élet rejtett értelmét, jelrendszerét tárja fel, s váratlanul világít be halálba, pusztulásba. Bár világyszerű, a világábrázolás nem öncél benne, miként a valóságos részletek pontos letapogatása sem. Egyfajta sejtető »rövidbeszéddel« él, felveszi magába a lírait és a lélektanit, de csak e lélegzetelállító tempó gyorsítása és fokozása érdekében. A legmélyebben a démonikussal érzi magát rokonnak, s így a »nagy« balladák közelébe kerül.”

„Démonikus indíttatása és a művészetét kezdettől meghatározó formai feltételek már eleve e szigorú ősfforma felé vezetik Babitsot. Efelé viszi azok anyagvilága is. Akadálytalanul kapcsolódhat Boccaccióhoz, anélkül hogy meg kellene tagadnia korát. Csodáljuk a mesteri tudást, amellyel a legszűkebb térben is elsőrangú elbeszélő tud maradni, csodáljuk, ahogy a lélek mélyének csendes átmeneteit, a természet atmoszferikus rezzenéseit megragadja, ahogy a természeti csodát (vagy ami ilyennek számít), a megfoghatatlant és a szörnyűségest nem a mindennapiba viszi bele, hanem a saját formájából, lépésről lépésre hagyja kifejlődni anélkül, hogy vétene a perspektivikus valóság ellen. Ehhez jön még ritmus és mérték, a szavak közvetítő és helyettesítő funkciójának csodálatlan érzéke, amely mindig működésbe lép nála, ha szükséges. Olvassuk az olyan darabokat, mint »A torony árnyékában«, a »György, a favágó«, »A röpködő falu«, a »Tó a hegyek között«, a »Két fantázia«. A művészi optikától és a legmélyebb azonosulási igénytől elbűvölve, fázisról fázisra járjuk végig az előre jelzett, végzetes utat, amelynek végén maga a végzet lép be mint örület, mint halál, mint az emberből az ember fölébire való átváltozás. És mi csak állunk ott, mintha szíven ütöttek volna. A teljességet érezzük, ahová a magyar kifejezőművészet Babitscsal elérkezett.” (Turóczi-Trostler [József] Josef: „Michael Babits und die Kunst der Novelle.” [Babits Mihály és a novella művészete]. *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 1938. júl. 17. 159. sz. 17.)

Illés Endre – mint egy évvel korábban, a *Hatholdas rózsakert* esetében tette – most is a *Nyugat* hasábjain (1938. aug. 8.) méltatja a „novellairó” Babitsot. A bevezetőben a babitsi vers és novella rokonságáról szól, bár ezt legutóbb Schöpfung Aladár is „szellemesen és meggyőzően” elemezte. Illés szerint „Babits egy-egy novellájából majdnem mindig átléphetünk valamelyik versébe”. Vagy „az ötlet” ugyanaz, mint pl. *A röpködő falu* és *A templom! Röpköl!* c. vers esetében, vagy pedig „a módszer azonos”, mint „a hideg tüvel karcolt” *Karácsonyi Madonna*, illetve a *Settecento [Két nyári vers 1. Settecento]* „tisztavonalú rajza” esetében. Az egyezéseknél is érdekesebb azonban, hogy „a folyamat visszafordíthatatlan”: számos jelentős Babits-vers van, melynek anyagát „a vers köztársasága őrzi”, s alkotójuk kísérletet sem tesz arra, hogy „élményét a próza anyagából is megformálja” (Pl. *Éji út, Esti kérdés, Óda a Bűnhöz, Húsvét előtt, Fortissimo, Egy szomorú vers, Botozgató*). „A változtathatatlan alkatú versek valamiképpen mind a társadalom, vagy legalább a társak felé mutatnak, novelláit meg az egyént idézik”.

A „novellák köre szűkebb”, mint a verseké: a költő, aki verseiben a „mindenséget” vágyott megénekelni, a novellákban „a mindenségből a titokza-

tost, a különöst akarja megidézni”. Igaz, a költő is ismeri a titkot (a *Régi szálloda*, a *Világítóudvar*; vagy újabban az *Álmok kusza kertjeiből* mind-mind „egy-egy ritka rejtelmet érint”), de „a novellákban mégis sűrűbb a hőkkenés, a rendkívüli, a megfoghatatlan atmoszférája.” „A Babits-novella alig ismeri a jelent, még kevésbé a hétköznapot, világítása nem nappali fény, legfeljebb az a süket déli mozdulatlanság, amely kísértetiesebb, mint az éjféli óra; hősei csak újabban öltenek polgári zakót; térképe a legkülönösebb: teremtés utáni esőzések, mitologikus tájak, a középkor s egy hangyaboly egészen közel esnek egymáshoz.”

Mégsem „kísértetnovellák” ezek. „Az író kísérti csak a rendkívüli feladatot: történeteit kitágítani egy titkos dimenzióval – a képzelettel, »mely nem létező utat vág a létbe«.” Babitsot, a novellairót az érdekli, „ami nincs: ami volt, vagy ami lehetne”. Ez sarkallja mesét írni (mert a mese „Istentől való, mint a kinyilatkoztatás”, ahogy *A torony árnyéka* paphőse mondja). Az ő célja „szimbólumokat teremteni és jelképeket megfejteni, – túl látni valamiképpen azon, ami előttünk van”. „Így találkozunk Odüsszeusszal, aki árbochoz kötözteti magát, hogy meghallhassa a szirének énekét és örökké nyugtalan maradjon utána a meglopott titoktól; így látjuk a földreszállt és a földi életbe belefáradt Angyalt, éppen abban a pillanatban, amikor fiai fegyverrel egymás ellen támadnak, és ő az égő ház üszkös gerendái között megérti Isten szándékát; így szakadunk ki Héraklészszel az állati lét láncából s egyenesedünk emberré... Ezek azok a Babits-novellák, amelyek a görög szobrok tömörségével, a végső egyszerűséggel, a tökéletes arányokkal hatnak [...]”

„De Babitsot nemcsak a volt-ban érdekli az ember, – nyomon követi őt abban a történésben is, ami lehetne... Majd mindegyik novellája fantasztikus elemelkedés a valóságtól – s ez a fantasztikum különös lázadás: valami vagy valaki mindig elhagyja helyét a Rendben, és bejelentés nélkül más szerepre tér át, mint amit kiosztottak rá.” (*Novella az emberi húsról és csontokról*, *A torony árnyéka*, *A röpköző falu*, *A Kristóf-darazsak*.) Ez az „önnön törvényei szerint alakuló fantasztikum a költőt is megejt, a költőt, akinek kedve támad a megfoghatatlant érzékeltetni”. Ezt ugyanis csak a költő módszerével lehet. Más módszer ez, „mint a felület becsületes tapogatása, a korrekt leírási készség, sőt a sebészi kés keresztmetszetet készítő bátorsága. A költő módszere a világ artériáit tapintó biztonság.” (Igaz, a novelláknak is vannak költői eszközei, mint például *A röpköző falu*nak az a „merész ötlete”, hogy „a fantasztikumot reálisan” érzékelteti.)

Az író ötletei azonban nem önmagukért valók, ő túl akar látni „az eléje került világdarabkán”. „De mire? – kérdezi a cikkíró. – Mi az a látomás, erkölc, ige, ami, ha nem is akarja elmondani [a novella, mégis], kisüt belőle?”

Minden bizonnyal az az ágostoni tanítás, miszerint „a rossz oka és eredménye nem lehet soha rossz, legalább is az egész Igazság felől tekintve.”

A rossz ágostoni jóra fordíthatósága azonban nemcsak olyan „kétres” novellacsattanókat teremt, mint a *Kezdődik Éliás testvér hiteles történetének* befejezése: „[...] a forró és túlmutató Babits-novellák villamos telítettsége”, lázas hánykódása, veszélyes billenése, egyensúlyra szomjas diszharmoniója „mintha Ágoston filozófiájának a szenvedélyekről hirdetett ígéit sűrölné. Itt is a szenvedélyek lobbannak fel, amelyek jó eredetük dacára is romlottak (*Az Angyal, Karácsonyi Madonna*), szenvedélyek, amelyek gyilkolnak és vért kívánnak (*György, a favágó*), szenvedélyek, amelyek megfékezhetők és egy magasabb rend szolgálatába állíthatók (*Mythologia*).”

„Babits novelláiban mindig kétféle életet, mozgást [...] tapinthatunk: egy ősi burjánzást [...], amely behajlik a Rosszba, a bűnbe, [...] de ugyanakkor állandóan virraszt itt valami éberség, imbolyog némi világosság, [...] él a hit, hogy a szenvedélyek jóra is kényszeríthetők [...]. Nemcsak vad, őserdei gyilkos összefonódás az élet, de kilépés is ebből a láncból, megszelídülés, odaszegődés magasabb eszményekhez.”

Illés Endre Ágostonnak, az „Intelligencia Szentjé”-nek „árnyát” fedezi fel a Babits-novellák „legbelső körén”, de ez az Intelligencia „nem a hideg értelmet, nem a kínosan mérlegelő észrt jelenti – ez az intelligencia a legmagasabb hőfokú érzelmek hordozója [...]” (Illés Endre: „Babits Mihály, a novellaíró.” *NY*, 1938. aug. 8. sz. 125–128)

1941

Babits halálának évében, 1941-ben adja ki az Athenaeum Kárpáti Aurél *Babits Mihály életműve* című könyvecskéjét. Babits műveinek állandó kritikusa az életmű áttekintésében röviden szól a novellistáról is, aki – véleménye szerint – „a jelen *racionalizmus* ellen lázad”, elbeszélései ezért „nietzschei értelemben »korszerűtlen írások«, egyszerre közel és távol vannak a kortól, amelyben születtek”. „Kívül állanak rajta s mégis hozzátartoznak, mert belőle nőttek ki. A költőietlenség uralkodása idején a költészet szuverenitását hirdetik.” Ezeket az írásokat „termékeny belső ellentmondások” hívták életre: „múltszeretet és jövőkívánás, sóvárgó vágy a klasszika szigorú zártsága és a romantika festői rendetlensége, a tudományos megismerés egzaktsága és a sejtelmekig elkalandozó képzelet végtelen szabadsága után.” Ezért válnak „újraköltőivé a tegnapnak és előreálmodóivá a holnapnak”. „Örök mesék és metafizikai igazságok találkoznak bennük – napjainkban.”

„Babits képzeletének kíváncsisága a legfantasztikusabb utakat teszi meg térben és időben.” A *Mythologia* például felidézi Michelangelo híres relief-jét a kentaurok harcáról: „megszóllaltatja a lélek fuvolahangú vágyódását az állatiaság szakadéka fölé merészen kiszökő ormon, meglesve a mámorába csömörlött hős sóhaját az ifjú Hülász után”. A *Mythologia* „csodálatos anti-strófája” a *Timár Virgil fia* lesz, amelyben „a hellén formának [...] keresztény tartalom” felel meg. Maga a Héraklész-novella ugyanolyan előtanulmány az *Iphigenia Taurisban* lefordításához, mint azok a görög szobrokról készített rajzok, amelyek az *Iphigenia* megírását előzték meg Goethénél. Csupán annyi a különbség, hogy e bevezető stúdiumból Babitsnál „önálló értékű remekmű” lett. Babits a testiség megéreztetésében „érzéken szuggesztív”, de „szinte csak azért, hogy az *animális* lét kötelékeit szétpattantó *spirituális* erő győzelmét annál nagyszerűbbé tegye”.

Míndez általános érvényben is igaz. „Babits realitása alól mindig kiütözik [...] a szabad távlatokba mélyülő eszmeiség”; az „élet szimbolikája döbbenetes közvetlenséggel nyílik ki és tárja fel rejtett értelmét ezekben a novellákban”, amelyeket „máig sem méltattak igazi értékük szerint”. (Kárpáti Aurél: *Babits Mihály életműve*. Bp., Athenaeum, 1941, 37–39.)

A Nyugat kiadásában megjelent, Illyés Gyula szerkesztette Babits-émlékkönyvben (1941) Kolozsvári Grandpierre Emil ír *Babits prózájáról* (68–72), a novellaíróról azonban nem emlékezik meg senki.

Gál István 1942-ben, Debrecenben megjelent könyvecskéje, a *Babits és az angol irodalom* eredetileg a szerző bölcsészdoktori értekezése volt. A két irodalom kapcsolatát vizsgálva a költő prózájában is felfedezi a „sűrű angol nyomok”-at, vagy inkább „légköri, műfaji, atmoszferikus” hasonlóságokat és párhuzamokat. „Így mindjárt a legelső prózai írásokban, amelyek nemegyszer témájukban is angolok. De műfajukban az esszének nálunk nem is sejtett új formáját, illetve Angliában évszázadok óta divatos változatát honosították meg. A verssel egybeszőtt esszé ez, melynek szerkezete mégis egy sűrű szövésű belső egységet rejt magába. Ilyen az *Útinapló*, a *Lira*, *kalendárium*, *mese*, *vers*, *kabala*.”

A tanulmányíró Poe hatását érzi a legerősebbnek. „Nemhiába fordított Babits egy egész kötetre való Poe-novellát, a korai olvasmányemlékek hatása talán még a verseknél is mélyebb nyomokat hagyott. Akárcsak a költészetben, a prózában is a valóságból logikusan kinövesztett fantasztikum az, ami megragadja és egyre újabb kísérletekre ösztönzi. Novelláinak egész sora mutatja a közvetlen Poe-indítékot, bár Babits nem annyira a borza-

lomra, mint a különös közbejátszására alapítja elbeszéléseit. *A torony árnyéka*, a *György*, a *favágó*, a *Nagy Sándor öregkora*, a *Költészet és valóság*, *A röpülő falu* azok a novellák, melyek leginkább emlékeztetnek angol nyelvű olvasmányokra. Más novellái inkább francia elbeszélésformák magyar kísérlerei.” (Gál István: Babits és az angol irodalom. In uő: *Babits Mihály. Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*. Bp., Argumentum–OSZK, 2003. 69.)

1952-ben, egy Babitsot feledtetni akaró korban, az újvidéki Testvériség–Egység Kiadónál látott napvilágot a *Hatholdas rózsakert*. (*Vidéki komédia*). A könyvnek nem volt visszhangja.

1959

1959-ben, a Szépirodalmi Kiadó Magyar Klasszikusok sorozatában megjelent egy régóta időszerű, *Babits Mihály válogatott művei* című kiadvány. A kétkötetes művet Ungvári Tamás rendezte sajtó alá, a jegyzeteit Belia György írta. Második részében (*Szépprózai írások – Tanulmányok*) a *Timár Virgil fia* című kisregény mellett néhány kisprózai alkotás is helyet kapott. (*Mythologia, Szűnyogok, Tó a hegyek között, Hatholdas rózsakert*). A kiadvány anyagát Keresztury Dezső válogatta, s ugyancsak az ő tollából származik az első kötet elé írt bevezetés, amely „Babits egyéniségének, alakjának bensőséges megidézése: írói portré, baráti megemlékezés, egyúttal: hosszú idő óta az első nagyobb terjedelmű kísérlet életműve egészének bemutatására.” A sorozat szerkesztőbizottsága jellemzi így Keresztury Dezső munkáját a második kötet végére illesztett szerkesztőségi utószóban, amelynek hozzátoldására Waldapfel Józsefnek, a Magyar Klasszikusok szerkesztőbizottsági tagjának élesen negatív szakvéleménye, illetve az ezt követő viták nyomán került sor.

Keresztury Dezső később így számolt be ezekről a könyv megjelenítését veszélyeztető és a kor irodalompolitikai viszonyait jellemző bonyodalmakról: „Elolvastam a »szakvéleményt«, s közöltem, ha föl akar jelenteni a szerző, tegye, de ne Babitsot használja fel erre. Vissza akartam vonni a tanulmányomat. Ezután Köpeczi Béla – aki akkor a Kiadói Főigazgatóság [azaz a korabeli cenzúrahivatal. Sz. G. A.] vezetője volt – összehívta a szerkesztőbizottságot. A megbeszélésen én is jelen voltam. Waldapfel József azonban nem jött el. A vélemények meghallgatása után Köpeczi rendkívül korrektül és nagyon diplomatikusan azt mondta, adjuk ki ezt a tanulmányt úgy, ahogy van. Ő igaznak és helyesnek tartja az állításaimat. Ha a szerkesztőbizottságnak különvéleménye van, fogalmazza meg, ezt is hozzáfűzzük a kötethez.” (KERESZTURY 1988:21–22.)

A kiadás végére toldott szerkesztőségi utószó így a fenti dicsérek mellett a dogmatikus marxista kritika nem egy korábbi fenntartását és aktuális „figyelmeztetését” belevette e felső szinten elhatározott „kísérőszövegbe”. Idézzük: Keresztury Dezső értékelése – „bár számos pontján érintkezik, vagy azonos a marxista irodalomtörténetírás értékelésével – mégis továbbfejlesztésre vár, egyes megállapításai az újabb kutatások fényében módosulni fognak. Nem szándékunk elébe vágni a tisztázó vitáknak, az újabb kutatásoknak, mégis szükségesnek érezzük, hogy az előszó megállapításaihoz kapcsolódva határozottabban juttassuk kifejezésre álláspontunkat. Annál is inkább szükségesnek tartjuk ezt, mert kifejezésre óhajtjuk juttatni, hogy Babits Mihály válogatott művei a Magyar Klasszikusok sorozatában való megjelentetésének nincs köze ahhoz a kritikátlan elismeréshez, amely őt kora legnagyobb írójának, feddhetetlen, máig is követendő művésznek próbálta feltüntetni. [...] S ami számunkra figyelmeztető; amikor már Babits maga is engedett álláspontja merevségéből, s – későn megbánva – kezdte belátni humanizmusa korlátait, tanítványai és köre továbbvitte arisztokratikus-ön-célú, kor felett lebegő, elvont szépségeket kereső, a »politizáló« művészettel szembeszálló álláspontját – nem egy közülük – mostanáig.”

A szerkesztőbizottság végül így summázta erről a Magyar Klasszikusok sorozatába besorolt, de nem követendő művésztől alkotott szakvéleményét: [Babits] „Szemben is állt korával, szenvedett is tőle; de nem találta meg azokat a szálakat, amelyek a nép legmélyebb törekvéseihez, a jövőt kialakító erőkhöz fűzték volna; tragikus-feloldatlan maradt pályája. Kora magyar irodalmából ő a polgári humanizmus legnagyobb hatását, egyik legmagasabb színvonalú, tévedéseiben s útkereséseiben is figyelemre méltó képviselője. Ezért érdemel helyet – pályája s műve ellentmondásai ellenére – a huszadik századi klasszikusaink sorában.” (BABITS 1959, 1:XCIII–XCV)

Keresztury Dezső előszavából itt értelemszerűen csak azokat a részeket idézzük, amelyek a prózairóról, illetve a novellairóról szólnak. (XXVI–XXIX; LVI; LVIII; LXXX)

Babits regényeit és novelláit ugyanazok a motivációk formálták, mint az esszéit: a „betelhetetlen élményéhség”, a kíváncsiság, a „széles körű és tudatos gonddal fejlesztett műveltség”; illetve az a szándék, hogy „literatúránkat világirodalmi szemekkel” vizsgálja, s a magyar irodalmat a „Világirodalom” nagy könyvébe írja be. Mindegyik novellája egy-egy új kísérlet: „a görög derű démoni örvényeit felidéző antik tárgyú novellák, a Boccaccio társas realizmusát misztikus sugárással átlényegítő középkoriak, vagy a modern világ észvesztő kavargását, laposságát és felmagasztaltságát, ürességét

és titokzatosságát gyötrő játékosággal és kétkedően fölényes mesehangon felidéző újkoriak”. A novelláira is érvényes, amit Keresztury az első két regényéről mond: „Személyes élményekből fogant, de világirodalmi párhuzamok, minták síkján kibontott kísérlet-mű” mindegyik, de a személyesség „más-más áttételben rejtőzködik, vagy leplezi le magát” a különböző műfajokban.

Az angyal című novella kezdetét például így kommentálja: „A próza képszerű, egyéni kezelésén, ritmusának kihegyezett ellentétein, hangzásának disszonanciáin, az akkor annyira népszerű »magyaros« közvetlenséggel szembeforduló érdes tömörségén, szóhasználatának merészségein túl a [...] személyesség teszi különösen érdekessé e részletet. Voltaképpen minden benne van, ami a fiatal Babits magatartását, érdeklődését, eszközeit jellemzi: a testbe öltözött lélek kéjes öröme az érzékek ezernyi csodáján, a valósággal, pontosabban: a tapasztalás mámorával betelni nem tudó gyermeki szív telhetetlensége, de ugyanakkor a régi békés, boldog szellemi világból kiszökött lélek keserű, visszavágyó boldogtalansága is; a kitaszítottság érzése, amely semmivé szegényíti a gyötrő valóságot, hogy meneküljön mocskaitól; a csillapíthatatlan szomjúság az emberi lét ősi forrásai után, a vágy, hogy a költő, az örök mondanivalók hordozója s őre az emberiség egyetemes érvényű jelképeibe öltözhessék; s a kozmikus erőkre kapcsolódó emberfeletti kitágulás.”

Babits szépprózájának talán azért nem volt igazán nagy hatása, „mert nem követte egyik nagy hatású magyar elődjét és kortársát sem”. „A Jókai–Mikszáth-hagyományhoz képest túlságosan intellektuálisnak, fegyelmezettnek, stilizáltnak tetszetett; a Krúdy-iskola oldott zeneiségétől tartalmasságával, sűrítettségével, líraiságának telített tűzével ütött el; annak a polgári-európai csevegő stílusnak fogalmi világosságát, diszkurzív könnyedségét, melynek Ambrus Zoltán s aztán Kosztolányi volt a mestere, Babits gazdag képességgel és merész tömörítésekkel telítette. Esszé és széppróza, sőt vers közt gyakran nagyon is elmosódott nála a határ; pontosabban: a három változat ugyanannak az írói temperamentumnak érett, egyenrangú, csak a tárgy és műfaj sajátosságai szerint árnyalt kifejezése lett.”

Babits prózaírói művészetének „fontos és értékes” jellemvonása az egyetemesség igénye. Ő a maga változatos – költői, tudói, írói és filozófusi – tehetségével kívánja átélni és kifejezni a világot, ami „túl is terheli” e szépprózai munkákat: „Novellái nemegyszer olyan karcsú csónakokra emlékeztetnek, melyek a stílárís remeklések girlandjaival feldíszítve s a zsúfolt jelképek, a mélylélektani rejtélyek, a világot magukba sűríteni hivatott drágakövek súlyos rakományával túlterhelve, az elsüllyedés állandó veszélyében, moz-

dulatlanul vesztegelnek a tükörré dermedt vizen.” Úgy látszik, mintha „újra meg újra bizonyosságát akarta volna adni annak, hogy mindent meg tud tanulni, s mintaképeinél jobban meg tud oldani”. Első novellásköteteiben – a *Karácsonyi Madonnában* és a „mesehangot szálkássá élező s érdekessé merevítő” *Aranygaras* felnőtt-meséiben – a „kísérletező virtuóz teljesítményei” vannak túlsúlyban. A *torony árnyéka* kötetnek szintén vannak ilyen „gyöngyszemei” (*György, a favágó, Bodri és Pityu, Szúnyogok*), de a „végső korszak” szépirodalmi prózáját már a hang és a stílus „fékezett tárgyilagossága” és „meleg személyesülése” jellemzi. Az író az emberiség nagy kérdéseitől „mindinkább a maga belső köreibe” vonul vissza, mint például a *Hatholdas rózsakertben*. Ez „nemcsak tárgyával egészíti ki a *Halálfaít*, hanem hangulatával, hangjával is: a zord költőnek szinte egyetlen írása, amelyet a visszaemlékezés, a visszaálmódott ifjúkor meleg színei és valami gyengéddé lágyuló, humorba oldódó irónia fényei ragyognak be.”

Ennek az 1959-ben kiadott *Válogatott műveknek* a jegyzeteiben Belia György mutatja be a *Hatholdas rózsakert* élményhátterét és az író 1905–1906. évi bajai tartózkodását. Belia 1950 és 1957 között az OSZK Kézirattárának munkatársaként feldolgozta a Babits-hagyatékot, és elbocsátása előtt egy évvel tanulmányt is publikált erről a témáról („Babits Mihály Baján.” *ItK*, 1956/2, 138–151.). Ennek eredményei nemcsak a fenti válogatásban kaptak helyet, hanem – saját és más Babits-kutatók eredményeivel kiegészítve – a Babits-centenáriumot meg nem ért irodalomtörténész posztumusz kismonográfiájában is. (BELIA 1983:209–249.)

1957 után az elbocsátott kéziratároshoz évekig kellett matematika–fizika tanárként dolgoznia, de Komlós Aladár segítségével bekapcsolódhatott az Irodalomtörténeti Intézetben folyó Nyugat- és Babits-kutatásokba, ahol sokat tett a hivatalosan káros és megalkuvó formaművészek nyilvánított író realitásuk megismeréséért. Hogy milyen akadályokba ütközött ez akkoriban, azt az általa sajtó alá rendezett *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése* könyv (1959) sorsa is jól mutatja, amelyet a „nem követendő klasszikusok” elleni harc egyik fejleményeként a megjelenés utáni hetekben bevontak a könyv-árusi forgalomból, és az iskolai könyvtárakból is kitiltottak.

A *Babits Mihály Baján* c. tanulmány számos új ismeretet és dokumentumot közöl a tanárjelölt író bajai életéről. Megismertet bennünket Babits szállásadó gazdáival, a Petőfi utca 56. szám alatt lakó Szuper Mihály nyugalmazott huszárszázadossal és nejevel, Ilka néniével, akik közül az utóbbi egyfajta fiatalokat gardírozó vendégszeretettel fogadja a hétköznapi életben csetlő-botló tanárjelöltet. „Jellemző, hogy pár évtizeddel később, amidőn már mint neves író felolvasást tartott a városban, régi háziasszonya, aki ak-

kor már idős asszony lévén nemigen értesült az irodalmi eseményekről, így fogadta a látogatására érkezett Babits Mihályt: »mondja csak, Miska fiam, még mindig olyan ügyetlen?«” (Udvardi Lázár, Babits bajai tanítványa).

„A derék, jólelkű Ilka néni – kit mind a valóságban, mind a novellában így hívnak – szinte anyai buzgalmában gondviselő feleséget akar keríteni az »elhanyagolt tudósnak«. Ez azonban nem úgy sikerül, ahogyan Ilka tervezi: Babits kisiklik a hálóból, s ha igaz, nem kis botrány árán. A kiszemelt leányt Irénnek hívják, a valóságban és az elbeszélésben egyaránt. Gyakran van alkalma a Babitscsal való találkozásra. Hogy milyen eredménnyel hozta össze a két fiataalt Ilka néni, ma már bajos volna kikutatni. Babits talán nem is szerelmes Irénbe, hiszen más adatokból az derül ki, hogy neki más leány tetszik. Ezt a leányt Gizinek hívják, s neve két kiadatlan Babits-versben is felbukkan.¹⁵ Kedvesen árulkodik erről a szerelemről az a szeretettel takargatott, sajtolt virág, melynek frissét Gizi Babitstól kapta volt fél évszázaddal ezelőtt, s melyet gondosan megőrzött mostanig.”

„Irén és Gizi ma is él Baján; – írja Belia 1956-ban –, családi nevük közlésére nem kaptam felhatalmazást. A sajtolt virágot, egy névjeggyel együtt – melyen, Babits uzsonnára hívja Gizi apját – Hódsággy Béla megszerezte hű őrzőjétől, s a bajai gimnáziumnak adta megőrzésre. [...] Baján – mi maradhat titok kisvárosban? – még ma is tudják, hogy a fiatal tanár »udvarolgatott« Gizinek. Az azonban elfelejtődött, vagy legalábbis hallgatnak róla, hogy mi történt Irén körül. Ilka néni leveléből mégis következtetni lehet valami olyasmire, ami a novellában is történt.”

Ebből az 1906 őszén írt levélből megtudhatjuk, hogy Babits háziasszonyát „nagyon, de igazán nagyon, fájdalmasan érintette” lakójának „végtelen rideg eljárása”. De ezt „nem a követelés hangján” sérelmezi. Hosszan bizonygatja Babits iránt érzett tiszteletét, megbecsülését, és most, egy váratlan haláleset, valamint egy Iréntől kapott levél után csendesen újra próbálkozik a fiatalok összehozásával. Ennek érdekében még az ő kedves Miskája jellemességének kérdését is felveti – „hát milyen is maga tulajdonkép igazán-diból, mert egész távozása utáni viselkedése nem vall magára!” –, levele végén pedig hívja őt, látogasson el Bajára, mert neki nagyon hiányoznak mindketten... Az utolsó sorokban Irén szomorú sorsát ecseteli, és igyekszik lelkiismeret-furdalást kelteni volt lakójában: „Mi, hála Isten, elég jól vagyunk, ismételten azt mondhatom csak azonban, hogy nagyon hiányzanak nekem, mert szegény Irén barátnénk is úgy eltűnt szemünk elől, akár csak az édesatyja; elvonult ezer sebből vérző lelkével, mint a lőtt vad a rengetegbe,

¹⁵ A *Strófák Gizikéről* című és a [*Hol fürge véna...*] kezdetű versről van szó.

gögös lelke *itt* nem bírta ki a sok megaláztatást és csalódást; mire egyszer Pestről hazajöttem, nem volt itt, se tőlem, se másától el sem búcsúzott, csak egyetlenegyszer írt, de az a levél is csak dúlt lelkiállapotát tükrözi. Isten vele, írjon, Ilka néni.”

Szuper Mihályné veje, Posta Lajos fél évszázad múltán is „tud Mihály és Irén szerelmi históriájáról; családi körükben később is gyakran esett szó róla. A részletekre, az úgy kimenetelére [...] már nem emlékszik”, de tudomása szerint „Babits éppen e szerelmi kaland miatt kérte elhelyezését”.

A költő bajai tanártársa, Palotai Irén János szintén beszámol róla, hogy Babitsot „különösen háziasszonya szeretete volna megházasítani. Ezért volt náluk gyakori vendég egy [...] kissé idősebb, kedves [...] leány, de hogy ezért menekült volna el Bajáról”, azt nem tartja valószínűnek. „Bajáról egyszerűen azért ment el, mert az államnál akart elhelyezkedni. Világnézetével nem tudta összeegyeztetni, hogy véglegesen szerzeteskiskolánál maradjon. Bajai éve jó alkalom volt törekvése elérésében, mert az akkori zirci apát, Vajda Ödön nagy befolyású ember lévén, könnyen kinevezte őt az államhoz.”

Belia György szintén úgy gondolja, hogy ez a kellemetlen kaland csupán siettetette amúgy is akart távozását, de egészében hitelesnek tartja Babits irodalmi műbe rejtett vallomását: „Hogy Szuperékat kissé modortalanul hagyta oda, annak bizonyára oka volt: talán megneheztelt Ilka nénire, amiért házassítási fondorlataival – feltehetően – kínos helyzetbe sodorta. [...] Az Irén-ügyről talán legtöbbet mégis a *Hatholdas rózsakert* árul el: a novellista – ha nem is minden részletben, de a fő dologban bizonyosan – hű krónikás volt: Irén valóságosan is azt a sorsot érte meg, amit az elbeszélés hősnoje.”

1960

Láng József *Adalékok a Hatholdas rózsakert keletkezéséhez és Babits bajai tartózkodásához* című írásában (*ItK*, 1960/5, 574–577) folytatja a Belia Györgytől elkezdett nyomozást, és arra keres választ, hogy „mi az összefüggés a novella befejezése és Babits Bajáról való távozása között, a novellában rajzolt szerelmi történet-e, vagy más adott okot Babitsnak arra, hogy 1906-ban, feltehetőleg a nyár elején elhagyja Baját.” Ezzel kapcsolatban nemcsak Szuper Mihályné levelét, Posta Lajos véleményét és Palotai Irén János visszaemlékezését idézi fel, hanem ő is felkeresi Irént és Gizit, akiktől számos újabb, fontos adatot sikerül megtudnia.

Irén részletesen mesél neki az általa nagyon szeretett és „kismamának” szólított Ilka néniről, a ház vendégeiről és az íróról: „Babits már azzal a tu-

dattal jött Bajára, hogy Szuperéknál fog megszállni. [...] Míg itt volt, Ilka néni szinte gyámkodott felette. Egyébként a Szuperék háza olyan volt, hogy ott minden nap voltak vendégek, s különösen Dombi Márk, a cisztercita tanár járt gyakran oda. [...] Ilka néni általában délután öt órakor fogadta a vendégeket, és aki odament, az mindég találhatott ott öt-hat cisztert is. A vendégek, többnyire tanárok, elbeszélgettek,” azonban egy kisebb társaság a másik szobában sokszor leült kártyázni. „»Egy kis parázs ramsli« volt a jelszó közöttük. S ha néha nem volt ki a négy fő a partihoz, Babitsot is meghívták maguk közé. Ő valójában nem is tudott játszani, s ha mégis leült, gyakran én kibiceltem neki.

Babits nagyon intelligens, okos, szimpatikus ember volt, sokat olvasott, de egyáltalán nem volt modora. Ennek ellenére szerette a társaságot, sőt egyenesen kereste azt, de csak Ilka néninél. Nem is járt el sehová [...]. Hozzánk sem. Csak egy esetre emlékszem, amikor meglátogatott. Beteg voltam, és Ilka néni ösztökélte, hogy látogasson meg, mondván: »Miska, ez így illik.« Ilka nénihez azonban mindég bejött, ha a másik szobából az ajtón keresztül hallotta (az ajtót egy szekrény zárta el), hogy vendégei vannak. Lehet, hogy már akkor is adatokat gyűjtött a későbbi dolgaihoz. Láthatóan a jellemek érdekelték, az emberek egyénisége. Sokszor egy szót sem szólt, csak figyelt.

Egyébként Babits nagyon félszeg volt, de a ciszterek csodákat tudtak mesélni róla. Tudásáról tanártársai a legnagyobb elismeréssel, bámulattal szóltak. Amit mondott [...] az okos volt, de mozdulatai nagyon ügyetlenek voltak.

Velem sokat volt együtt, mert szemben laktunk az 59-es számú házban. Az emberek akkor sokat beszéltek, de az nem igaz, hogy udvarolt volna nekem, mert senkinek sem udvarolt. Talán nem is tudta volna megtenni. És igaz, én nagyon szerettem őt, de erről sohasem volt szó közöttünk. Ilka néni tán gondolhatott eljegyzésre, házasságra, de soha egy szó nem esett erről.

Babitscsal közös barátnőnk volt Gizi, akivel szemben azonban ő bizonyos mértékig tartózkodó volt. [...] De nem udvarolhatott Babits neki sem [...] ő ezt bizonyára nem titkolta volna el előttem.

Kapcsolatom Babitscsal 1906-ban, még nyár elején szakadt meg. Én Topolyára¹⁶ mentem postát tanulni – Babits ekkor még Baján volt –, s csak 1917-ben tértem vissza Bajára.”

Iren távozásának okát tudakolva, Láng József ezt a választ kapja: „Meghalt az apám, Boszniaiban agyonlőtte magát.” Mivel a cikkíró Gizitől és több „megbízható közlőjétől” azt az „egybehangzó” értesülést kapja, hogy „Iren

¹⁶ Topolya, vajdasági város, 34 km-re délre Szabadkától

apjának öngyilkossága több évvel Babits bajai tanárkodása *előtt* történt”, kénytelen levonni a következtetést: „Így Irén apjának halála nyilván sem Irén lelkiállapotának, sem szokatlan távozásának nem lehetett az oka”, s ezért „figyelembe véve Babits novellájának eseményeit, bizonyosra vehetjük, hogy más okok mellett az Irén-ügy valóban legnagyobb sürgetője volt Babits távozásának.”

Ami a megbízható információkat adó Gizit illeti, ő egy olyan történetet is elmesél az ötven évvel azelőtti események kutatójának, amelyet, úgy látszik, mégis jobbnak látott eltitkolni barátnője előtt: „Babits egyszer eljött hozzánk. A kertünkben néhány rózsát állott, de mindössze egyetlen virág nyílt rajtuk. Babits megkérdezte tőlem, hogy kinek adnám azt oda. Senki-nek, mondtam, mire ő otthagya engem, elsétált a közeli erdőbe. Rövid idő után azonban visszatért, és kezében egy nefelejcsot tartott. Egyenesen felém jött, és a virágot nyújtva csak annyit mondott: tessék, de most ugye ideadja a rózsát? Én nem tudtam megtagadni kérését, a nefelejcsot pedig leprésem. És emlékszem, hogy amikor Babits a virágot hozta, Schwartz néni, aki épp meglátta, meg is jegyezte tréfálkozva: Na ha ezt az Irén tudná!...” – Láng József megállapítja: „A történetet Gizi ötven év után is megható kedvességgel tudta elmondani. A virághoz fűződő megindító történet talán egyetlen külső jele Babits Gizi iránti érzelmeinek.”

Cikkét Ruppert Miklósnak, Babits egykori tanítványának visszaemlékezésével zárja, amelyből külön kommentár nélkül is kiderül, hogy Babits sem a diákok, sem a tanárok között nem érezte igazán jól magát, s ez szintén szerepet játszott a Bajáról való távozásában: „Külseje kopott volt [...] megjelenése az iskolában szigorúságot árasztott, és minden szimpátiánkat már eleve kizárta. Soha egy barátságos szót nem hallottunk tőle, rideg volt, s ezért nem szerettük. [...] Mint tanártól azonban féltünk. Emlékszem, az első félében az osztály egyharmadát megbuktatta [...] latinból. [...] magyarázatait nem tudtuk megérteni. Azok hasonlítottak inkább egy egyetemi előadáshoz, semmint tanításhoz [...]. A ciszterek a maguk társaságában bizonyos felülről jött mosollyal beszéltek róla, mintha csak azt mondták volna, »nem egyenrangú velünk«.”

1964

Az Európa és a Szépirodalmi Könyvkiadó közös kiadványaként megjelent és a „Babits Mihály művei” sorozatban kiadott *Novellák* c. kötet az 1945 utáni időszak addig legteljesebb válogatását tartalmazta az író kispróza alkotásaiból. Egyes, ideológiai szempontból „problematikus” művek – mint

például a *Huszedik, huszedik század* – még mindig nem kaphattak helyet benne, és nem terjedt ki a válogatás olyan, csupán újságokban közölt, illetve kéziratban maradt művekre sem, mint például az *Este az utcáskon*, *A dezentor* vagy a *Budapesti történet*.

A könyvben a következő harminckét írás látott napvilágot: *Mythologia*, 5–30; *Drága élet*, 31–48; *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, 49–57; *Az angyal*, 58–64; *Karácsonyi Madonna*, 65–71; *Mese a Dekameronból*, 72–89; *Novella az emberi húsról és csontokról*, 80–86; *Odysseus és a szirének*, 87–95; *Szezelem*, 96–104; *Útinapló (1909)*, 105–121; *Tél (1908)*, 122–127; *Költészet és valóság (1920)*, 128–133; *Lira, kalendárium, mese, vers, kabbala (1912)*, 134–143; *Barackvirág*, 144–174; *Dzsonni a tengerész*, 155–187; *Aranygaras*, 188–192; *A Jézust kereső kisfiú*, 188–192; *Tenyérsziget*, 193–197; *A torony árnyéka*, 206–216; *György, a favágó*, 217–229; *Nagy Sándor öregkora*, 230–240; *János és Péter*, 24–245; *Hármas história*, 246–248; *Bodri és Pityu*, 249–252; *Szúnyogok*, 253–258; *Úzd ki vasvillával*, 259–264; *Tó a hegyek között*, 265–275; *Egy biztos nyár* 276–280; *Két fantázia*. 1. *A Kristóf-darazsak*, 281–284; 2. *A „kutya”*, 285–288; *Hatholdas rózsakert*, 289–343; *Harc az angyallal*, 344–355.

1965

1965-ben új irodalmi műsor indult a magyar rádióban, amely az idők változásának jeleként tudatosan Babits híres, Nyugat-beli rovatának elnevezését, a *Könyvről könyvre* címet választotta (és választhatta) magának. A sorozat már első adásában is Babits műveit, a nemrég megjelent *Novellák* kötetet mutatta be, amelyet Czine Mihály ajánlott az olvasók figyelmébe: „A Mikszáth, Móricz vagy Nagy Lajos prózáján nevelődött szemnek első olvasására igen különösek ezek a novellák. Különös a földrajzuk, az éghajlatuk, az élőviláguk [...] Izgatott képek villannak látomásszerűen, olykor a fantasztikum felé lebbenve. Mintha a szerzőt a valóság érdekelné a legkevésbé, s azt kutatná, ami volt és ami lehetne, mintha a novelláit rendre és szándékosan metafizikus szférákba emelné. [...]

Legalábbis úgy érezték a kortársak. A mai olvasó számára inkább csak első pillantásra olyan titokzatos ez a világ. A novellákkal most ismerkedő nem a kísérteties és a fantasztikum felé lendülést érzi bennük a legerősebbnek, hanem a mesélőkedvet és az író csitíthatatlan létszeretétét, illetve annak a rendkívüli küzdelemnek a rajzát, amelyben a lélek az élet csábos kísértéseivel szemben az elképzelt ideákhoz ragaszkodik. A Babits-versekből is ez

az arc néz felénk; a novellák ehhez az emberi lélekhez visznek olykor talán a verseknél is közelebb.”

Babits mitológiai hőseiben – így Héraklészben és Odüsszeuszban is – él a boldogságvágy, „de a hősök nem feledik: »Senki sem engedheti át magát gondtalan a gyönyörűségnek. Résen kell lenni minden pillanatban...«

Ezeknek a novelláknak van valamilyen példázatszándéka, sokszor egyenesen valamilyen tételen bontakoztatj[ák] ki a mesét. [...] Meséi is jelentéshordozók. Olykor személyes vallomások is. Már Tóth Aladár megfigyelte, hogy a lírikus Babits [...] a maga belső megrendülése után fordult gyakrabban a meséhez, a mesében újjáteremti ábrándjai birodalmát. Babits embere a földi »bolondság« rabja, a »Jóság, Szépség és Béke látomásait kergeti, mint szép fehér Krisztust, akihez nem engedik oda.« [...] Álomszerű, mese-szerű fantazmagóriaként száll ez a Krisztus – a Jóság, a Szépség és Béke ideálja – de szalad utána a Jézus-kereső kisfiú”, aki nem is ismerheti, mi a jóság és szeretet, „de azt tudja, hogy jóságnak és szeretetnek lennie kell”.

Babits képzelete többnyire a „mitológiai emlékeken és legendákon lobban fel”, de olykor az élet nyers tényeit, s a társadalmi valóság egy-egy darabját is novellába formálja. „Legtökéletesebben a *Hatholdas rózsakertben*.” Gruber Franci „históriája körül rajzolja meg [...] a kisvárost, a vidéki társasági életet, arcokat, alakokat, halk, a felszín alól derengő humorral.”

A könyvajánlóban a stílus remekléséről beszélni már nincs ideje, „pedig ezeknek a novelláknak a stílus a legnagyobb értékük”. Összefoglalásképpen azért leszögez egy ma már „tudott igazságot: a magyar vers megújítója az epikában is új csapásokat vágott.” (Czine Mihály: Babits Mihály novellái. In uő: *Nép és irodalom*. 2. köt. 1981. 327–330.)

Az irodalmi zsargonban *Spenótként* emlegetett, 60-as évekbeli akadémiai irodalomtörténet csupán néhány bekezdést szentel Babits novelláinak. A költőről szóló fejezet szerzője, Rába György úgy látja, hogy Babits első szépprózai kísérleteit „élet és művészet szecessziós szétválasztása jellemzi. Általában a kezdő prózairól személyes élményeit dolgozza fel, Babits azonban kultúrélmények témáira csupán képzeletét engedi szabadon. A gondolataiban tobzódó ember, a század eleji művészlélek költői látomásait teríti különböző korokat jellemző, tipikussá sűrített pillanatképekre, vagy éppenséggel kész történet: egy Boccaccio-novella új, a katolikus lelkiismeret színeivel átfestett változatát mondja el (*Mese a Decameronból*). Léggör és korhangelat visszaadására törekszik, a nyelvi kifejezés pompáját lírikus módjára élvezi [...]”. A korai írások Anatole France „tudós és tudatos művésznoveláira emlékeztetnek, a fiatal Babits azonban hívó lélek, hajlik a misztikumra

(*Karácsonyi Madonna*), és még profán eseményekben is a spirituális erők hatalmát látja meg (*Éliás testvér hiteles története*). Ma ezek a novellák keserűnek tűnnek, irányukat Babits nem is tudta tovább fejleszteni, s nem is lát már bennük új szemléleti elemet a századforduló szimbolista prózájához képest.”

Karácsonyi Madonna (1920) címen megjelent novelláskötete „első korszakának és fordulatának valóságos eszmei-művészi keresztmetszete. Az elbeszélések fonalán jól nyomon követhető a racionalizmus felé fordulása. Történetei még látomásszerűek vagy legalábbis egy titokzatos motívumra épülnek, mint *A drága élet*, de a műfajt a példázat felé hajlítja, és ha sommásan is, de már lélekrajzot is alkalmaz.” *A Mythologia* hőse „vadonbeli kalandozásai után kilép a természetből, a megrontó ösztönök köréből szabadul és az ész világosságát követi. *Az angyal* pedig, ez a prózai történet szálán feszülő másik vers, csak tartalma szerint apokrif bibliai történet – mondani valója, az angyal földi fiainak kibékíthetetlen fenekedése egymás ellen, erkölcsi utópizmusának önbíráta.”

A többi műfajhoz képest a novellák „esztétikája lassabb ütemben változik”. Az *Aranygaras* meséi még „artistsztikus modorát folytatják”, *A torony árnyéka* viszont „már több realisztikus novellát foglal magába. *György, a favágó* című írásában a lélektani realizmus érvényesül, a *Bodri és Pityu* helyenként szélsőséges naturalizmusba hajló életkép, és még a *Szűnyogok* stilizált történelmi rajzában is legalább a leíró részek valószerűen érzékletesek.” A novellában, „ahol valóságábrázolásra lenne szükség”, Babits „»irodalmias« problémákat fordít az epika nyelvére”, és mint az *Úzd ki vasvillával* példája is mutatja – „a titokzatos elemtől mint deus ex machinától, végképp szabadulni nem tud”.

A *Hatholdas rózsakert* című kisregény „komikus eposzhoz méltó bonyodalom körül forog. [...] Babits saját élményét dolgozta fel benne, s az életművében oly ritka humoros alaphang jelzi a feloldódást, amellyel az író önnön életére visszanéz. [...] A *Halálfiatban* Babits humora még csak egyik művészi eszköz volt a sok közül, a *Hatholdas rózsakertben* az estéjéhez érkező ember megbocsátó életérzése”. (Rába György: Babits Mihály. In: *A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*. Szerk. Szabolcsi Miklós. Bp., Akadémiai, 1965. (247–248., 253., 258., 267.)

1969

A regény nem a költő Babits műfaja – véli Benedek Marcell 1969-es kismonográfiájában. – A novella jobban illik hozzá, „mert kisebb terjedelmével

és egy központ köré sűrűsödő tárgyával időt és alkalmat ad a mondatoknak vershez méltó csiszolására, sokszor verses emlékeket idéző ritmizálására.

Babits novellái majdnem olyan sokfélék, mint versei. A kultúra rétegei, amelyekből tárgyait választja, az ősi görög mitológiától a középkor misztikus csodáin át a jelennek nem mindig racionális ábrázolásáig halmozódnak egymásra”. Babitsnak „természetes levegője” a csoda, az ő csodás vagy misztikus történetei azt mutatják, hogy „a világ tele van az emberi értelmet meghaladó jelenségekkel”.

A novellák „líraiak, mert még reálisnak látszó környezetben sem a valóságot, hanem a költő lelkiállapotát ábrázolják”. De ez nem jelenti, hogy „az író a maga jellemét, természetét, érzésvilágát önti át idegen jelmez viselő alakjaiba”. Hősében „gyakran önmaga ellentétét rajzolja, akinek tulajdonosságai után talán titokban vágyódik, de inkább retteg a mélyükön lappangó veszedelmektől”. A *Mythologia* hősének rajzában lehetetlen nem éreznünk „a költői nagyság tudata alatt rejtőző félelmet az élet alattomos támadásaitól”. Ahogy Héraklész Hülaszt ápolja és bizalmas beszélgetésbe ereszkedik vele, „az nyers, ősi formában eszünkbe juttatja a szerzetes tanár, Timár Virgil és a fiatal diák viszonyát”. A kentaurok tivornyája és csatája egyszerre fantasztikus és naturalisztikus látomás. S amikor a kentaurok iszonyatos harcáról olvassunk, amelyről Héraklész távol marad, mintha a költő „szikár alakja állna előttünk magányosan a világháború vérző és vértől megvadult tömegei között”.

Babits Odüsszeusza – akit élete végéig gyötör és újabb és újabb utazásokra készítet a helyrehozhatatlan mulasztás, hogy az élet csábításának nem engedett – „magának a költőnek s többé-kevésbé mindnyájunknak elmúlhatatlan fájó érzését testesíti meg”.

Az Ótestamentum mondavilágából merítő *Az angyal* című novella hősét „az Úr leküldte a földre, hogy angyalelmével előbbre vigye az emberek sorsát”. Abban reménykedik, hogy az ember lányától született fiait beteljesítik az isteni küldetést, de szembeszűlnie kell egymás ellenségeivé lett fiait irtóztatós cselekedeteivel.

A *Jézust kereső kisfiú* története bibliai hangütéssel kezdődik, reális részletekkel folytatódik, és mennyei magasságba emelkedő legendaként végződik. „Hőse a megvetett és megvert fiúcska, aki egyszer hallotta Jézus hangját: »Engedjétek hozzám a kisdedeket«, s étlen-szomjan, tűző napon igyekszik Jeruzsálem felé. Belpoklosok közé kerül, akik gonosz, önző szeretettel fogadják magukhoz. Itt éri a halál, innen emelkedik a mennyek ragyogó magasságába. Ez a kis történet is jó példája annak a kettősségnek, amit Babits írásaiban oly gyakran figyelhetünk meg. A költő misztikus érzésvilága a kifejezés reális erejével találkozik.”

Kettősség jellemzi a *Karácsonyi Madonna* és a *Mese a Decameronból* című, középkori tárgyú novellákat is. A *Karácsonyi Madonna* cselekményét Benedek a XII. századra teszi (szerinte „egy Abélardra történő hivatkozás” árulkodik erről), a történet színhelyét pedig Magyarországra helyezi (mert Arthur lovag látomásában is ez az országnév szerepel). Arthurt magát szintén magyarnak tartja. Mint írja, a lovag látomása mesteri tömörséggel foglalja össze a középkori költők halhatatlan jelzőit s a festők ábrázolását” Szűz Máriáról.

A jelenkorba helyezett novellák közül *A torony árnyéka* ragadja meg legmélyebben az olvasót. „Misztikus történet, minden reális magyarázat nélkül, szimbolikus kép arról, hogyan nyújtja ki sötét árnyékát a halál közeli áldozata felé.” Ahogy a torony árnyékának titokzatos elmozdulásait sem magyarázza meg az író, ugyanúgy magyarázat nélkül marad a tanító és a grófi komorna együttes csónakázásának katasztrófája *A tó a hegyek között* című novellában. Az író „a férfi esetében teljes lélektani részletességgel mutatja meg, a leánynál inkább csak jelzi a kikerülhetetlen végzethez vezető utat.” Az ilyen novellákban Babits „az élethez való ragaszkodás fokozatos eltűnésével érezteti a végső katasztrófa szükségszerűségét”.

Az író „újra meg újra mesternek mutatkozik abban, hogy a fantázia merész szárnyalását elhíhetően reális stílusban tudja kifejezni. *A röpkülő falu* egy beteg gyermek lázálma, amely egyetlen éjszakára tömegszuggerzióvá növekedik, részleteiben reálisan ábrázolja: hogyan röpkül az ellenséges megszállás elől menekülő nép után az üresen hagyott falu, házaival, templomával, kerítéseivel, fáival. [...] *A röpkülő falu*val mélységesen rokon a szimbolikus mese, *Az erdő megváltása*, ez a kis prózaíremek, amely a költő Babits nyelvének minden gazdagságát magában foglalja.”

A Nagy Sándor öregkora arra is példa, hogy Babits jelenkori – „vagy inkább kortalan” – elbeszéléseiben szintén jelen van a miszticizmus, amely „mintha alkatrésze lenne a költő lelkének”. Az író itt „sötét színnel variálja azt a gondolatot, amelyet Maeterlinck oly megindító gyöngédséggel fejez ki *A két madár* egyik jelenetében: hogy a halottak életre kelnek, amikor gondolunk rájuk”. De egy határon túl „félelmessé, sőt tragikussá válik ez a gondolat”: aki életében kegyetlen volt, holtában is az lehet. „A kisdíák története nem oly rendkívüli, mint első pillantásra gondolná az ember. A halott hősök emléke, kultusza gyakran gyilkol, korlátozott tanárok és ravasz államférfiak jóvoltából.”

Két kis fantasztikus történet – *A Kristóf-darazsak*, *A kutya* – „a hihetlenségig vitt túlzás eszközeivel éreztetik az élet rejtelmességét”.

Az eddig bemutatott novellákkal szemben a *Hatholdas rózsakert* majd-

nem az egyetlen, amely „nem az élet titokzatosságával, hanem a vidék enyhén humoros rajzával foglalkozik. [...] Ezzel az igénytelen pasztellel válik teljessé az a sokszínű sorozat, amelyben a novellaíró Babits vilásképe tükröződik.” (Benedek Marcell: *Babits Mihály*. Bp., Gondolat, 1969. 88–99.) (Irodalomtörténeti kiskönyvtár)

1970

Az „Arcok és vallomások” sorozat Babits Mihályról szóló kötetében Pók Lajos röviden a novellaíró is bemutatja, amikor az életút időrendjét követve a *Hatholdas rózsakert* 1937-es megjelenéséhez érkezik. A szerző itt nevezi meg Babits korábbi három novelláskötetét is.

Első megjegyzése, hogy Babits novellái és versei „gyakran születnek hasonló ötletből, képzetszövevényből”, mint például *A röpkülő falu* című novella és *A templom! Röpkül!* című költemény. A versekkel szemben a novellák ilyenkor „egy-két kivétellel mindig megőrzik szecessziós indulásának színeit”. Ezt követően – Illés Endrét idézve – „Babits novelláinak sajátos színeiről” beszél. Végül a *Hatholdas rózsakert*tal kapcsolatban azt fejtegeti, hogy az írónak mind a regényeiben, mind a novelláiban „azok az igazán maradandó fejezetek, amelyekben önéletrajzi emlékek élénkítik az ábrázolt valóságot”. (Pók Lajos: *Babits Mihály alkotásai és vallomásai tükrében*.” Bp., Szépirodalmi, 1970. 163–170.) (Arcok és vallomások)

Babits kontra Móricz címmel a *Hatholdas rózsakert* és a *Pillangó* tévés adaptációjáról ír Hámos György az *Élet és Irodalom* 1970. október 31-i számában. Mindjárt az elején leszögezi, hogy egyik film sem éri el az eredeti művek színvonalát. A filmváltozatok közül a *Pillangó* a jobb, mert annak „írói világa képen jobban kifejezhető”. Ez esetben persze kérdés, hogy helyes volt-e a Babits művét filmre vinni. Hámos elismeri, hogy az alkotók – a filmet rendező Ranódy László és az azt televízióra alkalmazó Nádaszy László – tiszteletre méltóan újszerű feladatot vállaltak, de félő, hogy sok néző, akinek „ez volt az első találkozása Babitscal”, „túlságosan is kellemesnek” találja majd e találkozót. „Úgy érezték, egy könnyed, elegáns íróval ismerkedtek meg, aki sok leleménnyel mutatta be egy század eleji vidéki kisváros [...] figuráinak közreműködésével, a férjszerzés mulatságos fogásait.” Pedig Babits nem a korabeli bestseller-írókkal akart versenyre kelni. „Tulajdon életének egy kinos epizódját, félszegségnek történetét vallja be az olvasónak önironikus, keservesen vidám hangon, s talán azzal a szándékkal,

hogy egy sebbel kevesebbet hordozzon.” Keresztury Dezső bevezetőjében Babits humoráról is szól, s „e humor bizarrságára hívja fel a figyelmet”. „Ezt az íróniát és bizarrságot azonban nem a történet, hanem annak előadásmódja hordozza magában. Mesében kifejezve: burleszkké válik, s nem is a legjobb-bá”. (Példának azt a jelenetet hozza, „amikor Drahotá Andrea a betegágyon felszegen ülő Tahi Tóth Lászlót berántja az ágyba, s a mama után kiált”).

A kritikus másik kifogása, hogy fekete-fehér változatban „a mitológiai áthallások” sem igazán érzékelhetők: „a képernyőn nem ligetben kergetőző nimfákat láttunk, hanem időnként teljesen érthetetlenül összeverődő csinos lányok csoportját egy szürke kisvárossal keretezett rózsaparadicsomban”.

Paku Imre a *Látóhatár* 1970/5–6. számában Babits *A vak úr és a rádió* című novellájához kapcsolódó személyes élményét idézi fel *Irodalmi mozgóképek. Babits Mihály novellája a hangról* című írásában.

1939 késő tavaszán Sárközi Györggyel járt Babitsnál, akivel Sárközinek az író tiszteletdíjával és novelláskötete fogyásával kapcsolatos kiadói ügyeket kellett megbeszélnie. Mikor Sárközi „a terjedelem miatt kimaradt néhány novella kéziratát átnyújtotta Babitsnak, ő gondosan átlapozta őket, egyiket hirtelen kiemelte közülük, és átadta nekem – írja Paku –, aztán csak ennyit mondott: – Olvassa el!” Paku nyomban kikért véleményéhez Babits hozzáfűzte, hogy „ő *Balázsolás* című verse előzményének tekinti, s mint ilyent kedves művének tartja”. Az író vendégei nyomban „megértették”, hogy a „hang” – „az egykori dallamos, éneklő, s most megromlott beszédhangja miatt tartja emlékezetesnek ezt a mély értelmű művét.” Az író felolvastatta Sárközivel a novellát, de közben megszakította, s figyelmeztette a felolvasót a hangsúlyra, tagolásra, kiemelésre, hangelemekre, végül közölte, hogy „ez az egyetlen ilyen tárgyú prózája”. A cikkíró hozzáteszi: „ez az első olyan magyar novellaremekelés, mely születését a műszaki hangátvitel nagyszerűségének köszönheti.”

A cikkíró ekként vonja le a tanulságot: „Babits Mihály életművében hatnak leginkább az érzelmi és értelmi tartományok elemeinek egymásba fonódásai, valamennyi mélylélektani értelmezésekig is érvényesek és tökéletesen művésziek.” (Paku Imre: „Irodalmi mozgóképek. Babits Mihály novellája a hangról.” *Látóhatár*; 1970/5–6, 567–576.)

A debreceni egyetem kiadványában, a *Studia Litterariában* Erdélyi Ildikó szentel részletes, elemző tanulmányt Babits *Mythologia* című novellájának. Ebben feltárja a novella irodalmi-művészeti forrásait, és bemutatja, hogy „Babits a felhasznált anyagot újraértelmezi, s a szokványos értelmezésekkel polemizál is”.

A novella mitikus anyagát a Héraklész-mítosz két „periferikus epizódja” adja: Héraklész és Hülasz kapcsolata, illetve Héraklész és a kentaurok harca. Az első epizód anekdotikus magvát Babits megtalálhatta Theokritosznál (*XIII. idyll*) és Apollonius Rhodios *Argonauticon*jában (I. 1207–1240); a másodikét Diodorus Siculusnál (IV. 12, 1 kk). A tanulmányíró véleménye szerint az ókori szerzők ismerete „önmagában nem adhatott Babitsnak indítékot”, hogy a Héraklész-mítosznak ezt a két, kevésbé ismert kis epizódját állítsa műve első, illetve második részének középpontjába; viszont az ábrázolás „indítékainak és módszerének” megértéséhez közelebb kerülünk, ha figyelembe vesszünk bizonyos életrajzi tényezőket és az író modern kulturális, elsősorban képzőművészeti élményeit. A szerző arra is rámutat, hogy „a személyes és kulturális élményeken túl a novella mondanivalója, belső ökonómiaja is indokoltta teszik a Hülasz-epizód felhasználását”.

A Héraklész–Hülasz-kapcsolat ábrázolása mögött rá lehet ismerni „a meseter gyermek–tanítvány vágyára”, Babits és Komjáthy Aladár, illetve Babits és Szabó Lőrinc kapcsolatára. (A szerző Kardos Pálra, Basch Lórántra, illetve Babits és Szabó Lőrinc versére hivatkozik.) Azonban már Fogarason felbukkanhatott Babits előtt Hylasznak, a szép görög ifjúnak az alakja. Két forrásból is meríthetett. Fogarason járatta az illusztrált angol képzőművészeti folyóiratot, a *The Studio*-t, s ennek az 1910-es évfolyamában látható René Ménard *Hylas* című festménye, amely az ifjú Hülaszt ábrázolja, amint a forrás nimfái magukhoz vonják. Fogarason fordítja Babits O. Wilde *Charmides*-ét, amelyben a vadászok az élettelen, szép görög fiút, Charmidest előbb Hülasznak, majd Narcissusnak, harmadszor az ifjú Dionüszosznak nézik. Erdélyi Ildikó szerint ehhez hasonlóan formálódik a babitsi Hülasz-kép is: „Mert Babits hőse nem csupán Hülasz, Narcissus is ő, legalábbis szépségét és önzését tekintve, s Dionüszosz, amint a titkos kéjekbe veti magát.” Azt is állítja a szerző, hogy Babits Hülasza „csak nagyon távolról idézi” a görög szerzők szép ifjút, „jobban emlékeztet némely klasszicista festők Narcissus-ábrázolására” (J. W. Watehouse: „Echo and Narcissus”. *The Studio*, 1911, 53. köt.) „és Wilde halott Charmidesének lefestésére”. „Az ájult Hülasz leírása klasszicista festmény Babitsnál is.”

Még jelentősebb a képzőművészeti élmények hatása a novella második részében, Pholosz kentaur és Héraklész találkozásának, illetve a kentaurok csatájának a leírásában. A novella egyes epizódjai három Böcklin-képpel is kapcsolatba hozhatók. A Héraklész szemével messziről látott Pholosz leírása – mind témájával, mind festményszerűségével – Böcklin *Triton és Nereida* című képének sziklán ivó Triton alakját idézi. A patkóit mutogató bölcs Khiron a művész *Kentaur a fálusi kovácsnál* című festményét, a kentaurok

gyilkos küzdelmének leírása pedig ugyancsak az ő *Kentaurok csatája* című képét juttatja eszünkbe.

Pholosz, illetve a bor szagára megérkező Nessus és Khiron baráti hármasáról Erdélyi Ildikó úgy gondolja, hogy az „Dante *Poklából* kerülhetett Babits novellájába”. (A hetedik kör első bugarában, ahol a felebarátok elleni erőszakosság miatt bűnhődnek a lelkek, a vérfolyó mentén a nyilas Chiron, Nessus és Pholosz kentaurok a felvigyázó.). Khiron – evés-ivás-duhajkodás közben – úgy meséli el a lapithákkal vívott harcát, ahogy azt Babits Ovidiusnál olvashatta (*Metamorphoses* IX. 210–535). Ennek a múltból felidézett történetnek az a funkciója, hogy hitelesítse a kentaurok vadságát, s egyben fel kell ébresztenie a kentaurok szerelmi vágyát is, hogy nőket kívánjanak, s így „a mulatozás orgiává váljék”.

„A borivást, Pholosz véletlen halálát Héraklész mérgezett nyilától, a kentaurok és Héraklész küzdelmét [...] Diodorus Siculusnál találhatta Babits. A görög szerzőnél a kentaurokat a hős nyilával üzi el, öli meg, ahogy Euripides *Herakles* című drámája is erre utal (365–367).” Babits azonban másképp alakítja a cselekményt: „Herakles nyilával csupán segíti a társaitól megtámadott, az italt kisajátított szörnyeket.” Később azonban nincs szükség a nyílra, mert a kentaurok egymást gyilkolják. Babits megoldása itt is eltér az ókori forrásokétól, s inkább Böcklin festményére hasonlít, ahol az ember nincs jelen, nem vesz részt a küzdelemben. Babits szintén úgy jellemzi Héraklészét, mint akinek „semmi köze sem volt az egészhez”, „mert ő ember volt”.

Babits ismerhette a 20. századi klasszika-filológiában egyeduralkodó Héraklész-interpretációt, amelyet a 19. század végének neves német filológusa, U. von Wilamowitz-Moellendorff alakított ki. „A babitsi Herkules-kép részleteiben mutat hasonlóságokat a Wilamowitz adta képpel, de lényegét tekintve éppen ellentéte annak.” A német tudós olyannak mutatja „a dór hőst”, mint aki „kiválasztott”, akinek „isteni jellegében” hittek; „Babits hőségének lényege: ember volta, emberré válása.” A hős ugyanis „változik, alakul az események során”.

A novella elején Héraklész még arra az ideálra hasonlít, amelyik – Wilamowitz szerint – a dór világképet tükröző Herkules-mondában megtestesül. Ez az isteni származású hős emberfeletti erejét és ebből adódó hivatását hangsúlyozza. Babits Héraklésze azonban „csak testi erejét tekintve emberfölötti; hiába büszke a kapott tulajdonságokra, az író ezzel épp állati jellegére hívja fel a figyelmet: »maga is valami rettenetes vadhoz hasonlított [...]«. „Isteni volta állati jelleggel elegyedik”. [...] Emberré először a Hülász iránt érzett szeretet, a fiú elvesztését követő fájdalom avatja, s az így keletkezett magány-érzés”. S ebben látja a dolgozatíró a Hülász-epizód funkcióját. „Babits-

nál a fizikai erejében felsőbbrendű, állati erejű és melankolikus Héraklészből metafizikus életérzéseket átélő hős lesz: »Egyedül lenni? De van-e az életnek értelme, van-e célja egyedül? Elég-e egyáltalán az élet egyedül? [...]«.

A hős az egyedüllét fájdalma átérvezve száll le az egykor Hülással közös barlang mélyeibe, azaz önmagába. Ez a leszállás „szenvetéssel, de új élmények megélésével jár”. Részt vesz a kentaurok orgiájában, „de egyre nő az undora az állati magatartással szemben, egyre inkább elhatárolja magát tőlük.” Eleinte az önvédelmi ösztön hatására a harcukba is bekapcsolódik, de „a testvérgyilkosság láttán ráeszmél ember voltára”.

„A Héraklész-alak emberfölkötti erejével és szenvetésével már a novella kezdetén konfliktusos hősként áll előttünk, egyéniségének fő ellentmondásai azonban fejlődése közben [...] bomlanak ki: az érzelmi katharzis és a vad dionysosi tombolás idején.” Héraklész sem tudja magát kivonni a természet hatalma alól, érzi a „nőstény-természet” hatását, mint Hülasz. „Egykor ő is része volt ennek a természetnek, ösztönlényként viselkedett”, mikor örült dühében megölte feleségét és gyermekét. Hülasz távozásával megérti az ösztönök hatalmát, és igyekszik legyőzni, de a mámor vágya tovább él benne, vonzza és taszítja egyszerre. „Az öldöklésbe torkolló orgiát kellett átélnie, a dionysosi erő démoni kitörését, hogy lényének dionysosi oldalát legyőzhesse [...]”. A dolgozatíró hangsúlyozza: Babits novellájában e győzelem eredménye „nem a dionüszoszi magatartásnak a görög mitológiában és Nietzsche-nél is ismert, ellentétbe való átcsapása: [...] az ő alakjában a dionüszoszi mámor [...] ellentétpárja nem egészen az apollói. Héraklészban az ösztönlényt, a dionüszoszi vágyakat humanizált, racionalista individuum győzi le.”

„A görög mítosz félisten hőse emberré válik Babitsnál. Nem a kentaurokat elűző győztes heros, hanem az önmaga titokzatos, romboló ösztöneit is legyőző ember a novella Héraklésze, aki megismerte a szeretetet, a magányt és az öldöklést. Egyedül maradt, de ez már tudatos, épp ezért derűs, az életet ismerő, a pusztítást visszautasító egyedüllét [...]”.

Héraklészen, Hüláson és a kentaurokon kívül van még egy fontos szereplő a műben: az erdő. Ez nem az irodalomban megszokott „anya-természetként” jelenik meg, hanem mint „asszony-természet”, mint „nőstény-erdő”, amely „Heraklesnek a küzdelemben nem társa, hanem ellensége”. Az erdő, amely tele van titkokkal, titokzatos alakokkal, rejtelmes neszekkel és akarattal, „az ember elfojtott, titkos ösztöneit”, „az ösztönélet kuszaságát, hatalmát jelzi”. Héraklész érzi, hogy lényének dionüszoszi oldalát csak alkalmilag sikerült legyőznie, a természet kiismerhetetlen irracionális csábításának egész életében ki lesz téve, „tudja, hogy állandóan harcolnia kell az erdővel, hogy távol tartson magától mindent, ami emberi voltát veszélyezteti”.

Babits visszautasítja az ösztönéletet, a háborús évek rettenete után sokkal többet jelent számára a tudatosság. „A visszautasításban azonban állandóan ott bujkál valami csodálkozó félelem, a Természet kiismerhetetlenségének sejte: félelem a nemiségtől, de főleg a rombolástól, az öléstől: mindkét ösztön egy bizonyos fajta megsemmisüléshez vezet.”

A tanulmányíró a novella címének is szán egy bekezdést. A könnyen kinnálkozó *Héraklész és a kentaurok* cím helyett adott *Mythologia* a maga általános jellegével az élet, az emberi sors legfőbb problémáinak kifejezésére törekszik. „A *Mythologia* az emberi sors jelképivé növesztése, mert az emberi élet a tudat állandó küzdelme az irracionális hatalommal szemben.” A novella üzenete összhangban van Babits világháború alatt írt tanulmányjaival (*A veszedelmes világnézet, Kant és az örök béke*), amelyekben a vak erőkkal, az ösztönélettel a rációt állítja szembe.

A dolgozatíró végül még egyszer kitér Babitsnak a nietzschei gondolatvilághoz való viszonyára. Néhány verscímmel is bizonyítja, hogy a „dionüszosi élmények kifejezése, tudatos megélése gyakori témája Babitsnak”, de a dionüszosi magatartás ellentétpárjaként nála nem az apollói jelenik meg mint Nietzsche-nél, hanem a katolicizmus értékrendje, amely a világháborús élmények hatására egy másik feloldási formával is kiegészül: „a racionalista individuum felismeri természetének kettősségét, az állandó vágyat a dionüszosi élmények után, de mivel ismeri az ösztönélet, az irracionális pusztító erejét is, ezzel az erővel humánusmát, rációjának erejét állítja szembe.” (Erdélyi Ildikó: „*Mythologia* (Egy Babits-novella elemzése).” *Studia Litteraria*. 8. Tom. 1970. 53–63.)

1971

Babits Mihály: *A gólyakalifa és négy novella*. [Bev.] Láng Gusztáv. Kolozsvár, 1970. [1971.] Āacia, 248 p. (Tanulók könyvtára)

A kötet a következő elbeszéléseket tartalmazza: *Novella az emberi húsról és csontokról*, 205–214; *A torony árnyéka*, 215–229; *Űzd ki vasvillával*, 230–236; *Egy biztos nyár*, 237–242.

Mind Láng Gusztáv bevezetője, mind Molnos Lajos *Utunk*-beli ismertetése (1974. márc. 15.) csak a regénnyel foglalkozik.

Farkas Ferenc tanulmánya, *A kettős viszonyulás kérdése Babits Mihály életművében* élet és szépség, élet és művészet viszonyát vizsgálja, elsősorban *A gólyakalifa* c. regényben, valamint ennek legközelebbi „rokonaiban. E rokonok közé a *Karácsonyi Madonna* és az *Odyseus és a szirének* mellett a *Dzsonni a tengerészt*, *A torony árnyékát*, a *Barackvirágot*, a *Tó a hegyek között* és a *Nagy Sándor öregkorát* is besorolja.

A gólyakalifa megírásakor – mondja a szerző – még nem tisztult le teljesen Babits világképe. „A szépség itt még kizárólag a művészet princípiumában ölt testet, s a valóság (az élet) mint a szépség abszolút hiánya jelenik meg. A későbbi módosulás csírája azonban már megvan. Az életnek valamiképpen tartalmaznia kell a szépséget is, mert különben a művészetben sem létezhetne. A későbbiekben már az élet látszólag más minőséget kap Babits műveiben, de csak látszólag. A valóság »díjnok-minősége« megmarad, de ezt a rüt lényegét csábító külső máz vonja be, a szépség. Az objektív valóságot (élet) Babits egyre inkább halál és szépség vegyületeként értelmezi. (Természetesen a halál az, ami ezt a sajátos »vegyülékét« meghatározza.) A művészet a halálos lényegű valóságtól (élet) elragadott, felhalmozott életidegen harmónia.”

A dolgozatíró azt állítja, hogy Babits világképében „a halál kivételes pozícióval rendelkezik”: a létezés, az élet egyetlen valóságos tényezője. Ez ad magyarázatot műveinek egy rendkívül gyakran visszatérő (*A gólyakalifa* c. regényben is tapasztalható) vonására. A *Karácsonyi Madonna* hőse, Artúr lovag a dóm falának köpárkányán ülve úgy érzi, mintha már egyszer megtörtént volna vele az, ami most történik. „»Nem volt ő már így egyszer? – írja Babits. – Ült ő már egyszer ezen a párkányon, nézett a homályba.« Bármilyen sejtelmesnek és megmagyarázhatatlannak is tűnik a novellának ez a része, mint a babitsi világszemlélet logikus terméke érthetővé válik. Babits szerint ugyanis a valóság állandó, csak élővilága cserélődik, a valóság: halál és szépség (halált álcázó szépség). Minden részében minden dolgában csakúgy, mint élővilágában halál és szépség dualizmusának örök színjátéka folyik. Az a szenvedély, mely Arthur lovagot hajtja, már megvolt akkor is, amikor a lovag még nem létezett, és akkor is meglesz, amikor már nem létezik. A lovag tehát (az élő, a művész) örökké ugyanabba a szituációba kerül, a szépség elragadása az életbe való »lemerülés« a művészet örök kockázata.”

A tanulmány írója szerint Babits két novellája (a *Karácsonyi Madonna* és az *Odyseus és a szirének*) hasonló Tábori Elemér történetéhez, de van közöttük egy lényeges különbség. „Ugyanis míg Elemér történetében az élet elől

való menekülés, a neki történő hátat fordítás szemszögéből látjuk a tragédiát, addig a két novella a szépség elragadásának tragédiája” (melyet Babits *Téli dal* című versében is láthatunk). (Farkas Ferenc: „A kettős viszonyulás kérdése Babits Mihály életművében”. *It*, 1972/1. 58–81.)

1972-ben egy régóta várt művel bővült a Babits-kutatás. Ekkor jelent meg az első, valóban monografikus igényű és terjedelmű feldolgozás az író életéről és munkásságáról, Kardos Pál *Babits Mihály* c. könyve (Bp., Gondolat, 668 p.). A századdal egyidős irodalomtörténész 1957 óta tartott előadásokat Babitsról a debreceni egyetemen, ahol a magyar irodalomtörténeti intézet vezetőjeként dolgozott. Sokéves munkájának eredménye halála után egy évvel jelent meg nyomtatásban.

A Babits egész pályafutását áttekintő szerző szól az író novelláiról is, amelyeket megjelenésük időrendjéhez igazodva jellemez néhány mondatban. Az elsőként említett *Tél* (1909) c. novelláról ezt írja: „Érzésnek és gondolatnak [...] játékos ingadozását mutatja a *Tél* című furcsa kis írás, amely verssel vegyíti a prózát és hangulatokba oldja szét a történeteket. Babits világnézetének alakulására egy szinte szervetlenül beillesztett részlet vet itt éles fényt. Az első személyben elmondott történet hőse egy vendégszerető plébánián talál téli útja közben szíves fogadtatásra, és ott a káplán ilyen gondolatokat fejteget előtte: »A század nagy küzdelmekkel teli. – Az új keresztény művészet egyre halad és erősödik. Átveszi a hitetlen művészet fegyvereit, míg az, lélek híján a sárba fül.« Nincs-e ebben valami a fiatal Babits saját nézeteiből? A novella kitér a válasz elől. Pedig a század küzdelme – éppen a *Tél* fiatal papja által érintett értelemben – nagyon is foglalkoztatja Babitsot. Két esztendő múlva félreértetetlenül dokumentálja ezt *Huszádik, huszádik század* című írása.” Mindezek alapján Kardos a fenti novellát „a katolikus művészet felé tett lépés”-ként értékeli. (65–66.)

A Nyugat 1909. évi karácsonyi számában megjelent *Karácsonyi Madonnáról* ezt írja: „E történet nagyon hasonló Wilde *Charmides*-éhez; mondhatnók az antik mondának keresztény középkori változata. A *Charmidest* ekkor már kétségtelenül ismeri Babits, hiszen évek óta foglalkozik Wilde-fordításokkal,¹⁷ de a keresztény legendairódalomban is találhatott hasonló témát.” Az iméntivel rokon szellemű az 1910-ben publikált *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, amely „egészen a középkori kódexeink stílusát utánozza.

¹⁷ A *Charmides* Babits készítette fordítása a *Nyugat* 1911. ápr. 16-i számában jelenik meg.

Eszméje, hogy a naiv hit, még ha csupa csalódás is, üdvösségre juttat.” A „naiv csalódás üdvözítő voltát” ábrázolja a *Mese a Decameronból* című novella is, „már-már a perverzitás határát súrolva [...] A fenségestől a nevetségesig csak egy lépés a közmondás szerint; Babits ezúttal a nevetségest óhajtja fenségessé bűvölni [...] A kis novella talán nem remeke a magyar elbeszélő prózának, még a Babitsénak sem, de rendkívül jellemző a költőre, aki maga is egybeölelni vágyik a maga művészetében olykor a legkiáltóbb ellentéteket is”. (69–71.)

A *gólyakalifa* nem az első fantasztikus műve Babitsnak, hisz egész elbeszélő prózája fantasztikus történetekkel kezdődik. A legendás középkorban játszódó novellák archaizáló stílusa és szándékosan naiv hangja elárulja, „hogy az író egy letűnt korszak szellemének művészi átélésével óhajt gyönyörűséget szerezni magának és közönségének. Egészen más az a módszer, amikor az író reális részletek sorakoztatásával, lélektani eszközök fölhasználásával igyekszik hihetővé tenni a hihetlent, az iszonyúságba hajló fantasztikummal borzongatni olvasója idegeit, s a felocsúdás után is valami mély szimbolikus jelentés sejtelmét hagyni a fölkavart tudatban. Ha a középkori legenda naivitását mímelő novellák Anatole France nyomán járnak (bár a nagy francia író iróniája hiányzik belőlük), az utóbbiak, a modern életet modern eszközökkel ábrázolók, kétségtelenül Poe hatására vallanak”. Ilyen „modernebb fajta fantasztikus írás” a *Novella az emberi húsról és csontról* is, amelynek szerzője az ellentétek kiélezésével fokozza a hatást. Előbb „az erotikus fantázia minden izgalmát, a dúsan színező, finoman árnyaló, buja pompájú stílus minden szépségét fölszítja, megragyogtatja”, hogy aztán annál rettenőbb legyen a „sok-sok gyönyörűség mögött fölrémlő halotti váz. A jelképes jelentés szembeszökő; lényegében alig különbözik attól, amit már a *Fekete ország* című híres versében vallott a költő”. (129–130.)

„A *Drága élet* Babits egyik legkegyetlenebb írása. Jellemző a Nyugat egész első írónemzedékére, amely szerette megbolygatni a kötelességszerű érzéseket: mennyi azokban az őszinte tartalom? [...] A novella a maga leleplező célzatával elődje Kosztolányi *Pacsirtájának*, de amaz sokkal érettebb és mélyebbre hatoló alkotás, hiszen nem abszurd helyzetben, hanem mindennapi körülmények között mutatja be a családi érzések ellentmondásosságát, a szeretet mélyén lappangó gyűlöletet.” (284–285.)

Legszebb novellája a tökéletesen megformált, finom lélekrajzú *Mythologia*, amely „még líraiságában is igazi epikai alkotás”. A két főszereplő történetét kétségtelenül ismerte már Ovidiusból, de fölkelthette figyelmét Wilde *Charmides*-ének egy részlete is. A novella „szimbolikus áttétele a maga egyik legbensőbb, legegényibb lelki problémájának.” (136–137.) „Az apai vágy

és konkrétan a Komjáthyhoz fűződő kapcsolat, majd a félelem e kapcsolat megszakadásától a lírai, szubjektív gyökere Héraklész és Hülász tragikumba játszó történetének.” De van a novellának egy „objektív alapmotívuma” is: „Héraklész és a kentaurok barátkozása és elidegenedése. Az állatvilággal is közös testi gyönyörök és az emberhez méltó célok mérközése ez, amelyben az utóbbiak győznek, azaz Héraklész győz önmagán, s a testi erő hőséből az emberi méltóság hőisévé is válik.” A két motívum egymásba olvad, „hiszen Hülaszt is érzéki varázs csábítja el Héraklész mellől”, de Hülaszt „sokkal finomabb bűvölet ejti rabul, mint amilyen Héraklésznek kellett megküzdnie”. (285–286.) – A novella Héraklész–Hülász vonala kétségtelen párhuzamot mutat a *Timár Virgil fia* cselekményével. A „férfit és gyermekifjút összefűző érzés” itt is, ott is ugyanaz, és „ugyanabban az irányban változik”: a két fiatal a maga útját óhajtja járni, s mindkettőben az idősebb férfi marad vesztes. „Amilyen általános – mondhatni – szimbolikus mindkét esemény-sor, annyira szubjektív az érzés, amely a költőt e két elbeszélés alkotására ihlette.” (297.)

Az *Aranygaras* meséskönyvet Kardos nem sorolja Babits „legszerencsésebb alkotásai” közé. „A nagy hang- és stílusutánzó egy-egy költeményében magára tudja ölteni a kisleány ártatlanság ábrázatát, de ilyenkor is csak a felnőttekhez szól. [...] A meseíróban kell valaminek lenni az egykori kisgyerekből, akivé vissza tud alakulni, ha gyermekekhez szól. Babits sokkal éberebb intelligencia, semhogy igazán föl tudna oldódni a mesemondás gyönyörűségében”. Bár a mesétől nem idegen a csoda és a fantasztikum sem, az ő meséiben „a fantasztikum borzongatóvá, halálössé komorul, több bennük a megrontó elvárászlás, mint a megszabadító, az életet, a lelket [...] visszaigéző varázs”. (321.)

A *Bodri és Pityu* című novella a *Nyugat* 1930. április 1-i számában olyan témát dolgoz fel, „amely fölöttébb alkalmas volt rá, hogy elriassza a konzervatívabb ízlésű olvasókat, pedig Móricz ezeket is szerette volna a *Nyugat* számára meghódítani. Babits kétségtelenül a »naturalista« Móricznak, a *Sárarany* írójának ajánlotta ezt a novellát, noha Móricz maga túl volt már az efféle merészségeken. Mindazonáltal védelmébe vette Babitsot a fölhangzó támadások ellen [...]”. (418.)

A *torony árnyéka* című novelláskötet „kevésbé lírai, mint a *Karácsonyi Madonna*, és misztikus–fantasztikus témáiba erősen belejátszik a freudi mélylélektan hatása.” A hibátlanul megkomponált történeteket az író nagy elhithető erővel adja elő, de „Babits elbeszélői stílusa sokkal zsúfoltabb, semhogy igazán epikainak lehetne mondani. Izgatott hangja néhol inkább a drámaiság felé közelít”. (427.)

A *Hatholdas rózsakert*ben és a *Harc az angyallal* című novellában az író „a vidéki kisvárosoknak ugyanazt a múlt század végi áporodott levegőjét óhajtja éreztetni, mint a *Halálfiaiban*”, ám a társadalombírálata itt „élesebb, mint a *Halálfiaiban*”. „E kései »gádorosai« képen a fiatal, lázadó Babits szemlélete látszik felújulni”, mikor a „szűk szemhatárú, betokosodott” vidéki életet megítéli. De a „hangja korántsem haragos. Inkább fölényes ironiával ábrázolja a »gádorosiakat«, s történeteit már-már mulatságosnak is mondhatnók, ha nem hagynának valami keserű ízt is a szánkban”. (479.)

1973

A költő születésének kilencvenedik évfordulója alkalmából Illés Endre néhány személyes emlékét eleveníti fel az *Élet és Irodalom* 1973. november 24-i számában. Elmeséli egy találkozását a költővel, amikor az leányával, Ildikóval cirkuszba indult. Babits elmondta, hogy szereti a cirkuszt, s arra a kérdésre, hogy „mit szeret bennük?”, így válaszolt: „a dobpergést”. Illés elgondolkodik: „Nem tudtam, tréfál-e vagy valóban azt a feszültséget szereti, amikor a cirkuszban elhallgat a zene, emberi testek repülnek a levegőben, félelmetes csend van és csak a dobok peregnek.” Babitsék távozása után aztán eszébe jut az író „kísérteties, szép, fiatalkori novellája, a *Karácsonyi Madonna*”, s annak lélegzetelállító jelenete, amikor a Miasszonyunkat látni akaró főhős éjjel fölkapaszkodik a székesegyházba, ráül a csillárra, és a lábát lelógatva, s az aranyzsinórba kapaszkodva hintázni kezd a szédítő mélység fölött. (Illés Endre: „Babits-emlékek.” *Élet és Irodalom*, 1973. nov. 24. 47. sz. 5.)

Tíz év múlva, az *Új Írás* 1983/11. számában Illés Endre újra felidézi ezt az emlékét *A színház vonzásában* című írásában.

1973-ban, cseh–magyar közös kiadásban, a Szépirodalmi Könyvkiadónál *Hatholdas rózsakert* címmel jelennek meg Babits novellái. A Lódi Gabriella által válogatott kötet a következő írásokat tartalmazza: *Hatholdas rózsakert*, 5–81; *Harc az angyallal*, 82–98; *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, 99–111; *Az angyal*, 112–121; *Karácsonyi Madonna*, 122–130; *Mese a Decameronból*, 131–141; *Odysseus és a szirének*, 142–153; *Szerellem*, 154–166; *Dzsonni a tengerész*, 167–184; *A Jézust kereső kisfiú*, 185–191; *A torony árnyéka*, 192–207; *György, a favágó*, 208–224; *János és Péter*, 225–231; *Tó a hegyek között*, 232–247; *Egy biztos nyár*, 248–254.

A népszerű Kiskönyvtár sorozatban publikált válogatás a Kardos-monográfia által „élesebb társadalombírálatot” tartalmazónak minősített *Hatholdas*

rózsakertet és *Harc az angyallal* a kötet élére, az író szociális érzékenységét dokumentáló *Egy biztos nyarat* annak végére helyezi, de az ideológiailag „problematikusabb” írásokat (*Tél, Huszadik, huszadik század...*) ezúttal sem közli.

A kötet megjelenéséhez kapcsolódva, az 1974. évi ünnepi könyvhét alkalmából Pók Lajos *Babits, Babits...* címmel ír cikket a *Könyvvilág* májusi számába, amely az író kiadása körül még mindig létező tabuk kérdését fessegeti. Magyarázatot keres arra a tényre, hogy alig egy év alatt miként sikerült a Szépirodalmi Könyvkiadónak hat Babits-kötetet kiadni (köztük az említett *Hatholdas rózsakertet*, a népszerű Kiskönyvtár sorozatban). Csak részben tartja kielégítő válasznak, hogy az előző év novemberében volt az író születésének 90. évfordulója. Úgy gondolja, a kiadók reális olvasói igényt elégiten ki e könyvek megjelentetésével. Az utóbbi évtizedben egyre nő azoknak az igényes olvasóknak a száma, akik nagy örömmel fedezik fel Babits „költészetének élő gazdagságát, írásművészetének változatlan vonzóerejét”. Éppen ezért aligha lehet „ma ok, amely alapján el kellene zárközni – ingerlő tabukat teremtvé – irodalmunk filozófiaiilag bonyolultabb, ellen-szenves világnézeti elemeket is tartalmazó, művészi arculatukkal irodalomtörténeti sablonokat nem igazoló művészi és írói pályák elől. Jobb az a módszer, amely vállalja művek és összefüggések korszerű, sokoldalú megvilágítását.” Babits megítélése tárgyában egy már korábban megfogalmazott álláspontjára hivatkozik, miszerint: „irodalomtörténet-írásunk nagy és sürgős korrekcióra szoruló tévedései közé tartozik Babits szépprózai műveinek, regényeinek második vonalba állítása, olykor feltűnőbb lebecsülése. [...] Babits a magyar regény és novella történetének is egyik legnagyobb alakja.” (Pók Lajos: „Babits, Babits...” *Könyvvilág*, 1974/5. 12.)

1976

1976-ban a Szépirodalmi Könyvkiadó „Magyar remekírók” sorozatában Babits néhány novelláját is megjelentette a *Timár Virgil fia. Halálfiái. Válogatott novellák* című kötetben, amelynek jegyzeteit és utószavát Belia György írta.

A kötet kisprózaí alkotásai a következők: *Hatholdas rózsakert*, 803–863.; *Harc az Angyallal* [!], 864–876.; *Karácsonyi Madonna*, 879–885.; *Mese a Decameronból*, 886–893.; *Novella az emberi húsról és csontokról*, 894–901.; *Odysseus és a szirének*, 902–910.; *Az angyal*, 911–917.; *Mythologia*, 918–946.; *A torony árnyéka*, 947–958.; *Aranygaras*, 959–962.; *János és Péter*,

963–968.; *Hármas história*, 969–971.; *Szűnyogok*, 972–977.; *A világ teremtése*, 978–1007.; *Tó a hegyek között*, 1008–1019.

Belia az *Utószóban* jelzi, hogy a *Hatholdas rózsakert* és a *Harc az Angyallal* [!] e kötetben a *Pótlék a Halálfiai-hoz* összefoglaló címet kapták. (Ez eredetileg a *Harc az angyallal* alcíme volt.) Az eljárást a két mű „szoros összetartozásával” indokolja: „Babits azt írta meg bennük, ami a *Halálfiaiból* kimaradt”. A *Hatholdas rózsakert*ben a *Halálfiai* fogarasi fejezete elé kíváncsozó részt, a *Harc az Angyallal* [!] című novellában pedig „a gádorosi nagycsalád egyik nagyon jellemző epizódját”. Ez utóbbiban a modellek nevét is alig változtatta meg: a novellabeli Tardits doktornak bizonyára a szekszárdi Dragits doktor volt a mintája, „Tóth Angyálnak pedig egy Angyal nevű közeli nőrokona”.¹⁸ A novella légköre is azonos a *Halálfiai* gádorosi légkörével.

A személyesebb ihletésű műve mégis a *Hatholdas rózsakert*, s bár a főhős modellje maga Babits volt, itt nem Imrusként folytatja regénybeli útját, hanem a *Halálfiaiból* ismert Gruber Franci alakjában; bizonyára azért, mert itt nem szellemiségének és erkölcsiségének fejlődésrajzát adja, hanem olyan történetet mond el, mely kevésbé illik a nagy eszmék elkötelezettjéhez, sokkal inkább egy csetlő-botló »vén fiatalemberhez« – amilyen egyébként maga Babits is volt. [...] Gruber Franci neve mögé rejtőzve már-már történelmi hitelességgel mesélhette el bajai kalandját.” Belia a hitelesség bizonyítékaul említi a tanártárs és barát Palotai Irén János Babitsról adott jellemzését, Irén és Gizi későbbi visszaemlékezését, és idéz Ilka néni 1906 őszén írt, Babits-hoz szóló leveléből is.

Az író jelenkori elismertetése érdekében hangsúlyozza, hogy „a *Mythologia* és *Az angyal* egyértelműen, nyíltan háborúellenes irányzatú” alkotások, amelyek „az antiintellektualizmus ellen írt esszéinek és híres háborúellenes verseinek (*Húsvét előtt; Fortissimo*) szellemét tükrözik, s azoknak közvetlen időszomszédai”. Végül érdemesnek tartja megemlíteni, hogy a *Mythologia* „emberi alaphelyzete – Héraklész és Hülász barátsága – azonos a *Timár Virgil fiának* alaphelyzetével”, vagyis Timár Virgil és Vágner Pista kapcsolatával. (Babits Mihály: *Timár Virgil fia. Halálfia. Válogatott novellák*. Szöveg-gond., jegyz., utószó: Belia György. Bp., 1976. Szépirodalmi, 1041 p. [Magyar remekírók])

¹⁸ Vagyis a húga, Babits Angyal. Ez a kétes azonosítás magyarázza a novella címébe való beavatkozást, az eredeti „angyal” szó „Angyal”-lá változtatását is. Sz. G. A.

1977

Az *Új Tükör* Írók két háború közt című rovatában 1977. november 13-án Illés Endre megjelenteti Babits *A Kristóf-darazsak* című novelláját, és bevezetést is ír hozzá. Ebben nem magát a művet mutatja be, hanem általában jellemzi a Babits-novellákat, s ezek között jelöli ki *A Kristóf-darazsak* helyét is.

A verset író Babits a mindenség megéneklésére vágyik, a novellairó „a mindenségből a titokzatost, a furcsát akarja megidézni”. A költőt is izgatja a titok, a novellákban azonban „sűrűbb a hökkenés, a rendkívüli, a megfoghatatlan atmoszférája”. A Babits-novellák lényege „a történetet tágitó, izgató dimenzió”, az, ahogyan a képzelet révén a „nem létező utat vág a létbe”. Babitsot az érdekli, ami volt, vagy ami lehetne. A múlt világában nála a szirének titkát meglopó Odüsszeusszal, a földi létbe belefáradt Angyalal, az állati létezésből emberré váló Héraklésszal találkozunk.

A lehetőséget kutató író novellái „fantasztikus elemelkedések a valóságtól: valami vagy valaki mindig elhagyja a helyét a Rendben, és bejelentés nélkül más szerepet ölt magára, mint amit kiosztottak rá”. *A Kristóf-darazsak* mellett a *Novella az emberi húsról és csontokról*, *A torony árnyéka*, *A röpülő falu* tartozik ebbe a csoportba.

Babits novelláiban mindig kétféle életet, mozgást észlelhetünk: „egy ősi burjánzást, nagy, félelmetes vegetációval, mely belenő a Rosszba, a bűnbe [...], de ugyanekkor állandóan virraszt itt az éberség, imbolyog némi világosság, [...] él a hit, hogy a szenvedélyek jóra is kényszeríthetők [...]”. „Nemcsak vad, őserdei, gyilkos összefonódás az élet, de kilépés is abból a folyamatból, megszelídülés, elszegődés magasabb eszményekhez.” (Illés Endre: „Írók a két háború közt.” *Új Tükör*, 1977. nov. 13. 46. sz. 14.)

1981

Az *Új Tükör* 1981. április 1-jei számában megjelenő *Odysseus és a szirének* című elbeszélést Gyárfás Miklós mutatja be. „Babits, akinek keze alatt a novella is verssé vált, [...] Homéroszhoz méltó variációt alkotott az Odysseus – szirének témára. Ő sem a szerelem szépségét, báját, égbé ragadó varázsát vont a költészetébe, hanem a teremtés jajszavát.”

„Homérosz két szirénje óta az irodalom megteremtette a maga játszi szüzeit, csábos kéjhölgyeit, férfifaló bosszúállóit, eget-földet zenével betöltő élő hangszereit, minden szirénképzelésnek megadva a végzet hatalmát.” „Babits szirénjei egymástól elütő személyiségek, nem a Sors kórusából valók [...]”

„Mi csábítja a hajóst, ha közeledik a szirének szirtjeihez? A dal, mely övék is, a tengeré is, vagy a vágyak kinját feltámasztó veszélyük? Babits szirénjeinek vonzereje a magát kínáló test és a csillagok énekénél légiesebb sugárzás kettősségében van. Nem lehet eldönteni, hogy a boldogság vagy a boldogtalanság ígérete igézőbb-e benne.”

Babits Odüsszeusza „tébolyult vágyakozása közben is figyel magát, szembefordul eksztázisával, fellázad tehetetlen vágyai ellen”, „ellenőrzi a határtalan érzést, gyűlöli a kiszolgáltatottságot.” Odüsszeusza olyan, mint a magamészto költő vagy színekké váló festő.

A szirén, aki csak derékig szép, s azontúl riasztó, „jellegzetes Babits-találmány”: „A vonzás és taszítás kettősségében vergődő s a szerelemben egyszerre halálra hívó és rettegő költő látomása.”

Babits novellája „a szerelem kettősségét: szabadságvágyunk eksztázisát és a test riadó bűnbánatát fejezi ki”. Babits Odüsszeusza a szirének szirtjei mellett elhajózva kétségbeesve szaggatja kötelekeit, de ezzel egy időben örül menekülésének is.” Úgy gondol Penelopeiára, hogy közben elfelejti. Szomjazza a szirének énekét, mégsem tudja egész figyelmét annak szentelni.”

„A novella tengermélyén állandó áramlásként fut a titok: mi a szerelem? Egyetlen érintés, mely egész életünkön végigremeg vagy nemes, időtlen megalkuvás a hűségben? Babits felelete egyszerű és őszinte. Odüsszeusz megszabadul a szirének varázsától, hazatér, élvezi Penelopeia királynőni szerelmét, [...] tengerjáró útjairól visszatér az otthon meghittségébe, míg egyszer csak hallani kezdi a dalt, testén kötelek vágását érzi, kintpadra vonja »rég megbánása«, hajóra száll, és soha senki nem látja többé.” (Babits Mihály novelláját bemutatja Gyárfás Miklós. *Új Tükör*, 1981. ápr. 19. 16.sz. 14–16.)

1983

Az 1983-as esztendőben, Babits születésének 100. évfordulója alkalmából számos kiadvány lát napvilágot. Van közöttük monográfia (Rába György: *Babits Mihály*), a kaposvári és az esztergomi emlékülésekről készült összeállítás, Babits életének egy-egy időszakát bemutató kötet (Belia György: *Babits tanulmányai*; Apró Ferenc: *Babits Szegeden*). Az emléke előtt tisztelgő reprezentatív könyvek közül kiemelkedik a Gondolat Kiadónál Pók Lajos szerkesztésében megjelent kritika- és portrégyűjtemény, a *Babits Mihály száz esztendeje*, illetve a PIM és az NPI közös kiadványa, a Kelevéz Ágnes által szerkesztett *Mint külvilág hírdője* c. tanulmány- és dokumentumkötet. Imponálóan magas a periodikumokban megjelent írások, tanulmányok száma. (A Stauder–Varga-féle

Babits Mihály bibliográfia 321 tételt sorol fel.) A költővel foglalkozó kiadványok és tanulmányok sora a következő években is folytatódik, a novellairót reprezentáló vagy a novellákat elemző írás azonban nem sok van közöttük.

A *Babits Mihály száz esztendeje* című gyűjteményben három ilyen, még Babits életében keletkezett tanulmányt találunk: Schöpflin Aladár *Babits Mihály, a novellairó* című tanulmányát (NY, 1931/15. 171–173.), illetve Illés Endrének és Kardos Lászlónak a *Hatholdas rózsakert* című novelláskötetről megjelent kritikáit (NY, 1937/5. 357–359.; 359–361.)

A *Mint különös hírmondó* kötet tanulmányai, dokumentumai között nincsen olyan, amelyik csupán a novellairóval foglalkozna. Egy új és egy régebbi tanulmány azonban utal egyik novellájára, illetve a novellairó Babitsra.

Reisinger János értekezése, a „*Hanem ki vált meg engemet?*” (*Babits és a kereszténység; Babits és a katolicizmus*), a fiatal Babits és a katolicizmus viszonyát tárgyalja. A mérsékelt katolikus csoportokkal és folyóiratokkal való kapcsolatát vizsgálva megemlíti, hogy a *Magyar Szemle* egyik szerkesztőjével, Kaposy Józseffél – a *Fioretti* fordítójával és az elismert dantistával – „jó ismeretségbe került”, illetve hogy a kezdetben nyugatos írókat is publikáló katolikus folyóirathoz, az *Élethez* Pethő Sándor invitálta, de az ottani közreműködése elmaradt. A tanulmányíró azt a feltevést is megkockáztatja, hogy a *Huszaedik, huszadik század* c. novellát író Babits „ideális tanítványa lehetett volna” a „századfordulói magyar gondolkodástörténet olyan jeles személyiségének”, mint amilyen a *Hittudományi Folyóirat*ba író, Kalocsán működő Huber Lipót volt. Azzal érvel, hogy novellája protestáns hőse is elismer két alapvető dolgot: azt, hogy „a katolikus ma az egyetlen valóságos vallás”, illetve hogy „a vallás a legmagasztosabb, sőt egyetlen mozgatója az emberi szellem egész életének”. „Az Ágoston-tanulmány szerzőjének teológiai képzettségét, egyáltalán, hitbeli gondolkodását hiba lenne alábecsülnünk – hangoztatja a novellahőst Babitscsal azonosító tanulmányíró –, a *Huszaedik, huszadik század* azonban még ennél is többet sejtet: »Otthagytok ezután minden tudományt – elmélkedik itt az a Babits, aki éppen ebben az időben keresett egy valóban egyetemes érvénnyel bíró »tudományt« – és csak teológiával fogok foglalkozni; a teológia az egyetlen tudomány, amely a XX. században komolyan vehető.«.”

Sötér István eredetileg 1941-ben megjelent és a *Mint különös hírmondó*ban újraközlött nekrológia¹⁹ így jellemzi Babits prózáját: „Idővel Babits irodalmi

¹⁹ Sötér István: „Babits Mihály. 1883–1941.” *Magyar Szemle*, 1941/ 3. 210–215.

öröksége bizonyára fontosabb lesz, mint [...] a nevelő hatás [...]. A művek igazi élete most kezdődik majd csupán, s bizonyára eljön az idő, midőn jelentőséget nyer a *Halálfi*, ez a korát megelőző s eléggé mindeddig nem méltányolt regény. A magyar próza bizonyára felnő odáig, hogy Babits regényeinek és novelláinak fanyar játékosága, különös tárgyilagossága ugyanolyan ösztönző erővel bír majd, mint ma a tündéribb, de könnyebben elérhető Krúdy varázslata.”

Apró Ferenc *Babits Szegeden* című munkája a költő novelláinak Szegedhez köthető vonásairól is megemlékezik.

Első, nyomtatásban kiadott novellája, az *Este az utcasarkon* 1908. február 9-én jelent meg a *Szeged és Vidékében*. Már ebben az írásában megvan későbbi novelláinak „minden jellegzetessége: a hol fantasztikus, a hol sokkoló téma naturalisztikus földolgozása, a lélektani elemek hangsúlyozása”, a története azonban nem olyan „szellemesen mehökkentő”, mint a későbbi *Novella az emberi húsról és csontokról* meséje, és az „előadása is nehézkes”. (112–113.)

Babits Szegeden írta az 1907-es keltezéssel ellátott *Karácsonyi Madonnát* is. Az Arthur lovag látomásában megjelenő Madonna leírása („Mária, aranyvirág, megindul [...] Halkan libeg a pillérerdőn, a színes, íves ablakok között.”) „szembetűnő egyezést mutat az alsóvárosi, késő gótikus Havi Boldogasszony templom 17–18. századi kegyképével, mely a Napbaöltözött Asszonyt ábrázolja.” Az 1908-as évszámú *Huszedik, huszedik század* című „tanulmány”-ról nem tudni, hogy Szegeden vagy Fogarason született-e, a könyv szerzője azonban úgy véli, hogy „az igényes Babits mindkét városban dolgozott rajta”. (176–177.)

Van az írónak egy olyan novellája is, amelyben a „porváros”-nak hívták Szegedről is megemlékezik: az *Útinapló* (NY, 1909. november 1.) Ennek Tisza-parton álló kórháza „az Ipar és az Árpád utca sarkán levő szemkórház volt, melynek építészeti munkái 1908 tavaszára befejeződtek. A *könyved ivű hatalmas híd* az 1883-ban átadott közúti híd volt. A *parti sétatér* az egykori Stefánia, a Várkert, ahol a pihenni vágyók részére székek is voltak. Porváros máig *legszebb tere* a központban elterülő hatalmas Széchenyi tér. Ekkor még csak a Fadrusz készítette Tisza Lajos-szobor (1904), és ifj. Mátrai Lajos munkája, a Tiszát megregulázó Vásárhelyi Pál ércalakja (1905) díszítette. Babitsot megcsalta az emlékezete: nem gesztenye, hanem két páros platánsor húzódik a tér felezővonalában. A *zene* a honvédségtől alkalmanként adott térzene volt. A teret 1907. október 24-től ívlámpák világították meg [...], ezeket nevezte a költő *villanyos reflektoroknak*. S végül a *kettős*

városháza: az 1883-ban elkészült városi széképület, Lechner Ödön és Pártos Gyula pompázatos, ún. Mária Terézia-barokk alkotását – velencei mintára – *sóhajok hídjá* köti össze a mellette levő épülettel, a városi »Bérházzal«²⁰. (159.)

Az *Útinapló* egy másik helyszínéről is van Apró Ferencnek közölnivalója. A „kihajtva a tanyákhoz, bokáig süllyedsz a homokba, mintha puha bársonyszőnyegen járnál” mondat képeiről és hasonlatáról megjegyzi, hogy azok *A gólyakalifa* című regényben is visszatérnek. Ilyennek látja a homoki szőlőket az iszákos kollégája tanyáján vendégeskedő Tábornok Elemér is. A képek mögött valós élmény lehetett, hiszen Babits maga is „fölemlítette a szatymazi kirándulásokat” egy Vér Györgynek adott, 1927-es interjújában („És a kirándulásokra is emlékszem, Szatymazra...”).²⁰ „A múlt század utolsó két-három évtizedétől a második világháborúig a szegediek legkedveltebb kiránduló- és nyaralóhelye Szatymaz volt”, de azt nem tudjuk, hogy kinél vendégeskedhetett az író. Feltehetően tanártársai körében.

A tájszínekről szóló elmélkedésének szintén van szegedi élményháttér: „A szürke színre való rácsodálkozás szegedi élmény, színelméletébe való beépítése szegedi megfigyelés eredménye. [...] A porváros elnevezés a legszorosabb kapcsolatban van az Alföld babitsi színével, a szürkével.” (APRÓ 1983:112–177.)

A centenáriumi év kiemelkedően fontos eseménye volt Rába György *Babits Mihály* című kismonográfiájának a Gondolat Kiadónál való megjelenése. A szerző ebben három helyen is kitér az író novelláira. (170–177.; 272–275.; 278–280.)

A *Karácsonyi Madonna* kötetben összegyűjtött korai elbeszéléseket egy Babittól átvett terminussal ugyanolyan „stíltanulmányoknak” tekinti, mint amilyeneknek maga Babits nevezte az ugyancsak 1920-ban megjelent *Páva-tollak* versfordításait. Miként a verseknek, az elbeszéléseknek is van néhány világirodalmi „fölmenője”. A „misztikus színkeverésű” *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*ben, illetve a *Karácsonyi Madonná*ban Anatole France ez a minta, aki hol hívő módon, hol szkeptikusan válaszol a művek stilizált környezetében megjelenő „tapasztalatfölötti” példákra. „A két novella közös jegye ellenkező tanításuk ellenére abban áll, hogy Babitsot a hétköznapiak mögötti, lehetséges világ izgatja, s elbeszélő magatartása, akár hívő, akár csúfondáros, a példabeszédé.”

Stilizálás és példázat egybekapcsolását mutatja a *Mese a Dekameronból* című novella is. „Babits a pajzán történetet szövegmagyarázat fikciójával

²⁰ TÉGLÁS 1997:210.

adja elő”, s ez a távolságtartás már nemcsak példázatra, hanem kritikai idézésre is alkalmat ad. Főleg Lisabetta lelki motivációját mélyíti el saját értelmezése szerint. „Boccaccio dévaj hedonizmusát az újkori lélekábrázolás és a konfliktusküszöb beiktatásával ismét a példázat felé hajlítja, [...] és olyan színejátszó légkört, kettős értékű jelentést alakít ki, hogy az olvasói ítélet lebeg a két valóság közt.

Babits novelláiban a sors tudata fal, és ő mögé kíván pillantani, de szándéka azt is feltételezi, hogy a mögöttes esemény vagy annak képzele nagyobb bizonyosságot ad, s nem éppen a megismerés bizonytalanságát fokozza. Magatartásának önszemlélete Lovagh Ádám, a röntgentekintetű ember lélektani fantasztikuma, aki egy szép napon minden nőben, végül vágyva vágyott kedvesében is a csontvázat látja.” Babits „novellisztikus esettanulmányának” olyan világ- és magyar irodalmi rokonai vannak, mint Villiers de l’Isle Adamnak „az utolsó lehelet vegyelemzéséről szóló elbeszélése” vagy Karinthy tudományos-fantasztikus elbeszélései, köztük *A fotografált gondolat*.

Példázatra vallanak „a drámai döntéseket epizáló novellák” (*Szerелеm, Drága élet*) és „a készen kapott mítoszok személyes lírával fűtött parafrázisai” is (*Odysseus és a szirének, Mythologia*). Az Odüsszeusz-novellánál „hitelesebb” és „elevenebb” a Héraklész két kalandját drámai egységbe ötvöző *Mythologia*, mely „Babits személyes fájdalomából meríti művészi erejét”. A sebesülten meglelt, fölápolt és megszeretett ifjú történetét nemcsak Ovidiusnál olvashatta, hanem Wilde általa lefordított *Charmides*ében is (ahogy erre már Kardos Pál is utalt). A kentaurokkal átélt kalandot „Böcklin festményének képzetei kerekítették forgatagos közjátékká”, de az író mégis „mintha elsősorban a Vörösmarty »állatember«-ének sorsában föltett kérdésre adna feleletet Héraklész vándorlásával”.

„A novella burkolt lírája vitathatatlan.” Rába György a mű egyes részleteiben a „pedagógiai szenvedély” hangját (Komjáthy, Szabó Lőrinc és Sárközi „atyai barátja”-nak a hangját), illetve „a nevelői eszmény magányra kárhoztatottságá”-nak jaját ismeri föl, s rámutat ez utóbbi „konkrét élményhátteré”-re, a fiatal Ignótus eltávolodásának drámai élményére is, amit korábban a *Hegedűk hervatag szava...* kezdetű versében is megfogalmazott („Talált ebet növeltem, játékos barátot, / s gonosz szelindekké nőtt, rám vi-csorul foga”).

Voltaképpen „a *Mythologia* egésze [...] szimbólum, a tenyésző életben magányos, mert belőle kiemelkedett és fölé magasodott lényé, amilyennek [...] Babits nemegyszer tarthatta magát.” A kentaurok elálatiasodó orgiája a fékevesztett ösztönök elitélése, esztelen harcukhoz a világháború vérfürdőjének képzete társul. A „sodor”-motívummal („Ő kiszakadt már az iszonyú

sodorból...”) saját háborúellenes versére, a *Húsvét előttre* játszik rá („Sodrában a szörnyű Malomnak”), és „egy harmonikus rendbe vetett hitét, célképzetét” fejezi ki. A zárókép is szimbolikus: „Héraklész a tiszta értelem megtestesítője már, aki vigyáz, hogy »titkos hatalmak« törbe ne csalják.” A tanulmányíró végkövetkeztetése: a műről: „a vérbeli novella számos érényével dús *Mythologia* kinötte a »stiltanulmány« feszes öltönyét”.

Nemcsak a *Mythologiára*, de a Babits-novellákra általában is érvényes az a már Illés Endre által észrevett sajátosság, hogy „a szimbólum másik valóságot alkotó rendszerében a tényvilág feltételei éppen naturális élethűségükkel mélyítik el a novellák üzenetét és jelentésük irizáló távlatát”. Az érzékekhez szóló részletek *Az angyal* című novellában is „a »főtéma«, a számkivetett égi lény földi létének tragikumát hírelik: [...] »Hangjai, mint az ázott madarak, az esőtől vakon csapódtak az iszapbuckákba.«”. Rába György idézi Keresztury Dezső szavait, aki a novella konfliktusában Babits önszemléletére ismert: „Minden benne van, ami a fiatal Babits magatartását, érdeklődését, eszközeit jellemzi: a testbe öltözött lélek kéjes öröme az érzékek ezernyi csodáján, a valósággal, pontosabban: a tapasztalás mámorával betelni nem tudó gyermeki szív telhetetlensége, de ugyanakkor a régi, békés, boldog szellemi világból kiszökött lélek keserű, visszavágyó boldogtalansága is [...] csillapítatlan szomjúság az emberlét ősi forrásai után...”

Babits háború utáni elbeszélő műveire eleinte nem igazán jellemző a másutt tapasztalható funkcióváltás: a moralista és az önelemző fölülkerekedése. *Az Aranygaras* „meséit” – amelyek „csak azért nem novellák, mert tárgyuk és cselekményük erővonalait tapasztalaton kívüli világba hosszabbította meg” – többnyire felnőtt olvasóknak szánt lapokban jelentette meg. Ez arra vall, hogy a csodánál fontosabb volt neki a bennük rejlő példázat vagy allegória. A „rézzel futtatott, belül színarany garas történetének befejezését kihegyező kettős tanulság tanulságául magában a mesében Magyarország sorsát sejteti; *Az erdő megváltása* a karácsonyfának szánt fenyőfák lázadása: maguk választják meg tűzhalálukat egy katonaszökevény fiát váró, halálba didergő öregasszony kályhájában.” A tengeri csatában vízbe fulladt, kazánházba zárt Dzsonni, a tengerész csak akkor egyesülhet az elemekkel, amikor a vihar – azaz „Isten keze” – egy sziklán összetöri hajójának vashörtönét. Igaz tehát, amit már Tóth Aladár megállapított: „Babits belső lírai életének és illúzióinak viszonyát menti át a mese világába”.

A mese jótéteményénél az „emberi lényeghez szabottabbak” azok a történetek, amelyeknek nincs egyértelmű befejezése. (Benedek Marcell szintén ebben látja a Babits-novellák jellegzetességét.) Az írónak „épp az a szándéka, a lekerekítetlen történet maradjon függőben tudatunkban. Irodalom-

elméleti szempontból a fantasztikum így az epikum élethű visszaadásának aláfestése, nyomatékosítása, hiszen fölöttébb modern poétikai probléma, hogy a valóság sosem befejezett.” *A torony árnyéka* (1931) novellái – a *György, a favágó*, *A torony árnyéka*, *A röpiülő falu*; a *Nagy Sándor öregkora* – „a tapasztalati élet álcája alatt lappangó másik világ lehetőségére kívánnak döbenteni, akárcsak a *Karácsonyi Madonna* elbeszélései, de már nem történelmi környezetbe vetített, stilizált históriák. Valóságtartalmukat jelenkori környezet táplálja, ám annál erősebb a kontraszt fantasztikus színezetükkel.”

Ez idő tájt írt fantasztikus novellái egyidejűek Poe-novellafordításaival. A már 1926-ban megjelent, de az 1931-es kötetbe fel nem vett *Két fantázia* darabjaira (*A Kristóf-darazsak*, *A „kutyá”*) új ihletforma jellemző: „a mikroszkopikus élethűséggel, mégis emberfölötti hatalomnak érzékelt természet szemlélete, melynek jeleiből költőként és novellistaként egyaránt az emberi sors feltételeit olvassa ki”. *A Kristóf-darazsakban* egy kert növényi és állati tenyészeté lázad fel gazdája ellen. Illés Endre ezt a novellát jelöli meg „Babits novellisztikája belső fejlődésének tetőpontjául”: „e műfajfelfogás legjellemzőbb jegye a »fantasztikus elemelkedés a valóságtól«, az élet elnyomott lehetőségének kirobbanása.” *A „kutyá”* mindennek „didaktikusabb, vérszégegyebb párdarabja”.

A torony árnyéka kötetben Rába nem egy alkalommal az írói elkedvetlenedés és kifáradás jeleit véli felfedezni. A *Hármas históriát*, az *Űzd ki vasvillával* és a *Szűnyogokat* „nagyon vázlatosnak” tartja, a *Bodri és Pityu* harsány naturalizmusa mögött megbújó tanulságot és novellisztikus világképet pedig – ’a természet győz az emberi tervek akarnokságán’ – egyszerűen „sovány”-nak minősíti. Úgy gondolja, „a harmincas évekre el is sorvad Babits mesélőkedve: anekdotába (*Truccllyuk*), szatirikus nyelvészeti ötletbe (*Káp Isten*) zápu, vagy a napi hír szintjén reked meg, még ha személyes életének esetét szociális távlatúvá tágítja is (*Egy biztos nyár*). A téma megfelelő arányait érezteti a *Tó a hegyek között*, de az odacsapott befejezés poe-i rejtély helyett vadromantikus végzetet sugall.”

Az író mesélőkedve az 1936 novemberében elkezdett *Hatholdas rózsakert* írása közben éled újra, amikor a Kosztolányi-nekrológgal együtt kiadott levelek eszébe juttatják ifjúkora emlékeit, köztük azt a „bajai tanárként átélte férjfogási tragikomédiát”, melynek passzív főszereplője ő volt. (Babits annak idején ennek „indulatanyagát vetítette ki *A halál automobilon* kegyetlenül morbid életképébe”.) Rába egyetértőleg idézi Kardos László véleményét, miszerint a *Halálfiában* még csak fel-felcsillanó humor a *Hatholdas rózsakertnek* „szinte uralkodó eleme”. De nem művészi eszköztől van szó, „hanem az estéjéhez ért s önmagának számat adó, a vele történeteken fölül-

emelkedett ember öniróniával vegyült, megértő életérzéséről. A főhős és a külvilág súrlódásaiból bontakozik ki, és mindig az előbbi felsülésében nyilvánul meg.” A mű igazi „hőse” azonban a magyar kisváros, a maga század eleji, vidékies jellegzetességeivel. A mű a *Halálfi* folytatásának tervéből kerekedett önálló kisregennyé, de fõlszakította az emlékezés zsilipjét, mely ezután a kései esszébe áradt tovább.

Az *Irodalomtörténet* 1983. évi 4. számában Sipos Lajos azt vizsgálja, milyen új vonások jelentkeznek az 1918-ban kiadott *Mythologiában* a pályakezdő Babits novelláihoz képest. Mint írja, a *Mythologia* „megőrizte a pályakezdő novellák sajátosságait: a lélektani árnyalásra való törekvést, a korhangulat visszaadásának igényét és a misztikusságot”, de nagyobb szerepet kapott benne „a cselekménnyel történő jellemzés, az érzés és a korhangulat visszaadása mellett kicsendült az írásból az egyéni és társadalmi aktualitás: a háborúellenesség is.”

A korábbi „fiktív, a különböző korok hangulatát visszaadni akaró, a világirodalmi példákat követő művek után Babitsnak ez az alkotása az önkifejezésnek közvetlenebb formája”, de nem csupán „egyetlen érzelm”, „a gyermek utáni vágy kizárólagos”-ságának a megfogalmazása. Az író „úgy alakította az elbeszélést, hogy abban az önarcképfestés szándéka mellett áttételesen a történelmi korszak: az első világháború végének a problémája is megjelent már. [...] 1918 végére [...] Babits prózaművészetén belül is megkezdődött az élt élet, a kulturális élményekben megtestesült és tárgyiasult világ és a műalkotás viszonyának újrendezése”.

Jó alkalmat kínált erre a *Mythológiához* forrásul választott Héraklész-mondakör, amelynek csak egyes elszigetelt, egymástól távol eső elemeit fogta keretbe, építette egységes műalkotássá. „Az elbeszélés gerincét Héraklész negyedik munkája szolgáltatta”, de Babits az eredeti anyagból kevés motívumot vett át: „a helyszínt, a Pholosz kentaur szerepeltetését, a kentaurok csatáját és Pholosz halálát.” Magát a helyszínt megőrizte és a történet fontos részévé tette, „az epizódok rendjét azonban már átalakította: megváltoztatta Pholosz és Héraklész találkozását, a kentaurok harcának jellegét, teljesen más befejezéssel látta el a történetet, a históriába pedig új epizódokat és motívumokat épített be. A [...] legjelentősebb változtatás a negyedik munka elemeinek és Hülász sorsának összekapcsolása volt.” Lényeges különbség az is, hogy Hülász, a Héraklész-mondakör jelentéktelen szereplője, Babits novellájában fontos szerepet kapott. Ehhez az új epikai funkcióhoz „Babitsnak új alakot, más jellemet, más egyéniséget kellett faragnia belőle”. A szarvasüzést és a forrásjelenetet kihagyta a történetből (pontosabban sej-

tető előreutalás formájában őrizte meg e motívumokat), s így Hülaszt „csupán egyetlen domináns vonással: a nimfák iránt érzett irracionális vonzalom bemutatásával jellemezte”. Ez aktív vágy és akarás, mert Hülasz jellemét „aktivitás és önálló cselekvés szabja meg”. „Hülasz akarása-keresése hozott közel Héraklészhez egy olyan miliőt, amelyből meg akart szabadulni; ez oldotta számára emberi sorssá azt, amit a sejtelmes, megelevenedett erdő is képviselt: az irracionalitás világát.” Babits ily módon „kétpólusú históriává” változtatta a főhős köré épült mítoszi történetet: az egyik oldalra Héraklész került („benne és vele nagyobb súlyt kaptak az emberi törekvések”), a másik oldalra Hülasz (akinek alakjához az író a „kiszámíthatatlan és misztikus eseményeket és momentumokat” társíthatta).

Az antik görög mondakör motívumait fölhasználó Babits így „teljesen új művet alkotott”. Az új történet megformálása során „bizonyára más művészi alkotások inspiráló hatásának is teret adott”, amint erre Erdélyi Ildikó tanulmánya is rámutat, de ezek nem előkészítették vagy érlelték a mű témáját, „csupán az emlékezet okán befolyásolták egy-egy jelenetben a leírást”.

Az elbeszélésben előforduló mélylélektani mozzanatok kétségtelenül indokolják az életrajzi impulzusok kutatását, de ezeknek „nem lenne szabad túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítani”. A szakirodalomban nemegyszer a Komjáthy Aladárhoz fűződő kapcsolatban és e barátság megszakadásától való félelemben keresik a *Mythologia* szubjektív lírai gyökerét. A filológia adatai ezt a megközelítést nem támogatják. Babits István, a költő testvére szerint ugyanis semmi nem árnyékolta be e barátságot. „Valami olyan feszültség, ami az elbeszélésben Héraklész és Hülasz között kialakult, 1920 után Babits és Szabó Lőrinc kapcsolatában jelent meg. Ez a kapcsolat azonban a korábban publikált *Mythologia* háttérét nem befolyásolhatta.”

A novella szerkezeti arányai azt tanúsítják, hogy nem Héraklész és Hülasz „barátsága s ennek megszakadása áll a mű középpontjában”. A tanulmányíró a babitsi ötös tagolás helyett négy, arányosan kisebb történetet különít el a tartalmi elemek alapján, amelyekből csak egy, a második foglalkozik a főhős és az ifjú kapcsolatának bemutatásával. E négyes beosztás alapján úgy véli, „hogy a mű igazi témája Héraklésznek és a rá leselkedő, az animális lét felé taszító irracionális erőknek a küzdelme.”

Az iménti alapgondolat közvetítéséhez Babitsnak száműznie kellett a görög világból „az apollói derűt és nyugalmat, az ember és a természet harmóniáját”, amit „a természet – s benne az erdő – irracionalitásának hangsúlyozásával” ért el: „Asszony-természet, asszony-erdő ez, ahogy Schöppflin nevezte, az enyhet adó anyatermészettel szemben nyugtalanító, veszélyekkel teli, kiszámíthatatlan.”

A természet, a környezet, a táj a novellában „nem egyformán van jelen”. Van, amikor „elnagyolt jelzésekből áll”, van, amikor „életszerűbb”. A történet csúcspontjain pedig (amikor Héraklész és Hülász sorsa, illetve a kentaurok orgiája fordulóponthoz érkezik) „nem marad meg háttérnek, a cselekvés színhelyének, hanem a történet fő eleme lesz”: „antropomorffá válik”, és „mutatja a veszélyt, amellyel Hülász és Héraklész éppen birkózik” (a nőstény erdő képviselte elveszejtő asszonyiságot, illetve az animális ösztönökben rejlő veszélyt).

Babits az erdő irracionális voltára a történet elején és végén is utal: a novella elején „a jellemzésben, a történet végén pedig az útját folytató Héraklész gondolatainak leírásában. Ebben az irracionális erdőben meg kellett változtatnia a Héraklész-monda kínálta anyag jellegét. A görög mitológia az istenek haragjával, bosszújával magyarázza a hősök cselekedeteit, Babits viszont „a tettek lélektani okára” összpontosítja a figyelmét. „A múlt, a jelen és a jövő Héraklész sorsában egy fejlődésnovella általános ívét írja le. Ez a fejlődés az animális létből az emberi élet felé tart. Héraklész a történet elején kizárólag az animális világhoz kötődő vonásaira volt büszke. Erős és ügyes erdei állathoz hasonlított [...]. Az embereket lenézte. [...] A Hülással való találkozás után humanizálódott [...]” Hülász elvesztése után „már nem az állati világhoz tartozóként vagy istenként, félistenként jelent meg maga előtt sem, hanem – a kentaurok szavában, saját gondolataiban, a leírásban – mindig az emberhez tartozás vonásai hangsúlyozódtak”. „Az ember megvetését a kentauroknak hagyta [...], ő maga pedig egyre inkább eltávolodott világuktól.” Az egymást gyilkoló kentaurok láttán döbben rá igazán ember voltára, s ezért hagyja ott végül korábbi társait.

A Hülász-epizód Sipos Lajos-i értelmezésében az „ösztönök hatalmát lerázó Héraklésznek – Hülász életében – végig kellett élnie az ellenkező irányba, az ösztönéletbe vezető sorsot is”. A fiú „nem emelkedhetett az irracionális erők fölé, mert nem lerázni akarta őket, hanem ellenkezőleg, kereste a velük való találkozást, vágyott utánuk.”

Az emberi és az irracionális-misztikus erők összeapását több oldalról is „érezte” Babits a novellában: nem csak azzal, „hogyan emlékezés múlt idejével leírt első részben összefoglalta Héraklész küzdelmét saját megmagyarázhatatlan lelkével, a továbbiakban pedig bemutatta a hős csatáját a diónüszosi természettel, a Hülász varázssal és a kentaurokkal”, hanem a novella szerkesztésével is: „Egy általánosító mondattal előre jelezte, a történet végén pedig ugyanezzel a mondattal – visszautalásként – összefoglalta azt a cselekményen túlmutató gondolatot, amelyet kifejezni akart.” A kis változtatással megismételt mondat („Ki olyan erős, hogy /titkos hatalmak/ törbe

ne csalhatnak”) „a konkrét mítoszi históriától eltávolodva emberi-logikai tapasztalásként fogalmazta meg: az emberre önmagában, környezetében és más emberekben meglevő, nem teljesen megismerhető, de legyűrhető veszélyek leselkednek.”

A novella szerint ezek a veszélyek „a harcban a legvalóságosabbak”. A legutolsó jelenetben, a kentaurok csatájában „egyesül a korábban életre keltett természeti, emberi és isteni világ,” s a természet is beavatkozik a kentaurok harcába: „Minden harcolt már, a Természet harcolt, az istenek harcoltak.” Az irracionális természet, amely Hülaszt rabul ejtette, most a teljes pusztítást végzi el, de „Héraklésznak, aki legyőzte a lelkében élő indulatot, aki ellenállt a természet csábításának, aki [...] fokozatosan humanizálódott – [...] az öldöklésen is túl kellett emelkednie. »Neki más harcai voltak; Őrá cél és munka várt. [...] Ő ember volt: neki semmi köze sem volt az egészhez.«”

A *Mythologia* szorosan összefügg Babits háború-ellenes írásaival. „Ugyanez a gondolat öltött itt testet, ami [...] az 1918 őszén keletkezett proklamációkban és a *Veszedelmes világnézet*ben már formát kapott. [...] A görög mitológiából vett történet – a forrás szabad, sőt önkényes kezelésével, a kétpólusúvá tett cselekménysorral, a természeti irracionális szándékolt fokozásával, az irracionális fölé emelkedő emberi magatartás bemutatásával – a háborúellenes Babits-írások világához érkezett el. [...] Már nem csupán egy konstruált korhangulatot akart megfogalmazni, nem egyszerűen a hitelesebb lélektani ábrázolással kísérletezett,” hanem önarcképfestő igényei mellett „alkalmat talált arra, hogy prózai alkotás keretei között megfogalmazzon és megjelenítsen egy aktuális társadalmi gondolatot is.

Ez a korai novellák sorát lezáró *Mythologia* legfontosabb jellegzetessége.” (Sipos Lajos: „Babits Mihály: *Mythologia*.” *It*, 1983/4. 837–851.)

Az *Új Írás* című folyóirat az 1983. novemberi számát Babits emlékének szenteli. A novellaíróról szóló tanulmány nincsen benne, de két cikk a novelláit is megemlíti.

Csányi László Babits valóságáról írt munkájában, amelyben a *Halálfiái*hoz kapcsolódó „tényeket és érveket” mutatja be, természetesen szóba kerül a két „gádorosi novella” is. Azt igyekszik velük bizonyítani, hogy Babits minden igyekezete ellenére sem tudta már megírni a *Halálfiái* ígért folytatását: „[...] ez a két novella, bár írói kvalitásokat nincs okunk megtagadni tőlük, annak bizonyossága, hogy kimerültek gádorosi–szekszárdi emlékei, s abból, ami még fölmerült a múltból, csak oldalakra futotta. [...] A *Hatholdas rózsakert* alapja [...] egy jókedvű anekdota, amit talán Baján hallott, s mindenképp alkalmatlan

arra, hogy elindítsa a folytatást. A *Harc az angyallal* [...] vázlat egy lélektani szituációhoz, amit Freud vagy még inkább Ferenci Sándor inspirálhatott.” (Csányi László: „Babits valósága. Tények és érvek a *Halálfiához*.” *Új Írás*, 1983/11. 43–52.)

Az *Új Írás* ugyanezen számában Bori Imre az „első ének” költőjéről, „a verses preraffaelita és szecessziós Babits-vásznak”, illetve „a vágy szabadsága” Babitsáról ír, akinek versvilága idővel a novellákban is helyet kapott: „[...] 1913-ban ez az egy évtizeden át annyira jelen lévő és aktív költői világ- és versélmény prózába torkollt. Ott találjuk a jellegzetes kép- és hangulatmotívumokat a *Novella az emberi húsról és csontról* részleteiben is. Ez közvetlenül a *Haláltánc* kis epizódjára mutat vissza („vesd le lepedődet, vesd le bőröd, husodat, hadd szorítom csontodat, meztelen csípődet”), közvetve több Babits-vers képanyaga is felszívódni látszik benne, a költő központi vonzalomképe pedig a vers erejével vetekedő módon készült, rekapitulációjaként magának az ifjúkori költészetnek: »A zene egyre sötétebb, hangosabb lett, a táncosnő mozdulatai merészebbek, szabadabbak. [...] minden kis mozdulat új üzenet volt valami belső meztelen szépségeről...« A »belső szépség« lírája az, ami végeredményben megszületése idején volt modernül korszerű, s akkori újszerűsége az, ami mai érdekességét és jelentőségét is biztosítja. A nyílt érzelmek és gondolatok, költészet-ideálok és a nyitott, szabadra állított jelzőberendezések kínálta utak költője Babits – a költészeti kezdeteké, a megújulás lehetőségének mámorát kifejezőé.” (Bori Imre: „Az első ének költőjéről.” *Új Írás*, 1983/11. 119–121.)

1984

Ritoók Zsigmond *Babits és az antikvitás. Odysseus és a szirének* c. tanulmánya (*Irodalomtörténet*, 1984/3. 586–594.) Babits és az antikvitás viszonyát vizsgálja Homérosz *Odüsszeiája*, annak *Az európai irodalom történetében* adott babitsi értelmezése, valamint az *Odysseus és a szirének* c. novella alapján.)

Az *Odüsszeiában* háromszor kerül szóba a szirénnel való találkozás. Először Kírké tájékoztatja Odüsszeuszt, mit tegyen, ha hallani szeretné a szirének énekét. Odüsszeusz e javaslatot már Kírké felszólításaként adja tovább, amikor a várható találkozásról beszél a társainak. Harmadik alkalommal, a tényleges találkozás során pedig egyszerűen kijelenti, hogy hallani akarja az éneket. Nem neki jut eszébe, „de egyre inkább, egyre leplezetlenebbül lesz úrrá rajta vágy”. Az eposzköltő szempontjából ennél is fontosabb, amiről a szirének éneke szól: ők Odüsszeusz dicsőségéről dalolnak, s ez nem

más, mint az *Iliász* és az *Odüsszeia* sarkalatos értékeinek, a hírnévnek és a tudásnak a magasztalása.

Ritoók három jellemző vonását emeli ki a homéroszi elbeszélésnek: 1. a nézőpont végig Odüsszeuszé, aki Alkinoosz udvarában beszéli el a történetét; 2. az elbeszélés egyenes vonalú; 3. az elbeszélő egyszer sem zökkenti ki a hallgatót az elbeszélés világából.

Babits novellája „mindhárom tekintetben más úton jár”. 1. Az eseményeket nemcsak Odüsszeusz szempontjából mutatja be. 2. Az előadás két külön szálon indul (a szirénekén és Odüsszeuszen), ezek előbb párhuzamosak, majd találkoznak, de úgy, hogy „a Szirének nézőpontja, mely kezdte az elbeszélést, ettől kezdve eltűnik”. 3. Az író „háromszor ismétlődő kifejezéssel – [...] »most el kell képzelni«, »most képzeljük«, »és képzeljük« – egyenesen visszarántja az olvasót a maga világába, hogy innen vigye megint vissza az elbeszélésébe”.

Vajon mivel magyarázhatók ezek a szerkezeti eltérések?

Babits elbeszélése a tenger és a szirének kétértékű világával kezdődik: az óceán halkán, de kegyetlenül is tud zengeni; a szirének csak derékig szépek; az énekük egyszerre édes és halálos. „A természeti lét e kettős világába érkezik Odysseus”, akit várnak. A „Senki! Senki! Senki!”, majd a „Hajó! Hajó!” kiáltások után az első, a legszebb szirén a partfokra kiállva „karjait vágyódva nyújtja a távol hajó felé”. Eközben Odüsszeusz az ugyancsak rá váró Penelopéra gondol, akivel kapcsolatban „a vágy szó egyszer sem fordul elő”. A szirének felé közeledve és az éneküket hallgatva elhomályosul előtte Pénélopé arca, és fokozatosan úrrá lesz rajta a vágy. Ott marad benne a sziréni világ, s ezzel az addig méltóságos, vágytalan és egynemű pénelopéi világban élő Odüsszeuszban is létrejön egyfajta kettősség.

Ez a kettősség nem azonos a szirénekével. Ők korlátlan-önfeledten élnek meg a maguk kétféleségét, ahogy a pénelopéi világ is zavartalanul éli a maga egyneműségét. De Odüsszeusz megszenvedti a maga kettősségét. A többi közül kilépő, a másik világ felé vágyó szirént társai rángatják vissza, s legfeljebb testi fájdalmat okoznak neki. „Odysseus maga kötözteti meg magát, maga fékezi vágyát, s egész valójában szenved ebben a korlátozottságban, idővel már csak belül szenved.” Nem arról van tehát szó, hogy Babits a szirének világának leírásával „megfejeji” az eposz elbeszélését, hanem megteremt a lehetőséget „két, időben azonos eseménysor, két világ ellenpontoszerű bemutatására, s ezzel ad új értelmet az odüsszeuszi nézőpontnak”. Ettől kezdve nincs szükség a szirének világának külön ábrázolására, „mert ez a világ Odysseusba költözött, a pénelopéi világtól korlátozottan, de benne hat”. Nincs szükség azért sem, mert más a szirének funkciója. Babitsnál

„nem a héroikus világ vagy tudás csábjával hatnak”, mint az antik eposzban, hanem az ősi ösztönöket, a szerelmet és a halált testesítik meg. Odüsszeuszban egyébe lesz a pénelopéi és a sziréni világ, s ezáltal a kettősségnek egy a szirénekétől eltérő formája jön létre: „a kifelé hatóból befelé ható, a másztémstőből magamémstő.” A szirénvilág és az azt korlátozni próbáló Pénelopé-világ harcában végül az előbbinek kell diadalmaskodnia.

A novella hátterében „nem a kor német Homérosz-filológiája, hanem Nietzsche, Bergson és Freud áll. [...] Babits a homéroszi szöveget úgy fogalmazta át, számos tartalmi és szerkezeti elemét úgy szüntette meg megőrizve, hogy a régi történet időszerű mondanivalót hordozzon.” A világot diszharmonikusnak, bizonytalanak érző kor a klasszikus harmóniát idegennek, időszerűtlennek és felettébb kérdésesnek találta. „Ha a múlt a jelenben is hat, ha az ember az ősi, vad ösztönöket nem diadalmas fejlődésben meghaladta, csak korlátozta, elfojtotta, ha azok az emberi lélekben szüntelen jelen vannak, [...] akkor a rend hatalma törékeny, a múlt és jelen együttélése és émestő feszültsége állandó.”

A novella a szirének világát csak ritkán rajzolja elidegenítő eszközökkel, uralkodóvá az „édes, halálos” hangulat válik, ami megejt az olvasót. „A vágy a Szirének után végzetes, de mégis jó volna engedni neki, kiszabadulni a méltóságteljes, józan és fantáziátlan világ korlátaiból, szabadjára engedni a lélek nem polgári álmait, s visszatérni a gyermekkor, vagy még régibb, őst, meztelen korok emlékéhez, ha meg kell is halni utána.”

A novella 1916-ban egy kötetben jelent meg *A gólyakalifa* című regénnyel. Végst soron a problémájuk is rokon: „a külső, rendezett világ és a lélek belső, elfojtott világának feszültsége, melyben végül is az utóbbi lesz a győztes.”

A közel két évtized múltán közreadott Babits-könyvben, *Az európai irodalom történetében* máshová kerülnek a hangsúlyok. Ott már Odüsszeusz elítéltsége kerül előtérbe: „Az igazi ellenség benne magában van. Ő maga lelke legmélyében titkos szövetségese a természet vad, rejtett és bomlasztó erőinek, amelyek ellen harcol. Igaz, ellenáll Kirke durva varázsnak. S mikor a szirén-sziget mellett fut hajója, odakötteti magát az árbochoz. De fülét nem tömi viasszal, mint a többi hajós. Ő hallani akarja a sziréndalt. És örökre hallja. A szent Penelope és az édes otthon nem fogják őt sokáig visszatartani. Már el van ítélve.”

„A Szirén-világ, az ösztönök irracionális világa itt szinte egyértelműen negatív – állapítja meg a tanulmányíró. – Végzetes vele játszani, végzetes neki engedni. 1934-ben vagyunk... Babits érezhetően a klasszikus fegyelem igénylése felé tolódott, új klasszicizmust kívánt, ez magyarázza egyértelműen

pozitív és erősen klasszicista Szophoklész-képét, s az elszabadult szenvedélyek nagy ábrázolója, Euripidész irányában való, szinte az értetlenségig elutasító magatartását.”

Az antikvitás Babitsot természetesen „nem önmagáért, nem önmagában érdekelte – pusztán Homérosz-értelmezésként gondolatai legalábbis vitathatók volnának –, őt a maga kora érdekelte, s ezt értelmezte az antikvitás segítségével is. [...] Az antikvitás nem szobortalapzaton álló, távoli idegen: rólunk van szó, akár Tábornak, akár Odysseusnak hívják a hőst. [...] Hozzá van közünk.”

Vidor Miklós *Babits németül* című írása (*Nagyvilág*, 1984/11. 1728–1731.) két német nyelvű kiadványt ismertet az 1983. évi centenárium alkalmából. Az egyiket, a Babits „kisprózájából tömény izelítőt” kínáló kötetet a lipcei Reclam Verlag adta ki *Der Schatten des Turmes* címmel. Az elbeszélő Babitsot bemutató kötet hat novellát tartalmaz.

„Nyitódarabként a *Hatholdas rózsakert*, ez az önéletrajzi ihletésű [...] kisregény szólal meg [...]. Az *Odysseus és a szirének* Babits mitológiai érdeklődéséről vall, *Az angyal* morális-pszichológiai töprengéseiről. A *Dzsonni a tengerész* s a címadó *A torony árnyéka* élet–halál, s egyben valóság–mese határán játszódó történet, igen jellegzetesen az »ignorabimus«²¹ Babitsot mindig is erősen foglalkoztató kérdéseivel küzd. Végül a *Tó a hegyek között*, a fogarasi évek tájélményeit felidéző, titokzatos, baleset és öngyilkosság között egyensúlyozó novella zárja a sort.”

Az elbeszéléseket Vera Thiess fordította „eleven, hiteles, a Babits-próza mondatszövegét megőrző nyelven”. A recenziens szerint egy „mulatságos félreolvasás” arról tanúskodik, hogy a fordító eredetiből dolgozott. *Az angyal* egy szöveghelyén ugyanis az ölni – ölelni igék játéka „csalta lépre” a fordítót. „Jetz werde ich ihm seine Frau töten.” – olvassuk a fordításban a mondatot, amely az eredetiben így hangzik: „Most én ölelem az ő asszonyát”.

A kötet tartalmaz még a 18 fotómásolat mellett egy „kisesszényi utósózt”, ugyancsak Vera Thiess tollából. „Alapos forrásanyagra hivatkozva ismerteti a költő pályáját, jelentőségét, világnézeti állásfoglalását mindkét háborúban s elhatározó szerepét a magyar irodalmi életben az 1919–1941 közötti esztendőik során, külön hangoztatva a költő mellett a prózaíró Babits jelentőségét.”

²¹ Teljesebb formájában: „ignoramus et ignorabimus” (lat) – ’nem tudjuk és nem is fogjuk megtudni’.

1985

A Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet végzős növendékei – iskolájuk jogelődjében, a tisztviselőtelepi főgimnáziumban tanító Babitsra emlékezve – 1977 és 1984 között tíz minikönyvet jelentettek meg. Az 1984-ben készített kötet Babits néhány ifjúkori írását, értekezéseket és novellákat tartalmazott, Téglás János szerkesztésében és jegyzeteivel, 200 oldalnyi terjedelemben:

(*Babits Mihály*) *ifjúkori írásai (Dialektikai regény. – A orosz irodalom. – L'art pour l'art)* Értekezések. Novellák (*Budapesti történet – Marcia.*) Összeáll. és jegyz.: Téglás János, Bp. 1984. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, Athenaeum Ny. 221 p. (A Nyomdaipari Szakközépiskola kiadványai, 10.)

A kis könyvet Tóth István mutatja be a *Dunántúli Napló*-ban (1985. febr. 8.). A cikkíró, Babitsra és Belíára hivatkozva, nem tartja igazán jelentőseknek a benne közölt írásokat. A két novelláról Babits Kosztolányinak írt szavait idézi: „Még arra sem méltók, hogy magam elolvassam őket.” Mindazonáltal elismeri a könyvecske hiányt pótló szerepét, s különösen az 1904-ben írt, *Dialektikus regény* c. tanulmányt tartja figyelemre méltónak, amely „drámai értekezés az emberiség szellemi üzelmeinek értékeléséről”. ([Tóth István] T. I.: „Babits Mihály ifjúkori alkotásai.” *Dunántúli Napló*, 1985. febr. 8. 37. sz. 3.)

1987

1987-ben minden addiginál több művet tartalmazó és a korábbi cenzurális megkötöttségeket elvető Babits-novelláskötet jelenik meg a Szépirodalmi Könyvkiadónál, amely az író életében publikált *Összes novellák* 38 alkotásánál is több – összesen 53 – tételt sorol fel tartalomjegyzékében. A kiadvány adatai:

Babits Mihály novellái és színjátékai. A szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette: Beliané Sándor Anna; illusztrálta: Borsos Miklós. Bp., 1987. Szépirodalmi, 663 p. (Babits Mihály művei)

A kötet mindenképpen fontos állomás Babits kisprózai alkotásainak kiadástörténetében, még akkor is, ha három mű tévedésből került bele. (*A világ teremtése* és az *Elbeszéli egy más csillag lakója* tulajdonképpen az *Elza pilóta* c. regény előfogalmazványai, az *Ugri-béka* pedig nem saját mű, hanem E. A. Poe *Hot Frog* c. novellájának Babits készítette fordítása.)

A kötet a megjelenés időpontja szerint adja közre a műveket, de az utolsó

hét, eddig publikálatlan novella esetében nem vállalkozik időrendi besorolásra. Ezeket egyszerűen a publikált művek végéhez csatolva, az OSZK Kézirattárában található kéziratok alapján közli. A művek sorrendje a következő: *Este az utcasarkon*, 7–11.; *Tél*, 12–16.; *Útinapló*, 17–33.; *Karácsonyi Madonna*, 34–39.; *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, 40–49.; *Mese a Decameronból*, 50–56.; *Husztadik, husztadik század*, 57–62.; *Lira, kalendárium, mese, vers, kabala*, 63–72.; *Novella az emberi húsról és csontról*, 73–79.; *Szerelem*, 80–87.; *Ilus csodanapja*, 88–101.; *Odysseus és a szirének*, 102–111.; *Drága élet*, 112–128.; *Az angyal*, 129–134.; *A dezentor*, 135–140.; *Mythológia [!]*, 141–166.; *A röpdülő falu*, 167–176.; *A torony árnyéka*, 177–186.; *Nagy Sándor öregkora*, 187–196.; *Költészet és valóság*, 197–201.; *György, a favágó*, 202–212.; *Az erdő megváltása*, 213–217.; *A Jézust kereső kisfiú*, 218–224.; *Aranygaras*, 225–228.; *Az én kísértethistóriám* 229–231.; *Barackvirág*, 232–260.; *Dzsonni a tengerész* 261–274.; *Tenyérsziget*, 275–282.; *Munkások*, 283–286.; *Káp isten*, 287–290.; *Trucchyuk*, 291–295.; *János és Péter*, 296–300.; *Két fantázia: A Kristóf-darazsak*; *A „kutya”*, 301–307.; *Kassandra*, 308–312.; *Hármas história*, 313–315.; *A túlvilági levelek*, 316–319.; *A vak úr és a rádió*, 320–323.; *Szúnyogok* 324–329.; *Bodri és Pityu*, 330–333.; *Űzd ki vasvillával...* 334–340.; *A világ teremtése*, 341–366.; *Egy biztos nyár*, 367–371.; *Tó a hegyek között*, 372–381.; *Hatholdas rózsakert*, 382–432.; *Harc az angyallal*, 433–443.; *Egy gyermek elbeszélése*, 444–449.; *Marcia*, 450–456.; *Budapesti történet*, 457–463.; *Ugri-béka*, 464–473.; *Barátság*, 474–481.; *Elbeszéli egy más csillag lakója*, 482–483.; *Fejfájás*, 484–488.

1989

A kiadványt egyedül Sarankó Mária ismerteti a *Hungarológiai Értesítő* 1989. évi 3–4. számában. Mint írja, a kötet háromnegyedét teszik ki a mesék, novellák. Úgy állították össze, „hogy Babitsnak a címadó műfajokban született minden ma ismert műve együtt kerülhessen az olvasó kezébe”, így „az addig csak hírlapokban megjelent novellák, illetve az OSZK Kézirattárában talált, befejezettnek tekinthető, ám mindaddig kiadatlan művek is”. A jegyzetek közlik a szövegek első megjelenésének helyét, a bennük előforduló idegen nyelvű idézetek fordítását és származási helyét, ahol pedig szükséges, szömagyarázatokat is adnak.

Vaszilieva Natalia *Babits Mihály és az orosz akmeisták kisprózájának poétikai összehasonlítása* című cikkében (*Dunatáj*, 1989/1. 13–16.) azt próbálja kideríteni, milyen helyet foglalnak el a költő novellái „a századelő

irodalmi irányzatainak rendszerében”. Babits művészetét az orosz irodalom fogalmaival és jelenségeivel próbálja meg leírni, mivel úgy gondolja, hogy az „izmusok” és az irodalmi csoportok által használt terminusok „nem terjedtek el a magyar irodalomban, és nem differenciálódtak annyira, mint például Oroszországban.”

Babits költészetének a szimbolizmustól a neoklasszicizmus felé tartó fejlődését hasonlóan látja az orosz akmeistákat vezető Nyikolaj Gumiljov irodalmi evolúciójához. Összeveti Babits és Gumiljov körülbelül azonos időben – az 1900-as és 1910-es években – keletkezett novelláit, és felületi egyezések révén igyekszik kimutatni, hogy „itt nemcsak két alkotói evolúció egybeeséséről van szó, hanem két poétikai egybeesésről is.”

Az akmeistákat jellemezve elmondja, hogy új művészi koncepciót alakítottak ki a szimbolizmussal szemben, de nem rombolói voltak a szimbolizmusnak, hanem inkább „reformátorai”. „A misztikumot már nem a transzcendencia tükrözésének fogták fel, hanem a reális világ lényeges immanens tulajdonságának. [...] a fő esztétikai célnak hirdették a földhöz, az anyagi világhoz, a tárgyhoz való visszatérést.” Műveikben „az ősi biológiai ösztönök” szembelyeződnek mindazzal, ami „szociális”, s valóságos kultusszá vált az „őseMBERI ÉLET”. (Ezért szokták ezt az irányzatot „ádámizmus”-ként is emlegetni.)

A szerző véleménye szerint „számos akmeista tétel, beleértve az ádámizmust is, bizonyos rokonságot mutat Babits poétikájával”. Példának sajnos nem az ennek ellenkezőjét bemutató *Mythológiát* hozza fel, hanem a „feltűnően antiszimbolista” [!] *Angyal* című [!] novellát, amelynek *fő problematikáját* „nem a világ fölötti eidoszokhoz, a szellemhez irányuló test vonzódása teszi ki, hanem a szellem, a lélek testre való ráhatása”. „Azáziel, a züllött angyal [!] lassanként beleszokik az emberi testbe.” E novella fő motívumát „a fizikai világ nehézkessége, anyagszerűsége képezi”, de az „anyag nehézkessége, folytonos ellenállása motívumként jelen van” a *Hatholdas rózsa kertben* is...

A cikkíró végkövetkeztetése: Babits poétikájának lényeges elemei és az akmeista poétika művészi elvei közötti egybehangzás „jogot ad ahhoz, hogy Babits életművét a századelő világirodalmában a posztszimbolista, modernista irányzatok közé helyezzük, ahová az akmeistákon kívül a sok tekintetben velük rokon iskolák is tartoznak, mégpedig: angol-amerikai imazsizm és francia unanyimizm”.

Részletesen argumentált, római számokkal tagolt tanulmányt szentel Eiseemann György az *Odysseus és a szirének* című novellának az *Új Írás*

1989. évi áprilisi számában (84–93.) Két év múlva a tanulmány kiegészített változatát is megjelenteti (*Odysseus és a szirének: Babits Mihály novellájáról*. In uő: *Végidő és katarzis*. Bp., Orpheusz Kiadó, 1991. 171–191.) A szerzői tagolást követve ennek az utóbbinak gondolatmenetét ismertetjük.

I. Odysseus utazásának „egyik őstipikus mozzanata a választás az idegenbeli létállapotok pusztító vonzása és a hazatérés között”, választás „Pénélopeia szeretete és a feledést, felhőtlen boldogságot ígérő csábítások között”. Az európai kultúrában az útkeresésnek évezredekig fennálló iránya („a boldogság közelségéből hogyan vezet út a távoli szeretet felé”) a reneszánsz táján fordult meg úgy, hogy a szeretet tart a boldogság felé. A szereetről azonban alig esik szó, a sorscél a boldogság. A boldogság elvesztése pedig a végső szerencsétlenség. „Csak kivételes esetekben villan föl az a tudat”, hogy az abszolút boldogság is, az abszolút szerencsétlenség is kudarc, a „semmi stádiuma”, mert „per definitionem szeretetnélküli”.

„A századfordulón mintha újabb stádium kezdődne” (föltehetően a meghasonlások mértéke miatt): „a két érzelem újkorban megszokott kapcsolódása felbomlik”. A „katasztrofikus boldogság léteseménye” a magyar irodalomban Babits novellájában jelenik meg.

II. Babits novellája parafrázis. „A mű belső összefüggéseit a művön kívüli, tágabb jelentésspektívába ágyazza. A forma így [...] a háttér állandó megérintésével teremődik.” Ebből a háttérből vezeti le Babits a „maga szolamát”.

Babitsnak az átköltés alapjául szolgáló „sajátos *Odysseia*-élményét” Eisemann (mint Ritoók Zsigmond is) *Az európai irodalom történetében* találja meg „E tarka és furcsa mesének hőse is folyton az alvilág és halál partjain jár. [...] Az igazi ellenség benne magában van. Ő maga, lelke legmélyében, titkos szövetségese a természet vad, rejtett, és bomlasztó erőinek, amelyek ellen harcol. [...] Ő hallani akarja a sziréndalt... És örökre hallja. A szent Pénélopé és az édes otthon nem fogják őt soká visszatartani. Már el van ítélve. Ez a különös, lappangó mellékgondolat a vágy fájdalmas lírájával zengi át az ész és lelemény eposzát.”

A novella Odüsszeusz is útra kel végül, hogy ne térjen vissza soha többé. A fent említett „lappangó mellékgondolat”-ra irányul a mítosz átrajzolásának babitsi szándéka a novellában, s ez veti fel újra a boldogság és szeretet kapcsolatát.

III. A „sziréndal” jellegzetességei azt mutatják, hogy „Babits az abszolút boldogság semmijét mint halálformát emelte ki a mítoszból”, illetve hogy ez a halálforma „nem a végidőtudattal, hanem paradox módon épp a keletkezőélménnyel kapcsolatos”. „Egzisztenciális szinten mindez azt a helyzetet

jelöli, ahol még nincs sors, nincs idő, fejlődés, változás. Nincs küzdelem, akadály, teher, próbatétel, és persze nincs szeretet. Kívül lenni mindenén és érintetlenül mindentől. Ez a sziréndal követte eksztázis.” A „gyönyörűségnek ez az értelmezése platóni örökség”: a *Philebos* című dialógusban a gyönyör örökös keletkezés, „sőt csakis keletkezés, s magában léte nincs”).

IV. A „halálos” sziréndalt a novella az álomhoz is hasonlítja, ami az analitikus lélektanban „a boldogságvágy teljesülésének birodalma”, így „a sziréndal az álomszerűségben jut el a kezdetélményhez”. Tehát a „keletkezés boldogsága a lélek rejtett szféráját feltételezi, [...] a »mélytudatba« kerül, a »lappangó mellékgondolat« tartalmaként”.

S mivel az álommotívum halálszimbólumként is szerepel, felerősödik a vágyteljesülés és a pusztulás összetartozása. A tanulmányíró a Helené-mitosz és a hattyúdalnak is nevezett sziréndal összefüggéseit megvilágítva kiemeli, hogy „a szirén »ebeszmű« jelzőjének utalása is „összefogja a novellában mindazt, amit a mű a keletkezés boldogságának és a sziréni ének halálos csábításának kapcsolatáról éreztetni akar”.

V. A novella latens szimbolikáját tovább színezi Poszeidón birodalma, a tenger. „A tenger: a lét kezdetének szimbóluma, így a novellában továbbfejlesztve annak is, amit a keletkezésről, a lélek első pillanatáról mondtunk. Ami magában rejt a boldogságot is, amennyiben a boldogság kezdet.” (L. Rilke *Harmadik duinói elégiáját*, amelyben szintén egy töről fakad a lélek első pillanata, a kezdet és a gyönyör.) A kezdet és a gyönyör találkozási szféráját uralja Poszeidón, ezt a hatalmát szolgálják a szirének.

Babits *Az európai irodalom történetében* azt mondja: „Odysseus a lelke legmélyében titkos szövetségese ezeknek az erőknek”. A lélektan az óceán-, a tenger-képzetben a tudattalan, a lélek mélyáramának jelentkezését látja. Eisemann idézi Poszeidón tengermélyre lehatoló szigonyának Brunton-féle értelmezését: a szigony a lélek mélyére hatoló szerszám, amely kirántja az ott megbúvó vágyakat és rejtett titkokat. Más szóval, a tudat alól a tudattalant, ami a novellában „a kezdet gyönyöre, a boldogság abszolútuma”.

„Az Odysseus alakjában rejtőző ellentét, a Pénélope-szeretet és a szirénboldogság közötti vívódás tehát sajátos lélektani beállítást is nyer. Tudatos és tudattalan világ szembenállásának benyomását kelti, ahol az előbbihez a szeretet, az utóbbihoz az abszolút boldogságvágy kapcsolódik. Álom, kezdet, »friss lét«, tengermély, idegenség, csábítás az egyik oldalon – tudatos élet, időbeliség, otthon, hazatérés a másikon.” A tanulmányíró szerint a létválságnak, a lélek meghasonlásának, a szeretet és boldogság radikális elkülönülésének kifejezésében platóni reminiscenciák is szerepet kapnak (Platón *Timaiosz*ában „az ember halhatatlan »daimonja« a fejben lakik, míg az

érzelem és az ösztön a törzsben”). A Babits-novella szírénei is „csak derékig voltak szépek”, azaz „testiségükben is kifejezik a lélek »tudatalattijának«, alóbb, ösztönszerűbb rétegének pusztítónak minősített, csúf, eltakart vonásait”. A reneszánsz és a felvilágosodás eszményével ellentétben így a mű világképe „az emberben nem a harmóniát, hanem az ellentmondást, az ellentétes erők küzdelmét láttatja, melyet el kell dönteni, s melyek közül csak az egyik győzedelmeskedhet”. A szellem és természet ellentmondásának, küzdelmének, a belső harcnak ezt a formáját említi Babits Ágoston-tanulmánya is.

VI. A meg hasonlítás belső erőinek, a szeretet és boldogság szemben álló érzelmeinek kétféle idő aspektusa van: egy idődimenziók szerinti (múlt–jövő), és egy időtartam szerinti (pillanat–végtelenség). Az első esetben az abszolút boldogságnak mint kezdetnek az ideje a múlt (a „gyermekkornál frissebb lét”), a szeretet pedig a jövő (Odüsszeusz és Pénélopé találkozása). A jelen válságából a múlt felé az emlékezés, a jövő felé a remény vezet. A reményt a beláthatóság szintjén azonban szakadék választja el a jövőtől, mivel várakozást igényel. „A remény számára a jelen feladat, az emlékezés számára akadály.” Babits Odüsszeusza „a reménykedésben gyarló lény. »Nekem mindent látnom és hallanom kell« – mondja, s szavai épp a homéroszi mű szíréndalára válaszolnak, ahol a szírének a mindentudás ígéretével csábítanak: »Senki se húzott el még erre a barna hajóval, / míg mézes dalait meg nem hallgatta a szánkknak; [...] mert mi tudunk mindent...«” Ez a remény nélküli tudásvágy lép szövetségre benne a természet bomlasztó erőivel, a lélek mélyáramával, s fordul el a jövőtől, a szeretet idejétől.

A „létválság odysseusi kimenetele” Babits művében annyit jelent, mint elszalasztani az emberi létezés alapvető életesélyét: „a szeretettől való megváltódás lehetőségét”.

VII. Ez a rész az időtartamok metaforikáját vizsgálja. „Ha a boldogság keletkezés és pillanat, akkor a szeretet állandóság és folytonosság.” A várakozás, a Pénélopé-szeretet a végtelenség motívumával társul, és egy „végtelen hullámlás” képében realizálódik (l. az asszony végeérhetetlen szövőmunkáját és Odüsszeusz próbálkozásait, aki a „hullámra próbálja festeni képzeletben [...] Pénélopeia arcát”). A szeretet „végtelen hullámlása” a létben uralja az időt, annak tehát a végesség inadekvát jellemzője lesz (mint az *Isteni színjáték*ban).

„A létnek alárendelt idő a szeretetben revelálódik, míg az időnek alárendelt lét a boldogság vagy a szerencsétlenség abszolútumában. De a két utóbbi egyaránt semmi-állapot.”

A novella boldogságélménye tagadja az idő folyamatjellegét, hiszen a szeretet egy folytonosságban, a kezdetet meghaladva lehet eljutni. A szírének

szigetén az elbeszélői ábrázolásban az időnek nem folyamata, hanem állapota van. Mégpedig kétféle: a csábítás ideje (mikor hajó közeledik) és a „kínzó várakozásé” (mikor a láthatáron nincs semmi). Az előző színe a kék, a várakozásé a fekete. Ezek a boldogság és a gyász színei, csak hogy fordított jelentéssel, mert a kék, a csábítás, a boldogság itt halált jelent, a fekete pedig a távollét, a megmenekülés, az élet jele.

VIII. A szirének szigete más szempontból is a „dantei szeretetközpon-tú rendezettséggel ellentétes világot mutat”. A kaotikus („iránytalan”) létállapotot a novella „két formai minősítéssel határozza meg”. Az egyik a „mély szürkesség”, feketeség, sötétség; a másik: az az állapot, amikor „nem érti a lélek saját szavát”. A lélekből születő és a lélekkel azonos szó gondolata Augustinustól származik. A szó és a lélek azonossága nála azon alapul, hogy „a szót és az értelmet, amely létrehozza, egy közbeeső szeretet kapcsolja össze”. Ahol hiányzik a szeretet, mint a novella szirén-szigetén, ott fordulhat elő, hogy nincs kapcsolódás a lélek és a szó között, azaz ott nem érti a lélek a saját szavát.

A sötétség és a meg nem értett saját szó párosítása „éppen ellentéte annak a rendezettségnek, amit Augustinus a teremtetés isteni rendjében vél fölfedezni”. „Augustinus kiemeli, hogy Isten a fény megteremtésekor szól első ízben. S a megszólalás eszerint a szellemi világosság létrejöttét is jelenti, a »tudatlanság sötétségével« szemben. Amikor tehát a novellában a sötétség együtt jár a lélek saját szavának érthetlenségével, az elbeszélő föltehetően az augustinusi eszmekörtől ihletett szimbólumokkal is jelzi a sziréni lét tartalmát, jellegét, álságos »tudása« természetét, ellenképét nyújtva a világosság és isteni megszólalás összekapcsolódásának.”

IX. „Odüsszeusz odakötözése az árbochoz a hazatérésért, Pénelopéért, a szeretetért – egyike a mítoszok legtalányosabb szimbólumainak. Babits hangsúlyosan rájátszik a megkötözés-motívum és a szeretet összekapcsolódására. Amikor Odüsszeusz hazatérve megöleli Pénelopeiát, a szeretet gesztusa közben a megkötözés gyötrelme jut az eszébe. »S mikor a tisztas Penelopeia oly hosszú távollét után ismét megölelte Odüsszeuszt, a dicső hős egészen különös dolgot érzett. Éneket hall, úgy rémlett, messziről, és egyszerre mintha megint az árbochoz volna kötözve...« [...] úgy tűnik, az árbochoz kötöttség a hajós egész jelenbeli helyzetének, sorsának szimbóluma. Mintha az árbo lenne Odüsszeusz keresztje, még társait is »latroknak« szólítja. Nyilvánvaló, hogy a szeretetért szenvedés létállapotáról van szó. [...] Odüsszeusz a teljes magányt, melybe a szirénzene révén került, s melyet ebben a pillanatban mégis csak a szirénzene csábítása oldhat fel. Mintha egyedül hallaná a halandók közül, »örökös kinjára«.”

Kiélezett az ellentét: „a sziréni világ vonzása szabadságnak látszik, míg a szeretet megkötöttségnek”, mégis „ez a megkötöttség jelenti az életet, a szabad boldogság pedig a pusztulást”. A novella közvetlenül nem válaszol arra, hogy melyik az „egzisztenciálisan érvényesebb”, de kizárja az együttes fenntartás lehetőségét. Az érvényes döntést a mű világképe hordozza. Az elbeszélő és a szereplő képviselte két látásmód, két perspektíva azonban nem alárendelt, hanem mellérendelt viszonyban van; a befogadó léthelyzete és belátása szerint választ, de csak a helyes és helytelen között választhat.

A fejezetrész végén az elemző összegzi az Odüsszeuszi válság, illetve a válságmegoldás lényegét. A fentiekből következően azt állítja, hogy „a válság Odüsszeuszi megszüntetése végzetes egzisztenciális sérülést jelent, s hamis irányt jelöl a »lélek mélységének« [...] feltörése, a boldogságvágy előnyben részesítése és feltétlen beteljesítése. Nem a lélek mélysége, hanem a lét mélysége és alapja jelentheti a kijutás, a válságon való túllépés igazi alternatíváját. Vagyis nem a lélek belső harmóniája, hanem a lélek és a lét harmóniája az eredendően megoldandó probléma.”

De akkor felmerül a kérdés: „mi ez a léleknél mélyebb létalap”? Erre Eisemann a novella latens szimbolikájának bemutatásával válaszol tanulmányának következő részében.

X. A novellában megjelenítettel szemben létezik egy ellentétes kifejeletű történet is, amelyben „a halálos csábítás legyőzéséről (és nem csak a megmenekülésről)” van [...] szó, ahol egy olyan belső arché tölti el a lelket, melynek még a sziréndalnál is hatalmasabb »varázsa« van.” A mítosz szerint egy másik ének, az Orpheuszé áll ellent a szirénének csábításának. (Az Argonauták hajóján utazó Orpheusz annyira elbűvöli társait, hogy oda se figyelnek a szirénekre.) Az orpheuszi zene a szirénekénél „mélyebb, valószínűbb létalapokon nyugszik”, olyan zene, amely még az alvilágot is meghatja, annyira, hogy visszahozhatná a holtak birodalmából kedvesét. „Mely tehát nem a halálba visz, hanem a halálból hoz. Orpheuszi ének szól a költészet minden olyan szavában is, mely a szeretetben az örökkévalóságot ismeri fel.” (Nem véletlen, hogy Babits fő ihletői az európai kultúra kiemelkedő orphikus egyéniségei: Platón, Augustinus, Dante.)

Míg a sziréndal velejárója a gyönyörűség, Orpheusz éneke jól ismeri a szenvedést és a reményt is. „Jövővonzata van tehát, szemben a sziréni emlékeztetéssel, a kezdetnek, a múltbéli pillanatnak megidézésével.” S ha Orpheusznak reménye és jövője van, nem szabad csak emlékezni, a múltat kizárólagossá növelni, hanem ki kell tartania a jövő-aspektus, a várakozás mellett – ahogy a mítosz kifejezi: nem szabad hátranéznie. – Története – hogy a végzetes pillanatokban boldog akart lenni, s nem tartott ki a várakozó

szeretetnél – jelzi, hogy határhelyzetben, a dantei „életváltás” pillanataiban, az egyetemes emberi válság jelenében nem találkozik boldogság és szeretet.

De szembekertülések teremti meg a válságon való túllépés alternatíváját. A válságot, a szenvedést nem a boldogságnak, hanem a szeretetnek kell megszüntetnie, „a szeretet kötöttsége több, mint a boldogság abszolútuma”, „a legmélyebb, a szubjektív érzésnél, a léleknél is mélyebb létalap”. „Ehhez a létalaphoz tartozni annyi, mint kilépni a poszeidóni, »tengermélyi«, ösztönös, kezdeti létből, a »tenger feletti«, világos, az ellentéteket látó és vállaló létbe. Amely nem eksztatikus természeti visszafordulás a múltba, hanem kataritikus szellemi átváltozás a jövőbe.”

XI. „Az egzisztenciális válságokból kivezető úton tehát nem találkozik, sőt szembesül egymással boldogság és szeretet. Tudta ezt a mítosz, és évezredek távolából ezt a tudást érezte meg, fedezte fel a huszadik század művésze.” Ami régen sejtelem volt, mára felerősödött, s ezért reagált ily érzékenyen a történetre a modern kor költője.

A századforduló szinte minden művésze meghallotta a halálos sziréndalt. Először talán Wagner zenéjében szólalt meg, a Rajna sellői énekelnek a kezdetről és a pusztulásról. „Nálunk Krúdy prózája éppúgy ismeri, mint Ady lírája. S a leghíresebb világirodalmi példa, az *Odysseia* egészét »parafrazeáló« Joyce-mű, az *Ulysses* is ebben a szellemben szólaltatja meg a maga szirénzenéjét a szirénfejezetben.

A mítoszi történet Babits-féle újraköltése a modern emberi sorsállapot felismerésén nyugszik. A művészetben nyilvánult meg „a katasztrofikus boldogság, korunk egyik jellegzetes semmi-állapota”. Babits művében is szó esik a visszatérés, a „visszanézés” orpheuszi tilalmáról. Felcsillan a sziréni csábítástól való elfordulás útja. A befejező mondatok ugyanis Teiresias jóslatára emlékeztetnek, mely szerint akkor vár „könnyű öregség” rá, ha felkeresi a tengerrel ellentétes világot, azt, amely nem ismeri a tengert, a hajót, a poszeidóni-sziréni létkört, ha lemond az újabb kalandokról. A novella hőse is felkeresi ezt a népet, s letűzi evezőjét, de többször is elmegy, s végül is nem tér vissza. „Győzött a sziréni csábítás emléke. A boldogságvágy eltorlaszolta a szeretet útját.” S a választott út: „A szenvedéstől szabadulni igyekvő lélek csábító, mert »gyönyörűséges« pusztulása”, a semmi létállapota.

XII. A tanulmány utolsó, összegző részében az író jellemzi a két ellentétes felfogást, világképet. „A művészi világkép, mely a »lélek mélységénél« mélyebb létalapokra hivatkozik, szakít minden olyan elképzeléssel, mely az egyén helyzetét teljességgel akár önmagából, akár körülményeiből akarja meghatározni vagy magyarázni.” Eisemann szerint a pszichologizmus, illetve a szociologizmus „az emberi jelenség valóságos gyökereitől” szakad

el, ezért ezek az irányok „a modern válságokból nemcsak hogy kiutat nem képesek találni, de föl sem ismerik a krízis valódi természetét”.

A két ellentétes felfogás alapján a lélekmozgások iránya különbözik. Az egyiknél mindig belülről kifelé irányul („egyéni akaratból vágyteljesülés; mélytudatból felszíni tudat; szellemből természetszerűség; belső ellentétből külső feloldás”), a másiknál kívülről befelé, a létalap felé. Az előző jellemzője: „Mindent külsővé tenni, az adottságok külsőségeiben realizálni. A hamisan értelmezett emberi teremtes nevében kiszorulni a lét eredeti teremtő folyamatából.” A másik szerint nem kilépni kell a válságból (sziréni eksztázis), hanem gyökeréig hatolni. „A látszólagos felszabadulás: pusztulás, a megkötöttség: élet. Az egzisztencia saját ellenállásával való küzdelemben juthat le a valódi alapokig, nem pedig a külső ellenállással való harcban.” Csak ezután történhet autentikus pozícióból a külső adottságokkal való szembesülés, ilyen ellentétek vállalása. „Ez a felismerés a szellem dantei mozdulata [...]. E mozdulat és alászállás után válhat igazán az ember kifelé is nyitottá. Ekkor [...] van értelme kifelé tartó mozgásnak, az irányok külső megvalósításának. De a lélek ekkor már több lesz, mint merő természeti ösztönzés. A világra szellemi rendeltetése szerint tekint, de nem vágyakozó esetlegessége, hanem létbeli alapja felől. Ez a szubjektum valódi helye, boldogságeseje, ez a lélek igazi öröme és felszabadulása.”

1989-ben, Nyíregyházán jelent meg Rádics Károly könyve, a *Móricz Zsigmond, a Nyugat szerkesztője 1929–1933*. A könyv egyik, *Babits torzító tükre a szerkesztőnek?* című fejezetében annak igyekszik utánajárni, vajon „miért adta ki Babits a *Bodri és Pityu* című elbeszélését”. Eszébe ötlük, hogy esetleg áprilisi tréfából ajánlotta Móricznak az 1930. ápr. 1-jén közreadott novellát, de rögtön hozzáteszi, hogy Babitstól távol állt „mindenféle bornírtság”.

Úgy látszik, nagyon is komolyan vette az elbeszélést, hisz a fennmaradt kefelenyomat tanúsága szerint még hozzá is írt 12 sort az elsőnek kiszedett szöveghez.

Mi célja lehetett vele? Talán attól féltette a *Nyugatot*, hogy „Móricz megnyitja az utat a naturalizmusnak”, ezért „olyan tükröt akart Móricz elé tartani, amely – ha kissé torzíva is – megmutatja a hajdani önmagát”?

Rádics közül néhány véleményt. Nem fogadja el, amit Gellért Oszkár mond, miszerint Babits olyan témát dolgoz fel itt, amely „fölkötőbb alkalmas volt rá, hogy elriassza a konzervatívabb ízlésű olvasókat, pedig Móricz ezeket is szerette volna a *Nyugat* számára meghódítani”. Úgy látja, Kardos Pál „se vette védelmébe” a novellaíró Babitsot, mikor azt írta, hogy „[...] kétségetlenül a »naturalista« Móricznak, a *Sárarany* írójának ajánlotta ezt a novellát,

noha Móricz maga túl volt már az efféle merészségeken. Mindazonáltal védelmébe vette Babitsot a főhangzó támadások ellen”.

Tegyük hozzá, Kardos arról is ír, hogy Babitsot „sem a goethei klasszicitás, sem a saját főpapi magatartása nem távolította el ifjúkori merészségeitől”. A novellairásban is kísérletező – Rába György szavával „stíltanulmányokat folytató – Babits a 30-as évek felé haladva nem egy népies témájú, „Móricz-stílusú” novellában tette próbára írói képességeit (l. *György, a favágó; Kukoricás*). A *Bodri és Pityu* ajánlásával olyan reakcióra is számíthatott, amilyennel a *Novella az emberi húsról és csontról* után tisztelte meg őt a szerkesztőtársává lett Móricz Zsigmond.

Móricz Virág visszaemlékezése alapján ismerjük meg a vele beszélgető Simonyi Mária²² véleményét: „Babits novellájáról nekem sokkal rosszabb véleményem van, mint neked. Hu, de utálok. És tudod, milyen pechem volt? A vonaton olvastam, mikor együtt utaztunk. És gratulálnom kellett. Pedig hányingerem volt.”

Móricz lánya így emlékszik apja és Babits kapcsolatára: „Rettenetesen támadják őt, jobb- és baloldal, fiatalok és öregek. Apu védi, nyilatkozik mellette, nem hiszem, hogy meggyőződésből, csak azért, mert szerkesztő társa. Pfuj, hogy utálok az egészet. Nem tudom, meddig maradnak együtt. Apun kívül senki se bírta volna ennyi ideig Babitsot...”

Móricz Virág szerint apja „borzalmasnak találta” Babits novelláját, „de csak nevetett”. Persze nem hagyta annyiban. „Bosszúja szörnyű volt. Ő is írt egy *Pityu és Bodrit*, ő is szerkesztőtársának ajánlotta, s kiadta ősszel a Mi Lapunkban. Babits halálosan megsértődött.” Másutt azt nyilatkozta édesapjáról: „Soha, még előttünk sem bántotta [Babitsot], még a szakítás után sem, még a fel-feltörő dühét is részvétellel leplezte.”

Rádics elmondja, miben látja ő a két novella közötti különbséget. Móricznál is van „némi naturalista íz, de az ő novellájában egy irtózatossággá lehetséges hiúsul meg a kutya jóvoltából”. Pedig az asszony gyűlöli a kutyát, amióta tudja, hogy a fia megszopta. El is akarná pusztítani. Jó, hogy a férje nem hallgat rá, mert mikor a kis Pityu a mosáshoz odakészített uborkás üveg tartalmát kíváncsiságból magára önti, a visító gyerekről a kutya nyalni kezd az „égő vizet”, vagyis a mosáshoz odakészített, maró lúgot. A „válasznovella” befejezése: „A kutya belepusztult az anyai szeretetbe. A gyerek pihegett, fel-felsírt, de már élt, s csak a Bodri feküdt elnyúlva, a hős: az anyai szeretet adta magát áldozatul, s elment a boldogság ismeretlen, hősi ottho-

²² Simonyi Mária (1888–1959), színésznő, 1926 és 1937 között Móricz Zsigmond felesége.

nába.” (Móricz Zsigmond: „Pityu és Bodri.” *A Mi Lapunk* [Losonc], 1930. okt. 12.) (Rádics Károly: Babits torzító tükre a szerkesztőnek? In uő: *Móricz Zsigmond, a Nyugat szerkesztője. 1929–1933.* Nyíregyháza, 1989. 75–91.)

1990

1990-ben jelent meg a szekszárdi Babits Kiadónál Külley Lea „...*lengve int búcsút a kert...*” című visszaemlékezése. A szerző – aki a *Hatholdas rózsakertben* megrajzolt Ilka néni, azaz Szuper Mihályné unokája – így vázolja írói célkitűzéseit: „Elmondom, milyenek voltak a *Hatholdas rózsakert* és a *Timár Virgil fia* regényhősei a maguk igazi valójában, és megkísérlem megidézni a Kor lelkét.”

Az idézett mondat azt sugallja, hogy az íróőnek nyilván fenntartásai vannak ama kisregény valóság tartalmát illetően, amely „halhatatlanságba varázsolta a »kövér nevető ház«-at kerttel, háznépkel, gazdával-vendéggel egyetemben”. A szerző nem titkolja, valóban erről van szó: „Az irodalomtörténet a *Hatholdas rózsakert*et önéletrajzi részletnek ítéli. Csakhogy Gruber Franci – ez a tragikomikus figura – nem azonos azzal a fekete szemű, fekete bajszerű, az élethez tudatlan, balkezes, éretlen, mindazonáltal zseniálisan okos huszonkét éves gyerekemberrel, aki [...] 1905 aranylő őszén beállított a bajai Szuper-házba. Pista bácsi nem azonos Miska bácsival, és Ilka néni, Irén, Gizi se úgy, amint megörököltetett. Mindent a zseninek sem kell elhinni. Vagy éppen neki nem.”

Azt viszont elismeri, hogy „a tényleges környezet és az eleven emberi tulajdonságok, babitsi pontossággal és tökélytel jelennek meg”. A bajai táj valóban „földszintes volt és virágillatú”; „a virágkultusz, annyira jellemzője volt, mint Szekszárdnak az ő szőlővállása”. Az a „hatholdas rózsakert” azonban mindenesztől 1520 négyszögöl, egy szűk katasztrális hold, ebből beépítve 364 négyzetméter. Tulajdonképp az L alakú ház vette körül a kertet, „bár Babits későbbi megemlékezéseiben is a rózsatenger közepébe rakta a házat”. A szerző szerint a Babits szobája sem az volt a lakásban, ahová a műben helyezte.

Babits Misi boldog volt a bajai „Öreg Házban”. „Már amennyire ez a képesség megadatott neki” – helyesbít az íróő –, „mert az oly rokon s oly vidáman más volt, mint az otthona”. Babits itt végre önálló lehetett, s egyúttal Ilka néni és a ciszterek is gondjukba fogadták.

„A Szuper-ház kikötő volt, a derű kikötője, jöttek-mentek kötetlenül, akik itt jól érezték magukat, kaptak egy pohár bort, vagy uzsonnakávét habbal;

a Szuper-ház irodalmi szalon, vadásztársaság és egy kicsit otthon is volt. A szerzetesek bizonyára leginkább az otthon légköréért jártak ide.”

De Babits akkor „még nem tudta, amit évek múltán leírt” (a könyv szerint 1925 táján, valószínűleg 1930-ban) az *Abból a kikötőből...* kezdetű versében, ahol a régi emlékeit eleveníti fel: a „leánykacagások”-tól hangos, fehér oszlopos, „kövér, nevető ház”-at, az „aranyos Ilka néni”-t, [az asztmás] Miska bácsit, aki „kehült”, és korholta a rossz időben „esztelenül” útra kelőt, aki után „lengve intett búcsút a kert...”.

Az első Babits–Irén-találkozás regényesített leírása mintha máris a könyv végső konklúzióját készítené elő: „A fiú a leány világos tekintetében horgasztotta a maga fekete pillantását – a szürke szemekben gunyoros kis fény villant. Irént úgy ragyogta be tette kész humora, mint a középkori szenteket a dicsfény. Misi tévedhetetlenül tudta – s úgy látszik, sosem bocsátotta meg –, hogy egyáltalán nem tetszik a szépséges leányzónak.” Irénnek, „aki az ápolatlanságot embertársainkkal szembeni tapintatlanságnak tartotta”, nem tetszhetett a vézna kis tanárjelölt, akinek „kalapja poros, öltönye gyűrött, cipője sose látott pasztát” (hiszen a kis félárvának nem volt senkije, aki efféle rendre szoktatta volna). Ennek ellenére, ahogy az lenni szokott, a magányos, okos és naiv fiú felébresztette benne az anyai ösztönt. Misit persze irritálta „a semleges jóindulat, a cinkos segítőkészség”. Hiszen Irénnek gyakran kellett a fiút tapintatosan figyelmeztetnie „szelekóla étkezése és társaságbeli modortalansága” miatt. „Szóval Irén nem szeretett bele Miskába. No persze Miska se Irénbe”. De amikor komoly társalgásra került sor, Ilka néni vagy a zirciek társaságában a ragyogó intelligenciájú Irénnel „egyenrangú felek voltak”. Irén „szüfrazsett volt”, „büszke sólyommadár”, a szabadságot neki találták ki, hisz a saját családjában is rossz tapasztalatokat szerzett a házasságról. „Egyszóval esze ágában sem volt »megfogni« Babits Miskát. [...] Persze, ha akarja, meg is fogja. Vagy mást, alkalmasabbat [...]”. Irén szép, okos, becsületes teremtés volt, és nem kell elhinni Babitsnak, amiket ír, ez a mi Irénünk nem azonos a regénybelivel.” Babits csúnya játékot űz, mikor „furcsa dolgokat hitet” el róla vagy a saját anyjáról²³, de „ilyen krudélis”²⁴ természettel veretett meg szegény Babits Mihály” – teszi hozzá az író, akinek „vicekö-rösztyanya” volt a Wzentek-ház akkori „családfője”, a postatiszt Irén.

(A szerző egy mondatban bevallja, hogy Irén hozzá is mindig hűséges volt, ő volt az, aki elhagyta „félreértésből, sértetten, ostobán”. Az olvasó-

²³ Tudniillik a *Halálfiú* házasságtörő Nellijéről.

²⁴ Krudélis (lat): kíméletlen, szívtelen, lelketlen.

nak az az érzése támad, mintha „vezekelné” könyvével és a benne rajzolt Irén-portréval.)

Hosszú oldalakat szentel a cisztercita rend történetének és a bajai paptanárok bemutatásának is. Babitsot velük kapcsolatban is elmarasztalja: „Misi az ifjúság gögijében annak a szervezetnek a szellemiségét és erejét sem értette, amely a kenyéradó gazdája lett. [...] A fiú a dolgok természetes rendje szerint éveinek számával arányban volt vallási rajongó és hitehagyott, jelenleg pedig kissé csalódott, mert csak a zirciekhez, nem az államhoz került gyakorlóévesnek.”

A könyv nem egy további részletet sorol fel még, amely a mű és a valóság különbségére hívja fel a figyelmet. Elképzelhetetlennek mondja a filagóriában Gizi és Misi között lejátszódó jelenetet: „ilyen szituációt, ami igen illetlen, sőt a Katekizmus fogalmazása szerint bűnre vivő alkalom, nem tűrt volna el a házában nagyanyám.” Pad sem állt soha a filagóriában, csak nádfonatú karosszék. Ellenérvként hozza fel azt is, hogy ez egy korábban átélt élmény lehetett, mert a jelenetet Babits már 1902-ben megírta a *Szüret idején* című versében.

A szerelmi románc ideje sem egyezik a valósággal. Az ugyanis a rózsák nyílásával kezdődik. Babits pedig „az őszt, a telet s a rövidke tavaszt töltötte az Öreg Házban, rózsanyíláskor ment már [...]. Lehet, egyetlen júniusi este nyitotta-bontotta ki fantáziájában mind a hat hold rózsátó szirmait.”

A novella Pista bácsijáról, a „folyton szunyókáló, köszvényes vénember”-ről azt mondja, hogy ő „modell nélkül van odavázolva, éppen csak hogy Ilka néni ne egyedül lakja a nagy házat”. Semmiképp sem hasonlít az ő nagyon egészségesen élő, életerős nagyapjához, ellentétben az *Abból a kikötőből...* c. vers Miska bácsijával, aki – asztmás lévén – az életben is „kehült” és köhögött.

Ilka néniről sem kell elhinni, hogy „nem tartozott a sütő-főző háziasszonyok közé”. A nagymama mestere volt a cukrászatnak, a befőzésnek, másrészt Baján cukrászdából hozatni „könnyelműsége, rossz nevelésre, kommersz ízlésre vallott”.

Külley Lea regényes történetében Babits Misi nemcsak Wzentek Irénnel találkozik már a megérkezésekor, hanem Kollár Gizellával, a mosolygós bakfissal is. „Ha Irénből ész sugárzott, Giziből a szívjóság melege áradt. Misit egy szentképre, Nenne Botticelli-angyalt ábrázoló szentképére emlékeztette. Megjegyzendő, nagyon is nőies, egyáltalán nem éteri angyal volt.” Misi rájuk csodálkozik, hiszen ő saját bevallása szerint mindig szerelmes volt. „Legalábbis szerelmes a szerelembe” – helyesbít ismét az írónő. Kitér arra a bajai gimnáziumban őrzött, préselt nefelecsre is, amelyet Misi adott

Gizinek, de nem tulajdonít neki jelentőséget, tekintettel a Kollár-lány „gyermek voltára”. Nem több az, mint a táncórakon tanult udvarlási forma, „széptevési stílusgyakorlat emléke”. Aztán röviden kitér „a sugárzóan bájos és jószágos” Gizi „mellékutca” fordult, keserves életére is.

Még leginkább Ilka néni alakja hasonlít modelljéhez, Ujhelyi Ilkához. Az „irodalm szerető, érzékeny intelligenciájú” nagymama birodalmában „az Öreg Háznak kultúrlégtöre volt, művelt emberek laktak és vendégeskedtek benne”. Érthetetlen lenne egyébként „a zseni Babits részéről az a mély barátság, melyből a *Hatholdas rózsakert* született”. „Érthetetlen lenne az a szomorú nosztalgia, amellyel a bajai szép napok elmúltára gondol, ha abban a bajai »kikötőben« nem a rend- és biztonságteremtő Miska bácsi a kormányzó, nem Ilka néni az úrnő. Aki önbizalmat ad útravalóul...” Ezt a nosztalgiát érezni az említett versből és a novella bevezetéséből is.

Babits mégis köszönet, búcsúszó nélkül ment el a „kövér, nevető házból”. Külley Lea magyarázata: „Babits 1906. május 15-én vizsgázott pedagógiából. Az eredmény – egy jó s egy *még elégséges* – úgy látszik, megpecsételte a sorsát. Tudomására hozták, hogy a Rend a következő tanévben nem tart igényt a szolgálatára. Bizony. Nem Irén, hanem a daliás fehérpap-arkangyalok üzték ki szegény árva kistanárt a rózsakert paradicsomából.”

A történet végén Ilka néni mondja el Dombi Márknak, hogy a gimnázium igazgatójának véleménye szerint miért nem való Babits tanárnak. Majd Külley meséli el, hogy Ilka néni és Dombi összeköttetések révén miképp egyengették a modortalan ifjú, a „rossz tanár”, de „roppant nagy tehetség” útját egy új munkahely felé, amit a szegedi főreálban kreáltak neki.

Befejezésül – kommentár nélkül – hozza a szerző Ilka néni Babitshoz írott ismert levelét. (Külley Lea: „...*lengve int búcsút a kert...*” Szekszárd, Babits Kiadó, 1990.)

*

Ez az érezhetően családi indíttatású történetváltozat minden „regényesítése” ellenére értékes támpontokat nyújt a *Hatholdas rózsakert* életrajzi alapjainak részletesebb felderítéséhez. Az bizonyos, hogy Babits és Irén kapcsolatáról a szerzőnek nem lehettek személyes élményei, s ezért az általa elképzelt első találkozás „tanulságai” – vö. „esze ágában sem volt megfogni”; „persze ha akarja, meg is fogja” – a szépirói fikció világába sorolható következtetések. A szerző sajnos nem veszi figyelembe az érdekelt fél, azaz Wzentek Irén Láng József tanulmányában lejegyzett vallomását: „*én nagyon szerettem őt* [ti. Babitsot], de erről sohasem volt szó köztünk”. (LÁNG 1960:575) Ami

azonban a korabeli viszonyok és szituációk ismertetését, valamint a könyv képanyagát illeti, ezek valóban érdekes és értékes információt rejtenek egy-két újabb következtetés levonásához.

Megtudhatjuk például, hogy Szuper Mihály és Ujhelyi Ilona csak számos akadályt leküzdve tudtak házasságot kötni egymással. Nemcsak a vallási különbség nehezítette egybekelésüket, hanem a hajthatatlan anyai tiltás is („cigányhoz, katonához nem adom a lányomat”). Szuper Mihály Ilkáért hagyta ott a katonaságot, és a sok viszontagság ellenére is boldogan vezette oltár elé 39 éves menyasszonyát... Ilka néni szívós küzdelemben elért boldogsága és a hosszúra nyúlt lányság emléke már eleve tartós együttérzéssé növelhette rokonszenvét az 1906-ban 30 esztendő (és Babitsnál 7 évvel idősebb) szomszédlány iránt, akinek nyilván „sorstársaként” szurkolt az ifjú tanárjelöltért vívott csendes küzdelméhez. (Ezt a lehetőséget Wzentelek Irén sem tagadja: „Ilka néni tán gondolhatott eljegyzésre, házasságra [...]” – LÁNG 1960:575)

A könyv illusztrációs anyagában van két, kifejezetten fontos fénykép. Egy szerencsésen megmaradt felvételen együtt látható Wzentelek Irén és Kollár Gizi, a Babitscal kapcsolatot tartó két barátnő. (KÜLLEY 1990:35; kötetünkben a 11. számú képmelléklet) Egy másik, a kisregény életrajzi hitelessége szempontjából lényeges felvétel a Wzentelek család bajai sírkövét mutatja. (KÜLLEY 1990:45; kötetünkben a 12. számú képmelléklet.) A szakirodalomban közölt visszaemlékezések alapján eddig úgy tudtuk, hogy „Irén apjának öngyilkossága *több évvel* Babits bajai tartózkodása – tehát 1905–1906 – *előtt* történt”, s ezért „halála nyilván sem Irén lelkiállapotának, sem szokatlan távozásának nem lehetett az oka.” (LÁNG 1960:576) Irén tehát szándékosan hamis adattal indokolta a városból való „hosszú eltávozását” (1906-tól 1917-ig volt távol), s ezért valóban elképzelhető, hogy így próbálta eltitkolni az őt elhagyó vőlegényjelölt megfutamodását és a maga egyedül maradását. Mint Belia György írja, Ilka néni levele „azt sejteti, hogy a *Hatholdas rózsakert*ben megírt Franci–Irén szerelmi kaland a valóságban is – legalábbis a lényegét tekintve – megtörtént”, s ezért a nehéz helyzetbe jutott „Babits ijedten, menekülésszerűen hagyta el Baját”. (BELIA 1983:232) Vagy ahogy Láng József mondja, „figyelembe véve Babits novellájának eseményeit, bizonyosra vehetjük, hogy más okok mellett az Irén-ügy valóban legnagyobb sürgetője volt Babits távozásának”. (LÁNG 1960:376)

A Wzentelek család sírkövééről készült felvételen azonban nem valamilyen „évekkel ezelőtti” időpontot, hanem az Irén által megnevezett halálozási év-számot láthatjuk: „WZENTEK LAJOS 1843–1906”. E kőbe véssett dátum nem Kollár Gizit és a többi emlékezőt, hanem a Külley Lea könyvében vé-

delmezett Wzentek Irént igazolja, aki így joggal sorolhatta apja öngyilkosságát az őt távozásra bíró okok közé. A korabeli közfelfogást ismertető írónő elmondja, hogy „a katolikus hit szerint az illető tettével halálos bűnt követett el. Amennyiben a hátramaradottak nem tudták balesetté módolni az elmúlást, s ha az illetékes plébános bigott ember volt, a szegény elhunytat egyházi búcsúztató és beszentelés nélkül kellett elhantolni. Elkaparták – mondta a város – örökös megbélyegzésül az utódokra.” (KÜLLEY 1990:42) A széken az egész családot, és benne a férjhez menendő lányt is sújtotta, aki ezek után még nehezebben találhatott férjet magának. A Babitsba vetett remény végleges megghiúsulásával ez több mint elegendő ok lehetett Irén elbujdosásához.

De ha nemcsak a Babits iránt táplált érzelmei és az apja öngyilkossága dolgában mondott igazat, akkor talán a nyár eleji – Babits *előtti* – távozás ügyében sem „tévedett”,²⁵ és akkor nem egy tőle hirtelen megrettent Babits hagyta őt faképnél, hanem ő hagyta ott szép csendesen Babitsot. A friss diplomás tanárember június végén mindenestre még Baján van, és egyelőre nem siet onnan eltávozni. 1906. június 27-én a diplomáját „áztató” tanártársakkal és ismerősökkel egy tréfás – bár nem egyértelműen vidám – levelezőlapot küld édesanyjának, amelyen a bajai közkórház és elmeegógyintézet (!) látható. (BABITS 1998:251–152) Az üdvözlő szöveg írója és első aláírója tanárkollégája, dr. Molnár [Samu Pál]. A második név Kollár Gizi édesapjáé, Kollár Ágostoné, vagyis azé az egyetlen bajai lakosé, akit Babits „egy kis barátságos oszonnára” hívott meg bajai otthonába. (BABITS 1998:251–252, 523) Mivel a *Névjegyemre* c. bajai vers kifejezetten a vers hőse és annak környezete közti idegenséget fájlalja (BABITS 1998:255–256), e barátságos meghívást tartalmazó névjegy láthatóan a Kollár családdal ápoltt viszony szorosabbra fűzését célozza.²⁶

Babits jóval több szerelmes verset írt Kollár Giziről, mint amennyit Belia György és a szakirodalom említeni szokott. A Kosztolányinak küldött 1906. augusztus 18. előtti verscsomag szinte csak ilyeneket tartalmaz. (BABITS 1998:255–266) Az egyikükön olvasható „K. G. kisasszonynak” ajánlás természetesen nem a rokon „Kelemen Gizellát, a kis Giccet” jelöli. (BABITS 1998:527) A szóban forgó versek *Névjegyemre, Ad animositatem sapientium,*

²⁵ „Kapcsolatom Babitscsal 1906-ban, még a nyár elején szakadt meg. Én Topolyára mentem postát tanulni – Babits ekkor még Baján volt –, s csak 1917-ben tértem vissza Bajára.” (LÁNG 1960:376)

²⁶ Kollár Gizi nemcsak a nefelejcset örizte meg egy fél évszázadon át, hanem ezt a meghívó kártyát is.

Gretna Green, S'en est fait..., Dactylusok a Pomenoy-eljárásra, Emléksorok a régi pécsi Madarász-uszodára, Hullik az ablak..., Szép kikelet, ill. a Belia által is említett Strófák Gizikéről, Hol fürge véna..., Tavaszi zápor.

„Rózsakerti” szempontból különösen jellemző az 1906 júniusában írt *Gretna Green* 1. és 3. versszaka:

Kék az ég ma, zöld az ág –
milyen messze, más világ!
mennyi rózsza, lám a pünköszt –
Ámor röpdös négy szemünk közt
[...]

Sorsom, borsom, mit kívánsz?
legszebb a mezalliansz:
légy hát, édes ellenségem,
Hóféherke, feleségem
[...]
mennyi rózsza, mily tavasz
bárányfelhő ránk havaz.

A Kollár családdal ápolta barátságához vagy az abba való beházasodáshoz azonban bajai lakhatóság is kellene, amit legkönnyebben a gimnáziumban folytatott további munka biztosítana. Csak hát az *alig elégséges* tanári képesítő vizsga és a rosszul sikerült gyakorló tanítás miatt erre a gimnázium vezetése nem tart igényt. Ez nemcsak újabb csapást jelent Babits önérzetére, hanem a fenti gretna greeni illúziókat is pusztulással fenyegeti. Kosztolányinak írt, francia nyelvű verses episztolájában, a *Mon cher amiban* nem véletlenül nevezi magát erejét és királyságát veszített, illetve e királyságáról lemondott Ötödik Károlynak.

Ilka néni jól látja és érzi Babits helyzetét: mert hogyan és kinek panaszkodjon egy ilyen érzékeny ember a mostani méltatlan mellőzés állapotából? Talán neki, a ciszterek legjobb barátjának? Vö. „Én, ösmerve a maga túl érzelmes lelkületét, ismét találtam mentőöket hallgatására, át tudtam érezni, hogy kellemetlen lehet beszélni vagy írni, semmiképpen nem minősíthető, meg nem érdemelt mellőzésből!” (BELIA 1983:233)

De érezhetően rossz a lelkiismerete. Bizonyára ezért hangsúlyozza háttérbe szorítva a tiszteletét és rokonszenvét Babits iránt, amelyet az „oly igen meg is érdemelt.” (uo.) Csak hát éppen ő, a ciszterek régi barátja tudta volna megővni „pártfogoltját” e meg nem érdemelt mellőzéstől! Ha akarta volna... Ha

lett volna kiért! Az államférfiúi bölcsességgel bíró Ilka néni „be nem avatkozási politikája” közvetve is igazolni látszik, hogy 1906 júniusára „a sok megaláztatást és csalódást” átélte Wzენტek Irén már tényleg elkölthözhetett Bajáról. S egy nem Irénért veszködő Babitsért Ilka néni sem aktivizálta magát.

A *Hatholdas rózsakert*-ben ábrázolt csábítási történetnek és kapcsolatnak mindenképpen voltak bizonyos életrajzi alapjai. (L. *A halál automobilon*, a *Miként szélcsöndben a hajó*, a *Régi szálloda*, a *Tűzek és a Tu es, mon amie* c. verseket [BABITS 1998:215–227], ill. *A Simóné háza* c. színdarabot.) De egy ilyen kelepcebe került, *komikus* irodalmi hősnek nem valamilyen tragikus, a menyasszonyjelöltet porba sújtó esemény révén illett megszabadulnia. Egy műfaj illemszabályai nem okvetlenül esnek egybe az élet „stílustalanabb”, de változatosabb eseményeket produkáló logikájával.

1994

Jenei Teréznek a *Magyar Nyelvőr* 1994/4. számában megjelent tanulmánya (*Indázó mondat- és szövegszerkezetek Babits Mihály novelláiban: a Karácsonyi Madonna című kötet alapján*) a szecessziós dekorativitás nyelvi megnyilvánulásformáit vizsgálja Babits első novelláskötetében. Pók Lajos és Szabó Zoltán munkái alapján ő is úgy találja, hogy a szecesszióra jellemző indázó vonalvezetést nem nehéz rokonítani a szecessziós próza indázó és kígyózó – valamint az ilyen jelentésű szavakat is felhasználó – mondat-szerkesztésével. Ezek a Horváth János szavaival „pongyolaságot affektáló”, indázó mondatformák Bencze Lóránt szerint tulajdonképpen a „szerkezet-szakadásos” mondatfűzés, vagyis az *analokuthon* használatának esetei, amelyek Babits novelláiban is az alábbi formákban jelentkeznek:

- a) értelmezős szerkezetek (leggyakrabban szóismétlő értelmező):
pl. „Ez a kezek tánca volt, a tépő kezeké”, „emberek vannak a hajón, vágytalan emberek”;
- b) nyomatékösítő szóismétlés, amelyet gyakran mondatrészkihagyás (ellipszis) kísér:
pl. „Mér földek és mér földek és mér földek, egyforma, zúgó szürkességben.” „Lélekbe, velőkbe itta magát a sűrű, sűrű, mély, mély szürkesség”;
- c) beékelődés (amikor az alanyt és az állítmányt egy mondatrésznek alárendelt tagmondat választja el egymástól):
pl. „S később Odüsszeusz egyedül egy szigetre vetődött, ahol *Kalypso*, minden halandónál szebb és minden istennőnél, azt *akarta*, hogy a férje legyen.”

d) szóhalmaz és tagmondathalmaz:

pl. „A legkülönbözőbb csoportokban, állva, térdelve, guggolva, röpülve, táncolva az ordas, iromba váznakak egy rettenetes karneválja.” „En el-megyek, uram, és ha fázom, és éhezem, és ha ütlegetek szenvedek, az mind gyönyörűség lesz immár nekem, miután az angyal leszállt hozzám egy szent ember alakjában, és áldott vagyok az asszonyok között.”

Babits novelláiban gyakoriak a szeccszóra jellemző, indázó mondat- és szövegszerkezetek. „A zárt, merev struktúrák fellazulása mindenekelőtt az ismétlésekből ered, és a mondatok újraindítására sűrűn használja az értelmezős szerkezeteket is. A sajátos mondatfűzésből eredő ritmika díszítő funkciót tölt be, a szeccszós dekorativitás eszközévé válik a szövegben.” Ahogy Gáspári László is mondja: Babits „líraivá hangszereli a prózát”. (Jenei Teréz: „Indázó mondat- és szövegszerkezetek Babits Mihály novelláiban: a Karácsi nyi Madonna című kötet alapján.” *Magyar Nyelvőr*, 1994/4. 406–411.)

Utasi Csaba, újdíéki irodalomtörténész és kritikus *Múltba néző modernség. Babits Mihály novellái és A gólyakalifa* címmel ír tanulmányt Babits kispő-zájáról. Úgy látja, a költő első nyomtatásban megjelent novellája, az *Este az utcasarkon* „még igen távol áll azoktól a szellemi, bölcséleti törekvésektől, amelyeket majd hamarosan érvényesíteni próbál kispő-zájában”. Szerinte maga Babits sem érzi otthon magát ebben az „ámokfutással fűszerezett, egy-dimenziós, önkörébe záruló rémtörténet”-ben. A novella szövegében, a nar-rátor egy rezdülési gesztusában már „benne lappang a későbbi Babits idegenkedése a realista próza valóságkonvenciójától”. Az író „már ekkor felfedezni szeretné a valóságot s nem ábrázolni annak látható, felszíni rétegeit; már ekkor teremteni és nem reprodukálni akar [...]”.

A költő és prózaíró Babitsnak Bergson filozófiája, a teremtő időről alkotott elmélete ad impulzusokat. Képzeletét tartósan foglalkoztatja a „mindent átfogó emlékezés mint alapvető lelki minőség”, az emlékezés, amelynek révén a múlt él és hat a jelenben. (*Petőfi és Arany, Irodalom és társadalom*)

A múlt iránti „programszerű nyitottság jelzetei” már novelláinak első sorozatában is megfigyelhetők. Ahol a „művelődés- és irodalomtörténet egy-egy közismert vagy lehetséges helyét aktualizálja”, sohasem a feldolgozott történet valóságosságának illúzióját kívánja megteremteni. „A múltbéli környezetet rendszerint visszafogottan, kevés részletre kitérően rajzolja meg, hogy aztán annál nagyobb kedvvel kinagyítson, hangsúlyossá tegyen valamely életutat megszabó lelkiállapotot vagy pillanatot, amelynek nemcsak a múltban volt vagy lehetett relevanciája, hanem a jelenben is.” Ilyen „intenció nyomát” fedezi fel „abban a szövegszervező megoldásban, hogy [Ba-

bits] minduntalan nyomatékosítja a maga perspektíváját”. (Például az *Éliás testvér történetében*, a Boccacciót „átértékelő” novellában vagy az *Odysseus és a szirénekben*.)

A novellák erővonalai akkor is „befelé mutatnak”, ha „a szöveg valós valóságosságának látszatát nem roncsolja szét közvetlen írói kommentár”. Bármilyen gyönyörű például a prózaverssé transzformált *Karácsonyi Madonnában* az amor sanctus fényében fürdő Mária misztikus víziója, az írónak itt is az a fontosabb, ami „a lovag lelkében a látomás megszületéséig lejátszódik”. „Korábbi határtalan magabizásának és mostani elveszettségérzetének metszőpontja teremti meg [...] azt a dinamikus, határhelyzetet jelző pillanatot, melynek feszültségét csakis a lélek kiszámíthatatlan, racionálisan nem irányítható működése oldhatja föl – számára halálhozón.”

Babitsot mindenütt „a lélekműködés titkos rugói” érdeklik, az a szerkezeti mechanizmus, amely a határhelyzetbe került lélek feszültségét öntörvényűen, kiszámíthatatlanul oldja föl, s amely például a Boccacciót „átértékelő” novellában „az égi szerelem dicsfényét is odarajzolja az eredetiben mérhetetlenül ostoba s hiú asszony alakja köré, mintegy ily módon jelezve, hogy a léleknek rejtett, földérintetlen szférái is vannak, melyeket nem lehet megkerülni”. E téren az *Odysseus és a szirének* megy el „legtovább”. A szirének éneke mind az eposz, mind a novella hőisében olthatatlan vágyakozást támaszt, de a novella „állandósítja ezt az érzést”. Odüsszeusz eredményesen száll szembe minden gáncsot vető külső hatalommal, önmagával azonban nem bír: a lélek ismeretlen erői nem várt pályára kényszerítik. „S ez már félreérthetetlenül *A golyakalifa* felé mutat, hisz Tábornok Elemér nyomasztó gondjainak egyike épp az, amit az erősen stilizált novella példáz.” Mint a regény főhőse mondja: „Az ember ura lehet mindennek, de saját gondolatának nem ura – és ez rettenetes!” (Utasi Csaba: *Múltba néző modernség*. Babits Mihály novellái és *A golyakalifa*. In uő: *Vér és sebek: Tanulmányok, kritikák*. Újvidék, Forum, 1994. 9–15.)

1995

1995-ben az Unikornis Kiadó „A magyar próza klasszikusai sorozat” 26. kötetként megjelentette Babits két regényét (*Timár Virgil fia*, *Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom*) és a következő novellákat: *Karácsonyi Madonna*, 249–253; *Mese a Dekameronból*, 254–259; *Novella az emberi húsról és csontokról*, 260–265; *Drága élet* 266–280; *Mythologia*, 281–302; *A röpköző falu*, 303–310; *György, a favágó*, 311–321; *Két fantázia: A Kristóf-dara-*

zsak, 322–324; A „kutya”, 325–327; Cassandra, 328–332; Hatholdas rózsakert, 333–378.

Fenyő István a kötet *Utószavában* ezt írja Babits novelláiról: „A regények, még inkább a versek sajátos aláfestésű, mondanivalójuk elmélyítésű szolgálnak az író novellái [...]. Tragikumban itt sincs hiány, ugyanakkor legalább annyira tükröi az író örök kíváncsiságának, életet kutató, azt kitágítani kívánó szenvedélyének. Bennük leginkább a valóság rejtelmei izgatják, illetve más valóságok lehetőségei, amelyek szorongással töltik el és vágyakat ébresztenek benne egyszerre. A szellem embere [...] elvágyódik [...] a történelem előtti mítoszok korába éppúgy, mint a történelem letűnt periódusaiba, esetleg a jövőt vallató természettudományos kísérletek titkaiba. A fantasztikum, a vízió egyenértékűvé válik bennük a valósággal: a költő egy maga által teremtett világban fürkészi a világ rejtett lehetőségeit.” Az elbeszélések között ritka az olyan írás, mint a *Hatholdas rózsakert*, „mely csupán az átélt ifjúság emlékképeiből alkot remekművet”.

Az *Utószó* írója három kispróza alkotás (*Mythologia*, *A Kristóf-darazsak*, *Hatholdas rózsakert*) bemutatásával példázza, hogy Babits novellái „nem-egyszer előkészítői regényeinek, vagy elágazások azokból”.

A *Mythologia* című elbeszélés a *Timár Virgil fiával* tart „lélekkonokságot”: „összekapcsolja őket a szülői szeretet témája, a megcsalatottság érzelme.” A mítoszi történetnek azonban kortükröző jelentősége is van, mert érződnek benne az I. világháború elszabadult gyilkos indulatai. Az alkotó jellemábrázoló-hangulatteremtő művészetét dicséri, hogy az alkatától oly távol álló héroaszt „a felébredt apai szeretet hullámmozgásának ábrázolásával [...] képes humanizálni”. A fiatal író tobzódik nyelvi erejében, az izlelt szavak pompájában, az expresszív formahangzásokban”, s a novellában festményszerű képek, víziók követik egymást. „Erő és szépség társul benne egymással, megkérdőjelezzé mintegy a halált.” Ezt az érzelmi kiteljesülést azonban egy másik áramlás ellenpontoszza: Héraklész tehetetlen a Hülaszt elcsábító szerelemmel szemben. A forró érzékiség, az erotika tolmácsai: a természet látványai, a kép és a zene. „Az emberi kapcsolatok hiányát Héraklész–Babitsnak még egyszer át kell élnie”: mivel az ember számára nem lehet elég önmaga, Héraklész a kentaurok közé megy. „Vér, szexualitás, káosz: az elbeszélés mámort idéz, ostromot, pusztítást, erőszakot mindenütt. Héraklész azonban már nem vesz részt ebben, a munkát keresi, [...] egyedül, szemben az öldöklő sokasággal. Kifejezve, szimbolikussá téve Babits ekkori lélek helyzetét.”

Lírai személyesség és a természet vak erőitől való szorongás jelenik meg *A Kristóf-darazsakban* is, amely Fenyő István szerint az *Elza pilóta* című

regényt „előlegezi”. A *Mythologia* hősét mozgató reménység ekkorra már kihuny a költőben, „félelmetesnek” érzi a jövőt, mert retteg attól, hogy „az ember képes a természetet is pusztító, vak erővé, a virágokat hadsereggé változtatni”. A novella már-már „az atombomba feltalálójának lelkiismeret-furdalását” vetíti előre.

Új szint hoz Babits munkásságába „utolsó nagyigényű szépprózái írása”, a *Hatholdas rózsakert*, amely a *Halálfa*i című regény „elágazása”. „Tragikum után humor, mítosz és fantáziavilág után fanyar realizmussal megjelentet hazai valóság, [...] életrajzi elemek sokasága.” „Módszere, látásmódja, emberábrázolása [...] egyszerűbb, letisztultabb”, mint az addigi novelláké vagy a *Halálfa*ié. Az író „hajdani groteszk házassági csapdába esésének” felidézésével köszön el a „keserűdes ifjúságtól, életének hajdanvolt színhegyeitől, a békebeli békétől – az újabb háború és a halál küszöbén”. Itt sem hiányoznak „a társadalomkritika ironikus, néha szatirikus színei”, az egykori válsághelyzet azonban már derűvé, öngúnyos komikumá enyhül. Az író a távolból megszépülő múlt emlékeibe menekül, megbocsátó iróniával, humorral eleveníti fel a kisvárosi provinciális világot, figuráit, azzal a felismeréssel, hogy a múlt mégiscsak különb volt, mint a jelen. Ugyanakkor azt is megmutatja, hogy ebből a világból „a babitsi alkatnak, hogy önmagává válhasson, szükségszerűen ki kellett szakadnia”. A költő ezzel az írásával opponál „a hamisságok, a béklyózó látszatok, a magunkra kényszerített szerepek, az élethazugságok ellen”. „Egy tisztább, őszintébb életvezetésre int a frázisok, a közéletet mindinkább átható nagyhangú retorika évadán.”

(Babits Mihály: *Két regény. Novellák. Timár Virgil fia. Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom. Válogatott novellák*. Szöveggond., utószó, jegyz. Fenyő István. Bp, Unikornis, 1995. 390, [2] p. [A magyar próza klasszikusai, 26.]

1997

Karácsonyi Madonna. Kairosz, 1997. (Se elő-, se utószó nincs benne)

1999

A *Történelmi Szemle* 1999/1–2. számában Vörös Boldizsár közöl néhány, addig sehol meg nem jelent Babits-szöveget, amelyek a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárának (DRERL) gyűjteményébe tartoznak. Itt őrzik ugyanis „Imre Sándor (1877–1945) pedagógiai szakíró, egye-

temi tanár hagyatékát, amelyben az 1918-as magyar polgári demokratikus forradalom és a Magyarországi Tanácsköztársaság közoktatásügyének számos, érdekes dokumentuma is megtalálható”. [CC/39. Imre II. Sándor iratai (IS), kül. 22–26. cs.] „A »Tankönyv-kefelevonat 1919« feliratú palliumban – többek között – fennmaradt három Babits Mihály-írás (*Péter és Pjotr; Éljen a háború!; Egy költő története*) és egy Molnár Ferenc-szöveg (*A játsszó-tér*) kefelevonata is.” (DRERL IS 24. b. cs. „Tankönyv-kefelevonat 1919”). A dokumentumokat közreadó véleménye szerint „noha nem zárható ki, hogy a kefelevonatokon a későbbiekben javításokat hajtottak volna végre, ezen írások jelen állapotukban is befejezett műveknek tekinthetők”. „A szövegek témája, stílusa, illusztrációi, továbbá lelőhelyük alapján megállapítható, hogy azok az 1918–1919-es magyarországi forradalmak idején készültek, valamilyen, a gyermekeknek szánt kiadványhoz. A pallium feliratából azonban nem derül ki, hogy e négy mű még a Népköztársaság idején vagy már a Tanácsköztársaság hónapjaiban íródott-e. Az sem zárható ki, hogy különböző időpontokban írt, különféle kiadványok számára készült szövegeket helyeztek utólag egymás mellé – talán még a diktatúra heteiben, vagy már csak annak bukása után. Elképzelhető, hogy a »tankönyv-kefelevonat«-megjelölést és az 1919-es évszámot egy az anyagot nem igazán ismerő hivatalnok adta e szövegcsoporthoz, talán csak jobb meghatározás híján.”

A kérdéses időszakban „számos kezdeményezés történt a polgári demokratikus-rendszer, majd a diktatúra szellemiségét terjeszteni hivatott ifjúsági irodalom megteremtésére”. Erről fejtette ki elgondolását Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter Babits Mihálynak írt, 1919. február 2-i levelében: „Március hó első napjaiban meg akarok jelentetni egy kb. 5–6 íves könyvet, amelyet az összes IV., V., VI. elemi iskolai tanulók között szét akarok osztatni. Ez a könyv volna az első kísérlet arra, hogy az új világfelfogást bevigye az elemi iskolákba, hogy a gyermekek az iskolában is értesüljenek arról, hogy forradalom volt és van Magyarországon.” A miniszter – saját fogalmazása szerint – „a mai magyar irodalom első emberei”-t, köztük Babitsot kérte fel, hogy vegyenek részt e kötet elkészítésében. A könyv szerkesztője Somogyi Béla volt, aki már másnap levélben hívta megbeszélésre Babitsot. Egy 1919. május 30-i tiszteletdíj-utalványozási lista szerint Molnár Ferenc 1, Babits Mihály 4 „cikket” készített e kötet számára. Noha e május 30-i dokumentum szerint a közoktatásügyi népbiztosság tervbe vette kiadását, a könyv nem jelent meg. A szakirodalom szerint a szövegek elkallódtak, sorsuk máig ismeretlen. (TÉGLÁS 1996:313, 314, 524–525.)

Babitshoz nemcsak a közoktatásügyi miniszter, hanem a korabeli ifjúsági lapok szerkesztői is fordultak hasonló kéréssel (Supka Géza, az *Új Világ*

című ifjúsági folyóirat szerkesztője, ifj. Gaál Mózes, a 9–14 éves korcsoport lapjának szerkesztője, illetve ugyanő, immár mint a Köznevelési Lapok Igazgatóságának vezetője). Vörös Boldizsár elképzelhetőnek tartja, hogy az általa közzétett szövegek valamelyike (de lehet, hogy az összes) ilyen megkeresések nyomán a tervezett kötet számára íródott.

Vizsgálja azt a kérdést is, hogy az általa közölt szövegek miként kapcsolódnak az életműbe, hiszen Babits nem (de Molnár Ferenc sem) volt „kifejezetten gyermekíró”. Úgy véli, „Babits három írása közül a *Péter és Pjotr*; valamint az *Éljen a háború!* pontosan illeszkednek a művésznek a béke gondolatát, a háborúellenességet hirdető nézetrendszerébe”. „Pacifista elkötelezettsége is ösztönözhette a szokatlan feladat (ti. az ifjúsági olvasmányok megírása) elvégzésére: már az 1918-as *Az örök béke*-fordításának előszavában leszögezte: »az az érzésem, hogy a mai időkben senkinek sincs joga, semmiféle okból, semmi ürügy alatt, kitérni a legerheesebb feladat elől sem – amelyre csak egyáltalán képes –, ha avval a békegondolatnak csak a legcsekélyebb szolgálatot is teheti.«” A *Péter és Pjotr* a különböző nemzetek testvériségének a gondolata jegyében fogant, amelyről az író az Európa vezető értelmiségijeit a kontinens egysége érdekében tömöríteni akaró szervezet, az Európa Lovagjai nevű „rend” Babits által 1918 őszén fogalmazott tervezetében beszél. „Egy valószínűleg még a polgári forradalom idején készített, a tanítók számára tartandó előadásának vázlatában pedig a tanítóság feladatává tette: »Kiirtani a háborús világnézetet«.” (TÉGLÁS 1996:340–341.)

„Az orosz és a magyar nép egymásra találásának a *Péter és Pjotr*-ban kifejezett gondolata fogalmazódik meg Babits »*Az Antikrisztust kelni láttuk őt*« kezdetű verstördékében, amely valószínűleg a Tanácsköztársaság kezdeti időszakában íródott: »Két nép vagyunk ma, muszka és magyar,/ ki több szígyenben élni nem akar/ és inkább szenved, inkább belehal,/ de ember lesz és újra fiatal!«. A *Péter és Pjotr*-ban a két nép testvériségének eszméjét hivatott érzékletessé tenni a két főszereplő azonos, magyar és orosz nyelven hasonló hangzású keresztnéve (amelyek, ugyancsak e gondolat jegyében »és« kötőszóval az írás címét alkotják), közös szenvedéseik bemutatása és a fantasztikus elem: a holttest szavai, az elbeszélés zárómondataiként.”

A cikkíró az *Éljen a háború!*-ban feldolgozott problematikának (a fiatalok háborús lelkesedése és kiábrándulása) is megtalálja a kapcsolódási pontjait az életműben. Egyrészt Babitsnak már a Nyugat 1914. évi 16–17. számában közzétett, „kétségeit, félelmeit is kifejezésre juttató *Gyermekek és háború* című” írását, amely így kezdődik: „Az anyák sírnak, de a gyermekek örülnek... Melyik gyermek ne örülne magában a háborúnak? A gyermekek, a lel-

kes, vidám, nyílthomlokú gyermekek, a jövő nemzedék gyermekei, akikért szenvedünk most mi, harcolunk, hogy nekik békéjük legyen; nem fogják megérteni szenvedésünket, irigyelni fognak bennünket, mint ahogy mi irigyeltük gyermekkorunkban azokat, akik előttünk ilyen nagy, nagy korszakot szenvedtek keresztül.” Másrészt a *Barátság* című, a *Pesti Napló* 1915. évi 3. számának hasábjain megjelent novelláját, amelyből Vörös Boldizsár hosszán idéz, s úgy véli, hogy a barátai által Bibinek becézett, Kádár Imre önkéntes „joggal tekinthető” az *Éljen a háború!* főszereplője, Gyurka „előképeként”. „Ugyanakkor Gyurka alakja, sorsa és családja szenvedéseinek bemutatása által Babits igyekezett a háborút, annak legkülönbébb szörnyűségeit »közel hozni« a gyermekek gondolat- és érzélemvilágához, igyekezve ráébreszteni az ifjú olvasókat saját felelősségükre – mindezt még hatásosabbá téve az írás címe és tartalma közötti feszültséggel, valamint a fantasztikus elem alkalmazásával a történet végén.”

Babits e két művében „kulcsszerepet juttatott” a fantasztikumnak. „A *Péter és Pjotr*-ban és az *Éljen a háború!*-ban a valóságos viszonyokhoz, valószínű előzményekhez kapcsolódik a novellák végén elhelyezett, ugyanakkor a lélektan eszközeivel hitelesített, a szereplők látomásaként ábrázolt fantasztikus mozzanat”. A fantasztikumot (a holttest megszólalása, illetve a tündér által megjelenített kép) az előbbi műben „Péter kimerültségének”, az utóbbiban „Gyurka ájultságának” bemutatása hitelesíti. „Mindezek alkalmazásának azonban – mint láttuk – kifejezetten pedagógiai-propagandisztikus funkciójuk van: a népek testvérisége, a háborúellenesség, a fiatalok felelőssége gondolatának minél hatásosabb, emlékezetesebb megjelenítése az ifjú olvasók számára. A fantasztikum ilyen jellegű felhasználása pedig e két írást Babits *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című, 1933-ban megjelent regényével rokonítja. Így a *Péter és Pjotr*-ra és az *Éljen a háború!*-ra is érvényesek Karinthy Frigyes azon megállapításai, amelyeket az *Elza pilóta...* kapcsán fogalmazott meg, összehasonlítva a fantasztikum funkcióját H. G. Wells utópiájában és Babits regényében: »Wells fantasztikuma öncél: Babitsé eszköz, nagyobb gondolat szolgálatában. Wellsnél zseniális elmélet, Babitsnál félelmetes jelkép, világító betűk, melyeknek fényében, mint ama 'Mene Tekel' alatt kísérteties körvonalakban villan fel a dolgok lényege, belső tartalma.«” (*Nyugat*, 1933. dec. 16.)

„A Petőfi életét bemutató *Egy költő története* című írás Babits esszéiről, irodalomtörténeti munkásságához kapcsolódik.” Babits több esszéjében, tanulmányában foglalkozott Petőfi alakjával és költészetével; 1918 őszét pedig „egy kicsit, Petőfiként élte” meg (Sipos Lajos). „Petőfi alakjának, költészetének az ifjúságot megcélzó ábrázolását az is indokoltta tette, hogy a költő

egyik legfontosabb figurája volt mind a polgári demokratikus forradalom, mind a Tanácsköztársaság panteonjának. [...] Ugyanakkor talán éppen a kor vélt vagy valós elvárásaihoz történő igazodás szándéka indíthatta Babitsot arra, hogy a Petőfi pályáját bemutató írás, a »költő története« hőse életművéből kizárólag a társadalmi-politikai vonatkozású műveket tárgyalja – ezzel tulajdonképpen eltorzítva az ábrázolás egészét.”

Ezt követően Vörös Boldizsár a Molnár Ferenc-novellát mutatja be, majd a szövegközlések szempontjait ismerteti: „Mivel e szövegeknek a Ráday Levéltárban megtalált kefelevonatain kívül semmilyen más változatát nem sikerült fellelnem – ismerve Babits sajátos helyesírási szokásait –, úgy döntöttem, hogy a kefelevonat-szövegeket betűhíven közlöm (vállalva ezzel a szedő által esetleg elkövetett és a szerzők által ki nem javított hibák közreadását is), néhány javításomhoz pedig lábjegyzetben fűzök magyarázatot. [...] Így az egyes szövegekben lévő kurziválások a kefelevonatoknál is végrehajtott kiemeléseknek felelnek meg. Akárcsak a kefelevonatokon, jelen szövegközlésnél is az egyes írások végén szerepel a szerző neve, kurziválással. A művek egymás utáni sorrendje pedig – más, jobb rendezőelv híján – megfelel annak, ahogyan azok a levéltári palliumban egymás után következnek.”

*

1998

A magyar gyermekirodalom történetével foglalkozó szakemberek az utóbbi fél évszázad során nem sok figyelmet szenteltek Babits meséinek. „Igaz, Babitsnak a *Timár Virgil fia* és a *Kártyavár* szomszédságában mesekönyve jelent meg (Aranygaras, 1923). De ez – miért takargatnánk az igazságot – a kötet néhány meséjét kivéve messze esik az életmű magaslataitól. Bár az említett néhány remekmű (L. Barackvirág, Aranygaras).” – írta Komáromi Gabriella a 20. századi ifjúsági prózáról szóló könyvében. (KOMÁROMI:47) Az irodalomtörténeti tartózkodással párhuzamosan a könyvkiadók sem iparkodtak ilyen Babits-műveket publikálni, és az író novellasköteteiben publikáltakon kívül a legritkábban vállalkoztak egy-egy általa írt mese kiadására. (L. Barackvirág. In: *XX. századi klasszikusaink legszebb meséiből*. Vál. és szerk. T. Aszódi Éva, ill. Reich Károly. Bp., Móra, 1978.)

A rendszerváltás után létrejövő magánkönyvkiadók szintén lassan fedezték fel az író ilyen jellegű munkáit. A 90-es években összesen két mesekönyve látott napvilágot, a következő évtizedben hat. A megjelent kiadványok a következők:

Barackvirág. III. Füzesi Zsuzsa, Bp., Pannon, 1993.
Aranygaras. Mesék. III. Gyetvai Judit, [Bp.], Barnaföldi Archívum, [1998]
Barackvirág. Meseregény. III. B. Farkas Beáta. Pécs, Alexandra, [2001]
Barackvirág. III. Füzesi Zsuzsa. Nyíregyháza, Black & White, cop. 2001.
Barackvirág és más mesék. [Bp.], Horizont, 2002 (A világ legszebb meséi, 3.)
Aranygaras. Mesék. III. Cs. Gyenes Emese, Gyöngyös, Pallas Antikvárium,
 2003. [Borító- és gerinc cím: *Aranygaras és más mesék.*]
Aranygaras. Mesék. III. Faltisz Alexandra, utószó Fenyő Ervin, Bp, Holnap
 Kiadó, 2006. (Varázslatos mesék)

Az utóbbi könyv hátsó borítóján elhelyezett ismertetés így jellemzi a költő meséit: „Babits Mihály meséi elsősorban felnőtteknek szólnak. Ő nem a népmesék hagyományára épít – a mesemondás intellektuális kalandját keresi. Történetei sejtelmések, fojtogatóak; mindaz, ami bennük meseszerű, varázslatos – tele van keserűséggel és már-már valószínűtlen, transzcendens reménnyel. Hőseit szorongás, nemegyszer kétségbeesés és elvagyódás hozza létre. Mindennapi szorongásai elől így húzza meg magát a költő egy maga teremtetten, csodálatos megoldásokat is lehetségesnek láttató fantáziavilágban.”

A sorozatszerkesztő Fenyő Ervin utószava az író életének és a művek keletkezésének időrendjében veszi sorra a meséket. Először az 1915-ben született *Ilus csodanapjáról* szól. Egy unatkozó diáklányról mesélni egy *világháború* idején – maga a *béke* – állapítja meg Fenyő. „A mese is jelzi: a háború nem Babits világa. Inkább iskolás lányok vágyait jeleníti meg, csak hogy feledni tudja a fojtogató valóságot.” [Az életrajzi vonatkozásokat ismertető cikkíró itt pontatlanul jegyzi meg, hogy a költőnek „akkor polgári állása van egy *újpesti* gimnáziumban”, mert Babits ez idő tájt már a Tisztviselőtelepen tanít.]

A többi meséjét már házasságkötése után jelenteti meg. 1921-ben *Az erdő megváltását és A Jézust kereső fiút*. „A két mese tele van kétséggel, kétségbeeséssel és szorongással. Ezt oldja föl a reménybeli Megváltó alakja.”

Az 1923-ban kiadott *Aranygaras* „látszólag profán, valójában szakrális jellegű példázat a jelentéktelennek látszó, ám mégis aranyat érő pénzdarabról. „Csak a felület mögé kell látni, meg kell kaparni – persze ez képletes beszéd. Fel kell fedezni a látszatok mögött szunnyadó »aranyat«.” „Az előző két mese Krisztusa csak látomás volt, itt a Megváltó az érzékelés mikéntjében, a látszatok mögötti érték felismerésében él. Csak észre kell vennünk... a világ bármely jelentéktelennek tűnő részletében.”

A Dzsonni a tengerészben az író egy „minden eddiginél fojtogatóbb érzés nyugtalanítja: a bezártság”. A holt tengerészeket magába záró hajótestet itt is csak Isten Keze képes a viharral összetöretetni, így rendezve el, hogy

„Dzsonni és társai kiszabaduljanak a vasbörtönből, és szétszálljanak az elemek közé”.

A *Tenyérsziget*, amely egy kis fűszál – Új Fű – élettörténetét mondja el, az *Esti kérdés* utolsó sorait juttatja a cikkíró eszébe. „Babitsot az élet egésze foglalkoztatja, a létre születő és elhaló szüntelen körforgása. Meséje végén reménykedik: Új Fű magvai élni fognak még akkor is, ha ő maga már nem él.”

Fenyő Ervin szerint Babits valamennyi meséje közül a *Barackvirág* „a legszemélyesebb, a legjobb, és leginkább meseszerű.” A Babits-házaspár gyermek utáni vágya éppúgy megjelenik benne, mint a test és a lélek szépségének és csúfságának problémái. A mese végén a tiszta lelkű Barackvirág ismét felöltheti eredeti, szép alakját, a szép, de lelketlen tündér eltűnik, míg a látszat mögé hatolni képtelen király és királyné, akik saját édes gyermeküket sem ismerik fel, boldogtalanok maradnak egész életükben.

„Babits a szellem erejében bízott. Hogy minden értéket felismer, minden nehézséget megold, minden szenvedés ellenére diadalmas. Reménykedett Krisztusban, aki megvigasztalja a haldoklót, magához hívja a gyermekeket, átváltoztatja, értékessé teszi a látszólag értéktelent, kiszabadítja az embert a tenger fogságából, életet, hitet, reményt ad – bárki gyermekének...”

Az internetes gyermekirodalmi adatbázisban így mutatják be az író meséskönyvét:

„Babits meséi közül azokat [...] tartalmazza a kötet, amelyek egy mai, immáron szürrealisztikus, posztmodern stílusú meséket is ismerő kisgyermek számára nem annyira elidegenítőek, mint néhány évvel korábbi gyermektársaiknak. A kötet igen figyelemreméltó kísérlet arra, hogy a szecessziós–szimbolikus–újromantikus mesét közel hozza az újabb generációk gyermekeihez. A mesék egy másik olvasatban a felnőttek kedvére lesznek, ám az is bizonyos, hogy a kamaszok igazi irodalmat kapnak, amely megérinti velük, hogy a mese és a nagy, felnőtt irodalom nincs is olyan messze egymástól.” (www.ki.OSZK.hu/gyerekirodalom/bongesz.php?mezo=kor&erte=11–14)

2006

2006. november 10-én az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya és Irodalomtudományi Intézete, az ELTE BTK Irodalomtudományi Intézete és a Petőfi Irodalmi Múzeum *Új eredmények a Babits-kutatás műhelyeiből* címen rendezett konferenciát az Illyés Gyula Archivumban, A konferencia egyik résztvevője Buda Attila volt, aki *De nem kiáltott többé, avagy Egy Babits-novella világa* címmel az *Odyseus és a szirénéről* tartott előadást.

Az előadás első részét képezte annak a nagyszabású munkának, amelyet az ELTE Bölcsészettudományi Karán dolgozó irodalomtörténész a novelláiró Babits jelentőségének szakmai megalapozása és elismertetése érdekében indított. A dolgozatot az interneten közzétett változat alapján ismertetjük. (www.mta.hu/file-admin/I_osztaly/eloadastar/buda_babits.doc)

Az előadás bevezetője így vázolja e művek fogadtatástörténetét és a napjainkra kialakult helyzetet: „E műveinek befogadása nem mérhető a versekéhez; közvetlenül a keletkezésük után, kiváltképp pedig a halála utáni évtizedekben, az egy-két baráti ismertetésen túl, többnyire egyoldalú, bizonyos üzeneteket meglátni és kimondani nem merő, korábbi megállapításokat ismételtető, helyhez, személyhez, ideológiához kötött kritikák és elemzések születtek, megértés helyett mintegy a senki földjére száműzve azokat.”

Az *Odysseus és a szirének* keletkezési körülményeinek áttekintése után a tanulmányíró kitér e novella recepciójára, majd ismerteti Babitsnak *Az európai irodalom történetében*, illetve az ehhez tervezett, töredékesen maradt olvasókönyvben megfogalmazott Odüsszeia-értelmezését. Az előbbiből Buda Attila azt emeli ki, hogy „Babits Odüsszeuszban az önmagával és társaival konfliktusba kerülő embert látta, aki saját magával szemben nagyobb harcban áll, mint az elemekkel. Sőt, éppen titkos szövetségese azoknak a bomlasztó erőknél, amelyek ellen harcol.”. Az olvasókönyvben azonban még többet is mond Babits: „az eposz központi alakja tulajdonképpen a civilizálódás hőse; csábítás és ellenállás között egyensúlyozó, vágyakozó és mesterkedő utazó. »De a végső győzelem mégis a sziréneké.«”

Tanulmányának következő részében Buda Attila azokat az összefüggéseket kísérli meg feltérképezni, „amelyek az élmény, majd a gondolat keletkezése [...], illetve a megfogalmazás és a lejegyzés során szövegszervező erővé váltak”, vagyis „az alkotás-lélektani tényezőket és mesterségbeli adottságokat”.

Abból indul ki, hogy az átgondolt poétika, amelyről Rába György monográfiájában a versekkel kapcsolatban szól, a novellákban is megfigyelhető. Ezt követően kerül szóba a „képszalag”-program csírája (Babits 1904. nov. 17-i levele Kosztolányihoz), illetve a képszalag-jelentés kibővülése (*Himnusz Irishez*).

Buda Attila hangsúlyozza, hogy a *Himnusz Irishez* című költemény a versben megnyilvánuló kettősség vonatkozásában is hozzájárul a novella értelmezéséhez. Babits műveiben sokszor előfordul az ellentétekben kifejezhető egység, a dualitásban megnyilvánuló világ. A *Játékfilozófiában* így ír erről: „A lét a kettőnél kezdődik”. „Ez a viszonyulás érhető tetten az *Odysseus és a szirének* című elbeszélésében is.”

Alkotás-lélektani szempontból fontosnak találja a szerző Babits *Az irodalom elmélete* című egyetemi előadásának néhány gondolatát is: „Az irodalom bizonyos szempontból nézve végső gyökerében líra mindig. [...] ez gyanússá teszi a merev műfaji határokat.” Más: „[...] nem közvetlen fakad ki az élményből a kifejezés, a lelkemben még egyszer átélem azt. Az élmény lelkemben átalakul. Lelkem reakciójából sok rárakódik az élményre. Ilyen módon az élmény nem marad meg pusztán asszociációknak, hasonlatoknak ad kialakulási lehetőséget. Egy komplikáltabb alkotás fog előállni, mely formájában, nyelvében is komplikáltabb.” Megint más: „A cél: nem festése a világnak, de valami kifejezés, amelyhez a világ csak nyelvet ad. Az író a világ tényei nem fontosságuk szerint érdeklik, de a saját lelkivilágának szempontja szerint.” „Az eszményítés első jellege: önmagunkat objektiváljuk. A mély lelki tartalmat kivetítjük, mintegy egy tükröt csinálunk neki, mely kívül áll.”

A „megjelenítésre vonatkozó állítások” után a tanulmány írója a „szirén” szó előfordulásáról jegyzi meg, hogy az elemzendő novella keletkezése előtti időből csak az *Útinapló* című novellához csatolt *Jövő* című szonettben fordul elő mint a „tudott végzet jelölője”. Ez a novella az utazásról, illetve valóság és kép viszonyáról mondottakkal is hozzájárul az *Odysseus és a szirének* értelmezéséhez.

Figyelemreméltó a szerzőnek a novella szerkezeti tagolására vonatkozó észrevétele is. Mint jellemző szerkezeti fogást, a számokkal elválasztott részekre tagolást Babits gyakran alkalmazta már az első világháború előtt írt novelláiban. „Ez a felépítés azt sugallja, hogy a valóságról alkotott kép csak mozaikok egymás mellé helyezésével válik élessé és teljessé. Másfelől [...] a lazán összefüggő jelenetek élesebben exponálják a tárgyat, sokkal több nézőpont bemutatását teszik lehetővé, mint egy folyamatos összefüggésű elbeszélő mű, és így jobban megfeleltek Babits műfajfelfogásának, [...] mondhatni ezek a lírai novella prózában írt strófái.”

A továbbiakban Buda Attila az egyes részek (jelenetek) elemzésével a novella – az eddigittől eltérő – értelmezésére tesz kísérletet.

„Az első jelenet a tenger zenéjének és a szirének énekének komplementer vonásaira, illetve a csendes, valamint a viharos óceán ellentétes állapotára épül.” A duális szerkesztésű jelenetben a választóvonal a negyedik bekezdés után található hét mondat, innen az elbeszélés iránya is megváltozik. Az első részben „zene és ének, világóceán és mitikus lények művészi együtt-

működésének harmonikus” állapotát csak »a messzire hallatszó és messziről bűvölő ígézet« zavarja. Ez a nyugtalanító érzés folytatódik a második részben, de átalakul: a „viharos tenger tulajdonképpen a lélek éjszakájának képe”. Talán Odüsszeusz lelkiállapotára, a várakozás feszültségére utal. E kifejezések révén a novella Odüsszeusza más, mint az eposz hőse. Lelkében meg hasonlítás van már a szirénekkal való találkozás előtt: „Látja a jövőt, és birtokában van a múlt. Csak jelenben nem leli helyét.”

A jelenet „És néha sikítások hallatszottak a tengeren” talányos mondattal zárul. A szavak értelmezéséhez a tanulmányíró számba veszi a sikít / sikolt, illetve a sikítás / sikoly szópárok előfordulását Babits költészetében (*Házimulatság* című vers, *Karácsonyi Madonna* című novella, *Nyári idill* című vers, a *Kabala*, a *Laodameia*), s végül arra a megállapításra jut, hogy mind az igék, mind a főnevek „nagy érzelmi telítettséggel rendelkeznek”, illetve „kapcsolatba kerülnek a halállal is”. A novellában az elbűvölt hajósok végső sikolya hallatszik, de a harmadik jelenetben a nereida és a szirének is sikoltoznak, tehát ami nekik az élet, az a hajósoknak a halál. „Már a novella első fejezetében foglalta tehát lét és nemlét zavarba ejtő kettősségét, azt, amit kimondatlanul is oly erősen érzékelt a többi jelenet [...]”

Buda Attila úgy véli, hogy a második jelenetnek a narrátor által névvel nem azonosított szereplője kissé talányos figura, de az örökké meztelen, női jellegzetességeket hordozó barna test „erotikus tartalma” nyilvánvaló. Rokonságot tételez fel ez alak és Dante Gabriel Rossetti *Ligeia szirén* című képe között. A szövegben azonban ellentmondást fedez fel a tekintetben, hogy három vagy négy ujjon állt-e ez a „szörny”. Szirén voltát illetően pedig a halhatatlanság említését tartja elbizonytalanítónak. „Ruhátlansága a sziréneké ugyan, ám halhatatlanságának említése nem rájuk utal. A szirének végzete ugyanis abban rejlett, hogy [...] amikor bűverejük csődöt mondott, életük is véget ért, vagy más monda szerint öngyilkosokká kellett lenniük, s a tengerben sziklává változtak.” (Márpedig a szirének nem értek célt, amikor az Argonautákat kísérő Orpheusz zenéje túlszárnyalta éneküket, de Odüsszeusz társait sem tudták elbűvölni.)

A különböző szirének különböző viselkedését, játékát mutatja be a harmadik jelenet, amely „a második bűvös-taszító jellegével szemben akár falusi zsánerképnek is beválna”. (Csak például az embercsontokkal ostáblázás körülményeit kellene megszüntetni.) A tanulmányíró leszögezi, hogy a jelenet nem indokolja azt a félelmet, amely a hajóst sziklájukhoz közeledve elfogta.

Ezután hosszú kitérő következik, amelyben az elemző a szirénekkal kapcsolatos különböző forrásokból nyert ellentmondásos ismereteket foglalja

össze. Végül arra a megállapításra jut, hogy Babits az alakokat kreatív módon átértelmezi, nem a mitológiai hagyományt követi (hiszen a novellában „szárnynak, repülésnek, karmoknak, fizikai erőszaknak nyoma sincs”, s „nem a hajósok életére törő, bűvös éneküket eszközként használó csábító lényeket” mutat), hanem a jelenet festésében „képi emlékek” ihlették: egyrészt Arnold Böcklin *Nereidák* című képe, másrészt Dante *Purgatóriuma* XIX. énekének egy jelenete. Az előbbiből Babits „nem az alakokat, hanem az alakokat is tartalmazó tájat örökíti meg a novellában”. A dantei ábrázolás a világi csábítás jelképeinek mutatott sziréneket visszataszító lényeknek festi. Buda Attila úgy véli, hogy „ezek a tulajdonságok állnak a novella sziréneinek a kéziratban még szereplő (de a nyomtatásban elhallgatott) »undok« jelzője mögött”.

„A novella szövegének egyik szervezőereje a narrátor körbepillantása, és korábbi benyomásainak előhívása” – állapítja meg a szerző. „A pillantás, amely egyszerre számbavétel és tárgykeresés, az első három jelenet után, amelyekben a szirének világát térképezte fel, a negyedikben megérkezik Odüsszeuszhoz.” Majd Ritoók Zsigmond megfigyelését idézi, miszerint az eposzsal szemben a novellában nem Odüsszeusz az elbeszélő, itt róla beszélnek, s az olvasót tehát a narrátor vonja be a novella világába (háromszor is történik erre szövegszerű utalás).

A negyedik jelenet két egymástól szerkezetileg elváló részből áll. Az első elbeszélő rész „az első fejezet második részében megörökített hangulatot” egészíti ki. Odüsszeusz itt jelenik meg először, a hajón Pénélopéra gondol, még nem hallja, de sejti a szirének hangját, s szétfoszlik előtte feleségének a hullámokra képzelt képe. A várakozás állapotában van, nem is kell hallani az éneket, hiszen tudja, hogy létezik, s ez az ismeret hajtja, de azt is tudja, hogy az egyszeri alkalmon túl soha nem fogja hallani azt többet. „Meghasonlásának valódi oka, úgy tűnik tehát, az a felismerés, hogy minden vágya kevés az ismételésre. Csak emlékezés marad, az pedig – tudjuk Kierkegaardtól – boldogtalanná teszi az embert.”

A jelenet második része párbeszéd; van, ahol csak formailag az, mert inkább monológként fogható fel Odüsszeusz társának adott válasza, amelyben a tenger (már elkerült) veszélyeit sorolja. A veszélyek között szerepel a cet, amelynek hátán virító növények megtevesztik a hajóst. Az elemző rámutat arra, hogy ez a monda „nem a görög mitológia története, mint ősforrásban Szent Izidor *Etimológiájában* fordul elő”. Véleménye szerint „evvel ismét arra utal a szerző, hogy célja más, mint a hősköltemény egyik epizódjának újrafogalmazása”. A párbeszéd alakilag különböző megszólalásai közül a tanulmányíró kiemeli még a zárójelbe tett mondatokat, amelyek a „történők második szolamát” adják.

Az ötödik jelenet a negyedik „inverze annyiban, amennyiben Eurylochos éppen Odysseus ott elhangzott érveit szegezi vele szembe, amikor ő a saját füleibe nem kíván viaszt”. Az olvasó itt tanúja Babits azon tulajdonságának, amellyel „a jelenségek színét és visszáját egyszerre látta, mintegy azonosulásképes állapotban egyikkel is, másikkal is” (amint erről Dienes Valéria is szólt). Odüsszeusz visszaautásítva minden érvet, „jogosultnak érzi magát jó és rossz egyforma megismerésére”.

A hatodik jelenet szerkezetileg a negyedik párja: történetmondás és formális párbeszéd. A panteista természeti kép érzéki képzeteket előlegez. „A szirének csalogató, édes, szerelmi dalát, amely önmagában sem mentes a túlvilágra hívó csábítástól, felerősíti a tenger zúgásának haláléneke. Az ember életet s halált egyformán álmodik csupán: azt hiszi, hogy él, és azt hiszi, hogy hal. Csak akinek vágyai vannak, az tudja, hogy az élet álmánál jobb álom a halálé.”

„A létező, de nem élő ember az éneket sem hallja, mert az ösztönös valóság, ami a léthez láncolja, süketé teszi. Aki viszont él, csak azért él, mert tud valamit, amit még nem ismer talán, de vágyva vágyik arra.” Itt a tanulmányíró „költői telitalálat”-nak minősíti Babits hasonlatát: „issza az éneket, mint méh a távol édesség illatát”. Arra is figyelmeztet, hogy a novella Odüsszeuszára jellemző „érzéki kíváncsiság” és „előzetes tudás” már a gyermek Babits fontos tulajdonsága volt. „Ének és látvány együttes hatása csigázza, vonzza és kínozza Odysseust is, akit – eltérően eposzbeli másától – a tudás mellé szerzett kettős ismeret – a szirének éneke és társai élet nélküli léte – rádöbbsenti: bár a vágyak a halál álmát ígérnek, a vágytalan élet azonban maga a nemlét”.

A jelenet második része látszólag párbeszéd. Az árbochoz kötözött Odüsszeusz szól társaihoz. Indulatai széles skálán mozognak, de a társak nem hallanak semmit, nem értik, mi játszódik le benne, nem válaszolnak.

A hetedik, befejező jelenet öt apró metszet, amelyben Odüsszeusz továbbbi találkozásainak története követi az eposz meséjét, a végén azonban „önállósodik”: a novella hőse azt követően, hogy hazatért, újból és újból elment, de egyszer nem tért vissza. „Babits Odüsszeuszának nem kikerülhető vonása a politeizmust meghaladó személyiség: »minden vágyad Isten szava benned / mutatva, hogy merre rendelte menned.« Erre utal az irodalomtörténetben vele kapcsolatban említett ítélet szó is, amit ebben az értelemben a görög mitológia nem használ. És ezért nem kiáltott többé, mert felismerte a legvégső tudást: vágyait az ember csak önmaga megsemmisítésével tudná elérni vagy elpusztítani. És ez a két lehetőség tulajdonképpen ugyanaz.”

Egy évvel később, 2007-ben Buda Attila egész tanulmánygyűjteményt tesz közzé Babits munkásságáról. Ezt a *Teremtő utánzás* című könyvét a Ráció Kiadó jelenteti meg.

A kötet *Könyvek a shekszárdi szülőházban* című írásában, egy Kelemen Ilonának (Nennének) dedikált *Aranygaras* könyv kapcsán, röviden összehasonlítja Babits meséit „az igazi mesék”-kel. Mint írja, az utóbbiakban „mindig megtalálható az az elbeszélői könnyedség, gyermeki játékoság, amely az író, valamint az olvasót egy közös érzelmre hangolja”. Ez nem a komoly gondolatok hiányát jelzi, hanem „bizonyos azonosulást az elmúlt, ám felidézett gyermeki lélekkel”. Saint-Exupéry meseregénye, *A kis herceg* egyaránt szól idősebbeknek és fiatalabbaknak. Babits meséi inkább a felnőtteknek íródtak. „Ő nem a közösségi, népmesei ihletésű történeteket, hanem az intellektuális meséket választotta példaképül, elődei között elsősorban a német romantika alkotói állnak, legfőképpen a Grimm testvérek. Rajtuk kívül Hans Christian Andersen és Oscar Wilde hatása ismerhető fel. Közös vonásuk az előbbi szerzőknek, hogy fabuláik szinte mindig valamilyen tanulsággal záródnak, amelyek az író éppen foglalkoztató gondolatra, érzésre, erkölcsi problémára igyekeznek választ találni. Babits Mihály meséi szomorúak, fantasztikumuk borzongató, varázslatuk halálos.” Világuk sötét; s bár nem kegyetlen, mégis lidércnyomásos. Ezt a hatást erősítik fel a kötet Simon György János készítette illusztrációi is. „A mesék tartalma, nyelvi megformálása, képi megjelenítése az egyik legkülönlegesebb magyar nyelvű gyermekkönyvvé teszik a gyűjteményt” – összegzi véleményét Buda Attila. (29–30.)

A tanulmánykötet utolsó – több mint hetvenoldalny (167–244.) – fejezetének címe: „...*nincs igazi vágy félelemtelen*”. Babits-arckép egy olasz tárgyú novellában. Értelmezésszé avagy Érzékeny búcsú a deskriptív filológiától. A címhez méltóan terjedelmes és adatgazdag tanulmányt Buda Attila egyetlen műnek, a *Mese a Decameronból* című novellának szenteli.

A hét részre tagolt munka alcímei:

1. Rövid keletkezés- és recepciótörténet
2. Egy kis Boccaccio- és Babits-filológia
3. Szövegkritika, ahogyan az illik
4. Nyelvek között vált szint az értelem
5. Egy régi szerelmes Velencében
6. Emma?
7. A novellista epilógia

Az első fejezetben megkísérli rekonstruálni a novella keletkezéstörténetét. Először közli az első publikációk (NY, 1910. nov.1; *A gólyakalifa. Regény és néhány novella*, 1916.), az OSZK-ban található kéziratföredék (MD₀)² illetve az 1938-ig megjelent hét nyomtatott kiadás (MD₁ – MD₇) adatait.

Aztán megállapítja, hogy a novella első megjelenéséhez képest „az olasz és magyar író találkozása” sokkal korábbra tehető. Babits már 1905 júliusában és októberében megírja Kosztolányinak, hogy műveihez „tárgyakat” a Bibliából és Boccaccióból vesz, illetve egy tervezett „beszély” „tartalmát Boccaccionak egy novellájából” merítené.

Juhász Gyulát 1908. július 24-én arról értesíti, hogy a fogarasi tanév megkezdése előtt „vígasztalás”-ul Velencébe utazik. Augusztus végén már az élményeiről számol be barátjának.

„Kún József egy 1908 végi levelében említést tett Babits elbeszéléseiről, amelyek közül csak a *Karácsonyi Madonna* azonosítható [...], a levélíró azonban sem számukat, sem a többi címét nem sorolta fel.” Buda Attila feltehetően, hogy Kún József „a novellákat még Szegeden olvasta”, ahol Babits első novellája, *Este az utcasarkon* megjelent 1908. február 9-én a *Szeged és Vidékében*.

Babits Fogarason 1909 elején előadást tartott a fogarasi Szabadlíceumban *Shakspere* [!] *egyénsége* címmel, az előadás szövege „hat részben jelent meg a Fogaras és Vidéke lapjain”. Itt említést tett Boccaccio *Dekameronj*-áról, amelyből a drámairól is merített.”

Ez év nyarán Babits ismét Itáliába utazott, kollégájával, Ambrózy Pállal, s „ezt követte az *Útinapló* közlése az 1909. november elsejei Nyugatban.” Ebben Ruskin egyik könyvét idézi, „akinek *Velence kövei* című munkája ekkor már három kötetben magyarul is megjelent” – szép, szemléletes illusztrációkkal.

A következő év, 1910 nyarán Babits két másik kollégájával Olasz- és Franciaországba utazott. „Ezt követte a szintén november elsejei Nyugatban a *Mese a Decameronból*.”

Buda Attila úgy véli, hogy a novella megjelenésnek „külső kényszere” is volt: „az 1910 első felében létrejött szerződészerű megállapodás alapján” a *Nyugat* a legmagasabb honoráriummal közölte írásait, sőt félévente külön is honorálta, „neki viszont bizonyos rendszerességgel kellett szerepelnie a lapban, verssel és prózával egyaránt”.

A novella keletkezésének közvetett datálását Buda Attila egy „tartalmi párhuzammal” is alátámasztja. 1909. második felében közölte a *Nyugat* a *Karácsonyi Madonnát*, 1910 áprilisában a *Kezdődik Éliás testvér hiteles története* címűt. A novellákban azonos „a keresztény művelődéstörténeti alapokon

túl” az is, hogy „mindhárom eredete egy korábbi prózai mű vagy művek, s az elbeszélő az eredeti cselekmények mögött egy másik, az első megfogalmazás által nem látott valóságot fedezett fel vagy nevezett meg.”

Figyelembe veszi a tanulmányíró azt is, hogy az ez év tavaszán keletkezett *Laodameia* szeptemberben jelent meg, s ezt követően a költő szabadidejének egy részét újabb művek végső formába öntésére fordíthatta.

Végül a szerző így summázza észrevételeit: „Ezek az összefüggések, és egy belső, később ismertető tartalmi kapcsolódás nyilvánvalóvá teszi, hogy az elbeszélés az 1910-es nyári út befejezése után született, pontosabban a megfogalmazás és papírra vetés nyilvánvalóan ebben az időszakban történt, amit nyomban a folyóiratbeli közlés követett.”

A dolgozat – érthetően rövid – befogadástörténeti részében Buda Attila idézi a rajongó Domokos Lászlóné (1910. nov. 11.) „inkább riasztó, mint megerősítő” sorait. A modern korból említ néhány nevet, azokat, akik valami keveset foglalkoztak az adott novellával: Kardos Pál, Rába György, Utasi Csaba és Jenei Teréz. Egyébként pedig hosszabban általában Babits kisprózájának a befogadásáról ír. Megindokolja azt a megállapítását, mely szerint nem véletlen, „hogy Babits Mihály elbeszéléseinek, egy-két kivételtől eltekintve, csupán esszéisztikus vagy korábbi megállapításokat variáló megközelítései léteznek”, hiszen „nem illeszkednek sem kánon(ok)hoz, sem paradigmaváltáshoz”. „Babits Mihály kisprózája – amely már túl van a mikszáthi anekdotán, de még innen tárgyanak a nyelvből kiinduló relativizálódásán, mivel verseihez hasonlatosan egy olyan műveltségesszményt képvisel(t), amit olvasóközönségének nagy része már nem birtokol(t), s amelynek két fő erőssége a lélektani alapozottság, valamint az eredeti képalkotás – az utóbbi évtizedekben valóban tért veszített a más művészi eszközöket alkalmazó, szövegközpontú prózáirással szemben [...]”

A tanulmányban elvégzendő feladatot így jelöli ki a szerző: mivel várható, hogy a Boccaccio művére címében is utaló babitsi változat „azonosságok és különbségek együttes hatása nyomán nyeri majd el egyediségét”, ezért „e jegyek részletes vizsgálatához kritika alá kell vetni a forrást és a végeredményt: különös figyelmet fordítva a fordítás és/vagy újramondás, illetve az értelmezés során felmerülő kérdésekre.” Munkájának második részében Buda Attila tehát először számba veszi a magyar nyelvű Boccaccio-irodalmat, a Decameron-fordításokat (Császár Ferenc, Szász Károly, Bokor János, Honti Rezső, Révai József), illetve a Boccaccio-szövegkiadásokat, eldöntendő, hogy mely textusok képezzék az összehasonlítás alapját.

A *Szövegkritika, ahogyan az illik* cím alatt (3. rész) következik a novella első négy részének szövegkritikai bemutatása táblázatban. Három oszlop-

ban látjuk egymás mellett a babitsi alapszöveget (ultima manust), a magyar fordítások közül megindokoltan a Bokor János-féle fordítást (1909) és az olasz nyelvű Boccaccio-történetet a *Decameron* Web szövege alapján. A mondatok megszámozva egyenként alkotják a táblázat sorait. A Babits-novella szövegváltozataiban található eltéréseket pedig lábjegyzet tartalmazza. Buda Attila három szöveg táblázatos összevetésében a Babits-szöveghez írott lábjegyzetekben regisztrálja a szövegváltozatokat (ez azonban természetesen csak a párhuzamos szövegre – a novella 1–4. részére – terjed ki), majd egyik-másikhoz magyarázatot is fűz.

„Az egyes szövegközlések néhány ponton eltérnek egymástól”, az „MD₂ és MD₄, valamint MD₅ és MD₆ szövegei azonosak”. „Az egyes közléseket a *Mese a Decameronból* egészét érintő, tartalmi vonatkozású változtatások nem kísérik, csupán apróbb stiláris javítások, nyomdai és szerzői figyelmenlenségek.” Példának a Giovanni Boccaccio/Bocacci nevének írását hozza. (Buda Attila feltételezéseitől eltér a mi magyarázatunk a Jegyzetekben!) Magyarázatot ad Buda Attila a velencei hölgy teljes nevében szereplő prepozíció, a *da-di (de)* változó használatára is.

Mivel egyfelől Babits „érzékeny volt írásainak az általa használt formai megoldások szerinti közlésére”, másfelől különböző okokból „nem törekedett mindig az esetleges hibák következetes javítására”, a tanulmányíró érdemesnek tartja megvizsgálni, „hogyan vajon a módosulások mögé oda lehet-e képzelni magát a szerzőt is”. Arra a következtetésre jut (s példákat is hoz), hogy a saját kezű javításokat legjobban a tartalmi változtatások bizonyítják, „amelyek legtöbbször szövegrészek egybefűzésében vagy szétválasztásában, betoldásokban vagy törlésekben, a szófaji értelem módosításában, illetve egy-egy, nyilvánvalóan nem a szerzői kéztől származó javítás eredeti alakra való visszaállításában nyilvánulhatnak meg.”

A dolgozat 4. részétől (*Nyelvek közt vált színt az értelem*) kezdődik (és tart négy részen keresztül) a részletes, mondatról mondatra haladó elemzés, szöveg-összehasonlítás, értelmezés.

A táblázatos szöveg-összehasonlításból az elemző számára nyilvánvaló, hogy a Babits-novella első négy részének történetmondása a Boccaccioéhoz képest „többszövevényes, máshol pedig redukciót mutat; az öntörvényű művészi alkotás egyenértékű társként lép a például választott történet mellé – nem beszélve ráadásul a teljesen eltérő befejezésről”. Mindezt az a formai megoldás is alátámasztja, hogy Babits az eredeti tagolatlanságával szemben hét részre bontja a magáét.

Az író már a kerettörténet elhagyásával jelezte, hogy az ő verziója „magában létező önálló mese, ugyanakkor a kommunikációs szituációt nem mó-

dosította”. „Sőt kezdet és vég lezártágával és elkülönülésével még utalt is a mintára, anélkül hogy tartalmilag bármit is megismételt volna abból. He-lyette saját koncepcióját három mondatban fejtette ki.”

Ezt követően ismételte el Boccaccio történetét addig a pontig, amíg a ba-rát elhitesi Lisettával, hogy Gábrriel angyal szerelmes belé. „A novella fenn-maradó hányadát azonban igen röviden csupán összefoglalta, majd saját elbeszélésének befejező három részében immár teljesen függetlenül min-tájától tartalmában is másfelé vezeti történetét.”

A Babits-novella első négy részének mondatról mondatra haladó elemző összehasonlítása után Buda Attila így összegzi a megfigyeléseit: „e keleti eredetre visszavezethető mese felelevenítése nem repetíció, hanem kreáció a javából; Babits [...] a kölcsönzött történetet közvetlen forrásától elkanya-rodva önálló befejezéssel és eltérő értelmezéssel látta el. [...] tartalmi és sti-láris változtatásokat, módosításokat egyaránt alkalmazott.” Ismerte a Dek-a-meron olasz szövegét, hiszen változatlanul emelt át onnan szavakat (ezek archaikus stílushatást is eredményeztek), arra pedig, hogy olvasta a Bokor-féle fordítást, a brassói fordító által használt kifejezésektől való eltérés utal. Babits Mihály novellájának Boccacciohoz viszonyított legjellemzőbb voná-sa egyfelől a Lisetta személyéhez fűződő epiteton ornansok elhagyása, más-felől „az olasz novellából hiányzó, kimondottan üdvtörténeti konnotációjú fogalmak [...] hangsúlyozása és kibővítése, a velencei hölgy vágyakozásá-nak legfőbb alapjaként és magyarázataként”.

Mielőtt Babits novellája 5. részének részletes elemzésére kerülne sor (*Egy régi szerelmes Velencében* cím alatt), a mű hátralevő három fejezetéről kapunk rövid áttekintést: „Babits Mihály novellájának ötödik, hatodik és hetedik része, amelyek Boccaccio elbeszélését sajátos értelmezéssel egészítik ki, szerkezeti-leg különböznek egymástól. Az ötödik és hetedik akciótlansága szemben áll a közrefogott hatodik egy pontban találkozó, ám ott azonnal egymástól elváló kettős történeté[től?]. De a két cselekmény nélküli egység is eltérő, hiszen amíg az ötödik nagyrészt Lisetta lelkiállapotát, pontosabban egy bizonyos lelki-állapotot örökít meg szinte himnikus sorokban, addig az utolsó, hetedik a be-tetőző magyarázattal egyben az első részre is utal, s így mégis, mintegy sajátos, babitsi kerettel foglalja egybe, zárja le az eredetiben is keretes történetet.”

A fenti előreutaló összegzést követően a szerző az 5. rész négy egységé-nek elemzését végzi el egymás után. Az első egység (1–4. mondat) Boccaccio történetének összefoglalása addig, amíg az (ál)barát bejelenti az „angyal” esti látogatását. A tanulmány írója egyúttal rámutat Babits változtatásaira is. Ezen egység dramaturgiai funkciója, hogy „megteremtse és folyamatossá tegye az átmenetet az írói felidézés, valamint az alkotás között”.

Az 5. rész második egységében (6–7., 9–13. mondatok) Lisetta személyiségrajzában két pólus különíthető el: a férjre vonatkozó és az égi gyönyörökre vonatkozó mondatok. Az asszony viselkedését ugyanis egyrészt az magyarázza, hogy Babits interpretálásában az öreg és gyakran távol levő férj alkalmatlansága miatt Lisettának a földi szerelem nem sokat jelentett, másrészt az ájtatos, naiv, önmagába és önmaga vágyaiba szerelmes asszonyt „lépre csalni az égi szerelem hazugságával lehetett”. Az utóbbihoz kapcsolódó cselekményszálak bonyolításához az író „a keresztény misztikát hívta segítségül”. A szerző hangsúlyozza, hogy „Lisetta viselkedésének mozgatóit keresve Babits Mihály láthatóan kevésnek és szegényesnek találta a boccacciói ábrázolást, amely a cselekedeteket csupán mint jelenségeket vette figyelembe. A velencei hölgy magatartásának okait vallatva sejtett föl előtte a misztikus tapasztalat, amely az emberi személyiség belső találkozását jelenti a magát és minden más létezőt megalkotó végtelenséggel, avval egyesíti és így létrehozza az örökkévalóságban létező boldog állapotot.” „A misztika individuális, hiszen a misztikus látás nem más, mint a léleknek saját alapjába való elmerülése.” Ahogy erre Buda Attila rámutat, Babits itt is változtatott, mégpedig abban az irányban, hogy a középkor végi vallási intimitás helyett inkább „a feltételezett befogadó képi és nyelvi valóságához közelebb álló barokk devóciót” (felajánlás, odaadás, imádat) érzékelteti. Az elemző részletesen bemutatja, hogy ennek a misztikus háttérnek a nyelvi eszközeit az alkotó az Énekek énekéből, Szent Sebestyén, Avilai Szent Teréz, Keresztes Szent János legendájából, műveiből, illetve az Ó- és Újszövetségből meríti. A szerző figyelmeztet a novella egy sajátos ellentmondására, nevezetesen: az igazság és a valóság ellentmondására. Lisettának ugyanis nemcsak látomásai voltak, hanem igazi (testi) beteljesülése is. Az asszonyt „a misztikus eksztázis, az (ál)barátot eszközül használva, éppen a földi szövetség megszégésére ösztökélte, anélkül persze, hogy ennek ő tudatában lett volna, a hamis élmény viszont egyszer s mindenkor isten szolgájává tette”; „míg az erény és a hűség a bűn útjára visznek, a csalás mégis teljesíti az isteni küldetést.”

Az 5. rész harmadik egységében (16–22. mondatok) „költői szépségű” mondatok festik a történet színhelyét, Velencét. Az elemző megfigyelése, hogy ezek nemcsak a főhősnő lelkiállapotának kivételülései, hanem a novellairó érzelmi érintettségét is jelzik. Hasonló lírai helyzetet vél felfedezni Babits *Egy régi szerelmes Velencében* és a *(Palotáknak, templomoknak...)* című versében is. Szerinte a két vers „tematikailag a Mese a Decameronból előzményének tekinthető” (s gondos elemzéssel azt is tisztázza, hogy ezek Babits első itáliai útjának befejezése és legfeljebb az 1908. év vége között keletkezettek, s valószínűleg az utóbbi keletkezett előbb). Rámutat arra,

hogy az *Egy régi szerelmes Velencében* nem élmény, hanem „kettős emlékező” vers: „az Adria királynője nem elsősorban a fizikai valójával, hanem a személyes múltból felidézhető képek előhívásával gyakorolt hatást rá, mintegy katalizátorként, amelyeket aztán a szomjú vágy és a lemondó szomorúság érzésével fűzött egységbe: a versírás közben egyszerre emlékezett Velencére, és arra, amire ott emlékezett.” (Az elemző a novellában is megtalálható „fehér ruhás madonna” kifejezésről következtet arra, hogy arról a „fehér ruhás madonná”-ról lehet szó, aki – Török Sophie feljegyzése szerint – a *Strófák a wartburgi dalnokversenyből* című vers ihletője lehetett.)

A novella említett helyét (5., 16–22) az alkotói oeuvre-ben így jelöli ki Buda Attila: „[...] e sorok Babits Mihály életművének egészét tekintve éppen egy, Velencével kezdődő és Velence hatására a múltból felmerülő kettős érzelmi hatás meghaladására, eltávolítására szolgáló alkotói transzformáció egyik állomását jelentik.”

Az 5. résznek az egész novellán belüli kiemelt, központi helyzetét a tanulmányíró többszintű (idő-, tér-, színviszonyok, mondat szerkezet, kompozíció) nyelvi elemzéssel bizonyítja. A versekkel összehasonlítva pedig a novellában „fordított szerepjátás”-t emleget: „A versek narrátora egyes szám első személyű. Még akkor is, ha gondolatait egy harmadik személy szájába adja, e novella elbeszélője viszont harmadik személybe transzponálja saját magát.”

Az 5. rész utolsó egységében (24–30. mondatok) változik az elbeszélő pozíciója. Újból külső pontból vet pillantást hősnőjére, akiben „a külső és belső valóság egybeolvad”, s „felsejlik előtte az égi szerelem vágya”. Lisetta azonosulva az Istenanyával, az angyali üdvözlét jelenetére készül (a kék szín szerepe).

A 6. részt két nagyobb egységre tagolva mutatja be Buda Attila tanulmányának *Emma?* című fejezetében. Az 1–2. mondatban az „égi szerelem már létező vágya megteremti a maga látomását”; s a káprázat az „Angyali üdvözlét ikonográfiai sémáját ölti magára, s azonnal eggyé válik a valósággal”. Ebbe a sémába azonban nem illik bele a „lovagi ruhában” megjelenő Gábor angyal. Az elemző végső következtetése, hogy „úgy tűnik”, ez esetben „nem egy valóságos alkotás volt a modell, hanem ez a leírás is a novella második részének szigorúan komponált motívumrendszerébe illeszkedik: a lovagi felszerelés a férfiaságot, az angyali természet a szentséget ígerte Lisettának”.

A 3–10. mondat: „A látomás testi valója: Lisetta földi szerelme és égi elragadtatása.” Lisetta Babits által megrajzolt jellemében az együgyűség és a vágyakozás mellett fontos elem „a hitből fakadó tett”. Az ő lelkének vissz-

fénye a célratóró barát szépsége és nemessége. A barát lelke szépségét hazudó beszédében (7–9. mondat) látja az elemző a harmadik okot, „amiben a novella írója magyarázatot talál a történetekre”. Az „isteni eksztázis”-t idéző mondatok „ismét a misztika nyelvén szólnak”, hiszen a babitsi novellaváltozat alapja ez a misztérium, aminek szemantikai egyértelműsége csak látszólagos.

Mivel a 6. rész 3–10. mondatai „önmagukban is annyi érzelmi telítettség-gel rendelkeznek”, az elemző jogosnak érzi a kérdést: „nem volt-e a novella szerzőjének valamilyen személyes indoka, ami inspirálhatta ezt a szenvedélyes áradást?” Aztán a már megszokott filológiai alapossággal lát hozzá kérdése megválaszolásához. Abból indul ki, hogy „itt elsősorban a titokzatos fogarasi cukrászlányra kell gondolni”, arra, hogy „ez a Babits Mihályt feltámadóan, bár az idő múlásával csökkenő, illetve átértelmezve foglalkoztató élmény beleszővődött az annak közvetlen intenzitása alatt/után íródott *Mese a Decameronból* című novellába is”.

Buda Attila határozottan elutasítja, hogy életrajzi vonatkozásokat kutasson, inkább a művek (versek, *Halálfiái*, Török Sophie *Keretes történet* című novellája), szövegek alapján keresi a választ. A válaszadás nem egyszerű, sok a bizonytalansági tényező, többek között a *Keretes történettel*, de már a névvel kapcsolatban is, hiszen a szóba jövő Emma név – amint azt a tanulmány írója megmutatja – Babits életében többször is megjelent, s akkor még nem is volt szó az író névadási gyakorlatából adódó nehézségekről. Az elemző az értelmezést több szinten is megkísérli. Először így: a titokzatos Sugár (Emma?) hatása a kapcsolat megszakadása után sem tűnt el, s ez meg a hasonló intenzitású kiábrándulás, amelyet valahogyan fel kellett oldani, magyarázza, hogy „az egykor fizikai közelségben lévő személy és a hozzá kapcsolódó szituáció, vagy annak valamilyen szegmentuma más prózai műben is [tudniillik a *Halálfiain* kívül] megjelent, természetesen alakváltással [...] S a csalódáshoz, mert csak ennek a valóságában lehet teljesen biztos az utókor, időben igen közel gyógyító magyarázatot (is) keresett Boccaccio egykori történetének feldolgozásában a központi nőalak cselekedetének megértő humanizálásával.” Ez azonban nem elégíti ki a kérdezőt, újabb kérdéseket sorakoztat, majd Török Sophie *Keretes történetére* és a *Halálfiái* szövegére figyelve, a kis cukrászlány eszményített alakjára tekintve filozofikus dimenziójú értelmezést ad. A *Mese a Decameronból* babitsi változatának „alap gondolata”: „A valóságon túl létező abszolút világ [...] hiánya és sóvárgása üressé és unalmassá teszi az életet, ám ha megtapasztalja valaki, azonnal az idegenség bélyegesévé válik [...] S ha így van, akkor ez a megismételve ártott történet tulajdonképpen nem az érzés és a helyzet első szublimálása, megértése és eltávolítása egyben?”

A 6. rész második fele (11–29. mondatok) egy „rendes novella”, amelyben a szerelmi vallomás és hitbeli elkötelezettség, harag és alázat váltják egymást. Az elemző értelmezése szerint Lisetta választása egyrészt azt tükrözi, hogy „az ember egész életében, bárhol van is, csak rossz helyen lehet”; másrészt, hogy „bár a vallás és a szerelem egybefűzheti az égi boldogsággal, a transzcendens éppen a földi magányt nem oldja fel [...]”.

A novella utolsó, hetedik részének bemutatása, egyúttal a tanulmányt lezáró fejezet elé *A novellista epilógja* cím kerül. A szerző először Babitsnak az alkotás eredetiségével kapcsolatos nézeteiről beszél. Az író nem osztotta kora esztétikai eszményeit, szűken értelmezett, romantikus eredetiségkultuszát; korai fordítási gyakorlata abban a felfogásában erősítette meg, hogy a művészetek, az irodalom létezésének alapvető feltétele a „szerzők és témák egymásra hatása nemzeti nyelven belül és azon túl is”. A *Mese a Decameronból* című elbeszélése magában foglalja a – Rába György fogalmai szerint értelmezett – „olvasmányélményt” és a „filológiai hatást” is. Babits novellája „parabola”, a szövegű megfélemlések ellenére is önálló, de nem a semmiből keletkezett mű; újratereztetés.

Másrészt az egyes művek az életmű különböző pontjain is „párbeszédet folytatnak egymással”. A „sugár alak” például más-más személyek vonatkozásában más-más helyszíneken tűnik fel. Buda Attila feltételezése szerint Babits számára létezett „egy Sugár-archetípus”. „De bárki is volt a fogarasi cukráslány és bárki is rejtőzik alakja mögött, önmagában vagy valaki más továbbéléseként, vonásait az író többször felidézte, más létező és kitalált személyek tulajdonságaival vegyítve, az évek múlásával a velencei emlékekhez hasonlatos módon önmagától eltávolítva [...], s a fiatalság nosztalgikus és ironikus emléke hozott végső megbékélést a valaha-volt mély érzelmi csalódás(ok)ra.” A fogarasi lány „médiüm” volt a költő számára, aki „előhívta-stimulálta a benne lappangó érzelmeket”. A költő az élményt kétféleképpen dolgozta fel: „eszményítéssel a versekben és fokozatos eltávolítással a prózai alkotásokban”.

Buda Attila további gondolatait a „vallás és szerelem” motívumokhoz fűzi. (A novella befejező részében hangzik el a megcsalt és kinevetett, de mégis boldog Lisettával kapcsolatban: „A két legnagyobb dolog, ami a lélekben lehet, vallás és szerelem, ölelkezett tudatlan lelkében”.) A érzelmi válság idején a „szomjra és szomorúságra válaszoló vallás és szerelem már a fogarasi évek elején jelen levő, de még háttérbe szoruló motívumként figyelhető meg Babits Mihály műveiben”. A gondolat előzményei között említi Buda Attila a *Két nővér* című verset, (mely „érzelmi és formállogikai utat nyit a három középkori tárgyú novellához), illetve az *Októberi ájtatosság*

címűt (amely „kettős szabadság és kettős alávetettség kapcsolatában láttatja a transzcendenshez fűződő kapcsolatot”). Feltűnik a motívum már a Szege-den írt *Huszdik, huszdik század* című elbeszélésben is, ami arra utal, hogy az érzelmi válság valamilyen módon már ott jelen volt. Az 1908–1910 között írt novellák a válságból való kilábalás, a megújulás igényét jelzik. A krízist kifejező antikizáló versek mellett – az itáliai utak, a Dante-fordítás terve – egy másik lehetőséggel biztatták a költőt: a vallásos létszemlélet talaján keletkezett versek hátterében azonban nem a hivatalos, kanonizált, intézményi, közösségi, felekezeti kereszténységet találjuk, hanem „az individuális, Szent Ágostonra utaló konfesszió katolicizmusát”-t.

2007. április 24–25–26-án tartotta az ELTE BTK Kultúra- és Irodalomtudományi Intézetének keretében működő Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék a 2006/2007-es tanévben esedékes konferenciáját. Az Évforduló előtt című konferencián elhangzott előadások szerkesztett, kiegészített változataiból állt össze egy tanulmánykötet, amelyet a Savaria University Press jelentetett meg 2008-ban. A *Közelítések... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján* című könyv többek között tartalmazza Buda Attila egy tervezett „hosszabb, Babits Mihály kilenc novelláját feldolgozó írás” részletét (A visszaszerzett szabadság. Babits Mihály: Mythologia – értelmezésszé, részlet).

Dolgozatának bevezetésében Buda Attila Babits három ókori témájú novellájával kapcsolatban tesz néhány általános megjegyzést.

Az *Odysseus és a szirének*, a *Mythologia* és a *Kassandra* című novellákról mondja: „nem csupán a [...] görög mondakör egy-egy történetének újrafeldolgozásai, hanem egyben válaszkísérletek is; nem ideálok, hanem parabolák; nem kimondottan a leleményességről, az erőről vagy éppen a jövőbe látásról szólnak, mint az inspirációt kiváltó eredeti szövegek, ellenkezőleg: azt kutatják, hogy mit kell tenni a világ csábításai ellen és azok feledéséhez, hogyan kell viselkedni a kihasználó akarattal szemben, milyen stratégia választandó a nyugtalanító jóslatok elviseléséhez; s egyszeri személyében miféle ember az, aki minderre képes, hogyan lesz azzá, ami. Mondhatni egzisztencialista novellák ezek anélkül, hogy megírásuk idején Magyarországon különösen ismertek lettek volna Søren Kierkegaard művei [...]. De a szorongás, a semmi, a szabadság, melyek az egzisztencializmus központi kategóriái, megjelennek bennük [...]”.

A novellákban a létezés s az etikát kutató gondolatokat „árnyalják és kiegészítik” olyan részeket, amelyek a kereszténységgel hozhatók kapcsolatba, jöllehet, az „Újszövetség szelleme inkább a *Karácsonyi Madonna*, a *Kezdő-*

dik Éliás testvér hiteles története, valamint a *Mese a Decameronból* mondataiban érhető tetten [...]” „Mivel azonban a személyes szabadság mind a kereszténységnek, mind az egzisztencializmusnak igen fontos összetevője, ez nyomban kapcsolatot is jelent a fenti novellák között, s értelmezésük legfőbb viszonyítási pontját teremti meg.”

A dolgozatíró hangsúlyozza a novellák azon sajátosságát, hogy „benük azonos szintre kerülnek a cselekedetek a lelki folyamatokkal”, s ezzel a megoldással „Babits Mihály a korabeli, hagyományos prózairói kánont kétfelől is felszakította: részben a megfogalmazás, részben pedig az őt foglalkoztató léthelyzetre válaszoló alapítószerű átértékelése során”.

Az esszé további (csillaggal négy egységre tagolt) részében a szerző a *Mythológiát* – cselekményvezetését vizsgálva – értelmezi.

Az erős és félelem nélküli Héraklész számára a természete, dühöngései, fel-feltörő indulatai olyan „teher”, amely behatárolja szabadságát; ez vezetett a múltbeli tragédiához (családja legyilkolásához), és ez tette bizonytalanná a jövőt. „A hősöz kétféle, hasadt személyisége: a derűsen félelemtelen és a megadóan engedelmes mögött [...] egyaránt rejtve áll ott az isteni szándék céljának bizonytalansága: valójában ez elől menekülve engedte magán más akaratát érvényesülni.” S így válhatott az „erős és fékezhetetlen félisten” a „szolga Héraklészszé”. Buda Attila ezen a ponton rámutat „az eredeti történetet továbbgondoló szerzői értelmezés”-re: egyetlen ókori forrásban sem szerepel, hogy a jóslattal kapcsolatban a hős „gyanakodott” („kimondottan huszadik századi életérzés”).

Héraklész és Hülász találkozásáról az a véleménye, hogy közeledésüket „az első pillanattól kezdve a metakommunikatív félreértés lengi be”. Héraklész olyan tulajdonságokat vél felfedezni a fiúban, amelyeket maga nélkülöz. Hülász „személyiségén keresztül megtanulta becsülni az embereket”, s benne – a kezdetben őt csodáló fiú iránt – »nagy forró szeretet« ébredt, amelyet még sosem érzett.

Később Héraklésznek látnia kell Hülász lelki változását, szembesülnie kell a fiúban „addig értékelt tulajdonságok árnyaival”. S ekkor „kiábrándulása műhatatlan fájdalomvá lesz, s átalakulnak az ő érzelmei is. Ezen a ponton Buda Attila ismét rámutat egy az antikvitástól eltérő mozzanatra: „Az erő

bajnoka, akit megbúvól egy fiatal fiú testi-lelki harmóniája: ez a helyzet kimondottan a görög hagyomány öröksége; e harmónia látomásként való megkérdőjelezése és főleg visszájára fordítása azonban egyenesen huszadik század eleji. Héraklész valójában nem is Hülaszban csalódik, hanem a világrendben.” Héraklész csalódik, mert azt gondolta, hogy az ember megválaszthatja a maga életét, de amikor Hülasz maga is szabadon dönt, megérti, hogy „az érzelmetli emberi kapcsolatokban minden választás megsebzí azt, akit helyettesít”. A „külső tárgyra irányuló szeretet” vissza is hat az emberre: Herakles már nem hagyja magát a végzet által vezetettetni, „a gáncsvető isteni akaratot is képes távolságtartással szemlélni”. Nem dühöngéssel és örföngéssel válaszol, „hanem szeretetének féltéssé változtatásával, ami egyre erősülő megtartási vágyá fokozódik”.

S amikor a barátságnak hitt kapcsolat visszafordíthatatlan felbomlására rá-döbber (a IV. rész elején), kiábrándulása „azért olyan önsajnálát és bosszú-szomj között kalandozó, mert Hülaszban az embereket szerette meg [...]”. Most „kifosztottsága nem kifelé fordított erőszakban, csupán lelki fájdalom-ban nyilvánul meg”.

Buda Attila szembeállítja Héraklész és Hülasz kapcsolatát Héraklész és Pholus kentaur találkozásával, összecsókolozásával. „Héraklész azt, aki megváltoztatta őt, még birkózás vagy szerepjáték közben sem illette a nemiség cselekedeteivel, mert az eszményi szeretet kívánta, most viszont a testek találkozásának szeretet nélkül nincs sem értelme, sem jelentése; az csak az alkoholos tudatvesztés következménye.”

Héraklész majd résztvevő lesz a kentaurok orgiájában. „A bacchanália jelenségei, a testek kavargása, a jelen lévő kéj és a múltból felmerülő csömör Héraklészét eltompítja. Személyisége kizárólag a testre szűkül, elemi ösztöneivel és indulataival.” Majd részt vesz az ellenséges kentaurok elleni harcban: a bentieket védelmezve nyíllal lövi őket. A reggeli napfény azonban kijózanítja: „a mánor undorát a gyilkolás iszonyatával tetézte Héraklész számára, aki felismeri végre e vad lényekben az állatot.” A szégyen is eléri. A Pholus halála után kialakuló harcban már nem szállt be.

„Héraklész, aki a jósdától kért tanács után gyanúsna tartotta a papok hallgatását és a jóslatot, mert az istenek ítéletének bizonytalanságát látta

benne, s akit mind Hülással, mind a kentaurokkal törbe csaltak e tétova istenek, e pillanattól kezdve már kívülláló. Átéltve a múltat és birtokában az ismétlésnek, nem béklyózza eztán döntéseit sem a szerelem sem a barátság. Megismerte ereje határait és megnevezte félelme tárgyait: világossá vált számára korlát és korlátlanság, alázat és szabad akarat összetartozása. Nem akar többé személyeket, és nem akar többé közösséget. Nem tagadja ugyan meg őket, de már felettük áll. Felettük áll, mert immár tudja, hogy hiába az ismeret és hiába a tapasztalat, az istenek élete során mégis annyiszor vihetik kelepécebe, ahányszor csak akarják, és ezt máskor is meg fogják tenni, s ő mindig lépre fog menni, mert bizalma immár megingathatatlan. Bizalma az emberi feladatok felmentő, egyben engesztelést hozó erejében, és bizalma a tökéletlen istenekben, hiszen a világgal szembeni viszonyát a saját magából sarjadt, másra irányuló, személytelenné vált szeretet átalakította. Önmagát már csak eszköznek tekinti.”

Hülasz és a szörnyek után az a formális kérdés, amely a novella zárómondatában a saját sorsát illető korábbi kételyét ismétli meg („Ki oly erős, hogy titkos hatalmak törbe ne csalhatnák?”), tartalmilag állítássá válik. „A novella elején valami rettenetes vadként jellemzett Héraklész [...] elbocsátott vaddá válik, akit az istenek megpróbálnak, de nem eresztenek. Az elbeszélés azonban nem egy alacsonyabb szintről egy magasabbra érkező történetet foglal magába tanulsággal, megtisztulással, katarzissal, hiszen az utolsó sorokban Héraklész ugyanolyan félelem nélkül szemléli a derűs világot, mint Hülással való találkozása előtt. Az egyetlen változás az, hogy birtokába került az ismétlés tudása, képessé válik a létezés teljes átélésére, s a múltat fellelevenítve látja a jövőt is, mint egy előrefordított emlékezést. Ezért képes megérteni a világ partikularitásainak értelmetlenségét, és a belőlük felépülő egész értelmét.

Héraklész kilép a mitológiából.”

2008

2008. november 10-én az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság a Magyar tudomány ünnepe keretében emlékülést tartott. Az előadók között volt Buda Attila is, aki „*Lelkemben a világ ezer képét hordom*” címmel Babits Mihály rövidprózaí írásairól beszélt. Előadását az interneten olvasható szöveg alapján ismertetjük. (http://www.mta.hu/fileadmin/_bosztaly/eloadastar/Babits_Buda.pdf)

Az öt részre tagolt (írásban három ponttal elválasztott) tanulmány egy

sokszor hallott általános megállapítással kezdődik: „Babits Mihály novellái még prózai munkáinak a sorában is háttérbe szorulnak, regényei és tanulmányai mögött a szinte teljes ismeretlenség árnyékában létezve [...]”. Az ezen műveket „sokadrangú alkotásoknak” értékelő konvenciót azzal magyarázza, hogy „Babits Mihály rövid prózai írásainak legtöbbje nem sok rokonságot mutat a magyar irodalom hagyományos prózafelfogásával”. Annak egyik vonulatával sem hozható rokonságba, az előadó szerint „még leginkább a hozzá hasonlóan szintén kívülálló Ambrus Zoltán munkássága hozható vele távoli kapcsolatba”. E jelenség legfőbb okát abban látja, hogy Babits „mintái nem kizárólag a magyar irodalom korábbi alkotóiból és hagyományos témaköreiből fakadnak, sem a történelemhez, sem a társadalomhoz nem az általuk felállított nyomvonalakon közeledett, [...] prózaírói szemlélete sokkal inkább rokonítható jelenünk felfogásával, mint a saját koráéval, avval a kiegészítéssel, hogy a nyelvi megformáltság mindig erősebben korfüggő, mint a gondolati megközelítés. Pontosabban mind a nyelvi felépítés, mind a tartalmi jegyek szempontjából köztes helyzetben vannak ezek az írások, számtalan olyan vonással, amelyek csak megírásuk után évtizedek múlva jelentek meg a magyar irodalomban [...], ami e jellemzők felismerését nyilvánvalóan a közvetlen s a követő utókor számára is nehezíti. Sőt: bizonyos vonatkozásokban még ma is nehezíti teszi.”

A bevezetés után a tanulmány szerzője röviden szól az elbeszélések megjelenési körülményeiről, a befogadásukról, keletkezési körülményeikről, s tesz néhány intő megjegyzést a készülő kritikai kiadásukra vonatkozóan.

„Babits Mihálynak életében 46 rövid elbeszélése jelent meg, – az első novellája 1908-ban, az utolsó pedig 1935-ben –, s a hagyatékban található még hét befejezettnek tekinthető kézirat, fennmaradt állapotában rövid prózai alkotása is, amelyeket Belia György az általa szerkesztett életműkiadásban sorra is vett.” 1935 után a *Halálfi* című regényéhez írt két kiegészítését először a *Pesti Napló* hozza. A kézirateit összegző katalógus azonban még „töredékeket és fogalmazványokat is regisztrál”. „A novellák közül három csak folyóiratban közölt”, életében négy, csak novellákat tartalmazó prózafüggelék látott napvilágot, de a többször kiadott *A gólyakalifa* és *Timár Virgí fia* című regényeivel együtt is közreadott novellákat. 1938-ban jelent meg az utolsó, véglegesnek szánt gyűjtemény. A novellák közül „a kötetbeli közléseket tekintve négyeszeri előfordulással” kiemelkednek a következők: *Karácsonyi Madonna*, *Mese a Decameronból*, *Odysseus és a szirének*, *Szerelem*.

„E műveinek befogadása nem mérhető a versekéhez” – írja a szerző, s ezt követően megismétli, amit erről 2006-ban az *Odysseus* elemzése kapcsán már leírt, s amit annak ismertetésekor idéztünk. („[...] közvetlenül a keletkezésük után [...] alig van a XXI. század eleji olvasó számára is releváns szakirodalma.”)

A költő, aki a novellái zömét a tízes és a húszas években írta, „az e munkáit ért bírálatok és értetlenség hatására kedveszetté vált, s felhagyott e műfajjal”, ha nem is teljesen. Buda Attila a jelenség belső okaira is rávilágít. „Azok a gondolati készletek ugyanis, amelyek a világháború előtti novellákat előhívták, részben házasságával megszélidültek, részben a romló társadalmi és irodalmi viszonyok között meg- és feloldhatatlanná válva háttérbe szorultak, kritikai és esszéírói munkásságának kiteljesedése inkább alkalmas terepnek bizonyult azon problémák megtárgyalására, amelyek korábban a novellák által eltávolítva tűntek fel, részben maguk a kérdések is megváltoztak, s számolni kell erejének apadásával, fokozódó betegségeivel is.”

A tanulmány következő része azt hangsúlyozza, hogy „e novellák egyik fontos jellemzője az a köztesség, amely – immár végleg eltávolodva a szűkítően értelmezett realista elbeszélői modortól – a huszadik század elejének változó magyar prózafelfogásában a jelenkor megközelítési módszereit és nyelvét előlegezi meg. Részben átélt, részben képzelt írások ezek, amelyekben az első felülírja a második; nem ábrázolnak, nem bemutatnak és bizonyítanak, hanem vonatkoztatnak.” A szerző tartalmi szempontból a következő címkéjű csoportokat véli megalkothatóknak: a „régí történetek feldolgozása”, „mesék”, az „átalakított elbeszélői hagyomány” mellett szükség lenne még a „besorolhatatlanok” (ide kerülne *A vak úr és a rádió*), illetve a költői szövegek” kategóriákra is.

A tanulmányíró rámutat a „novellák néven kanonizálódott” írások „műfaji ingadozását”-ra, megjegyezve, hogy már a novella és az elbeszélés általánosan érvényes meghatározása is nehéz. Úgy véli, hogy csak a *Hatholdas rózsakert* és a *Harc az angyalal* című írások nevezhetők elbeszélésnek, novellának pedig az *Este az utcasarkon*, *A dezentor*, az *Úzd ki vasvillával...* „A többi írás vagy tartalmilag, vagy nyelviileg nem elbeszélés és nem novella, úgyhogy [...] mindegyik esetében egyedi döntést igényel a műfaj [...] meghatározása és azonnali cáfolata.” Mindezt a szerző nem tartja idegennek Babits Mihály „valóságot és a valóságon túlit egyaránt vizsgáló [...] duális ábrázolásától”.

A műfaji egyértelműség hiányában „álnovelláknak” nevezné a *Tél*, az *Útinapló*, a *Huszdik, huszadik század*, a *Lira*, *kalendárium*, *mese*, *vers*, *kabala* című alkotásokat. Azért nem igazi novellák, és főként nem igazi elbeszélések a műfaj történeti konvenciók értelmében, mert szövegük vallomások, versek és prózai bekezdések váltogatják egymást. Bennük a személyes élmény „a világot kitágító olvasmányokkal” (Dante, Novalis) kapcsolódik össze. „Ugyanakkor szó sincs személyességről abban az értelemben, hogy az elbeszélő, a narrátor, az emlékező életének megtörtént, átélt körülményei szerepelnének benne, noha a helyszínek többnyire azonosíthatók, a szereplők körülírhatók, mégsem a valóság leképezése a cél, bizonytalan, lebegő realitást örökítenek meg, sem nem valóságos, sem nem kitalált, hanem mindkettőnek a nyelvi megformálás segítségével magasabb szintre emelt keveréke. Realisták, amennyiben egy lelkiállapotot örökítenek meg, ám a személyes élet állomásai nincsenek jelen. Nem történetek, hanem gondolatok, nem didaxis, hanem megismerési vágy.” Az *Útinapló* és a *Huszdik, huszadik század* „legfeljebb esszénovella”.

A tanulmány utolsó hosszabb részében a szerző egyes kiemelt novellák bemutatásával a babitsi kisprózai írások néhány, főleg szerkezeti sajátosságára mutat rá.

Az *Este az utcasarkon* című műben, amely „még éppen megfelel a műfaji követelményeknek”, Babits „felmutatta a magyar prózai hagyománnyal szembeni kételyeit”. „A viszonylag kerek, csattanóval záruló történet látszólagos tragédiáját groteszkké játssza a narrátor kínos precizitása, amivel a helyszínt lefesti, s az önmagukban rezignált kommentárok, amelyek azonban a hangnem fénytörésében egyfelől az ironikus tárgyalást erősítik, másfelől a magyar prózahagyomány egyik vonulatát teszik kritika tárgyává.” Olykor a narrátor „saját magát is odahelyezi”, „közvetlenül szólítja meg az olvasót”, s csak látszólag mindentudó elbeszélő, mert az olvasóra bízta a történet megoldását, értelmének megadását. „A novella valójában a babitsi kettős látást példázza, eltávolítás és megértés, tárgyilagosság és személyes érintettség együttes létezését.”

Ezután a novellák azon csoportja következik, amelyeknek a szerkezete „prózastrófikusnak nevezhető”. Ezt a szerkesztést Babits az első világháború előtt írt novelláiban alkalmazta (*Karácsonyi Madonna*, *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, *Mese a Decameronból*, *Drága élet*, *Mythologia*). „Ez a szerkesztés azt sugallja, hogy a valóságról alkotott kép csak mozaikok

egymás mellé helyezésével válik élessé és teljessé. Másfelől [...] a lazán összefüggő jelenetek élesebben exponálják a tárgyat, sokkal több nézőpont bemutatását teszik lehetővé, mint egy folyamatos összefüggésű elbeszélő mű, és így jobban megfeleltek Babits műfajfelfogásának, [...] a versekhez hasonlóan, egy-egy érzelmi állapot megörökítésére szolgáltak, mondhatni ezek a lírai novella prózában írt strófái.” A jelenetenként is értelmezhető egyes részek némely novellának dramatikus jelleget kölcsönöznek.

Ezek az alkotások „elbeszélői holtjátékot, túlzásba vitt kor- és jellemfestést, történelmi, néprajzi, társadalmi ismereteket [...] nem tartalmaznak, csupán csak a prózát szervező Gondolatra koncentrálnak.” A szerző megengedi, hogy felfoghatók stílus tanulmányoknak is, miként Rába György tárgyalja őket, de Buda Attila még azt is hozzáteszi, hogy ugyanúgy értelmezhetők „az írójukat feszítő problémák megoldási vágyának, egyfajta alkotói önterápiának”. A *Karácsonyi Madonna*, illetve a *Kezdődik Éliás testvér hiteles története* példájával a szerző arra is figyelmeztet, hogy közös jegyek mellett a novellák számos egyedi jellegzetességet is mutatnak.

A *Novella az emberi húsról és csontról* szerkezeti sajátossága, hogy benne „két hang különböztethető meg”. A két szólam pedig „stilisztikai eltérésükben ragadható meg”: a narrátor „köznyelvi elbeszélő prózát művel”, Lovagh „mondatai érzéki, expresszív töltetűek”. „Költő szövege az utóbbi, prózaíróé az előbbi.”

A befejező rövid összegzésben – a tanulmány címében található idézetre utalva – arra mutat rá Buda Attila, hogy Babits rövid prózai írásai „felfoghatók egy-egy képként, vagy képek sorozataként”, megmutatva (az eddig gondoltnál sokkal szorosabb) rokonságukat verseivel; s „ahogy változik a vers-eszmény, úgy módosulnak a novellák is”.

2009

2009-ben Buda Attila rendezte sajtó alá az Osiris Kiadónál (az Osiris diák-könyvtár sorozatban) megjelent könyvecskét, amelybe a *Timár Virgil fián* kívül néhány novellát is beválogatott. Ugyanő írta a jegyzeteket és az utószót is. (Babits Mihály: *Timár Virgil fia. Válogatott novellák*. Bp., Osiris, 2009.) A könyv második részében a következő művek olvashatók: *Karácsonyi Madonna*, 111–119.; *Kezdődik Éliás testvér hiteles története*, 120–131.; *Mese*

a Decameronból, 132–141.; *Odysseus és a szirének*, 142–152.; *Mythológia*, 153–183.; *Kassandra*, 184–190.; *Űzd ki vasvillával...*, 181–196.; *Budapesti történet*, 197–205.; *Tó a hegyek között*, 206–218.; *Hatholdas rózsakert*, 219–283.; *Harc az angvallal*, 284–297.

Értelemszerűen az utószónak csak egy része foglalkozik a kisprózai írásokkal. E szöveg részben majdnem szóról szóra átvétel Buda Attilának az MTA-ban 2008-ban elhangzott, az interneten is olvasható (kötetünkben részletesen bemutatott) előadásából (l. a novellák köztességéről, a tartalmi ismérvek alapján való csoportosításukról, a műfaji ingadozásukról írottak). Értethető módon itt elmarad a novellák főleg szerkezeti sajátosságainak néhány kiválasztott művön keresztül történő bemutatása; s itt előre és egymás mellé kerül, ami a 2008-as előadásban részben elől (mint bizonyítandó tétel), részben a végső summázatban hangzik el (mint konklúzió): „A novellák egyik fontos jellemzője a költői életműhöz kapcsolódó számtalan szál, a másik pedig [...] a köztesség.”

Az említett előadáshoz képest újak viszont Buda Attilának mint a kötet szerkesztőjének a kiadásra vonatkozó megjegyzései. (A kötetben a kisregény mellett tizenegy novella olvasható. Szövegük alapja az Athenaeum életműkiadása, kivéve a fennmaradt kézirat után közölt *Budapesti történetet*.) S miközben a szerkesztő a novellák kötetbeli elrendezéséről beszél, figyelemreméltó összefüggéseket tár fel. „A válogatás főként időrendi és tematikus, ugyanakkor követi írójuk későbbi sorrendjét is. Egymás után olvasva 3–3–3 novella áll egymással közelebbi kapcsolatban, míg az utolsó kettő részben egymással, részben a kötetnyitó kisregénnyel, részben pedig a legnagyobb prózai művel, a Halálfiak című regénnyel hozható szorosabb összefüggésbe. Csoportjaik szerzőjük fontos viszonyítási pontjait is jelentik: a középkor és a görög-római mitológia szellemét, az angol-francia rejtélyességet és realizmust, valamint az életrontó szülőföld rezignált, tűnődő elfogadását. A pálya elején önkifejezési formát keresve a cizellált kultúrában, a pálya végén egy ideális, részben általa teremtett, részben továbbélő hagyományra rátalálva.”

Végül utószavában röviden arra mutat rá Buda Attila, hogy milyen „titkos szálak kapcsolják össze” a kötetben olvasható elbeszéléseket: „Arthur lovag, Éliás testvér, illetve Lisetta egyaránt sóvárogják a csodát, amellyel találkoзва életük gyökeres fordulatot vesz, miközben a szerző a megerősítő hit ellentmondásaival szembesíti olvasóját. Odüsszeusz, Héraklész és Kassandra ugyanúgy az istenek áldozatai, emellett azonban mindhárman hordozzák szabad döntésük terheit is. A francia s angol rokonszenvek és minták egyben a német és szláv mítoszokkal szembeni távolságtartást, a vidéki történetek pedig az élesen látott, de eltéphetetlen szálakat mutatják.”

A SZÖVEGEK FORRÁSAI

1. A Hunyadi-ház. [Kézirattöredék] OSZK Fond III/1619
2. [Jolánka a zongoránál ült...]
[Kézirattöredék] OSZK Fond III/1801
3. Marcia. Novella. [Kézirat] OSZK Fond III/1762
4. A koptus. (Elfeledett istenek.)
[Kézirattöredék] OSZK Fond III/1708
5. Beszélgetés [Kézirattöredék] OSZK Fond III/1665/2
6. [Elhagyja egyszer az én lelkem is...]
[Kézirattöredék] OSZK Fond III/1802
7. Notturmo. [Kézirat] OSZK Fond III/1799
8. [A szép Magyarország egy vidéki városában...]
[Kézirattöredék] OSZK Fond III/1803
9. Fejfájás. [Kézirat] OSZK Fond III/1566
10. Budapesti történet. [Kézirattöredék] OSZK Fond III/1478
11. Este az utcasarkon.
Szeged és Vidéke,
1908. febr. 9.
12. [A gyerek, aki bűgöcsigáját elereszti...]
[Kézirattöredék] OSZK Fond III/1800
13. Tél. (1908.) BMÖN, 114–118
14. A karperec
Ízléstelen történet függetlenül egy elmélkedéssel,
mely az esztétika alapproblémáját érinti.
[Kézirattöredék] OSZK Fond III/1682
15. Útinapló. (1909.) BMÖN, 99–113
16. Karácsonyi Madonna.
(Regényes legenda. 1907.) BMÖN, 56–61
17. Kezdődik Éliás testvér hiteles története [.] BMÖN, 42–49
18. [Görög Pál főgimnáziumi tanár...]
[Kézirattöredék] OSZK Fond III/1805
19. Mese a Decameronból. BMÖN, 68–74
20. Huszadik, huszadik század.
(Novella semmi más.) BMÖN, 62–67

21. Lira, kalendárium, mese, vers, kabala. (1912.) BMÖN, 124–132
- 21/A. Lira, kalendárium, mese, vers, kabala.
Szilveszteri novella [Kézirat] OSZK Fond 253/918/2
- 21/B. Lira, kalendárium, mese, vers, kabala.
[Nyomdai kefelevonat] OSZK Fond 253/918/1
22. Novella az emberi húsról és csontról. BMÖN, 75–80
23. Szerelem. 1912. BMÖN, 89–96
24. Barátság [.]. Pesti Napló, 1915. jan. 3.
25. Ilus csodanapja [.]. Aranygaras 1923,
116–143
26. Odysseus és a szirének. BMÖN, 81–88
- 26/A. Odysseus és a szirének. Lirai novella.
[Kézirat] MTA Ms 10.506/9
27. Drága élet. BMÖN, 26–41
- 27/A. Drága élet. [Kézirattöredék] MTA Ms 10.516/11
- 27/B. Drága élet. [Gépirattöredék] PIM V. 5303
28. Az angyal. BMÖN, 50–55
29. A dezentor[.]. Pesti Napló, 1918. aug. 11.
30. Mythologia. BMÖN, 3–25
31. Péter és Pjotr. [Nyomdai kefelevonat] DRERL IS 24. b. cs.
32. Éljen a háború! [Nyomdai kefelevonat] DRERL IS 24. b. cs.
33. Egy költő története. [Nyomdai kefelevonat] DRERL IS 24. b. cs.
34. A röplő falu. BMÖN, 276–284
- 34/A. A röplő falu. [Kéziratrészlet] OSZK Fond III/1861
35. A torony árnyéka. BMÖN, 245–254
36. [Megint fel és alá járkált...] [Gépirat] OSZK Fond III/1649
37. Nagy Sándor öregkora. BMÖN, 266–275
- 37/A. Nagy Sándor öregkora.
Nagy Sándor vagy: Az eleven halottak.
[Kézirat] OSZK Analekta 293
38. Egy gyermek elbeszélése. [Kézirat] OSZK Fond III/1503
39. Költészet és valóság. (Élettöredékek.). (1920.) BMÖN, 119–123
40. György, a favágó. 1918 BMÖN, 255–265
- 40/A. György, a favágó. Tavasz [Kézirat] OSZK Fond III/1594
- 40/B. György, a favágó. [Barátom háza...] [Kézirat] OSZK Fond III/1594
41. Az erdő megváltása. BMÖN, 230–234
42. Tenyérsziget. (Mese.) BMÖN, 235–241
43. A Jézust kereső kisfiú. BMÖN, 225–229

44. Aranygaras.
45. Az én kísértet-történetem [...] [Kézirattörödé]k]
- 45/A. Az én kísértet-történetem. [Kézirattörödé]k]
- 45/B. Az én kísértet-történetem. [Gépirat]
46. Barackvirág.
- 46/A. Barackvirág. [Kézirattörödé]k]
47. Dzsonni a tengerész.
48. Munkások.
49. Kép isten. (Nyelvtudományi humoreszk.)
50. Truccluk. (Boudoir.)
- 50/A. Truccluk. [Bevezetés a Truccluk felolvasásához] [Kézirat]
- 50/B. Truccluk. [Kézirat]
51. November. [Gépirattörödé]k]
52. Űzd ki vasvillával...
53. János és Péter.
54. Két fantázia. 1. A Kristóf-darazsak
55. Cassandra.
56. Hármastörténet.
- 56/A. Hármastörténet [Kézirattörödé]k]
57. Két fantázia. 2. A „kutya”.
- 57/A. Két fantázia. 2. A „kutya”. [Kézirat]
58. A túlvilági levelek.
- 58/A. A túlvilági levelek. [Kézirat]
- 58/B. A túlvilági levelek. [Gépirat]
59. A vak úr és a rádió.
- 59/A. A vak úr és a rádió. [Kézirat]
60. Szűnyogok.
- 60/A. Szűnyogok. [Kézirat]
61. Kukoricás. [Kézirattörödé]k]
62. Bodri és Pityu. (Tavaszi példázat.)
- 62/A. Bodri és Pityu. Tavaszi példázat. [Kézirat]
63. Egy biztos nyár. (Igazi történet.)
64. Tó a hegyek között. (Novella, egy napihír nyomán.)
65. Hátoldal rózsakert. (Vidéki komédia.)
- BMÖN, 221–224
- Az Est, 1923. máj 20.
- OSZK Fond III/1545/1–2.
- OSZK Fond III/1545/3–8.
- BMÖN, 183–209
- OSZK Fond III/1444
- BMÖN, 210–220
- BMÖN, 290–293
- BMÖN, 371–374
- BMÖN, 375–378
- OSZK Fond III/1921
- OSZK Fond III/1921)
- OSZK Fond III/1806
- BMÖN, 306–310
- BMÖN, 285–289
- BMÖN, 383–386
- Gk 1933, 160–165
- BMÖN, 294–296
- OSZK Fond III/1606)
- BMÖN, 386–389
- PIM V. 3820/166
- Pesti Napló, 1926. aug. 22.
- OSZK Fond III/1922
- OSZK Fond III/1922
- Gk 1933, 155–159
- OSZK Fond III/1536
- BMÖN, 301–305
- OSZK Fond III/1899
- OSZK Fond III/1731
- BMÖN, 297–300
- OSZK Fond III/172/8
- BMÖN, 379–382
- BMÖN, 313–322
- BMÖN, 323–370

65/A. Hatholdas rózsakert.

[Fiatalkoromban volt egy esztendő...]

[Kézirattöredék]

OSZK Fond III/1652

66. Harc az angyallal. (Pótlék a „Halálfiat”-hoz.)

BMÖN, 390 –399

66/A. Harc az angyallal.

Házaspár Gádoroson. Pótlék a Halálfiatához.

[Kézirat]

OSZK Fond III/1611

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

1. A HUNYADI-HÁZ

- 11 Robur (lat) – eredeti jelentése: tölgyfa, keményfa; erő, szilárdság. Mint álnév az ifjú szerző kedvelt gyermekkori írójának művéből származik: Jules Verne regényének, a *Hódító Roburnak* címadó hőse.
- 11 Kedves nénémnek, Kelemen Ilonának – Kelemen Ilona, a Nenne, az írogató kisdíák „bizalmasa”, édesanyjának, Kelemen Aurórának a testvére. Babits maga meséli Török Sophie-nak: „Első drámámat [!], amit Hunyadiról írtam, neki ajánlottam, Robur álnéven, mint egy igazi nyomtatott könyvnél szokás, az ívek nem voltak felvágva... tizenöt éves se voltam...”
- 12 Brankovics rácz fejedelem – Brankovics György, Djurad Branković (1375?–1456) 1427-től Szerbia „despotája”, fejedelme. Zsigmond magyar királytól, akinek vazallusa volt, Magyarországon is számos uradalmat kapott. A török–magyar harcokban megpróbált ellensúlyozni a két hatalom között, így közvetítői szerepet játszott az 1444-ben megkötött, rövid életű szegedi békében. Ennek magyar megszegése és Hunyadi várnai csatavesztése után török oldalra állt. Országa nagy részét a török 1454–1455-ben így is bekebelezte. 1456-ban Szilágyi Mihály egy kisebb csetepaté során foglyul ejtette. Itt kapott sebeibe fogságában belehalt.
- 12 ötös szövetséget – a Cillei, Brankovics, Újlaki, Garai és Giskra közötti „ötös szövetség” megalakítása a gyermekíró fantáziájának szüleménye
- 12 Újlaki – Újlaki Miklós (1417?–1477) erdélyi vajda, macsói és szlavón bán. Albert király halála után (1439) annak utószülött kisgyermek fia, V. László (1440–1458) oldalára állt, később I. Ulászló (1440–1444) híveihez csatlakozott. Ebben az időszakban Hunyadi János szövetségese (a király Hunyadit Újlakival együtt erdélyi vajdává, majd temesi ispánná, illetve nándorfehérvári főkapitánnyá nevezte ki; ezekről Újlaki később Hunyadi javára lemondott). 1446

januárjában Cilleinek sikerült a maga pártjára állítania, s kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötöttek. A főkapitány azonban hamarosan visszatáncolt, valamikor már január és április között felkereste Hunyadit, és megállapodást kötött vele. Hunyadi kormányzósága idején (1446–1453) kormányzóhelyettes volt. 1453-ban ismét csatlakozott a Cillei–Garaí vezette Hunyadi-ellenes szövetséghez. Hunyadi halála (1456) után V. László hívei között találjuk, de később örök hűséget fogad Mátyásnak. A Vitéz János-féle összeesküvés idején kitart Mátyás mellett, aki jutalmul Bosznia trónját adományozza neki.

- 12 Rigómezőn – Rigómező (Koszovo polje) két jelentős, török elleni ütközet színhelye volt. 1389-ben, az első rigómezei csatában a törökök megverték a délszláv fejedelmek egyesült csapatait, s Szerbia török vazallus állammá lett. 1448 őszén a Szerbiába benyomuló Hunyadi János seregét győzte le itt a török, akit Brankovics időben értesített a hadi készülődésekről. Az áruló Brankovics György a fogásába került Hunyadit ki akarta szolgáltatni Murad szultánnak, s csak a magyar országnagyok erélyes fellépése és az ajánlat szultáni viszszautasítása után állt el tervétől. A Szendrő várában fogva tartott Hunyadi Jánost és Lászlót csak akkor engedte szabadon, amikor a magyar seregek a várat ostrom alá vették.
- 12 Giskra – Giskra János; Jiskra, Jan; Brandisi (? –1470), cseh huszita vezérből lett zsoldoskapitány. Albert király halála után az özvegy Erzsébet királynő hívta az országba, a kiskorú V. László védelmére. A Felvidék nagy részét uralma alá hajtotta, pénzt veretett, kiváltságokat osztogatott. Hunyadi támadásainak hatására csak 1452-ben hagyta el az országot. 1455 körül Cillei ismét behívta. Csapatai részt vettek Hunyadi László elfogatásában és a kivégzést követő zavargások lecsendesítésében. Később elnyerte Mátyás kegyeit, aki szolgálatába fogadta, s csapatai egy részét besorozta „fekete seregé”-be.
- 12 Czillei – Cillei v. Czillei Ulrik (1406? –1456), Cillei Hermann szlavón bán unokája, aki az osztrák–stájer főnemesi család magyarországi hatalmát megalapozta. Cillei Hermann egyik lánya, Borbála, Zsigmond király felesége lett, a másik lány, Anna, Garaí Miklós nádorhoz ment nőül. Maga Cillei Ulrik – mint Albert király özvegyének, Erzsébetnek nagybátyja – tevékeny részt vállalt a kiskorú László trónigényének érvényesítésében: szerepe volt a korona ellopásában, és a fehértvári koronázáskor ő mondta el a csecsemő V. László helyett a koronázási esküt. 1443-tól, bosnyák trónigényé-

nek meghiúsításától kezdve, engesztelhetetlen ellenfele a Hunyadiaknak, az általa vezetett Cillei–Garai-liga révén harcol ellenük és a rendek által megválasztott I. Ulászló király ellen. Hunyadi János halála (1456) után ő lesz Magyarország helytartója. Magával viszi V. Lászlót a felszabadított Nándorfehérvárra, hogy a királyi hatalom árnyékában végezhesen megmaradt ellenfelével, Hunyadi Lászlóval. A várban támadt összetűzés során Hunyadi hívei megölik. A foglyul ejtett király megígéri, hogy nem áll bosszút nagybátyja gyilkosain, de később mindkét Hunyadi-fiút elfogatja, és Hunyadi Lászlót kivégezteti.

- 12 Garai – Garai László (? –1460), Garai Miklós nádor és Cillei Anna fia. 1419-től 1425-ig macsói bán, 1439-ben lipcsei és visegrádi várkapitány, koronaőr. Mint Albert király hűséges támogatója, ő ajánlja az özvegy Erzsébetnek, hogy menjen férjhez I. Ulászlóhoz, de a korona elvesztése miatt ez utóbbi leváltja tisztségeiről. A sértett főúr ezek után 1441-ben a gyermek Lászlót és a koronát is Frigyes kezébe juttatja át, és pusztítani kezdi a dunántúli királyi birtokokat. Ekkor kerül szembe Hunyadi Jánossal, aki egy Bátaszék melletti összecsapásban megveri és megfutamítja. V. László országlása idején, 1447-től 1458-ig nádor. A rigómezei csatavesztés és annak bonyodalmai után kibékíti Hunyadi és Brankovicsot. 1457-ben részt vesz Hunyadi László elfogatásában és halálra ítéelésében. 1459-ben Németújvárból gyűlést hív össze Mátyás megbuktatására, de az ifjú király kiegészik vele, és így a haláláig tartó rövid ideig ismét nádor lehet.
- 12 László fia kíséretében, álrúhával bolyong Moldva földjén – a diák író földrajzi tájékozatlanságból adódó tévedése. A rigómezei verekedés után Hunyadi nem bolyonghatott a távoli Moldvában, legfeljebb a szerbiai *Kladova* környékén, ahogy ezt Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* című könyvének *Rigómező* című fejezetében írja: „Így menekült a legyőzött vezér Kladova környékén – egyedül, bolyongva.” Írás közben valószínűleg e hasonló hangzású szó csengett a Jókait olvasgató diák fülében.
- 15 máriastallér – Szűz Máriát ábrázoló, nagyobb méretű ezüstpénz. A *tallér* egyébként 1500 körül honosodott meg Közép-Európában. A Hunyadiak korában való emlegetése nyilvánvaló anakronizmus.
- 15 a király kinevezett gyámja – Cillei Ulrik nem volt a rigómezei verekedés (1448) idején a király gyámja. 1441-től V. László gyámja rokona, Frigyes, akire az anyakirályné bízta a koronával együtt. 1452.

szept. 1-jén, mikor a Cillei Ulrik vezetésével Bécsújhelyet ostromló
rendek Frigyeset legyőzik, Frigyes a kiskorú királyt Cillei kezébe
adja, ekkor lesz ő (ismét) a gyámja.

2. [JOLÁNKA A ZONGORÁNÁL ÜLT...]

- 16 Jolánka – a novellatöredék Jolánkáját valószínűleg hűgáról, Babits
Angyalkáról mintázta a szerző. A Jolán nevet később a *Halálfiaiban*,
Sátordy Imrus nagynénje esetében is felhasználta, akinek már anyai
nagynénje, Kelemen Ilona lett a prototípusa. Ezt a nevet viselte a Pé-
csett lakó rokon Buday család egyik leánya is.
- 17 a tanítóképző intézetben, ahova már fölvettek – Babits húga, Angyal
az 1900–1901-es tanévben lett a szabadkai tanítóképző növendéke
- 17 anyja, ez a szegény és takarékos özvegyasszony – a leírás jól illik
Babits édesanyjára, kinek takarékosági elveit fiához írt levelei is
tanúsítják
- 17 a régi [...] hangszeren, az öreganyjáén – ezen a hangszeren tanult a költő
édesanyja és testvére, Ilona is zongorázni. Babits édesanyja később
is szorgalmazta gyermekei zongoratanulását, de nem sok sikerrel.
- 17 a nagymama házában laktak – Babits anyja – férje halála után, Misi
fiát Pécsen hagyva – két kisebb gyermekével visszaköltözött Szek-
szárdra, édesanyja, Cenci néni házába

3. MARCIA

- 18 Marcia – Fabius Maximus consul felesége; távoli rokonságban volt
Liviával, Augustus harmadik feleségével
- 18 ...rumor incesserat... – ...az a hír kapott lábra, hogy Augustus csupán
az egyetlen Fabius Maximus kíséretében Planazia szigetére hajózott
Agrippát meglátogatni; ott mindketten jelét adták szeretetüknek: amit
Maximus a feleségének, Marcianak mondott el, az elmondta Liviá-
nak. Megtűdta ezt Caesar... (Tacitus: *Évkönyvek* I. 5. Borzsák István
fordítása)
- 18 Fabius Maximus – Fabius Maximus, Paulus, a Kr. e. 11. év consula.
Röviddel Augustus előtt halt meg.
- 18 az isteni Augustus – előbb Caius Octavius, majd C. Julius Caesar Oc-
tavianus (Kr. e. 63–Kr. u. 14): az első római császár (Kr. e. 27-től);

Caesar örökbe fogadott unokaöccse és örököse. Az isteni jelző Caesar után, Caesar istenné avatása után (Kr. e. 42) járt neki. Az Augustus (fenséges) nevet a szenátus ruházta rá Kr. e. 27-ben. Mivel három házasságából sem született fiú utódja, az örökösödésre gondolva adoptálta második feleségétől született Júlia leányának két fiát és harmadik felesége előző házasságából született fiát, Tiberiust.

- 18 Planasia szigetén – Planasia, kis sziget a Tyrrhenus tengeren Corsica és Ilva között (mai nevén Pianosa): Augustus ezt jelölte ki számkivetés helyéül unokája (Agrippa Postumus) számára

- 18 unokáját látogatta meg – *Agrippa Postumus*, Augustus unokája és szóba jöhető trónutóda (Kr. e. 12–Kr. u. 14). Apja Marcus Vipsanius Agrippa, Augustus császár barátja, a kor neves államférfija (Kr. e. 63–Kr. e. 12), anyja Julia, a császár leánya. A Postumus név arra utal, hogy a fiú már apja halála után született. Tizenhat éves korában Augustus a fiává fogadta, de vele együtt feleségének, Liviának előző házasságából született fiúgyermekét, Tiberius Claudius Nerót (Kr. e. 42–Kr. u. 37), a későbbi Tiberius Caesar Augustus császárt is adoptálta (uralk. Kr. u. 14–37). A nagy testi erejű, heves természetű fiú később követelni kezdte Augustustól atyai örökségrészt, és mostohaanyját, Liviát rossz bánásmóddal vádolta, amiért a császár Planasia szigetére száműzte. Augustus meglátogatta Agrippát száműzetésében, és könnyek közt búcsúzott el tőle, ami felkelthette mind a fia trónutódlását féltő Livia, mind Tiberius féltékenységét. Augustus halála után a szigeti őrség századosa felsőbb rendeletre megölte.

Tacitus az új császári kormányzat első tetteként értékeli a gyilkosságot: „Az új principatus első tette Postumus Agrippa meggyilkolása volt, akivel – bár mit sem sejtett és fegyvertelen volt – egy mindenre elszánt centurio is alig tudott végezni. Tiberius semmit sem szólt a szenátusban erről az ügyről. Színlelve atyja parancsára hivatkozott, amelyben állítólag előírta az őrség parancsnokának, hogy mihelyt ő maga meghal, habozás nélkül végeztesse ki Agrippát. Augustus sok mindent és kétségtelenül szörnyű dolgokat hányt fel az ifjú jelleméről, úgy vitte keresztül, hogy száműzetését szenátusi határozat szentesítse; különben egyetlen hozzátartozó kivégeztetésére sem szánta rá magát, és nem hihető, hogy mostohafia biztonságának kedvéért megölette volna unokáját. Közelebb jár az igazsághoz az, hogy Tiberius és Livia – amaz félelemből, ez mostohás gyűlöletből – gyilkoltatta meg oly sietősen a gyanús és ellenséges szemmel nézett ifjút.” (TACITUS: *Évkönyvek*. I. 6. Ford. Borzsák István.)

- 18 Tacitus – Tacitus, Publius Cornelius (Kr. u. 55 k.–120 k.) római történetíró. Tömör és szenvedélyes stílusú műveiben, az *Évkönyvekben* (*Annales*) és a *Történetekben* (*Historiae*) az Augustus halála utáni évektől a maga koráig dolgozta fel a római birodalom történetét.
- 18 Nólában – *Nola*, ősi campaniai város, északkeletre a Vesuviustól. A város kikötője Pompeji volt. Augustus itt halt meg Kr. u. 14. aug. 19-én.
- 18 Capuától – *Capua*, Campania régi virágzó városa
- 19 Acta Diurnákat (lat) – *acta diurna urbis* vagy *populi*, illetve egyszerűen *diurna*, a mai napilapok ókori elődje; napi hírek, újdonságok jegyzéke. Kezdetben magánemberek függesztettek ki ilyeneket, de Kr. előtt 59-ben Julius Caesar egy erre felállított hivatal feladatává tette a hivatalos és személyi hírek összegyűjtését, fehér táblán (*album*) való közzétételét, valamint ezek másolatainak a tartományokba való szétküldését.
- 19 atriumba – *atrium* (lat), a régi római ház fő része; fedett, négyszögű udvar, ahonnan különféle lakószobák ajtai nyíltak. Eredetileg ez volt a családi élet központja, itt volt a házastársak családi ágya és a családi tűzhely is. Mikor a családi élet szintere a ház beljebb fekvő részébe, a peristylumba került át, az atrium lett a vendégek és látogatók fogadásának színhelye. Itt helyezték ravatalra a halottat, és itt függesztették ki az elhunytakra vonatkozó emlékeket is.
- 19 Plinius – *Gaius Plinius Secundus*, idősebb *Plinius* (Kr. u. 23–79; nem Augustus korában élt). Római polihistor, akinek terjedelmes munkásságából csupán 37 könyvet kitevő természetrajzi műve (*Historia naturalis*) maradt fenn. Ebben enciklopédiaszerűen foglalta össze korának a tudományok és művészetek legkülönbözőbb területein felhalmozódott ismeretanyagát.
- 19 főnkszmadárról – *főnix* (gör>lat), kultikus madár, mely Egyiptomból került a görög és római mítoszokba. Az egyiptomi mitológiában a napkultuszhoz (és a halottkultuszhoz is) kapcsolódó csodás madár történetét a görög és római mitológia (Hérodotosz, Ovidius, Plinius, Tacitus) számos részlettel, variánssal gazdagította. A legismertebb történet alapja, hogy az arany színű, vörös szárnyú nagy madár minden ötszázadik évben elégeti magát, majd hamvaiból újjászületik. A császárkori Rómában a birodalom örök fennmaradásának jelképe volt. A halhatatlanság és a megújuló élet szimbóluma, amelyet a kereszténység később Krisztus halálának és feltámadásának jelképeként értelmezett.

- 19 kliense volt az urasszonynak – *cliens* (lat), előkelő nemzetséghez tartozó, annak védelme alatt álló, félig szabad római polgár, akit a törvény előtt is e nemzetség feje, a patronus képviselt. Egy római előkelőség tekintélyét az őt kísérő kliensek száma is jelezte.
- 19 Amorka – *Amor* (lat), eredetileg a szerelem római istene. Személye már az ókorban megsokszorozódott, és pufók csecsemőhöz hasonló alakban a mitológiai jelenetek megszokott szereplőjévé vált.
- 19 Libitina templomában – *Libitina*, ősrégi itáliai istennő. Mint a gyönyör istennője a Lubentina, Lubentia vagy Lubia nevet is viseli, mely gyakran Vénusz jelzőjeként fordul elő. Említik őt mint a kertek, a szőlők és a szüret istenét is; azonban az írók révén inkább a halál és halottak istennőjeként ismeretes, akit ezért Proserpinával – az alvilág római istennőjével – azonosítottak. Egy Servius Tulliusnak tulajdonított régi rendelet értelmében minden halálesetkor egy pénzdarabot (*lucra Libitinae*) dobta szekrényébe; a temetéshez szükséges szerelvényeket pedig, különösen a ravatalt, templomában (*lucus Libitinae*) vásárolták vagy kölcsönözték ki. A költők gyakran Libitina nevével jelölték a halált is.
- 20 Herculesre – a görög-latin mitológia egyik leghíresebb hőrosának, Héraklésznek – római nevén Herculesnek – a nevére tett eskü.
- 20 Tiberiusban benn van a Claudiusi familiának az a régi gőgje – Tiberius (Tiberius Claudius Nero) a Claudius család leszármazottja, Tiberius Claudius Nero szenátor és Livia Drusilla fia, anyja második házassága révén Augustus mostohafia. Miután Tiberius vetélytársai, Augustus leányának két fiúgyermeke meghaltak, a harmadikat száműzték, Tiberius lett az örökös (Tiberius Julius Caesar néven). Vele kezdődik a Claudius dinasztia uralkodása. E dinasztia későbbi uralkodói: Caligula, Claudius, Nero.
- 21 Vesta (lat) – ősi itáliai istennő, a házi tűzhely és a családi élet tisztaságának védelmezője
- 22 peristylum (lat) – a ház belső részében található, oszlopos tornáccal körülvett második udvar, amelynek közepe be volt ültetve növényekkel. Miként az átriumból, ebből is különféle rendeltetésű helyiségek nyíltak (hálószobák, ebédlő, kamra, fürdő stb.)
- 22 Plutónak – *Pluto, Plutón* (lat), az alvilág római istene, azonos a görög Hádészsal.
- 22 *funus publicum* (lat) – államköltségen rendezett temetés, amely már az ókorban is az elhunyt állami megbecsülésének jele volt. Ennek során a szenátus által megbízott tisztviselő mondta el szószekekről

- a gyászbeszédet a fórumon megállt temetési menet előtt. Magánte-
metés esetén ez az elhunyt fiának vagy rokonának feladata volt. Az
állami tiszteletadás elmaradása jelen esetben nemcsak a politikai hely-
zet képlékenységére és bizonytalanságára utal, hanem a képmutatóan
részvétét kifejező Augustus bűnrészességére is, aki szintén szüksé-
gesnek tarthatta a döntésével szembeszálló Fabius megöletését.
- 22 forumra – *forum* (lat), eredetileg a piacterek elnevezése a városok-
ban. Általában minden olyan hely, ahol nagyobb sokaság gyűlik össze
például törvénykezés vagy adás-vevés céljából. Róma városában az
ősi Forum Romanum mellett – elsősorban propagandisztikus okok-
ból – Augustus is felépítette az önmagáról elnevezett, pazar kivitele-
zésű császári fórumot.
- 22 lictor – *lictor* (lat), fontos állami tisztviselők kíséretéhez tartozó sze-
mély. A lictorok egyesével haladtak a menet élén, és az utánuk jö-
vőknek utat biztosítva a kötelező tiszteletadásra is figyelmeztették
a közönséget.
- 22 Hymen – *Hymen, Hymenaeus* (lat), Hümen, Hümenaiosz (gör), a nász
és a házasságkötés védőistene. Neve az egykori lakodalmas és nászéne-
kekben is szerepel.
- 23 praetorianus testőr – *praetoriani* (lat), római császári testőrök. Idő-
ről időre döntő szerepet játszottak a császárok kikiáltásában, letéte-
lésében vagy a császár személyének elfogadásában.
- 24 vestibulumba – *vestibulum* (lat), előtér, előcsarnok, várakozóterem.
- 24 stolájának – *stola* (lat), női hosszú felsőruha; átvitt értelemben:
palást.
- 24 mégha isten volna is – egyértelmű utalás az „isteni Augustusra”.

4. A KOPTUS

- 26 koptus (lat) – *kopt* (gör>kopt>arab), egyiptomi, keresztény férfi.
A kopt szó a görög *aigüptosz* (egyiptomi) szóból ered; amelyet az
arabok *gibt*re rövidítettek és torzítottak, s amely az európai nyelvek-
ben aztán *koptra* változott. *A kopt* szó egyszerre jelent 1. etnikumot,
a fáraók korabeli, óegyiptomi lakosság leszármazottait, akik az arab
hódítás (641) előtt a lakosság többségét alkották; 2. olyan keresztény
– monofizita – vallási közösséget, amely Jézus Krisztusnak csupán
az isteni természetét ismeri el, illetve 3. ez itteni közösség nyelvét
és írását.

- 26 turbánt – *turbán* (perzsa>török>olasz), kendőből csavart, keleti férfi fejkendő.
- 27 nádkalamusba – *kalamus* (lat), (nád)szál; nádból való tárgy, pl. írónád
- 27 „szőnyegen forgott” – tárgyalnak róla (a korabeli sajtónyelvben gyakran előforduló kifejezés).
- 28 kópékat – *kópé*, pajkos, huncut fiúgyerek (kedveskedő kifejezés)
- 28 Sodomát – *Szodoma* és *Gomora*, két bibliai város a Holt-tenger közelében; lakói – Lót és lányai kivételével – kénköves esővel pusztultak el bűneik miatt.
- 29 imádkozó kendőt. Keresztény létére – a zsidók használnak imádkozáskor egy közepén kivágott négyszögletes kendőt, illetve imaköpenyt, a *tallitot*.
- 29 Átul czettig – A-tól Z-ig (a ’z’ kiejtése a németben ’cett’)
- 29 koptus írással – a kopt írás a görög ábécé betűire épül, de kiegészül hét, az egyiptomi demotikus írásból átvett (a hieroglifákkal szemben már nem képszerű) írásjellel.
- 29 nem tudott koptusul – a régi egyiptomi nyelv utolsó fázisát megőrző kopt nyelv az arab hódításig (641) Egyiptom népnyelve volt, de a 17. századra az élő használatból teljesen kiveszett, s csak mint egyházi nyelv élt tovább. (Az arab hódítás után a keresztény liturgiából ugyanis kiszorult a görög, s helyét a kopt vette át.) A koptok ma már arabul beszélnek, s elsősorban vallásuk és liturgiai nyelvhasználatuk különbözteti meg őket a mohamedán egyiptomiaktól.
- 29 Koptusul csak az európai tudósok tudnak ma – az európai tudósok a 16. századtól ismerik a kopt nyelvet. A kopt nyelv és írás ismerete tette lehetővé számukra a 19. század első felében az egyiptomi hieroglifák megfejtését.

5. BESZÉLGETÉS

- 30 Schmitt Jenő Henrik (1851–1916) filozófus. Kezdetben Hegel követője volt, később kialakította az újgnoszticizmusnak nevezett gondolatrendszerét, amelyben keleti teozófiai tanok, anarchista eszmék, Tolsztoj és Nietzsche gondolatai keveredtek. Anarchista tanait könyveiben, valamint 1900-ig megjelenő lapjaiban (*Állam nélkül, Ohne Staat, Erőszaknélküliség*) és élőszóval hirdette. Lapjainak Tolsztoj is munkatársa volt. Filozófiai irányzata a század elején fellépő írók egy részére (így Juhász Gyulára is) hatott. – Fő művei: *Friedrich*

Nietzsche an der Grenze zweier Weltalter (Leipzig, 1900); *Graf Leo Tolstoy und seine Bedeutung für unsere Kultur* (Leipzig, 1901); *Die Gnosis I–II.* (Leipzig–Jena, 1903–1907); *Die Kritik der Philosophie von Standpunkte der Erkenntnis* (Leipzig, 1907).

- 30 préciózhöz – *précieuse* (fr), modoros, kényeskedő (nő)
- 31 misszionáriusi (lat) – hittérítői
- 31 akkordokkal – *akkord* (fr), összhangzat, három vagy több hang egyidejű hangzása
- 31 Biographisches. Tolstois Bedeutung für Russland (ném) – Életrajzok. Tolsztoj jelentősége Oroszország számára
- 31 unbegrenzliches, allinbegreifendes Leben (ném) – határolhatatlan, mindent magában foglaló élet
- 31 Lebendige, unendliche Allanschauung (ném) – eleven, végtelen, mindent átfogó szemlélet
- 32 konstátalom – *konstatál* (lat), tényként megállapít, észlel, tapasztal
- 32 szofizmát – *szofizma* (gör), álokoskodás, megtévesztő szándékkal felépített, csak formájában helyes következtetés
- 32 a priori (lat) – filozófiai fogalom: a tapasztalatot, a tényeket megelőző; a tapasztalatot mellőző (ítélet, megállapítás)
- 32 Thiermensch (ném) – állatember
- 33 szkepszisben – *szkepszis* (gör), kétség, kétely; mindenben való kételkedés

6. [ELHAGYJA EGYSZER AZ ÉN LELKEM IS...]

- 34 mértékelt – időmértékes verselésű
- 35 szilphidi – légies, könnyed, karcsú. A szilf és a szilfid: eredetileg a levegőt benépesítő szellemi lények elnevezése Paracelsus (1493–1541) okkult írásaiban. Vö. sylphus (lat), Sylphe, Sylphide (ném, fr), '(véd)szellem, nemtő'.
- 36 muffed – *muff* (ném–holl–fr), hengeres, végein nyitott ruhadarab, amely a beledugott kezeket melegen tartja.

7. NOTTURNO

- 37 notturno (ol) – lírai hangulatú éji zene
- 37 kürtő (rég, ir) – kémény
- 37 füstös – kormos

- 37 hálórékliben– *hálórékli* (nép, rég): ágykabát; hosszú ujjú, derékig érő
hálóing
- 38 tanítónőképesítőre – *tanítóképesítő*, a tanítói oklevél kiadását meg-
előző, a jelölt szakmai alkalmasságát felmérő vizsga
- 39 te mindenből olyan nagyot csapsz – mindent eltűzol, mindent túl-
bonyolítasz
- 40 Tálát a ducra – *dúc*, támasztószerkezetben használt erős gerenda; itt:
kútgerenda
- 40 dívánon – *dívány* (kárpitozott fekvőbútor)

8. [A SZÉP MAGYARORSZÁG EGY VIDÉKI VÁROSÁBAN...]

- 42 Magyarország egy vidéki városában, ahol püspök is lakott – Babits
középiskolai éveinek városáról, Pécsről van szó.
- 42 Sámsonról – *Sámson*, csodás erejű bibliai hős (Bír 13–16.), akit
a filiszteusok elleni küzdelmei tettek híressé. A legenda szerint
ereje a hajában volt. A titkát kicsaló Delila, Sámson filiszteus sze-
retője, kiszolgáltatatta őt ellenségeinek. A nagy erejű hős azonban
megvakítva is bosszút állt az őt gúnyoló tömegen – az épület tartó-
oszlopait ledöntve, háromezer filiszteust temetett magával a palota
romjai alá.
- 42 Mózesről – *Mózes*, a Mózes öt könyvének vagy másképpen Tórának
nevezett összövetségi könyvek főhőse, egyes részeinek szerzője. Ő ve-
zette ki a zsidókat Egyiptomból; ő a legfőbb törvényhozó. Alakjához
számos csoda fűződik (megmenekülés a Nílusból, csodatettek a fáraó
előtt, száraz lábbal való átkelés a Vörös-tengeren stb.).
- 42 apja, aki mérsékeltlen szabadelvű úr volt – édesapja szabadelvűségé-
ről Babits önéletrajzi vallomásában, illetve a *Halálffai* c. regényében
is beszámol.
- 42 hugocskát hozott a gólya [...] Olgica lett a neve – a tízéves Babits
Misinek 1893 májusában Pécsen született Olga nevű húga, aki 1894
januárjában meghalt.
- 42 a barátok templomába – a franciskánusok, azaz a ferencesek már a rend-
alapító Assisi Szent Ferenc életében (1181–1226) eljutottak Magyar-
országra. Pécsen a jelenleg is álló, 18. századi barokk templom falai
őrizték meg a 13. századi ferences kolostor Szent Ferenc tiszteletére
emelt templomának maradványait.

- 43 a barátok, azok barna, szőrös csuhában jártak már ekkor, mert a pápa megszigorította őket – a ferences rend az idők folyamán több ágra szakadt: a vándorprédikátor életmódot folytatók ragaszkodtak az eredeti szegénységhez, a gazdagodó kolostorok szerzetesei viszont enyhébb regulák szerint éltek. XIII. Leó pápa 1897-ben visszaállította a rend egységét. Regulája „az egyszerűség a ruházatban” elvét hangoztatja. A ferencesek ma fehér öves, barna csuhát hordanak.

9. FEJFÁJÁS

- 44 a fejembe néha beszűr a fájdalom – a depresszióra hajlamos Babitsot, mint édesanyját, gyakran gyötörte kínzó fejfájás. Az 1906-os tanév vége felé is súlyos gondok nyomasztják. Erre az időre esik a későbbi *Hatholdas rózsakert*ben megörökített szerelmi kalandja Wzentek Irénnel és Kollár Gizivel, illetve a szégyenletes kudarcként megélt pedagógiai vizsga májusban. Kosztolányi, aki megszokta már barátja leveleinek „szomorú tónusát”, egy 1906. jún. 28. előtti levelében döbbenten kérdezi: „Miért siránkozik? Miért ez a nagy szomorúság? Lelki vagy testi betegsége van?” Versei is őrzik ennek a korszaknak a hangulatát.
- 44 elhagytalak téged. [...] virágos rétről havas hegyre másztam. – Jolánka! –a Jolánka iránti vonzódásban Babits Kollár Gizella iránti titkos vonzalmát fejezi ki, akit Bajáról távozván, el kellett hagynia.
- 45 Imre – a novella elbeszélőjének és főszereplőjének nevét adja Babits a *Halálfi*ai című, önéletrajzi ihletésű regénye főhősének is
- 47 öreganyám – az öreg nőalakot nagyanyjáról, Cenci néniről mintázza
- 49 Félek az álomtól – a szörnyű álmoktól való félelem Babits egész életét végigkíséri (I. Szabó Lőrincnek diktált önéletrajzát, a *Halálfi*ait, Török Sophie beszámolóit stb.)
- 49 („For in that sleep... what dreams may come”) – Shakespeare: *Hamlet* III/1.

10. BUDAPESTI TÖRTÉNET

- 50 *Magyar Estilap* – 1894-ben alapított, független, szabadelvű politikai napilap. Az esti lapokat megelőzően, délután megjelenő újság főként

- a budapesti közönség napi tájékoztatását szolgálta. Felelős szerkesztője Szalay Mihály volt.
- 51 Kecskeméti, Falkai – a századforduló közismert sikkasztói. Kecskeméthy Győző klerikális diákvezér esetét Ady *Kecskeméthyék* c. cikke is tárgyalja a *Nagyváradai Napló* 1901. november 16-i számában. (A cikket a *Magyar Estilap* is átvészi.) Szép Ernő *Kecskeméthy Győző óriási sikkasztása* címen, ponyvakiadásban megjelenő verset ír az ügyről, ahol Falkai korábbi büntetést is megemlíti. (Kunszery Gyula: „Babits Mihály és Szép Ernő ismeretlen kéziratai.” *ItK*, 1963/3. 342–355.) Valószínűleg a novellában említett Micsinai is létező személy volt.
- 51 tárcákat – *tárca*, irodalmi igényű, olvasmányos hírlapi írásmű
- 52 rabbi (lat-gör-aram) – izraelita lelkész
- 53 facér (ném) – állástalan, szabad, egyedülálló. Bajor-osztrák jövevényszóként került hozzánk: vö. *fazierend* (alkalmazás, munka nélkül levő). Maga a német *vazieren* ige a latin *vacare* ('gazdátlan', 'ráér') alapján keletkezett, s így a mi *vakáció* szavunknak is rokona.
- 53 vigécpofa – *vigéc* (ném), utazó ügynök, üzletszerző. A szó az osztrák ügynökökre jellemző *wie geht's* ('hogyan van?'; 'mi újság?') üdvözlésforma főnevesülése nyomán keletkezett.
- 54 ultramontán (lat) – tkp. 'hegyen túli'; eredetileg német nyelvterületen olyan irányzat híve, amely mindenben az Alpok hegyein túli pápaságot ismeri el legfőbb tekintélynek (s így a politikai életben is irányadónak). Rosszalló értelemben: pápapárti, klerikális.
- 54 abonálva voltam – *abonál*, *abonner* (fr), előfizet (étkezésre, könyvre, újságra stb.)
- 55 olyan [...], mint a [...] kulláncs – *kullancs*, főleg emlősök bőrébe fúródó, vérszívó, apró atka (*Ixodes ricinus*); a szóláshasonlatban: nehezen lerázható személy.
- 56 fatális (lat) – végzetes, szerencsétlen, átkos
- 56 affér (fr) – kellemetlen ügy
- 57 nem jutott kondícióhoz – nem kapott állást; *kondíció* (lat, rég) állás. (Iyen értelemben fordul elő az egyetemista Babits levelezésében is.)
- 58 kocolt – *kocol* (táj), ajtón vagy ablakon kopogtat (a családi levelezésben, *A gólyakalifában* és a *Halálfiaiban* is használt szó).
- 58 bárcásnak – *bárcás* (rég), hatósági igazolvánnyal (bárca) rendelkező prostituált nő

11. ESTE AZ UTCASARKON

- 59 a Szentkereszt-utca és a Hagyma-utca [...]: szimbolikus utcanevek!
– a két utca találkozása a szakrális áldozatiság és az alantas hétköznapi-
ság egybefonódásának jeleként is felfogható. E kettősség jegyében
értelmezhetjük nemcsak a főhős, hanem az általa megöltek halálát
is. A szintér és a benne megjelenő „köd” motívum a nehéz és kilátás-
talan helyzetű ember választási lehetőségeire is utalhat, amelyekben
egy rosszabb, ördögi út és az öngyilkosság lehetősége is benne rej-
lik. A sorsdöntő eseményre „a Hagyma-utca és a Szentkereszt-utca
[...] sarkán [...] Kődös keresztútton” kerül sor, az alvilági lényeket
jelképező denevérek tanyájával átellenben. A hagymát a mohamedán
hagyományban sátáni eredetű növénynek tartják, de egy 20. szá-
zad eleji „hagyma” motívumban már megjelenhet a *Peer Gynt*-beli
„hagyma” szimbolikus jelentése is. A két évtizeddel későbbi *Halálfi*-
ban szintén hasonló jelképeket helyez egymás mellé az író, amikor
a főhős választási lehetőségeit és a jövő lehetséges útjait vázolja.
A „tragédia partját”-ra jutott, az öngyilkosság gondolatával foglalkozó
Imrus éjszakai bolyongása során ott Konstantin keresztje és a *Peer
Gynt*-beli Gombkötő kanala állítódik szembe egymással.
- 60 sárga bérház – a sárga a magyarság szimbolikájában általában rossz
képzeteket kelt (betegség, halál); sárgaháznak hívják az elmeegógy-
intézetet is.
- 60 bőregerek – *bőregér*; a denevér népies neve. Az Ószövetség a tisz-
tátalan állatok közé sorolta (Lev 11,19), s miután sötétben repül,
a kereszténység már egyértelműen alvilági lénynek tekintette. Így
lett az ördögnek denevérszárnya.
- 61 kalábereztek – a *kaláber*, más néven „alsós” kártyajátékot játszották;
vö. *kalábriász* (ném<jidd), alsós.
- 61 át-átdisputált – *disputál* (lat), vitatkozik
- 62 a kocsmá ajtaja cseng; a ködös ajtó cseng – Babits írásaiban (pél-
dául a *Halálfi*-ban) a „csengés” baljós előrejelzése valami tragédiának
- 62 pinkások – *pinka* (gör<jiddis), a szerencsejátékban a bankot, a kru-
piét, a játéktérmet megillető összeg; *pinkás*, az a személy, aki a sze-
rencsejáték nyerteseitől behajtja a bank vagy a játéktérmet részét.
- 62 pénz nélkül kutya az ember. – a *Halálfi*-ban is megtaláljuk a mon-
dást, ott Hintáss szájába adja az író: „ha van pénzed, isten vagy,
anélkül kutya se”. (BABITS 2006 1:481)
- 64 szobaúr (rég, vál) – férfi albérlő

12. [A GYEREK, AKI BÚGÓCSIGÁJÁT ELERESZTL...]

- 65 Harkány – Pécsről délre, a Dráva folyó völgyében fekvő, nevezetes fürdőváros; kénsavas gyógyvizét 1823-ban fedezték fel, s a következő évben a Batthyány-család megkezdte a fürdő kiépítését. A gyógyhely legendája egy öregasszony Harka nevű leányáról és az ördög bosszújáról szól. – Babits családjának tagjai gyakran keresték fel Harkányfürdőt (mint a *Halálfa*iban Cenci néni és Döme bácsi).
- 65 figyelő szemek sólymáztak – *sólyom*, hegyes szárnyú, gyors, vadászatra idomítható madár; *sólyomszem*, éles, átható pillantású emberi szem; *sólymászik*, ezzel az idomított ragadozó madárral vadászik

13. TÉL (1908.)

- 66 paróchián – *paróchia* (gör-lat); a lelkész lakása és hivatala
- 68 Az emberi láb [...] szárnyakat kap, mint Mercuriusé – Mercurius a kereskedelem, az áruforgalom és a haszon római istene, funkciója a görög Hermészéhez hasonló. Hermész az utak istene, az utazók védnöke. Mint az istenek követét, hírnöki pálcával és szárnyas kalappal vagy szárnyas saruval ábrázolták.
- 69 *Téli képzetek* – kötetbe nem sorolt vers (1908; *Nyugat*, 1909. jan. 1.)
- 70 valóságos szocialista versek [...] csodálja, hogy a Katolikus Élet közölte – a novella plébánosának igaza van: a káplán esztétikai kíváncsiságai valóban hasonlítanak a korabeli szocialisták irodalmi elvárásaira és követelményeire. Az ilyen verseket a katolikus sajtóorgánusok jellegétől és toleranciájától függően lehetett közölni vagy nem közölni. Katolikus Élet nevű periodikumról az adott időben nem tudunk. Ismerünk viszont egy „kiváltkép keresztény és mindenekelőtt magyar közönségnek” szánt képes szépirodalmi és kritikai hetilapot, az *Életet*, ahol Babits közreműködésére az ő Pestre kerülését támogató Pethő Sándor 1912. évi invitálása ellenére sem került sor. (Az 1909-ben induló lap alapításának célja a „nemzetitlen és dekadens” lapok és folyóiratok – köztük a *Nyugat* – ellensúlyozása volt.) A novella első megjelenéseiben (*NY*, 1909. jan. 1., *Karácsonyi Madonna* novelláskötet, 1920) még a valóban létezett *Magyar Szemle* neve szerepelt, amely 1889-től 1906-ig megjelenő, katolikus irányú, társadalmi, szépirodalmi, kritikai és művészeti hetilap volt. Szerkesztője, a Babits által tisztelt Kaposi József, a neves Dante-kutató a költő

műveit is publikálta benne. A nevet azért kellett megváltoztatni, mert a megszűnt *Magyar Szemle* jellegére és irányvonalára egyre kevesebben emlékezhettek, és könnyen összetéveszthették Szekfű Gyula azonos nevű, 1927 és 1944 között megjelenő folyóiratával.

- 71 jégmára – 'a ködös levegőből fagypontra alá hűlt tárgyakra kicsapódott, kristályos jég'. A „zúzmara” mintájára képzett, összetett szó. Második eleme a szláv 'mráz' ('dér', 'fagy') szóból rövidült le „mara” alakká (úgy, ahogy a szláv „ábráz”, „obraz” szóból is „ábra” lett a magyarban.)
- 71 bepótlázlak – bepótyál, bepótyáz: 1. csecsemőt pótyába tesz; 2. valamivel vagy valamibe betekér, becsavar, bebugyolál.

14. A KARPEREC

- 73 tabula rasa (lat) – a. m. 'tiszt lap'; az előzményekre nem tekintő helyzet, aminek alapján mindent újra lehet kezdeni

15. ÚTINAPLÓ (1909.)

- 74 Jövő, te szép jövő! – *Jövő*, kötetbe fel nem vett vers, 1904. szept.; *Nyugat*, 1909. nov. 1. (Az *Útinapló* c. novella részeként.)
- 75 *Egyszer, például, alkonyattal, járok...* – *Tájkép*, kötetbe fel nem vett vers, 1903. jún.; *Magyar Szemle*, 1906. aug. 30.
- 75 Aiolos – Aiolosz, a szelek ura a görög mitológiában. A mondabeli Aiola szigetén él, a szeleket barlangjába zárva tartja, és csak néha enged ki őket.
- 75 A világ egyik legszebb ódája – Shelleyé – a Nyugati Szelhez szól – Percy Bysshe Shelley (1797–1851), angol költő. *Óda a Nyugati Szelhez* c. verséről Babits ezt írja *Az európai irodalom történetében*: „Bizony a legszebb versek egyike a világon; hármát-négyet mernék melléje állítani, de inkább egy kicsit mögébe; magyarul legfeljebb *A vén cigány*-t. Némi ízt adhat róla Tóth Árpád igen szép fordítása.” (BABITS 1979:318)
- 76 *Én is fa vagyok* – *Én is fa vagyok*, kötetbe fel nem vett vers, 1909 [?]; *Nyugat*, 1909. nov. 1. (Az *Útinapló* c. novella részeként.)
- 77 Ez mind nem él. Mélyében semmi mély: / sötétség az anyag tömör belében – Vö. a *Fekete ország* c. Babits-vers soraival: „fekete az anyag rejtett lelke, / jaj, / fekete, fekete, fekete.”

- 77 lippen (elav; táj) – meglapul, lelapul, rejtőzik, meghúzza magát (Czuczor –Fogarasi: a lappan kicsinyített alakja)
- 77 a gyönyörű Völgségből, a Sár mellékéről, ahol Vörösmarty bolygott hajdan, Etelkáról álmódva – Vörösmarty 1817-ben, édesapjának halála után, Perczel Sándor három kisebb fiának nevelője lett Pesten, majd 1820-ban a családdal együtt azok Tolna megyei birtokára, a Bonyháddal határos Börzsöny pusztára költözött; itt lobbant szerelemre a legidősebb Perczel leány, Adél (Etelka) iránt.
- 77 Egy teknő itt a völgy az ég alatt – [*Egy teknő itt a völgy az ég alatt*], kötetbe fel nem vett vers. Az *Angyalos könyv* című kéziratos gyűjtemény második füzetében, az „öskötet” (*Versek 1903. jan.–1906. júl.*) *Tájképek* című alciklusában 3. számmal ellátva, cím nélkül szerepel. Babits Kosztolányinak 1906. márc. 25. előtt írt levelében több más verssel együtt leírja *Tájkép* címmel, datálással (1904. szept.). Megjelent: *Nyugat*, 1909. nov.1. (Az *Útinapló* c. novella részeként.)
- 78 verdelész –Babits egyéni szóalkotása a „verdes” igéből
- 78 pöször (táj; tud) – dongóméh, poszméh. „Az esetlen, zömöktestű dongóméhek vagy pöszörök (Bombinae) a méhféléknek bizonyára legismertebb alakjai. Már az első pillanatra felismerjük őket vastag bundájukról, esetlen mozgásukról.” (Brehm: *Az állatok világa* / 22. család: Méhek /Apidae/)
- 78 Bartina – Szekszárd, Babits szülővárosa fölé magasodó hegy
- 78 *Kék faluk – Kék faluk*, 1908–1909; *Nyugat*, 1909. nov.1. (Az *Útinapló* c. novella részeként.)
- 78 a kék falukban – a román falvak házait gyakran kékre festették
- 79 mêtelyes – *mêtely*: 1. kicsiny, élösködő laposféreg; 2. ez által okozott betegség; 3. ragályszerűen terjedő erkölcsi rossz (irod, vál).
- 79 puliszka – vízben főzött kukoricakása
- 79 rámpás (táj) – kiforrott, de még le nem tisztult újbör
- 79 Minden sarkon... egy... bizanti Krisztus – a románok többsége a Bizánctól átvett keleti ortodox egyház híve.
- 79 vampir – *vámpir*, az alvók vérének szívó, sírjából hazajáró szellem.
- 80 *Az Olt partján – Az Olt partján* – kötetbe fel nem vett vers, 1909. nyár eleje; *Nyugat*, 1909. nov.1. (Az *Útinapló* c. novella részeként.)
- 80 Olt – a Duna bal oldali (a Keleti-Kárpátokban eredő) mellékfolyója Romániában
- 80 haris – sötét tollazatú, harsogó hangú költöző madár (*crex crex*)
- 80 lentet (elav, táj) – lengve, hajlongva jár; lengővé (hullámozóvá) tesz. Régi szótári magyarázatai: „nagy természetű ember vagy állat alá gör-

- bedve, hajlongva lép, mintegy lengeti magát” (Czuczor–Fogarasi: *A magyar nyelv szótára*); „lomha nagy madár alatt repül” (Szinyei: *Magyar tájszótár*); a szél lenteti a vizet – fodrozza (Szeged, Ormánság); tüzet lentet – legyez, szít (Dunántúl)
- 81 Anatole France írja a *Lis rouge*-ban – Anatole France (eredetileg: Jacques Anatole Thibault, 1844–1924) francia Nobel-díjas regényíró. *Le lys rouge (A vörös liliom)* című regényében Vivian Bell mutatja Thérèse-nek Firenze halmait: „Sehol sem ilyen légies, ily finom, ily kecses a természet, mint itt. Az az Isten, aki Firenze halmait alkotta, művész volt. Ó! Ékszerész volt, ötvös, szobrász, festő és bronzöntő: firenzei volt. A világon csak ezt az egyet alkotta, darling! A többi már kevésbé finom kézből kikerült, kevésbé tökéletes munka.” (Lányi Viktor fordítása)
- 81 Constable [...] a Stour és Orwell közötti isten monografusa – John Constable (1776–1837) angol festő, az Orwell és a Stour folyók között fekvő táj festője; l. *Shipping in the Orwell, near Ipswich* (Behajózás az Orwell folyón, Ipswich közelében), *A barge on the Stour* (Bárka a Stour folyón), *A bridge over the Stour* (Híd a Stour folyón) – Victoria and Albert Museum, London; *Stour Valley and Dedham Church* A Stour-völgy és a dedhami templom) – Boston, Museum of Fine Arts stb. Constable új megoldásokat keresett a fény, az árnyék, a levegő megfestésére. A plein-air festészet és az impresszionizmus előfutára.
- 81 C. J. Holmes a Constable monografusa – C. J. Holmes (1868–1936), aki *Constable and his influence on landscape painting* címen írt könyvet a festőről (New York, 1903).
- 81 Turner – Joseph Mallord William Turner (1775–1851) angol tájképfestő; a *San Giorgio Maggiore – Early Morning* (A San Giorgio Maggiore – kora reggel) című akvarellje 1819-ben készült, jelenleg Londonban, a Tate Galleryben található.
- 82 a San Giorgio Maggiore campaniljének tetején – *campanile* (ol), harangtorony. A velencei Szent Márk térrel szemköztí kis sziget 16. századi templomáról és annak 1791-ben épült harangtornyáról van szó. Rába György figyelmeztet rá, hogy ez nem azonos a Szent Márk székesegyház előtt álló híres Campanilével, amelyet 1902-es összedőlése után tíz évvel építettek újjá, s amelyre így az 1908-ban ide látogató Babits aligha tudott volna felkapaszkodni. (L. a költő *San Giorgio Maggiore* című c. költeményét.)
- 82 Aki a költőt érteni akarja, a költő hónapja kell mennie, – mondta

Goethe. – „*Wer das Dichten will verstehen, / Muss ins Land der Dichtung gehen; / Wer den Dichter will verstehen, / Muss in Dichters Lande gehen.*” Goethe, *West-östlicher Divan* (1819). A *Nyugat-keleti Diván*-ba fel nem vett versek előtt (a *Hagyaték* cím alatt) szerepel ez a [Mottó]; „*Hogy a költő művét megértse, / a költészet honába kell elérned; / hogy a költőt magát megértse: / a költő hazájába kell elérned.*”

- 82 Stendhal a római Campagnáról írja – Stendhal, eredetileg Henri Beyle (1783–1842) 1811-től többször járt Rómában, folyamatosan gyűjtötte művészi élményeit, amelyek alapján 1828–1829-ben megírta útleírását *Promenades dans Rome (Séták Itáliában)* címmel. Ebben, szemben a természeti tájjal, a műemléki környezetet magasztalja. – Babits az élményt, amelyet 1909 nyarán „Tivoliba menve a nagyon forró vicinálison” szerzett, megörökíti a Fogarason 1919 telén írt *A Campagna éneke* című versében.
- 82 amit [...] Sophokles megmondott, hogy a természet legnagyobb csodája az ember – Szophoklész *Antigonéjának* első stasimonjában énekli a Kar: „*Sok van mi csodálatos, / de az embernél nincs semmi csodálatosabb.*” (Trencsényi Waldapfel Imre fordítása)
- 82 azon kisebb rendű életérdek [...], amelyet a Kant nyomában járó filozófia az esztétikai érdek egyenes ellentétének tart – Kant meghatározása szerint „szép az, ami érdek nélkül tetszik”. A filozófus a szépséget elválasztja a kellemestől (ami csupán élvezetet okoz, vágyakat kelt), a jótól (amely erkölcsileg teszi érdekeltté az embert és cselekvésre ösztönöz), valamint az igaztól (a fogalmilag rögzített logikumtól). Kant tehát – mivel szerinte az esztétikum (a szépség) nem a tárgy reális létéhez és nem is a tárgyról alkotott fogalmi ismeretekhez kapcsolódik – az esztétikai szférát kiszakítja a valóság egyéb szféráiból.
- 83 Ruskin *Poetry of Architecture* – Ruskin: *Az építőművészet költészete*; John Ruskin (1819–1900): angol festő, esztéta, művészettörténeti író, művészetkritikus, építészettörténész, szociológus. A preraffaelita mozgalom és a modern iparművészet elveinek elméleti magalapozója. Babits egyetemista korától kezdve érdeklődött Ruskin iránt. Könyvtárában három műve is megvolt: *Mornings in Florence*, Leipzig, 1907; *The poetry of architecture*, Leipzig, 1907; *Stones of Venice*, I–III., London, [1851–1853]. *Az európai irodalom történetében* is hosszan ír róla. A tájszínekről alkotott ruskini gondolatok jelennek meg az 1913-ban írt *Magyar irodalom*, illetve az 1939-ben kiadott *A magyar jellemről* c. tanulmányában.

- 83 *country* (ang) – vidék
- 83 *or cultivated* (ang) – vagy megművelt
- 83 *or woody* (ang) – vagy erdős
- 83 Ratzel értekezése – Friedrich Ratzel (1844–1904) német földrajztudós és etnológus, a *Die deutsche Landschaft* (A német táj) c. könyv szerzője
- 83 Ignotus – eredetileg: Veigelsberg Hugo (1869–1949): újságíró, író, költő, kritikus; a *Nyugat* egyik alapítója
- 83 Mi a magyar szín? Ignotus a szürkét találja annak. „Maarcheggtől kezdve – mondja – ez vegyül mindenütt a fű zöldjébe...” – Ignotus az 1906-ban megjelent *Olvasás közben. Jegyzetek és megjegyzések* című írásában, a *Művészi dolgokról* szólva ír a szürkéségről: „Van még egy fajta szürkesség – nem a legszebb, de én mégis legjobban szeretem a világon. Ha Marcheggen innen ér a vasút, valamivel Pozsony előtt hirtelen szürkesség vegyül a fű zöldjébe, a levegő kék-ségébe, s ez a szürkesség, ez a sáros, poros, sárgába játszó fakultság eltart egész Magyarországon, [...]. Ez a magyar szín – bizony – a por színe, mely beleszól nálunk minden színbe, még a napsütésbe, még a veres rokolya lángolásába is. Legszebben s legtudatosabban Fényes Adolf találja el – igaz, hogy ő kecskeméti ember.” Négy évvel később Babits ezt a színt emlegeti Ignotus új könyve kapcsán is a *Nyugatban* (1910/6): „[...] az az Ignotus, aki hajdan átérezte a Széchenyi kétségeit, [...] a Fényes Adolf szürke színeit: ugyanaz az Ignotus most lelkesedni, harcolni kezd.” A kritikus nevének említése nélkül ugyancsak e fenti sorokhoz tér vissza *A magyar jellemről* (1939) írt tanulmányában: „Már csak egy utazás is, az országon végig! Ahogy mondtam, a tájak valóságos antológiája... Egy írónk még a háború előtt azt írta egyszer, hogy »mihelyt a vonat Marchegnél átlépi a magyar határt, valami szürke vegyül a táj színébe«, s a »magyar táj igazi színe a szürke«. A következtetés nagyon is ugrik; ez csak annyit jelent, hogy a magyar tájszínek közt a szürkének is van képviselője. A háború előtti *entellektüel* vonatról nézte a magyar vidéket, Bécs és Budapest közt. Én szülőföldemet, a nyájas Dunántúlt, mindig kéknek láttam, »kék tájnak«, azon osztályozás szerint, amelyet Ruskin ad a tájakról. Erdély viszont, emlékemben, a barna; de mindez túlságosan is egyszerűsítő beszéd. Erdély igazában maga is sokszínű, s a Dunántúl is az.”
- 83 Marchegg – alsó-ausztriai mezőváros a Morva (németül: March) folyó mentén, amely egykor Ausztriát a történelmi Magyarországtól, ma pedig Szlovákiától választja el

- 83 Fényes Adolf – festő (1867–1945), a szolnoki művésztelep vezető egyénisége. Első festői korszakában, 1899-től keletkeztek a *Szegényemberek élete* című sorozat szociális érdeklődésű, realista életképei.
- 84 Allons, la terre, la terre est ronde – *Menjünk, a föld, a föld kerek, / menjünk könnyedén és (bátran) hetykén, / a föld tágas, a föld kerek, / a világmindenség anyja ő, / menjünk a földön könnyedén.*” Részlet René Ghil *Aux armes! cités d'Europe* című, körülbelül 1897-ben keletkezett verséből. (*Dire du Mieux*)
- 84 René Ghil – K. Guilbert (1862–1925) francia költő és esztéta írói neve. A szimbolizmustól induló költőre Mallarmé volt nagy hatással, majd saját költői irányzat kialakítására törekedett. Ennek elméleti alapját írta meg a *La tradition de la poésie scientifique* (A tudományos költészet hagyománya) című értekezésében. Főbb költői művei: *Dire du mieux* (Beszéljünk a jobbról), *Dire des sangs* (Beszéljünk a vérről), *Dire de la loi* (Beszéljünk a törvényről).
- 84 kertváros – Kolozsvár, Erdély fővárosa
- 84 fellegvár – Kolozsvár sok dombjának egyike (405 méter), amely ma már nem a városon kívül található.
- 84 régi fejedelmek városa – itt választották fejedelemmé Rákóczi Zsigmondot (1607), Báthory Gábort (1608), Bethlen Gábort (1613), itt született Bocskai István, Mátyás király.
- 84 harcos Szent Mihály láthatatlan, kivont karddal öröködik egy nagy érckirály fölött – Kolozsvár központjában áll Erdély második legnagyobb gótikus temploma, a Szent Mihály-templom, mellette állították fel 1902-ben Mátyás király lovas szobrát, Fadrusz János alkotását.
- 85 köváros – Nagyvárad; alapítását 1092-re teszik, amikor I. László felépíttette a Boldogságos Szűzanyáról elnevezett templomot.
- 85 a kávéházak pitarában – pitar: a pitvar tájnyelvi változata; pitvar: 1. (nép) a parasztházban az udvarról, tornácról nyíló helyiség; 2. (rég, táj) könyöklő, oszlopok nélküli tornác (a novellában ez utóbbi értelemben)
- 85 a kis folyócska – Sebes-Körös
- 85 Arno – az itáliai Toscana leghosszabb folyója; az Appenninektől a Ligur-tenger felé haladva Firenzen is keresztülfolylk.
- 85 egy régi szentre és királyra gondolsz. A szent testét a halottassze-kér magától hozta a kedves városba – az 1192-ben szentté avatott I. László (1046–1095) nevéhez fűződő legendát a 16. századi Erdy-kódex őrizte meg. A szent királyt először a somogyvári apátságban

temették el, de 1106-ban úgy döntöttek, hogy végakarata értelmében az általa építtetett, váradi Nagyboldogasszony-székesegyházban helyezik örök nyugalomra. Mikor a nagy hőség miatt mégis inkább Fehérvár felé indultak el, hogy a többi szent király mellé temessék őt, másnap reggel látták, hogy „minden emberi segődelem nélkül Várad felé mégyen az szent test mind szekertestől”. A legendát elmesélő Karthauzi Névtelen tehát nem szól arról, hogy a szekér lovak nélkül jutott el volna egészen Nagyváradig. (*A magyar középkor irodalma*, s. a. r. V. Kovács Sándor, Bp., Szépirodalmi, 1984. 938.)

- 85 porváros – Szeged (a „porváros” leírásában előforduló részleteket
Apró Ferenc *Babits Szegeden* című munkájában azonosítja)
- 85 kórház – az Ipar és az Árpád utca sarkán levő szemkórház volt,
melynek építészeti munkái 1908 tavaszára fejeződtek be
- 85 könnyed ívű hatalmas híd – az 1883-ban átadott közúti híd
- 85 parti sétatér – az egykori Stefánia, a Várkert, ahol a pihenni vá-
gyók részére székek is voltak.
- 86 kihajtva a tanyákhoz – a szegediek kedves kirándulóhelye volt Szaty-
maz; egy interjúban Babits is fölemlíti a kirándulásokat ide, s *A gó-
lyakalifa* hősnének, Táborny Elemérnek is van ilyen élménye.
- 86 *Egy vers, a porvárosból – Egy vers, a porvárosból*, kötetbe fel nem
vett vers, 1907–1908; *Nyugat*, 1909. nov. 1. (Az *Útinapló* c. novella
részeként.)
- 86 porváros legszebb terére – a központban elterülő hatalmas Széchenyi
térről van szó
- 86 új szobrok – ekkor még csak a Fadrusz készítette Tisza Lajos-szobor
(1904) és ifj. Mátrai Lajos munkája, a Tiszát megregulázó Vásárhelyi
Pál ércalakja (1905) díszítette a teret
- 86 gesztenyesorok – itt Babitsot megcsalta az emlékezete: nem gesz-
tenye, hanem két páros platánsor húzódik a tér felezővonalában
- 86 zene – a téren a honvédségtől alkalmanként adott térzene volt
- 86 villanyos reflektor – a teret 1907. október 24-től ívlámpák világított-
ták meg.
- 87 kettős városháza, sóhajok hídjával és egy kis karcsú toronnyal [...]
kacéran hordja cifrázott erkélyét – a szegedi városháza eklektikus-
neobarokk formáját a nagy árvíz után, 1883-ban nyerte el Lechner
Ödön tervei alapján. A „sóhajok hídjá” a velencei híd mintájára, Fe-
renc József tiszteletére épült. A Szegedi Nemzeti Színház megnyi-
tása után az uralkodó ezen keresztül jutott el a Színházból a Város-
házára.

- 87 a régi vár és búcsújáráhely felé – valószínűleg a Pécestől déli irányban található Siklós váráról és Máriagyűdről van szó. Babits családjának asszonyai zárandokoltak a gyüdi Máriához; egy ilyen zárandoklatnak lehet az emléke az *Örökségem* című versében a szekszárdi otthon „vén pohárszék”-ének tárgyai között említett: „gyüdi Mária, fából kivágva, finom / üvegbúra alatt”. Az író *A Simóné háza* című színjátékában is tesz említést a búcsújáráhelyről.
- 87 szénváros – Pécs a széiben gazdag Mecsek déli lábánál fekszik
- 87 kőszáltrónjáról a Havi Boldogasszony méltóságosan néz farkasszemmet a sik város [...] mecseteivel – Pécs központjától északkeletre, a Havi-hegyen áll az a város sok pontjáról látható fogadalmi kápolna, amelyet egy pestisjárványt követően, 1693-ban emeltek Havas (Havi) Boldogasszony tiszteletére. A közsiklára épített kápolna köveit a polgárok – fogadalmukhoz híven – kézben vitték fel a hegyre. A Boldogasszony eredetileg egy ősi asszonyistenség neve lehetett, amelyet – a kisebbik Szent Gellért-legenda adataiból kikövetkeztethetően – valószínűleg Gellért püspök tanácsolt a térítőknél Szűz Mária megnevezésére. (Barna Gábor: „Miként lett Mária neve Boldogasszony?” *Új Ember*, 2000. augusztus, ünnepi szám)
- 87 ó-kupolás mecsetei [...] most a keresztet csillogtatják – a város központjában található az ország legnagyobb méretű török kori épülete, Gázi Kaszim pasa dzsámija, a 16. század közepén (római és középkori templom romjaira) épült. A kupolával koronázott dzsámi ma a Belvárosi plébániatemplom. Jakováli Hasszán dzsámija, a minarettel is rendelkező kisméretű, finom kivitelezésű török templom a 16. század második felében épült. Ma múzeum. A Dóm téri Székesegyházat Szulejmán szultán szintén dzsámivá alakíttatta, de az épület viszonylag épségben vészelte át a másfél évszázados török uralmat.
- 87 Árpádkori dóm négy román tornyával – a pécsi székesegyházat István király kezdte építtetni, s ezt követően csaknem minden század alakított rajta valamit. A két nyugati torony a 11. században, a keleti toronypár a 12.-ben épült. A középkori templomot 1805–1807 között Pollack Mihály tervei szerint gótikus stílusban átépítették; a mai, román kori eredetének megfelelő alakját az utolsó nagyobb arányú (Schmidt Frigyes tervei szerint történő) átépítéskor kapta (1882–1891).
- 87 Honnan jöhetnek e kis patakok? [...] egyszer [...], mint egy kis detektív a hegyeken át, követtem kanyargós útjain – Babits családja 1891-ben költözött Pécsre, a belvárostól nyugatra található Xavér

- utcába. Édesapja halála után az ötödikes gimnazista keresztapjához, Kelemen Mihályhoz költözött. A gimnazista kisdíák tudós tanára, Pécs jó ismerője, Ágh Timót gyakran vitte tanítványait kirándulásokra, föl a Tettyére vagy a Dömör-kapuhoz. Belia György szerint „ezek a kirándulások ösztönözték a diák Babitsot arra, hogy később maga is barangoljon Pécs kanyargós utcáin elindulva a hegyre vezető ösvényeken.”
- 87 kataraktái – *katarakta* (gör–lat), zuhatag, vízesés
- 88 Most megint otthon vagyok; mellettem van a nyájas borváros – a vörösbóráról híres Szekszárd, Babits szülővárosa.
- 88 Áll gyönyörű síkság, dúsan koszorúzva vetéssel – Részletek Garay János (1812–1853) *Csatár* című, 1834-ben írt hőskölteményéből, amelyben a Hunyadi János és Garai László közötti csatát (1440) énekli meg
- 88 Halmaidat koszorúzza borág, koszorúzza tetődet / Százados erdőség... – Részlet Vörösmarty *Széplak* című, 1828-ban írt művéből
- 88 donjonok – *donjon* (fr), lakótorony
- 88 belfryk – *belfry* (ang), harangláb
- 88 viharágyúk – Mészöly Miklós *Térkép Aliscáról* című írásából is tudjuk, hogy Szekszárdon valóban volt működő viharágyú. Csányi László azt is közli, hogy „1903-ban 21 viharágyút szereltek fel jégverés ellen” (*Babits átváltozásai*. Bp., Akadémiai, 1990. 20.) Babits *Halálfiái* című regényében ezt az elnevezést kapja Imre tervezett folyóirata is, amely tágabb értelemben egy fenyegető és zajos, de haszontalan új világ jelképévé válik.
- 89 Pán – a görög mitológiában arkádiai pásztoristen, a legelők és a nyájak védelmezője.
- 89 Emporte-moi... – *Vágtass velem, vasút!, lebegj el, lenge gálya!* Baudelaire: *Moesta et errabunda* (Tóth Árpád fordítása). A sort a *Halálfiái*-ban is idézi Babits.
- 89 Baudelaire – Charles Baudelaire (1821–1867): francia költő, művészetkritikus és esszéíró; *Les fleurs du mal* (A romlás virágai) című verseskötete 1857-ben jelent meg; magyarra Babits Mihály, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád fordították le (1923).
- 90 *Izzik az ablak* – *Márciusi reggelen*, kötetbe fel nem vett vers, 1906. márc.; *Magyar Szemle*, 1906. aug. 30. A vers szerepel azok között a versek között, amelyeket a költő Kosztolányi Dezsőnek 1906 márc. 25. előtt írt levelében küldött el.
- 91 *A pályaudvaron* – *A pályaudvaron*, kötetbe fel nem vett vers, 1906. máj.; *Nyugat*, 1909. nov. 1. (Az *Útinapló* c. novella részeként.) Kosz-

tolányinak az 1906. aug. 18. előtt írt levelében (225.) többek között ezt a versét is elküldte Babits.

- 92 *Vasúton – Vasúton*, kötetbe fel nem vett vers, 1909 [?]; *Nyugat*, 1909. nov. 1. (Az *Útinapló* c. novella részeként.)
- 93 kelevéz – dárdaszerű fegyver

16. KARÁCSONYI MADONNA (REGÉNYES LEGENDA 1907.)

- 94 Artur lovag – e lovagi név a legendás brit király nevét, Arthurt vagy Artust idézi, akinek alakja körül a középkorban a kerekasztal lovagjainak mondané köre kialakult. A név Európa-szerte elterjedt. A novellabeli lovag német lehet, vagy magyar (mint a később említett Bor és Kádár vitéz), hiszen „Zára várát megmászta egy ostromon”, s „a vajda udvarában” élt.
- 94 Gerhardus mester – ismert egy Gerhard von Rile nevű építőmester (pl. az ő tervei szerint kezdték újjáépíteni a gótikus kölni dómot a 14. század elején)
- 94 Páter Lucentius – a páter nevét Szent Lucentius vértanúról kapta. A hős római katona a kereszténygyűlölő Diocletianus császár boszújának áldozata lett. 1855-ben, a római katakombákból előkerült, azonosított tetemét IX. Pius pápa gróf Károlyi Istvánnak adományozta, s így végső helyét a Károlyiak kápolnájában, Főton találta meg.
- 94 cingulusát – *cingulus* (lat), katolikus papok deréköve
- 95 Abelardus – Petrus Abelardus, Pierre Abélard (1079–1142) latinul író francia skolasztikus filozófus, költő. 1118 előtt Párizsban filozófiát és dialektikát tanított. Túlzott racionalizmusa és a Szentháromságról vallott nézetei miatt eretnekséggel vádolták. Az őt ért támadásokról, Fulbert kanonok unokahúgához, Héloïse-hoz fűződő legendás szerelmi kapcsolatáról, a kanonok brutális bosszújáról, szerzetesi életéről *Szerencsétlenségem története* (1132) című önéletrajza számol be.
- 95 Bor vitéz – Arany 1855-ben írt balladájának hőse Bor vitéz. A Bor nemzetség egyike a honfoglaló 108 nemzetségnek. A Baranyában letelepedett nemzetség Konrád vagy Korláth fia Bánk bánban (II. Endre idején az ország nádora) érte el fényének tetőpontját.
- 95 Kádár vitéz – Babits többek között a *Toldit* író Arany életrajzában

is találkozhatott ezzel a névvel. Tudjuk, hogy a Kisfaludy Társaság 1846-ban meghirdetett pályázata a megírandó költői elbeszélés méltó tárgyául Toldi és Mátyás király mellett Kádár vitézt ajánlja. A néphagyományban ugyanis ismert a historiás énekköltészet egyik népszerű alkotása, a Kádár vitézről szóló történet. A *Kádár vitéz éneke* szerzőjének Kődi Farkas Jánost tartják. Az 1658-ban versbe szedett történet gyorsan folklorizálódott. (A kádárok a pogány magyarság papi rendjében voltak bírói tisztet teljesítő táltosok. A kereszténység felvétele után az egyik bírón rajta maradt a kádár elnevezés, amely családnévvé vált.) A felvidéki család II. Rákóczi György fejedelem idején a borosjenői végvár (Arad megyében, a Fehér-Körös mellett) védelmében a törökök elleni harcban szerzett érdemeiért jutalmul kapta a nemességet és a borosjenői előnevet.

- 96 frankusok – *frankok* (lat), különböző nyugati-germán törzsekből kialakult nép. A Kr. u. 3. században a Rajna mentén tűntek fel, az 5. században betelepedtek Gallia (a mai Franciaország) területére, és a kora középkor legerősebb birodalmát hozták létre. A romanizált gallokkal összeolvadva a francia népesség alapvető elemét alkották.
- 96 a frankusok templomait – a középkori francia templomépítészeti jellemző stílusa a gótika. Kérdés, melyik székesegyházról mintázhatta Babits a novellabeli dómot. Valószínű, hogy nem egy konkrét dómról van szó. A leírás (a sok párkány, árka, rosetta, körözsák, márványtűk, kőobeliszkek, vastag, festett üvegű ablakok) azonban a nyugat-európai híres templomokra (párizsi, kölni, marburgi) inkább ráillik, mint a magyarországiakra, (elsősorban a Szűz Máriának szentelt vagy „Mi Asszonyunk” székesegyházakra). Ezért elfogadhatóbb Sipos Lajos magyarázata, aki – szemben Benedek Marcell-lel – a történet színhelyét nem Magyarországra, hanem Aachenbe teszi. Valójában a történetbeli dómot a költői fantázia teremtette, hol a kölni, hol az acheni, hol a szegedi dóm elemeiből építkezik. A templom külső leírása (a kapu fölötti kőapostolok stb.) inkább a német gótika leg szebb dómját, a kölnit idézi emlékezetünkbe, „a nagy gót torony” azonban már nem a kettős tornyú kölnit, hanem az aachenit jellemzi. Aachen Nagy Károly Frank Birodalmának székhelye és német királyok koronázóhelye volt. Híres zarándokhely. Az acheni dóm őse egy római, bizánci és ravennai mintára épült nyolcszögű palotakápolna, amelyet a frankok királya, Nagy Károly építtetett a VIII. században. Később bővítették, többek között 1350 körül a nyugati tornyot kiépítették gótikus formában, s több kápolnát építettek az

Oktogon köré. Az acheni dómot a Szűz Anyának és a Megváltó Krisztusnak szentelték. Az Oktogonban található a Barbarossa Frigyes ajándékozta hatalmas csillár, amellyel egy síkban látható az oltár előtt és fölött lebegő ragyogóan sugárzó Mária-szobor. – Már Szent István (aki éppen úgy Máriának ajánlotta országát, mint Nagy Károly) épített ott magyar zarándokházat. A magyar zarándokok lelki gondozására I. Lajos magyar király idején épült – eredetileg gótikus stílusban – a magyar kápolna az Árpád-házi szentek tiszteletére; a király néhány szent ereklyéjével is ellátta a kápolnát. A jobb oldali belső falon több szent, köztük Szent Erzsébet nevét is olvashatjuk egy fekete márványlapon. Erzsébetet ábrázoló gótikus üvegablak azonban nincs. (Ilyen Kölnben, Marburgban van, de nem a rózsákkal ábrázolják őt.) A Szent Erzsébet-kultusz viszont nagy. Tiszteletére külön templom is épült. Itt létesült az első Szent Erzsébet (beteg-ápoló) szerzetesrend, és itt épült a rend első kolostora.

- 96 Zára várát – Zára (horvátul Zadar), „Dalmácia kapuja”, a történelmi Dalmácia egyik legfontosabb központja. Az eredetileg illír település időszámításunk kezdetén Jadera néven római kolónia, majd a 2. században római kereskedőváros volt. Később Bizánc uralma alá tartozott. A stratégiai fontos város birtoklásáért évszázadokon át harcolt Bizánc, Velence és a Magyar Királyság. A dalmát városokat, köztük Zárát 1105-ben Könyves Kálmán foglalta el, aki ezután Horvátország és Dalmácia királyává koronáztatta magát. Ettől kezdve a város – megszakításokkal – 1409-ig tartozott a magyar koronához. 1409-ben a Zsigmonddal szemben álló Nápolyi László ellenkirály eladta a velenceieknek, s velencei uralom alatt maradt 1797-ig. A 18. század végétől – a rövid (1805–1813) francia uralomtól eltekintve – az osztrák császársághoz tartozott. Az első világháború után olasz felségterület, 1945 és 1991 között Jugoszlávia része volt.
- 96 Quintus Curius, – vagy Curtius – vagy Sestercius – a Nagy Sándor-ról latin nyelvű életrajzt író *Quintus Curtius* (Kr. u. 1. sz.) nevének, illetve a római ezüstpénz, a *sestertius* elnevezésének komikus egybekeverése
- 97 megleste az asszonyok sacrificiumát – a *sacrificium* (lat) tulajdonképpen „áldozatot” jelent, de ebben a *curiust* a *sestercius*-szal összekeverő mondatban könnyen felidézi a *sacrilegium* – azaz a ’szentségtörés’ – szót is, ami már most utalhat Artur lovag tettének szentségtörő jellegére.
- 97 Románusok históriájában – *Historia Romanorum* címváltozata a *Gesta Romanorum*-nak, a latin nyelvű ismeretlen szerző(k) által a 13. szá-

- zad végén összeállított középkori gyűjteménynek, amelynek anyagát ókori mondák, bibliai történetek, legendák, példázatok, mesék alkotják. A 14. századig kéziratban terjedt, az első nyomtatott, ún. vulgáris kiadása 1472-ből való. Szinte minden európai nyelvre lefordították, s a reneszánsztól kezdve Thomas Mannig gyakran vált irodalmi művek forrásává. Az első s máig egyetlen teljes magyar nyelvű fordítást Haller János 1681–82-ben készítette. 1695-ben nyomtatta ki Misztótfalusi Kis Miklós Kolozsváron *Hármas História* néven azt a Haller-könyvet, amely magában foglalta még a Trója-regényt és a Nagy Sándor-életrajzt is.
- 97 a diákok religióját az ördög találta ki – *diák* (rég): írástudó ember; *religio* (lat): vallás
- 97 A Jézuska megszentelte Antoniust – *megszentel*, (vallási értelemben) megtisztel, megáld. Páduai Szent Antal (1195–1231) ferences szerzetes legendája beszámol róla, hogy hősénekként megjelent a gyermek Jézus, miközben a Bibliát tanulmányozta. Így lett a gyermek Jézus Antal (Antonius) egyik attribútuma. A 18. századtól a 20. századig gyakran ábrázolták a szentet a karján tartott, gyermek Jézussal.
- 97 a bábeli torony – a Biblia szerint (1 Móz 11,1–9) az emberek Istent kísértő gögjükben égig érő tornyot akartak építeni; de az Úr büntetésül összezavarta a nyelvüket, és szétszórta őket a világ minden tájára. A „Bábel” szó „Isten kapuját” jelenti, de a népies etimológia a *bll* gyökre vezette vissza, aminek jelentése: „összezavarni”. Vallási érteleme: a világot az emberi gonoszság ellenére is Isten irányítja, s az ember nem képes Isten terveit keresztülhúzni.
- 97 rozetták – *rozetta* (a francia *rose* ’rózsa’ szóból), felülnézetből ábrázolt, stilizált rózsaszakal, főleg az építészetben használatos díszítőmű. Ilyen jellegzetes díszítőmű a középkori templomok rózsaszakalja.
- 97 köobelisztkbe – *obelisk* (gör), négyoldalú, felfelé keskenyedő, piramis alakú csúcsban végződő, magas oszlop
- 98 mint egy fali gyík – a középkori, szimbolikus állattal, a *Physiologus* példaképek állítja az ember elé az öreg, szemé világát vesztett gyíkot, amely a falra felmászva és a felkelő Napba nézve visszanyeri látását. Az embernek is így kell levetnie szellemi vakágát, és az igazságosság Napjára, Krisztusra tekintenie. A kígyóhoz és a békához való hasonlatossága miatt a gyík azonban negatív jelentést is hordozhat, ami a Napba nézés éjszakai lehetetlensége miatt most is figyelembe veendő.

Mint a dóm zergéje – *zerge*, meredek hegységekben élő, azok szikláin ügyesen mozgó, kecskéhez hasonló állat. A meredélyeken való ügyes mozgás csak az első közös vonás e hegyi kecske és Artur lovag között. A kecske a gyíkhoz hasonló, poláris értelmű jelkép. Az Őszövetségben a bikával és a kossal együtt az áldozati állatok közé tartozik. A nép bűneinek engesztelésekor két kecskebakot ajánlanak fel: az egyiket kiviszik a pusztába, hogy ott pusztuljon (ez a bűnbak), s csak a másikat áldozzák fel az Úrnak. A görög-római mitológiában szintén lehet áldozati jelkép: ott Dionüszosz (Bacchus) isten állata, akit halála után hívei széttépett gödölyeként emlegetnek. Az antikvitásban termékenységjelképnek is számít: az *Énekek énekében* neve a szerelmi vágy szinonimája, és V. Hugo középkori regényében, *A párizsi Notre Dame*-ban is kecske kíséri Esmeraldát, a szerelmes cigánylányt. A kecskebak mint a nemzőerő megtestesítője a középkori felfogás szerint így a hét főbűn egyikének, a bujaságnak (lat. luxuria) a jelképévé is válhat, Máté evangélistánál pedig egyenesen az elkárhozottakat testesíti meg (Mt 25,31). A középkori boszorkányszombatokon elnöklő Sátán képmása szintén egy fekete kecskebak, ami a Dionüszosz kíséretéhez tartozó, kecskeszarvú Pán, illetve a görög mitológia „kecskeembereinek”, azaz szatüroszainak „ördögi” továbbfejlesztése. (Az aacheni dóm történetének legendájában is szerepel az ördög.)

A kettősség újabb jeleként az állatöv halfarkú Bak csillagképe (Capricornus) Jézus Krisztusnak is jelképe, aki a Bak által uralt hónapban született. Halteste magát Krisztust, s a születésével kezdődő új világerát, a Halak korszakát jelképezi, kecske fele pedig az őszövetségi „nagy engesztelő áldozat” bűnbakját, akinek feláldozása engesztelést szerez Izrael fiainak vétkeire (3 Móz 16,5–29).

A kecske és a templom vonatkozásaihoz I. még az alpesi templomok kertjeiben tartott zergéket és kecskéket, valamint a templomok falain vagy sírkövein látható címerállatot. E kapcsolat legismertebb magyarországi példája a gótikus stílusban épült soproni Kecske-templom (eredeti nevén Nagyboldogasszony-templom), amely az építető Geisel-család címerét díszítő kecskéről kapta ezt a nevét. A templom egyik nevezetessége a feltűnően hosszú, a francia gótika jegyeit viselő szentély.

Végül hadd utaljunk rá, hogy a szintén 13. századi, zsámbéki templomnál végzett ásások során a bejárat alá temetve egy áldozati kecske maradványaira bukkantak.

- 98 filigrán (ol-ném) – csipkeszerűen áttört, apró, vékony, finom kidolgozású
- 98 kolosszusoknak – *kolosszus* (gör-lat), hatalmas méretű tárgy vagy szobor
- 98 Szent Erzsébet volt ráfestve a rózsákkal – Szent Erzsébet (1207–1231) Árpád-házi hercegnő, II. András és Gertrud leánya. Fiatalon eljegyezték Lajos thüringiai örgróffal, s ettől kezdve a wartburgi udvarban nevelkedett. Házasságuk kölcsönös szereteten alapult. Férje halála után (1227) Marburgban élt gyermekeivel. 1235-ben szentté avatták. Kegyes élete legendák forrása lett. Gyakran ábrázolják kötényében rózsákkal. A legenda szerint Erzsébet – aki a ferences tanok hatására a szegények és betegek ápolására szentelte életét – éhínség idején tiltás ellenére kenyeret vitt a palotából a szegényeknek, ám az őrség rajtakapta. Kérdésükre – az éhező embereket féltve – azt válaszolta, hogy rózsákat visz; és midőn kötényének tartalmát felfedették vele, megtörtént a csoda: a kenyerek rózsákká változtak.
- 99 leng a holdsarlón – Szűz Máriát gyakran ábrázolják így; e „sarlós Madonná”-t láthatjuk pl. a löcsei főoltáron vagy Dürer Apokalipszis sorozatának egyik fametszetén (*Az apokaliptikus asszonyt és gyermekét az angyal megmenti a sárkánytól*). Apró Ferenc szerint az Artúr lovag látomásában megjelenő Madonna hátterében a szegedi alsóvárosi templom Napbaöltözött Asszony kegyképének elemei azonosíthatók.
- 99 Mária, aranyvirág – a középkori Mária-himnuszok jellemző metaforája; az arany a kereszténységben az örökkévalóság színe
- 100 Mária, tenger csillaga – ez is a középkori Mária-himnuszokból ismert metafora. Így kezdődik Paulus Diaconus (730–800) himnusza: „*Ave maris stella*” (‘Üdvözlégy tengernek csillaga’). Megtaláljuk az adventi Mária-antifónában, az *Alma Redemptoris Mater*ben is (‘A Megváltó éltető anyja’). A „tenger csillaga” szóképp Máriát a tengerből születő Vénusz utódjaként fogja fel, aki csillagként mutatja a hajósoknak és a benne hívőknek a helyes irányt.
- 100 szent Cecilia – vértanú szent, akit a 15. század végétől az egyházi zene védőszentjeként tisztelnek. Jóllehet, ez a patronátus félreértésen alapszik, igen széles körben elterjedt. A római mártírnő legendája az 5. század végéről származik. Fontos mozzanata az előkelő hajadon esküvője egy Valerius nevű pogány ifjúval. Az esküvő napján, mialatt Cecíliát éneklő és zenélő ünnepi menet kísérte jegyese házába, ő becsukta szívét és fülét a tiszteletére szóló muzsika elől,

s Istent hívta, hogy őrizze meg őt ártatlanságában. Isten meghallgatta, s vőlegénye még a nászél előtt keresztény hitre tért, és szüzeséget fogadott. A történet lejegyzése után mintegy ezer évvel a latin szövegből kiszakított egyes kifejezéseket (pl. „cantantibus organis”) úgy értették, hogy maga Cecília énekelt hangszeres, sőt orgonakísérettel. Ezért lett legfontosabb attribútuma a hordozható orgona, bár korábban az „orgona” kifejezés mindenféle hangszert jelentett (így használta Augustinus is). Az utókor csodálatos zenei képességeket tulajdonított Ceciliának, aki különféle hangszereken játszik Isten dicsőségére, s a festők is így ábrázolták, többnyire égre emelt tekintettel, amint egy vagy több angyal társaságában elmerülten muzsikál (pl. az 1610 körül keletkezett *Szent Cecília az angvallal* című Carlo Saraceni-kép) A legenda eredeti mondanivalójának újra felélesztésével találkozunk Raffaello Santi *Szent Cecília* című festményén, amely a bolognai San Giovanni in Monte oltárára készült (1516). Ezen Cecília, aki négy másik szent körében jelenik meg, a kezében tartja a hordozható orgonát, de nem játszik rajta, sőt fejjel lefelé fordítja, s lábainál szétszórva hevernek a földi muzsika más eszközei, ő maga pedig átszellemülten figyel az égi kórus hangjaira, a lélekhez szóló angyalénekekre. Raffaello Cecília alakjában a tisztaság jelképét festi meg, s képe kifejezi a vokális muzsika primátusát is a hangszeres zenével szemben.

- 100 Mária, mennyországnak kapuja – a Mária-himnuszokban előforduló kép (a fent említett mindkét himnuszban megtaláljuk a metaforát; az *Ave maris stella* kezdetűben így: *felix Caelia porta* (‘a mennyország boldog kapuja’). A kép értelmezése: Mária a hozzá fordulóknak, a Jézusban hívőknek segít megnyitni a mennyország kapuját, közbenjár értük Fián keresztül az Atyánál.
- 100 Mária, aranyvirág; Mária, tengercsillaga; Mária, mennyországnak kapuja; Mária, Istennek anyja – az értelmezői metaforával ellátott megszólítások ismétlése a novella e részét a litániához teszi hasonlóvá
- 100 Mária, Magyarország védasszonya – a loretoi litániát idézi. A loretoi litánia a mai formájában a 16. században tűnik fel először. VI. Orbán pápa 1691-ben kiadott dekrétumában megtiltotta a korábban, különböző templomokban készült Mária-litániákat, és egyetemes használatra rendelte el a „loretoi litánia”-t. Azt, hogy a Magyarok Nagyasszonya megszólítás is bekerüljön a litánia végére, XIII. Leo pápa (1878–1903) engedélyezte.

- 100 Hét tör döfi szívét – a Fájdalmas Anya (Mater dolorosa) szimbolikus ábrázolása. A hét törrel átdöfött szív Jézus anyjának, Máriának (a betlehemi meneküléstől kezdve a keresztre feszített fia testének sírba teteléig) hétszer átélt fájdalmát jelképezi. A szervita rendben bontakozott ki a hét fájdalom tisztelete. A katolikus liturgia külön ünnepekkel üli meg Szűz Mária szenvedését, de XIII. Benedek (1394–1417) az egész egyház számára elrendelte a Hétfájdalmú Szűzanya ünnepét szept. 15-én.
- 100 a szószék galambja – a galamb a Szentlélek jelképe
- 100 megelevenedik a szegények bibliája, a köszentek hódolni jönnek – I. Gergely nevezte az írástudatlanok Bibliájának a vallásos tárgyú képeket. – A 13. század végétől elterjedt könyvtípus, a *Biblia pauperum*, a *Szegények bibliája* a középkor legnépszerűbb könyvei közé tartozott. A könyv alakban közreadott fametszetsorozat kiszínezett miniatűr képei bibliai történeteket illusztráltak az olvasni nem tudók számára. Az *Újtestamentum* legfontosabb eseményeit az *Ótestamentum* párhuzamos motívumaival szemléltették, kevés szöveggel. Már a 15. századból 68 ilyen könyvet ismerünk, az Esztergomi Keresztény Múzeum tulajdonában is van egy. – Mivel hasonló szerepet töltöttek be a templomok freskói és szobrai is, vagy mint itt, a keresztlömedence oldalán látható alakos faragványok, az elnevezés ezekre is vonatkozhat.

17. KEZDŐDIK ÉLIÁS TESTVÉR HITELES TÖRTÉNETE

- 101 Szent Ferenc – Assisi Szent Ferenc Assisiben született, eredeti neve Giovanni di Bernardone (1181–1226), de francia anyja miatt mindig Francescónak (kis franciának) hívták. 24 éves volt, mikor megtagadta a szülői ház gazdagságát, a világi hívságokat. A róla elnevezett szerzetesrend (Ferenc-rend, 1210), majd a Szent Klára vezette női szerzet (1212) és a laikus harmadrend (1221) alapítója. A vallásreformátor a krisztusi eszmények szerint aszketikus, teljes szegénységet valló és megvalósító életet élt, természetszeretettel és békességet hirdetett. 1228-ban szentté avatták.
- 101 az Isten választott szegénye – utalás Ferenc kiválasztottságára, arra a látomására, amikor 1205-ben a San Damiano-templomban a Megfeszített szól hozzá: „Menj és építsd újjá egyházamat, mely mint

- látod, romokban hever.” Ezt követően három romos templomot hoz rendbe (köztük a San Damianót és a Porziuncolát), de megújítja az egyházi életet is. Életelve az Evangélium alapján a szegénység, tisztaság és engedelmisség.
- 101 Perugia – város Olaszországban, Umbria tartományban, Assisitől 15 km-re
- 101 Angyalok Asszonyáról nevezett klostornak – a név (Santa Maria degli Angeli) nem kolostornak a neve, hanem annak a hatalmas, kupolás, késő reneszánsz templomnak, amelyet a 16. század második felében, V. Pius pápasága alatt építettek a város (Assisi) alatti síkságon a kis kápolna (Capella della Porziuncula) köré. A ferencesek első cellái a kápolna köré települtek. Menedékül kapták a város püspökétől a városon kívül álló San Damiano nevű kis romos templomot, amelyben Krisztus szavait véli hallani Ferenc, s amelyet az ő alamizsnái segítségével templommá és kolostorrá építettek.
- 101 bátor – bár, ámbár megengedő kötőszó régies változata: ámbátor, bátor
- 101 fráter (lat) – *testvér*; Szt. Ferenc szerzetének tagjait kisebb testvéreknek (fratres minores) nevezték, a rendet Kisebb Testvérek Rendjének (Ordo Fratrum Minorum). Fráternek nevezik a barátot, a szerzetesrendek tagjait. A Szent Ferenc-életrajzot, a *Fiorettit* magyarra fordító Kaposi József a sűrűn előforduló „fráter”-szót *testvérr*el, *atyafival*, *baráttal* váltogatta.
- 101 Éliás testvér – ismert egy Éliás nevű testvér (Bombarone Éliás, 1180–1235), aki 1211-ben csatlakozott Ferenchez, s egyik leghívebb társa volt. Ferenc halála után ő lett a rendfőnök. A rend első félszázadának egyik legkiemelkedőbb, de egyben legellentmondásosabb alakja. Az ő idejében kezdődött el Assisiben Ferenc halála után két évvel, szentté avatásának évében a szentről elnevezett Bazilika építése. Az épülő bazilikában rejtette el Éliás Szent Ferenc holttestét olyan gonddal, hogy csak 1818-ban találták meg egy kőkoporsóban. – Éliás alakjával, jellemével (bár ezzel a történettel nem) találkozhatott Babits az általa jól ismert *Fiorett*iben, amelyet a danteista Kaposy József (Babits által a *Két szent* című tanulmányában melegen dicsért) fordításában és előszavával ismert.
- 102 Isten juhocskája – a legenda szerint Szt. Ferenc a hozzá 1210-ben csatlakozó Leo testvért, leghűségesebb tanítványát nevezte „Isten juhocskája”-nak, „báránkyá”-nak élete egyszerűsége, ártatlansága miatt.
- 104 mondja az Apostol: „Mid van, ami nem az Istentől van?...” – Pál apostol szavait valószínűleg szabadon idézi Babits. A Károlyi-bib-

liában így találjuk: „Mert kicsoda különböztet meg téged? Mid van ugyanis, a mit nem kaptál volna? Ha pedig úgy kaptad, mit dicsekedel, mintha nem kaptad volna?” A katolikus bibliafordításban pedig így: „Ki mond különbnek másoknál? Mid van, amit nem kaptál? Ha pedig kaptad, miért dicsekszel, mintha nem kaptad volna.” (1. Kor. 4. 7)

- 104 Porziuncola nevű kápolnában – az egyszerű Porziuncola-imaház a 13. században Assisitől nem messze, a város alatti erdőben állt. A bencés kolostor szerzeteseitől 1208-ban kapott elhanyagolt kápolnát Ferenc és követői saját kezük munkájával állították helyre, s e köré települtek a rend első cellái 1210-ben. Így lett a rend szülőhelye a Porziuncola, „a kis földterület”, amelynek neve arra a Jeruzsálem-ből hozott „földecské”-re utal, amelyre 352-ben épült. Ma a Capella della Porziuncola a Santa Maria degli Angeli bazilikában található.
- 104 Qui humanae legis... – Anonymi: *De vitae vanitate...* című himnuszából való latin versidézetek, amelyeket Babits fordított *Iseretlen költő ritmusa a mulandóságról* címmel. – *Ki az emberélet / lapját olvasod, / halld, a végzet ahhoz / mily glosszát adott:*
- 104 iratos (irod) – tarka, ékes
- 105 Debilis el fortis... – *gyengét úgy mint izmost / a vad halál biztos pré-dául kapott.*
- 105 Illa Codrum, Croesum,... – *Codrust úgy mint Croesust, / szolgát, szabadot,*
- 106 ...macrum et oboesum... – *soványat, kövéret, / urat és rabot / leüt egy ütéssel / s harca végeztével / koporsóba dob.*
- 106 Codrusok – Kodrosz: Athén legendás utolsó királya. A delphoi jósda jövendölését követve (a város megmenekül, ha a király elesik) úgy mentette meg Athént attól, hogy a peloponnészosziak elfoglalják, hogy koldusgúnyát öltve civakodást provokált az ellenséggel, amely megölte.
- 106 Croesusok – Kroiszosz, Krözus: Lüdia utolsó királya (Kr. e. 563–546); gazdagsága közmondásos volt (Krözus kincse).
- 107 Cerne vix enatum... – *Nézd a kis virágot: / alig született! / nyomd rá végső csóкод, / amíg teheted. / Ezt vedd tanulságnak, / milyen hiúságnak / véld az életet!*
- 107 Horácius [...] sokféleképpen elmondotta, milyen bolondság... – Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8.) római költő például a *Thaliarchushoz*, *Leuconoéhoz*, *Quinctius Hirpinushoz* című ódaiban szólaltatja meg a „carpe diem”, az élet élvezetének epikurosi élet-eszményét.

- 107 Istennel küzdene, mint Jákob – Izsák és Rebekka fia, Ézsau ikertestvére, akit a 12 izraeli törzs ősatyjának tekint a Biblia. Ézsauval szemben csellel szerzi meg az atyai áldást; majd Lábán házában szolgál, feleségül veszi Lábán leányait, Leát és Ráchelt. Húsz év elteltével családjával hazaindul Lábántól, s az elébe harcosokkal jövő Ézsaut kiengeszteli. Ezután egy ismeretlen férfi jelent meg Jákob előtt, és kelt birokra vele, majd istennek nevezte magát, Jákob nevét pedig Izraelre („isten-nel viaskodó”) változtatta. A mitikus elbeszélés célja részben, hogy megmagyarázza az Izrael név eredetét, részben, hogy összekapcsoljon két hagyományt azáltal, hogy azonosítja Ábrahámnak, a keleti héber törzsek ősatyjának unokáját Izraellel, a déli törzsek névadójával.
- 108 kapitulumra – *kapitulum*, teljes alakban „*capitulum culpae*” (lat. „bűnvádoló káptalan”): Szent Ágostonig és Szent Benedekig visszanyúló szerzetesi szokás, amelynek gyakorlata rendenként változik. A szerzetesek a matutinum (éjjeli zsoltosma), a laudes (a kora hajnali énekes ima, dicséret) és a szentmise között azért gyűlnek össze, hogy egyenként, az apát előtt nyilvánosan megvallják bűneiket, és engedelmesen elfogadják a büntetést, amelynek egy részét (például a korbácsolást) ott elvégzik vagy elszenvedik. Lásd: a *Szent Margit legendá*ban, Gárdonyi *Isten rabjai* című regényében. A bencéseknél a hét meghatározott napjain a martirológium olvasása után körmenetben vonultak a káptalanterembe. A szertartás neve a kapitulum-házból/teremből jön, ahol elvégezték.
- 109 reverenciával – *reverencia* (lat), tisztelet, hódolat
- 109 processzió (lat) – 1. egyházi körmenet; 2. felvonulás, sok személy tódulása valahová
- 110 Ascesi – Assisi város Közép-Itáliában, Umbria tartományban. Perugiától 15 kilométerre fekszik egy magas, kiemelkedő hegygerincen. (A szó Boccaccio novellájában is ilyen formában szerepel.)

18. [GÖRÖG PÁL FÖGIMNÁZIUMI TANÁR...]

- 111 erdélyi városkában – az önletrajzi ihletésű novella helyszíne Fogaras, ennek Fögimnáziumában tanított Babits 1908-tól 1911-ig.
- 111 Görög Pál – alakjában magára Babitsra ismerünk: a név beszédesen árulkodó, hiszen Fogarason görög tanulmányokat folytatott, másrészt az is kiderül a novellából, hogy nagy tudású, kollégáihoz viszonyítva komoly szellemi munkát végző tanár és „kiváló író”.

- 111 Aradi Mór – a természetrajz professzorát (tanárát) Babits mintha legbizalmasabb fogarasi barátjáról, Ambrózy Pálról mintázta volna (részben ő volt a modellje *A gólykalifa* Darvas tanár urának is). Megtartotta a családnév kezdőbetűjét (A), a keresztnévét pedig Görög Pálnak kölcsönözte.
- 111 a város egyetlen cukrászdája előtt, a főtéren – Fogaras főterén állt a Chyba-féle cukrászda, Babits egyik legkedvesebb tartózkodási helye. Fontos helyszín a *Halálfaiban* is. Az 1937-ben megjelent *Fogaras* című esszéjében így idézi fel az emléket: „Ha meguntam magam, átmentem a cukrászdába, s bivalytejes kávé utsonnáztam [...]”
- 111 bivalytejes kávé – bivaly, hátrafelé görbülő szarvú, a szarvasmarhánál kisebb, nagy erejű, fekete kérődző (házi)állat; a tehenének teje sűrű, zsíros.
- 111 vigécek – *vigéc* (ném): utazó ügynök, üzletkötő
- 112 magántudós – a fogalmat Babits másutt is használja. 1912-ben *Magántudósok* címmel jelent meg egy kis értekezése. Ennek arcképcsarnokában többek között megtaláljuk a „nyolc nyelven hallgató” fogarasi kollégája portréját is. A cikk befejezésében, ahol magát is eme „beteg” emberek közé sorolja, így ír: „[...] nem megvetéssel szólok a magántudósokról, hanem meleg rokonszenvézzel, sőt tisztelettel [...]”

19. MESE A DECAMERONBÓL

- 113 Lisetta de ca Quirino – Giovanni Boccaccio (1313–1375) *Dekameronjában* a *Lisetta meg az arkangyal* című novellának a szereplője Lisetta Quirino; a „de ca Quirino” = a Quirino-házból (családból) való. (Lásd még: BUDA 2007:186)
- 113 Berto della Massa, Alberto da Imola – Boccaccio novellájából átvett nevek
- 113 messer Giovanni Boccaccio – *messere* (csonkult alakja: messer), a provanszál messire szóból származik; régen a kiváló vagy magasabb rangú emberek megtisztelő megszólítása volt; úr-, uramnak fordíthatjuk, de a köznapinál emelkedettebb jelentésben értendő.
- 113 Imola – Bolognától délkeletre fekvő itáliai város
- 113 penitenciatartást – *penitencia* (lat), 1. a gyóntató által megszabott imádság, cselekedet; 2. vezeklés, bűnbánat; 3. bűnhődés
- 114 testamentumoknak – *testamentum* (lat), végső akarat, végakarat, végrendelet

- 114 kommisszáriusa – *commissarius* (lat), megbízott, biztos
 114 depozitáriusa – *depositarius* (lat), letéteményes
 114 dénárainak – *dénár* (lat), a középkorban sokféle változatban, értékben forgó pénzegység
 114 *messere lo frate* – szerzetes uram; vagy mint Révai József fordításában: „barát uram”; a megszólítás és a foglalkozásnév közé névelő („lo”) kerül.
 115 csuklámát – csuklyámat (Vörösmarty Mihály *Őszi bajnok* című versében is a „csuklám” alak fordul elő)
 116 áldott vagy te az asszonyok között – az *Ave Maria* (*Üdvözlégy Mária*) kezdetű fohászból való idézet; az őt meglátogató angyal üdvözölte így Máriát, hírül adván áldott állapotát.
 116 Giovanni Boccacci – a 14–16. század legjobb írói, a családnevekben, ha a keresztnév előtt volt, egy latinizált genitivus(birtokos)-formát (a szóvég elmaradása) használtak: Giovanni Boccacci = Giovanni filius Boccacci (a Boccaccio család Giovanni fia); ha az előnév hiányzott, helyreállt az eredeti végződés. Ez a megkülönböztetés ma már nem érvényes, mindkét esetben mindkét változat előfordul. – A Babits-szövegben is négy variáns szerepel: messer Giovanni Boccaccio, Giovanni Boccacci, Boccacci, Giovanni, Giovanni Boccacci
 117 szent Sebestyén vérrózsás testébe – Sebestyén a császári gárda tisztje, Maximianus (286–305) idején költözik Rómába, ahol később vértanúságot szenved. Szenvedéstörténete tele van csodás eseményekkel. Hite miatt kétszer is halálra ítélik. Először a szabad mezőn karóhoz kötik, hogy a katonák halálra nyilazzák. (A festők kedvelt témája a megsebesített testű Szent Sebestyén.) A katonák által halottnak vélt embert egy római özvegyasszony ápolja, míg föl nem épül. Másodszor bunkókkal verik halálra, és egy csatornába dobják, testét ismét egy római asszony veszi gondjába, és eltemeti.
 117 szent Márk padjain – Velencében a Szent Márk tér keleti oldalán áll a város védőszentjéről elnevezett, márvánnyal, arannyal, ezüsttel gazdagon díszített Szent Márk templom; építését a nyolcszázas években kezdték, és 1100 körül fejezték be.
 117 annunciációkat – *annuntio* (lat), hírül ad, jelent; 1. az angyali üdvözlés, 2. Gyümölcsoltó Boldogasszony napja; Jézus fogantatásának ünnepe (március 25.)
 117 palazzo (ol) – palota, kastély
 117 laguna (ol) – a tengernek homokszigetek által egészen, ill. részben elzárt, sekély vizű part menti öble

- 118 ca' Quirino (lat, ol) – a Quirino-palota (ház); a ca' a casa (ház) cson-
kult formája, amely az épületek elnevezésében maradt fenn
- 119 megállítják az időt, mint Jósué a napot – amikor a zsidók Gibeonnál
az arameusokkal csatáztak, Jósué szavaira „megáll a nap, és vesz-
tegle a hold is, a míg bosszút áll a nép az ő ellenségein. [...] teljes
egy napig” (Józs 10, 12–13)

20. HUSZADIK, HUSZADIK SZÁZAD (NOVELLA SEMMI MÁS 1908.)

- 123 agnosztikus – a világ megismerhetőségét kétségbe vonó filozófiai
irányzat (az agnoszticizmus) híve
- 123 *a priori* (lat) – filozófiai fogalom; jelentése: a tapasztalatot, a ténye-
ket megelőző, mellőző (ítélet, megállapítás)
- 124 theória (gör-lat) – elmélet
- 124 Macchiavellizmus – céljai elérésére semmitől sem visszariadó poli-
tika; ma már a gátlástalan politikát jelenti. Eredetileg N. Machiavelli
(1469–1527) firenzei államférfi, politikai gondolkodó, író *A Feje-
delem* című művében úgy szól róla, mint az egységes nemzetállam
érdekében megteremtendő fejedelmi abszolút hatalom eszközéről.
- 125 klastrom (lat) – kolostor, zárda
- 126 a Nietzsche-féle *utolsó ember* – Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844–
1900) német filozófus 1883–1885 között írja *Also sprach Zarathustra*
(*Így szólott Zarathustra*) című művét. Főhőse, Zarathustra (perzsa
vallásalapító) tízévi magány után visszatér az emberek közé, hogy
nekik az embert meghaladó emberről beszéljen. Azzal a lehetőséggel
szembesíti a tömeget, hogy vagy az embert felülmúló embert (Über-
mensch) választják, vagy az utolsó embert. Az utolsó ember a civi-
lizáció zsákutcája, a legmegvetendőbb életfelfogás képviselője. Az
utolsó ember a szerelem, a vágy, a teremtés nélküli létezés állapota,
vagyis a kényelmes és biztonságos tömegélet állapota, ahol nincs
kockázat, de nincs is nagy veszteség.
- 127 *Mens sana in corpore sano* (lat) – ép testben ép lélek
- 127 Paul Verlaine – francia költő (1844–1896)
- 127 *Je ne veux pas plus aimer que ma mère Marie.* – „Ezentúl Máriát
fogom csupán szeretni”. Verlaine *Sagesse* (Jóság) című 1881-ben
megjelent kötetében található versének címe és első sora Szabó Lő-
rinc fordításában. (Szó szerint: Nem akarok többé mást szeretni,

csak a(z én) Mária anyámat.) A kötet verseit Verlaine 1873-ban a mons-i börtönben kezdte írni. A Rimbaud elleni gyilkossági kísérletért kétévi börtönre ítélt Verlaine a magányban önmagával, múltjával, kételyeivel, bűnös, beteges hajlamaival vívódó vallásos verseket ír.

- 127 egyetlen [...] magas szerelem Máriáé, aki nincs e földön, nincs e földön! – ez a szöveg első megjelenéséhez képest szelídített változat, a Nyugat 1911. évi január 16-i számában ez olvasható: „[...] magas szerelem Máriáé, aki nincs, nincs!”
- 127 nardus-kenet – illatos kenőcs; 1. nardus (héb-lat) többféle illatos keleti növény neve; 2. illatos kenőcs/olaj; kenet: kenőcs
- 128 paradoxonjairól (gör) – *paradoxon*, látszólagos lehetetlenség; látszólag képtelen, de valójában jól megalapozott vélemény vagy állítás
- 128 excentrikus (lat) – különködő, eredetieskedő, szertelen képzeletű személy

21. LÍRA, KALENDÁRIUM, MESE, VERS, KABALA. (1912.)

- 129 Kedvem volna énekelni... – *Kedvem van énekelni (ritka kedv / Egy idő óta!)*... – Arany János *Bolond Istókjának* (1850) kezdő sorai
- 130 A naptár az év himnusza – [*A naptár az év himnusza...*], kötetbe fel nem vett vers, 1911; *Nyugat*, 1912. jan. 1.
- 130 mint ahogy a Nietzsche óriási világesztendeje mindig újra gurítja vissza az egész világot – Nietzsche az *Így szólt Zarathustra* című művének harmadik részében fejti ki először az „örök visszatérés” gondolatát. *A vidám tudományban* írja: „Ezt az életet... még egyszer és még számtalan alkalommal meg kell élned... A létezés örök homokórája újra és újra megfordul és te, porból lett porszem, vele együtt forogsz.” Az örök visszatérés és annak etikai következménye a legnehezebb gondolat, amelynek elviselésére csak az embert meghaladó ember képes.
- 131 *Új esztendő beköszön* – [*Új esztendő beköszön...*], kötetbe fel nem vett vers, 1911; *Nyugat*, 1912. jan. 1.
- 131 *Vízkereszt* – korábban *Szentkereszt*: a latin egyház „*Epiphania Domini*” (az Úr megjelenése) elnevezésű, jan. 6-án tartott ünnepének magyar neve. Az Epiphania görög szó, „megnyilvánulás”-t jelent: a pogány görög kultuszokban az istenség megjelenését és ünnep-

lését jelentette. Először a keleti egyházban, a 3. században tűnt fel mint Krisztus születése napja. Egy évszázad múlva, amikor Róma Krisztus születését a népszerű Mithras napisten pogány ünnepével egyeztetve dec. 25-ére helyezte, az *Epiphania* új jelentést kapott. Nyugaton a háromkirályok imádásának, keleten pedig Krisztus Jordán folyóban való megkeresztelkedésének az ünnepe lett. Az utóbbi gondolatot később a római egyház is átvette, sőt hozzácsatolták Jézus első csodájáról (a víz borrá változtatásáról a kánai menyegzőn) való megemlékezést, azt tanítván, hogy a három esemény Jézus istenségének első „megnyilvánulásai”, *epiphanéi*.

- 131 Gáspár, Menyhért, Boldizsár – a bibliai háromkirályok, napkeleti bölcsek: a kisded Jézus előtt hódoló keleti mágusok. A kora középkori hagyomány szerint királyok voltak. Nevüket a 9. sz. óta említik.
- 131 *Gyümölcstoltó* – márc. 25. Gyümölcstoltó Boldogasszony ünnepe. Az Angyali üdvözletre (Annuntiatio Beatae Mariae Virginis) emlékeznek, amikor is Gábel arkangyal hírül adja Szűz Máriának fia, Jézus majdani születését. A vallásos néphagyományban az oltás, a szemzés napja.
- 131 *Palmárum* – palma (lat) ’pálma’ szóból származik. Pálmavasárnap (pálmák vasárnapja) vagy más elnevezés szerint virágvasárnap a húsvétvasárnapot megelőző, a nagyhetet bevezető vasárnap. Ezen a napon a kereszténység a Jeruzsálembé bevonuló Jézusra emlékezik, akit hívei királynak kijáró hódolattal, pálmaágakkal köszöntöttek. Virágvasárnap szokás a pálmaszentelés, s ahol a növény nem él meg, mint nálunk, ott a fűzbarkaszentelés (a fűz leveles ága emlékeztet a pálmára; a két növény a zsidó hagyományban is összefonódik).
- 132 *Nagypénteken* – *Nagypéntek*, Krisztus kínszenvedéseinek és kereszthalálának napja, a böjt és a gyász időszaka
- 132 Kálvárián – *Kálvária*: domb Jeruzsálemtől északkeletre, Jézus Krisztus kereszthalálának színhelye (arámi nyelven Golgota, „Koponyák hegye”)
- 132 *Húsvét* – Krisztus feltámadásának napja. A niceai zsinat (325) határozata értelmében a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtölte utáni vasárnap; ún. változó ünnep, legkorábban márc. 22-én, legkésőbbben ápr. 25-én ünneplik.
- 132 *Pünköst* – pünkösöd; az elnevezés a görög pentekoszte („ötvenedik”) szóból ered. A pünkösöd ugyanis a keresztény egyházban – zsidó mintára – a húsvét utáni 50. nap (máj. 10.–jún. 13. közé eső mozgó ünnep). Ősi zsidó ünnep: a hagyomány szerint Isten ezen a napon égette

- törvényeit Mózes kötéláiba. A keresztények számára a Szentlélek eljövételének, illetve az egyház megalapításának ünnepe.
- 132 tüzés nyelvek – Mikor eljött pünkösöd napja, Jézus ígérete szerint az apostolok előtt megjelentek „a tüzés nyelvek és üle mindenikre azok közül. És megtelének mindnyájan Szentlélekkel, és kezdenének szólni más nyelveken”. (Csel 2,3–4). Ezt követően az apostolok idegen népek közé menve megkezdik hittérítő munkájukat.
- 133 *Péter és Pál* – Péter apostolfejedelem, Pál a népek térítő apostola. Kettejük közös névünnepe: június 29-e (a nyári napfordulóval kezdődő csillagászati hónap első dekádja). A hagyomány szerint mindkettőjüket ezen a napon végezték ki (Kr. u. 67-ben Rómában): Pétert keresztre feszítették (saját kérésére fejjel lefelé, mert nem tartotta ilendőnek, hogy úgy haljon meg, mint mestere, Jézus), Pált lefejezték (öt mint római polgárt e tisztes halálmód megillette).
- 133 Damaskusz – Szent Pál életében bekövetkezett forduló helyszíne a Damaskusz felé vezető út. Pál Kr. u. 9-ben Tarsuszban zsidó családban született, római állampolgárként. Komoly vallási nevelést kapott, a farizeusi hagyományokat Jeruzsálemben sajátította el. Elszánt üldözője lett a fiatal keresztény egyháznak, jelen volt Szent István diakónus megkövezésénél. Keresztényeket üldözött akkor is, amikor a Damaskusz felé vezető úton megjelent neki a feltámadt Jézus, és kijelölte küldetését: a pogányok hittérítését. („És a mint méne, lőn, hogy közelgete Damaskushoz, és nagy hirtelenséggel fény sugárza őt körül a mennyből: / És ő leesván a földre, halla szót […]. mikor felnyitá szemeit senkit sem láta, azért kézenfogva vezeté be őt Damaskusba. / És három napig nem látott […].” (Csel 9,1–20))
- 133 Paulussá Saulus – A névváltozás a zsidó származású, fiatal korában a keresztényeket üldöző Pál megtérést fejezi ki. Saulus: Szent Pál eredeti zsidó neve; a Paulus a kereszténnyé lett Pál latin neve.
- 133 *Szent István* a vánkoston / nyújtja koronáját / Magyarország köszönti / régi patrónáját. – Első királyunk a kereszténységben az István nevet kapta. István, görögül Sztephanosz azt jelenti: „koszorú, korona”. Szent István és a korona nevükben egyek (erre utal a Kálmán-kori *István legendá*ban Sarolt fejedelemasszony álma). István király szentté avatása és névünnepének naptárba iktatása, amihez VII. Gergely pápa adott felhatalmazást, I. (Szent) László és a magyar püspöki kar érdeme. A szentté avatási eljárás részeként 1083. augusztus 20-án a Nagyboldogasszony nyolcadába eső vasárnapon nyitották

meg István király sírját. A magyar egyház ezt a napot iktatta a naptárba István király névünnepeként. Nem István halálának, „égi születésének” napját, ez ugyanis augusztus 15-ére, Nagyboldogasszony napjára esett. – A hazai Mária-kultuszt Szent Istvántól eredeztetik. István a „Magyarok Nagyasszonya” után az ország első patrónusa; a kegyes hagyomány szerint az országot ő ajánlotta a Szűzanya oltalmába. Legtöbbször úgy is ábrázolják, amint a nemzetet jelképező koronát Máriának följárja. A „Regnum Marianum” („Mária királysága”) elnevezés azonban nem tőle, de reá való hivatkozással Lászlótól és Kálmántól származik.

- 133 Névnap: *Mária neve* – szeptemberben két Mária-ünnep is van a katolikus naptárban: szeptember 8-án Kisasszony, Kisboldogasszony napja, Szűz Mária születésének emléknapja; szeptember 12-én pedig Szűz Mária szent nevének napja.
- 133 *Mindenszentek* – november 1. a katolikus egyházban mindazon szentek és üdvözültek emléknapja, akiknek az egyházi naptárban nincs külön ünnepük. Megünneplését a római egyházban IV. Sixtus pápa (827–844) rendelte el. (Az ünnep őse a kelta évforduló napja, a Samain.) A keresztény ünnep bibliai alapja a *Jelenések könyve* (11–13; 7,9–17). – A következő nap, november 2. a halottakról való megemlékezés napja. Először Odilo clunyi apát rendelte el 998-ban; általánossá a 14. századtól vált. Ezeken a napokon az emlékezők a temetőben gyertyát gyújtanak.
- 134 *Karácsony* – I. (Szent) Gyula pápa 350-ben nyilvánította december 25-ét a Megváltó születésnapjává. Megszüntette ezáltal a Jézus születésére vonatkozó eltérő ókeresztény hagyományokat, illetve új tartalommal töltötte meg az ókori pogány vallásokban az e naphoz fűződő hiedelmeket (a téli napforduló, a legyőzhetetlen Nap, a Mithrász-kultuszban a Nap születésének ünnepe). A karácsony szláv eredetű szó, legősibb alakjában „lépő”, „átlépő”, „fordulónap”, „napfordulat” lehetett a jelentése.
- 134 Betlehem és jászol – Jézus születésének körülményeit Lukács (2,1–20) evangéliuma szűkszavúan meséli el: a Názáretből Bethlehembe igyekvő Szent Családnak senki se ad szállást, így Mária egy istállóban szüli meg gyermekét és jászolba helyezi. A legáltalánosabb ábrázolásmód szerint a helyszín egy istállóként szolgáló barlang Betlehem városának falain kívül. A Kisded jászolban vagy a földön fekszik, szalmán. Ökör és szamár hódol neki, felette Mária térdelve imádkozik, a háttérben József, s látjuk jönni a Kisded imáadására

a pásztorokat. A jelenetet a bethlehemi csillag világítja meg. A hagyomány szerint a karácsonyi bethlehemi jászol állításának – máig tartó – szokása Assisi Szent Ferenc leleménye. Az Assisivel szomszédos Greccióban Ferenc felépítette karácsonykor a bethlehemi istállót. Élőképszerűen: eleven ökröt és szamarat állított bele, pásztorokat és zenészeket hozatott.

- 134 *Szilveszter* – december 31-e az év utolsó napja és I. (Szent) Szilveszter pápa emlékűnepe. Uralkodásának idejére (314–335) esett a kereszténység történetének első nagy fordulópontja: Nagy Konstantin császár felhagy a keresztények üldözésével, s a kereszténységet államvallássá teszi.
- 134 Klepetusán – *klepetus* (ism. ered., rég, tréf), bő, galléros köpenyeg; régimódi (ócska) ruha
- 135 *Carmen Saeculárét*, Horatius módjára – Horatius: *Századévi énekek* (Radó György ford.), *Ódák* 4. könyve.
- 135 Erdélyt, [...] amely valóságom poklává lőn később – Babitsot, aki diákként mint a magyar történelem regényes színhelyéről olvasott Erdélyről, 1908 szeptemberében Fogarasra helyezik, s a fiatal tanár három évet tölt itt. Száműzöttnek érzi magát. Juhász Gyulának írja: „Úgy érzem magamat, mint Ovidius, mikor Tomiba készült”; „úgy érzem, hogy sötétségbe megyek – és ez keserű érzés.”
- 135 magányos gyermek voltam... halálokról és dicsőségekről álmodó – ilyennek ábrázolja önéletrajzi ihletésű regényének (*Halálftai*) főhősét, Sátordy Imrust.
- 135 amit dióval kellett játszani [...] jelentett valamit – a dió a karácsonyi-szilveszteri ünnepkör szokásaihoz, hagyományaihoz tartozik; a zsidó hagyományban bölcsesség-szimbólum; Szent Ágoston szerint Krisztus-jelképnek fogható fel; ismert rontásűző és termékenységget befolyásoló ereje. Európában sok gyermekjáték eszköze. A novellában említett diójátékról szól Babits egy korai verse, amelyet Belia György tett közzé (BELIA 1983:128.)

Gicc

(dunántúli társasjáték karácsonytól újévig – dióval)

Együtt ült már a társaság
Röpült a tréfa, vicc
És rögtön a teák után
Megkezdődött a gicc.

A gicc szép játék, hogyha szép
Partnerre szert tehetsz,
Légy csalfa csak s kezedre csap –
Az ám az édes hecc.

A giccet meg nem unom én,
míg partnerom maradsz,
Akár örökre elmarad
Az újévi malac.

- 135 gaudium (lat) – öröm, ujjongás
136 *les Déjas sont les Encors* – Verlaine *Parallèlement (Párhuzamosan)*
című kötetében található *Réversibilités* című költeményének első
strófájából az utolsó sor; Szabó Lőrinc fordításában a vers címe:
Mindigek itt a sohák, az idézett sor: „örök Még nekem a Már”.
- 136 keszkenőbe – *keszkenő* (rég, nép), 1. női zsebkendő (rég, nép), 2. tö-
rülköző (táj); itt inkább (mint Vas megyében, az Őrségben) kendőt
(vállkendőt vagy fejkendőt) jelent
- 136 rokolyák – *rokolya*: bő, ráncos szoknya (a német „der Rock”-ból)
137 „Klepetusán – ő az év – / minden nap egy gomb. / Dorombol a macska
/ Dimdirim-doromb.” – [*Szilveszter*]: [*Új esztendő beköszön...*]
13. strófája második felének változata, amelyet kötetbe nem vett fel
Babits.
- 138 *Epilóg* – kötetbe fel nem vett vers, 1911., *Nyugat*, 1912. január 1.
140 *Kabala* – a verset, amely először a *Nyugat*-ban, 1912. január 1-én
jelent meg (a *Líra*, *kalendárium*, *mese*, *vers*, *kabala* című novella
betétverseként), Babits később az 1916-ban kiadott *Recitativ* című
verseskötetének végére helyezte. A *Kabala* ötletét a Nietzsche-féle
Zarathustra-könyv *Másik táncdal* című fejezetének betéte adta: „mind-
kettő a tizenhármassáig, illetve a tizenkét óraütésig föl sorolt és
szimbolikusan rímeltetett szerkezeten sarkall” – írja Rába György,
és rámutat „a magyarul megújult szöveg önarcképpel fölérő” kü-
lönbségére. (RÁBA, 1981:35.) A *Kabala* „a nietzschei ötletből ön-
sorsát különböző esztétikai minőségek keserédes humorával füsze-
rezetten, szabad asszociációkkal kifejtő vers”. (Uo., 508–509.)
- 140 a sorsod öt kemény pecsét – Az *Újszövetségben*, *János jelenéseiben*
olvasunk az Utolsó Ítéletről, a hétpecsétés könyvről, amelyet a trón-
on ülő Isten tart kezében, s amelyet feltörni csak a Bárány méltó.
A pecsétek feltörése isten terveinek feltárása. Az első négy az Apo-

- kalipszis lovasait szabadítja a világra. Az ötödik feltörésekor a mártírok lelkei követelik az isteni igazságszolgáltatást. (Jel 5,1–14., Jel 6,1–17.)
- 140 a nyolc a harapófogó, hogy égve fölsikolt. – A kinyitott harapófogó formája a nyolcasra hasonlít. (A harapófogó, illetve az „égve fölsikolt” kifejezés a halált asszociálja. Buda Attila mutat rá arra, hogy a Babits műveiben ritkán előforduló „sikoltás” a halállal összetartozó, azt jelölő fogalom. A *Kabala* című vers idézett sora pedig egyértelműen visszautal az egy évvel korábban keletkezett *Nyári idill* c. vers központi gondolatára: „Ő égni égni! és sikoltani! / s úgy halni meg, sikoltva égve! holtig.”)
- 140 kilenc hónap – a magzat fejlődésének, kihordásának ideje a fogantatástól a születésig
- 140 Léthe-víz – Léthé a görög mitológiában az alvilági folyók egyike, a feledés folyója (a görög „léthé” szó jelentése: feledés). Az ókori hiedelmek szerint a holt lelkek, ha ittak a Léthé vizéből, elfeledték világi életüket.

22. NOVELLA AZ EMBERI HÚSRÓL ÉS CSONTRÓL

- 164 Egy híres külföldi balettkar vendégfellépte volt. – Az Orosz Cári Balett 1912-ben vendégszerepelt a Budapesti Színházban (az egykori Fővárosi Városligeti Színházat nevezik így 1912-től).
- 164 grandezzájával – *grandezza* (ol), méltóságteljes, büszke magatartás
- 164 pörzsögtek – *pörzsög* (táj), fel-felizzik, parázslík
- 165 orkesztrából – *orkesztra* (gör), 1. a régi görög színházakban a színpad előtere; 2. zenekari árok
- 167 ékszerarmatúra – „Babits nyelvi leleménye, mely váratlan hatást kelt, hiszen a műszaki nyelvből kölcsönzött szó megsérti a környezete által meghatározott társítási szabályokat.” (Ajtay-Horváth Magdolna: *A szecesszió stílusjegyei a századforduló magyar és angol irodalmában*)
- 169 ordas (táj, irod) – 1. vörössessárga, tarka; 2. fenyegető, veszedelmes
- 169 iromba (nép, ritk) – tarka, otromba, visszataszító
- 169 *danse macabre* (fr) – haláltánc
- 169 tibiák – *tibia* (lat), sípcsont
- 170 boulevard – *boulevard* (fr), körút, széles, fákkal szegélyezett városi főút
- 170 hipokondriás – *hipochondria* (gör), betegség beképzelése, túlértékelése

23. SZERELEM. 1912.

- 172 Marquise! (fr) – márkinő; örgróf lánya/felesége
 173 *croissant*-ja – *croissant* (fr), holdsarló, félhold
 173 *plissé* – *pliszé* (a francia „plisser” ’ráncol’, ’berak’ igéből), élesre
 vasalt, sűrű berakások és redők sora
 173 voluták – *voluta* (lat): 1. csigadísz a jón oszlopfőn. 2. csigavonalú
 oromdísz a barokkban
 174 *voyons...* (fr) – na, majd meglátjuk
 174 *Mon petit chien* (fr) – kis kutyám
 175 *n'est-ce pas* (fr) – nemde?
 175 abbé (arámi> fr) – katolikus francia világi pap; apát
 175 *suivez-moi* (fr) – slepp, uszály hátul a selyemaljon
 175 a *toupet*-t – *toupet* (fr), a homlok fölött felbodrosodó, „feltupírozott”
 frizura
 176 tabouretre – *tabouret* (fr), taburett, zsámoly, alacsony, támla és karfa
 nélküli szék
 176 batiszt – igen finom len-, illetve pamutfonálból szőtt kelme (Baptiste
 [ejtsd: batiszt] 13. századi észak-franciaországi takács nevéből)
 176 mouchoirját – *mouchoir* (fr), zsebkendő
 177 guillotine (fr) – nyaktiló, J. Guillotin orvos javaslatára bevezetett
 kivégzőeszköz Franciaországban. A francia forradalomban, a jako-
 binus terror idején különösen gyakran használták.
 181 georgina – gyöngyike, pompondália (I. I. Georgi orosz természet-
 tudósról elnevezett virág)
 181 chaiselonguera – *chaise-longue* (fr), szó szerint: ’hosszú szék’; *sezlon*,
 magasított fejrészű, diványféle bútor
 181 gobelinen – *gobelin*, minta után, kézzel szőtt falikárpit (a francia
 Gobelin család nevéből)
 181 girlandos (ol – fr) – *girland*, virágfüzér, koszorú; füzérdísz
 181 Jean Jacques – Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) francia író, filo-
 zófus
 181 bezárta az ajtót. – A novella kéziratot változatában (MTA Ms 4699/70)
 itt még egy utóbb hozzáírt mondat is szerepel, de már a géppel írt
 másolatba sem került bele. (MTA Ms 4699/70) Az elhagyott mondat
 a következő: „(Künn pedig, a harmadik utcában közeledtek már a Vö-
 rös Katonák, hogy a Forradalmi Törvényszék elé hurcolják a szép
 márkinőt, aki még megmenekülhetett volna, ha vissza nem tartja az
 aki őt mindennél inkább szerette.)”

24. BARÁTSÁG

- 182 fikciót (lat) – *fikció*, kitalálás, elmeszülemény, agyrém
- 182 tehetetlenül – a mű gépiratában: „a vén kéjenc impotenciájával” (OSZK Fond III/1445)
- 183 obskurus (lat) – gyanús, kétes hírű; ismeretlen;
- 183 talentuma – *talentum* (gör-lat): nagyjértékű ókori görög súly- és pénzegység; kiváló szellemi képesség; tehetséges ember
- 183 kamásnit – *kamásni*, *kamásli*: die *Gamasche* (ném, ’kapcsos lábszárvédő’); esőben, hidegben használt boka-, lábszár-, cipővédő ruházati kiegészítő
- 184 dilettánsnak – *dilettáns* (lat), tudománnyal, művészettel kellő felkészültség nélkül foglalkozó személy; hozzá nem értő, avatatlan
- 184 szerajevói izgalmaknak – a mű gépiratában: „szerajevói gyilkosságnak”. 1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd főherceg, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse hivatalos látogatást tett Boszniában, amelyet a Monarchia 1908-ban annektált. A bosnyák földalatti szervezet, a Mlada Bosna, a szerb Fekete Kéz terrrorszervezettel együttműködve merényletsorozatot készített elő erre az alkalomra. A gyilkosság tervéről a szerb kormány is tudott, hisz Apis, a Fekete Kéz vezetője valójában Dragutin Dimitrijević ezredes, a szerb katonai titkosszolgálat tisztje volt. A főherceg tervezett útvonalán hat felfegyverzett merénylő állt készenlétben. Egy elhibázott bombamerénylet után a 20 éves Gavrilo Princip két pisztolylövessel meggyilkolta a gépkocsijában ülő trónörökösöt és feleségét.
- 184 a fák [...] beteg csavarodásokkal őrzöngtek a körúton [...] különös szorongás ülte meg a lelkeket [...] – többen is felidéznek ennek a napnak rendkívüli, „különös” természeti jelenségeit (Ady: *Emlékezés egy nyár-éjszakára*). Babits maga 1939-ben a *Curriculum vitae*-jében így emlékezik a hadüzenet napján Szekszárdon átéltekre: „Ebéd után hirtelen elborult, szinte egész sötét lett, mint ítéletnapján, a fák derékban megcsavarodtak, az udvar közepén hatalmas portölcsér emelkedett, s az emeletről egy ablaktábla csörömpölve zuhant a pázsitra. A kapu fölött magától csöngött a drótcseggő. Minden olyan volt, mintha csakugyan valami kozmikus erő ragadta volna meg a világot, s az elemek harcával jelentené be, hogy ezentúl, minden másképp lesz, mint eddig volt.”
- 184 autoritativ – önkényesen, ellentmondást nem tűrően, tekintélyalapon
- 184 zimonyi – Zimony: Taurunum (latin), Zemlén (középkori magyar),

- Semlin (német), Zemun (szerb). Trianonig önálló város a Szerémségben a Duna jobb partján, a Száva torkolatánál, Belgráddal szemben; ma Belgráddhoz tartozó közigazgatási egység és városrész
- 184 *démarche* (fr) – intézkedés, fellépés. 1914. július 23-án a Monarchia ultimátumot intézett Szerbiához, amelyben követelte, hogy a szerb kormány ítélje el hivatalosan a merényletet, és engedje meg az osztrák rendőrségnek a merénylet ügyének kivizsgálását. Szerbia nem fogadta el a követeléseket. Egy hónappal a szarajevói merénylet után, július 28-án az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának.
- 185 Most két éve nem kellett volna túrni –utalás az 1912/1913-as balkáni háborúra, amelyet a Balkán-szövetség tagjai – Bulgária, Szerbia, Görögország és Montenegro – az Oszmán Birodalom ellen viseltek. Az európai nagyhatalmak – különösen Franciaország és a Monarchia – igyekeztek megakadályozni a Balkán-szövetséget a törökellenes háború kirobbantásában, de diplomáciai törekvéseiket nem koronázta siker. A szövetségesek nem várt fényes győzelmet arattak, Törökország csaknem minden európai területét elvesztette.
- 185 uniformszerű – *uniform* (ang), formátlan
- 186 kis ügy [...] kisebb, mint a boszniai volt – utalás Bosznia és Hercegovina Monarchia általi annektálására (1908) s annak reakciójára (Törökország tiltakozása, Szerbia fegyverkezése, Oroszország Szerbia mellé áll, Anglia Oroszországot támogatja)
- 186 részleges mozgósítást – a szerbeknek az ultimátumra adott válaszáat nem tartották kielégítőnek, a Monarchia megszakította a diplomáciai kapcsolatokat, s július 25-én elrendelték a részleges mozgósítást, majd július 28-án hadat üzentek Szerbiának. Ezzel megkezdődött az I. világháború.
- 186 krüpli-társaságban – *krüpli*: a német ’nyomorék’, ’korcs’ jelentésű *Krüppel* főnévből, illetve a *krüppelig* > *krüppelig* (’csenevész’, ’satnya’) melléknévből származó, a magyar kiejtéshez igazodó alak
- 187 az orosz beavatkozásban sem hittek – július 25-én Oroszország Szerbia támogatása mellett foglalt állást; július 28. után részleges, majd 30-án általános mozgósítást rendelt el
- 187 általános mozgósítás – a németek sürgetésére július 31-én a Monarchia általános mozgósítást rendelt el
- 188 marsok – *mars* (ném), menetelés
- 188 srappnell – apró golyókkal töltött, előre beállított távolságban, a levegőben robbanó repeszgránát (nevét feltalálójáról, H. Shrapnel angol tábornokról kapta)

- 190 kombinett-játékot – *kombinett-játék*, egyfajta táblajáték (nevezik tizenötös játéknak is). Kellékei: egy 4×4-es négyzetrácsos tábla, 15 négyzet (1–15-ig számozva). Alapállás: véletlenszerűen – egy kivételével – minden mezőre egy négyzetet helyezünk. Lépések: minden lépésben az üres mezőre lehet tolni egy oldalával szomszédos négyzetet. Cél: a számokat sorba állítani balról jobbra, felülről lefelé haladva 1–15-ig; a jobb alsó sorban az üres mező marad.

25. ILUS CSODANAPJA

- 192 Becsuklak a kaminba – „A kamin kívül fűtős kályháknak a folyosóról nyíló, ajtó mögötti helyisége.” – Ez a meghatározás Babbitól való, aki a Szabó Lőrincnek elmondott önéletrajzában azt is hozzáteszi, hogy: „Gyermekkoromban azzal rémítettek, hogy majd bedugnak a kaminba.” (TÉGLÁS 1997:66) A sötét, életveszélyes helyre bezárt áldozatok képe gyakran megjelenik Babits műveiben: l. *A gólyakalifa* asztalosműhelyét, ahol „nagy gonosztevők [...] ártatlan fiúkat kínoznak”, a *Halálfiú* kaminban lakó és gyermekeket evő „kefébenkékjét”, az elsüllyedt hajó kazánházába zárt fűtőket a *Dzsonni a tengerészben* stb.
- 192 pennát – *penna* (lat, rég), az író toll (különösen lúdtoll) régies neve
 192 plajbászt – *plajbász* (ném, nép), ceruza
 193 dörzsölte ki a malacot – *malac*, írás közben ejtett tintafolt, paca
 193 gangra – *gang* (ném), nyitott folyosó
 197 masina – gép, gépezet
 197 ferhécen – *ferhéc, felhérc* (táj), az első kerekek előtt a kocsirúdon keresztbe fekvő megvasalt fa, amely fellépőül is szolgál
- 200 kasornya (szláv, táj) – fonott kocsikas, a szekér aljához és oldalához illeszkedő, kosárszerűen fonott tartó
- 206 lokomotív (lat, fr eredetű nemzetközi szó) – vasúti mozdony
 207 csempült – *csempül* (táj), görbül

26. ODYSSEUS ÉS A SZIRÉNEK

- 208 Odysseus – Odüsszeusz a Homérosznak tulajdonított ókori görög eposz, az *Odüsszeia* főhőse; Ithaka királya, aki a trójai háború után társaival hazafelé tart. Útközben számos kalandban, veszélyben, megpróbáltatásban van részük.

- 208 szirének – szirén: énekével a hajósokat magához csábító és elpusztító, félig nő, félig madár vagy hal formájú lény a görög mitológiában. A görög mitológia szirénekkal kapcsolatos elképzelései az idő múlásával változtak, a források lakóhelyüket, alakjukat, funkciójukat illetően eltérő leírást adnak. Jellemüket és viselkedésüket a szülőktől kapott tulajdonságok határozzák meg: apjuktól (Akhelóos folyamistentől) a vad ösztönöket, anyjuktól (valamelyik múzsa) a csodálatos hangot és a bűvölő képességet örökölték. Buda Attila ír arról, hogy a novellában a szirének bemutatását Babits egy-egy képi emléke ihlette (Böcklin *Nereidák* című festménye, illetve Dante *Purgatóriumának* az a jelenete, ahol az utazó és kísérője a IV. és V. kör között a szirénnel mint a világ csábításának jelképével találkozik (XIX. ének). A mitológiai hagyomány ismer férfisziréneket is, de ezek nem „csak a borzongató erőszakra utalnak”. (BUDA 2006:8) L. a költő Zrínyi Miklóst, aki „az Adriai tenger syrenája”-ként határozta meg önmagát.
- 209 tritonnal – *tritonok*, férfi felsőtestű, halfarkú lények (tengeri istenek) a görög mitológiában
- 209 nereisnek – *nereiszek (néreidák)*, az öreg tengeri jós, Néreusz lányai, tengeri nimfák. A játékos hullámok megszemélyesítői, akik fehér vállukra veszik a hajót, és ringatva viszik tovább.
- 210 ostábláztak – *ostábla*, a mai malomjátékhoz vagy sakkhoz hasonlítható táblajáték. Mezőkre osztott deszkán, kövekkel játszották. A cél az ellenfél köveinek körülzárása vagy elvétele volt.
- 210 Pénélopéra – Pénélopé, Odüsszeusz felesége
- 210 vár és szó [...] végérhetetlen kézimunkát: Odüsszeusz hűséges felesége az öt szorongató kérőket azzal áltatta, hogy akkor fog férjet választani magának, ha elkészül az Odüsszeusz apjának szánt halotti lepel. Éjszaka azonban mindig fölfejtette a napközben készült szőtest.
- 211 Megmondta Kirke – (Circe): a görög mitológiában Héliosz varázserőjű leánya, Aiaia szigetén él. Odüsszeusz kísérőit disznókká változtatta, a hős azonban a varázslat feloldására kényszerítette. Kirké leküldte Odüsszeuszt Hádész birodalmába, hogy kérdezze meg Teiresziászt a jövőjéről, és figyelmeztette a rá váró veszélyekre (például arra, hogyan viselkedjék a szirének szigetén stb.)
- 211 édes lótoszra – lótosz: különböző növények antik elnevezése. Az *Odüsszeiában* a lótoszevők megízleltetik Odüsszeusz társaival a „jóízű” lótoszt, s azok a mézédességre kábító hatására nem akarnak hazatérni, örökre ott akarnak maradni. Odüsszeusz csak erővel tudja őket hajóra vezetni.

- 211 A cet kifekszik a tenger színére és földdel szórja be hátát a száraz-
földi szél [...] – Szent Izidor *Etimológiájában* fordul elő (BUDA
2006:10–11.)
- 211 kiklopsz – a küklopszok a görög mitológiában Uranosz és Gaia fiai,
akiket atyjuk a Föld mélyébe zárt, s Zeusz szabadított ki. Otromba
óriások egyetlen szemmel a homlokukon. A leggonoszabb Polüphé-
mosz, aki az *Odüsszeiában* Poszeidón fia, s akinek barlangjából a ki-
váncsi Odüsszeusz csak csellel tudja kimenekíteni magát és társait,
miközben megvakítja a küklopszot, aki bosszút esküszik.
- 211 laistrygonok – *laisztriigónok*, a görög mitológiában emberevő óriások
népe. Pusztításuk elől csak Odüsszeusz hajója s a rajta levő emberek
tudtak megmenekülni.
- 212 kükeon itallal kínálta [...] disznóvá változtatta – *kükeon*: italféle,
amibe Kirké még valamiféle varázsitalt is kevert, s ezzel disznóvá
változtatta Odüsszeusz előreküldött embereit („s lisztet, sajtot, sár-
gaszínú mézet vegyített be / pramnoszi borba; de ádáz mérget is be-
keverte”) (X. 234–238)
- 212 Telemachosz – Telemakhosz, Odüsszeusz fia
- 214 latrok – *lator* (lat), gonosztevő
- 214 Tantalos – *Tantalosz*, a görög mitológiában Zeusz fia, Niobé atya, gaz-
dag király a Kis-Ázsiában levő Szmürna melletti Szipülosz hegyén.
Megengedték neki, hogy az istenek asztalánál étkezzék, eközben azon-
ban nektárt és ambróziát lopott, illetve elárulta az embereknek az istenek
titkait. Hogy az égiek mindentudását próbára tegye, megölte fiát, és föl-
tálalta az isteneknek. Ezért az Alvilágban azzal bünhődött, hogy folyto-
nos éhezés és szomjazás közepette vízben kellett állnia, fölötte gyümöl-
csök voltak, s ezek mindig visszahúzódtak előle, ha feléjük nyúlt. Feje
fölött pedig egy szikla függött, amely örökké lezuhanással fenyegetett.
- 215 Kalypso – *Kalüpszó*, a görög mitológiában nimfa, Atlasz leánya, aki
a mesebeli Ógügié szigetén élt. Befogadta a hajótörést szenvedett
Odüsszeuszt, és két évig magánál tartotta. Megígérte, hogy halhatat-
lanná teszi, Odüsszeusz azonban hazavágyott, ezért a nimfa Zeusz
parancsára kénytelen volt elengedni.
- 216 Alkinoos – a phaiákok mondai királya, Areté férje, Nauszikaa apja.
Szívélyesen fogadta a hajótörést szenvedett Odüsszeuszt, aki az ő ud-
varában meséli bolyongásának történetét.
- 216 Démodokos – az *Odüsszeiában* a phaiák király udvarában nagyra
becsült vak dalnok; a lakoma után tőle hallja Odüsszeusz saját hős-
tettét a trójai falóval. (VIII. 500–520)

- 216 Nausikaa – phaiák királylány Homérosz *Odüsszeiájában*
 216 Teiresias lelkének jóslatát – Teiresziasz: mitikus vak thébai látnok, jövőmondó és jós. Egyik hagyomány szerint Héra vakította meg bosszúból, Zeusz viszont megajándékozta a jóstehetőséggel és azzal a képességgel, hogy halála után az Alvilágban megőrizhette értelmét. Odüsszeusz az Alvilágban találkozik Teiresziasz lelkével. A jós lelke figyelmezteti, legyen a nőkkel óvatosabb, mint a felesége által meggyilkolt Agamemnon. Tanácsot ad, miképp kerülhetnék el a veszedelmet Héliosz szigetén, megjósolja közeli s távoli jövőjét, halálának körülményeit („végy egy jólfaragott evezőt válladra, bolyongjál, / míg olyanokhoz nem jutsz, kik tengert sose láttak, / [...] /Majd amidőn egy más vándor jő szembe veled s szól: / magszóró a lapát, mit fényes válladon őrzöl, / akkor az evezőt szúrd nyomban a földbe, Poszeidón / istennek pedig ott áldozz remek áldozatokkal / [...] A tengerről jó majd a halálad, / [...] könnyű öregség / végén sujt csak rád, amidőn körülötted néped / boldogan él.” (XI. 121–137))

27. DRÁGA ÉLET

- 227 *tout Paris* (fr) – az egész Párizs
 227 *parisien* (fr) – párizsi férfi
 227 matróna (lat) – köztisztelőben álló, korosabb asszony (az ókori rómaiaknál: előkelő férjes nő)
 227 malicia (lat) – *malícia*, rosszmájúság, csípős gúnny; kisebb fokú rosszindulat
 229 teozóf (gör-lat) – *teozófius*, a teozófia híve. Teozófia: az emberi léleknek az istenséggel való egységéről szóló misztikus vallási elmélet, amely szerint a kiválasztottak közvetlen kapcsolatba juthatnak a túlvilággal.
 229 okkult (lat) – rejtett, titkos, titokzatos
 229 exotikus (gör-lat) – egzotikus, távoli, idegen, különösen tengerentúli, forró égővi; szokatlan
 229 delejes – lenyűgöző, bűvös, elbűvölő (nézés). Delej: mágnesesség; különös vonzóerő.
 229 avatarokról – *avatára* (szansz): átkelés, leszállás, megjelenés; inkarnáció, külső megtestesülés, valamely isten földre szállása; a hindu mitológiában Visnu olyan Isten, aki a bajba jutott emberiség meg-

- mentésére időről időre különböző alakot öltve leszáll a földre (10 avatára van, legnépszerűbb a nyolcadik: Krisna).
- 230 animális (lat) – állati
- 231 ahogy egy masina csattan – *masina*, gyufaszál
- 232 yoghik – *jógi* (szanszkrit), indiai askéta, a jóga követője; jóga (ind), indiai eredetű tan, amely szerint fizikai és szellemi erőfeszítéssel az ember testének tökéletes urává válhat, természetfeletti képességekre tehet szert, egyesülhet az istenséggel; a testi erőnlétet és a lelki egyensúlyt fokozó légzési és testtartási gyakorlatoknak az egész világon elterjedt, indiai eredetű rendszere
- 234 impotenssé – *impotens* (lat), tehetetlen; cselekedni, tenni, alkotni képtelen; közösülésre, nemzésre képtelen férfi
- 235 árkánumot – *árkánum* (lat), titkos szer, csodagyógyszer
- 235 elixír (arab) – csodaszer; az emberi életet állítólag meghosszabbító varázsital
- 237 sciroccóban – *sirokkó* (arab, ol), a Szaharából érkező, meleg, száraz, déli szél
- 237 hipotézisbe (gör) – *hipotézis*, feltevés, feltételezés; csak részben igazolt tételeken alapuló, a kutatást előlendítő tudományos feltevés
- 238 Milton leányai – John Milton (1608–1674), angol költő, író; a 43 éves korában megvakult költő fő művét, az *Elveszett paradicsom*ot lányainak diktálta (l. Munkácsy Mihály: *A vak Milton az „Elveszett Paradicsom”-ot diktálja lányainak*).
- 238 monomániává – *monomania* (gör), rögeszme, hóbort
- 239 *sub limine conscientiae* (lat) – tudatküszöb alatt
- 239 paroxysmusig – *paroxizmus* (gör, lat), a szenvedély legmagasabb fokára hágott indulatkitörés; örvénylés, hevület
- 241 concierge-ek – *concierge* (fr), házmesternő/né, házfelügyelőnő
- 241 induktor (lat) – a biológiában az indukciót megindító sejtcsoport; indukció a biológiában: az egyéni fejlődés során egyes szervcsoportoknak egymásra gyakorolt hatása, az egyik fejlődése a másikat is elindítja; a fizikában a kismegnyúltságú egyenáramból nagyfeszültségű váltóáramot előállító berendezés
- 241 köpűjének (nép, rég) – *köpi*, fatörzsből vajt vagy vesszőfonatú kaptár
- 241 Kalitos fantáziájuk – szűk képzelőerő (kalit/ka/cka; madár vagy kisebb állat fogságban tartására való, hordozható kis házikó, ketrec; szűk fülke)
- 243 Lourdesba – Lourdes, kisváros Délnyugat-Franciaországban, a Pireneusok északi lábánál; a világ egyik leglátogatottabb Szűz Mária-búcsújáró helye. Az ún. lourdes-i jelenések színhelye (egy Lourdes

melletti barlangmélyedésben 1858 februárja és júliusa között 18-szor jelent meg egy Bernadett nevű helyi leánynak a „fehérruhás hölgy”). Az első csodálatos gyógyulás 1858 márciusában történt, s ettől kezdve betegek sokasága zarándokol Lourdes-ba. A jelenés 50. évfordulóján, 1908-ban X. Pius pápa az egész egyházra kiterjesztette a Lourdes-i Boldogasszony ünnepét (febr. 11-én).

- 243 apátiába esett – *apátia* (gör), egykedvűség, érzéketlenség; az érdeklődés, az érzelmek beszűkülése; közönyösség
- 244 Cordélia – Shakespeare *Lear király* című drámájának szereplője; az öreg király legkisebb leánya, alakja az őszinte és odaadó gyermeki szeretet, jóság és erkölcsi emelkedettség példája.
- 244 Mammonért – *Mammon* (arámi, lat), a bálványként, istenként imádozott pénz, gazdagság.
- 244 Buddha-kép – Buddha (ind), a buddhizmus alapítójának, Gautama Sziddhártha indiai királyfinak a dicsőítő jelzője: „a megvilágosodott”; (buddhizmus: Indiában a Kr. e. 6. században keletkezett és Ázsia nagy részében elterjedt, a lélekvándorlást tanító, a kasztrendszer tagadó vallás.)
- 245 terminus (lat) – határidő, határpont (Terminus: a latin mitológiában a földek határait védő isten)
- 245 sisyphusi szenvedés – Sziszüphosz, a görög mitológiában szereplő korinthuszi király, aki ravaszságáról és kincseiről volt híres. Szokása volt, hogy a városba vetődött idegeneket egy meredek szikláról a tengerbe taszította. Az istenek által küldött Thanatoszt, a halált megkötözte, majd később megszökött az alvilágból. Az isteni törvény megszegéséért kegyetlenül bünhődött: az alvilágban egy újra és újra alázuhanó sziklát kellett a hegytetőre görgöztetnie.
- 246 végigjárni ezt a [...] Kálváriát – Kálvária: 1. átvitt értelemben: kínszenvedés, szenvedéssel teli élet. 2. A Kálvária (Golgota) domb Jeruzsálemben, Krisztus kereszthalálának színhelye. 3. Települések kultikus helye (Jézusnak a Golgotára vezető útjára, szenvedésére és halálára való emlékezés és ájtatosság gyakorlásának színhelye).

28. AZ ANGYAL

- 253 Azáziel – az Apokrif iratok szerint egyike a bukott angyaloknak. (Énok 8:1–4)
- 254 Szeláh! Arfáksád! – ószövetségi szereplők, Noé legidősebb fiának,

- Sémnek fia Arpaksád, az ő fia Séláh (1M 10,22; 11,10–13); Lukács evangéliuma Jézus ősei között említi őket (3,35–36)
- 255 *az Isten fiai látták az emberek leányait [...] – „1. Lőn pedig, hogy az emberek sokasodni kezdenének a föld színén, és leányaik születének. 2. És láták az Istennek fiai az emberek leányait, hogy szépek azok, és venének magoknak feleségeket mindazok közül, kiket megkedvelnek vala.” (1Móz 6,1–2) Az „Isten fiai” értelmezése ugyan vitatott, de legelfogadottabb, hogy a bukott angyalokkal azonosítják őket (többek között: Josephus Flavius, Tertullianus). Az Apokrif iratokban is ezt olvassuk: „És lőn abban az időben, miután az embernek fiai megsokasodtak a földön, hogy leányaik születtek, akik bájosak és szépek voltak. És amikor az angyalok, a mennynek fiai látták őket, kívánczoktat utánuk. [...] Teljes számban kétszázan voltak, akik Járed idejében alászálltak az Árdiszra, ami az Áron hegyének csúcsa.” (Énok 6:1–7) Járed ideje: mitikus idő, Járed maga Ádám fiának Séthnek nemzetségéből való 962 esztendőtt élt ősatya. Egy bizonyos: a Noé előtti mondai időkben történt, hogy az angyalok, megkívánva a földi asszonyokat, értük a testi, földi, halandó életet választották.*
- 257 Nákhor, Hárán – a bibliai nemzedékrendben Noé legidősebb fiának (Sém) nemzetségéből való Thárénak három fia volt: Ábrám, Nákhor és Hárán (1Móz 11,26). A Nákhor név korábban is előfordul Sém leszármazottjai között, de mint Hárán testvére csak az említett helyen.
- 258 *az ő óriás fiai – a bukott angyalok és a földi asszonyok kapcsolatából születtek a nefilimek vagy óriások. „Az óriások valának a földön abban az időben, sőt még azután is, mikor az Isten fiai bemenének az emberek leányaihoz, és azok gyermekeket szülének [...]. (1Móz 6,4) [...] óriás kezével íját mesterkélte. – Ah, atyám! [...] Tetőled kaptam ezt az ügyességet. Olyan fegyverem lesz, amilyen még nem volt halandónak! – Az Apokrif iratok szerint a bukott angyalok mindenike valamivel megismertette az embereket. Azáziel „megtanította az embereket arra, hogyan csináljanak maguknak kardokat és késeket, és pajzsokat és mellvérteteket, és megismertette velük [...]. És megsokasodott az istentelenség [...]. (Énok 8:1–4)*
- 260 *Az égre tekintett, az esőző égre. És most már értette, mi az Úr szándéka. – Mind a Bibliában, mind az Apokrif iratokban olvashatunk arról, hogy a megsaporodott gonoszság, gonosz indulatok, gondolatok, tettek miatt az Úr megbánta az ember teremtetését, és büntetésül a vízőzönt bocsátotta az emberiségre. Péter leveleiből (1Pt 3, 19–20) azt is megtudjuk, hogy „nem kedvezett az Isten a bűnbeesett an-*

gyaloknak, hanem mélységbe taszítván a sötétség lánczaira adta oda őket, hogy fenntartassanak az ítéletre” (2Pt 2,4); Krisztus „a tömlöczen lévő lelkeknek is prédikált, amelyek engedetlenek voltak egykor, mikor egyszer várt az Isten békéttérése a Noé napjaiban, a bárka készítésekor, a melyben kevés, azaz nyolcz lélek tartatott meg víz által (1Pt 3, 19–20).

29. A DEZENTOR

- 261 A bosnyák háborúból – Az 1878. június 13-án Francia-, Német-, Olasz-, Orosz-, Törökország, Anglia és az Osztrák–Magyar Monarchia részvételével összeült berlini kongresszus felhatalmazta a Monarchiát Bosznia-Hercegovina okkupálására. (Az orosz–török háborút lezáró berlini szerződés (júl. 13.) a balkáni orosz befolyás korlátozására irányult, de gátolta a balkáni népek önállósulását.) 1878. július 29-én meg is kezdődött Bosznia-Hercegovina megszállása, amely fegyveres harcok, vérengzések között ment végbe.
- 261 mentünk haza, a vakációra – Babits gyermekkori élményére emlékeztet, amikor Pécsről Szekszárdra kocsin utaztak, mert még nem volt vasút. Így utazik a *Halálfiaiban* Imruska Cenci nénivel Gádoros (azaz Szekszárd) és Sót (azaz Pécs) között.
- 261 Akkor még nem volt vasút – A *Halálfiai* szereplői kocsival utaznak, mert „a vonat óriási kerülővel ment Gádorosra”. Pécsről ugyanis Sárbogárd felé kellett kerülni, ahonnan 1883. november végén (Babits születése után két nappal) érkezett meg az első vonat Szekszárdra. S csak 1897-ben nyílt meg a Szekszárd–Bátaszék vaspálya, s ezután már Pécsről Dombóváron át – rövidebb úton, de még mindig nagy kerülővel – lehetett eljutni Szekszárdra. (A frissen érettségizett Imruska már vonaton utazik.)
- 261 Majd levisz az ördög! – Babits családjában bizonyára gyakran intették ezzel a kifejezéssel a gyerekeket, mert például ezt mondja Döme is Imruskának a *Halálfiaiban*.
- 236 Nádason... ahol az a szép püspökkert van. – Püspöknádas (Bischofnadasch), 1950 óta Mecseknádasd, község Baranya megyében, Pécsvárad közelében. A település a pécsvárad apátság alapítólevelében említett két Nádas falu egyike, amelyet Szent István a bencéseknek adományozott. A török hódoltság után 1718-ban német telepesek érkeztek, és a 19. század elején is vándoroltak be németek. Legősbibb

- emléke a 13. századi román-gótikus Szent István-kápolna. Klimó György pécsi püspök püspöki nyaralót építtetett itt, parkkal és vadaskerttel. Az egyemeletes, téglalap alaprajzú, koporsóboltozattal ellátott barokk épület 1770 körül készült el.
- 263 amilyen az Ákos bácsinak volt – Babits egyik anyai nagybátyját Ákosnak hívták, a *Halálfia*iban Döme fia kapja az Ákos nevet.
- 264 üveges tót – ablaküveggel, táblaüveggel kereskedő, házaló, üveges munkákat végző (szlovák) vándoriparos
- 266 nagy szála (ném, ol) – nagy terem, táncterem
- 266 Diána-kosztümben – Diána, a vadászat szüz istennője a római mitológiában (a görög Artemisszel azonosították); az erdőket járó Diánát rövid szoknyában ábrázolták vállán azzal a tegezettel, amelyben íját és nyilait tartotta; homlokán félholdat is viselt.
- 267 guvernántjával – *gouvernante* (fr), nevelőnő

30. MYTHOLOGIA

- 269 Herakles – Héraklész (latin nevén Herkules) ismert görög mitológiai hős, Zeusz főisten és a halandó Alkméné tirünszi királynő gyermeke, aki Thébaiban látta meg a napvilágot. A féltékeny Héra különféle csapdákat eszelt ki számára, de a hős hatalmas erején nem tudott úrrá lenni. Héra bosszújának következtében a gyenge Eurisztheus szolgálatában tizenkét nehéz feladatot kellett elvégeznie. Erővel, találékonysággal győzte ezeket, és még más harcait is. Halálát második felesége, Déianeira okozta: féltékenységeben megölte azzal az inggel, amelyet – az egykor Héraklész kezétől elesett – Nesszosz kentaur (szerelmi varázsszernek hitt) vérével kent be. Héraklész mit sem sejtve magára vette a letéphetetlen köntöst (inget), az égetni kezdte a bőrét, s menthetetlenül szenvedett. Tudta, hogy beteljesedett a jóslat: nem egy élőlény, hanem az alvilág egyik lakója okozza majd a halálát. Elkészíttette tehát magának a máglyát. De a csontjait nem találták, s azt beszélik, hogy az égő máglyáról felhőbe burkolva, mennydörgés közepette fölszállt az égbe; más változat szerint Athéné egy négyes fogaton viszi magával Zeusz elé. Zeusz pedig ráveszi Hérát, hogy végezze el Héraklészén a második születés rítusát, s így lett Héraklész Héra fiává (új nevét is róla kapja). Kibékülésük jeléül Héra hozzáadja Héraklészhez lányát, Hébét. Zeusz kedves fia szenvedéseivel, önmaga legyőzésével kiérdemelte a halhatatlanságot.

- 269 Erymanthos sűrűjében – az Erümanthosz-hegység (a Peloponnészoszi-félszigeten Árkádia északnyugati sarkában) Artemis legősibb vadász-területe volt. Héraklésznek itt kellett negyedik feladatát elvégeznie.
- 269 tegez – nyilvesszők számára való hordozható tok
- 269 az iszonyú Kannak – Héraklész Eurüsztheusztól kapott negyedik feladata az erümanthoszi vadkan elfogása volt. A vadkan Phóphisz város környékét tartotta rettegésben, hatalmas agyari halált hoztak emberre és állatra egyaránt. Héraklész a vadat az erdőkből a magas hegyekbe csalta, ott egy óvatlan pillanatban belökte egy hóval teli árokba. A vadkan úgy kimerült, hogy Héraklész egy hurokkal élve elfoghatta, megkötözte, és Mükénébe vitte. A hatalmas állat láttán a gyenge Eurüsztheuszt elfogta a rettegés, és félelmében menedéket keresett egy föld alatti pithoszban (széles szájú, nyakatlan tároló-edény borhoz, olajhoz, gabonához).
- 269 Eurystheusokat, akik uralkodtak fölötté és munkákat adtak neki – Héra ravaszsága Héraklészt már születésekor olyan helyzetbe hozta, hogy szolgálja lett Sztenelosz és Nikippé fiának, Eurüsztheusznak. Mikor ugyanis Zeusz óvatlanul azzal büszkélkedett, hogy aznap világra jön a legnagyobb hős, Héra megeskette férjét, hogy aki aznap születni fog, uralkodni fog minden férfi fölött, még ha Zeusz nemzetségéből származna is. Zeusz esküje után pedig Héra mesterkedése jóval előre hozta Nikippé fiának születését, Héraklészt pedig néhány nappal késleltette. A felnőtt herosz majd Eurüsztheusz szolgálatában állva, annak megbízásából végzi el tizenkét híres tétét.
- 269 nem az Amphitryo fia – Héraklész Alkméné és Zeusz gyermeke. Alkméné, Amphitruónnak, Argos elűzött királyának felesége ugyanígy nagyon megtetszett Zeusznak, aki egyszer magára öltve Alkméné férjének alakját, annak távollétében meglátogatta az asszonyt.
- 270 Valami féltékeny istennő haragja üldözte tán, azért a titkos éjszakáért, mely életét adta? – Zeusz felesége, a féltékeny Héra születésétől fogva üldözte bosszújával Zeusz és a halandó Alkméné titkos nászából származó Héraklészt. A monda szerint Héraklész még bölcsőben feküdt, amikor Héra két kígyót küldött elpusztítására, de Héraklész mindkettőt megfojtotta. Héra újabb és újabb csapdákat eszelt ki Héraklésznek, rajta akarván megbosszulni férje hűtlenségét. A hatalmas erejű herosz azonban sikeresen vette az akadályokat, s így éppen Héra juttatta – bár akaratán kívül – a hírnévhez. A hagyomány az – eredetileg nagyapjáról Alkeidésznek nevezett – hős utóbb kapott nevének eredetét is azzal magyarázza, hogy Héra által vívta ki dicsőségét.

- 271 agyonütötte a feleségét és a kisfiát – Héraklész megmenti Thébát Er-
ginosz királytól, aki adófizetőjévé akarta tenni a várost; ezért elnyeri
a thébai király leányának, Megarának a kezét. Az öt gyűlölő Héra
azonban örületet bocsát rá, aminek következtében áldozati állatok-
nak nézi gyermekeit s megöli őket is, feleségét is.
- 271 a jóslatot, mely Eurystheus szolgálatára kötelezte – Héraklész, mi-
kor családtagjainak megölése után az örületből kijózanodott, kereste,
hogyan szabadulhat meg bűneitől. Tanácsért Delphoiba megy, s az
ott kapott jóslat értelmében vezeklésül Eurisztheus király szolgálá-
latába áll.
- 273 sem az oroszlánbőr, sem a nehéz bunkó – a bunkó és az oroszlán-
bőr a Héraklész-ábrázolásokon a hősosz legfontosabb attribútumai:
a fegyvert a kezében tartja, az oroszlánbőrt a vállára vetve hordja.
Mindkettő erejét szimbolizálja. Mindkettőt akkor szerezte, amikor
Amphitrüón – félve hatalmas erejétől – száműzi Thébaiból Kithai-
ron hegyére nyájat legeltetni, s ott megöli a környéken garázdálkodó,
embert, állatot pusztító oroszlánt. Amikor 18 év után elhatározta, hogy
szétnéz a világban, egy óriási körísa törzséből dorongot faragott
magának, s az oroszlán lenyúzott bőrét a vállára terítette, és elindult
Thébai felé.
- 273 Hylas – Hülasz szépségéről híres fiú, Héraklész ifjú társa, akit szere-
tett, s akit a forrásnimfák elraboltak tőle. Babits Fogarason járatta az
illusztrált angol képzőművészeti folyóiratot, a *The Studio*-t, ennek
az 1910-es évfolyamában látható René Ménard *Hylas* című festménye,
amely az ifjú Hülaszt ábrázolja, amint a forrás nimfái magukhoz
vonják.
- 276 a lernai hydra – sokfejű vízikígyó, melynek mindegyik levágott feje
helyére új nőtt; Ekhidna isten szülte Typhaónnak. (Ekhidna: sem
az istenekhez, sem a halandókhöz nem hasonlító, férfias lelkületű
óriás, aki félig szép orcájú nő volt, másik fele viszont rettenetes,
mindent nyersen felfaló kígyó, akinek az istenektől kapott lakása
egy szikla alatti barlangban volt; hasonló formájú férjétől, Typhaón-
tól szörnyek egész sorát szülte.) A szörny az argoloszi Lerna város
melletti mocsárban élt, az embereket és állatokat egyaránt pusztította.
Héraklész második feladata volt a Hüdra elpusztítása. Héraklész se-
gítőtársával együtt először a Hüdra segítőjét, a hatalmas, éles ollójú
rákot pusztította el, majd rájött a mindig újra növvő fejek titkára: ha
tűzzel égették a levágott fejek helyét, nem nőttek újra. Miután a szörny
utolsó, halhatatlan fejét is levágta, a fej üszkös maradványait elásta,

- a tetemet feldarabolta, és mérgében megmártotta nyilait. Az ezekkel a nyilakkal ejtett sebek gyógyíthatatlanok voltak. Ilyen nyilakkal harcolt a kentaurok ellen, s ezek sebesítették meg véletlenül a bölcs Kheirónt és az öt vendégül látó Pholoszt.
- 276 a nemeai oroszlán – Héraklész első feladata volt a nemeai oroszlán megölése. A vidéket rettegésben tartó oroszlán kétszer akkora volt, mint a többi oroszlán, és a bőrén nem hatoltak át a nyilak. Héraklész figyelte az állat rejtekhelyét, hatalmas dorongjával rávetette magát, egy ütessel elkábította, majd megfojtotta. A tetemet vállára vetve ment vissza Mükénébe, ahol Eurüsztheus megijedt látva a hatalmas állatot, illetve szolgájának, Herkulesnek erejét.
- 276 a keryeneiai szarvas – Héraklész harmadik feladata az volt, hogy élve befogja Artemisz istennő Kerüneióban (Akhaia és Arkadia határán) élő, aranyszarvú és rézlábú szarvasünőjét. Az igen óvatos és igen gyors ünőt Héraklész kerek egy évig üldözte, míg sikerült elfognia, és Mükénébe vinnie. E tette miatt Héraklésznek joggal kellett félnie Artemisztől, ezért a hős engesztelésül áldozatot mutatott be, s bocsánatot nyert.
- 277 faunok – a faun kecskelábú és kecskeszarvú erdei félisten a római mitológiában (a görögöknél szatír); az érzékiség és a csúfolódó kedv jelképe.
- 277 nimfákat – a *nymphé* görög szó a görög mitológiában olyan női lényt jelent, aki által egy férfi *nymphioszá*, „völegénnyé”, boldoggá lesz, mert férfiúsága célját eléri. Istennőre és halandóra egyaránt vonatkoztatható. Örökkévalóak például, mint elemük, a tenger, a Néreisek, szemben a najádokkal és driádokkal. A nimfák Artemisz kíséretéhez tartoztak. Velük, a természet erőit megszemélyesítő, erdőkben, ligetekben, forrásokban, folyókban, fákban lakó szüzekkel lejtő karráncát a mezőkön, velük vadászik. A nimfák azonban a közönséges halandókat nagy veszedelembé sodorhatják.
- 277 najádokat – *najád* (gör-lat): vízinimfa, forrásokhoz tartozó halandó mitológiai lény
- 277 Driádot – *driád* (gör-lat), fák és bokrok között élő erdei nimfa, halandó mitológiai lény
- 278 Nem félsz Artemistől? – Artemisz és ikertestvére, Apollón Zeusz és Létó gyermekei. Artemisz az érintetlen erdők, mezők szűz istennője. Öröme a bolyongás az ember nem járta berkekben kíséreiével, a nimfákkal. Jaj volt a férfinak, aki a szűzes vadászipstennőt vagy kíséreit fürdésnél a vad patakokban és csendes tavakban megpillantotta.

- 278 Aktaeon történetét – Aktaión thébai királyfi, akit Kheirón kentaur vadásznak nevelt. Tragikus történetének több változata közül a legismertebb az, hogy véletlenül megpillantja Artemiszt fürdés közben, és az istennő haragjában szarvassá változtatja, s az így átváltozott Aktaiónt saját vadászskutyái tépik szét.
- 278 nagy, férfi napot – a Nap szimbolikája igen gazdag. A megszemélyesített Nap rendszerint férfi, fiúisten vagy hősosz, a legfőbb égisten és a földistennő fia. A Nap a Holddal ellentétpárt alkot, s férfias aspektusa is ilyen összefüggésben jelenik meg. A görög napisten, Héliosz és testvére Szeléné, a holdistennő titánok leszármazottjai; a napisten, illetve a holdistennő vonásait is magába olvasztó Apollón és testvére, Artemisz Zeusznak és a titánok leszármazottjának, Létónak gyermekei. Nemcsak a holdnak, de a felhőknek is női jellege van (amint ezt Ixion és Héra története mutatja).
- 278 a nimfák nem féltek a Kallistó büntetésétől – Kallisztó nimfa Artemisz hasonmása. Kíséretéhez tartozott, vadászni volt, és ugyanolyan öltözetben járt, mint az istennő. Artemisz kíséreitől, a nimfáktól szűzi tisztaságot, józan mértéktartást és az ösztönök féken tartását követeli meg. Kallisztó is megesküdött, hogy szűz marad. Zeus azonban elcsábította, Artemisz alakját öltve magára, medve alakjában (a medve Artemisz egyik megjelenési formája volt). Más változat szerint Artemisz fürdőzéskor felfedezte, hogy társnője várandós, és haragjában nőtény medvévé változtatta (más változat szerint Héra tette ugyanezt bosszúból). A medvévé változott Kallisztó Zeusztól született fia, Arkas (a medve) Árkádia lakóinak ősapja lett. Más hagyomány szerint ikreket szült: Arkast és a kecskelábú Pánt, aki szintén vad Árkádia istene volt. Kiváló vadász fia, Arkas megölte volna a medvévé változtatott Kallisztót, ha Zeus nem menekíti az égre mint a „Nagy-medvé”-t.
- 279 szárnyék – pajta, szín; nádból, vesszőből készült szélvédő fal a nyáj számára
- 284 A földtől szügyéig hatalmas lónak látszott [...] valami agyagedényt emelt a szájához [...] ivott belőle. – a leírás Böcklin *Triton und Nereide* című képének sziklán ivó Triton alakját idézi.
- 284 Pholus vagyok – az Erümanthosz-hegység és az Alpehiosz-völgy közti fennsíkon, Pholoé erdejében laktak a kentaurok, köztük Pholus (Pholosz). Pholosz a vidékre vetődött Héraklészt vendégbarátjaként fogadta barlangjában, sültet tálalt fel neki, maga nyers húst evett. Majd kibontotta a kentaurok közös borát, amit egy pithoszban ör-

zött. (A bor állítólag Dionüszosz ajándéka volt, magának a hős-
nak szánta.) A bor illata odacsalta a többieket is, és a kentaurok-szim-
pózium (lakoma) a kentaurok csatájává fajult: a Pholoé-hegységtől
egészen Kheiron maleai barlangjáig dült a harc. A derék Pholoszt
Héraklész nyila sebezte véletlenül halálra, amikor a lábára esett az
a mérgezett nyíl, amelyet az egyik kentaurok teteméből húzott ki, s rá-
csodálkozott, hogy egy ilyen kicsi fegyver megölhet egy olyan ha-
talmos lényt.

- 284 Pirithous és Hippodamia híres lakodalmán – a Hippodameia („ló-
fékező”) névhez két különböző történet kapcsolódik. Az egyik tör-
ténethen – s Babits erről beszél – Hippodameia Peirithoosz („kör-
beszaladgáló”) thesszáliai hős menyasszonya volt. Peirithoosz
Zeusz fiai közé tartozott, Dia, Ixion felesége szülte az ég királyának.
Ezért tartották Ixion fiának és a tőle származó kentaurok testvérének.
Zeusz mén alakban nemzette. A lapithák (erős, titáni fajzat) királya
volt. Hippodameia és Peirithosz lakodalmán tört ki a harc a lapithák
és a kentaurok között, amikor megkóstolták a bort. Eurütiön kentauro
egyedül érkezett Peirithoosz palotájába, ahol a lapithák a lakodal-
mat ünnepelték, s a bortól esztve, szégyenletesen viselkedett.
A lapithák levágták az orrát és fülét, majd kidobták. Így tört ki a há-
ború. Ovidius részletesebben meséli el, hogyan erőszakoskodtak az
ünnepségre meghívott kentaurok az asszonyokkal, Eurütiön a meny-
asszonnyal, s hogyan kezdődött borosedények hajigálásával a vér-
fürdő, melyben mindkét részről sokan elpusztultak. A vérfürdőt há-
ború követte, amely azzal végződött, hogy elűzték a kentaurokat
a Pélion vidékéről. – A Zeusz-templom nyugati oromzatán ezt a jele-
netet lehet látni, míg a keletin a másikat, Pelopsz és Oinomaosz Hip-
podameiáért folyó kocsiversenyét. (A másik történet ugyanis Arész
hadisten fiának, Oinomaosznak, Pisa királyának Hippodameia nevű
leányáról szól, akit végül Tantalosz fia, Pelopsz rabolt el az apjától.)
- 287 amphorával – *amfóra* (gör-lat), ókori kétfülű korsó
- 287 Nessus – Nesszusz kentauro, Ókeános egyik fia, folyamisten, az iste-
nek a révészi szolgálatot bízták rá annál a folyónál, ahol Héraklész-
szel is találkozott, mikor az ifjú mátkájával, Déianeirával hazafelé
tartott. Héraklészről az átkelés díja fejében csak azt kívánta, hogy
előbb Déianeirát vihesse át. De mikor erőszakoskodni kezdett vele,
Héraklész a nyilával célba vette és eltalálta. Nesszosz nem halt meg
rögtön, volt ideje bosszúból rászedni Héraklész feleségét. Azt mondta
az asszonynak, hogy a mérges sebből folyó vérért fogja fel, mert an-

- nak varázsereje van: Héraklész egyetlen nőbe se fog beleszeretni, ha olyan inget hord, amelyet az ő vérével itatott át.
- 287 Khiron – Pholosz lakomáján ott volt „a legigazabb” kentaurok egyike, „a böles” Kheirón is, aki a Malea hegyfokon lakott egy barlangban. (Egyes források szerint ő is Ixion fia, más források úgy mondják, hogy Kronosz nemzette őt ló alakban, Philúrával, Ókeánosz egyik leányával, akinek a neve „hársfát” jelent.) Ő nevelte fel az istenek fiait és a hősokeket, ő tanította meg a gyógyítás mesterségére Aszklepioszt, az isteni orvost. A kentaurokat üldöző Héraklész – a Hüdra vérével mérgezett – nyilával véletlenül eltalálta az isteni Kheirónt is, aki se meghalni, se meggyógyulni nem tudott, s barlangjába visszavonulva addig szenvedett, míg föl nem ajánlhatta magát Zeusznak a szenvedő Prométheuszért. A gyógyítás mesterségének feltalálója magára vállalta a jótevő titán szenvedését és halálát.
- 287 Nessus! Khiron! [...] jertek, cimborák, Pholus nektek is őriz bort – a három kentaurok együtt szerepel Dante poklának hetedik kör első bugyrában, ahol a lelkek a felebarátok elleni erőszakosság miatt bűnhődnek, s a vér folyó mentén a három nyilas kentaurok a felgyírázó.
- 288 Khiron büszkén mutogatta patkóit – Böcklin *Kentaur a falusi kovácsnál* című festményét juttatja eszünkbe.
- 289 a kentaurok Ixion unokái, aki a föld gyermeke volt és a vágató felhőkkel szerelmeskedett – Ixion a lapithák királya volt, s amikor a rokongyilkosság elkövetése miatt megtévelyodott, Zeuszt megkönyörlött rajta, feloldozta bűnei alól, sőt az égbe fogadta, és halhatatlansággal ajándékozta meg. Ixion azonban megkívánta Zeuszt feleségét, Hérát. Héra ezt elárulta férjének, aki úgy tette próbára Ixiont, hogy ködből elkészítette feleségének hasonmását. Ixion pedig megölelte a Héra alakját viselő felhőt, s egy gyermeket nemzett vele: félig embert, félig lovat, a Kentauroszt, aki aztán a kancákkal szeretkezett Pélion hegyén, s így születtek a kentaurok, a vad erdőlakók, akiknek négylábú lótestéből emberi felsőtest emelkedett ki. (Zeusz immár kettős vétkéért úgy büntette Ixiont, hogy egy szárnyas, a levegőben örökké forgó, tüzes kerékhez kötötte az alvilágban.)
- 289 laphithák – kezdetben a kentaurok szomszédai voltak; súlyos küzdelmeket kellett vívniuk, amikor a kentaurok el akarták rabolni asszonyaikat; a háború után elűzték a kentaurokat Pélion vidékéről.
- 292 Kezdődött végre az ostrom – a kentaurok gyilkos csatája Böcklin *Kentaurenkamp*f alkotására emlékeztet (Babits novellája a német fordításban a *Kentaurenschlacht* címet kapja).

- 294 Pholus egyszerre felordított [...] marta a kegyetlen méreg – a bor-
ivást, Pholosz véletlen halálát és a kentaurok csatáját) Diodorus Si-
culusnál találhatta Babits.)
- 295 Sárkányvér van rajta – Héraklész második munkája a kígyótestű, ki-
lenc sárkányfejű szörnyeteg, a lernai Hüdra elpusztítása volt. A meg-
ölt szörny epéjébe mártotta nyílveesszeit, s ettől minden lövése halá-
los lett.
- 295 Belus [...] Ascalaphus [...] – nem ismerünk ilyen nevű kentaurokat;
Askalphosz szerepel ugyan a görög mitológiában, de nem mint kentaur
- 295 Titan – ilyen nevű kentaurt sem ismerünk; tulajdonnévként nem is
szerepel, csak köznévként: titánoknak, illetve titániszoknak hívták
Uránosz és Gaia gyermekeit.
- 296 gorgók – a Gorgók hárman voltak: Sztihéné, Eurüolé és az egyetlen
halandó, Medusza. Kígyóhajú, szárnyas női szörnyetek. Fejüket
kígyópikkelyek borították, szájukból akkora fogak meredeztek elő,
mint a disznó agyara, kezük rézből, szárnyuk aranyból volt. Aki csak
rájuk nézett, kővé meredt a rémülettől. Babits azonban nem ilyen ér-
telemben használja a kisbetűvel írt köznévi szót, inkább „apró ször-
nyeteket” jelentenek.
- 296 khimérák – Khimaira, Kiméra egy oroszlánfejű, kecsketestű, kígyó-
farkú tűzokádó szörnyeteg. A tulajdonnevet Babits többes számban,
köznévi értelemben használja, szörnyek jelentésben.
- 296 a vigyorgó Pán [...] síppal – Pán Hermész és egy nimfa fia, aki kecske-
szarvval, kecskelábbal, nevetve született; mikor Hermész bemutatta
fiát az Olümposzon, az istenek örvendeztek neki, főleg Dionüszosz.
Pánnak nevezték, mert „mindnyájan” kedvüket lelték benne. Dionü-
szosznak a szőlő, a bor, a mámor istenének kísérője; pásztoristen,
a legelők és a nyájak védelmezője. Ő vezette a nimfák körtáncát
éjszaka, s ő vezette elő a reggelt is, és szemlét tartott a hegytetőről.
Gyakran üldözte a nimfákat: Ékhó előle menekülve vált hanggá;
Syrinx nimfa náddá változott, amiből Pán a syrinxet, az egy sor nád-
ból álló pásztorsípot készítette. Legnagyobb szerelme Szeléné, a hold-
istennő volt.
- 296 Ő kiszakadt már az iszonyú sodorból: neki külön útja van. – Babits
Húsvét előtt című háborúellenes versének két kifejezésére isme-
rünk: „ha kiszakad ajkam”, „ha szétszakad ajkam”, illetve „sodrában
a szörnyű malomnak”. (Sipos Lajos a novellát Babits háborúellenes
írásaival rokonítja.)
- 296 Phöbus – Phoibosz Apollón: Zeusz és Létó gyermeke, Artemisz test-

vére; nem azonos Héliossszal, a napistennel, csak később olvasztotta magába annak vonásait. Erre utal Phoibosz (ragyogó) elnevezése. Apollón jelképezi a szellem világosságát és a messzire látás képességét, ezért lett a jóslás és a lantos költészet istene. Híres jóshelye Delphoiban működött.

34. A RÖPÜLŐ FALU (1919)

- 306 Fogarasban – Fogaras Dél-Erdélyben, Brassó megyében fekvő város. Az 1200-as években az akkor még lakatlan Fogarasi-medence királyi birtok lett. A tatárjárás után szászokat telepítettek be. 1310 körül Apor erdélyi vajda idejében favár épült a mai vár helyén. (A 16. században Majláth erdélyi vajda a favár helyébe kővárat építtetett; Bethlen Gábor átalakította és korszerűsítette.) Nagy Lajos a vidéket (Fogarast is) a havasalföldi vajdáknak adta hűbéri birtokul, akiktől Mátyás király vette vissza királyi kezelésbe. Az önálló fejedelemség idején Fogaras rendszerint a fejedelemsztyonyok birtoka volt. Itt halt meg az utolsó erdélyi fejedelem, Apafi Mihály 1690-ben. Az erdélyi fejedelemség megszűntével ismét kincstári tulajdonba került, majd 1795-ben a szász autonómia birtoka, 1876-ban az akkor megalakított Fogaras vármegye székhelye lett (s az maradt 1950-ig). A váron kívül két temploma nevezetes: az 1715-ben épült református templom (kertjében az önéletíró Árva Bethlen Kata síremléke) és a középkori Szent Miklós-templom. Említésre méltó, hogy 1892–1910 között Mikszáth Kálmán volt Fogaras képviselője, s az ő közbenjárására építették fel a gimnázium új épületét. Az 1908-tól 1911-ig itt tanárkodó Babits *A gólyakalifában* és a *Halálfiában* felismerhető leírást ad a városról.
- 306 móc – erdélyi-érchegységbeli román
- 306 csobán – hegyi pásztor
- 306 a nagyapja még medve volt, az apja csobán – a mondást a *Halálfiában* is megtaláljuk
- 307 Tömegszuggesztió? – szuggesztio (lat): más személy tudatának/magatartásának befolyásolása pszichikai ráhatással; sugalmazás, ösztönzés, befolyásolás
- 307 az első okkupációkor – *occupatio* (lat): más állam területének katonai megszállása hódító szándékkal. Románia és az antanthatalmak 1916 augusztusában kötött titkos katonai megállapodása után a román had-

- erő megkezdte a hadba lépés fejében ígért területek megszállását, s szeptember 18-ig eljutott Déva–Székelyudvarhely–Fogaras–Nagyszeben vonaláig. Az osztrák-magyar erők ellentámadása azonban megállította és átmenetileg visszavonulásra kényszerítette a román megszállókat, akik majd 1918. december 7-én szállják meg Fogarast.
- 307 paktáska – pakk (ném, *Pack*): csomag, poggyász; paktáska: kisebb bőrönd, utazótáska
- 307 blazírt (vál) – fásult, unott, egykedvű; *blasé* (fr), eltompult > *blasiert* (ném), unott, egykedvű
- 308 határfa – telek-, városhatárokat megjelölő, jelző élő fa
- 308 lógósüngű oláh gyerekek – a szabadon lógó ing a román hegyi pásztoroknak, parasztnak jellegzetes viselete; a kieresztett ing középkori eredetű kelet-közép-európai paraszti, falusi viselet, amelyet Erdélyben a nemzetiségi sorban lévő románok, Moldvában a nemzetiségű sorban élő csángó magyarok őriztek meg.
- 309 cigánytanya csücsült – utalás az ún. vándorcigányokra, akik mindig új és új helyen telepedtek le, többnyire faluszélen és átmenetileg ütöttek tanyát.
- 312 narkózis (gör) – narkotikummal (kábitószerrel, fájdalomcsillapítóval) végzett, a tudat kikapcsolásával és teljes érzéketlenséggel járó altatás, illetve az így beálló állapot.
- 312 glédába állottak – (ném, *in Reih und Glied aufstellen*) egyenes sorba, rendbe állni
- 313 a kálvária [...] stációként – kálvária: szabadban, általában dombra vezető keresztút, amely mentén 14 stációt (pihenőt) helyeztek el; a stációkon egy-egy kis kápolna szoborral, képpel utal Jézus keresztútjának egy-egy állomására. Nagypénteken a kálvária útját gyalog járó hívők ezeknél a stációknál megállva imádsággal emlékeznek a szenvedő Krisztusra. A kálváriaút egy magaslatra vezet, ahol a három kereszt a Golgota három keresztjére (Krisztus a két latorral) emlékeztet.
- 313 a demarkációs vonalon – vitás területeket elválasztó vonal; fegyverszünet kötésekor kijelölt ideiglenes határvonal, amelyet egyik hadviselő fél sem léphet át (lat. *demarkáció*, 'elhatárolás').
- 314 Galacon – Galac kisközség az egykori Fogaras vármegye fogarasi járásában.
- 000 Küküllőben – valószínűleg sok kisebb-nagyobb település, településrész kapta Erdélyben a folyóról elnevezett Küküllő nevet. Küküllővár nevű helység található a Kis-Küküllő völgyében, a középkorban

- Kis-Küküllő vármegye székhelye volt, vizesárok­kal körülvett várral. A Nagy-Küküllő forrásvidékén, Hargita megyében fekszik Székely­varság, amely település hét tanyabokorból áll, az egyik neve: Küküllő.
- 315 spiritisza széánszokon – a spiritizmusban hívők össze­jövetele; spi­ritizmus: a test nélküli lelkek halál utáni életébe vetett hit, amely szerint e lelkekkel különféle módokon (pl. médiumok közvetítésé­vel) kapcsolatba lehet lépni
- 315 Levitáció? (lat) – testek lebegő állapotban tartása (*levitas*, ’könnyű­ség’, ’könnyedség’)

35. A TORONY ÁRNYÉKA (1920)

- 321 kompromittálni – *kompromittál* (lat), lejárát, rossz hírbe hoz, gya­núba kever
- 322 szentmártoni rendház – a leírás több pontban illik a Pannonhalmán található apátságra (a fekvés, a hosszú út a vasúttól az apátságig). Az eredetileg Szent Mártonról elnevezett halom alatti település neve is Szentmárton volt, később Győriszentmárton, s csak 1965 óta neve­zik az apátsággal együtt Pannonhalmának. Az apátság is Szent Már­tonról (316–397), Tours püspökéről kapta a nevét, aki a hagyomány szerint a „Szent hegy” közelében fekvő római településen, Sabariában született (másik hagyomány szerint Savariában, Szombathelyen). A Szent Mártonról elnevezett apátságot Pannonhalma néven először a nyelvújító Kazinczy emlegeti levelezésében. A Várhegyen már Nagy Károly frank császár építtetett templomot a gallok megtéríté­seben szerepet játszó Szent Márton tiszteletére. A ma látható Szent Márton-bazilika alapjait Géza fejedelem rakta le, majd István király építtette tovább, s 1003-ban szentelték fel a templomot és a monos­kort, s e korból való kiváltságlevele is. Később királyi palota is épült a monostorhoz. 1137-ben, II. Béla uralkodása idején a régi temp­lom bővítésével és újjáalakításával újabb templomot emeltek. (Ezek az épületek áldozatul estek az Árpád-házi királyok viszálykodásainak, har­cainak. 1225-ben új székesegyházat építettek, aminek egy része a mai templomban felfedezhető.) A bazilikát és a monostort a XIII. szá­zadban erődjellegű épülecsoporthá alakították át. A török idők pusztításai után újjáépítették. A bencések már a 18. században főiskolai rangú intézményt működtettek itt; s II. József halála után feladatuk a középiskolai oktatás lett. Pannonhalma máig fontos kulturális és

- oktatási központ. (Ebből a szempontból nem hasonlít a novellabeli rendházhoz.)
- 322 III. Béla korbeli épület – ez az évszám sem egyeztethető össze a pan-
- nonhalmi adatokkal, hiszen III. Béla 1172–1196 között uralkodott.
- 322 különös tornyával – a Bazilikát és a pannonhalmi épületsoportot ma
- is torony koronázza; az 1828–1832 között épült „Új torony” elnevezése
- arra utal, hogy a helyén régen is állt torony. A torony 50 m magas,
- 12×12m-es alaprajzú, a negyedik emelettől hengeres, tetején kupo-
- lával díszített; homlokzatán 10 m hosszú mozaikkép látható.
- 322 refektóriumban – *refektórium* (lat), kolostori ebédlő
- 323 breviáriumommal – *breviárium* (lat), katolikus papi zsolozsmás könyv;
- zsolozsma* (szláv), papok, szerzetesek számára előírt, naponként el-
- mondandó vagy elénekelendő ima.
- 324 hipnotikus hatással – hipnózist (az öntudat és az önálló akarat teljes
- vagy részleges hiányával járó állapotot) előidéző hatás, amelyben az
- illető az ezt kiváltó személy akaratának van alávetve.
- 325 memento (lat) – valamilyen jelentős, fenyegető dologra emlékeztető
- jel

36. [MEGINT FEL ÉS ALÁ JÁRT A SZOBÁBAN...]

E csupán gépiratban megmaradt, nem befejezett szöveg²⁷ keletkezését a BMKL 1437–1438. az 1920-as évek elejére teszi, de annál egy-két évvel későbbi is lehet. A benne „irodalmasított” lelki problémát tekintve szorosan kapcsolódik a Nagy Sándor *öregkora*, *A túlvilági levelek* és *A vak úr és a rádió* c. novellához. Életrajzi alapjait Babits házasságának a világ előtt takargatott problémái és a házastársak Komjáthy Aladárral – a költő „fiával” – fenn-tartandó kapcsolatai képezik.

- 335 opulenciává – *opulencia* (lat), gazdagság, jómód, bőség

37. NAGY SÁNDOR ÖREGKORA.

- 341 Nagy Sándor – III. Alexandrosz (Kr. e. 356–323) Makedónia ki-
- rálja (Kr. e. 336–323), II. Philipposz fia. Hatalmát a Peloponné-

²⁷ OSZK Fond III/1649

szosztól az indiai szubkontinensig terjesztette ki, elfoglalva az akkor ismert világ nagy részét. Rövid uralkodása a klasszikus ókori történelem és kultúra egy új korszakának, a hellenizmusnak a kezdetét jelentette. Ellentmondásos jellem: egyfelől bátorság, energia és nagyvonalúság jellemzi, másfelől indulatosság, nagyravágás és szenvedélyesség.

- 341 Es wird nicht äusserlich [...] – „A hátrahagyott nőnek nem külső valóságában jelenik meg [az eltávozott férfi], hanem a lelke legmélyén fog lakozni, mint annak része, benne és általa fog gondolkodni és cselekedni.” Idézet G. T. Fechner *Das Büchlein vom Leben nach dem Tode* (Könyvecske a halál utáni életéről) című írásából.

Gustav Theodor Fechner (1801–1887) német filozófus, természettudós, a kísérleti érzékelési pszichológia megalapítója. Egyfajta panteista természetszemlélet képviselője. Az anyag és a spirituális világ közötti kapcsolatot kereste. Az általa megálmodott pszichofizika a testnek és a léleknek, vagy még általánosabban fogalmazva a mentálisnak és a materiálisnak, a fizikai és a pszichológiai világnak az elmélete.

- 342 *Pauvre maman* (fr) – szegény mama

- 343 Platon – Platón (Kr. e. 427–347) görög filozófus, az ókori idealizmus és dialektika képviselője. Nevéhez fűződik az *ideákról* szóló tanítás: az *ideák* elsődleges, örök, változatlan, szellemi természetű dolgok, az anyagi, reális formák ezeknek utánzatai.

- 343 paraziták – *parazita* (gör), élősködő, élőski

- 344 Sokratesről – hogyan itta ki a méregpoharat? – Szókratész (Kr. e. 496–399) athéni görög filozófus, gondolatait Platón dialógusaiból ismerjük, vizsgálódásainak középpontjában az etika áll. Mikor haragosai megvádolták, hogy nem tiszteli az isteneket, és megrontja az ifjúságot, etikus magatartásához híven elfogadta a halálos ítéletet, s maga itta ki a méregpoharat.

- 344 Aristoteles – Arisztotelész (Kr. e. 384–322) Athénban működő görög filozófus, Platón tanítványa; Nagy Sándor nevelője volt.

- 345 burján (szláv) – dudva, gaz

- 345 Thébát lerombolta – Thébai az ókori Görögország egyik legjelentősebb városállama volt. II. Philipposz makedón uralkodó és kitűnő hadvezér a khairóneiai csatában (Kr. e. 338) győzelmet arat a görögök felett, ebben döntő része volt a fia, Alexandrosz (Nagy Sándor) által vezetett lovasságnak. II. Philipposz halála után a görög városállamokban felkelések törtek ki. Kr. e. 335-ben III. Alexandrosz mint

- Makedónia királya elfoglalta és leromboltatta Thébait, csak a költő Pindarosz egykori házát és a város szentélyét kímélte meg.
- 345 Pindaros – Pindarosz (Kr. e. 520–445) görög ódaköltő
- 345 Fülöp – II. Philipposz makedón király (Kr. e. 359–336.), aki fia, Alexandrosz nevelésére udvarába hívta (Kr. e. 343-tól) a kor legnagyobb filozófusát, Arisztotelészt.
- 345 parvenü (fr) – előkelők szokásait majmoló újjgazdag; felkapaszkodott ember
- 346 *O fortunatum juvenem...* (lat) – Ó, szerencsés ifjú..., felkiáltás tárgy-esetben (accusativus exclamationis), amit alany esettel fordítunk.
- 346 „*boldog Achilles, ki haláloz után tetteid megénekölőjére akadtál!*” – Nagy Sándor szavait, amelyeket Akhilleusz sírjánál tett látogatásakor mondott, Arrianosz *Anabaszisz* című Nagy Sándor-életrajza örökíti meg. Mai magyar fordítása: „Milyen szerencséje volt Akhilleusznak, hogy hőstetteit Homérosz énekelte és örökítette meg.” (Nick McCarty: *Nagy Sándor. Egy hős életének igaz története*. 48.) Lucius Flavius Arrianus Xenophón (Kr. u. 95–175) – görög nemzetiségű római történetíró, a filozófus Epiktétosz tanítványa. – Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzainak Alexandrosz – Iulius Caesar* fejezete szintén kitér erre a jelenetre: „Akhilleusz sírkövét megkente olajjal [...] s boldognak mondta Akhilleuszt, hogy életében hű baráttra, halála után pedig tetteinek nagy dalnokára talált.”
- 346 a trójai faló – Homérosz *Odüsszeia* című eposzában (VIII. ének) az Odüsszeuszt vendégül látó phaiák király udvarában, a lakomán Démodikosz, az énekmondó meséli el miként sikerült a görögöknek Odüsszeusz ravasz ötletével, a falóval bevenni Tróját.
- 346 a kiklopsz – Homérosz *Odüsszeia* című eposzában (IX.) a phaiák király udvarában Odüsszeusz elbeszéli kalandjait, köztük a félszemű óriás, a küklopsz barlangjából való, fortélyos ötletekben gazdag menekülésüket.
- 346 Homeros – Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő; az európai irodalom első nagy költője, életéről semmi bizonyosat nem tudunk. A hagyomány a névéhez kapcsolja a két ókori eposzt, az *Íliaszt* és az *Odüsszeiát*, de vitatott, hogy azonos szerző műve-e a két eposz.
- 347 melankólia (gör) – mélabú, búskomorság, levertség
- 348 belefogott Curtius Rufusba – Quintus Curtius Rufus (K. u. 1. század) római író; a Nagy Sándorról írt tízkötetes munkája (*Historiae Alexandri Magni Macedonis*) az egyetlen ránk maradt latin nyelvű Nagy Sándor-történet. A mű tíz könyvből az I–II. teljesen elve-

szett, az V.-ben, a VI.-ban és a X.-ben is vannak hiányzó részek. Az I–II. könyv feltehetően Alexandrosz gyermekéveit, nevelkedését, az ifjú első hadjárait mutatja be. A III. könyv a Kr. e. 333. év tavaszától, a Granikosz melletti csata utáni eseményektől ismerteti Nagy Sándor történetét. Curtius Rufus műve félúton áll a történetírás és a regény között. Hősenek belső motivációit is igyekszik feltárni. Erős erkölcsi kritikával szemléli, rámutat Nagy Sándor üstököszerű pályájának rendkívüli eredményeire, de elítéli kivételes szerencséjéből táplálkozó elbizakodottságát, erkölcseinek lazulását, zsarnoki tetteit. – Magyarra a Bethlen Gábor fejedelem udvarában élő Háportoni Forró Pál fordította (*Quintus Curtiusnak az Nagy Sándornak, macedónok királyának viselt dolgaiáról írott históriája*, 1619, Debrecen). 1880-ban a lipcsei Teubner Kiadó megjelentette Q. Curtius Rufus latin nyelvű szövegét, sajtó alá Pr. Theodor Vogel rendezte. Ez, valamint egy iskolai használatra készült változata (Für den Schulgebrauch erkläert von T. Vogel) 1882 és 1904 között több kiadást ért meg. Az újabb magyar fordítás Kárpáthy Csilla munkája.

- 349 Hogy vágta ketté karddal a gordiusi csomót – a hagyomány szerint Nagy Sándor egyetlen kardcsapással vágta szét Kr. e. 334–333 telén azt a bonyolult csomót, amellyel a legendás Gordiosz király harci szekereének rúdját és igáját kötözték össze. Egy jóslat ugyanis annak ígérte az Ázsia feletti uralmat, aki e csomót meg tudja oldani.
- 349 Magnus Alexanderről – *Magnus Alexander*; Nagy Sándor, III. Alexander makedón uralkodó
- 349 hogyan ölte meg Klitust, az életmentőjét – Kleitosz: Nagy Sándor fiatalkori barátja, makedón lovasvezére, aki a Kr. e. 334-ben Granikosznál vívott csatában megmentette az életét. Kr. e. 328-ban egy ivászat során a haragra gerjedt uralkodó dárdát döfött belé, mert bírálta újkeletű perzsa szokásait. Kleitosz (Clitus) tragédiájának az elbeszélését Curtius Rufus művének VIII. könyvében találjuk.
- 349 Granikosznál életét mentette meg – Granikosz: folyó Kis-Ázsia északnyugati részén (Trója közelében). Itt győzte le Nagy Sándor Kr. e. 334-ben a perzsákat.
- 350 „Az issosi ütközet után Dárius anyja, neje, két lánya és egy kiskorú fia is Nagy Sándor hatalmába került.” – Ez a Babits által idézőjelbe tett mondat szerepel egy angol nyelvű internetes portálon, amely Q. Curtius Rufus művének angol fordítását hozza, s előtte az egyes könyvek rövid összefoglalóját adja, s forrásként Theodor Vogel köny-

- vére hivatkozik. A Babits idézte mondat a III. könyv összefoglalójában fordul elő.
- 350 issosi ütközet – Isszosz ókori város Ázsiában, a Földközi-tenger északkeleti partján; mellette, illetve a róla elnevezett öbölben Kr. e. 333-ban zajlott az a csata, amelyben Nagy Sándor legyőzte a perzsák III. Dareiosz által vezetett seregét, s ezáltal megnyílt előtte az út Perzsia belső területei felé.
- 350 Dariusz – III. Dareiosz (Kr. e. 336–331) perzsa uralkodó
- 350 tantaluszi módon – a kéznnyújtásnyira lévő és mégis elérhetetlen dolgok után érzett reménytelen vágyódás. A mondabeli Tantalosz görög király történetéből ered, akit örökös éhséggel, szomjúsággal és rettegéssel büntetett az alvilágban apja, Zeusz, amiért kétségbe vonta az istenek mindentudását, és egy iszonyú tettével, saját fia feltalálásával próbált belőlük csúfot üzni.
- 350 agygyirusai – *agygyirus*, agytekervény; *gyrus* (lat), ’kanyarodás’, ’tekerőzés’.
- 350 orientális (lat) – keleti
- 350 eunuchok – *eunuch* (gör-lat), herélt férfi, háremőr
- 350 luxuriába – *luxuria* (lat), bujaság parázsnaság; fényűzés
- 351 Gaugamela, Arbela... – Nagy Sándor győztes csatáinak színhelye; a gaugamelai csata (Kr. e. 331. okt. 1.) a perzsák számára megsemmisítő vereséget jelent. Dareiosz perzsa király Bészszosz, perzsa szatrapához (helytartóhoz) menekül (aki azonban megöleti Dareioszt, s a koronát a saját a fejére teszi). Nagy Sándor kivégezteti az urát eláruló Bészszoszt. A többi helytartó hűséget esküszik neki, Alexandroszt kikiáltják Ázsia királyává.

38. EGY GYERMEK ELBESZÉLÉSE

- 368 Amint a gyónás napja közeledett, mindig rosszabbul és rosszabbul éreztem magamat. – „Iszonyú nagy izgalmam volt a gyónás” – vallja Babits Szabó Lőrincnek 1920-ban elmesélt önéletrajzában, s hasonló izgalmakat él át a *Halálfiái* kisdiákja is.
- 369 teng-életet él – teng, teng-leng, tétlenül tölti az idejét
- 369 Makár utca – Pécs egyik városrészének a neve. A korábbi St Rochi Gassét (Szent Rókus utca) 1804-től nevezték el Makar utcának, Makar János ezredes emlékére (Pécs török elleni felszabadításában, 1686-ban szerzett érdemeket). A pécsi gimnazista Babits jól ismerte,

- hiszen reggelente, a gimnáziumba menet a Klimó utcai lakásukból elindulva a Makár utca torkolatához érkezett, s valamivel odébb a Ferenciek utcáján folytatta az útját.
- 369 göröncsös – göröncsökkel bővelkedő; *göröncs*: valamely testnek felszínén kidudorodások, keményebb csomócskák (Czuczor)
- 369 smucig (ném, pejor) – kicsinyesen fukar, garasoskodó; a német „schmutzig” jelentése: ’piszkos’, ’mocskos’, ’koszos’.
- 370 „Kérem a lelkiatyát...” „Gyónom a Mindenható...” „...sokszor és sokat” „... „Mindezeket és más... – a gyónás alatt a gyónó által elmondott szövegek (kérés, bűnvallás, bűnbánat, fogadalom).
- 371 „Regina coeli laetare...” – „Mennyek királyné Asszonya, örülj...” Mária-ének kezdete; katolikus egyházi szertartás során énekelt szöveg
- 371 penitenciát – *penitencia* (lat), a gyónásban a gyóntató által megszábotott imádság, jócselekedet
- 372 „Ego te absolvo” – „Én téged feloldozlak vétkeid alól az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.”
- 372 stólája – *stóla* (gör), a katolikus liturgikus öltözkék egyik darabja; nyakba vetve viselt, hosszú, kb. tíz cm széles szövetsáv.
- 373 valahol a lelkem mélyén ott settenkedett az a gondolat is, hogy hátha nem is volna Isten? És hogy mi volna rosszabb, a pokol? Vagy a semmi? – „Mikor második gimnáziumba kerültem, kezdtem kételkedni” – vallja Babits Szabó Lőrincnek, s ilyennek rajzolja a diák Imruskát is a *Halálfiaiban*.
- 373 ha csodát tenne velem, ha szentté tenne – „Szóval, mint mintagyereknek, imponáltak a szentek. Mert úgy éreztem magamat, hogy nekem is szentnek kell lennem.” (Szabó Lőrincnek mondott vallomás.)
- 374 első kísértéseim, egy cirkusz – egy cirkuszi élményéről beszél Babits Szabó Lőrincnek: „Egyszer cirkuszban voltam, és ott produkálta magát egy fiú és egy lány. Én beleszerettem mind a kettőbe. Formális szerelem volt, tudom, mert éjeken át elképzeltem, hogy mi lenne, ha én is beállnék közéjük, és elképzeltem magamnak a combjuk hajlását, és hogy alusznak, jó volna meglesni, és ilyeneket, ahogy az szokott lenni. Nagyon hamar felébredt bennem a szerelmi vágyakozás.” A *Halálfia*i kisdiákjának is vannak hasonló fantáziálásai. (A *gádorosi danaidák*, A *boldog gyermekkor* fejezetben). Átélt egy cirkuszi jelenetet, bár ott elsődlegesen a halál gondolata társul az élményhez, később azonban, a laterna magicán látott vetkőzőjelenethez már a cirkuszi lányt és Noémit is asszociálja.

- 374 mitológiás könyvem sok meztelen ábrája – „Később kaptam karácsonyra egy mitológiát, melyben meztelen szobrok voltak. Férfiisteknek többnyire, de istennők is. Nekem borzasztóan tetszett, és órákig néztem őket, ellenben nem tudtam, hogy ez nemi vonatkozású dolog, csak borzasztóan gyönyörködtem bennük.”
- 374 Jókai Magnétája – Jókai *Magnéta* című kisregényének (1895) címszereplője a kortárs kritikus szerint „az érzékiség ingerlésére szolgáló” produkciót mutat be a műben.
- 374 éjjel után ittam vizet, és akkor úgysem áldozhatok – „Egyszer megtörtént, hogy éjjel felébredtem, és vizet ittam, mert szomjas voltam. Reggel eszembe jutott, hogy nem voltam benne biztos, hogy éjjel előtt vagy után. Ha utána iszom, s azután áldozom, halálos bűn, mert az Úr testét csak éhomra szabad magamhoz venni. Elmentem a hittanárhoz, és elmondtam neki. Ő azt mondta, hogy mivel jóhiszemű dolog, nem bűn.” (Babits Szabó Lőrincnek)

39. KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG. (ÉLETTÖREDÉKEK) (1920)

- 375 *Élettöredékek* – a novella Babits és Csinszka kapcsolatának élményéből született. Ady halála után a huszonnégy éves, „halálra fáradt” özvegy (akiben, ahogyan maga írja, semmi nem volt meg „abból a tekintélyt és tiszteletet parancsoló adottságból, ami a nagy ember özvegyét özvegyvé teszi”) megkereste a magányos és visszavonult Babitsot, először levélben, majd személyesen. „Nemcsak barátságot, szövetséget kínált az »ellenséges külvilággal« szemben, hanem védelmet, oltalmat keresett »árva megkínzott fiatalságának«”. A levelek tanúsága szerint az egész életét kínálja Babitsnak, aki már-már elutasítóan viselkedik vele szemben, s csak időnként veti le álarcát, hogy megmutassa: Csinszka számára sem közömbös. Nem véletlen, hogy a Babits és Csinszka leveleit kiadó Nemeskéri Erika a *Költészet és valóság* c. novellát helyezi a kötet elejére, hiszen a levelek mellett ez a novella is sokat elárul ennek a nem mindennapi, hullámozó intenzitású kapcsolatnak külső, de főleg belső történetéből. (Török Sophie visszaemlékezése szerint Babits ezt a novellát 1920. dec. 8-án írta, mikor ő és Szabó Lőrinc a Baross kávéházban házassági tervüket beszélték meg. – TÖRÖK 2000:30.)
- 375 azzal az ürüggyel jött, hogy a rajzait akarja megmutatni – Csinszka Kernstok Károly Képzőművészeti Szabadiskolájában tanult rajzolni;

- egy (az első?) 1919. február végére datált levelében azt írja Babitsnak: „Kernstock rokonszenvesnek találta a munkámat. Ha érdeklí elviszem és megmutatom.”
- 375 engem rabszolgaságban tartott még a Szépség – L. pl. az *Óda a szépségről* c. korai Babits-verset.
- 376 Hiszterika – Szabó Lőrinc „egy örült hisztériká”-nak mondta Csinszkat (SZABÓ 1973:230.)
- 376 *késztisztemű ember* – Babits olyan embernek mondja magát, aki csak később ismeri föl, mi is az, amit lát. Nemeskéri Erika így értelmezi a „rejtélyes” novella kifejezését: „Netalán azt akarná evvel mondani, hogy ő – Babits –, miután minden elmúlt, Csinszka férjhez ment, ébredt rá arra, hogy köztük [...] mégis szerelem volt? [...] Mert ebben az írásban magával is számot vetett Babits. De az is lehet, hogy csak a társaság, barátok és ismerősök előtt, leginkább pedig a jövőendő feleség – Tanner Ilonka – előtt [...] akarja világossá tenni a történetet, megcáfolva a sok szállongó pletykát...” (NEMESKÉRI 1994:140)
- 377 ez a vánkös a Feketeországot ábrázolta [...] egy lett táncosnő hímezte valamikor – Csinszkanak egy 1919. május 8. utánra datált levelében is szó van egy párnáról: „Ez a párna neked született. Én ugyan könnyebbnek gondoltam el, de a megvarrást nem én követtem el, hát ne légy túl szigorú. Szeresd, mert aki egy bolondos, drága percében neked kigondolta az Téged menthetetlenül szeret. Olyan rémes kézimunkákkal árasztottak el a nők, hogy nem bírom elviselni, hogy be ne lopjak a hajóra egy legalább elgondolásban Hozzád méltó darabot.”
- 377 Akkor talán egy halott lányt szerettem – Babits ifjúkori szerelme, harmadfokú unokatestvére Kiss Erzsébet (Böske). Fiatalon, huszonkét éves korában, 1917-ben halt meg. A szerelem 1911 nyarán bontakozott ki, mikor Fogarasról szülőföldjére tért haza vakációra a fiatal tanár. A románcot a költő csupán költeményekben örökítette meg, személyes üzeneteiben nincs nyoma. Ez az élmény ihlette az 1911-ben írt *Második ének* királylányának alakját, róla mintázta *A gólyakalifa* Etelkáját, és róla írta a *Játszottam a kezével* című versének korai változatát.
- 377 az üstökös évében, júliust, augusztust – 1910–1911-ben több üstökösről is tudunk. A Halley-üstökös 1910. április 20-án haladt el a Föld közelében; a Kis Böskével való idill évében, 1911-ben két üstököst is lehetett látni: egyet („Brooks”) a nyári, s egyet (Beljamszky) az őszi égbolton. A novella minden bizonnyal az elsőre utal. Erre Robert Willam Brooks akadt rá, július 21-én, a reggeli égen tűnt fel, s augusztus közepén már

- szabad szemmel is látszott. *Július* és *Augusztus* címmel vers is született a Böske-szerelem élményéből. A verseket 1915. augusztus 16-án közölte a *Nyugat*, de megírásuk kezdete négy évvel korábbra datálható.
- 377 Melegen sírt vállamon – „láttam amint sír ijedten / s mint veszélytől aki buj / finom feje rám borul.”; „Aki egyszer, egy szép estén, / szép csöndeskén rám hajolt, /enyém lesz-e még édeském, / ki egy estén enyém volt?” (A *Július*, illetve az *Augusztus* című versben emlékezik így vissza a költő.)
- 377 S hogy zengtek a tücskök [...]! – a Kiss Böske emlékét idéző *Emlékezés* c. versben is megtalálható motívum: „annál hangosabban szölkáltak a tücskök.”
- 378 Olyan itt, mint a hajón! – a levelekben szerepel ez a kép. Egy 1919. március 16. után írt levélben olvassuk: „Kérem vigyázzon magára, *utaira* és *tetteire*. A hajóra is vigyázzon. A játékainkra [...]” 1920. január 20. után, a távolodás idején: „A hajó, a drága, bolond nagy hajó – szoba lett; idegen; furcsa legénylakás és nem nevetnek rám a párnák, könyvek és minden ami meleg volt és úgy szeretett ahogy gyereket illik szeretni.”
- 378 mondta Csin-Csin herceg – Babits olykor Csin-Csinnek nevezi Csinszka-t (például az 1919. május 15. után írt levelében, a XXXII.-ben.)
- 378 „Kis lány lett, kis fiú lett, hogy nekem szebb legyen, apródom;” – Csinszka leveleinek aláírásai hasonló magatartásra vallanak: „Az Adyfiú”, „a Csinszka fiú”, „Ölel kis lyányod”, „Kezedet csókolja kis lyányod Csinszka”, „Ölel kis bolond – fiad”, „Kezedet csókolja kisfiad Csinszka”, „Kezedet minden neked kijáró hódolatával csókolja kis – lázadó rabszolgád Csinszka”.
- 378 És hosszú séták jöttek, [...] hordárvitte üzenetek – Csinszka és Babits levélváltása tanúskodik minderről
- 379 Olyan volt, mint egy drága kisfiú... – A 4 strófányi vers a kötetben *A másnapok kifutója* címmel szerepel.
- 380 A rettenetes Világ elöntötte a lelkem. – Az első világháborút követő viharos hónapok rettenetei.
- 380 egy májusi sétára emlékszem: egy véres palota elé értünk ki, két nagy ágyú elé; vörös szalagok csüggtek a falak nagy vaskarikáin. – a pesti Duna-parton álló egykori Hungária Szállóról van szó, amelyet az 1919-es Tanácsköztársaság idején Szovjetházzá alakítottak át. A könnyebb elérhetőség kedvéért itt helyezték el a legtöbb népbiztost és a rájuk vigyázó „Lenin-fiúkat”.

40. GYÖRGY, A FAVÁGÓ (1918)

- 381 az „új földesurak” közé tartozott – az „új földesurak” kifejezés utalás
Jókai *Az új földesúr* című 1862-ben megjelent regényére, amelyben
a szabadságharc bukása után a Magyarországra települő idegenek,
az osztrák Ankerschmidtek megmagyarosodásáról van szó. Babits-
nál az asszimilálódó polgárságra, zsidó polgárságra vonatkozik.
- 382 Dickens Itáliája – Dickens: *Pictures of Italy*, 11. fejt. (*A Rapid Dio-
rama*)
- 382 „Egy csúf öregember összecivódik egy tizenhét esztendősnő lánnyal
valami néhány filléres üzleten, és leszúrja, a ragyogó virágokkal teli
piacon” – Az iménti Dickens-mű eredeti szövegében: „[...] an old
man, eighty years of age, quarrelling over a bargain with a young
girl of seventeen, stabs her dead, in the market-place full of bright
flowers; and is brought in prisoner [...]”. (Magyar fordításban:
„[...] egy nyolcvanéves öregember valami üzleten vitatkozva halálra
szúr egy tizenhét éves fiatal lányt, a ragyogó virágokkal teli piacon,
s behozzák fogolyként [...]”) – tudniillik a Palazzo Vecchio börtö-
nébe. A beszélgetők egyike ezt a történetet meséli, miközben társ-
nőjének a Palazzo Vecchiót mutatja.
- 382 Palazzo Vecchio – Firenze város vezetésének palotája. 1298-ban kezd-
ték építeni a Palazza dei Priori Arnolfo di Cambio tervei szerint.
E palota lett a Toscanai Nagyhercegség székhelye, s a körötte levő
térrel, a Piazza della Signoriával együtt Firenze politikai központjává
vált. Miután I. Cosimo Medici utódai új palotába (Pitti) költöztek,
az épületet Palazzo Vecchio (Régi Palota) néven kezdték emlegetni.
Napjainkban is itt működik a firenzei városháza.
- 382 szatír – 1. a görög-római mitológiának félig ember, félig állat for-
májú buja, duhaj alakja; 2. betegesen túltengő nemiségű, nőkkel erő-
szakoskodó férfi
- 383 lajhárhoz – *lajhár*: 1. Közép- és Dél-Amerikában fákban élő, lombbal
táplálkozó emlősállat; 2. (pejoratív értelemben) lomha, tunya ember
- 383 orángutánghoz – *orángután* (maláj-holland), Borneó és Szumátra
erdeiben élő vörösesbarna, hosszú karú emberszabású majom.
- 383 szalónkabát – ünnepélyes alkalmakkor viselt, térdig érő fekete zakó
régies elnevezése
- 383 pincskalap – (ném. Pinscher) kis keménykalap
- 385 tantaluszi vágó – L. 1007. oldal!
- 385 Platon rútnek festette Erost – Platón *A lakoma* (Szümposzion) című

dialogusában az Erószról fejtik ki a véleményüket. Legvégül Szokratész mindenkitől eltérő módon szól a témáról, elmesélve azt, amit Erószról Diotimától hallott. E szerint Erósz nem isten és nem halandó, hanem daimón (közvetítő az istenek és az emberek között), amely az egész világot áthatja. Aphrodité születése napján fogantatott. Porosz és Penia fia örökölte mind anyja, mind apja természetét. Az előbbieket szerint örökös társa a szükség, „örökké szegény, s dehogyanis gyöngéd és szép, ahogy a legtöbben hiszik, inkább durva és elvadult, mezítláb és hajléktalan”; apja természete szerint viszont „mindig a szépet és a jót keresi, bátor, heves és vakmerő, [...] okosságra éhes és találékony, a bölcsesség barátja [...], bűbájos és szofista”. Erósz nem az, akit szeretnek, hanem az, aki szeret; mivel híjával van a szépnak és a jónak, vágyakozik ezek után. Az Erósz azonban nem egyszerűen a szépnak és jónak a szerelme, hanem vágy arra, hogy a jó örökre a miénk legyen, tehát a halhatatlanságra való vágyat is jelenti. A halandóban a nemzés a halhatatlan, ezért mondja Diotima-Szokratész, hogy az Erósz „a szépségben való nemzés és szülés vágya”. A szép iránti szerelem különböző fokozatokon az érzéki benyomásoktól emelkedik fel a szépség örök ideájához. A szerelem tevékenység, alkotásvágy, melynek két fajtája van: a testi és lelki (nevelés, műalkotás létrehozása).

- 387 fabak – fából készült bak, két lábazatból és egy összekötő gerendából szerkesztett, fűrészeléshez használt állvány.
- 387 obskurus – L. 981. oldal!
- 387 *Voluptas* (lat) – gyönyör, élvezet; érzéki gyönyör, kéj
- 387 szuggesztibilitással – *szuggesztibilitás* (lat), sugallhatóság, befolyásolhatóság, irányíthatóság; fogékonyság szuggesztív ráhatásra
- 388 egy megszalt Sámson – a bibliai történet szerint a rendkívüli erejű Sámson (héb: simson – semes – Nap), aki sok bosszúságot okozott a filiszteusoknak, beleszeretett egy Delila nevezetű filiszteus nőbe, s elárulta neki, hogy erejének titka a hajában van. Delila, mikor Sámson aludt, levágta a haját, és az erejét vesztett férfit 1100 ezüstért átadta a filiszteusoknak. Ezek kiszúrták a szemét, és gabonát örltettek vele. Később azonban újra kinőtt Sámson haja, és ezzel együtt visszatért az ereje is.
- 388 pruszlikból – *pruszlik* (nép), testhez simuló, kivágott, elül fűzött női mellény
- 389 gnómot – *gnóm* (gör-lat), torz, törpe testű ember; mesebeli gonosz törpe

- 390 Nem ígérhetem, mint a békának, hogy üvegbe teszem és lajtorját csinálatok bele. – A népi hiedelem szerint az időjósítás egyik módja. Befőttesüvegbe egy aprócska létrát (lajtorját) és néhány békát helyeznek el, s az üveg száját jól bekötik. Ha a békák a létrán fölmásznak, jó idő lesz, ha meglapulnak az üveg alján, vihar lesz.
- 390 (fejszét) sulydokló – a „valamilyen számszámmal ver” jelentésű „sulykol” igéből többszörösen képzett alak.
- 391 lemék a pincébe – a „megy” ige tájnyelvi változatának, a „mén”-nek egyes szám első személyű alakja
- 391 höpögve – *höpög* (táj), zihál
- 392 Kiklopsz – L. 985. oldal!

41. AZ ERDŐ MEGVÁLTÁSA

- 417 kótákban – *kóta, kotta* (lat): hangjegy
- 418 A szomszéd város is a mienk volt ezer évig: onnan jövök én most. Átszöktem a vársorompón: az idegenek vámsorompóján. – Utalás a trianoni határra. Az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések rendszerének részeként Magyarország (mint a háborúban vesztes Osztrák–Magyar-Monarchia egyik utódállama) és az antanthatalmak (Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország) között létrejött békeszerződés határozta meg Magyarország új határait. A békeszerződést 1920. június 4-én írták alá a Versailles-hoz tartozó Nagy-Trianon-kastély tükörtermében. A békeszerződés következtében a Magyar Királyság elveszítette korábbi területének kétharmadát.
- 418 Hosszú háborúban volt ő katona és fogoly és beteg. – az első világháborúban (1914–1918)

42. TENYÉRSZIGET (MESE)

- 429 legényhűségnek – *legényhűség* (táj, növ), pitypang

43. A JÉZUST KERESŐ KISFIÚ

- 431 Jézus elindula Galileából és méne Judeának határiba, a Jordánon által kelvén. – „És lőn, mikor elvégezte Jézus e beszédekét, elméne

- Galileából, és méne Júdeának határaiba a Jordánon túl; 2. és követé őt nagy sokaság” (Mt 19,1–2) „Onnan pedig felkelvén Judea határaiba méne, a Jordánon túl való részen által; és ismét sokaság gyűl vala hozzá; ő pedig szokása szerint ismét tanítja vala őket.” (Mk 10,1)
- 431 Galileából, Judeának, Samáriának – Galilea, Judea, Samaria: történelmi területek a Közel-Keleten. Jézus idejében Palesztinának (Izrael) a Jordán nyugati partján fekvő területei: északon található Galilea (Kana, Nazareth városával), tőle délre Samaria, s még délebbre Judea (Bethlehem, Jeruzsálem). Jézus születésekor (Augustus császársága idején) és életében Izrael a Római Birodalomhoz tartozott, de Kr. e. 39–Kr. u. 4 között a római szenátus által kinevezett Nagy Heródes közvetlen uralma alatt állt (az ő nevéhez fűződik a bethlehemi gyermekgyilkosság). Heródes halála után fiai között felosztják a királyságot. Galilea Heródes Antipás negyedes fejedeleme fennhatósága alá kerül. (Keresztelő Szent János lefejeztetése, Mt, 14,1–11.)
- Kr. u. 6-ban, mikor Judea, Samária római provincia lesz, száműzik Heródes fiát, Archelaoszt, s Poncius Pilátust nevezik ki római helytartónak. – Jézus a judeai Bethlehemben született, s Heródes elől a Szent Család Egyiptomba menekül, ahonnan Heródes halála után térnek vissza, de nem Judeába, ahol Heródes fia, Archelaosz uralkodik, hanem Galileába, Názareth nevű városba, ahol Jézus szülei korábban éltek. (Mt 2: 1, 13, 15, 19–23) Jézus Galileában nőtt fel, és itt kezdte meg működését. Sorsa a judeai Jeruzsálemben teljesedik be Tiberius császár uralkodása idején, mikor Júdeában Poncius Pilátus volt a helytartó, Annás és Kajafás a zsidó főpapok. (Lk 3,1–2).
- 431 Jordánon – Jordán: az ókori Palesztina folyója, amely a Hermon-hegységben ered, és a Holt-tengerbe torkollik.
- 431 Scythopolis – város az ókori Galileában. Bét Seán onnan kapta a Scythopolis (szkiták városa) elnevezést, hogy a szkiták (az eurázsiai sztyeppéken lakó, indoeurópai nyelvet beszélő nomád népek görögök által használt gyűjtőneve) mint annyi vidékre, ide is zsoldosként kerültek, a városban helyőrségként szolgáltak. Szokatlan jelenség lehetett a jelenlétük, ha a várost elnevezték róluk Scythopolisnak (szkitavárosnak).
- 431 De a Tanítványok haragudtak a gyerekekre s mérges szavakkal akarták szétkergetni őket: – „Ekkor gyermekeket hozának hozzá, hogy illesse meg őket; a tanítványok pedig feddik vala azokat, a kik hozzák.” (Mk 10,13) (Mt 19,13; Lk 18, 15)
- 431 sétányos tetejű házak – keleten a háztetők laposak

- 431 Jézus ruhájának fehérsége – „2. És hat nap múlva magához vevé Jézus Pétert és Jakabot és Jánost, és felvivé őket csupán magukban egy magas hegyre. És eltávozék előttük; 3. És a ruhája fényes lőn, igen fehér, mint a hó, mihez hasonlót ruhafestő e földön nem fehérlíthet.” (Mk 9, 2–3)
- 431 Engedjétek hozzám jönni a kicsinyeket! – „Jézus pedig ezt látván, haragra gerjede és monda nékik: Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket és ne tiltsátok el őket; mert ilyeneké az Istennek országa.” (Mk 10,14) (Mt 19,14; Lk 18,16)
- 431 Farizeusok – farizeus (a név a héber 'paras', 'elválasztani' igéből eredő 'elkülönültek'-et jelentő 'perusim' szóból származik), a zsidóságon belül kialakult három jelentősebb csoport egyike. A farizeusok, az esszéusok és a szadduceusok kortól függően politikai párt, szociális mozgalom vagy vallási alapú gondolati iskola szerepét töltötték be a Második Templom Korában (Kr. e. 536–Kr. u. 70). Josephus Flavius (37 k.–100 k.) zsidó történetíró mint filozófiai iskolákat emlegeti a három csoportot. A farizeusok mint ókori zsidó párt a Makabeusok korában jött létre (Kr. e. 2. sz. végén). A korabeli uralkodó réteggel (szadduceusok) szemben állva, a mózesi hagyományok (a Tóra) szellemében a népet képviselték. A vallási törvények alapján kívánták létrehozni a maguk társadalmát. A szadduceusok és a farizeusok közötti ellentét a Templom és a zsinagóga közötti ellentét. A farizeusok köréből jött létre a hagyományos, rabbinikus zsidóság. – Az egyes keresztény csoportok a farizeusokkal szemben eltérő álláspontokat alakítottak ki, s az álláspontok időben is változtak. Az evangéliumokban is találunk farizeusokat elismerő és bíráló szövegeket. Bibliái gyökere van annak is, hogy a farizeus szó jelenti a szenteskedő, képmutató, álszent embereket. Ismerjük ugyanis az evangéliumokból, miként inti Jézus tanítványait és hallgatóit, hogy őrizkedjenek a képmutató farizeusoktól (Mt 16:6, 12; 23:5; Mk 8,15; Lk 12,1); illetve miként korholja Jézus magukat a farizeusokat (Lk 11:42, 43, 44, 46, 47, 52): „Jaj néktek képmutató írástudók és farizeusok” (Lk 11,44). Egyes értelmezések szerint ezek nem Jézus hiteles szavai, hanem egy generációval később élt keresztény szerzőktől valók.
- 431 a Tanítók és Farizeusok – a Bibliában gyakran egymás mellett szerepel az írástudó és a farizeus (Mt 5,20). A farizeusok az írástudók iskoláiban fejtették ki tevékenységüket. Az írástudók többsége a farizeusokból került ki, s a farizeus mozgalom szellemi vezetői írástudók voltak.

- 432 aleph-et – *alef* (sémi), az első betű a héber és a föníciai írásban,
amely az 1-es szám jele is.
- 432 nyaraló latin úrnak – a terület római provincia, tehát rómaiak is meg-
találhatók ott.
- 432 Jézus pedig megindult a tanítványokkal, [...] Jeruzsálem felé – a Bib-
lia szerint Galileából elinduló Jézus húsvétra Jeruzsálembe tart
(Mt 21:1, 10; Mk 11,15)
- 433 ünnepek közeledtek – a húsvét, a kovásztalan kenyerek ünnepe kö-
zeledett (Mt 26,17; Mk 14,12)
- 433 veszik az áldozathoz való galambokat – a zsidóknál a madarak, il-
letve a szárnyasok közül a galamb fogyasztása rituális szempontból
nem tiltott
- 433 áldozati kalács – a sabbáti (a szombat ünnepe) asztalon a bor mel-
lett ott vannak a különleges, hófehér, finom lisztből készült *sabbáti*
kalácsok, a *hallák* vagy *barheszek*. A háziasszony a sabbáti kenyér
tésztájából három varkocsot formált, s ezeket összefonta egymással.
Az így összefont tészta tetejére még egy kisebb, vékonyabb varko-
csot helyezett. Egy darabka tésztát áldozati célra elkülönített (4Móz
15,18–20). A kész kalácskákat csak aztán tolta be a kemencébe, miu-
tán az odaillő áldást elmondta.
- 435 szórhara – durva szövésű posztóból készült ruha; hara (rég): szór-
posztó, ebből varrt zsák, ruha
- 435 poklosok – bélpoklosok, leprások. Sajátosan egészíti ki a Jézust ke-
resni indult ember „bélpoklosokra” találásának témáját az *Intelem*
vezeklésre és a *Csillag után* c. költemény: vö. „[...] te csak a bűnök
teste vagy, mely lábon jár / s viszi és rejti mint legmélyebb lényegét
/ s önbelsejét, az önzést és rossz vágyakat, / mint a bélpoklos poklát
mely benne rohad”, ill. „[...] arany nélkül, tömjén nélkül / érnék hoz-
zád, Jézusom! / Jaj és mire odaérnék, / hova a csillag vezet, / te már
függnél a kereszten / és a lábad csupa seb”.

44. ARANYGARAS

- 437 kibiceltek – *kibicel* (ném, biz), kívülállóként figyeli a kártyajátékot,
rossz esetben kéretlen beleszólással zavarja azt.
- 437 garasban – *garas* (lat), 5, 3, 2 krajcár értékű váltópénz; nagyon ke-
vés pénz
- 438 cukorsüvegforma – *cukorsüveg*, kúp alakban forgalomba hozott cukor

- 438 hogy a Szent Péter kakasa rúgná föl – a káromkodásban szereplő fogalom, a kakas Szent Péter attribútuma. Szt. Péter Krisztus tanítványa, a 12 apostol egyike. A Simon nevű halásznak Jézus adta a Péter (kőszikla) nevet, s neki adta a mennyország kulcsát. Mikor Péter, Jézus buzgó tanítványa, nem akarta elhinni, hogy meg fogja mesterét tagadni, Jézus azt mondta: „Bizony mondom neked, ezen az éjszakán, mielőtt megszólal a kakas, háromszor megtagadsz engem.” (Mt 26,34) S mikor Jézust letartóztatták, Péter valóban háromszor tagadta meg őt, hogy az életét mentse. S mikor harmadszor is esküdözött, hogy nem ismeri, a kakas megszólalt, Péternek pedig eszébe jutottak Jézus szavai, (Mt 26,69–75) s megbánta tettét.
- 440 az ördög bibliája – játékkártya
- 441 rabbinus – rabbi, rabbinus (héb>lat): a zsidó vallás papja; tanító, mester

45. AZ ÉN KÍSÉRTETHISTÓRIÁM

- 442 sorsom egy vad havasalji városkába hajtott – Babitsot, a fiatal tanárt 1908 júliusában – bajai gyakorlóéve és szegedi helyettes tanári működése után – „rendes tanárnak” a Fogarasi Főgimnáziumba nevezik ki. (Fogarasi élményeit tükrözik a *Halálffai* c. regényének utolsó, erdővári jelenetei.)
- 442 mielőtt Fogarasba mentem, Velencében töltöttem egy hetet – élet-rajzi tény, hogy a költő azon a nyáron járt Firenzében, Velencében.
- 442 búcsúzva élettől, fénytől, kultúrától – Juhász Gyulának írja Babits: „Úgy érzem magamat, mint Ovidius, mikor Tomiba készült”; „Úgy érzem, hogy sötétségbe megyek”.
- 442 azonnal jelentkeztem a direktoromnál, [...], ő tudott egy szobát, el is vittem mindjárt a holmimat. – Babits augusztus 27-én, vasárnap érkezett meg a magyarok, románok, szászok lakta, 6000 lelkes kisvárosba. Az iskolában lakó igazgatónál jelentkezett, az ő segítségével még aznap szobát vett ki a Lenkert utcában. (L. ILLÉS 1997)
- 442 *The Mystery of Cloomber*, Conan Doyle-től – *A cloomberi rejtély*. Sir Arthur Conan Doyle (1859–1930) angol író, orvos; világhírnévre Sherlock Holmes nevű detektívfigurája megalkotásával tett szert. Az első világháború alatt spiritisztává vált. Könyvet is írt a spiritizmusról.
- 442 A szobám egyenest az udvarból nyílt [...] – a leírásból Babits első

- fogarasi albérletére ismerünk, ahol 1908. augusztus végétől 1909 májusáig lakott.
- 442 Sara bona! Bon sara! – Jó estét! Román köszönés (hibásan). Helyesen: Bunâ seara!
- 442 móc (rom) – erdélyi-érchegységbeli román
- 443 Magamban vacsoráztam, egy bús vendéglőben – Életrajzi tény, hogy vendéglőben vacsorázott, s gyakran egyedül (olvasunk erről a *Halálfiak* Epilogjában).
- 443 (vízesés adja az erőt, még a pajták is villanyfényben úsznak) – A *Halálfiak*ban hasonlóan ír: „Erdővárott villanyvilágítás volt mindenütt, olcsó lévén az áram, mert vízesés ereje hajtotta: még a pajtákban, istállókban is villany égett”. A villanyvilágítás szenzáció volt, hiszen Babits szülővárosában 1898-ban ugyan kigyulladt a villany, de Babits nagyanja, a takarékos Cenci néni évekig nem vezettette be az öreg háza.
- 444 Földrengés! – „Egyszer földrengés is volt. A villanycsillár sokáig lengett a szobában ide-oda, s vele lengett az egész szoba” – olvassuk a *Halálfiak*ban is.

46. BARACKVIRÁG

- 451 a barack muzsikálni kezdett – a népmeséből és Móra Ferenc novellájából is ismerős a „csengő barack”.
- 452 gádor –1. különálló pince vagy verem boltozott bejárata, előtere; 2. tornác
- 455 nyeregkápa – a nyereg elül és hátul felmagasodó része
- 464 sólymárok – *solymár, solymász* (vad, rég), vadászmadarat idomító, vele vadászó ember
- 465 affektál (lat) – mesterkéltlen viselkedik, kényeskedik, színlel
- 465 pótúrás (rég) – olcsó, silány, csupán egy pótúrát – azaz fél garast – érő
- 465 garasos (rég) – egy-két garasba kerülő, olcsó
- 465 Affektál mint a pótúrás malac a garasos kötélén (nép) – ok nélkül henceg, kérkedik, felvág
- 465 lornyettjét – *lornyett* (fr), összecsuksukható, nyeles női szemüveg
- 467 Még a halottakat is megszanja az Úristen, és visszaöltözteti testükbe az utolsó napon. – A keresztény vallásban Jézus feltámadásába vett hit összekapcsolódik a test halál utáni feltámadásának hitével. (1Kor 15)

480 úgy határozott a jó Isten, hogy – amint azt az öngyilkosok büntetése tartja – Barackvirág lelke is ott lebegjen egy ideig a test fölött, amelyet bűnösen szétronsolt. – Bizonyos vallások, így a keresztény vallás szerint is az öngyilkosság bűn, tehát a kárhozott lélek nem talál nyugalomra, megváltatlanul bolyong. Babonás hiedelmek szerint a kísértetek, a lidércek is valamely erkölcsi vétségért bűnhődnek.

47. DZSONNI A TENGERÉSZ

- 510 talánszerűen, mint a régi jóshelyek – híres jóshelyek voltak Dodonában, Delphoiban, Epidaurosban. A görög jósissten, Apollón (aki ugyanezzel a tehetséggel ajándékozta meg az embereket, pl. Kaszandrát) megölte Püthónt, a sárkányt Delphoiban, s itt rendezte be szentélyét, ahol az általa ihletett jósnő, Püthia talányos jóslatokat adott (lásd például Oidipusz történetét). A legrégebbi s Delphoi után a legismertebb görög jóshely Épeiroszban, a Zeusz szent tölgyfája körül kialakult kultusszal: Dodona. Az ásatások során előkerült ólomtáblákon mintegy száz, a jósdához intézett kérdést is találtak, részben válaszokkal. A rövid, tömör, homályos mondatok után keletkezett a hasonló jellegű beszédfordulatokra máig alkalmazott, közmondásos „dodonai jóslat” kifejezés.
- 510 be kellett rukkolni – *berukkol* (nép, rég), katonai szolgálatra vonul be
- 510 medáljont – *medálion, medaillon* (fr), nyakban viselhető, nyakláncra akasztható kerek vagy ovális ékszer
- 513 zubbánást – *zubban* (táj), csobban (a vízbe eső test)
- 513 hajódongáknak – *hajódonga*, a hajó oldalát alkotó deszka
- 514 tartányba – *tartány*, a tartály régies neve
- 515 amulettjét – *amulett*, bajtól óvó, bűvös tárgy

48. MUNKÁSOK

- 524 Janicsárnak vitték! – *janicsár* (török), 1. tizedként szedett vagy elrabolt idegen gyermekekből kiképzett, válogatott gyalogos a szultáni Törökországban. 2. hitehagyott, áruló, az ellenséghez átpártolt ember

49. KÁP ISTEN

- 529 *ihar* (táj) – juhar
 529 *juhar* – karéjos levelű, kettősen szárnyas termésű (dísz)fa
 529 *iszalag* – fehér virágú, liánszerű erdei kúszónövény (*Clematis vitalba*)
 529 *juszalag* (táj) – az „iszalag” nyelvjárási alakváltozata
 530 Ipolyi Arnold – Eredetileg Stummer (1823–1886): néprajzkutató, művészettörténész, besztercebányai, illetve nagyváradi római katolikus püspök, az MTA tagja. Rendszerezte a régi magyar hitvilág emlékeit (*Magyar mythologia*, 1854), kutatta a középkori magyar művészet emlékeit.
 532 kápolna – alkalmilag használt kis templom, illetve templomnak vagy más épületnek oltárral ellátott külön helyisége
 532 capella (ol) – kápolna; templomi énekkar helye; zenekari/énekkari együttes
 532 Anonymus a *Dést Deusból* származtatja – Anonymusnál ezzel a szófejtéssel nem találkozunk, az azonban bizonyos, hogy a Deus–Dés származtatást a magyar nyelvtudományban a hazai településtörténeti etimológia alapjait lerakó Melich János javasolta. Magyaroztatát később Benkő Loránd vitatta. (Benkő Loránd: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp., Akadémiai, 1998.)
 532 *kolnának* – *kolna* (szláv, táj), présház
 532 Be szép vagy, kolna, Ménes oldalán: / Borod sötét, mint a cigányleány – Vörösmarty a *Rossz bor* című 1944-ben írt versének 4. strofájából az első két sor ((„Mi szép vagy kolna Ménes oldalán! / Borod setét mint a cigány leány,”); a versben a költő jó borokat kívánva Eger, Tokaj, Somló híres borai mellett említi „Ménes borá”-t. 1896-ban, a filoxérvész után elkészült, a minőségi bortermelő vidékeket számba vevő második hivatalos felmérés 18 borvidék között 12.-ként említi a ménes-magyarátit. Ménes az Arad-hegylajai borvidék egyik központja, amely a Maros völgyébe lejtő lankákon található. Ezt a híres történelmi borvidéket már Gizella királynő is említi egy hivatalos okiratban, amelyben szőlőterületeket adományoz a Bakonybéli Apátságnak. E bortermővidék fő büszkesége a kadarka. Babits *Szekszárdi kadarka* című írásában összehasonlítja a szekszárdival: „Szekszárdon nemigen lehetett aszúbort csinálni, úgy mint Tokajban vagy Ménesen.”
 532 káplán (lat) – segédlelkész; valakinek udvari papja
 532 *kápsáló* – *kápsál*; diák vagy szerzetes természetbeni adományokat gyűjt. (A latin eredetű „kápsa” [tarisznya] szóból.)

- 533 trance-állapotba – *transz-állapot* (ang-fr), hipnózissal előidézett, álomhoz hasonló, öntudatlan állapot
- 533 Pythiát – *Püthia*, Apollón papnője, a delphoi jósnő
- 533 quackerek (ang) – *kvéker*, szigorú szabályokat követő, a 17. századi Angliában létrejött protestáns felekezet
- 533 káptalanoknak – *káptalan* (lat): püspökség, székesegyház mellett működő tanácsadó papi testület; ennek gyűlése, tanácskozása
- 533 Kápé – a készpénz rövidítése
- 533 Pantheon – *panteon* (gör), az istenek összességének szentelt templom az ókori görögöknél és rómaiaknál

50. TRUCCLYUK (1924)

- 534 trucc (ném) – dac, makacsság; truccol: dacol, duzzog, makacskodik. (A német *Trotz* jelentése: dac, makacsság, szembeszegülés; ennek poétikusabb változata a Trutz: ellenállás)
- 535 *Isten* [...], a *Gazda* – a két fogalom azonosítása Babits más művében is megtalálható (például *Ádám kutyám* című versében, illetve a *Jónás imájában*)
- 536 klastrom (lat, rég) – kolostor
- 536 néma karthauzi – hallgatási fogadalmáról ismert katolikus szerzetesrend tagja (a franciaországi Chartreuse kolostorról kapta a nevét)
- 536 poklokra hajított Lucifer – Lucifer, az Isten ellen lázadó angyal, aki magát Istennel egyenlőnek gondolta, büntetésül letaszított az égből, s a Pokol ura lett. „Látám a sátánt, mint a villámlást lehullani az égből.” (Lk 10,18)
- 536 Coriolán – Shakespeare *Coriolanus* c. drámájának (1606/1608) címadó hőse, a római Caius Marcius a volszkok városának, Coriolinak a bevétele után kapta a kitüntető címet: Coriolanus. (A város bevétele a hagyomány i. e. 493-re teszi, a Coriolanus nevet csak a hagyomány örizte meg, okmányok nem említik.) Az anyja által bátor harcosnak nevelt férfiú kemény és gögös volt, lenézte a népet, nem tisztelte a néptribunokat, akik fellázították ellene a római polgárokat, s azzal a váddal, hogy „áruló”, hatalomra tör, száműzték. Coriolanus ezután az ellenség vezéréhez, az általa sokszor legyőzött Aufidiushoz állt, s együtt indultak sereggel Róma ellen. Coriolanusnál a Rómából jövő kérések (köztük öreg, atyai barátjának Mene-

nus Agrippa kérése) nem értek célta. Csak anyja tudta rábírt, hogy abbahagyja a hazája elleni harcot, s békekötéssel zárják le a háborút. Coriolanus sorsa azonban tragikus véget ér, mert Aufidius az őt elárulót halálra szánja, s a fegyvertelen hőst megöli.

indus eposz [...] *Ramayána* – *Rámájana* (Ráma élettörténete) szanszkrit nyelvű indiai eposz, a Kr. e. utolsó századokban keletkezett. A mű terjedelme körülbelül 48 ezer verssor, a szanszkrit elbeszélő költészet hagyományos versformájában, a „slóká”-ban. Az eposz hét könyvből az eredeti és ősbibb a tulajdonképpeni cselekményt tartalmazó 2–6. könyv, egyetlen szerző arányosan tagolt műalkotása. (Dasaratha király elhatározza, hogy elsőszülött fiára, Rámára ruházza hatalmát. Második felesége azonban – gonosz szolgálójának felbujtására – kicsikarja a királytól, hogy a trónt az ő fiának, Laksmanának adja, Rámát pedig küldje száműzetésbe. Laksmana visszautasítja a trónt és követi bátyját, aki feleségével és apja harmadik asszonyától született testvérével teremtett otthont a száműzetésben. Történetük az őserdőben folytatódik. Amikor a démonok tízfejű királya elrabolja Ráma feleségét, Szitát, a testvérek a nekik hálás majomkirály segítségével kiszabadítják Szitát, Ráma megöli a démonkirályt, hazatér felségével, és elfoglalja elhunyt apja trónját.) Az eredeti történethez később hozzátoldott első könyv keretelbeszélése szerint Ráma Visnu isten megtestesülése, aki a démonok megfékezésére született a földre. Rámának Visnu istennel való azonosítása – amiről a 2–6. könyv semmit sem tud – lehetővé tette, hogy a Rámájana a hindu vallás Visnu-hívő felekezetének valóságos szent könyve lett. – Magyarországon először 1881-ben Szász Károly ismertette; magyarul először 1903-ban jelentek meg belőle részletek. Babits az angol fordításokra hivatkozik, a személyneveket az angol írásmód szerint írja. Nem verses szövegváltozatból idéz. Valószínűleg a következő angol nyelvű könyvet használta: Sister Nivedita-Annanda Coomaraswamy: *Myths of the Hindus and Buddhists*. London, George G. Harrap and Company, 1914. Ez a mű nem szövegkiadás, hanem a szerző „újrameséli” („retold”) a történetet. A könyv 6–118. oldalain van szó a Rámájánáról. Babits dőlt betűvel kiemelt sorai nem szó szerinti idézetek ebből, kissé összesűríti az eredeti történet kezdetét, a hatalommegosztás szándékát és következményeit. Az „*Anger-chamber*” (Harag-szoba) kifejezés a *The Scheming of Kaikeyi* c. részben, az említett könyv 36. oldalán háromszor fordul elő: amikor a komorna tanácsolja úrnőjének, hogy vonuljon a Harag-szobába; amikor a Kaikeyi ezt meg

is cselekszi; s végül mikor a király érkezik oda. Babits nem szól a komorna szerepéről, hiszen ez az ő története szempontjából lényegtelen, viszont a 4. mondata szinte szó szerint megegyezik azzal, ahogy Coomaraswamy bemutatja Kaikeyi magatartását a Harag-szobában: „Then she tore off her jewels and beautiful garments, and flung herself down upon the floor of the Anger-chamber; she clasped her breasts [...]”.

- 538 *anger* (ang) – harag, düh, méreg
 538 *chambert* (ang) – szoba, kamra
 538 boudoirba– *boudoir* (fr), kis női szalon; női öltözőszoba
 538 *précieuse* (fr) – kényeskedő, finomkodó
 538 *confidente* (fr) – valakinek a bizalmasa
 538 abbé (fr) – katolikus francia világi pap, apát
 538 *ami de coeur* (fr) – bizalmas, jó barát (szó szerint a ’szív barátja’)
 538 Bergeret úr – Anatole France (1844–1924) *Jelenkori történet* (*L’histoire Contemporaine*) című négykötetes munkájában (1897–1901) Bergeret úr, az okos, de félszeg vidéki tanár magánkalandjaival rajzol az író körképet kora társadalmáról. Az utolsó kötet címe: *Bergeret úr Párizsban*.
 538 volutához – *voluta*, csiga alakú díszítés
 538 boudier (fr) – duzzog, neheztel
 538 talán Jókainál is előfordul ez – ahol a *boudoirt* „duzzodá”-nak hívják – valóban van ilyen Jókainál, de ő „duzzmazug”-nak hívja. (*Jókai-szótár*)
 538 Ötödik Károlyt – V. Károly (1500–1558) Szép Fülöp és Örült Johanna fia. A Habsburg-házból való uralkodó 1516-tól spanyol, majd német király, 1530-tól német-római császár. 1556-ban – szokatlan módon – lemondott a hatalomról, s visszavonult a hieronymiták St. Yuste nevű kolostorába (Spanyolország, Extramadura tartomány, Cuacos de Yuste faluban). A kolostor déli falához úgy építtetett magának egy házat, hogy onnan át lehetett járni a kolostor kápolnájába. Sőt a császár ágyából az oltárt lehetett látni, így a köszvénytől szenvedő, mozgásában korlátozott Károly részt vehetett a szentmisén. Visszavonulva sem élt azonban aszketikus életet, sokat foglalkozott matematikával és kedvenc óráival is.
 538 a lázadó angyal [...], akiből a világ dacoló kutyája lett – Lucifert, az istennel dacoló, isten ellen lázadó, s ezért a mennyből letaszított angyalt sokféle alakban ábrázolták; a *Faust*ban pudlikutya alakjában kísérti meg Faustot.

51. NOVEMBER

- 545 kis hegyi ház ahol a nyáron laktam – Esztergomban az Előhegyen
levő kis házról van szó
- 545 utban már a puhaléptű fehér tigris, a tél – Babits: *Mint különös hír-
mondó*: „[...] a tél puha lépteit hallom, / jó a fehér tigris, [...]” (A „tig-
ris”-metaforát lásd Blake *A tigris* című versében.)
- 545 Régi verseimben emlegettem is ezt – az *Anyám nevére* című versében
írja: „Novemberben születtem én / Hajnalka volt az anyám”; „(Haj-
nalka volt az anyja – de ő / November gyermeke volt.)”; *E komor
június havon* címűben: „E komor június havon / mely mord akár
a november, / emléked mely tájakra von, / te mord novemberi ember?”

52. ŪZD KI VASVILLÁVAL...

- 546 Ūzd ki vasvillával – Ūzd el a természetet vasvillával, az mindig
vissza fog jönni (Ha kiűzzük az ajtón, visszajön az ablakon) – Hora-
tius episztoláiból vett idézet: „Naturam expellas furca, tamen usque
recurrat” (I. 10,24)
- 546 faragott képet – *faragott kép* (rég), szobor
- 548 kisasszonykor – szeptember 8-án, Mária születésnapjának ünnepén
- 549 tamariszk-ág – tamariszkusz (*Tamarix tetrandia*), apró levelű dísz-
cserje, jellegzetes temetői virág, amely az élet és a halál közti átme-
netet jelképezi. Már az egyiptomi mitológiában is tamariszkuszfa
zárja magába a megölt Ozirisz testét tartalmazó ládat; innen szaba-
dítja ki felsége, Ízisz, hogy később feltámassza. Hasonlóan jelképes
értelemben szerepel Babits *Halálfiái* című regényében, de előfordul
A régi kert című versében, illetve a *Hatholdas rózsakert*-ben is.
- 550 tőzsérékhez – *tőzsér* (arab, török, rég), marhakereskedő

53. JÁNOS ÉS PÉTER

- 552 érseki palota – az esztergomi érseki palota
- 552 A király – *Hunyadi Mátyás* (1443–1490) magyar király (1458–1490).
Szilágyi Erzsébet és Hunyadi János fia. 1458-ban a köznemesség
és Szilágyi Mihály seregének nyomására bárók királlyá választották.
1459-ben azonban a Mátyás-ellenes főúri liga (Habsburg) III. Fri-

gyest választotta királlyá. Mátyás 1458-tól uralkodott, de törvényes király csak 1464-től lett, amikor is a Frigyessel megkötött béke (1463) után a tőle visszavásárolt koronával megkoronázták. 1469-től cseh király, 1486-tól Ausztria hercege. Uralkodása négy területen hozott lényeges változásokat: az adórendszer átalakításában, az állandó zsoldos hadsereg felállításában, a nyugati irányú aktív külpolitikában és a reneszánsz udvari kultúra hazai megteremtésében. Budai és visegrádi udvara az európai reneszánsz egyik központja lett. Főleg az építkezések és a könyvgyűjtés érdekelték. Könyvtárát (Bibliotheca Corviniana) valószínűleg csak a pápák vatikáni könyvtára múlta felül. Az ő idejében jelent meg az első nyomtatott könyv Magyarországon. Könyvesházának kincseit forgatta is. Művelt, sokoldalú, széles látókörű, több nyelvet beszélő uralkodó volt. Kereste a tudós emberek társaságát, sokra tartotta a vitákat.

552 az érsek – *Vitéz János* (1408?–1472) humanista politikus, tudós főpap, író. Rokoni kapcsolatban állt a Hunyadiakkal; Janus Pannonius nagybátyja volt. Zsigmond idején a kancelláriában működött, 1442-től nagyváradi prépost, 1445-től ugyanott püspök. Mátyás (és László) nevelője, szellemi atyja, majd legbizalmasabb munkatársa, minden tervének tudója. Hűségét Mátyás a primási méltósággal honorálta: 1465-ben esztergomi érsek, a király után az első ember lett. Politikai-diplomáciai tevékenysége során nemcsak nagy vagyont szerzett, hanem komoly tekintélyt itthon és az európai udvarokban. Jelentősek diplomáciai levelei, beszédei. Tudós humanistaként ismerték. Alapos teológiai tudásán kívül kitűnt a klasszikus szerzők ismeretével, jártas volt a csillagászatban is. Udvara, gazdag (Janus Pannoniustól is megénekelte) váradi, majd esztergomi könyvtára vonzotta a külföldi tudósokat, humanistákat. Könyvtára mintául szolgált Mátyás Corvina Könyvtárához. Kiváló filozófusokat, természettudósokat gyűjtött maga köré. Váradi könyvtárában alakult meg az első magyar tudós kör („contubernium”), ahol – Vitéz aktív közreműködésével – irodalmi, filozófiai viták zajlottak. Ezek a szimpóziumok folytatódtak Esztergomban is, amelyet a humanista tudományok fellegvárává kívánt tenni. Korának rangos oktatóiból egyetemet is szervezett (Mátyás akaratából Pozsonyban). – 1465-től kezdve azonban Mátyás a politikában mellőzte. A háttérbe szorított, sértett Vitéz János pedig, mivel nem értett egyet Mátyás (kül)politikájával, a törökellenes támadó hadjáratok elhanyagolásával, végül a Mátyással több okból is elégedetlen ellenzékhez csatlakozott, és 1471-ben (Ja-

- nus Pannoniusszal) az uralkodó elleni összeesküvés élére állt. (Az összeesküvők Kázmér lengyel királyt akarták magyar uralkodóvá választani.) Az időközben megerősödött király 1472-ben Vitézt elfogatta, Visegrádon őrizet alá helyezte; később a pápai követ közbenjárására szabadon bocsátotta. Jogaiban azonban korlátozta, és haláláig az egri püspök őrizete alatt tartotta.
- 552 Galeotti – *Galeotto Marzio* (1427–1497 k.) olasz humanista, Janus Pannonius ferrarai és padovai tanulóútársa, legjobb barátja. Gyakori és megbecsült vendége volt Vitéz János élénk szellemű humanista udvarának. Mátyás király jeles mondásait *De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Mathiae regis* (Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről, 1484–1487) című művében beszéli el.
- 552 Gatti – *Giovanni Gatti* (1420–1484) itáliai származású, domonkos rendi teológus professzor. Galeotto Marzio könyvének 27. és 30. fejezetében ír Gattiról.
- 552 cicerói retorikájukat – *Marcus Tullius Cicero* (Kr. e. 106–Kr. e. 43), római író, filozófus és politikus, a legkiválóbb latin nyelvű szónok.
- 552 *Retorika* (gör-lat) – szónoki művészet, ékesszólás.
- 552 Beatrice – *Aragóniai Beatrix* (1457–1508), Hunyadi Mátyás második felesége. 1474-ben jegyezte el Mátyás, 1475-ben jött Magyarországra, és 1476-ban koronázták királynévá. A novellában való szerepeltetése művészi anakronizmus, mert Vitéz János három évvel az ő Magyarországra jövetele előtt meghalt.
- Beatrice királynénak jelentős szerepe volt a fényes, reneszánsz udvartartás kiépítésében, a humanisták támogatásában, ugyanakkor Mátyásnak magyar környezetétől való elszigetelésében is. Nagyravágyó királyné volt. Házassága első tíz esztendejében, bár tényleges hatalomhoz nem jutott, tekintélyt vívott ki férje oldalán. Rokonai, kegyencei elárasztották Budát (Magyarország primása 1484–1485-ben Aragóniai János, 1487–1497-ben Ippolito d’Este.) A férjénél tizen-négy évvel fiatalabb asszony, miután gyermeke nem volt, a király halála után nem látta volna szívesen a trónon Mátyás jelöltjét, házasságon kívül született fiát, Corvin Jánost, hanem maga akart uralkodni. A II. Ulászlóval összefogó magyar főurak azonban megghiúsították ezt az utóbbi szándékát.
- 552 Péter – *Szent Péter* a tizenkét apostol egyike, Krisztus első tanítványa. A katolikus hagyomány szerint ő volt Róma első püspöke, a pápák az ő utódai. Eredetileg Simonnak hívták, s a Genezáreti-tó halásza volt. Amikor Jézus meghívta tanítványának, a ’kősziklát’ je-

- lentő Péter nevet (arámi nyelven: Kéfás, görögül: Petrosz) adta neki. (Mt 16,18) Az apostolok felsorolásakor minden írás őt említi először a tizenkét tanítvány közül. Péter ugyanis hatalmat kapott Jézustól az apostolok és a hívek felett (Mt 16,18–20, Jn 21,15–17), Jézus reá bízta „a mennyek országának kulcsait”. (Mt 16,18) Háromszor tagadta meg Jézust (Mk 14,66–72); később elsőnek tanúskodott Jézus feltámadása felől (Lk 24,34). A katolikus hívek számára ő a pápák, a halászhok és Róma védőszentje.
- 552 János – Szent János a tizenkét apostol egyike, a legfiatalabb. Az Evangélium úgy emlegeti, mint Jézus legkedvesebb tanítványát, aki az utolsó vacsorán Jézus „keblén nyugodott” (Jn 13,23), s akire Jézus a keresztfán mellett álló anyját hagyta (Jn 19, 25–27). A tizenkét apostol közül az egyetlen, aki nem halt vértanúhalált. A hagyomány szerint a *János-evangélium*, a *János-levelek* és a *Jelenések könyvének* szerzője.
- 553 Cicero mondja, hogy a megérdemelt kitüntetés buzdít, a meg nem érdemelt elkapat – „A megtiszteltetés táplálja a művészetet, mindenkinek a dicsőség lelkesít tanulmányokra.” (Cicero: *Disput. Tusculanarum*, I. 2.)
- 553 Péter lett a pápa – *Szent Péter* a katolikus hagyomány szerint Jézus Krisztus halála után Antiochiába ment, ahol az általa alapított püspökség vezetője lett. Térítő munkája Rómában teljesedett be. A hagyomány szerint itt alapította meg a pápaság intézményét, és ő lett az első pápa is.
- 553 *Humanissime et clarissime* (lat) – Nagyműveltségű és Nagyhírességű! (megszólítás)
- 553 Jeromos – *Szent Jeromos* (Kr. u. 340 k.–Kr. u. 419 vagy 420). Latin nyelven alkotó ókeresztény író, az egyházatyák egyike. A régészek és levéltárosok védőszentje. 382-ben Rómába utazott, ahol I. Damasus pápa megbízta a Biblia latin szövegének – a *Vetus Latina* néven ismert korábbi fordításnak – a revíziójával. Ennek általa átdolgozott változata lett a ma *Vulgata* néven ismert, latin nyelvű bibliafordítás.
- 553 tükörszobát – *tükörszoba*, csillagvizsgáló
- 554 kontempláljuk – *kontemplál* (lat), figyelmesen szemlél, elmélkedik, gondolkodik
- 554 messer – *messire* (provanszál, fr, ang), *messere*, *messer* (rég. olasz) – kiváló vagy magasabb rangú ember tiszteletteljes címe vagy megszólítása
- 554 *Ecce* (lat) – Íme!

- 554 Szent Jeromos könyve Jovianus ellen – *Jovianus*, helyesebben: *Jovinianus*, római szerzetes, Szent Jeromos kortársa. A bibliafordító Jeromos Szent Pammachius felkérésére írta meg 390 táján *Adversus Jovinianum* (Jovinianus ellen) című vitairatát, amelyben mindenekelőtt a szüzesség magasabbrendűségét bizonygatja a házasságot többre becslő vitapartnerével szemben. Könyvében kitér a kedvelt Jánossal szemben a vétkes Pétert előnyben részesítő krisztusi döntésre is, amelyet Galeotto Marzio is idéz Mátyás királyról szóló könyvének 30. fejezetében. „»Azért választott ki egy a tizenkettő közül, hogy az egyházszakadásra ne legyen alkalom. De miért nem János választott ki, aki szűz volt? Az életkora miatt: Péter idősebb volt. Nehogy tehát egy ifjú, majdnem gyermek kerüljön élemedett korú férfiak fölé, nehogy a jó mester (aki azt mondotta volt nekik: az én békémet adom nektek, az én békémet hagyom nektek! meg azt: aki közületek a legnagyobb akar lenni, legyen mindenki közül a legkisebb), akinek el kell távoztatni tanítványaitól minden viszálykodásra szolgáló ürügyet, okot szolgáltatson az irigységre egy ifjú miatt, akit annyira szeretett. [...]«” Eddig Hieronymus (*Adversus Jovinianum*, I. 26.) [...] Azért helyezte az egyház élére a bűnöst, a szökevényt, a hittagadót, és nem a szeplőtelen Jánost, hogy a bűnösöknek reményt nyújtson a bűnbocsánatra. [...]. Ha János lett volna az egyház feje, és az ő kezében lett volna a kötés és oldás hatalma, aki tiszta és hitében erős volt, aki soha nem érezte a vágy simogatását és erejét, akit semmilyen zűrzavar nem tudott eltántorítani Krisztustól, a saját hasonlatosságára akarta volna átalakítani az emberi nemet, és Krisztus hitének árulóit és a szenvedélyektől gyötrötteket a legnagyobb szigorúsággal üzte volna el. Nem azt gondolta volna, hogy esendőségből vétkeznek, hanem azt, hogy gonoszságból, és csupán színlelik a fájdalmat könnyeikkel.” (Kardos Tibor fordítása)
- 554 Visegrád várában [...] már egy király is volt fogoly – *Salamon* (1053–1087) magyar király (1063–1074), miután a mogyoródi csatában vereséget szenvedett I. Gézától, a királyi udvarban kovácsolt terveket trónja visszanyerése érdekében. I. Szent László ezért 1083-ban a visegrádi várba záratta, de még az év augusztusában szabadon bocsátotta István király szentté avatásának ünnepén. (Fogságának helye nem a ma helytelenül Salamon-toronnak nevezett alsó-vári lakótorony volt, ezt ugyanis másfél évszázaddal később, 1250 körül építették.)
- 555 Leonidasnak és Miltiadesnek – I. Leónidasz („oroszlánhoz hasonló”) az ókori Spárta királya volt (Kr. e. 490–480 körül). A thermopülai

- csatában (Kr. e. 480) tanúsított önfeláldozó hősiessége a hellének legendás hőségévé tette.
- Miltiadész (Kr. e. 550–489 körül) athéni nemes, politikus, sztratégosz, a marathóni csata (Kr. e. 490) győztes parancsnoka.
- 555 a barbárság ellen – régi görög felfogás szerint barbároknak nevezték az idegen nyelvű népeket, de a görögök perzsák ellen vívott szabadságharcától kezdve a szónak megvető értelme is volt.
- 555 Mai királyokat látunk [...] kik egymás elleni vetélkedésben [...] kopatják népüket, míg a barbár török [...] dörömböl a kereszténység kapuján – az ellenzék és Mátyás régi híve, Vitéz János azért is fordultak szembe az uralkodóval, mert a Corvin-ház közép-európai birodalmának létrehozására és a császárságra törő király inkább Nyugaton viselt hódító háborúkat, s nem a keresztény Európát veszélyeztető török ellen támadt.
- 555 szuvas – olyan fa vagy fából készült tárgy, amelyben szű – azaz fát pusztító, abban vájatokat rágó bogár – tanyázik
- 555 Júdást – *Iskarióti Júdás* vagy *Júdás Iskariótes* (keriőtí férfi), az árulás evangéliumi megtestesítője, akit később Dante is a Pokol legmélyebb bugyrába helyezett. Jézus az apostolok közé választotta (Mt 10,4; Mk 3,19; Lk 6,16); a tizenkét apostol közös pénzét ő kezelte (Jn 12,6; 13,29). Pénzsóvárságában (Mt 26,14–16) kiszolgáltatta Jézust ellenségeinek (Mt 26,47–49). Mikor látta, hogy Jézust halálra ítélik, felakasztotta magát (Mt 27,3–5; ApCsel 1,17–18).
- 555 Fortuna – a római mitológiában a szerencse, a sors, az élet esetlegeségének megszemélyesítője, istennője. Fortuna kereke, a Szerencse kereke, a sors, a szerencse forgandóságát jelképezi. A középkorban is tisztelték, további hasonló aspektusokban hivatkoztak rá, például: Fortuna Annonaria: szerencse az aratásban, Fortuna Belli: szerencse a háborúban, Fortuna Victrix: győzelem a csatákban, Fortuna Equestris: a lovagok szerencséje.
- 556 az új hadimesterséget – Mátyás felismerte, hogy a lovagi hadsereg ideje lejárt, új katonaiállítási gyakorlatra van szükség. Megszervezte az első magyar állandó zsoldoshadsereget, mely központosított királyi hatalmának alapja lett. A sereg magja a „fekete sereg”. Rendkívül jól szervezett, korszerű hadászati elveken alapuló hadsereg volt. Állandó létszáma 8–10 ezer fő, de hadjáratok idején ennek kétszeresére duzzadt. Főbb alakulatai a támadásra is alkalmas gyalogság, a tüzéség, a nehéz páncélatú lovasság és a könnyűlovasság voltak. A királynak az idegen zsoldosokon kívül magyar hadserege is volt.

- 556 a nemesek Caesar szolgálói – *Caesar*, császár, uralkodó. A II. András által kibocsátott Aranybulla (1222) bevezető szövege a régi királyok által a nemeseknek adományozott „szabadságról” szól (szövege Szent Istvánra hivatkozik). Az oklevél befejezésében a törvény kimondja, hogy a nemesek szabadon, büntetés nélkül ellenállhatnak a királynak (akár az oklevél kiadójának, akár valamelyik utódjának), ha az valamilyen módon korlátozná ezt a szabadságot. Az uralkodói akarat legfelső szintre helyezése és a nemesek „cézári szolgává” süllyesztése ellentétes az Aranybulla szellemével, és Mátyás zsarnoki hajlamairól tanúskodik.
- 556 Az érseki székebe egy olasz ifjú ült [...] gyermek még – *Esztei Ipoly, Ippolito d’Este* (1482–1520) ferrarai herceg és esztergomi érsek. Mátyás feleségének, Aragóniai Beatrixnek volt az unokaöccse. A király 1487 januárjában, alig ötéves korában nevezte ki esztergomi érsekké, de VIII. Ince pápa csak évek múlva egyezett bele ebbe a szokatlan kinevezésbe.
- 556 fekete hadsereg – Mátyás állandó zsoldos hadseregének magja. Nagy részét a szétszóródott cseh husziták és Giskra morva zsoldosvezér felvidéki csapatai tették ki, akiket Mátyás 1459-től kezdve zsoldjába fogadott, rendszeres fizetéssel látott el és megregulázott. Szolgáltak benne lengyelek, németek és magyarok is. Először Mátyás halála idején nevezték „fekete seregnek”. Nevét egyes források szerint az 1467-ben Mátyás szolgálatába lépett, (fekete vértjéről és fekete csataménjéről) „feketé”-nek nevezett (Frantisek Hag) cseh zsoldosvezérről kapta. Más magyarázatok szerint: a fekete páncélról, amelyet a sereg hordott; a gyászszalagról, amelyet a katonák akkor viseltek, amikor a hirtelen meghalt Mátyás holttestét Bécsből hazaszállították; a fekete hollóról, amely Mátyás címerében található.
- 556 a jobbágyság nyögött, ólom adók alatt – Mátyás alatt ötszörösére nőttek a jobbágyság adóterhei. A kincstári reformokkal eltörölte a különféle régi mentességeket, és új adónemeket vezetett be. Például a korábbi kapuadó helyett a királyi kincstári adót vagy füstpénzt, amelyet családonként (füstönként), s nem telkenként, portánként (amelyeken több család is élhetett) kellett fizetni. A „rendkívüli hadiadót” évenként (akár többször is vagy előre) behajtatta.
- 556 Mátyás már Bécsben ült – 1485-ben Bécs is meghódolt Mátyás előtt
- 557 az udvari konyhákban halvány mérgek forrtak – Mátyás és Beatrix viszálya keltette azokat az uralkodó halálával rögvest jelentkező nézeteket, miszerint a királyt megmérgezték, s ebben talán az örök-

- lésből kizárt Beatrix is érintett volt. Az olasz Antonio Bonfini és Gallotta forrásain alapuló összeesküvés-elméletek szerint Mátyás királyt Bécsben mérgezték meg. Bonfini leírta a mérgezett füge elfogyasztását követő rosszullét tüneteit, melyek egyes történetírók – így a 16. századi Forgách Ferenc és Zsámboki János – szerint toxikus mérgezésre utaltak. Korányi Frigyes később a történeti adatok beható tanulmányozása után úgy vélte, hogy a feljegyzett részletekben a mérgezés tünetei nem fordulnak elő. „Az egész kórkép – írja egyebek között – súlyos agy-megbetegedésre mutat, melyet rögtöni kezdete miatt gyuladásnak tekinteni nem lehet, hanem agy gutaütésnek.” (Fraknoi Vilmos: *Hunyadi Mátyás király*. Bp., 1890.)
- 557 a barbárság tengere áradt künn – a 16. század első évtizedeire a török hódításai következtében az Oszmán Birodalom területe a magyar királyságénak ötszörösére, lakosságának száma négyszeresére nőtt. A török a nándorfehérvári kudarc után kelet felé fordult, Magyarország ellen nem vezetett nagy hadjáratot. Portyázó csapatai azonban rendszeresen dúlták a déli országrészeket. Mátyás kezdetben még harcolt a török ellen (1463-ban visszafoglalta Jajcát és Bosznia jó részét), de később nem vállalkozott támadó hadjáratokra, inkább a végvárrendszert erősítette. – Ez a végvári rendszer Szulejmán (1520–1566) koráig többé-kevésbé fel tudta tartóztatni a török támadásokat, ám a török veszély egyre fenyegetőbb lett (1474-ben például Nagyváradot dúlták fel, 1475-ben Moldvára, 1482-ben a temesi bánságra törtek). A király erejét nyugati hadjáratai kötötték le. Frigyesel háborúskodva nem használta ki a II. Mohamed halála után kialakult helyzetet sem, igaz, külföldi segítség nélkül eredményesen nem is harcolhatott volna. 1483 elején békét kötött a törökkel, amit 1488-ban három évre meghosszabbított.
- 557 Mátyás meghalt, oda az igazság! – Valószínű, hogy a főurakat korlátozó intézkedései vetették meg az „igazságos Mátyás” legendájának alapját. A hagyomány az egyik legnagyobb magyar királynak tartja. Emlékét sok népmese, monda, szólás őrzi. A halálát követő anarchikus állapotok magyarázzák, hogy uralkodását a következő korok aranykornak látták. „De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsírni kezdé őtet. Mert mindjárt meg kezdé bomlani a békesség az országban. Ottan megelevenülének a törökek is, és az ország egyik nyavajából a másikba esék” – írja Heltai Gáspár.
- 557 Egy korcs fiú ügyetlenkedett és ingadozott – II. Lajos (1506–1526), magyar és cseh király, II. Ulászló fia. Nagy nehézségek és szenved-

- dések árán, koraszülöttként jött a világra, akit az orvosok disznók fölhasított gyomrába – e korabeli, barbár „inkubátorba” – helyezve tudtak csak életben tartani. Beteges, de tehetséges gyermekké növekedett: hat nyelven beszélt, kitűnően vívott és táncolt, a tárgyalások ügyes levezetéséhez is értett. Fiatal életkora és az ország nehéz helyzete miatt azonban nem tudott az előtte álló feladatokhoz felnöni. 1523-ban, a bécsújhelyi csúcstalálkozón Ferdinánd főherceg, Szidlowiecki lengyel kancellár és a cseh főurak súlyos erkölcsi kifogásokkal illették magatartását (kamarásai előtt meztelenül járkál, könnyelműen költekezik, személyes felelősség terheli uralkodói tekintélyének csökkenéséért). Húszévesen, komoly élettapasztalatok nélküli uralkodóként bátran szembeszállt a túlerőben levő török sereggel Mohácsnál, ahol menekülés közben a Csele-patakba fulladt. Holttestét Szapolyai János kerestette meg, és ő temettette el Székesfehérváron.
- 557 a könyvek lehulltak polcaikról – Mátyás halála után mindaz, amit politikailag alkotott (a törököt is fékező erős központi hatalom, annak alapja, a zsoldoshadsereg stb.) veszendőbe ment; de híres könyvtárának sorsa is az elhanyagolás, a pusztulás lett. 1526-ig ugyan még helyén maradt, de nagyon elhanyagolt állapotban, s megkezdődött a legértékesebb darabok széthurcolása. Sorsa akkor pecsételődött meg, amikor Szulejmán 1526-ban bevonult Budára: az értékes kódexek (ha nem pusztították is el erőszakosan, ahogyan egyes feljegyzések írják) szétszóródtak, közülük sok a török udvarba került.
- 557 egy nemes asszony temetett a mohácsi csatatéren – Kanizsai Dorottya (1490–?), magyar főúrnő, Kanizsai Miklós soproni ispán leánya. A források utoljára 1532-ben említik. Előbb Geréb Péter nádorhoz ment férjhez, majd annak halála után a szintén nádor Perényi Imre felesége, Perényi Ferenc püspök mostohaanyja lett. A mohácsi csata (1526. augusztus 29.) után fia holttestét keresve, a környék papjai és 400 jobbágya segítségével közös sírba tétette az elesett hősöket, megadva a végtisztességet nekik.

54. KÉT FANTÁZIA. 1. A KRISTÓF-DARAZSAK

- 558 Herman Ottónál – Herman Ottó (1935–1914) néprajzkutató, természettudós, politikus. A magyar nép anyagi kultúrájának első tudományos igényű vizsgálója. A Magyar Ornitológiai Központ létrehozója (1893), a magyarországi ősrégészeti és antropológiai kutatások elindítója.

- 558 eldisputált – *disputál* (lat), vitatkozik
 558 vegetációnak – *vegetáció* (lat), növényzet, növénytakaró; növényi életműködés
 559 Fabre – Jean Henri Fabre (1823–1915) francia zoológus, entomológus (a rovarstan szakembere)
 559 köpű (nép, rég) – fatörzsből vajt vagy vesszőből font kaptár
 560 sömörjes – herpeszes; *sömör*, vírus okozta hólyagos bőrkíütés, herpesz
 560 experimentáltam – *experimentál* (lat), kísérletezik, kísérleteket végez
 561 *Datura* – *Datura stramonium* (hindi-lat, népies nevén maszlag): a burgonyával rokon, tölcséres fehér virágú, szúrós termésű mérges növény; méreganyaga a daturin.
 561 Helenát – a görög mitológiában, illetve mondavilágban Heléné Zeus és Léda leánya, Menelaosz spártai király felesége, akit a trójai királyfi, Parisz megszőktetett, s így okot adott a görög királyoknak Trója megtámadására.
 561 imperceptibilis (lat) – alig észrevehető, egészen kicsi

55. KASSANDRA

- 563 Kassandra – a görög mitológiában Priamosz trójai király és Hekabé leánya. Mivel nem viszonzta szerelmét, a jósistenként is ismert Apollón átokkal sújtotta: Kassandra elnyerte tőle a múltba és jövőbe látás adományát, de azzal a büntetéssel, hogy sohase higgyenek neki.
 563 Kassandra megjövendölte Trója pusztulását, de nem hitt neki senki.
 563 Skamandrosz – *Szkamandrosz*, folyó Trója mellett
 563 íbiszek – *íbisz*, hajlott csőrű gázlómadár. Egyiptomban Ízisz istennő szent állata.
 563 mintha haját már markába csavarná egy vad görög harcos – utalás Aiasz jövőbeli tettére: Trója bevételekor a kis Aiasz Kasszandrát Athéné szobrától erőszakkal akarta elcipelni, mire a szobor összeesett, s Aiaszt maguk a görögök akadályozták meg abban, hogy erőszakot kövessen el a szerencsétlen jósnőn.
 563 vízholdóvödör nyomását érzi remegő vállán – utalás a jövőbeli rabszolgasorsra. Trója pusztulása után Agamemnón ugyanis rabszolgaként vitte Kasszandrát Mükénébe, ahol Klütaimnésztra Agamemnónnal együtt megölte.
 564 Sigeum-foknál – *Sigeion-fok*, a tengerpart messze látható parti magszlata a Hellespontus bejáratánál

- 564 az Ellenség elhagyott tábora – a Trójával ellenséges görög hadak –
miután a cselszövő Odüsszeusz megépítette a lovat és társaival be-
bújt a faló hasába – elégették sátraikat, s elvonulást színleltek.
- 564 Tenedos-sziget – sziget Trója közelében, amely mögé a görög sereg
és a flotta cselből visszavonult.
- 564 lykiai – *Lykia*, Kis-Ázsia déli részén, a Xanthos folyó vidékén ta-
lálható (egy mondai változat szerint farkasok vezették a Xanthos
folyóig Létót Zeustól fogant ikreivel együtt, s ő nevezte el a vidéket
Lykiának, Farkasországnak).
- 564 az *isten* – Phoibosz Apollón, akinek a szerelmét Kasszandra vissza-
utasította, a fény istene; a Napistennel is azonosították.
- 564 a görög hadat tizedelte dögvész idején – a Tróját ostromló görögök
vezére, Agamemnón megsértette Apollón papját, Chrysest (mikor
a görögök fogságába került s közben Agamemnón rabnőjévé lett leá-
nyáért könyörgött); a sértett apa Apollónhoz fohászkozott bosszúért.
Apollón (a betegséget hozó és gyógyító isten) ekkor a Trója előtt álló
egész görög tábort büntette. Ezüst íjáról kilőtt nyilai előbb az ál-
latokra, aztán az emberekre hoztak dögvészt.
- 565 Danaé, Ió, Semelé – földi halandók, akiket a halhatatlan Zeusz sze-
retett, de akiknek a sorsa Zeusz halhatatlan asszonyának, Hérának
féltékenysége következtében tragikus lesz.
Danaé – a görög mitológiában földi halandó, királylány, akit a hal-
hatatlan Zeusz aranyeső formájában látogatott meg, s Perszeuszt
nemzette vele; apja dühében csecsemőjével együtt a tengerbe
dobta.
Ió – Ió Zeusz szerelmese volt, akit Héra tehénné változtatott, s a sok-
szemű Argosszal őriztetett, Zeusz mégis szerette bika alakban; Héra
Iót egy bögöllyel görög földről Egyiptomig üldözte, aki ott szülte
meg Zeusz fiát, Epaphoszt (akit az egyiptomi istenbikával, Ápisszal
is azonosítottak, mint ahogy Iót Ízisszel):
Semelé – Szemelé, Kadmosz király leánya, akit Zeusz kezdetben ha-
landó férfi alakjában látogatott, de a halhatatlan, mikor földi kedvese
– Héra közvetett sugallatára – azt kérte tőle, hogy ugyanolyan alak-
ban mutakozzék, mint Héra előtt, villámával égette el. Van olyan
mondai változat, amely szerint Szemelé akkor halt tűzhalált, amikor
várandós volt Zeusz fiával, Dionüszossal. A megmentett gyermek-
istent Zeusz magához vette.
- 565 Helenára [...] aki *csak földi* szerelemmel híres – szép Helénét (Zeusz
és Lédá lányát) Menelaosz spártai király feleségét, a világ legszebb

- asszonyát Paris trójai királyfi szöktette meg (Helénét ugyanis jutalmul ígérte neki Aphrodithe, az Eris almájáért vetélkedő istennők egyike, akire Paris választása esett). A sértett Menelaosz mögé felsorakozott az egész görögség, így Heléné miatt tört ki a trójai háború.
- 565 *az isten rettenetes ajándéka* – a baljós dolgok előrelátása
- 566 *a nagy veszedelmet!* – Trója pusztulását
- 566 Panthous – Apollón trójai papja
- 566 az oltárnál apját látta, királyi apját [...] egy vad harcos mártotta hátába a kardját – Trója utolsó éjszakáján palotájának Zeus-oltáránál ölték meg Priamoszt, az öreg királyt (a monda szerint: Neoptolemos, más néven Pyrrhos, aki nem kegyelmezett Hektor fiának sem).
- 566 az óriás Lovat – az óriás ló Odüsszeusz csele volt, Pallasz Athéné tervelte ki, s ő is kapta ajándékba. Mikor az alkotmány elkészült, Odüsszeusz és válogatott harcosai fegyveresen bebújtak a ló hasába, majd a trójaiak – azt gondolván, hogy a görögök elvonultak – bevitték a falakon belülré, nem hallgatva sem Kasszandrára, sem Laokoónra, Poszeidón papjára. Tivornyázásba merültek, majd elnyomta őket az álom, s akkor a görög harcosok, miután megkapták az egyezményes jelet a flotta visszaérkezéséről, a támadás megkezdéséről, előjöttek a rejtekhelyükről; s ezzel Trója végzete beteljesedett.
- 567 obszcénül – *obszcén* (lat), szeméremsértő, durván illetlen, trágár
- 567 vallási tárgy volt – a trójaiak fogadalmi ajándéknak hitték a falovat, amelyre a görögök ezt írták: „A görögök hálából Athénének”.
- 567 pörölyét – *pöröly*, kovácsoknak a vas formálásához használt, kalapácshoz hasonló súlyos kétkezi szerszáma; itt: him nemi szerv
- 568 diadém (gör-lat) – ékköves szalagból vagy nemesfém-ből készült hajpánt, fejdísz

56. HÁRMAS HISTÓRIA

A történet rokonságot mutat Haller János egyik példabeszédével: l. Haller János, *Második könyv. Pédabeszédekről CVI*, in uő: *Hármas história*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978.

- 569 számszeriját – *számszerij* (szláv), tusával ellátott íj, különösen rövid, vastag nyíl kilövésére

- 570 szekerce (tört) – rövid nyelű, baltszerű harci fegyver
 570 tomporomban – *tompor*, a csipő és a farcsont közötti domborulat
 570 skapulárét – *skapuláré* (lat), ruha alatt, a háton és mellen, szalagon viselt szentkép, érem
 570 relikvia (lat) – ereklye
 570 Belzebub serpenyőjében – az úgynevezett „lélek mérés” (Psychostasia) jelenetét gyakran ábrázolták a középkorban. Megtaláljuk például a magyarországi veleméri templom szentélyének déli falán (Aquila János munkája). A képet így írja le Szabó László *Magyar festőművészet* (1916) című munkájában: „Mihály arkangyal [...] óriási mérleget tart a kezében. A mérleg egyik serpenyőjében van egy elhalt embernek a teste, a másik serpenyőjében pedig a lelke, melyet egy alaktalan tömeg ábrázol. A mérlegnek azt a serpenyőjét, amelyben a test van, az ördögök nagyon igyekeznek lenyomni: az egyik ördög neve a felirat szerint: »Belcebu«, azaz Belzebub, a másiké pedig »Sathanas«, azaz Sátán. [...]”
 570 szent Vítus – Vid, Vítus (Mazra del Valle, Kr. u. 3–Lucania, 303) ókeresztény vértanú, a tizennégy segítőszent egyike. Különösen népszerű a szlávok körében. Többek között a csehek, Prága, Rijeka (Fiume) védőszentje, ezekben a városokban tiszteletére dómot emeltek. Ünnepe június 15-én tartják, de a Julianus-naptárt használó szerb ortodox egyház a Gergely-naptár szerinti június 28-án ünnepli. Ereklyéit 756-ban a párizsi Saint-Denis-bazilikába szállították, majd 836-ban a corveyi apátságba. 1355-ben a fejét Prágába vitték, és ott őrzik a Szent Vítus-dómban, amelyet tiszteletére Vencel emeltetett. Magyarországon a Vítusként és Vidként egyaránt ismert szent tiszteletére emelték a velemi kápolnát. Legendáját az Érdy-kódexben olvashatjuk.
 571 vetésnyi – egy állat szüléskor világra hozott összes ivadéka; *vet* – (állat ivadékok) világra hoz

57. KÉT FANTÁZIA. 2. A „KUTYA”

- 573 atavizmus (lat) – visszaütés; az ősbibb formákban, a távoli ősökben még meglevő sajátságok újabb megjelenése
 573 *farkasember* (népr) – a néphitben: holta után farkasként garázdálkodó ember
 575 rőt vad – őz vagy szarvas (a rőt – vagyis barnászörös – színükről)

58. A TÚLVILÁGI LEVELEK

- 581 Te tudod, hogy mim volt nekem Alisz – a „túlvilági” Alisz név mögött valójában egy evilági Komjáthy Ali (vagyis Aladár) rejtetik. Ezen a néven említi őt Török Sophie is, aki a magát „Csinszka fiú”-ként is aláíró Csinszka egyik – az „*öccsét*” külön üdvözlő” – leveleire rájegyzi: „Ez is úgy látszik Komjáthy Ali, akire [Csinszka] úgy látszik féltékeny volt.” (NEMESKÉRI 1994:50) A Babitsot egyedül birtokolni vágyó Csinszka a maga „egyetlen Mis”-ének „megnyugtatóására” a következő levélben már egy feminizált *Alisszal* kötött barátságával ugratja levelezőpartnerét: „*Aliceal* összebarátkoztam. Mit szólsz ehhez Mis?” (NEMESKÉRI 1994:53)
- 583 poszthumusz (lat) – halál utáni; hátrahagyott
- 584 Ekkor ismertem meg Ellát – a feleségül vett, ideális Ella prototípusa Tanner Ilona (Török Sophie), akit Babits egy gyorsan meghozott döntéssel 1921. jan. 15-én vesz feleségül.
- 584 úton voltunk, nászúton, a gyönyörű Itália felé – Babits és új asszonya 1921. március 8-án utaznak nászútra Itáliába
- 584 Firenzében, az isteni dombon – Babits és Török Sophie március 8-tól április 3-ig tartó nászútjukból a március 15. és 28. közötti napokat Firenzében és a közeli Fiesole dombos vidékén töltötték. A nászutas Babits ez utóbbi helyszínen kezdte írni a *Halálfiái* című regényét.
- 585 *mintha a halott tudná, hogy új asszonyom van* – Mint Török Sophie *Naplójegyzetéből* látható, Komjáthy már a házasságkötés előtt is ismerte Babits leendő asszonyát, sőt az egyik esküvői tanújuk is ő volt. (TÖRÖK 2000:18, 37–39) Az „új asszonyom van” kijelentés ezért nem a tények nem ismerését, hanem az „Ella” melletti elkötelezettséget hivatott bizonyítani, elsősorban a feleség számára. Az iménti naplójegyzetek szerint Komjáthy már az 1921. jan. 7-i, Babits, Tanner Ilonka, Komjáthy és Szabó Lőrinc közti „orgia-nap” estéjén is irigykedni kezdhetett a Babitscsal bizalmasan együtt levő Ilonka boldogságára: „Ali talán titokban már elkezdte féltékenykedését.” (TÖRÖK 2000:39) Ugyancsak a feleség megnyugtatóását szolgálja a novella utolsó mondatában elhangzó „átok” is: „*Átkozott a halott, ki betolakszik az élők életébe!*” *A túlvilági levelek* csak kétszer jelent meg az író életében: a *Pesti Napló* 1926. aug. 22-i számában, illetve *A gólyakalifa* 1933. évi, 3. kiadásának 166–170. oldalán. Az 1938-as *Összes novellákban* már nem szerepel. A mű gépiratos másolatpéldányán a cím alatt ott van Babits ajánlása: „Török Sophienak.” Mellette Török Sophie be-

ismeréssel felérő, ceruzairású megjegyzése: „azért, mert az én ötletből íródott”. (OSZK Fond III/1922)

59. A VAK ÚR ÉS A RÁDIÓ (1926)

- 596 Egész nap a rádió előtt ülök. Ezt nekem találták ki. – Az éterben szálló hangok – köztük a rádió hangjai – Babits számára az egyszer megtörtént dolgok öröklétének biztosítékai és bizonyítékai. Mint *Rádió* c. versének (*Pesti Napló*, 1927. júl. 31.) *Meditáció*jában írja: „Sok évszázakon át azt hitte az ember, hogy a kiröpült hang elvész a messzeségben, és elhal, mint a kiröpült lélek. De lehet-e halála annak, mi egyszer élt? A hang, ha elnémult, még nem veszett el: a hang halhatatlan, s mikor már nem is hallja senki, él és röpül tovább!” A *Pesti Napló*ban megjelent novella kezdetével egy hasámban, közvetlenül a mű címe fölött Komjáthy Aladár *A Tavaszt, ha elfognám* c. verse olvasható. Vers és novella együttesét vastag kettősvonal választja el a lap többi részétől. (L. a 10. sz. képmellékletet.) Amikor a Magyar Rádió tízéves jubileumát ünnepelte (1935), a költő ezt a novelláját küldte el jubileumi ajándékkul. A novella megjelent *A tízéves a Magyar Rádió 1925–1935* c. lap (67–68.) oldalain is 1936-ban. Babits „kedves művé”-nek nevezte ezt a novelláját, és nehezményezte, hogy a kiadó „terjedelmi okokból” kihagyta *Összes novellái* közül. (PAKU 1970:567–576., ill. kötetünk 844. old.)
- 596 a régi olasz novellák cinikus tréfái: könnyen csalódik az ölelés a sötétben – L. például Boccaccio novellái közül a *Lisetta meg az arkangyal* címűt
- 597 Aladdin – Az *Ezeregyéjszaka* egyik meséje *Aladdin és a bűvös lámpa*. Ennek hőse Aladdin, a szegény szabó fia, aki egy mór varázsló révén a bűvös olajlámpa birtokába jut. Aladdin a lámpába varázslattal bebörtönzött szellemet elő tudta hívni, és az teljesítette Aladdin kívánságait. Vö. Aladdin – Ali.
- 597 modulációi – *moduláció* (lat), hanglejtés, hangszíneződés

60. SZÚNYOGOK

- 604 religió (lat) – vallás, hit
- 605 sántál (rég, táj) – sántít, sántán lépked. Ezt a Szenci Molnár Albert-

- nél, Pázmány Péternél és Arany Jánosnál is megtalálható szót az erdélyi magyar nyelv máig megőrizte.
- 606 csikászott (rég) – csíkra (hengeres testű mocsári halra) halászott
- 606 langálnak – *langál*, itt: gólyalábakkal lépked és jár. A *langa*, *longa* ('magas ember') szóból képzett ige.
- 606 ruca (nép) – kacsa, réce; vadkacsa
- 606 bölömbika – (*Botaurus stellaris*) sűrű nádasokban élő, jellegzetesen bömbölő hangú, varjú nagyságú madár
- 607 zsembékra – *zsembék*: mocsárból, lápból kiemelkedő, alacsony, tömör növénycsoport vagy elhalt növényi részekből keletkezett kis halom
- 607 nádtorzsába – *torzs* (ném<ol), lekaszált gabonának, fünek (itt: a levágott nádnak) a földben maradt csonkja
- 607 darócán – *daróc*, durva, vastag posztó; ebből készült ruha
- 607 morotvákat – *morotva* (szláv), holtág
- 607 éhcsikaszk (irod) – éhes nádi farkas. A „csikaszk”, a „nádi farkas” és a „toportyán(féreg)” Arany János által is használt elnevezései tulajdonképpen magyar népi nevei egy Észak-Afrikában, a Balkánon és Nyugat-Ázsiában egyaránt honos, korábban nálunk is gyakori állatfajnak, amelyet a zoológusok – a *Canis lupus*nak nevezett farkastól eltérően – *Canis aurea* (magyarul: „aranyasakál”) névvel jelölnek. Az „éhcsikaszk” kifejezést Babits minden bizonnyal Arany Jánostól kölcsönzi, de ő még külön írja annak elemeit: „Már üvölt az orosz-lán / Holdra ordít éh csikaszk” (Shakespeare: *Szentivánéji álom*. V. felv. 2. szín. – Arany János fordítása.)
- 607 torlón – *torló* (táj), az, ami felhalmozódik, egymásra torlódik (itt: az „összecsomósodott nádtorzs”)
- 607 szűrt – *szűr* (népr), ujjas, de rendszerint vállra vetve viselt, bő köpenyszerű posztó férfi felsőruha
- 607 látott is bizonyos tüzet csillámlani – a meggyulladt mocsárgáz imbolygó alakja (lidércfény)
- 607 lidérc – a babonás hiedelem szerint bolygótűzként megjelenő gonosz szellem
- 607 „sípbal, dobbal, nádi hegedűvel” – A sámánisztikus hiedelemvilág a kereszténység felvételekor az erőszakos térítések hatására bekeverült a népmesék, gyermekdalok, -mondókák világába, s így egyes elemei megőrződtek. Például a sámáni révülés kellékei a síp, dob stb. abban a mondókában, amelyben a sebesült gólyát „magyar gyerek gyógyítja / síppal, dobbal, nádi hegedűvel”.
- 607 mint az ősvitézek, akiket bűvös zene csalt a puszták mélyébe, ahol

- asszonyt találtak maguknak – A hunok és a magyarok őseiről szóló monda szerint Hunor és Magyar vitézeikkel egy csodálatos gímszarvas nyomába erednek, s mikor a szarvas eltűnik szemük elől, a pusztára ereszkedve egyszer csak „Zene hallik sötét éjen, / Zene, síp, dob, mély vadonban”, a vitézek a „hang után” mennek, és táncoló, tündérséget tanuló lányokra, köztük Belár és Dúl király lányaira találhatnak, ölbe kapják őket, s hazaviszik asszonyuknak. (Arany János: *Buda halála*. Hatodik ének: *Rege a csodaszarvasról*)
- 608 pribékek – *pribék* (szb-hv), elnyomó hatalom szolgálatában kegyetlenkedő személy
- 608 csuklódva – az (el)csuklik (valakinek a beszéde akadozóvá válik vagy elakad) igéből többszörösen továbbképzett szó.
- 608 sárpadmalyban – *padmaly* (szláv), üreg (víz vájta vagy ásott)
- 608 ama görög Ulysses [...] ment a Nausikaa királylány színéig – a hajótörést szenvedett és meztelenül a tengerpartra vetődött Odüsszeuszra a kíséretével ott tartózkodó phaiák kiálylány talál rá, s atyja elé vezeti, ahol az idegent vendégnek kijáró tisztelettel fogadják, s ruhát is kap.
- 608 csutoráját – *csutora* (nép), kulacs
- 608 akkurát (ném<lat) – pontosan úgy, éppen úgy
- 608 tikelmetekén – *tikelmetek*, a „kegyelmed” régies névmás népies, különösen a paraszti nyelvben használt változatának, a „kelmed”-nek a többes száma
- 608 recipe (lat) – *vegyed*; *vég*y, (a latin nyelven írt orvosi receptek kezdő szava)
- 608 *recipe contra hypochondriam* (lat) – vedd be, ha betegnek érzed magad
- 609 Bacchus – a görög mitológiában a boristen, Dionüszosz másik nevének (Bakkhosz) latin változata
- 609 pintet – *pint* (rég), űrmérték, kb. 1,5 l.
- 609 prédák – *préda*, vadállat által elejtett zsákmány; ellenségtől erőszakkal megszerzett zsákmány
- 609 delátor (lat, rég) – besúgó, feljelentő
- 610 turfamező – *turfa*, elhalt vízínövényekből képződött, barnás színű anyag; tőzeg
- 610 „vitézlő madarak” – „Ismeretes dolog, hogy a darvak – akárhol ütnék is tanyát – öröket állítanak ki, s éjjel állandóan strázsáltatják falukukat. A strázsák felemelt fővel vigyáznak, s ha mit látnak, menten nagy krukogással hírül adják! Még a fészken ülő darura is állandóan ör vigyáz. Szóval szakasztottan úgy örködtek, mint végházainkban

a vitézlő rend. Nem hiába hívták tehát a darvakat vitézlő madaraknak! Nem hiába tartogatták őket várainkban és kastélyainkban. Hiszen az éberségről példát, az örködésről formát ők adtak. Tőlük látták a vitézeink, mint kell talpon virradniok. Tőlük tanulhatták a virrasztóink, mint kell hajnal setétekor és virradatkor ébresztő szóval kelteniök az alvókat – ha kívülről veszedelem közeledett. A strázsáló darvakról írja Miskolczi Gáspár (az általa fordított, 1702-ben kiadott Franzius Farkas (Frantz Wolfgang) *Egy jeles vadaskert* című bestiáriuma *Madarak* c. második részében), hogy »azok egy-egy követ tartnak a féllábuknak körmei között, a másikon pedig veszteg állnak. Ha mikor azért a strázsák el találhatnak aludni, a kőnek a körmök közül való kiesése által menten fölsercenkettetnek«⁷¹. (Takáts Sándor: *Magyar madarászat a török világban*. In: *Rajzok a török világból*. Bp., MTA, 1917. 81–84.)

- 610 poéták szerint a szerelmesek üzenetét hordják – „Mindennap jó reggel ezen repültök el szóldogálván darvaime! / [...] De ne siess kérlek, tőled hadd üzenjek neki rövid beszéddel, / [...] Sok háborúmban, bujdosó voltomban, midőn darvakat látnék / Szép renden repülni s afelé hajlani, hol szép Júlia laknék, / El-felfohászkozván s utánok kiáltván tőlük én így izenék.” (Balassi Bálint: *Inventio poetica: Grues alloquitur: A darvaknak szól*)

61. KUKORICÁS

- 618 tőtögetni – *töltögetni*. A kukorica tőtögetése alkalmával porhanyó földet halmaztak a kukoricaszár köré. A kukoricát egyszer a gyomosodás ellen kapálták meg, és egyszer tőtögették. (Más forrás szerint a harmadik, az utolsó kapálás a tőtögetés.) A tőtögetést közvetlenül az aratás előtt végezték. Noha a 19. század második felében a mezőgazdasági szakírók már elleneztek az eljárást, a paraszti gyakorlatban megőrződött. (Úgy gondolták, így jobban védik a kukoricát a kidőléstől.)
- 618 rékljét – *rékli* (nép), könnyű, bő szabású női blúz
- 618 röpikemődra – úgy, ahogy a röpikét viselik; *röpike*, ujjas blúz (általában a szoknya anyagából), amely ráfeküdt a szoknyára
- 618 megigénygette (táj) – megigazgatta
- 618 kezkenyőjét – *keszkenő*, itt (mint Vas megyében, az Őrségben) kendőt, fejkendőt jelent
- 618 gyütt – *jött*, népnyelvi változata

62. BODRI ÉS PITYU. (TAVASZI PÉLDÁZAT.)

- 620 *anyja, apja* – anya, apa megnevezése, megszólítása a családban bizonyos vidékeken
- 620 zsámoly – széknél alacsonyabb, támla nélküli ülőbútor
- 620 „sámedli” – sámlí (ném), zsámoly
- 000 idilliumot – *idillium, idill* (gör-lat), természetes mivoltában egyszerű, békés, nyugodt, (érzelmes) jelenet, esemény
- 620 áldott – gyermeket váró állapot
- 620 hím-aszkézis – *aszkézis* (gör-lat) önmegtartóztatás (itt: lemondás az asszonyról, a férfiúi vágyak kielégítéséről)
- 621 manna (heb-lat) – a Biblia szerint égből hullott eledel (feltehetően ehető pusztai zuzmófaj)
- 621 didi kő! – *didi kell!*; *didi*: a gyermeknyelv megjelölése az anyamellre, emlére; *kő*: nyelvjárási változata a *kell* igének
- 622 Ájjá, Bodri, ájjá! – *álljál (meg)!*, az „áll” ige felszólító alakjának nyelvjárási, népies kiejtés szerinti változata
- 622 Romulus és Remus – Róma alapításának mondája szerint a későbbi városalapítókat, Rhea Silvia Mars hadistentől született ikreit, Amulius parancsára kitették a Tiberis folyóra. Mikor a víz partra sodorta a gyermekeket, egy nőstényfarkas szoptatta meg őket.
- 622 fűszer – *fűszer*, felfedezés kisebb gazdasági (fa)épület
- 622 tornáceresz – *tornác*, falusi háznak nyitott oldalú, gyakran oszlopos, folyószerű része; *eresz*, tetőnek a falhoz csatlakozó pereme.
- 622 csicsusgatni (gyerm) – *csicsígat*, (kisgyermeket ringatva, dudolva nyugtat, altat) és babusgat (ölelgetve, csókolgatva dédelget) összeolvasztása
- 624 egy bölcs Galeotto – Galeotto, a *Roman de Lancelot* című lovagregény egyik szereplője, Lancelot lovag és Guinevra királynő (a legendás Artúr király felesége) szerelmének pártfogója, közvetítője. Neve a középkorban a kerítő értelmében használt. A *Divina Commediában* (Pokol, 5. ének, 3. kör) a tragikus sorsú szerelmes pár, Francesca és Paolo „Galeottó”-jának (kerítőjének) mondja Dante a Lancelot lovagról szóló történetet, amelyet együtt olvastak.

63. EGY BIZTOS NYÁR

- 631 pesztonka (szláv?) – kisgyermek gondozására alkalmazott fiatal lány
- 632 *annonce* (fr) – hirdetés

- 633 B-listás – költségvetési okokból elbocsátott tisztviselő. Az első világháború, a forradalmak és Trianon után, 1922-ben Kállay Tibor pénzügyminiszter az államháztartás válságát adóreformmal és az állami alkalmazottak irracionálisan magas számának csökkentésével kívánta megoldani. Ez utóbbit nevezte eredetileg a köznyelv B-listásnak.
- 634 az angolkisasszonyoknál – *angolkisasszonyok*, a pápai jogú női szerzetes intézmény, a Congregatio Jesu tagjainak ismert neve. Hivatásuk az apostoli tevékenység, oktatás-nevelés. A rend alapítója, Ward Mária (1585–1645) az angliai katolikusüldözések idején társaival a flandriai St. Omerbe telepedett le. 1609-ben sok küzdelem árán Loyolai Szent Ignác szellemében életre hívta az első közösséget, de az Egyház csak 1703-ban hagyta jóvá a szerzetesintézményt. Az intézmény célja a leánynevelés volt. – Magyar földre még az alapító életében, 1627-ben Pázmány Péter hívta meg az angolkisasszonyokat. Az első magyar leányintézet Pozsonyban működött 6 évig. Mélyebb gyökeret akkor kezdett eresztetni, amikor a pesti ház létrejött. Itt nyílt meg 1856-ban az első magyar tanítóképző, a XX. század elején a Polgári Iskolai Tanárképző és a Ward Kollégium. 1948-ban a rendet feloszlatták, 1989-től kezdtek az angolkisasszonyok újjászervezni közösségi életüket és tevékenységüket.

64. TÓ A HEGYEK KÖZÖTT

- 636 Várújhely – nem ismerünk ilyen helynevet, valószínűleg fantázianév.
- 636 »inhalál« – víz vagy gyógyszeres oldat gőzét belélegzi
- 643 szerelem és halál rejtélyesen egyek – a romantika és a szimbolizmus életérzésére jellemző felfogás; egyik elméleti háttere Schopenhauer filozófiája.
- 644 kófic (rég, tréf) – haszontalan, hitvány (ember); haszontalanság, zagyvalék
- 645 *myops* (gör) – rövidlátó
- 646 halálos tó, mely „időnként megkívánja a maga áldozatát” – a szólast a Szekszárd melletti Csörge-tóval kapcsolatban is hallhatta Babits; mint a *Halálfiaiban* írja: „oda minden évben belefúl valaki: a víz megveszi adóját”.

65. HATHOLDAS RÓZSAKERT. (VIDÉKI KOMÉDIA.)

- 648 (Gruber) Franci – főhősének nevével is magára vall az író. Babits ezzel a névvel írja alá az ifjú feleségének dedikált *Karácsonyi Madonna* novelláskötetet: „Török Sophienak – Franci”. A novelláskötetben benne van a Kazinczy Ferencről írt *A literátor* című dráma, ahol az író későbbi felesége, Török Sophie szintén Francinak nevezi Kazinczyt. (TÖRÖK 2000:181)
- 648 egy regény közepén – Babits *Halálfbai* című regényének egyik mellékszereplője Gruber Franci: „Gruber Franci jött be, törvényszéki bíró, s az asztaltársaság rendes tagja: vén fiatalember, örök nősülendő, kétségbeesett mamák végső szalmaszála, leányzsúrok madár-ijesztője. [...] – Gruber Franci, mint halálosan rendes, fizetését szigorúan beosztó legényember, jó parti, aki már félre is tett, bizonyos megvetéssel gondolt a könnyelműekre. [...] – Gruber Franci mindenestre művelt lélek volt és elismerte a bohémság jogait. – [...] azt meg kell adni, hogy szellemes ember...” (BABITS 2006, 1:72–73.); „»Elvégre a tréfának is van határa« – mondta Gruber Franci. Bizonyos úri tapintat kötelez részegen is.” (78.); „Amennyire emberileg bizonyos lehet valami: bizonyos a vádlott bűnössége, – mondta Gruber Franci, immár az öregebb bírák egyike, noha még állandó alakja a sóti zsúroknak, örök fiatalember, hivatalos ügyekről fontoskodva a mamák előtt.” (189.)
- 648 Sót városában – a *Halálfbai* című regény egyik helyszíne, amelynek több vonását Pécsről mintázta az író
- 648 szeladon (sp) – érzelgős udvarló, olyan ifjú, akinek életeleme az udvarlás, szoknyavadász (egy francia regény hősről, Céladonról)
- 648 Miskának, akiről nagyon hosszan meséltem ugyanabban a regényben – a *Halálfbai* című regény egyik szereplője Sátordy Mihály bíró Sóton, a főszereplő Imruska korán meghalt édesapja; korrekt, liberális gondolkodású ember.
- 648 *haragszom rád* – olyan társasjáték, amelyben az egyik játékos valakinek „haragszom rád” kiáltással zsebkendőt dob, a megdobott játékos „miért” kérdésére pedig azonnal válaszolnia kell, vigyázva, hogy a már elhangzott feleletet ne ismételve meg.
- 648 Gádoroson – a *Halálfbai* című regény egyik fontos helyszíne, ahol Imruska édesanyjának családja lakik.
- 648 tűz-övet – olyan övezet, amelyben az emberek megégnek; tűzöv, illetve tűzgyűrű néven ismeretes a Csendes-óceánnak egy (földren-

- gésekkel fenyegető) régiója; utalhat a cirkuszi tűzkarikára, amelyet emberek, állatok ugranak keresztül
- 649 Szcillák – *Szküllá*, az *Odüsszeiá*ban is szereplő veszedelmes sziklapár, a Szküllá és Kharübdisz egyike. A sziklák szűk szorost alkottak, és összezáródtak, amikor hajó próbált meg átjutni közöttük.
- 649 kilett a *négy x* – elmúlt negyvenéves; a kifejezés onnan ered, hogy a római számoknál a tízest az X jelöli.
- 650 ramsliztak – *ramsli* (ném), magyar kártyával játszott hazardjáték (a német der Ramsch ’bóvli’, ’vacak’, ’kacat’ jelentésű szóból)
- 650 penzionáltatta (fr) magát – nyugdíjaztatta, nyugállományba helyezte magát
- 651 nemigen röpködtek át angyalok a szobán – „egy angyal repült át a szobán”, „angyal repül a ház fölött”; akkor mondják, ha egy zajos társaságban mindenki egyszerre hallgat el.
- 651 garszónszállás – legényszállás/lakás, vö. *garçon* (fr), nőtlen fiatalember, legényember
- 651 predesztinálta – *predes(z)tinál* (lat), valamire előre kijelöl, szán
- 652 statuáltatott (lat) – meghatározottatott, elrendeztetett, eldöntetett; *statuál*, régies nyelvhasználatban: rendelkezik, dönt; vö. *statuo* (lat): felállít, megszab, meg-, elhatároz, döntést hoz
- 652 szolgáalom – az a jog, amelynél fogva valamely dolog tulajdonosa megengedi (köteles tűrni), hogy az arra jogosult személy meghatározott módon az ő tulajdonát használhassa.
- 652 levizitelt (fr) – udvariassági, bemutatkozó látogatást tett valakinél (régén ez társadalmi szokás volt)
- 652 bridzs (ang) – francia kártyával két páros által játszott kártyajáték.
- 652 kibicelt (ném) – kártya vagy más asztali társasjáték nézője, aki valamelyik játékos kártyáit, illetve játékát figyeli, lesi (vö. *Kiebitz* (ném): ’kibic’, ’kívülrálló néző’, ’szemlélő’)
- 652 paccert – *paccer* (ném, biz) kontár, ügyetlen, balkezes; vö. *der Patzer* (ném): 1. baklövés, hiba, melléfogás; 2. kétbalkezes alak, kontár, pancser
- 652 blattja – *Blatt* (ném), lap, kártyalap
- 653 Tóth Angyal – *a Harc az angyallal* főszereplője
- 654 harpiák – *Hárpiák* (gör), bajt, szerencsétlenséget hozó, madártestű, asszonyfejű mitológiai szörnyetegek, akik többedmagukkal röpködve az emberek ártalmára törnek. Ma veszekedő, házsártos nőket jellemeznek ezzel a szóval.

- 654 terpedten – a *terpesz*kedik igéből képzett melléknévi igenév ragozott alakja; a *terpedt* „szétterjedt” jelentésben nyelvjárási forma
- 654 kölönc – a kolonc szó nyelvjárási formája, jelentése ’súly, teher
- 654 villany még nem volt divat Gádoroson – Szekszárdon (amiről Gádorost mintázta Babits) 1898-ban gyulladt ki a villany, de Babits nagyanyja, a takarékos Cenci néni még évekig nem vezettette be az öreg házba.
- 656 keszkenőket – *keszkenő* (nép), díszes női kendő, vállkendő
- 656 a kendő Franci köré kanyarodott [...] Testvériesen megosztozunk. – Az egy kendőn megosztózó két szerelmes életszerű jelenete megtalálható az 1902-ben írt *Szüret idején* című versben, illetve a *Halálfa*iban is (Imrus és Noémi a szőlőben este, BABITS 2006, 1:364)
- 657 filagóriában – *filagória*, lugas, nyitott kerti házikó. A Szuper Mihályék kertjében álló filagóriát Külley Lea így írja le: „Jó masszív, faszlopokra fémszalagokkal és drótokkal felépített, szagos szőlővel befuttatott kerek szerkesztmény volt. Egyedülálló a maga nemében, olyan magas és szobaszerű, akár egy katonai sátor. Nagypám alkotókedvét dicsérte [...]”
- 657 Tardits, az orvos – ilyen néven a *Halálfa*iban is, a *Harc az angyal*all című novellában, a *Simóné háza* című drámában is szerepel a gádorosi család orvosa (modellje Dragits Imre, szekszárdi járási orvos, neve a családi levelezésben is gyakran olvasható).
- 658 traccs (ném) – terefere, fecsegés, pletykázás (vö. der *Tratsch*)
- 658 blazirt (fr-ném) – fásult, unott, egykedvű, közönyös (Vö. német *blasiert*: ’unott’, ’egykedvű’; a francia *blasé*: ’tompult’, ’fásult’, ’megcsömörlött’.)
- 658 szirén – 1. énekével a hajósokat magához csábító és elpusztító (főleg nő, főleg madár vagy hal formájú) mitológiai lény; 2. csábító, a férfiakat romlásba döntő nő (választékos).
- 659 porkoláb (ném, rég) – börtönőr; eredetileg „várparancsnok” jelentésben (vö. a német *Burggraf*)
- 660 cihákat – *ciha* (ném, nép), párna vagy dunna huzata (vö. *ziehen*, ’húz’)
- 660 politúros – politúrral bevont; *politúr*: bútór fényezésére használt műgyanta
- 662 prezentálna (fr) – *prezentál*, bemutat (vö. a francia *présenter*)
- 663 stanicli (bajor-osztrák) – kúp vagy tölcser alakú papírzacskó (vö. bajor *Stanitzel*)
- 664 stafirunggal – *stafirung* (ném), házasulandó lányokkal adott kelengye, hozomány

- 664 internátusba – *internátus* (lat), bentlakásos iskola
 665 partí (ném<fr) – anyagi, társadalmi szempontból előnyös házasság
 666 bukétot – *bukéta* (rég), virágcsokor, bokréta; vö. *bouquet* (fr)
 666 raffiát – *rafia* (malgas), főleg Madagaszkárban honos pálmafélék
 családjába tartozó növény – kötözésre használt – levélostja
 666 textust – *textus* (lat), élszóban elmondott vagy leírt szöveg; bibliai
 idézet, ige, amely a prédikáció alapjául szolgált.
 667 rózsallék – allé (fr-ném) fasorral szegélyezett széles, egyenes út,
 sétány; eredetileg a francia *aller* ('megy', 'jár', 'halad') igéből származik,
 hozzánk a német *die Allee* ('fasor') közvetítéssel jutott el.
 670 gardedám (fr) – idősebb hölgy, aki a fiatal lányokat kísérette, vigyázott,
 felügyelt rájuk; vö. *garde* (fr) 'őr', 'felügyelet')
 670 konvenció (lat) – illem, szokás
 671 ukázmódra – *ukáz* (orosz), eredetileg cári rendelet, átvitt értelemben
 önkényeskedő parancs, ellentmondást nem tűrő utasítás
 675 ne vállald a sárkányt – *sárkány* átvitt gúnyos értelmű jelentése: mérges,
 gonosz személy, különösen nő; az anyós (vagy feleség) tréfás elnevezése;
 előfordul a „sárkányt ereszt” szólásban (megtaláljuk a Hf-ban is) abban a
 jelentésben, hogy anyósát, feleségét útra bocsátja.
 676 rácokkal – *rác*, (Magyarországon élő) szerb
 677 Lefoglaltam a lakást! – Nagyobb értékű adásvételi, bérleti szerződéseknél
 bizonyos összegű pénzt – ún. *foglalót* – szokott adni a vevő vagy a bérlo
 a vételár, bérleti díj teljes kifizetése előtt. Ezzel fejezi ki, hogy a szándéka
 komoly. Amennyiben megszegi a szerződést, a foglaló a másik félnél marad.
 Ha a másik fél szegi meg a szerződést, a foglaló kétszeresét tartozik megfizetni a vele szerződött félnek.
 677 kerimbózsáltak – *kerimbózsál* (táj), maga körül, körben forog, imbolyog
 677 pöször – poszméh
 678 tolakodásról vádolt – tolakodással vádolt
 679 a kanonokbácsinak [...] kisdíákkorától fogva érezte pályáján támogató kezét –
 Babits családjában az anyai, a Kelemen-ágon több pap is volt. Nagypapjának
 testvére, Kelemen József (1790–1868) pécsi kanonok, illetve nagyprépost,
 aki végrendeletében a káptalan szegényeire és a család szegényeire is gondolt,
 aztán 1863-ban létrehozott egy alapítványt is, többek között azzal a céllal, hogy minden évben
 ösztöndíjban részesítsék a család két iskolás korú tagját, ha „jól tanulnak
 és jó magaviseletűek”; Babits maga is élvezte ezt a támogatást.

- tást, még egyetemi hallgató korában is. De Babits életében is volt egy pécsi kanonok nagybácsi (Kelemen László 1839–1902), akire a család támaszkodhatott (a *Halálfa*iban is szerepel a kanonok nagybácsi, akihez Cenci néni árván maradt unokája érdekében segítségért folyamodik), s akinek könyvtárából is részesült a család. Neki állít emléket Babits *Anyám nagybátyja, régi pap* című költeményében.
- 681 harc fejlődött, mint hajdan Hektór holtteste körül – az *Íliász*ban Achilleusz haragjában meggyalázza a legyőzött trójai királyfi, Hektór holttestét; eleinte hiába könyörög az öreg Priamosz király fia holttestéért, hogy megadhassa neki a végtisztességet. Végül mégiscsak megindítja Achilleuszt a könnyező apa, aki saját apjára emlékezteti őt.
- 681 nyeszlett (biz, gúny) – csenevész, vézna; hitvány, gyenge
- 681 tamariszk – L. 1025. old.
- 681 szececssiót – *szececssió* (lat), elkülönülés, elszakadás; a 19. század végének és a 20. század elejének képző-, építő- és iparművészeti stílusa: fő jellemzője a stilizált természeti tárgyak, növényi motívumok és szándékosan bizzar, szeszélyes és játékos díszítőelemek alkalmazása.
- 681 subltójainak – *sublót*, *sublód* (ném), alacsony, fiókos szekrény (vö. die *Schublade*, fiók)
- 681 almáriumainak – *almárium* (lat), edény, könyv, ruha tartására szolgáló ajtós vagy fiókos, polcokkal ellátott szekrény
- 682 színnyomásos Madonna-képpel – színnyomással készült kép, színes reprodukció
- 682 alkóvvál – *alkóv* (arab>sp>ném), nagyobb szobának fülkeszerűen elkülönülő, ablaktalan része
- 683 grandezza – *grandezza* (ol), méltóságteljes magatartás
- 684 nyiszlett – l. nyeszlett
- 684 s lehető rövid időn belül – szokásosabb formája: a lehető legrövidebb időn belül
- 685 a leveleket sajátkézbe kell adni – szokásosabb formája: a leveleket saját kezébe adja:
- 685 anarchista (gör-lat) – olyan felfogás híve, amely tagadja a szervezett állam szükségességét; rendet, fegyelmet nem tűrő, azt megbontó személy
- 686 sifonokat (ném) – ruhás, fehérneműs szekrény
- 688 frívól (fr) – *sifón*, könnyelmű, léha, ledér; tiszteletlen
- 689 kompromittált – *kompromittál* (lat), lejárát, rossz hírbe hoz, gyanúba kever
- 692 *shortot* – *short* (ang), könnyű, nyári rövidszárú nadrág

- 695 A trombitaszóra maguktól kelnek föl sirjaikból a bűnösök... – nyilvánvalóan bibliai passzusra utal, de ebben a formában nem fordul elő; leginkább az *Utolsó ítélet* hét angyalának trombitálását (harsonáit) juttatja eszünkbe, de a *Pál leveleire* is gondolhatunk: „az utolsó trombitaszóra [...] a halottak feltámadnak romolhatatlanságban [...]” (1Kor 15, 52)
- 695 ümmögött (táj) – a *hümmög* szó nyelvjárási alakja, kételkedést, bizonytalanságot, megütközést fejez ki
- 696 az asztmától lihegve – Lajos bácsi ebben Szuper Mihályra hasonlít, akire az „*Abból a kikötőből...*” kezdetű versében így emlékszik Babits: „Küszöbről Miska bácsi küldött, korholt, kehült”. Unokája, Külley Lea írja: „Nagyapa asztmás volt, a fulladásig, félelmetesen tudott köhögni.” Szerinte a *Hatholdas rózsakert* Pista bácsija nem hasonlít az igazi Ilka néni férjére, Szuper Mihályra.
- 698 megtért tékozlófiút – utalás a Lukács evangéliumában található példabeszédre (Lk 15, 11–32)
- 698 aprehenziót – *aprehenzió* (lat), neheztelés, sérelem
- 700 litániában – *litánia* (lat), 1. a pap és a hívek által felváltva énekelt vagy mondott megszólításokból és rövid könyörgésekből álló imádság; 2. az az ájtatosság, amelyen ezt éneklük vagy mondják.
- 700 tabu (polinéz-angol) – amiről nem szabad beszélni; szent és sérthetetlen dolog; eredetileg a természeti népeknél: valamely hely/tárgy érintésére, valakivel való érintkezésre, valamely szó kimondására vonatkozó szigorú tilalom.
- 702 telepatikus – *telepátia* (gör), olyan képesség, amellyel valaki érzékfeletti módon tudomást szerez más gondolatairól
- 703 Nagyhajmásra ért, ahol a fiúmei keresztezi – ez a hely fordulópontot jelentett a *Halálfi* szereplőinek (Nellinek és Hintáss Gyulának) az életében is. Itt indultak el Sót helyett Fiume – Velence felé, ahogy Franci is Sót felé veszi az irányt Gádoros helyett.
- 703 vicinális (lat) – helyiérdekű vasút
- 704 Franci rettenetes lelkiállapotba jutott – Babits a második bajai félév vége felé került igen rossz állapotba, de nem egészen a kisregényben elbeszélte események miatt, Erről I. 751–752. old.
- 705 valami Isten háta mögötti tót fészekbe helyezték, messze a Felvidékre – Babits előbb Szgeden kapott rendes tanári állást, és csak azután helyezték valóban az Isten háta mögé, de nem a Felvidékre, hanem Erdélybe, Fogarasra.
- 705 görbe ország – a melléknév egyrészt utal a Felvidék magasabb, kissé

- szeszélyesebb rajzolatú bérceire, szemben a gádorosi-szekszárdi „szőlőhegyek szelídhajlású vonalá”-val; de eszünkbe juttatja azt is, hogy Mikszáth nevezte a nógrádi középmagas hegyeket, Palócföldet Görbeországnak
- 705 mint Ovidius, aki szintén nőügy miatt jutott Tomiba – Publius Ovidius Nasót (Kr. e. 43–Kr. u. 18), a híres római költőt Augustus császár Kr. u. 8-ban száműzte a Fekete-tenger nyugati partján (a mai Constanța közelében) épült városba, Tomiba. A város neve a meg nem érdemelt, igaztalan száműzetés szimbólumává lett. Babits Fogarast a maga Tomijának tekintette („Mikor én megismertem, már csak egy isten háta mögötti kis megyecentrum volt [...]; szép tája elbűvölt egy pillanatra, de hamarosan úgy éreztem magam, mint Ovidius a Fekete tenger partján.”), ahogy a *Halálfbai* Imréje is annak látta Erdővárt.
- 705 *à l'ombre des jeunes filles en fleur*, ahogy a kései francia író nevezi – utalás Marcel Proust (1871–1922) regényciklusának második sorozatára, amely magyarul *Bimbózó lányok árnyékában* címmel jelent meg 1938-ban, Gergyai Albert fordításában. Egy évvel korábban látott napvilágot Gyergyai *Swann*-fordítása. *Magyar Proust* címmel Babits maga ad hírt e „hősies” vállalkozásról, kedvet csinálva „korunk Nagy Könyvéhez”. Cikkét a *Könyv* 1937. februári száma hozza, közvetlenül a *Hatholdas rózsakert* hirdetése mellett.
- 705 Harkányfürdőbe küldte [...] Odajárt [...] az öreg Rác Döme (akiről sok szót ejtettem már egy másik történetben) – a *Halálfbai* című regényben a gádorosi Cenci néni és sóti testvére, Rác Döme gyakran utaznak a híres gyógyhelyre, Harkány-fürdőbe.

66. HARC AZ ANGYALLAL. (PÓTLÉK A „HALÁLFBAI”-HOZ)

- 711 Tardits, az öreg orvos – Tardits doktort, aki az író több művében szerepel (*Halálfbai*, *Hatholdas rózsakert*) Babits a szekszárdi járási orvostól, Dragits Imréről rajzolta, mint ahogy (Babitsné feljegyzése szerint) *A Simóné háza* című korai drámájának névtelen orvosát is. Dragits doktor gyakran megfordult a Babits-család valamelyik tagjának házában, s a családi levelezésben is többször szóba került a neve.
- 711 Gádoros – Babits *Halálfbai* című regényének színhelye, amelyet Babits főleg Szekszárdról, szülővárosáról mintázott.

- 711 maliciózusan – *maliciózus*(lat), 'rosszmájú', 'csípősen gúnyos';
malicia (lat), 'csípős gúny', 'rosszmájúság'
- 712 hurik – *huri* (arab-török), gyönyörűséges, örökifjú nő a mohamedán
 paradicsomban
- 712 hát hogy van ilyenkor? – a feljegyzések szerint Dragits Imre is min-
 dig ezekkel a szavakkal érdeklődött betegei állapotáról.
- 714 hálórékli – ágykabát
- 715 Denikve – *denique* (lat), elvégre, végre is
- 715 migrénem van – *migrén* (fr), rohamszerűen fellépő, gyengeséggel, há-
 nyással járó (rendszerint féloldali) görcsös fejfájás
- 715 otkolonos üvegese – *otkolon, eau de Cologne* (fr), kölnivíz
- 717 göcögve – *göcög* (táj), rázkódva kacag
- 718 a régi időkre gondolt, illedelmes és házi munkákban eltelt hosszú
 lányágára, mely elvette tőle az öröm ízét – a *Halálfiai* Nellijét és
 Jolánját juttatja eszünkbe ez a jellemzés.
- 718 Eszébe jutott, amit az anyja szokott mondani. „az élet nem arra-
 való, hogy élvezzük, hanem hogy a kötelességünket teljesítsük.”
 – a *Halálfiai* Cenci nénijének elveire ismerünk; aki arra nevelte Nelli
 lányát, „hogy nem a maga kedvére, hanem szokások és kötelességek
 szerint éljen”. Hasonlóan oktatja Cenci néni a tékozló fiúként haza-
 tért unokáját, Imrust is.
- 719 A holdvilág [...], a régiek „szűz Dianája” – Diána, római istennő,
 akit a görögök Artemisszel azonosítottak. Artemisz (Zeusz és Létó
 lánya, Apollón ikertestvére) a vadászat és az élő természet szűzies
 istennője; a nők és a termékenység istennője, a szülés védelmezője.
 Fivérét, Apollónt a Napistennel azonosították, Artemisz volt a Hold-
 istennő.
- 719 kocsmázzon, mint a Gőzsy Pepik – Gőzsy Pepi is egyike a *Halálfiai*
 szereplőinek; a gádorosi fiú a sóti kaszinóban tűnt fel: „megyei al-
 jegyző, nagyszerű fiú, igazi úr, az tud ám inni!”.

SZAKIRODALMI RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ADY 1977, 1	ADY Endre, <i>Publicisztikai írásai. Első kötet 1898–1904</i> , Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.
APRÓ 1983	APRÓ Ferenc, <i>Babits Szegeden</i> , Somogyi-könyvtár, Szeged, 1983
Aranygaras 1923	BABITS Mihály, Aranygaras. Mesék. Ill. SIMON György János, Bp., Athenaeum Kiadó, [1923].
BABITS 1959	BABITS Mihály, <i>Válogatott művei, I–II</i> , vál. és bev. KERESZTURY Dezső, jegyz. BELIA György, s. a. r. UNGVÁRI Tamás, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959.
BABITS 1976	BABITS Mihály, <i>Timár Virgil fia. Halálfiái. Válogatott novellák</i> , szöv. gond., jegyz. BELIA György, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.
BABITS 1978	BABITS Mihály, <i>Esszék, tanulmányok, 1–2</i> , s. a. r. BELIA György, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978.
BABITS 1979	BABITS Mihály, <i>Az európai irodalom története</i> , Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.
BABITS 1998	BABITS Mihály, <i>Levelezése 1890–1906</i> , s. a. r. ZSOLDOS Sándor, Bp., Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, 1998.
BABITS 2001	BABITS Mihály, <i>Timár Virgil fia</i> , s. a. r. Sipos Lajos, Bp., Magyar Könyvklub, 2001.
BABITS 2003	BABITS Mihály, <i>Levelezése 1911–1912</i> , s. a. r. SÁLI Erika, Bp., Magyar Könyvklub, 2003.
BABITS 2005, 1	BABITS Mihály, <i>Levelezése 1907–1909</i> , s. a. r. SZŐKE Mária, Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.
BABITS 2005, 2	BABITS Mihály, <i>Levelezése 1909–1911</i> , s. a. r. SÁLI Erika, TÓTH Máté, Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.
BABITS 2006	BABITS Mihály, <i>Halálfiái I–II</i> , s. a. r. SZÁNTÓ Gábor András, NÉMEDINÉ Kiss Adrienn, T. SOMOGYI Magda, Bp., Argumentum Kiadó, 2006.

BABITS 2007	BABITS Mihály, <i>Levelezése 1912–1914</i> , s. a. r. PETHES Nóra, VILCSEK Andrea, Bp, Akadémiai Kiadó, 2007.
BABITS 2008	BABITS Mihály, <i>Levelezése 1914–1916</i> , s. a. r. Fodor Tünde, Topolay Ágnes, Bp, Argumentum Kiadó, 2008.
BBIBL	<i>Babits Mihály Bibliográfiája</i> , összeáll. STAUDER Mária és VARGA Katalin, Bp., Argumentum Kiadó–Magyar Irodalom Háza–MTA Irodalomtudományi Intézete, (XX. századi magyar írók bibliográfiái, szerk. BOTKA Ferenc és LÁNG József), 1998.
BEml. 1941	<i>Babits- emlékönyv</i> , szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat, 1941.
BELIA 1983	BELIA György, <i>Babits Mihály tanulóévei</i> , Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.
BENEDEK 1969	BENEDEK Marcell, <i>Babits Mihály</i> , (Irodalomtörténeti kiskönyvtár), Bp, Gondolat Kiadó, 1969.
BMKL	BABITS Mihály, <i>Kéziratai és levelezése (Katalógus)</i> , I–IV, összeáll. CSÉVE Anna, NEMESKÉRI Erika, PAPP Mária, Bp., Argumentum Kiadó–Petőfi Irodalmi Múzeum, 1993.
BMÖN	BABITS Mihály, <i>Összes novellái</i> , Bp., Athenaeum Kiadó, (Babits Mihály összegyűjtött munkái, VIII.), [1938]
BUDA 1996	<i>A Babits család levelezése</i> , szerk. BUDA Attila, Bp., Universitas Kiadó, (Babits könyvtár, 2, szerk. SIPOS Lajos), 1996.
BUDA 2006	BUDA Attila, <i>De nem kiáltott többé, avagy Egy Babits-novella világa: Odysseus és a szirének</i> = http://www.mta.hu/nytud/Buda_Attila.doc
BUDA 2007	BUDA Attila, <i>Teremtő utánnás: Babits-tanulmányok</i> , Bp, Ráció Kiadó, 2007.
CZEIZEL 2004	CZEIZEL Endre, RIHMER Zoltán, HARMATI Lídia, <i>Babits Mihály pszichopatológiája</i> . In: „...kínok és álmok közt”, szerk. SIPOS Lajos, Bp, Akadémiai Kiadó, 2004.
ÉDER 2002	ÉDER Zoltán, <i>Régi napok illata. Babits-tanulmányok</i> , Bp, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002.

- Gk 1933 BABITS Mihály, *A gólyakalifa*, [Regény és három novella], 3. [!] kiad., Bp., Athenaeum Kiadó, [1933].
- ILLÉS 1962 ILLÉS Ilona, *Modern irodalmunk németországi népszerűsítője: Stefan J. Klein*. In: *Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 1962*, 173–186.
- ILLÉS 1997 [CSOKONAI-]ILLÉS Sándor, *Babits Mihály fogarasi lakásai*, ItK, 1997/5–6, 581–586.
- KARDOS 1972 KARDOS Pál, *Babits Mihály*, Bp., Gondolat Könyvkiadó, 1972.
- KELEVÉZ 1998 KELEVÉZ Ágnes, *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez*, Bp., Argumentum Kiadó, 1998.
- KERESZTURY 1988 KERESZTURY Dezső, *Babits. Levelek, tanulmányok, emlékek*, szerk., vál., szöveg gond. TÉGLÁS János, Bp., Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola kiadása, 1988.
- KOMÁROMI 1990 KOMÁROMI Gabriella, *Elfelejtett irodalom. Fejezetek XX. századi ifjúsági prózánk történetéből (1900–1944)*, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1990.
- KOSZTOLÁNYI 1958 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Írók, festők, tudósok, I–2*, s. a. r. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.
- KÜLLEY 1990 KÜLLEY Lea, „...lengve int búcsút a kert...”, Szekszárd, Babits Kiadó, 1990.
- LÁNG 1960 LÁNG József, *Adalékok a Hatholdas rózsakert keletkezéséhez és Babits bajai tartózkodásához*, ItK, 1960/5, 574–577.
- „Mint különös hírmondó...” 1983 „Mint különös hírmondó...” . *Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára*, szerk. KELEVÉZ Ágnes, A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Bp, 1983.
- NEMESKÉRI 1994 *Kedves Csinszka! Drága Mis! Babits és Csinszka levelezése, szövegg., jegyz., utószó* NEMESKÉRI Erika, Bp., Pesti Szalon, 1994.
- PAKU 1970 PAKU Imre, *Irodalmi mozgóképek: Babits Mihály novellája a hangról, Látóhatár*, 1970/5–6, 567–576.

- RÁBA 1965 RÁBA György, *Babits Mihály = A magyar irodalom története*, 5. köt., Bp., Akadémiai Kiadó, 1965, 242–273.
- RÁBA 1981 RÁBA György, *Babits Mihály költészete*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.
- RÁBA 1983 RÁBA György, *Babits Mihály*, Bp., Gondolat Könyvkiadó, 1983.
- RÁDICS 1989 RÁDICS Károly, *Babits torzító tükre a szerkesztőnek?* = Uő, *Móricz Zsigmond, a Nyugat szerkesztője. 1929–1933*, Nyíregyháza, 1989.
- SIPOS 1976 SIPOS Lajos, *Babits Mihály és a forradalmak kora*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1976.
- SIPOS 1983 SIPOS Lajos, *Babits Mihály: Mythológia*, Irodalomtörténet, 1983/4, 837–851.
- SIPOS 2003 SIPOS Lajos, *Babits Mihály, Élet-kép*, Bp., Elektra Kiadóház, 2003.
- SZABÓ 1973 SZABÓ Lőrinc, *Érlelődő diákevek*. Naplók, levelek, dokumentumok, versek Szabó Lőrinc pályakezdésének éveiből, emlékezések az 1915–20-as évekről. Összeáll., s. a. r. KABDEBÓ Lóránt, Bp., (Irodalmi Múzeum), 1973.
- TÉGLÁS 1997 *Babits Mihály. „Itt a halk és komoly beszéd ideje.” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, vál., szerk. TÉGLÁS János, Celldömölk, Pauz-Westermann Kiadó, (Babits könyvtár, 1, szerk. SIPOS Lajos), 1997.*
- TÖRÖK 2000 „*most én vagyok hang helyetted...*” Török Sophie *Babits Mihályról*, összeáll., szöveg., utószó és jegyz. TÉGLÁS János, Bp., Palatinus Kiadó, 2000.
- W. SOMOGYI 1983 „*...Külön tér ...Külön idő...*”, *Babits Mihály fényképei (Ikonográfia)*, bev. KERESZTURY Dezső, összeáll., W. SOMOGYI Ágnes, Népművelési Propaganda Iroda, Bp., 1983.

EGYÉB RÖVIDÍTÉSEK

ang = angol
ApCsel = Apostolok cselekedetei
aram = arameus
ásv = ásványtan
Bír = Bírák könyve
biz = bizalmas
Bp. = Budapest
c. = című
DRERL = Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára
elav = elavult
f = fölió
fgr = finnugor
fr = francia
gör = görög
gúny = gúnyos
gyerm = gyermeknyelvben használatos
héb = héber
Hf = Halálfiái
h. n. = hely megnevezése nélkül
ill. = illetve
Ill. = az illusztrációkat készítette
i. m. = idézett mű
irod = a szépirodalomban, a költészetben használt
isk = iskolai
It = Irodalomtörténet
ItK = Irodalomtörténeti Közlemények
Iz = Izajás könyve
jegyz. = a jegyzeteket készítette
Jel = Jelenések könyve
jidd = jiddis
Jn = Szent János evangéliuma
1, 2, 3Jn = Szent János 1., 2., 3. levele

Jób = Jób könyve
k. = körül
kiad. = kiadás
1Kor = Korintusiaknak írt 1. levél
köt. = kötet
Kr. e. = Krisztus születése előtt
Kr. u. = Krisztus születése után
l. = lásd
lat = latin
Lev = Leviták könyve
Lk = Szent Lukács evangéliuma
Mk = Szent Márk evangéliuma
1, 2, 3, 4, 5Móz = Mózes 1., 2., 3., 4., 5. könyve
Mt = Szent Máté evangéliuma
MTA = Magyar Tudományos Akadémia
ném = német
nép = népies
népr = néprajz(i)
növ = növénytan
NPI = Népművelési és Propaganda Iroda
NY = Nyugat
ol = olasz
orv = orvostudomány
OSZK = Országos Széchényi Könyvtár
pejor = pejoratív
PIM = Petőfi Irodalmi Múzeum
pl. = például
port = portugál
rég = régies
ritk = ritkán használatos
s. a. r. = sajtó alá rendezte
sorozatszerk. = a sorozatot szerkesztette
sp = spanyol
szb-hv = szerb-horvát
szerk. = szerkesztette
szlov = szlovák
szól = szólás
szövegg. = a szöveget gondozta
táj = tájjellegű

ti. = tudniillik
Ter = Teremtés könyve
tkp. = tulajdonképpen
tört = történelem
tréf = tréfás
tud = a tudományos nyelvben használt
u. = után
ua. = ugyanaz
uo. = ugyanott
uő. = ugyanő
vad = vadászat
vál = választékos
vál. = válogatta
vegy = vegyészet
vö. = vesd össze

MUTATÓK

A BABITS-MŰVEK CÍMMUTATÓJA

A dőlt számok a jegyzetekre utalnak.

Vers:

Abból a kikötőből 884, 885, 1043
A Campagna éneke 947
Ádáz kutyám 1015
A halál automobilon 752, 753, 863, 890
Álmok kusza kertjeiből 827
A naptár az év himnusza 130, 142, 153, 967
Anyám nagybátyja, régi pap 1042
Anyám nevére 751, 1018
A pályaudvaron 91, 750, 952
A régi kert 1018
A templom! Röpül! 753, 754, 826, 843
Az Antikrisztust kelni láttuk öt... 896
Baba 747
Botozgató 826
Dactylusok a Pomenoy-eljárásra 889
Egy régi szerelmes Velencében 906, 910–912
Egy szomorú vers 826
Egy tél Budapesten 751
Egy vers, a porvárosból 86, 950
Éji út 826
E komor június havon 1018
Emlékezés 1004
Emléksorok a régi pécsi Madarász-uszodára 889
Én is fa vagyok 76, 944
Epilóg 138, 150, 766, 972
Esti kérdés 826, 900
Fekete ország 851, 944
Fortissimo 826, 855
Gretna Green 889

Haláltánc 868
 Házi-mulatság 903
 Hegedűk hervatag szava 861
 Herceg, hátha megjön a tél is (verskötet) 764
 Himnusz Irishez 901
 Hullik az ablak... [Márciusi reggelen] 750, 889
 Húnyt szemmel... 753
 Húsvét előtt 826, 855, 862, 992
 In Horatium 746, 747
 Izzik az ablak... [Márciusi reggelen] 90, 750, 952
 Jónás imája 1015
 Jövő 74, 750, 902, 944
 Kabala 140, 163, 766, 903, 972, 973
 Két nővér 914
 Két nyári vers: 1. Settecento 826
 Közelg, közelg a gyorsvonat... 91, 750
 Lira, kalendárium, mese, vers, kabala 129, 152, 766, 926
 Márciusi reggelen 750, 952
 Mint különös hírmondó... 857, 858, 1018, 1049
 Mon cher ami [Kedves Barátom! (Jékely Zoltán ford.)] 889
 Névjegyemre 888
 Nyári idill 903, 973
 Óda a Bűnhöz 826
 Októberi ájtatosság 914
 Olyan volt, mint egy drága kisfiú... [A másnapok kifutója] 379, 1004
 Örökségem 951
 Palotáknak, templomoknak... 911
 Pictor Ignotus 761
 Recitativ (verskötet) 972
 Régi szálloda 827, 890
 San Giorgio Maggiore 82, 946
 S'en est fait... [pontosabban: C'en est fait...] 889
 Strófák a wartburgi dalnokversenyből 912
 Strófák Gizikéről 751, 834, 889
 Szerenád 760
 Szüret idején 885, 1040
 Tájkép [Egyszer, például, alkonyattal járok...] 944, 945
 Téli dal 850
 Ti modern lányok 747

Új esztendő beköszön... 131, 154, 967, 972
Vasúton 74, 92, 953
Világítóudvar [A világosság udvara] 827

Novella, mese, kisregény

Kötetek:

A gólyakalifa: Regény és néhány novella (1916) 767–775, 809
Karácsonyi Madonna (1920, 1997) 771–775, 792, 833, 840, 843, 852, 860, 863
Timár Virgil fia. Iskolai történet [és novellák] (1922) 776–778
Aranygaras (1923) 778–781, 783–788, 792, 807, 833, 843, 852, 862, 898, 899, 906, 1047
A torony árnyéka (1931) 797–800, 802–809, 833, 840, 843, 852, 863
Timár Virgil fia. [Regény és novellák, 2. kiad., 1931, 1932] 797–800, 802, 806, 809, 810
A gólyakalifa. [Regény és három novella, 1933] 810, 1049
Hatholdas rózsakert (1937) 811–822
Összes novellái (1938) 822–826, 872, 1032, 1048
Hatholdas rózsakert (1952) 830
Válogatott művei (1959) 830–833, 1047
Novellák (1964) 837, 838
A gólyakalifa és négy novella (1971) 848
Hatholdas rózsakert (1973) 853
Timár Virgil fia. Halálfiái. Válogatott novellák (1976) 854, 855, 1047
Novellái és színjátékai (1987) 872–873
Két regény. Novellák (1995) 892–893
Karácsonyi Madonna (1997) 894
Aranygaras (1998) 898
Aranygaras (2003) 898
Aranygaras (2006) 898
Timár Virgil fia. Válogatott novellák (2009) 922

Művek:

[A gyerek, aki bűgöcsigáját elereszti...] 7, 757, 925, 943
A Hunyady-ház 7, 11, 741–742, 929–932
A Jézust kereső kisfiú 9, 431, 778, 781, 786, 797, 805, 823, 838, 841, 853, 873, 898, 926, 1007

A karperec 7, 757, 758, 925, 944
 A koptus 7, 26, 743, 744, 925, 936–937
 A Kristóf-darazsak 9, 558, 813, 817, 823, 827, 838, 842, 856, 863, 873, 893, 927, 1026
 A „kutya” 9, 573, 577, 811, 823, 827, 838, 842, 856, 863, 873, 893, 927, 1030
 [A szép Magyarország egy vidéki városában...] 7, 42, 747, 925, 939
 A röplő falu 8, 306, 318, 776, 792, 797, 800, 804, 823, 826, 827, 830, 842, 843, 856, 863, 873, 892, 926, 993–995
 A torony árnyéka (novella) 8, 321, 776, 777, 797–800, 803–805, 807, 817, 823, 826, 827, 830, 833, 838, 840, 842, 848, 852, 853, 854, 856, 863, 871, 873, 926, 995–996
 A túlvilági levelek 9, 581, 586, 591, 810, 873, 927, 996, 1031–1032
 A vak úr és a rádió 9, 596, 601, 810, 844, 873, 920, 927, 996, 1032
 Az angyal 8, 253, 771, 774, 797, 823, 832, 838, 840, 841, 853–855, 862, 871, 873, 926, 982
 Az erdő megváltása 9, 415, 778, 781, 785, 797, 800, 805, 823, 842, 862, 873, 899, 926, 1007
 Aranygaras 9, 437, 778, 781, 785, 792, 793, 797, 798, 801, 823, 838, 854, 873, 898, 1010, 1011
 Barackvirág 9, 451, 486, 778, 781, 787, 788, 792, 797, 801, 803, 804, 807, 823, 849, 873, 898, 899, 900, 927, 1012–1013
 Barátság 8, 182, 769, 873, 897, 926, 975–977
 Beszélgetés 7, 30, 744, 745, 925, 937–938
 Bíró uram Karácsony estéje 742
 Bodri és Pityu 10, 620, 625, 793, 797, 804, 805, 823, 833, 838, 840, 852, 863, 873, 881, 882, 927, 1036
 Budapesti történet 7, 50, 745, 755, 756, 838, 872, 873, 925, 940–948
 Drága élet 8, 227, 247, 251, 771, 773, 774, 797, 822, 838, 840, 851, 861, 873, 892, 921, 926, 980–982
 Dzsonni, a tengerész 9, 510, 778, 785, 792, 797, 805, 823, 838, 849, 858, 862, 871, 873, 899, 900, 927, 977, 1013
 Egy biztos nyár 10, 631, 811, 812, 813, 818, 821, 823, 838, 848, 853, 854, 863, 873, 927, 1036–1037
 Egy gyermek elbeszélése 8, 368, 749, 873, 926, 1000–1002
 Egy hering története 741
 Egy költő története 8, 303, 895, 897, 926
 [Elhagyja egyszer az én lelkem is...] 7, 34, 745, 757, 925, 938
 Éljen a háború! 8, 300, 895, 896, 897, 926

Este az utcasarkon 7, 59, 755, 768, 838, 859, 873, 891, 907, 920, 921, 925, 942
 Fejfájás 7, 44, 751–754, 755, 873, 925, 940
 [Görög Pál, főgimnáziumi tanár...] 7, 111, 758, 925, 963–964
 György a favágó 8, 381, 395, 404, 776, 777, 797, 807, 823, 826, 828, 830,
 833, 838, 840, 853, 863, 873, 882, 892, 926, 1005–1007
 Harc az angyallal 10, 711, 823, 838, 853, 854, 855, 868, 873, 920, 928,
 1039, 1040, 1044, 1045
 Hármaskör 9, 569, 572, 797, 823, 838, 855, 863, 873, 927, 956, 1029–
 1030
 Hatholdas rózsakert 10, 648, 710, 751, 811–820, 822–823, 826, 830, 833,
 835, 838, 839, 840, 842, 843, 853, 854, 855, 863, 867, 871, 873, 874,
 883, 886, 890, 893, 894, 920, 927, 928, 940, 1018, 1038–1044, 1049
 Házaspár, Gáboroson [Harc az angyallal] 10, 724, 811, 813, 815, 818, 820,
 928
 Huszadik, huszadik század 7, 122, 759, 764, 765, 768, 771, 773, 791, 797,
 809, 817, 823, 838, 850, 854, 858, 859, 873, 915, 921, 925, 966, 967
 Illus csodanapja 8, 192, 778, 785, 873, 899, 926, 977
 János és Péter 9, 552, 797, 823, 838, 853, 854, 873, 927, 1018–1025
 [Jolánka a zongoránál ült...] 7, 16, 743, 925, 932
 Káp isten 9, 529, 811–815, 817, 818, 821–823, 863, 873, 927, 1014, 1015
 Karácsonyi Madonna 7, 94, 748, 750, 759–761, 764, 768, 770, 771, 773,
 774, 781, 782, 791, 797, 803, 805, 823, 826, 828, 838, 840, 842, 849,
 850, 853, 854, 859, 860, 863, 873, 892, 903, 907, 915, 919, 921, 922,
 925, 953–960
 Cassandra 9, 563, 810, 873, 893, 915, 927, 1027–1029
 Két fantázia 9, 558, 573, 577, 811, 812, 813, 815, 817, 818, 821, 823,
 826, 838, 863, 873, 892, 927, 1026, 1027, 1030
 Kettőtört pálca 742
 Kezdődik Éliás testvér hiteles története 7, 101, 748, 759, 764, 768, 771,
 772, 797, 809, 823, 828, 838, 840, 850, 853, 860, 873, 907, 916, 921,
 922, 923, 925, 960–963
 Költészet és valóság 8, 375, 776, 777, 797, 809, 823, 830, 838, 873, 926,
 1002–1004
 Lira, kalendárium, mese, vers, kabala 8, 129, 141, 152, 766, 768, 770, 797,
 809, 823, 829, 838, 873, 921, 926, 967–973
 Marcia 7, 18, 743, 744, 872, 873, 925, 932–936
 Mese a Decameronból 7, 113, 749, 759, 762, 764, 768, 770, 771, 823, 839,
 842, 851, 853, 854, 873, 906, 907, 909, 911, 913, 914, 916, 919, 921,
 925, 964–966

Munkások 9, 524, 797, 803, 823, 873, 927, 1013
 Nagy Sándor öregkora 8, 341, 353, 776, 797, 803, 823, 830, 838, 2, 849, 863, 873, 926, 996–1000
 Notturmo 7, 37, 747, 925, 938, 939
 Novella az emberi húsról és csontról 8, 164, 767, 768, 771, 774, 775, 782, 797, 798, 806, 823, 838, 848, 851, 854, 856, 859, 868, 873, 882, 892, 922, 926, 973
 Odysseus és a szirének 8, 208, 217, 768, 770–772, 774, 775, 797, 798, 803, 804, 810, 823, 838, 849, 853, 854, 856, 861, 868, 871, 873, 874, 875, 892, 900, 901, 902, 915, 919, 926, 977–980, 1048
 Péter és Pjotr 8, 298, 895, 896, 897, 926
 Pünkösdi Rózsa 742
 Der Schatten des Turmes 807, 871
 Szerelem 8, 172, 768, 770, 771, 781, 789, 797, 805, 823, 838, 853, 861, 873, 919, 926, 974
 Szilveszteri novella [Lira, kalendárium, mese, vers, kabala] 8, 141, 152, 766, 926
 Szűnyogok 10, 604, 611, 797, 803, 805, 823, 830, 833, 838, 840, 855, 863, 873, 927, 1032–1035
 Tél 7, 66, 746, 759, 764, 768, 771, 797, 809, 823, 838, 850, 854, 873, 921, 943, 944
 Tenyérsziget 9, 422, 778, 781, 786, 797, 798, 823, 838, 873, 900, 926, 1007
 Tó a hegyek között 10, 636, 811–815, 817, 819–823, 826, 830, 838, 842, 849, 853, 855, 863, 871, 873, 927, 1037
 Truccluk (Boudoir) 9, 534, 539, 540, 811, 813, 815, 817, 818, 821–823, 863, 873, 927, 1015–1017
 Útinapló 7, 74, 749, 750, 759, 761, 762, 768, 797, 809, 810, 823, 829, 838, 859, 860, 873, 902, 907, 921, 925, 944, 945, 950, 952, 953
 Űzd ki vasvillával 9, 546, 797, 803, 804, 823, 838, 840, 848, 863, 873, 920, 927, 1018
 Viszály a tanácsházán 742

Regény:

A gólyakalifa 767–770, 777, 788, 789, 791, 792, 809, 810, 821, 848, 849, 851, 860, 870, 891, 892, 907, 919, 950, 977, 1003, 1031, 1049
 Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom 872, 892, 893, 894, 897
 Halálfiái 10, 711, 724, 747, 752, 753, 757, 758, 798, 811, 815, 817, 818, 819, 820–823, 833, 840, 853, 854, 855, 859, 863, 864, 867, 868, 884, 894, 913, 919, 923, 928, 932, 939, 940, 941–943, 952, 964, 971, 977,

984, 985, 993, 1000, 1001, 1011, 1012, 1018, 1031, 1037, 1038, 1040–
1042, 1043–1045, 1047, 1051, 1059
Kárvavár 778–780, 789, 898
Timár Virgil fia 776–778, 790–792, 797, 809, 829, 830, 852, 854, 855, 883,
892, 893, 894, 898, 919, 922, 1047

Dráma:

A literátor 771, 823, 1038
A Simóné háza 755, 890, 951, 1040, 1044
Laodameia 903, 908
Második ének 1003

Fordítás:

Goethe, Johann Wolfgang: Iphigenia Taurisban 802, 829
Pávatollak (kötet) 860
Sturm, Julius: Enyém vagy 741
Szophoklész: Oedipus király 797
Wilde, Oscar: Charmides 845, 850, 851, 861

Tanulmány, esszé, recenzió:

Ágoston 858, 877
A magyar jellemről 947, 948
A veszedelmes világnézet 848, 867
Az európai irodalom története 868, 870, 875, 876, 901, 944, 947, 1047
Az irodalom elmélete 902
Az orosz irodalom 744
Curriculum vitae 975
Dialektikai regény 745, 872
Ezüstkor 794, 796
Gyermekek és háború 896
Irodalom és társadalom 891
Játékfilozófia 764, 901
Kant és az örök béke 848
Két szent 961
Kettészakadt irodalom 795
Kosztolányi 863
L'art pour l'art 872
Magántudósok 758, 767, 964
Magyar irodalom 947

Magyar Proust 1044

Petőfi és Arany 891

R. Senet: A nyctophobia (a sötétség félelme) a gyermekeknél. (Archives de Psych. févr–mars 1905.) 753

Shakspere[!] egyénisége 907

Szekszárdi kadarka 1014

The American Journal of Psychology, edited by G. Stanley Hall, E. C. Sanford and E. B. Titchener, XVI. No. 1. 753

Tíz év Erdély történelméből 742

Interjú:

A kulcslyuk előtt: Mi készül a magyar művészetben? (*Független Magyarország*, 1910. dec. 25.) 764

[Citoyen], Érdekes új könyvek (*Színházi élet*, 1922/5) 771

[Önéletrajz a gyermek- és ifjúkor éveiből] Szabó Lőrinc lejegyzésében (TÉGLÁS 1997:57–79) 741, 748, 753, 940, 977, 1000, 1001, 1002

Pán Imre: Tíz lapalapítás története (*Literatúra*, 1929. május; TÉGLÁS 1997:261–262) 741

V. [Vér György]: Babits Mihály Szegedre emlékszik, a körtöltésre, a sétákra és az első színikritikákra (*Délmagyarország*, 1927. dec. 25.) 860

NÉVMUTATÓ

- ABÉLARD, Pierre (Abelardus) 95, 949
- ÁBRAHÁM, pátriárka 959
- ADY Endre 756, 794, 795, 880, 937, 972, 999, 1001, 1043, 1049
- ÁGH Timót 948
- ÁGOSTON, Szent 828, 858, 877–879, 915, 955, 958, 967, 1052
- AGRIPPA, Marcus Vipsanius 929
- AGRIPPA, Menenius 1012
- AGRIPPA Postumus 18–20, 24, 25, 928, 929, 1012
- AJTAY-HORVÁTH Magdolna 970
- ALBERT, I., magyar király 925, 926
- ALEXANDROSZ, III. (Nagy Sándor, Magnus Alexander), makedón király 341, 344–353, 358–367, 776, 951, 952, 993–997
- AMBRÓZY Pál 758, 762, 907, 960
- AMBRUS Zoltán 832, 919
- ÁMENT Erzsébet 764
- ANDERSEN, Hans Christian 781, 801, 906
- ANDRÁS, II., magyar király (Endre) 949, 954, 1020
- ANNÁS, zsidó főpap 1005
- ANONYMUS (P. mester) 532, 782, 1011
- ANTAL, Páduai, Szent 97, 952
- APAFI Mihály, I., erdélyi fejedelem 990
- APOLLONIUS Rhodios 845
- APOR erdélyi vajda
→ LÁSZLÓ, erdélyi vajda
- APRÓ Ferenc 760, 764, 857, 859, 860, 946, 954, 1043
- AQUILA János 1026
- ARAGÓNAI János, esztergomi érsek 1017
- ARANY János 129, 141, 152, 772, 949, 950, 963, 1029, 1030
- ARCHELAOSZ, Heródes fia 1005
- ARISZTOTELÉSZ (Aristoteles) 344, 345, 358, 361, 994
- ARRIANUS, Lucius Flavius (Arrianos, Xenophon) 995
- ASCHER Oszkár 810
- ASZÓDI Éva, T. 898
- AUGUSTUS, római császár 18, 19, 23–25, 928–932, 1005, 1040
- AUFIDIUS, Tull(i)us volszk király és hadvezér 1012
- BABITS család 757, 947, 1038, 1041, 1044
- BABITS Angyal (Angyus)
→ KISS Istvánné
- BABITS Angyal
- BABITS Ildikó 763, 853
- BABITS István 865

- BABITS Mihály, id. 742
 BABITS Mihályné
 → TÖRÖK Sophie
 BABITS Mihályné, id.,
 sz. KELEMEN Auróra
 743, 744, 925, 928
 BABITS Olga (Olgica) 748, 936
 BALASSI Bálint 783, 1032
 BÁLINT György 797, 798
 BÁLINT Lajos 777
 BÁNK, horvát-szlavón bán 949
 BARNÁ Gábor 947
 BASCH Lóránt 845
 BÁTHORY Gábor, erdélyi fejedelem
 945
 BAUDELAIRE, Charles 89, 798,
 948
 BEATRIX (Beatrice),
 magyar királyné 552, 554,
 1017, 1021
 BÉLA, II., magyar király 992
 BÉLA, III., magyar király 322,
 992
 BELIA György 756, 830, 833–835,
 854, 855, 857, 887–889, 919,
 948, 968, 1043, 1044
 BELIÁNÉ SÁNDOR Anna 872
 BENCZE Lóránt 890
 BENCZELITS Erzsébet
 → GEIGER Gyuláné
 BENEDEK Marcell 806, 807,
 840–843, 862, 950, 1044
 BENEDEK, Szent 958
 BENEDEK, XIII., pápa 956
 BENKŐ Loránd 1011
 BERÉNYI László 805
 BERGSON, Henri 870, 891
 BERNADETT, Lourdes-i 978
 BERZEVICZY Albert 794
 BETHLEN Gábor, erdélyi fejedelem
 945, 989, 990, 995
 BETHLEN Kata, bethleni, Árva, gr.
 990
 BIBÓ István 764
 BOCCACCIO, Giovanni 113, 116,
 117, 119, 749, 770–772, 774,
 810, 826, 831, 839, 861, 892,
 906–911, 913, 959–961, 1029
 BOCSKAI István, erdélyi fejedelem
 945
 BODNÁR Zsigmond 744
 BOKOR János 908–910
 BOMBARONE Illés
 → Elias BOMBARONE
 (Éliás testvér)
 BONFINI, Antonio 1021
 BORI Imre 868
 BORSOS Miklós 872
 BORZSÁK István 928, 929
 BOTKA Ferenc 1044
 BÖCKLIN, Arnold 789, 845, 846,
 861, 904, 974, 986, 988
 BÖZÖDI György 821, 822
 BRANKOVICS György, szerb
 despota 11–13, 15, 925–927
 BREHM, Alfred 941
 BRESZTOVSZKY Ernő 764,
 765
 BROOKS, Robert Willam 1000
 BUDA Attila 742, 744, 762, 763,
 766, 900–904, 906–918, 920,
 922, 923, 960, 969, 974, 975,
 1044
 BUDAY család 928
 BUDAY Ilona 928
 BUDDHA (Gautama Sziddhártha)
 244, 978
 BURCKHARDT, Jacob 749

- CAESAR, Julius 929, 930
 CAMBIO, Arnolfo di 1002
 CECÍLIA, Szent 100, 954, 955
 CHESTERTON, Gilbert Keith 792, 809
 CICERO, Marcus Tullius 553,
 1017, 1018
 CILLEI Anna 926
 CILLEI Borbála 926
 CILLEI Hermann, szlavón bán 926
 CILLEI Ulrik 12–15, 925–928
 CLAUDIUS, római patricius familia
 20, 25
 CONSTABLE, John 81, 942
 CONSTANTINUS, I.
 (Nagy Konstantin),
 római császár 967
 COOMARASWAMY,
 Ananda Kentish 1013
 CORIOLANUS, Gnaeus Marcius
 (Coriolán, Corjolán) 536, 542, 1012
 CORVIN János 1017
 CROCE, Benedetto 797
 CROESUS → Kroiszosz
 CURTIUS Rufus, Quintus 96, 348,
 363, 951, 995, 996
 CZEIZEL Endre 751, 1044
 CZINE Mihály 838
 CZUCZOR Gergely István 941,
 942, 997

 CSÁNYI László 867, 868, 948
 CSÁSÁR Elemér 771, 772, 776,
 804, 805
 CSÁSÁR Ferenc 908
 CSÉVE Anna 1044
 CSINSZKA (ADY Endréné
 BONCZA Berta) 999–1001,
 1027, 1028, 1045, 1053
 CSOKONAI-Illés Sándor 1008, 1044
 DAMASUS, I., pápa 1018
 DANTE Alighieri 126, 761, 846,
 878–881, 903, 904, 915, 921,
 939, 957, 974, 987, 1020, 1033
 DAREIOSZ, III. (Dárius), perzsa
 uralkodó 350, 365, 996, 997
 DEÁK Ferenc 266
 DEBUSSY, Claude 798
 DELILA, Sámson filiszteus
 szeretője 935
 DICKENS, Charles 382, 405, 1002
 DIENES Valéria (Geiger) 764, 905
 DIMITRIJEVIĆ, Dragutin 971
 DIOCLETIANUS, Gaius Aurelius
 Valerius, római császár 949
 DIODÓROSZ, szicíliai;
 DIODORUS Siculus 845, 846,
 988
 DIÓSI Ödönne BRÜLL Adél 763
 DÓCZY Jenő 793–796
 DOMBI Márk 748, 836, 886
 DOMOKOS Lászlóné
 LÖLLBACH Emma 763, 764
 DOSZTOJEVSZKIJ,
 Fjodor Mihajlovics 814
 DOYLE, Sir Arthur Conan 442,
 447, 1008
 DRAGITS Imre 1037, 1041
 DRAHOTA Andrea 844
 DÜRER, Albrecht 954

 ÉDER Zoltán 752, 759, 761, 762,
 765, 1044
 EISEMANN György 874–876,
 879, 880
 ELEK Artúr 766, 775
 ELIAS Bombarone (Éliás testvér)
 101–110, 957
 EPIKTÉTOSZ 995

- ERDÉLYI Ildikó 844–848, 865
 ERZSÉBET, Szent, Árpád-házi
 hercegnő 98, 99, 951, 954
 ERZSÉBET, Luxemburgi, magyar
 hercegnő és királyné 927
 ESTEI Hippolit (Ippolito d'Este,
 Esztei Ipoly), esztergomi érsek
 1017, 1021
 EURIPIDÉSZ (Euripides) 846, 871
 ÉZSAU, Izsák és Rebekka fia 959
- FABIUS Maximus, Paulus 18–24,
 928, 932
 FABRE, Jean Henri 559, 1024
 FADRUSZ János 859, 945, 946
 FALKAI, sikkasztó a századfordulón
 937
 FALTISZ Alexandra 899
 FARKAS Beáta, B. 899
 FARKAS Ferenc 848–850
 FECHNER, Gustav Theodor 341,
 993, 994
 FEIKS Jenő 824
 FÉJA Géza 793, 796, 803, 804
 FÉNYES Adolf 83, 944, 945
 FENYŐ Ervin 899, 900
 FENYŐ István 893, 894
 FENYŐ Miksa 762, 764
 FERDINÁND, I.,
 német-római császár,
 magyar és cseh király 1053
 FERENC Ferdinánd, főherceg,
 trónörökös 971
 FERENC József, I., osztrák császár,
 magyar király 359, 946
 FERENC, Assisi, Szent 101, 102,
 104, 108, 109, 935, 956–958,
 967
 FERENCZI Sándor 815, 868
- FLAUBERT, Gustave 789
 FODOR József 824
 FODOR Tünde 1043
 FOGARASI János 941, 942
 FORGÁCH Ferenc 1022
 FORRÓ Pál
 → HÁPORTONI FORRÓ Pál
 FÖLDI Mihály 781, 788, 789
 FRAKNÓI Vilmos 1022
 FRANCE, Anatole 81, 774, 839,
 851, 860, 942, 956, 1014, 1033
 FRANK Richárd 742
 FRANZIUS Farkas
 → FRANTZ, Wolfgang
 FRANTZ (Franz), Wolfgang német
 teológus 1031
 FREUD, Sigmund 753, 868, 870
 FRIGYES, I., Barbarossa,
 német-római császár 951
 FRIGYES, III., német-római
 császár 927, 928, 1015, 1022
 FULBERT kanonok 949
 FÜLÖP → Philipposz
 FÜZESI Zsuzsa 899
- GAÁL Mózes, ifj. 896
 GÁL István 798, 799, 829, 830
 GARAI László, nádor,
 macsói és szlavón bán 12, 13,
 925–927, 948
 GARAI Miklós, nádor 926, 927
 GARAY János 88, 948
 GÁRDONYI Géza 959
 GÁSPÁRI László 891
 GATTI, Giovanni 552–554, 556,
 1017
 GÁZI Kaszim pasa 947
 GEIGER Gyuláné
 BENCZELITS Erzsébet 747

- GEIGER Valéria
→ DIENES Valéria
- GEISEL család 953
- GELLÉRT Oszkár 765, 794, 795, 881, 947
- GELLÉRT, Szent 947
- GEORGI, I. I. 971
- GERÉB Péter, nádor 1023
- GERGELY, I., pápa 956
- GERGELY, VII., pápa 966
- GERGYAI Albert 1041
- GERHARD von Rile
(Gerhardus mester) 94, 948
- GERTRUD, magyar királyné 954
- GÉZA, I., magyar király 1019
- GÉZA, magyar fejedelem 992
- GHIL, René 84, 945
- GIDE, André 798, 799
- GISKRA János (Jiskra, Jan) 12, 13, 925, 926, 1021
- GIZELLA, magyar királyné 1011
- GOBINEAU, Joseph-Arthur, comte de 749
- GOETHE, Johan Wolfgang von 82, 787, 802, 882, 943, 1051
- GOGOLÁK Lajos 820
- GOMBOSSY Sándor
→ HATVANY Lajos
- GÖNCZ Árpád 764
- GRAF, Arturo 775
- GRIMM, Jacob Ludwig Carl 906
- GRIMM, Wilhelm Carl 906
- GUILLOTIN, Joseph-Ignace 970
- GULÁCSY Lajos 813
- GUMILJOV, Nyikolaj Sztjepanovics 874
- GYÁRFÁS Miklós 856
- GYENES Emese, Gy. 899
- GYETVAI Judit 899
- GYÖRGY Oszkár 749
- GYŐRI István 756
- GYULA, I., Szent, pápa 966
- HAG, Frantisek 1021
- HALLER János 952
- HÁMOS György 843
- HÁPORTONI Forró Pál 995
- HARMATI Lidia 1044
- HATVANY Lajos 795, 796
- HAUPTMANN, Gerhart 788
- HAZAY Olivér 760, 761
- HEGEDŰS-BITE Gyula 749
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich 933
- HELIOGABALUS 793
- HÉLOD'SE 949
- HELTAI Gáspár 1022
- HERMAN Ottó 558, 1023
- HERÓDES Antipasz 1005
- HERÓDES,
Nagy, Júdea királya 1005
- HÉRODOTOSZ 930
- HEVESI András 810
- HÓDSÁGHY Béla 834
- HOFFMANN, Ernst
Theodor Amadeus 814
- HOLMES, Charles John 81, 942
- HOMÉROSZ 345, 346, 355, 361, 362, 770, 771, 775, 776, 789, 803, 856, 868–871, 877, 974–976, 995
- HONTI Rezső 908
- HORATIUS; Quintus Horatius Flaccus (Horácius) 107, 135, 147, 158, 746, 747, 959, 967
- HORTHY Miklós, ifj. 763
- HORVÁTH János 890

- HUBER Lipót 858
HUGO, Victor 953
HUNYADI család 11, 12
HUNYADI János 11–14, 925–927, 948
HUNYADI László 12, 926, 927
- IBSEN, Henrik 789
IGNÁC, Loyolai, Szent 1034
IGNOTUS (Veigelsberg Hugó) 83, 761, 765, 766, 861, 944, 1048
ILLÉS Endre 816, 824, 826–828, 843, 853, 856, 858, 862, 863
ILLÉS Ilona 811, 1044
ILLÉS Sándor
→ CSOKONAI-ILLÉS Sándor
ILLYÉS Gyula 829, 900, 1044
IMRE Sándor 894, 895
INCE, VIII., pápa 1021
IPOLYI Arnold 530, 1011
ISTVÁN, I., Szent, magyar király 133, 145, 156, 947, 966, 981, 992, 1020
ISTVÁN, Szent, diákónus, első vértanú 965
IUVENALIS, Decimus Iunius (Juvenalis) 745
IZIDOR, Szent 904, 975
- JAKAB, Szent, apostol 1005
JÁKOB, pátriárka 959
JAKOVÁLI Hasszán 947
JÁNOS, Szent, evangélista 552–555, 969, 1005, 1017, 1018, 1020
JÁNOS, Keresztelő, Szent 1005
JÁNOS, Keresztes, Szent 911
JANUS Pannonius 1016, 1017
JENEI Teréz 890, 891, 908
- JEROMOS, Szent 554, 1018, 1019
JÉZUS Krisztus 79, 97, 102–104, 106, 107, 117, 132, 144, 155, 415–418, 420, 421, 431–436, 552, 554, 555, 608, 616, 778, 781, 786, 797, 805, 823, 838, 839, 841, 853, 873, 899, 900, 930, 932, 941, 951–957, 962, 964–967, 979, 980, 991, 1004–1009, 1017–1020, 1047, 1049
JÓKAI Mór 374, 538, 544, 789, 792, 803, 832, 927, 979, 998, 1001, 1014
JOSEPHUS Flavius 979, 1006
JOVINIANUS, római szerzetes 1018
JOYCE, James 880
JÓZSEF, II., német-római császár, magyar király 992
JÓZSEF, Szent 967
JÓZSUÉ, Nun fia 962
JÚDÁS, Iskarióti 555, 1020
JUHÁSZ Géza 791, 792, 807, 808
JUHÁSZ Gyula 743, 752, 754, 755, 759–761, 763, 907, 933, 967, 1008
JULIA, Augustus leánya 929
IUVENALIS → Iuvenalis
- KABOS Ede 767
KAJAFÁS, zsidó főpap 1005
KÁLLAY Tibor 1033
KÁLMÁN, magyar király 951, 966
KANIZSAI Dorottya 1023
KANIZSAI Miklós 1023
KANT, Immanuel 82, 848, 943, 1052
KAPOSÍ József 858, 939, 940, 957

- KARDOS László 816, 817, 858, 863
 KARDOS Pál 845, 850–853, 861, 881, 908, 1044, 1045
 KARDOS Tibor 1019
 KARINTHY Frigyes 861, 897
 KÁROLY, I., Nagy, frank király, római császár 950–952, 992
 KÁROLY, V., spanyol és német király, német-római császár 538, 544, 889, 1014
 KÁROLYI István, gr. 949
 KÁRPÁTY Csilla 996
 KÁRPÁTI Aurél (Carpaccio) 778, 779, 802, 809, 810, 812, 828
 KARTHAUZI Névtelen 946
 KAZINCZY Ferenc 992, 1034
 KÁZMÉR, IV., lengyel király 1016
 KECSKEMÉTI Győző (Kecskeméthy) 51, 756, 937
 KELEMEN Auróra → BABITS Mihályné, id.
 KELEMEN Gizella 888
 KELEMEN Ilona (Nenne, Ilka) 11, 741, 744, 747, 760, 906, 925, 928
 KELEMEN Imréné WEININGER Gizella 760
 KELEMEN József 1038
 KELEMEN Józsefné RAÁ CZ Innocencia (Vincencia, Cenci néni) 747, 752, 928, 936, 1009, 1036
 KELEMEN László 1038
 KELEMEN Mihály 948, 998
 KELEVÉZ Ágnes 759, 760, 857, 1044
 KERESZTURY Dezső 807, 830–832, 844, 862, 1043, 1045, 1046
 KERNSTOK Károly 999
 KIERKEGAARD, Søren Aabye 904, 915
 KIRÁLY György 775, 776, 781
 KISS Erzsébet (Böske) 1000, 1001
 KISS Istvánné BABITS Angyal (Angéla, Angyus) 743, 744, 758, 855, 928, 928
 KISS József 760
 KLÁRA, Szent 956
 KLEIN, Stefan J. 811, 1044
 KLEITOSZ (Klitus), makedón lovasvezér 349, 350, 364, 365, 996
 KLIMÓ György 981
 KOLLÁR család 888, 889
 KOLLÁR Ágoston 888
 KOLLÁR Gizi 751–753, 834–837, 855, 883, 885, 887, 888, 936
 KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil 829
 KOMÁROMI Gabriella 898, 1045
 KOMJÁTHY Aladár 845, 852, 861, 865, 993, 1027–1029, 1033
 KOMLÓS Aladár 777, 795, 833
 KORÁNYI Frigyes 1022
 KOSSUTH Lajos 266
 KOSZTOLÁNYI Dezső 743–746, 749–751, 754–756, 762, 764, 777, 778, 832, 833, 851, 863, 872, 888, 889, 901, 907, 936, 941, 948, 949, 1045, 1052
 KOVÁCS László 805, 806
 KOVÁCS Sándor, V. 946
 KÖDI Farkas János 950
 KÖPECZI Béla 830
 KÖVES Tibor 794
 KROISZOSZ (Krózus, Croesus), Lüdia utolsó királya 106, 958

- KRÚDY Gyula 832, 859, 880
 KUN József (Kún) 760, 907
 KUNCZ Aladár 773, 774
 KUNFI Zsigmond 895
 KUNSZERY Gyula 756, 937
 KÜLLEY Lea 883, 885–888, 968,
 1037, 1040, 1045, 1053

 LÁBÁN, Lea és Ráchel apja 959
 LACZKÓ Géza 781, 782
 LAJOS, I., Nagy, magyar
 és lengyel király 951, 989
 LAJOS, II., magyar és cseh király
 1022
 LAJOS, IV., thüringiai örgróf 954
 LÁM Frigyes 770
 LANDERER Elza 746, 751
 LÁNG Gusztáv 848
 LÁNG József 835–837, 886, 887,
 1044, 1045
 LÁNYI Viktor 942
 LÁSZLÓ (Nápolyi László),
 nápolyi király 951
 LÁSZLÓ, erdélyi vajda
 (Apor László) 989
 LÁSZLÓ, I., Szent, magyar király
 85, 945, 966, 1019
 LÁSZLÓ, V., magyar és
 cseh király 926, 927
 LEA, Jákob felesége 959
 LECHNER Ödön 860, 946
 LEMAÎTRE, Jules 775
 LEÓ, XIII., pápa 936, 955
 LEÓNIDÁSZ, spártai király 555,
 1019
 LITVÁN György 764
 LIVIA Drusilla, római császárné
 18, 23, 929
 LÓDI Gabriella 853

 LOSONCZI Zoltán 778
 LÖWINGER Adolf 52, 756
 LUCENTIUS, Szent 949
 LUKÁCS, Szent, evangélista 967,
 979, 1005, 1006, 1040

 MACHIAVELLI, Niccolò 962
 MAETERLINCK, Maurice 842
 MAJLÁTH István, erdélyi vajda
 989
 MAKAR János 997
 MALLARMÉ, Stéphane 945
 MANN, Thomas 772, 952
 MARCIA, Fabius Maximus consul
 felesége 18–24, 928
 MARCUS Aurelius Antoninus
 Augustus, római császár
 → Heliogabalus
 MARÉK Antal 814, 815
 MARGIT, Babits szállásadónőjének
 leánya 753
 MÁRIA, Boldogságos Szűz 95, 99,
 370, 842, 927, 947, 950, 951,
 954, 955, 956, 963, 964, 966,
 967, 978, 1015
 MÁRIA Terézia,
 magyar és cseh királynő,
 német-római császárné 860
 MARIAY Ödön 776
 MÁRK, Szent, evangélista
 1005–1007, 1018, 1020
 MÁRTON, Tours-i, Szent 992
 MARZIO, Galeotto
 (Galeotti, Galotta) 552, 556,
 1017, 1019, 1021
 MÁTÉ, Szent, evangélista 953,
 1004–1008, 1017, 1018, 1020
 MÁTRAI Lajos, ifj. 859, 946
 MÁTYÁS, I., Hunyadi,

- magyar király 556, 557, 926,
927, 945, 950, 990, 1015, 1017,
1020–1022
- MAUPASSANT, Guy de 789
- MAXIMIANUS, Marcus Aurelius
Valerius, római császár 965
- MCCARTY, Nick 995
- MEDICI, Cosimo, I. 1002
- MELICH János 1011
- MÉNARD, René 845, 984
- MEREZSKOVSKIJ,
Dmitrij Szergejevics 749
- MÉSZÖLY Miklós 948
- MIKSZÁTH Kálmán 832, 838,
990, 1041
- MILTÍADÉSZ 555, 1019
- MILTON, John 238, 978
- MISKOLCZI Gáspár 1031
- MISZTÓTFALUSI Kis Miklós 952
- MOHAMED, II.,
török szultán 1022
- MOLNÁR Ferenc 895, 896
- MOLNÁR Samu Pál 888
- MOLNOS Lajos 848
- MOLTER Károly 821
- MONET, Claude 816
- MÓRA Ferenc 763, 1009
- MÓRICZ Virág 882
- MÓRICZ Zsigmond 625, 767,
776, 793–796, 838, 843, 852,
881–883, 1045
- MÓZES 42, 935, 965
- MUNKÁCSY Mihály 81, 978
- MURÁD, II., török szultán 926
- MUTHER, Richard 749
- NÁDASY László 843
- NAGY Konstantin → Constantinus
- NAGY Lajos 838
- NAGY Sándor → Alexandros, III.
- NÁKHOR 980
- NÉMEDINÉ KISS Adrien 1043
- NEMESKÉRI Erika 999, 1000,
1027, 1028, 1044, 1045
- NÉMETH Antal 808, 809
- NÉMETH László 763, 795
- NIETZSCHE, Friedrich 126, 130,
142, 153, 828, 847, 848, 870,
933, 934, 962, 963, 969
- NOÉ, pátriárka 980
- NOVALIS 921
- ODILO, cluny-i apát 966
- ORBÁN, VI., pápa 955
- OSVÁT Ernő 759, 761, 764–766
- OVIDIUS; Publius Ovidius Naso
705, 846, 851, 930, 967, 987,
1008, 1040, 1041
- PAKU Imre 844, 1029
- PÁL, Szent, apostol 104, 133, 145,
156, 957, 965, 966
- PALOTAI IRÉN János 835, 855
- PAMMACHIUS, Szent 1018
- PAPP Mária 1044
- PARACELUS 934
- PÁRTOS Gyula 860
- PAULUS Diaconus 954
- PÁZMÁNY Péter 1029, 1034
- PERCZEL Adél 941
- PERCZEL Sándor 941
- PERÉNYI Ferenc 1023
- PÉTER, Szent, apostol 133,
145, 156, 438, 552–555, 557,
965, 980, 1005, 1007, 1008,
1017–1019
- PETHES Nóra 1043
- PETHŐ Sándor 858, 939

- PETŐFI Sándor 266, 304, 779,
891, 897, 898, 900, 1044, 1045,
1052
- PHILIPPOSZ, II. (Fülöp),
makedón uralkodó 345, 349,
364, 993, 994
- PILATUS, Pontius 1005
- PINDAROSZ (Pindaros) 345, 361,
994
- PIUS, V., pápa 957
- PIUS, IX., pápa 949
- PIUS, X., pápa 978
- PLATÓN 343, 356, 385, 408, 879,
994, 1002
- PLINIUS, id.; Gaius Plinius Secundus
19, 930
- PLUTARKHOSZ 995
- POE, Edgar Allan 754, 777, 798,
813, 815, 829, 851, 863, 872
- PÓK Lajos 843, 854, 857, 890
- POLGÁR Géza 769
- POLLACK Mihály 947
- PONORI THEWREWK Emil 744
- POSTA Lajos 835
- PRINCIP, Gavriló 972
- PROUST, Marcel 1041, 1052
- RÁBA György 753, 839, 840, 857,
860–862, 882, 901, 908, 914,
922, 942, 969, 1045
- RÁCHEL, Jákob felesége 959
- RÁDICS Károly 796, 819, 881–883,
1045
- RADÓ György 967
- RAFFAELLO Santi 955
- RÁKÓCZI György, II.,
erdélyi fejedelem 742, 950
- RÁKÓCZI Zsigmond,
erdélyi fejedelem 945, 950
- RANÓDY László 843
- RANSCHBURG Viktor 768, 769
- RATZEL, Friedrich 83, 944
- REICH Károly 898
- REISINGER János 858
- RÉVAI József 908, 961
- REWELL, J. R. 753
- RÉZ Pál 1045
- RIHMER Zoltán 1044
- RILKE, Rainer Maria 876
- RIMBAUD, Arthur 824, 963
- RITOÓK Zsigmond 868–871, 875,
904
- RÓNAI Mihály András 812, 813
- ROSSETTI, Dante Gabriel 903
- ROUSSEAU, Jean-Jacques 181, 971
- RUPPERT Miklós 837
- RUSKIN, John 83, 907, 943, 944
- SAINT-EXUPÉRY, Antoine de 906
- SALAMON, magyar király 554, 1019
- SÁLI Erika 1043
- SÁMSON, bibliai hős 935
- SARACENI, Carlo 955
- SARANKÓ Mária 873
- SÁRKÖZI György 822, 844, 861
- SCHMIDT Frigyes 947
- SCHMIDT Imréné 752
- SCHMITT J.,
budai szikvíz-forgalmazó 745
- SCHMITT Jenő Henrik
(Eugen Heinrich Schmitt)
30–32, 744, 745, 933
- SCHOPENHAUER, Arthur 1034
- SCHÖPFLIN Aladár 795, 796,
800, 801, 815, 826, 858, 865
- SCHWARTZ néni 837
- SEBESTYÉN, Szent 117, 911, 961
- SENET, R. 753

- SERVIUS Tullius 931
 SHAKESPEARE, William 769,
 907, 936, 978, 1012, 1030
 SHELLEY, Percy Bysshe 75, 940
 SHRAPNEL, Henry 973
 SIMON György János 778, 779,
 906
 SIMONYI Mária 882
 SIMONYI Zsigmond 743
 SIPOS Lajos 778, 864, 866, 867,
 897, 950, 989, 1043–1046
 SIXTUS, IV., pápa 966
 SÓHÁR András 811
 SOMOGYI Ágnes, W. 1046
 SOMOGYI Béla 895
 SOMOGYI Magda, T. 1043
 SÓTÉR István 858, 859
 STAUDER Mária 857, 1044
 STENDHAL 82, 762, 943
 STRINDBERG, August 773
 STURM, Julius 298, 741, 1051
 SUGÁR Emma 913
 SUPKA Géza 895
 SZABÓ László 1026, 1027
 SZABÓ Lőrinc 741, 748, 753, 760,
 809, 845, 861, 865, 936, 948,
 963, 968, 973, 997–1000, 1028,
 1052
 SZABÓ Zoltán 890
 SZABOLCSI Miklós 840
 SZALAY Mihály 936
 SZÁNTÓ Gábor András 830, 855,
 1043
 SZAPOLYAI János 1053
 SZÁSZ Károly 908, 1013
 SZÉCHENYI István, gr. 944
 SZEGI Pál 810, 811
 SZEKFŰ Gyula 940
 SZENCI MOLNÁR Albert 1029
 SZENT-GYÖRGYI Albert 763
 SZÉP Ernő 756, 937
 SZERB Antal 763
 SZYDLÓWIECKI, Krzysztof
 (Szidlowiecki) 1023
 SZILÁGYI Erzsébet 1015
 SZILÁGYI Mihály 925
 SZILVESZTER, I., Szent, pápa
 967
 SZINI Gyula 769, 772
 SZINNYEI József, ifj. 942
 SZIRMAI Kárlly 819
 SZÓKRATÉSZ (Sokrates) 344,
 345, 994, 1002, 1003
 SZOPHOKLÉSZ 82, 943
 SZŐKE Mária 1043
 SZULEJMÁN, II., török szultán
 947, 1022, 1023
 SZUPER Mihály 833, 836, 884,
 886, 887, 1037, 1040
 SZUPER Mihályné,
 sz. UJHELYI Ilona (Ilka néni)
 751, 833–836, 855, 883, 884,
 886, 887, 889, 1037, 1040
 TACITUS, Publius Cornelius 18,
 744, 813, 928–930
 TAHI TÓTH László 844
 TAKÁTS Sándor 1032
 TANNER Ilonka → TÖRÖK Sophie
 TÉGLÁS János 741, 748, 753,
 764, 771, 860, 872, 895, 896,
 973, 1045, 1046
 TERÉZ, Avilai, Szent 911
 TERTULLIANUS 979
 THEOKRITOSZ 845
 THIESS, Vera 871
 THURZÓ Gábor 820, 821

- TIBERIUS, római császár 18–23,
25, 929, 931
- TISZA Lajos 859, 946
- TOLNAI Vilmos 780
- TOLSZTOJ, Lev Nyikolajevics
(Tolstoi, Tolstoj, Tolstoy) 744,
745, 786, 789, 933, 934
- TOPOLAY Ágnes 1043
- TÓTH Aladár 781, 783–788, 839,
862
- TÓTH Árpád 940, 948
- TÓTH István 872
- TÓTH Máté 1043
- TÖMÖRKÉNY István 763
- TÖRÖK Sophie; BABITS Mihályné
TANNER Ilona 581, 586, 591,
753, 792, 912, 913, 925, 936,
999, 1023, 1027, 1028, 1034,
1046, 1053
- TRENCSENYI WALDAPFEL Imre
943
- TURNER, Joseph Mallord William
81, 82, 942
- TURÓCZI-TROSTLER József
824–826
- UDVARDI Lázár 834
- ÚJLAKI Miklós, macsóí és szlavón
bán 12, 13, 925
- ULÁSZLÓ, I., magyar király 925
- UNGVÁRI Tamás 830, 1043
- UTASI Csaba 891, 892, 908
- VAJDA Ödön 835
- VALERIUS 954
- VARGA Katalin 857, 1044
- VÁSÁRHELYI Pál 859, 946
- VASZILIEVA Natalia 873
- VÉR György 860
- VERLAINE, Paul 127, 765, 963, 968
- VERNE, Jules 741, 925
- VÉSZI Endre 822
- VIDOR Miklós 871
- VILCSEK Andrea 1043
- VILLE, Bruno 745
- VILLIERS de L'Isle-Adam,
Auguste, comte de 861
- VITÉZ János 926, 1016, 1017, 1020
- VITUS, Szent 1027
- VOGEL, Theodor 996
- VÖRÖS Boldizsár 894, 896–898
- VÖRÖSMARTY Mihály 77, 88,
304, 532, 861, 941, 948, 961
- WAGNER, Richard 789, 880
- WALDAPFEL József 830
- WARD, Mary 1034
- WATEHOUSE, J. W. 845
- WELLS, Herbert George 789, 897
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF,
Ulrich von 846
- WILDE, Oscar 845, 850, 851, 906,
1051
- WZENSTEK család 887, 888, 1053
- WZENSTEK Irén 751–753, 834–837,
855, 883–888, 890, 936
- ZALAI Béla 744
- ZOLA, Émile 789
- ZOLNAI Béla 770
- ZRÍNYI Miklós, költő és hadvezér
974
- ZSÁMBOKI János 1022
- ZSIGMOND, Luxemburgi,
magyar király,
német-római császár 925
- ZSOLDOS Sándor 1043

KÉPEK

1. Babits Mihály 1918-ban
(Tihanyi Lajos rajza.
Eredetije a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában.)

ROBUR

A HUNYADI-
HÁZ.

Kedves gyermekre
Kelemen Komárnak

Tisztelettel

ajánlja a szerző.

ROBUR TUTAJDONÁBAN

SZEGEDEN; 1898. évben.

2. Az első, gyermekkori novella címlapja
(Eredetije: OSZK Kézirattára)

A szép Magyarország, egy vidéki város-
ban, ahol püspök is lakott, élt egyszer egy kis-
iskolásfiu, aki nagyon szeretett volna csodá-
tát látni. De olyan igazi csodát, mint a
mesékben van, meg a bibliában is, a sán-
sonról meg Mózesről, meg sok másokról; je-
dop csak igaz történetek. É már sok idejét
hallott és olvasott is; és olyan ludbörzéken
borzadt végig hisz teete, ha saját gondja,
példig minden gondolt rajuk és szeretett,
volna látni igent; de még nem látott sohas-
tát mintha azt is hallotta volna, valahol,
hogy csodát manapság már nem lehet; és
meg is kérte apját az apjától:

— Apa, igaz, hogy manapság már nem törté-
nek csodák?

Az apja, aki mérsékeltlen szabadelvűnek
volt, azt felelte:

— Igaz.

— Sohasem?

— Soha.

— Kár! — mondta a fiú és elgondolkozott.

Férfiak voltak a néma; s annak este, a fo-
lyósórd, sőt a szél is az átellenes abla-
kon jutott a szélre, a csillagok
csillagok; kéklet kékben a csillagok
csillagok repültek arobán.

3. Egy ifjúkori kéziratföredék írásképe

a 'transzcendentális irányultság' és a 'szellemi önállóságigény' jegyeivel
(Eredetije: OSZK Kézirattára)

Odyseus és a szirének.

Lévi novella

1.

Székelték bucsu emelkedett a tenger közepén. Ezen a bucsu
kán borsolat a szirének.

Körül-körül az óceán szerelt. Több algyetül fogva
zenett messze és betöltötte zenéje a nagy mindenséget.

Néha biggy pukán, halkán, éjelenesen csergett és igazán
éjirek a csillagok, hallgatni. Ha ezek ilyenkor messze kálakoztak
és messziről meselt a gyönyörű hajókat.

— Mindezt hisz! — kiáltották a szirének az éneket gyö-
nösök és te-lelőzöttük phis ujjaitak a víz közt, mint va-
lami bors, fehérítkező zongorára.

De most, más napot óta, haragosan, kivétel nélkül bö-
gött és a messziről csillagok leggyönyörűbb fényáraitak vonta kén-
gőz alá. Lellette, velőke itta magát a szirének, mely, mely
gőztesek; és az igazán, örök, örök, kőzetlen zene. Milyen ol-
gép kék, most rémesen fekete volt a tenger és habosod-
kísérgette a víz, melyet, mint a beteg, azta. Minden kez-
vult, a világ egy nagy szirének gyöngy volt, szirének szirének szirének szirének
szirének, szirének, melyeknek tengeri palaták, furcsa és vad lelkek
vedették mássá, zenei, jégzetlen zongorák. Napot, napot it-
nem itette a lélek a saját zeneit. És néha szirének kálakoztak
a tengeren.

Mérföltek és mérföltek és mérföltek és mérföltek, egy-
forma zize zongorákban a vámpalán.

2.
— Szir! Szir! Szir!
— Hoj-hoj-hoj!

4. Az Odyseus és a szirének kézirata
(Eredetije: MTA Kézirattára)

BABITS MIHÁLY

ARANYGARAS

MESÉK

'A KÉPEKET RAJZOLTA
SIMON GYÖRGY JÁNOS

*Kemény György
Dorothy meséi*

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM R.-T. KIADASA

BABITS MIHÁLY

A TORONY ÁRNYÉKA

MESÉK ÉS NOVELLÁK

ATHENAEUM

IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA, BUDAPEST

6. *A torony árnyéka* kötet címlapja (1931)

7. Babits Mihály és Török Sophie
(Székely Aladár felvétele. Eredetije: OSZK Kézirattára)

8. Babits Mihály és Komjáthy Aladár
(Székely Aladár felvétele. Eredetije: OSZK Kézirattára)

9. A rádióban
(Czvek Gyula, Magyar Film Iroda. Eredetije: OSZK Kézirattára)

11. A *Hatholdas rózsakert* hösnőinek mintái:
Wzentek Irén (középen) és Kollár Gizella (mellette, fehér blúzban)
(Külley Lea: „...Lengve int búcsút a kert”)

12. A Wzenteck-család sírköve a bajai Rókus-temetőben
(*Nebojszki László felvétele.*)

14. Csinszka rajza Babitsról